

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ПОДАТКОВОЇ
СЛУЖБИ УКРАЇНИ

О. Г. Боднарчук

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ
ТА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ

МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

В ДЕРЖАВНІЙ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІЙ
СЛУЖБІ УКРАЇНИ

МОНОГРАФІЯ

«Центр учбової літератури»
Київ, 2016

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ПОДАТКОВОЇ
СЛУЖБИ УКРАЇНИ

О. Г. Боднарчук

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ
ТА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ

МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

В ДЕРЖАВНІЙ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІЙ
СЛУЖБІ УКРАЇНИ

МОНОГРАФІЯ

«Центр учбової літератури»
Київ, 2016

УДК 343.3
ББК 67.9(4Укр)308.11
Б 752

*Рекомендовано до друку Вченою радою Національного університету ДПС
України (Протокол № 16 від 24 червня 2015 р.*

Рецензенти:

Берлач А. І., д.ю.н., професор, заслужений юрист України, професор кафедри адміністративного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Кузьменко О. В., д.ю.н., професор, начальник кафедри адміністративного права і процесу Національної академії внутрішніх справ;

Гречанюк С. К., д.ю.н., доцент, молодший радник юстиції, завідувач кафедри кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії прокуратури України.

Боднарчук О. Г.

Б752 Теоретичні основи та адміністративно-правові механізми протидії корупції в Державній кримінально-виконавчій службі України.
Монографія. — К. : «Центр учбової літератури», 2016.-462с.

ISBN 978-611-01-0763-1

Монографія присвячена розкриттю феномена корупції в Україні в цілому і у пенітенціарній системі зокрема.

Актуальність теми монографічного дослідження визначена, з одного боку, що боротьба з корупцією у відомстві – один із пріоритетних напрямів діяльності, а з іншого – необхідністю формування ефективного адміністративно-правового механізму для реалізації антикорупційної політики держави. Автором досліджено різні підходи до розуміння понять «корупція», «корупційні діяння», «корупційне правопорушення», «корупційні ризики», «конфлікт інтересів», «антикорупційні стандарти службової поведінки», «адміністративно-правовий механізм протидії корупції». Проаналізовано точки зору вчених, розглянуто особливості даних понять в різних джерелах: словниках, енциклопедіях, законодавстві, монографіях. Проведено аналіз відповідного законодавства країн пострадянського простору та сформульовано пропозиції для усунення прогалин у чинному законодавстві. Одним із аспектів роботи є характеристика юридичної відповідальності за вчинення корупційних правопорушень або правопорушень, пов'язаних з корупцією в механізмі протидії корупції. У монографії розкривається роль адміністративної та дисциплінарної відповідальності як чинника забезпечення реалізації антикорупційних заходів.

Для науково-педагогічних працівників, аспірантів (ад'юнктів), студентів (курсантів) юридичних навчальних закладів, персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України.

УДК 343.3
ББК 67.9(4Укр)308.11

ISBN 978-611-01-0763-1

© Боднарчук О. Г., 2016

УДК 343.3
ББК 67.9(4Укр)308.11
Б 752

*Рекомендовано до друку Вченою радою Національного університету ДПС
України (Протокол № 16 від 24 червня 2015 р.*

Рецензенти:

Берлач А. І., д.ю.н., професор, заслужений юрист України, професор кафедри адміністративного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Кузьменко О. В., д.ю.н., професор, начальник кафедри адміністративного права і процесу Національної академії внутрішніх справ;

Гречанюк С. К., д.ю.н., доцент, молодший радник юстиції, завідувач кафедри кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії прокуратури України.

Боднарчук О. Г.

Б752 Теоретичні основи та адміністративно-правові механізми протидії корупції в Державній кримінально-виконавчій службі України. *Монографія.*
— К. : «Центр учбової літератури», 2016.-462с.

ISBN 978-611-01-0763-1

Монографія присвячена розкриттю феномена корупції в Україні в цілому і у пенітенціарній системі зокрема.

Актуальність теми монографічного дослідження визначена, з одного боку, що боротьба з корупцією у відомстві – один із пріоритетних напрямів діяльності, а з іншого – необхідністю формування ефективного адміністративно-правового механізму для реалізації антикорупційної політики держави. Автором досліджено різні підходи до розуміння понять «корупція», «корупційні діяння», «корупційне правопорушення», «корупційні ризики», «конфлікт інтересів», «антикорупційні стандарти службової поведінки», «адміністративно-правовий механізм протидії корупції». Проаналізовано точки зору вчених, розглянуто особливості даних понять в різних джерелах: словниках, енциклопедіях, законодавстві, монографіях. Проведено аналіз відповідного законодавства країн пострадянського простору та сформульовано пропозиції для усунення прогалин у чинному законодавстві. Одним із аспектів роботи є характеристика юридичної відповідальності за вчинення корупційних правопорушень або правопорушень, пов'язаних з корупцією в механізмі протидії корупції. У монографії розкривається роль адміністративної та дисциплінарної відповідальності як чинника забезпечення реалізації антикорупційних заходів.

Для науково-педагогічних працівників, аспірантів (ад'юнктів), студентів (курсантів) юридичних навчальних закладів, персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України.

УДК 343.3
ББК 67.9(4Укр)308.11

ISBN 978-611-01-0763-1

© Боднарчук О. Г., 2016

ЗМІСТ

<i>Перелік умовних скорочень</i>	6
ПЕРЕДМОВА.....	7
ПРЕДИСЛОВИЕ.....	10
FOREWORD.....	13

Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «КОРУПЦІЯ»

1.1. Поняття та ознаки корупції: теоретико-правовий аспект.....	15
1.2. Теоретико-правовий аналіз законодавчих визначень поняття «корупція».....	35
1.2.1. Співвідношення понять «корупція» та «корупційне діяння».....	50
1.2.2. Співвідношення понять «корупція» та «корупційне правопорушення».....	65
1.3. Корупція у пенітенціарній системі: теоретико-правові основи.....	77
1.3.1. Сучасний стан та особливості корупційних проявів у ДКВСУ: напрями протидії.....	95
1.3.2. Передумови виникнення корупційних проявів серед співробітників органів і установ, слідчих ізоляторів ДПтС України.....	122

Розділ 2. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ

2.1. Попередження корупційних ризиків, пов'язаних з державною службою..	149
2.2. Конфлікт інтересів осіб, уповноважених на виконання функцій держави, і його вирішення.....	168
2.3. Антикорупційні стандарти службової поведінки як складова частина адміністративно-правового статусу державних службовців.....	201

Розділ 3. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

3.1. Концепції адміністративно-правового механізму протидії корупції в системі державних органів і напрями їх використання у пенітенціарній системі.....	233
3.2. Поняття і сутність адміністративно-правової протидії корупції.....	249
3.3. Адміністративно-правові аспекти юридичної відповідальності в механізмі протидії корупції.....	261
3.3.1. Адміністративна відповідальність за вчинення правопорушень, пов'язаних з корупцією: теоретичний та практичний аспект.....	288
3.3.2. Дисциплінарна відповідальність за порушення антикорупційного законодавства України: теоретичний та практичний аспекти.....	305
ВИСНОВКИ.....	323
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	331
ДОДАТКИ.....	410

ЗМІСТ

<i>Перелік умовних скорочень</i>	6
ПЕРЕДМОВА.....	7
ПРЕДИСЛОВИЕ.....	10
FOREWORD.....	13

Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «КОРУПЦІЯ»

1.1. Поняття та ознаки корупції: теоретико-правовий аспект.....	15
1.2. Теоретико-правовий аналіз законодавчих визначень поняття «корупція».....	35
1.2.1. Співвідношення понять «корупція» та «корупційне діяння».....	50
1.2.2. Співвідношення понять «корупція» та «корупційне правопорушення».....	65
1.3. Корупція у пенітенціарній системі: теоретико-правові основи.....	77
1.3.1. Сучасний стан та особливості корупційних проявів у ДКВСУ: напрями протидії.....	95
1.3.2. Передумови виникнення корупційних проявів серед співробітників органів і установ, слідчих ізоляторів ДПтС України.....	122

Розділ 2. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ

2.1. Попередження корупційних ризиків, пов'язаних з державною службою..	149
2.2. Конфлікт інтересів осіб, уповноважених на виконання функцій держави, і його вирішення.....	168
2.3. Антикорупційні стандарти службової поведінки як складова частина адміністративно-правового статусу державних службовців.....	201

Розділ 3. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

3.1. Концепції адміністративно-правового механізму протидії корупції в системі державних органів і напрями їх використання у пенітенціарній системі.....	233
3.2. Поняття і сутність адміністративно-правової протидії корупції.....	249
3.3. Адміністративно-правові аспекти юридичної відповідальності в механізмі протидії корупції.....	261
3.3.1. Адміністративна відповідальність за вчинення правопорушень, пов'язаних з корупцією: теоретичний та практичний аспект.....	288
3.3.2. Дисциплінарна відповідальність за порушення антикорупційного законодавства України: теоретичний та практичний аспекти.....	305
ВИСНОВКИ.....	323
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	331
ДОДАТКИ.....	410

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Перечень условных сокращений</i>	6
ПРЕДИСЛОВИЕ	10
FOREWORD	13
Глава 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПОНЯТИЯ «КОРРУПЦИЯ»	
1.1. Понятие и признаки коррупции: теоретико-правовой аспект	15
1.2. Теоретико-правовой анализ законодательных определений понятия «коррупция»	35
1.2.1. Соотношение понятий «коррупция» и «коррупционные деяния».....	50
1.2.2. Соотношение понятий «коррупция» и «коррупционные правонарушения»	65
1.3. Коррупция в пенитенциарной системе: теоретико-правовые основы.....	77
1.3.1. Современное состояние и особенности коррупционных проявлений в ГУИСУ: направления противодействия.....	95
1.3.2. Предпосылки возникновения коррупционных проявлений среди сотрудников органов и учреждений, следственных изоляторов ГПтС Украины	122
Глава 2. АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВЫЕ СРЕДСТВА ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КОРРУПЦИИ В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ОРГАНОВ	
2.1. Предупреждение коррупционных рисков, связанных с государственной службой.....	149
2.2. Конфликт интересов лиц, уполномоченных на выполнение функций государства, и его решения	168
2.3. Антикоррупционные стандарты служебного поведения как составная часть административно-правового статуса государственных служащих	201
Глава 3. АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОЙ МЕХАНИЗМ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КОРРУПЦИИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ	
3.1. Концепции административно-правового механизма противодействия коррупции в системе государственных органов и направления их использования в пенитенциарной системе	233
3.2. Понятие и сущность административно-правового противодействия коррупции	249
3.3. Административно-правовые аспекты юридической ответственности в механизме противодействия коррупции	261
3.3.1. Административная ответственность за совершение правонарушений, связанных с коррупцией: теоретический и практический аспекты. 288	
3.3.2. Дисциплинарная ответственность за нарушение антикоррупционного законодательства Украины: теоретический и практический аспекты.....	305
ВЫВОДЫ	323
СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ	331
ПРИЛОЖЕНИЯ	410

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Перечень условных сокращений</i>	6
ПРЕДИСЛОВИЕ	10
FOREWORD	13
Глава 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПОНЯТИЯ «КОРРУПЦИЯ»	
1.1. Понятие и признаки коррупции: теоретико-правовой аспект	15
1.2. Теоретико-правовой анализ законодательных определений понятия «коррупция»	35
1.2.1. Соотношение понятий «коррупция» и «коррупционные деяния».....	50
1.2.2. Соотношение понятий «коррупция» и «коррупционные правонарушения»	65
1.3. Коррупция в пенитенциарной системе: теоретико-правовые основы.....	77
1.3.1. Современное состояние и особенности коррупционных проявлений в ГУИСУ: направления противодействия.....	95
1.3.2. Предпосылки возникновения коррупционных проявлений среди сотрудников органов и учреждений, следственных изоляторов ГПтС Украины	122
Глава 2. АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВЫЕ СРЕДСТВА ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КОРРУПЦИИ В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ОРГАНОВ	
2.1. Предупреждение коррупционных рисков, связанных с государственной службой.....	149
2.2. Конфликт интересов лиц, уполномоченных на выполнение функций государства, и его решения	168
2.3. Антикоррупционные стандарты служебного поведения как составная часть административно-правового статуса государственных служащих	201
Глава 3. АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОЙ МЕХАНИЗМ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КОРРУПЦИИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ	
3.1. Концепции административно-правового механизма противодействия коррупции в системе государственных органов и направления их использования в пенитенциарной системе	233
3.2. Понятие и сущность административно-правового противодействия коррупции	249
3.3. Административно-правовые аспекты юридической ответственности в механизме противодействия коррупции	261
3.3.1. Административная ответственность за совершение правонарушений, связанных с коррупцией: теоретический и практический аспекты. 288	
3.3.2. Дисциплинарная ответственность за нарушение антикоррупционного законодательства Украины: теоретический и практический аспекты.....	305
ВЫВОДЫ	323
СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ	331
ПРИЛОЖЕНИЯ	410

CONTENTS

<i>List of abbreviations</i>	6
FOREWORD	10
Section 1. THEORETICAL AND LEGAL DEFINITION OF «CORRUPTION»	
1.1. Concepts and signs of corruption: theoretical and legal aspects	15
1.2. Theoretical and legal analysis of the legal definitions of «corruption» ...	35
1.2.1. Concept correlations of «corruption» and «corruption actions»	50
1.2.2. Concept correlations of «corruption» and «corruption delict»	65
1.3. Corruption in the Penitentiary system: theoretical and legal basis.....	77
1.3.1. Current status and characteristics of corruption in the State Criminal Executive Service of Ukraine: types of opposition	95
1.3.2. Background of corruption among servants of agencies and institutions, detention centers of State Penitentiary Service in Ukraine. 95	
Section 2. ADMINISTRATIVE AND LEGAL MEANS ANTI- CORRUPTION IN PUBLIC BODIES	
2.1. Prevention of corruption risks related to state service	149
2.2. The conflict of personal interests authorized to perform state functions and its solution	168
2.3. Anti-corruption service standards of conduct as a part of the administrative and legal status of civil servants.....	201
Section 3. ADMINISTRATIVE AND LEGAL ANTI-CORRUPTION MECHANISM: THEORETICAL AND LEGAL ASPECTS	
3.1. Concept of administrative and legal mechanism against corruption in the system of government and directions for their use in the prison system	233
3.2. The concept and essence of administrative and legal combating of corruption.....	249
3.3. Administrative and legal aspects of the mechanism of legal responsibility in combating corruption	261
3.3.1. Administrative responsibility for the offences connected to corruption: theoretical and practical aspect.....	288
3.3.2. Disciplinary liability for violation of anti-corruption legislation of Ukraine: theoretical and practical aspects	305
CONCLUSIONS	305
REFERENCES	323
APPLICATIONS.....	410

CONTENTS

<i>List of abbreviations</i>	6
FOREWORD	10
Section 1. THEORETICAL AND LEGAL DEFINITION OF «CORRUPTION»	
1.1. Concepts and signs of corruption: theoretical and legal aspects	15
1.2. Theoretical and legal analysis of the legal definitions of «corruption» ...	35
1.2.1. Concept correlations of «corruption» and «corruption actions»	50
1.2.2. Concept correlations of «corruption» and «corruption delict»	65
1.3. Corruption in the Penitentiary system: theoretical and legal basis.....	77
1.3.1. Current status and characteristics of corruption in the State Criminal Executive Service of Ukraine: types of opposition	95
1.3.2. Background of corruption among servants of agencies and institutions, detention centers of State Penitentiary Service in Ukraine. 95	
Section 2. ADMINISTRATIVE AND LEGAL MEANS ANTI- CORRUPTION IN PUBLIC BODIES	
2.1. Prevention of corruption risks related to state service	149
2.2. The conflict of personal interests authorized to perform state functions and its solution	168
2.3. Anti-corruption service standards of conduct as a part of the administrative and legal status of civil servants.....	201
Section 3. ADMINISTRATIVE AND LEGAL ANTI-CORRUPTION MECHANISM: THEORETICAL AND LEGAL ASPECTS	
3.1. Concept of administrative and legal mechanism against corruption in the system of government and directions for their use in the prison system	233
3.2. The concept and essence of administrative and legal combating of corruption.....	249
3.3. Administrative and legal aspects of the mechanism of legal responsibility in combating corruption	261
3.3.1. Administrative responsibility for the offences connected to corruption: theoretical and practical aspect.....	288
3.3.2. Disciplinary liability for violation of anti-corruption legislation of Ukraine: theoretical and practical aspects	305
CONCLUSIONS	305
REFERENCES	323
APPLICATIONS.....	410

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ДКВСУ – Державна кримінально-виконавча служба України;
ГУИСУ – Государственная уголовно-исполнительная служба України;
ДПтСУ – Державна пенітенціарна служба України;
ГПтСУ – Государственная пенитенциарная служба України;
КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення;
ОВС – органи внутрішніх справ;
GRECO – Група держав Ради Європи проти корупції;
КВС – Кримінально-виконавча система України;
СІЗО – слідчий ізолятор;
УДЗ – умовно-дострокове звільнення від відбування покарання;
СНД – Співдружність Незалежних Держав;
ООН – Організація Об'єднаних Націй;
ФСВП Росії – Федеральна служба виконання покарань Росії;
КК – кримінальний кодекс;
КМУ – Кабінет Міністрів України;
МНС – Міністерство надзвичайних ситуацій;
ДАІ – державна автомобільна інспекція.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ДКВСУ – Державна кримінально-виконавча служба України;
ГУИСУ – Государственная уголовно-исполнительная служба України;
ДПтСУ – Державна пенітенціарна служба України;
ГПтСУ – Государственная пенитенциарная служба України;
КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення;
ОВС – органи внутрішніх справ;
GRECO – Група держав Ради Європи проти корупції;
КВС – Кримінально-виконавча система України;
СІЗО – слідчий ізолятор;
УДЗ – умовно-дострокове звільнення від відбування покарання;
СНД – Співдружність Незалежних Держав;
ООН – Організація Об'єднаних Націй;
ФСВП Росії – Федеральна служба виконання покарань Росії;
КК – кримінальний кодекс;
КМУ – Кабінет Міністрів України;
МНС – Міністерство надзвичайних ситуацій;
ДАІ – державна автомобільна інспекція.

ПЕРЕДМОВА

У сучасних умовах питання вирішення проблеми корупції є одним із пріоритетних для українського суспільства, яка в різних сферах діяльності органів державної влади та управління набула глобального і системного характеру. Пакет антикорупційних законів (так звана антикорупційна реформа), прийнятий 14 жовтня 2014 року і розроблений за участю громадськості та міжнародних неурядових організацій, визначив загальні засади побудови системи запобігання і протидії корупції в Україні.

Корупція набула значного поширення не тільки в економічній та соціально-культурній сферах, не оминула вона державні органи, які за своїм функціональним призначенням повинні запобігати та протидіяти її проявам. Особливого суспільного резонансу набуває інформація про корупційні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією, вчинені в Державній кримінально-виконавчій службі України. Більшість корупційних правопорушень, скоєних на території виправних установ, здебільшого здійснюють співробітники пенітенціарної системи, які можуть проносити заборонені предмети, використовуючи своє службове становище, нехтуючи принципами моралі і права. Такі факти корупції негативно впливають на якість діяльності самої системи, сприяють зростанню пенітенціарної злочинності, підривають репутацію і знижують ефективність її діяльності. Суспільна небезпека цих злочинів полягає в тому, що вони вчиняються тими посадовими особами, на яких насамперед лежить обов'язок дотримання закону. У цьому контексті одним із пріоритетних напрямів роботи Державної пенітенціарної служби є вдосконалення системи заходів запобігання та протидії корупції серед співробітників.

У зв'язку з цим особливої ваги набувають наукові праці, в яких досліджені проблеми запобігання та протидії корупції, у тому числі і в пенітенціарній системі. Удосконалення існуючих і запровадження нових антикорупційних заходів повинні призупинити тенденцію щодо збільшення кількості корупційних правопорушень та правопорушень, пов'язаних з корупцією серед персоналу ДПтСУ,

ПЕРЕДМОВА

У сучасних умовах питання вирішення проблеми корупції є одним із пріоритетних для українського суспільства, яка в різних сферах діяльності органів державної влади та управління набула глобального і системного характеру. Пакет антикорупційних законів (так звана антикорупційна реформа), прийнятий 14 жовтня 2014 року і розроблений за участю громадськості та міжнародних неурядових організацій, визначив загальні засади побудови системи запобігання і протидії корупції в Україні.

Корупція набула значного поширення не тільки в економічній та соціально-культурній сферах, не оминула вона державні органи, які за своїм функціональним призначенням повинні запобігати та протидіяти її проявам. Особливого суспільного резонансу набуває інформація про корупційні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією, вчинені в Державній кримінально-виконавчій службі України. Більшість корупційних правопорушень, скоєних на території виправних установ, здебільшого здійснюють співробітники пенітенціарної системи, які можуть проносити заборонені предмети, використовуючи своє службове становище, нехтуючи принципами моралі і права. Такі факти корупції негативно впливають на якість діяльності самої системи, сприяють зростанню пенітенціарної злочинності, підривають репутацію і знижують ефективність її діяльності. Суспільна небезпека цих злочинів полягає в тому, що вони вчиняються тими посадовими особами, на яких насамперед лежить обов'язок дотримання закону. У цьому контексті одним із пріоритетних напрямів роботи Державної пенітенціарної служби є вдосконалення системи заходів запобігання та протидії корупції серед співробітників.

У зв'язку з цим особливої ваги набувають наукові праці, в яких досліджені проблеми запобігання та протидії корупції, у тому числі і в пенітенціарній системі. Удосконалення існуючих і запровадження нових антикорупційних заходів повинні призупинити тенденцію щодо збільшення кількості корупційних правопорушень та правопорушень, пов'язаних з корупцією серед персоналу ДПтСУ,

забезпечити їх ефективну діяльність відповідно до її суспільного призначення.

Корупція як негативне соціально-правове явище вимагає посилення ролі держави щодо притидії корупції та її профілактики як у країні в цілому, так і в окремих її сферах, зокрема в пенітенціарній системі. Потрібно зазначити, що правові та організаційні питання забезпечення адміністративно-правового механізму протидії корупції вже вивчали науковці у своїх дослідженнях, про що свідчать публікації А.В. Гайдука, З.С. Гладуна, Д.Г. Заброди, Ю.П. Мірошника, С.С. Рогульського, О.В. Терещука, Р.М. Тучака та інших вчених, але єдиного погляду на його сутність та структуру донині не вироблено.

У дослідженні використано методологічний потенціал праць вітчизняних фахівців як адміністративного, так і інших галузей права, а саме: В.Б. Авер'янова, О.М. Бандурки, А.І. Берлача, Ю.П. Битяка, В.Т. Білоуса, І.Г. Богатирьова, І.Л. Бородіна, Р.А. Калюжного, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпакова, О.В. Кузьменко, Д.М. Лук'янця, Т.О. Мацелик, А.І. Субота та ін.

Підґрунтям для безпосереднього дослідження корупції як комплексного наукового поняття, вдосконалення заходів протидії корупції стали роботи вітчизняних учених В.Л. Бабича, В. А. Бабича, Є.А. Бовкуна, Ю.В. Дем'янчука, З.Р. Кісіль, І.В. Корулі, В.О. Лисенко, І.П. Лопушинського, В.В. Мастицького, М.І. Мельника, Є.В. Невмержицького, О.П. Савчука, Є.Д. Скулиша, С.Г. Стеценка, М.І. Хавронюка, І.В. Чубенко, О.В. Шевченка, Н.В. Янюк, а також праці зарубіжних науковців О.П. Алегіна, В.В. Астаніна, А.Ю. Ватель, Б.В. Волженкіна, В.В. Волкової, Р.В. Дронова, І.Ф. Закірової, Б.В. Ільїна, Д.М. Колчманова, М.В. Костеннікова, І.М. Кошелева, О.В. Куракіна, О.М. Ломова, М.С. Рибак, О.В. Фадєєва, І.Л. Хромова, А.О. Шевелевича та ін.

Теоретичним підґрунтям наукового дослідження стали дисертаційні роботи Д.Г. Заброди «Взаємодія суб'єктів боротьби з корупцією (адміністративно-правовий аспект)» (2005 рік); С.С. Рогульського «Адміністративно-правові заходи боротьби з корупцією у Україні» (2005 рік); Р.М. Тучака «Адміністративно-правові засади боротьби з корупцією» (2007 рік); О.В. Ткаченко «Адміністративно-правові засади протидії корупції в органах внутрішніх справ» (2008 рік); О.М. Симоненко «Попередження корупційних злочинів під час виконання покарань» (2010 рік); В.Д. Гвоздецького «Адміністративно-правові та організаційні засади запобігання і протидії корупції в Україні» (2015 рік).

забезпечити їх ефективну діяльність відповідно до її суспільного призначення.

Корупція як негативне соціально-правове явище вимагає посилення ролі держави щодо притидії корупції та її профілактики як у країні в цілому, так і в окремих її сферах, зокрема в пенітенціарній системі. Потрібно зазначити, що правові та організаційні питання забезпечення адміністративно-правового механізму протидії корупції вже вивчали науковці у своїх дослідженнях, про що свідчать публікації А.В. Гайдука, З.С. Гладуна, Д.Г. Заброди, Ю.П. Мірошника, С.С. Рогульського, О.В. Терещука, Р.М. Тучака та інших вчених, але єдиного погляду на його сутність та структуру донині не вироблено.

У дослідженні використано методологічний потенціал праць вітчизняних фахівців як адміністративного, так і інших галузей права, а саме: В.Б. Авер'янова, О.М. Бандурки, А.І. Берлача, Ю.П. Битяка, В.Т. Білоуса, І.Г. Богатирьова, І.Л. Бородіна, Р.А. Калюжного, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпакова, О.В. Кузьменко, Д.М. Лук'янця, Т.О. Мацелик, А.І. Субота та ін.

Підґрунтям для безпосереднього дослідження корупції як комплексного наукового поняття, вдосконалення заходів протидії корупції стали роботи вітчизняних учених В.Л. Бабича, В. А. Бабича, Є.А. Бовкуна, Ю.В. Дем'янчука, З.Р. Кісіль, І.В. Корулі, В.О. Лисенко, І.П. Лопушинського, В.В. Мастицького, М.І. Мельника, Є.В. Невмержицького, О.П. Савчука, Є.Д. Скулиша, С.Г. Стеценка, М.І. Хавронюка, І.В. Чубенко, О.В. Шевченка, Н.В. Янюк, а також праці зарубіжних науковців О.П. Алегіна, В.В. Астаніна, А.Ю. Ватель, Б.В. Волженкіна, В.В. Волкової, Р.В. Дронова, І.Ф. Закірової, Б.В. Ільїна, Д.М. Колчманова, М.В. Костеннікова, І.М. Кошелева, О.В. Куракіна, О.М. Ломова, М.С. Рибак, О.В. Фадєєва, І.Л. Хромова, А.О. Шевелевича та ін.

Теоретичним підґрунтям наукового дослідження стали дисертаційні роботи Д.Г. Заброди «Взаємодія суб'єктів боротьби з корупцією (адміністративно-правовий аспект)» (2005 рік); С.С. Рогульського «Адміністративно-правові заходи боротьби з корупцією у Україні» (2005 рік); Р.М. Тучака «Адміністративно-правові засади боротьби з корупцією» (2007 рік); О.В. Ткаченко «Адміністративно-правові засади протидії корупції в органах внутрішніх справ» (2008 рік); О.М. Симоненко «Попередження корупційних злочинів під час виконання покарань» (2010 рік); В.Д. Гвоздецького «Адміністративно-правові та організаційні засади запобігання і протидії корупції в Україні» (2015 рік).

Проте роботи зазначених авторів не стосуються антикорупційної діяльності пенітенціарної системи. На сьогодні питання правового регулювання та організації протидії корупції в Державній пенітенціарній системі України недостатньо досліджені у зв'язку з прийняттям нового антикорупційного законодавства.

З огляду на зазначене, необхідно визнати, що науковий аналіз адміністративно-правових механізмів протидії корупції в Державній кримінально-виконавчій службі України на сучасному етапі розвитку антикорупційного законодавства в державі набуває особливої доцільності та актуальності.

Проте роботи зазначених авторів не стосуються антикорупційної діяльності пенітенціарної системи. На сьогодні питання правового регулювання та організації протидії корупції в Державній пенітенціарній системі України недостатньо досліджені у зв'язку з прийняттям нового антикорупційного законодавства.

З огляду на зазначене, необхідно визнати, що науковий аналіз адміністративно-правових механізмів протидії корупції в Державній кримінально-виконавчій службі України на сучасному етапі розвитку антикорупційного законодавства в державі набуває особливої доцільності та актуальності.

ПРЕДИСЛОВИЕ

В современных условиях вопрос решения проблемы коррупции является одним из приоритетных для украинского общества, которая в разных сферах деятельности органов государственной власти и управления приобрела глобальный и системный характер. Пакет антикоррупционных законов (так называемая антикоррупционная реформа), который был принят 14 октября 2014 года разработан при участии общественности и международных неправительственных организаций, определил общие принципы построения системы предотвращения и противодействия коррупции в Украине.

Коррупция получила широкое распространение не только в экономической и социально-культурной сферах, не обошла она государственные органы, которые по своему функциональному назначению должны предотвращать и противодействовать ее проявлениям. Особый общественный резонанс имеет информация о коррупционных правонарушениях и правонарушения, связанные с коррупцией, совершенные в Государственной уголовно-исполнительной службе Украины. Большинство коррупционных правонарушений, совершенных на территории исправительных учреждений, в основном осуществляется сотрудниками пенитенциарной системы, которые могут проносить запрещенные предметы с использованием своего служебного положения, пренебрегая принципами морали и права. Такие факты коррупции негативно влияют на качество деятельности самой системы, способствуют росту пенитенциарной преступности, подрывают репутацию и снижают эффективность ее деятельности. Общественная опасность этих преступлений заключается в том, что они совершаются теми должностными лицами, на которых в первую очередь лежит обязанность соблюдения закона. В этом контексте одним из приоритетных направлений работы Государственной пенитенциарной службы является совершенствование системы мер предупреждения и противодействия коррупции среди сотрудников.

В связи с этим особое значение имеют научные работы, в которых исследованы проблемы предотвращения и противодействия коррупции, в том числе и в пенитенциарной системе. Совершенствование

ПРЕДИСЛОВИЕ

В современных условиях вопрос решения проблемы коррупции является одним из приоритетных для украинского общества, которая в разных сферах деятельности органов государственной власти и управления приобрела глобальный и системный характер. Пакет антикоррупционных законов (так называемая антикоррупционная реформа), который был принят 14 октября 2014 года разработан при участии общественности и международных неправительственных организаций, определил общие принципы построения системы предотвращения и противодействия коррупции в Украине.

Коррупция получила широкое распространение не только в экономической и социально-культурной сферах, не обошла она государственные органы, которые по своему функциональному назначению должны предотвращать и противодействовать ее проявлениям. Особый общественный резонанс имеет информация о коррупционных правонарушениях и правонарушения, связанные с коррупцией, совершенные в Государственной уголовно-исполнительной службе Украины. Большинство коррупционных правонарушений, совершенных на территории исправительных учреждений, в основном осуществляется сотрудниками пенитенциарной системы, которые могут проносить запрещенные предметы с использованием своего служебного положения, пренебрегая принципами морали и права. Такие факты коррупции негативно влияют на качество деятельности самой системы, способствуют росту пенитенциарной преступности, подрывают репутацию и снижают эффективность ее деятельности. Общественная опасность этих преступлений заключается в том, что они совершаются теми должностными лицами, на которых в первую очередь лежит обязанность соблюдения закона. В этом контексте одним из приоритетных направлений работы Государственной пенитенциарной службы является совершенствование системы мер предупреждения и противодействия коррупции среди сотрудников.

В связи с этим особое значение имеют научные работы, в которых исследованы проблемы предотвращения и противодействия коррупции, в том числе и в пенитенциарной системе. Совершенствование

существующих и внедрение новых антикоррупционных мероприятий должны приостановить тенденцию увеличения количества коррупционных правонарушений и правонарушений, связанных с коррупцией среди персонала ГПтСУ, обеспечить их эффективную деятельность в соответствии с ее общественным назначением.

Коррупция как негативное социально-правовое явление требует усиления роли государства по притиводействию коррупции и ее профилактики как в стране в целом, так и в отдельных ее сферах, в частности в пенитенциарной системе. Нужно отметить, что правовые и организационные вопросы обеспечения административно-правового механизма противодействия коррупции уже изучали ученые в своих исследованиях, о чем свидетельствуют публикации А.В. Гайдука, З.С. Гладуна, Д.Г. Заброды, Ю.П. Мирошника, С.С. Рогульского, А.В. Терещука, Р.М. Тучака и других ученых, но единого взгляда на его сущность и структуру по сей день не выработано.

В исследовании использован методологический потенциал работ отечественных специалистов как административного, так и других отраслей права, а именно: В.Б. Аверьянова, А.Н. Бандурки, А.И. Берлача, Ю.П. Битяка, В.Т. Белоуса, И.Г. Богатырева, И.Л. Бородин, Р.А. Калюжного, Т.А. Коломоець, В.К. Колпакова, О.В. Кузьменко, Д.Н. Лукьянца, Т.А. Мацелик, А.И. Суббота и др.

Основанием для непосредственного исследования коррупции как комплексного научного понятия, совершенствования мер противодействия коррупции стали работы отечественных ученых В.Л. Бабича, В.А. Бабича, Е.А. Бовкуна, Ю.В. Демьянчука, З.Р. Кисиль, И.В. Коруля, В.А. Лысенко, И.П. Лопушинского, В.В. Масицкого, М.И. Мельника, Е.В. Невмержицкого, А.П. Савчука, Е.Д. Скулиша, С.Г. Стеценко, М.И. Хавронюка, И.В. Чубенко, А.В. Шевченко, Н.В. Янюк, а также труды зарубежных ученых А.П. Алегина, В.В. Астанина, А.Ю. Ватель, Б.В. Волженкина, В.В. Волковой, Р.В. Дронова, И.Ф. Закирова, Б.В. Ильина, Д.Н. Колчманова, М.В. Костенникова, И.М. Кошелева, А.В. Куракина, А.Н. Ломова, М.С. Рыбака, А.В. Фадеева, И.Л. Хромова, А.А.Шевелевича и др.

Теоретическим основанием научного исследования стали диссертационные работы Д.Г. Заброды «Взаимодействие субъектов борьбы с коррупцией (административно-правовой аспект)» (2005 год); С.С. Рогульского «Административно-правовые меры борьбы с коррупцией в Украине» (2005 год); Р.М. Тучака «Административно-правовые основы борьбы с коррупцией» (2007 год); А.В. Ткаченко

существующих и внедрение новых антикоррупционных мероприятий должны приостановить тенденцию увеличения количества коррупционных правонарушений и правонарушений, связанных с коррупцией среди персонала ГПтСУ, обеспечить их эффективную деятельность в соответствии с ее общественным назначением.

Коррупция как негативное социально-правовое явление требует усиления роли государства по притиводействию коррупции и ее профилактики как в стране в целом, так и в отдельных ее сферах, в частности в пенитенциарной системе. Нужно отметить, что правовые и организационные вопросы обеспечения административно-правового механизма противодействия коррупции уже изучали ученые в своих исследованиях, о чем свидетельствуют публикации А.В. Гайдука, З.С. Гладуна, Д.Г. Заброды, Ю.П. Мирошника, С.С. Рогульского, А.В. Терещука, Р.М. Тучака и других ученых, но единого взгляда на его сущность и структуру по сей день не выработано.

В исследовании использован методологический потенциал работ отечественных специалистов как административного, так и других отраслей права, а именно: В.Б. Аверьянова, А.Н. Бандурки, А.И. Берлача, Ю.П. Битяка, В.Т. Белоуса, И.Г. Богатырева, И.Л. Бородин, Р.А. Калюжного, Т.А. Коломоець, В.К. Колпакова, О.В. Кузьменко, Д.Н. Лукьянца, Т.А. Мацелик, А.И. Суббота и др.

Основанием для непосредственного исследования коррупции как комплексного научного понятия, совершенствования мер противодействия коррупции стали работы отечественных ученых В.Л. Бабича, В.А. Бабича, Е.А. Бовкуна, Ю.В. Демьянчука, З.Р. Кисиль, И.В. Коруля, В.А. Лысенко, И.П. Лопушинского, В.В. Масицкого, М.И. Мельника, Е.В. Невмержицкого, А.П. Савчука, Е.Д. Скулиша, С.Г. Стеценко, М.И. Хавронюка, И.В. Чубенко, А.В. Шевченко, Н.В. Янюк, а также труды зарубежных ученых А.П. Алегина, В.В. Астанина, А.Ю. Ватель, Б.В. Волженкина, В.В. Волковой, Р.В. Дронова, И.Ф. Закирова, Б.В. Ильина, Д.Н. Колчманова, М.В. Костенникова, И.М. Кошелева, А.В. Куракина, А.Н. Ломова, М.С. Рыбака, А.В. Фадеева, И.Л. Хромова, А.А.Шевелевича и др.

Теоретическим основанием научного исследования стали диссертационные работы Д.Г. Заброды «Взаимодействие субъектов борьбы с коррупцией (административно-правовой аспект)» (2005 год); С.С. Рогульского «Административно-правовые меры борьбы с коррупцией в Украине» (2005 год); Р.М. Тучака «Административно-правовые основы борьбы с коррупцией» (2007 год); А.В. Ткаченко

«Административно-правовые основы противодействия коррупции в органах внутренних дел» (2008 год); А.Н. Симоненко «Предупреждение коррупционных преступлений при исполнении наказаний» (2010 год); В.Д. Гвоздецкого «Административно-правовые и организационные основы предотвращения и противодействия коррупции в Украине» (2015).

Однако работы указанных авторов не касаются антикоррупционной деятельности пенитенциарной системы. На сегодняшний день вопросы правового регулирования и организации противодействия коррупции в Государственной пенитенциарной системе Украины недостаточно исследованы в связи с принятием нового антикоррупционного законодательства.

Учитывая указанное, необходимо признать, что научный анализ административно-правовых механизмов противодействия коррупции в Государственной уголовно-исполнительной службе Украины на современном этапе развития антикоррупционного законодательства в государстве приобретает особой целесообразности и актуальности.

«Административно-правовые основы противодействия коррупции в органах внутренних дел» (2008 год); А.Н. Симоненко «Предупреждение коррупционных преступлений при исполнении наказаний» (2010 год); В.Д. Гвоздецкого «Административно-правовые и организационные основы предотвращения и противодействия коррупции в Украине» (2015).

Однако работы указанных авторов не касаются антикоррупционной деятельности пенитенциарной системы. На сегодняшний день вопросы правового регулирования и организации противодействия коррупции в Государственной пенитенциарной системе Украины недостаточно исследованы в связи с принятием нового антикоррупционного законодательства.

Учитывая указанное, необходимо признать, что научный анализ административно-правовых механизмов противодействия коррупции в Государственной уголовно-исполнительной службе Украины на современном этапе развития антикоррупционного законодательства в государстве приобретает особой целесообразности и актуальности.

FOREWORD

In the modern conditions questions connected with the settlement of corruption problem is a priority for the Ukrainian society. In various areas of state power and governance it has become a global and systemic. The package of anti-corruption laws (so-called anti-corruption reform), was adopted on 14 October 2014 and created by the public and international non-governmental organizations. It defined the general principles of constructing the system of prevention and combating corruption in Ukraine.

Corruption has spread not only to economic, social and cultural spheres, it has also involved government bodies which by their functionality must prevent and counteract its manifestations. Information about corruption offenses and offenses related to corruption committed in the State Penitentiary Service of Ukraine get special publicity. Most corruption offenses committed on the territory of correctional institutions are mainly committed by employees of the penitentiary system, who can carry prohibited items, use their official position, ignore the principles of morality and law. Such facts of the corruption negatively affect the quality of the system, promote the growth of the prison crimes, undermining the reputation and reduce the efficiency of its activity. The public danger of these crimes is that they are committed by those officials, who should strictly obey the law. In this context, one of the priorities of the State Penitentiary Service is the improvement of preventing and combating corruption among employees measures.

In this regard, particular weight gain scientific works in which discovered the problems of preventing and combating corruption, including in the prison system. Improving the existing and introducing new anti-corruption measures must suspend the tendency of increasing the number of corruption offenses and offenses related with the corruption among the staff of State Penitentiary Service, ensure its efficient operation, according to its public purpose.

Corruption as the negative socio-legal phenomenon requires strengthening the role of the state to combat and prevent the corruption in the country as a whole, and in some spheres, including the prison system. It should be noted that the legal and organizational issues of administrative and legal mechanism for combating corruption has learned scholars in their studies, as

FOREWORD

In the modern conditions questions connected with the settlement of corruption problem is a priority for the Ukrainian society. In various areas of state power and governance it has become a global and systemic. The package of anti-corruption laws (so-called anti-corruption reform), was adopted on 14 October 2014 and created by the public and international non-governmental organizations. It defined the general principles of constructing the system of prevention and combating corruption in Ukraine.

Corruption has spread not only to economic, social and cultural spheres, it has also involved government bodies which by their functionality must prevent and counteract its manifestations. Information about corruption offenses and offenses related to corruption committed in the State Penitentiary Service of Ukraine get special publicity. Most corruption offenses committed on the territory of correctional institutions are mainly committed by employees of the penitentiary system, who can carry prohibited items, use their official position, ignore the principles of morality and law. Such facts of the corruption negatively affect the quality of the system, promote the growth of the prison crimes, undermining the reputation and reduce the efficiency of its activity. The public danger of these crimes is that they are committed by those officials, who should strictly obey the law. In this context, one of the priorities of the State Penitentiary Service is the improvement of preventing and combating corruption among employees measures.

In this regard, particular weight gain scientific works in which discovered the problems of preventing and combating corruption, including in the prison system. Improving the existing and introducing new anti-corruption measures must suspend the tendency of increasing the number of corruption offenses and offenses related with the corruption among the staff of State Penitentiary Service, ensure its efficient operation, according to its public purpose.

Corruption as the negative socio-legal phenomenon requires strengthening the role of the state to combat and prevent the corruption in the country as a whole, and in some spheres, including the prison system. It should be noted that the legal and organizational issues of administrative and legal mechanism for combating corruption has learned scholars in their studies, as

it is evidenced by the publication of A. Hayduk, Z.S. Gladun, D.G. Zabroda, J.P. Melnik, S.S. Rohulsky, A.V. Tereshchuk, R.M. Tuchak and other scientists, but a single view of its nature and structure is still not developed.

The study using a methodological papers potential of domestic experts in the administrative and other areas of law, such as: V.B. Averyanova, O.N. Bandurka, A.I. Berlach, J.P. Bytyak, V.T. Bilous, I.G. Bogatyrev, I.L. Borodin, R.A. Kalyuzhny, T.O. Kolomoets, V.K. Kolpakov, E.V. Kuzmenko, D.M. Luk'yantsya, T.O. Matselyk, A.I. Subota and others.

The basis for the direct study of corruption as a complex scientific concept, improvement of anti-corruption measures were the works of local scientists V.L. Babich, V.A. Babich, E.A. Bovkun, Y.V. Demyanchuk, Z.R. Kisil, I.V. Koruli, V.O. Lysenko, I.P. Lopushynsky, V.V. Mastytsky, M.I. Melnik, E.V. Nevmerzhitsky, O.P. Savchuk, E.D. Skulysh, S.G. Ste-tsenko, M.I. Havronyuk, I.V. Chubenko, O.V. Shevchenko, N.V. Yanyuk and works of foreign scientists O.P. Alehina, V.V. Astanina, A.J. Vatel, B.V. Volzhenkina, V.V. Volkova, R.V. Dronova, I.F. Zakirov, B.V. Ilyin, D.M. Kolchmanova, M.V. Kostennikova, I.M. Kosheleva, A.V. Kurakina, O.M. Lomova, M.S. Rybak, O.V. Fadeeva, I.L. Khromova, A.O. Shevelevich and others.

The theoretical basis of scientific study became dissertations D.G. Zabroda «Interaction of combatting corruption subjects (administrative-legal aspect)» (2005); S.S. Rohulsky «Administrative and legal measures to combat corruption in Ukraine» (2005); R.M. Tuchak «Administrative and legal frameworks to combat corruption» (2007); O.V. Tkachenko «Administrative and legal principles of combating corruption in internal affairs agencies» (2008); A.N. Symonenko «Prevention of corruption crimes in the penal» (2010); V.D. Gvozdetskii «Administrative and legal organizational basis for preventing and combating corruption in Ukraine» (2015).

But the works of these authors do not concern the activities of anti-corruption penal system. Today the legal regulation and organization of combating corruption in the State penitentiary system of Ukraine insufficiently investigated in connection with the adoption of new anti-corruption legislation.

As it was said, we must recognize that scientific analysis of administrative and legal mechanisms for combating corruption in the State Penitentiary Service of Ukraine at the present stage of anti-corruption legislation in the country is of particular relevance and feasibility.

it is evidenced by the publication of A. Hayduk, Z.S. Gladun, D.G. Zabroda, J.P. Melnik, S.S. Rohulsky, A.V. Tereshchuk, R.M. Tuchak and other scientists, but a single view of its nature and structure is still not developed.

The study using a methodological papers potential of domestic experts in the administrative and other areas of law, such as: V.B. Averyanova, O.N. Bandurka, A.I. Berlach, J.P. Bytyak, V.T. Bilous, I.G. Bogatyrev, I.L. Borodin, R.A. Kalyuzhny, T.O. Kolomoets, V.K. Kolpakov, E.V. Kuzmenko, D.M. Luk'yantsya, T.O. Matselyk, A.I. Subota and others.

The basis for the direct study of corruption as a complex scientific concept, improvement of anti-corruption measures were the works of local scientists V.L. Babich, V.A. Babich, E.A. Bovkun, Y.V. Demyanchuk, Z.R. Kisil, I.V. Koruli, V.O. Lysenko, I.P. Lopushynsky, V.V. Mastytsky, M.I. Melnik, E.V. Nevmerzhitsky, O.P. Savchuk, E.D. Skulysh, S.G. Ste-tsenko, M.I. Havronyuk, I.V. Chubenko, O.V. Shevchenko, N.V. Yanyuk and works of foreign scientists O.P. Alehina, V.V. Astanina, A.J. Vatel, B.V. Volzhenkina, V.V. Volkova, R.V. Dronova, I.F. Zakirov, B.V. Ilyin, D.M. Kolchmanova, M.V. Kostennikova, I.M. Kosheleva, A.V. Kurakina, O.M. Lomova, M.S. Rybak, O.V. Fadeeva, I.L. Khromova, A.O. Shevelevich and others.

The theoretical basis of scientific study became dissertations D.G. Zabroda «Interaction of combatting corruption subjects (administrative-legal aspect)» (2005); S.S. Rohulsky «Administrative and legal measures to combat corruption in Ukraine» (2005); R.M. Tuchak «Administrative and legal frameworks to combat corruption» (2007); O.V. Tkachenko «Administrative and legal principles of combating corruption in internal affairs agencies» (2008); A.N. Symonenko «Prevention of corruption crimes in the penal» (2010); V.D. Gvozdetskii «Administrative and legal organizational basis for preventing and combating corruption in Ukraine» (2015).

But the works of these authors do not concern the activities of anti-corruption penal system. Today the legal regulation and organization of combating corruption in the State penitentiary system of Ukraine insufficiently investigated in connection with the adoption of new anti-corruption legislation.

As it was said, we must recognize that scientific analysis of administrative and legal mechanisms for combating corruption in the State Penitentiary Service of Ukraine at the present stage of anti-corruption legislation in the country is of particular relevance and feasibility.

Розділ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «КОРУПЦІЯ»

1.1. Поняття та ознаки корупції: теоретико-правовий аспект

Корупція — один з основних факторів, який не дозволяє ефективно функціонувати органам державної влади, порушуючи так стабільність самої держави. Соціальна небезпека корупції полягає в тому, що вона являє собою серйозну перешкоду на шляху розвитку України як правової держави. Корупція є одним із основних чинників, які створюють реальну загрозу національній безпеці та демократичному розвитку держави, принципам верховенства закону, забезпечення прав і свобод людини, соціальної справедливості, та негативно впливають на духовно-моральне благополуччя людини в суспільстві. Саме тому останні роки ця проблема є настільки актуальною.

Корупція — це комплексний феномен, який не можна пояснити з позицій лише одного фактора. Крім того, зв'язок між корупцією та проблемами, що її породжують, двосторонній. З одного боку, ці проблеми посилюють корупцію і їх рішення може сприяти зменшенню ступеня корумпованості влади. З іншого — боротьбі з масштабною корупцією заважає та сама корумпованість влади. Звідси випливає, що зменшити і обмежити корупцію можна, лише одночасно вирішивши проблеми, що її породжують, і власне корупції, що можливо лише в умовах протидії корупції з усією рішучістю [1, с. 7].

Разом з тим під час вивчення причин корупції виникають серйозні труднощі. Наскільки складним явищем є сама корупція, настільки неоднозначні і складні причини, пов'язані з нею. Часто просто неможливо визначити, причиною або наслідком корупції є той чи інший факт. На думку О.О. Акімова, за змістом можна виділити такі групи безпосередніх причин та умов розвитку корупції: «... політичні (замкнутість системи управління, її повільний розвиток, відсутність системи виховання патріотичних почуттів, моральних якостей, поверховість при

Розділ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «КОРУПЦІЯ»

1.1. Поняття та ознаки корупції: теоретико-правовий аспект

Корупція — один з основних факторів, який не дозволяє ефективно функціонувати органам державної влади, порушуючи так стабільність самої держави. Соціальна небезпека корупції полягає в тому, що вона являє собою серйозну перешкоду на шляху розвитку України як правової держави. Корупція є одним із основних чинників, які створюють реальну загрозу національній безпеці та демократичному розвитку держави, принципам верховенства закону, забезпечення прав і свобод людини, соціальної справедливості, та негативно впливають на духовно-моральне благополуччя людини в суспільстві. Саме тому останні роки ця проблема є настільки актуальною.

Корупція — це комплексний феномен, який не можна пояснити з позицій лише одного фактора. Крім того, зв'язок між корупцією та проблемами, що її породжують, двосторонній. З одного боку, ці проблеми посилюють корупцію і їх рішення може сприяти зменшенню ступеня корумпованості влади. З іншого — боротьбі з масштабною корупцією заважає та сама корумпованість влади. Звідси випливає, що зменшити і обмежити корупцію можна, лише одночасно вирішивши проблеми, що її породжують, і власне корупції, що можливо лише в умовах протидії корупції з усією рішучістю [1, с. 7].

Разом з тим під час вивчення причин корупції виникають серйозні труднощі. Наскільки складним явищем є сама корупція, настільки неоднозначні і складні причини, пов'язані з нею. Часто просто неможливо визначити, причиною або наслідком корупції є той чи інший факт. На думку О.О. Акімова, за змістом можна виділити такі групи безпосередніх причин та умов розвитку корупції: «... політичні (замкнутість системи управління, її повільний розвиток, відсутність системи виховання патріотичних почуттів, моральних якостей, поверховість при

проведенні антикорупційної політики, відсутність державної ініціативи щодо створення громадських формувань, незалежних недержавних структур для зростання активності населення у боротьбі з корупцією); економічні (несприятливий режим діяльності підприємств; відсутність прозорості багатьох економічних процесів; на тлі багатих державні службовці не мають навіть помірною достатку); правові (відсутність цілісної системи антикорупційних засобів, невизначеність відповідальності за корупційні діяння, формальний характер чинної системи декларування доходів, неповне визначення суб'єктів, нецілеспрямованість правоохоронних органів щодо виконання правових вимог при виявленні корупційних діянь, викритті винних у їх учиненні); організаційно-управлінські (відсутність чіткої регламентації діяльності посадових осіб, поширеність у кадровій політиці випадків заміщення посад через знайомство, відсутність механізмів унеможливлення прийняття на службу лідерів і членів злочинних угруповань та здійснення ними кар'єри, відсутність окремих працівників, які контролювали б цю сферу); соціально-психологічні (нерозвиненість громадянської свідомості, корислива спрямованість державних службовців, професійна та моральна деформація частини керівників, що виявляється у поблажливо-му ставленні до корупції) тощо» [2, с. 186].

Корупція, як соціальна категорія, являє собою складне, суспільно небезпечне і багатоаспектне явище (економічне, політичне, правове, морально-психологічне), яке створює несправедливість у суспільстві і є не новим для нашої держави. Так, Л.Н. Енгібіяран стверджує: «Будь-яка держава, демократична чи репресивна, контролює розподіл матеріальних благ і привілеїв, визначає розмір пільг і податкового тягаря, і робить це згідно з тією чи іншою ідеологічною лінією. Можливість поліпшення власного матеріального достатку (отримання пільг, зниження податкового тягаря та ін.) шляхом підкупу держави і є сьогодні фактором корупції. Породжуючи несправедливість і нерівномірність у розподілі суспільних благ і витрат, корупція є симптомом того, що дана політична система мало піклується про суспільні інтереси в цілому і що державна машина не здатна ефективно забезпечувати особисті інтереси громадян» [1, с. 3–4]. О. Старицька зазначає, що корупція, створюючи суспільні відносини, порушує нормальний порядок речей у суспільстві, починаючи із порушення службового обов'язку, і тягне за собою порушення інших суспільних відносин. У такому випадку суб'єкти корупції функціонують у неофіційній системі, в якій панує своя система цінностей, свої цілі та засоби їх досягнення, де відносини між людьми складаються не за офіційними законами

проведенні антикорупційної політики, відсутність державної ініціативи щодо створення громадських формувань, незалежних недержавних структур для зростання активності населення у боротьбі з корупцією); економічні (несприятливий режим діяльності підприємств; відсутність прозорості багатьох економічних процесів; на тлі багатих державні службовці не мають навіть помірною достатку); правові (відсутність цілісної системи антикорупційних засобів, невизначеність відповідальності за корупційні діяння, формальний характер чинної системи декларування доходів, неповне визначення суб'єктів, нецілеспрямованість правоохоронних органів щодо виконання правових вимог при виявленні корупційних діянь, викритті винних у їх учиненні); організаційно-управлінські (відсутність чіткої регламентації діяльності посадових осіб, поширеність у кадровій політиці випадків заміщення посад через знайомство, відсутність механізмів унеможливлення прийняття на службу лідерів і членів злочинних угруповань та здійснення ними кар'єри, відсутність окремих працівників, які контролювали б цю сферу); соціально-психологічні (нерозвиненість громадянської свідомості, корислива спрямованість державних службовців, професійна та моральна деформація частини керівників, що виявляється у поблажливо-му ставленні до корупції) тощо» [2, с. 186].

Корупція, як соціальна категорія, являє собою складне, суспільно небезпечне і багатоаспектне явище (економічне, політичне, правове, морально-психологічне), яке створює несправедливість у суспільстві і є не новим для нашої держави. Так, Л.Н. Енгібіяран стверджує: «Будь-яка держава, демократична чи репресивна, контролює розподіл матеріальних благ і привілеїв, визначає розмір пільг і податкового тягаря, і робить це згідно з тією чи іншою ідеологічною лінією. Можливість поліпшення власного матеріального достатку (отримання пільг, зниження податкового тягаря та ін.) шляхом підкупу держави і є сьогодні фактором корупції. Породжуючи несправедливість і нерівномірність у розподілі суспільних благ і витрат, корупція є симптомом того, що дана політична система мало піклується про суспільні інтереси в цілому і що державна машина не здатна ефективно забезпечувати особисті інтереси громадян» [1, с. 3–4]. О. Старицька зазначає, що корупція, створюючи суспільні відносини, порушує нормальний порядок речей у суспільстві, починаючи із порушення службового обов'язку, і тягне за собою порушення інших суспільних відносин. У такому випадку суб'єкти корупції функціонують у неофіційній системі, в якій панує своя система цінностей, свої цілі та засоби їх досягнення, де відносини між людьми складаються не за офіційними законами

[3, с. 91]. І. Каминін підкреслює, що корупція призводить до зниження суспільної довіри до дій та рішень владних структур. У таких умовах не можна сподіватися на дію законів, тому що між існуючим законодавством і сформованою реальністю виникає величезний розрив. Такий стан свідчить про агресивний вплив корупції [4, с. 2].

На нашу думку, доцільно зазначити, що продажність чиновників служить підставою для негативного ставлення населення до реформ, проведених урядом. Корупція в уряді впливає на сприйняття населенням легітимності правління і формує негативне ставлення до законності виданих нормативних правових актів та законність дій самого уряду. Якщо відомі політики та вищі посадові особи використовують свої публічні можливості в цілях особистого збагачення, то інші посадові особи і населення в цілому не бачать для себе стримуючих чинників для особистого збагачення [5]. Отже, корупція у найбільшому вигляді виражає відносини, що складаються між окремими членами суспільства та посадовими особами з приводу використання можливостей займаної посади з метою отримання особистої вигоди, що суперечить інтересам суспільства, держави тощо. Як визначає В.Д. Гвоздецький, «корупція підриває авторитет держави та її апарату, дискредитує їх діяльність, проявляється в тому, що особа, уповноважена на виконання функцій держави, використовує надані йому повноваження для протиправного отримання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг, що суперечать інтересам держави або громадян» [6, с. 65]. С. Сergygin стверджує: «корупція руйнує соціальну основу державності, виводить інтереси окремих державних службовців зі сфери інтересів держави й суспільства, протиставляє приватні інтереси чиновників суспільним потребам і ідеалам. Урешті-решт це призводить до відчуження влади від народу — її суб'єктивного носія й народу від влади в особі її суб'єктивних носіїв — державних службовців» [7]. Отже, втрата зв'язків між суспільством і владою, її негативний образ в очах громадян послаблює саму владу.

В.І. Берестень зазначає, що у сутнісній характеристиці корупції потрібно звернути увагу на її небезпеку, яка проявляється в: посяганні на життєво важливі інтереси особистості, суспільства і держави, що підлягають захисту від внутрішніх і зовнішніх загроз; негативно-му впливі на стан ефективності функціонування політичної системи держави, громадянського миру, на формування національної згоди і стабільності; руйнуванні державно-правових механізмів, які створюють правові основи захисту національних інтересів; скороченні умов для повноцінного духовного і фізичного розвитку, підтримки здоро-

[3, с. 91]. І. Каминін підкреслює, що корупція призводить до зниження суспільної довіри до дій та рішень владних структур. У таких умовах не можна сподіватися на дію законів, тому що між існуючим законодавством і сформованою реальністю виникає величезний розрив. Такий стан свідчить про агресивний вплив корупції [4, с. 2].

На нашу думку, доцільно зазначити, що продажність чиновників служить підставою для негативного ставлення населення до реформ, проведених урядом. Корупція в уряді впливає на сприйняття населенням легітимності правління і формує негативне ставлення до законності виданих нормативних правових актів та законність дій самого уряду. Якщо відомі політики та вищі посадові особи використовують свої публічні можливості в цілях особистого збагачення, то інші посадові особи і населення в цілому не бачать для себе стримуючих чинників для особистого збагачення [5]. Отже, корупція у найбільшому вигляді виражає відносини, що складаються між окремими членами суспільства та посадовими особами з приводу використання можливостей займаної посади з метою отримання особистої вигоди, що суперечить інтересам суспільства, держави тощо. Як визначає В.Д. Гвоздецький, «корупція підриває авторитет держави та її апарату, дискредитує їх діяльність, проявляється в тому, що особа, уповноважена на виконання функцій держави, використовує надані йому повноваження для протиправного отримання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг, що суперечать інтересам держави або громадян» [6, с. 65]. С. Сergygin стверджує: «корупція руйнує соціальну основу державності, виводить інтереси окремих державних службовців зі сфери інтересів держави й суспільства, протиставляє приватні інтереси чиновників суспільним потребам і ідеалам. Урешті-решт це призводить до відчуження влади від народу — її суб'єктивного носія й народу від влади в особі її суб'єктивних носіїв — державних службовців» [7]. Отже, втрата зв'язків між суспільством і владою, її негативний образ в очах громадян послаблює саму владу.

В.І. Берестень зазначає, що у сутнісній характеристиці корупції потрібно звернути увагу на її небезпеку, яка проявляється в: посяганні на життєво важливі інтереси особистості, суспільства і держави, що підлягають захисту від внутрішніх і зовнішніх загроз; негативно-му впливі на стан ефективності функціонування політичної системи держави, громадянського миру, на формування національної згоди і стабільності; руйнуванні державно-правових механізмів, які створюють правові основи захисту національних інтересів; скороченні умов для повноцінного духовного і фізичного розвитку, підтримки здоро-

вого морального потенціалу народу, збереження культурної спадщини та зміцнення традиційних цінностей суспільства [8, с. 7–8].

Суспільна небезпека корупції полягає в тому, що вона: підриває авторитет держави, завдає шкоди утвердженню демократичних основ управління товариства, побудови та функціонування державного апарату; значно обмежує конституційні права і свободи людини і громадянина, особливо малозабезпечених громадян, які найбільше потерпають від її проявів; порушує принципи права і закону; призводить до гальмування і спотворення соціально-економічних реформ, перешкоджає розвитку ринкових відносин; грубо порушує встановлений порядок здійснення повноважень посадовими особами органів державної влади, місцевого самоврядування; надає незаконні привілеї корумпованим угрупованням і кланам, підпорядковує державну владу їхнім інтересам; сприяє криміналізації та тінізації економічних відносин, легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом; живить організовану злочинність, насамперед економічну, стає неодмінною умовою її існування; порушує принцип соціальної справедливості, невідворотності покарання; знищує духовні та моральні цінності; ускладнює відносини з іншими державами і міжнародним співтовариством, унеможливує надання допомоги з боку інших держав [9; 10, с. 127–128].

Водночас руйнівна дія корупції проявляється в падінні престижу й авторитету влади на всіх рівнях, руйнуванні моральних основ суспільства, зрощуванні корумпованої частини публічних службовців з тіньовими кримінальними колами, небезпеки розвитку псевдогромадянських соціальних відносин. Соціальні аспекти корупції проявляються в політичній, економічній, культурній та ін. сферах життєдіяльності українського суспільства — в масштабах, близьких до критичного показника. Вплив корупції на адміністративне й соціальне середовище державних службовців, трансформацію їх моральних норм і цінностей, корпоративну культуру державної служби сьогодні дуже значний [11, с. 285].

Сьогодні корупція в Україні має ту особливість, яка відрізняє її від корупції в розвинених країнах. Учені вважають, що корупція кризового типу, яка: а) породжується кризою сучасного українського суспільства (а не лише недосконалістю кримінальної юстиції); б) здатна поглиблювати кризу українського суспільства, маючи властивість зводити нанівець будь-які політичні, економічні, правові, моральні реформи в Україні [12, с. 49].

Соціальна сутність корупції полягає в тому, що вона паразитує в суспільних відносинах, руйнує належний порядок речей у суспіль-

вого морального потенціалу народу, збереження культурної спадщини та зміцнення традиційних цінностей суспільства [8, с. 7–8].

Суспільна небезпека корупції полягає в тому, що вона: підриває авторитет держави, завдає шкоди утвердженню демократичних основ управління товариства, побудови та функціонування державного апарату; значно обмежує конституційні права і свободи людини і громадянина, особливо малозабезпечених громадян, які найбільше потерпають від її проявів; порушує принципи права і закону; призводить до гальмування і спотворення соціально-економічних реформ, перешкоджає розвитку ринкових відносин; грубо порушує встановлений порядок здійснення повноважень посадовими особами органів державної влади, місцевого самоврядування; надає незаконні привілеї корумпованим угрупованням і кланам, підпорядковує державну владу їхнім інтересам; сприяє криміналізації та тінізації економічних відносин, легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом; живить організовану злочинність, насамперед економічну, стає неодмінною умовою її існування; порушує принцип соціальної справедливості, невідворотності покарання; знищує духовні та моральні цінності; ускладнює відносини з іншими державами і міжнародним співтовариством, унеможливує надання допомоги з боку інших держав [9; 10, с. 127–128].

Водночас руйнівна дія корупції проявляється в падінні престижу й авторитету влади на всіх рівнях, руйнуванні моральних основ суспільства, зрощуванні корумпованої частини публічних службовців з тіньовими кримінальними колами, небезпеки розвитку псевдогромадянських соціальних відносин. Соціальні аспекти корупції проявляються в політичній, економічній, культурній та ін. сферах життєдіяльності українського суспільства — в масштабах, близьких до критичного показника. Вплив корупції на адміністративне й соціальне середовище державних службовців, трансформацію їх моральних норм і цінностей, корпоративну культуру державної служби сьогодні дуже значний [11, с. 285].

Сьогодні корупція в Україні має ту особливість, яка відрізняє її від корупції в розвинених країнах. Учені вважають, що корупція кризового типу, яка: а) породжується кризою сучасного українського суспільства (а не лише недосконалістю кримінальної юстиції); б) здатна поглиблювати кризу українського суспільства, маючи властивість зводити нанівець будь-які політичні, економічні, правові, моральні реформи в Україні [12, с. 49].

Соціальна сутність корупції полягає в тому, що вона паразитує в суспільних відносинах, руйнує належний порядок речей у суспіль-

стві і державі, внаслідок чого держава відключається від цілей, поставлених перед нею суспільством, що призводить до збоїв у роботі державного механізму управління та зниження рівня ефективності у взаємодії особи, суспільства і держави при захисті своїх життєво важливих інтересів [8, с. 7].

Водночас інші вчені визначають: «її соціальна сутність проявляється в тому, що вона: має соціальну обумовленість (є продуктом соціального життя); має свою соціальну ціну, яку платить суспільство за існування корупції; істотно впливає на найважливіші соціальні процеси; має історичні витоки і глобальний характер; є економічним, політичним, правовим, психологічним і моральним явищем; має властивість пристосовуватись до соціальних реалій, постійно мімікрувати та видозмінюватись» [13, с. 14; 14, с. 139].

Ю.А. Ваньчик наголошує: «що стосується суті самої корупції, то її відзначає низка моментів: по-перше, корупція розглядається як діяльність; по-друге, така діяльність пов'язується із протиправним використанням службових повноважень; по-третє, сфера цієї діяльності обмежується сферою державного управління; по-четверте, її відзначає чітко визначена корислива (матеріальна) спрямованість» [15, с. 178].

Як соціально-політичне явище, корупція складається з комплексу протиправних дій і аморальних вчинків. В основі корупції лежать такі вікові традиції взаємовідносин у суспільстві, як «послуга за послугу», «ти мені — я тобі» та ін. Тому корупція, як правило, не тягне за собою скарг, оскільки сторони одержують взаємну вигоду від протиправного діяння. Латентність — її основна особливість [13, с. 12–13]. Як правова категорія, корупція — збірне правове поняття, яке охоплює сукупність взаємопов'язаних правопорушень. Корупція не є синонімом поняття «хабарництво», оскільки при хабарництві посадова особа, яка вчиняє злочин, залишається членом конкретної державної чи громадської системи, а при корумпуванні, регулярно отримуючи матеріальну винагороду від злочинів, вона включається в систему організованої злочинності, що не дозволяє їй в односторонньому порядку відмовитися від взятої на себе ролі [13, с. 13]. Так, у підручнику «Курс адміністративного права України» зазначено: «... корупція як правове явище визначається як комплексне складне поняття, яке охоплює сукупність взаємопов'язаних правопорушень, як кримінально-правових, так і адміністративно-правових та дисциплінарних» [16, с. 367].

В.І. Берестень зазначає, що багато вчених, розглядаючи корупцію як соціальне явище, виділяють такі її ознаки: небажання корумпо-

стві і державі, внаслідок чого держава відключається від цілей, поставлених перед нею суспільством, що призводить до збоїв у роботі державного механізму управління та зниження рівня ефективності у взаємодії особи, суспільства і держави при захисті своїх життєво важливих інтересів [8, с. 7].

Водночас інші вчені визначають: «її соціальна сутність проявляється в тому, що вона: має соціальну обумовленість (є продуктом соціального життя); має свою соціальну ціну, яку платить суспільство за існування корупції; істотно впливає на найважливіші соціальні процеси; має історичні витоки і глобальний характер; є економічним, політичним, правовим, психологічним і моральним явищем; має властивість пристосовуватись до соціальних реалій, постійно мімікрувати та видозмінюватись» [13, с. 14; 14, с. 139].

Ю.А. Ваньчик наголошує: «що стосується суті самої корупції, то її відзначає низка моментів: по-перше, корупція розглядається як діяльність; по-друге, така діяльність пов'язується із протиправним використанням службових повноважень; по-третє, сфера цієї діяльності обмежується сферою державного управління; по-четверте, її відзначає чітко визначена корислива (матеріальна) спрямованість» [15, с. 178].

Як соціально-політичне явище, корупція складається з комплексу протиправних дій і аморальних вчинків. В основі корупції лежать такі вікові традиції взаємовідносин у суспільстві, як «послуга за послугу», «ти мені — я тобі» та ін. Тому корупція, як правило, не тягне за собою скарг, оскільки сторони одержують взаємну вигоду від протиправного діяння. Латентність — її основна особливість [13, с. 12–13]. Як правова категорія, корупція — збірне правове поняття, яке охоплює сукупність взаємопов'язаних правопорушень. Корупція не є синонімом поняття «хабарництво», оскільки при хабарництві посадова особа, яка вчиняє злочин, залишається членом конкретної державної чи громадської системи, а при корумпуванні, регулярно отримуючи матеріальну винагороду від злочинів, вона включається в систему організованої злочинності, що не дозволяє їй в односторонньому порядку відмовитися від взятої на себе ролі [13, с. 13]. Так, у підручнику «Курс адміністративного права України» зазначено: «... корупція як правове явище визначається як комплексне складне поняття, яке охоплює сукупність взаємопов'язаних правопорушень, як кримінально-правових, так і адміністративно-правових та дисциплінарних» [16, с. 367].

В.І. Берестень зазначає, що багато вчених, розглядаючи корупцію як соціальне явище, виділяють такі її ознаки: небажання корумпо-

ваної еліти відстоювати і захищати суспільні інтереси; забезпечення економічного панування представників корумпованої еліти шляхом застосування нелегітимних методів управління; використання корумпованими чиновниками неформальних відносин, що створюють умови для зміцнення їх корупційного потенціалу; незаконний розподіл корупційними структурами матеріальних ресурсів суспільства і держави; накопичення корупціонерами матеріальних благ незаконним шляхом і т.д. [8, с. 7].

Обов'язкові юридичні ознаки корупції визначено такі: 1) обов'язковий суб'єкт корупційних відносин — посадова особа (або особа, прирівняна до неї), уповноважена на виконання державних функцій; 2) умисна вина, корислива чи інша зацікавленість суб'єктів корупційних відносин; 3) дія або бездіяльність — використання особою, уповноваженою на виконання державних функцій (або особа, прирівняна до неї), всупереч інтересам служби, свого службового становища або пов'язаних з ним можливостей, або авторитету організації, в якій він служить; 4) корислива мета — протиправне отримання для себе або своїх близьких родичів майнових чи немайнових благ, пільг та переваг у результаті виконання або невиконання певних дій по службі або за обіцянку виконати чи не виконати їх у майбутньому [8, с. 13–14].

Отже, корупція має такі характерні ознаки: 1) має суспільний характер та спосіб проявлення і обумовлюється станом суспільства на кожному конкретному етапі його розвитку; 2) її суб'єктами можуть бути тільки особи, наділені владою чи публічними повноваженнями; 3) проявляється у вигляді реалізації такої влади чи повноважень у неправомірних, здебільшого корисливих діях; 4) тісно пов'язана з організованою злочинністю і, на думку багатьох учених, є її невід'ємною частиною; 5) структурно вона складається з кримінальних злочинів, адміністративних правопорушень і цивільно-правових деліктів; 6) суспільна небезпечність корупції полягає, насамперед, у негативному впливі на охоронювані законом цінності у сфері державної влади [17, с. 40].

Необхідно зазначити, що головними соціальними факторами корупції виступають диспропорції в динаміці економічних перетворень і формуванні інституційного державно-політичного, організаційно-управлінського, правового та морального середовища. Зокрема, недостатнє регулювання складних соціально-економічних процесів, пов'язаних зі становленням ринкової економіки та приватизацією держвласності, недосконалість системи місцевого самоврядування, бюрократизм, безвідповідальність і безкарність чиновників, виборче правосуддя, нерозвиненість інститутів громадянського суспільства і

ваної еліти відстоювати і захищати суспільні інтереси; забезпечення економічного панування представників корумпованої еліти шляхом застосування нелегітимних методів управління; використання корумпованими чиновниками неформальних відносин, що створюють умови для зміцнення їх корупційного потенціалу; незаконний розподіл корупційними структурами матеріальних ресурсів суспільства і держави; накопичення корупціонерами матеріальних благ незаконним шляхом і т.д. [8, с. 7].

Обов'язкові юридичні ознаки корупції визначено такі: 1) обов'язковий суб'єкт корупційних відносин — посадова особа (або особа, прирівняна до неї), уповноважена на виконання державних функцій; 2) умисна вина, корислива чи інша зацікавленість суб'єктів корупційних відносин; 3) дія або бездіяльність — використання особою, уповноваженою на виконання державних функцій (або особа, прирівняна до неї), всупереч інтересам служби, свого службового становища або пов'язаних з ним можливостей, або авторитету організації, в якій він служить; 4) корислива мета — протиправне отримання для себе або своїх близьких родичів майнових чи немайнових благ, пільг та переваг у результаті виконання або невиконання певних дій по службі або за обіцянку виконати чи не виконати їх у майбутньому [8, с. 13–14].

Отже, корупція має такі характерні ознаки: 1) має суспільний характер та спосіб проявлення і обумовлюється станом суспільства на кожному конкретному етапі його розвитку; 2) її суб'єктами можуть бути тільки особи, наділені владою чи публічними повноваженнями; 3) проявляється у вигляді реалізації такої влади чи повноважень у неправомірних, здебільшого корисливих діях; 4) тісно пов'язана з організованою злочинністю і, на думку багатьох учених, є її невід'ємною частиною; 5) структурно вона складається з кримінальних злочинів, адміністративних правопорушень і цивільно-правових деліктів; 6) суспільна небезпечність корупції полягає, насамперед, у негативному впливі на охоронювані законом цінності у сфері державної влади [17, с. 40].

Необхідно зазначити, що головними соціальними факторами корупції виступають диспропорції в динаміці економічних перетворень і формуванні інституційного державно-політичного, організаційно-управлінського, правового та морального середовища. Зокрема, недостатнє регулювання складних соціально-економічних процесів, пов'язаних зі становленням ринкової економіки та приватизацією держвласності, недосконалість системи місцевого самоврядування, бюрократизм, безвідповідальність і безкарність чиновників, виборче правосуддя, нерозвиненість інститутів громадянського суспільства і

недержавних засобів масової інформації, нестабільність, суперечливість та інші дефекти законодавства. Важливим чинником поширення корупції є масова соціокультурна аномія з домінуванням у громадській і груповій свідомості ціннісних орієнтацій на матеріальне благополуччя, владу, культ грошей і матеріальне споживання, а також стійкість у суспільній свідомості, у тому числі і серед державних службовців, негативної думки, що корупція значною мірою — об'єктивне і виправдане явище, яке нібито потрібне для успішного вирішення багатьох економічних, соціальних та інших повсякденних життєвих проблем [18, с. 69].

Водночас емпіричні дані доводять, що бюрократія і корупція викликають неефективний розподіл і витрачання державних коштів та ресурсів; втрату податків, коли податкові органи привласнюють собі частину податків; втрату часу через перешкоди, що виникають зниження ефективності роботи державного апарату в цілому; зниження інвестицій у виробництво, уповільнення економічного зростання; неефективне використання здібностей громадян: замість виробництва матеріальних благ люди витрачають час на непродуктивний пошук різних довідок; зниження рівня суспільної моралі [19, с. 38].

На нашу думку, до проявів корупції, які найчастіше наявні у нашому повсякденному житті, потрібно віднести [20, с. 12]: 1) хабарництво — обіцянка, пропозиція чи надання якої-небудь переваги, яка належно впливає на дії чи рішення посадової особи; 2) здирицтво — примушення громадянина платити гроші чи надавати інші цінності в обмін на дії чи бездіяльність посадової особи; 3) протекціонізм — надання ресурсів громадянами, які належать до якоїсь певної привілейованої групи; 4) кумівство — висування родичів на державні посади, надання їм пільгових послуг та ресурсів; 5) обман — це поведінка, спрямована на отримання власної вигоди чи вигоди для третьої сторони внаслідок обману громадянина чи юридичної особи; 6) розтрата бюджетних коштів — крадіжка ресурсів особами, які мають владу або контроль над чим-небудь цінним; 7) зловживання владою — участь у домовленостях, придбанні посади чи отриманні комерційного інтересу, що є несумісним із офіційним статусом та положенням.

А.В. Кудашкін, Т.Л. Козлов зазначають, що більшість респондентів під корупцією розуміють використання посадовою особою своїх владних повноважень і довірених йому прав з метою особистої вигоди; кожний третій вважає, що до корупції також відноситься використання будь-якою особою, що перебуває на публічній службі (не обов'язково посадовою особою), своїх службових повноважень, у тому

недержавних засобів масової інформації, нестабільність, суперечливість та інші дефекти законодавства. Важливим чинником поширення корупції є масова соціокультурна аномія з домінуванням у громадській і груповій свідомості ціннісних орієнтацій на матеріальне благополуччя, владу, культ грошей і матеріальне споживання, а також стійкість у суспільній свідомості, у тому числі і серед державних службовців, негативної думки, що корупція значною мірою — об'єктивне і виправдане явище, яке нібито потрібне для успішного вирішення багатьох економічних, соціальних та інших повсякденних життєвих проблем [18, с. 69].

Водночас емпіричні дані доводять, що бюрократія і корупція викликають неефективний розподіл і витрачання державних коштів та ресурсів; втрату податків, коли податкові органи привласнюють собі частину податків; втрату часу через перешкоди, що виникають зниження ефективності роботи державного апарату в цілому; зниження інвестицій у виробництво, уповільнення економічного зростання; неефективне використання здібностей громадян: замість виробництва матеріальних благ люди витрачають час на непродуктивний пошук різних довідок; зниження рівня суспільної моралі [19, с. 38].

На нашу думку, до проявів корупції, які найчастіше наявні у нашому повсякденному житті, потрібно віднести [20, с. 12]: 1) хабарництво — обіцянка, пропозиція чи надання якої-небудь переваги, яка належно впливає на дії чи рішення посадової особи; 2) здирицтво — примушення громадянина платити гроші чи надавати інші цінності в обмін на дії чи бездіяльність посадової особи; 3) протекціонізм — надання ресурсів громадянами, які належать до якоїсь певної привілейованої групи; 4) кумівство — висування родичів на державні посади, надання їм пільгових послуг та ресурсів; 5) обман — це поведінка, спрямована на отримання власної вигоди чи вигоди для третьої сторони внаслідок обману громадянина чи юридичної особи; 6) розтрата бюджетних коштів — крадіжка ресурсів особами, які мають владу або контроль над чим-небудь цінним; 7) зловживання владою — участь у домовленостях, придбанні посади чи отриманні комерційного інтересу, що є несумісним із офіційним статусом та положенням.

А.В. Кудашкін, Т.Л. Козлов зазначають, що більшість респондентів під корупцією розуміють використання посадовою особою своїх владних повноважень і довірених йому прав з метою особистої вигоди; кожний третій вважає, що до корупції також відноситься використання будь-якою особою, що перебуває на публічній службі (не обов'язково посадовою особою), своїх службових повноважень, у тому

числі тимчасових або заснованих на субординаційних відносинах, і довірених йому прав з метою особистої вигоди. При цьому опитані вважають, що особиста вигода має матеріальний характер (одержання грошей, подарунків, надання послуг тощо), морально-матеріальний характер (позачергове присвоєння вищого чину, військового або спеціального звання, підвищення або переміщення по службі та ін.), моральний характер, тобто інша особиста зацікавленість (заохочення, в тому числі державною нагородою та ін.) [21].

Доцільно розрізняти два види корупції: «управлінську (або «елітарну») корупцію», пов'язану з корумпованістю вищої управлінської ланки бюрократичного апарату, і «індивідуальну корупцію», пов'язану з корумпованістю низової ланки бюрократичної системи. Зокрема, інституційна (управлінська) корупція має «елітарний» характер, у неї залучена верхівка чиновницького апарату, яка обростає зв'язками з транснаціональними корпораціями, великими національними компаніями і дозволяє останнім шляхом зловживання повноваженнями отримувати непропорційно високі прибутки за рахунок обмеження конкуренції, монополізму, отримання всіляких урядових пільг і тощо. Водночас індивідуальна корупція має «низовий», «служивий» характер; зазвичай схильні до найбільшої деструкції різні державні контролюючі та інспектуючі відомства, такі як: митниця, органи ліцензування, податкова служба та ін. При цьому корумпованість високопоставлених офіційних осіб більш деструктивна для суспільства в цілому, ніж корумпованість персоналу [1, с. 8].

Внаслідок корумпованості значної частини державних службовців громадяни, по суті, витісняються зі сфери безкоштовних обов'язкових послуг у галузі соціального забезпечення, охорони здоров'я, освіти тощо, відповідно адміністративні послуги для них стають платними. Вони піддаються спокусі корупції, щоб «набити кишені» на «чорний день». «Страшно те, — вважає колишній заступник міністра внутрішніх справ М. Джига, — що наше суспільство змирилося із цим явищем, і ще страшніше, що корупцією охоплено всі гілки влади. Корупція є в бюджетній сфері, приватизації, у системі освіти, медицини, будівництві, правоохоронних органах» [22]. Як справедливо зазначив Сар Дж. Пундей: «Корупція не є інфекцією, яку раптом може «підхопити» здорове суспільство. Вона є наслідком явищ і тенденцій політики, економіки та розвитку держави. Жодна країна не була ніколи повністю вільною від неї...» [23, с. 85].

В. Морозов наголошує, що корупція — це високолатентна соціально-правова проблема. Жодній державі в світі не вдалося повністю її викоренити. Будь-яке з проявів корупції, в якій би сфері воно не

числі тимчасових або заснованих на субординаційних відносинах, і довірених йому прав з метою особистої вигоди. При цьому опитані вважають, що особиста вигода має матеріальний характер (одержання грошей, подарунків, надання послуг тощо), морально-матеріальний характер (позачергове присвоєння вищого чину, військового або спеціального звання, підвищення або переміщення по службі та ін.), моральний характер, тобто інша особиста зацікавленість (заохочення, в тому числі державною нагородою та ін.) [21].

Доцільно розрізняти два види корупції: «управлінську (або «елітарну») корупцію», пов'язану з корумпованістю вищої управлінської ланки бюрократичного апарату, і «індивідуальну корупцію», пов'язану з корумпованістю низової ланки бюрократичної системи. Зокрема, інституційна (управлінська) корупція має «елітарний» характер, у неї залучена верхівка чиновницького апарату, яка обростає зв'язками з транснаціональними корпораціями, великими національними компаніями і дозволяє останнім шляхом зловживання повноваженнями отримувати непропорційно високі прибутки за рахунок обмеження конкуренції, монополізму, отримання всіляких урядових пільг і тощо. Водночас індивідуальна корупція має «низовий», «служивий» характер; зазвичай схильні до найбільшої деструкції різні державні контролюючі та інспектуючі відомства, такі як: митниця, органи ліцензування, податкова служба та ін. При цьому корумпованість високопоставлених офіційних осіб більш деструктивна для суспільства в цілому, ніж корумпованість персоналу [1, с. 8].

Внаслідок корумпованості значної частини державних службовців громадяни, по суті, витісняються зі сфери безкоштовних обов'язкових послуг у галузі соціального забезпечення, охорони здоров'я, освіти тощо, відповідно адміністративні послуги для них стають платними. Вони піддаються спокусі корупції, щоб «набити кишені» на «чорний день». «Страшно те, — вважає колишній заступник міністра внутрішніх справ М. Джига, — що наше суспільство змирилося із цим явищем, і ще страшніше, що корупцією охоплено всі гілки влади. Корупція є в бюджетній сфері, приватизації, у системі освіти, медицини, будівництві, правоохоронних органах» [22]. Як справедливо зазначив Сар Дж. Пундей: «Корупція не є інфекцією, яку раптом може «підхопити» здорове суспільство. Вона є наслідком явищ і тенденцій політики, економіки та розвитку держави. Жодна країна не була ніколи повністю вільною від неї...» [23, с. 85].

В. Морозов наголошує, що корупція — це високолатентна соціально-правова проблема. Жодній державі в світі не вдалося повністю її викоренити. Будь-яке з проявів корупції, в якій би сфері воно не

було скоєно, являє собою небезпеку для суспільства, держави, людини. Однак створити перешкоди для її руйнуючого проникнення в усі сфери суспільного життя і мінімізувати її негативні наслідки — реально здійсненне завдання. Запорукою успіху в цій роботі є: політична воля вищого керівництва, прозорість влади, системна робота всіх державних органів, очищення правоохоронних і контролюючих органів від корумпованих чиновників, а також правильне ставлення громадян до цього негативного явища [24, с. 31]. Відтак, у більшості країн з ринковою економікою сформована атмосфера нетерпимості суспільства до цього негативного та небезпечного соціального явища, а в країнах з перехідною економікою та країнах, що розвиваються ще не отримала належного громадського осуду.

Доцільно зазначити, корупція — це універсальний соціальний феномен, який існував у суспільстві завжди, корені якого беруть початок з далекого минулого, з того часу коли виник управлінський апарат. Шарль Монтеск'є писав: «... відомо вже з досвіду віків, що будь-яка людина, що володіє владою, схильна зловживати нею, і вона йде в цьому напрямку, поки не досягне належної їй межі» [25, с. 289]. С.М. Сergyгін наголошує: «...корупція, як широко відоме соціальне явище, бере початок із зародження державності і відображає суперечність між недостатністю ресурсів до задоволення власних потреб і прагнення деяких посадових осіб використати власне становище з метою більш повного задоволення особистих потреб та потреб найближчого оточення» [26, с. 3].

Останні десятиліття показали, що порівняно високий рівень корумпованості українського державного апарату створив серйозні перешкоди на шляху поступального розвитку ринкової економіки та сприяв «корозії» авторитету України на міжнародній арені. Люди втратили надію на чесну, порядну і відповідальну державну владу. Незважаючи на надзвичайний стан, що склався в українському суспільстві, якихось кардинальних змін у напрямі протидії корупції в системі державної служби нині не відбувалося. Як справедливо зазначив А.І. Кірпи́чків: «Корупція — це корозія влади. Як іржа роз'їдає метал, так корупція руйнує державний апарат і роз'їдає моральні підвалини суспільства. Рівень корупції — своєрідний термометр суспільства, показник його морального стану і здатності державного апарату вирішувати завдання не у власних інтересах, а інтересах суспільства» [27, с. 17]. Отже, корупція на сьогодні в українському суспільстві залишається не вирішеною проблемою.

Термін «корупція» широко використовують українські ЗМІ, тобто в Україні повідомлення про корупцію й інші зловживання служ-

було скоєно, являє собою небезпеку для суспільства, держави, людини. Однак створити перешкоди для її руйнуючого проникнення в усі сфери суспільного життя і мінімізувати її негативні наслідки — реально здійсненне завдання. Запорукою успіху в цій роботі є: політична воля вищого керівництва, прозорість влади, системна робота всіх державних органів, очищення правоохоронних і контролюючих органів від корумпованих чиновників, а також правильне ставлення громадян до цього негативного явища [24, с. 31]. Відтак, у більшості країн з ринковою економікою сформована атмосфера нетерпимості суспільства до цього негативного та небезпечного соціального явища, а в країнах з перехідною економікою та країнах, що розвиваються ще не отримала належного громадського осуду.

Доцільно зазначити, корупція — це універсальний соціальний феномен, який існував у суспільстві завжди, корені якого беруть початок з далекого минулого, з того часу коли виник управлінський апарат. Шарль Монтеск'є писав: «... відомо вже з досвіду віків, що будь-яка людина, що володіє владою, схильна зловживати нею, і вона йде в цьому напрямку, поки не досягне належної їй межі» [25, с. 289]. С.М. Сergyгін наголошує: «...корупція, як широко відоме соціальне явище, бере початок із зародження державності і відображає суперечність між недостатністю ресурсів до задоволення власних потреб і прагнення деяких посадових осіб використати власне становище з метою більш повного задоволення особистих потреб та потреб найближчого оточення» [26, с. 3].

Останні десятиліття показали, що порівняно високий рівень корумпованості українського державного апарату створив серйозні перешкоди на шляху поступального розвитку ринкової економіки та сприяв «корозії» авторитету України на міжнародній арені. Люди втратили надію на чесну, порядну і відповідальну державну владу. Незважаючи на надзвичайний стан, що склався в українському суспільстві, якихось кардинальних змін у напрямі протидії корупції в системі державної служби нині не відбувалося. Як справедливо зазначив А.І. Кірпи́чків: «Корупція — це корозія влади. Як іржа роз'їдає метал, так корупція руйнує державний апарат і роз'їдає моральні підвалини суспільства. Рівень корупції — своєрідний термометр суспільства, показник його морального стану і здатності державного апарату вирішувати завдання не у власних інтересах, а інтересах суспільства» [27, с. 17]. Отже, корупція на сьогодні в українському суспільстві залишається не вирішеною проблемою.

Термін «корупція» широко використовують українські ЗМІ, тобто в Україні повідомлення про корупцію й інші зловживання служ-

бовим становищем можна прочитати майже на всіх шпальтах газет і журналів та ресурсах мережі Інтернет. На думку А.І. Суббота, «... корупція — не просто хабарі, не просто зловживання службовим становищем і завуальовані види підкупу чиновників. Це явище, яке можна назвати особистою «хворобою» державного службовця, що потребує постійної профілактики ...» [28]. Тому, на нашу думку, вирішення проблем корупції є одним із пріоритетних завдань українського суспільства на нинішньому етапі.

Проблема корупції набуває особливого значення й для міжнародного співтовариства з одного боку, фактор корумпованості державного апарату стає однією з основ при конструюванні відносин з тією чи іншою країною; а з іншого — міжнародне ділове співтовариство здатне виконати роль каталізатора антикорупційної політики. Водночас зауважимо, що фундаментальні зміни можуть відбутися лише в тому випадку, коли уряди цих країн не тільки візьмуть на себе антикорупційні зобов'язання, а й стануть проводити їх у життя у всіх структурах органів влади, оскільки лише структурні реформи зможуть реально змінити ситуацію на краще [1, с. 4–5]. Зважаючи на викладене, на нашу думку, дуже доречною є думка А.Г. Хаббібуліна: «... корупція є свого роду індикатором стану безпеки суспільства» [29, с. 45].

Ми поділяємо думку Л.Н. Енгібяран, що тотальне викорінення корупції неможливо. Проте цілком можливо зробити кроки, щоб її приборкати і зменшити завдане нею шкоди. Якщо раніше корупція розглядалася поза зв'язком «держава-суспільство», то сьогодні це явище досліджується в контексті питань про будову соціального простору в цілому і сприймається як частина сукупного соціального організму. Корупція має всі необхідні ознаки для визнання її соціального явища, оскільки вона зачіпає інтереси суспільства в цілому, різних соціальних груп і окремо взятої особистості [1, с. 7].

Як у будь-якого складного соціального явища, у корупції не існує єдиного канонічного визначення, що обумовлює різноманіття підходів до її тлумачення. Різноманіття думок щодо визначення корупції свідчить про складність цього явища і вимагає більш глибокого і всебічного його вивчення. Вироблення єдиного поняття про корупцію — це складний еволюційний процес, який, на нашу думку, потребує поглиблення теоретичного рівня пізнання корупції, а саме формування чіткого правового визначення. Таке визначення подано у різних словниках та енциклопедіях, розглянемо їх більш детально [30, с. 396–397; 31, с. 214; 32, с. 160; 33, с. 369–370; 34, с. 137–138] та (див. Додаток А).

бовим становищем можна прочитати майже на всіх шпальтах газет і журналів та ресурсах мережі Інтернет. На думку А.І. Суббота, «... корупція — не просто хабарі, не просто зловживання службовим становищем і завуальовані види підкупу чиновників. Це явище, яке можна назвати особистою «хворобою» державного службовця, що потребує постійної профілактики ...» [28]. Тому, на нашу думку, вирішення проблем корупції є одним із пріоритетних завдань українського суспільства на нинішньому етапі.

Проблема корупції набуває особливого значення й для міжнародного співтовариства з одного боку, фактор корумпованості державного апарату стає однією з основ при конструюванні відносин з тією чи іншою країною; а з іншого — міжнародне ділове співтовариство здатне виконати роль каталізатора антикорупційної політики. Водночас зауважимо, що фундаментальні зміни можуть відбутися лише в тому випадку, коли уряди цих країн не тільки візьмуть на себе антикорупційні зобов'язання, а й стануть проводити їх у життя у всіх структурах органів влади, оскільки лише структурні реформи зможуть реально змінити ситуацію на краще [1, с. 4–5]. Зважаючи на викладене, на нашу думку, дуже доречною є думка А.Г. Хаббібуліна: «... корупція є свого роду індикатором стану безпеки суспільства» [29, с. 45].

Ми поділяємо думку Л.Н. Енгібяран, що тотальне викорінення корупції неможливо. Проте цілком можливо зробити кроки, щоб її приборкати і зменшити завдане нею шкоди. Якщо раніше корупція розглядалася поза зв'язком «держава-суспільство», то сьогодні це явище досліджується в контексті питань про будову соціального простору в цілому і сприймається як частина сукупного соціального організму. Корупція має всі необхідні ознаки для визнання її соціального явища, оскільки вона зачіпає інтереси суспільства в цілому, різних соціальних груп і окремо взятої особистості [1, с. 7].

Як у будь-якого складного соціального явища, у корупції не існує єдиного канонічного визначення, що обумовлює різноманіття підходів до її тлумачення. Різноманіття думок щодо визначення корупції свідчить про складність цього явища і вимагає більш глибокого і всебічного його вивчення. Вироблення єдиного поняття про корупцію — це складний еволюційний процес, який, на нашу думку, потребує поглиблення теоретичного рівня пізнання корупції, а саме формування чіткого правового визначення. Таке визначення подано у різних словниках та енциклопедіях, розглянемо їх більш детально [30, с. 396–397; 31, с. 214; 32, с. 160; 33, с. 369–370; 34, с. 137–138] та (див. Додаток А).

Термін «корупція» походить від сполучення латинських слів *congre* та *rupture*: *congre* — обов'язкова причетність декількох представників однієї із сторін до однієї справи, а *rupture* — порушувати, ламати, пошкоджувати, скасовувати. Так утворився самостійний термін — *conrupture*, що означає участь у діяльності декількох (не менше двох) осіб, мета яких полягає у «псуванні», «руйнуванні», «пошкодженні» нормального розвитку судового процесу або процесу керування справами суспільства [48, с. 5]

На підставі цього в юридичній науці поняття «корупція» визначалося як продажність службових дій (підкуп, *bestechung*, *corruption*). *Corrupt* в перекладі з англійської — розбещений, продажний. *Corruption* — псування, розкладання, розтління. У російській мові воно означає «продажність», «здириство», «хабарництво», «побори». У латинській мові дослівний переклад означає погіршення, псування, розкладання. Більш пізніше тлумачення цього терміна в російській мові має багатозначний характер: підкуп, псування, розкладання і навіть як зловживання службовим становищем у корисливих цілях.

У радянському енциклопедичному словнику поняття корупції визначено як «процес прямого використання посадовою особою прав, пов'язаних з її посадою, з метою особистого збагачення» [49, с. 635]. У Словнику суспільних наук визначено: «корупція (лат. *conruptio* — підкуп) — 1) вид протиправної поведінки, посадовий злочин, пов'язана з використанням службового становища в особистих цілях (перевищення посадових повноважень, хабарництво, підробка, протекціонізм, підкуп державних і громадянських діячів та ін.); 2) зрощування кримінальних і владних структур, проникнення представників криміналітету в апарат державної влади і управління» [50, с. 187]. У юридичному словнику Генрі Блека корупція визначається як «діяння, яке вчиняється з наміром надати деякі переваги, що несумісні з офіційними обов'язками посадової особи і правами інших осіб; діяння посадової особи, яка неправомірно використовує своє становище чи статус для одержання будь-якої переваги для себе або іншої особи в цілях, які суперечать обов'язкам і правам інших осіб» [51, с. 14].

З розглянутого можна зробити висновок, що в словниках та енциклопедіях поняття «корупція» по різному розкрито і немає його чіткого й однозначного визначення. Відтак, енциклопедичні визначення, які повинні характеризуватися чіткістю, точністю, лаконічністю і однозначністю дефініцій, не дають повного визначення корупції з юридичного погляду [52, с. 7].

Поняття «корупція» широко використовується в сучасній науковій літературі. На нашу думку, розглядаючи корупцію як соціаль-

Термін «корупція» походить від сполучення латинських слів *congre* та *rupture*: *congre* — обов'язкова причетність декількох представників однієї із сторін до однієї справи, а *rupture* — порушувати, ламати, пошкоджувати, скасовувати. Так утворився самостійний термін — *conrupture*, що означає участь у діяльності декількох (не менше двох) осіб, мета яких полягає у «псуванні», «руйнуванні», «пошкодженні» нормального розвитку судового процесу або процесу керування справами суспільства [48, с. 5]

На підставі цього в юридичній науці поняття «корупція» визначалося як продажність службових дій (підкуп, *bestechung*, *corruption*). *Corrupt* в перекладі з англійської — розбещений, продажний. *Corruption* — псування, розкладання, розтління. У російській мові воно означає «продажність», «здириство», «хабарництво», «побори». У латинській мові дослівний переклад означає погіршення, псування, розкладання. Більш пізніше тлумачення цього терміна в російській мові має багатозначний характер: підкуп, псування, розкладання і навіть як зловживання службовим становищем у корисливих цілях.

У радянському енциклопедичному словнику поняття корупції визначено як «процес прямого використання посадовою особою прав, пов'язаних з її посадою, з метою особистого збагачення» [49, с. 635]. У Словнику суспільних наук визначено: «корупція (лат. *conruptio* — підкуп) — 1) вид протиправної поведінки, посадовий злочин, пов'язана з використанням службового становища в особистих цілях (перевищення посадових повноважень, хабарництво, підробка, протекціонізм, підкуп державних і громадянських діячів та ін.); 2) зрощування кримінальних і владних структур, проникнення представників криміналітету в апарат державної влади і управління» [50, с. 187]. У юридичному словнику Генрі Блека корупція визначається як «діяння, яке вчиняється з наміром надати деякі переваги, що несумісні з офіційними обов'язками посадової особи і правами інших осіб; діяння посадової особи, яка неправомірно використовує своє становище чи статус для одержання будь-якої переваги для себе або іншої особи в цілях, які суперечать обов'язкам і правам інших осіб» [51, с. 14].

З розглянутого можна зробити висновок, що в словниках та енциклопедіях поняття «корупція» по різному розкрито і немає його чіткого й однозначного визначення. Відтак, енциклопедичні визначення, які повинні характеризуватися чіткістю, точністю, лаконічністю і однозначністю дефініцій, не дають повного визначення корупції з юридичного погляду [52, с. 7].

Поняття «корупція» широко використовується в сучасній науковій літературі. На нашу думку, розглядаючи корупцію як соціаль-

но-правове явище, доречно навести визначення цього поняття в національній та іноземній правовій літературі (див. Додаток Б).

Отже, із розглянутих в додатку визначеннях видно, що науковці по-різному підійшли до трактування поняття «корупція». Зазначене свідчить про те, що як серед українських вчених-правознавців і практиків, так і серед зарубіжних не дано чіткого визначення поняття корупції.

Зокрема, Г.М. Собко, І.В. Кумайгородський вважають, що «визначення поняття корупції обмежується загальними ознаками й характеризується відсутністю чітких формулювань, які б дозволили виділити суттєві ознаки цієї правової категорії» [77, с. 79]. О.І. Мізерний вказує на те, що, незважаючи на безліч визначень цього поняття, повної ясності й правової точності до цього часу немає [78, с. 13]. Д.Г. Заброта наголошує, що безліч тлумачень цього поняття, а також значна кількість форм корупції не дають змоги чітко розмежувати подібні за ознаками з цим явищем суспільно небезпечні прояви, а також призводить до «розмитості» розуміння корупції як об'єкта наукового дослідження [79, с. 271–279].

На думку Ю.А. Комісарчука, М.В. Кириченко, В.В. Мельника, «навіть якщо не намагатися включити у визначення поняття «корупції» всі можливі ознаки, форми і функції, а вказати тільки ті з них, що є для неї визначальними (а це буде зробити проблематично, оскільки науковці оцінюють це суспільне явище з різних аспектів і критеріїв підходу) дати однозначне трактування цього явища складно» [80].

С.С. Серьогін наголошує, що у вітчизняні науковці термін «корупція» трактують досить неоднозначно, супроводжується нечіткими, неконкретними формулюваннями, які суперечать одне одному, а також віднесенням до суб'єктів корупційних дій лише осіб, наділених владними повноваженнями. До уваги часто не береться середовище, що породжує корупційні дії (недосконалість нормативно-правової бази, неоднозначність службових обов'язків посадовців, дублювання повноважень у сфері публічного управління тощо) [53, с. 12]. Разом з тим учений підкреслює, що вчені висловлюють надзвичайно різні думки щодо розуміння суті цього явища. Досить часто суб'єктом корупційних дій розглядають лише особу, наділену державною владою — чиновника, враховуючи роль іншої сторони, яка часто добровільно для конкретної (заздалегідь прорахованої) вигоди пропонує хабар, розуміючи, що подібні дії і їх результат позазаконні, мають негативні наслідки [11, с. 285].

Як стверджує А.А. Мельниченко, в багатьох наукових публікаціях фігурує така типологія корупції, яка виділяє побутову, ділову та корупцію верховної влади, а саме: «1. Корупція першого виду (побутова)

но-правове явище, доречно навести визначення цього поняття в національній та іноземній правовій літературі (див. Додаток Б).

Отже, із розглянутих в додатку визначеннях видно, що науковці по-різному підійшли до трактування поняття «корупція». Зазначене свідчить про те, що як серед українських вчених-правознавців і практиків, так і серед зарубіжних не дано чіткого визначення поняття корупції.

Зокрема, Г.М. Собко, І.В. Кумайгородський вважають, що «визначення поняття корупції обмежується загальними ознаками й характеризується відсутністю чітких формулювань, які б дозволили виділити суттєві ознаки цієї правової категорії» [77, с. 79]. О.І. Мізерний вказує на те, що, незважаючи на безліч визначень цього поняття, повної ясності й правової точності до цього часу немає [78, с. 13]. Д.Г. Заброта наголошує, що безліч тлумачень цього поняття, а також значна кількість форм корупції не дають змоги чітко розмежувати подібні за ознаками з цим явищем суспільно небезпечні прояви, а також призводить до «розмитості» розуміння корупції як об'єкта наукового дослідження [79, с. 271–279].

На думку Ю.А. Комісарчука, М.В. Кириченко, В.В. Мельника, «навіть якщо не намагатися включити у визначення поняття «корупції» всі можливі ознаки, форми і функції, а вказати тільки ті з них, що є для неї визначальними (а це буде зробити проблематично, оскільки науковці оцінюють це суспільне явище з різних аспектів і критеріїв підходу) дати однозначне трактування цього явища складно» [80].

С.С. Серьогін наголошує, що у вітчизняні науковці термін «корупція» трактують досить неоднозначно, супроводжується нечіткими, неконкретними формулюваннями, які суперечать одне одному, а також віднесенням до суб'єктів корупційних дій лише осіб, наділених владними повноваженнями. До уваги часто не береться середовище, що породжує корупційні дії (недосконалість нормативно-правової бази, неоднозначність службових обов'язків посадовців, дублювання повноважень у сфері публічного управління тощо) [53, с. 12]. Разом з тим учений підкреслює, що вчені висловлюють надзвичайно різні думки щодо розуміння суті цього явища. Досить часто суб'єктом корупційних дій розглядають лише особу, наділену державною владою — чиновника, враховуючи роль іншої сторони, яка часто добровільно для конкретної (заздалегідь прорахованої) вигоди пропонує хабар, розуміючи, що подібні дії і їх результат позазаконні, мають негативні наслідки [11, с. 285].

Як стверджує А.А. Мельниченко, в багатьох наукових публікаціях фігурує така типологія корупції, яка виділяє побутову, ділову та корупцію верховної влади, а саме: «1. Корупція першого виду (побутова)

може породжуватися взаємодією пересічних громадян і чиновників, громадян і осіб, що займають певні посади в різних державних та недержавних організаціях (викладачів, лікарів, менеджерів тощо). 2. Корупція другого виду, тобто ділова, виникає при взаємодії влади і бізнесу або бізнесу і бізнесу. 3. Корупція третього виду (верховної влади), яка стосується політичного керівництва і верховних судів в демократичних системах. По суті, це — політична корупція, яка може виявлятися у підкупі депутатів з метою голосування за певні законопроекти, недобросовісному лобюванні тощо» [81].

Як твердить Т.Я. Хабрієва, «у цілому не можна не відзначити недосконалість відомих трактувань корупції. Корупція, вже давно не зводиться до різного виду хабарництва і зловживань. Вона охоплює такі види правопорушень, як корупційний лобізм, корупційний фаворитизм, корупційний протекціонізм, незаконний розподіл і перерозподіл суспільних ресурсів і фондів, незаконна підтримка і фінансування політичних структур (партій та ін.), вимагання, надання пільгових кредитів, замовлень, корисливе зловживання владою або посадовим становищем і т.д.» [82, с. 26–27]. Разом з тим, автор наголошує, що «другий недолік сучасних як доктринальних, так і легальних визначень корупції зводиться до того, що вони в основному продовжують обмежуватися кримінально-правовими проявами корупції, не включаючи інших її проявів, за які встановлюється адміністративна, дисциплінарна та інші види відповідальності. В результаті виникає ситуація, при якій одні прояви корупції розглядаються законом як злочини та адміністративні правопорушення, а інші — як просто аморальні проступки» [82, с. 26].

О.О. Макухін підкреслює, що велика кількість поглядів на визначення «корупції», неоднозначність думок щодо її складових елементів та сфер існування в суспільстві призводить до вад і помилок, пов'язаних з визначенням явища корупції як адміністративно-правової категорії [83, с. 56].

М.І. Мельник зазначає: «...існуюче в теорії права, законодавстві та у практиці його застосування розмаїття визначень поняття «корупція» обумовлюється: 1) різними розумінням сутності корупції; 2) різними підходами та критеріями, що застосовуються для визначення цього поняття; 3) прагненням дати універсальне визначення корупції як соціального явища, політичної, економічної, соціальної, кримінологічної, кримінально-правової категорії та конкретного противоправного діяння» [61, с. 11–12].

Зокрема, В.Я. Цитряк наголошує: «з розвитком суспільства, форм його життєдіяльності змінювалося і розуміння поняття «корупція»,

може породжуватися взаємодією пересічних громадян і чиновників, громадян і осіб, що займають певні посади в різних державних та недержавних організаціях (викладачів, лікарів, менеджерів тощо). 2. Корупція другого виду, тобто ділова, виникає при взаємодії влади і бізнесу або бізнесу і бізнесу. 3. Корупція третього виду (верховної влади), яка стосується політичного керівництва і верховних судів в демократичних системах. По суті, це — політична корупція, яка може виявлятися у підкупі депутатів з метою голосування за певні законопроекти, недобросовісному лобюванні тощо» [81].

Як твердить Т.Я. Хабрієва, «у цілому не можна не відзначити недосконалість відомих трактувань корупції. Корупція, вже давно не зводиться до різного виду хабарництва і зловживань. Вона охоплює такі види правопорушень, як корупційний лобізм, корупційний фаворитизм, корупційний протекціонізм, незаконний розподіл і перерозподіл суспільних ресурсів і фондів, незаконна підтримка і фінансування політичних структур (партій та ін.), вимагання, надання пільгових кредитів, замовлень, корисливе зловживання владою або посадовим становищем і т.д.» [82, с. 26–27]. Разом з тим, автор наголошує, що «другий недолік сучасних як доктринальних, так і легальних визначень корупції зводиться до того, що вони в основному продовжують обмежуватися кримінально-правовими проявами корупції, не включаючи інших її проявів, за які встановлюється адміністративна, дисциплінарна та інші види відповідальності. В результаті виникає ситуація, при якій одні прояви корупції розглядаються законом як злочини та адміністративні правопорушення, а інші — як просто аморальні проступки» [82, с. 26].

О.О. Макухін підкреслює, що велика кількість поглядів на визначення «корупції», неоднозначність думок щодо її складових елементів та сфер існування в суспільстві призводить до вад і помилок, пов'язаних з визначенням явища корупції як адміністративно-правової категорії [83, с. 56].

М.І. Мельник зазначає: «...існуюче в теорії права, законодавстві та у практиці його застосування розмаїття визначень поняття «корупція» обумовлюється: 1) різними розумінням сутності корупції; 2) різними підходами та критеріями, що застосовуються для визначення цього поняття; 3) прагненням дати універсальне визначення корупції як соціального явища, політичної, економічної, соціальної, кримінологічної, кримінально-правової категорії та конкретного противоправного діяння» [61, с. 11–12].

Зокрема, В.Я. Цитряк наголошує: «з розвитком суспільства, форм його життєдіяльності змінювалося і розуміння поняття «корупція»,

в яке спочатку вкладали один зміст, а згодом, набуваючи нових рис, воно вдосконалювалося і виходило на новий якісний рівень» [60, с. 97]. Водночас, дослідивши розвиток понятійно категоріальних основ явища корупції у сучасній юридичній науці і на практиці, Є. Скулиш зазначає, що науковцями та практиками недостатньо враховані факторні аспекти формування поняття корупції. У цьому розумінні необхідно акцентувати увагу на тому, що саме явище корупції формується під впливом окремих факторів, серед яких вчений виділяє політичний, соціально-економічний і культурно-гуманітарний [84, с. 97–98].

О.О. Макухін вважає, що хоча більшість визначень поняття «корупція» достатньо обґрунтовані, враховують специфічні особливості окремих економічних і соціальних систем, не суперечать одне одному, проте вони нерідко відображають лише окремі сторони об'єкта, що вивчається. Це пояснюється тим, що корупція багатоаспектне соціально-економічне, політичне та моральне явище, що складається з цілого комплексу протиправних дій і неетичних вчинків, а отже, досить складно дати єдине, вичерпне визначення цього поняття, яке б відрізняло корупційні явища від таких, що не є корупційними в усіх випадках [83, с. 59].

Значне поширення корупції в країнах колишнього соціалістичного табору не дозволяє сьогодні ігнорувати проблему корумпованості державних службовців, оскільки багато з цих держав вже є членами ЄС, а вступ інших — лише питання часу. Зауважимо, що щодо корупції на пострадянському просторі дослідники вказують на вплив на динаміку її показників факторів економічних криз, відтворення культурних установок, що склалися історично, і моделей поведінки з недавнього минулого, а також виокремлюють компенсаторну функцію корупції в транзитних суспільствах [85, с. 259–260]. Так, Т.В. Ільєнок, порівнявши наукові підходи вчених нашої країни та країн колишнього Радянського Союзу з підходами іноземних учених до розуміння та тлумачення поняття «корупція», виділила схожі та відмінні риси. Схожими рисами, на її думку, є те, що: корупцію розуміють як протиправну поведінку осіб, які наділені владними повноваженнями; корупція — це діяння, спрямовані задоволення особистих інтересів, отримання певних благ для себе та кола наближених осіб. Відмінними рисами у розуміння сутності явища «корупції» є такі: до суб'єктів корупційних діянь західні вчені у більшості випадків відносять представників політичної еліти, на відміну від учених країн колишнього Радянського Союзу, які вважають, що суб'єктами цих правопорушень є особи, уповноважені виконувати функції держави; на думку захід-

в яке спочатку вкладали один зміст, а згодом, набуваючи нових рис, воно вдосконалювалося і виходило на новий якісний рівень» [60, с. 97]. Водночас, дослідивши розвиток понятійно категоріальних основ явища корупції у сучасній юридичній науці і на практиці, Є. Скулиш зазначає, що науковцями та практиками недостатньо враховані факторні аспекти формування поняття корупції. У цьому розумінні необхідно акцентувати увагу на тому, що саме явище корупції формується під впливом окремих факторів, серед яких вчений виділяє політичний, соціально-економічний і культурно-гуманітарний [84, с. 97–98].

О.О. Макухін вважає, що хоча більшість визначень поняття «корупція» достатньо обґрунтовані, враховують специфічні особливості окремих економічних і соціальних систем, не суперечать одне одному, проте вони нерідко відображають лише окремі сторони об'єкта, що вивчається. Це пояснюється тим, що корупція багатоаспектне соціально-економічне, політичне та моральне явище, що складається з цілого комплексу протиправних дій і неетичних вчинків, а отже, досить складно дати єдине, вичерпне визначення цього поняття, яке б відрізняло корупційні явища від таких, що не є корупційними в усіх випадках [83, с. 59].

Значне поширення корупції в країнах колишнього соціалістичного табору не дозволяє сьогодні ігнорувати проблему корумпованості державних службовців, оскільки багато з цих держав вже є членами ЄС, а вступ інших — лише питання часу. Зауважимо, що щодо корупції на пострадянському просторі дослідники вказують на вплив на динаміку її показників факторів економічних криз, відтворення культурних установок, що склалися історично, і моделей поведінки з недавнього минулого, а також виокремлюють компенсаторну функцію корупції в транзитних суспільствах [85, с. 259–260]. Так, Т.В. Ільєнок, порівнявши наукові підходи вчених нашої країни та країн колишнього Радянського Союзу з підходами іноземних учених до розуміння та тлумачення поняття «корупція», виділила схожі та відмінні риси. Схожими рисами, на її думку, є те, що: корупцію розуміють як протиправну поведінку осіб, які наділені владними повноваженнями; корупція — це діяння, спрямовані задоволення особистих інтересів, отримання певних благ для себе та кола наближених осіб. Відмінними рисами у розуміння сутності явища «корупції» є такі: до суб'єктів корупційних діянь західні вчені у більшості випадків відносять представників політичної еліти, на відміну від учених країн колишнього Радянського Союзу, які вважають, що суб'єктами цих правопорушень є особи, уповноважені виконувати функції держави; на думку захід-

них учених, протиправна діяльність суб'єктів корупційних правопорушень спрямована на отримання можливості контролю та розподілу державними ресурсами, тоді як вчені країн колишнього Радянського Союзу таку діяльність суб'єктів корупційних діянь вважають спрямованою на безпосереднє отримання благ [86].

На нашу думку, досліджуючи зміст поняття «корупція» з сучасних позицій, насамперед, потрібно звернути увагу на окремі підходи до визначення самого поняття і його характерних ознак.

Науковці стверджують: «Залежно від того, який зміст вкладається в це поняття, вимальовується картина проблематики наукового дослідження, пов'язаного з корупцією, визначення його предмета та завдань, а в правозастосовному аспекті — вироблення адекватних та дієвих засобів протидії цьому явищу. Це також дасть змогу відповісти на масу принципів питань, а саме: хто є суб'єктом корупційних правопорушень; чи можна говорити про існування корупції в комерційних чи інших організаціях; чи складає корупцію одержання особами — суб'єктами корупційних правопорушень — нематеріальних благ, послуг чи пільг; чи охоплює корупцію, крім одержання відповідними особами благ, послуг чи пільг, й надання їх вищезазначеним особам; чи виражається корупція в порушенні етики поведінки її суб'єктів, чи тільки у корупційних правопорушеннях або іншими словами чи можна вести розмову про моральну (етичну) корупцію, яку складають дії, хоча і незаборонені нормативно-правовими актами, але які осуджуються суспільством» [60, с. 96].

Є.А. Бовкун зазначає: «Не з'ясовано також, чи можливо дати універсальне поняття корупції, яке б відповідало вимогам різних галузей науки. Разом із тим, визначення поняття корупції дає можливість визначитися з колом корупційних діянь, а також наповнити конкретним юридичним змістом зазначений термін». До числа невирішених питань, які мають важливе теоретичне і практичне значення для антикорупційної діяльності, учений відносить і питання про механізм корумпованих відносин. З'ясування цих та інших питань дозволить не лише більш глибоко і точно визначити соціальну сутність корупції та її правову природу, але й виробити адекватні заходи протидії цьому явищу [87, с. 131].

У сучасній юридичній літературі основні підходи до розкриття змісту поняття «корупція» можна звести до таких: 1) під корупцією розуміється підкуп (продажність) осіб, уповноважених на виконання функцій держави; 2) як корупція визначається зловживання владою або посадовим становищем, здійснене для задоволення особистих інтересів або інтересів третіх осіб; 3) корупція розглядається як елемент

них учених, протиправна діяльність суб'єктів корупційних правопорушень спрямована на отримання можливості контролю та розподілу державними ресурсами, тоді як вчені країн колишнього Радянського Союзу таку діяльність суб'єктів корупційних діянь вважають спрямованою на безпосереднє отримання благ [86].

На нашу думку, досліджуючи зміст поняття «корупція» з сучасних позицій, насамперед, потрібно звернути увагу на окремі підходи до визначення самого поняття і його характерних ознак.

Науковці стверджують: «Залежно від того, який зміст вкладається в це поняття, вимальовується картина проблематики наукового дослідження, пов'язаного з корупцією, визначення його предмета та завдань, а в правозастосовному аспекті — вироблення адекватних та дієвих засобів протидії цьому явищу. Це також дасть змогу відповісти на масу принципів питань, а саме: хто є суб'єктом корупційних правопорушень; чи можна говорити про існування корупції в комерційних чи інших організаціях; чи складає корупцію одержання особами — суб'єктами корупційних правопорушень — нематеріальних благ, послуг чи пільг; чи охоплює корупцію, крім одержання відповідними особами благ, послуг чи пільг, й надання їх вищезазначеним особам; чи виражається корупція в порушенні етики поведінки її суб'єктів, чи тільки у корупційних правопорушеннях або іншими словами чи можна вести розмову про моральну (етичну) корупцію, яку складають дії, хоча і незаборонені нормативно-правовими актами, але які осуджуються суспільством» [60, с. 96].

Є.А. Бовкун зазначає: «Не з'ясовано також, чи можливо дати універсальне поняття корупції, яке б відповідало вимогам різних галузей науки. Разом із тим, визначення поняття корупції дає можливість визначитися з колом корупційних діянь, а також наповнити конкретним юридичним змістом зазначений термін». До числа невирішених питань, які мають важливе теоретичне і практичне значення для антикорупційної діяльності, учений відносить і питання про механізм корумпованих відносин. З'ясування цих та інших питань дозволить не лише більш глибоко і точно визначити соціальну сутність корупції та її правову природу, але й виробити адекватні заходи протидії цьому явищу [87, с. 131].

У сучасній юридичній літературі основні підходи до розкриття змісту поняття «корупція» можна звести до таких: 1) під корупцією розуміється підкуп (продажність) осіб, уповноважених на виконання функцій держави; 2) як корупція визначається зловживання владою або посадовим становищем, здійснене для задоволення особистих інтересів або інтересів третіх осіб; 3) корупція розглядається як елемент

(або ознака) організованої злочинності [88, с. 8]. Отже, даючи визначення поняття «корупція», потрібно враховувати, що корупція — це соціальне явище, а не конкретне суспільно небезпечне діяння: корупція охоплює сукупність взаємопов'язаних правопорушень (кримінально-правових, адміністративних, дисциплінарних, цивільно-правових) [88, с. 9].

Є.В. Невмержицький вважає, що корупція за своїм змістом на сучасному етапі розвитку українського суспільства, здебільшого проявляється у трьох аспектах: політичному, який полягає в проникненні осіб кримінальної орієнтації в структури політичної влади і використанні їх можливостей для задоволення своїх злочинних потреб; соціально-економічному, що полягає у спотворенні (викривленні) корумпованими посадовими особами соціально-економічних рішень держави, а також численними випадками допуску кримінальних елементів до економічних важелів управління, що характерно для сучасної України; правовий аспект полягає в конкретних протиправних діяннях і відповідних правових реакціях держави [89, с. 30–31]. На думку вченого, цей перелік не можна вважати вичерпним, корупційні діяння можуть бути вчинені і в інших формах, у тому числі в таких, що потребують відповідних доповнень до чинного законодавства. Тому спроба окремих науковців і практиків однозначно визначити поняття «корупція» і вмістити всі форми прояву корупції в одну норму права практично неможлива [89, с. 31, с. 356–357].

Найчастіше науковці корупцію розглядають так: 1) підкуп і продажність державних чи інших службовців; 2) зловживання владою чи службовим становищем, вчинене з корисливою метою; 3) зловживання владою чи службовим становищем, вчинене через будь-яку особисту зацікавленість; 4) використання службових повноважень, статусу посади, а також її авторитету та пов'язаних з ними можливостей для задоволення особистого інтересу або в групових інтересах; 5) елемент (ознака) або різновид організованої злочинності; 6) обмежуються загальними ознаками і характеризуються відсутністю чітких формулювань, які б дозволили виділити суттєві ознаки цієї правової категорії [13, с. 9; 77, с. 79; 90, с. 19; 91, с. 67–70].

На думку М.І. Мельника, визначаючи поняття корупції, потрібно виходити з трьох важливих моментів. По-перше, корупція — соціальне явище, а не конкретне суспільно небезпечне діяння. Корупція — це явище, характерне усім державам світу, невід'ємний атрибут публічної влади. Державний апарат будь-якої держави не може функціонувати без зловживань представників цього апарату. Відмінність різних держав у цьому аспекті полягає не у наявності чи відсутності коруп-

(або ознака) організованої злочинності [88, с. 8]. Отже, даючи визначення поняття «корупція», потрібно враховувати, що корупція — це соціальне явище, а не конкретне суспільно небезпечне діяння: корупція охоплює сукупність взаємопов'язаних правопорушень (кримінально-правових, адміністративних, дисциплінарних, цивільно-правових) [88, с. 9].

Є.В. Невмержицький вважає, що корупція за своїм змістом на сучасному етапі розвитку українського суспільства, здебільшого проявляється у трьох аспектах: політичному, який полягає в проникненні осіб кримінальної орієнтації в структури політичної влади і використанні їх можливостей для задоволення своїх злочинних потреб; соціально-економічному, що полягає у спотворенні (викривленні) корумпованими посадовими особами соціально-економічних рішень держави, а також численними випадками допуску кримінальних елементів до економічних важелів управління, що характерно для сучасної України; правовий аспект полягає в конкретних протиправних діяннях і відповідних правових реакціях держави [89, с. 30–31]. На думку вченого, цей перелік не можна вважати вичерпним, корупційні діяння можуть бути вчинені і в інших формах, у тому числі в таких, що потребують відповідних доповнень до чинного законодавства. Тому спроба окремих науковців і практиків однозначно визначити поняття «корупція» і вмістити всі форми прояву корупції в одну норму права практично неможлива [89, с. 31, с. 356–357].

Найчастіше науковці корупцію розглядають так: 1) підкуп і продажність державних чи інших службовців; 2) зловживання владою чи службовим становищем, вчинене з корисливою метою; 3) зловживання владою чи службовим становищем, вчинене через будь-яку особисту зацікавленість; 4) використання службових повноважень, статусу посади, а також її авторитету та пов'язаних з ними можливостей для задоволення особистого інтересу або в групових інтересах; 5) елемент (ознака) або різновид організованої злочинності; 6) обмежуються загальними ознаками і характеризуються відсутністю чітких формулювань, які б дозволили виділити суттєві ознаки цієї правової категорії [13, с. 9; 77, с. 79; 90, с. 19; 91, с. 67–70].

На думку М.І. Мельника, визначаючи поняття корупції, потрібно виходити з трьох важливих моментів. По-перше, корупція — соціальне явище, а не конкретне суспільно небезпечне діяння. Корупція — це явище, характерне усім державам світу, невід'ємний атрибут публічної влади. Державний апарат будь-якої держави не може функціонувати без зловживань представників цього апарату. Відмінність різних держав у цьому аспекті полягає не у наявності чи відсутності коруп-

ції як такої, а в її масштабах, характері корупційних проявів, впливі корупції на соціальні, економічні та політичні процеси. По-друге, у правовому значенні корупція — це збірне поняття, яке охоплює сукупність (систему) взаємопов'язаних правопорушень (кримінально-правових, адміністративних, дисциплінарних, цивільно-правових). Реально ці правопорушення мають різні форми (види). До них насамперед відносять хабарництво, зловживання владою або посадовим становищем та інші посадові злочини, які вчиняються для задоволення корисливих та інших особистих інтересів чи інтересів третіх осіб. По-третє, необхідно чітко усвідомлювати, що законодавче визначення такої правової категорії як «корупція» (чого виконавча влада тривалий час вимагала від парламенту) не дає правоохоронним органам жодних додаткових правових засобів щодо підстав юридичної відповідальності за корупційні діяння, як не дає таких засобів правоохоронним органам і визначення поняття злочинність. Тому головне — це чітко визначити підстави відповідальності за конкретні корупційні діяння [92].

Отже, проблема визначення поняття «корупція» має надзвичайно важливе теоретичне й практичне значення. Важливість вирішення цієї проблеми у прикладному аспекті зумовлена тим, що, по-перше, використання того чи іншого терміна у правовому значенні передбачає такий, що відповідає йому, правовий (нормативний) зміст; по-друге, проблема визначення цього поняття безпосередньо пов'язана з проблемою дослідження зазначеного явища, розробкою стратегії й тактики протидії цьому злу [77, с. 78].

Зважаючи на викладене вище, розглянемо більш детально основні доктринальні підходи до визначення поняття корупції. Так, В.Д. Гвоздецький, ґрунтуючись на узагальненнях практики розгляду судами адміністративних справ про корупційні правопорушення, пропонує «визначити корупцію як умисне, суспільно небезпечне діяння (бездіяльність) осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, а також посадових осіб у сфері публічного управління, спрямовану на порушення встановленого законом порядку функціонування державних і недержавних структур та їх апаратів, з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб» [6, с. 65].

На думку Є. Скулиша, «корупція являє собою суспільно небезпечне явище, зумовлене кризовими особливостями суспільного розвитку країни, яке характеризується свідомим порушенням правових і етичних норм у здійсненні владних повноважень посадовими особами, з одного боку, та зацікавленими суб'єктами — з другого, що призводить

ції як такої, а в її масштабах, характері корупційних проявів, впливі корупції на соціальні, економічні та політичні процеси. По-друге, у правовому значенні корупція — це збірне поняття, яке охоплює сукупність (систему) взаємопов'язаних правопорушень (кримінально-правових, адміністративних, дисциплінарних, цивільно-правових). Реально ці правопорушення мають різні форми (види). До них насамперед відносять хабарництво, зловживання владою або посадовим становищем та інші посадові злочини, які вчиняються для задоволення корисливих та інших особистих інтересів чи інтересів третіх осіб. По-третє, необхідно чітко усвідомлювати, що законодавче визначення такої правової категорії як «корупція» (чого виконавча влада тривалий час вимагала від парламенту) не дає правоохоронним органам жодних додаткових правових засобів щодо підстав юридичної відповідальності за корупційні діяння, як не дає таких засобів правоохоронним органам і визначення поняття злочинність. Тому головне — це чітко визначити підстави відповідальності за конкретні корупційні діяння [92].

Отже, проблема визначення поняття «корупція» має надзвичайно важливе теоретичне й практичне значення. Важливість вирішення цієї проблеми у прикладному аспекті зумовлена тим, що, по-перше, використання того чи іншого терміна у правовому значенні передбачає такий, що відповідає йому, правовий (нормативний) зміст; по-друге, проблема визначення цього поняття безпосередньо пов'язана з проблемою дослідження зазначеного явища, розробкою стратегії й тактики протидії цьому злу [77, с. 78].

Зважаючи на викладене вище, розглянемо більш детально основні доктринальні підходи до визначення поняття корупції. Так, В.Д. Гвоздецький, ґрунтуючись на узагальненнях практики розгляду судами адміністративних справ про корупційні правопорушення, пропонує «визначити корупцію як умисне, суспільно небезпечне діяння (бездіяльність) осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, а також посадових осіб у сфері публічного управління, спрямовану на порушення встановленого законом порядку функціонування державних і недержавних структур та їх апаратів, з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб» [6, с. 65].

На думку Є. Скулиша, «корупція являє собою суспільно небезпечне явище, зумовлене кризовими особливостями суспільного розвитку країни, яке характеризується свідомим порушенням правових і етичних норм у здійсненні владних повноважень посадовими особами, з одного боку, та зацікавленими суб'єктами — з другого, що призводить

до негативних наслідків у всіх сферах суспільного життя» [84, с. 97]. Учений наголошує, що цей термін є ширшим від трактування поняття корупції у чинному законодавстві та у концепціях багатьох науковців, проте він охоплює основні підходи до розуміння поняття корупції як явища. Водночас він дає основну характеристику поняттю корупції — порушення суспільних норм у процесі реалізації владних повноважень. Без елементу реалізації владних повноважень поняття корупції не може застосовуватися, оскільки процес реалізації владних повноважень є основним категоріальним елементом поняття корупції [84, с. 97–98].

М.І. Карпенко, В.В. Пашковський вважають, що «корупція — це соціально-політичне явище, яке являє собою сукупність неправомірних дій осіб, наділених владними повноваженнями, які пов'язані із задоволенням власних потреб і інтересів, що в подальшому призводять до корупційних злочинів та їх приховування» [93, с. 58]. Необхідно зазначити, що саме таке широке визначення корупції вказує на те, що не всі корупційні прояви є кримінально-караними.

Подібних поглядів дотримується Є.В. Невмержицький: «... спроба втиснути корупцію в рамки виключно кримінальних проявів є одним із найбільш помилкових її тлумачень. Корупція — це складне, багатогранне соціально-політичне, економічне і юридичне явище, яке являє собою значно більше утворення, ніж сукупність суто кримінальних проявів» [94, с. 25].

А.С. Політова під корупцією розуміє «суспільно небезпечне діяння, яке полягає у зловживанні або перевищенні влади чи службових повноважень службовою особою, а також одержання нею для себе чи інших осіб неправомірної вигоди або прийняття обіцянки (пропозиції) щодо такої вигоди» [95, с. 271]. Це поняття, на думку вченого, дозволить окреслити коло корупційних правопорушень.

Автори підручника «Кримінології», пропонують більш розгорнуте визначення корупції: «це — умисні дії: пасивний підкуп — вимагання чи одержання будь-ким з посадових осіб та інших суб'єктів, перерахованих у спеціальних законах, прямо або побічно, не передбачених законодавством матеріальних, нематеріальних благ, переваг, а також прийняття пропозиції чи обіцянки таких благ і переваг за діяння, які можуть бути виконані з використанням офіційного статусу даних суб'єктів, пов'язаних з цим статусом авторитету або можливостей; а також активний підкуп — обіцянка, пропозиція або неправомірне надання таким суб'єктам фізичними та юридичними особами за перелічених діяння зазначених благ і переваг» [75, с. 711].

Також прихильником широкого розуміння є В.В. Лунєєв, який підкреслює: «... корупція не зводиться до примітивного хабарництва,

до негативних наслідків у всіх сферах суспільного життя» [84, с. 97]. Учений наголошує, що цей термін є ширшим від трактування поняття корупції у чинному законодавстві та у концепціях багатьох науковців, проте він охоплює основні підходи до розуміння поняття корупції як явища. Водночас він дає основну характеристику поняттю корупції — порушення суспільних норм у процесі реалізації владних повноважень. Без елементу реалізації владних повноважень поняття корупції не може застосовуватися, оскільки процес реалізації владних повноважень є основним категоріальним елементом поняття корупції [84, с. 97–98].

М.І. Карпенко, В.В. Пашковський вважають, що «корупція — це соціально-політичне явище, яке являє собою сукупність неправомірних дій осіб, наділених владними повноваженнями, які пов'язані із задоволенням власних потреб і інтересів, що в подальшому призводять до корупційних злочинів та їх приховування» [93, с. 58]. Необхідно зазначити, що саме таке широке визначення корупції вказує на те, що не всі корупційні прояви є кримінально-караними.

Подібних поглядів дотримується Є.В. Невмержицький: «... спроба втиснути корупцію в рамки виключно кримінальних проявів є одним із найбільш помилкових її тлумачень. Корупція — це складне, багатогранне соціально-політичне, економічне і юридичне явище, яке являє собою значно більше утворення, ніж сукупність суто кримінальних проявів» [94, с. 25].

А.С. Політова під корупцією розуміє «суспільно небезпечне діяння, яке полягає у зловживанні або перевищенні влади чи службових повноважень службовою особою, а також одержання нею для себе чи інших осіб неправомірної вигоди або прийняття обіцянки (пропозиції) щодо такої вигоди» [95, с. 271]. Це поняття, на думку вченого, дозволить окреслити коло корупційних правопорушень.

Автори підручника «Кримінології», пропонують більш розгорнуте визначення корупції: «це — умисні дії: пасивний підкуп — вимагання чи одержання будь-ким з посадових осіб та інших суб'єктів, перерахованих у спеціальних законах, прямо або побічно, не передбачених законодавством матеріальних, нематеріальних благ, переваг, а також прийняття пропозиції чи обіцянки таких благ і переваг за діяння, які можуть бути виконані з використанням офіційного статусу даних суб'єктів, пов'язаних з цим статусом авторитету або можливостей; а також активний підкуп — обіцянка, пропозиція або неправомірне надання таким суб'єктам фізичними та юридичними особами за перелічених діяння зазначених благ і переваг» [75, с. 711].

Також прихильником широкого розуміння є В.В. Лунєєв, який підкреслює: «... корупція не зводиться до примітивного хабарництва,

особливо в умовах ринкової економіки, вільної торгівлі і демократії. Лобізм, фаворитизм, протекціонізм, внески на політичні цілі, традиції переходу політичних лідерів і державних чиновників на посади почесних президентів корпорацій і приватних фірм, інвестування комерційних структур за рахунок держбюджету, переведення державного майна в акціонерні товариства, використання зв'язків злочинних співтовариств і т.д. є завуальованими формами корупції» [96, с. 269]. На думку С.М. Будатарова, «таке трактування корупції вдале тим, що охоплює досить широке коло корупційних діянь. Разом з тим розкладання влади є не стільки системоутворюючою ознакою корупції, скільки наслідком корупції. Влада може розкладатися як зсередини, так і ззовні. Використання соціального статусу (службового становища, авторитету займаної посади) є одним із способів корупційної поведінки, але далеко не єдиним його варіантом» [97, с. 106].

До вузького розуміння корупції схиляється Н.А. Лопашенко, який наполягає на тому, що корупція — підкуп. «Саме підкуп, який обертається продажністю підкупованих, характеризує зміст корупції. Підкуп є стрижнем корупції, наявний у ній завжди, в обов'язковому порядку». Зловживання посадових осіб та інших службовців, які навіть мають корисливий характер, з підкупом не пов'язані. На думку вченого, такі зловживання не можуть розцінюватися як корупційні. Науковець вважає, що інші позиції учених, згідно з якими корупцію трактують більш широко, засновані на ототожненні протиправних посадових і службових діянь, а також корупційних. Проте останні не охоплюють усі різновиди непорядної і навіть злочинної поведінки посадової особи або службовця. Корупційні діяння незрівнянні за ступенем суспільної небезпеки з посадовими і службовими правопорушеннями; вони набагато небезпечніші тому, що завжди являють собою угоду між посадовою чи службовою особою і особою, зацікавленою в його певній поведінці» [98].

Т.Я. Хабрієва вважає, що вирішення завдань протидії корупції відповідає наступне доктринальне визначення: корупція — це протиправне використання посадовою або іншою особою свого становища в цілях отримання неналежної вигоди для себе чи третіх осіб, надання іншими особами такої вигоди, а також посередництво та інші форми сприяння у вчиненні зазначених діянь [82, с. 27–28].

В.М. Соловійов, узагальнюючи тлумачення, зазначає що: «корупція» — складне, багаторівневе зорганізоване соціальне явище, яке поєднує в собі різні складові, зокрема: управлінську, політичну, еконмічну, юридичну, соціальну, морально-етичну тощо; корупція — негативне суспільне явище, яке постійно й активно впливає

особливо в умовах ринкової економіки, вільної торгівлі і демократії. Лобізм, фаворитизм, протекціонізм, внески на політичні цілі, традиції переходу політичних лідерів і державних чиновників на посади почесних президентів корпорацій і приватних фірм, інвестування комерційних структур за рахунок держбюджету, переведення державного майна в акціонерні товариства, використання зв'язків злочинних співтовариств і т.д. є завуальованими формами корупції» [96, с. 269]. На думку С.М. Будатарова, «таке трактування корупції вдале тим, що охоплює досить широке коло корупційних діянь. Разом з тим розкладання влади є не стільки системоутворюючою ознакою корупції, скільки наслідком корупції. Влада може розкладатися як зсередини, так і ззовні. Використання соціального статусу (службового становища, авторитету займаної посади) є одним із способів корупційної поведінки, але далеко не єдиним його варіантом» [97, с. 106].

До вузького розуміння корупції схиляється Н.А. Лопашенко, який наполягає на тому, що корупція — підкуп. «Саме підкуп, який обертається продажністю підкупованих, характеризує зміст корупції. Підкуп є стрижнем корупції, наявний у ній завжди, в обов'язковому порядку». Зловживання посадових осіб та інших службовців, які навіть мають корисливий характер, з підкупом не пов'язані. На думку вченого, такі зловживання не можуть розцінюватися як корупційні. Науковець вважає, що інші позиції учених, згідно з якими корупцію трактують більш широко, засновані на ототожненні протиправних посадових і службових діянь, а також корупційних. Проте останні не охоплюють усі різновиди непорядної і навіть злочинної поведінки посадової особи або службовця. Корупційні діяння незрівнянні за ступенем суспільної небезпеки з посадовими і службовими правопорушеннями; вони набагато небезпечніші тому, що завжди являють собою угоду між посадовою чи службовою особою і особою, зацікавленою в його певній поведінці» [98].

Т.Я. Хабрієва вважає, що вирішення завдань протидії корупції відповідає наступне доктринальне визначення: корупція — це протиправне використання посадовою або іншою особою свого становища в цілях отримання неналежної вигоди для себе чи третіх осіб, надання іншими особами такої вигоди, а також посередництво та інші форми сприяння у вчиненні зазначених діянь [82, с. 27–28].

В.М. Соловійов, узагальнюючи тлумачення, зазначає що: «корупція» — складне, багаторівневе зорганізоване соціальне явище, яке поєднує в собі різні складові, зокрема: управлінську, політичну, еконмічну, юридичну, соціальну, морально-етичну тощо; корупція — негативне суспільне явище, яке постійно й активно впливає

на свідомість громадян та їхні особисті погляди, формує корисливі аморальні цінності, визначає корупційну субкультуру в суспільстві, руйнує суспільні відносини, зменшує ресурси, підриває довіру до держави, призводить до політичної нестабільності; вона охоплює вищий (елітарний), середній та низовий рівні державного управління, проникаючи в усі сфери і підсистеми суспільного життя, знижуючи його якість; порушує права, зачіпає інтереси всіх соціальних груп і прошарків суспільства; може бути політичною, економічною, адміністративною та побутовою, може виникати організовано чи стихійно; вона створила корупційну етику, що стала альтернативою морально-етичним нормам в Україні [99, с. 443].

Зважаючи на викладене вище, зазначимо, що науковці визначають корупцію як:

1) спосіб діяльності державних чиновників, політичних і громадських службовців, за якого вони нечесно й незаконно збагачують себе або своїх прибічників, зловживаючи суспільною владою, наданого їм [100];

2) діяльність осіб, уповноважених на виконання державних функцій, чи прирівняної до неї особи, спрямовану на протиправне використання наданих їй повноважень або свого посадового становища та пов'язаних з ними можливостей для незаконного одержання від фізичних і юридичних осіб матеріальних благ, послуг, пільг, переваг або іншої вигоди матеріального чи нематеріального характеру (запроданство), а також підкуп зазначених осіб фізичними та юридичними особами [101, с. 20];

3) дії юридичних і фізичних осіб з підкупу публічних службовців, які посягають на нормативно встановлені суспільні відносини у сфері публічної служби [102, с. 47–60];

4) корисливе використання посадовою особою органів державної влади та управління свого службового становища для особистого збагачення [59, с. 172];

5) явище у сфері соціального управління, яке виражається у зловживанні суб'єктами управління своїми владними повноваженнями шляхом їх використання в особистих чи групових цілях [63, с. 34];

6) соціальне явище, яке охоплює всю сукупність корупційних діянь, пов'язаних з неправомірним використанням особами, уповноваженими на виконання функцій держави, наданої їм влади, службових повноважень, відповідних можливостей з метою задоволення особистих інтересів чи інтересів третіх осіб, а також інших корупційних правопорушень, у тому числі тих, які створюють умови для вчинення корупційних діянь чи є приховуванням їх або потуранням їм [103, с. 100].

на свідомість громадян та їхні особисті погляди, формує корисливі аморальні цінності, визначає корупційну субкультуру в суспільстві, руйнує суспільні відносини, зменшує ресурси, підриває довіру до держави, призводить до політичної нестабільності; вона охоплює вищий (елітарний), середній та низовий рівні державного управління, проникаючи в усі сфери і підсистеми суспільного життя, знижуючи його якість; порушує права, зачіпає інтереси всіх соціальних груп і прошарків суспільства; може бути політичною, економічною, адміністративною та побутовою, може виникати організовано чи стихійно; вона створила корупційну етику, що стала альтернативою морально-етичним нормам в Україні [99, с. 443].

Зважаючи на викладене вище, зазначимо, що науковці визначають корупцію як:

1) спосіб діяльності державних чиновників, політичних і громадських службовців, за якого вони нечесно й незаконно збагачують себе або своїх прибічників, зловживаючи суспільною владою, наданого їм [100];

2) діяльність осіб, уповноважених на виконання державних функцій, чи прирівняної до неї особи, спрямовану на протиправне використання наданих їй повноважень або свого посадового становища та пов'язаних з ними можливостей для незаконного одержання від фізичних і юридичних осіб матеріальних благ, послуг, пільг, переваг або іншої вигоди матеріального чи нематеріального характеру (запроданство), а також підкуп зазначених осіб фізичними та юридичними особами [101, с. 20];

3) дії юридичних і фізичних осіб з підкупу публічних службовців, які посягають на нормативно встановлені суспільні відносини у сфері публічної служби [102, с. 47–60];

4) корисливе використання посадовою особою органів державної влади та управління свого службового становища для особистого збагачення [59, с. 172];

5) явище у сфері соціального управління, яке виражається у зловживанні суб'єктами управління своїми владними повноваженнями шляхом їх використання в особистих чи групових цілях [63, с. 34];

6) соціальне явище, яке охоплює всю сукупність корупційних діянь, пов'язаних з неправомірним використанням особами, уповноваженими на виконання функцій держави, наданої їм влади, службових повноважень, відповідних можливостей з метою задоволення особистих інтересів чи інтересів третіх осіб, а також інших корупційних правопорушень, у тому числі тих, які створюють умови для вчинення корупційних діянь чи є приховуванням їх або потуранням їм [103, с. 100].

Зауважимо, що серед українських практиків у сфері юриспруденції існує розуміння поняття «корупції». Так, деякі судді Верховного Суду України та працівники апарату вищої судової інстанції України вважають, що корупція — це суспільно небезпечна діяльність, спрямована на порушення встановленого законом порядку функціонування державних структур та їх апарату [104, с. 15].

Разом з тим, у сучасній науковій літературі представлено два основних підходи до визначення поняття корупції. У широкому сенсі це поняття охоплює негативне соціальне явище, яке вразило публічний апарат управління (В.В. Лунєєв [96]; С.В. Максимов [64]; Г. К. Мішин [63]; Б.В. Волженкін [57] та ін.). У вузькому (власне юридичному) сенсі корупція розглядається як сукупність складів правопорушень, передбачених у законодавстві України і відрізняються такою важливою кваліфікуючою ознакою, як використання посадовою особою свого публічного статусу в корисливих цілях для особистого збагачення чи в групових інтересах (Н.А. Лопашенко [98]; А.І. Долгова [56]; С.В. Ванюшкін [56]; А.С. Комісаров [65] та ін.).

Зважаючи на викладене вище, зазначимо, що дослідження розвитку понятійно-категоріальних основ явища корупції у сучасній юридичній науці і на практиці дає підстави стверджувати, що, незважаючи на багаторазові спроби науковців і практиків, дати повне та змістовне визначення поняттю «корупція», не дали бажаних результатів.

1.2. Теоретико-правовий аналіз законодавчих визначень поняття «корупція»

Україна як суверенна і незалежна держава обрала шлях до євроінтеграції та виконання міжнародно-правових зобов'язань, прийнятих у сфері протидії та запобігання корупції. Для подолання корупції, як суспільно негативного явища, розуміння її суспільної небезпеки потрібно досконало вивчити природу корупції та адекватно відобразити її нормативно у відповідному визначенні.

На нашу думку, характеристика визначення поняття корупції не завершеною буде без аналізу актів національного законодавства та міжнародно-правових актів, присвячених цій проблематиці.

Сутність антикорупційного законодавства полягає в тому, щоб: 1) обмежити, нейтралізувати чи усунути фактори корупції: запобігти конфлікту інтересів (особистих і службових); нормативно визначити

Зауважимо, що серед українських практиків у сфері юриспруденції існує розуміння поняття «корупції». Так, деякі судді Верховного Суду України та працівники апарату вищої судової інстанції України вважають, що корупція — це суспільно небезпечна діяльність, спрямована на порушення встановленого законом порядку функціонування державних структур та їх апарату [104, с. 15].

Разом з тим, у сучасній науковій літературі представлено два основних підходи до визначення поняття корупції. У широкому сенсі це поняття охоплює негативне соціальне явище, яке вразило публічний апарат управління (В.В. Лунєєв [96]; С.В. Максимов [64]; Г. К. Мішин [63]; Б.В. Волженкін [57] та ін.). У вузькому (власне юридичному) сенсі корупція розглядається як сукупність складів правопорушень, передбачених у законодавстві України і відрізняються такою важливою кваліфікуючою ознакою, як використання посадовою особою свого публічного статусу в корисливих цілях для особистого збагачення чи в групових інтересах (Н.А. Лопашенко [98]; А.І. Долгова [56]; С.В. Ванюшкін [56]; А.С. Комісаров [65] та ін.).

Зважаючи на викладене вище, зазначимо, що дослідження розвитку понятійно-категоріальних основ явища корупції у сучасній юридичній науці і на практиці дає підстави стверджувати, що, незважаючи на багаторазові спроби науковців і практиків, дати повне та змістовне визначення поняттю «корупція», не дали бажаних результатів.

1.2. Теоретико-правовий аналіз законодавчих визначень поняття «корупція»

Україна як суверенна і незалежна держава обрала шлях до євроінтеграції та виконання міжнародно-правових зобов'язань, прийнятих у сфері протидії та запобігання корупції. Для подолання корупції, як суспільно негативного явища, розуміння її суспільної небезпеки потрібно досконало вивчити природу корупції та адекватно відобразити її нормативно у відповідному визначенні.

На нашу думку, характеристика визначення поняття корупції не завершеною буде без аналізу актів національного законодавства та міжнародно-правових актів, присвячених цій проблематиці.

Сутність антикорупційного законодавства полягає в тому, щоб: 1) обмежити, нейтралізувати чи усунути фактори корупції: запобігти конфлікту інтересів (особистих і службових); нормативно визначити

рамки етичної поведінки особи, уповноваженої на виконання завдань і функцій держави; зробити вчинення корупційних правопорушень справою невігідною та ризикованою, і врешті-решт досягти того, щоб особа чесно і сумлінно виконувала свої службові обов'язки; 2) чітко визначити ознаки корупційних правопорушень: передбачити адекватні заходи відповідальності за їх вчинення; належним чином врегулювати діяльність органів державної влади та їх окремих підрозділів, які безпосередньо протидіють корупції [105, с. 4].

Один із перших варіантів офіційного розуміння поняття «корупція» містився у листі Кабінету Міністрів України від 02.04.1993 р. № 19-683/4, адресованому Верховній Раді України з приводу виконання п. 2 згаданої вище Постанови Верховної Ради «Про стан виконання законів і постанов Верховної Ради України з питань правопорядку і заходи щодо посилення боротьби із злочинністю» від 23.01.1993 р., який передбачав потребу законодавчо визначити поняття «корупція». У листі запропоновано передбачити в Законі, що «корупція» — це суспільне небезпечне діяння, що полягає в корисливому використанні посадовими особами свого службового становища і пов'язаних з ним можливостей для збагачення, протиправного одержання матеріальних чи інших благ і переваг в особистих чи групових інтересах».

У монографії «Корупція, відповідальність, компроміс: адміністративні та кримінально-правові аспекти» зазначено, що «корупція зводилась до конкретного суспільно небезпечного діяння (злочину), а точніше до посадового зловживання, яке: 1) мало корисливий характер; 2) було спрямовано на збагачення або протиправне одержання матеріальних чи інших благ і переваг в особистих чи групових інтересах» [106, 10].

У Законі України «Про боротьбу з корупцією» від 05.10.1995 року № 356/95 (втратив чинність) у ст. 1 вжито поняття «корупція» (див. Таблицю 1.2.1). Науковці, розглянувши цей Закон визначили, що основною формальною особливістю такого визначення поняття «корупція» є те, що воно має нормативно-правовий характер. Щодо суті корупції, вони зауважили, що її вирізняє ряд моментів: по-перше корупція, розглядається як діяльність; по-друге, така діяльність пов'язана з протиправним використанням службових повноважень; по-третє, сфера цієї діяльності обмежується сферою державного управління; по-четверте, її відзначає чітко визначена корислива (матеріальна) спрямованість. За формою прояву вона є близькою до одержання хабара, зловживання владою або службовим становищем, хоча й нетотожна їм [106, с. 10–11; 77, с. 80].

рамки етичної поведінки особи, уповноваженої на виконання завдань і функцій держави; зробити вчинення корупційних правопорушень справою невігідною та ризикованою, і врешті-решт досягти того, щоб особа чесно і сумлінно виконувала свої службові обов'язки; 2) чітко визначити ознаки корупційних правопорушень: передбачити адекватні заходи відповідальності за їх вчинення; належним чином врегулювати діяльність органів державної влади та їх окремих підрозділів, які безпосередньо протидіють корупції [105, с. 4].

Один із перших варіантів офіційного розуміння поняття «корупція» містився у листі Кабінету Міністрів України від 02.04.1993 р. № 19-683/4, адресованому Верховній Раді України з приводу виконання п. 2 згаданої вище Постанови Верховної Ради «Про стан виконання законів і постанов Верховної Ради України з питань правопорядку і заходи щодо посилення боротьби із злочинністю» від 23.01.1993 р., який передбачав потребу законодавчо визначити поняття «корупція». У листі запропоновано передбачити в Законі, що «корупція» — це суспільне небезпечне діяння, що полягає в корисливому використанні посадовими особами свого службового становища і пов'язаних з ним можливостей для збагачення, протиправного одержання матеріальних чи інших благ і переваг в особистих чи групових інтересах».

У монографії «Корупція, відповідальність, компроміс: адміністративні та кримінально-правові аспекти» зазначено, що «корупція зводилась до конкретного суспільно небезпечного діяння (злочину), а точніше до посадового зловживання, яке: 1) мало корисливий характер; 2) було спрямовано на збагачення або протиправне одержання матеріальних чи інших благ і переваг в особистих чи групових інтересах» [106, 10].

У Законі України «Про боротьбу з корупцією» від 05.10.1995 року № 356/95 (втратив чинність) у ст. 1 вжито поняття «корупція» (див. Таблицю 1.2.1). Науковці, розглянувши цей Закон визначили, що основною формальною особливістю такого визначення поняття «корупція» є те, що воно має нормативно-правовий характер. Щодо суті корупції, вони зауважили, що її вирізняє ряд моментів: по-перше корупція, розглядається як діяльність; по-друге, така діяльність пов'язана з протиправним використанням службових повноважень; по-третє, сфера цієї діяльності обмежується сферою державного управління; по-четверте, її відзначає чітко визначена корислива (матеріальна) спрямованість. За формою прояву вона є близькою до одержання хабара, зловживання владою або службовим становищем, хоча й нетотожна їм [106, с. 10–11; 77, с. 80].

Таблиця 1.2.1

Зміна у законодавчому визначенні поняття «корупція» *

Закон України «Про боротьбу з корупцією» № 356/95 від 05.10.1995 року	Закон України «Про засади запобігання та протидії корупції» № 1506-VI від 11.06.2009 року
<p>Корупція — це діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг</p>	<p>Корупція це — використання особою наданих їй службових повноважень та пов'язаних з цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди такій особі або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних з цим можливостей</p>

*Джерело: складено автором.

Отже, Закон України «Про боротьбу з корупцією» 1995 року був спрямований здебільшого на здійснення заходів репресивного характеру, зокрема йшлося лише про дисциплінарну та адміністративну відповідальність за корупційні дії.

На думку І.В. Корулі, основний у цій сфері Закон України «Про боротьбу з корупцією» встановлював лише адміністративну та дисциплінарну відповідальність і його ефективно не можна було застосовувати, тому що до КУпАП та Закону України «Про державну службу» не було внесено відповідних змін та доповнень [107, с. 37–38].

Так, у Національній програмі боротьби з корупцією [108] зазначено: «... хоча саме поняття корупції потребує більш чіткого визначення, законодавство значною мірою дає можливість вести боротьбу з різними корупційними діяннями. Проте Закон України «Про боротьбу з корупцією» майже не застосовується».

У перспективі законодавче визначення корупції зазнавало суттєвих змін. Наприклад, у проекті Закону України «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про боротьбу з корупцією» (реєстраційний № 1035 від 13 травня 1998 р.) корупція визначається «як сукупність корупційних діянь та діянь, пов'язаних з корупцією, неправомірним використанням посадовою чи службовою особою,

Таблиця 1.2.1

Зміна у законодавчому визначенні поняття «корупція» *

Закон України «Про боротьбу з корупцією» № 356/95 від 05.10.1995 року	Закон України «Про засади запобігання та протидії корупції» № 1506-VI від 11.06.2009 року
<p>Корупція — це діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг</p>	<p>Корупція це — використання особою наданих їй службових повноважень та пов'язаних з цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди такій особі або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних з цим можливостей</p>

*Джерело: складено автором.

Отже, Закон України «Про боротьбу з корупцією» 1995 року був спрямований здебільшого на здійснення заходів репресивного характеру, зокрема йшлося лише про дисциплінарну та адміністративну відповідальність за корупційні дії.

На думку І.В. Корулі, основний у цій сфері Закон України «Про боротьбу з корупцією» встановлював лише адміністративну та дисциплінарну відповідальність і його ефективно не можна було застосовувати, тому що до КУпАП та Закону України «Про державну службу» не було внесено відповідних змін та доповнень [107, с. 37–38].

Так, у Національній програмі боротьби з корупцією [108] зазначено: «... хоча саме поняття корупції потребує більш чіткого визначення, законодавство значною мірою дає можливість вести боротьбу з різними корупційними діяннями. Проте Закон України «Про боротьбу з корупцією» майже не застосовується».

У перспективі законодавче визначення корупції зазнавало суттєвих змін. Наприклад, у проекті Закону України «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про боротьбу з корупцією» (реєстраційний № 1035 від 13 травня 1998 р.) корупція визначається «як сукупність корупційних діянь та діянь, пов'язаних з корупцією, неправомірним використанням посадовою чи службовою особою,

уповноваженою на виконання функцій держави, свого посадового або службового становища в особистих цілях, з метою отримання матеріальних благ, послуг, пільг та інших переваг, що є несумісним з правовим порядком в Україні» [109]. У проекті Закону України «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про боротьбу з корупцією» (реєстраційний № 5039 від 14 лютого 2000 р.) на той час корупцію пропонували визначити як «незаконне одержання від фізичних і юридичних осіб матеріальних благ, подарунків, послуг, пільг, переваг або іншої вигоди матеріального чи нематеріального характеру особою, уповноваженою на виконання державних функцій чи прирівняною до неї особою, у зв'язку з виконанням наданих їй повноважень або використання свого посадового становища» [110]. В іншому проекті Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» (реєстраційний № 2113-д від 20.11. 2006 р.) під корупцією в законопроекті розуміється «протиправне використання особою повноважень та пов'язаних з цим можливостей з метою незаконного одержання благ для себе, інших осіб та відповідно неправомірні обіцянка, пропозиція чи надання таких благ» [111]. Водночас незважаючи на те, що зазначений вище законопроект було прийнято за основу, у 18.01.2008 році, було зареєстровано проект Закону України «Про протидію корупції» [112] (реєстраційний № 1377 від 18.01. 2008 р.), в якому під корупцією запропоновано розуміти «протиправне використання відповідним суб'єктом влади, авторитету, повноважень та пов'язаних з цим можливостей з метою одержання будь-яких благ (переваг, пільг, привілеїв) матеріального і (або) нематеріального характеру як для себе, так і для інших осіб, а також неправомірне надання фізичним чи юридичним особам будь-яких переваг».

Зокрема, у Концепції боротьби з корупцією на 1998–2005 роки зазначено, що «У правовому відношенні корупція становить сукупність різних за характером та ступенем суспільної небезпеки, але єдиних за своєю суттю корупційних діянь, інших правопорушень (кримінальних, адміністративних, цивільно-правових, дисциплінарних), а також порушень етики поведінки посадових осіб, пов'язаних із вчиненням цих діянь» [113].

У Постанові Верховної Ради України «Про підсумки парламентських слухань щодо стану боротьби з корупцією» від 5 липня 2001 р. зазначено: «...під корупцією розуміється безумовно кримінально-карані діяння, що являють собою набагато більшу ступінь суспільної небезпеки, аніж просто окремі факти хабарництва, підкупу чиновників чи зловживання владою. Це ціла система зрощення високопосадовців з кримінальним світом, яка діє на користь останнього і на

уповноваженою на виконання функцій держави, свого посадового або службового становища в особистих цілях, з метою отримання матеріальних благ, послуг, пільг та інших переваг, що є несумісним з правовим порядком в Україні» [109]. У проекті Закону України «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про боротьбу з корупцією» (реєстраційний № 5039 від 14 лютого 2000 р.) на той час корупцію пропонували визначити як «незаконне одержання від фізичних і юридичних осіб матеріальних благ, подарунків, послуг, пільг, переваг або іншої вигоди матеріального чи нематеріального характеру особою, уповноваженою на виконання державних функцій чи прирівняною до неї особою, у зв'язку з виконанням наданих їй повноважень або використання свого посадового становища» [110]. В іншому проекті Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» (реєстраційний № 2113-д від 20.11. 2006 р.) під корупцією в законопроекті розуміється «протиправне використання особою повноважень та пов'язаних з цим можливостей з метою незаконного одержання благ для себе, інших осіб та відповідно неправомірні обіцянка, пропозиція чи надання таких благ» [111]. Водночас незважаючи на те, що зазначений вище законопроект було прийнято за основу, у 18.01.2008 році, було зареєстровано проект Закону України «Про протидію корупції» [112] (реєстраційний № 1377 від 18.01. 2008 р.), в якому під корупцією запропоновано розуміти «протиправне використання відповідним суб'єктом влади, авторитету, повноважень та пов'язаних з цим можливостей з метою одержання будь-яких благ (переваг, пільг, привілеїв) матеріального і (або) нематеріального характеру як для себе, так і для інших осіб, а також неправомірне надання фізичним чи юридичним особам будь-яких переваг».

Зокрема, у Концепції боротьби з корупцією на 1998–2005 роки зазначено, що «У правовому відношенні корупція становить сукупність різних за характером та ступенем суспільної небезпеки, але єдиних за своєю суттю корупційних діянь, інших правопорушень (кримінальних, адміністративних, цивільно-правових, дисциплінарних), а також порушень етики поведінки посадових осіб, пов'язаних із вчиненням цих діянь» [113].

У Постанові Верховної Ради України «Про підсумки парламентських слухань щодо стану боротьби з корупцією» від 5 липня 2001 р. зазначено: «...під корупцією розуміється безумовно кримінально-карані діяння, що являють собою набагато більшу ступінь суспільної небезпеки, аніж просто окремі факти хабарництва, підкупу чиновників чи зловживання владою. Це ціла система зрощення високопосадовців з кримінальним світом, яка діє на користь останнього і на

шкоду всьому суспільству. А в нашому національному законодавстві корупція як кримінально-правове явище навіть не згадується» [114].

Верховною Радою України було ухвалено пакет антикорупційних законів, серед яких Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» № 1506-VI від 11.06.2009 року [115], який прийнято на заміну Закону України «Про боротьбу з корупцією». Сфера його дії є значно ширшою, зокрема, згідно з преамболою, «цей Закон визначає основні засади запобігання та протидії корупції в публічній і приватних сферах суспільних відносин, відшкодування завданої внаслідок вчинення корупційних правопорушень шкоди, поновлення прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав чи інтересів юридичних осіб, інтересів держави». Отже, держава вирішила розширити сферу правового регулювання, поширивши дію антикорупційного законодавства і на приватну сферу. Фундаментально змінилося поняття корупції (див. Таблицю 1.2.2). У зазначеному Законі надано оновлене, більш детальне та повне визначення поняття «корупція» та зосереджено увагу на механізмах, спрямованих на запобігання виникненню корупції.

Таблиця 1.2.2

Зміна у законодавчому визначенні поняття «корупція» *

Закон України «Про засади запобігання та протидії корупції» № 3206-VI від 07.04.2011 року	Закон України «Про запобігання корупції» № 1700-VII від 14.10.2014 року
Корупція — це використання особою, зазначеною в частині першій статті 4 цього Закону, наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеної в частині першій статті 4 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей	Корупція — це використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеної у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей

*Джерело: складено автором.

шкоду всьому суспільству. А в нашому національному законодавстві корупція як кримінально-правове явище навіть не згадується» [114].

Верховною Радою України було ухвалено пакет антикорупційних законів, серед яких Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» № 1506-VI від 11.06.2009 року [115], який прийнято на заміну Закону України «Про боротьбу з корупцією». Сфера його дії є значно ширшою, зокрема, згідно з преамболою, «цей Закон визначає основні засади запобігання та протидії корупції в публічній і приватних сферах суспільних відносин, відшкодування завданої внаслідок вчинення корупційних правопорушень шкоди, поновлення прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав чи інтересів юридичних осіб, інтересів держави». Отже, держава вирішила розширити сферу правового регулювання, поширивши дію антикорупційного законодавства і на приватну сферу. Фундаментально змінилося поняття корупції (див. Таблицю 1.2.2). У зазначеному Законі надано оновлене, більш детальне та повне визначення поняття «корупція» та зосереджено увагу на механізмах, спрямованих на запобігання виникненню корупції.

Таблиця 1.2.2

Зміна у законодавчому визначенні поняття «корупція» *

Закон України «Про засади запобігання та протидії корупції» № 3206-VI від 07.04.2011 року	Закон України «Про запобігання корупції» № 1700-VII від 14.10.2014 року
Корупція — це використання особою, зазначеною в частині першій статті 4 цього Закону, наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеної в частині першій статті 4 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей	Корупція — це використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеної у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей

*Джерело: складено автором.

Разом з тим, виходячи з розширеного поняття корупції, у законодавстві встановлено певні заборони й обмеження, які поширюються не лише на посадових осіб, уповноважених виконувати функції держави, а й посадових осіб інших підприємств, організацій, установ. Зокрема, у ст. 2 Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» (втратив чинність) було наведено новий перелік суб'єктів відповідальності за корупцію.

Аналіз визначення, наведеного у Законі України «Про засади запобігання та протидії корупції», дає можливість стверджувати, що під корупцією потрібно розуміти: використання власних владних повноважень задля одержання неправомірної вигоди; прийняття пропозиції такої вигоди від інших; пропонування такої вигоди суб'єктами владних повноважень (т.ч. юридичним особам); надання неправомірної вигоди суб'єкту корупційних дій або в особі, в інтересах якої діє [116, с. 9].

Є. Скулиш до основних переваг зазначеного Закону України відносить такі: 1) корупційну діяльність можуть здійснювати як особи, уповноважені виконувати функції держави, так і інші особи, порівняні названим Законом до них, фізичні особи й уповноважені представники юридичних осіб; 2) така діяльність пов'язана не тільки з протиправним використанням особою наданих їй службових повноважень, а й з протиправним наданням таким особам обіцянок/пропозицій чи наданням неправомірної вигоди; 3) спеціальною метою такої діяльності є не тільки одержання неправомірної вигоди, під якою тепер розуміються грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги матеріального або нематеріального характеру, що їх обіцяють, пропонують, надають або одержують безоплатно чи за ціною, нижчою за мінімальну ринкову, без законних на те підстав, але й прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди [84, с. 97].

Водночас Верховною Радою України 7 квітня 2011 р. прийнято Закон України «Про засади запобігання та протидії корупції» № 3206-VI [117], який набрав чинності 1 липня 2011 р. У загальних положеннях в частині першій статті 4 цього Закону дано визначення терміна «корупція» (див. Таблицю 1.2.2).

Основними ознаками корупції, що випливають із законодавчого визначення, є: а) здійснення корупційної діяльності лише особами, уповноваженими виконувати функції держави або місцевого самоврядування; б) безпосередній зв'язок такої діяльності з протиправним використанням вказаними особами наданих їм повноважень; в) заборона законом такого використання; г) наявність спеціальної мети — схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей.

Разом з тим, виходячи з розширеного поняття корупції, у законодавстві встановлено певні заборони й обмеження, які поширюються не лише на посадових осіб, уповноважених виконувати функції держави, а й посадових осіб інших підприємств, організацій, установ. Зокрема, у ст. 2 Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» (втратив чинність) було наведено новий перелік суб'єктів відповідальності за корупцію.

Аналіз визначення, наведеного у Законі України «Про засади запобігання та протидії корупції», дає можливість стверджувати, що під корупцією потрібно розуміти: використання власних владних повноважень задля одержання неправомірної вигоди; прийняття пропозиції такої вигоди від інших; пропонування такої вигоди суб'єктами владних повноважень (т.ч. юридичним особам); надання неправомірної вигоди суб'єкту корупційних дій або в особі, в інтересах якої діє [116, с. 9].

Є. Скулиш до основних переваг зазначеного Закону України відносить такі: 1) корупційну діяльність можуть здійснювати як особи, уповноважені виконувати функції держави, так і інші особи, порівняні названим Законом до них, фізичні особи й уповноважені представники юридичних осіб; 2) така діяльність пов'язана не тільки з протиправним використанням особою наданих їй службових повноважень, а й з протиправним наданням таким особам обіцянок/пропозицій чи наданням неправомірної вигоди; 3) спеціальною метою такої діяльності є не тільки одержання неправомірної вигоди, під якою тепер розуміються грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги матеріального або нематеріального характеру, що їх обіцяють, пропонують, надають або одержують безоплатно чи за ціною, нижчою за мінімальну ринкову, без законних на те підстав, але й прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди [84, с. 97].

Водночас Верховною Радою України 7 квітня 2011 р. прийнято Закон України «Про засади запобігання та протидії корупції» № 3206-VI [117], який набрав чинності 1 липня 2011 р. У загальних положеннях в частині першій статті 4 цього Закону дано визначення терміна «корупція» (див. Таблицю 1.2.2).

Основними ознаками корупції, що випливають із законодавчого визначення, є: а) здійснення корупційної діяльності лише особами, уповноваженими виконувати функції держави або місцевого самоврядування; б) безпосередній зв'язок такої діяльності з протиправним використанням вказаними особами наданих їм повноважень; в) заборона законом такого використання; г) наявність спеціальної мети — схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей.

Ми поділяємо думку М.І. Хавронюка, що аналіз цього поняття дає можливість встановити наявність трьох форм корупції та ознак кожної з них. При цьому тільки перша і друга форми є корупцією в класичному розумінні цього поняття — як використання певною особою свого службового становища і пов'язаних з ним можливостей для незаконного збагачення, а також власне процес такого збагачення [118, с. 21]. На думку вченого невід'ємними ознаками корупції є, з одного боку: використання своїх службових повноважень та відповідних можливостей як форма діяння; неправомірна вигода як предмет або як мета, а з іншого — обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди як форма діяння; використання контрагентом своїх службових повноважень та відповідних можливостей як мета [118, с. 24].

На думку авторів «Науково-практичного коментарю», передбачене Законом «Про засади запобігання та протидії корупції» визначення поняття «корупція» є особливим у тому аспекті, що воно не є універсальним і не охоплює всієї сукупності корупційних проявів, за які чинне законодавство України передбачає кримінальну, адміністративну, дисциплінарну, цивільно-правову відповідальність. Це визначення призначене лише для потреб цього Закону [118, с. 21].

Разом з тим визначення поняття «корупція» в Законі України «Про засади запобігання та протидії корупції» від 07.04.2011 року № 3206-VI є дуже близьким за змістом до Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» № 1506-VI від 11.06.2009 року. Воно є більш системним порівняно з попередніми, але також не дає повного уявлення про зміст корупції як явища та всі його можливі прояви.

Отже, наведене визначення терміна «корупція» в Законі України «Про засади запобігання та протидії корупції» від 07.04.2011 року № 3206-VI (далі — Закон № 3206-VI) не відображає всієї глибини цього соціального явища та має суто практичний зміст.

14 жовтня 2014 року Верховною Радою України ухвалено пакет антикорупційних законів, серед яких — Закон України «Про запобігання корупції» № 1700-VII (далі — Закон № 1700-VII) [119], який набрав чинності 26 квітня 2015 року. Водночас втратив чинність базовий законодавчий акт, що врегульовував значну сферу праводійносин, а саме: Закон України «Про засади запобігання та протидії корупції» від 07.04.2011 року № 3206-VI.

Потрібно зауважити, що Закон № 1700-VII розмежовує корупційні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією, тобто усуває недоліки попереднього антикорупційного Закону № 3206-VI, який усі порушення називав корупційними — чи йшлося про отримання хабара, чи про несвоєчасну подачу декларації. Такий підхід

Ми поділяємо думку М.І. Хавронюка, що аналіз цього поняття дає можливість встановити наявність трьох форм корупції та ознак кожної з них. При цьому тільки перша і друга форми є корупцією в класичному розумінні цього поняття — як використання певною особою свого службового становища і пов'язаних з ним можливостей для незаконного збагачення, а також власне процес такого збагачення [118, с. 21]. На думку вченого невід'ємними ознаками корупції є, з одного боку: використання своїх службових повноважень та відповідних можливостей як форма діяння; неправомірна вигода як предмет або як мета, а з іншого — обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди як форма діяння; використання контрагентом своїх службових повноважень та відповідних можливостей як мета [118, с. 24].

На думку авторів «Науково-практичного коментарю», передбачене Законом «Про засади запобігання та протидії корупції» визначення поняття «корупція» є особливим у тому аспекті, що воно не є універсальним і не охоплює всієї сукупності корупційних проявів, за які чинне законодавство України передбачає кримінальну, адміністративну, дисциплінарну, цивільно-правову відповідальність. Це визначення призначене лише для потреб цього Закону [118, с. 21].

Разом з тим визначення поняття «корупція» в Законі України «Про засади запобігання та протидії корупції» від 07.04.2011 року № 3206-VI є дуже близьким за змістом до Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» № 1506-VI від 11.06.2009 року. Воно є більш системним порівняно з попередніми, але також не дає повного уявлення про зміст корупції як явища та всі його можливі прояви.

Отже, наведене визначення терміна «корупція» в Законі України «Про засади запобігання та протидії корупції» від 07.04.2011 року № 3206-VI (далі — Закон № 3206-VI) не відображає всієї глибини цього соціального явища та має суто практичний зміст.

14 жовтня 2014 року Верховною Радою України ухвалено пакет антикорупційних законів, серед яких — Закон України «Про запобігання корупції» № 1700-VII (далі — Закон № 1700-VII) [119], який набрав чинності 26 квітня 2015 року. Водночас втратив чинність базовий законодавчий акт, що врегульовував значну сферу праводійносин, а саме: Закон України «Про засади запобігання та протидії корупції» від 07.04.2011 року № 3206-VI.

Потрібно зауважити, що Закон № 1700-VII розмежовує корупційні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією, тобто усуває недоліки попереднього антикорупційного Закону № 3206-VI, який усі порушення називав корупційними — чи йшлося про отримання хабара, чи про несвоєчасну подачу декларації. Такий підхід

суперечив тлумаченню поняття корупції (використання службових повноважень з метою отримання неправомірної вигоди).

Водночас новий Закон України «Про запобігання корупції» (№ 1700-VII) містить визначення поняття «корупції», тотожне тому, що було в Законі України «Про засади запобігання та протидії корупції» (№ 3206-VI), тобто сфера його дії стосовно визначення поняття не змінилася (див. Таблицю 1.2.2).

Основною складовою поняття «корупція» є суб'єкти, зокрема посадовці, які протиправно використовують надані повноваження та пов'язані з цим можливості з метою одержання хабарів та інших неправомірних вигод, а також сторона корупційних угод — особи, які обіцяють, пропонують чи надають неправомірні вигоди таким посадовцям. Разом з тим ухвалений закон, з одного боку вніс корективи до визначення кола таких посадових осіб, з іншого — дещо уточнив статус суб'єктів, звузивши його. Зокрема, вони визначаються вже як «суб'єкти, на яких поширюється дія цього Закону» (ст. 3 Закону), водночас попередній Закон оперував поняттям «суб'єкти відповідальності за корупційні правопорушення». Точніше, відповідні посадовці, інші фізичні особи, які вчиняють суміжні з корупцією дії, підлягають юридичній відповідальності за визначені законом правопорушення.

Отже, в нормативно-правових актах України на сьогодні відсутнє єдине розуміння визначення поняття «корупція».

Необхідно зазначити, що у ряді країн пострадянського простору ухвалено спеціалізовані закони щодо протидії корупції: Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р. № 1700-VII; Закон Республіки Білорусь «Про боротьбу з корупцією» від 20.07.2006 р. № 165-3; Закон Республіки Казахстан «Про боротьбу з корупцією» від 02.07.1998 р. № 267-1; Федеральний закон Російської Федерації «Про протидію корупції» від 25.12.2008 р. № 273-ФЗ; Закон Киргизької Республіки «Про боротьбу з корупцією» від 06.03.2003 р. № 51; Закон Республіки Таджикистан «Про боротьбу з корупцією» від 25.07.2005 р. № 100; Закон Республіки Молдова «Про попередження корупції та боротьбу з нею» від 25.04.2008 р. № 90; Закон Азербайджанської Республіки «Про боротьбу з корупцією» від 13.01.2004 р. № 580-III; Закон Литовської Республіки «Про попередження корупції» від 28.05.2002 р. № IX-904; Закон Латвійської Республіки «Про бюро по попередженню і боротьбу з корупцією» від 30.04.2002 р.; Закон Туркменістану «Про протидію корупції» від 01.03.2014 р. № 35-V.

На сьогодні у законодавчих актах країн пострадянського простору не існує єдиного визначення поняття «корупція». Відтак, нами представлено порівняння визначення поняття «корупція» в законах окре-

суперечив тлумаченню поняття корупції (використання службових повноважень з метою отримання неправомірної вигоди).

Водночас новий Закон України «Про запобігання корупції» (№ 1700-VII) містить визначення поняття «корупції», тотожне тому, що було в Законі України «Про засади запобігання та протидії корупції» (№ 3206-VI), тобто сфера його дії стосовно визначення поняття не змінилася (див. Таблицю 1.2.2).

Основною складовою поняття «корупція» є суб'єкти, зокрема посадовці, які протиправно використовують надані повноваження та пов'язані з цим можливості з метою одержання хабарів та інших неправомірних вигод, а також сторона корупційних угод — особи, які обіцяють, пропонують чи надають неправомірні вигоди таким посадовцям. Разом з тим ухвалений закон, з одного боку вніс корективи до визначення кола таких посадових осіб, з іншого — дещо уточнив статус суб'єктів, звузивши його. Зокрема, вони визначаються вже як «суб'єкти, на яких поширюється дія цього Закону» (ст. 3 Закону), водночас попередній Закон оперував поняттям «суб'єкти відповідальності за корупційні правопорушення». Точніше, відповідні посадовці, інші фізичні особи, які вчиняють суміжні з корупцією дії, підлягають юридичній відповідальності за визначені законом правопорушення.

Отже, в нормативно-правових актах України на сьогодні відсутнє єдине розуміння визначення поняття «корупція».

Необхідно зазначити, що у ряді країн пострадянського простору ухвалено спеціалізовані закони щодо протидії корупції: Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р. № 1700-VII; Закон Республіки Білорусь «Про боротьбу з корупцією» від 20.07.2006 р. № 165-3; Закон Республіки Казахстан «Про боротьбу з корупцією» від 02.07.1998 р. № 267-1; Федеральний закон Російської Федерації «Про протидію корупції» від 25.12.2008 р. № 273-ФЗ; Закон Киргизької Республіки «Про боротьбу з корупцією» від 06.03.2003 р. № 51; Закон Республіки Таджикистан «Про боротьбу з корупцією» від 25.07.2005 р. № 100; Закон Республіки Молдова «Про попередження корупції та боротьбу з нею» від 25.04.2008 р. № 90; Закон Азербайджанської Республіки «Про боротьбу з корупцією» від 13.01.2004 р. № 580-III; Закон Литовської Республіки «Про попередження корупції» від 28.05.2002 р. № IX-904; Закон Латвійської Республіки «Про бюро по попередженню і боротьбу з корупцією» від 30.04.2002 р.; Закон Туркменістану «Про протидію корупції» від 01.03.2014 р. № 35-V.

На сьогодні у законодавчих актах країн пострадянського простору не існує єдиного визначення поняття «корупція». Відтак, нами представлено порівняння визначення поняття «корупція» в законах окре-

мих країн пострадянського простору (див. Додаток В). Представлені визначення поняття «корупція» відображають єдність та розбіжності в трактуванні, які на нашу думку, необхідно враховувати при удосконаленні українського антикорупційного законодавства.

Отже, сучасне законодавство країн митного союзу (Російської Федерації, Республіки Білорусь, Республіки Казахстан), а також Республіки Таджикистан, Азербайджанської Республіки, Латвійської Республіки та ін., визначають поняття «корупція» через перелік тих діянь, в яких вона проявляється. Тобто це використання та невиконання певними особами державних функцій з метою збагачення себе та близьких осіб.

Зауважимо, що дещо схожі визначення корупції наводилися у Федеральному Законі Російської Федерації «Про боротьбу з корупцією» та Законі Республіки Білорусь «Про заходи боротьби з організованою злочинністю та корупцією» (див. Таблицю 1.2.3). Порівнюючи ці два поняття, доцільно зазначити, що в законодавстві Російської Федерації і Республіки Білорусь корупція визначалася як комплексне явище. Фактично вона складається з двох елементів, таких як використання, невиконання певними особами державних функцій з метою збагатити себе чи визначене коло осіб (близьких родичів), та підкуп вказаних осіб фізичними та юридичними особами.

Таблиця 1.2.3

Визначення поняття «корупція» *

Федеральний Закон Російської Федерації «Про боротьбу з корупцією» № 1892-ІІ від 14.11.1997 року	Закон Республіки Білорусь «Про заходи боротьби з організованою злочинністю та корупцією» № 47-3 від 26.06.1997 року
Корупція — не передбачене законом прийняття майнових та немайнових благ і переваг особами, що уповноважені на виконання державних функцій, або особами, що прирівнюються до них, з використанням свого статусу та пов'язаних з ним можливостей (запроданство), а також підкуп зазначених осіб шляхом протиправного надання їм фізичними та юридичними особами цих благ і переваг	Корупція — навмисне використання особами, що уповноважені на виконання державних функцій, або особами, що прирівнюються до них, свого службового становища і пов'язаних з ним можливостей з метою протиправного придбання для себе або для близьких родичів майнових та немайнових благ, пільг та переваг, а також підкуп зазначених осіб шляхом протиправного надання їм фізичними та юридичними особами цих благ, пільг та переваг

*Джерело: складено автором.

мих країн пострадянського простору (див. Додаток В). Представлені визначення поняття «корупція» відображають єдність та розбіжності в трактуванні, які на нашу думку, необхідно враховувати при удосконаленні українського антикорупційного законодавства.

Отже, сучасне законодавство країн митного союзу (Російської Федерації, Республіки Білорусь, Республіки Казахстан), а також Республіки Таджикистан, Азербайджанської Республіки, Латвійської Республіки та ін., визначають поняття «корупція» через перелік тих діянь, в яких вона проявляється. Тобто це використання та невиконання певними особами державних функцій з метою збагачення себе та близьких осіб.

Зауважимо, що дещо схожі визначення корупції наводилися у Федеральному Законі Російської Федерації «Про боротьбу з корупцією» та Законі Республіки Білорусь «Про заходи боротьби з організованою злочинністю та корупцією» (див. Таблицю 1.2.3). Порівнюючи ці два поняття, доцільно зазначити, що в законодавстві Російської Федерації і Республіки Білорусь корупція визначалася як комплексне явище. Фактично вона складається з двох елементів, таких як використання, невиконання певними особами державних функцій з метою збагатити себе чи визначене коло осіб (близьких родичів), та підкуп вказаних осіб фізичними та юридичними особами.

Таблиця 1.2.3

Визначення поняття «корупція» *

Федеральний Закон Російської Федерації «Про боротьбу з корупцією» № 1892-ІІ від 14.11.1997 року	Закон Республіки Білорусь «Про заходи боротьби з організованою злочинністю та корупцією» № 47-3 від 26.06.1997 року
Корупція — не передбачене законом прийняття майнових та немайнових благ і переваг особами, що уповноважені на виконання державних функцій, або особами, що прирівнюються до них, з використанням свого статусу та пов'язаних з ним можливостей (запроданство), а також підкуп зазначених осіб шляхом протиправного надання їм фізичними та юридичними особами цих благ і переваг	Корупція — навмисне використання особами, що уповноважені на виконання державних функцій, або особами, що прирівнюються до них, свого службового становища і пов'язаних з ним можливостей з метою протиправного придбання для себе або для близьких родичів майнових та немайнових благ, пільг та переваг, а також підкуп зазначених осіб шляхом протиправного надання їм фізичними та юридичними особами цих благ, пільг та переваг

*Джерело: складено автором.

В. Дейниченко вважає, що «визначення корупції в законах Російської Федерації та Республіки Білорусь є більш вдалими, ніж визначення корупції, закріплене в Законі України «Про боротьбу з корупцією», оскільки дії з підкупу осіб, уповноважених на виконання державних функцій, є не менш суспільно небезпечними (а певною мірою і більш небезпечними), оскільки фізичні або юридичні особи через своїх представників, своїми діями дуже часто провокують осіб, уповноважених на виконання функцій держави, вчиняти корупційні правопорушення» [120].

Щоправда у Вірменії на сьогодні немає спеціального закону, спрямованого на протидію корупції. Так, проект Закону Республіки Вірменія «Про запобігання корупції» був підготовлений ще в 1999 році експертною групою на чолі з С.Ш. Цагікяном, у нього було внесено ряд змін і доповнень. Однак названий Закон донині не обговорений на Національних Зборах Республіки Вірменія.

Доцільно зазначити, що в міжнародних документах, як правило, не має чіткої дефініції, яка б окреслила рамки цього явища, а наведено лише його проявів.

Відповідно до ст. 3 Угоди про співробітництво генеральних прокуратур (прокуратур) держав-учасниць СНД в боротьбі з корупцією [121] серед критеріїв віднесення злочинів до категорії корупційних встановлено такі: наявність у посадової особи корисливих спонукань чи іншої особистої зацікавленості; злочинне використання своїх посадових повноважень і пов'язаних з ними можливостей.

Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією [122], ратифікована Верховною Радою України 18.10.2006 році, до заходів, які необхідно вжити на національному рівні, відносить: дачу хабара національними державними посадовими особами (ст. 2); одержання хабара національними державними посадовими особами (ст. 3); хабарництво членів національних представницьких органів (ст. 4); хабарництво державних іноземних осіб (ст. 5); хабарництво членів іноземних представницьких органів (ст. 6); дача хабара у приватному секторі (ст. 7); одержання хабара у приватному секторі (ст. 8); хабарництво посадових осіб міжнародних організацій (ст. 9); хабарництво членів міжнародних парламентських асамблей (ст. 10); хабарництво суддів і посадових осіб міжнародних судів (ст. 11); зловживання впливом (ст. 12); відмивання доходів, отриманих від злочинів, пов'язаних із корупцією (ст. 13); фінансові злочини (ст. 14). Зауважимо, що в Конвенції корупція пов'язана з хабарництвом, а у переліку корупційних діянь зазначено не тільки про хабарництво державних чиновників, а й приватних управлінців, іноземних посадових осіб і посадових осіб міжнародних організацій.

В. Дейниченко вважає, що «визначення корупції в законах Російської Федерації та Республіки Білорусь є більш вдалими, ніж визначення корупції, закріплене в Законі України «Про боротьбу з корупцією», оскільки дії з підкупу осіб, уповноважених на виконання державних функцій, є не менш суспільно небезпечними (а певною мірою і більш небезпечними), оскільки фізичні або юридичні особи через своїх представників, своїми діями дуже часто провокують осіб, уповноважених на виконання функцій держави, вчиняти корупційні правопорушення» [120].

Щоправда у Вірменії на сьогодні немає спеціального закону, спрямованого на протидію корупції. Так, проект Закону Республіки Вірменія «Про запобігання корупції» був підготовлений ще в 1999 році експертною групою на чолі з С.Ш. Цагікяном, у нього було внесено ряд змін і доповнень. Однак названий Закон донині не обговорений на Національних Зборах Республіки Вірменія.

Доцільно зазначити, що в міжнародних документах, як правило, не має чіткої дефініції, яка б окреслила рамки цього явища, а наведено лише його проявів.

Відповідно до ст. 3 Угоди про співробітництво генеральних прокуратур (прокуратур) держав-учасниць СНД в боротьбі з корупцією [121] серед критеріїв віднесення злочинів до категорії корупційних встановлено такі: наявність у посадової особи корисливих спонукань чи іншої особистої зацікавленості; злочинне використання своїх посадових повноважень і пов'язаних з ними можливостей.

Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією [122], ратифікована Верховною Радою України 18.10.2006 році, до заходів, які необхідно вжити на національному рівні, відносить: дачу хабара національними державними посадовими особами (ст. 2); одержання хабара національними державними посадовими особами (ст. 3); хабарництво членів національних представницьких органів (ст. 4); хабарництво державних іноземних осіб (ст. 5); хабарництво членів іноземних представницьких органів (ст. 6); дача хабара у приватному секторі (ст. 7); одержання хабара у приватному секторі (ст. 8); хабарництво посадових осіб міжнародних організацій (ст. 9); хабарництво членів міжнародних парламентських асамблей (ст. 10); хабарництво суддів і посадових осіб міжнародних судів (ст. 11); зловживання впливом (ст. 12); відмивання доходів, отриманих від злочинів, пов'язаних із корупцією (ст. 13); фінансові злочини (ст. 14). Зауважимо, що в Конвенції корупція пов'язана з хабарництвом, а у переліку корупційних діянь зазначено не тільки про хабарництво державних чиновників, а й приватних управлінців, іноземних посадових осіб і посадових осіб міжнародних організацій.

У Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції, ратифікованій Верховною Радою України у 18.10.2006 році, в Главі III подано: підкуп національних державних осіб (ст. 15); підкуп іноземних державних посадових осіб і посадових осіб міжурядових організацій (ст. 16); розкрадання, неправомірне привласнення або інше нецільове використання майна державною посадовою особою (ст. 17); зловживання впливом (ст. 18); зловживання службовим становищем (ст. 19); незаконне збагачення (ст. 20); підкуп у приватному секторі (ст. 21); розкрадання майна в приватному секторі (ст. 22); відмивання доходів, здобутих злочинним шляхом (ст. 23); приховування (приховування або безперервне утримання майна особою, якщо їй відомо, що таке майно здобує у результаті будь-якого із злочинів, що визначений цією Конвенцією) (ст. 24); перешкоджання здійсненню правосуддя (ст. 25). Водночас зауважимо, що в Конвенції корупція включає більш широкий спектр корисних службових зловживань і не зводиться виключно до хабарництва. Крім того, в основу Конвенції покладено дві основні засади: заходи щодо запобігання корупції та боротьба із цим явищем.

У Цивільній конвенції про боротьбу з корупцією [123], ратифікованій Верховною Радою України у 16.03.2005 році, в ст. 2 зазначено, що корупція означає «прямі чи опосередковані вимагання, пропонування, дачу або одержання хабара чи будь-якої іншої неправомірної вигоди або можливості її отримання, які порушують належне виконання будь-якого обов'язку особою, що отримує хабара, неправомірну вигоду чи можливість мати таку вигоду, або поведінку такої особи».

Зокрема, в Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності [124], ратифікованій Верховною Радою України у 04.02.2004 році, в ст. 8 подано корупцію, як обіцянку, пропозицію або надання публічній посадовій особі, особисто або через посередників, будь-якої неправомірної переваги для самої посадової особи або іншої фізичної чи юридичної особи для того, щоб ця посадова особа вчинила будь-яку дію або бездіяльність при виконанні своїх службових обов'язків; вимагання або прийняття публічною посадовою особою, особисто або через посередників, будь-якої неправомірної переваги для самої посадової особи або іншої фізичної або юридичної особи для того, щоб ця посадова особа вчинила будь-яку дію чи бездіяльність при виконанні своїх службових обов'язків.

Отже, в жодній із вищезгаданих конвенцій не визначено саме поняття «корупція», а подано лише перелік діянь, які визначаються корупційними.

У Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції, ратифікованій Верховною Радою України у 18.10.2006 році, в Главі III подано: підкуп національних державних осіб (ст. 15); підкуп іноземних державних посадових осіб і посадових осіб міжурядових організацій (ст. 16); розкрадання, неправомірне привласнення або інше нецільове використання майна державною посадовою особою (ст. 17); зловживання впливом (ст. 18); зловживання службовим становищем (ст. 19); незаконне збагачення (ст. 20); підкуп у приватному секторі (ст. 21); розкрадання майна в приватному секторі (ст. 22); відмивання доходів, здобутих злочинним шляхом (ст. 23); приховування (приховування або безперервне утримання майна особою, якщо їй відомо, що таке майно здобує у результаті будь-якого із злочинів, що визначений цією Конвенцією) (ст. 24); перешкоджання здійсненню правосуддя (ст. 25). Водночас зауважимо, що в Конвенції корупція включає більш широкий спектр корисних службових зловживань і не зводиться виключно до хабарництва. Крім того, в основу Конвенції покладено дві основні засади: заходи щодо запобігання корупції та боротьба із цим явищем.

У Цивільній конвенції про боротьбу з корупцією [123], ратифікованій Верховною Радою України у 16.03.2005 році, в ст. 2 зазначено, що корупція означає «прямі чи опосередковані вимагання, пропонування, дачу або одержання хабара чи будь-якої іншої неправомірної вигоди або можливості її отримання, які порушують належне виконання будь-якого обов'язку особою, що отримує хабара, неправомірну вигоду чи можливість мати таку вигоду, або поведінку такої особи».

Зокрема, в Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності [124], ратифікованій Верховною Радою України у 04.02.2004 році, в ст. 8 подано корупцію, як обіцянку, пропозицію або надання публічній посадовій особі, особисто або через посередників, будь-якої неправомірної переваги для самої посадової особи або іншої фізичної чи юридичної особи для того, щоб ця посадова особа вчинила будь-яку дію або бездіяльність при виконанні своїх службових обов'язків; вимагання або прийняття публічною посадовою особою, особисто або через посередників, будь-якої неправомірної переваги для самої посадової особи або іншої фізичної або юридичної особи для того, щоб ця посадова особа вчинила будь-яку дію чи бездіяльність при виконанні своїх службових обов'язків.

Отже, в жодній із вищезгаданих конвенцій не визначено саме поняття «корупція», а подано лише перелік діянь, які визначаються корупційними.

Н.М. Маршакова зазначає, що така обставина не дозволяє визначити чіткі рамки корупції та негативно позначаються на правозастосовній практиці [125, с. 70].

Дещо узагальнене і популяризоване визначення наводить Міжнародна антикорупційна організація Transparency International (Трансперенсі Інтернейшнл — Міжнародна прозорість); Корупція має на увазі таку поведінку посадових осіб державного сектору, як державних службовців, так і політиків, внаслідок якої вони самі, або їх близькі, неправомірно та незаконно збагачуються внаслідок зловживання державними повноваженнями, наданими їм [126, с. 10].

Потрібно зазначити, що на підставі норм конвенцій учені пропонують свої визначення поняття корупції. О.Н. Ведерникова сформулювала визначення корупції так: «Корупція — це зловживання посадовими повноваженнями з метою отримання вигоди» [127, с. 103]. В.К. Максимов визначає корупцію як неправомірне умисне використання публічними посадовими особами атрибутів своєї посади, тобто положення, повноважень і впливу з метою розкрадання, неправомірного присвоєння чи отримання переваг, вигод, майна, коштів, цінних паперів або інших предметів для себе або інших фізичних або юридичних осіб, а отже активний і пасивний підкуп публічних посадових осіб національних, іноземних держав та публічних міжнародних організацій [128, с. 230].

Ми поділяємо думку Є. Скулиша, що «аналіз міжнародних антикорупційних Конвенцій, в яких Україна є стороною, дає можливість констатувати, що вони не пов'язані між собою єдиними підходами до визначення корупції». Крім того, Є. Скулиш зазначає, що текстуальні розбіжності загальних і регіональних антикорупційних договорів з питань співробітництва та запобігання корупції свідчать про те, що єдино-го трактування такої категорії, як корупція не сформувалося [84, с. 97].

На думку В.Д. Гвоздецького, «міжнародне право в цілому використовує широке тлумачення корупції як корисливого службового зловживання, не зводячи її лише до підкупу службовців. А у тих випадках, коли міжнародно-правові документи вживають більш вузькі формулювання поняття корупції, вони, як правило, не є універсальними, а стосуються лише конкретного міжнародного документа» [129, с. 41].

Розглядаючи такі визначення корупції, В. Дейниченко робить висновок, що «міжнародне законодавство до корупційних правопорушень відносить певні діяння, які за національним законодавством визнаються кримінально караними діяннями — злочинами, зокрема,

Н.М. Маршакова зазначає, що така обставина не дозволяє визначити чіткі рамки корупції та негативно позначаються на правозастосовній практиці [125, с. 70].

Дещо узагальнене і популяризоване визначення наводить Міжнародна антикорупційна організація Transparency International (Трансперенсі Інтернейшнл — Міжнародна прозорість); Корупція має на увазі таку поведінку посадових осіб державного сектору, як державних службовців, так і політиків, внаслідок якої вони самі, або їх близькі, неправомірно та незаконно збагачуються внаслідок зловживання державними повноваженнями, наданими їм [126, с. 10].

Потрібно зазначити, що на підставі норм конвенцій учені пропонують свої визначення поняття корупції. О.Н. Ведерникова сформулювала визначення корупції так: «Корупція — це зловживання посадовими повноваженнями з метою отримання вигоди» [127, с. 103]. В.К. Максимов визначає корупцію як неправомірне умисне використання публічними посадовими особами атрибутів своєї посади, тобто положення, повноважень і впливу з метою розкрадання, неправомірного присвоєння чи отримання переваг, вигод, майна, коштів, цінних паперів або інших предметів для себе або інших фізичних або юридичних осіб, а отже активний і пасивний підкуп публічних посадових осіб національних, іноземних держав та публічних міжнародних організацій [128, с. 230].

Ми поділяємо думку Є. Скулиша, що «аналіз міжнародних антикорупційних Конвенцій, в яких Україна є стороною, дає можливість констатувати, що вони не пов'язані між собою єдиними підходами до визначення корупції». Крім того, Є. Скулиш зазначає, що текстуальні розбіжності загальних і регіональних антикорупційних договорів з питань співробітництва та запобігання корупції свідчать про те, що єдино-го трактування такої категорії, як корупція не сформувалося [84, с. 97].

На думку В.Д. Гвоздецького, «міжнародне право в цілому використовує широке тлумачення корупції як корисливого службового зловживання, не зводячи її лише до підкупу службовців. А у тих випадках, коли міжнародно-правові документи вживають більш вузькі формулювання поняття корупції, вони, як правило, не є універсальними, а стосуються лише конкретного міжнародного документа» [129, с. 41].

Розглядаючи такі визначення корупції, В. Дейниченко робить висновок, що «міжнародне законодавство до корупційних правопорушень відносить певні діяння, які за національним законодавством визнаються кримінально караними діяннями — злочинами, зокрема,

таке діяння, як шахрайство та хабарництво. Крім того, корупційні правопорушення можуть вчинятися з розподілом ролей, що, в свою чергу, якщо розглядати дане положення через призму національного законодавства, є інститутом кримінального права». На думку вченого, таке визначення корупції не розкриває повністю корупцію як негативне суспільне явище, оскільки до уваги береться лише його кримінально-правовий аспект даного, залишаючи поза увагою інші її прояви. Тому В. Дейниченко вважає, що приводячи національне законодавство у відповідність до міжнародного, потрібно чітко визначити поняття корупції, а також вид відповідальності, до якої притягуються особи, визнані винними у вчиненні тих чи інших корупційних діянь [120].

Отже, недостатність чіткого визначення корупції у національному та зарубіжному законодавствах викликала певні дискусії серед вітчизняних науковців та юристів-практиків.

Є. Скулиш пропонує у нормативних актах універсалізувати понятійну структуру корупції не як злочину, а як явища, бо процеси, що об'єктивно існують у суспільстві, спричинені зловживанням службовим становищем державних службовців, потребують охоплення цим поняттям різних сфер життя суспільства, зокрема політичної, соціально-економічної та культурно-гуманітарної, коли внаслідок неналежного запобігання і боротьби з явищем корупції формується субкультура всередині державних службовців, які ототожнюють державну службу з можливістю систематично використовувати службове становище з метою особистої вигоди [84, с. 98].

О.О. Макухін зазначає: «Для вітчизняної правової системи поняття «корупція» відносно нове і не цілком визначене. Однак навряд чи відсутність нормативного закріплення поняття «корупції» створює перешкоди у правозастосовній діяльності. Наявність нормативного визначення корупції зовсім не необхідна для кваліфікації діянь як корупційних. Важливо визначення складів корупційних правопорушень» [83, с. 59].

А.С. Політова вважає: «...Зважаючи на здатність цього явища постійно розвиватися, перетворюватися у різні нові форми прояву, вдосконалюватися, пристосовуватися до наявної правової бази, визначення самого поняття «корупція» просто «не встигає» за його новими проявами та формами» [95, с. 271].

О.В. Ткаченко вказує на те, що нині, тривають дискусії щодо доцільності на законодавчому рівні закріпити визначення явища корупції, які є незадовільними. Безперечно, на науковому рівні дослідження щодо визначення та тлумачення явища корупції повинно проводити-

таке діяння, як шахрайство та хабарництво. Крім того, корупційні правопорушення можуть вчинятися з розподілом ролей, що, в свою чергу, якщо розглядати дане положення через призму національного законодавства, є інститутом кримінального права». На думку вченого, таке визначення корупції не розкриває повністю корупцію як негативне суспільне явище, оскільки до уваги береться лише його кримінально-правовий аспект даного, залишаючи поза увагою інші її прояви. Тому В. Дейниченко вважає, що приводячи національне законодавство у відповідність до міжнародного, потрібно чітко визначити поняття корупції, а також вид відповідальності, до якої притягуються особи, визнані винними у вчиненні тих чи інших корупційних діянь [120].

Отже, недостатність чіткого визначення корупції у національному та зарубіжному законодавствах викликала певні дискусії серед вітчизняних науковців та юристів-практиків.

Є. Скулиш пропонує у нормативних актах універсалізувати понятійну структуру корупції не як злочину, а як явища, бо процеси, що об'єктивно існують у суспільстві, спричинені зловживанням службовим становищем державних службовців, потребують охоплення цим поняттям різних сфер життя суспільства, зокрема політичної, соціально-економічної та культурно-гуманітарної, коли внаслідок неналежного запобігання і боротьби з явищем корупції формується субкультура всередині державних службовців, які ототожнюють державну службу з можливістю систематично використовувати службове становище з метою особистої вигоди [84, с. 98].

О.О. Макухін зазначає: «Для вітчизняної правової системи поняття «корупція» відносно нове і не цілком визначене. Однак навряд чи відсутність нормативного закріплення поняття «корупції» створює перешкоди у правозастосовній діяльності. Наявність нормативного визначення корупції зовсім не необхідна для кваліфікації діянь як корупційних. Важливо визначення складів корупційних правопорушень» [83, с. 59].

А.С. Політова вважає: «...Зважаючи на здатність цього явища постійно розвиватися, перетворюватися у різні нові форми прояву, вдосконалюватися, пристосовуватися до наявної правової бази, визначення самого поняття «корупція» просто «не встигає» за його новими проявами та формами» [95, с. 271].

О.В. Ткаченко вказує на те, що нині, тривають дискусії щодо доцільності на законодавчому рівні закріпити визначення явища корупції, які є незадовільними. Безперечно, на науковому рівні дослідження щодо визначення та тлумачення явища корупції повинно проводити-

ся, оскільки корупція постійно розвивається, трансформується у різні види та форми прояву, пристосовується до умов розвитку суспільства та суспільних відносин, нормативно-правової бази, заходів протидії та запобігання цьому явищу. Проте, її сутність та шкідливе соціальне і суспільне значення залишаються незмінними. З огляду на досвід європейських країн, відсутність закріпленого на законодавчому рівні поняття корупції не є суттєвою перешкодою на шляху запровадження ефективних засобів протидії цьому явищу [130, с. 194].

Стосовно доцільності чи недоцільності закріплення у законодавстві України поняття корупції М.І. Мельник наголошував, що у законі такого визначення не повинно бути, тому що корупція — це складне соціальне, економічне, правове, політичне явище, а за явище відповідальність наставати не може. Відповідальність повинна наставати за певні прояви корупції, корупційну поведінку, а не за явище [131, с. 68].

Зокрема, О.Є Панфілов зазначає, що вирішуючи питання щодо законодавчого закріплення визначення поняття «корупція», потрібно враховувати ряд моментів, а саме: по-перше, існуюче на сьогодні визначення не можна назвати досконалим та всеохоплюючим, оскільки як не було вжито такою дефініції корупції у Законі «Про боротьбу з корупцією». Проблема визначення поняття «корупція» з самого початку набула яскраво вираженого політичного характеру, оскільки його відсутність на законодавчому рівні давала змогу багатьом політичним діячам та посадовим особам правоохоронних органів пояснювати цим неефективність боротьби з корупцією в державі. Проте включення до Закону «Про боротьбу з корупцією» згаданої дефініції помітних результатів у боротьбі з корупцією не дало; по-друге, законодавство інших країн вирішує це питання різними способами: від його закріплення у спеціальному антикорупційному законі до його повної відсутності. Водночас країни з розвиненими ринковою економікою та демократичним суспільством, правовою системою, побудованою на пріоритетності прав людини і громадянина, підходять до розв'язання цієї проблеми більш стримано і виважено, уникаючи визначення поняття «корупція» на законодавчому рівні, і навпаки, в законодавстві значної частини країн СНД можна знайти визначення цього поняття; по-третє, Україна прийняла на себе зобов'язання по окремих міжнародно-правових угодах щодо закріплення у своєму національному законодавстві поняття «корупція» у розумінні цих угод; по-четверте, як правило, міжнародне співтовариство вважає корупційні діяння проявами злочинної поведінки [132, с. 268–269].

ся, оскільки корупція постійно розвивається, трансформується у різні види та форми прояву, пристосовується до умов розвитку суспільства та суспільних відносин, нормативно-правової бази, заходів протидії та запобігання цьому явищу. Проте, її сутність та шкідливе соціальне і суспільне значення залишаються незмінними. З огляду на досвід європейських країн, відсутність закріпленого на законодавчому рівні поняття корупції не є суттєвою перешкодою на шляху запровадження ефективних засобів протидії цьому явищу [130, с. 194].

Стосовно доцільності чи недоцільності закріплення у законодавстві України поняття корупції М.І. Мельник наголошував, що у законі такого визначення не повинно бути, тому що корупція — це складне соціальне, економічне, правове, політичне явище, а за явище відповідальність наставати не може. Відповідальність повинна наставати за певні прояви корупції, корупційну поведінку, а не за явище [131, с. 68].

Зокрема, О.Є Панфілов зазначає, що вирішуючи питання щодо законодавчого закріплення визначення поняття «корупція», потрібно враховувати ряд моментів, а саме: по-перше, існуюче на сьогодні визначення не можна назвати досконалим та всеохоплюючим, оскільки як не було вжито такою дефініції корупції у Законі «Про боротьбу з корупцією». Проблема визначення поняття «корупція» з самого початку набула яскраво вираженого політичного характеру, оскільки його відсутність на законодавчому рівні давала змогу багатьом політичним діячам та посадовим особам правоохоронних органів пояснювати цим неефективність боротьби з корупцією в державі. Проте включення до Закону «Про боротьбу з корупцією» згаданої дефініції помітних результатів у боротьбі з корупцією не дало; по-друге, законодавство інших країн вирішує це питання різними способами: від його закріплення у спеціальному антикорупційному законі до його повної відсутності. Водночас країни з розвиненими ринковою економікою та демократичним суспільством, правовою системою, побудованою на пріоритетності прав людини і громадянина, підходять до розв'язання цієї проблеми більш стримано і виважено, уникаючи визначення поняття «корупція» на законодавчому рівні, і навпаки, в законодавстві значної частини країн СНД можна знайти визначення цього поняття; по-третє, Україна прийняла на себе зобов'язання по окремих міжнародно-правових угодах щодо закріплення у своєму національному законодавстві поняття «корупція» у розумінні цих угод; по-четверте, як правило, міжнародне співтовариство вважає корупційні діяння проявами злочинної поведінки [132, с. 268–269].

За словами В.А. Ванцева, деякі фахівці дотепер вважають помилковим прагнення законодавця до нормативному закріпленню поняття корупції нарівні з її конкретними проявами (наприклад, дачею хабара) і аргументують свою позицію тим, що будь-які спроби укласти це поняття в жорсткі рамки приведуть до того, що частина корупційних діянь опиниться за межами дії закону. Корупція дійсно не є лише категорією права, хоча і має нормативне визначення. У всякому разі за межами правової заборони завжди залишатиметься велика група погано ідентифікованих і, як правило, не підлягають виявленню і закріпленню звичайними правовими засобами аморальних корупційних проступків [133, с. 117].

Т.Я. Хабрієва вважає, що слід визнати складність розробки не тільки універсального визначення корупції, прийнятного для всіх держав, а й завершеного і однозначного його доктринального формулювання. Разом з тим, автор зазначає, що на перший погляд сама по собі постановка задачі розробки такого визначення не має особливої значимості, оскільки цей збірний термін не використовується в репресивному законодавстві. У ньому застосовується інший категоріально-понятійний апарат, пов'язаний з конкретними складами корупційної діяльності (хабарництво, підкуп тощо). У законодавстві деяких країн з низьким рівнем корупції таке визначення взагалі не використовується. Отже, немає прямої залежності між наявністю у законодавстві легальних визначень корупції та ефективністю антикорупційних заходів [82, с. 27].

На думку Т.Я. Хабрієвої «легальні визначення корупції, безсумнівно, сприяють боротьбі з нею. Визначення корупції дозволяє окреслити сферу відносин як предметну область, на яку може бути спрямована антикорупційна державна політика, вибрані відповідні засоби та інструменти протидії, в тому числі правові» [82, с. 27].

О.В. Ткаченко зазначає, якщо звернути увагу на досвід європейських країн, відсутність закріпленого на законодавчому рівні поняття корупції не є суттєвою перешкодою на шляху запровадження ефективних засобів протидії цьому явищу [130, с. 193–194].

З приводу доцільності законодавчого закріплення явища корупції, М.І. Мельник, О.В. Ткаченко вважають, що у законі такого визначення не повинно бути, тому що корупція — це складне соціальне, політичне, економічне, правове, політичне явище, а за явище відповідальність наставати не може. Відповідальність повинна наставати за певні прояви корупції, корупційну поведінку, а не за явище. Наявність офіційного визначення на законодавчому рівні поняття «корупції» не дасть додаткових можливостей щодо ефективної

За словами В.А. Ванцева, деякі фахівці дотепер вважають помилковим прагнення законодавця до нормативному закріпленню поняття корупції нарівні з її конкретними проявами (наприклад, дачею хабара) і аргументують свою позицію тим, що будь-які спроби укласти це поняття в жорсткі рамки приведуть до того, що частина корупційних діянь опиниться за межами дії закону. Корупція дійсно не є лише категорією права, хоча і має нормативне визначення. У всякому разі за межами правової заборони завжди залишатиметься велика група погано ідентифікованих і, як правило, не підлягають виявленню і закріпленню звичайними правовими засобами аморальних корупційних проступків [133, с. 117].

Т.Я. Хабрієва вважає, що слід визнати складність розробки не тільки універсального визначення корупції, прийнятного для всіх держав, а й завершеного і однозначного його доктринального формулювання. Разом з тим, автор зазначає, що на перший погляд сама по собі постановка задачі розробки такого визначення не має особливої значимості, оскільки цей збірний термін не використовується в репресивному законодавстві. У ньому застосовується інший категоріально-понятійний апарат, пов'язаний з конкретними складами корупційної діяльності (хабарництво, підкуп тощо). У законодавстві деяких країн з низьким рівнем корупції таке визначення взагалі не використовується. Отже, немає прямої залежності між наявністю у законодавстві легальних визначень корупції та ефективністю антикорупційних заходів [82, с. 27].

На думку Т.Я. Хабрієвої «легальні визначення корупції, безсумнівно, сприяють боротьбі з нею. Визначення корупції дозволяє окреслити сферу відносин як предметну область, на яку може бути спрямована антикорупційна державна політика, вибрані відповідні засоби та інструменти протидії, в тому числі правові» [82, с. 27].

О.В. Ткаченко зазначає, якщо звернути увагу на досвід європейських країн, відсутність закріпленого на законодавчому рівні поняття корупції не є суттєвою перешкодою на шляху запровадження ефективних засобів протидії цьому явищу [130, с. 193–194].

З приводу доцільності законодавчого закріплення явища корупції, М.І. Мельник, О.В. Ткаченко вважають, що у законі такого визначення не повинно бути, тому що корупція — це складне соціальне, політичне, економічне, правове, політичне явище, а за явище відповідальність наставати не може. Відповідальність повинна наставати за певні прояви корупції, корупційну поведінку, а не за явище. Наявність офіційного визначення на законодавчому рівні поняття «корупції» не дасть додаткових можливостей щодо ефективної

боротьби з цим явищем, так як вона має узагальнююче, а не кваліфікуюче значення [130, с. 193–194].

Підтримуємо думку М.І. Мельника, О.В. Ткаченка про те, що на практичне здійснення заходів боротьби з корупцією, відсутність законодавчого визначення явища корупції суттєво не впливає, та з огляду на те, що корупція постійно розвивається, має здатність проявлятися в різний спосіб та породжувати нові форми прояву пристосовуючись до існуючих законодавчих норм, заходів протидії, умов розвитку суспільства та держави, національне законодавство повинно містити узагальнююче визначення поняття явища корупції [54, с. 26; 134, с. 9].

З розглянутого можна зробити висновок, що сучасне трактування законодавцем поняття «корупція» не сприяє ефективній протидії її проявам у сфері реалізації публічної влади. Крім того дати їй чітке, однозначне, всеохоплююче законодавче визначення на сьогодні неможливо. У зв'язку з цим вважаємо, що поняття «корупція» повинно визначатися на доктринальному, а не законодавчому рівні, оскільки дає узагальнене уявлення про корупцію як таку, що складається з різних за характером, але однакових за суттю діянь, які не зводяться до якогось одного конкретного виду правопорушення і проявляється в найрізноманітніших формах та тягнуть за собою кримінальну, адміністративну, дисциплінарну, цивільно-правову відповідальність. Крім того, виходячи із досвіду зарубіжних країн, відсутність закріпленого на законодавчому рівні поняття корупції не є суттєвою перешкодою на шляху запровадження ефективних засобів протидії цьому явищу.

1.2.1. Співвідношення понять «корупція» та «корупційне діяння»

Основою корупції як соціального явища, що проявляється практично в усіх сферах суспільного життя, є певні соціальні дії індивідів, зокрема корупційні діяння. Водночас на сьогодні згадка про корупцію майже ні в кого не викликає обурення. Корупційні діяння сриймаються як звичне явище.

На думку О.О. Акімова, «поширення корупції в різних сферах життя, існування її як масового явища перетворюють її на елемент повсякденності, звичаю, традиції. Поширення корупції і при зви чаєння до неї населення, особливо в деяких сферах суспільного життя, стає для будь-якої людини культурною нормою. Знаючи про те, що всі дають у тому чи іншому закладі хабарі, дуже важко психологічно перебороти в собі конформістську схильність і вчинити не

боротьби з цим явищем, так як вона має узагальнююче, а не кваліфікуюче значення [130, с. 193–194].

Підтримуємо думку М.І. Мельника, О.В. Ткаченка про те, що на практичне здійснення заходів боротьби з корупцією, відсутність законодавчого визначення явища корупції суттєво не впливає, та з огляду на те, що корупція постійно розвивається, має здатність проявлятися в різний спосіб та породжувати нові форми прояву пристосовуючись до існуючих законодавчих норм, заходів протидії, умов розвитку суспільства та держави, національне законодавство повинно містити узагальнююче визначення поняття явища корупції [54, с. 26; 134, с. 9].

З розглянутого можна зробити висновок, що сучасне трактування законодавцем поняття «корупція» не сприяє ефективній протидії її проявам у сфері реалізації публічної влади. Крім того дати їй чітке, однозначне, всеохоплююче законодавче визначення на сьогодні неможливо. У зв'язку з цим вважаємо, що поняття «корупція» повинно визначатися на доктринальному, а не законодавчому рівні, оскільки дає узагальнене уявлення про корупцію як таку, що складається з різних за характером, але однакових за суттю діянь, які не зводяться до якогось одного конкретного виду правопорушення і проявляється в найрізноманітніших формах та тягнуть за собою кримінальну, адміністративну, дисциплінарну, цивільно-правову відповідальність. Крім того, виходячи із досвіду зарубіжних країн, відсутність закріпленого на законодавчому рівні поняття корупції не є суттєвою перешкодою на шляху запровадження ефективних засобів протидії цьому явищу.

1.2.1. Співвідношення понять «корупція» та «корупційне діяння»

Основою корупції як соціального явища, що проявляється практично в усіх сферах суспільного життя, є певні соціальні дії індивідів, зокрема корупційні діяння. Водночас на сьогодні згадка про корупцію майже ні в кого не викликає обурення. Корупційні діяння сриймаються як звичне явище.

На думку О.О. Акімова, «поширення корупції в різних сферах життя, існування її як масового явища перетворюють її на елемент повсякденності, звичаю, традиції. Поширення корупції і при зви чаєння до неї населення, особливо в деяких сферах суспільного життя, стає для будь-якої людини культурною нормою. Знаючи про те, що всі дають у тому чи іншому закладі хабарі, дуже важко психологічно перебороти в собі конформістську схильність і вчинити не

так, як це роблять інші». Людина може добре розуміти на моральному рівні, що хабар — це протиправне явище, але на рівні психологічних чинників, що зумовлюють її поведінку, діє за традицією. Усі ці симптоми щодо корупції можна виявити в українському суспільстві. Наприклад, досить поширеною є практика вдячності лікарям у вигляді якихось подарунків від пацієнтів (квіти, цукерки, харчові продукти, промислові товари, спиртні напої, гроші або все разом)» [2, с. 186].

Необхідно зазначити, що на корупції як частині національної ідентичності наголошує російська вчена О. Ніколаєва: «Хабарництво в Росії — частина національної культури. Воно є поганим не само по собі, а тим що грошові потоки течуть повз державну кишеню. Без перебільшення можна стверджувати, що джерелом корупції, колективним суб'єктом корупції, активним хабародавцем є весь багатонаціональний російський народ. Тобто народ готовий платити за гарантовані послуги» [135, с. 241].

Зокрема, С.С. Рогольський досліджуючи причини корупції, дає таке визначення: «Причина корупції» — це конкретні обставини, на основі яких виникають (вчиняються) корупційні діяння» [68, с. 16]. Майже 47 % українців, які мали справу з державними посадовими особами упродовж останніх 12 місяців, зазначають, що були безпосередньо втягнуті в корупційні дії у тій чи іншій формі [136]. Разом з тим українці (87 %) вважають, що хабарництво в Україні тотально поширене. При цьому більша частина респондентів (56,3 %) вважає, що хабарництво дуже поширене, а третина опитаних (30,7 %) — поширене. Майже кожний десятий українець (9,3 %) впевнений, що хабарництво в Україні не поширене. З них 7,4 % вважають, що не дуже поширене, а 1,9 % — не поширене. Багатьом громадянам України (68,5 %) доводилося давати гроші і робити подарунки людям, від яких залежало розв'язання їхніх проблем. Лише кожний п'ятий українець (19,1 %) не вдавався до подібних заходів [137].

Крім того, зазначити, що безкоштовних послуг сьогодні просто не існує — за все доводиться платити, але не завжди офіційно. Всі звикли платити сантехнікам, лікарям та медсестрам, виконавцям інших робіт. Адже це дозволяє отримати послугу швидше або дешевше, якщо порівнювати з офіційними розцінками. У деяких випадках не заплатити просто неможливо або надто ризиковано. (Відомі випадки, наприклад, коли вчителі навмисно занижували оцінки у школі тим дітям, батьки яких відмовились давати гроші школі та вчителям). Проте якщо боротися за правду та домагатися отримати послугу безкоштов-

так, як це роблять інші». Людина може добре розуміти на моральному рівні, що хабар — це протиправне явище, але на рівні психологічних чинників, що зумовлюють її поведінку, діє за традицією. Усі ці симптоми щодо корупції можна виявити в українському суспільстві. Наприклад, досить поширеною є практика вдячності лікарям у вигляді якихось подарунків від пацієнтів (квіти, цукерки, харчові продукти, промислові товари, спиртні напої, гроші або все разом)» [2, с. 186].

Необхідно зазначити, що на корупції як частині національної ідентичності наголошує російська вчена О. Ніколаєва: «Хабарництво в Росії — частина національної культури. Воно є поганим не само по собі, а тим що грошові потоки течуть повз державну кишеню. Без перебільшення можна стверджувати, що джерелом корупції, колективним суб'єктом корупції, активним хабародавцем є весь багатонаціональний російський народ. Тобто народ готовий платити за гарантовані послуги» [135, с. 241].

Зокрема, С.С. Рогольський досліджуючи причини корупції, дає таке визначення: «Причина корупції» — це конкретні обставини, на основі яких виникають (вчиняються) корупційні діяння» [68, с. 16]. Майже 47 % українців, які мали справу з державними посадовими особами упродовж останніх 12 місяців, зазначають, що були безпосередньо втягнуті в корупційні дії у тій чи іншій формі [136]. Разом з тим українці (87 %) вважають, що хабарництво в Україні тотально поширене. При цьому більша частина респондентів (56,3 %) вважає, що хабарництво дуже поширене, а третина опитаних (30,7 %) — поширене. Майже кожний десятий українець (9,3 %) впевнений, що хабарництво в Україні не поширене. З них 7,4 % вважають, що не дуже поширене, а 1,9 % — не поширене. Багатьом громадянам України (68,5 %) доводилося давати гроші і робити подарунки людям, від яких залежало розв'язання їхніх проблем. Лише кожний п'ятий українець (19,1 %) не вдавався до подібних заходів [137].

Крім того, зазначити, що безкоштовних послуг сьогодні просто не існує — за все доводиться платити, але не завжди офіційно. Всі звикли платити сантехнікам, лікарям та медсестрам, виконавцям інших робіт. Адже це дозволяє отримати послугу швидше або дешевше, якщо порівнювати з офіційними розцінками. У деяких випадках не заплатити просто неможливо або надто ризиковано. (Відомі випадки, наприклад, коли вчителі навмисно занижували оцінки у школі тим дітям, батьки яких відмовились давати гроші школі та вчителям). Проте якщо боротися за правду та домагатися отримати послугу безкоштов-

но, то або не отримаєш результату взагалі, або, як кажуть, «собі дорожче вийде». Тобто послугу тобі нададуть, але повторно за нею краще буде не звертатись. Виходить, що заплатити одразу — найдешевший, найшвидший, а отже — найефективніший шлях до необхідного рішення [138, с. 4]. Отже, дрібні хабарі сьогодні — норма життя. Всі до них звикли, і споживачі послуг заздалегідь знають, що треба буде заплатити. Ті, хто надає послуги, звикли до того, що їм заплатять, і очікують таку оплату. Не платити дозволяють лише тим, хто фізично не може заплатити, і то не завжди [138, с. 4].

Зауважимо також, що такий стан веде до того, що зникає осуд і виникає спроба виправдати участь громадян у корупційних діях [139, с. 26]. Науковці визначають, що сприятливою умовою корупції є закріплення у свідомості громадян думки про те, що за допомогою корупційних діянь створюються можливості для вирішення проблемних питань ... [134, с. 8]. Так, О.В. Ткаченко звертає увагу на те, що «фахівці розвинутих західних країн іноді стверджують, що корупція є частиною культури багатьох країн світу. Корупційні діяння виправдовуються тим, що громадяни так віддячують за надані в їх адресу послуги, або виконанні інші дії» [130, с. 192].

Безперечно в деяких випадках такий підхід до вирішення проблемних питань влаштовує обидві сторони. З одного боку, одному нічого не коштує зробити за гроші те, про що його просять, а з іншого — іншому вигідно заплатити за надану послугу. Разом з тим проявляється інша ситуація, яка виходить за межі символічної вдячності, коли корупція вигідна тільки одній стороні, а інша — стає заручником корупційних діянь.

Хабародавець, по суті «купує» певне право, у якому зацікавлений, а хабароодержувач отримує за це певну винагороду. Узагальнюючи сказане, можна стверджувати, що корупція є вигідною справою, як для корупціонера (спосіб його збагачення), так і для тих осіб та структур, які задовольняють свій особистий інтерес за допомогою корумпованих дій чиновника. Без сумніву, є сенс протидіяти цьому негативному явищу, яке сьогодні є нормою у суспільному житті українців.

Водночас зауважимо, що зміна видів корупційних діянь відбувається з урахуванням впливу задіяних нових антикорупційних заходів у зв'язку зі змінами в антикорупційному законодавстві щодо заборони вчиняти корупційні дії, спрямовані на протидію цим явищам та їх обмеження (див. Таблицю 1.2.1.1).

но, то або не отримаєш результату взагалі, або, як кажуть, «собі дорожче вийде». Тобто послугу тобі нададуть, але повторно за нею краще буде не звертатись. Виходить, що заплатити одразу — найдешевший, найшвидший, а отже — найефективніший шлях до необхідного рішення [138, с. 4]. Отже, дрібні хабарі сьогодні — норма життя. Всі до них звикли, і споживачі послуг заздалегідь знають, що треба буде заплатити. Ті, хто надає послуги, звикли до того, що їм заплатять, і очікують таку оплату. Не платити дозволяють лише тим, хто фізично не може заплатити, і то не завжди [138, с. 4].

Зауважимо також, що такий стан веде до того, що зникає осуд і виникає спроба виправдати участь громадян у корупційних діях [139, с. 26]. Науковці визначають, що сприятливою умовою корупції є закріплення у свідомості громадян думки про те, що за допомогою корупційних діянь створюються можливості для вирішення проблемних питань ... [134, с. 8]. Так, О.В. Ткаченко звертає увагу на те, що «фахівці розвинутих західних країн іноді стверджують, що корупція є частиною культури багатьох країн світу. Корупційні діяння виправдовуються тим, що громадяни так віддячують за надані в їх адресу послуги, або виконанні інші дії» [130, с. 192].

Безперечно в деяких випадках такий підхід до вирішення проблемних питань влаштовує обидві сторони. З одного боку, одному нічого не коштує зробити за гроші те, про що його просять, а з іншого — іншому вигідно заплатити за надану послугу. Разом з тим проявляється інша ситуація, яка виходить за межі символічної вдячності, коли корупція вигідна тільки одній стороні, а інша — стає заручником корупційних діянь.

Хабародавець, по суті «купує» певне право, у якому зацікавлений, а хабароодержувач отримує за це певну винагороду. Узагальнюючи сказане, можна стверджувати, що корупція є вигідною справою, як для корупціонера (спосіб його збагачення), так і для тих осіб та структур, які задовольняють свій особистий інтерес за допомогою корумпованих дій чиновника. Без сумніву, є сенс протидіяти цьому негативному явищу, яке сьогодні є нормою у суспільному житті українців.

Водночас зауважимо, що зміна видів корупційних діянь відбувається з урахуванням впливу задіяних нових антикорупційних заходів у зв'язку зі змінами в антикорупційному законодавстві щодо заборони вчиняти корупційні дії, спрямовані на протидію цим явищам та їх обмеження (див. Таблицю 1.2.1.1).

Таблиця 1.2.1.1

Заборона вчиняти корупційні дії, пов'язана зі змінами в антикорупційному законодавстві *

Склади правопорушень згідно Законом України «Про боротьбу з корупцією»	Склади правопорушень згідно Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції»	Склади правопорушень згідно Законом України «Про запобігання корупції»
Стаття 1 ч. 2 п. «А»: «незаконне одержання особою, уповноваженою на виконання функцій держави, у зв'язку з виконанням таких функцій матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг, у тому числі прийняття чи одержання предметів (послуг) шляхом їх придбання за ціною (тарифом), яка є істотно нижчою від їх фактичної (дійсної) вартості».	Стаття 8 ч. 1 п. 1: «1. Особам, зазначеним у пункті 1 та підпунктах «а», «б», пункту 2 частини першої статті 4 цього Закону, забороняється безпосередньо або через інших осіб одержувати дарунки (пожертви) від юридичних або фізичних осіб: 1) за рішення, дії чи бездіяльність в інтересах дарувальника, що приймаються, вчиняються як безпосередньо такою особою, так і за її сприяння іншими посадовими особами та органами».	Стаття 23 ч. 1 п. 1, 2: «1. Особам, зазначеним у пунктах 1, 2 частини першої статті 3 цього Закону, забороняється безпосередньо або через інших осіб вимагати, просити, одержувати подарунки для себе чи близьких їм осіб від юридичних або фізичних осіб: 1) у зв'язку із здійсненням такими особами діяльності, пов'язаної із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування; 2) якщо особа, яка дарує, перебуває в підпорядкуванні такої особи».

*Джерело: складено автором

Так, корупційні діяння, відповідальність за які була встановлена ст. 1 Закону України «Про боротьбу з корупцією» (втратив чинність), вважалися закінченими з моменту незаконного одержання особою, уповноваженою на виконання функцій держави, матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг або з моменту одержання такою особою кредитів або позичок, придбання цінних паперів, нерухомості або іншого майна з використанням при цьому пільг чи переваг, не передбачених чинним законодавством. Разом з тим при інкримінуванні особі правопорушення, яке передбачалося Законом України «Про боротьбу з корупцією» (втратив чинність), обов'язково необхідно було встановити умисний характер вчиненого діяння та наяв-

Таблиця 1.2.1.1

Заборона вчиняти корупційні дії, пов'язана зі змінами в антикорупційному законодавстві *

Склади правопорушень згідно Законом України «Про боротьбу з корупцією»	Склади правопорушень згідно Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції»	Склади правопорушень згідно Законом України «Про запобігання корупції»
Стаття 1 ч. 2 п. «А»: «незаконне одержання особою, уповноваженою на виконання функцій держави, у зв'язку з виконанням таких функцій матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг, у тому числі прийняття чи одержання предметів (послуг) шляхом їх придбання за ціною (тарифом), яка є істотно нижчою від їх фактичної (дійсної) вартості».	Стаття 8 ч. 1 п. 1: «1. Особам, зазначеним у пункті 1 та підпунктах «а», «б», пункту 2 частини першої статті 4 цього Закону, забороняється безпосередньо або через інших осіб одержувати дарунки (пожертви) від юридичних або фізичних осіб: 1) за рішення, дії чи бездіяльність в інтересах дарувальника, що приймаються, вчиняються як безпосередньо такою особою, так і за її сприяння іншими посадовими особами та органами».	Стаття 23 ч. 1 п. 1, 2: «1. Особам, зазначеним у пунктах 1, 2 частини першої статті 3 цього Закону, забороняється безпосередньо або через інших осіб вимагати, просити, одержувати подарунки для себе чи близьких їм осіб від юридичних або фізичних осіб: 1) у зв'язку із здійсненням такими особами діяльності, пов'язаної із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування; 2) якщо особа, яка дарує, перебуває в підпорядкуванні такої особи».

*Джерело: складено автором

Так, корупційні діяння, відповідальність за які була встановлена ст. 1 Закону України «Про боротьбу з корупцією» (втратив чинність), вважалися закінченими з моменту незаконного одержання особою, уповноваженою на виконання функцій держави, матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг або з моменту одержання такою особою кредитів або позичок, придбання цінних паперів, нерухомості або іншого майна з використанням при цьому пільг чи переваг, не передбачених чинним законодавством. Разом з тим при інкримінуванні особі правопорушення, яке передбачалося Законом України «Про боротьбу з корупцією» (втратив чинність), обов'язково необхідно було встановити умисний характер вчиненого діяння та наяв-

ність особистого інтересу, на задоволення якого воно спрямовано. Відсутність у діянні особи наміру, а так само не з'ясування цієї обставини у процесі адміністративного провадження виключало притягнення особи до юридичної відповідальності. Не встановлення або неправильне встановлення особистого інтересу, на задоволення якого спрямовано корупційне діяння, призводило до помилок та створювало труднощі у його кваліфікації.

На сьогодні час питання протидії проявам корупційних діянь поставлено на новий рівень у зв'язку з прийняттям Закону України «Про запобігання корупції» № 1700-VII від 14.10.2014 року [119], який спрямований на розбудову загальнодержавної системи заходів протидії корупції.

Крім того, 4 червня 2014 року набрав чинності Закон України від 13 травня 2014 року № 1261 -VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» [140], яким значно посилено відповідальність за корупційні порушення. Зокрема, Законом внесено зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення, у якому встановлено відповідальність за подання завідомо недостовірних відомостей у декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру (передбаченої Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції») у вигляді штрафу від 2 550 до 5 100 грн. Внесеними змінами до Кримінального кодексу України значно посилено кримінальну відповідальність за корупційні діяння. Так, за отримання посадовою особою неправомірної вигоди суд застосовує штраф виходячи з двократного розміру незаконно одержаної неправомірної вигоди. Якщо неправомірна вигода не була отримана або її розмір неможливо визначити, суд, залежно від ступеня тяжкості злочину, вчиненого уповноваженою особою юридичної особи, застосовує штраф у таких розмірах: за злочин невеликої тяжкості — від 5 до 10 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 85 до 170 тис. грн.); за злочин середньої тяжкості — від 10 до 20 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 170 до 340 тис. грн.); за тяжкий злочин — від 20 до 50 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 340 до 850 тис. грн.); за особливо тяжкий злочин — від 50 до 75 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 850 до 1275 тис. грн.).

Разом з тим значно посилено кримінальну відповідальність за такі порушення: підкуп працівника підприємства, установи чи організації; прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправо-

ність особистого інтересу, на задоволення якого воно спрямовано. Відсутність у діянні особи наміру, а так само не з'ясування цієї обставини у процесі адміністративного провадження виключало притягнення особи до юридичної відповідальності. Не встановлення або неправильне встановлення особистого інтересу, на задоволення якого спрямовано корупційне діяння, призводило до помилок та створювало труднощі у його кваліфікації.

На сьогодні час питання протидії проявам корупційних діянь поставлено на новий рівень у зв'язку з прийняттям Закону України «Про запобігання корупції» № 1700-VII від 14.10.2014 року [119], який спрямований на розбудову загальнодержавної системи заходів протидії корупції.

Крім того, 4 червня 2014 року набрав чинності Закон України від 13 травня 2014 року № 1261 -VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» [140], яким значно посилено відповідальність за корупційні порушення. Зокрема, Законом внесено зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення, у якому встановлено відповідальність за подання завідомо недостовірних відомостей у декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру (передбаченої Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції») у вигляді штрафу від 2 550 до 5 100 грн. Внесеними змінами до Кримінального кодексу України значно посилено кримінальну відповідальність за корупційні діяння. Так, за отримання посадовою особою неправомірної вигоди суд застосовує штраф виходячи з двократного розміру незаконно одержаної неправомірної вигоди. Якщо неправомірна вигода не була отримана або її розмір неможливо визначити, суд, залежно від ступеня тяжкості злочину, вчиненого уповноваженою особою юридичної особи, застосовує штраф у таких розмірах: за злочин невеликої тяжкості — від 5 до 10 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 85 до 170 тис. грн.); за злочин середньої тяжкості — від 10 до 20 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 170 до 340 тис. грн.); за тяжкий злочин — від 20 до 50 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 340 до 850 тис. грн.); за особливо тяжкий злочин — від 50 до 75 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 850 до 1275 тис. грн.).

Разом з тим значно посилено кримінальну відповідальність за такі порушення: підкуп працівника підприємства, установи чи організації; прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправо-

мірної вигоди службовою особою; підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми; підкуп особи, яка надає публічні послуги; пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі.

Водночас зазначимо, що «у правовому відношенні корупція становить сукупність різних за змістом та ступенем суспільної небезпеки, але єдиних за своєю суттю корупційних діянь ...» [141, с. 128]. О.В. Ткаченко наголошує, що «термін «корупція» має швидше узагальнюючий характер, а не правовий, оскільки він пов'язаний із обсягом діянь, які підпадають під кваліфікацію корупційних, зміст яких із часом буде змінюватися залежно від зміни видів корупційних діянь, викликаних постійним розвитком суспільних відносин» [130, с. 193].

Б.В. Волженкін підкреслює, що корупція як кримінологічна категорія охоплює лише ту частину корупційних діянь, які законом визначаються злочинами. Ці корупційні діяння утворюють найбільш небезпечну групу корупційних правопорушень. У юридичній літературі їх інколи називають кримінальною корупцією або корупційною злочинністю, до якої належать злочини осіб, офіційно залучених до управління (осіб, уповноважені будь-яким способом надані їм за статусом можливості для незаконного отримання особистої вигоди [142, с. 11].

На думку В. Костенко, «корупція як суспільне явище охоплює всю сукупність корупційних діянь, пов'язаних із неправомірним використанням особами, уповноваженими на виконання функцій держави, наданої їм влади, службових повноважень, відповідних можливостей з метою задоволення інтересів власних чи третіх осіб, а також інших корупційних порушень, які створюють умови для вчинення корупційних діянь, або є приховуванням чи потуранням їм» [67].

Д.Г. Михайленко стверджує: «... що поняття корупція включає не лише протиправну діяльність службових осіб, а й діяльність загальних суб'єктів, яка нерозривно пов'язана із ... зловживаннями і без якої неможливо вчинити дане зловживання. У зв'язку з цим давання хабара необхідно визнати, безумовно, корупційним діянням» [69, с. 356]. На думку вченого, хабарництво співвідноситься з корупцією як частина та ціле. Визнання, незважаючи на відсутність «класичних» ознак корупції в діях хабородавця, корупційним діянням разом з одержанням хабара також і його давання додатково свідчить, що одержання і давання хабара — це діяння, які характеризують одне єдине явище — хабарництво» [69, с. 356].

мірної вигоди службовою особою; підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми; підкуп особи, яка надає публічні послуги; пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі.

Водночас зазначимо, що «у правовому відношенні корупція становить сукупність різних за змістом та ступенем суспільної небезпеки, але єдиних за своєю суттю корупційних діянь ...» [141, с. 128]. О.В. Ткаченко наголошує, що «термін «корупція» має швидше узагальнюючий характер, а не правовий, оскільки він пов'язаний із обсягом діянь, які підпадають під кваліфікацію корупційних, зміст яких із часом буде змінюватися залежно від зміни видів корупційних діянь, викликаних постійним розвитком суспільних відносин» [130, с. 193].

Б.В. Волженкін підкреслює, що корупція як кримінологічна категорія охоплює лише ту частину корупційних діянь, які законом визначаються злочинами. Ці корупційні діяння утворюють найбільш небезпечну групу корупційних правопорушень. У юридичній літературі їх інколи називають кримінальною корупцією або корупційною злочинністю, до якої належать злочини осіб, офіційно залучених до управління (осіб, уповноважені будь-яким способом надані їм за статусом можливості для незаконного отримання особистої вигоди [142, с. 11].

На думку В. Костенко, «корупція як суспільне явище охоплює всю сукупність корупційних діянь, пов'язаних із неправомірним використанням особами, уповноваженими на виконання функцій держави, наданої їм влади, службових повноважень, відповідних можливостей з метою задоволення інтересів власних чи третіх осіб, а також інших корупційних порушень, які створюють умови для вчинення корупційних діянь, або є приховуванням чи потуранням їм» [67].

Д.Г. Михайленко стверджує: «... що поняття корупція включає не лише протиправну діяльність службових осіб, а й діяльність загальних суб'єктів, яка нерозривно пов'язана із ... зловживаннями і без якої неможливо вчинити дане зловживання. У зв'язку з цим давання хабара необхідно визнати, безумовно, корупційним діянням» [69, с. 356]. На думку вченого, хабарництво співвідноситься з корупцією як частина та ціле. Визнання, незважаючи на відсутність «класичних» ознак корупції в діях хабородавця, корупційним діянням разом з одержанням хабара також і його давання додатково свідчить, що одержання і давання хабара — це діяння, які характеризують одне єдине явище — хабарництво» [69, с. 356].

У зв'язку з цим до корупційних діянь належать: одержання та вимагання хабара; створення умов для дачі хабара; зловживання службовим становищем у будь-якій формі; неправомірне сприяння фізичним або юридичним особам у здійсненні ними підприємницької діяльності тощо [143].

А.М. Клим так характеризує хабарництво як антисоціальне злочинне явище побутової, комерційної або політичної спрямованості, що підриває авторитет державного апарату управління і характеризується підкупом державної посадової особи незалежно від часу його реалізації дача державній посадовій особі і прийняття ним особисто або через посередника матеріальних цінностей (прав на матеріальні цінності) або придбанням вигод майнового характеру (прав на вигоди майнового характеру) за діяння, які надаються виключно в зв'язку з його правовим і посадовим статусом, і за використання службових повноважень» [144, с. 4].

М.М. Саппа, Р.В. Ромас визначають, що «корупція» — це є складне соціальне явище, яке виникає в будь-яких соціальних організаціях внаслідок вчинення її членами корупційних дій. Основною ознакою будь-якої корупційної дії є те, що ці дії вчиняються учасниками організацій, які наділені від неї правом (обов'язком) виконувати певні дії та (або) правом (обов'язком) розпоряджатися певним майном, з метою досягнення власних інтересів, ігноруючи інтереси організації. Безпосереднім негативним наслідком вчинення членами організації корупційних дій є те, що цілі організації досягаються не повною мірою або зовсім недосягаються нею. Наслідки ж корупції як соціального явища є більш масштабними, бо відбиваються не тільки на рівні конкретних організацій, а й на всьому суспільстві, деформуючи систему соціальних відносин в економічній, політичній, соціальній, правовій, духовній та моральній сферах» [145, с. 30].

Зауважимо, що, порівнюючи різні поняття корупції, що відносяться до «діянь, що вважаються корупцією, найчастіше виділяють характерні компоненти: особа наділена повноваженнями (владою) ухвалювати важливі для суспільства рішення; норми, що регулюють ухвалення рішень (закони, принципи, критерії, процедури); особа або особи, що домагаються вигідного для них рішення; взаємовигідний обмін між особою, що ухвалює рішення, і особою або особами, що домагаються рішення; порушені норми ухвалення рішення, заподіяна шкода суспільству» [20, с. 8].

Необхідно зазначити, що в Законі України «Про боротьбу з корупцією» (втратив чинність) було подано поняття «корупцій-

У зв'язку з цим до корупційних діянь належать: одержання та вимагання хабара; створення умов для дачі хабара; зловживання службовим становищем у будь-якій формі; неправомірне сприяння фізичним або юридичним особам у здійсненні ними підприємницької діяльності тощо [143].

А.М. Клим так характеризує хабарництво як антисоціальне злочинне явище побутової, комерційної або політичної спрямованості, що підриває авторитет державного апарату управління і характеризується підкупом державної посадової особи незалежно від часу його реалізації дача державній посадовій особі і прийняття ним особисто або через посередника матеріальних цінностей (прав на матеріальні цінності) або придбанням вигод майнового характеру (прав на вигоди майнового характеру) за діяння, які надаються виключно в зв'язку з його правовим і посадовим статусом, і за використання службових повноважень» [144, с. 4].

М.М. Саппа, Р.В. Ромас визначають, що «корупція» — це є складне соціальне явище, яке виникає в будь-яких соціальних організаціях внаслідок вчинення її членами корупційних дій. Основною ознакою будь-якої корупційної дії є те, що ці дії вчиняються учасниками організацій, які наділені від неї правом (обов'язком) виконувати певні дії та (або) правом (обов'язком) розпоряджатися певним майном, з метою досягнення власних інтересів, ігноруючи інтереси організації. Безпосереднім негативним наслідком вчинення членами організації корупційних дій є те, що цілі організації досягаються не повною мірою або зовсім недосягаються нею. Наслідки ж корупції як соціального явища є більш масштабними, бо відбиваються не тільки на рівні конкретних організацій, а й на всьому суспільстві, деформуючи систему соціальних відносин в економічній, політичній, соціальній, правовій, духовній та моральній сферах» [145, с. 30].

Зауважимо, що, порівнюючи різні поняття корупції, що відносяться до «діянь, що вважаються корупцією, найчастіше виділяють характерні компоненти: особа наділена повноваженнями (владою) ухвалювати важливі для суспільства рішення; норми, що регулюють ухвалення рішень (закони, принципи, критерії, процедури); особа або особи, що домагаються вигідного для них рішення; взаємовигідний обмін між особою, що ухвалює рішення, і особою або особами, що домагаються рішення; порушені норми ухвалення рішення, заподіяна шкода суспільству» [20, с. 8].

Необхідно зазначити, що в Законі України «Про боротьбу з корупцією» (втратив чинність) було подано поняття «корупцій-

не діяння», а поняття «корупційне правопорушення» взагалі було відсутнє.

Ми поділяємо думку В. Дейниченко, що термін «корупційні діяння» було застосовано законодавцем у вказаному вище Законі лише для того, щоб зазначені діяння термінологічно відмежувати від інших корупційних правопорушень, у тому числі кримінально караних (наприклад, від службових злочинів) [120].

Відповідно до норм цього Закону корупційними діяннями визначалися: незаконне одержання особою, уповноваженою на виконання функцій держави, у зв'язку з виконанням таких функцій матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг, у тому числі прийняття чи одержання предметів (послуг) шляхом їх придбання за ціною (тарифом), яка є значною нижчою від їх фактичної вартості; одержання особою, уповноваженою на виконання функцій держави, кредитів або позичок, придбання цінних паперів, нерухомості або іншого майна з використанням при цьому пільг чи переваг, не передбачених чинним законодавством.

Разом з тим законодавцем у ч. 1 ст. 1 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 7 квітня 2011 р. № 3206-VI (втратив чинність) було закріплено такі обов'язкові ознаки корупції: корупційне діяння, його предмет, суб'єкт вчинення такого діяння, форма вини та мета його вчинення. При цьому корупційним діянням було визначено одне з наступних: використання службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей; прийняття обіцянки/пропозиції неправомірної вигоди; обіцяння, пропонування чи надання неправомірної вигоди; одержання неправомірної вигоди, в тому числі й хабара.

Як стверджує М.І. Мельник, «корупційні діяння — це правопорушення, в основі яких лежать: зловживання службовою особистою владою або службовим становищем; корислива мета або інша особиста заінтересованість. У свою чергу, залежно від мотивації вчинення (змісту інтересу, задовольнити який прагне особа, яка вчиняє корупційне правопорушення) корупційні діяння поділяються на: 1) корупційні діяння, пов'язані з протиправним використанням влади або службових повноважень для отримання матеріальних благ, послуг або переваг чи задоволення чужим майном або правом на нього; 2) корупційні діяння, пов'язані з протиправним використанням влади або службових повноважень для задоволення інших (некорисливих) особистих інтересів чи інтересів третіх осіб [61, с. 14]. На думку вченого, «першу групу утворюють корупційні діяння, які мають корисливий характер. Залежно від способу задоволення корисливих мотивів ці корупційні діяння можна

не діяння», а поняття «корупційне правопорушення» взагалі було відсутнє.

Ми поділяємо думку В. Дейниченко, що термін «корупційні діяння» було застосовано законодавцем у вказаному вище Законі лише для того, щоб зазначені діяння термінологічно відмежувати від інших корупційних правопорушень, у тому числі кримінально караних (наприклад, від службових злочинів) [120].

Відповідно до норм цього Закону корупційними діяннями визначалися: незаконне одержання особою, уповноваженою на виконання функцій держави, у зв'язку з виконанням таких функцій матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг, у тому числі прийняття чи одержання предметів (послуг) шляхом їх придбання за ціною (тарифом), яка є значною нижчою від їх фактичної вартості; одержання особою, уповноваженою на виконання функцій держави, кредитів або позичок, придбання цінних паперів, нерухомості або іншого майна з використанням при цьому пільг чи переваг, не передбачених чинним законодавством.

Разом з тим законодавцем у ч. 1 ст. 1 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 7 квітня 2011 р. № 3206-VI (втратив чинність) було закріплено такі обов'язкові ознаки корупції: корупційне діяння, його предмет, суб'єкт вчинення такого діяння, форма вини та мета його вчинення. При цьому корупційним діянням було визначено одне з наступних: використання службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей; прийняття обіцянки/пропозиції неправомірної вигоди; обіцяння, пропонування чи надання неправомірної вигоди; одержання неправомірної вигоди, в тому числі й хабара.

Як стверджує М.І. Мельник, «корупційні діяння — це правопорушення, в основі яких лежать: зловживання службовою особистою владою або службовим становищем; корислива мета або інша особиста заінтересованість. У свою чергу, залежно від мотивації вчинення (змісту інтересу, задовольнити який прагне особа, яка вчиняє корупційне правопорушення) корупційні діяння поділяються на: 1) корупційні діяння, пов'язані з протиправним використанням влади або службових повноважень для отримання матеріальних благ, послуг або переваг чи задоволення чужим майном або правом на нього; 2) корупційні діяння, пов'язані з протиправним використанням влади або службових повноважень для задоволення інших (некорисливих) особистих інтересів чи інтересів третіх осіб [61, с. 14]. На думку вченого, «першу групу утворюють корупційні діяння, які мають корисливий характер. Залежно від способу задоволення корисливих мотивів ці корупційні діяння можна

розділити на такі, що пов'язані з неправомірним: 1) отриманням матеріальних благ, послуг або переваг; 2) заволодінням чужим майном або правом на нього; 3) використанням чужого майна. Другу групу утворюють корупційні діяння, які вчиняються з некорисливою заінтересованності: протиправне використання службовою особою влади або службових повноважень переслідує мету задоволення некорисливих особистих інтересів чи інтересів третіх осіб» [61, с. 14].

Наприклад, О.В. Ткаченко розробив класифікацію передумов виникнення корупційних діянь серед співробітників ОВС, а саме: «а) за соціальним критерієм — загальні та особливі; б) за критерієм, пов'язаним зі змістом службової діяльності, — передумови, характерні для різних категорій співробітників» ОВС [54, с. 41–42].

До змісту корупційних діянь можна віднести хабарництво, кримінальний лобізм, непотизм (заступництво на основі особистих зв'язків), незаконну участь у підприємницькій діяльності особисто чи через близьких або довірених осіб, надання ексклюзивних прав з метою корисливого використання чи придбання державних коштів і власності, будь-яке використання чи маніпулювання службовою інформацією в особистих чи групових інтересах, прямі або непрямі внески в період виборчих компаній на користь визначених партій та осіб, а також і на інші політичні цілі, незаконний розподіл кредитів і інвестицій, проведення приватизації шляхом організації незаконних конкурсів, аукціонів, фактичного захоплення пакетів акцій, що перебувають у державній власності, повне або часткове звільнення від митних платежів і податків, незаконне застосування системи преференцій стосовно різних промислових, фінансових, торгових і інших корпоративних груп і деякі інші подібні діяння [13, с. 14].

Ю.А. Ваньчик до корупційних діянь відносить: «а) незаконне одержання особою, уповноваженою на виконання функцій держави, у зв'язку з виконанням таких функцій матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг, у тому числі прийняття чи одержання предметів (послуг) шляхом їх придбання за ціною (тарифом), яка є істотно нижчою від їх фактичної (дійсної) вартості; б) одержання особою, уповноваженою на виконання функцій держави, кредитів або позичок, придбання цінних паперів, нерухомості або іншого майна з використанням при цьому пільг чи переваг, не передбачених чинним законодавством» [15, с. 180].

В. Костенко стверджує, що корупційні діяння можуть вчинятися двома способами: «по-перше — отриманням певних вигод (як матеріального, так і нематеріального характеру) особами, уповно-

розділити на такі, що пов'язані з неправомірним: 1) отриманням матеріальних благ, послуг або переваг; 2) заволодінням чужим майном або правом на нього; 3) використанням чужого майна. Другу групу утворюють корупційні діяння, які вчиняються з некорисливою заінтересованності: протиправне використання службовою особою влади або службових повноважень переслідує мету задоволення некорисливих особистих інтересів чи інтересів третіх осіб» [61, с. 14].

Наприклад, О.В. Ткаченко розробив класифікацію передумов виникнення корупційних діянь серед співробітників ОВС, а саме: «а) за соціальним критерієм — загальні та особливі; б) за критерієм, пов'язаним зі змістом службової діяльності, — передумови, характерні для різних категорій співробітників» ОВС [54, с. 41–42].

До змісту корупційних діянь можна віднести хабарництво, кримінальний лобізм, непотизм (заступництво на основі особистих зв'язків), незаконну участь у підприємницькій діяльності особисто чи через близьких або довірених осіб, надання ексклюзивних прав з метою корисливого використання чи придбання державних коштів і власності, будь-яке використання чи маніпулювання службовою інформацією в особистих чи групових інтересах, прямі або непрямі внески в період виборчих компаній на користь визначених партій та осіб, а також і на інші політичні цілі, незаконний розподіл кредитів і інвестицій, проведення приватизації шляхом організації незаконних конкурсів, аукціонів, фактичного захоплення пакетів акцій, що перебувають у державній власності, повне або часткове звільнення від митних платежів і податків, незаконне застосування системи преференцій стосовно різних промислових, фінансових, торгових і інших корпоративних груп і деякі інші подібні діяння [13, с. 14].

Ю.А. Ваньчик до корупційних діянь відносить: «а) незаконне одержання особою, уповноваженою на виконання функцій держави, у зв'язку з виконанням таких функцій матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг, у тому числі прийняття чи одержання предметів (послуг) шляхом їх придбання за ціною (тарифом), яка є істотно нижчою від їх фактичної (дійсної) вартості; б) одержання особою, уповноваженою на виконання функцій держави, кредитів або позичок, придбання цінних паперів, нерухомості або іншого майна з використанням при цьому пільг чи переваг, не передбачених чинним законодавством» [15, с. 180].

В. Костенко стверджує, що корупційні діяння можуть вчинятися двома способами: «по-перше — отриманням певних вигод (як матеріального, так і нематеріального характеру) особами, уповно-

важеними на виконання функцій держави чи прирівняними до них особами; по-друге — підкупом таких осіб фізичними та юридичними особами». Автор зазначає, що підкуп осіб, уповноважених на виконання функцій держави, або осіб, прирівняних до них, юридичними особами здійснюватися не може. На практиці певну юридичну особу завжди представляє фізична особа — працівник юридичної особи або ж інші особи (у належний спосіб уповноважені керівництвом юридичної особи). Тому, на думку вченого, доцільніше вести мову про підкуп осіб, уповноважених на виконання функцій держави, або осіб, прирівняних до них уповноваженими представниками юридичних осіб [67].

Психологічні аспекти корупційних діянь мають такі форми (види): зловживання владою або службовим становищем, перевищення влади або службових повноважень та інші службові злочини, що вчиняються для задоволення корисливих чи інших особистих інтересів інших осіб; розкрадання державного, колективного або приватного майна з використанням службового становища; незаконне одержання матеріальних або інших благ, пільг та інших переваг; одержання кредитів, позичок, допомоги, придбання цінних паперів; нерухомості або іншого майна з використанням пільг чи переваг, не передбачених законодавством, або на які особа не має права; здійснення безпосередньо та через посередників або інших підставних осіб підприємницької діяльності з використанням влади чи службових повноважень, а також пов'язаних із ними можливостей: сприяння з використанням службового становища фізичним і юридичним особам у здійсненні ними підприємницької та іншої діяльності з метою незаконного одержання за це матеріальних або інших благ, пільг та інших переваг; неправомірне втручання з використанням службового становища у діяльність інших державних органів чи посадових осіб з метою перешкоджання виконанню ними своїх повноважень чи домагання прийняття неправомірного рішення; використання інформації, одержаної під час виконання службових обов'язків, у корисливих чи інших особистих інтересах, необґрунтована відмова в наданні відповідної інформації чи несвоєчасне її надання, або надання недостовірної чи неповної службової інформації: надання необґрунтованих переваг фізичним або юридичним особам шляхом підготовки і прийняття нормативно-правових актів чи управлінських рішень: протекція із корисливих або інших особистих інтересів у призначенні на посаду особи, яка за діловими і професійними якостями не має переваг перед іншими кандидатами [2, с. 184–185].

важеними на виконання функцій держави чи прирівняними до них особами; по-друге — підкупом таких осіб фізичними та юридичними особами». Автор зазначає, що підкуп осіб, уповноважених на виконання функцій держави, або осіб, прирівняних до них, юридичними особами здійснюватися не може. На практиці певну юридичну особу завжди представляє фізична особа — працівник юридичної особи або ж інші особи (у належний спосіб уповноважені керівництвом юридичної особи). Тому, на думку вченого, доцільніше вести мову про підкуп осіб, уповноважених на виконання функцій держави, або осіб, прирівняних до них уповноваженими представниками юридичних осіб [67].

Психологічні аспекти корупційних діянь мають такі форми (види): зловживання владою або службовим становищем, перевищення влади або службових повноважень та інші службові злочини, що вчиняються для задоволення корисливих чи інших особистих інтересів інших осіб; розкрадання державного, колективного або приватного майна з використанням службового становища; незаконне одержання матеріальних або інших благ, пільг та інших переваг; одержання кредитів, позичок, допомоги, придбання цінних паперів; нерухомості або іншого майна з використанням пільг чи переваг, не передбачених законодавством, або на які особа не має права; здійснення безпосередньо та через посередників або інших підставних осіб підприємницької діяльності з використанням влади чи службових повноважень, а також пов'язаних із ними можливостей: сприяння з використанням службового становища фізичним і юридичним особам у здійсненні ними підприємницької та іншої діяльності з метою незаконного одержання за це матеріальних або інших благ, пільг та інших переваг; неправомірне втручання з використанням службового становища у діяльність інших державних органів чи посадових осіб з метою перешкоджання виконанню ними своїх повноважень чи домагання прийняття неправомірного рішення; використання інформації, одержаної під час виконання службових обов'язків, у корисливих чи інших особистих інтересах, необґрунтована відмова в наданні відповідної інформації чи несвоєчасне її надання, або надання недостовірної чи неповної службової інформації: надання необґрунтованих переваг фізичним або юридичним особам шляхом підготовки і прийняття нормативно-правових актів чи управлінських рішень: протекція із корисливих або інших особистих інтересів у призначенні на посаду особи, яка за діловими і професійними якостями не має переваг перед іншими кандидатами [2, с. 184–185].

Зокрема, ознаками корупційного діяння є: 1) діяння, спрямоване на отримання неправомірної вигоди як майнового так і немайнового характеру (на відміну від хабара). Обов'язкова наявність корисливої мети; 2) вигоди, матеріальні чи нематеріальні блага отримуються суб'єктом відповідальності за корупційні правопорушення незаконно; 3) дії або бездіяльність суб'єкта відповідальності за корупційні правопорушення, спрямовані на порушення вимог нормативно-правових актів, у яких визначені коло прав та обов'язків особи на відповідній посаді, з метою отримання благ у незаконний спосіб; 4) діяння, спрямовані на отримання певних благ за допомогою і з використанням службових повноважень та пов'язаних з цим можливостей, авторитету займаної посади, які не пов'язані з виконанням особою своїх безпосередніх посадових обов'язків; 5) дія або бездіяльність посадової особи, спрямована на отримання благ, вчинена умисно, при цьому особа, яка вчинила це правопорушення, усвідомлювала протиправний характер своїх вчинків; 6) дії посадової особи вчинюються за домовленістю або згодою сторін; 7) діяння має бути вчинене особою, віднесеною Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції» до суб'єктів відповідальності за корупційні правопорушення; 8) наявність причинного зв'язку між діяннями та наслідками; 9) дії або бездіяльність суб'єкта правопорушення з ознаками корупції, не містять складу злочину [146].

С.С. Рогульський до основних ознак корупції та корупційних діянь пропонує віднести такі: «1) корупційна діяльність може здійснюватися як особами, уповноваженими на здійснення функцій держави та іншими особами прирівняними до них (наприклад — керівники відповідних державних підприємств), так і фізичними особами та уповноваженими представниками юридичних осіб; 2) дана діяльність пов'язана з протиправним використанням наданих особам, уповноваженим на здійснення функцій держави та іншим особам прирівняним до них, повноважень або протиправним наданням таким особам певних благ, пільг та інших переваг; 3) спеціальною метою такої діяльності є отримання матеріальних благ, пільг, послуг та інших переваг, як для себе, так і для третіх осіб, а також отримання певних привілеїв фізичними чи юридичними особами» [68, с. 10–11; с. 17].

М.М. Саппа, Р.В. Ромас до основних видів корупційних дій віднесли таке: хабарництво; зловживання службовим становищем — використання наданих повноважень для надання необґрунтованих пільг чи переваг будь-якій особі або групі; непотизм (дружба, кумів-

Зокрема, ознаками корупційного діяння є: 1) діяння, спрямоване на отримання неправомірної вигоди як майнового так і немайнового характеру (на відміну від хабара). Обов'язкова наявність корисливої мети; 2) вигоди, матеріальні чи нематеріальні блага отримуються суб'єктом відповідальності за корупційні правопорушення незаконно; 3) дії або бездіяльність суб'єкта відповідальності за корупційні правопорушення, спрямовані на порушення вимог нормативно-правових актів, у яких визначені коло прав та обов'язків особи на відповідній посаді, з метою отримання благ у незаконний спосіб; 4) діяння, спрямовані на отримання певних благ за допомогою і з використанням службових повноважень та пов'язаних з цим можливостей, авторитету займаної посади, які не пов'язані з виконанням особою своїх безпосередніх посадових обов'язків; 5) дія або бездіяльність посадової особи, спрямована на отримання благ, вчинена умисно, при цьому особа, яка вчинила це правопорушення, усвідомлювала протиправний характер своїх вчинків; 6) дії посадової особи вчинюються за домовленістю або згодою сторін; 7) діяння має бути вчинене особою, віднесеною Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції» до суб'єктів відповідальності за корупційні правопорушення; 8) наявність причинного зв'язку між діяннями та наслідками; 9) дії або бездіяльність суб'єкта правопорушення з ознаками корупції, не містять складу злочину [146].

С.С. Рогульський до основних ознак корупції та корупційних діянь пропонує віднести такі: «1) корупційна діяльність може здійснюватися як особами, уповноваженими на здійснення функцій держави та іншими особами прирівняними до них (наприклад — керівники відповідних державних підприємств), так і фізичними особами та уповноваженими представниками юридичних осіб; 2) дана діяльність пов'язана з протиправним використанням наданих особам, уповноваженим на здійснення функцій держави та іншим особам прирівняним до них, повноважень або протиправним наданням таким особам певних благ, пільг та інших переваг; 3) спеціальною метою такої діяльності є отримання матеріальних благ, пільг, послуг та інших переваг, як для себе, так і для третіх осіб, а також отримання певних привілеїв фізичними чи юридичними особами» [68, с. 10–11; с. 17].

М.М. Саппа, Р.В. Ромас до основних видів корупційних дій віднесли таке: хабарництво; зловживання службовим становищем — використання наданих повноважень для надання необґрунтованих пільг чи переваг будь-якій особі або групі; непотизм (дружба, кумів-

ство, сімейність), який призводить до призначення родичів на ключові посади та надання їм певних переваг — клановості, що сприяє проявам суб'єктивізму в системі управління організації; патронажна система (протекціонізм), метою існування якої є заступництво щодо «потрібних» людей, здатних надавати за подібну «допомогу» різні блага або послуги; розкрадання ресурсів організації» [145, с. 29]. На думку вчених, такий перелік корупційних дій є узагальнюючим, бо хоча й на практиці кожна конкретна корупційна дія має багато особливостей, але в цілому всі їх можна звести до даної кваліфікації.

Статтею 6 Міжамериканської конвенції щодо боротьби з корупцією визначено такі види корупційних діянь: спроба отримання або отримання, прямо чи опосередковано, урядовим чиновником або особою, що здійснює публічні функції, будь-яких предметів грошової вартості, а також іншої користі, такої як подарунок, послуга, обіцянка або перевага для себе або для іншої особи або організації, в обмін на будь-який акт або бездіяльність під час здійснення ним публічних функцій; пропозиція або надання, прямо чи опосередковано, урядовому чиновнику або особі, що здійснює публічні функції, предметів грошової вартості, а також іншої користі, такої, як подарунок, послуга, обіцянка або перевага для себе або іншої особи або організації, в обмін на будь-який акт або бездіяльність під час здійснення ним публічних функцій; будь-які дії або бездіяльність при виконанні своїх обов'язків урядовим чиновником або особою, що здійснює публічні функції, з метою незаконного отримання прибутку для себе або третьої сторони; шахрайське використання або приховування майна, отриманого внаслідок скоєння одного з зазначених діянь [139, с. 19–20].

Аналіз чинного законодавства Республіки Таджикистан, зокрема ст. ст. 11, 12, 14 Закону Республіки Таджикистан «Про боротьбу з корупцією», дозволив скласти класифікацію видів корупційних діянь, згідно з якою всі корупційні прояви за ступенем їх суспільно небезпечних наслідків можна розділити на дві великі групи:

1) корупційні правопорушення; корупційні кримінальні злочини (ч. 7 ст. 161 Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Таджикистан) [147].

2) корупційні правопорушення, що включають у себе корупційні цивільно-правові делікти, корупційні дисциплінарні проступки, а також корупційні адміністративні правопорушення.

На думку О.В. Ткаченко, «корупційні діяння не завжди мають негативні для держави наслідки матеріального характеру, оскільки посадова особа може здійснювати свою діяльність у межах наданих

ство, сімейність), який призводить до призначення родичів на ключові посади та надання їм певних переваг — клановості, що сприяє проявам суб'єктивізму в системі управління організації; патронажна система (протекціонізм), метою існування якої є заступництво щодо «потрібних» людей, здатних надавати за подібну «допомогу» різні блага або послуги; розкрадання ресурсів організації» [145, с. 29]. На думку вчених, такий перелік корупційних дій є узагальнюючим, бо хоча й на практиці кожна конкретна корупційна дія має багато особливостей, але в цілому всі їх можна звести до даної кваліфікації.

Статтею 6 Міжамериканської конвенції щодо боротьби з корупцією визначено такі види корупційних діянь: спроба отримання або отримання, прямо чи опосередковано, урядовим чиновником або особою, що здійснює публічні функції, будь-яких предметів грошової вартості, а також іншої користі, такої як подарунок, послуга, обіцянка або перевага для себе або для іншої особи або організації, в обмін на будь-який акт або бездіяльність під час здійснення ним публічних функцій; пропозиція або надання, прямо чи опосередковано, урядовому чиновнику або особі, що здійснює публічні функції, предметів грошової вартості, а також іншої користі, такої, як подарунок, послуга, обіцянка або перевага для себе або іншої особи або організації, в обмін на будь-який акт або бездіяльність під час здійснення ним публічних функцій; будь-які дії або бездіяльність при виконанні своїх обов'язків урядовим чиновником або особою, що здійснює публічні функції, з метою незаконного отримання прибутку для себе або третьої сторони; шахрайське використання або приховування майна, отриманого внаслідок скоєння одного з зазначених діянь [139, с. 19–20].

Аналіз чинного законодавства Республіки Таджикистан, зокрема ст. ст. 11, 12, 14 Закону Республіки Таджикистан «Про боротьбу з корупцією», дозволив скласти класифікацію видів корупційних діянь, згідно з якою всі корупційні прояви за ступенем їх суспільно небезпечних наслідків можна розділити на дві великі групи:

1) корупційні правопорушення; корупційні кримінальні злочини (ч. 7 ст. 161 Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Таджикистан) [147].

2) корупційні правопорушення, що включають у себе корупційні цивільно-правові делікти, корупційні дисциплінарні проступки, а також корупційні адміністративні правопорушення.

На думку О.В. Ткаченко, «корупційні діяння не завжди мають негативні для держави наслідки матеріального характеру, оскільки посадова особа може здійснювати свою діяльність у межах наданих

їй повноважень згідно з вимогами, визначеними в нормативно-правових актах. Разом з тим, завжди мають місце негативні наслідки морального характеру, які впливають на розвиток суспільних відносин у державі та негативно позначаються на її іміджі, підривають авторитет всієї системи державних органів та державних службовців, створюють негативні тенденції, пов'язані із становленням громадянської свідомості, яка позначається на розвитку суспільства» [54, с. 37]. О. Старицька зазначає, що у «результаті вчинення корупційних діянь відбувається порушення низки конституційних правових засад діяльності органів державної влади. Таким чином, суспільно небезпечні наслідки корупції можуть проявлятися практично в усіх сферах суспільного життя» [148, с. 91].

Водночас зазначимо, що впродовж 2014 року на спеціалізовану «гарячу лінію» надійшло понад 650 звернень з повідомленнями про корупційні дії посадових і службових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій. Найбільше з питань корупційних дій зверталися жителі Дніпропетровської, Одеської, Харківської областей та м. Київ [149].

Наприклад, в Україні в 2015 році за корупційні діяння понесли дисциплінарну відповідальність 645 міліціонерів та 57 працівників міліції були звільнені [150].

Зауважимо, що прийняті внаслідок корупційних діянь неправомірні нормативно-правові акти та рішення підлягають скасуванню органом або посадовою особою, уповноваженим приймати чи скасовувати відповідні акти та рішення, або визнавати незаконними в судовому порядку.

На думку К.А. Автухова, І.С. Яковець до причин та умов, що сприяють вчиненню корупційних діянь та інших правопорушень, пов'язаних із корупцією, в органах і установах виконання покарань належать такі [151, с. 153]: «... нестача чітких механізмів розв'язання проблем з одночасною відсутністю у громадян необхідної та повної інформації про порядок та правила прийняття таких рішень (наприклад, щодо можливостей та підстав переведення засуджених з однієї установи до іншої); збереження застарілої структури органів управління та процедур прийняття рішень; нечіткість визначення компетенції посадовців, наявність значної кількості дублюючих функцій; низький рівень підготовки, правової культури частини керівників і посадових осіб органів та установ виконання покарань; існування принципів закритості, непрозорості при прийнятті рішень, недостатня якість підготовки; відсутність дієвого механізму контролю

їй повноважень згідно з вимогами, визначеними в нормативно-правових актах. Разом з тим, завжди мають місце негативні наслідки морального характеру, які впливають на розвиток суспільних відносин у державі та негативно позначаються на її іміджі, підривають авторитет всієї системи державних органів та державних службовців, створюють негативні тенденції, пов'язані із становленням громадянської свідомості, яка позначається на розвитку суспільства» [54, с. 37]. О. Старицька зазначає, що у «результаті вчинення корупційних діянь відбувається порушення низки конституційних правових засад діяльності органів державної влади. Таким чином, суспільно небезпечні наслідки корупції можуть проявлятися практично в усіх сферах суспільного життя» [148, с. 91].

Водночас зазначимо, що впродовж 2014 року на спеціалізовану «гарячу лінію» надійшло понад 650 звернень з повідомленнями про корупційні дії посадових і службових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій. Найбільше з питань корупційних дій зверталися жителі Дніпропетровської, Одеської, Харківської областей та м. Київ [149].

Наприклад, в Україні в 2015 році за корупційні діяння понесли дисциплінарну відповідальність 645 міліціонерів та 57 працівників міліції були звільнені [150].

Зауважимо, що прийняті внаслідок корупційних діянь неправомірні нормативно-правові акти та рішення підлягають скасуванню органом або посадовою особою, уповноваженим приймати чи скасовувати відповідні акти та рішення, або визнавати незаконними в судовому порядку.

На думку К.А. Автухова, І.С. Яковець до причин та умов, що сприяють вчиненню корупційних діянь та інших правопорушень, пов'язаних із корупцією, в органах і установах виконання покарань належать такі [151, с. 153]: «... нестача чітких механізмів розв'язання проблем з одночасною відсутністю у громадян необхідної та повної інформації про порядок та правила прийняття таких рішень (наприклад, щодо можливостей та підстав переведення засуджених з однієї установи до іншої); збереження застарілої структури органів управління та процедур прийняття рішень; нечіткість визначення компетенції посадовців, наявність значної кількості дублюючих функцій; низький рівень підготовки, правової культури частини керівників і посадових осіб органів та установ виконання покарань; існування принципів закритості, непрозорості при прийнятті рішень, недостатня якість підготовки; відсутність дієвого механізму контролю

за діяльністю органів і установ виконання покарань, зокрема з боку громадськості; надмірна концентрація повноважень у керівництва органів і установ виконання покарань; поширеність серед персоналу неправильного розуміння службової лояльності та корпоративної солідарності; завантаженість осіб, відповідальних за прийняття рішень стосовно «долі» конкретних засуджених, адміністративними питаннями; недостатній рівень матеріального забезпечення більшості працівників органів і установ виконання покарань, його невідповідність складності та відповідальності поставлених перед ними завдань; поширення серед громадян, керівників підприємств, установ та організацій традиції вирішувати питання шляхом установаження корупційних зв'язків з персоналом ДКВС України».

Необхідно зауважити, що за своєю структурою корупційні діяння, допущені співробітниками кримінально-виконавчої системи — це факти незаконного отримання грошової винагороди за передачу засудженим предметів, обіг яких у місцях позбавлення волі заборонений. Отже, мотивом скоєння такого правопорушення є користь, в основному отримання грошових коштів, тобто тут наявний склад корупційного злочину. Але, незважаючи на це, не завжди вдається встановити корупційний аспект здійснення даних діянь, а саме встановити, що воно було здійснено за винагороду. Але і в такому випадку ці дії співробітника підпадають під склад адміністративного правопорушення. Тобто корупційні адміністративні правопорушення являють собою адміністративні правопорушення, що мають ознаки корупції, але не містять складу злочину, за вчинення яких встановлена адміністративна відповідальність. Отже, вчинення державним службовцем будь-якої з корупційних дій, якщо вона не містить складу злочину, передбачає адміністративне стягнення [20, с. 48].

Основними напрямками діяльності щодо усунення причин і умов, які сприяють вчиненню корупційних діянь та інших правопорушень, пов'язаних з корупцією в ДКВС України, є: «постійний аналіз стану дотримання антикорупційного законодавства у ДКВС України, визначення управлінських процедур, під час здійснення яких найчастіше вчиняються корупційні діяння та інші правопорушення, пов'язані з корупцією, розроблення щодо них додаткових спеціальних заходів запобігання; систематичний нагляд за поведінкою персоналу, виявлення фактів учинення корупційних діянь та інших правопорушень, пов'язаних з корупцією, вжиття заходів щодо притягнення винних осіб до відповідальності; налагодження каналів отримання від громадян, підприємств, установ та ор-

за діяльністю органів і установ виконання покарань, зокрема з боку громадськості; надмірна концентрація повноважень у керівництва органів і установ виконання покарань; поширеність серед персоналу неправильного розуміння службової лояльності та корпоративної солідарності; завантаженість осіб, відповідальних за прийняття рішень стосовно «долі» конкретних засуджених, адміністративними питаннями; недостатній рівень матеріального забезпечення більшості працівників органів і установ виконання покарань, його невідповідність складності та відповідальності поставлених перед ними завдань; поширення серед громадян, керівників підприємств, установ та організацій традиції вирішувати питання шляхом установаження корупційних зв'язків з персоналом ДКВС України».

Необхідно зауважити, що за своєю структурою корупційні діяння, допущені співробітниками кримінально-виконавчої системи — це факти незаконного отримання грошової винагороди за передачу засудженим предметів, обіг яких у місцях позбавлення волі заборонений. Отже, мотивом скоєння такого правопорушення є користь, в основному отримання грошових коштів, тобто тут наявний склад корупційного злочину. Але, незважаючи на це, не завжди вдається встановити корупційний аспект здійснення даних діянь, а саме встановити, що воно було здійснено за винагороду. Але і в такому випадку ці дії співробітника підпадають під склад адміністративного правопорушення. Тобто корупційні адміністративні правопорушення являють собою адміністративні правопорушення, що мають ознаки корупції, але не містять складу злочину, за вчинення яких встановлена адміністративна відповідальність. Отже, вчинення державним службовцем будь-якої з корупційних дій, якщо вона не містить складу злочину, передбачає адміністративне стягнення [20, с. 48].

Основними напрямками діяльності щодо усунення причин і умов, які сприяють вчиненню корупційних діянь та інших правопорушень, пов'язаних з корупцією в ДКВС України, є: «постійний аналіз стану дотримання антикорупційного законодавства у ДКВС України, визначення управлінських процедур, під час здійснення яких найчастіше вчиняються корупційні діяння та інші правопорушення, пов'язані з корупцією, розроблення щодо них додаткових спеціальних заходів запобігання; систематичний нагляд за поведінкою персоналу, виявлення фактів учинення корупційних діянь та інших правопорушень, пов'язаних з корупцією, вжиття заходів щодо притягнення винних осіб до відповідальності; налагодження каналів отримання від громадян, підприємств, установ та ор-

ганізацій інформації про корупційні діяння та інші правопорушення, пов'язані з корупцією, вчинені посадовими особами ДКВС України; проведення спеціальних занять з персоналом, спрямованих на формування знань, морально-психологічних установок щодо неприпустимості вчинення корупційних діянь та інших правопорушень, пов'язаних з корупцією; висвітлення в засобах масової інформації, на офіційному сайті ДПтС України виявлених фактів корупційних діянь з метою налагодження співробітництва з населенням щодо отримання інформації з цих питань» [152, с. 121]. Разом з тим важливим заходом щодо усунення причин і умов, які сприяють корупції, є систематичне отримання від громадян, підприємств, установ та організацій інформації про корупційні діяння та інші правопорушення, пов'язані з корупцією, вчинені посадовими особами ДКВС України. Надходження такої інформації може бути забезпечено за рахунок створення: громадських приймалень; телефонів довіри; спеціальних поштових скриньок; інтернет-ліній. Ця інформація має постійно узагальнюватися, аналізуватися й доповідатися керівництву ДПтС України для прийняття відповідних управлінських рішень [152, с. 121–122].

В.О. Лисенко пропонує, для раннього виявлення ознак, що свідчать про підвищення ймовірності вчинення персоналом корупційного діяння, здійснювати нагляд за поведінкою працівника. До таких ознак належать: встановлення родинних стосунків із представниками бізнесових структур; виникнення алкогольної або наркотичної залежності; стійке захоплення азартними іграми; здійснення витрат, які явно не відповідають рівню оплати праці; тісні приватні контакти між працівником та клієнтами (регулярні запрошення до ресторану, на відпочинок тощо); нетипова поведінка, замкненість, різкі зміни у стосунках з колегами та керівництвом; особисте знайомство з представниками бізнесових структур, особами, які притягувалися до відповідальності за вчинення корупційних діянь та злочинів [153, с. 211].

На думку О.В. Ткаченко, «стримуючим фактором від вчинення корупційних діянь співробітників ОВС має бути належний рівень їх грошового забезпечення у поєднанні з гарантіями соціального захисту як під час служби, так і після звільнення на пенсію, посилення юридичної відповідальності та ризиків позбавлення зазначених гарантій у випадку вчинення правопорушення з ознаками корупції» [54, с. 58].

Зважаючи на викладене вище, потрібно зазначити, що на сьогодні Законом України «Про запобігання корупції» № 1700-VII від

ганізацій інформації про корупційні діяння та інші правопорушення, пов'язані з корупцією, вчинені посадовими особами ДКВС України; проведення спеціальних занять з персоналом, спрямованих на формування знань, морально-психологічних установок щодо неприпустимості вчинення корупційних діянь та інших правопорушень, пов'язаних з корупцією; висвітлення в засобах масової інформації, на офіційному сайті ДПтС України виявлених фактів корупційних діянь з метою налагодження співробітництва з населенням щодо отримання інформації з цих питань» [152, с. 121]. Разом з тим важливим заходом щодо усунення причин і умов, які сприяють корупції, є систематичне отримання від громадян, підприємств, установ та організацій інформації про корупційні діяння та інші правопорушення, пов'язані з корупцією, вчинені посадовими особами ДКВС України. Надходження такої інформації може бути забезпечено за рахунок створення: громадських приймалень; телефонів довіри; спеціальних поштових скриньок; інтернет-ліній. Ця інформація має постійно узагальнюватися, аналізуватися й доповідатися керівництву ДПтС України для прийняття відповідних управлінських рішень [152, с. 121–122].

В.О. Лисенко пропонує, для раннього виявлення ознак, що свідчать про підвищення ймовірності вчинення персоналом корупційного діяння, здійснювати нагляд за поведінкою працівника. До таких ознак належать: встановлення родинних стосунків із представниками бізнесових структур; виникнення алкогольної або наркотичної залежності; стійке захоплення азартними іграми; здійснення витрат, які явно не відповідають рівню оплати праці; тісні приватні контакти між працівником та клієнтами (регулярні запрошення до ресторану, на відпочинок тощо); нетипова поведінка, замкненість, різкі зміни у стосунках з колегами та керівництвом; особисте знайомство з представниками бізнесових структур, особами, які притягувалися до відповідальності за вчинення корупційних діянь та злочинів [153, с. 211].

На думку О.В. Ткаченко, «стримуючим фактором від вчинення корупційних діянь співробітників ОВС має бути належний рівень їх грошового забезпечення у поєднанні з гарантіями соціального захисту як під час служби, так і після звільнення на пенсію, посилення юридичної відповідальності та ризиків позбавлення зазначених гарантій у випадку вчинення правопорушення з ознаками корупції» [54, с. 58].

Зважаючи на викладене вище, потрібно зазначити, що на сьогодні Законом України «Про запобігання корупції» № 1700-VII від

14.10.2014 року поняття «корупційне діяння» замінено визначенням «корупційне правопорушення». Разом з тим, проаналізувавши поняття «корупційного діяння» та порівнявши його з поняттям «корупційне правопорушення» (див. п. 1.2.2.), які встановлені нормами згаданих вище законів, потрібно підкреслити, що останнє є значно ширшим за змістом і включає в себе перше.

1.2.2. Співвідношення понять «корупція» та «корупційне правопорушення»

Ефективне впровадження заходів протидії корупції не можливе без чіткого усвідомлення поняття корупційного правопорушення, яке є підґрунтям для законодавчого закріплення діянь, що підпадають під ознаки корупційних.

Так 26 квітня 2015 року набрав чинності Закон України «Про запобігання корупції», який містить поняття «корупція» і «корупційне правопорушення». При цьому перше з них входить до змісту другого, оскільки у визначенні поняття «корупційне правопорушення» є посилення на ознаки корупції.

Згідно із Законом, діяння визнається корупційним правопорушенням, якщо воно: 1) є умисним; 2) містить ознаки корупції; 3) вчинене певним суб'єктом — особою, зазначеною у частині першій статті 3 Закону; 4) за нього законом встановлена юридична відповідальність певного виду: кримінальна, адміністративна, цивільно-правова та дисциплінарна.

Д.М. Лук'янець підкреслює: «... для того щоб кваліфікувати певне діяння як адміністративне корупційне правопорушення, необхідно обов'язково встановити наявність у ньому ознак корупції» [154].

С.М. Братановський, М.Ф. Зеленов стверджують, що для правильного розуміння сутності корупційного правопорушення та обмеження його від суміжних корупційних проявів потрібно використовувати дві ознаки. По-перше, протиправний характер такого діяння, що і дозволяє охарактеризувати його як правопорушення. По-друге, таке правопорушення є проявом корупції і виражається у використанні публічною особою свого статусу в особистих цілях у супереч публічному інтересу [155, с. 45].

П. Андрушко зазначає, що об'єктивні ознаки корупції у законодавстві визначаються як «використання особою наданих їй службових повноважень та пов'язаних з цим можливостей», тобто «корупція — це вчинення (невчинення) особою певних дій, які вона має можливість вчинити (не вчинити) внаслідок обіймання нею певної

14.10.2014 року поняття «корупційне діяння» замінено визначенням «корупційне правопорушення». Разом з тим, проаналізувавши поняття «корупційного діяння» та порівнявши його з поняттям «корупційне правопорушення» (див. п. 1.2.2.), які встановлені нормами згаданих вище законів, потрібно підкреслити, що останнє є значно ширшим за змістом і включає в себе перше.

1.2.2. Співвідношення понять «корупція» та «корупційне правопорушення»

Ефективне впровадження заходів протидії корупції не можливе без чіткого усвідомлення поняття корупційного правопорушення, яке є підґрунтям для законодавчого закріплення діянь, що підпадають під ознаки корупційних.

Так 26 квітня 2015 року набрав чинності Закон України «Про запобігання корупції», який містить поняття «корупція» і «корупційне правопорушення». При цьому перше з них входить до змісту другого, оскільки у визначенні поняття «корупційне правопорушення» є посилення на ознаки корупції.

Згідно із Законом, діяння визнається корупційним правопорушенням, якщо воно: 1) є умисним; 2) містить ознаки корупції; 3) вчинене певним суб'єктом — особою, зазначеною у частині першій статті 3 Закону; 4) за нього законом встановлена юридична відповідальність певного виду: кримінальна, адміністративна, цивільно-правова та дисциплінарна.

Д.М. Лук'янець підкреслює: «... для того щоб кваліфікувати певне діяння як адміністративне корупційне правопорушення, необхідно обов'язково встановити наявність у ньому ознак корупції» [154].

С.М. Братановський, М.Ф. Зеленов стверджують, що для правильного розуміння сутності корупційного правопорушення та обмеження його від суміжних корупційних проявів потрібно використовувати дві ознаки. По-перше, протиправний характер такого діяння, що і дозволяє охарактеризувати його як правопорушення. По-друге, таке правопорушення є проявом корупції і виражається у використанні публічною особою свого статусу в особистих цілях у супереч публічному інтересу [155, с. 45].

П. Андрушко зазначає, що об'єктивні ознаки корупції у законодавстві визначаються як «використання особою наданих їй службових повноважень та пов'язаних з цим можливостей», тобто «корупція — це вчинення (невчинення) особою певних дій, які вона має можливість вчинити (не вчинити) внаслідок обіймання нею певної

посади чи наявності у неї певного правового статусу, наприклад статусу депутата місцевої ради чи консультанта (радника) високопосадової особи» [156, с. 96].

А. Васьківців стверджує що успіх адміністративно-правової кваліфікації корупційного правопорушення залежить від повноти і правильності розуміння всіх обов'язкових ознак його складу [157, с. 58]. Зокрема, об'єктивну сторону корупційного правопорушення характеризують ознаки, які визначають акт зовнішньої поведінки правопорушника. До них науковець відносить діяння (дія чи бездіяльність), його шкідливі наслідки, причинний зв'язок між діянням і наслідками, місце, час, обстановку, спосіб, знаряддя та засоби вчинення правопорушення. Основною й обов'язковою ознакою об'єктивної сторони А. Васьківців визначає протиправне діяння [158, с. 29].

Виходячи з ознак корупційного правопорушення, визначених у статті 1 Закону України «Про запобігання корупції», таким правопорушенням можуть бути визнані лише певні діяння. Отже, для вирішення питання про притягнення певної особи до відповідальності за вчинення адміністративно-корупційного правопорушення потрібно встановити, що діяння, яке створює об'єктивну сторону цього правопорушення, в часі передувало суспільно небезпечним наслідкам, а також, що ці наслідки наступили внаслідок вчинення саме цього діяння [159, с. 34].

Об'єктивна сторона корупційних правопорушень означає, що вони можуть бути вчинені у вигляді активних дій або бездіяльності. Більшість корупційних проявів полягають у вчиненні дій (ст. 172-2 «Порушення обмежень щодо використання службового становища»; ст. 172-3 «Пропозиція або надання неправомірної вигоди» тощо). Разом з тим окремі такі діяння можуть полягати у бездіяльності в умовах, коли законодавством вимагає від чиновників вчиняти певні дії (наприклад, неповідомлення про наявність конфлікту інтересів ст. 172-7 КУпАП «Порушення вимог щодо повідомлення про конфлікт інтересів»).

В юридичній літературі об'єктивна сторона визначається як елемент складу правопорушення, що охоплює ознаки, які визначають акт зовнішньої поведінки правопорушника. Поглиблене вивчення ознак об'єктивної сторони разом із аналізом інших елементів конкретного складу правопорушення дає змогу дати точну правову оцінку суспільно шкідливим діянням, зокрема корупційним правопорушенням. Зміст об'єктивної сторони правопорушення становлять такі ознаки, як діяння (дія чи бездіяльність), його

посади чи наявності у неї певного правового статусу, наприклад статусу депутата місцевої ради чи консультанта (радника) високопосадової особи» [156, с. 96].

А. Васьківців стверджує що успіх адміністративно-правової кваліфікації корупційного правопорушення залежить від повноти і правильності розуміння всіх обов'язкових ознак його складу [157, с. 58]. Зокрема, об'єктивну сторону корупційного правопорушення характеризують ознаки, які визначають акт зовнішньої поведінки правопорушника. До них науковець відносить діяння (дія чи бездіяльність), його шкідливі наслідки, причинний зв'язок між діянням і наслідками, місце, час, обстановку, спосіб, знаряддя та засоби вчинення правопорушення. Основною й обов'язковою ознакою об'єктивної сторони А. Васьківців визначає протиправне діяння [158, с. 29].

Виходячи з ознак корупційного правопорушення, визначених у статті 1 Закону України «Про запобігання корупції», таким правопорушенням можуть бути визнані лише певні діяння. Отже, для вирішення питання про притягнення певної особи до відповідальності за вчинення адміністративно-корупційного правопорушення потрібно встановити, що діяння, яке створює об'єктивну сторону цього правопорушення, в часі передувало суспільно небезпечним наслідкам, а також, що ці наслідки наступили внаслідок вчинення саме цього діяння [159, с. 34].

Об'єктивна сторона корупційних правопорушень означає, що вони можуть бути вчинені у вигляді активних дій або бездіяльності. Більшість корупційних проявів полягають у вчиненні дій (ст. 172-2 «Порушення обмежень щодо використання службового становища»; ст. 172-3 «Пропозиція або надання неправомірної вигоди» тощо). Разом з тим окремі такі діяння можуть полягати у бездіяльності в умовах, коли законодавством вимагає від чиновників вчиняти певні дії (наприклад, неповідомлення про наявність конфлікту інтересів ст. 172-7 КУпАП «Порушення вимог щодо повідомлення про конфлікт інтересів»).

В юридичній літературі об'єктивна сторона визначається як елемент складу правопорушення, що охоплює ознаки, які визначають акт зовнішньої поведінки правопорушника. Поглиблене вивчення ознак об'єктивної сторони разом із аналізом інших елементів конкретного складу правопорушення дає змогу дати точну правову оцінку суспільно шкідливим діянням, зокрема корупційним правопорушенням. Зміст об'єктивної сторони правопорушення становлять такі ознаки, як діяння (дія чи бездіяльність), його

шкідливі наслідки, причинний зв'язок між діями та наслідками, місце, час, обстановка, спосіб, знаряддя та засоби вчинення проступку [160, с. 65].

На нашу думку, доцільно проаналізувати поняття «корупція», подане у статті 1 Закону України «Про запобігання корупції» (див. Таблицю 1.2.2) для того, щоб з'ясувати, чи містить діяння ознаки корупції.

Насамперед зауважимо, що: корупція — використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 Закону, наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою отримання неправомірної вигоди. Ознаками цієї форми корупції визначено: діяння у вигляді використання службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей; суб'єкт — особа, зазначена у частині першій статті 3 Закону; мету отримання неправомірної вигоди; — прийняття особою, зазначеною у частині першій статті 3 Закону, обіцянки/пропозиції неправомірної вигоди для себе чи інших осіб. Ознаками цієї форми корупції є: діяння у вигляді прийняття обіцянки/пропозиції неправомірної вигоди для себе чи інших осіб; суб'єкт — особа, зазначена у статті 3 Закону; — обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей. Ознаками цієї форми корупції є: дія у вигляді обіцянки/пропозиції чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у статті 3 Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам; мета схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей.

Отже, зазначені ознаки взаємопов'язані та невід'ємні, тобто під час застосування положень антикорупційного законодавства їх потрібно враховувати одночасно.

Водночас зазначимо, що корупційні правопорушення не є чимось особливим, таким, що не вписується у класичну схему правопорушень, видом правопорушень. Корупційні правопорушення — це ті самі злочини, адміністративні, дисциплінарні, цивільно-правові правопорушення, але вони об'єднані в окрему групу через специфічні ознаки об'єкта, об'єктивну сторону, суб'єкта і суб'єктивну сторону посягання. Їм, як і іншим правопорушенням, характерні ті самі ознаки, що роблять їх правопорушеннями — суспільна небезпечність (шкідливість), протиправність, винність тощо. Корупційні правопорушення є узагальнюючим терміном,

шкідливі наслідки, причинний зв'язок між діями та наслідками, місце, час, обстановка, спосіб, знаряддя та засоби вчинення проступку [160, с. 65].

На нашу думку, доцільно проаналізувати поняття «корупція», подане у статті 1 Закону України «Про запобігання корупції» (див. Таблицю 1.2.2) для того, щоб з'ясувати, чи містить діяння ознаки корупції.

Насамперед зауважимо, що: корупція — використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 Закону, наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою отримання неправомірної вигоди. Ознаками цієї форми корупції визначено: діяння у вигляді використання службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей; суб'єкт — особа, зазначена у частині першій статті 3 Закону; мету отримання неправомірної вигоди; — прийняття особою, зазначеною у частині першій статті 3 Закону, обіцянки/пропозиції неправомірної вигоди для себе чи інших осіб. Ознаками цієї форми корупції є: діяння у вигляді прийняття обіцянки/пропозиції неправомірної вигоди для себе чи інших осіб; суб'єкт — особа, зазначена у статті 3 Закону; — обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей. Ознаками цієї форми корупції є: дія у вигляді обіцянки/пропозиції чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у статті 3 Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам; мета схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей.

Отже, зазначені ознаки взаємопов'язані та невід'ємні, тобто під час застосування положень антикорупційного законодавства їх потрібно враховувати одночасно.

Водночас зазначимо, що корупційні правопорушення не є чимось особливим, таким, що не вписується у класичну схему правопорушень, видом правопорушень. Корупційні правопорушення — це ті самі злочини, адміністративні, дисциплінарні, цивільно-правові правопорушення, але вони об'єднані в окрему групу через специфічні ознаки об'єкта, об'єктивну сторону, суб'єкта і суб'єктивну сторону посягання. Їм, як і іншим правопорушенням, характерні ті самі ознаки, що роблять їх правопорушеннями — суспільна небезпечність (шкідливість), протиправність, винність тощо. Корупційні правопорушення є узагальнюючим терміном,

який охоплює всі форми поведінки особи, що має корупційний характер [161, с. 4].

У Модельному законі «Основи законодавства про антикорупційну політику» зазначено, що корупційне правопорушення — діяння, що має ознаки корупції, за яке нормативним правовим актом встановлена цивільно-правова, дисциплінарна, адміністративна або кримінальна відповідальність [162].

На думку О.В. Фадеєва, під корупційним правопорушенням потрібно розуміти винне умисне діяння, вчинене особою у сфері службової діяльності, що порушує певні правові приписи і заборони з метою отримання майнових і немайнових благ і переваг [163, с. 10].

К.В. Севрюгин під корупційним правопорушенням розуміє діяння (дію або бездіяльність), що порушує норми тієї галузі права, яка охороняє регульовані службовим правом суспільні відносини, вчинене винне (навмисне або з необережності) і вдає шкоду приватним чи громадським інтересам. Залежно від того, нормами якої галузі права, які передбачають юридичну відповідальність за конкретне діяння, охороняються порушені службово-правові відносини, корупційне правопорушення може кваліфікуватися відповідно як цивільне, адміністративне, дисциплінарне або кримінальне правопорушення [164, с. 151].

М.І. Мельник пропонує таке загальне визначення корупційного правопорушення: «... правопорушення, що полягає у неправомірному використанні особою, уповноваженою на використання функцій держави, офіційно наданої їй влади, посадових повноважень, відповідних можливостей з метою задоволення особистих інтересів чи інтересів третіх осіб (корупційні діяння), а також в інших діях, які створюють умови для вчинення корупційних діянь чи з приховуванням їх або потурання їм (інші діяння, пов'язані з корупцією)» [165, с. 159]. Отже, на думку вченого, «корупційні правопорушення є узагальнюючим терміном, який охоплює всі форми поведінки (діяльності) особи, уповноваженої на виконання функцій держави, що мають корупційний характер і визначаються протиправними (корупційними діяннями), а також діяння, що вчиняються такою або іншою особою і створюють умови для вчинення корупційних діянь чи з приховуванням їх або потуранням їм. Залежно від характеру діяння, його мотивації та спрямованості корупційні правопорушення можуть бути поділені на: 1) корупційні діяння; 2) інші правопорушення, пов'язані з корупцією [61, с. 13–14].

М. Пльонкін подає таке поняття корупційних правопорушень, пов'язаних з порядком проходження військової служби (отримане

який охоплює всі форми поведінки особи, що має корупційний характер [161, с. 4].

У Модельному законі «Основи законодавства про антикорупційну політику» зазначено, що корупційне правопорушення — діяння, що має ознаки корупції, за яке нормативним правовим актом встановлена цивільно-правова, дисциплінарна, адміністративна або кримінальна відповідальність [162].

На думку О.В. Фадеєва, під корупційним правопорушенням потрібно розуміти винне умисне діяння, вчинене особою у сфері службової діяльності, що порушує певні правові приписи і заборони з метою отримання майнових і немайнових благ і переваг [163, с. 10].

К.В. Севрюгин під корупційним правопорушенням розуміє діяння (дію або бездіяльність), що порушує норми тієї галузі права, яка охороняє регульовані службовим правом суспільні відносини, вчинене винне (навмисне або з необережності) і вдає шкоду приватним чи громадським інтересам. Залежно від того, нормами якої галузі права, які передбачають юридичну відповідальність за конкретне діяння, охороняються порушені службово-правові відносини, корупційне правопорушення може кваліфікуватися відповідно як цивільне, адміністративне, дисциплінарне або кримінальне правопорушення [164, с. 151].

М.І. Мельник пропонує таке загальне визначення корупційного правопорушення: «... правопорушення, що полягає у неправомірному використанні особою, уповноваженою на використання функцій держави, офіційно наданої їй влади, посадових повноважень, відповідних можливостей з метою задоволення особистих інтересів чи інтересів третіх осіб (корупційні діяння), а також в інших діях, які створюють умови для вчинення корупційних діянь чи з приховуванням їх або потурання їм (інші діяння, пов'язані з корупцією)» [165, с. 159]. Отже, на думку вченого, «корупційні правопорушення є узагальнюючим терміном, який охоплює всі форми поведінки (діяльності) особи, уповноваженої на виконання функцій держави, що мають корупційний характер і визначаються протиправними (корупційними діяннями), а також діяння, що вчиняються такою або іншою особою і створюють умови для вчинення корупційних діянь чи з приховуванням їх або потуранням їм. Залежно від характеру діяння, його мотивації та спрямованості корупційні правопорушення можуть бути поділені на: 1) корупційні діяння; 2) інші правопорушення, пов'язані з корупцією [61, с. 13–14].

М. Пльонкін подає таке поняття корупційних правопорушень, пов'язаних з порядком проходження військової служби (отримане

внаслідок накладення поняття корупції та поняття правопорушення на військовій службі): протиправні винні діяння (дії або бездіяльність), пов'язані з неправомірним використанням військовослужбовцями наданих їм посадових повноважень з метою отримання вигоди, всупереч законним інтересам суспільства і держави [166].

До справжнього моменту М. Пльонкін вносить безліч спроб створити перелік корупційних правопорушень у цілому. Проте треба враховувати, що перелік корупційних правопорушень потрібно створювати в кожній конкретній сфері діяльності окремо з урахуванням специфіки діяльності державних органів, які виконують конкретну державну функцію. Так стане більш зрозуміла сутність корупційних правопорушень у кожній сфері, деталізуються умови, що сприяють вчиненню корупційних правопорушень і, як наслідок, стає очевиднішим, які антикорупційні заходи необхідно розробити і застосувати [166].

Корупційні правопорушення (проступки) мають всі елементи, які в сукупності і утворюють склад адміністративного проступку. Під юридичним складом корупційного правопорушення розуміється передбачена законодавством сукупність суб'єктивних і об'єктивних складових (елементів), наявність яких дає можливість кваліфікувати те чи інше діяння (дію, бездіяльність) як корупційне правопорушення. Таку сукупність формують взаємообумовлені та взаємопов'язані складові, а саме: об'єкт, об'єктивна сторона (зовнішня сторона проступку); суб'єкт, суб'єктивна сторона (внутрішня сторона проступку) [167, с. 52]. Склад корупційного правопорушення визначають ознаки, які характеризують об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єктивну сторону і суб'єкта корупційного правопорушення [158, с. 28].

Зауважимо, що на відміну від інших адміністративних правопорушень, які не мають такого суспільно небезпечного характеру, хоча і є антисуспільними проявами, корупційні правопорушення, у яких би діяннях вони не проявлялися, завжди становлять суспільну небезпеку, адже можуть об'єктивно завдати або загрожувати завданням шкоди державі, суспільству, а конкретно — встановленому порядку здійснення службових повноважень уповноваженими на виконання функцій держави особами [168, с. 21].

Поняття «корупційне правопорушення» у вітчизняному законодавстві вперше вжито в Законі України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 07.04.2011 р. (див. Таблицю 1.2.2.1). Разом з тим 26 квітня 2015 року набрав чинності Закон України «Про запобігання корупції» [119], який визначає правові та організаційні за-

внаслідок накладення поняття корупції та поняття правопорушення на військовій службі): протиправні винні діяння (дії або бездіяльність), пов'язані з неправомірним використанням військовослужбовцями наданих їм посадових повноважень з метою отримання вигоди, всупереч законним інтересам суспільства і держави [166].

До справжнього моменту М. Пльонкін вносить безліч спроб створити перелік корупційних правопорушень у цілому. Проте треба враховувати, що перелік корупційних правопорушень потрібно створювати в кожній конкретній сфері діяльності окремо з урахуванням специфіки діяльності державних органів, які виконують конкретну державну функцію. Так стане більш зрозуміла сутність корупційних правопорушень у кожній сфері, деталізуються умови, що сприяють вчиненню корупційних правопорушень і, як наслідок, стає очевиднішим, які антикорупційні заходи необхідно розробити і застосувати [166].

Корупційні правопорушення (проступки) мають всі елементи, які в сукупності і утворюють склад адміністративного проступку. Під юридичним складом корупційного правопорушення розуміється передбачена законодавством сукупність суб'єктивних і об'єктивних складових (елементів), наявність яких дає можливість кваліфікувати те чи інше діяння (дію, бездіяльність) як корупційне правопорушення. Таку сукупність формують взаємообумовлені та взаємопов'язані складові, а саме: об'єкт, об'єктивна сторона (зовнішня сторона проступку); суб'єкт, суб'єктивна сторона (внутрішня сторона проступку) [167, с. 52]. Склад корупційного правопорушення визначають ознаки, які характеризують об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єктивну сторону і суб'єкта корупційного правопорушення [158, с. 28].

Зауважимо, що на відміну від інших адміністративних правопорушень, які не мають такого суспільно небезпечного характеру, хоча і є антисуспільними проявами, корупційні правопорушення, у яких би діяннях вони не проявлялися, завжди становлять суспільну небезпеку, адже можуть об'єктивно завдати або загрожувати завданням шкоди державі, суспільству, а конкретно — встановленому порядку здійснення службових повноважень уповноваженими на виконання функцій держави особами [168, с. 21].

Поняття «корупційне правопорушення» у вітчизняному законодавстві вперше вжито в Законі України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 07.04.2011 р. (див. Таблицю 1.2.2.1). Разом з тим 26 квітня 2015 року набрав чинності Закон України «Про запобігання корупції» [119], який визначає правові та організаційні за-

сади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст і порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, заходи правової відповідальності та заходи щодо усунення наслідків корупційних правопорушень. У зазначеному Законі України доповнено й уточнено визначення окремих термінів, зокрема: корупційне правопорушення та ін., яке не зазнало суттєвих змін, а лише дещо уточнене і є дуже близьким за змістом визначення, поданого у Законі України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 07.04.2011 р. (див. Таблицю 1.2.2.1).

Таблиця 1.2.2.1

Зміна у законодавчому визначенні поняття «корупційне правопорушення»*

Закон України «Про засади запобігання та протидії корупції» № 3206-VI від 07.04.2011 року	Закон України «Про запобігання корупції» № 1700-VII від 14.10.2014 року
Корупційне правопорушення — це умисне діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною у частині першій статті 4 цього Закону, за яке законом встановлено кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну відповідальність.	Корупційне правопорушення — це умисне діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, за яке законом встановлено кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну відповідальність.

*Джерело: складено автором.

Отже, визначення корупційного правопорушення, подане в статті 1 Закону України «Про запобігання корупції», впливає не лише на умисні дії, а й протиправну бездіяльність. Це значно розширює коло проступків і злочинів, які містять ознаки корупції.

Зазначене поняття знайшло своє відображення у конкретних складах корупційних адміністративно-правових правопорушень і злочинів. Тобто, залежно від суспільної небезпечності вчиненого корупційного діяння порушники несуть адміністративну відповідальність, передбачену Кодексом України про адміністративні правопорушення, або ж кримінальну, встановлену Кримінальним кодексом України.

Потрібно зазначити, що дефініції поняття «корупційне правопорушення» можна знайти в законодавстві окремих країн (див. Таблицю 1.2.2.2).

сади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст і порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, заходи правової відповідальності та заходи щодо усунення наслідків корупційних правопорушень. У зазначеному Законі України доповнено й уточнено визначення окремих термінів, зокрема: корупційне правопорушення та ін., яке не зазнало суттєвих змін, а лише дещо уточнене і є дуже близьким за змістом визначення, поданого у Законі України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 07.04.2011 р. (див. Таблицю 1.2.2.1).

Таблиця 1.2.2.1

Зміна у законодавчому визначенні поняття «корупційне правопорушення»*

Закон України «Про засади запобігання та протидії корупції» № 3206-VI від 07.04.2011 року	Закон України «Про запобігання корупції» № 1700-VII від 14.10.2014 року
Корупційне правопорушення — це умисне діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною у частині першій статті 4 цього Закону, за яке законом встановлено кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну відповідальність.	Корупційне правопорушення — це умисне діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, за яке законом встановлено кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну відповідальність.

*Джерело: складено автором.

Отже, визначення корупційного правопорушення, подане в статті 1 Закону України «Про запобігання корупції», впливає не лише на умисні дії, а й протиправну бездіяльність. Це значно розширює коло проступків і злочинів, які містять ознаки корупції.

Зазначене поняття знайшло своє відображення у конкретних складах корупційних адміністративно-правових правопорушень і злочинів. Тобто, залежно від суспільної небезпечності вчиненого корупційного діяння порушники несуть адміністративну відповідальність, передбачену Кодексом України про адміністративні правопорушення, або ж кримінальну, встановлену Кримінальним кодексом України.

Потрібно зазначити, що дефініції поняття «корупційне правопорушення» можна знайти в законодавстві окремих країн (див. Таблицю 1.2.2.2).

Таблиця 1.2.2.2

Визначення поняття «корупційне правопорушення» у законодавстві інших країн*

Джерело	Характеристика
Закон Республики Казахстан «О борьбе с коррупцией»	Правонарушениями, связанными с коррупцией (коррупционными правонарушениями) , являются предусмотренные настоящим Законом, а также иными законами деяния, сопряженные с коррупцией или создающие условия для коррупции, которые влекут установленную законодательством дисциплинарную, административную и уголовную ответственность (ст. 1)
Закон Республики Татарстан «О противодействии коррупции в Республике Татарстан»	Коррупционное правонарушение — это деяние, обладающее признаками коррупции, за которое действующими правовыми актами предусмотрена гражданско-правовая, дисциплинарная, административная или уголовная ответственность (ст. 1)

*Джерело: складено автором.

Розглянувши особливості поняття «корупційне правопорушення» у законодавстві Республіки Казахстан і Республіки Татарстан (див. Таблицю 1.2.2.2), можна ствержувати, що, так само як і подане в Законі України «Про запобігання корупції», воно ґрунтується на понятті явища корупції (див. Таблицю 1.2.2), тобто перше поняття «корупційне правопорушення» включає в себе друге «корупція».

Одним із елементів реформування антикорупційного законодавства є прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» від 7 квітня 2011 р. № 3207-VI, яким доповнено КУпАП спеціальною Главою 13-А «Адміністративні корупційні правопорушення», яка закріплює адміністративну відповідальність за вчинення корупційних правопорушень і визначає особливості провадження у справах зазначеної категорії. Складність у процесі правозастосування полягає у відсутності законодавчого визначення поняття «корупційне правопорушення» через те, що у КУпАП закріплено лише конкретні склади корупційних правопорушень, зокрема: 1) це виключно діяння, тобто дія (ст. 172-2 «Порушення обмежень щодо використання службового становища»; ст. 172-3 «Пропозиція або надання неправомірної вигоди»; ст. 172-4 «Порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності»; ст. 172-5 «Порушення

Таблиця 1.2.2.2

Визначення поняття «корупційне правопорушення» у законодавстві інших країн*

Джерело	Характеристика
Закон Республики Казахстан «О борьбе с коррупцией»	Правонарушениями, связанными с коррупцией (коррупционными правонарушениями) , являются предусмотренные настоящим Законом, а также иными законами деяния, сопряженные с коррупцией или создающие условия для коррупции, которые влекут установленную законодательством дисциплинарную, административную и уголовную ответственность (ст. 1)
Закон Республики Татарстан «О противодействии коррупции в Республике Татарстан»	Коррупционное правонарушение — это деяние, обладающее признаками коррупции, за которое действующими правовыми актами предусмотрена гражданско-правовая, дисциплинарная, административная или уголовная ответственность (ст. 1)

*Джерело: складено автором.

Розглянувши особливості поняття «корупційне правопорушення» у законодавстві Республіки Казахстан і Республіки Татарстан (див. Таблицю 1.2.2.2), можна ствержувати, що, так само як і подане в Законі України «Про запобігання корупції», воно ґрунтується на понятті явища корупції (див. Таблицю 1.2.2), тобто перше поняття «корупційне правопорушення» включає в себе друге «корупція».

Одним із елементів реформування антикорупційного законодавства є прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» від 7 квітня 2011 р. № 3207-VI, яким доповнено КУпАП спеціальною Главою 13-А «Адміністративні корупційні правопорушення», яка закріплює адміністративну відповідальність за вчинення корупційних правопорушень і визначає особливості провадження у справах зазначеної категорії. Складність у процесі правозастосування полягає у відсутності законодавчого визначення поняття «корупційне правопорушення» через те, що у КУпАП закріплено лише конкретні склади корупційних правопорушень, зокрема: 1) це виключно діяння, тобто дія (ст. 172-2 «Порушення обмежень щодо використання службового становища»; ст. 172-3 «Пропозиція або надання неправомірної вигоди»; ст. 172-4 «Порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності»; ст. 172-5 «Порушення

встановлених законом обмежень щодо одержання дарунка (пожертви)»; ст. 127-6 «Порушення вимог фінансового контролю»; ст. 172-7 «Порушення вимог щодо повідомлення про конфлікт інтересів»; ст. 172-8 «Незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових повноважень»; ст. 127-9 «Невжиття заходів щодо протидії корупції»). Як бачимо, матеріальне поняття корупційного правопорушення конкретизується у формі конкретних складів правопорушення, передбачених гл. 13-А КУпАП.

Усі правопорушення, за вчинення яких передбачено адміністративну відповідальність, умовно можна розподілити на такі три групи: 1) порушення спеціальних обмежень, спрямованих на запобігання та протидію корупції; 2) порушення вимог фінансового контролю; 3) невиконання заходів щодо запобігання та протидії корупції. До першої групи порушень можна віднести такі діяння: порушення обмежень щодо використання службового становища (ст. 172-2 КУпАП); одержання неправомірної вигоди (ст. 172-3 КУпАП); підкуп (ст. 212-22 КУпАП); порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами влади і одержання подарунка (пожертви) (ст. ст. 172-4, 172-5, 212-32 КУпАП); незаконне сприяння фізичним або юридичним особам (ст. 212-23 КУпАП); порушення обмежень щодо занять підприємницькою діяльністю та вимог щодо сумісництва (ст. 212-24 КУпАП); незаконне входження до складу правління чи інших керівних органів суб'єктів господарювання (ст. 212-25 КУпАП); ненадання інформації або надання недостовірної чи неповної інформації (ст. 212-26 КУпАП); неправомірне втручання в діяльність державних органів, підприємств і організацій (ст. 212-27 КУпАП); порушення встановленого законодавством порядку фінансування політичних партій та виборчих компаній в органи державної влади та місцевого самоврядування (ст. 212-30 КУпАП); незаконне використання інформації, що стала відома у зв'язку з виконанням посадових повноважень (ст. 212-31 КУпАП); порушення вимог щодо декларування особистих інтересів (ст. 212-33 КУпАП). До другої групи порушень належать порушення вимог фінансового контролю, відповідальність за які встановлена ст. 172-6 КУпАП. Третя група правопорушень включає невиконання заходів щодо протидії та запобігання корупції, відповідальність за вказані діяння встановлена ст. 172-9, 212-29 КУпАП [160, с. 63–64].

Наприклад, адміністративне законодавство Республіки Таджикистан відрізняється тим, що в КУпАП включена спеціальна глава 38, в якій визначено 20 видів адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією та передбачених у ст.ст. 656–675. До інших

встановлених законом обмежень щодо одержання дарунка (пожертви)»; ст. 127-6 «Порушення вимог фінансового контролю»; ст. 172-7 «Порушення вимог щодо повідомлення про конфлікт інтересів»; ст. 172-8 «Незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових повноважень»; ст. 127-9 «Невиконання заходів щодо протидії корупції»). Як бачимо, матеріальне поняття корупційного правопорушення конкретизується у формі конкретних складів правопорушення, передбачених гл. 13-А КУпАП.

Усі правопорушення, за вчинення яких передбачено адміністративну відповідальність, умовно можна розподілити на такі три групи: 1) порушення спеціальних обмежень, спрямованих на запобігання та протидію корупції; 2) порушення вимог фінансового контролю; 3) невиконання заходів щодо запобігання та протидії корупції. До першої групи порушень можна віднести такі діяння: порушення обмежень щодо використання службового становища (ст. 172-2 КУпАП); одержання неправомірної вигоди (ст. 172-3 КУпАП); підкуп (ст. 212-22 КУпАП); порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами влади і одержання подарунка (пожертви) (ст. ст. 172-4, 172-5, 212-32 КУпАП); незаконне сприяння фізичним або юридичним особам (ст. 212-23 КУпАП); порушення обмежень щодо занять підприємницькою діяльністю та вимог щодо сумісництва (ст. 212-24 КУпАП); незаконне входження до складу правління чи інших керівних органів суб'єктів господарювання (ст. 212-25 КУпАП); ненадання інформації або надання недостовірної чи неповної інформації (ст. 212-26 КУпАП); неправомірне втручання в діяльність державних органів, підприємств і організацій (ст. 212-27 КУпАП); порушення встановленого законодавством порядку фінансування політичних партій та виборчих компаній в органи державної влади та місцевого самоврядування (ст. 212-30 КУпАП); незаконне використання інформації, що стала відома у зв'язку з виконанням посадових повноважень (ст. 212-31 КУпАП); порушення вимог щодо декларування особистих інтересів (ст. 212-33 КУпАП). До другої групи порушень належать порушення вимог фінансового контролю, відповідальність за які встановлена ст. 172-6 КУпАП. Третя група правопорушень включає невиконання заходів щодо протидії та запобігання корупції, відповідальність за вказані діяння встановлена ст. 172-9, 212-29 КУпАП [160, с. 63–64].

Наприклад, адміністративне законодавство Республіки Таджикистан відрізняється тим, що в КУпАП включена спеціальна глава 38, в якій визначено 20 видів адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією та передбачених у ст.ст. 656–675. До інших

відів адміністративних правопорушень корупційної спрямованості можуть бути віднесені, зокрема, корупційний лобізм, корупційний фаворитизм, корупційний протекціонізм тощо [169].

Зауважимо, що відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» від 18.04.2013 року за № 221-VII, з КУпАП була виключена адміністративна відповідальність згідно зі статтями 172-2 — «Порушення обмежень щодо використання службового становища» та 172-3 — «Пропозиція або надання неправомірної вигоди». Зокрема, зазначені норми КУпАП створюють умови для уникнення кримінальної відповідальності шляхом кваліфікації цих діянь як адміністративних проступків. Щодо цього Група держав Ради Європи проти корупції (GRECO) «рекомендувала переглянути систему адміністративної відповідальності за корупційні правопорушення для того, щоб чітко встановити, що випадки корупції мають трактуватися як кримінальні правопорушення» (пункт 57 рекомендацій GRECO).

Г.М. Собко та І.В. Кумайгородський вважають, що це зумовлено кількома моментами: «По-перше, тим, що в багатьох випадках корупційні діяння, за які законом передбачено різну відповідальність, є надзвичайно близькими за своїми об'єктивними і суб'єктивними ознаками, тобто за суттю порушення. Отже, у таких випадках надзвичайно тонкою є межа, яка відділяє одне корупційне правопорушення від іншого. Крім того, за таких обставин за наявності відповідної волі законодавця не виключається перехід корупційного правопорушення одного в інший, наприклад, правопорушення кримінально-правового характеру до категорії адміністративно-правових правопорушень і навпаки. По-друге, притягнення до відповідальності за корупційні правопорушення адміністративного, цивільно-правового чи дисциплінарного характеру спрямоване, на запобігання корупційним про явам кримінально-правового характеру» [77, с. 81].

На думку А.В. Тітко, адміністративні корупційні правопорушення за своїм складом дуже схожі з кримінальними правопорушеннями, що мають корупційний характер. Тому учений вважає, що потрібно визначити концептуальні аспекти, на які буде звернуто увагу при кваліфікації та обмеженні адміністративних і кримінальних складів:

- не всі адміністративні корупційні діяння мають характер корупційного явища — частково одержання винагороди, надання в привілеї чи пільг здійснюється не у власних інтересах або третіх осіб;
- вчинені діяння мають характер корупції, але не суспільно-небезпечної, а так званої «соціальної»: отримання лікарняного листа,

відів адміністративних правопорушень корупційної спрямованості можуть бути віднесені, зокрема, корупційний лобізм, корупційний фаворитизм, корупційний протекціонізм тощо [169].

Зауважимо, що відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» від 18.04.2013 року за № 221-VII, з КУпАП була виключена адміністративна відповідальність згідно зі статтями 172-2 — «Порушення обмежень щодо використання службового становища» та 172-3 — «Пропозиція або надання неправомірної вигоди». Зокрема, зазначені норми КУпАП створюють умови для уникнення кримінальної відповідальності шляхом кваліфікації цих діянь як адміністративних проступків. Щодо цього Група держав Ради Європи проти корупції (GRECO) «рекомендувала переглянути систему адміністративної відповідальності за корупційні правопорушення для того, щоб чітко встановити, що випадки корупції мають трактуватися як кримінальні правопорушення» (пункт 57 рекомендацій GRECO).

Г.М. Собко та І.В. Кумайгородський вважають, що це зумовлено кількома моментами: «По-перше, тим, що в багатьох випадках корупційні діяння, за які законом передбачено різну відповідальність, є надзвичайно близькими за своїми об'єктивними і суб'єктивними ознаками, тобто за суттю порушення. Отже, у таких випадках надзвичайно тонкою є межа, яка відділяє одне корупційне правопорушення від іншого. Крім того, за таких обставин за наявності відповідної волі законодавця не виключається перехід корупційного правопорушення одного в інший, наприклад, правопорушення кримінально-правового характеру до категорії адміністративно-правових правопорушень і навпаки. По-друге, притягнення до відповідальності за корупційні правопорушення адміністративного, цивільно-правового чи дисциплінарного характеру спрямоване, на запобігання корупційним про явам кримінально-правового характеру» [77, с. 81].

На думку А.В. Тітко, адміністративні корупційні правопорушення за своїм складом дуже схожі з кримінальними правопорушеннями, що мають корупційний характер. Тому учений вважає, що потрібно визначити концептуальні аспекти, на які буде звернуто увагу при кваліфікації та обмеженні адміністративних і кримінальних складів:

- не всі адміністративні корупційні діяння мають характер корупційного явища — частково одержання винагороди, надання в привілеї чи пільг здійснюється не у власних інтересах або третіх осіб;
- вчинені діяння мають характер корупції, але не суспільно-небезпечної, а так званої «соціальної»: отримання лікарняного листа,

прискорене перерахування пенсійних виплат, отримання інформації для лобювання інтересів фірми недержавної форми власності тощо;

– корупцію потрібно розглядати з позиції правової та громадянської сфер впливу. Адже, корупція правового поля повинна відповідати всім вимогам, передбаченим нормативно-правовою базою, зате громадянське поле має меншу суспільну небезпеку порушення нормативної бази, морально-етичної сторони існування громадянського суспільства, елементарних правил співіснування;

– адміністративні корупційні діяння за своєю правовою природою суміжні з кримінальними корупційними правопорушеннями, але потрібно відокремлювати ознаки першого і другого для правильної правової кваліфікації [170, с. 138].

Як зазначає С.Т. Асаїнов, суспільна небезпека адміністративних корупційних правопорушень характеризується участю в них посадових осіб або інших державних службовців, що створює підстави для процвітання корупції і відносно того, що обов'язковим атрибутом корупції є збагачення державних службовців унаслідок хабарництва, використання службового становища у всіх його проявах [171, с. 38].

М. Пльонкін стверджує, що визначення сутності корупційних адміністративних правопорушень, розробка системи правових засобів (адміністративно-правових засобів) попередження корупції з метою створення умов неприпустимості вчинення корупційних правопорушень є невід'ємною частиною протидії корупції як складова одного цілого [166].

Щоправда поняття «адміністративне корупційне правопорушення» у чинному законодавстві України не передбачено, але науковці пропонують своє розуміння зазначеного терміна. Зокрема, Т.В. Ільєнок зазначає: «Адміністративне корупційне правопорушення — це виключно вчинок, тобто дія чи бездіяльність» [172, с. 511].

І. Грабець пропонує під адміністративним корупційним правопорушенням (проступком) розуміти різновид адміністративного правопорушення, яким визначається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, вчинена суб'єктом корупції, спрямована на отримання неправомірної вигоди для себе або на користь інших осіб і за яку законом передбачено адміністративну, цивільно-правову та/або дисциплінарну відповідальність [173, с. 20].

Інші вчені на підставі закріплених законодавством понять корупційного правопорушення та корупції так характеризують адміністративне корупційне правопорушення: протиправне, винне, умисне, що посягає на встановлений порядок управління, використання суб'єктом корупції наданих йому службових повноважень і

прискорене перерахування пенсійних виплат, отримання інформації для лобювання інтересів фірми недержавної форми власності тощо;

– корупцію потрібно розглядати з позиції правової та громадянської сфер впливу. Адже, корупція правового поля повинна відповідати всім вимогам, передбаченим нормативно-правовою базою, зате громадянське поле має меншу суспільну небезпеку порушення нормативної бази, морально-етичної сторони існування громадянського суспільства, елементарних правил співіснування;

– адміністративні корупційні діяння за своєю правовою природою суміжні з кримінальними корупційними правопорушеннями, але потрібно відокремлювати ознаки першого і другого для правильної правової кваліфікації [170, с. 138].

Як зазначає С.Т. Асаїнов, суспільна небезпека адміністративних корупційних правопорушень характеризується участю в них посадових осіб або інших державних службовців, що створює підстави для процвітання корупції і відносно того, що обов'язковим атрибутом корупції є збагачення державних службовців унаслідок хабарництва, використання службового становища у всіх його проявах [171, с. 38].

М. Пльонкін стверджує, що визначення сутності корупційних адміністративних правопорушень, розробка системи правових засобів (адміністративно-правових засобів) попередження корупції з метою створення умов неприпустимості вчинення корупційних правопорушень є невід'ємною частиною протидії корупції як складова одного цілого [166].

Щоправда поняття «адміністративне корупційне правопорушення» у чинному законодавстві України не передбачено, але науковці пропонують своє розуміння зазначеного терміна. Зокрема, Т.В. Ільєнок зазначає: «Адміністративне корупційне правопорушення — це виключно вчинок, тобто дія чи бездіяльність» [172, с. 511].

І. Грабець пропонує під адміністративним корупційним правопорушенням (проступком) розуміти різновид адміністративного правопорушення, яким визначається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, вчинена суб'єктом корупції, спрямована на отримання неправомірної вигоди для себе або на користь інших осіб і за яку законом передбачено адміністративну, цивільно-правову та/або дисциплінарну відповідальність [173, с. 20].

Інші вчені на підставі закріплених законодавством понять корупційного правопорушення та корупції так характеризують адміністративне корупційне правопорушення: протиправне, винне, умисне, що посягає на встановлений порядок управління, використання суб'єктом корупції наданих йому службових повноважень і

пов'язаних із цим можливостей із метою отримання неправомірної вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або, відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди суб'єкту корупції, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам із метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей, за яке передбачено адміністративну відповідальність [158, с. 28].

На думку С.Т. Асаїнова, адміністративне корупційне правопорушення — це комплексний інститут, що охоплює дві самостійні складові адміністративних корупційних правопорушень, спрямованих проти державних і громадських інтересів у вигляді: а) протиправного отримання посадовою особою державного органу матеріальних, будь-яких благ і переваг; б) протиправне надання фізичними та юридичними особами будь-яких матеріальних та інших благ [159, с. 35]. І. Шабас під адміністративним корупційним правопорушенням розуміє «суспільно шкідливе, протиправне, умисне діяння, що містить ознаки корупції, вчинене передбаченим законом суб'єктом, за яке Кодексом України про адміністративні правопорушення передбачено відповідальність» [174, с. 310]. І.Я. Єрмоленко, розглянувши ознаки адміністративного корупційного правопорушення, пропонує таке його визначення: «адміністративним корупційним правопорушенням, яке вчинене працівником ОВС, є протиправне, винне (умисне або необережне) суспільно шкідливе діяння (дія або бездіяльність), вчинене працівником ОВС, за яке адміністративно-правовою нормою КУпАП передбачено адміністративне стягнення у вигляді штрафу чи конфіскації предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом даного правопорушення» [175, с. 117].

Отже, на підставі розглянутого вище вважаємо, що корупційні адміністративні правопорушення являють собою адміністративні правопорушення, які мають ознаки корупції, але не містять у собі складу злочину. Найбільшого поширення корупційні адміністративні правопорушення набули в сфері державної служби та служби в органах місцевого самоврядування.

І. Шабаса вважає, що до ознак адміністративного корупційного правопорушення, доцільно віднести такі: [174, с. 309] «1. Протиправність, тобто заборона нормами адміністративного права діяння, що містить ознаки корупції, як такого, що завдає або створює загрозу завдання шкоди. 2. Суспільна шкідливість. Вчинення будь-якого адміністративного правопорушення є посяганням на встановлений правопорядок, що має наслідком заподіяння пев-

пов'язаних із цим можливостей із метою отримання неправомірної вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або, відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди суб'єкту корупції, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам із метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей, за яке передбачено адміністративну відповідальність [158, с. 28].

На думку С.Т. Асаїнова, адміністративне корупційне правопорушення — це комплексний інститут, що охоплює дві самостійні складові адміністративних корупційних правопорушень, спрямованих проти державних і громадських інтересів у вигляді: а) протиправного отримання посадовою особою державного органу матеріальних, будь-яких благ і переваг; б) протиправне надання фізичними та юридичними особами будь-яких матеріальних та інших благ [159, с. 35]. І. Шабас під адміністративним корупційним правопорушенням розуміє «суспільно шкідливе, протиправне, умисне діяння, що містить ознаки корупції, вчинене передбаченим законом суб'єктом, за яке Кодексом України про адміністративні правопорушення передбачено відповідальність» [174, с. 310]. І.Я. Єрмоленко, розглянувши ознаки адміністративного корупційного правопорушення, пропонує таке його визначення: «адміністративним корупційним правопорушенням, яке вчинене працівником ОВС, є протиправне, винне (умисне або необережне) суспільно шкідливе діяння (дія або бездіяльність), вчинене працівником ОВС, за яке адміністративно-правовою нормою КУпАП передбачено адміністративне стягнення у вигляді штрафу чи конфіскації предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом даного правопорушення» [175, с. 117].

Отже, на підставі розглянутого вище вважаємо, що корупційні адміністративні правопорушення являють собою адміністративні правопорушення, які мають ознаки корупції, але не містять у собі складу злочину. Найбільшого поширення корупційні адміністративні правопорушення набули в сфері державної служби та служби в органах місцевого самоврядування.

І. Шабаса вважає, що до ознак адміністративного корупційного правопорушення, доцільно віднести такі: [174, с. 309] «1. Протиправність, тобто заборона нормами адміністративного права діяння, що містить ознаки корупції, як такого, що завдає або створює загрозу завдання шкоди. 2. Суспільна шкідливість. Вчинення будь-якого адміністративного правопорушення є посяганням на встановлений правопорядок, що має наслідком заподіяння пев-

ної шкоди, при цьому небажані наслідки можуть проявлятися як у настанні реальної шкоди, так і в створенні умов для її настання. 3. Винність. Адміністративні корупційні правопорушення вчиняються лише у формі прямого умислу. 4. Адміністративна караність. Норми Особливої частини КУпАП передбачають відповідні санкції за вчинення адміністративних корупційних правопорушень у вигляді накладання штрафу розміром від двадцяти п'яти до двохсот неоподаткованих мінімумів доходів громадян та конфіскації. 5. Діяння у формі активної дії (ст. 172-4 КУпАП «Порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності») або бездіяльності, тобто ухилення особи від здійснення покладеного на неї державою обов'язку (ст. 172-9 «Невжиття заходів щодо протидії корупції»).

З погляду І. Грабця, потрібно виокремити такі ознаки корупційних діянь, тобто адміністративних корупційних правопорушень: використання особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, наданих їй службових повноважень і пов'язаних з цим можливостей; використання службових повноважень та пов'язаних з цим можливостей особою, прирівняною до осіб, уповноважених виконувати функції держави або місцевого самоврядування. Мета такого використання може полягати в одержанні неправомірної вигоди (грошових коштів або іншого майна, переваг, пільг, послуг, нематеріальних активів, що їх без законних на те підстав обіцяють, пропонують, надають або одержують безоплатно чи за ціною, нижчою за мінімальну ринкову); прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди як для себе, так і інших осіб; обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди собі, уповноваженій виконаувати функції держави або місцевого самоврядування, або прирівняних їй службових осіб, щоб схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей; обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди на вимогу особі, уповноваженій на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих особі, уповноваженій на виконання функцій держави або прирівняній до неї особі, повноважень і пов'язаних із цим можливостей [173, с. 20–21].

Крім загальних, адміністративним корупційним правопорушенням характерні також особливі ознаки, а саме: 1) вчиняються з метою отримання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб; 2) вчиняються спеціальним суб'єктами правопорушення, зокрема особами, які, відповідно до ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції», є суб'єкта-

ної шкоди, при цьому небажані наслідки можуть проявлятися як у настанні реальної шкоди, так і в створенні умов для її настання. 3. Винність. Адміністративні корупційні правопорушення вчиняються лише у формі прямого умислу. 4. Адміністративна караність. Норми Особливої частини КУпАП передбачають відповідні санкції за вчинення адміністративних корупційних правопорушень у вигляді накладання штрафу розміром від двадцяти п'яти до двохсот неоподаткованих мінімумів доходів громадян та конфіскації. 5. Діяння у формі активної дії (ст. 172-4 КУпАП «Порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності») або бездіяльності, тобто ухилення особи від здійснення покладеного на неї державою обов'язку (ст. 172-9 «Невжиття заходів щодо протидії корупції»).

З погляду І. Грабця, потрібно виокремити такі ознаки корупційних діянь, тобто адміністративних корупційних правопорушень: використання особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, наданих їй службових повноважень і пов'язаних з цим можливостей; використання службових повноважень та пов'язаних з цим можливостей особою, прирівняною до осіб, уповноважених виконувати функції держави або місцевого самоврядування. Мета такого використання може полягати в одержанні неправомірної вигоди (грошових коштів або іншого майна, переваг, пільг, послуг, нематеріальних активів, що їх без законних на те підстав обіцяють, пропонують, надають або одержують безоплатно чи за ціною, нижчою за мінімальну ринкову); прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди як для себе, так і інших осіб; обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди собі, уповноваженій виконаувати функції держави або місцевого самоврядування, або прирівняних їй службових осіб, щоб схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей; обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди на вимогу особі, уповноваженій на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих особі, уповноваженій на виконання функцій держави або прирівняній до неї особі, повноважень і пов'язаних із цим можливостей [173, с. 20–21].

Крім загальних, адміністративним корупційним правопорушенням характерні також особливі ознаки, а саме: 1) вчиняються з метою отримання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб; 2) вчиняються спеціальним суб'єктами правопорушення, зокрема особами, які, відповідно до ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції», є суб'єкта-

ми відповідальності за корупційні правопорушення; 3) вчиняються з використанням особою службового становища та можливостей, які з ним пов'язані, або із метою використання такого становища.

Отже, виходячи із поняття «корупційного праворушення» поданого в Законі України «Про запобігання корупції», можна ствержувати, що воно ґрунтується на понятті явища корупції, до якого Законом віднесено отримання неправомірної вигоди, прийняття обіцянки чи пропозиції такої вигоди, а також надання такої обіцянки чи пропозиції.

1.3. Корупція у пенітенціарній системі: теоретико-правові основи

Корупція є однією з найважливіших проблем сучасності, вирішення якої надзвичайно важливе завдання. Особливо гостро постає ця проблема тоді, коли злочин здійснюють люди в погонах. Це завжди особливий випадок, який викликає резонанс як у засобах масової інформації, так і серед громадськості. Тривогу в громадськості викликає моральне розкладання посадових осіб установ і органів пенітенціарної системи України, що виражається у вчиненні ними суспільно-небезпечних діянь, що містять ознаки корупції. Корупційні прояви в пенітенціарній сфері створюють недовіру до цього органу виконавчої влади, руйнують авторитет пенітенціарної системи, укріплюють стереотип про корисливість пенітенціаристів і неналежне виконання ними своїх функцій.

Правові наслідки корупції проявляються у поширенні правових принципів функціонування держави та її окремих інститутів, суттєвому обмеженні конституційних прав і свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, порушенні встановленого законодавством порядку здійснення повноважень посадовими і службовими особами органів державної влади тощо. Корупція дискредитує право як універсальний регулятор суспільних відносин, перетворюючи його на засіб задоволення приватних і корпоративних інтересів. Вона змінює сутність правоохоронної діяльності відповідних державних органів, які за корумпованості їх посадових осіб перестають виконувати функцію охорони права і перетворюються на інструмент розправи над невинними особами або інструмент неправомірного задоволення особистих чи групових інтересів певних осіб, у тому числі самих посадових осіб таких органів [148, с. 92].

Б.Б. Казак зазначає, що загроза корупції (чи підкупу) перегукується зі зрадою і шпигунством, які можуть бути їх спонукаль-

ми відповідальності за корупційні правопорушення; 3) вчиняються з використанням особою службового становища та можливостей, які з ним пов'язані, або із метою використання такого становища.

Отже, виходячи із поняття «корупційного праворушення» поданого в Законі України «Про запобігання корупції», можна ствержувати, що воно ґрунтується на понятті явища корупції, до якого Законом віднесено отримання неправомірної вигоди, прийняття обіцянки чи пропозиції такої вигоди, а також надання такої обіцянки чи пропозиції.

1.3. Корупція у пенітенціарній системі: теоретико-правові основи

Корупція є однією з найважливіших проблем сучасності, вирішення якої надзвичайно важливе завдання. Особливо гостро постає ця проблема тоді, коли злочин здійснюють люди в погонах. Це завжди особливий випадок, який викликає резонанс як у засобах масової інформації, так і серед громадськості. Тривогу в громадськості викликає моральне розкладання посадових осіб установ і органів пенітенціарної системи України, що виражається у вчиненні ними суспільно-небезпечних діянь, що містять ознаки корупції. Корупційні прояви в пенітенціарній сфері створюють недовіру до цього органу виконавчої влади, руйнують авторитет пенітенціарної системи, укріплюють стереотип про корисливість пенітенціаристів і неналежне виконання ними своїх функцій.

Правові наслідки корупції проявляються у поширенні правових принципів функціонування держави та її окремих інститутів, суттєвому обмеженні конституційних прав і свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, порушенні встановленого законодавством порядку здійснення повноважень посадовими і службовими особами органів державної влади тощо. Корупція дискредитує право як універсальний регулятор суспільних відносин, перетворюючи його на засіб задоволення приватних і корпоративних інтересів. Вона змінює сутність правоохоронної діяльності відповідних державних органів, які за корумпованості їх посадових осіб перестають виконувати функцію охорони права і перетворюються на інструмент розправи над невинними особами або інструмент неправомірного задоволення особистих чи групових інтересів певних осіб, у тому числі самих посадових осіб таких органів [148, с. 92].

Б.Б. Казак зазначає, що загроза корупції (чи підкупу) перегукується зі зрадою і шпигунством, які можуть бути їх спонукаль-

ним мотивом. Ця загроза стає небезпечною через те, що державний апарат у такій ситуації починає виконувати не свої функції, використовує державну службу в інтересах тих, хто платить більше [176]. В.В. Лунєєв стверджує: «... корупція стала нашою конституцією, а безвідповідальність за неї — повсякденною практикою» [177, с. 20].

Більшість співробітників (79 %) корупцію ототожнюють з хабарництвом, 58 % стверджують, що це використання посадового становища в особистих, корисливих інтересах, і 32 % вважають, що корупція проявляється у використанні державних коштів в особистих цілях. Для кримінально-виконавчої системи, на думку більшості співробітників (56 %), характерним є використання посадового становища в особистих та корисливих інтересах, а також прояви хабарництва — 37 %. Підношення подарунків посадовим особам (31 % опитаних) і вчинення службовою особою дій, що виходять за межі його повноважень (30 %) також є проявами корупції в КВС. Основними причинами, які сприяють корупційним діям у КВС, на їх думку, є: недостатній рівень заробітної плати співробітників (57 %), бажання витягти і отримати особисту вигоду — 31 %, відсутність соціальної допомоги, підтримки (24 %). Крім того, респонденти вказують на відсутність патріотизму та громадянської свідомості, низький рівень правової культури (недостатній рівень обізнаності про кримінальну відповідальність) і неадекватність покарання за вчинення протиправних дій. Найдієвішими методами боротьби з корупціонерами є такі: звільнення співробітників під час виявлення фактів корупційної діяльності (35 %), широке оприлюднення виявлених фактів корупційної діяльності (25 %), а також вжиття заходів, спрямованих на виховання і розвиток почуття патріотизму, моральних принципів, громадянської свідомості (17 %) [178].

Як зазначають І.І. Вершков, С.Б. Погодін, корупція в правоохоронній системі підриває віру населення у здатність органів влади до позитивних дій в інтересах усього суспільства, піднімаючи вирішення проблеми на вищій політичний рівень. У такій ситуації надання широкої гласності результатам антикорупційної роботи може не тільки зберегти, але і збільшити кредит політичної довіри в суспільстві. Важливо при цьому забезпечити професіоналізм, об'єктивність і попереджувачий характер інформування населення [179, с. 70].

С. Стеценко, О.В. Ткаченко вважають, що поширення корупції в органах внутрішніх справ пов'язане з наявністю переваг, які вона дає всім учасникам цих взаємин. Для деяких співробітників органів внутрішніх справ вона є джерелом значного прибутку. Для громадянина, який дає працівнику органів внутрішніх справ

ним мотивом. Ця загроза стає небезпечною через те, що державний апарат у такій ситуації починає виконувати не свої функції, використовує державну службу в інтересах тих, хто платить більше [176]. В.В. Лунєєв стверджує: «... корупція стала нашою конституцією, а безвідповідальність за неї — повсякденною практикою» [177, с. 20].

Більшість співробітників (79 %) корупцію ототожнюють з хабарництвом, 58 % стверджують, що це використання посадового становища в особистих, корисливих інтересах, і 32 % вважають, що корупція проявляється у використанні державних коштів в особистих цілях. Для кримінально-виконавчої системи, на думку більшості співробітників (56 %), характерним є використання посадового становища в особистих та корисливих інтересах, а також прояви хабарництва — 37 %. Підношення подарунків посадовим особам (31 % опитаних) і вчинення службовою особою дій, що виходять за межі його повноважень (30 %) також є проявами корупції в КВС. Основними причинами, які сприяють корупційним діям у КВС, на їх думку, є: недостатній рівень заробітної плати співробітників (57 %), бажання витягти і отримати особисту вигоду — 31 %, відсутність соціальної допомоги, підтримки (24 %). Крім того, респонденти вказують на відсутність патріотизму та громадянської свідомості, низький рівень правової культури (недостатній рівень обізнаності про кримінальну відповідальність) і неадекватність покарання за вчинення протиправних дій. Найдієвішими методами боротьби з корупціонерами є такі: звільнення співробітників під час виявлення фактів корупційної діяльності (35 %), широке оприлюднення виявлених фактів корупційної діяльності (25 %), а також вжиття заходів, спрямованих на виховання і розвиток почуття патріотизму, моральних принципів, громадянської свідомості (17 %) [178].

Як зазначають І.І. Вершков, С.Б. Погодін, корупція в правоохоронній системі підриває віру населення у здатність органів влади до позитивних дій в інтересах усього суспільства, піднімаючи вирішення проблеми на вищій політичний рівень. У такій ситуації надання широкої гласності результатам антикорупційної роботи може не тільки зберегти, але і збільшити кредит політичної довіри в суспільстві. Важливо при цьому забезпечити професіоналізм, об'єктивність і попереджувачий характер інформування населення [179, с. 70].

С. Стеценко, О.В. Ткаченко вважають, що поширення корупції в органах внутрішніх справ пов'язане з наявністю переваг, які вона дає всім учасникам цих взаємин. Для деяких співробітників органів внутрішніх справ вона є джерелом значного прибутку. Для громадянина, який дає працівнику органів внутрішніх справ

хабарі або інші матеріальні або нематеріальні блага, — це один із способів вирішити свої особисті потреби або проблеми, у тому числі і ті, які пов'язані з кримінальним переслідуванням. Проте іноді корупція є єдиним і дієвим засобом захисту від свавілля, від зухвалості і бездіяльності співробітників органів внутрішніх справ [180, с. 142].

Зокрема, останні роки все більше відбувається «зближення» співробітників органів внутрішніх справ з представниками організованої злочинності, що є однією із форм деформації професійної субкультури правоохоронця. Кожний з них намагається використати іншого в своїх особистих цілях. Це проявляється не тільки в окремих дружніх стосунках міліціонера з представником організованого злочинного угруповання (наприклад, його колишнім товаришем, однокласником, товаришем по службі), що, до речі, на сьогодні досить поширеним явищем. Дуже часто встановлюються «професійні» стосунки між співробітниками органів внутрішніх справ і організованими злочинними угрупованнями. Відомі випадки, коли співробітники міліції навіть протегували організованим злочинним угрупованням і ті «працювали» під їх контролем. Такі співробітники не тільки надають злочинцям «допомогу», для того щоб ті могли уникнути кримінальної відповідальності. Дуже часто замість них виїжджають на так звані «розборки», арештовуючи конкурентів своїх «підшефних». Також від «завербованих» співробітників ОВС злочинці нерідко отримують оперативно-слідчу інформацію, яка їх цікавить, і використовують у злочинних цілях. За такі дії корупціонери не тільки отримують винагороду грошима й іншими матеріальними благами, а також інформацію про діяльність інших організованих злочинних угруповань, окремих злочинців, яку вони можуть реалізувати, звітуючи так про результативність своєї оперативно-розшукової діяльності [181, с. 155–156].

В.В. Мостицький стверджує: «корупційні відносини виникають у порядку реалізації публічно-правового регулювання відносин у сфері діяльності ДПтС, яка має певні особливості». Такі особливості пов'язані не тільки з численністю об'єктів управління, а також із предметами регулювання, пов'язаними між собою суспільним інтересом. І хоча завжди безпосереднім предметом впливу, на думку вченого, є вольова поведінка учасників правовідносин, особливостю цих відносин є статус суб'єктів управління. У публічно-правовій сфері вони наділені здатністю використовувати владно-управлінські службові повноваження для вирішення поставлених перед ДПтС завдань, які мають важливе соціальне значення [182, с. 92–93].

хабарі або інші матеріальні або нематеріальні блага, — це один із способів вирішити свої особисті потреби або проблеми, у тому числі і ті, які пов'язані з кримінальним переслідуванням. Проте іноді корупція є єдиним і дієвим засобом захисту від свавілля, від зухвалості і бездіяльності співробітників органів внутрішніх справ [180, с. 142].

Зокрема, останні роки все більше відбувається «зближення» співробітників органів внутрішніх справ з представниками організованої злочинності, що є однією із форм деформації професійної субкультури правоохоронця. Кожний з них намагається використати іншого в своїх особистих цілях. Це проявляється не тільки в окремих дружніх стосунках міліціонера з представником організованого злочинного угруповання (наприклад, його колишнім товаришем, однокласником, товаришем по службі), що, до речі, на сьогодні досить поширеним явищем. Дуже часто встановлюються «професійні» стосунки між співробітниками органів внутрішніх справ і організованими злочинними угрупованнями. Відомі випадки, коли співробітники міліції навіть протегували організованим злочинним угрупованням і ті «працювали» під їх контролем. Такі співробітники не тільки надають злочинцям «допомогу», для того щоб ті могли уникнути кримінальної відповідальності. Дуже часто замість них виїжджають на так звані «розборки», арештовуючи конкурентів своїх «підшефних». Також від «завербованих» співробітників ОВС злочинці нерідко отримують оперативно-слідчу інформацію, яка їх цікавить, і використовують у злочинних цілях. За такі дії корупціонери не тільки отримують винагороду грошима й іншими матеріальними благами, а також інформацію про діяльність інших організованих злочинних угруповань, окремих злочинців, яку вони можуть реалізувати, звітуючи так про результативність своєї оперативно-розшукової діяльності [181, с. 155–156].

В.В. Мостицький стверджує: «корупційні відносини виникають у порядку реалізації публічно-правового регулювання відносин у сфері діяльності ДПтС, яка має певні особливості». Такі особливості пов'язані не тільки з численністю об'єктів управління, а також із предметами регулювання, пов'язаними між собою суспільним інтересом. І хоча завжди безпосереднім предметом впливу, на думку вченого, є вольова поведінка учасників правовідносин, особливостю цих відносин є статус суб'єктів управління. У публічно-правовій сфері вони наділені здатністю використовувати владно-управлінські службові повноваження для вирішення поставлених перед ДПтС завдань, які мають важливе соціальне значення [182, с. 92–93].

І.Л. Хромов вважає, що специфікою соціальних відносин між засудженими та адміністрацією виправних установ, що обумовлюють корупційну поведінку співробітників, є те, що сфера виконання покарання має дуже високий рівень пристосування до існуючої соціально-економічної ситуації. Така особливість є наслідком того, що жодний з напрямів людської діяльності не акумулює в собі таке розмаїття соціальних, виробничих, психологічних, економічних, ідеологічних, національних і інших факторів, як це характерно для корупції. У рівні поширеності корупції відображається і рівень правової свідомості посадових осіб, і розробленість законодавства, і прояв соціально-економічної та кримінальної політики держави [183, с. 44].

Отже, корупція в Державній кримінально-виконавчій службі України — це один із проявів корупції в системі органів державної влади. Розкриваючи безпосередньо зміст корупції в системі органів державної служби, потрібно зазначити, що корупцією можна назвати різні за складом правопорушення, пов'язані з використанням державним службовцем владних повноважень з метою задоволення корисних особистих інтересів і з протиправного надання переваг третім особам.

Найбільш поширеним видом корупційних злочинів є дача хабара і отримання його. При цьому одночасно з вимаганням хабарів активно застосовують ініціативний підкуп. У будь-якому випадку діє механізм двосторонньої угоди, при якій посадова особа, що перебуває на державній службі, нелегально надає свої послуги фізичним та юридичним особам, групам осіб (у тому числі організованим злочинним формуванням) за матеріальну винагороду, а останні отримують можливість використовувати державну структуру в своїх цілях [183, с. 38].

Разом з тим зазначимо, що корупція в органах кримінально-виконавчої системи існує не лише у формі отримання хабарів посадовими особами, а й у вигляді корисливих злочинів, пов'язаних із зловживанням і перевищенням ними своїх посадових повноважень, незаконним розпорядженням ресурсами, що їм не належать, внаслідок прийняття або не прийняття тих або інших рішень [183, с. 38].

Не менш небезпечною тенденцією корупційних злочинів в органах КВС є те, що посадові зловживання поступово почали переходити від простих форм (наприклад хабарів) до більш складних. Стало розвиватися так зване чиновницьке підприємництво. Такі форми корупції набагато важче виявити і довести. Намітилася тенденція до об'єднання окремих корумпованих співробітників територіальних органів КВС у стійкі групи з метою неодноразового спільного вчи-

І.Л. Хромов вважає, що специфікою соціальних відносин між засудженими та адміністрацією виправних установ, що обумовлюють корупційну поведінку співробітників, є те, що сфера виконання покарання має дуже високий рівень пристосування до існуючої соціально-економічної ситуації. Така особливість є наслідком того, що жодний з напрямів людської діяльності не акумулює в собі таке розмаїття соціальних, виробничих, психологічних, економічних, ідеологічних, національних і інших факторів, як це характерно для корупції. У рівні поширеності корупції відображається і рівень правової свідомості посадових осіб, і розробленість законодавства, і прояв соціально-економічної та кримінальної політики держави [183, с. 44].

Отже, корупція в Державній кримінально-виконавчій службі України — це один із проявів корупції в системі органів державної влади. Розкриваючи безпосередньо зміст корупції в системі органів державної служби, потрібно зазначити, що корупцією можна назвати різні за складом правопорушення, пов'язані з використанням державним службовцем владних повноважень з метою задоволення корисних особистих інтересів і з протиправного надання переваг третім особам.

Найбільш поширеним видом корупційних злочинів є дача хабара і отримання його. При цьому одночасно з вимаганням хабарів активно застосовують ініціативний підкуп. У будь-якому випадку діє механізм двосторонньої угоди, при якій посадова особа, що перебуває на державній службі, нелегально надає свої послуги фізичним та юридичним особам, групам осіб (у тому числі організованим злочинним формуванням) за матеріальну винагороду, а останні отримують можливість використовувати державну структуру в своїх цілях [183, с. 38].

Разом з тим зазначимо, що корупція в органах кримінально-виконавчої системи існує не лише у формі отримання хабарів посадовими особами, а й у вигляді корисливих злочинів, пов'язаних із зловживанням і перевищенням ними своїх посадових повноважень, незаконним розпорядженням ресурсами, що їм не належать, внаслідок прийняття або не прийняття тих або інших рішень [183, с. 38].

Не менш небезпечною тенденцією корупційних злочинів в органах КВС є те, що посадові зловживання поступово почали переходити від простих форм (наприклад хабарів) до більш складних. Стало розвиватися так зване чиновницьке підприємництво. Такі форми корупції набагато важче виявити і довести. Намітилася тенденція до об'єднання окремих корумпованих співробітників територіальних органів КВС у стійкі групи з метою неодноразового спільного вчи-

нення посадових злочинів і перетворення посадових зловживань у кримінальний бізнес. Нерідко такі злочинні групи включають у себе представників як керівного складу, так і інших категорій співробітників. Унаслідок корумпованих зв'язків криміналу з представниками правоохоронних органів складається обстановка невтручання в справі злочинних співтовариств, що дозволяє їм тривалий час діяти безкарно [183, с. 39].

На думку В.В. Мостицького, «враховуючи особливості правовідносин відповідно до законодавства України, перелік різновиду діянь, що мають ознаки корупційних діянь, є набагато ширшим, і не обмежується лише відносинами адміністрації установ ДПтС та засудженими чи особами, взятими під варту». До них учений відносить адміністративні відносини внутрішньосистемної діяльності ДПтС, наприклад, організаційно-технічного характеру, а саме діяльність щодо питань проходження служби працівниками ДПтС, (прийняття кадрових рішень — внесення подань та прийняття рішень про нагородження, преміювання, надання грошових надбавок, присвоєння спеціальних звань; направлення чи вступ до навчальних закладів системи ДПтС тощо), фінансову або господарську діяльність (розподіл фінансових чи матеріальних ресурсів, проведення аукціонів, конкурсних або тендерних процедур тощо), де також вказує на корупційні правопорушення [182, с. 92].

Крім того, останнім часом стали також поширеними підношення у вигляді комп'ютерної техніки, мобільних телефонів, побутової техніки, оплати дорогих закордонних поїздок, пільгового кредитування, працевлаштування близьких і далеких родичів хабарника.

Отже, корупція може проявлятися в різних формах, серед яких найбільш небезпечними є вчинення особою, уповноваженою на виконання функцій держави, посадових злочинів: зловживання владою або посадовим становищем, перевищення службових повноважень, одержання хабара та розкрадання державного майна шляхом зловживання службовим становищем.

Як справедливо зазначає В.О. Лисенко, «... це негативне явище, здатне вражати різні види органів державної влади (не є винятком ДПтС України та підпорядковані їй органи і установи виконання покарань) та напрями їх діяльності, а завдана нею шкода стосується різних сфер життєдіяльності сучасної держави, зменшує рівень довіри до державних інституцій з боку населення країни і міжнародної спільноти» [153, с. 211].

В. Побережний вважає, що корупція в системі органів державної влади — це зловживання державною владою посадовою особою, а

нення посадових злочинів і перетворення посадових зловживань у кримінальний бізнес. Нерідко такі злочинні групи включають у себе представників як керівного складу, так і інших категорій співробітників. Унаслідок корумпованих зв'язків криміналу з представниками правоохоронних органів складається обстановка невтручання в справі злочинних співтовариств, що дозволяє їм тривалий час діяти безкарно [183, с. 39].

На думку В.В. Мостицького, «враховуючи особливості правовідносин відповідно до законодавства України, перелік різновиду діянь, що мають ознаки корупційних діянь, є набагато ширшим, і не обмежується лише відносинами адміністрації установ ДПтС та засудженими чи особами, взятими під варту». До них учений відносить адміністративні відносини внутрішньосистемної діяльності ДПтС, наприклад, організаційно-технічного характеру, а саме діяльність щодо питань проходження служби працівниками ДПтС, (прийняття кадрових рішень — внесення подань та прийняття рішень про нагородження, преміювання, надання грошових надбавок, присвоєння спеціальних звань; направлення чи вступ до навчальних закладів системи ДПтС тощо), фінансову або господарську діяльність (розподіл фінансових чи матеріальних ресурсів, проведення аукціонів, конкурсних або тендерних процедур тощо), де також вказує на корупційні правопорушення [182, с. 92].

Крім того, останнім часом стали також поширеними підношення у вигляді комп'ютерної техніки, мобільних телефонів, побутової техніки, оплати дорогих закордонних поїздок, пільгового кредитування, працевлаштування близьких і далеких родичів хабарника.

Отже, корупція може проявлятися в різних формах, серед яких найбільш небезпечними є вчинення особою, уповноваженою на виконання функцій держави, посадових злочинів: зловживання владою або посадовим становищем, перевищення службових повноважень, одержання хабара та розкрадання державного майна шляхом зловживання службовим становищем.

Як справедливо зазначає В.О. Лисенко, «... це негативне явище, здатне вражати різні види органів державної влади (не є винятком ДПтС України та підпорядковані їй органи і установи виконання покарань) та напрями їх діяльності, а завдана нею шкода стосується різних сфер життєдіяльності сучасної держави, зменшує рівень довіри до державних інституцій з боку населення країни і міжнародної спільноти» [153, с. 211].

В. Побережний вважає, що корупція в системі органів державної влади — це зловживання державною владою посадовою особою, а

також керівником чи службовцем органу державної влади для одержання будь-яких незаконних вигод для себе чи інших осіб, пов'язаних із проходженням державної служби [184]. Тобто корупція — це використання державним службовцем своїх владних повноважень в особистих інтересах, а також інтересах третіх осіб.

Розглядаючи корупцію в системі державної служби, А.В. Куракін наголошує, що під корупцією можна назвати різні склади злочинів, пов'язані з використанням державним службовцем своїх посадових повноважень з метою задоволення корисливої чи іншої особистої зацікавленості і з протиправного надання переваг фізичним і юридичним особам у різних сферах життєдіяльності [185].

На думку Л.В. Гапоненко, «корупція в діяльності органів ДПС України — це діяльність осіб, уповноважених на виконання фіскальної функції держави, що полягає у вчиненні протизаконних дій з використанням службового становища на власну користь чи користь платників податків, що принесе їм певні матеріальні блага, пільги і переваги» [186, с. 166].

З.Р. Кисіль зазначає, що корупція в ОВС України негативне явище, пов'язане з неправомірним використанням працівниками, уповноваженими на виконання функцій держави, посадових повноважень для незаконного задоволення особистих інтересів чи інтересів третіх осіб. Вона має серйозні морально-психологічні наслідки, які проявляються у деморалізації суспільства та девальвації моральних цінностей, деформації індивідуальної та суспільної психології, зміні мотивації службових осіб, поширенні у суспільстві кримінальної психології [187, с. 21–22].

Отже, на сьогодні корупція є досить поширеним явищем серед персоналу пенітенціарної системи. Корупційні дії здійснює широке коло посадовців — від молодшого інспектора до начальника виправної колонії та заступника начальника управління. Експерт з пенітенціарних питань кандидат юридичних наук О. Беца зазначав, що основна причина цього — непродумана кадрова політика — починаючи від призначення на посаду голови Державного департаменту з питань виконання покарань і закінчуючи повальною кадровою ротацією в регіонах, коли керувати обласними управліннями призначали людей, які «не розбираються в цій системі», працівників міліції, ДАІ та МНС. На думку вченого, тим, хто працює «в низах», з мізерною заобітною платою (у середньому початківець в установах виконання покарань отримує 900 грн) і є найважче. При цьому, учений підкреслює, що заробітна плата керівників департаменту в 30 разів більша. Матеріальні

також керівником чи службовцем органу державної влади для одержання будь-яких незаконних вигод для себе чи інших осіб, пов'язаних із проходженням державної служби [184]. Тобто корупція — це використання державним службовцем своїх владних повноважень в особистих інтересах, а також інтересах третіх осіб.

Розглядаючи корупцію в системі державної служби, А.В. Куракін наголошує, що під корупцією можна назвати різні склади злочинів, пов'язані з використанням державним службовцем своїх посадових повноважень з метою задоволення корисливої чи іншої особистої зацікавленості і з протиправного надання переваг фізичним і юридичним особам у різних сферах життєдіяльності [185].

На думку Л.В. Гапоненко, «корупція в діяльності органів ДПС України — це діяльність осіб, уповноважених на виконання фіскальної функції держави, що полягає у вчиненні протизаконних дій з використанням службового становища на власну користь чи користь платників податків, що принесе їм певні матеріальні блага, пільги і переваги» [186, с. 166].

З.Р. Кисіль зазначає, що корупція в ОВС України негативне явище, пов'язане з неправомірним використанням працівниками, уповноваженими на виконання функцій держави, посадових повноважень для незаконного задоволення особистих інтересів чи інтересів третіх осіб. Вона має серйозні морально-психологічні наслідки, які проявляються у деморалізації суспільства та девальвації моральних цінностей, деформації індивідуальної та суспільної психології, зміні мотивації службових осіб, поширенні у суспільстві кримінальної психології [187, с. 21–22].

Отже, на сьогодні корупція є досить поширеним явищем серед персоналу пенітенціарної системи. Корупційні дії здійснює широке коло посадовців — від молодшого інспектора до начальника виправної колонії та заступника начальника управління. Експерт з пенітенціарних питань кандидат юридичних наук О. Беца зазначав, що основна причина цього — непродумана кадрова політика — починаючи від призначення на посаду голови Державного департаменту з питань виконання покарань і закінчуючи повальною кадровою ротацією в регіонах, коли керувати обласними управліннями призначали людей, які «не розбираються в цій системі», працівників міліції, ДАІ та МНС. На думку вченого, тим, хто працює «в низах», з мізерною заобітною платою (у середньому початківець в установах виконання покарань отримує 900 грн) і є найважче. При цьому, учений підкреслює, що заробітна плата керівників департаменту в 30 разів більша. Матеріальні

труднощі часто штовхають «рядових» співробітників на зловживання. Унаслідок цього у колоніях процвітають побори, шантаж, торгівля привілеями, пронесення наркотиків і спиртного [188].

Корупція має тенденцію до процвітання особливо в тих ситуаціях, коли зарплата в державному секторі нижча за прожитковий рівень. За таких обставин відбуваються всілякі явища. По-перше, державний службовець перестає цінити посаду, яку він посідає (якщо це тільки не вигідна сфера для хабарництва). Люди бувають змушені поповнювати свій прибуток із зовнішніх джерел, і якщо це вимагає значних тимчасових зусиль або енергії, то державна посада може стати перешкодою для одержання «заробітку» на стороні. По-друге, якщо різниця в зарплаті залежно від службового становища невелика, то малоймовірно, що підвищення зарплати у зв'язку з просуванням по службі компенсує зусилля, необхідні для його досягнення. Це призводить до зниження мотивації до просування по службі залежно від заслуг. По-третє, державні службовці, часто на вищому рівні, організують «бізнес» або «консультації», найважливішими і, можливо, єдиними клієнтами яких є відділи, в яких вони самі працюють, і особи виконують за угодою роботу відділу за ринковими цінами для себе або один для одного, примножуючи зловживання і порушуючи норми поведінки на державній службі. При цьому ніхто дуже не багатіє, всі просто зводять кінці з кінцями. Це тактика виживання. Ці люди не вважають себе корумпованими; швидше за все вони — жертви системної корупції [48, с. 63–64].

М. Савчук робить висновок: «... мотивація різних категорій співробітників органів внутрішніх справ до правопорушень з ознаками корупції різна, при цьому рівень грошового забезпечення більше впливає на працівників міліції молодшого начальницького складу, ніж старшого та вишого. Порівняно із співробітниками рядового та молодшого начальницького складу, співробітники міліції старшого та вишого начальницького складу краще забезпечені матеріально, тому спонукальним мотивом для них у вчиненні корупційних діянь не завжди виступають матеріальні фактори» [189, с. 230].

А.І. Суббот підкреслює: «Недостатнє фінансування правоохоронних органів не дає змоги здійснити виплату в повному обсязі передбаченого нормативними документами грошового забезпечення правоохоронців, здійснити на належному рівні реалізацію інших соціально-економічних прав працівників (наприклад, щодо виплати вихідної допомоги, страхових сум, забезпечення безкоштовної медичної допомоги тощо)» [190, с. 237].

труднощі часто штовхають «рядових» співробітників на зловживання. Унаслідок цього у колоніях процвітають побори, шантаж, торгівля привілеями, пронесення наркотиків і спиртного [188].

Корупція має тенденцію до процвітання особливо в тих ситуаціях, коли зарплата в державному секторі нижча за прожитковий рівень. За таких обставин відбуваються всілякі явища. По-перше, державний службовець перестає цінити посаду, яку він посідає (якщо це тільки не вигідна сфера для хабарництва). Люди бувають змушені поповнювати свій прибуток із зовнішніх джерел, і якщо це вимагає значних тимчасових зусиль або енергії, то державна посада може стати перешкодою для одержання «заробітку» на стороні. По-друге, якщо різниця в зарплаті залежно від службового становища невелика, то малоймовірно, що підвищення зарплати у зв'язку з просуванням по службі компенсує зусилля, необхідні для його досягнення. Це призводить до зниження мотивації до просування по службі залежно від заслуг. По-третє, державні службовці, часто на вищому рівні, організують «бізнес» або «консультації», найважливішими і, можливо, єдиними клієнтами яких є відділи, в яких вони самі працюють, і особи виконують за угодою роботу відділу за ринковими цінами для себе або один для одного, примножуючи зловживання і порушуючи норми поведінки на державній службі. При цьому ніхто дуже не багатіє, всі просто зводять кінці з кінцями. Це тактика виживання. Ці люди не вважають себе корумпованими; швидше за все вони — жертви системної корупції [48, с. 63–64].

М. Савчук робить висновок: «... мотивація різних категорій співробітників органів внутрішніх справ до правопорушень з ознаками корупції різна, при цьому рівень грошового забезпечення більше впливає на працівників міліції молодшого начальницького складу, ніж старшого та вишого. Порівняно із співробітниками рядового та молодшого начальницького складу, співробітники міліції старшого та вишого начальницького складу краще забезпечені матеріально, тому спонукальним мотивом для них у вчиненні корупційних діянь не завжди виступають матеріальні фактори» [189, с. 230].

А.І. Суббот підкреслює: «Недостатнє фінансування правоохоронних органів не дає змоги здійснити виплату в повному обсязі передбаченого нормативними документами грошового забезпечення правоохоронців, здійснити на належному рівні реалізацію інших соціально-економічних прав працівників (наприклад, щодо виплати вихідної допомоги, страхових сум, забезпечення безкоштовної медичної допомоги тощо)» [190, с. 237].

Отже, не менш важливою умовою корупційних правопорушень є низький рівень матеріальної зацікавленості співробітників пенітенціарної системи. Системна корупція процвітає там, де грошове утримання держслужбовців виявляється нижче прожиткового мінімуму. Подібна система оплати призводить до різних порушень.

Зокрема, у Державній кримінально-виконавчій службі України склалася катастрофічна ситуація, що виникла насамперед через недофінансування державою. Унаслідок такого недофінансування співробітники отримують зарплати без надбавок, премій та інших підвищень у розмірі від 30 до 50 % від того розміру, який встановлений законодавством України залежно від установи виконання покарань. І.М. Микитась, наприклад, вважає, що неналежне фінансування кримінально-виконавчої служби України та банкетні заохочення для персоналу створюють умови для поширення корупції й хабарництва [191].

Водночас поширенню корупції часто сприяють низький професіоналізм і некомпетентність співробітників. Ці проблеми досить поширені в правоохоронних органах та об'єктивно зумовлені недоліками в підборі і розстановці кадрів. Нерідко керівники беруть на службу в систему тих чи інших осіб, виходячи не з ділових якостей, а за потреби укомплектувати вільні штатні одиниці, щоб їх не скоротили при черговому реформуванні. До таких важливих причин і умов, що сприяють поширенню корупції, потрібно віднести моральне розкладання співробітників, що зневажають вимоги закону для отримання матеріальної вигоди. З іншого боку, видно, що рівень соціального захисту співробітників кримінально-виконавчої системи давно вже не відповідає сформованому в країні соціально-економічному становищу. Відсутність соціальних гарантій, ненормований робочий день, низька заробітна плата не відповідають обсягу і складності виконуваної роботи, проблеми матеріально-технічного забезпечення не дозволяють пред'являти до кандидатів при прийомі на службу в кримінально-виконавчу систему необхідні вимоги. Для усунення перерахованих причин поширення корупції потрібно вживати приймати заходів економічного впливу, які дозволять зняти гостроту позначених проблем. Також керівництву кримінально-виконавчої системи для об'єктивного висвітлення роботи пенітенціарної системи необхідно активніше взаємодіяти із засобами масової інформації, розвиваючи власні прес-служби на принципах відкритості та оперативності роботи з громадськістю [192].

У пенітенціарній системі корупційні правопорушення можуть проявлятися в таких напрямках її діяльності: надання матеріалів на

Отже, не менш важливою умовою корупційних правопорушень є низький рівень матеріальної зацікавленості співробітників пенітенціарної системи. Системна корупція процвітає там, де грошове утримання держслужбовців виявляється нижче прожиткового мінімуму. Подібна система оплати призводить до різних порушень.

Зокрема, у Державній кримінально-виконавчій службі України склалася катастрофічна ситуація, що виникла насамперед через недофінансування державою. Унаслідок такого недофінансування співробітники отримують зарплати без надбавок, премій та інших підвищень у розмірі від 30 до 50 % від того розміру, який встановлений законодавством України залежно від установи виконання покарань. І.М. Микитась, наприклад, вважає, що неналежне фінансування кримінально-виконавчої служби України та банкетні заохочення для персоналу створюють умови для поширення корупції й хабарництва [191].

Водночас поширенню корупції часто сприяють низький професіоналізм і некомпетентність співробітників. Ці проблеми досить поширені в правоохоронних органах та об'єктивно зумовлені недоліками в підборі і розстановці кадрів. Нерідко керівники беруть на службу в систему тих чи інших осіб, виходячи не з ділових якостей, а за потреби укомплектувати вільні штатні одиниці, щоб їх не скоротили при черговому реформуванні. До таких важливих причин і умов, що сприяють поширенню корупції, потрібно віднести моральне розкладання співробітників, що зневажають вимоги закону для отримання матеріальної вигоди. З іншого боку, видно, що рівень соціального захисту співробітників кримінально-виконавчої системи давно вже не відповідає сформованому в країні соціально-економічному становищу. Відсутність соціальних гарантій, ненормований робочий день, низька заробітна плата не відповідають обсягу і складності виконуваної роботи, проблеми матеріально-технічного забезпечення не дозволяють пред'являти до кандидатів при прийомі на службу в кримінально-виконавчу систему необхідні вимоги. Для усунення перерахованих причин поширення корупції потрібно вживати приймати заходів економічного впливу, які дозволять зняти гостроту позначених проблем. Також керівництву кримінально-виконавчої системи для об'єктивного висвітлення роботи пенітенціарної системи необхідно активніше взаємодіяти із засобами масової інформації, розвиваючи власні прес-служби на принципах відкритості та оперативності роботи з громадськістю [192].

У пенітенціарній системі корупційні правопорушення можуть проявлятися в таких напрямках її діяльності: надання матеріалів на

зміну виду виправної установи, наприклад, переведення на колонію — поселення; надання матеріалів на умовно-дострокове звільнення, амністію; переведення засуджених у лікувально-виправні установи; надання засудженим незаконних пільг; незаконне і необгрунтоване проведення закупівель товарно-матеріальних цінностей і тощо.

І.Л. Хромов звертає увагу на те, що вивчення такого соціального явища, як корупція, дозволило виявити ряд стійких закономірностей, що перешкоджають ефективній протидії в КВС. До основних з них він відносить: недосконалість організаційної структури протидії корупції; недоліки правового забезпечення діяльності оперативних, режимних та охоронних підрозділів; відсутність надійних методик за оцінкою ознак і стану корупційної злочинності, єдиної інформаційно-аналітичної системи оперативно-розшукового призначення в напрямі протидії корупції, комплексного підходу до протидії даного явища; істотні недоліки у виявленні та документуванні протиправної діяльності співробітників, підозрюваних у корупції [183, с. 45].

Корупція в органах, установах і слідчих ізоляторах, що належить до сфери управління Державної пенітенціарної служби України, несе в собі подвійну загрозу: по-перше, зраджує інститут державної служби та підриває авторитет державного управління серед громадян України, а по-друге — знижує ефективність протидії корупції силами управління внутрішньої безпеки і протидії корупції Державної пенітенціарної служби України як спеціально уповноваженого суб'єкта протидії корупції відповідно до ст. 3 Закону України, «Про запобігання та протидії корупції». Протидія корупції в Державній кримінально-виконавчій службі України передбачає вивчення та ретельний аналіз причин та умов виникнення і поширення цього негативного явища.

У процесі вивчення зазначеної проблеми було виявлено, що малодослідженими залишаються причини та умови виникнення та поширення корупції в органах, установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України. Таке дослідження необхідне тому, що заходи протидії корупції в органах, установах виконання покарань та слідчих ізоляторах пенітенціарної системи не можуть бути ідентичними з подібними заходами в інших органах влади, а отже, потребують окремої розробки. Іншими словами у кожній сфері діяльності держави при прояві корупційних правопорушень є своя специфіка, заснована на функціях, які вона виконує.

зміну виду виправної установи, наприклад, переведення на колонію — поселення; надання матеріалів на умовно-дострокове звільнення, амністію; переведення засуджених у лікувально-виправні установи; надання засудженим незаконних пільг; незаконне і необгрунтоване проведення закупівель товарно-матеріальних цінностей і тощо.

І.Л. Хромов звертає увагу на те, що вивчення такого соціального явища, як корупція, дозволило виявити ряд стійких закономірностей, що перешкоджають ефективній протидії в КВС. До основних з них він відносить: недосконалість організаційної структури протидії корупції; недоліки правового забезпечення діяльності оперативних, режимних та охоронних підрозділів; відсутність надійних методик за оцінкою ознак і стану корупційної злочинності, єдиної інформаційно-аналітичної системи оперативно-розшукового призначення в напрямі протидії корупції, комплексного підходу до протидії даного явища; істотні недоліки у виявленні та документуванні протиправної діяльності співробітників, підозрюваних у корупції [183, с. 45].

Корупція в органах, установах і слідчих ізоляторах, що належить до сфери управління Державної пенітенціарної служби України, несе в собі подвійну загрозу: по-перше, зраджує інститут державної служби та підриває авторитет державного управління серед громадян України, а по-друге — знижує ефективність протидії корупції силами управління внутрішньої безпеки і протидії корупції Державної пенітенціарної служби України як спеціально уповноваженого суб'єкта протидії корупції відповідно до ст. 3 Закону України, «Про запобігання та протидії корупції». Протидія корупції в Державній кримінально-виконавчій службі України передбачає вивчення та ретельний аналіз причин та умов виникнення і поширення цього негативного явища.

У процесі вивчення зазначеної проблеми було виявлено, що малодослідженими залишаються причини та умови виникнення та поширення корупції в органах, установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України. Таке дослідження необхідне тому, що заходи протидії корупції в органах, установах виконання покарань та слідчих ізоляторах пенітенціарної системи не можуть бути ідентичними з подібними заходами в інших органах влади, а отже, потребують окремої розробки. Іншими словами у кожній сфері діяльності держави при прояві корупційних правопорушень є своя специфіка, заснована на функціях, які вона виконує.

В.В. Мостицький вважає: «Корупція ... здатна вражати різні види органів державної влади та напрямки їх діяльності і становить безпосередньо загрозу національній безпеці, зменшує рівень довіри людей до органів виконавчої влади». Прийняття спеціального антикорупційного законодавства, окремих підзаконних нормативно-правових актів не дало відчутних позитивних результатів у протидії корупції, зокрема зменшення її рівня і впливу на функціонування Державної пенітенціарної служби України. Однією з основних причин, учений визначає відсутність комплексних наукових досліджень у сфері діяльності ДПтС України з питань протидії корупції [182, с. 91].

А.В. Куракін, К.Г. Арутюнов і В.В. Бережний наголошують, що однією з причин поширення корупції в системі державної служби країни є складність структури органів виконавчої влади, наявність безлічі формалізованих, бюрократичних процедур, які створюються самими державними службовцями, відсутність ефективного зовнішнього і внутрішньоорганізаційного контролю за діяльністю апарату державного управління. Така ситуація ускладнюється і тим, що відсутній комплексний облік і контроль за службовою діяльністю державних службовців, чіткий розподіл компетенції між державними службовцями різних відомств, має місце дублювання і суміщення функціональних обов'язків. І, як наслідок, з'являється надмірна повільність, тяганина, пов'язані як з організаційними недоліками, так і з низькою професійною підготовленістю певної частини державних службовців. Провести межу між організаційною плутаниною і стимулюванням корупційної поведінки фізичних та юридичних осіб з боку посадових осіб часто дуже складно [193, с. 59]. Водночас В. Побережний вважає, що причинами корупції в системі органів державної влади є: зрощування державного апарату з підприємницькими і комерційними структурами, формування їхніх ділових відносин поза межами правового поля; ставлення громадкості до існування корупції та сприяння її розвитку; складність урядової структури бюрократичних процедур; лобіювання прийняття та зміни нормативно-правових актів; відсутність належного механізму здійснення ротачії кадрів; низький рівень оплати праці та надання соціальних послуг [184].

О.Г. Ананьїв пропонує досить розширений перелік внутрішньо-системних причин корупції в КВС [194, с. 165–170].

А. Суббот серед причин виникнення корупції у сфері діяльності правоохоронної системи виділяє такі: прагнення особи будь-що уникнути відповідальності за вчинене правопорушення; низький

В.В. Мостицький вважає: «Корупція ... здатна вражати різні види органів державної влади та напрямки їх діяльності і становить безпосередньо загрозу національній безпеці, зменшує рівень довіри людей до органів виконавчої влади». Прийняття спеціального антикорупційного законодавства, окремих підзаконних нормативно-правових актів не дало відчутних позитивних результатів у протидії корупції, зокрема зменшення її рівня і впливу на функціонування Державної пенітенціарної служби України. Однією з основних причин, учений визначає відсутність комплексних наукових досліджень у сфері діяльності ДПтС України з питань протидії корупції [182, с. 91].

А.В. Куракін, К.Г. Арутюнов і В.В. Бережний наголошують, що однією з причин поширення корупції в системі державної служби країни є складність структури органів виконавчої влади, наявність безлічі формалізованих, бюрократичних процедур, які створюються самими державними службовцями, відсутність ефективного зовнішнього і внутрішньоорганізаційного контролю за діяльністю апарату державного управління. Така ситуація ускладнюється і тим, що відсутній комплексний облік і контроль за службовою діяльністю державних службовців, чіткий розподіл компетенції між державними службовцями різних відомств, має місце дублювання і суміщення функціональних обов'язків. І, як наслідок, з'являється надмірна повільність, тяганина, пов'язані як з організаційними недоліками, так і з низькою професійною підготовленістю певної частини державних службовців. Провести межу між організаційною плутаниною і стимулюванням корупційної поведінки фізичних та юридичних осіб з боку посадових осіб часто дуже складно [193, с. 59]. Водночас В. Побережний вважає, що причинами корупції в системі органів державної влади є: зрощування державного апарату з підприємницькими і комерційними структурами, формування їхніх ділових відносин поза межами правового поля; ставлення громадкості до існування корупції та сприяння її розвитку; складність урядової структури бюрократичних процедур; лобіювання прийняття та зміни нормативно-правових актів; відсутність належного механізму здійснення ротачії кадрів; низький рівень оплати праці та надання соціальних послуг [184].

О.Г. Ананьїв пропонує досить розширений перелік внутрішньо-системних причин корупції в КВС [194, с. 165–170].

А. Суббот серед причин виникнення корупції у сфері діяльності правоохоронної системи виділяє такі: прагнення особи будь-що уникнути відповідальності за вчинене правопорушення; низький

рівень правової свідомості та ігнорування хабародавцем вимог законодавства, його переконання в доцільності хабарів; необґрунтована довірливість особи, схильність діяти «за порадою» інших осіб; переконання, що навіть правомірні вимоги неможливо задовольнити законним способом; недостатнє фінансування трудової діяльності працівників правоохоронних органів та ін. [28].

Суспільні причини корупції: невіра громадян у верховенство права; примирення з беззаконням; недовіра до влади; терпимість до корупції; персональна лояльність до чиновників; незнання законів; невміння відстоювати свої права [195, с. 8]. Інституційні причини виникнення корупції: широкі повноваження державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування депутатів та осіб, в інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави; недостатня прозорість процесу надання послуг та прийняття рішень; недостатні силові заходи боротьби; спотворені стимули до сумлінного виконання особою своїх посадових обов'язків [195, с. 8].

Причини процвітання нині корупції в кримінально-виконавчій системі (наприклад хабарництва), крім загальної економічної нестабільності, слабкості державних інститутів протидії корупції та правового нігілізму в суспільстві, зумовлені змінами в соціальній структурі суспільства. З одного боку, з'явилася група заможних підприємців, нерідко змушених йти на підкуп посадових осіб, оскільки вони мають у своєму розпорядженні для цього значні засоби. З іншого — посадові особи, відчуваючи невпевненість у завтрашньому дні, прагнуть максимально використовувати свій статус для швидкого збагачення. Крім того, набули поширення не тільки звичайні форми підкупу у вигляді грошових хабарів і дорогих подарунків, але і включення посадових осіб до співзасновників новостворюваних малих підприємств їх родичів і близьких [183, с. 44].

Науковці у своїх розробках застосовують різні поняття для розкриття змісту причинно-наслідкового комплексу, а саме — причини, детермінація, фактори корупції. Розглянемо більш детально ці поняття.

Причина, (*дій*) мотив, *жм.* приключка, притичина; (*поважна*) підстава, привід [196, с.337]. Причина — 1. Явище, яке обумовлює або породжує інше явище; 2. Підстава, привід для яких-небудь дій, вчинків. // Спонування, міркування, мотиви, якими викликаються які-небудь вчинки [42, с. 217]. Причина — 1. Явление, вызывающее, обуславливающее возникновение другого явления. 2. Основание, предлог для каких-нибудь действий [45, с. 603]. «Причина» (від ла-

рівень правової свідомості та ігнорування хабародавцем вимог законодавства, його переконання в доцільності хабарів; необґрунтована довірливість особи, схильність діяти «за порадою» інших осіб; переконання, що навіть правомірні вимоги неможливо задовольнити законним способом; недостатнє фінансування трудової діяльності працівників правоохоронних органів та ін. [28].

Суспільні причини корупції: невіра громадян у верховенство права; примирення з беззаконням; недовіра до влади; терпимість до корупції; персональна лояльність до чиновників; незнання законів; невміння відстоювати свої права [195, с. 8]. Інституційні причини виникнення корупції: широкі повноваження державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування депутатів та осіб, в інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави; недостатня прозорість процесу надання послуг та прийняття рішень; недостатні силові заходи боротьби; спотворені стимули до сумлінного виконання особою своїх посадових обов'язків [195, с. 8].

Причини процвітання нині корупції в кримінально-виконавчій системі (наприклад хабарництва), крім загальної економічної нестабільності, слабкості державних інститутів протидії корупції та правового нігілізму в суспільстві, зумовлені змінами в соціальній структурі суспільства. З одного боку, з'явилася група заможних підприємців, нерідко змушених йти на підкуп посадових осіб, оскільки вони мають у своєму розпорядженні для цього значні засоби. З іншого — посадові особи, відчуваючи невпевненість у завтрашньому дні, прагнуть максимально використовувати свій статус для швидкого збагачення. Крім того, набули поширення не тільки звичайні форми підкупу у вигляді грошових хабарів і дорогих подарунків, але і включення посадових осіб до співзасновників новостворюваних малих підприємств їх родичів і близьких [183, с. 44].

Науковці у своїх розробках застосовують різні поняття для розкриття змісту причинно-наслідкового комплексу, а саме — причини, детермінація, фактори корупції. Розглянемо більш детально ці поняття.

Причина, (*дій*) мотив, *жм.* приключка, притичина; (*поважна*) підстава, привід [196, с.337]. Причина — 1. Явище, яке обумовлює або породжує інше явище; 2. Підстава, привід для яких-небудь дій, вчинків. // Спонування, міркування, мотиви, якими викликаються які-небудь вчинки [42, с. 217]. Причина — 1. Явление, вызывающее, обуславливающее возникновение другого явления. 2. Основание, предлог для каких-нибудь действий [45, с. 603]. «Причина» (від ла-

тин. «causa») — те, без чого не було б іншого — наслідку [197, с. 365], а «наслідок» — те, що логічно випливає з чогось — іншого (тобто зі своєї підстави або причини) [197, с. 363–364]. У філософії причиною називають явище, яке за певних умов викликає, зумовлює інше явище (наслідок). Зв'язок між причиною і наслідком має закономірний характер, а означає, що ця причина в певних умовах викликає певне слідство.

Поняттям «причина» корупції охоплюється комплекс взаємодіючих детермінант, які по-різному характеризують корупцію. Тобто поняття «детермінант», охоплює вказаний термін. Тому багато науковців розглядають не причини і умови корупції, а її детермінанти.

А.С. Політова вважає: «протидія корупції починається з певних детермінант — причин і умов, що сприяють виникненню та існуванню цього явища в суспільстві». До основних детермінантів корупції в ОВС він пропонує такі: низький розмір оплати праці та незадовільне соціально-побутове забезпечення співробітників ОВС, що не дозволяє жити їм та їхнім сім'ям на гідному рівні. У зв'язку з цим служба в ОВС стає мало привабливою. Відбувається відтік співробітників, що мають хорошу професійну підготовку, досвід роботи. На зміну їм часто приходять слабо підготовлені молоді співробітники, готові служити короткий період часу для задоволення своїх суб'єктивних потреб (не проходити службу в армії, отримати стаж роботи в державних органах тощо); призначення на керівні або «прибуткові» посади за наявності зв'язків або за гроші; призначення на посади «своїх» людей. І як наслідок, А.С. Політова виділяє плінність керівних кадрів, низьку професійну компетентність більшості керівників ОВС і структурних підрозділів; відсутність якісного професійного відбору кандидатів на службу в ОВС; правовий нігілізм (заперечення необхідності дотримання нормативно-правових норм) багатьох співробітників. Крім того, учений зазначає, що недостатньо приділяється увага таким формам попередження корупційних злочинів, як психологічне забезпечення та виховна робота із співробітниками органів внутрішніх справ [198, с. 82].

Доцільно зазначити, що зв'язок між корупцією і детермінантами, що її породжують, двосторонній. З одного боку, усунення факторів, що сприяють розвитку корупції, які поглиблюють її тенденції, повинно сприяти зменшенню корумпованості чиновників. З іншого — масштабна корупція консервує і загострює наявні соціально-економічні проблеми, створює труднощі для їх дозволу, перешкоджаючи

тин. «causa») — те, без чого не було б іншого — наслідку [197, с. 365], а «наслідок» — те, що логічно випливає з чогось — іншого (тобто зі своєї підстави або причини) [197, с. 363–364]. У філософії причиною називають явище, яке за певних умов викликає, зумовлює інше явище (наслідок). Зв'язок між причиною і наслідком має закономірний характер, а означає, що ця причина в певних умовах викликає певне слідство.

Поняттям «причина» корупції охоплюється комплекс взаємодіючих детермінант, які по-різному характеризують корупцію. Тобто поняття «детермінант», охоплює вказаний термін. Тому багато науковців розглядають не причини і умови корупції, а її детермінанти.

А.С. Політова вважає: «протидія корупції починається з певних детермінант — причин і умов, що сприяють виникненню та існуванню цього явища в суспільстві». До основних детермінантів корупції в ОВС він пропонує такі: низький розмір оплати праці та незадовільне соціально-побутове забезпечення співробітників ОВС, що не дозволяє жити їм та їхнім сім'ям на гідному рівні. У зв'язку з цим служба в ОВС стає мало привабливою. Відбувається відтік співробітників, що мають хорошу професійну підготовку, досвід роботи. На зміну їм часто приходять слабо підготовлені молоді співробітники, готові служити короткий період часу для задоволення своїх суб'єктивних потреб (не проходити службу в армії, отримати стаж роботи в державних органах тощо); призначення на керівні або «прибуткові» посади за наявності зв'язків або за гроші; призначення на посади «своїх» людей. І як наслідок, А.С. Політова виділяє плінність керівних кадрів, низьку професійну компетентність більшості керівників ОВС і структурних підрозділів; відсутність якісного професійного відбору кандидатів на службу в ОВС; правовий нігілізм (заперечення необхідності дотримання нормативно-правових норм) багатьох співробітників. Крім того, учений зазначає, що недостатньо приділяється увага таким формам попередження корупційних злочинів, як психологічне забезпечення та виховна робота із співробітниками органів внутрішніх справ [198, с. 82].

Доцільно зазначити, що зв'язок між корупцією і детермінантами, що її породжують, двосторонній. З одного боку, усунення факторів, що сприяють розвитку корупції, які поглиблюють її тенденції, повинно сприяти зменшенню корумпованості чиновників. З іншого — масштабна корупція консервує і загострює наявні соціально-економічні проблеми, створює труднощі для їх дозволу, перешкоджаючи

так ліквідації факторів, що детермінують корупційні процеси. Для того щоб покращити ситуацію, що склалася, потрібно, по-перше, зменшити й обмежити корупцію, лише одночасно скорочуючи обсяги факторів, що забезпечують її існування і динаміку; по-друге, вирішити соціально-політичні і економічні проблеми, що сприяють розквіту корупції, яким будуть протистояти як корумпатори, так і корупціонери, застосовуючи всі доступні засоби впливу. Детермінанти корупції можуть бути зумовлені негативними ознаками окремих суспільних відносин, сфер професійної діяльності або такими масовими соціальними явищами, як тіньова економіка, організована злочинність та ін. [199].

Коли згадують про детермінізм, то мають на увазі визнання загального взаємозв'язку, взаємодії всіх речей, об'єктів, явищ і процесів. При цьому не виділяються різні види взаємозв'язків, а зазначаються лише детермінанти. «Детермінізм — учение о закономерности и причинной обусловленности всех явлений природы и общества» [45, с. 163]. «Детермінізм — философская концепция, согласно которой все явления обусловлены необходимой причинной связью» [44, с. 241]. Детермінізм — вчення про об'єктивний закономірний взаємозв'язок і причинну зумовленість усіх явищ [200, с. 269]. Детермінізм — (лат.) філос. — принцип у філософії, що стверджує причинну зумовленість усіх явищ природи, суспільства і мислення [201, с. 133]. Детермінізм (лат. *determinare* — визначити) — вчення про об'єктивний закономірний зв'язок і причинну обумовленість природних, суспільних і психологічних явищ. Основою детермінізму є причинність як сукупність певних обставин, які зумовили наслідок [202, с. 98].

Детермінація — поняття похідне від слів «детермінант», «детермінувати». Поняття «детермінація» має різне значення у латинській мові, при використанні його у сучасних реаліях наукових підходів, учень. Латинське слово «*determinare*» означає «визначати», обумовлювати. Тобто, детермінація — це процес визначення, обумовлення певного явища, факту або події.

Детермінація (від лат. *determinare* — визначати, обумовлювати) — найбільш загальна категорія, що характеризує походження явищ, які вивчаються у природі і суспільстві [203, с. 62]. Детермінація — об'єктивна зумовленість речей, процесів. Будь-яке явище не виникає саме по собі, поза навколишньою дійсністю, а навпаки — пов'язане з нею, породжене конкретними чинниками й обставинами [200, с. 269]. Детермінованість (від

так ліквідації факторів, що детермінують корупційні процеси. Для того щоб покращити ситуацію, що склалася, потрібно, по-перше, зменшити й обмежити корупцію, лише одночасно скорочуючи обсяги факторів, що забезпечують її існування і динаміку; по-друге, вирішити соціально-політичні і економічні проблеми, що сприяють розквіту корупції, яким будуть протистояти як корумпатори, так і корупціонери, застосовуючи всі доступні засоби впливу. Детермінанти корупції можуть бути зумовлені негативними ознаками окремих суспільних відносин, сфер професійної діяльності або такими масовими соціальними явищами, як тіньова економіка, організована злочинність та ін. [199].

Коли згадують про детермінізм, то мають на увазі визнання загального взаємозв'язку, взаємодії всіх речей, об'єктів, явищ і процесів. При цьому не виділяються різні види взаємозв'язків, а зазначаються лише детермінанти. «Детермінізм — учение о закономерности и причинной обусловленности всех явлений природы и общества» [45, с. 163]. «Детермінізм — философская концепция, согласно которой все явления обусловлены необходимой причинной связью» [44, с. 241]. Детермінізм — вчення про об'єктивний закономірний взаємозв'язок і причинну зумовленість усіх явищ [200, с. 269]. Детермінізм — (лат.) філос. — принцип у філософії, що стверджує причинну зумовленість усіх явищ природи, суспільства і мислення [201, с. 133]. Детермінізм (лат. *determinare* — визначити) — вчення про об'єктивний закономірний зв'язок і причинну обумовленість природних, суспільних і психологічних явищ. Основою детермінізму є причинність як сукупність певних обставин, які зумовили наслідок [202, с. 98].

Детермінація — поняття похідне від слів «детермінант», «детермінувати». Поняття «детермінація» має різне значення у латинській мові, при використанні його у сучасних реаліях наукових підходів, учень. Латинське слово «*determinare*» означає «визначати», обумовлювати. Тобто, детермінація — це процес визначення, обумовлення певного явища, факту або події.

Детермінація (від лат. *determinare* — визначати, обумовлювати) — найбільш загальна категорія, що характеризує походження явищ, які вивчаються у природі і суспільстві [203, с. 62]. Детермінація — об'єктивна зумовленість речей, процесів. Будь-яке явище не виникає саме по собі, поза навколишньою дійсністю, а навпаки — пов'язане з нею, породжене конкретними чинниками й обставинами [200, с. 269]. Детермінованість (від

лат. *determinia* — визначаю, зумовлюю, опосередковую) означає наявність будь-яких зв'язків (жорстких, розпливчастих, імовірнісних), що зумовлюють залежність об'єктів, явищ, подій, станів [204, с. 44]. Детермінувати — (to determine; детерминировать) — 1) визначати; 2) зумовляти [205, с. 62]. Детермінанти — зв'язок, що включає різні функції й залежності — спричинення, опосередкування й обумовлення [206, с. 197].

Потрібно зазначити, що поняття «детермінант» (лат.) — чинник, який визначає виникнення і становлення певного явища [201, с. 133] та «детермінанта» (лат.) — причина, що визначає виникнення і становлення певного явища [201, с. 133] мають схоже звучання, але різне значення, тобто поняття «детермінант» та «детермінанта» не тотожні.

1. Детермінант — любое причинное или предшествующее условие или средство. — Оксфордский словарь по психологии. — 2002.

2. Детермінант — (лат. *determinare* — определять) — любая причина или предшествующее условие явления, события. — Жмуров В.А. Большой толковый словарь терминов по психологии.

3. Детермінант — распространитель предложения (второстепенный чл.), относящийся ко всему составу предложения, располагающийся обычно в его абсолютном начале. — Гуманитарный словарь. — 2002.

4. Детермінант (детерминирующий член предложения). Свободная словоформа, находящаяся обычно в начале предложения и осуществляющая грамматическую связь со всей последующей предикативной единицей, являясь ее распространителем. — Розенталь Д.Э. Словарь-справочник лингвистических терминов. — 1976.

Детермінанта — от греч. *determi-nans, -ntis* — определяющий; — англ. *determinant*; нем. *determinante*. Фактор (или элемент), обуславливающий то или иное явление.

Детермінанта — причина, що визначає виникнення явища [42, с. 217]. Детермінанта (від латин. «*determinans*» — той, що визначає, обумовлює) — причина, що визначає виникнення явища [207, с. 203–204]. У кримінології під детермінантою розуміють родові поняття, яке об'єднує причини й умови злочинності [208, с. 7].

Одночасно з терміном «детермінант» вживається термін «фактор» — це причина, рушійна сила процесу, яка визначає його характер, окремі риси; група причин, об'єднаних якоюсь ознакою (див. Додаток Г). Розглянемо більш детально поняття «фактор» (див. Таблицю 1.3.1).

лат. *determinia* — визначаю, зумовлюю, опосередковую) означає наявність будь-яких зв'язків (жорстких, розпливчастих, імовірнісних), що зумовлюють залежність об'єктів, явищ, подій, станів [204, с. 44]. Детермінувати — (to determine; детерминировать) — 1) визначати; 2) зумовляти [205, с. 62]. Детермінанти — зв'язок, що включає різні функції й залежності — спричинення, опосередкування й обумовлення [206, с. 197].

Потрібно зазначити, що поняття «детермінант» (лат.) — чинник, який визначає виникнення і становлення певного явища [201, с. 133] та «детермінанта» (лат.) — причина, що визначає виникнення і становлення певного явища [201, с. 133] мають схоже звучання, але різне значення, тобто поняття «детермінант» та «детермінанта» не тотожні.

1. Детермінант — любое причинное или предшествующее условие или средство. — Оксфордский словарь по психологии. — 2002.

2. Детермінант — (лат. *determinare* — определять) — любая причина или предшествующее условие явления, события. — Жмуров В.А. Большой толковый словарь терминов по психологии.

3. Детермінант — распространитель предложения (второстепенный чл.), относящийся ко всему составу предложения, располагающийся обычно в его абсолютном начале. — Гуманитарный словарь. — 2002.

4. Детермінант (детерминирующий член предложения). Свободная словоформа, находящаяся обычно в начале предложения и осуществляющая грамматическую связь со всей последующей предикативной единицей, являясь ее распространителем. — Розенталь Д.Э. Словарь-справочник лингвистических терминов. — 1976.

Детермінанта — от греч. *determi-nans, -ntis* — определяющий; — англ. *determinant*; нем. *determinante*. Фактор (или элемент), обуславливающий то или иное явление.

Детермінанта — причина, що визначає виникнення явища [42, с. 217]. Детермінанта (від латин. «*determinans*» — той, що визначає, обумовлює) — причина, що визначає виникнення явища [207, с. 203–204]. У кримінології під детермінантою розуміють родові поняття, яке об'єднує причини й умови злочинності [208, с. 7].

Одночасно з терміном «детермінант» вживається термін «фактор» — це причина, рушійна сила процесу, яка визначає його характер, окремі риси; група причин, об'єднаних якоюсь ознакою (див. Додаток Г). Розглянемо більш детально поняття «фактор» (див. Таблицю 1.3.1).

Таблиця 1.3.1

Основні тлумачення поняття «фактор»

Основа тлумачення (фактор — це ...)	Загальний зміст тлумачення
умова	— будь-якого процесу, явища [42, с.1314; 201, с. 436; 211, с. 64].
рушійна сила	— будь-якого процесу, явища [42, с. 1314; 201, с. 436; 211, с. 64; 216, с. 773].
явище, рушійна сила	— другого явища [213, с. 207].
причина	— будь-якого процесу, явища [202, с. 374].
момент, существенное обстоятельство	— в каком-нибудь процессе, явлении [45, с. 847; 214, с. 386].
некоторое обстоятельство или событие	— в процессе чего-либо [44, с. 848].

*Джерело: складено автором.

І.Л. Хромов стверджує, що корупція — це системний злочин, що залежить від багатьох факторів економічного, організаційного, соціального, духовного, етнічного, політичного, історичного та законодавчого характеру, її неможливо подолати в будь-якій одній сфері державної діяльності, наприклад, у кримінально-виконавчій системі. Боротьба з цим явищем буде ефективною тільки завдяки проведенню комплексу заходів у рамках антикорупційної політики держави. Тобто, корупція в КВС залежить як від загальних причин, що детермінують її в суспільстві, так і від умов і обставин внутрішньовідомчого характеру, що обумовлюють вчинення корупційних злочинів та правопорушень [183, с. 36].

Оскільки, які будь-яке соціальне явище, корупція детермінується певними об'єктивними і суб'єктивними факторами, має адекватні детермінантам форми прояву, включаючи злочинні, коло своїх суб'єктів і має певні соціально значимі негативні наслідки. Появі корупційної діяльності сприяють такі фактори, як недосконалість законодавства і неадекватність законодавчої бази існуючій у країні соціально-економічній та політичній ситуації; потворні форми соціально-економічних перетворень, що породили злидні більшої частини населення і розмежування на багатих і бідних; неналежна діяльність державних структур соціального контролю, включаючи

Таблиця 1.3.1

Основні тлумачення поняття «фактор»

Основа тлумачення (фактор — це ...)	Загальний зміст тлумачення
умова	— будь-якого процесу, явища [42, с.1314; 201, с. 436; 211, с. 64].
рушійна сила	— будь-якого процесу, явища [42, с. 1314; 201, с. 436; 211, с. 64; 216, с. 773].
явище, рушійна сила	— другого явища [213, с. 207].
причина	— будь-якого процесу, явища [202, с. 374].
момент, существенное обстоятельство	— в каком-нибудь процессе, явлении [45, с. 847; 214, с. 386].
некоторое обстоятельство или событие	— в процессе чего-либо [44, с. 848].

*Джерело: складено автором.

І.Л. Хромов стверджує, що корупція — це системний злочин, що залежить від багатьох факторів економічного, організаційного, соціального, духовного, етнічного, політичного, історичного та законодавчого характеру, її неможливо подолати в будь-якій одній сфері державної діяльності, наприклад, у кримінально-виконавчій системі. Боротьба з цим явищем буде ефективною тільки завдяки проведенню комплексу заходів у рамках антикорупційної політики держави. Тобто, корупція в КВС залежить як від загальних причин, що детермінують її в суспільстві, так і від умов і обставин внутрішньовідомчого характеру, що обумовлюють вчинення корупційних злочинів та правопорушень [183, с. 36].

Оскільки, які будь-яке соціальне явище, корупція детермінується певними об'єктивними і суб'єктивними факторами, має адекватні детермінантам форми прояву, включаючи злочинні, коло своїх суб'єктів і має певні соціально значимі негативні наслідки. Появі корупційної діяльності сприяють такі фактори, як недосконалість законодавства і неадекватність законодавчої бази існуючій у країні соціально-економічній та політичній ситуації; потворні форми соціально-економічних перетворень, що породили злидні більшої частини населення і розмежування на багатих і бідних; неналежна діяльність державних структур соціального контролю, включаючи

правоохоронні органи; користолюбство і безпринципність, набули поширення у сфері державної служби; стала нормою громадського життя система корисливих зловживань і хабарництва; правовий нігілізм і відсутність віри в принципи соціальної справедливості у громадян країни; безкарність корупціонерів у вищих органах влади та ін. [199].

На думку респондентів, найбільш поширеними факторами, що створюють умови для проявів корупції, є: відсутність чітких і деталізованих процедур прийняття рішень посадовою особою (25,7 %); нормативні колізії (24,8 %); відсутність підстав для притягнення до юридичної відповідальності посадових осіб (18,9 %); відсутність громадського контролю за державними службовцями (11,8 %) [183, с. 41–42].

Отже, до факторів, які сприяють порушенню законності співробітниками кримінально-виконавчої системи, потрібно віднести [217, с. 21–22]: зниження рівня професійного відбору фахівців; недостатній рівень матеріального забезпечення персоналу кримінально-виконавчої системи і, як наслідок, відсталий від гідного рівень життя; наявність у співробітників владних повноважень щодо спецконтингенту і, як наслідок, пошук реальних можливостей використовувати їх в корисливих цілях; слабкий контроль над процесом адаптації молодих фахівців до службової діяльності; доступ атестованого складу до зброї та спецзасобів; неминуче спілкування з особами, що мають багатий кримінальний досвід, що в окремих випадках веде до кримінальної «зараженості» персоналу установ виконання покарань, засвоєння співробітниками норм тюремної субкультури; низький престиж служби в кримінально-виконавчій системі порівнянню зі службою в інших правоохоронних органах; закритість самої пенітенціарної системи, що сприяє високій латентності правопорушень, скоєних персоналом щодо засуджених до позбавлення волі, що створює у певної частини співробітників відчуття всюдозволеності і правильності своїх дій; недосконалість правової регламентації діяльності персоналу виправних установ. Зазначені фактори викликають протиправні діяння, у тому числі й корупційні.

У юридичній науці немає єдиного тлумачення поняття «фактор», його ототожнюють з поняттям «чинник». Оскільки терміни «фактор» і «чинник» мають спільні категорійні ознаки, їх потрібно вживати як синонімічний. Розглянемо більш детально поняття «чинник» (див. Таблицю 1.3.2).

правоохоронні органи; користолюбство і безпринципність, набули поширення у сфері державної служби; стала нормою громадського життя система корисливих зловживань і хабарництва; правовий нігілізм і відсутність віри в принципи соціальної справедливості у громадян країни; безкарність корупціонерів у вищих органах влади та ін. [199].

На думку респондентів, найбільш поширеними факторами, що створюють умови для проявів корупції, є: відсутність чітких і деталізованих процедур прийняття рішень посадовою особою (25,7 %); нормативні колізії (24,8 %); відсутність підстав для притягнення до юридичної відповідальності посадових осіб (18,9 %); відсутність громадського контролю за державними службовцями (11,8 %) [183, с. 41–42].

Отже, до факторів, які сприяють порушенню законності співробітниками кримінально-виконавчої системи, потрібно віднести [217, с. 21–22]: зниження рівня професійного відбору фахівців; недостатній рівень матеріального забезпечення персоналу кримінально-виконавчої системи і, як наслідок, відсталий від гідного рівень життя; наявність у співробітників владних повноважень щодо спецконтингенту і, як наслідок, пошук реальних можливостей використовувати їх в корисливих цілях; слабкий контроль над процесом адаптації молодих фахівців до службової діяльності; доступ атестованого складу до зброї та спецзасобів; неминуче спілкування з особами, що мають багатий кримінальний досвід, що в окремих випадках веде до кримінальної «зараженості» персоналу установ виконання покарань, засвоєння співробітниками норм тюремної субкультури; низький престиж служби в кримінально-виконавчій системі порівнянню зі службою в інших правоохоронних органах; закритість самої пенітенціарної системи, що сприяє високій латентності правопорушень, скоєних персоналом щодо засуджених до позбавлення волі, що створює у певної частини співробітників відчуття всюдозволеності і правильності своїх дій; недосконалість правової регламентації діяльності персоналу виправних установ. Зазначені фактори викликають протиправні діяння, у тому числі й корупційні.

У юридичній науці немає єдиного тлумачення поняття «фактор», його ототожнюють з поняттям «чинник». Оскільки терміни «фактор» і «чинник» мають спільні категорійні ознаки, їх потрібно вживати як синонімічний. Розглянемо більш детально поняття «чинник» (див. Таблицю 1.3.2).

Таблиця 1.3.2

Тлумачення поняття «чинник»*

Основа тлумачення (чинник — це ...)	Загальний зміст тлумачення
умова, рушійна сила, причина, фактор будь-якого процесу	що визначає його характер або одну з основних рис [42, с. 1378].

*Джерело: складено автором.

Ми поділяємо думку В.В. Мостицького, який, розкривши природу корупції та чинників, які обумовлюють її розвиток у системі ДПтС України, стверджує: «перш за все, йдеться про зловживання правом, яке ґрунтується на використанні суб'єктивного права як міри можливої поведінки в діяльності уповноваженої особи ДПтС. Неправомірна діяльність уповноваженої особи ДПтС (в окремих випадках — групи осіб), що вчиняє корупційне діяння, тим самим зловживає адміністративно-правовим статусом, має подвійну першооснову, пов'язану з публічно-правовим характером її діяльності. Таким є суб'єктивне право уповноваженої особи ДПтС та об'єктивні можливості, що обумовлені службовими повноваженнями, і виступають головним інструментом досягнення корупційної мети» [182, с. 94].

Серед чинників впливу на формування громадської думки про діяльність правоохоронних органів потрібно виділити такі: високий рівень корумпованості органів внутрішніх справ, що формує негативну оціночну думку пересічних громадян; в Україні, набув поширення феномену корупційного «силового підприємництва» — використання службового становища з метою втілення власних бізнес-проектів. Поступова комерціалізація відносин між правоохоронними органами та суспільством створює ситуацію, коли громадяни змушені «купувати право» на права. Так, суспільство і держава в особі силового апарату фактично окреслюють певні сфери припустимого беззаконня, у межах яких діють корупційні практики як компенсаторні механізми, що допомагають порозумітися громадянам і державі [218].

Для визначення причин, що зумовлюють виникнення певних явищ або процесів, також вживають термін «умова». Під умовою в кримінології розуміють явища, що сприяють причинам злочинності [219, с. 11–12]. Розглянемо більш детально поняття «умова» (див. Таблицю 1.3.3).

Таблиця 1.3.2

Тлумачення поняття «чинник»*

Основа тлумачення (чинник — це ...)	Загальний зміст тлумачення
умова, рушійна сила, причина, фактор будь-якого процесу	що визначає його характер або одну з основних рис [42, с. 1378].

*Джерело: складено автором.

Ми поділяємо думку В.В. Мостицького, який, розкривши природу корупції та чинників, які обумовлюють її розвиток у системі ДПтС України, стверджує: «перш за все, йдеться про зловживання правом, яке ґрунтується на використанні суб'єктивного права як міри можливої поведінки в діяльності уповноваженої особи ДПтС. Неправомірна діяльність уповноваженої особи ДПтС (в окремих випадках — групи осіб), що вчиняє корупційне діяння, тим самим зловживає адміністративно-правовим статусом, має подвійну першооснову, пов'язану з публічно-правовим характером її діяльності. Таким є суб'єктивне право уповноваженої особи ДПтС та об'єктивні можливості, що обумовлені службовими повноваженнями, і виступають головним інструментом досягнення корупційної мети» [182, с. 94].

Серед чинників впливу на формування громадської думки про діяльність правоохоронних органів потрібно виділити такі: високий рівень корумпованості органів внутрішніх справ, що формує негативну оціночну думку пересічних громадян; в Україні, набув поширення феномену корупційного «силового підприємництва» — використання службового становища з метою втілення власних бізнес-проектів. Поступова комерціалізація відносин між правоохоронними органами та суспільством створює ситуацію, коли громадяни змушені «купувати право» на права. Так, суспільство і держава в особі силового апарату фактично окреслюють певні сфери припустимого беззаконня, у межах яких діють корупційні практики як компенсаторні механізми, що допомагають порозумітися громадянам і державі [218].

Для визначення причин, що зумовлюють виникнення певних явищ або процесів, також вживають термін «умова». Під умовою в кримінології розуміють явища, що сприяють причинам злочинності [219, с. 11–12]. Розглянемо більш детально поняття «умова» (див. Таблицю 1.3.3).

Таблиця 1.3.3

Основні тлумачення поняття «умова»*

Основа тлумачення (умова — це ...)	Загальний зміст тлумачення
взаємна усна чи письмова домовленість	про що-небудь [35, с. 632–633; 196, с. 445; 42, с. 1295].
вимога, пропозиція	які висувуються однією з сторін, що домовляються про що-небудь, а також при укладанні угоди, договору [35, с. 632–633; 196, с. 445; 42, с. 1295].
необхідна обставина	яка робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь, або сприяє чомусь [35, с. 632–633; 42, с. 1295].
обставини, особливості реальної дійсності	при яких відбувається або здійснюється що-небудь [35, с. 632–633; 42, с. 1295].
правила, які існують або встановлені в тій чи іншій галузі життя, діяльності	які забезпечують нормальну роботу чого-небудь [35, с. 632–633; 42, с. 1295].
сукупність даних, положення	що лежить в основі чого-небудь [35, с. 632–633; 42, с. 1295].

*Джерело: складено автором.

Ми поділяємо думку тих авторів, які розглядають фактор і як причину, і як умову (необхідну й супутню), і як явище, яке перебуває з ними у функціональному зв'язку, а також визначений стан соціальних процесів та явищ, їх взаємозумовлених сполучень [219, с. 32–33].

На думку К.А. Автухова, І.С. Яковець, до причин та умов, що сприяють вчиненню корупційних діянь та інших правопорушень, пов'язаних із корупцією, в органах і установах виконання покарань відносять такі [151, с. 153]: «в умовах значної ускладненості та бюрократизму в цих органах і установах при прийнятті процесуальних рішень спостерігається нестача чітких механізмів розв'язання проблем з одночасною відсутністю у громадян необхідної та повної інформації про порядок та правила прийняття таких рішень (наприклад, щодо можливостей та підстав переведення засуджених з однієї установи до іншої); збереження застарілої структури органів управління та процедур прийняття рішень; нечіткість визначення компетенції посадовців, наявність значної кількості дублюючих функцій; низький рівень підготовки, правової культури частини керівників і посадових осіб органів та установ виконання покарань; існування принципів закритості, непрозорості при прийнятті рішень, недостатня якість підготовки; від-

Таблиця 1.3.3

Основні тлумачення поняття «умова»*

Основа тлумачення (умова — це ...)	Загальний зміст тлумачення
взаємна усна чи письмова домовленість	про що-небудь [35, с. 632–633; 196, с. 445; 42, с. 1295].
вимога, пропозиція	які висувуються однією з сторін, що домовляються про що-небудь, а також при укладанні угоди, договору [35, с. 632–633; 196, с. 445; 42, с. 1295].
необхідна обставина	яка робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь, або сприяє чомусь [35, с. 632–633; 42, с. 1295].
обставини, особливості реальної дійсності	при яких відбувається або здійснюється що-небудь [35, с. 632–633; 42, с. 1295].
правила, які існують або встановлені в тій чи іншій галузі життя, діяльності	які забезпечують нормальну роботу чого-небудь [35, с. 632–633; 42, с. 1295].
сукупність даних, положення	що лежить в основі чого-небудь [35, с. 632–633; 42, с. 1295].

*Джерело: складено автором.

Ми поділяємо думку тих авторів, які розглядають фактор і як причину, і як умову (необхідну й супутню), і як явище, яке перебуває з ними у функціональному зв'язку, а також визначений стан соціальних процесів та явищ, їх взаємозумовлених сполучень [219, с. 32–33].

На думку К.А. Автухова, І.С. Яковець, до причин та умов, що сприяють вчиненню корупційних діянь та інших правопорушень, пов'язаних із корупцією, в органах і установах виконання покарань відносять такі [151, с. 153]: «в умовах значної ускладненості та бюрократизму в цих органах і установах при прийнятті процесуальних рішень спостерігається нестача чітких механізмів розв'язання проблем з одночасною відсутністю у громадян необхідної та повної інформації про порядок та правила прийняття таких рішень (наприклад, щодо можливостей та підстав переведення засуджених з однієї установи до іншої); збереження застарілої структури органів управління та процедур прийняття рішень; нечіткість визначення компетенції посадовців, наявність значної кількості дублюючих функцій; низький рівень підготовки, правової культури частини керівників і посадових осіб органів та установ виконання покарань; існування принципів закритості, непрозорості при прийнятті рішень, недостатня якість підготовки; від-

сутність дієвого механізму контролю за діяльністю органів і установ виконання покарань, зокрема з боку громадськості; надмірна концентрація повноважень у керівництва органів і установ виконання покарань; поширеність серед персоналу неправильного розуміння службової лояльності та корпоративної солідарності; завантаженість осіб, відповідальних за прийняття рішень стосовно «долі» конкретних засуджених, адміністративними питаннями; недостатній рівень матеріального забезпечення більшості працівників органів і установ виконання покарань, його невідповідність складності та відповідальності поставлених перед ними завдань; поширення серед громадян, керівників підприємств, установ та організацій традиції вирішувати питання шляхом установаження корупційних зв'язків з персоналом ДКВС України».

Зважаючи на викладене вище, можна стверджувати, що корупція має системний характер, тобто вражає усіх сфери суспільного життя та діяльність всіх ланок державної влади. Корупційні прояви серед співробітників органів і установ виконання покарань характерні для всіх категорій персоналу державного апарату.

1.3.1. Сучасний стан та особливості корупційних проявів у ДКВСУ: напрями протидії

Корупція є невід'ємним атрибутом будь-якої держави. Вона завжди проявляється там, де існує публічна влада. Боротьбу з корупцією Президент України визначив як першочергове завдання, яке стоїть перед усіма органами влади різних рівнів. Особливу небезпеку корупція становить для Державної кримінально-виконавчої служби України, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань. Доцільно зазначити, що у виправних установах України, з одного боку, об'єктивно складається сприятлива ситуація для вчинення корупційних правопорушень, проступків і заступництва або потурання та їх приховування, а з іншого — є готовий брати участь у цій корупції спецконтингент засуджених, з їх протиправними поглядами і переконаннями, що сприяли вчиненню ними злочинів.

Аналіз основних показників діяльності пенітенціарної системи за останні роки показує, що нині відбувається значне зростання виявлених злочинів корупційної спрямованості серед співробітників. Корупція підриває авторитет пенітенціарної системи, дискредитує її діяльність, містить загрозу національній безпеці, порушує принцип побудови правової держави і демократичного розвитку.

сутність дієвого механізму контролю за діяльністю органів і установ виконання покарань, зокрема з боку громадськості; надмірна концентрація повноважень у керівництва органів і установ виконання покарань; поширеність серед персоналу неправильного розуміння службової лояльності та корпоративної солідарності; завантаженість осіб, відповідальних за прийняття рішень стосовно «долі» конкретних засуджених, адміністративними питаннями; недостатній рівень матеріального забезпечення більшості працівників органів і установ виконання покарань, його невідповідність складності та відповідальності поставлених перед ними завдань; поширення серед громадян, керівників підприємств, установ та організацій традиції вирішувати питання шляхом установаження корупційних зв'язків з персоналом ДКВС України».

Зважаючи на викладене вище, можна стверджувати, що корупція має системний характер, тобто вражає усіх сфери суспільного життя та діяльність всіх ланок державної влади. Корупційні прояви серед співробітників органів і установ виконання покарань характерні для всіх категорій персоналу державного апарату.

1.3.1. Сучасний стан та особливості корупційних проявів у ДКВСУ: напрями протидії

Корупція є невід'ємним атрибутом будь-якої держави. Вона завжди проявляється там, де існує публічна влада. Боротьбу з корупцією Президент України визначив як першочергове завдання, яке стоїть перед усіма органами влади різних рівнів. Особливу небезпеку корупція становить для Державної кримінально-виконавчої служби України, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань. Доцільно зазначити, що у виправних установах України, з одного боку, об'єктивно складається сприятлива ситуація для вчинення корупційних правопорушень, проступків і заступництва або потурання та їх приховування, а з іншого — є готовий брати участь у цій корупції спецконтингент засуджених, з їх протиправними поглядами і переконаннями, що сприяли вчиненню ними злочинів.

Аналіз основних показників діяльності пенітенціарної системи за останні роки показує, що нині відбувається значне зростання виявлених злочинів корупційної спрямованості серед співробітників. Корупція підриває авторитет пенітенціарної системи, дискредитує її діяльність, містить загрозу національній безпеці, порушує принцип побудови правової держави і демократичного розвитку.

Останні роки керівництво держави приділяє особливу увагу протидії корупції. Прийняті антикорупційні закони і схвалена Національна антикорупційна стратегія на 2011–2015 рр. [220] надали правоохоронцям сучасні правові інструменти протидії цьому негативному явищу на рівні загальноновизнаних світових стандартів. Для виконання Національної антикорупційної стратегії та з метою впровадження механізмів зниження рівня корупції постановою КМУ № 1240 від 28.11.2011 затверджено Державну програму щодо запобігання та протидії корупції на 2011–2015 рр. [221]. Разом з тим Президентом України П. Порошенком підписано закони щодо протидії корупції: «Про запобігання корупції» [119] — передбачає комплексне реформування системи протидії корупції відповідно до міжнародних стандартів та успішних практик іноземних держав; створення Національної комісії з питань запобігання корупції; «Про Національне антикорупційне бюро України» [222] — передбачає створення спеціального державного правоохоронного органу, завданням якого є протидія кримінальним корупційним правопорушенням, вчиненим вищими посадовими особами, які становлять загрозу національній безпеці; «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо визначення кінцевих вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів» [223] — встановлює механізм виявлення фізичної особи — кінцевого вигодоодержувача юридичних осіб, а також вільного доступу до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно; «Про засади антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» [224] — передбачає визначення комплексу першочергових заходів, спрямованих на зменшення рівня корупції в Україні; формування бази для подальших антикорупційних реформ.

Доцільно зазначити, що принципові зміни в пенітенціарній службі було закладено у реорганізацію Державного департаменту України з питань виконання покарань у Державну пенітенціарну службу України згідно з Указом Президента України від 9 грудня 2010 року № 1085 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади». Державна пенітенціарна служба України як правонаступник Державного департаменту України з питань виконання покарань нині перебуває на новому етапі свого становлення. У її підпорядкуванні перебуває 141 кримінально-виконавча установа, 33 слідчих ізолятори, 8 виховних колоній, 703 підрозділи кримінально-виконавчої інспекції та 5 навчальних закладів, де здійснюється професійна підготовка персоналу. Загальна чисельність засуджених та ув'язнених, становить близько 300 тисяч осіб, з яких: 153,8 тисячі тримається в слідчих ізо-

Останні роки керівництво держави приділяє особливу увагу протидії корупції. Прийняті антикорупційні закони і схвалена Національна антикорупційна стратегія на 2011–2015 рр. [220] надали правоохоронцям сучасні правові інструменти протидії цьому негативному явищу на рівні загальноновизнаних світових стандартів. Для виконання Національної антикорупційної стратегії та з метою впровадження механізмів зниження рівня корупції постановою КМУ № 1240 від 28.11.2011 затверджено Державну програму щодо запобігання та протидії корупції на 2011–2015 рр. [221]. Разом з тим Президентом України П. Порошенком підписано закони щодо протидії корупції: «Про запобігання корупції» [119] — передбачає комплексне реформування системи протидії корупції відповідно до міжнародних стандартів та успішних практик іноземних держав; створення Національної комісії з питань запобігання корупції; «Про Національне антикорупційне бюро України» [222] — передбачає створення спеціального державного правоохоронного органу, завданням якого є протидія кримінальним корупційним правопорушенням, вчиненим вищими посадовими особами, які становлять загрозу національній безпеці; «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо визначення кінцевих вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів» [223] — встановлює механізм виявлення фізичної особи — кінцевого вигодоодержувача юридичних осіб, а також вільного доступу до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно; «Про засади антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» [224] — передбачає визначення комплексу першочергових заходів, спрямованих на зменшення рівня корупції в Україні; формування бази для подальших антикорупційних реформ.

Доцільно зазначити, що принципові зміни в пенітенціарній службі було закладено у реорганізацію Державного департаменту України з питань виконання покарань у Державну пенітенціарну службу України згідно з Указом Президента України від 9 грудня 2010 року № 1085 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади». Державна пенітенціарна служба України як правонаступник Державного департаменту України з питань виконання покарань нині перебуває на новому етапі свого становлення. У її підпорядкуванні перебуває 141 кримінально-виконавча установа, 33 слідчих ізолятори, 8 виховних колоній, 703 підрозділи кримінально-виконавчої інспекції та 5 навчальних закладів, де здійснюється професійна підготовка персоналу. Загальна чисельність засуджених та ув'язнених, становить близько 300 тисяч осіб, з яких: 153,8 тисячі тримається в слідчих ізо-

ляторах та установах виконання покарань, 145,2 тисяч перебуває на обліку кримінально-виконавчої інспекції [225].

Державна пенітенціарна служба України є центральним органом виконавчої влади, що безпосередньо реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань. У своїй діяльності вона керується Конституцією і законами України, актами Президента України і Кабінету Міністрів України. Державна пенітенціарна служба України здійснює організаційні, координаційні, контрольні та інші управлінські функції. У межах своїх повноважень Державна пенітенціарна служба України організовує виконання актів законодавства, здійснює систематичний контроль за їх реалізацією. На цей державний виконавчий орган покладено завдання щодо узагальнення практики застосування законодавства з питань, що належать до її компетенції, розробку пропозицій з удосконалення нормативної бази і внесення їх на розгляд Президенту України та Кабінету Міністрів України. Організаційна структура Державної пенітенціарної служби України включає керівництво, функціональні та забезпечувальні підрозділи. Для спрямування і координації кримінально-виконавчої діяльності в Автономній Республіці Крим, областях України створені територіальні органи управління Державної пенітенціарної служби України. Діяльність Державної пенітенціарної служби України спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністерство юстиції України.

Державна пенітенціарна служба України з метою організації своєї діяльності та відповідно до Указу Президента України «Про затвердження Положення про Державну пенітенціарну службу України» [226] повинна забезпечувати в межах повноважень проведення заходів щодо запобігання корупції і контроль за їх реалізацією в апараті ДПтС України, органах і установах, що належать до сфери її управління. Пріоритетним у цьому напрямі діяльності є профілактика та попередження неслужбових зв'язків співробітників установ із засудженими, підслідними та їх родичами, а також виявлення вже зроблених і скоєних співробітниками кримінально-виконавчої системи корупційних злочинів, в основі яких лежать корисливість і зрада інтересів служби.

Корупція в пенітенціарних установах, як правило, зобумовлена поверхневою перевіркою ділових і моральних якостей кандидатів на службу, відсутністю ретельного відбору кадрів, низьким рівнем службової дисципліни, складною оперативною обстановкою, відсутністю організації попередження і припинення корупції, а також низькою заробітною платою та правовою незахищеністю.

ляторах та установах виконання покарань, 145,2 тисяч перебуває на обліку кримінально-виконавчої інспекції [225].

Державна пенітенціарна служба України є центральним органом виконавчої влади, що безпосередньо реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань. У своїй діяльності вона керується Конституцією і законами України, актами Президента України і Кабінету Міністрів України. Державна пенітенціарна служба України здійснює організаційні, координаційні, контрольні та інші управлінські функції. У межах своїх повноважень Державна пенітенціарна служба України організовує виконання актів законодавства, здійснює систематичний контроль за їх реалізацією. На цей державний виконавчий орган покладено завдання щодо узагальнення практики застосування законодавства з питань, що належать до її компетенції, розробку пропозицій з удосконалення нормативної бази і внесення їх на розгляд Президенту України та Кабінету Міністрів України. Організаційна структура Державної пенітенціарної служби України включає керівництво, функціональні та забезпечувальні підрозділи. Для спрямування і координації кримінально-виконавчої діяльності в Автономній Республіці Крим, областях України створені територіальні органи управління Державної пенітенціарної служби України. Діяльність Державної пенітенціарної служби України спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністерство юстиції України.

Державна пенітенціарна служба України з метою організації своєї діяльності та відповідно до Указу Президента України «Про затвердження Положення про Державну пенітенціарну службу України» [226] повинна забезпечувати в межах повноважень проведення заходів щодо запобігання корупції і контроль за їх реалізацією в апараті ДПтС України, органах і установах, що належать до сфери її управління. Пріоритетним у цьому напрямі діяльності є профілактика та попередження неслужбових зв'язків співробітників установ із засудженими, підслідними та їх родичами, а також виявлення вже зроблених і скоєних співробітниками кримінально-виконавчої системи корупційних злочинів, в основі яких лежать корисливість і зрада інтересів служби.

Корупція в пенітенціарних установах, як правило, зобумовлена поверхневою перевіркою ділових і моральних якостей кандидатів на службу, відсутністю ретельного відбору кадрів, низьким рівнем службової дисципліни, складною оперативною обстановкою, відсутністю організації попередження і припинення корупції, а також низькою заробітною платою та правовою незахищеністю.

На нашу думку, корупційну ситуацію в пенітенціарній системі потрібно розглядати з двох позицій: як правопорушення, що створюють умови для корупції; як обставини, що сприяють вчиненню корупційних злочинів (корупційні ризики).

Загальновідомо, що кримінально-виконавча система має великий вплив на всі сторони життя українського суспільства. Але, опинившись у виправному закладі, людина обов'язково відчуває на собі цілий комплекс порушень прав, що межують з приниженням людської гідності. Умови утримання тут не на багато кращі ніж у СІЗО. Вся система установи охоплена корупцією зверху донизу [227].

Як справедливо зазначає відомий адвокат Т. Монтян «катують же людей на етапі досудового слідства або в установах пенітенціарної системи — не від садизму. Справжніх садистів мало, а більшість займаються цим виключно через «бабло». Їм це просто економічно вигідно. Взагалі всі ці знущання пов'язані в основному з тим, що потрібно створювати атмосферу страху. Якщо люди не будуть боятися сидіти в пенітенціарних установах, в СІЗО, у відділеннях міліції, то ніхто не буде відкуповуватися. Люди платять такі шалені гроші, щоб відкупитися, бо знають, що їх реально можуть вбити за ґратами» [228]. На думку Т. Монтян, можна зробити дуже великі гроші у пенітенціарних установах. Адже люди, які мають гроші, платять за те, щоб комфортно сидіти і вийти живим і здоровим. А бідні працюють як раби на керівництво цих установ [228].

У свій час герой А.П. Чехова в оповіданні «Палата № 6», говорив: — «якщо існують в'язниці і божевільні, то має ж хтось сидіти в них. Не ви — так я, не я — так хто-небудь третій ...». Аналогія, яку собі дозволив лікар за професією, письменник за покликанням, неминуче наштовхує на думку, що вся Російська Імперія часів Чехова була однією великою в'язницею. «Але на сьогодні порівнянням царського самодержавства з тюремною ізоляцією нікого не здивуєш. Питання лише в тому, як соціальна ситуація змінилася з часом, в результаті зміни режимів і епох» [227].

Як стверджує экс-перший заступник голови держдепартаменту з питань виконання покарань, генерал-майор внутрішньої служби С. Сидоренко, останні роки ситуація в системі значно погіршилася і стала соціально небезпечною. Він вказує на те, що зловживання, розкрадання держмайна і пряма експлуатація залежних від чиновників людей, позбавлених волі стали невід'ємною частиною кримінально-виконавчої системи [229].

Проте що у діяльності кримінально-виконавчої системи України є багато недоліків, які часто служать основою для здійснення різних ко-

На нашу думку, корупційну ситуацію в пенітенціарній системі потрібно розглядати з двох позицій: як правопорушення, що створюють умови для корупції; як обставини, що сприяють вчиненню корупційних злочинів (корупційні ризики).

Загальновідомо, що кримінально-виконавча система має великий вплив на всі сторони життя українського суспільства. Але, опинившись у виправному закладі, людина обов'язково відчуває на собі цілий комплекс порушень прав, що межують з приниженням людської гідності. Умови утримання тут не на багато кращі ніж у СІЗО. Вся система установи охоплена корупцією зверху донизу [227].

Як справедливо зазначає відомий адвокат Т. Монтян «катують же людей на етапі досудового слідства або в установах пенітенціарної системи — не від садизму. Справжніх садистів мало, а більшість займаються цим виключно через «бабло». Їм це просто економічно вигідно. Взагалі всі ці знущання пов'язані в основному з тим, що потрібно створювати атмосферу страху. Якщо люди не будуть боятися сидіти в пенітенціарних установах, в СІЗО, у відділеннях міліції, то ніхто не буде відкуповуватися. Люди платять такі шалені гроші, щоб відкупитися, бо знають, що їх реально можуть вбити за ґратами» [228]. На думку Т. Монтян, можна зробити дуже великі гроші у пенітенціарних установах. Адже люди, які мають гроші, платять за те, щоб комфортно сидіти і вийти живим і здоровим. А бідні працюють як раби на керівництво цих установ [228].

У свій час герой А.П. Чехова в оповіданні «Палата № 6», говорив: — «якщо існують в'язниці і божевільні, то має ж хтось сидіти в них. Не ви — так я, не я — так хто-небудь третій ...». Аналогія, яку собі дозволив лікар за професією, письменник за покликанням, неминуче наштовхує на думку, що вся Російська Імперія часів Чехова була однією великою в'язницею. «Але на сьогодні порівнянням царського самодержавства з тюремною ізоляцією нікого не здивуєш. Питання лише в тому, як соціальна ситуація змінилася з часом, в результаті зміни режимів і епох» [227].

Як стверджує экс-перший заступник голови держдепартаменту з питань виконання покарань, генерал-майор внутрішньої служби С. Сидоренко, останні роки ситуація в системі значно погіршилася і стала соціально небезпечною. Він вказує на те, що зловживання, розкрадання держмайна і пряма експлуатація залежних від чиновників людей, позбавлених волі стали невід'ємною частиною кримінально-виконавчої системи [229].

Проте що у діяльності кримінально-виконавчої системи України є багато недоліків, які часто служать основою для здійснення різних ко-

рупційних діянь з боку її співробітників, наголошувала Н.І. Карпачова. Вона зазначила: «зокрема робота в кримінально-виконавчій системі, порівняно з іншими державними структурами, залишається однією з найбільш неprestижних. Погіршення криміногенного складу засуджених та ув'язнених, недоукомплектованість органів та установ виконання покарань персоналом, недостатнє фінансування видатків оплати праці, фактичне позбавлення осіб рядового й начальницького складу передбачених законодавством гарантій і пільг у край негативно відображається на діяльності персоналу органів та установ виконання покарань, викликає морально-психологічну і соціальну напруженість у колективах, призводить до плинності кадрів, значних фізичних і психологічних перевантажень, відбивається на фаховому рівні та службовій діяльності працівників, породжує вияви корупційних діянь і професійної деформації». Так, якщо відповідно до Закону України «Про загальну структуру і чисельність кримінально-виконавчої системи України» нормативна чисельність персоналу має становити 70,7 тис. осіб, то фактична його чисельність на кінець 2003 року становила лише 45,1 тис. осіб, або 63,7 % від потреби [230, с. 285–286].

Крім того, свого часу новопризначений керівник Державного департаменту України з питань виконання покарань О. Лісіцков відверто проінформував Уповноваженого з прав людини Н. Карпачову про те, що з перших днів своєї діяльності він зіткнувся з проблемою тотальної корупції в системі за умови, що «центральный апарат, його регіональні управління в областях, адміністрація виправних установ — живуть своїм, окремим життям, а ув'язнені — своїм» [231].

Голова комітету Держдуми з безпеки та протидії корупції І. Ярова вважає, що «ступінь небезпеки і важкості корупційних проявів в кримінально-виконавчій системі, яка покликана забезпечувати права і гарантії громадян, має подвійну небезпеку. І кількість справ, які порушено і направлено до суду, свідчить про те, що в самій системі відбувається осмислена, компетентна робота, спрямована на те, щоб усі, хто сьогодні несе службу відповідали високим професійним вимогам» [232]. Щоправда І. Ярова зазначає, що, на жаль, факт одної неправомірної поведінки співробітника завдає непоправної шкоди всій системі [232].

Науковці взначають так негативний вплив корупції в кримінально-виконавчій системі: девальвується система виконання покарань; населення ставить під сумнів ефективність діяльності кримінально-виконавчої системи, можливості її позитивного впливу на осіб, які відбувають кримінальні покарання за вироками судів; страждає

рупційних діянь з боку її співробітників, наголошувала Н.І. Карпачова. Вона зазначила: «зокрема робота в кримінально-виконавчій системі, порівняно з іншими державними структурами, залишається однією з найбільш неprestижних. Погіршення криміногенного складу засуджених та ув'язнених, недоукомплектованість органів та установ виконання покарань персоналом, недостатнє фінансування видатків оплати праці, фактичне позбавлення осіб рядового й начальницького складу передбачених законодавством гарантій і пільг у край негативно відображається на діяльності персоналу органів та установ виконання покарань, викликає морально-психологічну і соціальну напруженість у колективах, призводить до плинності кадрів, значних фізичних і психологічних перевантажень, відбивається на фаховому рівні та службовій діяльності працівників, породжує вияви корупційних діянь і професійної деформації». Так, якщо відповідно до Закону України «Про загальну структуру і чисельність кримінально-виконавчої системи України» нормативна чисельність персоналу має становити 70,7 тис. осіб, то фактична його чисельність на кінець 2003 року становила лише 45,1 тис. осіб, або 63,7 % від потреби [230, с. 285–286].

Крім того, свого часу новопризначений керівник Державного департаменту України з питань виконання покарань О. Лісіцков відверто проінформував Уповноваженого з прав людини Н. Карпачову про те, що з перших днів своєї діяльності він зіткнувся з проблемою тотальної корупції в системі за умови, що «центральный апарат, його регіональні управління в областях, адміністрація виправних установ — живуть своїм, окремим життям, а ув'язнені — своїм» [231].

Голова комітету Держдуми з безпеки та протидії корупції І. Ярова вважає, що «ступінь небезпеки і важкості корупційних проявів в кримінально-виконавчій системі, яка покликана забезпечувати права і гарантії громадян, має подвійну небезпеку. І кількість справ, які порушено і направлено до суду, свідчить про те, що в самій системі відбувається осмислена, компетентна робота, спрямована на те, щоб усі, хто сьогодні несе службу відповідали високим професійним вимогам» [232]. Щоправда І. Ярова зазначає, що, на жаль, факт одної неправомірної поведінки співробітника завдає непоправної шкоди всій системі [232].

Науковці взначають так негативний вплив корупції в кримінально-виконавчій системі: девальвується система виконання покарань; населення ставить під сумнів ефективність діяльності кримінально-виконавчої системи, можливості її позитивного впливу на осіб, які відбувають кримінальні покарання за вироками судів; страждає

імідж співробітників кримінально-виконавчої системи; втрачаються державні матеріально-фінансові ресурси, які перебувають у розпорядженні кримінально-виконавчої системи; компрометуються органи державної влади в особі; відбувається диференціація кадрового складу кримінально-виконавчої системи: кращі інтелектуальні сили покидають систему, гірші, не здатні генерувати нові ідеї та ефективно працювати над удосконаленням діяльності кримінально-виконавчої системи, залишаються; звужуються можливості кримінально-виконавчої системи в встановленні нових господарських перспективних економічних відносин; вкорінюється віра засуджених та співробітників в необхідності існування корупції та кримінальної субкультури; виявляється негативний вплив на розвиток креативності в середовищі співробітників кримінально-виконавчої системи; дискредитується в середовищі співробітників ідея можливості просування по службі за досягнення у службовій діяльності і культивується ідея надання особистих послуг керівникам, від яких залежать можливі просування, винагороди і тощо; втрачається віра співробітників кримінально-виконавчої системи в дієвість норм професійно-службової етики та т. п. [194, с. 173].

Доцільно зазначити, що причинних факторів проявів корупції в органах, установах виконання покарань та слідчих ізоляторах визначити два: пов'язані з зовнішнім середовищем; є наслідком особистого, внутрішнього порядку.

Однією із форм для зловживань у господарській діяльності суб'єктів господарювання ДПтС України є державні закупівлі, за яких поширеними і звичайними є такі негативні явища як корупція, «відкати», проведення фіктивних тендерів та участь у торгах фіктивних фірм, монополістичні змови, закупівля товарів, робіт і послуг за завищеними цінами.

Водночас зауважимо, що в Україні сфера державних закупівель все більше привертає увагу керівників держави, представників громадкості. Це пов'язано з корупційними проявами, через які значна частина грошових коштів платників податків розкрадається, йде на так звані відкати.

Зокрема, як наголосив під час засідання Уряду 23.03.2014 р. Прем'єр-міністр України А. Яценюк, «... це найбільш корумпована схема української державної влади, яка протягом року, за різними оцінками, вимивала до 300 мільярдів. Це загальний оборот серед державних закупівель. Усі закупівлі повинні бути в Інтернеті, всі компанії — прозорі. Усі тендери повинні відбуватися виключно за попере-

імідж співробітників кримінально-виконавчої системи; втрачаються державні матеріально-фінансові ресурси, які перебувають у розпорядженні кримінально-виконавчої системи; компрометуються органи державної влади в особі; відбувається диференціація кадрового складу кримінально-виконавчої системи: кращі інтелектуальні сили покидають систему, гірші, не здатні генерувати нові ідеї та ефективно працювати над удосконаленням діяльності кримінально-виконавчої системи, залишаються; звужуються можливості кримінально-виконавчої системи в встановленні нових господарських перспективних економічних відносин; вкорінюється віра засуджених та співробітників в необхідності існування корупції та кримінальної субкультури; виявляється негативний вплив на розвиток креативності в середовищі співробітників кримінально-виконавчої системи; дискредитується в середовищі співробітників ідея можливості просування по службі за досягнення у службовій діяльності і культивується ідея надання особистих послуг керівникам, від яких залежать можливі просування, винагороди і тощо; втрачається віра співробітників кримінально-виконавчої системи в дієвість норм професійно-службової етики та т. п. [194, с. 173].

Доцільно зазначити, що причинних факторів проявів корупції в органах, установах виконання покарань та слідчих ізоляторах визначити два: пов'язані з зовнішнім середовищем; є наслідком особистого, внутрішнього порядку.

Однією із форм для зловживань у господарській діяльності суб'єктів господарювання ДПтС України є державні закупівлі, за яких поширеними і звичайними є такі негативні явища як корупція, «відкати», проведення фіктивних тендерів та участь у торгах фіктивних фірм, монополістичні змови, закупівля товарів, робіт і послуг за завищеними цінами.

Водночас зауважимо, що в Україні сфера державних закупівель все більше привертає увагу керівників держави, представників громадкості. Це пов'язано з корупційними проявами, через які значна частина грошових коштів платників податків розкрадається, йде на так звані відкати.

Зокрема, як наголосив під час засідання Уряду 23.03.2014 р. Прем'єр-міністр України А. Яценюк, «... це найбільш корумпована схема української державної влади, яка протягом року, за різними оцінками, вимивала до 300 мільярдів. Це загальний оборот серед державних закупівель. Усі закупівлі повинні бути в Інтернеті, всі компанії — прозорі. Усі тендери повинні відбуватися виключно за попере-

днім інформуванням, у всіх повинно бути право взяти участь в цьому тендері, і вся громадськість і вся країна мають знати хто, на яких підставах й на яких умовах виграв чи програв той чи інший тендер» [233].

Водночас із офіційних і неофіційних джерел надходить інформація про те, що державні закупівлі є однією з найбільш непрозорих сфер, що використовує тіньові схеми та корупційні процедури. За інформацією Рахункової палати України, поданою на офіційному веб-сайті, з 200 мільярдів гривень державних коштів, які щорічно спрямовуються на державні закупівлі, близько 35–40 мільярдів припадає на корупційні схеми. При цьому до 20 % від суми укладених угод становлять «відкати». Отже, близько 20 % коштів втрачає держава через непрозору систему державних закупівель [234, с. 61]. Лідер Української народної партії Ю. Костенко підкреслює, що «відкати» за державні закупівлі чи те, що йде з бюджету, сягають 60–70 відсотків, а в деяких напрямках доходять до 90. Чиновник тримає економіку у своєму кулаці й власній кишені» [235]. За словами В. Шабуніна, виконавчого директора «Центру протидії корупції»: «за останні декілька місяців ми не дали вкрасти у держави 10 мільйонів гривень. Це різниця між тим, що купив, і тим, що є на ринку». Крім того, він зазначає, що за той самий час вони виявили близько 100 справ, за якими з бюджету було вкрадено 750 мільйонів гривень [236].

Більшість порушень, допущених під час здійснення держзакупівель, є однотипними та мають системний характер. При цьому порушення допускаються на всіх стадіях проведення процедур — починаючи з подачі заявки та закінчуючи підписанням договорів на закупівлю. Деяким недобросовісним постачальникам простіше домовитися з розпорядниками державних коштів про ціну одиниці продукції і відповідно про розмір «відкату». Для цього при проведенні процедури торгів створюється фіктивне конкурентне поле, до якого входять особи, пов'язані між собою родинними та іншими зв'язками. При цьому, як правило, ціна закупівлі значно перевищує середньоринкову, а різницю одержують недобросовісні учасники торгів і замовники процедур держзакупівель [234, с. 59].

Доцільно зауважити, що донині залишається нагальною проблема фіктивних торгів за державні кошти та торгів за завищеними цінами, монополістичної змови учасників, просування на ринок тільки, своїх фірм, фіктивних фірм, так зване «кумівство». На жаль, у цій сфері досить поширеними і звичайними сьогодні стали такі супутні явища, як корупція, «відкати», узгоджені дії, безпосередня участь посадових осіб, державних службовців і депутатів усіх рівнів і членів

днім інформуванням, у всіх повинно бути право взяти участь в цьому тендері, і вся громадськість і вся країна мають знати хто, на яких підставах й на яких умовах виграв чи програв той чи інший тендер» [233].

Водночас із офіційних і неофіційних джерел надходить інформація про те, що державні закупівлі є однією з найбільш непрозорих сфер, що використовує тіньові схеми та корупційні процедури. За інформацією Рахункової палати України, поданою на офіційному веб-сайті, з 200 мільярдів гривень державних коштів, які щорічно спрямовуються на державні закупівлі, близько 35–40 мільярдів припадає на корупційні схеми. При цьому до 20 % від суми укладених угод становлять «відкати». Отже, близько 20 % коштів втрачає держава через непрозору систему державних закупівель [234, с. 61]. Лідер Української народної партії Ю. Костенко підкреслює, що «відкати» за державні закупівлі чи те, що йде з бюджету, сягають 60–70 відсотків, а в деяких напрямках доходять до 90. Чиновник тримає економіку у своєму кулаці й власній кишені» [235]. За словами В. Шабуніна, виконавчого директора «Центру протидії корупції»: «за останні декілька місяців ми не дали вкрасти у держави 10 мільйонів гривень. Це різниця між тим, що купив, і тим, що є на ринку». Крім того, він зазначає, що за той самий час вони виявили близько 100 справ, за якими з бюджету було вкрадено 750 мільйонів гривень [236].

Більшість порушень, допущених під час здійснення держзакупівель, є однотипними та мають системний характер. При цьому порушення допускаються на всіх стадіях проведення процедур — починаючи з подачі заявки та закінчуючи підписанням договорів на закупівлю. Деяким недобросовісним постачальникам простіше домовитися з розпорядниками державних коштів про ціну одиниці продукції і відповідно про розмір «відкату». Для цього при проведенні процедури торгів створюється фіктивне конкурентне поле, до якого входять особи, пов'язані між собою родинними та іншими зв'язками. При цьому, як правило, ціна закупівлі значно перевищує середньоринкову, а різницю одержують недобросовісні учасники торгів і замовники процедур держзакупівель [234, с. 59].

Доцільно зауважити, що донині залишається нагальною проблема фіктивних торгів за державні кошти та торгів за завищеними цінами, монополістичної змови учасників, просування на ринок тільки, своїх фірм, фіктивних фірм, так зване «кумівство». На жаль, у цій сфері досить поширеними і звичайними сьогодні стали такі супутні явища, як корупція, «відкати», узгоджені дії, безпосередня участь посадових осіб, державних службовців і депутатів усіх рівнів і членів

їх сімей у корупційній діяльності для одержання особистого чи корпоративного прибутку, надання пільг для своєї корпоративної групи з відтягненням державних ресурсів, використання посадовими особами, державними службовцями, депутатами, політичними діячами підставних осіб і родичів у комерційних структурах з метою здобуття особистого чи корпоративного прибутку, використання службового становища для маніпулювання інформацією з метою одержання особистої та корпоративної вигоди [234, с. 61].

О. Шейко зазначає, що «корупція в системі державних закупівель призводить до колосальних втрат (та збитків) для будь-якої країни. По-перше, це фінансові втрати в наслідок укладання угод на не вигідних для держави та суспільства умовах. В основі таких угод лежить штучне завищення закупівельних цін на товари, роботи і послуги порівняно з їх поточним ринковим рівнем. Причинами завищення закупівельних цін при укладанні таких угод постачальником можуть бути понесення ним додаткових витрат, пов'язаних з участю у тендері, або система так званих «відкатів» (грошова сума, що, як правило, обчислюється у відсотках до очікуваної вартості закупівлі), які отримує чиновник, наділений певним колом владних повноважень, що дозволяє йому впливати на результати тендера та визначення переможця. По-друге, це якісні витрати при укладанні (та при виконанні) договорів на закупівлю товарів, робіт і послуг для державних потреб унаслідок порушення діючих норм і стандартів, з невиконанням технічних умов, низької якості, з гіршими умовами гарантійного та післягарантійного обслуговування, із недостатніми вимогами до контролю за якістю виконання робіт тощо. По-третє, це політичні втрати — втрата довіри з боку громадян і суб'єктів підприємницької діяльності до органів державної влади, посадових осіб і втрата довіри до держави в цілому ...» [237].

Виявлення випадків змов між учасниками торгів здійснює на Антимонопольний комітет України. Разом з тим Законом України «Про здійснення державних закупівель» на останній покладено функції органу оскарження у сфері державних закупівель. На виконання ст. 8 Закону з метою неупередженого та ефективного захисту прав та законних інтересів осіб, пов'язаних із участю у процедурах державної закупівлі, Антимонопольним комітетом України було створено Постійно діючу адміністративну колегію з розгляду скарг про порушення законодавства у сфері державних закупівель. З початку 2015 року (станом на 03.04.2015) на розгляд надійшли скарги щодо дій Державної пенітенціарної служби України (стосовно закупівлі

їх сімей у корупційній діяльності для одержання особистого чи корпоративного прибутку, надання пільг для своєї корпоративної групи з відтягненням державних ресурсів, використання посадовими особами, державними службовцями, депутатами, політичними діячами підставних осіб і родичів у комерційних структурах з метою здобуття особистого чи корпоративного прибутку, використання службового становища для маніпулювання інформацією з метою одержання особистої та корпоративної вигоди [234, с. 61].

О. Шейко зазначає, що «корупція в системі державних закупівель призводить до колосальних втрат (та збитків) для будь-якої країни. По-перше, це фінансові втрати в наслідок укладання угод на не вигідних для держави та суспільства умовах. В основі таких угод лежить штучне завищення закупівельних цін на товари, роботи і послуги порівняно з їх поточним ринковим рівнем. Причинами завищення закупівельних цін при укладанні таких угод постачальником можуть бути понесення ним додаткових витрат, пов'язаних з участю у тендері, або система так званих «відкатів» (грошова сума, що, як правило, обчислюється у відсотках до очікуваної вартості закупівлі), які отримує чиновник, наділений певним колом владних повноважень, що дозволяє йому впливати на результати тендера та визначення переможця. По-друге, це якісні витрати при укладанні (та при виконанні) договорів на закупівлю товарів, робіт і послуг для державних потреб унаслідок порушення діючих норм і стандартів, з невиконанням технічних умов, низької якості, з гіршими умовами гарантійного та післягарантійного обслуговування, із недостатніми вимогами до контролю за якістю виконання робіт тощо. По-третє, це політичні втрати — втрата довіри з боку громадян і суб'єктів підприємницької діяльності до органів державної влади, посадових осіб і втрата довіри до держави в цілому ...» [237].

Виявлення випадків змов між учасниками торгів здійснює на Антимонопольний комітет України. Разом з тим Законом України «Про здійснення державних закупівель» на останній покладено функції органу оскарження у сфері державних закупівель. На виконання ст. 8 Закону з метою неупередженого та ефективного захисту прав та законних інтересів осіб, пов'язаних із участю у процедурах державної закупівлі, Антимонопольним комітетом України було створено Постійно діючу адміністративну колегію з розгляду скарг про порушення законодавства у сфері державних закупівель. З початку 2015 року (станом на 03.04.2015) на розгляд надійшли скарги щодо дій Державної пенітенціарної служби України (стосовно закупівлі

продуктів харчування): подано — 10 скарг; прийнято до розгляду — 9 скарг; відмовлено у задоволенні — 4 скарги; задоволено скарг повністю та частково — 1. Зазначена інформація свідчить про наявність численних типових порушень замовниками вимог законодавства у сфері державних закупівель під час проведення ними процедур закупівель за державні кошти [238]. Водночас за результатами розгляду зазначених скарг можна визначити певні види порушень, допущених замовниками під час проведення зазначених процедур закупівель, а саме: складання замовниками документації конкурсних торгів з порушенням основних принципів державних закупівель, визначених законом України «Про здійснення державних закупівель»; встановлення непрозорих та нечітких технічних і кваліфікаційних вимог документації конкурсних торгів, зокрема вимоги щодо необхідності надання учасниками документів, передбачених чинним законодавством; неправомірне визначення переможця процедури закупівлі; допущення до оцінки пропозицій конкурсних торгів учасників процедури закупівлі, які не відповідають вимогам документації конкурсних торгів тощо.

Головний мотив до скоєння правопорушень у сфері державних закупівель — це матеріальна користь співробітників замовників — службових та посадових осіб. Тобто персональну відповідальність за вибір та застосування процедур закупівлі несуть службові (посадові) особи замовника — члени комітету з конкурсних торгів.

Перевірка державних закупівель, проведена Тендерною палатою України в Державному департаменті України з питань виконання покарань і підпорядкованих йому виправних закладів, встановила грубі порушення вимог чинного законодавства на загальну суму 217,98 млн гривень. Однією з причин нанесення державі збитків при проведенні закупівель є те, що, порушуючи свої функції, Державний департамент України з питань виконання покарань і підпорядковані йому виправні заклади не проводять попереднє вивчення та аналіз ринку і цін на ньому. А також застосовують процедури закупівлі у одного учасника, що не тільки не сприяє забезпеченню конкуренції, а й створює підґрунтя для поширення такого явища як корупція, оскільки визначення розміру ціни на виконання робіт відбувається з одним учасником [239].

Порушення у сфері державних закупівель становлять 96,1 млн грн, з яких на підприємствах, установах виконання покарань — 52,6 млн грн, у Державній пенітенціарній службі України — 38,8 млн гривень. Так, ДПтС України, порушуючи вимоги законодавства про державні

продуктів харчування): подано — 10 скарг; прийнято до розгляду — 9 скарг; відмовлено у задоволенні — 4 скарги; задоволено скарг повністю та частково — 1. Зазначена інформація свідчить про наявність численних типових порушень замовниками вимог законодавства у сфері державних закупівель під час проведення ними процедур закупівель за державні кошти [238]. Водночас за результатами розгляду зазначених скарг можна визначити певні види порушень, допущених замовниками під час проведення зазначених процедур закупівель, а саме: складання замовниками документації конкурсних торгів з порушенням основних принципів державних закупівель, визначених законом України «Про здійснення державних закупівель»; встановлення непрозорих та нечітких технічних і кваліфікаційних вимог документації конкурсних торгів, зокрема вимоги щодо необхідності надання учасниками документів, передбачених чинним законодавством; неправомірне визначення переможця процедури закупівлі; допущення до оцінки пропозицій конкурсних торгів учасників процедури закупівлі, які не відповідають вимогам документації конкурсних торгів тощо.

Головний мотив до скоєння правопорушень у сфері державних закупівель — це матеріальна користь співробітників замовників — службових та посадових осіб. Тобто персональну відповідальність за вибір та застосування процедур закупівлі несуть службові (посадові) особи замовника — члени комітету з конкурсних торгів.

Перевірка державних закупівель, проведена Тендерною палатою України в Державному департаменті України з питань виконання покарань і підпорядкованих йому виправних закладів, встановила грубі порушення вимог чинного законодавства на загальну суму 217,98 млн гривень. Однією з причин нанесення державі збитків при проведенні закупівель є те, що, порушуючи свої функції, Державний департамент України з питань виконання покарань і підпорядковані йому виправні заклади не проводять попереднє вивчення та аналіз ринку і цін на ньому. А також застосовують процедури закупівлі у одного учасника, що не тільки не сприяє забезпеченню конкуренції, а й створює підґрунтя для поширення такого явища як корупція, оскільки визначення розміру ціни на виконання робіт відбувається з одним учасником [239].

Порушення у сфері державних закупівель становлять 96,1 млн грн, з яких на підприємствах, установах виконання покарань — 52,6 млн грн, у Державній пенітенціарній службі України — 38,8 млн гривень. Так, ДПтС України, порушуючи вимоги законодавства про державні

закупівлі, не відхилено пропозиції конкурсних торгів при придбанні вугілля та цукру, як такі, що не відповідають умовам документації конкурсних торгів, та не відмінено торги як такі, що не відбулися, на загальну суму 34,8 млн гривень. Найбільші суми порушень у сфері державних закупівель встановлено на підприємстві Стрижавської виправної колонії № 81 Вінницької області — 5,2 млн грн, підприємстві Бердичівського виправного центру № 108 Житомирської області — 4,4 млн грн, підприємстві Катеринівської виправної колонії Рівненської області — 1 млн гривень. Загалом за результатами проведених ревізій складено 294 протоколи про адміністративні правопорушення на винних осіб та направлено до суду 6 протоколів у зв'язку з порушенням законодавства про бюджетну систему та 3 протоколи у зв'язку із порушенням законодавства про закупівлі [240].

Махінації з бюджетними коштами, які здійснювалися у пенітенціарній системі впродовж 2009 року, дозволяють стверджувати не тільки про їх системний характер, а й про те, що вони «кришувались» високими посадовими особами. Так, Головним контрольно-ревізійним управлінням України виявлено фінансових порушень і зловживань на суму 468 000 000 гривень. Значна частина цих коштів просто осіла на рахунках фірм-постачальників. Зокрема, із закуплених 400 т цукру на суму 2,6 млн гривень до споживача дійшло трохи більше 40 т. А решта 359,3 т, щоб приховати сліди махінації, оформили, що вони нібито перебувають на відповідальному зберіганні. Крім того, було встановлено, що в деякі виправні установи Полтавської області замість цукру фірмою постачальником була завезена сіль [241].

Разом з тим працівниками управління по боротьбі з організованою злочинністю ГУМВС України у Київській області було викрито організовану злочинну групу, у складі двох високопосадовців Державного департаменту України з питань виконання покарань та начальника і старшого інспектора відділу інтенданського та господарського забезпечення однієї з виправних колоній Київської області. Вони, зловживаючи службовим становищем, з корисливою метою власного збагачення та діючи в інтересах одного з підприємств, склали та підписали документи з неправдивими даними щодо закупівлі 200 т цукру, призначеного для харчування засуджених, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі. Унаслідок неправомірних дій з боку посадовців на склади виправної колонії поступило лише 23,9 т цукру. Кошти на решту 176 т у сумі 1 мільйон 114 тисяч гривень зловмисники привласнили. Отже, державному бюджету завдано збитків на вказану суму. Стосовно зазначених осіб прокуратура Київської

закупівлі, не відхилено пропозиції конкурсних торгів при придбанні вугілля та цукру, як такі, що не відповідають умовам документації конкурсних торгів, та не відмінено торги як такі, що не відбулися, на загальну суму 34,8 млн гривень. Найбільші суми порушень у сфері державних закупівель встановлено на підприємстві Стрижавської виправної колонії № 81 Вінницької області — 5,2 млн грн, підприємстві Бердичівського виправного центру № 108 Житомирської області — 4,4 млн грн, підприємстві Катеринівської виправної колонії Рівненської області — 1 млн гривень. Загалом за результатами проведених ревізій складено 294 протоколи про адміністративні правопорушення на винних осіб та направлено до суду 6 протоколів у зв'язку з порушенням законодавства про бюджетну систему та 3 протоколи у зв'язку із порушенням законодавства про закупівлі [240].

Махінації з бюджетними коштами, які здійснювалися у пенітенціарній системі впродовж 2009 року, дозволяють стверджувати не тільки про їх системний характер, а й про те, що вони «кришувались» високими посадовими особами. Так, Головним контрольно-ревізійним управлінням України виявлено фінансових порушень і зловживань на суму 468 000 000 гривень. Значна частина цих коштів просто осіла на рахунках фірм-постачальників. Зокрема, із закуплених 400 т цукру на суму 2,6 млн гривень до споживача дійшло трохи більше 40 т. А решта 359,3 т, щоб приховати сліди махінації, оформили, що вони нібито перебувають на відповідальному зберіганні. Крім того, було встановлено, що в деякі виправні установи Полтавської області замість цукру фірмою постачальником була завезена сіль [241].

Разом з тим працівниками управління по боротьбі з організованою злочинністю ГУМВС України у Київській області було викрито організовану злочинну групу, у складі двох високопосадовців Державного департаменту України з питань виконання покарань та начальника і старшого інспектора відділу інтенданського та господарського забезпечення однієї з виправних колоній Київської області. Вони, зловживаючи службовим становищем, з корисливою метою власного збагачення та діючи в інтересах одного з підприємств, склали та підписали документи з неправдивими даними щодо закупівлі 200 т цукру, призначеного для харчування засуджених, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі. Унаслідок неправомірних дій з боку посадовців на склади виправної колонії поступило лише 23,9 т цукру. Кошти на решту 176 т у сумі 1 мільйон 114 тисяч гривень зловмисники привласнили. Отже, державному бюджету завдано збитків на вказану суму. Стосовно зазначених осіб прокуратура Київської

області порушила кримінальну справу за ознаками злочинів, передбачених ч. 2 ст. 366 (службове підроблення), ч. 2, 3 ст. 364 (зловживання владою або службовим становищем) та ч. 3 ст. 27 (приховування злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації) Кримінального кодексу України [242].

К.Ю. Водоскалова зазначає, що, як свідчать статистичні дані, зменшення правопорушень у сфері державних закупівель з часом та в результаті прийняття відповідних профільних та галузевих нормативно-правових актів не відбулося. Одна лише наявність норм і механізмів протидії зловживанням, розкраданням державних коштів на хабарництво у сфері державних закупівель не означає повне викорінення цих явищ. Потрібні реальні узгоджені дії не лише з боку органів державної влади та правоохоронних органів, а й з боку самих учасників процедур державних закупівель. Різні заходи впливу з метою зменшення злочинних проявів у сфері державних закупівель, що посягають на бюджетні кошти, можуть бути ефективними у разі їх комплексного та всебічного застосування [234, с. 73–74].

Отже, суттєве збільшення кількості правопорушень у сфері державних закупівель в Україні викликає серйозне занепокоєння, оскільки вони становлять значну соціальну загрозу для держави.

Доцільно зазначити, що Верховною Радою України 10.04.2014 р. було прийнято Закон України «Про здійснення державних закупівель» [243], метою якого є вдосконалення законодавства у сфері державних закупівель, підвищення рівня прозорості та відкритості здійснення процедури державних закупівель, запобігання проявам корупції в цій сфері, розширення сфери дії Закону та стабілізації економічної ситуації в Україні.

Зауважимо, що терміни «корупційне правопорушення» та «злочин» вживаються в цьому законі у значеннях, визначених відповідно в Законі України «Про запобігання корупції» та Кримінальному кодексі України.

А.Б. Павловський стверджує, що «фактичний стан справ у системі державних закупівель дозволяє вмотивовано стверджувати, що більшість з існуючих принципів державних закупівель, визначених у вітчизняному законодавстві, не реалізуються на практиці. Серед причин такого явища є відсутність належного науково-теоретичного обґрунтування застосування існуючих принципів» [244, с. 386].

На думку К.Б. Маркелова, однією з основних проблем є та обставина, що чинне законодавство, яке регулює державні та муніципальні закупівлі, не повною мірою сформувало понятійний апарат. Він вва-

області порушила кримінальну справу за ознаками злочинів, передбачених ч. 2 ст. 366 (службове підроблення), ч. 2, 3 ст. 364 (зловживання владою або службовим становищем) та ч. 3 ст. 27 (приховування злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації) Кримінального кодексу України [242].

К.Ю. Водоскалова зазначає, що, як свідчать статистичні дані, зменшення правопорушень у сфері державних закупівель з часом та в результаті прийняття відповідних профільних та галузевих нормативно-правових актів не відбулося. Одна лише наявність норм і механізмів протидії зловживанням, розкраданням державних коштів на хабарництво у сфері державних закупівель не означає повне викорінення цих явищ. Потрібні реальні узгоджені дії не лише з боку органів державної влади та правоохоронних органів, а й з боку самих учасників процедур державних закупівель. Різні заходи впливу з метою зменшення злочинних проявів у сфері державних закупівель, що посягають на бюджетні кошти, можуть бути ефективними у разі їх комплексного та всебічного застосування [234, с. 73–74].

Отже, суттєве збільшення кількості правопорушень у сфері державних закупівель в Україні викликає серйозне занепокоєння, оскільки вони становлять значну соціальну загрозу для держави.

Доцільно зазначити, що Верховною Радою України 10.04.2014 р. було прийнято Закон України «Про здійснення державних закупівель» [243], метою якого є вдосконалення законодавства у сфері державних закупівель, підвищення рівня прозорості та відкритості здійснення процедури державних закупівель, запобігання проявам корупції в цій сфері, розширення сфери дії Закону та стабілізації економічної ситуації в Україні.

Зауважимо, що терміни «корупційне правопорушення» та «злочин» вживаються в цьому законі у значеннях, визначених відповідно в Законі України «Про запобігання корупції» та Кримінальному кодексі України.

А.Б. Павловський стверджує, що «фактичний стан справ у системі державних закупівель дозволяє вмотивовано стверджувати, що більшість з існуючих принципів державних закупівель, визначених у вітчизняному законодавстві, не реалізуються на практиці. Серед причин такого явища є відсутність належного науково-теоретичного обґрунтування застосування існуючих принципів» [244, с. 386].

На думку К.Б. Маркелова, однією з основних проблем є та обставина, що чинне законодавство, яке регулює державні та муніципальні закупівлі, не повною мірою сформувало понятійний апарат. Він вва-

жає, що відсутність серйозного юридичного опрацювання понятійного апарату, а також норм, що регулюють державні і муніципальні закупівлі, призводить до того, що сучасне законодавство у зазначеній сфері є заплутаним і вимагає серйозного вивчення і допрацювання [245].

На думку П.Т. Хукаленко, і сам чинний Закон, і заходи зі здійснення поточного контролю силами наших ревізорів і працівників спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань координації закупівель товарів, робіт і послуг дають право говорити про існування різних корупційних схем у сфері закупівель за державні кошти. Метою закону є, разом з іншим, запобігання корупції у сфері закупівель товарів, робіт і послуг за державні кошти. Але, на його думку, закон, який не лише зобов'язує, а й у більшості випадків дозволяє, не може поставити жорсткий заслін проявам корупції при витрачанні державних коштів [246].

Практика показує, що основна маса правопорушень корупційного характеру, пов'язаних з так званими відкатами, стосується допуску до участі в торгах. Порушення проявляються в незаконній відмові в допуску до участі в торгах, а також у незаконному допуску до участі в торгах учасників розміщення замовлень, яких не можна було допустити через невідповідність встановленим вимогам.

Зазначимо також, що деякі норми у сфері державних закупівель недостатньо чітко прописані, в наслідок чого виникають суперечності з іншими нормативними актами, а саме сумнівного видається правомірність вимог замовника торгів відповідно до ст. 17 Закону України «Про здійснення державних закупівель» [243]. У Законі передбачено, що замовники торгів вимагають інформацію щодо притягнення учасника торгів до відповідальності за вчинення у сфері державних закупівель корупційного правопорушення, а саме: «відомості про юридичну особу, яка є учасником або учасником попередньої кваліфікації, внесено до Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення ...». Адже іншим Законом України «Про захист персональних даних» [247] передбачено заборону на обробку персональних даних, що стосуються звинувачення у скоєнні злочину або засудження до кримінального покарання.

Отже, проаналізувавши сучасне законодавство в Україні у сфері державних закупівель загалом, можна зробити висновок, що воно є не досконалим, оскільки містить певні прогалини, занадто складне, досить непрозоре та надто м'яке до порушників, що може сприяти виникненню корупційних зв'язків між представниками замовника і учасниками конкурсних торгів.

жає, що відсутність серйозного юридичного опрацювання понятійного апарату, а також норм, що регулюють державні і муніципальні закупівлі, призводить до того, що сучасне законодавство у зазначеній сфері є заплутаним і вимагає серйозного вивчення і допрацювання [245].

На думку П.Т. Хукаленко, і сам чинний Закон, і заходи зі здійснення поточного контролю силами наших ревізорів і працівників спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань координації закупівель товарів, робіт і послуг дають право говорити про існування різних корупційних схем у сфері закупівель за державні кошти. Метою закону є, разом з іншим, запобігання корупції у сфері закупівель товарів, робіт і послуг за державні кошти. Але, на його думку, закон, який не лише зобов'язує, а й у більшості випадків дозволяє, не може поставити жорсткий заслін проявам корупції при витрачанні державних коштів [246].

Практика показує, що основна маса правопорушень корупційного характеру, пов'язаних з так званими відкатами, стосується допуску до участі в торгах. Порушення проявляються в незаконній відмові в допуску до участі в торгах, а також у незаконному допуску до участі в торгах учасників розміщення замовлень, яких не можна було допустити через невідповідність встановленим вимогам.

Зазначимо також, що деякі норми у сфері державних закупівель недостатньо чітко прописані, в наслідок чого виникають суперечності з іншими нормативними актами, а саме сумнівного видається правомірність вимог замовника торгів відповідно до ст. 17 Закону України «Про здійснення державних закупівель» [243]. У Законі передбачено, що замовники торгів вимагають інформацію щодо притягнення учасника торгів до відповідальності за вчинення у сфері державних закупівель корупційного правопорушення, а саме: «відомості про юридичну особу, яка є учасником або учасником попередньої кваліфікації, внесено до Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення ...». Адже іншим Законом України «Про захист персональних даних» [247] передбачено заборону на обробку персональних даних, що стосуються звинувачення у скоєнні злочину або засудження до кримінального покарання.

Отже, проаналізувавши сучасне законодавство в Україні у сфері державних закупівель загалом, можна зробити висновок, що воно є не досконалим, оскільки містить певні прогалини, занадто складне, досить непрозоре та надто м'яке до порушників, що може сприяти виникненню корупційних зв'язків між представниками замовника і учасниками конкурсних торгів.

На думку В.М. Грищенко, з якою ми погоджуємося, що для «вирішення проблемних ситуацій та уникнення їх виникнення в найближчому майбутньому, а також для зменшення рівня корупції законодавцю потрібно на виконання положень п. 8 ч. 1 ст. 92 Конституції України прийняти Закон України «Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти», яким слід детально врегулювати цю сферу. Необхідно не на словах, а на ділі створити конкурентне середовище у сфері державних закупівель, а також запобігати проявам корупції у цій сфері, забезпечити прозорість процедур закупівель товарів, робіт і послуг за державні кошти для досягнення оптимального і раціонального їх використання» [237].

Зважаючи на викладене вище, вважаємо, що наявність у законодавстві щодо порушників лише адміністративної відповідальності у сфері державних закупівель як одного із заходів адміністративного примусу та виду юридичної відповідальності не повною мірою сприяє усуненню фактів корупційних правопорушень. На нашу думку, доцільно вивчити та запровадити заходи «позитивної» відповідальності, а саме заохочень, щодо учасників процесу державних закупівель зі сторони замовника.

Одним з основоположних принципів, якими керується пенітенціарна система в процесі реалізації своїх функцій і завдань, є принцип гуманізму. Принцип гуманізму щодо засуджених реалізується в наданні гарантій здійснення засудженими прав і свобод з відповідним покаранню обмеженням. Для виховання і виправлення засудженого, який вчинив злочин, а також дотримання ним режиму виправної установи, без сумніву, необхідне стимулювання. Таким є право на умовно-дострокове звільнення, закріплене статтею 81 Кримінального кодексу України. Законом (ч. 2 ст. 81 Кримінального кодексу України) визначено, що умовно-дострокове звільнення застосовується до засуджених, які сумлінною поведінкою і ставленням до праці довели своє виправлення. Інститут умовно-дострокового звільнення є частиною механізму реалізації принципу гуманізму.

О.В. Дашенко зазначає, що «умовно-дострокове звільнення від відбування покарання є одним із найважливіших засобів стимулювання позитивної поведінки засуджених та дострокового досягнення й закріплення цілей виправлення й спеціального попередження» [248, с. 43].

Зокрема, протягом першого півріччя 2011 року під дію статті 81 Кримінального кодексу України, яка регламентує умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, підпадало 24 419 засуджених, з яких було достроково звільнено 9 058 або 42,3 %. Серед достро-

На думку В.М. Грищенко, з якою ми погоджуємося, що для «вирішення проблемних ситуацій та уникнення їх виникнення в найближчому майбутньому, а також для зменшення рівня корупції законодавцю потрібно на виконання положень п. 8 ч. 1 ст. 92 Конституції України прийняти Закон України «Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти», яким слід детально врегулювати цю сферу. Необхідно не на словах, а на ділі створити конкурентне середовище у сфері державних закупівель, а також запобігати проявам корупції у цій сфері, забезпечити прозорість процедур закупівель товарів, робіт і послуг за державні кошти для досягнення оптимального і раціонального їх використання» [237].

Зважаючи на викладене вище, вважаємо, що наявність у законодавстві щодо порушників лише адміністративної відповідальності у сфері державних закупівель як одного із заходів адміністративного примусу та виду юридичної відповідальності не повною мірою сприяє усуненню фактів корупційних правопорушень. На нашу думку, доцільно вивчити та запровадити заходи «позитивної» відповідальності, а саме заохочень, щодо учасників процесу державних закупівель зі сторони замовника.

Одним з основоположних принципів, якими керується пенітенціарна система в процесі реалізації своїх функцій і завдань, є принцип гуманізму. Принцип гуманізму щодо засуджених реалізується в наданні гарантій здійснення засудженими прав і свобод з відповідним покаранню обмеженням. Для виховання і виправлення засудженого, який вчинив злочин, а також дотримання ним режиму виправної установи, без сумніву, необхідне стимулювання. Таким є право на умовно-дострокове звільнення, закріплене статтею 81 Кримінального кодексу України. Законом (ч. 2 ст. 81 Кримінального кодексу України) визначено, що умовно-дострокове звільнення застосовується до засуджених, які сумлінною поведінкою і ставленням до праці довели своє виправлення. Інститут умовно-дострокового звільнення є частиною механізму реалізації принципу гуманізму.

О.В. Дашенко зазначає, що «умовно-дострокове звільнення від відбування покарання є одним із найважливіших засобів стимулювання позитивної поведінки засуджених та дострокового досягнення й закріплення цілей виправлення й спеціального попередження» [248, с. 43].

Зокрема, протягом першого півріччя 2011 року під дію статті 81 Кримінального кодексу України, яка регламентує умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, підпадало 24 419 засуджених, з яких було достроково звільнено 9 058 або 42,3 %. Серед достро-

ково звільнених 379 осіб, яких можна віднести до вразливих верств населення, з них 176 засуджених — інваліди, 133 — важкохворі, 59 — неповнолітні, 25 — жінки, які мають малолітніх дітей, 16 — особи, старші 70 років [249]. За даними ДПтСУ, протягом 2013 року звільнилося 43 736 осіб, у тому числі 21 639 осіб звільнено умовно-достроково. І це становить 47, 3 % від числа осіб, які формально підпадали під УДЗ [250].

Разом з тим необхідно зазначити «... у 1990 р. тільки менше 13 000 громадян були звільнені з місць позбавлення волі до закінчення призначеного судом терміну відбування покарання при загальній чисельності тюремного населення майже 2 млн осіб. У 1999 р. достроково звільнилися понад 93 000 громадян (загальна чисельність ув'язнених — 1,04 млн чоловік). А вже в 2003 р. умовно-достроково було звільнено 139 031 осіб, що становило 55,1 % від загального числа звільнених (при загальній чисельності ув'язнених 847 тис. осіб). Тобто умовно-достроково було звільнено 16,5 % від загального числа ув'язнених, включаючи підслідних ...» [251].

Водночас, незважаючи на величезний гуманістичний та виховний заряд, що діє на сьогодні в Україні, механізм реалізації інституту умовно-дострокового звільнення, на думку керівництва пенітенціарної системи, «корупційно небезпечний». Стурбованість ДПтС України викликають непрофесійні дії персоналу з підготовки засуджених до застосування УДЗ, визначення ступеня їх виправлення, випадки службових зловживань у цій сфері діяльності. Крім того, ДПтС України жорстко і принципово реагує на спроби будь-яких категорій персоналу зловживати службовим становищем. Унаслідок проведеної роботи у першому півріччі 2011 року співробітниками внутрішньої безпеки ДПтС України виявлено 9 випадків правопорушень з ознаками корупції при розгляді питань можливості застосування до засуджених УДЗ. Такі посадові особи звільнені з органів ДКВС України, проти них порушено кримінальні справи [249].

Вивчення практики застосування до засуджених умовно-дострокового звільнення дозволило виявити як об'єктивні, так і суб'єктивні фактори, що вимагають змін у підходах до умовно-дострокового звільнення засуджених. Одним з факторів, який викликає скарги і створює умови для зловживань, є непоінформованість засуджених та їх родичів про правові норми застосування умовно-дострокового звільнення, про спроби вирішити питання звільнення будь-яким, але не завжди законним способом.

ково звільнених 379 осіб, яких можна віднести до вразливих верств населення, з них 176 засуджених — інваліди, 133 — важкохворі, 59 — неповнолітні, 25 — жінки, які мають малолітніх дітей, 16 — особи, старші 70 років [249]. За даними ДПтСУ, протягом 2013 року звільнилося 43 736 осіб, у тому числі 21 639 осіб звільнено умовно-достроково. І це становить 47, 3 % від числа осіб, які формально підпадали під УДЗ [250].

Разом з тим необхідно зазначити «... у 1990 р. тільки менше 13 000 громадян були звільнені з місць позбавлення волі до закінчення призначеного судом терміну відбування покарання при загальній чисельності тюремного населення майже 2 млн осіб. У 1999 р. достроково звільнилися понад 93 000 громадян (загальна чисельність ув'язнених — 1,04 млн чоловік). А вже в 2003 р. умовно-достроково було звільнено 139 031 осіб, що становило 55,1 % від загального числа звільнених (при загальній чисельності ув'язнених 847 тис. осіб). Тобто умовно-достроково було звільнено 16,5 % від загального числа ув'язнених, включаючи підслідних ...» [251].

Водночас, незважаючи на величезний гуманістичний та виховний заряд, що діє на сьогодні в Україні, механізм реалізації інституту умовно-дострокового звільнення, на думку керівництва пенітенціарної системи, «корупційно небезпечний». Стурбованість ДПтС України викликають непрофесійні дії персоналу з підготовки засуджених до застосування УДЗ, визначення ступеня їх виправлення, випадки службових зловживань у цій сфері діяльності. Крім того, ДПтС України жорстко і принципово реагує на спроби будь-яких категорій персоналу зловживати службовим становищем. Унаслідок проведеної роботи у першому півріччі 2011 року співробітниками внутрішньої безпеки ДПтС України виявлено 9 випадків правопорушень з ознаками корупції при розгляді питань можливості застосування до засуджених УДЗ. Такі посадові особи звільнені з органів ДКВС України, проти них порушено кримінальні справи [249].

Вивчення практики застосування до засуджених умовно-дострокового звільнення дозволило виявити як об'єктивні, так і суб'єктивні фактори, що вимагають змін у підходах до умовно-дострокового звільнення засуджених. Одним з факторів, який викликає скарги і створює умови для зловживань, є непоінформованість засуджених та їх родичів про правові норми застосування умовно-дострокового звільнення, про спроби вирішити питання звільнення будь-яким, але не завжди законним способом.

В. Бочаров-Гуз, правозахисник контактної групи міжнародної правозахисної організації Transparency International в Україні, провів опитування понад 30 людей, звільнених з місць позбавлення волі. Причому для представлення більш повної картини в ході опитування проінтерв'ювали тих, хто звільнявся з пенітенціарних установ, що знаходяться в різних регіонах України. Практично всі опитані вказали на те, що поширеність корупції при підготовці засудженого до умовно-дострокового звільнення становить не менше 90 %. Тобто, виходячи з результатів опитування, можна припустити, що з 100 чоловік, що звільнилися умовно-достроково, 90 були залучені в корупцію [252].

Всеросійська Антикоруційна громадська приймальня «Чисті руки» опублікувала щорічну доповідь про рівень корупції в Росії за період 2013–2014 роки. У доповіді наголошується, що зростає кількість скарг на корупцію при отриманні засудженими умовно-дострокового звільнення. Якщо в попередні роки з такою проблемою стикався кожен десятий, то за звітний період 2/3 звернень громадян містять відомості, що при умовно-достроковому звільненні необхідно оплачувати хабарі — починаючи зі зняття стягнень та покупки заохочень і завершуючи позитивним висновком колонії. Середній розмір хабара за умовно-дострокове звільнення, як повідомляють ув'язнені, еквівалентний 10 тисяч доларів США [253].

Інститут умовно-дострокового звільнення засуджених з виправних установ являє собою фактичне звільнення з колонії на умовах, зазначених судом у судовому рішенні, якими можуть бути: недопущення громадського порядку, заборона зміни постійного місця проживання, роботи без повідомлення наглядових органів, примусове проходження курсу лікування від алкоголізму, наркоманії і тощо. Чи не стало відбуття частини покарання похідною умовного терміну засудження. Адже при порушенні умов, визначених судом, на яких було застосовано до засудженого УДЗ, воно може бути судом скасовано протягом строку невідбутої частини покарання. Суд може застосувати УДЗ до засудженого, якщо в ході судового засідання він прийде до висновку про те, що для свого виправлення засуджений не потребує повного відбування призначеного судом покарання. Якості докази, що підтверджують доводи, адміністрація установи надає характеризуючий матеріал на засудженого (характеристика на засудженого, довідка про порушення і заохочення засудженого, особова справа засудженого і тощо).

У більшості справ суди зазначають показники, які, на їхню думку, доводять сумлінну поведінку засудженого. Зокрема, такий по-

В. Бочаров-Гуз, правозахисник контактної групи міжнародної правозахисної організації Transparency International в Україні, провів опитування понад 30 людей, звільнених з місць позбавлення волі. Причому для представлення більш повної картини в ході опитування проінтерв'ювали тих, хто звільнявся з пенітенціарних установ, що знаходяться в різних регіонах України. Практично всі опитані вказали на те, що поширеність корупції при підготовці засудженого до умовно-дострокового звільнення становить не менше 90 %. Тобто, виходячи з результатів опитування, можна припустити, що з 100 чоловік, що звільнилися умовно-достроково, 90 були залучені в корупцію [252].

Всеросійська Антикоруційна громадська приймальня «Чисті руки» опублікувала щорічну доповідь про рівень корупції в Росії за період 2013–2014 роки. У доповіді наголошується, що зростає кількість скарг на корупцію при отриманні засудженими умовно-дострокового звільнення. Якщо в попередні роки з такою проблемою стикався кожен десятий, то за звітний період 2/3 звернень громадян містять відомості, що при умовно-достроковому звільненні необхідно оплачувати хабарі — починаючи зі зняття стягнень та покупки заохочень і завершуючи позитивним висновком колонії. Середній розмір хабара за умовно-дострокове звільнення, як повідомляють ув'язнені, еквівалентний 10 тисяч доларів США [253].

Інститут умовно-дострокового звільнення засуджених з виправних установ являє собою фактичне звільнення з колонії на умовах, зазначених судом у судовому рішенні, якими можуть бути: недопущення громадського порядку, заборона зміни постійного місця проживання, роботи без повідомлення наглядових органів, примусове проходження курсу лікування від алкоголізму, наркоманії і тощо. Чи не стало відбуття частини покарання похідною умовного терміну засудження. Адже при порушенні умов, визначених судом, на яких було застосовано до засудженого УДЗ, воно може бути судом скасовано протягом строку невідбутої частини покарання. Суд може застосувати УДЗ до засудженого, якщо в ході судового засідання він прийде до висновку про те, що для свого виправлення засуджений не потребує повного відбування призначеного судом покарання. Якості докази, що підтверджують доводи, адміністрація установи надає характеризуючий матеріал на засудженого (характеристика на засудженого, довідка про порушення і заохочення засудженого, особова справа засудженого і тощо).

У більшості справ суди зазначають показники, які, на їхню думку, доводять сумлінну поведінку засудженого. Зокрема, такий по-

казник сумлінної поведінки як позитивна характеристика засудженого адміністрації установи відбування покарання був врахований судами у 61,9 % справ; не порушення режиму відбування покарання — 45,7 % справ; відсутність дисциплінарних стягнень — у 40,9 % справ; не порушення режиму відбування покарання після погашення дисциплінарних стягнень — у 18,1 % справ; активна участь у громадському житті кримінально-виконавчої установи — у 17,1 % справ; позитивна характеристика за місцем проживання — у 6,7 % справ; зразкова поведінка засудженого — у 5,7 % справ; участь у колективах самодіяльності та участь у програмах виховного впливу — у 3,8 % справ відповідно; підвищення освіти — у 2,9 % справ; часткове відшкодування збитків — у 2,8 % справ. При цьому у 29,5 % справ сумлінну поведінку засудженого суди визначили через сумлінне ставлення до праці [254, с. 105].

Як зазначає Є. Жовтіс, для умовно-дострокового звільнення необхідний цілий ряд критеріїв. По-перше, засуджений повинен «відсидіти» не менше 1/3 призначеного йому терміну покарання за вчинення злочину невеликої або середньої тяжкості, 1/2 — за скоєння тяжкого злочину і 2/3 — за вчинення особливо тяжкого злочину. ... По-друге, для УДЗ засуджений повинен позитивно характеризуватися адміністрацією установи. Позитивна характеристика «заробляється» заохоченнями і відсутністю стягнень, участю в діяльності самодіяльних організацій та культурно-масових заходах, сумлінною працею. І тут виникає такий простір для сваволі, корупції та маніпулювання, що заробляння заохочень і неотримання стягнень перетворюється на екстремальний вид спорту [255].

Доцільно зазначити, що характеристика є основним документом, що свідчить про ступінь виправлення засудженого. Проблематика цього положення законодавства полягає в суб'єктивності оцінки ступеня виправлення засудженого, який відбуває покарання у вигляді позбавлення волі. У законодавстві немає чітко сформульованих критеріїв, за якими можна було б судити про виправлення засудженого. Стандартна характеристика містить відомості про поведінку засудженого, зокрема перелік заходів заохочення або стягнення за період фактичного відбуття покарання і тощо, а також висновок про виправлення засудженого. Саме підготовка позитивної характеристики, з урахуванням побажаний засуджених, іноді і приносить додатковий прибуток відповідальним співробітникам установи.

Отже, такий факт створює підґрунтя для корупції. У тюрмах практикується вимагання хабара з боку тюремників. Наприклад, до засу-

казник сумлінної поведінки як позитивна характеристика засудженого адміністрації установи відбування покарання був врахований судами у 61,9 % справ; не порушення режиму відбування покарання — 45,7 % справ; відсутність дисциплінарних стягнень — у 40,9 % справ; не порушення режиму відбування покарання після погашення дисциплінарних стягнень — у 18,1 % справ; активна участь у громадському житті кримінально-виконавчої установи — у 17,1 % справ; позитивна характеристика за місцем проживання — у 6,7 % справ; зразкова поведінка засудженого — у 5,7 % справ; участь у колективах самодіяльності та участь у програмах виховного впливу — у 3,8 % справ відповідно; підвищення освіти — у 2,9 % справ; часткове відшкодування збитків — у 2,8 % справ. При цьому у 29,5 % справ сумлінну поведінку засудженого суди визначили через сумлінне ставлення до праці [254, с. 105].

Як зазначає Є. Жовтіс, для умовно-дострокового звільнення необхідний цілий ряд критеріїв. По-перше, засуджений повинен «відсидіти» не менше 1/3 призначеного йому терміну покарання за вчинення злочину невеликої або середньої тяжкості, 1/2 — за скоєння тяжкого злочину і 2/3 — за вчинення особливо тяжкого злочину. ... По-друге, для УДЗ засуджений повинен позитивно характеризуватися адміністрацією установи. Позитивна характеристика «заробляється» заохоченнями і відсутністю стягнень, участю в діяльності самодіяльних організацій та культурно-масових заходах, сумлінною працею. І тут виникає такий простір для сваволі, корупції та маніпулювання, що заробляння заохочень і неотримання стягнень перетворюється на екстремальний вид спорту [255].

Доцільно зазначити, що характеристика є основним документом, що свідчить про ступінь виправлення засудженого. Проблематика цього положення законодавства полягає в суб'єктивності оцінки ступеня виправлення засудженого, який відбуває покарання у вигляді позбавлення волі. У законодавстві немає чітко сформульованих критеріїв, за якими можна було б судити про виправлення засудженого. Стандартна характеристика містить відомості про поведінку засудженого, зокрема перелік заходів заохочення або стягнення за період фактичного відбуття покарання і тощо, а також висновок про виправлення засудженого. Саме підготовка позитивної характеристики, з урахуванням побажаний засуджених, іноді і приносить додатковий прибуток відповідальним співробітникам установи.

Отже, такий факт створює підґрунтя для корупції. У тюрмах практикується вимагання хабара з боку тюремників. Наприклад, до засу-

дженого, що іде до УДЗ, спеціально застосовують штучні стягнення і штрафи — чим їх більше, тим імовірність звільнитися достроково менше, а тому якщо засуджений хоче швидше вийти на свободу, тому вже не достатньо зразкової поведінки і працьовитості, тут все вирішить хабар [256].

Безперечно, не всі засуджені погоджуються на надавати хабар співробітникам виправних установ. На незгодних на такі умови у співробітників виправних установ є певні важелі тиску: необгрунтоване накладання стягнення у момент подачі заяви на умовно-дострокове звільнення (можуть бути підкладені в тумбочку або на ліжку речі або предмети, заборонені до зберігання); неналежна підготовка співробітниками виправної установи матеріалів на умовно-дострокове звільнення (так, характеристика може бути неповною: не містити відомостей про ступінь виправлення засудженого тощо) тощо.

За словами О. Букалова, правозахисника Донецького меморіалу, «Якщо їх немає, їх виносять: курив не в тому місці, постіль застелена не по зразку, гудзик не застібнув». Водночас А. Діденко заступник голови правління Центру захисту прав людини «Свобода» наголошує: «... а знімають ці самі стягнення, штучно створені або справжнісінькі, вже за гроші» [257].

Як свідчать багато засуджених, стягнення і заохочення, а також вирішення питання про УДЗ — це величезне корупційне поле, особливо в закритих виправних установах. Довести широкомаштабну корупцію, практично залучаючи до відповідальності всіх, хто використовує можливості системи для вимагання грошей у засуджених, дуже складно через закритість системи, але саме законодавство надає співробітникам адміністрації виправних установ такі дискреційні (за їх вибором) повноваження, що корупція просто неминуча [255].

О. Букалов, правозахисник Донецького меморіалу, зазначає: «...це небезпечно навіть не скільки тим, що людина опиняється на волі, скільки тим, що підривається інститут покарання за злочин. Ті, хто здійснює невеликі злочини, відбувають повний термін, а ті, кому ще [в зв'язку з тяжкістю покарання] сидіти і сидіти, виходить на свободу» [257].

В. Бочаров-Туз, правозахисник контактної групи міжнародної правозахисної організації Transparency International в Україні, зауважує: «ні законодавство, ні самі рекомендації не пояснюють механізм їх застосування. Тому з 11 критеріїв, представлених у документі, визначити які з них найбільш, а які найменш значущі, дуже складно. Тому

дженого, що іде до УДЗ, спеціально застосовують штучні стягнення і штрафи — чим їх більше, тим імовірність звільнитися достроково менше, а тому якщо засуджений хоче швидше вийти на свободу, тому вже не достатньо зразкової поведінки і працьовитості, тут все вирішить хабар [256].

Безперечно, не всі засуджені погоджуються на надавати хабар співробітникам виправних установ. На незгодних на такі умови у співробітників виправних установ є певні важелі тиску: необгрунтоване накладання стягнення у момент подачі заяви на умовно-дострокове звільнення (можуть бути підкладені в тумбочку або на ліжку речі або предмети, заборонені до зберігання); неналежна підготовка співробітниками виправної установи матеріалів на умовно-дострокове звільнення (так, характеристика може бути неповною: не містити відомостей про ступінь виправлення засудженого тощо) тощо.

За словами О. Букалова, правозахисника Донецького меморіалу, «Якщо їх немає, їх виносять: курив не в тому місці, постіль застелена не по зразку, гудзик не застібнув». Водночас А. Діденко заступник голови правління Центру захисту прав людини «Свобода» наголошує: «... а знімають ці самі стягнення, штучно створені або справжнісінькі, вже за гроші» [257].

Як свідчать багато засуджених, стягнення і заохочення, а також вирішення питання про УДЗ — це величезне корупційне поле, особливо в закритих виправних установах. Довести широкомаштабну корупцію, практично залучаючи до відповідальності всіх, хто використовує можливості системи для вимагання грошей у засуджених, дуже складно через закритість системи, але саме законодавство надає співробітникам адміністрації виправних установ такі дискреційні (за їх вибором) повноваження, що корупція просто неминуча [255].

О. Букалов, правозахисник Донецького меморіалу, зазначає: «...це небезпечно навіть не скільки тим, що людина опиняється на волі, скільки тим, що підривається інститут покарання за злочин. Ті, хто здійснює невеликі злочини, відбувають повний термін, а ті, кому ще [в зв'язку з тяжкістю покарання] сидіти і сидіти, виходить на свободу» [257].

В. Бочаров-Туз, правозахисник контактної групи міжнародної правозахисної організації Transparency International в Україні, зауважує: «ні законодавство, ні самі рекомендації не пояснюють механізм їх застосування. Тому з 11 критеріїв, представлених у документі, визначити які з них найбільш, а які найменш значущі, дуже складно. Тому

і наповнювати їх «змістом» тюремній адміністрації доводиться самотійно, тобто на свій розсуд. У такій ситуації через нечіткість і розмитість законодавчих норм і процедур співробітникам пенітенціарних установ дуже важко визначити, чи можна засудженого подати до умовно-дostroкового звільнення чи ні. Подолати ці труднощі і прийняти необхідне рішення, найчастіше, і допомагає корупція» [252].

Отже, хабар — найбільш поширений різновид маніпулювання засудженими, які претендують на умовно-дostroкове звільнення. Під хабарем мають на увазі таємну передачу грошових коштів співробітнику виправної установи за надання в суд бездоганної характеристики. Найчастіше за фактом вчинення подібних протиправних дій розкриття досить низьке, що опосередковано закритістю виправних установ. Практика показує, що в тюремній адміністрації прийнято називати хабар за дострокове звільнення гуманітарною допомогою. Хабар може полягати не тільки в грошовій оплаті — тут підійдуть і будматеріали для ремонту тюремних приміщень. Як стверджує І. Андрушко, держава на 50 % знизилася фінансування в'язниць. «Колонії не справляються з тим, щоб утримувати себе в нормальних умовах. Тому для засуджених «благодійний внесок» у вигляді, наприклад будматеріалів — реальна можливість заробити бали для дострокового звільнення [256].

Засуджені, які претендують на умовно-дostroкове звільнення підпадають під тотальну владу співробітників виправної установи, бо безпосередньо залежать від характеристики, а також від персоналу виправної установи. Саме в цьому і проявляється можливість співробітників маніпулювати засудженими які претендують на умовно-дostroкове звільнення, пропонуючи їм позитивні характеристики до клопотання за значні суми або надання певних послуг.

На нашу думку, потрібно зазначити, що хабар значно відрізняється від отримання гуманітарної допомоги. Зокрема, в окремих в'язницях за надання позитивної характеристики співробітники виправних установ пропонують внести добровільну пожертву на ремонт. Отримання грошових коштів такого характеру повинно офіційно документуватися і використовуватися на поліпшення побутових умов виправних установ.

На підставі викладеного вище, вважаємо потрібно розробити законопроект, який буде передбачати самотійне і безпосереднє звернення засуджених до суду з клопотанням на умовно-дostroкове звільнення. Такий судовий порядок дозволить приймати рішення з указанного питання об'єктивно, прозоро і законно, підвищуючи ефек-

і наповнювати їх «змістом» тюремній адміністрації доводиться самотійно, тобто на свій розсуд. У такій ситуації через нечіткість і розмитість законодавчих норм і процедур співробітникам пенітенціарних установ дуже важко визначити, чи можна засудженого подати до умовно-дostroкового звільнення чи ні. Подолати ці труднощі і прийняти необхідне рішення, найчастіше, і допомагає корупція» [252].

Отже, хабар — найбільш поширений різновид маніпулювання засудженими, які претендують на умовно-дostroкове звільнення. Під хабарем мають на увазі таємну передачу грошових коштів співробітнику виправної установи за надання в суд бездоганної характеристики. Найчастіше за фактом вчинення подібних протиправних дій розкриття досить низьке, що опосередковано закритістю виправних установ. Практика показує, що в тюремній адміністрації прийнято називати хабар за дострокове звільнення гуманітарною допомогою. Хабар може полягати не тільки в грошовій оплаті — тут підійдуть і будматеріали для ремонту тюремних приміщень. Як стверджує І. Андрушко, держава на 50 % знизилася фінансування в'язниць. «Колонії не справляються з тим, щоб утримувати себе в нормальних умовах. Тому для засуджених «благодійний внесок» у вигляді, наприклад будматеріалів — реальна можливість заробити бали для дострокового звільнення [256].

Засуджені, які претендують на умовно-дostroкове звільнення підпадають під тотальну владу співробітників виправної установи, бо безпосередньо залежать від характеристики, а також від персоналу виправної установи. Саме в цьому і проявляється можливість співробітників маніпулювати засудженими які претендують на умовно-дostroкове звільнення, пропонуючи їм позитивні характеристики до клопотання за значні суми або надання певних послуг.

На нашу думку, потрібно зазначити, що хабар значно відрізняється від отримання гуманітарної допомоги. Зокрема, в окремих в'язницях за надання позитивної характеристики співробітники виправних установ пропонують внести добровільну пожертву на ремонт. Отримання грошових коштів такого характеру повинно офіційно документуватися і використовуватися на поліпшення побутових умов виправних установ.

На підставі викладеного вище, вважаємо потрібно розробити законопроект, який буде передбачати самотійне і безпосереднє звернення засуджених до суду з клопотанням на умовно-дostroкове звільнення. Такий судовий порядок дозволить приймати рішення з указанного питання об'єктивно, прозоро і законно, підвищуючи ефек-

тивність протидії корупційним правопорушенням у пенітенціарній системі [258, с. 99].

Постійне спілкування засуджених із співробітниками КВС сприяє вчиненню протиправних діянь у виправних установах. Потрапляючи в місця позбавлення волі, засуджені опиняються в обмеженому просторі і для поліпшення свого становища вдаються до різноманітних хитрощів [259, с. 20]. Завдяки сформованій обстановці багато з спецконтингенту шукають і нерідко знаходять тих, хто, забуваючи про принципи моралі і права, готовий знехтувати посадовим становищем [260, с. 26].

Потрібно зазначити, що суспільн небезпека корупції в системі ФСВП пов'язана з тим, що, використовуючи корумпованість деяких співробітників кримінально-виконавчої системи, засуджені до позбавлення волі злочинці продовжують взаємодіяти з співучасниками, що залишилися на волі, незаконно отримують умовно-дострокове звільнення або «комфортні» умови відбування покарання. Внаслідок цього у суспільній свідомості може сформуватися думка про фактичну безкарність осіб, які винні у вчиненні злочинів, але мають можливість «відкупитися» [261, с. 18].

Відомчі нормативно-правові акти встановлюють перелік предметів, виробів і речовин, які засуджені не можуть мати при собі на території установ виконання покарань, а саме засоби мобільного зв'язку, алкогольні напої, наркотичні засоби, гроші, колючо-ріжучі предмети, холодну і вогнепальну зброю, спеціальні засоби активної оборони тощо. Проте нині почастишали випадки, коли, даючи хабар, засуджені можуть придбати заборонені предмети або уникнути відповідальності за їх зберігання.

Зокрема, більшість корупційних проявів, скоєних на території виправної установи, виражається в передачі заборонених предметів, які здебільшого і передають співробітники пенітенціарної системи, користуючись своїм службовим становищем. Як свідчать деякі дослідження, на територію виправних колоній доставляють, передають засудженим заборонені предмети такі особи: вільнонаймані співробітники — 28,0 %; родичі і знайомі засуджених — 25,1 %; засуджені, які користуються правом пересування без конвою — 11,6 %; інші громадяни, що мають доступ у колонію — 5,3 %; атестовані співробітники — 38,4 %. Як видно з наведених даних, більшість порушень вчиняються вільнонайманими та атестованими працівниками [262, с. 190].

І.М. Копотун підкреслює: «...інколи ефективну та успішну роботу установ виконання покарань можуть зводити нанівець вчинені пра-

тивність протидії корупційним правопорушенням у пенітенціарній системі [258, с. 99].

Постійне спілкування засуджених із співробітниками КВС сприяє вчиненню протиправних діянь у виправних установах. Потрапляючи в місця позбавлення волі, засуджені опиняються в обмеженому просторі і для поліпшення свого становища вдаються до різноманітних хитрощів [259, с. 20]. Завдяки сформованій обстановці багато з спецконтингенту шукають і нерідко знаходять тих, хто, забуваючи про принципи моралі і права, готовий знехтувати посадовим становищем [260, с. 26].

Потрібно зазначити, що суспільн небезпека корупції в системі ФСВП пов'язана з тим, що, використовуючи корумпованість деяких співробітників кримінально-виконавчої системи, засуджені до позбавлення волі злочинці продовжують взаємодіяти з співучасниками, що залишилися на волі, незаконно отримують умовно-дострокове звільнення або «комфортні» умови відбування покарання. Внаслідок цього у суспільній свідомості може сформуватися думка про фактичну безкарність осіб, які винні у вчиненні злочинів, але мають можливість «відкупитися» [261, с. 18].

Відомчі нормативно-правові акти встановлюють перелік предметів, виробів і речовин, які засуджені не можуть мати при собі на території установ виконання покарань, а саме засоби мобільного зв'язку, алкогольні напої, наркотичні засоби, гроші, колючо-ріжучі предмети, холодну і вогнепальну зброю, спеціальні засоби активної оборони тощо. Проте нині почастишали випадки, коли, даючи хабар, засуджені можуть придбати заборонені предмети або уникнути відповідальності за їх зберігання.

Зокрема, більшість корупційних проявів, скоєних на території виправної установи, виражається в передачі заборонених предметів, які здебільшого і передають співробітники пенітенціарної системи, користуючись своїм службовим становищем. Як свідчать деякі дослідження, на територію виправних колоній доставляють, передають засудженим заборонені предмети такі особи: вільнонаймані співробітники — 28,0 %; родичі і знайомі засуджених — 25,1 %; засуджені, які користуються правом пересування без конвою — 11,6 %; інші громадяни, що мають доступ у колонію — 5,3 %; атестовані співробітники — 38,4 %. Як видно з наведених даних, більшість порушень вчиняються вільнонайманими та атестованими працівниками [262, с. 190].

І.М. Копотун підкреслює: «...інколи ефективну та успішну роботу установ виконання покарань можуть зводити нанівець вчинені пра-

впорушення, серед яких найбільш поширеними є ті, що пов'язані із проникненням заборонених речей та предметів в установи виконання покарань, їх обігом та недозволених зв'язків персоналу із засудженими» [263, с. 396]. Відтак, співробітники пенітенціарної системи представляють певну загрозу безпеки, так як вони можуть проносити заборонені або протизаконні предмети. Небезпека полягає в тому, що предмети, заборонені для пронесення на режимну територію, можуть сприяти вчиненню протиправних дій з боку засуджених. Найбільш поширеним порушенням є доставляння в виправні установи речей, предметів, заборонених засудженим мати при собі, отримання їх у посылках, передачах і бандеролях, що має важливе значення для реалізації завдань, що стоять перед пенітенціарною системою. Крім того, встановлення недозволених зв'язків із засудженими спочатку, як правило, проявляються при передачі листів без цензури для відправки родичам і спільникам [264].

Л.Г. Якименко, аналізуючи відомі випадки проникнення заборонених предметів до установ виконання покарань, виділяє декілька категорій осіб, причетних до цього процесу. Зокрема, до них належать персонал установ виконання покарань, який, засуджені намагаються всілякими способами втягнути в недозволені зв'язки. Разом із тим непоодинокими є випадки, коли працівники добровільно, як правило, з корисливих мотивів, доставляють заборонені предмети засудженим [265, с. 494].

Отже, до осіб, які можуть бути причетні до доставки заборонених предметів в пенітенціані установи, можна віднести: близьких родичів, яким кримінально-виконавчим законодавством надано право на тривалі побачення. Зокрема родичі, прибуваючи на тривале побачення, приховуючи від догляду намагаються пронести заборонені предмети. Водночас під час короткострокового побачення, право на яке мають, крім близьких родичів, і інші особи, виключена можливість безпосереднього контакту між відвідувачем і засудженим; родичі засуджених та інші особи, які намагаються передати заборонені предмети та речовини в бандеролях, посылках та передачах, використовуючи різноманітні способи приховування; зловмисники, які перекидають заборонені предмети через огорожі пенітенціарних установ. До цих осіб потрібно віднести родичів, знайомих, друзів, колишніх засуджених; осіб, які за допомогою транспортних засобів, завозять на виробництво сировину (метал, дерево тощо) у підготовлених схованках на агрегатах транспортних засобів, доставляють заборонені предмети та речовини засудженим. У даному випадку у злочині задіяно водія

впорушення, серед яких найбільш поширеними є ті, що пов'язані із проникненням заборонених речей та предметів в установи виконання покарань, їх обігом та недозволених зв'язків персоналу із засудженими» [263, с. 396]. Відтак, співробітники пенітенціарної системи представляють певну загрозу безпеки, так як вони можуть проносити заборонені або протизаконні предмети. Небезпека полягає в тому, що предмети, заборонені для пронесення на режимну територію, можуть сприяти вчиненню протиправних дій з боку засуджених. Найбільш поширеним порушенням є доставляння в виправні установи речей, предметів, заборонених засудженим мати при собі, отримання їх у посылках, передачах і бандеролях, що має важливе значення для реалізації завдань, що стоять перед пенітенціарною системою. Крім того, встановлення недозволених зв'язків із засудженими спочатку, як правило, проявляються при передачі листів без цензури для відправки родичам і спільникам [264].

Л.Г. Якименко, аналізуючи відомі випадки проникнення заборонених предметів до установ виконання покарань, виділяє декілька категорій осіб, причетних до цього процесу. Зокрема, до них належать персонал установ виконання покарань, який, засуджені намагаються всілякими способами втягнути в недозволені зв'язки. Разом із тим непоодинокими є випадки, коли працівники добровільно, як правило, з корисливих мотивів, доставляють заборонені предмети засудженим [265, с. 494].

Отже, до осіб, які можуть бути причетні до доставки заборонених предметів в пенітенціані установи, можна віднести: близьких родичів, яким кримінально-виконавчим законодавством надано право на тривалі побачення. Зокрема родичі, прибуваючи на тривале побачення, приховуючи від догляду намагаються пронести заборонені предмети. Водночас під час короткострокового побачення, право на яке мають, крім близьких родичів, і інші особи, виключена можливість безпосереднього контакту між відвідувачем і засудженим; родичі засуджених та інші особи, які намагаються передати заборонені предмети та речовини в бандеролях, посылках та передачах, використовуючи різноманітні способи приховування; зловмисники, які перекидають заборонені предмети через огорожі пенітенціарних установ. До цих осіб потрібно віднести родичів, знайомих, друзів, колишніх засуджених; осіб, які за допомогою транспортних засобів, завозять на виробництво сировину (метал, дерево тощо) у підготовлених схованках на агрегатах транспортних засобів, доставляють заборонені предмети та речовини засудженим. У даному випадку у злочині задіяно водія

транспортного засобу; персонал органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, який засуджені намагаються будь-якими способами втягнути в недозволені зв'язки. Проте непоодинокі випадки, коли співробітники добровільно, як правило, з корисливих мотивів, проносять засудженим заборонені предмети; інші особи, що мають доступ та територію пенітенціарних установ, а саме: соціальні працівники, представники релігійних організацій, працівники медичних закладів та інші особи, яким надано пропуск на перебування в охоронюваній зоні.

Зокрема, у ході обшуків заходів у засуджених у 2007 році було вилучено понад 12 тис. літрів спиртних напоїв промислового виробництва та 35,6 кілограма наркотичних речовин різного походження. Більше 90 % вилучено при спробі доставки їх на територію установ. Останнім часом у переліку вилучених заборонених предметів зростає кількість стільникових телефонів. Якщо в 2006 році їх було вилучено близько 14 тис. штук, то за 9 місяців цього року вже понад 13 тис. За передачу або спробу передачі засудженим заборонених предметів у режимних територіях виправних установ у поточному році затримано близько 4 тис. осіб, що на 16 % більше, ніж у попередньому році [266, с. 13].

Під час здійснення розглянутих правопорушень винні особи ретельно маскують заборонені предмети, вдаючись до різних хитрощів. Зокрема, переносячи заборонені предмети через КПП і в кімнати побачень, правопорушники маскують їх в одязі, головних уборах, особистих речах з обладнаними схованками, у волоссі, природних порожнинах тіла. При перевезенні заборонених предметів транспортними засобами водії й інші особи використовують схованки, обладнані в сидіннях, рамах, дверцятах кабін, бензобаках а також у вантажах, що транспортуються. У передачах і поштових відправленнях заборонені предмети, що можуть стати знаряддям нападу, маскуються у продуктах харчування, речах, дозволених для використання засудженими, чи в їх упаковці. Для перекидання заборонених предметів на територію установ виконання покарань правопорушники використовують різні пристосування, у тому числі рогатки тощо. На контрагентських об'єктах, що не мають цілодобової охорони, засуджені у змові з працівниками господарського органу чи іншими особами обладнують схованки. У них під час відсутності охорони правопорушники закладають заборонені предмети, які потім забирають засуджені під час роботи і можуть скористатися ними як знаряддям нападу на охорону даного об'єкта чи на інших засуджених. Для створення таких схованок використовують сировину, заготовки, інструменти.

транспортного засобу; персонал органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, який засуджені намагаються будь-якими способами втягнути в недозволені зв'язки. Проте непоодинокі випадки, коли співробітники добровільно, як правило, з корисливих мотивів, проносять засудженим заборонені предмети; інші особи, що мають доступ та територію пенітенціарних установ, а саме: соціальні працівники, представники релігійних організацій, працівники медичних закладів та інші особи, яким надано пропуск на перебування в охоронюваній зоні.

Зокрема, у ході обшуків заходів у засуджених у 2007 році було вилучено понад 12 тис. літрів спиртних напоїв промислового виробництва та 35,6 кілограма наркотичних речовин різного походження. Більше 90 % вилучено при спробі доставки їх на територію установ. Останнім часом у переліку вилучених заборонених предметів зростає кількість стільникових телефонів. Якщо в 2006 році їх було вилучено близько 14 тис. штук, то за 9 місяців цього року вже понад 13 тис. За передачу або спробу передачі засудженим заборонених предметів у режимних територіях виправних установ у поточному році затримано близько 4 тис. осіб, що на 16 % більше, ніж у попередньому році [266, с. 13].

Під час здійснення розглянутих правопорушень винні особи ретельно маскують заборонені предмети, вдаючись до різних хитрощів. Зокрема, переносячи заборонені предмети через КПП і в кімнати побачень, правопорушники маскують їх в одязі, головних уборах, особистих речах з обладнаними схованками, у волоссі, природних порожнинах тіла. При перевезенні заборонених предметів транспортними засобами водії й інші особи використовують схованки, обладнані в сидіннях, рамах, дверцятах кабін, бензобаках а також у вантажах, що транспортуються. У передачах і поштових відправленнях заборонені предмети, що можуть стати знаряддям нападу, маскуються у продуктах харчування, речах, дозволених для використання засудженими, чи в їх упаковці. Для перекидання заборонених предметів на територію установ виконання покарань правопорушники використовують різні пристосування, у тому числі рогатки тощо. На контрагентських об'єктах, що не мають цілодобової охорони, засуджені у змові з працівниками господарського органу чи іншими особами обладнують схованки. У них під час відсутності охорони правопорушники закладають заборонені предмети, які потім забирають засуджені під час роботи і можуть скористатися ними як знаряддям нападу на охорону даного об'єкта чи на інших засуджених. Для створення таких схованок використовують сировину, заготовки, інструменти.

З метою забезпечення правопорядку в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах ДПтС України, надійного перекриття каналів надходження у зони, що охороняються, заборонених до використання речей і предметів, а також запобігання їх виготовленню засудженими та особами, взятими під варту, відповідно до наказу Державного департаменту України з питань виконання покарань від 22.10.2004 № 205/дск проводяться спеціальні операції під умовною назвою «Заслон» і «Щит».

На думку І.М. Копотуна, основними напрямками такої діяльності є: здійснення оперативно-розшукових заходів; виховна та соціально-психологічна робота з персоналом ДКВС України; проведення індивідуально-профілактичної, соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими, схильними до вживання наркотичних засобів та алкогольних напоїв, зберігання та виготовлення заборонених предметів; проведення спеціальних операцій, режимних заходів, оглядів об'єктів та обшуків засуджених та території установ виконання покарань; забезпечення надійної охорони об'єктів, перепускного режиму в установах виконання покарань, здійснення модернізації інженерно-технічного оснащення установ виконання покарань [267, с. 490].

Окремої уваги, на думку І.М. Копотуна, заслуговують заходи щодо підтримання належного стану інженерно-технічних засобів охорони та спеціальної техніки. З огляду на незадовільний стан ІТЗО та спеціальної техніки, які експлуатуються понад 40 років, що сприяє проникненню заборонених предметів у місця позбавлення волі, розроблено Програму технічного розвитку ДПтС України на 2011–2015 роки, яка включає заходи щодо впровадження сучасних технологій у діяльність служби з питань модернізації та переоснащення інженерно-технічних засобів охорони, зв'язку, телекомунікації та інформатизації. Виконання зазначеної Програми потребує додатковий обсяг фінансових ресурсів у сумі 635 млн грн. [263, с. 398].

Отже, якщо засуджений, перебуваючи в системі виконання покарань, не тільки стикається з фактами корупції, а й сам, залучаючись до протиправних корупційних зв'язків, продовжує скоювати злочини, не можна говорити про можливість виправлення засудженого і попередження вчинення ним нових злочинів, адже він не припиняє їх здійснювати [261, с. 18].

У таких умовах особливої актуальності набуває вирішення проблем попередження і припинення всіляких зловживань з боку співробітників установ і органів пенітенціарної системи, поставлених на

З метою забезпечення правопорядку в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах ДПтС України, надійного перекриття каналів надходження у зони, що охороняються, заборонених до використання речей і предметів, а також запобігання їх виготовленню засудженими та особами, взятими під варту, відповідно до наказу Державного департаменту України з питань виконання покарань від 22.10.2004 № 205/дск проводяться спеціальні операції під умовною назвою «Заслон» і «Щит».

На думку І.М. Копотуна, основними напрямками такої діяльності є: здійснення оперативно-розшукових заходів; виховна та соціально-психологічна робота з персоналом ДКВС України; проведення індивідуально-профілактичної, соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими, схильними до вживання наркотичних засобів та алкогольних напоїв, зберігання та виготовлення заборонених предметів; проведення спеціальних операцій, режимних заходів, оглядів об'єктів та обшуків засуджених та території установ виконання покарань; забезпечення надійної охорони об'єктів, перепускного режиму в установах виконання покарань, здійснення модернізації інженерно-технічного оснащення установ виконання покарань [267, с. 490].

Окремої уваги, на думку І.М. Копотуна, заслуговують заходи щодо підтримання належного стану інженерно-технічних засобів охорони та спеціальної техніки. З огляду на незадовільний стан ІТЗО та спеціальної техніки, які експлуатуються понад 40 років, що сприяє проникненню заборонених предметів у місця позбавлення волі, розроблено Програму технічного розвитку ДПтС України на 2011–2015 роки, яка включає заходи щодо впровадження сучасних технологій у діяльність служби з питань модернізації та переоснащення інженерно-технічних засобів охорони, зв'язку, телекомунікації та інформатизації. Виконання зазначеної Програми потребує додатковий обсяг фінансових ресурсів у сумі 635 млн грн. [263, с. 398].

Отже, якщо засуджений, перебуваючи в системі виконання покарань, не тільки стикається з фактами корупції, а й сам, залучаючись до протиправних корупційних зв'язків, продовжує скоювати злочини, не можна говорити про можливість виправлення засудженого і попередження вчинення ним нових злочинів, адже він не припиняє їх здійснювати [261, с. 18].

У таких умовах особливої актуальності набуває вирішення проблем попередження і припинення всіляких зловживань з боку співробітників установ і органів пенітенціарної системи, поставлених на

сторожі закону, викорінення в їх діяльності такого явища, як корупція [268].

Як правило, ефективна протидія корупції потребує системного підходу, чітко визначених пріоритетів та належного забезпечення. Ігнорування хоча б однієї з цих складових суттєво знижує ефективність боротьби з корупційними проявами в ОВС та органах і установах виконання покарань. Основними напрямками протидії корупції мають бути: удосконалення антикорупційного законодавства; формування сучасного управлінського апарату; превенція корупції; удосконалення заходів щодо виявлення, розслідування, розгляду фактів корупційних діянь; притягнення винних осіб до передбаченої законом відповідальності за корупційні правопорушення у всіх випадках їх вчинення [269, с. 30; 270, с. 415].

З.Р. Кисіль вважає, що потрібно застосовувати системний підхід та проводити скоординовані дії, спрямовані на усунення причин і умов її виникнення корупції [187, с. 22]. На думку В.О. Лисенко, «... вивчення причин та умов корупційних правопорушень, що вчиняються персоналом ДКВС України, є важливим також з огляду на те, що корупція у кримінально-виконавчій системі є явищем, що само-розвивається і самодетермінується в межах загальної системи — суспільства в цілому, а також детермінує цілий ряд інших негативних соціальних явищ як у межах діяльності кримінально-виконавчої служби, так і тих, які можуть виникнути вже в умовах вільного суспільства» [271, с. 402]. Учений вважає, що до таких негативних явищ можна віднести [271, с. 402–403]: «1) постпенітенціарний рецидив. Може мати місце за умови вчинення корупційного правопорушення персоналом, скажімо, виправної колонії, яке полягає у наданні (обґрунтуванні) за певну винагороду засудженому до позбавлення волі на певний строк найвишого ступеня виправлення — «довів своє виправлення», що є матеріальною (разом із формальною — відбуттям визначеної законом частини строку покарання) підставою направлення до суду матеріалів для вирішення питання про застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання. У такому випадку на волю потрапляє особа, яка також має криміногенний потенціал і з більшим ступенем вірогідності може вчинити новий злочин; 2) вчинення правопорушень (у тому числі злочинів) засудженими під час відбування покарання. Цей суспільно шкідливий (небезпечний) прояв може бути у випадку надходження до засуджених «корупційним шляхом» від персоналу установ виконання покарань заборонених предметів, зберігання яких утворює склад відповідного

сторожі закону, викорінення в їх діяльності такого явища, як корупція [268].

Як правило, ефективна протидія корупції потребує системного підходу, чітко визначених пріоритетів та належного забезпечення. Ігнорування хоча б однієї з цих складових суттєво знижує ефективність боротьби з корупційними проявами в ОВС та органах і установах виконання покарань. Основними напрямками протидії корупції мають бути: удосконалення антикорупційного законодавства; формування сучасного управлінського апарату; превенція корупції; удосконалення заходів щодо виявлення, розслідування, розгляду фактів корупційних діянь; притягнення винних осіб до передбаченої законом відповідальності за корупційні правопорушення у всіх випадках їх вчинення [269, с. 30; 270, с. 415].

З.Р. Кисіль вважає, що потрібно застосовувати системний підхід та проводити скоординовані дії, спрямовані на усунення причин і умов її виникнення корупції [187, с. 22]. На думку В.О. Лисенко, «... вивчення причин та умов корупційних правопорушень, що вчиняються персоналом ДКВС України, є важливим також з огляду на те, що корупція у кримінально-виконавчій системі є явищем, що само-розвивається і самодетермінується в межах загальної системи — суспільства в цілому, а також детермінує цілий ряд інших негативних соціальних явищ як у межах діяльності кримінально-виконавчої служби, так і тих, які можуть виникнути вже в умовах вільного суспільства» [271, с. 402]. Учений вважає, що до таких негативних явищ можна віднести [271, с. 402–403]: «1) постпенітенціарний рецидив. Може мати місце за умови вчинення корупційного правопорушення персоналом, скажімо, виправної колонії, яке полягає у наданні (обґрунтуванні) за певну винагороду засудженому до позбавлення волі на певний строк найвишого ступеня виправлення — «довів своє виправлення», що є матеріальною (разом із формальною — відбуттям визначеної законом частини строку покарання) підставою направлення до суду матеріалів для вирішення питання про застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання. У такому випадку на волю потрапляє особа, яка також має криміногенний потенціал і з більшим ступенем вірогідності може вчинити новий злочин; 2) вчинення правопорушень (у тому числі злочинів) засудженими під час відбування покарання. Цей суспільно шкідливий (небезпечний) прояв може бути у випадку надходження до засуджених «корупційним шляхом» від персоналу установ виконання покарань заборонених предметів, зберігання яких утворює склад відповідного

правопорушення, або які можуть бути використані як знаряддя насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи, за яких жертвами можуть бути як засуджені, так і персонал установи; 3) прихована, невидима шкода від перебування на відповідних посадах осіб, які за діловими якостями, рівнем компетентності (професіоналізму) та іншими критеріями не відповідають займаним посадам, що стало можливим через вчинення корупційного правопорушення при прийнятті на роботу (службу) або переведення (шляхом підвищення) на іншу посаду. Така шкода може виявлятися у наступному: зниження у засобах масової комунікації іміджу ДКВС України через непрофесіоналізм її кадрів; у неналежному здійсненні кримінально-виконавчого впливу на засуджених, що суттєво ускладнює досягнення мети їх виправлення і ресоціалізації; 4) порушення загально-соціального принципу справедливості, що у підсумку виливається в усвідомлення переважною частиною пересічних громадян вирішальним чинником здобуття благополуччя не професіоналізм, а наявність «зв'язків», фінансове становище тощо».

Основними напрямками діяльності щодо усунення причин і умов, які сприяють вчиненню корупційних діянь та інших правопорушень, пов'язаних з корупцією в ДКВС України, є: «постійний аналіз стану дотримання антикорупційного законодавства у ДКВС України, визначення управлінських процедур, під час здійснення яких найчастіше вчиняються корупційні діяння та інші правопорушення, пов'язані з корупцією, розроблення щодо них додаткових спеціальних заходів запобігання; систематичний нагляд за поведінкою персоналу, виявлення фактів учинення корупційних діянь та інших правопорушень, пов'язаних з корупцією, вжиття заходів щодо притягнення винних осіб до відповідальності; налагодження каналів отримання від громадян, підприємств, установ та організацій інформації про корупційні діяння та інші правопорушення, пов'язані з корупцією, вчинені посадовими особами ДКВС України; проведення спеціальних занять з персоналом, спрямованих на формування знань, морально-психологічних установок щодо неприпустимості вчинення корупційних діянь та інших правопорушень, пов'язаних з корупцією; висвітлення в засобах масової інформації, на офіційному сайті ДПтС України виявлених фактів корупційних діянь з метою налагодження співробітництва з населенням щодо отримання інформації з цих питань» [152, с. 121].

На думку З.Р. Кисіль, основними напрямками протидії корупції серед працівників ОВС є: а) жорсткий відбір кандидатів на службу та

правопорушення, або які можуть бути використані як знаряддя насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи, за яких жертвами можуть бути як засуджені, так і персонал установи; 3) прихована, невидима шкода від перебування на відповідних посадах осіб, які за діловими якостями, рівнем компетентності (професіоналізму) та іншими критеріями не відповідають займаним посадам, що стало можливим через вчинення корупційного правопорушення при прийнятті на роботу (службу) або переведення (шляхом підвищення) на іншу посаду. Така шкода може виявлятися у наступному: зниження у засобах масової комунікації іміджу ДКВС України через непрофесіоналізм її кадрів; у неналежному здійсненні кримінально-виконавчого впливу на засуджених, що суттєво ускладнює досягнення мети їх виправлення і ресоціалізації; 4) порушення загально-соціального принципу справедливості, що у підсумку виливається в усвідомлення переважною частиною пересічних громадян вирішальним чинником здобуття благополуччя не професіоналізм, а наявність «зв'язків», фінансове становище тощо».

Основними напрямками діяльності щодо усунення причин і умов, які сприяють вчиненню корупційних діянь та інших правопорушень, пов'язаних з корупцією в ДКВС України, є: «постійний аналіз стану дотримання антикорупційного законодавства у ДКВС України, визначення управлінських процедур, під час здійснення яких найчастіше вчиняються корупційні діяння та інші правопорушення, пов'язані з корупцією, розроблення щодо них додаткових спеціальних заходів запобігання; систематичний нагляд за поведінкою персоналу, виявлення фактів учинення корупційних діянь та інших правопорушень, пов'язаних з корупцією, вжиття заходів щодо притягнення винних осіб до відповідальності; налагодження каналів отримання від громадян, підприємств, установ та організацій інформації про корупційні діяння та інші правопорушення, пов'язані з корупцією, вчинені посадовими особами ДКВС України; проведення спеціальних занять з персоналом, спрямованих на формування знань, морально-психологічних установок щодо неприпустимості вчинення корупційних діянь та інших правопорушень, пов'язаних з корупцією; висвітлення в засобах масової інформації, на офіційному сайті ДПтС України виявлених фактів корупційних діянь з метою налагодження співробітництва з населенням щодо отримання інформації з цих питань» [152, с. 121].

На думку З.Р. Кисіль, основними напрямками протидії корупції серед працівників ОВС є: а) жорсткий відбір кандидатів на службу та

навчання у відомчі навчальні заклади (15 %); б) постійний контроль за виконанням службових обов'язків (21 %); в) дотримання системи постійної підзвітності за результатами діяльності (18 %); г) суворий контроль за дотриманням дисципліни і законності (24 %); г) обов'язкове реагування на скарги та повідомлення про випадки порушень вимог статутів, наказів, зловживань службовими повноваженнями, фактів корупційних проявів та інших порушень, пов'язаних з виконанням службових обов'язків та вчиненням протиправних дій поза службою (12 %); д) обов'язкове притягнення до відповідальності винних у вчиненні протиправних дій (10 %) [187, с. 22].

О.П. Алегін стверджує, що в боротьбі з корупцією потрібно переглянути кадрову політику КВС. Насамперед має бути затверджено реєстр «корупційно-вразливих» посад. Претенденти на ці посади повинні вивчатися не тільки на предмет професійно-особистісних якостей, а й стосовно їх матеріального становища. Такі перевірки можуть мати як таємний, так і відкритий характер, наприклад, якщо претенденту безпосередньо пропонується подати декларацію про джерела наявних у нього матеріально-грошових коштів. Проведення секретних перевірок походження наявного у кандидата матеріального майна може бути покладено на підрозділи власної безпеки ФСВП Росії [272, с. 35; 273]. Учений звертає увагу на те, що при комплектуванні «корупційно-вразливих» посад також потрібно віддавати перевагу перспективним співробітникам того підрозділу або установи виконання покарань, посада в якому підлягає заміщенню. Цей підхід не тільки дозволить стимулювати сумлінне ставлення до служби співробітників КВС, але і багато в чому послужить перешкодою для призначення на такі посади корупціонерів. Як відомо, люди, схильні до корупційної поведінки, відрізняються, з одного боку, негативним ставленням до базових соціальних цінностей, з іншого — схильністю до кар'єризму і властолюбства. Корупціонери прагнуть зайняти високу посаду за всяку ціну, незалежно від того, які обов'язки їм доведеться виконувати. Вони не схильні до поступового, поступального кар'єрного зростання [272, с. 35; 273].

Важливим заходом щодо усунення причин і умов, які сприяють корупції, є систематичне отримання від громадян, підприємств, установ та організацій інформації про корупційні діяння та інші правопорушення, пов'язані з корупцією, вчинені посадовими особами ДКВС України. Надходження такої інформації може бути забезпечено за рахунок створення громадських приймалень, телефонів довіри, спеціальних поштових скриньок, інтернет-ліній. Цю інформацію потрібно постійно уза-

навчання у відомчі навчальні заклади (15 %); б) постійний контроль за виконанням службових обов'язків (21 %); в) дотримання системи постійної підзвітності за результатами діяльності (18 %); г) суворий контроль за дотриманням дисципліни і законності (24 %); г) обов'язкове реагування на скарги та повідомлення про випадки порушень вимог статутів, наказів, зловживань службовими повноваженнями, фактів корупційних проявів та інших порушень, пов'язаних з виконанням службових обов'язків та вчиненням протиправних дій поза службою (12 %); д) обов'язкове притягнення до відповідальності винних у вчиненні протиправних дій (10 %) [187, с. 22].

О.П. Алегін стверджує, що в боротьбі з корупцією потрібно переглянути кадрову політику КВС. Насамперед має бути затверджено реєстр «корупційно-вразливих» посад. Претенденти на ці посади повинні вивчатися не тільки на предмет професійно-особистісних якостей, а й стосовно їх матеріального становища. Такі перевірки можуть мати як таємний, так і відкритий характер, наприклад, якщо претенденту безпосередньо пропонується подати декларацію про джерела наявних у нього матеріально-грошових коштів. Проведення секретних перевірок походження наявного у кандидата матеріального майна може бути покладено на підрозділи власної безпеки ФСВП Росії [272, с. 35; 273]. Учений звертає увагу на те, що при комплектуванні «корупційно-вразливих» посад також потрібно віддавати перевагу перспективним співробітникам того підрозділу або установи виконання покарань, посада в якому підлягає заміщенню. Цей підхід не тільки дозволить стимулювати сумлінне ставлення до служби співробітників КВС, але і багато в чому послужить перешкодою для призначення на такі посади корупціонерів. Як відомо, люди, схильні до корупційної поведінки, відрізняються, з одного боку, негативним ставленням до базових соціальних цінностей, з іншого — схильністю до кар'єризму і властолюбства. Корупціонери прагнуть зайняти високу посаду за всяку ціну, незалежно від того, які обов'язки їм доведеться виконувати. Вони не схильні до поступового, поступального кар'єрного зростання [272, с. 35; 273].

Важливим заходом щодо усунення причин і умов, які сприяють корупції, є систематичне отримання від громадян, підприємств, установ та організацій інформації про корупційні діяння та інші правопорушення, пов'язані з корупцією, вчинені посадовими особами ДКВС України. Надходження такої інформації може бути забезпечено за рахунок створення громадських приймалень, телефонів довіри, спеціальних поштових скриньок, інтернет-ліній. Цю інформацію потрібно постійно уза-

гальювати, аналізувати й доповідати керівництву ДПтС України для прийняття відповідних управлінських рішень [152, с. 121–122].

О.В. Шевченко з метою запобігання корупції у правоохоронних органах і пропонує такі заходи: «удосконалити податкове законодавство з метою запобігання двозначного трактування правових норм, які регулюють сплату податків; поліпшення матеріально-технічного забезпечення працівників правоохоронних органів; підвищення рівня морального та матеріального стимулювання працівників правоохоронних органів; покращання системи соціального захисту працівників правоохоронних органів, зокрема забезпечення житлом та медичним обслуговуванням; використання PR-засобів для формування позитивного іміджу співробітників правоохоронних органів серед населення; поліпшення роботи із ЗМІ щодо поширення інформації про осіб, покараних за корупційні діяння; удосконалення методів професійного відбору та управління персоналом у правоохоронних органах; створення корпоративного духу та корпоративної культури серед працівників правоохоронних органів» [274, с. 132–133].

Узагальнюючи результати діяльності існуючої у Великій Британії системи боротьби із корупцією в поліцейських структурах, А. Куліш зазначає, що вона має такі особливості: 1) автономність та незалежність фінансування антикорупційних підрозділів, що дає змогу запобігти небажаним впливам з боку поліцейських керівників інших підрозділів на результативність антикорупційної роботи; 2) системний характер боротьби із корупцією, який досягається за рахунок поєднання превентивних заходів та заходів покарання, а також за рахунок охоплення всіх стадій професійної діяльності поліцейського, розпочинаючи із прийняття на службу; 3) невідворотність покарання за корупційні діяння; 4) гнучкість системи антикорупційних заходів, яка дозволяє своєчасно вжити превентивних заходів стосовно тих працівників поліції, поведінка яких лише викликає сумніви щодо їх непідкупності, не вдаючись до таких кардинальних заходів, як звільнення з поліцейської служби, що дозволяє зберігати професійне ядро та не втратити досвідчених працівників внаслідок непродуманої кадрової політики; 5) спрямованість на виховання моральних цінностей та етичних стандартів поліцейської діяльності, формування та активне використання непримиримого ставлення до корупції з боку працівників поліції [275, с. 144].

В.О. Лисенко зазначає, що з метою протидії корупції в органах і установах ДКВС України потрібно вжити таких комплексних антикорупцій-

гальювати, аналізувати й доповідати керівництву ДПтС України для прийняття відповідних управлінських рішень [152, с. 121–122].

О.В. Шевченко з метою запобігання корупції у правоохоронних органах і пропонує такі заходи: «удосконалити податкове законодавство з метою запобігання двозначного трактування правових норм, які регулюють сплату податків; поліпшення матеріально-технічного забезпечення працівників правоохоронних органів; підвищення рівня морального та матеріального стимулювання працівників правоохоронних органів; покращання системи соціального захисту працівників правоохоронних органів, зокрема забезпечення житлом та медичним обслуговуванням; використання PR-засобів для формування позитивного іміджу співробітників правоохоронних органів серед населення; поліпшення роботи із ЗМІ щодо поширення інформації про осіб, покараних за корупційні діяння; удосконалення методів професійного відбору та управління персоналом у правоохоронних органах; створення корпоративного духу та корпоративної культури серед працівників правоохоронних органів» [274, с. 132–133].

Узагальнюючи результати діяльності існуючої у Великій Британії системи боротьби із корупцією в поліцейських структурах, А. Куліш зазначає, що вона має такі особливості: 1) автономність та незалежність фінансування антикорупційних підрозділів, що дає змогу запобігти небажаним впливам з боку поліцейських керівників інших підрозділів на результативність антикорупційної роботи; 2) системний характер боротьби із корупцією, який досягається за рахунок поєднання превентивних заходів та заходів покарання, а також за рахунок охоплення всіх стадій професійної діяльності поліцейського, розпочинаючи із прийняття на службу; 3) невідворотність покарання за корупційні діяння; 4) гнучкість системи антикорупційних заходів, яка дозволяє своєчасно вжити превентивних заходів стосовно тих працівників поліції, поведінка яких лише викликає сумніви щодо їх непідкупності, не вдаючись до таких кардинальних заходів, як звільнення з поліцейської служби, що дозволяє зберігати професійне ядро та не втратити досвідчених працівників внаслідок непродуманої кадрової політики; 5) спрямованість на виховання моральних цінностей та етичних стандартів поліцейської діяльності, формування та активне використання непримиримого ставлення до корупції з боку працівників поліції [275, с. 144].

В.О. Лисенко зазначає, що з метою протидії корупції в органах і установах ДКВС України потрібно вжити таких комплексних антикорупцій-

них заходів: «... зробити корупцію в органах і установах виконання покарань ризиковою та не вигідною. Доти поки співробітнику ДКВС України буде вигідно брати хабарі, красти, іншим чином зловживати владою або службовим становищем, а ризик покарання буде мінімальним, жодні репресивні заходи не дадуть позитивного результату; збільшити соціальну ціну служби (престиж, матеріальна забезпеченість, правовий захист, бажання служити та захищати інтереси країни тощо)» [152, с. 122].

Доцільно зазначити, що корупція підриває віру засуджених у справедливість, закон, правопорядок, викликає недовіру до персоналу місць позбавлення волі. Тому вести боротьбу з корупцією потрібно цілеспрямовано, комплексно і безперервно. При цьому система заходів спрямована на протидію корупції, повинна бути направлена не тільки на виявлення та припинення факторів корупції в пенітенціарній системі України, а й на встановлення та ліквідацію причин, що її породжують. Для цього потрібно удосконалити законодавство, що врегульовує боротьбу з корупцією; провести моніторинг для оцінки поточної обстановки у пенітенціарних установах, дотримання в них прав людини та умов утримання; виявляти, розслідувати і розглядати факти корупційної поведінки; розмішувати в кожному підрозділі органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів стенди, які розповідають про стандарти поведінки посадових осіб при виконанні службових обов'язків (де в обов'язковому порядку повинні бути розмішені нормативні акти України з питань протидії корупції, стандарти поведінки посадових осіб та матеріали ЗМІ, що стосуються конкретних прикладів корупційної поведінки та заходів відповідальності за їх вчинення [276, с. 30].

Отже, проаналізувавши різні пропозиції, на яких базується система заходів протидії корупції, потрібно виділити такі напрями: підвищення труднощів здійснення корупційних правопорушень; стримування ризику при їх вчиненні; зменшення вигоди від їх вчинення.

Зважаючи на викладене вище, основними пріоритетними напрямками, спрямованими на усунення причин та умов, що призводять до вчинення корупційних діянь, корупційних правопорушень та інших зловживань, пов'язаних із корупцією, мають бути:

1) постійний аналіз стану дотримання антикорупційного законодавства, звітування підрозділів установ виконання покарань про вчинені співробітниками органів, установ та слідчих ізоляторів, що належить до сфери управління Державної пенітенціарної служби України, корупційні діяння, корупційні правопорушення та інші зловживання, пов'язані з корупцією;

них заходів: «... зробити корупцію в органах і установах виконання покарань ризиковою та не вигідною. Доти поки співробітнику ДКВС України буде вигідно брати хабарі, красти, іншим чином зловживати владою або службовим становищем, а ризик покарання буде мінімальним, жодні репресивні заходи не дадуть позитивного результату; збільшити соціальну ціну служби (престиж, матеріальна забезпеченість, правовий захист, бажання служити та захищати інтереси країни тощо)» [152, с. 122].

Доцільно зазначити, що корупція підриває віру засуджених у справедливість, закон, правопорядок, викликає недовіру до персоналу місць позбавлення волі. Тому вести боротьбу з корупцією потрібно цілеспрямовано, комплексно і безперервно. При цьому система заходів спрямована на протидію корупції, повинна бути направлена не тільки на виявлення та припинення факторів корупції в пенітенціарній системі України, а й на встановлення та ліквідацію причин, що її породжують. Для цього потрібно удосконалити законодавство, що врегульовує боротьбу з корупцією; провести моніторинг для оцінки поточної обстановки у пенітенціарних установах, дотримання в них прав людини та умов утримання; виявляти, розслідувати і розглядати факти корупційної поведінки; розмішувати в кожному підрозділі органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів стенди, які розповідають про стандарти поведінки посадових осіб при виконанні службових обов'язків (де в обов'язковому порядку повинні бути розмішені нормативні акти України з питань протидії корупції, стандарти поведінки посадових осіб та матеріали ЗМІ, що стосуються конкретних прикладів корупційної поведінки та заходів відповідальності за їх вчинення [276, с. 30].

Отже, проаналізувавши різні пропозиції, на яких базується система заходів протидії корупції, потрібно виділити такі напрями: підвищення труднощів здійснення корупційних правопорушень; стримування ризику при їх вчиненні; зменшення вигоди від їх вчинення.

Зважаючи на викладене вище, основними пріоритетними напрямками, спрямованими на усунення причин та умов, що призводять до вчинення корупційних діянь, корупційних правопорушень та інших зловживань, пов'язаних із корупцією, мають бути:

1) постійний аналіз стану дотримання антикорупційного законодавства, звітування підрозділів установ виконання покарань про вчинені співробітниками органів, установ та слідчих ізоляторів, що належить до сфери управління Державної пенітенціарної служби України, корупційні діяння, корупційні правопорушення та інші зловживання, пов'язані з корупцією;

2) розробка пропозицій щодо проведення антикорупційних організаційних заходів у кадровій політиці: постійний контроль за виконанням службових обов'язків; жорсткий відбір кандидатів на службу та навчання у відомчі навчальні заклади; використання поліграфа для якісного відбору кандидатів на службу та проведення службових розслідувань; забезпечення перепідготовки кадрів; своєчасна посадова ротація кадрів тощо.

3) своєчасне та об'єктивне реагування на порушення дисципліни та недотримання положень Кодексу етики та службової поведінки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України;

4) створення каналів отримання від громадян, ув'язнених, засуджених інформації про корупційні діяння, вчинені співробітниками органів, установ та слідчих ізоляторів, що належить до сфери управління Державної пенітенціарної служби України;

5) своєчасне реагування на скарги, сигнали та повідомлення про можливі випадки корупційних діянь в органах, установах та слідчих ізоляторах, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України;

6) забезпечення гідного матеріального становища та нормальних житлових умов, побутової інфраструктури співробітників пенітенціарної системи;

7) запровадження стимулюючих норм до антикорупційної службової поведінки співробітників заохоченням за повідомлення про факт вчинення корупційного правопорушення або іншим чином сприяють у протидії корупції.

1.3.2. Передумови виникнення корупційних проявів серед співробітників органів і установ, слідчих ізоляторів ДПтС України

Перед співробітниками пенітенціарної системи стоїть важливе завдання. Проте, як показує практика, вимог забезпечення законності при виконанні покарань законодавства та інших нормативних правових актів з питань дотримання законності не завжди дотримуються внаслідок чого здійснюються різні корупційні діяння з боку співробітників. Корупція є головною проблемою, яка негативно впливає на функціонування та виконання поставлених перед пенітенціарною системою завдань. Насамперед вона, з одного боку, паралізує довіру суспільства до пенітенціарної системи, а з іншого — не дозволяє персоналу виконувати завдання з виправлення засудженого та повернення його в суспільство законослухняним громадяни-

2) розробка пропозицій щодо проведення антикорупційних організаційних заходів у кадровій політиці: постійний контроль за виконанням службових обов'язків; жорсткий відбір кандидатів на службу та навчання у відомчі навчальні заклади; використання поліграфа для якісного відбору кандидатів на службу та проведення службових розслідувань; забезпечення перепідготовки кадрів; своєчасна посадова ротація кадрів тощо.

3) своєчасне та об'єктивне реагування на порушення дисципліни та недотримання положень Кодексу етики та службової поведінки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України;

4) створення каналів отримання від громадян, ув'язнених, засуджених інформації про корупційні діяння, вчинені співробітниками органів, установ та слідчих ізоляторів, що належить до сфери управління Державної пенітенціарної служби України;

5) своєчасне реагування на скарги, сигнали та повідомлення про можливі випадки корупційних діянь в органах, установах та слідчих ізоляторах, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України;

6) забезпечення гідного матеріального становища та нормальних житлових умов, побутової інфраструктури співробітників пенітенціарної системи;

7) запровадження стимулюючих норм до антикорупційної службової поведінки співробітників заохоченням за повідомлення про факт вчинення корупційного правопорушення або іншим чином сприяють у протидії корупції.

1.3.2. Передумови виникнення корупційних проявів серед співробітників органів і установ, слідчих ізоляторів ДПтС України

Перед співробітниками пенітенціарної системи стоїть важливе завдання. Проте, як показує практика, вимог забезпечення законності при виконанні покарань законодавства та інших нормативних правових актів з питань дотримання законності не завжди дотримуються внаслідок чого здійснюються різні корупційні діяння з боку співробітників. Корупція є головною проблемою, яка негативно впливає на функціонування та виконання поставлених перед пенітенціарною системою завдань. Насамперед вона, з одного боку, паралізує довіру суспільства до пенітенціарної системи, а з іншого — не дозволяє персоналу виконувати завдання з виправлення засудженого та повернення його в суспільство законослухняним громадяни-

ном. У цілому на сьогодні стан справ у співробітників пенітенціарної системи залишається складним, а діяльність пенітенціарної системи не відповідає сучасним вимогам дотримання прав і свобод людини.

Специфіка злочинності у виправних установах, на думку М.В. Елеськіна, зумовлена також існуванням злочинності серед працівників виправних установ. Він вважає, що «у виправних установах, з одного боку, об'єктивно складається сприятлива ситуація для вчинення корупційних правопорушень, проступків і заступництва або потурання їх приховуванню, та з іншого — є готовий брати участь у цій корупції спецконтингент засуджених, з їх протиправними поглядами і переконаннями, що сприяли вчиненню ними злочинів. Окрема частина з них, «підкована» кримінальної ідеологією, прагне шляхом підкупу повернутися на свободу і займатися своєю звичною «справою». Тому злочинці шукають і, нерідко, знаходять тих, хто, нехтуючи принципами моралі і права, заради наживи чи іншої вигоди, готові «торгувати» своїми владними повноваженнями, честю і гідністю» [264].

Нині, намітилася певна тенденція до поширення корупції в кримінально-виконавчій системі серед посадових осіб керівного і начальницького складу. Аналіз даних про посадову належність осіб, залучених останнім часом до кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані з корупцією, показує, що майже 50 % від загальної кількості викритих корупціонерів складають особи старшого та середнього начальницького складу (у 2007 р. — 48 %; 2009 р. — 49,8 %). Особи рядового і молодшого начскладу, засуджені за корупційні злочини, становлять відповідно 35,3 і 43 %. Тобто, основна корупційна ланка в кримінально-виконавчій системі — це атестовані співробітники, що займають посади, які дозволяють їм здійснювати корупційні злочини. У загальній кількості співробітників, щодо яких порушено кримінальні справи, частка керівників у 2007 становила 11,6 %; 2008 року — 20 %; 2009 р. — 7,5 %. Як правило, це досить резонансні злочини, які не тільки підривають авторитет органів виконання покарань, а й негативно впливають на всю систему діяльності очолюваних ними підрозділів [277].

В.М. Дьомін стверджує, що в основі правопорушень співробітників КВС лежать, як правило, такі: а) недоліки в організаційно-управлінській діяльності установ і органів КВС; б) недосконалість критеріїв їх оцінки; в) неузгодженість відомчої практики та положень закону; г) протиправне використання форменого одягу, посвідчень особи, табельної зброї, спеціальних засобів; д) правовий нігілізм і професійна деформація співробітників [278, с. 24].

ном. У цілому на сьогодні стан справ у співробітників пенітенціарної системи залишається складним, а діяльність пенітенціарної системи не відповідає сучасним вимогам дотримання прав і свобод людини.

Специфіка злочинності у виправних установах, на думку М.В. Елеськіна, зумовлена також існуванням злочинності серед працівників виправних установ. Він вважає, що «у виправних установах, з одного боку, об'єктивно складається сприятлива ситуація для вчинення корупційних правопорушень, проступків і заступництва або потурання їх приховуванню, та з іншого — є готовий брати участь у цій корупції спецконтингент засуджених, з їх протиправними поглядами і переконаннями, що сприяли вчиненню ними злочинів. Окрема частина з них, «підкована» кримінальної ідеологією, прагне шляхом підкупу повернутися на свободу і займатися своєю звичною «справою». Тому злочинці шукають і, нерідко, знаходять тих, хто, нехтуючи принципами моралі і права, заради наживи чи іншої вигоди, готові «торгувати» своїми владними повноваженнями, честю і гідністю» [264].

Нині, намітилася певна тенденція до поширення корупції в кримінально-виконавчій системі серед посадових осіб керівного і начальницького складу. Аналіз даних про посадову належність осіб, залучених останнім часом до кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані з корупцією, показує, що майже 50 % від загальної кількості викритих корупціонерів складають особи старшого та середнього начальницького складу (у 2007 р. — 48 %; 2009 р. — 49,8 %). Особи рядового і молодшого начскладу, засуджені за корупційні злочини, становлять відповідно 35,3 і 43 %. Тобто, основна корупційна ланка в кримінально-виконавчій системі — це атестовані співробітники, що займають посади, які дозволяють їм здійснювати корупційні злочини. У загальній кількості співробітників, щодо яких порушено кримінальні справи, частка керівників у 2007 становила 11,6 %; 2008 року — 20 %; 2009 р. — 7,5 %. Як правило, це досить резонансні злочини, які не тільки підривають авторитет органів виконання покарань, а й негативно впливають на всю систему діяльності очолюваних ними підрозділів [277].

В.М. Дьомін стверджує, що в основі правопорушень співробітників КВС лежать, як правило, такі: а) недоліки в організаційно-управлінській діяльності установ і органів КВС; б) недосконалість критеріїв їх оцінки; в) неузгодженість відомчої практики та положень закону; г) протиправне використання форменого одягу, посвідчень особи, табельної зброї, спеціальних засобів; д) правовий нігілізм і професійна деформація співробітників [278, с. 24].

Згідно з даними анкетування співробітників КВС і засуджених, отримали В.П. Марковим і С.А. Сивцовим, кожний другий співробітник коли-небудь у своєму житті стикався з корупцією, 9 % особисто брали участь у корупційних правовідносинах. Майже чверть (22 %) респондентів з-поміж засуджених визнали, що їм доводилося вступати в корупційні правовідносини, близько 78 % цього ніколи не робили. Отже, факти корупції у виправній установі підтвердили 30 % опитаних як в одній, так і в іншій групі [279, с. 19].

Злочини, вчинені співробітниками виправних установ та слідчих ізоляторів, включають у себе: 1) загальнокримінальні злочини, тобто ті, стосовно яких кримінальним законодавством не передбачено спеціальний суб'єкт — співробітник виправних установ, слідчих ізоляторів або посадова особа; 2) посадові злочини: спеціальний суб'єкт — посадова особа, якого є особа начальницького складу виправних установ, слідчих ізоляторів; 3) злочини, що здійснюються власне співробітниками виправних установ, слідчих ізоляторів [171, с. 23].

Зауважимо, що лідери організованих злочинних груп і співтовариств виявляють найкорумпованіших співробітників для використання їх в інших цілях: незаконного подання засуджених до умовно-дострокового звільнення, до заміни покарання у вигляді позбавлення волі більш м'яким, організації позачергових побачень, посилок і передач, сприяння при здійсненні побігів. Згідно з даними офіційної статистики, на 1000 співробітників установ, які виконують покарання у вигляді позбавлення волі, на рік припадає 34 правопорушення, включаючи корупційні злочини. При цьому слід мати на увазі, що даний показник не відображає справжнього стану справ, так як більша частина корупційних порушень не виявляється і не реєструється [280, с. 172].

Співробітники органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, що належить до сфери управління Державної пенітенціарної служби України, у більшості випадків з корисливою метою вступають у недозволені зв'язки з засудженими, порушуючи Кодекс етики та службової поведінки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України. У зв'язку з цим варто необхідно зазначити, що в корупції, таких діяннях як правило, беруть участь двоє. І якщо один з учасників корупційного діяння звільняється, то другий так і залишається в пенітенціарній установі, заробляючи собі пенсію державного службовця.

Про поширення корупції в органах, установах виконання покарань і слідчих ізоляторах певною мірою може свідчити статистика

Згідно з даними анкетування співробітників КВС і засуджених, отримали В.П. Марковим і С.А. Сивцовим, кожний другий співробітник коли-небудь у своєму житті стикався з корупцією, 9 % особисто брали участь у корупційних правовідносинах. Майже чверть (22 %) респондентів з-поміж засуджених визнали, що їм доводилося вступати в корупційні правовідносини, близько 78 % цього ніколи не робили. Отже, факти корупції у виправній установі підтвердили 30 % опитаних як в одній, так і в іншій групі [279, с. 19].

Злочини, вчинені співробітниками виправних установ та слідчих ізоляторів, включають у себе: 1) загальнокримінальні злочини, тобто ті, стосовно яких кримінальним законодавством не передбачено спеціальний суб'єкт — співробітник виправних установ, слідчих ізоляторів або посадова особа; 2) посадові злочини: спеціальний суб'єкт — посадова особа, якого є особа начальницького складу виправних установ, слідчих ізоляторів; 3) злочини, що здійснюються власне співробітниками виправних установ, слідчих ізоляторів [171, с. 23].

Зауважимо, що лідери організованих злочинних груп і співтовариств виявляють найкорумпованіших співробітників для використання їх в інших цілях: незаконного подання засуджених до умовно-дострокового звільнення, до заміни покарання у вигляді позбавлення волі більш м'яким, організації позачергових побачень, посилок і передач, сприяння при здійсненні побігів. Згідно з даними офіційної статистики, на 1000 співробітників установ, які виконують покарання у вигляді позбавлення волі, на рік припадає 34 правопорушення, включаючи корупційні злочини. При цьому слід мати на увазі, що даний показник не відображає справжнього стану справ, так як більша частина корупційних порушень не виявляється і не реєструється [280, с. 172].

Співробітники органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, що належить до сфери управління Державної пенітенціарної служби України, у більшості випадків з корисливою метою вступають у недозволені зв'язки з засудженими, порушуючи Кодекс етики та службової поведінки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України. У зв'язку з цим варто необхідно зазначити, що в корупції, таких діяннях як правило, беруть участь двоє. І якщо один з учасників корупційного діяння звільняється, то другий так і залишається в пенітенціарній установі, заробляючи собі пенсію державного службовця.

Про поширення корупції в органах, установах виконання покарань і слідчих ізоляторах певною мірою може свідчити статистика

корупційних правопорушень у пенітенціарній системі. Так, у 2006 році за порушення статті 1 Закону України «Про боротьбу з корупцією» судами до адміністративної відповідальності притягнуто 42 особи молодшого та середнього начальницького складу. За порушення вимог статті 5 Закону, що виразилося у роботі за сумісництвом, наданні недостовірної інформації і зайнятті підприємницькою діяльністю, до адміністративної відповідальності судами притягнуто 11 осіб молодшого та середнього начальницького складу. За умисне невжиття заходів, передбачених частиною першою статті 10 Закону, а саме невжиття заходів щодо припинення вчинення підлеглими корупційного діяння, до адміністративної відповідальності притягнуто 1 особу середнього начальницького складу ДКВСУ [281].

Відповідно до статистичних даних підрозділів з питань запобігання та протидії корупції і внутрішньої безпеки територіальних органів управління Державної пенітенціарної служби України протягом останніх років рівень злочинів з ознаками корупції серед працівників Державної кримінально-виконавчої служби України залишається досить високим. Так, за три квартали 2010 року виявлено 54 працівники (за три квартали 2009 року — 52) органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, які вчинили правопорушення з корупційними ознаками та притягнуті до адміністративної відповідальності [282].

У 2010 році виявлено 93 працівника органів, установ виконання покарань і слідчих ізоляторів, які вчинили правопорушення з корупційними ознаками та притягнуті до адміністративної відповідальності (за 2009 рік — 82) [283]. За I квартал 2011 року персоналом підрозділів з питань запобігання та протидії корупції і внутрішньої безпеки територіальних органів управління Державного департаменту України з питань виконання покарань здійснено 627 перевірок у сферах оперативно-службової та фінансово-господарської діяльності органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів. За результатами проведених перевірок до дисциплінарної відповідальності притягнуто 254 працівники, а 134 — звільнено з Державної пенітенціарної служби України [284]. Протягом 9 місяців 2011 року до адміністративної відповідальності притягнуто 23 працівника пенітенціарних установ, які вчинили правопорушення з корупційними ознаками та притягнуті судами до адміністративної відповідальності. За матеріалами персоналу підрозділів внутрішньої безпеки та протидії корупції територіальних органів управління Держдепартаменту до адміністративної відповідальності судами притягнуто 19 працівників. Порушення

корупційних правопорушень у пенітенціарній системі. Так, у 2006 році за порушення статті 1 Закону України «Про боротьбу з корупцією» судами до адміністративної відповідальності притягнуто 42 особи молодшого та середнього начальницького складу. За порушення вимог статті 5 Закону, що виразилося у роботі за сумісництвом, наданні недостовірної інформації і зайнятті підприємницькою діяльністю, до адміністративної відповідальності судами притягнуто 11 осіб молодшого та середнього начальницького складу. За умисне невжиття заходів, передбачених частиною першою статті 10 Закону, а саме невжиття заходів щодо припинення вчинення підлеглими корупційного діяння, до адміністративної відповідальності притягнуто 1 особу середнього начальницького складу ДКВСУ [281].

Відповідно до статистичних даних підрозділів з питань запобігання та протидії корупції і внутрішньої безпеки територіальних органів управління Державної пенітенціарної служби України протягом останніх років рівень злочинів з ознаками корупції серед працівників Державної кримінально-виконавчої служби України залишається досить високим. Так, за три квартали 2010 року виявлено 54 працівники (за три квартали 2009 року — 52) органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, які вчинили правопорушення з корупційними ознаками та притягнуті до адміністративної відповідальності [282].

У 2010 році виявлено 93 працівника органів, установ виконання покарань і слідчих ізоляторів, які вчинили правопорушення з корупційними ознаками та притягнуті до адміністративної відповідальності (за 2009 рік — 82) [283]. За I квартал 2011 року персоналом підрозділів з питань запобігання та протидії корупції і внутрішньої безпеки територіальних органів управління Державного департаменту України з питань виконання покарань здійснено 627 перевірок у сферах оперативно-службової та фінансово-господарської діяльності органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів. За результатами проведених перевірок до дисциплінарної відповідальності притягнуто 254 працівники, а 134 — звільнено з Державної пенітенціарної служби України [284]. Протягом 9 місяців 2011 року до адміністративної відповідальності притягнуто 23 працівника пенітенціарних установ, які вчинили правопорушення з корупційними ознаками та притягнуті судами до адміністративної відповідальності. За матеріалами персоналу підрозділів внутрішньої безпеки та протидії корупції територіальних органів управління Держдепартаменту до адміністративної відповідальності судами притягнуто 19 працівників. Порушення

антикорупційного законодавства скоїли 7 працівників підрозділів нагляду і безпеки виправних колоній, 4 — соціально-психологічної служби, 3 — працівники відділу режиму і охорони слідчих ізоляторів, 3 — медичної служби, 3 — кримінально-виконавчої інспекції, по одному — молодший інспектор-технік з обслуговування ІТЗО, інженер відділу інтендантського та господарського забезпечення та господарського забезпечення та інженер інженерно-експлуатаційної служби. Стосовно всіх цих осіб судами застосовані штрафні санкції в розмірі від 425 грн до 2 550 грн [285]. У результаті проведених заходів протягом трьох місяців 2012 року виявлено 13 працівників органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, які вчинили правопорушення з корупційними ознаками та притягнуті судами до адміністративної відповідальності відповідно до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» [286].

Протягом п'яти місяців 2012 року виявлено 27 працівників органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів (порівняно з 5 у 2011 році), які вчинили правопорушення з корупційними ознаками та притягнуті судами до адміністративної відповідальності відповідно до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» [287]. Якщо за 6 місяців 2011 року виявлено 7 працівників установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, які вчинили правопорушення з корупційними ознаками та притягнуті до адміністративної відповідальності, то протягом 6 місяців 2012 року таких осіб виявлено 40, а саме: у Донецькій області — 9, в АР Крим — 6, у Сумській області — 4, у Дніпропетровській, Запорізькій, Київській, Миколаївській та Харківській областях — по 2, у Волинській, Вінницькій, Закарпатській, Львівській, Луганській, Полтавській, Одеській, Тернопільській, Херсонській, Черкаській та Чернігівській областях — по одному [288]. Протягом 10 місяців 2012 року виявлено 65 працівників органів, установ виконання покарань і слідчих ізоляторів (порівняно з 34 у 2011 році), які вчинили правопорушення з корупційними ознаками та притягнуті судами до адміністративної відповідальності відповідно до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» [289]. У результаті проведених заходів протягом 2012 року виявлено 70 працівників органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів (порівняно з 50 у 2011 році), які вчинили правопорушення з корупційними ознаками та притягнуті судами до адміністративної відповідальності відповідно до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» [290]. Протягом I кварталу 2013 року виявлено 9 працівників органів, установ виконання

антикорупційного законодавства скоїли 7 працівників підрозділів нагляду і безпеки виправних колоній, 4 — соціально-психологічної служби, 3 — працівники відділу режиму і охорони слідчих ізоляторів, 3 — медичної служби, 3 — кримінально-виконавчої інспекції, по одному — молодший інспектор-технік з обслуговування ІТЗО, інженер відділу інтендантського та господарського забезпечення та господарського забезпечення та інженер інженерно-експлуатаційної служби. Стосовно всіх цих осіб судами застосовані штрафні санкції в розмірі від 425 грн до 2 550 грн [285]. У результаті проведених заходів протягом трьох місяців 2012 року виявлено 13 працівників органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, які вчинили правопорушення з корупційними ознаками та притягнуті судами до адміністративної відповідальності відповідно до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» [286].

Протягом п'яти місяців 2012 року виявлено 27 працівників органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів (порівняно з 5 у 2011 році), які вчинили правопорушення з корупційними ознаками та притягнуті судами до адміністративної відповідальності відповідно до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» [287]. Якщо за 6 місяців 2011 року виявлено 7 працівників установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, які вчинили правопорушення з корупційними ознаками та притягнуті до адміністративної відповідальності, то протягом 6 місяців 2012 року таких осіб виявлено 40, а саме: у Донецькій області — 9, в АР Крим — 6, у Сумській області — 4, у Дніпропетровській, Запорізькій, Київській, Миколаївській та Харківській областях — по 2, у Волинській, Вінницькій, Закарпатській, Львівській, Луганській, Полтавській, Одеській, Тернопільській, Херсонській, Черкаській та Чернігівській областях — по одному [288]. Протягом 10 місяців 2012 року виявлено 65 працівників органів, установ виконання покарань і слідчих ізоляторів (порівняно з 34 у 2011 році), які вчинили правопорушення з корупційними ознаками та притягнуті судами до адміністративної відповідальності відповідно до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» [289]. У результаті проведених заходів протягом 2012 року виявлено 70 працівників органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів (порівняно з 50 у 2011 році), які вчинили правопорушення з корупційними ознаками та притягнуті судами до адміністративної відповідальності відповідно до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» [290]. Протягом I кварталу 2013 року виявлено 9 працівників органів, установ виконання

покарань та слідчих ізоляторів (порівняно з 15 за I квартал 2012 року), які вчинили правопорушення з корупційними ознаками та притягнуті судами до адміністративної відповідальності відповідно до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» [291]. Протягом 6 місяців 2013 року виявлено 16 працівників органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів (порівняно з 40 за 6 місяців 2012 року), які вчинили правопорушення з корупційними ознаками та притягнуті судами до адміністративної відповідальності відповідно до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» [292]. Крім того, у результаті проведених заходів протягом 8 місяців 2013 року виявлено 18 працівників органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів (порівняно з 54 за 8 місяців 2012 року), які вчинили правопорушення з корупційними ознаками та притягнуті судами до адміністративної відповідальності відповідно до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» [293]. Протягом 9 місяців 2013 року виявлено 19 працівників органів, установ виконання покарань і слідчих ізоляторів (порівняно з 59 за 9 місяців 2012 року), які вчинили правопорушення з корупційними ознаками та притягнуті судами до адміністративної відповідальності відповідно до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» [294]. Протягом 2013 року виявлено 20 працівників органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів (порівняно з 71 за 2012 рік), які вчинили правопорушення з корупційними ознаками та притягнуті судами до адміністративної відповідальності відповідно до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» [295].

Так, протягом трьох місяців 2014 року стосовно персоналу органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, що належить до сфери управління Державної пенітенціарної служби України, відкрито 13 кримінальних проваджень стосовно 13 осіб (за три місяці 2013 року відкрито 11 кримінальних проваджень стосовно 11 осіб). Зокрема, 6 проваджень відкрито за зберігання, збут чи передачу наркотичних засобів (за три місяці 2013 року — 7 проваджень), 3 кримінальних провадження — за зловживання владою або службовим становищем, 2 провадження — за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (за три місяці 2013 року — 3 провадження), 1 провадження — за перевищення влади або службових повноважень та 1 провадження — за привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (за три місяці 2013 року — 1 провадження) [296]. Протягом I півріччя 2014 року виявлено 5 працівників установ

покарань та слідчих ізоляторів (порівняно з 15 за I квартал 2012 року), які вчинили правопорушення з корупційними ознаками та притягнуті судами до адміністративної відповідальності відповідно до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» [291]. Протягом 6 місяців 2013 року виявлено 16 працівників органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів (порівняно з 40 за 6 місяців 2012 року), які вчинили правопорушення з корупційними ознаками та притягнуті судами до адміністративної відповідальності відповідно до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» [292]. Крім того, у результаті проведених заходів протягом 8 місяців 2013 року виявлено 18 працівників органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів (порівняно з 54 за 8 місяців 2012 року), які вчинили правопорушення з корупційними ознаками та притягнуті судами до адміністративної відповідальності відповідно до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» [293]. Протягом 9 місяців 2013 року виявлено 19 працівників органів, установ виконання покарань і слідчих ізоляторів (порівняно з 59 за 9 місяців 2012 року), які вчинили правопорушення з корупційними ознаками та притягнуті судами до адміністративної відповідальності відповідно до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» [294]. Протягом 2013 року виявлено 20 працівників органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів (порівняно з 71 за 2012 рік), які вчинили правопорушення з корупційними ознаками та притягнуті судами до адміністративної відповідальності відповідно до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» [295].

Так, протягом трьох місяців 2014 року стосовно персоналу органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, що належить до сфери управління Державної пенітенціарної служби України, відкрито 13 кримінальних проваджень стосовно 13 осіб (за три місяці 2013 року відкрито 11 кримінальних проваджень стосовно 11 осіб). Зокрема, 6 проваджень відкрито за зберігання, збут чи передачу наркотичних засобів (за три місяці 2013 року — 7 проваджень), 3 кримінальних провадження — за зловживання владою або службовим становищем, 2 провадження — за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (за три місяці 2013 року — 3 провадження), 1 провадження — за перевищення влади або службових повноважень та 1 провадження — за привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (за три місяці 2013 року — 1 провадження) [296]. Протягом I півріччя 2014 року виявлено 5 працівників установ

виконання покарань і слідчих ізоляторів (порівняно з 16 за 6 місяців 2013 року), які вчинили правопорушення з корупційними ознаками та притягнуті судами до адміністративної відповідальності відповідно до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції».

Стосовно всіх цих осіб судами застосовані штрафні санкції в розмірі від 170 грн до 850 грн [297]. Протягом 9 місяців 2014 року стосовно 13 працівників Державної кримінально-виконавчої служби України складено адміністративні протоколи про вчинення корупційних діянь, серед яких 10 працівників (порівняно з 19 за 9 місяців 2013 року) притягнуті судами до адміністративної відповідальності відповідно до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» [298]. Так, у результаті проведених заходів протягом 3 місяців 2015 року стосовно 8 працівників Державної кримінально-виконавчої служби України складено адміністративні протоколи про вчинення корупційних діянь, серед яких 7 працівників притягнуто судами до адміністративної відповідальності відповідно до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції».

Порушення антикорупційного законодавства скоїли 4 молодших інспектори відділів нагляду і безпеки виправних колоній, 2 молодших інспектори відділів режиму і охорони слідчих ізоляторів та 1 працівник соціально-психологічної служби. Стосовно них судами застосовані штрафні санкції в розмірі від 595 грн до 850 грн. Крім того, протягом 3 місяців 2015 року стосовно персоналу органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, що належить до сфери управління Державної пенітенціарної служби України, відкрито 22 кримінальних проваджень стосовно 22 осіб. Зокрема, 12 проваджень за злочини у сфері обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, 9 проваджень — за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою та 1 провадження — за терористичний акт. Кримінальні провадження відкриті стосовно: 7 працівників відділів нагляду і безпеки виправних колоній; 3 працівників відділів режиму і охорони слідчих ізоляторів; 3 працівників кримінально-виконавчої інспекції [299].

Аналіз правопорушень з корупційними ознаками серед співробітників пенітенціарної системи за період з 2006 по 3 місяці 2015 р. дозволив зробити такі висновки:

- намітилася тенденція до збільшення кількості співробітників, схильних до скоєння такого виду правопорушення;
- прийняті превентивні заходи не дають бажаного результату, що пов'язано з їх неефективністю;

виконання покарань і слідчих ізоляторів (порівняно з 16 за 6 місяців 2013 року), які вчинили правопорушення з корупційними ознаками та притягнуті судами до адміністративної відповідальності відповідно до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції».

Стосовно всіх цих осіб судами застосовані штрафні санкції в розмірі від 170 грн до 850 грн [297]. Протягом 9 місяців 2014 року стосовно 13 працівників Державної кримінально-виконавчої служби України складено адміністративні протоколи про вчинення корупційних діянь, серед яких 10 працівників (порівняно з 19 за 9 місяців 2013 року) притягнуті судами до адміністративної відповідальності відповідно до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» [298]. Так, у результаті проведених заходів протягом 3 місяців 2015 року стосовно 8 працівників Державної кримінально-виконавчої служби України складено адміністративні протоколи про вчинення корупційних діянь, серед яких 7 працівників притягнуто судами до адміністративної відповідальності відповідно до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції».

Порушення антикорупційного законодавства скоїли 4 молодших інспектори відділів нагляду і безпеки виправних колоній, 2 молодших інспектори відділів режиму і охорони слідчих ізоляторів та 1 працівник соціально-психологічної служби. Стосовно них судами застосовані штрафні санкції в розмірі від 595 грн до 850 грн. Крім того, протягом 3 місяців 2015 року стосовно персоналу органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, що належить до сфери управління Державної пенітенціарної служби України, відкрито 22 кримінальних проваджень стосовно 22 осіб. Зокрема, 12 проваджень за злочини у сфері обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, 9 проваджень — за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою та 1 провадження — за терористичний акт. Кримінальні провадження відкриті стосовно: 7 працівників відділів нагляду і безпеки виправних колоній; 3 працівників відділів режиму і охорони слідчих ізоляторів; 3 працівників кримінально-виконавчої інспекції [299].

Аналіз правопорушень з корупційними ознаками серед співробітників пенітенціарної системи за період з 2006 по 3 місяці 2015 р. дозволив зробити такі висновки:

- намітилася тенденція до збільшення кількості співробітників, схильних до скоєння такого виду правопорушення;
- прийняті превентивні заходи не дають бажаного результату, що пов'язано з їх неефективністю;

– умови для корупції в місцях позбавлення волі, незважаючи на певну активність адміністрації органів і установ, слідчих ізоляторів ДПтС України, а також управління внутрішньої безпеки і протидії корупції ДПтС України та її територіальних органів, як і раніше зберігаються.

Наведені вище статистичні дані характеризують здебільшого активність адміністрації органів і установ, слідчих ізоляторів ДПтС України, а також управління внутрішньої безпеки і протидії корупції ДПтС України та її територіальних органів у протидії корупції, а не ефективність її подолання.

Крім того, корупційним проявам, особливо в органах, установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України, характерні висока латентність, скритість і прихованість. Співробітники пенітенціарної системи мають спеціальну юридичну підготовку, набуті в процесі професійної діяльності знання та навички. Вони знайомі зі способами і методами ведення оперативно-розшукової діяльності, що обумовлює використання ними витончених способів вчинення і маскуванню неправомірної діяльності.

М.С. Рибак зазначає: «... якщо врахувати, що співробітники виправних установ являють собою замкнуту і ізольовану громаду, в якій усі знають про витівки один одного, то в критичні періоди вони, як правило, виявляють цілком зрозумілу солідарність і «не зраджують» тих, хто скоює злочини, зловживаючи своїм службовим становищем. Можна констатувати, що беззаконня, що виражається в здійсненні найрізніших за ступенем суспільної небезпечності правопорушень, як пов'язаних так і не пов'язаних з корупцією, в ряді виправних установ стає звичним стилем діяльності деяких посадових осіб» [269].

А.В. Салатін стверджує, що тільки зареєстровані факти протиправної поведінки співробітників КВС, в той час як специфіка умов виправних установ, а саме високий рівень залежності засуджених від адміністрації місць позбавлення волі, дає підставу вважати, що латентність досліджуваного явища значно вища, ніж в інших правоохоронних органах, де залежність громадян від співробітників менша, а можливість звернутися потерпілому зі скаргою до вищої інстанції набагато більша [217, с. 20].

Наприклад, Ю.М. Антонян підкреслює, що в Росії щорічно виявляється значне число фактів вступу співробітників виправних установ у заборонені зв'язки із засудженими. Тільки в 2001 році було зафіксо-

– умови для корупції в місцях позбавлення волі, незважаючи на певну активність адміністрації органів і установ, слідчих ізоляторів ДПтС України, а також управління внутрішньої безпеки і протидії корупції ДПтС України та її територіальних органів, як і раніше зберігаються.

Наведені вище статистичні дані характеризують здебільшого активність адміністрації органів і установ, слідчих ізоляторів ДПтС України, а також управління внутрішньої безпеки і протидії корупції ДПтС України та її територіальних органів у протидії корупції, а не ефективність її подолання.

Крім того, корупційним проявам, особливо в органах, установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України, характерні висока латентність, скритість і прихованість. Співробітники пенітенціарної системи мають спеціальну юридичну підготовку, набуті в процесі професійної діяльності знання та навички. Вони знайомі зі способами і методами ведення оперативно-розшукової діяльності, що обумовлює використання ними витончених способів вчинення і маскуванню неправомірної діяльності.

М.С. Рибак зазначає: «... якщо врахувати, що співробітники виправних установ являють собою замкнуту і ізольовану громаду, в якій усі знають про витівки один одного, то в критичні періоди вони, як правило, виявляють цілком зрозумілу солідарність і «не зраджують» тих, хто скоює злочини, зловживаючи своїм службовим становищем. Можна констатувати, що беззаконня, що виражається в здійсненні найрізніших за ступенем суспільної небезпечності правопорушень, як пов'язаних так і не пов'язаних з корупцією, в ряді виправних установ стає звичним стилем діяльності деяких посадових осіб» [269].

А.В. Салатін стверджує, що тільки зареєстровані факти протиправної поведінки співробітників КВС, в той час як специфіка умов виправних установ, а саме високий рівень залежності засуджених від адміністрації місць позбавлення волі, дає підставу вважати, що латентність досліджуваного явища значно вища, ніж в інших правоохоронних органах, де залежність громадян від співробітників менша, а можливість звернутися потерпілому зі скаргою до вищої інстанції набагато більша [217, с. 20].

Наприклад, Ю.М. Антонян підкреслює, що в Росії щорічно виявляється значне число фактів вступу співробітників виправних установ у заборонені зв'язки із засудженими. Тільки в 2001 році було зафіксо-

вано 480 випадків, з них отримання хабара — 9 випадків. «Зрозуміло, що практично такі зв'язки мають місце в силу корисливих міркувань, а отже, — вважає учений, — хабарництво там розвинене набагато ширше, ніж це впливає з офіційної статистики» [300, с. 103].

О.О. Сусарін вважає, що це стосується насамперед таких злочинів, як перевищення і зловживання службовими повноваженнями. Так, згідно з результатами дослідження, співробітники кримінально-виконавчої системи незалежно від займаних посад і характеру роботи стверджують, що рівень латентності становить: до 10 % (37,1 % опитаних); до 20 (27,2 опитаних); до 50 (27,7 опитаних); до 80 % (8 % опитаних). Наведені дані свідчать про те, що перевищення і зловживання службовими повноваженнями, що здійснюються співробітниками кримінально-виконавчої системи, мають стійку тенденцію до зростання. Суттєвою перешкодою у протидії цій категорії злочинів, є високий рівень латентності. Проведене спеціальне дослідження показало, що чим вище посадове становище респондентів, тим менше вони зацікавлені в розголосванні фактів протиправної поведінки співробітників [301, с. 178].

О. Хлус наголошує, що високий рівень латентності відображає низьку ефективність розкриття і розслідування цих діянь. Таке явище можна пояснити високою результативністю діяльності суб'єктів корупційних злочинів з приховування вчинених діянь; стабільно підтримуваний рівень латентності корупційної злочинності певною мірою зумовлений і недоліками виявлення, розслідування таких діянь, їх своєчасністю припинення і притягнення винних до кримінальної відповідальності, а також недостатньою профілактичною діяльністю уповноважених державних органів, спрямованою на виявлення правопорушень, що створюють умови для корупції [302, с. 64].

О.В. Ткаченко, за результатами анонімного анкетування співробітників ОВС, стверджує, що вчиненню ними правопорушень з ознаками корупції сприяють такі основні чинники: вміння співробітників ОВС приховувати подібні випадки, взаємна зацікавленість сторін у результатах протиправної діяльності та недосконалість методів виявлення правопорушень з ознаками корупції [134, с. 10].

Корупційні прояви серед співробітників органів, установ виконання покарань і слідчих ізоляторів, що належить до сфери управління Державної пенітенціарної служби України, характерні для всіх категорій працівників державних відомств. Разом з тим існують передумови для виникнення корупції та форми прояву цього ганебно-

вано 480 випадків, з них отримання хабара — 9 випадків. «Зрозуміло, що практично такі зв'язки мають місце в силу корисливих міркувань, а отже, — вважає учений, — хабарництво там розвинене набагато ширше, ніж це впливає з офіційної статистики» [300, с. 103].

О.О. Сусарін вважає, що це стосується насамперед таких злочинів, як перевищення і зловживання службовими повноваженнями. Так, згідно з результатами дослідження, співробітники кримінально-виконавчої системи незалежно від займаних посад і характеру роботи стверджують, що рівень латентності становить: до 10 % (37,1 % опитаних); до 20 (27,2 опитаних); до 50 (27,7 опитаних); до 80 % (8 % опитаних). Наведені дані свідчать про те, що перевищення і зловживання службовими повноваженнями, що здійснюються співробітниками кримінально-виконавчої системи, мають стійку тенденцію до зростання. Суттєвою перешкодою у протидії цій категорії злочинів, є високий рівень латентності. Проведене спеціальне дослідження показало, що чим вище посадове становище респондентів, тим менше вони зацікавлені в розголосванні фактів протиправної поведінки співробітників [301, с. 178].

О. Хлус наголошує, що високий рівень латентності відображає низьку ефективність розкриття і розслідування цих діянь. Таке явище можна пояснити високою результативністю діяльності суб'єктів корупційних злочинів з приховування вчинених діянь; стабільно підтримуваний рівень латентності корупційної злочинності певною мірою зумовлений і недоліками виявлення, розслідування таких діянь, їх своєчасністю припинення і притягнення винних до кримінальної відповідальності, а також недостатньою профілактичною діяльністю уповноважених державних органів, спрямованою на виявлення правопорушень, що створюють умови для корупції [302, с. 64].

О.В. Ткаченко, за результатами анонімного анкетування співробітників ОВС, стверджує, що вчиненню ними правопорушень з ознаками корупції сприяють такі основні чинники: вміння співробітників ОВС приховувати подібні випадки, взаємна зацікавленість сторін у результатах протиправної діяльності та недосконалість методів виявлення правопорушень з ознаками корупції [134, с. 10].

Корупційні прояви серед співробітників органів, установ виконання покарань і слідчих ізоляторів, що належить до сфери управління Державної пенітенціарної служби України, характерні для всіх категорій працівників державних відомств. Разом з тим існують передумови для виникнення корупції та форми прояву цього ганебно-

го явища, характерні саме співробітникам пенітенціарної системи і пов'язані із специфікою виконання покладених на них завдань.

Великий тлумачний словник сучасної української мови містить таке розуміння, поняття передумова:, -и, ж., чого, для чого, до чого, діяння і т. ін. чого-небудь [42, с. 725].

Передумови, які сприяють виникненню та існуванню у державі корупції, О.В. Ткаченко поділяє на загальні та особливі. До загальних, на його думку, відносяться умови та обставини, що сприяють корупційним проявам і характерні для всіх осіб, наділених державою владно-розпорядчими повноваженнями. А причини та умови, що сприяють корупції та характерні для співробітників окремої державної установи, учений вважає особливими [134, с. 10]. Визначаючи передумови виникнення корупції, характерні співробітникам ОВС, науковець пов'язує їх зі специфікою професійних завдань, організації управління, виховної роботи, морально-психологічного клімату [134, с. 10]. Зокрема, О.В. Ткаченко здійснено класифікацію передумов виникнення корупційних діянь серед співробітників ОВС, згідно з якою виділено такі: а) за соціальним критерієм — загальні та особливі; б) за критерієм, пов'язаним зі змістом службової діяльності, — передумови, характерні для різних категорій співробітників ОВС [134, с. 6].

М. Савчук визначає передумови, які спричиняють виникнення та існування корупції серед співробітників органів внутрішніх справ, та умовно розділяє так їх: 1) за соціальним критерієм, який пов'язаний із рівнем розвитку держави, права, морально-культурних чинників, іншими соціальними факторами та умовами, які впливають на свідомість громадян. За цим критерієм можна виділити загальні та особливі передумови; 2) за критерієм, пов'язаним зі спеціальним званням та обсягом службових повноважень, — передумови, характерні для молодшого, середнього, старшого та вищого начальницького складу [303, с. 226].

К.В. Кім, Л.В. Кулачок-Титова звертають увагу на те, що працівникам пенітенціарної системи доводиться працювати на обмеженій території. Ізоляція умов професійної діяльності призводить до того, що в установах виконання покарань у персоналу накопичуються фізична і психічна втома, виникає професійна некомпетентність та заборонені зв'язки із засудженими тощо [304, с. 388]. На думку М.М. Чичуги, «... основними факторами, які впливають на ефективність професійної діяльності працівників установ виконання покарань є: контингент засуджених, ізоляція умов професійної діяльно-

го явища, характерні саме співробітникам пенітенціарної системи і пов'язані із специфікою виконання покладених на них завдань.

Великий тлумачний словник сучасної української мови містить таке розуміння, поняття передумова:, -и, ж., чого, для чого, до чого, діяння і т. ін. чого-небудь [42, с. 725].

Передумови, які сприяють виникненню та існуванню у державі корупції, О.В. Ткаченко поділяє на загальні та особливі. До загальних, на його думку, відносяться умови та обставини, що сприяють корупційним проявам і характерні для всіх осіб, наділених державою владно-розпорядчими повноваженнями. А причини та умови, що сприяють корупції та характерні для співробітників окремої державної установи, учений вважає особливими [134, с. 10]. Визначаючи передумови виникнення корупції, характерні співробітникам ОВС, науковець пов'язує їх зі специфікою професійних завдань, організації управління, виховної роботи, морально-психологічного клімату [134, с. 10]. Зокрема, О.В. Ткаченко здійснено класифікацію передумов виникнення корупційних діянь серед співробітників ОВС, згідно з якою виділено такі: а) за соціальним критерієм — загальні та особливі; б) за критерієм, пов'язаним зі змістом службової діяльності, — передумови, характерні для різних категорій співробітників ОВС [134, с. 6].

М. Савчук визначає передумови, які спричиняють виникнення та існування корупції серед співробітників органів внутрішніх справ, та умовно розділяє так їх: 1) за соціальним критерієм, який пов'язаний із рівнем розвитку держави, права, морально-культурних чинників, іншими соціальними факторами та умовами, які впливають на свідомість громадян. За цим критерієм можна виділити загальні та особливі передумови; 2) за критерієм, пов'язаним зі спеціальним званням та обсягом службових повноважень, — передумови, характерні для молодшого, середнього, старшого та вищого начальницького складу [303, с. 226].

К.В. Кім, Л.В. Кулачок-Титова звертають увагу на те, що працівникам пенітенціарної системи доводиться працювати на обмеженій території. Ізоляція умов професійної діяльності призводить до того, що в установах виконання покарань у персоналу накопичуються фізична і психічна втома, виникає професійна некомпетентність та заборонені зв'язки із засудженими тощо [304, с. 388]. На думку М.М. Чичуги, «... основними факторами, які впливають на ефективність професійної діяльності працівників установ виконання покарань є: контингент засуджених, ізоляція умов професійної діяльно-

сті, професійна некомпетентність персоналу. Вони є небезпечними для здоров'я і життя працівників, можуть призвести до порушення трудової дисципліни, вчинення злочинів, виникнення негативних психічних станів» [305, с. 474–475].

Як стверджують науковці, найбільші проекти століття — будівництво БАМу (в тридцяті та сімдесяті роки), Біломорсько-Балтійський і Волгодонський канали, спорудження тунелю між материком і о. Сахалін, були дітищем тюремного відомства, — успіхи ракето- та літакобудування, конструювання найкращого середнього танку Т-34 конструктором Кошкіним відбулося в тюремних стінах. «Дешева робоча сила в'язнів допомогала країні нарощувати економічний потенціал. Майже 20 % національного валового продукту створювалося кримінально-виконавчою системою. ... підприємства системи виробляли п'яту частину всіх благ, якими користувалося суспільство. Кардинально все змінилося в незалежній українській державі. ... Втративши інтерес до системи, держава почала забувати і про персонал, який там працює» [306].

На сьогодні службу в кримінально-виконавчій системі не вважають престижною. Таке негативне ставлення до працівників кримінально-виконавчої системи викликано тим, що у великих містах і промислово розвинених регіонах заробітна плата істотно відстає від середнього доходу їх населення. Невідповідність грошового забезпечення обсягу, складності і характеру роботи є основним мотивом для звільнення співробітників. Відбувається зростання кількості вакантних посад, унаслідок чого більше третини посад молодшого начальницького складу, який несе службу з охорони засуджених до позбавлення волі, укомплектована особами жіночої статі. У великих промислових центрах частина посад вимушено заміщується іногородніми співробітниками, які несуть службу вахтовим методом. Низький соціальний статус співробітників провокує багатьох із них на епізодичну або систематичну участь у нелегальному обігу в СІЗО і місцях позбавлення волі не тільки дозволених, але і заборонених до використання предметів, включаючи спиртні напої, наркотичні засоби, засоби мобільного зв'язку та ін. Потребує аналізу та оцінки практика узгодження адміністрацією установ кримінально-виконавчої системи умовно-дострокового звільнення засуджених, пільг і санкцій стосовно спецконтингенту. Незаконні і несправедливі дії, продажність окремих співробітників не мають нічого спільного з політикою держави у сфері перевиховування злочинців і виключають її ефективність [307].

сті, професійна некомпетентність персоналу. Вони є небезпечними для здоров'я і життя працівників, можуть призвести до порушення трудової дисципліни, вчинення злочинів, виникнення негативних психічних станів» [305, с. 474–475].

Як стверджують науковці, найбільші проекти століття — будівництво БАМу (в тридцяті та сімдесяті роки), Біломорсько-Балтійський і Волгодонський канали, спорудження тунелю між материком і о. Сахалін, були дітищем тюремного відомства, — успіхи ракето- та літакобудування, конструювання найкращого середнього танку Т-34 конструктором Кошкіним відбулося в тюремних стінах. «Дешева робоча сила в'язнів допомогала країні нарощувати економічний потенціал. Майже 20 % національного валового продукту створювалося кримінально-виконавчою системою. ... підприємства системи виробляли п'яту частину всіх благ, якими користувалося суспільство. Кардинально все змінилося в незалежній українській державі. ... Втративши інтерес до системи, держава почала забувати і про персонал, який там працює» [306].

На сьогодні службу в кримінально-виконавчій системі не вважають престижною. Таке негативне ставлення до працівників кримінально-виконавчої системи викликано тим, що у великих містах і промислово розвинених регіонах заробітна плата істотно відстає від середнього доходу їх населення. Невідповідність грошового забезпечення обсягу, складності і характеру роботи є основним мотивом для звільнення співробітників. Відбувається зростання кількості вакантних посад, унаслідок чого більше третини посад молодшого начальницького складу, який несе службу з охорони засуджених до позбавлення волі, укомплектована особами жіночої статі. У великих промислових центрах частина посад вимушено заміщується іногородніми співробітниками, які несуть службу вахтовим методом. Низький соціальний статус співробітників провокує багатьох із них на епізодичну або систематичну участь у нелегальному обігу в СІЗО і місцях позбавлення волі не тільки дозволених, але і заборонених до використання предметів, включаючи спиртні напої, наркотичні засоби, засоби мобільного зв'язку та ін. Потребує аналізу та оцінки практика узгодження адміністрацією установ кримінально-виконавчої системи умовно-дострокового звільнення засуджених, пільг і санкцій стосовно спецконтингенту. Незаконні і несправедливі дії, продажність окремих співробітників не мають нічого спільного з політикою держави у сфері перевиховування злочинців і виключають її ефективність [307].

Доцільно зазначити, що служба в пенітенціарній системі України є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України. Час проходження служби зараховується до страхового стажу, стажу роботи за спеціальністю, а також до стажу державної служби. Діяльність співробітників системи виконання покарань регламентується великим масивом спеціальних правових норм, але до її правового регулювання застосовують і деякі норми, які регулюють службу співробітників ОВС, державну службу, військову службу тощо [304, с. 386].

Персонал установ виконання покарань можна умовно поділити на три категорії: особи, що мають спеціальні звання (атестовані); спеціалісти, що не мають спеціальних звань, та на яких поширюється дія Закону України «Про державну службу» та допоміжний (технічний) персонал. Трудова діяльність кожної з цих категорій має свої специфічні особливості та вимоги. Так, перша категорія працівників підпадає під дію норм Дисциплінарного статуту співробітників ОВС, а отже, підлягає спеціальній дисциплінарній відповідальності, має право на носіння спеціального форменого одягу, носіння та застосування вогнепальної зброї у визначених Законом України «Про міліцію» випадках та інші особливості. Друга — має право на присвоєння відповідних категорій державних службовців та відповідну службу кар'єру. Щодо допоміжного персоналу, то їхня трудова діяльність регулюється нормами трудового законодавства без особливої специфіки [304, с. 386–387].

Як справедливо зазначає В. Бадира, персонал органів і установ виконання покарань виконує роботу великого суспільного значення. Ця робота пов'язана з постійною втратою душевних і фізичних сил: постійні стресові ситуації і перевантаження, емоційна напруженість, викликані специфікою організації несення служби, «від підйому до відбою», посилені варіантами несення служби в разі ускладнення оперативної обстановки в самій колонії, а також у період загострення ситуації в кримінально-виконавчих установах інших регіонів, під час проведення політичних акцій у державі та під час святкування державних та релігійних свят, тобто більше третини робочого часу працівники несуть службу в ненормованому режимі, в тому числі в святкові та вихідні дні, що звужує сферу спілкування в сім'ї, недостатню увагу вихованню дітей і тощо. Обмеження пільг, компенсацій та гарантій працівникам кримінально-виконавчої служби, як комплексу організаційно-правових та економічних за-

Доцільно зазначити, що служба в пенітенціарній системі України є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України. Час проходження служби зараховується до страхового стажу, стажу роботи за спеціальністю, а також до стажу державної служби. Діяльність співробітників системи виконання покарань регламентується великим масивом спеціальних правових норм, але до її правового регулювання застосовують і деякі норми, які регулюють службу співробітників ОВС, державну службу, військову службу тощо [304, с. 386].

Персонал установ виконання покарань можна умовно поділити на три категорії: особи, що мають спеціальні звання (атестовані); спеціалісти, що не мають спеціальних звань, та на яких поширюється дія Закону України «Про державну службу» та допоміжний (технічний) персонал. Трудова діяльність кожної з цих категорій має свої специфічні особливості та вимоги. Так, перша категорія працівників підпадає під дію норм Дисциплінарного статуту співробітників ОВС, а отже, підлягає спеціальній дисциплінарній відповідальності, має право на носіння спеціального форменого одягу, носіння та застосування вогнепальної зброї у визначених Законом України «Про міліцію» випадках та інші особливості. Друга — має право на присвоєння відповідних категорій державних службовців та відповідну службу кар'єру. Щодо допоміжного персоналу, то їхня трудова діяльність регулюється нормами трудового законодавства без особливої специфіки [304, с. 386–387].

Як справедливо зазначає В. Бадира, персонал органів і установ виконання покарань виконує роботу великого суспільного значення. Ця робота пов'язана з постійною втратою душевних і фізичних сил: постійні стресові ситуації і перевантаження, емоційна напруженість, викликані специфікою організації несення служби, «від підйому до відбою», посилені варіантами несення служби в разі ускладнення оперативної обстановки в самій колонії, а також у період загострення ситуації в кримінально-виконавчих установах інших регіонів, під час проведення політичних акцій у державі та під час святкування державних та релігійних свят, тобто більше третини робочого часу працівники несуть службу в ненормованому режимі, в тому числі в святкові та вихідні дні, що звужує сферу спілкування в сім'ї, недостатню увагу вихованню дітей і тощо. Обмеження пільг, компенсацій та гарантій працівникам кримінально-виконавчої служби, як комплексу організаційно-правових та економічних за-

ходів, спрямованих на забезпечення їх соціального захисту, в тому числі, не забезпечення безоплатною медичною допомогою, надання санаторно-курортного лікування та відпочинку для оздоровлення, не надання житлового приміщення або виплата грошової компенсації за піднайом житлового приміщення, знижки плати за користування житлом, паливом, телефоном та плати за комунальні послуги, визначаються особливістю професійних обов'язків, пов'язаних з ризиком для життя, певним обмеженням права заробляти матеріальні блага для забезпечення собі та своїй сім'ї достойного рівня життя, матимуть наслідком відтік професійного ядра практичних працівників кримінально-виконавчої системи, які організують і здійснюють виправлення засуджених [306].

А. Суббот підкреслює: «... відсутність моральної задоволеності від змісту роботи, упевненості у правовій та соціальній захищеності, невдоволення організацією, умовами та оплатою праці, стають сьогодні головними причинами відтоку кваліфікованих працівників із апарату правоохоронних органів» [28].

Кваліфіковані кадри залишають систему, не бачачи ні найменшої віддачі від свого напруженого, відповідального і небезпечної праці. Адміністрація вимушена наймати людей непрофесійних, нерідко закриваючи очі на їхні особистісні деформації, схильність до насильства. Це, а також озлобленість і безвихідь породжує насильство всередині тюремних стін, неповага до прав засуджених, нехтування ними. Керівництво не вправі вимагати поваги з боку співробітників, якщо постійно порушуються їхні права. Потрібно уточнити, що більшість з них — офіцери, що добровільно прийняли рішення служити Батьківщині, навіть терплячи від нього образи і приниження, ризикуючи життям і здоров'ям в особливо важких і несприятливих умовах, що вимагають максимальної зосередженості і самовіддачі [308, с. 30].

З точки зору О.В. Лісіцкова, «...плинність кадрів пов'язана з низькою заробітною платою персоналу органів і установ виконання покарань, слідчих ізоляторів і підприємств установ виконання покарань, низьким рівнем соціальної захищеності персоналу та пенсіонерів Державної кримінально-виконавчої служби України і членів їх сімей, що робить професію непрестижною і створює умови для виникнення корупційних ризиків, а також недостатня чисельність персоналу, який має спеціальну освіту, та не розвиненість системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації персоналу установ виконання покарань і слідчих ізоляторів негативно вплива-

ходів, спрямованих на забезпечення їх соціального захисту, в тому числі, не забезпечення безоплатною медичною допомогою, надання санаторно-курортного лікування та відпочинку для оздоровлення, не надання житлового приміщення або виплата грошової компенсації за піднайом житлового приміщення, знижки плати за користування житлом, паливом, телефоном та плати за комунальні послуги, визначаються особливістю професійних обов'язків, пов'язаних з ризиком для життя, певним обмеженням права заробляти матеріальні блага для забезпечення собі та своїй сім'ї достойного рівня життя, матимуть наслідком відтік професійного ядра практичних працівників кримінально-виконавчої системи, які організують і здійснюють виправлення засуджених [306].

А. Суббот підкреслює: «... відсутність моральної задоволеності від змісту роботи, упевненості у правовій та соціальній захищеності, невдоволення організацією, умовами та оплатою праці, стають сьогодні головними причинами відтоку кваліфікованих працівників із апарату правоохоронних органів» [28].

Кваліфіковані кадри залишають систему, не бачачи ні найменшої віддачі від свого напруженого, відповідального і небезпечної праці. Адміністрація вимушена наймати людей непрофесійних, нерідко закриваючи очі на їхні особистісні деформації, схильність до насильства. Це, а також озлобленість і безвихідь породжує насильство всередині тюремних стін, неповага до прав засуджених, нехтування ними. Керівництво не вправі вимагати поваги з боку співробітників, якщо постійно порушуються їхні права. Потрібно уточнити, що більшість з них — офіцери, що добровільно прийняли рішення служити Батьківщині, навіть терплячи від нього образи і приниження, ризикуючи життям і здоров'ям в особливо важких і несприятливих умовах, що вимагають максимальної зосередженості і самовіддачі [308, с. 30].

З точки зору О.В. Лісіцкова, «...плинність кадрів пов'язана з низькою заробітною платою персоналу органів і установ виконання покарань, слідчих ізоляторів і підприємств установ виконання покарань, низьким рівнем соціальної захищеності персоналу та пенсіонерів Державної кримінально-виконавчої служби України і членів їх сімей, що робить професію непрестижною і створює умови для виникнення корупційних ризиків, а також недостатня чисельність персоналу, який має спеціальну освіту, та не розвиненість системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації персоналу установ виконання покарань і слідчих ізоляторів негативно вплива-

ють на ефективність виконання завдань, покладених на Державну пенітенціарну службу України» [309, с. 403].

Однією з причин такої катастрофічної ситуації, яка склалась у пенітенціарній системі України, є насамперед серйозне недофінансування державою і, як наслідок, співробітники отримують врізані зарплати без надбавок, премій та інших підвишень. А низький рівень оплати праці призводить до збільшення рівня корупції у виправних установах.

Недостатній, а досить часто дуже низький рівень заробітної плати працівників ОВС (єдиного джерела засобів для існування працівників та їхніх сімей), — також «застаріла» й наболіла проблема. Вона вже стала, на жаль, звичним явищем.

Сама оплата праці, система заходів заохочення й відповідальності, а також соціальне забезпечення в юридичній літературі визначено як чинники, що безпосередньо впливають на ефективність службової діяльності працівників [310, с. 14]. О.В. Шевченко наголошує: «Соціально-економічні умови виникнення корупції можна розділити на ряд складових факторів, кожен з яких впливає на здійснення посадовцями своїх службових обов'язків і може бути чинником корупційних ризиків. Основними чинниками є матеріальні і фінансові блага» [311, с. 132]. О.В. Косяк вважає, що стримуючим фактором від вчинення корупційних діянь співробітників органів внутрішніх справ має бути належний рівень їх грошового забезпечення у поєднанні з гарантіями соціального захисту як під час служби, так і після звільнення на пенсію, посилення юридичної відповідальності та ризиків позбавлення зазначених гарантій у випадку вчинення правопорушення з ознаками корупції. Очікуваний результат у довгостроковій перспективі — це відчутне зниження рівня корупції [312, с. 155].

Питання фінансового забезпечення пенітенціарної системи завжди стояло надзвичайно гостро. З одного боку, це пов'язано з характером системи господарювання, з іншого — обмеженістю бюджетних коштів.

В. Федосов зазначає, що фінансове забезпечення — це структурна підсистема фінансово-кредитного механізму, система джерел і форм фінансування розвитку економічної та соціальної сфер суспільства. Воно здійснюється в трьох формах: самофінансування, кредитування, бюджетне фінансування [313, с. 33]. Відповідно до Бюджетного кодексу України [314], бюджетні установи — це органи державної влади, органи місцевого самоврядування, а також

ють на ефективність виконання завдань, покладених на Державну пенітенціарну службу України» [309, с. 403].

Однією з причин такої катастрофічної ситуації, яка склалась у пенітенціарній системі України, є насамперед серйозне недофінансування державою і, як наслідок, співробітники отримують врізані зарплати без надбавок, премій та інших підвишень. А низький рівень оплати праці призводить до збільшення рівня корупції у виправних установах.

Недостатній, а досить часто дуже низький рівень заробітної плати працівників ОВС (єдиного джерела засобів для існування працівників та їхніх сімей), — також «застаріла» й наболіла проблема. Вона вже стала, на жаль, звичним явищем.

Сама оплата праці, система заходів заохочення й відповідальності, а також соціальне забезпечення в юридичній літературі визначено як чинники, що безпосередньо впливають на ефективність службової діяльності працівників [310, с. 14]. О.В. Шевченко наголошує: «Соціально-економічні умови виникнення корупції можна розділити на ряд складових факторів, кожен з яких впливає на здійснення посадовцями своїх службових обов'язків і може бути чинником корупційних ризиків. Основними чинниками є матеріальні і фінансові блага» [311, с. 132]. О.В. Косяк вважає, що стримуючим фактором від вчинення корупційних діянь співробітників органів внутрішніх справ має бути належний рівень їх грошового забезпечення у поєднанні з гарантіями соціального захисту як під час служби, так і після звільнення на пенсію, посилення юридичної відповідальності та ризиків позбавлення зазначених гарантій у випадку вчинення правопорушення з ознаками корупції. Очікуваний результат у довгостроковій перспективі — це відчутне зниження рівня корупції [312, с. 155].

Питання фінансового забезпечення пенітенціарної системи завжди стояло надзвичайно гостро. З одного боку, це пов'язано з характером системи господарювання, з іншого — обмеженістю бюджетних коштів.

В. Федосов зазначає, що фінансове забезпечення — це структурна підсистема фінансово-кредитного механізму, система джерел і форм фінансування розвитку економічної та соціальної сфер суспільства. Воно здійснюється в трьох формах: самофінансування, кредитування, бюджетне фінансування [313, с. 33]. Відповідно до Бюджетного кодексу України [314], бюджетні установи — це органи державної влади, органи місцевого самоврядування, а також

організації, створені ними у встановленому порядку, що повністю утримуються за рахунок державного чи місцевого бюджету. Зокрема, традиційно найвагомим джерелом фінансового забезпечення бюджетних установ є кошти державного та місцевих бюджетів, тоді як кошти, отримані з інших джерел, — лише додатковий фінансовий ресурс. Отже, основною формою фінансового забезпечення бюджетних установ виступає бюджетне фінансування.

О. Башняк дає таке визначення: «Бюджетне фінансування — це безповоротний та безоплатний відпуск коштів з державного та місцевих бюджетів на виконання загальнодержавних функцій і функцій муніципальних органів й забезпечення діяльності бюджетних установ та організацій» [315, с. 148]. Л. Воронова вважає, що «бюджетне фінансування — це безповоротний безвідплатний відпуск коштів з Державного та місцевих бюджетів на виконання загальнодержавних функцій, функцій місцевого самоврядування та забезпечення функціонування бюджетних підприємств, установ та організацій» [316, с. 335]. На думку О. Василика, бюджетне фінансування — надання юридичним особам із державного бюджету фінансових ресурсів у вигляді безповоротних безоплатних коштів та інвестицій на розвиток економіки, соціально-культурні заходи, оборону й інші громадські потреби [317, с. 331].

Як видно із зазначеного вище, небезпечна корупційна ситуація в пенітенціарній системі, яка на сьогодні, викликана тим, що вона перестала бути для влади пріоритетною і фінансове забезпечення її діяльності відбувається за залишковим принципом. Наприклад, фінансове забезпечення кримінально-виконавчої служби з державного бюджету тривалий час залишається недостатнім і в середньому становить 25–45 відсотків від нормальної потреби (2000 р. — 25 %, 2001 р. — 39 %, 2002 р. — 25 %, 2003 р. — 44 %, 2004 р. — 37 %, 2005 р. — 44 %, 2006 р. — 45 %). Мінімальна розрахункова потреба в асигнуваннях із загального фонду бюджету для системи на 2007 рік, за даними департаменту, визначена в сумі 2 663, 5 млн грн. З неї поточні видатки мають становити 2083, 8 млн грн і капітальні — 576,7 млн грн. У свою чергу, Міністерством фінансів передбачено в державному бюджеті тільки 1410, 9 млн грн, що забезпечує потребу на 51 %. На видатки розвитку, які передбачають реформування кримінально-виконавчої служби, у тому числі на поліпшення тримання засуджених та ув'язнених, у проекті бюджету передбачено 4,5 % від потреби [318].

Зокрема, державна програма реформування пенітенціарної служби на 2013–2017 роки вимагає фінансування на суму не менш

організації, створені ними у встановленому порядку, що повністю утримуються за рахунок державного чи місцевого бюджету. Зокрема, традиційно найвагомим джерелом фінансового забезпечення бюджетних установ є кошти державного та місцевих бюджетів, тоді як кошти, отримані з інших джерел, — лише додатковий фінансовий ресурс. Отже, основною формою фінансового забезпечення бюджетних установ виступає бюджетне фінансування.

О. Башняк дає таке визначення: «Бюджетне фінансування — це безповоротний та безоплатний відпуск коштів з державного та місцевих бюджетів на виконання загальнодержавних функцій і функцій муніципальних органів й забезпечення діяльності бюджетних установ та організацій» [315, с. 148]. Л. Воронова вважає, що «бюджетне фінансування — це безповоротний безвідплатний відпуск коштів з Державного та місцевих бюджетів на виконання загальнодержавних функцій, функцій місцевого самоврядування та забезпечення функціонування бюджетних підприємств, установ та організацій» [316, с. 335]. На думку О. Василика, бюджетне фінансування — надання юридичним особам із державного бюджету фінансових ресурсів у вигляді безповоротних безоплатних коштів та інвестицій на розвиток економіки, соціально-культурні заходи, оборону й інші громадські потреби [317, с. 331].

Як видно із зазначеного вище, небезпечна корупційна ситуація в пенітенціарній системі, яка на сьогодні, викликана тим, що вона перестала бути для влади пріоритетною і фінансове забезпечення її діяльності відбувається за залишковим принципом. Наприклад, фінансове забезпечення кримінально-виконавчої служби з державного бюджету тривалий час залишається недостатнім і в середньому становить 25–45 відсотків від нормальної потреби (2000 р. — 25 %, 2001 р. — 39 %, 2002 р. — 25 %, 2003 р. — 44 %, 2004 р. — 37 %, 2005 р. — 44 %, 2006 р. — 45 %). Мінімальна розрахункова потреба в асигнуваннях із загального фонду бюджету для системи на 2007 рік, за даними департаменту, визначена в сумі 2 663, 5 млн грн. З неї поточні видатки мають становити 2083, 8 млн грн і капітальні — 576,7 млн грн. У свою чергу, Міністерством фінансів передбачено в державному бюджеті тільки 1410, 9 млн грн, що забезпечує потребу на 51 %. На видатки розвитку, які передбачають реформування кримінально-виконавчої служби, у тому числі на поліпшення тримання засуджених та ув'язнених, у проекті бюджету передбачено 4,5 % від потреби [318].

Зокрема, державна програма реформування пенітенціарної служби на 2013–2017 роки вимагає фінансування на суму не менш

як 6 млрд. грн (3 млрд. грн — з держбюджету, 3 млрд. — з місцевих бюджетів) [319]. Так, відповідно до бюджету на 2012 р. на утримання і забезпечення відповідної життєдіяльності органів ДПтС виділено 2,6 млрд грн. Але це забезпечить 35,4 % від необхідного загального обсягу фінансування. При цьому, за словами О. Лісіцкова, у ДПтС планують, що додатково буде виділено 1 млрд. грн на вирішення нагальних потреб [320]. Водночас наприкінці 2011 р. міністр юстиції України О. Лавринович стверджував, що у державному бюджеті України на 2012 р. на фінансування Державної пенітенціарної служби (ДПтС) виділено 2,6 млрд. грн з необхідних 8 млрд. грн [321]. Крім того, при формуванні державного бюджету на 2012 рік вирішено питання щодо виділення 33,5 млн грн на будівництво (придбання) житла для осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України [322].

Дані соціологічних опитувань, проведених у 2006 р. серед співробітників пенітенціарних установ, які вчинили порушення законності і дисциплінарні проступки, показали високий рівень тривожності у цій репрезентативній вибірці. Почуття постійної тривоги за себе і своїх близьких мотивовано загальною невпевненістю співробітників у своєму майбутньому і в майбутньому своїх близьких, нездатністю забезпечити їх гідне існування. Про це, зокрема, свідчить співвідношення незадоволених розміром заробітної плати (55,2 %) до загальної кількості респондентів. Тривожність обумовлює протиправну поведінку, формує у співробітників стійкі негативні настрої, стереотипи і забобони щодо засуджених, товаришів по службі, сприяє конфліктам [323, с. 227].

Потрібно зазначити, що в середньому на рік загальні видатки на утримання одного штатного працівника системи Міністерства внутрішніх справ становлять 9,5 тисяч гривень, Державної податкової служби — 29,7 тисяч гривень, Державної митної служби — 26,8 тисяч гривень, Служби безпеки України — 21,8 тисяч гривень, прокуратури — 20,4 тисяч гривень, Міністерства з питань надзвичайних ситуацій — 19,3 тисяч гривень, Міністерства оборони — 14,2 тисяч гривень, Державної прикордонної служби — 13,3 тисяч гривень [190, с. 229]. Зокрема, така ситуація не повною мірою задовольняє потреби правоохоронних органів. Крім того, є суттєва різниця у фінансовому забезпеченні між співробітниками зазначених відомств.

Водночас співробітники правоохоронних органів під час соціологічних опитувань щодо корупційних проявів вказують на безпосередній зв'язок між грошовим утриманням, членами їх сімей

як 6 млрд. грн (3 млрд. грн — з держбюджету, 3 млрд. — з місцевих бюджетів) [319]. Так, відповідно до бюджету на 2012 р. на утримання і забезпечення відповідної життєдіяльності органів ДПтС виділено 2,6 млрд грн. Але це забезпечить 35,4 % від необхідного загального обсягу фінансування. При цьому, за словами О. Лісіцкова, у ДПтС планують, що додатково буде виділено 1 млрд. грн на вирішення нагальних потреб [320]. Водночас наприкінці 2011 р. міністр юстиції України О. Лавринович стверджував, що у державному бюджеті України на 2012 р. на фінансування Державної пенітенціарної служби (ДПтС) виділено 2,6 млрд. грн з необхідних 8 млрд. грн [321]. Крім того, при формуванні державного бюджету на 2012 рік вирішено питання щодо виділення 33,5 млн грн на будівництво (придбання) житла для осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України [322].

Дані соціологічних опитувань, проведених у 2006 р. серед співробітників пенітенціарних установ, які вчинили порушення законності і дисциплінарні проступки, показали високий рівень тривожності у цій репрезентативній вибірці. Почуття постійної тривоги за себе і своїх близьких мотивовано загальною невпевненістю співробітників у своєму майбутньому і в майбутньому своїх близьких, нездатністю забезпечити їх гідне існування. Про це, зокрема, свідчить співвідношення незадоволених розміром заробітної плати (55,2 %) до загальної кількості респондентів. Тривожність обумовлює протиправну поведінку, формує у співробітників стійкі негативні настрої, стереотипи і забобони щодо засуджених, товаришів по службі, сприяє конфліктам [323, с. 227].

Потрібно зазначити, що в середньому на рік загальні видатки на утримання одного штатного працівника системи Міністерства внутрішніх справ становлять 9,5 тисяч гривень, Державної податкової служби — 29,7 тисяч гривень, Державної митної служби — 26,8 тисяч гривень, Служби безпеки України — 21,8 тисяч гривень, прокуратури — 20,4 тисяч гривень, Міністерства з питань надзвичайних ситуацій — 19,3 тисяч гривень, Міністерства оборони — 14,2 тисяч гривень, Державної прикордонної служби — 13,3 тисяч гривень [190, с. 229]. Зокрема, така ситуація не повною мірою задовольняє потреби правоохоронних органів. Крім того, є суттєва різниця у фінансовому забезпеченні між співробітниками зазначених відомств.

Водночас співробітники правоохоронних органів під час соціологічних опитувань щодо корупційних проявів вказують на безпосередній зв'язок між грошовим утриманням, членами їх сімей

і корупцією. На своє виправдання співробітники, які вступали в корупційні правовідносини наводять такі докази: немає власного житла, немає коштів на лікування рідних, немає грошей для оплати навчання дітей тощо.

Невід'ємним елементом правового становища співробітників установ виконання покарань є їх соціальний захист. Тобто комплекс юридичних гарантій, що поширюються на співробітників, а саме їх належне матеріально-побутове забезпечення, медичне обслуговування, пільги за вислугу років та пенсії. Соціальний захист виступає важливим чинником залучення кадрів на службу в систему виконання покарань, пов'язану зі складними умовами, а іноді і небезпекою для здоров'я і життя. І саме підвищення соціального статусу дозволить скоротити рівень злочинів, у тому числі корупційного характеру, скоєних особами, уповноваженими на виконання державних функцій з використанням прав, посадових повноважень і можливостей, наданих їм по службі.

Вивчення національного законодавства, дозволило виявити, що здебільшого в нормативних актах використовується термін «соціальний захист». Зокрема, правова основа соціального захисту співробітників ДКВС України закріплена у ч. 4 ст. 17 Конституції. У ній вказано, що держава гарантує соціальний захист громадян, які перебувають на службі в Збройних Силах України та у інших військових формуваннях, а також членам їх сімей. Проте тільки в положеннях Основного Закону України [324] в ст. 46 наведено співвідношення соціального захисту та соціального забезпечення, що полягає в тому, що соціальний захист включає в себе забезпечення, а саме: «громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом».

Відсутність на сьогодні у вітчизняному законодавстві тлумачення «соціальний захист» та «соціальне забезпечення» певною мірою впливає й на правозастосовну діяльність певних державних органів, організацій, установ, підприємств та призводить до подальшої дискусії стосовно зазначеної проблеми.

Соціальний захист — це система законодавчих, соціально-економічних і морально-психологічних гарантій, засобів і заходів, завдяки яким створюються рівні для членів суспільства умови, що перешкоджають несприятливим впливам середовища на людину,

і корупцією. На своє виправдання співробітники, які вступали в корупційні правовідносини наводять такі докази: немає власного житла, немає коштів на лікування рідних, немає грошей для оплати навчання дітей тощо.

Невід'ємним елементом правового становища співробітників установ виконання покарань є їх соціальний захист. Тобто комплекс юридичних гарантій, що поширюються на співробітників, а саме їх належне матеріально-побутове забезпечення, медичне обслуговування, пільги за вислугу років та пенсії. Соціальний захист виступає важливим чинником залучення кадрів на службу в систему виконання покарань, пов'язану зі складними умовами, а іноді і небезпекою для здоров'я і життя. І саме підвищення соціального статусу дозволить скоротити рівень злочинів, у тому числі корупційного характеру, скоєних особами, уповноваженими на виконання державних функцій з використанням прав, посадових повноважень і можливостей, наданих їм по службі.

Вивчення національного законодавства, дозволило виявити, що здебільшого в нормативних актах використовується термін «соціальний захист». Зокрема, правова основа соціального захисту співробітників ДКВС України закріплена у ч. 4 ст. 17 Конституції. У ній вказано, що держава гарантує соціальний захист громадян, які перебувають на службі в Збройних Силах України та у інших військових формуваннях, а також членам їх сімей. Проте тільки в положеннях Основного Закону України [324] в ст. 46 наведено співвідношення соціального захисту та соціального забезпечення, що полягає в тому, що соціальний захист включає в себе забезпечення, а саме: «громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом».

Відсутність на сьогодні у вітчизняному законодавстві тлумачення «соціальний захист» та «соціальне забезпечення» певною мірою впливає й на правозастосовну діяльність певних державних органів, організацій, установ, підприємств та призводить до подальшої дискусії стосовно зазначеної проблеми.

Соціальний захист — це система законодавчих, соціально-економічних і морально-психологічних гарантій, засобів і заходів, завдяки яким створюються рівні для членів суспільства умови, що перешкоджають несприятливим впливам середовища на людину,

що забезпечують гідну і соціально прийнятну якість їхнього життя [325]. Соціальний захист — це діяльність держави, яка за допомогою системи мір і соціальних пільг забезпечує задоволення матеріальними і духовними потребами та компенсує певні обмеження щодо цих осіб [326].

С.О. Устинов зазначає: «соціальне забезпечення — це організаційно-правова діяльність держави, спрямована на матеріальне забезпечення громадян у випадку настання, обумовлених законодавством, соціальних ризиків за рахунок фондів соціального страхування та виплат із державного та місцевих бюджетів та інших обумовлених законодавством коштів» [327, с. 93–94]. Б. І. Сташків, у свою чергу, вважає, що соціальне забезпечення — це види і форми матеріального забезпечення, що надаються на умовах, передбачених законом чи договором, зі спеціально створених для цього фондів особам, які через незалежні від них життєві обставини не мають достатніх засобів для існування [328, с. 25].

Так, соціальний захист, на відміну від соціального забезпечення, передбачає гарантії щодо охорони праці, здоров'я, навколишнього середовища, оплати праці та інші заходи, необхідні для нормальної життєдіяльності людини й функціонування держави. Соціальне забезпечення, порівняно із соціальним захистом, є вужчим поняттям і означає практику виплати пенсій, соціальної допомоги, соціального догляду [190, с. 187 — 188].

Великий тлумачний словник сучасної української мови містить такі трактування слів «забезпечення», «захист» і «захищати»: «забезпечення, -я, с. ... Дія за знач. забезпечити ...» [42, с. 281]; «забезпечувати, -ую, -уєш, недок., забезпечити, -чу, -чиш; наказ. сп. забезпеч; док., перех. і без додатка. 1. Постачаючи щось у достатній кількості, задовольняти кого-, що-небудь у якихось потребах. // Надавати кому-небудь достатні матеріальні засоби до існування. 2. Створювати надійні умови для здійснення чого-небудь; гарантувати щось. 3. Захищати, охороняти кого-, що-небудь від небезпеки» [42, с. 281]; «захист, -у, ч. 1. Дія за знач. захищати, захистити і захищатися, захиститися. 2. Заступництво, охорона, підтримка. Брати під захист ...» [42, с. 339]; «захищати, -аю, -аєш, недок., захищати, ищу, -истиш, док., перех. 1. Обороняти, охороняти кого-, що-небудь від нападу, замаху, удару, ворожих, небезпечних і т. ін. Дій. 2. Пильно стежити за недоторканністю чого-небудь і багато робити для цього. // Боронити, обстоювати погляди, права, інтереси честь кого-небудь ...» [42, с. 339].

що забезпечують гідну і соціально прийнятну якість їхнього життя [325]. Соціальний захист — це діяльність держави, яка за допомогою системи мір і соціальних пільг забезпечує задоволення матеріальними і духовними потребами та компенсує певні обмеження щодо цих осіб [326].

С.О. Устинов зазначає: «соціальне забезпечення — це організаційно-правова діяльність держави, спрямована на матеріальне забезпечення громадян у випадку настання, обумовлених законодавством, соціальних ризиків за рахунок фондів соціального страхування та виплат із державного та місцевих бюджетів та інших обумовлених законодавством коштів» [327, с. 93–94]. Б. І. Сташків, у свою чергу, вважає, що соціальне забезпечення — це види і форми матеріального забезпечення, що надаються на умовах, передбачених законом чи договором, зі спеціально створених для цього фондів особам, які через незалежні від них життєві обставини не мають достатніх засобів для існування [328, с. 25].

Так, соціальний захист, на відміну від соціального забезпечення, передбачає гарантії щодо охорони праці, здоров'я, навколишнього середовища, оплати праці та інші заходи, необхідні для нормальної життєдіяльності людини й функціонування держави. Соціальне забезпечення, порівняно із соціальним захистом, є вужчим поняттям і означає практику виплати пенсій, соціальної допомоги, соціального догляду [190, с. 187 — 188].

Великий тлумачний словник сучасної української мови містить такі трактування слів «забезпечення», «захист» і «захищати»: «забезпечення, -я, с. ... Дія за знач. забезпечити ...» [42, с. 281]; «забезпечувати, -ую, -уєш, недок., забезпечити, -чу, -чиш; наказ. сп. забезпеч; док., перех. і без додатка. 1. Постачаючи щось у достатній кількості, задовольняти кого-, що-небудь у якихось потребах. // Надавати кому-небудь достатні матеріальні засоби до існування. 2. Створювати надійні умови для здійснення чого-небудь; гарантувати щось. 3. Захищати, охороняти кого-, що-небудь від небезпеки» [42, с. 281]; «захист, -у, ч. 1. Дія за знач. захищати, захистити і захищатися, захиститися. 2. Заступництво, охорона, підтримка. Брати під захист ...» [42, с. 339]; «захищати, -аю, -аєш, недок., захищати, ищу, -истиш, док., перех. 1. Обороняти, охороняти кого-, що-небудь від нападу, замаху, удару, ворожих, небезпечних і т. ін. Дій. 2. Пильно стежити за недоторканністю чого-небудь і багато робити для цього. // Боронити, обстоювати погляди, права, інтереси честь кого-небудь ...» [42, с. 339].

Тлумачний словник С.І. Ожегова містить таке розуміння захисту (російською — защита) та забезпечення (російською — обеспечение): «защищать, -щищу, -щитить; -щищенный (-ен,-ена); сов. 1) кого-что. Охраняя, оградить от посягательств, от враждебных действий, от опасности; обиженного; город от врага. 2) кого-что. Предохранить, обезопасить от чего-н.» [45, с. 240]. «обеспечить, -чу, -чишь; -ченный; сов. 1) кого-что чем. снабдить чем-н. в нужном количестве. О. сырьем. О. фермы техникой. 2) кого-что. Предоставить достаточные материальные средства к жизни. О. свою семью. Обеспеченная старость ... 4) кого-что от кого-чего. Оградить, охранить (устар.). О. от нищеты» [45, с. 413].

З розглянутих тлумачень можна зробити висновок, що забезпечення має більш запобіжний характер та спрямоване в майбутнє, а захист пов'язаний з настанням певних наслідків або їх неминучістю.

В. Бадира наголошує, що соціально незахищений, з невисокою заробітною платою, без перспективи кар'єрного росту працівник кримінально-виконавчої системи не здатний сформувати із злочинця таку особистість, яка б вела правослухняний спосіб життя, дотримувалася правових та інших соціальних норм держави і суспільства [306]. В.О. Слюсарев, розглянувши особливості правового та соціального захисту персоналу органів ДПС України, зазначає: «... неналежний правовий та соціальний захист працівників органів ДПС негативно впливатиме на виконання ними службових завдань та обов'язків, може стати причиною різного роду зловживань під час реалізації наданих їм владних повноважень» [329, с. 123].

В.О. Криволапчук, С.В. Кушнарьов стверджують, що «серед зовнішніх чинників, що складають психологічне підґрунтя ризику корупції в органах внутрішніх справ, багатьма дослідниками визначається низький рівень соціального захисту їх співробітників, що змушує цих осіб шукати інші джерела отримання коштів для підтримання нормального рівня життєдіяльності ... » [330, с. 55]. Науковці наголошують, що скасування інституту пільг і прав, передбачених чинним законодавством України, суттєво погіршило стан соціальної захищеності працівників органів внутрішніх справ та викликало у них неоднозначне і в цілому негативне ставлення до цього. Останнє, враховуючи саме соціально-психологічну сутність феномена корупції, апriorі стало суттєвим доповненням до складових механізму корупції і є також додатковою причиною, яка «запускає» його в дію на рівнях суспільної і особистісної свідомості завдяки специфіці організації та змісту професійної діяльності в органах внутрішніх справ.

Тлумачний словник С.І. Ожегова містить таке розуміння захисту (російською — защита) та забезпечення (російською — обеспечение): «защищать, -щищу, -щитить; -щищенный (-ен,-ена); сов. 1) кого-что. Охраняя, оградить от посягательств, от враждебных действий, от опасности; обиженного; город от врага. 2) кого-что. Предохранить, обезопасить от чего-н.» [45, с. 240]. «обеспечить, -чу, -чишь; -ченный; сов. 1) кого-что чем. снабдить чем-н. в нужном количестве. О. сырьем. О. фермы техникой. 2) кого-что. Предоставить достаточные материальные средства к жизни. О. свою семью. Обеспеченная старость ... 4) кого-что от кого-чего. Оградить, охранить (устар.). О. от нищеты» [45, с. 413].

З розглянутих тлумачень можна зробити висновок, що забезпечення має більш запобіжний характер та спрямоване в майбутнє, а захист пов'язаний з настанням певних наслідків або їх неминучістю.

В. Бадира наголошує, що соціально незахищений, з невисокою заробітною платою, без перспективи кар'єрного росту працівник кримінально-виконавчої системи не здатний сформувати із злочинця таку особистість, яка б вела правослухняний спосіб життя, дотримувалася правових та інших соціальних норм держави і суспільства [306]. В.О. Слюсарев, розглянувши особливості правового та соціального захисту персоналу органів ДПС України, зазначає: «... неналежний правовий та соціальний захист працівників органів ДПС негативно впливатиме на виконання ними службових завдань та обов'язків, може стати причиною різного роду зловживань під час реалізації наданих їм владних повноважень» [329, с. 123].

В.О. Криволапчук, С.В. Кушнарьов стверджують, що «серед зовнішніх чинників, що складають психологічне підґрунтя ризику корупції в органах внутрішніх справ, багатьма дослідниками визначається низький рівень соціального захисту їх співробітників, що змушує цих осіб шукати інші джерела отримання коштів для підтримання нормального рівня життєдіяльності ... » [330, с. 55]. Науковці наголошують, що скасування інституту пільг і прав, передбачених чинним законодавством України, суттєво погіршило стан соціальної захищеності працівників органів внутрішніх справ та викликало у них неоднозначне і в цілому негативне ставлення до цього. Останнє, враховуючи саме соціально-психологічну сутність феномена корупції, апriorі стало суттєвим доповненням до складових механізму корупції і є також додатковою причиною, яка «запускає» його в дію на рівнях суспільної і особистісної свідомості завдяки специфіці організації та змісту професійної діяльності в органах внутрішніх справ.

Мається на увазі те, що вже на початковому етапі вибору людиною професії правоохоронця, пов'язаної з постійним ризиком для життя і здоров'я, негативних впливів з боку суб'єктів професійної діяльності кандидат на роботу в органи внутрішніх справ орієнтувався на певне коло гарантованих законодавцем пільгових привілеїв, що мали компенсувати всі зазначені негативи обраної професії. За багаторічну історію існування міліції така наявність інституту пільг і прав для правоохоронців укорінилася у суспільній свідомості на рівні стереотипу, а з огляду на досвід правоохоронних (поліцейських) структур в інших країнах світу, почала сприйматися як необхідний атрибут взагалі професійної діяльності у небезпечних умовах (так само як у шахтарів, працівників АЕС, медиків тощо). Ігнорування зазначених обставин має і буде мати у подальшому негативні наслідки не тільки для психологічної надійності персоналу щодо протистояння ризикам корупційних діянь [330, с. 56].

Неможливо не погодитись із О.В. Стеценко, О.В. Ткаченко, які стверджують, що заходи запобігання та протидії корупції ефективними будуть тоді, коли вчиняти правопорушення та злочини з ознаками корупції буде ризикованою й матеріально не вигідною справою. Перешкодою для співробітників органів внутрішніх справ до подібних правопорушень має бути належний рівень соціального забезпечення працівників ОВС усіх категорій, що зумовить підвищення їхнього соціального статусу та престижу служби в органах внутрішніх справ. Разом з тим ці соціальні фактори повинні вплинути на підвищення вимог до виконання співробітниками ОВС завдань служби, професійного вдосконалення, кар'єрного росту [331, с. 143].

С.П. Матвеев вважає, що важливим стимулом до антикорупційної поведінки може стати високоорганізована система соціального захисту державних службовців, неприйнятність втрати якої буде несумісна з сумнівною вигодою у вигляді хабара [332, с. 76–77]. Зокрема, найефективніше впливає на одну із основних причин корупційних проявів у відомчій системі органів внутрішніх справ — низький соціально-економічний рівень забезпеченості їх працівників — удосконалення схеми грошового утримання, речового та матеріально-технічного забезпечення працівників міліції шляхом підвищення їх до європейського рівня [333, с. 285].

Як справедливо зазначає О.В. Шевченко, «безперечно, підвищення рівня соціальної захищеності працівників сприятиме викоріненню проявів корупції в органах. Адже людина, не задоволена своїм матеріальним становищем, сконцентрована не на ефективно-

Мається на увазі те, що вже на початковому етапі вибору людиною професії правоохоронця, пов'язаної з постійним ризиком для життя і здоров'я, негативних впливів з боку суб'єктів професійної діяльності кандидат на роботу в органи внутрішніх справ орієнтувався на певне коло гарантованих законодавцем пільгових привілеїв, що мали компенсувати всі зазначені негативи обраної професії. За багаторічну історію існування міліції така наявність інституту пільг і прав для правоохоронців укорінилася у суспільній свідомості на рівні стереотипу, а з огляду на досвід правоохоронних (поліцейських) структур в інших країнах світу, почала сприйматися як необхідний атрибут взагалі професійної діяльності у небезпечних умовах (так само як у шахтарів, працівників АЕС, медиків тощо). Ігнорування зазначених обставин має і буде мати у подальшому негативні наслідки не тільки для психологічної надійності персоналу щодо протистояння ризикам корупційних діянь [330, с. 56].

Неможливо не погодитись із О.В. Стеценко, О.В. Ткаченко, які стверджують, що заходи запобігання та протидії корупції ефективними будуть тоді, коли вчиняти правопорушення та злочини з ознаками корупції буде ризикованою й матеріально не вигідною справою. Перешкодою для співробітників органів внутрішніх справ до подібних правопорушень має бути належний рівень соціального забезпечення працівників ОВС усіх категорій, що зумовить підвищення їхнього соціального статусу та престижу служби в органах внутрішніх справ. Разом з тим ці соціальні фактори повинні вплинути на підвищення вимог до виконання співробітниками ОВС завдань служби, професійного вдосконалення, кар'єрного росту [331, с. 143].

С.П. Матвеев вважає, що важливим стимулом до антикорупційної поведінки може стати високоорганізована система соціального захисту державних службовців, неприйнятність втрати якої буде несумісна з сумнівною вигодою у вигляді хабара [332, с. 76–77]. Зокрема, найефективніше впливає на одну із основних причин корупційних проявів у відомчій системі органів внутрішніх справ — низький соціально-економічний рівень забезпеченості їх працівників — удосконалення схеми грошового утримання, речового та матеріально-технічного забезпечення працівників міліції шляхом підвищення їх до європейського рівня [333, с. 285].

Як справедливо зазначає О.В. Шевченко, «безперечно, підвищення рівня соціальної захищеності працівників сприятиме викоріненню проявів корупції в органах. Адже людина, не задоволена своїм матеріальним становищем, сконцентрована не на ефективно-

му виконанні своїх посадових обов'язків, а вимушена шукати додаткових джерел доходів, часто незаконних» [334, с. 132]. Так, серед запропонованих заходів щодо запобігання корупції у правоохоронних органах, які необхідно здійснити, учений виділяє такі: підвищення рівня морального та матеріального стимулювання працівників правоохоронних органів; покращання системи соціального захисту працівників правоохоронних органів, зокрема забезпечення житлом та медичним обслуговуванням [334, с. 132].

Отже, неналежний соціальний захист співробітників пенітенціанної системи, які працюють не просто за зарплату, а з метою служіння національним інтересам, виправлення засуджених та повернення їх у суспільство законслухняними громадянами, негативно впливає на виконання ними службових завдань та обов'язків, і може стати причиною різних зловживань під час реалізації наданих їм владних повноважень та спонукатиме до вчинення правопорушень, як пов'язаних так і не пов'язаних з корупцією.

Співробітники, які покликані виправляти засуджених і готувати їх до правослухняного життя, іноді самі вчиняють правопорушення, в тому числі злочини корупційного характеру. Такі злочини мають підвищену суспільну небезпеку, оскільки підривають основу існування органів виконання покарань. Кримінально карані діяння, вчинені співробітниками КВС, формують негативне ставлення населення не тільки до цих органів, а й до покарання у цілому, сприяють розвитку правового нігілізму серед засуджених [335, с. 22–23].

В.О. Лисенко наголошує, що вчинення співробітниками органів і установ виконання покарань корупційного правопорушення є однією зі стадій прояву професійної деформації цих працівників [270, с. 415]. І.В. Коруля зазначає: «Привертає увагу той факт, що причини й умови, які призводять до корупційних проявів серед працівників ОВС, тісно пов'язані з тими, що характерні для всіх категорій працівників державного апарату. Крім того, є передумови для виникнення корупції та форм вияву цього явища, які характерні саме працівникам ОВС і пов'язані з виконанням покладених на них завдань. Це певною мірою виявляється у їх професійній деформації» [336].

М. Мельник вважає, що тотальне самовиправдання за будь-яких обставин — це головна ознака професійної деформації держслужбовців. Хабарі є необхідною складовою тієї системи взаємовідносин та корупції, що існує на сьогодні в Україні. Однак ситуація з корупцією в цілому значно складніша, бо її рушійною силою є не хабар сам

му виконанні своїх посадових обов'язків, а вимушена шукати додаткових джерел доходів, часто незаконних» [334, с. 132]. Так, серед запропонованих заходів щодо запобігання корупції у правоохоронних органах, які необхідно здійснити, учений виділяє такі: підвищення рівня морального та матеріального стимулювання працівників правоохоронних органів; покращання системи соціального захисту працівників правоохоронних органів, зокрема забезпечення житлом та медичним обслуговуванням [334, с. 132].

Отже, неналежний соціальний захист співробітників пенітенціанної системи, які працюють не просто за зарплату, а з метою служіння національним інтересам, виправлення засуджених та повернення їх у суспільство законслухняними громадянами, негативно впливає на виконання ними службових завдань та обов'язків, і може стати причиною різних зловживань під час реалізації наданих їм владних повноважень та спонукатиме до вчинення правопорушень, як пов'язаних так і не пов'язаних з корупцією.

Співробітники, які покликані виправляти засуджених і готувати їх до правослухняного життя, іноді самі вчиняють правопорушення, в тому числі злочини корупційного характеру. Такі злочини мають підвищену суспільну небезпеку, оскільки підривають основу існування органів виконання покарань. Кримінально карані діяння, вчинені співробітниками КВС, формують негативне ставлення населення не тільки до цих органів, а й до покарання у цілому, сприяють розвитку правового нігілізму серед засуджених [335, с. 22–23].

В.О. Лисенко наголошує, що вчинення співробітниками органів і установ виконання покарань корупційного правопорушення є однією зі стадій прояву професійної деформації цих працівників [270, с. 415]. І.В. Коруля зазначає: «Привертає увагу той факт, що причини й умови, які призводять до корупційних проявів серед працівників ОВС, тісно пов'язані з тими, що характерні для всіх категорій працівників державного апарату. Крім того, є передумови для виникнення корупції та форм вияву цього явища, які характерні саме працівникам ОВС і пов'язані з виконанням покладених на них завдань. Це певною мірою виявляється у їх професійній деформації» [336].

М. Мельник вважає, що тотальне самовиправдання за будь-яких обставин — це головна ознака професійної деформації держслужбовців. Хабарі є необхідною складовою тієї системи взаємовідносин та корупції, що існує на сьогодні в Україні. Однак ситуація з корупцією в цілому значно складніша, бо її рушійною силою є не хабар сам

по собі, а професійна деформація державного службовця [337]. Отже, хабар — це тільки одна з ознак професійної деформації держслужбовця. Тому потрібний більш кваліфікований і системний підхід до боротьби з корупцією, а саме — шляхом усунення причин та умов, що сприяють професійним відхиленням, насамперед у такій соціальній групі, як державні службовці [337].

В умовах, коли професійна деформація співробітників органів і установ виконання покарань є досить поширеним явищем, робота з її подолання повинна мати свою стратегію, а саме: спрямованість на вирішення поставлених завдань; урахування реально існуючих процесів і суперечностей соціального життя; визначення основних пріоритетів протидії професійній деформації співробітників; формулювання цілей, способів і засобів цієї діяльності [270, с. 415].

Так, В.П. Вишнеvsька вважає: «... високий рівень розвитку антикорупційної самосвідомості є одним із змістовних структурних компонентів правосвідомості, що забезпечує формування і функціонування еталонного образу фахівця-професіонала ...» [338, с. 125]. Саме тому, як слушно зауважує І.В. Романовська, «уміле поєднання в процесі виховної діяльності заходів примусу й переконання, турбота про дозвілля й побут, створення здорового морально-психологічного клімату в службовому колективі — усе це сприяє особистому й професійному зростанню, знижує ризик професійної деформації особистості» [339, с. 311].

Аналіз проведений НДІ ФСВП Росії свідчить, що в кримінально-виконавчій службі найчастіше здійснюють посадові злочини громадяни у віці 35 років. Частка співробітників кримінально-виконавчої служби, що на момент скоєння злочину перебували у шлюбі, перевищує частку співробітників, які не перебувають у ньому. Високий освітній рівень виявляється як антикорупційний чинник. Чим вища освіта людини, тим менш імовірно вчинення ним злочину. І нарешті, показник вислуги років свідчить про необхідність акцентувати увагу при проведенні профілактичних заходів як на співробітниках із значним стажем служби в кримінально-виконавчій службі (більше 12 років), так і на співробітниках, які щойно надійшли на службу [340].

Як показують дослідження, особистісні характеристики корупціонерів значно відрізняються від характеристик особистості суб'єктів інших категорій злочинів, насамперед соціально-демографічними і соціально-рольовими характеристиками. У більшості випадків

по собі, а професійна деформація державного службовця [337]. Отже, хабар — це тільки одна з ознак професійної деформації держслужбовця. Тому потрібний більш кваліфікований і системний підхід до боротьби з корупцією, а саме — шляхом усунення причин та умов, що сприяють професійним відхиленням, насамперед у такій соціальній групі, як державні службовці [337].

В умовах, коли професійна деформація співробітників органів і установ виконання покарань є досить поширеним явищем, робота з її подолання повинна мати свою стратегію, а саме: спрямованість на вирішення поставлених завдань; урахування реально існуючих процесів і суперечностей соціального життя; визначення основних пріоритетів протидії професійній деформації співробітників; формулювання цілей, способів і засобів цієї діяльності [270, с. 415].

Так, В.П. Вишнеvsька вважає: «... високий рівень розвитку антикорупційної самосвідомості є одним із змістовних структурних компонентів правосвідомості, що забезпечує формування і функціонування еталонного образу фахівця-професіонала ...» [338, с. 125]. Саме тому, як слушно зауважує І.В. Романовська, «уміле поєднання в процесі виховної діяльності заходів примусу й переконання, турбота про дозвілля й побут, створення здорового морально-психологічного клімату в службовому колективі — усе це сприяє особистому й професійному зростанню, знижує ризик професійної деформації особистості» [339, с. 311].

Аналіз проведений НДІ ФСВП Росії свідчить, що в кримінально-виконавчій службі найчастіше здійснюють посадові злочини громадяни у віці 35 років. Частка співробітників кримінально-виконавчої служби, що на момент скоєння злочину перебували у шлюбі, перевищує частку співробітників, які не перебувають у ньому. Високий освітній рівень виявляється як антикорупційний чинник. Чим вища освіта людини, тим менш імовірно вчинення ним злочину. І нарешті, показник вислуги років свідчить про необхідність акцентувати увагу при проведенні профілактичних заходів як на співробітниках із значним стажем служби в кримінально-виконавчій службі (більше 12 років), так і на співробітниках, які щойно надійшли на службу [340].

Як показують дослідження, особистісні характеристики корупціонерів значно відрізняються від характеристик особистості суб'єктів інших категорій злочинів, насамперед соціально-демографічними і соціально-рольовими характеристиками. У більшості випадків

це люди сімейні, хороші працівники (багато з них мають хороший послужний список і відрізняються винятковими діловими якостями та високим рівнем працездатності), які мають вищу освіту (часто не одну); це люди більш старшого віку, з усталеною психікою і світоглядом [272, с. 34; 273].

Зокрема, у процесі дослідження було виявлено, що найбільш криміногенними були вікові групи засуджених співробітників від 20 до 30 років. Саме в цьому віці вирішувалися життєво важливі питання: визначалися напрями діяльності, створювалися сім'ї, найбільш активно формувалася особистість. На цьому шляху виникало чимало проблем, правильне вирішення яких вимагало життєвого досвіду, навичок поведінки в суспільстві, уявлень про обов'язок і обов'язках, уміння переносити труднощі і долати їх [278, с. 17]. Крім того, адаптація до умов проходження служби нерідко супроводжувалася у співробітників КВС спробами використовувати своє службове становище в особистих цілях, у тому числі для пошуку додаткового заробітку, не завжди законного. Звідси — ослаблення дисципліни, несумлінне ставлення до служби, порушення законності або морально-етичних норм [278, с. 17].

О.М. Михайлов стверджує, що за результатами анкетування встановлено, що співробітники, схильні до порушення службової дисципліни, не задоволені своєю роботою, шкодують, що пішли працювати в систему КВС, їх уявлення про дану роботу не справедлилося. Така категорія працівників не задоволена своєю заробітною платою, вони вважають, що на більш спокійній роботі можна заробляти більше. Співробітники, схильні до систематичного порушення службової дисципліни, не бачать подальших перспектив просування по службі [341, с. 20].

Недосконалість морально-психологічної підготовленості виступає причиною порушення законності, неправомірності відношення до громадян, порушень дисципліни, зловживань службовим становищем, порушень службового обов'язку, хабарництва, корумпованості тощо [342, с. 23].

Зокрема, відношення співробітника до корупції як такої і власна поведінка в обстановці безлічі спокус і ризиків значною мірою визначаються його особистісними якостями. Відчуваючи тиск у ході виконання службових функцій або представляючи якийсь підрозділ, співробітник може вибирати власну модель поведінки в таких обставинах. Однак, якщо навіть не брати до уваги названі фактори, існують особисті якості, пов'язані зі схильністю до корупції [343].

це люди сімейні, хороші працівники (багато з них мають хороший послужний список і відрізняються винятковими діловими якостями та високим рівнем працездатності), які мають вищу освіту (часто не одну); це люди більш старшого віку, з усталеною психікою і світоглядом [272, с. 34; 273].

Зокрема, у процесі дослідження було виявлено, що найбільш криміногенними були вікові групи засуджених співробітників від 20 до 30 років. Саме в цьому віці вирішувалися життєво важливі питання: визначалися напрями діяльності, створювалися сім'ї, найбільш активно формувалася особистість. На цьому шляху виникало чимало проблем, правильне вирішення яких вимагало життєвого досвіду, навичок поведінки в суспільстві, уявлень про обов'язок і обов'язках, уміння переносити труднощі і долати їх [278, с. 17]. Крім того, адаптація до умов проходження служби нерідко супроводжувалася у співробітників КВС спробами використовувати своє службове становище в особистих цілях, у тому числі для пошуку додаткового заробітку, не завжди законного. Звідси — ослаблення дисципліни, несумлінне ставлення до служби, порушення законності або морально-етичних норм [278, с. 17].

О.М. Михайлов стверджує, що за результатами анкетування встановлено, що співробітники, схильні до порушення службової дисципліни, не задоволені своєю роботою, шкодують, що пішли працювати в систему КВС, їх уявлення про дану роботу не справедлилося. Така категорія працівників не задоволена своєю заробітною платою, вони вважають, що на більш спокійній роботі можна заробляти більше. Співробітники, схильні до систематичного порушення службової дисципліни, не бачать подальших перспектив просування по службі [341, с. 20].

Недосконалість морально-психологічної підготовленості виступає причиною порушення законності, неправомірності відношення до громадян, порушень дисципліни, зловживань службовим становищем, порушень службового обов'язку, хабарництва, корумпованості тощо [342, с. 23].

Зокрема, відношення співробітника до корупції як такої і власна поведінка в обстановці безлічі спокус і ризиків значною мірою визначаються його особистісними якостями. Відчуваючи тиск у ході виконання службових функцій або представляючи якийсь підрозділ, співробітник може вибирати власну модель поведінки в таких обставинах. Однак, якщо навіть не брати до уваги названі фактори, існують особисті якості, пов'язані зі схильністю до корупції [343].

Згідно з уявленням Ф. Ходеева, Т. Шутенко, для посадової особи, як і для будь-якої іншої, задоволення від зробленого доброго діла інколи виступає одним з головних аргументів. І посадові особи часом свідомо і без особливої матеріальної вигоди для себе йдуть на порушення інструкції (а іноді і закону) для того, щоб просто допомогти людині, навіть незнайомій. Подібні факти найчастіше просто ігноруються. У людині бачать «собаку Павлова», що виділяє покладливість за наявності запаху наживи. А це не завжди так, навіть теоретично. А коли при цьому ще можна щось «отримати», то почуття задоволення буде тільки наростати [344, с. 57–58]. Зокрема, «стереотипом побудови службових положень для корупціонерів є отримання вигоди з службового становища. Їх матеріальне становище здебільшого складається з коштів, отриманих завдяки використанню своїх службових повноважень» [345].

Отже, існування корупції в ДКВСУ загалом дає підстави вважати її небезпечним, ганебним, психологічним та моральним явищем — одним із проявів професійної деформації, що відбувається з особистістю співробітника пенітенціарної системи під впливом професійної діяльності.

На думку В.О. Лисенко, «позитивний результат усунення такої стадії професійної деформації співробітників органів і установ виконання покарань, як вчинення корупційного правопорушення, може бути досягнутий за дотримання керівництвом служби таких умов:

- 1) антикорупційна діяльність серед співробітниками органів і установ виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України повинна здійснюватися комплексно, безперервно, не обмежуючись одноразовими стихійними програмами протидії цьому явищу;

- 2) головні зусилля протидії корупції серед співробітників органів і установ виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України доцільно спрямувати на вивчення передумов виникнення корупційних проявів та їх ліквідацію, разом із виявленням та покаранням осіб, винних у вчиненні подібних діянь;

- 3) необхідно з'ясувати проблему попиту та пропозиції корупційних послуг у діяльності органів і установ виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України, напрями, де вони найчастіше проявляються, і зосередити головні зусилля на їх викоріненні у місцях, які вже вражені цим явищем, а також попередженні там, де така можливість існує;

Згідно з уявленням Ф. Ходеева, Т. Шутенко, для посадової особи, як і для будь-якої іншої, задоволення від зробленого доброго діла інколи виступає одним з головних аргументів. І посадові особи часом свідомо і без особливої матеріальної вигоди для себе йдуть на порушення інструкції (а іноді і закону) для того, щоб просто допомогти людині, навіть незнайомій. Подібні факти найчастіше просто ігноруються. У людині бачать «собаку Павлова», що виділяє покладливість за наявності запаху наживи. А це не завжди так, навіть теоретично. А коли при цьому ще можна щось «отримати», то почуття задоволення буде тільки наростати [344, с. 57–58]. Зокрема, «стереотипом побудови службових положень для корупціонерів є отримання вигоди з службового становища. Їх матеріальне становище здебільшого складається з коштів, отриманих завдяки використанню своїх службових повноважень» [345].

Отже, існування корупції в ДКВСУ загалом дає підстави вважати її небезпечним, ганебним, психологічним та моральним явищем — одним із проявів професійної деформації, що відбувається з особистістю співробітника пенітенціарної системи під впливом професійної діяльності.

На думку В.О. Лисенко, «позитивний результат усунення такої стадії професійної деформації співробітників органів і установ виконання покарань, як вчинення корупційного правопорушення, може бути досягнутий за дотримання керівництвом служби таких умов:

- 1) антикорупційна діяльність серед співробітниками органів і установ виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України повинна здійснюватися комплексно, безперервно, не обмежуючись одноразовими стихійними програмами протидії цьому явищу;

- 2) головні зусилля протидії корупції серед співробітників органів і установ виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України доцільно спрямувати на вивчення передумов виникнення корупційних проявів та їх ліквідацію, разом із виявленням та покаранням осіб, винних у вчиненні подібних діянь;

- 3) необхідно з'ясувати проблему попиту та пропозиції корупційних послуг у діяльності органів і установ виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України, напрями, де вони найчастіше проявляються, і зосередити головні зусилля на їх викоріненні у місцях, які вже вражені цим явищем, а також попередженні там, де така можливість існує;

4) вивчити передовий досвід пенітенціарних установ зарубіжних країн, проаналізувати можливість та доцільність його використання у поєднанні з українською ментальністю і реаліями сьогодення (матеріальне, фінансове, житлове забезпечення співробітників органів і установ виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України) [270, с. 415–416].

А.В. Салатін зазначає, що знання причин і умов порушень законності зазначеної категорії осіб, їх форм і закономірностей розвитку дозволить не тільки визначити потенційну «групу ризику» з-поміж персоналу органів і установ виконання покарань, а й виробити комплекс заходів попереджувального характеру, спрямованих на нейтралізацію або мінімізацію дії виявлених детермінант з метою недопущення вчинення крайньої форми порушення законності — злочину [217, с. 22].

Водночас типовими причинами корупційних проявів з боку правоохоронця є: корисливість, намагання одержати додаткові блага, використовуючи свої службові повноваження; невинуватість «м'якості» характеру, невміння проявити принциповість, відмовити іншим особам у їхніх незаконних проханнях; конформізм, схильність діяти під впливом інших осіб, уникнення прийняття самостійних рішень; гостра потреба в коштах через збіг складних особистих (сімейних) обставин. У цій сукупності детермінант провідною можна назвати недостатнє фінансове забезпечення працівників правоохоронних органів [119]. Отже, факторами зловживань посадовими повноваженнями працівниками правоохоронних органів є відчуття своєї безкарності, недостатня спеціальна професійна підготовка, недостатній рівень професійної культури та правосвідомості, відсутність спеціалізованих психологічних служб, особливо для осіб, які повернулися з «гарячих точок» тощо [346, с. 117].

К.А. Автухов, І.С. Яковець зазначають, що наукові дослідження питань корупції у лавах персоналу ДКВС України показали дуже цікаві результати щодо основних причин, які, на думку самих працівників, сприяють корупційним діянням. До них вони віднесли такі: недостатній рівень заробітної плати, бажання отримати особисту вигоду, відсутність соціальної допомоги від держави, відсутність патріотизму та громадської свідомості, низький рівень правової культури та неадекватність покарання за вчинення протиправних дій [151, с. 152–153].

Насамперед визначимо причини корупції, які стосуються персоналу КВС [194, с. 165–170]: наявність у воєнізованій системі КВС

4) вивчити передовий досвід пенітенціарних установ зарубіжних країн, проаналізувати можливість та доцільність його використання у поєднанні з українською ментальністю і реаліями сьогодення (матеріальне, фінансове, житлове забезпечення співробітників органів і установ виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України) [270, с. 415–416].

А.В. Салатін зазначає, що знання причин і умов порушень законності зазначеної категорії осіб, їх форм і закономірностей розвитку дозволить не тільки визначити потенційну «групу ризику» з-поміж персоналу органів і установ виконання покарань, а й виробити комплекс заходів попереджувального характеру, спрямованих на нейтралізацію або мінімізацію дії виявлених детермінант з метою недопущення вчинення крайньої форми порушення законності — злочину [217, с. 22].

Водночас типовими причинами корупційних проявів з боку правоохоронця є: корисливість, намагання одержати додаткові блага, використовуючи свої службові повноваження; невинуватість «м'якості» характеру, невміння проявити принциповість, відмовити іншим особам у їхніх незаконних проханнях; конформізм, схильність діяти під впливом інших осіб, уникнення прийняття самостійних рішень; гостра потреба в коштах через збіг складних особистих (сімейних) обставин. У цій сукупності детермінант провідною можна назвати недостатнє фінансове забезпечення працівників правоохоронних органів [119]. Отже, факторами зловживань посадовими повноваженнями працівниками правоохоронних органів є відчуття своєї безкарності, недостатня спеціальна професійна підготовка, недостатній рівень професійної культури та правосвідомості, відсутність спеціалізованих психологічних служб, особливо для осіб, які повернулися з «гарячих точок» тощо [346, с. 117].

К.А. Автухов, І.С. Яковець зазначають, що наукові дослідження питань корупції у лавах персоналу ДКВС України показали дуже цікаві результати щодо основних причин, які, на думку самих працівників, сприяють корупційним діянням. До них вони віднесли такі: недостатній рівень заробітної плати, бажання отримати особисту вигоду, відсутність соціальної допомоги від держави, відсутність патріотизму та громадської свідомості, низький рівень правової культури та неадекватність покарання за вчинення протиправних дій [151, с. 152–153].

Насамперед визначимо причини корупції, які стосуються персоналу КВС [194, с. 165–170]: наявність у воєнізованій системі КВС

підпорядкування та виконання нижчими співробітниками не вимог закону, а рішень та розпоряджень (часто усних) осіб, які мають великі військові (спеціальні) звання і посади; реалізація прагнення отримати владу над іншими людьми, що дозволяє купувати різні привілеї, поліпшити своє фінансово-матеріальне положення, а також членів своєї сім'ї, родичів; відсутність належного культурного рівня розвитку у частини керівників КВС, яке тягне за собою заподіяння усних образ, приниження людської гідності, нецензурну лайку на адресу підлеглих. При цьому такі керівники відчувають безкарність через своє службове становища; дезадаптація частини співробітників КВС, втрата здатності дотримуватися загальноприйнятих і спеціально необхідних у цій професії морально-етичних норм; відсутність у системі спеціальної підготовки особового складу теми, спрямованої на роз'яснення співробітникам норм, що вказують на те, що вони не повинні виконувати аморальні і кримінальні розпорядження вищих керівників; нагнітання думки про наслідки невиконання наказів вищих начальників при проходженні служби в КВС, при цьому абсолютно не свідчить про те, яких саме наказів); наявність переконаності серед молодшого, середнього та старшого начальницького складу, що перебування в кланово-корумпованій структурі в КВС, дозволяє вести себе протиправно, аморально і відчувати себе водночас безкарно; низький рівень правових знань у співробітників КВС; відсутність психологічного бар'єру у частини співробітників КВС щодо заборони на вступ у зв'язку із засудженими та розгляд цієї форми додаткового заробітку прийнятною у зв'язку з тим, що «держава недоплачує»; перевага з боку співробітників КВС виконувати вимоги відомчих нормативних актів, а не законодавчих норм; реалізація співробітниками КВС, що мають владні повноваження, розпоряджатися фінансово-матеріальними ресурсами, своїх корисливих намірів; акцентування уваги в організації своєї життєдіяльності частиною керівників КВС на задоволенні потреб та отриманні задоволень; відсутність у всіх органах і установах КВС таких структур, як професійно-етичні атестаційні комісії; відсутність в КВС внутрішньосистемних умов оскарження неправомірних і аморальних рішень керівників.

Отже, як видно з проведеного дослідження, рівень проявів правопорушень з ознаками корупції серед персоналу пенітенціарних установ України на сьогодні залишається дуже високим. Поширенню корупції в пенітенціарній системі України сприяють не лише складна оперативна обстановка, але і низька заробітна плата, соціальна

підпорядкування та виконання нижчими співробітниками не вимог закону, а рішень та розпоряджень (часто усних) осіб, які мають великі військові (спеціальні) звання і посади; реалізація прагнення отримати владу над іншими людьми, що дозволяє купувати різні привілеї, поліпшити своє фінансово-матеріальне положення, а також членів своєї сім'ї, родичів; відсутність належного культурного рівня розвитку у частини керівників КВС, яке тягне за собою заподіяння усних образ, приниження людської гідності, нецензурну лайку на адресу підлеглих. При цьому такі керівники відчувають безкарність через своє службове становища; дезадаптація частини співробітників КВС, втрата здатності дотримуватися загальноприйнятих і спеціально необхідних у цій професії морально-етичних норм; відсутність у системі спеціальної підготовки особового складу теми, спрямованої на роз'яснення співробітникам норм, що вказують на те, що вони не повинні виконувати аморальні і кримінальні розпорядження вищих керівників; нагнітання думки про наслідки невиконання наказів вищих начальників при проходженні служби в КВС, при цьому абсолютно не свідчить про те, яких саме наказів); наявність переконаності серед молодшого, середнього та старшого начальницького складу, що перебування в кланово-корумпованій структурі в КВС, дозволяє вести себе протиправно, аморально і відчувати себе водночас безкарно; низький рівень правових знань у співробітників КВС; відсутність психологічного бар'єру у частини співробітників КВС щодо заборони на вступ у зв'язку із засудженими та розгляд цієї форми додаткового заробітку прийнятною у зв'язку з тим, що «держава недоплачує»; перевага з боку співробітників КВС виконувати вимоги відомчих нормативних актів, а не законодавчих норм; реалізація співробітниками КВС, що мають владні повноваження, розпоряджатися фінансово-матеріальними ресурсами, своїх корисливих намірів; акцентування уваги в організації своєї життєдіяльності частиною керівників КВС на задоволенні потреб та отриманні задоволень; відсутність у всіх органах і установах КВС таких структур, як професійно-етичні атестаційні комісії; відсутність в КВС внутрішньосистемних умов оскарження неправомірних і аморальних рішень керівників.

Отже, як видно з проведеного дослідження, рівень проявів правопорушень з ознаками корупції серед персоналу пенітенціарних установ України на сьогодні залишається дуже високим. Поширенню корупції в пенітенціарній системі України сприяють не лише складна оперативна обстановка, але і низька заробітна плата, соціальна

незахищеність, і особливо низькі вимоги до професійного відбору персоналу для служби. Суспільна небезпека цих злочинів полягає в тому, що вони вчиняються тими посадовими особами, на яких на-самперед лежить обов'язок дотримання закону.

Зважаючи на викладене вище, серед основних передумов, що сприяють виникненню корупційних проявів серед співробітників органів і установ, слідчих ізоляторів ДПтС України, необхідно виділити такі: низький рівень реального грошового забезпечення, невідповідність заробітної плати і соціального захисту великому обсягу виконуваних обов'язків; відсутність ефективних механізмів контролю за ходом і якістю службової діяльності; відсутність альтернативних способів матеріальної і нематеріальної мотивації залежно від конкретних результатів у роботі; низький рівень реальної оцінки важливості виконаної роботи співробітниками з урахуванням змісту, характеру та з погляду її складності і навпаки; пасивність правоохоронних органів і інших державних органів щодо притягнення винних до відповідальності, що призводить до уникнення відповідальності за корупційні діяння та корупційні правопорушення, створення умов уявного благополуччя; несприятливий морально-психологічний клімат у підрозділах органів і установ, слідчих ізоляторів пенітенціарної системи; психологічні особливості особистості, що певною мірою виявляється у їх професійній деформації тощо.

незахищеність, і особливо низькі вимоги до професійного відбору персоналу для служби. Суспільна небезпека цих злочинів полягає в тому, що вони вчиняються тими посадовими особами, на яких на-самперед лежить обов'язок дотримання закону.

Зважаючи на викладене вище, серед основних передумов, що сприяють виникненню корупційних проявів серед співробітників органів і установ, слідчих ізоляторів ДПтС України, необхідно виділити такі: низький рівень реального грошового забезпечення, невідповідність заробітної плати і соціального захисту великому обсягу виконуваних обов'язків; відсутність ефективних механізмів контролю за ходом і якістю службової діяльності; відсутність альтернативних способів матеріальної і нематеріальної мотивації залежно від конкретних результатів у роботі; низький рівень реальної оцінки важливості виконаної роботи співробітниками з урахуванням змісту, характеру та з погляду її складності і навпаки; пасивність правоохоронних органів і інших державних органів щодо притягнення винних до відповідальності, що призводить до уникнення відповідальності за корупційні діяння та корупційні правопорушення, створення умов уявного благополуччя; несприятливий морально-психологічний клімат у підрозділах органів і установ, слідчих ізоляторів пенітенціарної системи; психологічні особливості особистості, що певною мірою виявляється у їх професійній деформації тощо.

Розділ 2

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ

2.1. Попередження корупційних ризиків, пов'язаних з державною службою

Інститут державної служби є надзвичайно важливим елементом, який відіграє ключову роль у функціонуванні держави, забезпеченні прав і свобод людини і громадянина. Проте державна служба не може досягнути зазначених важливих цілей через нездатність ефективно протистояти корупції. У зв'язку з цим одним із основних напрямів у сфері протидії корупції є виявлення корупційних ризиків, які можуть виникнути в діяльності державних службовців, а також усунення умов та причин їх виникнення.

Кримінально-виконавча система є однією з найбільш корумпованих державних структур. Дане положення зумовлене низкою обставин як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Необхідно відзначити, що керівництво Державної пенітенціарної служби України проводить досить жорстку політику у справі протидії корупції, а також мінімізації корупційних ризиків у службовій діяльності пенітенціарних службовців. Незважаючи на жорстку політику у справі протидії корупції в кримінально-виконавчій системі, якихось реальних змін немає.

Рівень проявів правопорушень з ознаками корупції серед персоналу пенітенціарних установ України в даний час залишається дуже високим. Поширенню корупції в пенітенціарній системі України сприяють не тільки складна оперативна обстановка, але і низька заробітна плата, правова незахищеність, і особливо низькі вимоги до професійного відбору персоналу для служби. Суспільна небезпека цих злочинів, полягає в тому, що вони вчиняються тими посадовими особами, на яких у першу чергу лежить обов'язок дотримання закону.

Розділ 2

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ

2.1. Попередження корупційних ризиків, пов'язаних з державною службою

Інститут державної служби є надзвичайно важливим елементом, який відіграє ключову роль у функціонуванні держави, забезпеченні прав і свобод людини і громадянина. Проте державна служба не може досягнути зазначених важливих цілей через нездатність ефективно протистояти корупції. У зв'язку з цим одним із основних напрямів у сфері протидії корупції є виявлення корупційних ризиків, які можуть виникнути в діяльності державних службовців, а також усунення умов та причин їх виникнення.

Кримінально-виконавча система є однією з найбільш корумпованих державних структур. Дане положення зумовлене низкою обставин як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Необхідно відзначити, що керівництво Державної пенітенціарної служби України проводить досить жорстку політику у справі протидії корупції, а також мінімізації корупційних ризиків у службовій діяльності пенітенціарних службовців. Незважаючи на жорстку політику у справі протидії корупції в кримінально-виконавчій системі, якихось реальних змін немає.

Рівень проявів правопорушень з ознаками корупції серед персоналу пенітенціарних установ України в даний час залишається дуже високим. Поширенню корупції в пенітенціарній системі України сприяють не тільки складна оперативна обстановка, але і низька заробітна плата, правова незахищеність, і особливо низькі вимоги до професійного відбору персоналу для служби. Суспільна небезпека цих злочинів, полягає в тому, що вони вчиняються тими посадовими особами, на яких у першу чергу лежить обов'язок дотримання закону.

О.В. Лісіцков вважає, що «у здійсненні виправного впливу на засуджених важливу роль відіграє персонал пенітенціарних установ. Проте плінність кадрів пов'язана з низькою заробітною платою персоналу органів і установ виконання покарань, слідчих ізоляторів і підприємств установ виконання покарань, низьким рівнем соціальної захищеності персоналу та пенсіонерів Державної кримінально-виконавчої служби України і членів їх сімей, що робить професію непрестижною і створює умови для виникнення корупційних ризиків, а також недостатня чисельність персоналу, який має спеціальну освіту, та не розвиненість системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації персоналу установ виконання покарань і слідчих ізоляторів негативно впливають на ефективність виконання завдань, покладених на Державну пенітенціарну службу України» [309, с. 403].

Водночас зазначимо, що корупційні ризики в Україні виникають через загальну недосконалість вітчизняного законодавства. Основними проявами такої недосконалості є заплутаність і розпорошеність регулювання в різних нормативно-правових актах, надмірна абстрактність законів; суперечність між положеннями різних нормативно-правових актів; застарілість багатьох актів законодавства; відсутність регулювання ієрархії нормативно-правових актів [347, с. 21–24].

На сьогодні Національною антикорупційною стратегією на 2011–2015 роки, схваленою Указом Президента України від 21 жовтня 2011 року № 100 [220], виокремлено зони підвищеного корупційного ризику: правоохоронна, медична, земельна, освітня, податкова, митна сфери, сфери державних закупівель та державної служби. Наведене свідчить про необхідність проводити активну роботу щодо протидії корупції серед осіб, які працюють у згаданих сферах.

Разом з тим Законом України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» від 14.10.2014 року № 1699-VII щодо запобігання корупції у діяльності органів виконавчої влади передбачено відповідні заходи, спрямовані на зменшення дискреційних повноважень, відкритість та прозорість адміністративних рішень, обмеження можливостей для контактів між чиновником та клієнтом, врегулювання порядку надання адміністративних послуг тощо, а саме: «... методологія оцінки корупційних ризиків у діяльності органу або державного підприємства, корупційні ризики, причини, що їх породжують, та умови, що до них призводять; заходи щодо усунення корупційних ризиків, осіб, відповідальних за їх здійснення, строки та необхідні ресурси ...» [224].

О.В. Лісіцков вважає, що «у здійсненні виправного впливу на засуджених важливу роль відіграє персонал пенітенціарних установ. Проте плінність кадрів пов'язана з низькою заробітною платою персоналу органів і установ виконання покарань, слідчих ізоляторів і підприємств установ виконання покарань, низьким рівнем соціальної захищеності персоналу та пенсіонерів Державної кримінально-виконавчої служби України і членів їх сімей, що робить професію непрестижною і створює умови для виникнення корупційних ризиків, а також недостатня чисельність персоналу, який має спеціальну освіту, та не розвиненість системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації персоналу установ виконання покарань і слідчих ізоляторів негативно впливають на ефективність виконання завдань, покладених на Державну пенітенціарну службу України» [309, с. 403].

Водночас зазначимо, що корупційні ризики в Україні виникають через загальну недосконалість вітчизняного законодавства. Основними проявами такої недосконалості є заплутаність і розпорошеність регулювання в різних нормативно-правових актах, надмірна абстрактність законів; суперечність між положеннями різних нормативно-правових актів; застарілість багатьох актів законодавства; відсутність регулювання ієрархії нормативно-правових актів [347, с. 21–24].

На сьогодні Національною антикорупційною стратегією на 2011–2015 роки, схваленою Указом Президента України від 21 жовтня 2011 року № 100 [220], виокремлено зони підвищеного корупційного ризику: правоохоронна, медична, земельна, освітня, податкова, митна сфери, сфери державних закупівель та державної служби. Наведене свідчить про необхідність проводити активну роботу щодо протидії корупції серед осіб, які працюють у згаданих сферах.

Разом з тим Законом України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» від 14.10.2014 року № 1699-VII щодо запобігання корупції у діяльності органів виконавчої влади передбачено відповідні заходи, спрямовані на зменшення дискреційних повноважень, відкритість та прозорість адміністративних рішень, обмеження можливостей для контактів між чиновником та клієнтом, врегулювання порядку надання адміністративних послуг тощо, а саме: «... методологія оцінки корупційних ризиків у діяльності органу або державного підприємства, корупційні ризики, причини, що їх породжують, та умови, що до них призводять; заходи щодо усунення корупційних ризиків, осіб, відповідальних за їх здійснення, строки та необхідні ресурси ...» [224].

Зокрема, ефективному для функціонування публічної служби в Україні перешкоджають такі корупційні ризики, як непрозорий та недостатній рівень оплати праці більшості публічних службовців, надмірний суб'єктивізм у вирішенні питань публічної служби, низький професійний рівень багатьох публічних службовців [347, с. 17–21].

Ю.В. Дем'янчук зазначає: «... у системі державної служби корупція виникає в тих сферах діяльності органів державної влади та їх посадових осіб, де їх статус детально не визначений, а також не сформовані адміністративні процедури надання послуг громадянам та юридичним особам. ... корупція виникає саме в тих сферах, де державні службовці реалізують організаційні, виконавчо-розпорядчі, контрольно-наглядові, юрисдикційні, а також дозвільні повноваження» [348, с. 116].

На думку авторів наукової розробки «Створення організаційно-правових засад кадрової ротачії як одного із дієвих елементів підготовки кадрів та попередження можливих корупційних проявів у державних органах», корупційні ризики впливають з відсутності правового механізму запобігання та розв'язання конфлікту інтересів, що виникає у процесі діяльності посадових осіб, що займають виборні посади; нерегульованості процедури та механізму лобювання інтересів громадян у виборних органах, зокрема органах місцевого самоврядування. Наступним важливим питанням є запровадження стандартів етичної поведінки посадових осіб на виборних посадах, що також стосується професійної етики державних службовців [349, с. 26].

Перешкодою на шляху до досягнення поставленої мети учені визначають тенденції до посилення корупційних ризиків у цій сфері, а саме: недосконалість законодавства про державну службу, зокрема з питань добору кадрів, належного матеріального стимулювання державних службовців, декларування і контролю за активами і видатками державних службовців; непрозорість та недосконалість процедур прийняття управлінських рішень суперечності у повноваженнях державних органів і т. ін. [160, с. 40–41].

Разом з тим у роз'ясненні Міністерства юстиції України зазначено, що за поширеністю корупційні ризики в діяльності державних службовців можна розташувати в такому порядку: недобросовісність державних службовців; виникнення конфлікту інтересів; безконтрольність з боку керівництва; наявність дискреційних повноважень [350].

На думку вчених, до корупційних ризиків, пов'язаних із державною службою, потрібно віднести ймовірність виникнення корупційної по-

Зокрема, ефективному для функціонування публічної служби в Україні перешкоджають такі корупційні ризики, як непрозорий та недостатній рівень оплати праці більшості публічних службовців, надмірний суб'єктивізм у вирішенні питань публічної служби, низький професійний рівень багатьох публічних службовців [347, с. 17–21].

Ю.В. Дем'янчук зазначає: «... у системі державної служби корупція виникає в тих сферах діяльності органів державної влади та їх посадових осіб, де їх статус детально не визначений, а також не сформовані адміністративні процедури надання послуг громадянам та юридичним особам. ... корупція виникає саме в тих сферах, де державні службовці реалізують організаційні, виконавчо-розпорядчі, контрольно-наглядові, юрисдикційні, а також дозвільні повноваження» [348, с. 116].

На думку авторів наукової розробки «Створення організаційно-правових засад кадрової ротачії як одного із дієвих елементів підготовки кадрів та попередження можливих корупційних проявів у державних органах», корупційні ризики впливають з відсутності правового механізму запобігання та розв'язання конфлікту інтересів, що виникає у процесі діяльності посадових осіб, що займають виборні посади; нерегульованості процедури та механізму лобювання інтересів громадян у виборних органах, зокрема органах місцевого самоврядування. Наступним важливим питанням є запровадження стандартів етичної поведінки посадових осіб на виборних посадах, що також стосується професійної етики державних службовців [349, с. 26].

Перешкодою на шляху до досягнення поставленої мети учені визначають тенденції до посилення корупційних ризиків у цій сфері, а саме: недосконалість законодавства про державну службу, зокрема з питань добору кадрів, належного матеріального стимулювання державних службовців, декларування і контролю за активами і видатками державних службовців; непрозорість та недосконалість процедур прийняття управлінських рішень суперечності у повноваженнях державних органів і т. ін. [160, с. 40–41].

Разом з тим у роз'ясненні Міністерства юстиції України зазначено, що за поширеністю корупційні ризики в діяльності державних службовців можна розташувати в такому порядку: недобросовісність державних службовців; виникнення конфлікту інтересів; безконтрольність з боку керівництва; наявність дискреційних повноважень [350].

На думку вчених, до корупційних ризиків, пов'язаних із державною службою, потрібно віднести ймовірність виникнення корупційної по-

ведінки, що може бути викликана: недотриманням обов'язків, заборон і обмежень, установлених для державних службовців у зв'язку з проходженням державної служби; реалізацією повноважень при здійсненні професійної діяльності державного службовця [351, с. 14; 352, с. 65, 66].

І.Л. Хромов визначає серед них насамперед прогалини в законодавстві, що регулює діяльність держслужбовців, зокрема, недолік загальних адміністративно-правових заборон на різні види корумпованого поведінки посадових осіб, які могли б виконувати функцію заходів ранньої профілактики корупційних злочинів. Відсутність тих чи інших вимог нормативного характеру, що забороняють певні дії співробітників, мають опосередкований вплив на корупцію, створюючи можливість і небезпеку вчинення корупційного злочину або корупційного правопорушення, оскільки суб'єкти корупції, не маючи чіткого законодавчої заборони, можуть не боятися здійснити корупційні дії [183, с. 39].

Зауважимо, що визначення змісту корупційних ризиків, пов'язаних із недотриманням встановлених законодавством заборон, є в нормативно-правових вимогах, що висуваються до державних службовців. До них належать обов'язки, обмеження і заборони, пов'язані з проходженням цивільної служби, спрямовані на запобігання незаконному використанню особою свого службового становища в цілях одержання незаконної вигоди у вигляді грошей, цінностей, іншого майна або послуг майнового чи немайнового характеру для себе або для третіх осіб тощо. Операційне визначення антикорупційного змісту обов'язків, обмежень і заборон, пов'язаних із проходженням державної служби, засноване на тлумаченні поняття корупції, яке наведено у згаданих вище антикорупційних конвенціях, ратифікованих нашою державою [352, с. 66].

Тобто корупційні ризики — це умови, що сприяють виникненню, розвитку, реалізації та поширенню корупційних практик у службовій та професійній діяльності суб'єктів корупційних правопорушень, які склалися унаслідок застосування процедур, визначених відповідним процесуальним законодавством та іншими регулятивними нормами, включаючи підзаконні нормативно-правові акти, відомчі накази уповноважених державних органів, внутрішні регулятивні документи юридичних осіб; унаслідок неналежного виконання або ігнорування окремих положень процесуального законодавства та регулятивних норм за умови відсутності контролю або неефективного контролю за діяльністю суб'єктів корупційних правопорушень; під час формування звичайних практик у діяльності суб'єктів корупційних правопорушень: неформалізованих службо-

ведінки, що може бути викликана: недотриманням обов'язків, заборон і обмежень, установлених для державних службовців у зв'язку з проходженням державної служби; реалізацією повноважень при здійсненні професійної діяльності державного службовця [351, с. 14; 352, с. 65, 66].

І.Л. Хромов визначає серед них насамперед прогалини в законодавстві, що регулює діяльність держслужбовців, зокрема, недолік загальних адміністративно-правових заборон на різні види корумпованого поведінки посадових осіб, які могли б виконувати функцію заходів ранньої профілактики корупційних злочинів. Відсутність тих чи інших вимог нормативного характеру, що забороняють певні дії співробітників, мають опосередкований вплив на корупцію, створюючи можливість і небезпеку вчинення корупційного злочину або корупційного правопорушення, оскільки суб'єкти корупції, не маючи чіткого законодавчої заборони, можуть не боятися здійснити корупційні дії [183, с. 39].

Зауважимо, що визначення змісту корупційних ризиків, пов'язаних із недотриманням встановлених законодавством заборон, є в нормативно-правових вимогах, що висуваються до державних службовців. До них належать обов'язки, обмеження і заборони, пов'язані з проходженням цивільної служби, спрямовані на запобігання незаконному використанню особою свого службового становища в цілях одержання незаконної вигоди у вигляді грошей, цінностей, іншого майна або послуг майнового чи немайнового характеру для себе або для третіх осіб тощо. Операційне визначення антикорупційного змісту обов'язків, обмежень і заборон, пов'язаних із проходженням державної служби, засноване на тлумаченні поняття корупції, яке наведено у згаданих вище антикорупційних конвенціях, ратифікованих нашою державою [352, с. 66].

Тобто корупційні ризики — це умови, що сприяють виникненню, розвитку, реалізації та поширенню корупційних практик у службовій та професійній діяльності суб'єктів корупційних правопорушень, які склалися унаслідок застосування процедур, визначених відповідним процесуальним законодавством та іншими регулятивними нормами, включаючи підзаконні нормативно-правові акти, відомчі накази уповноважених державних органів, внутрішні регулятивні документи юридичних осіб; унаслідок неналежного виконання або ігнорування окремих положень процесуального законодавства та регулятивних норм за умови відсутності контролю або неефективного контролю за діяльністю суб'єктів корупційних правопорушень; під час формування звичайних практик у діяльності суб'єктів корупційних правопорушень: неформалізованих службо-

вих відносин між суб'єктами правозастосовної діяльності, звичаїв, традицій, правил та інших елементів корпоративної культури, які не відображені у процесуальному законодавстві та регулятивних документах; унаслідок застосування процедур і звичайних практик у діяльності інших суб'єктів правозастосовної діяльності, які опосередковано впливають на корупційні практики у визначених сферах процедурної діяльності (досудове та судове слідство, господарське, цивільне та адміністративне судочинство) [353, с. 11].

І.Л. Хромова вважає, що визначення змісту корупційних ризиків, пов'язаних з реалізацією співробітниками кримінально-виконавчої служби своїх посадових повноважень потрібно здійснювати в площині їх професійної діяльності. Як справедливо зазначає учений, корупційні ризики в кримінально-виконавчій сфері держави, як і в інших сферах державної діяльності, пов'язані з недоліками нормативного правового регулювання і витратами правозастосування та правосвідомості, що виникають на цій основі. Корупційні ризики, пов'язані з проходженням служби в кримінально-виконавчій службі, це ймовірність виникнення корупційної поведінки, що може бути викликано: недотриманням обов'язків, заборон і обмежень, встановлених для співробітників кримінально-виконавчої системи у зв'язку з виконанням ними своїх службових обов'язків; реалізацією повноважень при здійсненні професійної діяльності співробітників [183, с. 41–42].

О.Г. Боднарчук вважає, що серед базових факторів появи і розвитку корупційних ризиків, які розглядаються як обставини, що сприяють вчиненню корупції в органах і установах Державної кримінально-виконавчої служби України, можна виділити такі: низьке матеріальне забезпечення і заробітна плата співробітників; недосконалість законодавчої бази протидії корупції; наявність великої кількості пропозицій з боку засуджених і підслідних [354, с. 157].

На думку авторів монографії «Вивчення корупційних ризиків та запобігання їм у діяльності органів ДПС України: проблеми теорії та практики», до корупційних ризиків у сфері діяльності органів податкової служби України можна віднести оцінюючі категорії, які проявляються у структурі регулювання економічних відносин відповідними інститутами адміністративного і кримінального законодавства, а саме: 1. Відсутність, нерозвиненість і недосконалість антикорупційного законодавства. 2. Економічна криза і політична нестабільність та майнове розшарування населення. 3. Розпорошення повноважень суб'єктів системи контролю. 4. Неконтрольоване щорічне зростання кількості організацій різних форм власності і країн походження. 5. Слабкість правоохоронної і податкової систем та їх неспроможність

вих відносин між суб'єктами правозастосовної діяльності, звичаїв, традицій, правил та інших елементів корпоративної культури, які не відображені у процесуальному законодавстві та регулятивних документах; унаслідок застосування процедур і звичайних практик у діяльності інших суб'єктів правозастосовної діяльності, які опосередковано впливають на корупційні практики у визначених сферах процедурної діяльності (досудове та судове слідство, господарське, цивільне та адміністративне судочинство) [353, с. 11].

І.Л. Хромова вважає, що визначення змісту корупційних ризиків, пов'язаних з реалізацією співробітниками кримінально-виконавчої служби своїх посадових повноважень потрібно здійснювати в площині їх професійної діяльності. Як справедливо зазначає учений, корупційні ризики в кримінально-виконавчій сфері держави, як і в інших сферах державної діяльності, пов'язані з недоліками нормативного правового регулювання і витратами правозастосування та правосвідомості, що виникають на цій основі. Корупційні ризики, пов'язані з проходженням служби в кримінально-виконавчій службі, це ймовірність виникнення корупційної поведінки, що може бути викликано: недотриманням обов'язків, заборон і обмежень, встановлених для співробітників кримінально-виконавчої системи у зв'язку з виконанням ними своїх службових обов'язків; реалізацією повноважень при здійсненні професійної діяльності співробітників [183, с. 41–42].

О.Г. Боднарчук вважає, що серед базових факторів появи і розвитку корупційних ризиків, які розглядаються як обставини, що сприяють вчиненню корупції в органах і установах Державної кримінально-виконавчої служби України, можна виділити такі: низьке матеріальне забезпечення і заробітна плата співробітників; недосконалість законодавчої бази протидії корупції; наявність великої кількості пропозицій з боку засуджених і підслідних [354, с. 157].

На думку авторів монографії «Вивчення корупційних ризиків та запобігання їм у діяльності органів ДПС України: проблеми теорії та практики», до корупційних ризиків у сфері діяльності органів податкової служби України можна віднести оцінюючі категорії, які проявляються у структурі регулювання економічних відносин відповідними інститутами адміністративного і кримінального законодавства, а саме: 1. Відсутність, нерозвиненість і недосконалість антикорупційного законодавства. 2. Економічна криза і політична нестабільність та майнове розшарування населення. 3. Розпорошення повноважень суб'єктів системи контролю. 4. Неконтрольоване щорічне зростання кількості організацій різних форм власності і країн походження. 5. Слабкість правоохоронної і податкової систем та їх неспроможність

ефективно протидіяти правопорушенням у сфері економіки та корупції. 6. Невисокий престиж державної служби і низький рівень матеріального забезпечення податківців, особливо нижчої і середньої ланок, у зв'язку з цим зростає службово-соціальна апатія і неможливість досягти успіху у житті публічними особами. 7. Відсутність системного підходу у боротьбі зі злочинністю у сфері економіки і корупції, підміна його епізодичними кампаніями, що свідчить про неготовність влади реально боротися з цим явищем, у зв'язку з чим виникає безкарність корупціонерів і казнокрадів на всіх рівнях, насамперед чиновників керівного складу центральних та органів місцевого значення. 8. Відсутність норм, які були б безпосередньо спрямовані на зниження рівня правопорушень у сфері економіки та корупції [355, с. 180–182].

До основних корупційних ризиків в органах судової влади України належать незавершеність формування системи спеціальної підготовки суддів, неефективність процедури їх добору і призначення, законодавча невизнаність етичних стандартів поведінки суддів, незавершеність процедури врегулювання конфлікту інтересів під час виконання суддями професійних обов'язків, можливість застосування недосконалих процесуальних форм для вчинення корупційних діянь та інші проблеми [160, с. 42].

Як видно із результатів соціологічних досліджень, основним корупційним ризиком у ситуаціях контакту населення з судовими та правоохоронними органами є «схильність» до таких корупційних моделей поведінки: орієнтація на використання корупційних моделей поведінки з боку населення; наявність корупційних вимог з боку уповноважених посадовців; активність посередників, що беруть участь у вирішенні певних проблем та орієнтуються на корупційну поведінку. Посередниками найчастіше в цих випадках виступають адвокати [353, с. 5–6].

Основними корупційними ризиками інституційно-функціонального характеру в системі публічної адміністрації України є: «1) поєднання в одному органі виконавчої влади функцій з вироблення політики та нормотворчості з функціями поточного адміністрування (у т.ч. надання адміністративних послуг та контролю-наглядової діяльності). 2) поєднання в одній інституції (одному органі) функцій з надання адміністративних послуг і контролю-наглядових (інспекційних) функцій» [347, с. 12–17].

Відповідно до аналітичного звіту щодо корупційних ризиків у сфері надання адміністративних послуг, одним з корупційних ризиків визнається погана доступність інформації про процедуру от-

ефективно протидіяти правопорушенням у сфері економіки та корупції. 6. Невисокий престиж державної служби і низький рівень матеріального забезпечення податківців, особливо нижчої і середньої ланок, у зв'язку з цим зростає службово-соціальна апатія і неможливість досягти успіху у житті публічними особами. 7. Відсутність системного підходу у боротьбі зі злочинністю у сфері економіки і корупції, підміна його епізодичними кампаніями, що свідчить про неготовність влади реально боротися з цим явищем, у зв'язку з чим виникає безкарність корупціонерів і казнокрадів на всіх рівнях, насамперед чиновників керівного складу центральних та органів місцевого значення. 8. Відсутність норм, які були б безпосередньо спрямовані на зниження рівня правопорушень у сфері економіки та корупції [355, с. 180–182].

До основних корупційних ризиків в органах судової влади України належать незавершеність формування системи спеціальної підготовки суддів, неефективність процедури їх добору і призначення, законодавча невизнаність етичних стандартів поведінки суддів, незавершеність процедури врегулювання конфлікту інтересів під час виконання суддями професійних обов'язків, можливість застосування недосконалих процесуальних форм для вчинення корупційних діянь та інші проблеми [160, с. 42].

Як видно із результатів соціологічних досліджень, основним корупційним ризиком у ситуаціях контакту населення з судовими та правоохоронними органами є «схильність» до таких корупційних моделей поведінки: орієнтація на використання корупційних моделей поведінки з боку населення; наявність корупційних вимог з боку уповноважених посадовців; активність посередників, що беруть участь у вирішенні певних проблем та орієнтуються на корупційну поведінку. Посередниками найчастіше в цих випадках виступають адвокати [353, с. 5–6].

Основними корупційними ризиками інституційно-функціонального характеру в системі публічної адміністрації України є: «1) поєднання в одному органі виконавчої влади функцій з вироблення політики та нормотворчості з функціями поточного адміністрування (у т.ч. надання адміністративних послуг та контролю-наглядової діяльності). 2) поєднання в одній інституції (одному органі) функцій з надання адміністративних послуг і контролю-наглядових (інспекційних) функцій» [347, с. 12–17].

Відповідно до аналітичного звіту щодо корупційних ризиків у сфері надання адміністративних послуг, одним з корупційних ризиків визнається погана доступність інформації про процедуру от-

римання адміністративної послуги [356]. Також одним з найбільших корупційних ризиків у сфері надання адміністративних послуг є можливість (а часто — вимушеність) особистого спілкування (контакту) приватної особи — споживача адміністративної послуги з посадовою особою адміністративного органу, яка надає адміністративну послугу (вирішує справу по суті або готує проект рішення) [357].

Актуальні висновки з означеної проблематики містить Аналітичний звіт щодо корупційних ризиків у сферах надання адміністративних послуг і контрольно-наглядової діяльності публічної адміністрації України, підготовлений у квітні 2009 року відділом проблем економічної злочинності Директорату з питань співробітництва Генерального директорату прав людини і правових питань. Основними корупційними ризиками у сфері надання адміністративних послуг визначено такі: загальна складність процедури надання адміністративних послуг; необґрунтовано великі строки надання окремих адміністративних послуг; відсутність інформації про процедуру надання адміністративних послуг; обмежений доступ до адміністративних органів, що надають послуги (обмежений час прийому, черги тощо) [358].

В аналітичній записці «Щодо заходів зниження рівня корупції у сфері державних послуг» зазначено, що до аспектів, які можуть розцінюватися як корупціогенні ризики у разі не прийняття закону «Про адміністративні послуги» та Адміністративно-процедурного кодексу, доцільно віднести такі: «надання органами виконавчої влади господарських послуг і платних послуг, які, по суті, є контрольно-наглядовою діяльністю органів, що визначається їх функціональним навантаженням, є причиною «конфлікту функцій» всередині органу, що викликає посадові зловживання; неврегульованість законодавства в аналізованій сфері, що призводить до того, що органи виконавчої влади самі встановлюють правила надання послуг, визначають процедури та вимагають наявності документів, не передбачених законодавством; делегування повноважень органів виконавчої влади щодо надання державних послуг державним підприємствам, установам та організаціями, які можуть самі визначати процедури надання послуг; перевантаженість міністерств функціями з управління майном, в тому числі державними підприємствами, що призводить до широкої самостійності зазначених підприємств, їх непідконтрольності та непідзвітності; багатоступеневий процес отримання документів дозвільного характеру, який вимагає від отримувача послуги замовлення додаткових послуг, що надаються державними чи приватними підприємствами, установами та організаціями, які є монополістами у своїх сферах» [359].

римання адміністративної послуги [356]. Також одним з найбільших корупційних ризиків у сфері надання адміністративних послуг є можливість (а часто — вимушеність) особистого спілкування (контакту) приватної особи — споживача адміністративної послуги з посадовою особою адміністративного органу, яка надає адміністративну послугу (вирішує справу по суті або готує проект рішення) [357].

Актуальні висновки з означеної проблематики містить Аналітичний звіт щодо корупційних ризиків у сферах надання адміністративних послуг і контрольно-наглядової діяльності публічної адміністрації України, підготовлений у квітні 2009 року відділом проблем економічної злочинності Директорату з питань співробітництва Генерального директорату прав людини і правових питань. Основними корупційними ризиками у сфері надання адміністративних послуг визначено такі: загальна складність процедури надання адміністративних послуг; необґрунтовано великі строки надання окремих адміністративних послуг; відсутність інформації про процедуру надання адміністративних послуг; обмежений доступ до адміністративних органів, що надають послуги (обмежений час прийому, черги тощо) [358].

В аналітичній записці «Щодо заходів зниження рівня корупції у сфері державних послуг» зазначено, що до аспектів, які можуть розцінюватися як корупціогенні ризики у разі не прийняття закону «Про адміністративні послуги» та Адміністративно-процедурного кодексу, доцільно віднести такі: «надання органами виконавчої влади господарських послуг і платних послуг, які, по суті, є контрольно-наглядовою діяльністю органів, що визначається їх функціональним навантаженням, є причиною «конфлікту функцій» всередині органу, що викликає посадові зловживання; неврегульованість законодавства в аналізованій сфері, що призводить до того, що органи виконавчої влади самі встановлюють правила надання послуг, визначають процедури та вимагають наявності документів, не передбачених законодавством; делегування повноважень органів виконавчої влади щодо надання державних послуг державним підприємствам, установам та організаціями, які можуть самі визначати процедури надання послуг; перевантаженість міністерств функціями з управління майном, в тому числі державними підприємствами, що призводить до широкої самостійності зазначених підприємств, їх непідконтрольності та непідзвітності; багатоступеневий процес отримання документів дозвільного характеру, який вимагає від отримувача послуги замовлення додаткових послуг, що надаються державними чи приватними підприємствами, установами та організаціями, які є монополістами у своїх сферах» [359].

М.О. Завадський вважає, що певною мірою корупційним ризиком у сфері надання адміністративних послуг можна вважати монополізм під час їх надання тобто закріплення компетенції (повноваження) з надання абсолютної більшості адміністративних послуг за єдиним і чітко визначеним органом публічної адміністрації. При цьому такий монополізм має насамперед територіальний характер і полягає в тому, що приватна особа може звернутися лише до одного органу, щоб отримати послуги в чітко визначеній адміністративно-територіальній одиниці, як правило, за місцем проживання фізичної особи (місцезнаходження юридичної особи) [357].

За словами І. Коліушко, дослідження корупції у сфері надання адміністративних послуг органами публічної адміністрації дозволило ідентифікувати такі головні корупційні ризики: необґрунтовано великі строки надання окремих адміністративних послуг, складність процедури їх отримання, невпорядкованість їх оплати, встановлення додаткових «платних» послуг тощо. У сфері контрольно-наглядової діяльності учений виділяє надання необґрунтовано широких повноважень адміністративним органам щодо припинення або заборони діяльності, загальну спрямованість на покарання (стягнення штрафів), а не на усунення порушень чи їх попередження, вказує на значну відмінність у визначенні максимального та мінімального розмірів штрафу, співпадання складів адміністративних проступків і злочинів тощо. Більшість із названих корупційних ризиків в Україні, як стверджує науковець, зумовлені недосконалою системою публічної адміністрації, яка залишилася майже радянською, а також низькою якістю законодавства [360].

Потрібно зазначити, що аналіз розробок науковців і нормативно-правових актів свідчить про те, що, незважаючи на широке вживання словосполучення «корупційні ризики», єдиного і чіткого визначення цього поняття не має. Розглянемо, більш детально, як трактується термін «корупційні ризики», який вживається в науковій доктрині і правозастосовній практиці (див. Додаток Д).

Як видно із додатку вчені по-різному підходять до визначення поняття корупційного ризику. Так, В.М. Корякін під корупційним ризиком розуміє «ймовірність вчинення особою, що заміщає відповідну посаду, корупційних правопорушень, пов'язаних з його посадовим становищем, і розміри можливого заподіяння у зв'язку з цим шкоди особі, суспільству і державі» [366]. Інше за змістом поняття дає М. Пльонкін, визначаючи корупційні ризики як «явища і фактори, що виникають у процесі здійснення посадовими особами своїх повноважень, що сприяють вчиненню корупційних правопорушень»

М.О. Завадський вважає, що певною мірою корупційним ризиком у сфері надання адміністративних послуг можна вважати монополізм під час їх надання тобто закріплення компетенції (повноваження) з надання абсолютної більшості адміністративних послуг за єдиним і чітко визначеним органом публічної адміністрації. При цьому такий монополізм має насамперед територіальний характер і полягає в тому, що приватна особа може звернутися лише до одного органу, щоб отримати послуги в чітко визначеній адміністративно-територіальній одиниці, як правило, за місцем проживання фізичної особи (місцезнаходження юридичної особи) [357].

За словами І. Коліушко, дослідження корупції у сфері надання адміністративних послуг органами публічної адміністрації дозволило ідентифікувати такі головні корупційні ризики: необґрунтовано великі строки надання окремих адміністративних послуг, складність процедури їх отримання, невпорядкованість їх оплати, встановлення додаткових «платних» послуг тощо. У сфері контрольно-наглядової діяльності учений виділяє надання необґрунтовано широких повноважень адміністративним органам щодо припинення або заборони діяльності, загальну спрямованість на покарання (стягнення штрафів), а не на усунення порушень чи їх попередження, вказує на значну відмінність у визначенні максимального та мінімального розмірів штрафу, співпадання складів адміністративних проступків і злочинів тощо. Більшість із названих корупційних ризиків в Україні, як стверджує науковець, зумовлені недосконалою системою публічної адміністрації, яка залишилася майже радянською, а також низькою якістю законодавства [360].

Потрібно зазначити, що аналіз розробок науковців і нормативно-правових актів свідчить про те, що, незважаючи на широке вживання словосполучення «корупційні ризики», єдиного і чіткого визначення цього поняття не має. Розглянемо, більш детально, як трактується термін «корупційні ризики», який вживається в науковій доктрині і правозастосовній практиці (див. Додаток Д).

Як видно із додатку вчені по-різному підходять до визначення поняття корупційного ризику. Так, В.М. Корякін під корупційним ризиком розуміє «ймовірність вчинення особою, що заміщає відповідну посаду, корупційних правопорушень, пов'язаних з його посадовим становищем, і розміри можливого заподіяння у зв'язку з цим шкоди особі, суспільству і державі» [366]. Інше за змістом поняття дає М. Пльонкін, визначаючи корупційні ризики як «явища і фактори, що виникають у процесі здійснення посадовими особами своїх повноважень, що сприяють вчиненню корупційних правопорушень»

[367]. Подібне визначення дають К.М. Ташина, І.М. Пустовалова. Під зонами корупційного ризику вони розуміють «сфери суспільних відносин, що містять найбільш вірогідні, небезпечні фактори, які сприяють виникненню корупційних відносин» [368, с. 213]. Доцільно зазначити також, що останнім часом поняття «зона корупційного ризику» визначають вчені аналогічно поняттю «корупційні ризики».

Т.Я. Хабрієва, характеризуючи зони корупційних ризиків, зазначає: «... галузі регулювання, в яких найбільшою мірою проявляються відповідні корупціогенні фактори (так звані «зони корупційного ризику»: регулювання систем внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту в кредитних та інших організаціях; регламентація повноважень наглядових органів; встановлення вимог до професійної придатності та сумлінності керівників, відбору персоналу та його професійної підготовленості; взаємодія державного і приватного сектору (що встановлюють вимоги до реєстрації, ліцензування і інших дозвільних процедур)» [369, с. 16]. Зауважимо, що Т.Я. Хабрієва, вживаючи дефініцію «зони корупційного ризику», використовує її як синонім словосполучення «корупціогенні фактори».

Деякі автори дають визначення корупційного ризику застосовуючи термін «фактор» (див. Таблицю 1.3.1 та Додаток Г). Зокрема, І.М. Погрібний, М.М. Новіков дають таке визначення поняття: «Корупційний ризик — фактор, що з'єднує умови та обставини, активізує корупційну ситуацію до корупційно-психологічного стану, спрямованому на корупційну угоду потенційних суб'єктів корупційного правопорушення: 1) особа, яка здійснює функцію держави чи місцевого самоврядування, утворюючи дефіцит державних послуг та бюрократичні перепони для отримання корупційного результату на матеріально-аморальному інтересі; 2) інших осіб, які піддаються штучно виробленим умовам та обставинам та погоджуються з ними або заради власного аморального наміру схиляють уповноважену особу до корупції за узгоджену чи доступну їм ціну; конструктивно співпрацюючи із застосування сучасних юридичних, технічних, комп'ютерних, інтернет-засобів прикриття корупційної угоди» [370, с. 150]. На думку О.В. Казаченкової, корупційні ризики — обставини, фактори та явища, що виникають у процесі функціонування органів державної влади, здійснення службової діяльності державних службовців, що створюють ситуацію можливого вчинення корупційного правопорушення [371, с. 36]. І.М. Дементьєва у широкому аспекті розглядає корупційні ризики як ризики прояву корупційних явищ та/або виникнення корупційних ситуацій [362, с. 76].

[367]. Подібне визначення дають К.М. Ташина, І.М. Пустовалова. Під зонами корупційного ризику вони розуміють «сфери суспільних відносин, що містять найбільш вірогідні, небезпечні фактори, які сприяють виникненню корупційних відносин» [368, с. 213]. Доцільно зазначити також, що останнім часом поняття «зона корупційного ризику» визначають вчені аналогічно поняттю «корупційні ризики».

Т.Я. Хабрієва, характеризуючи зони корупційних ризиків, зазначає: «... галузі регулювання, в яких найбільшою мірою проявляються відповідні корупціогенні фактори (так звані «зони корупційного ризику»: регулювання систем внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту в кредитних та інших організаціях; регламентація повноважень наглядових органів; встановлення вимог до професійної придатності та сумлінності керівників, відбору персоналу та його професійної підготовленості; взаємодія державного і приватного сектору (що встановлюють вимоги до реєстрації, ліцензування і інших дозвільних процедур)» [369, с. 16]. Зауважимо, що Т.Я. Хабрієва, вживаючи дефініцію «зони корупційного ризику», використовує її як синонім словосполучення «корупціогенні фактори».

Деякі автори дають визначення корупційного ризику застосовуючи термін «фактор» (див. Таблицю 1.3.1 та Додаток Г). Зокрема, І.М. Погрібний, М.М. Новіков дають таке визначення поняття: «Корупційний ризик — фактор, що з'єднує умови та обставини, активізує корупційну ситуацію до корупційно-психологічного стану, спрямованому на корупційну угоду потенційних суб'єктів корупційного правопорушення: 1) особа, яка здійснює функцію держави чи місцевого самоврядування, утворюючи дефіцит державних послуг та бюрократичні перепони для отримання корупційного результату на матеріально-аморальному інтересі; 2) інших осіб, які піддаються штучно виробленим умовам та обставинам та погоджуються з ними або заради власного аморального наміру схиляють уповноважену особу до корупції за узгоджену чи доступну їм ціну; конструктивно співпрацюючи із застосування сучасних юридичних, технічних, комп'ютерних, інтернет-засобів прикриття корупційної угоди» [370, с. 150]. На думку О.В. Казаченкової, корупційні ризики — обставини, фактори та явища, що виникають у процесі функціонування органів державної влади, здійснення службової діяльності державних службовців, що створюють ситуацію можливого вчинення корупційного правопорушення [371, с. 36]. І.М. Дементьєва у широкому аспекті розглядає корупційні ризики як ризики прояву корупційних явищ та/або виникнення корупційних ситуацій [362, с. 76].

Отже, аналіз розробок науковці показав, що існує кілька підходів до визначення поняття «корупційні ризики», які умовно можна поділити на теоретичні та нормативні. Крім того, незважаючи на достатньо різні позиції щодо змісту поняття корупційних ризиків, науковці висловлюють думку, що всі вони зводяться до наявності сприятливих умов і обставин, що забезпечують можливість вступу в корупційні відносини для здійснення корупційного правопорушення.

Зважаючи на викладене вище, можемо стверджувати, що вчиненню корупційного правопорушення передують ситуація, що охоплює поняття «корупційний ризик».

Д.Г. Заброта, узагальнюючи думки науковців, положення нормативних актів, виділяє такі ознаки корупційних ризиків: «система явищ та обставин (факторів); сферою їх виникнення є професійна діяльність посадових осіб органів публічної адміністрації; вони спонукають (можуть спонукати) фізичних, юридичних осіб та осіб, уповноважених на виконання функцій публічної адміністрації, до вчинення корупційних правопорушень (корупційної дії або бездіяльності); вони визначають можливість уповноважених осіб самостійно обирати варіант поведінки; наслідком їх існування є корупційна ситуація; вимірюваність» [363, с. 82]. Разом з тим учений визначає критерії для класифікації корупційних ризиків залежно від: «сфери існування (державні закупівлі, надання адміністративних послуг, приватизація тощо); поширеності (загальні для усієї публічної адміністрації, характерні для окремих органів публічної влади); характеру подальшого розвитку корупційної ситуації (ті, що мотивують активну корупційну поведінку, корупційну бездіяльність); порядку усунення (ті, що можуть бути усунуті адміністративно-управлінськими заходами; потребують внесення змін у законодавчі або нормативно-правові акти); ступеня об'єктивізації — наявний; потенційний» [363, с. 82].

На думку Ю.В. Коваленко, за охопленням корупційні ризики є: загальнодержавними, регіональними та локальними. За змістом ним виділено фінансові, технологічні і операційні корупційні ризики [364, с. 15].

Отже, корупційні ризики можна поділити на дві групи: інституційні та загальносистемні («зовнішні») ризики. Під інституційними науковці розуміють «фактори, що негативно впливають на поведінку публічного службовця, перетворюючи її у корупційну, та усунення яких належить до компетенції адміністративного органу, в якому працює (або який очолює) такий службовець» [278, с. 344]. До загальносистемних (або «зовнішніх») відносять «ризики, пов'язані із загальними недоліками публічної адміністрації». Проте про-

Отже, аналіз розробок науковці показав, що існує кілька підходів до визначення поняття «корупційні ризики», які умовно можна поділити на теоретичні та нормативні. Крім того, незважаючи на достатньо різні позиції щодо змісту поняття корупційних ризиків, науковці висловлюють думку, що всі вони зводяться до наявності сприятливих умов і обставин, що забезпечують можливість вступу в корупційні відносини для здійснення корупційного правопорушення.

Зважаючи на викладене вище, можемо стверджувати, що вчиненню корупційного правопорушення передують ситуація, що охоплює поняття «корупційний ризик».

Д.Г. Заброта, узагальнюючи думки науковців, положення нормативних актів, виділяє такі ознаки корупційних ризиків: «система явищ та обставин (факторів); сферою їх виникнення є професійна діяльність посадових осіб органів публічної адміністрації; вони спонукають (можуть спонукати) фізичних, юридичних осіб та осіб, уповноважених на виконання функцій публічної адміністрації, до вчинення корупційних правопорушень (корупційної дії або бездіяльності); вони визначають можливість уповноважених осіб самостійно обирати варіант поведінки; наслідком їх існування є корупційна ситуація; вимірюваність» [363, с. 82]. Разом з тим учений визначає критерії для класифікації корупційних ризиків залежно від: «сфери існування (державні закупівлі, надання адміністративних послуг, приватизація тощо); поширеності (загальні для усієї публічної адміністрації, характерні для окремих органів публічної влади); характеру подальшого розвитку корупційної ситуації (ті, що мотивують активну корупційну поведінку, корупційну бездіяльність); порядку усунення (ті, що можуть бути усунуті адміністративно-управлінськими заходами; потребують внесення змін у законодавчі або нормативно-правові акти); ступеня об'єктивізації — наявний; потенційний» [363, с. 82].

На думку Ю.В. Коваленко, за охопленням корупційні ризики є: загальнодержавними, регіональними та локальними. За змістом ним виділено фінансові, технологічні і операційні корупційні ризики [364, с. 15].

Отже, корупційні ризики можна поділити на дві групи: інституційні та загальносистемні («зовнішні») ризики. Під інституційними науковці розуміють «фактори, що негативно впливають на поведінку публічного службовця, перетворюючи її у корупційну, та усунення яких належить до компетенції адміністративного органу, в якому працює (або який очолює) такий службовець» [278, с. 344]. До загальносистемних (або «зовнішніх») відносять «ризики, пов'язані із загальними недоліками публічної адміністрації». Проте про-

аналізовані вони лише в частині, що має особливий вплив на рівень корупції у сферах адміністративних послуг і контрольно-наглядової діяльності держави [71, с. 345].

Необхідно зазначити, що термін «ризик» використовують як у науковому, так і в повсякденному спілкуванні. Але аналіз концептуальних положень учених дозволяє стверджувати, що в наукових дослідженнях відсутній єдиний підхід до визначення самого поняття «ризик». Разом з тим формування ефективної системи протидії корупції передбачає наявність чіткого понятійного апарату, тобто встановлення змістовного наповнення визначення дефініції «корупційні ризики», виходячи із загальнонаукових концепцій, сформованих вітчизняними та зарубіжними вченими. Для досягнення зазначеної мети потрібно враховувати етимологію категорії «ризик».

Слово «ризик» у різних мовах, з одного боку, пов'язують з появою небезпеки, а з іншого — невизначеності в різних сферах господарської діяльності та суспільного життя людини. Пітер Л. Бернстайн у праці «Проти богів: Приборкування ризику», стверджує, що «Слово «ризик» походить від староіталійського *risicare*, що означає «наважуватися». У цьому сенсі ризик — це скоріше вибір, ніж жереб. Дії, які ми готові зробити, що припускає наявність у нас свободи вибору, — ось що таке ризик насправді» [372, с. 14].

Ризик у загальному своєму визначенні походить від староіталійського слова *risicare*, що в перекладі означало «посміти», «наважитися». А також від пізньолатинського *risicare* — «обгинати виступ» тощо. Крім того, під терміном «ризик» у широкому значенні розуміють, по-перше, величину очікуваних збитків від тих чи інших подій, явищ або дій, а по-друге — ймовірність виникнення цих подій. У словниках європейських країн слово «ризик» існує в подібних сферах і визначеннях значення: англійською мовою це «*risk*», французькою — «*risque*», італійською — «*rischo*», німецькою та чеською — «*riziko*» тощо. Така схожість у визначення цього поняття в різних мовах вказує на єдиний корінь походження слова.

Визначення ризику в словниках і довідковій літературі наведено в додатку Е.

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» за редакцією В.Т. Бусела ризик — це «1. Усвідомлена можливість небезпеки. // Сміливий, ініціативний вчинок, дія із сподіванням щастя, успіху, позитивного результату. ** йти (піти) на ризик — ризикувати, наражаючись на можливу небезпеку і сподіваючись успіху. На свій [власний] ризик — на свою відповідальність. 2. Можливість збитків або успіху в якійсь справі» [42, с. 1030]. Водночас у «Економічному словнику.

аналізовані вони лише в частині, що має особливий вплив на рівень корупції у сферах адміністративних послуг і контрольно-наглядової діяльності держави [71, с. 345].

Необхідно зазначити, що термін «ризик» використовують як у науковому, так і в повсякденному спілкуванні. Але аналіз концептуальних положень учених дозволяє стверджувати, що в наукових дослідженнях відсутній єдиний підхід до визначення самого поняття «ризик». Разом з тим формування ефективної системи протидії корупції передбачає наявність чіткого понятійного апарату, тобто встановлення змістовного наповнення визначення дефініції «корупційні ризики», виходячи із загальнонаукових концепцій, сформованих вітчизняними та зарубіжними вченими. Для досягнення зазначеної мети потрібно враховувати етимологію категорії «ризик».

Слово «ризик» у різних мовах, з одного боку, пов'язують з появою небезпеки, а з іншого — невизначеності в різних сферах господарської діяльності та суспільного життя людини. Пітер Л. Бернстайн у праці «Проти богів: Приборкування ризику», стверджує, що «Слово «ризик» походить від староіталійського *risicare*, що означає «наважуватися». У цьому сенсі ризик — це скоріше вибір, ніж жереб. Дії, які ми готові зробити, що припускає наявність у нас свободи вибору, — ось що таке ризик насправді» [372, с. 14].

Ризик у загальному своєму визначенні походить від староіталійського слова *risicare*, що в перекладі означало «посміти», «наважитися». А також від пізньолатинського *risicare* — «обгинати виступ» тощо. Крім того, під терміном «ризик» у широкому значенні розуміють, по-перше, величину очікуваних збитків від тих чи інших подій, явищ або дій, а по-друге — ймовірність виникнення цих подій. У словниках європейських країн слово «ризик» існує в подібних сферах і визначеннях значення: англійською мовою це «*risk*», французькою — «*risque*», італійською — «*rischo*», німецькою та чеською — «*riziko*» тощо. Така схожість у визначення цього поняття в різних мовах вказує на єдиний корінь походження слова.

Визначення ризику в словниках і довідковій літературі наведено в додатку Е.

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» за редакцією В.Т. Бусела ризик — це «1. Усвідомлена можливість небезпеки. // Сміливий, ініціативний вчинок, дія із сподіванням щастя, успіху, позитивного результату. ** йти (піти) на ризик — ризикувати, наражаючись на можливу небезпеку і сподіваючись успіху. На свій [власний] ризик — на свою відповідальність. 2. Можливість збитків або успіху в якійсь справі» [42, с. 1030]. Водночас у «Економічному словнику.

Тлумачно-термінологічному» В.А. Коноплицького, Г.І. Філіна ризик — «це можливість настання несприятливого результату. Ризик пов'язаний з ситуаціями, для яких властивий випадковий характер події, що визначає, який з можливих результатів реалізується на практиці. При цьому можна визначити або оцінити вірогідність альтернативних результатів. Тобто ризик обумовлений невизначенністю в ситуації вибору, в ході якого є можливість оцінити вірогідність здійснення передбачуваного результату. Наслідки результату нерідко оцінюються відхиленням отриманного результату від цілі» [376, с. 385–387].

Ми поділяємо думку С.В. Різніченко, що на сьогодні можна говорити про цілий набір «ризиків», який відображає багатозначність цього слова, і вимагає максимально коректного його використання з чіткою вказівкою (визначенням) того аспекту цього поняття, що конкретно припускається [377, с. 37].

Вчені застосовують різні підходи до розуміння поняття «ризик», а саме тлумачать його, як: 1) ситуацію можливої небезпеки або невдачі; 2) діяльність, спрямовану на вдалий результат, за невпевненості в досягненні її мети; 3) ймовірність помилки або успіху певного вибору в ситуації (результат поєднання першого і другого підходів); 4) спосіб дій у незрозумілій, невизначеній обстановці; 5) ситуативну характеристику діяльності; 6) єдність обставин та індивідуально-групових переваг або критеріїв оцінки ситуації, на підставі яких приймається оперативне рішення; 7) елемент процесу прийняття рішень, пов'язаний з визначенням імовірності помилки або успіху певного вибору в ситуації з декількома альтернативами; 8) прагматичну тенденцію, пов'язану з розрахунком шансів на успіх [374, с. 316].

Отже, етимологічно категорія «ризик» завжди пов'язується, насамперед, з проявом небезпеки або з непевністю у різних сферах господарської діяльності та суспільно-економічного буття. Упродовж тривалого часу поняття ризику не лише асоціювалося з негативними проявами життєвих ситуацій, а й часто вживалося як їх синоніми [378, 9, 10].

Водночас зазначимо, що аналіз сучасних розробок науковців в яких вивчається проблема ризику, показав, що учені по-різному тлумачать поняття «ризик». Основні наукові підходи до визначення поняття «ризик» у вітчизняній літературі наведено у додатку Є.

У процесі дослідження було виявлено, що різні автори пропонують неоднакові визначення терміна «ризик», а запропоновані ними тлумачення дуже часто мають багато спільного. Найпоширеніші тлумачення поняття «ризик» висвітлено в таблиці 2.1.1.

Тлумачно-термінологічному» В.А. Коноплицького, Г.І. Філіна ризик — «це можливість настання несприятливого результату. Ризик пов'язаний з ситуаціями, для яких властивий випадковий характер події, що визначає, який з можливих результатів реалізується на практиці. При цьому можна визначити або оцінити вірогідність альтернативних результатів. Тобто ризик обумовлений невизначенністю в ситуації вибору, в ході якого є можливість оцінити вірогідність здійснення передбачуваного результату. Наслідки результату нерідко оцінюються відхиленням отриманного результату від цілі» [376, с. 385–387].

Ми поділяємо думку С.В. Різніченко, що на сьогодні можна говорити про цілий набір «ризиків», який відображає багатозначність цього слова, і вимагає максимально коректного його використання з чіткою вказівкою (визначенням) того аспекту цього поняття, що конкретно припускається [377, с. 37].

Вчені застосовують різні підходи до розуміння поняття «ризик», а саме тлумачать його, як: 1) ситуацію можливої небезпеки або невдачі; 2) діяльність, спрямовану на вдалий результат, за невпевненості в досягненні її мети; 3) ймовірність помилки або успіху певного вибору в ситуації (результат поєднання першого і другого підходів); 4) спосіб дій у незрозумілій, невизначеній обстановці; 5) ситуативну характеристику діяльності; 6) єдність обставин та індивідуально-групових переваг або критеріїв оцінки ситуації, на підставі яких приймається оперативне рішення; 7) елемент процесу прийняття рішень, пов'язаний з визначенням імовірності помилки або успіху певного вибору в ситуації з декількома альтернативами; 8) прагматичну тенденцію, пов'язану з розрахунком шансів на успіх [374, с. 316].

Отже, етимологічно категорія «ризик» завжди пов'язується, насамперед, з проявом небезпеки або з непевністю у різних сферах господарської діяльності та суспільно-економічного буття. Упродовж тривалого часу поняття ризику не лише асоціювалося з негативними проявами життєвих ситуацій, а й часто вживалося як їх синоніми [378, 9, 10].

Водночас зазначимо, що аналіз сучасних розробок науковців в яких вивчається проблема ризику, показав, що учені по-різному тлумачать поняття «ризик». Основні наукові підходи до визначення поняття «ризик» у вітчизняній літературі наведено у додатку Є.

У процесі дослідження було виявлено, що різні автори пропонують неоднакові визначення терміна «ризик», а запропоновані ними тлумачення дуже часто мають багато спільного. Найпоширеніші тлумачення поняття «ризик» висвітлено в таблиці 2.1.1.

Таблиця 2.1.1

Трактування поняття «ризик»*

Ключова характеристика підходу	Визначення	Автор
Ймовірність настання негативних наслідків	ймовірність виникнення втрат або зниження доходів в порівнянні з допустимим варіантом	І.О. Волков. В.К. Склярєнко [388, с. 174]
	ймовірність виникнення збитків чи недоодержання доходів порівняно з прогнозованим варіантом	І.Ю. Івченко [390, с. 18]
	ймовірність події чи групи споріднених випадкових подій, які спричиняють збитки об'єкту, який володіє даним ризиком	Л.А. Останкова, Н.Ю. Шевченко [380, с. 8]
Невизначеність	економічна категорія в діяльності суб'єктів господарювання, пов'язана з подоланням невизначеності, конфліктності в ситуаціях оцінювання, управління, неминучого вибору	В. Паляниця [391, с. 98] І.В. Рішняк [383, с. 269]
	можливість недосягнення суб'єктом поставленої мети, зумовлена необхідністю прийняття рішення в умовах невизначеності (в недетермінованій системі)	
Неоднозначний результат	наслідки (можливого відхилення від цілей, бажаного результату; втрати суб'єктом господарювання частини своїх прибутків чи отримання непередбачених доходів тощо)	Л.І. Бурдейка, М.О. Вітюк [382, с. 144];
	категорія, що містить в собі ймовірність втрат і ймовірність «шансу» — можливість отримання додаткового прибутку	К.І. Тарасова [392]
	об'єктивно-суб'єктивна категорія, яка відображає особливості сприйняття суб'єктами економічних відносин ймовірності настання певної ситуації, яка може виникнути в будь-який час і в будь-якій діяльності в процесі здійснення дій або прийняття рішень та яка може призвести до непередбачених негативних наслідків (втрат прибутку, недоотримання доходів), позитивних наслідків (вигод) або ж до нульового результату	Т.В. Цвігун [379]

*Джерело: складено автором.

Таблиця 2.1.1

Трактування поняття «ризик»*

Ключова характеристика підходу	Визначення	Автор
Ймовірність настання негативних наслідків	ймовірність виникнення втрат або зниження доходів в порівнянні з допустимим варіантом	І.О. Волков. В.К. Склярєнко [388, с. 174]
	ймовірність виникнення збитків чи недоодержання доходів порівняно з прогнозованим варіантом	І.Ю. Івченко [390, с. 18]
	ймовірність події чи групи споріднених випадкових подій, які спричиняють збитки об'єкту, який володіє даним ризиком	Л.А. Останкова, Н.Ю. Шевченко [380, с. 8]
Невизначеність	економічна категорія в діяльності суб'єктів господарювання, пов'язана з подоланням невизначеності, конфліктності в ситуаціях оцінювання, управління, неминучого вибору	В. Паляниця [391, с. 98] І.В. Рішняк [383, с. 269]
	можливість недосягнення суб'єктом поставленої мети, зумовлена необхідністю прийняття рішення в умовах невизначеності (в недетермінованій системі)	
Неоднозначний результат	наслідки (можливого відхилення від цілей, бажаного результату; втрати суб'єктом господарювання частини своїх прибутків чи отримання непередбачених доходів тощо)	Л.І. Бурдейка, М.О. Вітюк [382, с. 144];
	категорія, що містить в собі ймовірність втрат і ймовірність «шансу» — можливість отримання додаткового прибутку	К.І. Тарасова [392]
	об'єктивно-суб'єктивна категорія, яка відображає особливості сприйняття суб'єктами економічних відносин ймовірності настання певної ситуації, яка може виникнути в будь-який час і в будь-якій діяльності в процесі здійснення дій або прийняття рішень та яка може призвести до непередбачених негативних наслідків (втрат прибутку, недоотримання доходів), позитивних наслідків (вигод) або ж до нульового результату	Т.В. Цвігун [379]

*Джерело: складено автором.

З розглянутого в таблиці 2.1.1 можна зробити висновок, що основна відмінність підходів тлумачення поняття «ризик» полягає у співвідношенні об'єктивної та суб'єктивної складових у цьому понятті.

Так, на думку О.І. Ющик, ризик містить у собі як об'єктивні, так і суб'єктивні моменти. У зв'язку з цим ризик являє собою специфічну діяльність в умовах невизначеності і неминучого вибору. Суб'єкт, який обирає той чи інший варіант можливої поведінки, усвідомлює і можливість завдання шкоди, і можливість досягнення позитивного суспільно корисного результату. Отже, існує діалектична єдність об'єктивного та суб'єктивного. Насамперед стосується підстав, які викликають стан виправданого ризику. З об'єктивного боку — це небезпека, яка загрожує інтересам, що охороняється кримінальним законом і яка невідворотна іншими засобами, а з суб'єктивного — це можливість свідомого вибору варіанта поведінки з урахуванням небезпеки, загрози та можливих негативних наслідків [393, с. 7].

Разом з тим К.І. Тарасова підкреслює, що підтримує теорію про суб'єктивно-об'єктивне походження ризику, адже для ризикових ситуацій характерний вибір певних альтернатив, різне сприйняття людьми однієї і тієї самої ситуації і величини ризику внаслідок відмінності психологічних, етичних та інших цінностей разом з об'єктивністю існування ризику, який супроводжує практично всі види господарських операцій [392].

Отже, ризик — це багатогранна величина в своєму прояві (об'єктивна чи суб'єктивна або що являє собою діалектичну єдність об'єктивного та суб'єктивного), зумовлена різноманіттям факторів, що характеризують як особливості конкретного виду діяльності, так і специфічні риси невизначеності, в умовах якої ця діяльність здійснюється. У додатку Ж наведено визначення поняття «ризик», дані різними авторами залежно від сфери діяльності, в яких цей термін найчастіше зустрічається.

Ми поділяємо думку Р.А. Залевського, О.П. Князевої, які наголошують: «... оскільки дане поняття розглядається у різних галузях, за різних умов та по відношенню до різних проявів суспільно-економічної діяльності, існує велика кількість окремих визначень, що описують вузькоспеціалізовані поняття. Це, в свою чергу, часто призводить до виникнення великого числа тлумачень, які, частіше за все, перетинаються між собою, і часто, при дотриманні критеріїв визначення у реальних умовах, призводять до погіршення стану в інших сумісних сферах» [405, с. 248].

З розглянутого в таблиці 2.1.1 можна зробити висновок, що основна відмінність підходів тлумачення поняття «ризик» полягає у співвідношенні об'єктивної та суб'єктивної складових у цьому понятті.

Так, на думку О.І. Ющик, ризик містить у собі як об'єктивні, так і суб'єктивні моменти. У зв'язку з цим ризик являє собою специфічну діяльність в умовах невизначеності і неминучого вибору. Суб'єкт, який обирає той чи інший варіант можливої поведінки, усвідомлює і можливість завдання шкоди, і можливість досягнення позитивного суспільно корисного результату. Отже, існує діалектична єдність об'єктивного та суб'єктивного. Насамперед стосується підстав, які викликають стан виправданого ризику. З об'єктивного боку — це небезпека, яка загрожує інтересам, що охороняється кримінальним законом і яка невідворотна іншими засобами, а з суб'єктивного — це можливість свідомого вибору варіанта поведінки з урахуванням небезпеки, загрози та можливих негативних наслідків [393, с. 7].

Разом з тим К.І. Тарасова підкреслює, що підтримує теорію про суб'єктивно-об'єктивне походження ризику, адже для ризикових ситуацій характерний вибір певних альтернатив, різне сприйняття людьми однієї і тієї самої ситуації і величини ризику внаслідок відмінності психологічних, етичних та інших цінностей разом з об'єктивністю існування ризику, який супроводжує практично всі види господарських операцій [392].

Отже, ризик — це багатогранна величина в своєму прояві (об'єктивна чи суб'єктивна або що являє собою діалектичну єдність об'єктивного та суб'єктивного), зумовлена різноманіттям факторів, що характеризують як особливості конкретного виду діяльності, так і специфічні риси невизначеності, в умовах якої ця діяльність здійснюється. У додатку Ж наведено визначення поняття «ризик», дані різними авторами залежно від сфери діяльності, в яких цей термін найчастіше зустрічається.

Ми поділяємо думку Р.А. Залевського, О.П. Князевої, які наголошують: «... оскільки дане поняття розглядається у різних галузях, за різних умов та по відношенню до різних проявів суспільно-економічної діяльності, існує велика кількість окремих визначень, що описують вузькоспеціалізовані поняття. Це, в свою чергу, часто призводить до виникнення великого числа тлумачень, які, частіше за все, перетинаються між собою, і часто, при дотриманні критеріїв визначення у реальних умовах, призводять до погіршення стану в інших сумісних сферах» [405, с. 248].

Зважаючи на викладене в додатку Ж, зазначимо, що термін «ризик» використовують практично в кожній сфері діяльності і в кожній з них він отримує певні риси, уточнення, доповнення характерні саме цій сфері.

Отже, проведене дослідження дозволило стверджувати, що немає до сьогодні загальноприйнятого визначення поняття «ризик». Більшість науковців у визначенні даного поняття акцентують увагу лише на негативних наслідках ризику, а деякі вбачають у ризику також і позитивні моменти.

Наприклад, Ю.В. Тюленева зазначає: що під час визначення категорії «ризик підприємницької діяльності» спостерігається тенденція до однобічного її розгляду: лише як негативного явища. Але вона наголошує, що у цього явища є і позитивний бік [400]. О.В. Дьомкіна вважає, що потрібно враховувати обернену сторону ризику — потенційний успіх підприємницької діяльності, тобто можливість отримати додаткові переваги внаслідок ефективної внутрішньої політики управління персоналом та підприємством, сприятливих зовнішніх умов [401, с. 122]. На думку автора, такий підхід позитивного бачення ризику базується на можливості перетворити загрози в переваги внаслідок впровадження в господарську діяльність нових способів і методів управління, побудови ефективної системи навчання та розвитку персоналу, формування позитивної корпоративної культури, уважного та глибокого вивчення ринкової ситуації. Тобто ризик може стати передумовою отримання конкурентних переваг за умови створення ефективної системи управління ним [401, с. 122–123]. Щоправда підхід позитивного аспекту ризику багато науковців вважають дискусійним, оскільки ризик найчастіше містить у собі негативний аспект.

Зауважимо, що у законодавстві України також не дано чіткого визначення, що таке ризик. На нашу думку, це пояснюється багатоаспектністю цього явища, відсутністю фундаментальних робіт, які б розкривали сутність та зміст, та ігноруванням його в сучасному законодавстві. Так, відповідно до Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» ризик — «кількісна міра небезпеки, що враховує ймовірність виникнення негативних наслідків від здійснення господарської діяльності та можливий розмір втрат від них» [406]. У Законі України «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності» зазначено, що ризик — це «можливість виникнення та ймовірні масштаби наслідків негативного впливу протягом певного періоду часу» [407]. Також поняття «ризик» передбачено в Законі України

Зважаючи на викладене в додатку Ж, зазначимо, що термін «ризик» використовують практично в кожній сфері діяльності і в кожній з них він отримує певні риси, уточнення, доповнення характерні саме цій сфері.

Отже, проведене дослідження дозволило стверджувати, що немає до сьогодні загальноприйнятого визначення поняття «ризик». Більшість науковців у визначенні даного поняття акцентують увагу лише на негативних наслідках ризику, а деякі вбачають у ризику також і позитивні моменти.

Наприклад, Ю.В. Тюленева зазначає: що під час визначення категорії «ризик підприємницької діяльності» спостерігається тенденція до однобічного її розгляду: лише як негативного явища. Але вона наголошує, що у цього явища є і позитивний бік [400]. О.В. Дьомкіна вважає, що потрібно враховувати обернену сторону ризику — потенційний успіх підприємницької діяльності, тобто можливість отримати додаткові переваги внаслідок ефективної внутрішньої політики управління персоналом та підприємством, сприятливих зовнішніх умов [401, с. 122]. На думку автора, такий підхід позитивного бачення ризику базується на можливості перетворити загрози в переваги внаслідок впровадження в господарську діяльність нових способів і методів управління, побудови ефективної системи навчання та розвитку персоналу, формування позитивної корпоративної культури, уважного та глибокого вивчення ринкової ситуації. Тобто ризик може стати передумовою отримання конкурентних переваг за умови створення ефективної системи управління ним [401, с. 122–123]. Щоправда підхід позитивного аспекту ризику багато науковців вважають дискусійним, оскільки ризик найчастіше містить у собі негативний аспект.

Зауважимо, що у законодавстві України також не дано чіткого визначення, що таке ризик. На нашу думку, це пояснюється багатоаспектністю цього явища, відсутністю фундаментальних робіт, які б розкривали сутність та зміст, та ігноруванням його в сучасному законодавстві. Так, відповідно до Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» ризик — «кількісна міра небезпеки, що враховує ймовірність виникнення негативних наслідків від здійснення господарської діяльності та можливий розмір втрат від них» [406]. У Законі України «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності» зазначено, що ризик — це «можливість виникнення та ймовірні масштаби наслідків негативного впливу протягом певного періоду часу» [407]. Також поняття «ризик» передбачено в Законі України

«Про об'єкти підвищеної небезпеки», де ризик — ступінь імовірності певної негативної події, яка може відбутися в певний час або за певних обставин на території об'єкта підвищеної небезпеки і/або за його межами» [408]. На думку Т.В. Цвігун, поняття «ризик», передбачене в зазначеному Законі України, розглядається в контексті діяльності суб'єкта господарювання, у власності якого є хоча б один об'єкт підвищеної безпеки [379].

На нашу думку, корупційні ризики найчастіше наявні у таких сферах державного управління, як надання адміністративних послуг та здійснення контрольно-наглядової функції держави.

Зокрема, А.А. Чепік, Н.П. Бородко стверджують, що важливу роль у боротьбі з корупцією повинні виконувати заходи профілактичного характеру, які полягають у вдосконаленні державного регулювання та контролю у сферах діяльності, схильних до корупційних ризиків [409, с. 3].

Деякі вчені вважають: «... для зниження ступеня небезпеки корупційних ризиків у системі державної служби необхідно створення та ефективне використання системи антикорупційних заходів, які повинні включати: послідовне застосування адміністративних регламентів у службовій діяльності службовців органів державної влади і управління; оптимальне визначення прав, обов'язків, а також режиму юридичної відповідальності органів публічної влади, а також їх службовців; введення чітких процедур прийняття адміністративних рішень; використання методики аналізу правових актів на предмет корупціогенності; роз'яснення антисоціального характеру корупції та її негативних наслідків для суспільства, держави і громадян» [410; 411; 412, с. 11].

На думку М.О. Завадського, одним із способів подолання корупційного ризику є встановлення на законодавчому рівні обґрунтованих (адекватних) і чітких строків надання адміністративних послуг, у тому числі внаслідок перегляду та внесення змін до відповідних нормативно-правових актів. «Обґрунтованість (вмотивованість) таких строків повинна встановлюватися на основі дослідження витрат часу, необхідних для надання адміністративних послуг конкретного виду». Тобто вважає вчений, потрібно обов'язково враховувати складність процедури вирішення адміністративної справи. Для мінімізації такого корупційного ризику необхідно також спростити процедуру надання адміністративної послуги, в тому числі внаслідок ширшого використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій [357]. Учений пропонує вирішувати цю проблему різними заходами і засобами, які мінімізуватимуть можливості для осо-

«Про об'єкти підвищеної небезпеки», де ризик — ступінь імовірності певної негативної події, яка може відбутися в певний час або за певних обставин на території об'єкта підвищеної небезпеки і/або за його межами» [408]. На думку Т.В. Цвігун, поняття «ризик», передбачене в зазначеному Законі України, розглядається в контексті діяльності суб'єкта господарювання, у власності якого є хоча б один об'єкт підвищеної безпеки [379].

На нашу думку, корупційні ризики найчастіше наявні у таких сферах державного управління, як надання адміністративних послуг та здійснення контрольно-наглядової функції держави.

Зокрема, А.А. Чепік, Н.П. Бородко стверджують, що важливу роль у боротьбі з корупцією повинні виконувати заходи профілактичного характеру, які полягають у вдосконаленні державного регулювання та контролю у сферах діяльності, схильних до корупційних ризиків [409, с. 3].

Деякі вчені вважають: «... для зниження ступеня небезпеки корупційних ризиків у системі державної служби необхідно створення та ефективне використання системи антикорупційних заходів, які повинні включати: послідовне застосування адміністративних регламентів у службовій діяльності службовців органів державної влади і управління; оптимальне визначення прав, обов'язків, а також режиму юридичної відповідальності органів публічної влади, а також їх службовців; введення чітких процедур прийняття адміністративних рішень; використання методики аналізу правових актів на предмет корупціогенності; роз'яснення антисоціального характеру корупції та її негативних наслідків для суспільства, держави і громадян» [410; 411; 412, с. 11].

На думку М.О. Завадського, одним із способів подолання корупційного ризику є встановлення на законодавчому рівні обґрунтованих (адекватних) і чітких строків надання адміністративних послуг, у тому числі внаслідок перегляду та внесення змін до відповідних нормативно-правових актів. «Обґрунтованість (вмотивованість) таких строків повинна встановлюватися на основі дослідження витрат часу, необхідних для надання адміністративних послуг конкретного виду». Тобто вважає вчений, потрібно обов'язково враховувати складність процедури вирішення адміністративної справи. Для мінімізації такого корупційного ризику необхідно також спростити процедуру надання адміністративної послуги, в тому числі внаслідок ширшого використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій [357]. Учений пропонує вирішувати цю проблему різними заходами і засобами, які мінімізуватимуть можливості для осо-

бистого спілкування особи з чиновником (зокрема у тих справах, де таке спілкування не потрібне для вирішення справи). Подоланню такого корупційного ризику сприятиме якнайширше використання інформаційних технологій, зокрема Інтернету [357].

Крім того, створення державного веб-порталу адміністративних послуг з можливістю подання он-лайн заявки на одержання адміністративної послуги може подолати ще один корупційний ризик — вимушеність особистого спілкування споживача адміністративної послуги з посадовою особою адміністративного органу, яка надає адміністративну послугу. У більшості випадків вітчизняне законодавство не передбачає жодної альтернативи такому способу звернення та отримання результату адміністративної послуги як особисте відвідування органу, що надає адміністративну послугу. Для вирішення цієї проблеми можна рекомендувати широке використання електронного зв'язку, який мінімізує можливість для особистого спілкування особи з чиновником (насамперед у тих справах, де таке спілкування не обов'язкове для вирішення справи) [413, с. 852].

О. Снігірьов розробив певні рекомендації щодо запобігання ризиків корупції в правоохоронних органах: удосконалення податкового законодавства з метою запобігання багатозначному трактуванню правових норм; покращання матеріально-технічного забезпечення правоохоронних органів; підвищення рівня морального і матеріального стимулювання працівників правоохоронних органів; поліпшення системи соціального захисту працівників правоохоронних органів, зокрема забезпечення житлом і медичним обслуговуванням; формування позитивного іміджу працівників правоохоронних органів серед населення; покращання взаємодії із засобами масової інформації з питань боротьби правоохоронних органів з корупційними проявами; удосконалення методів професійного відбору та управління персоналом правоохоронних органів; проведення соціологічних досліджень, спрямованих на визначення мотивації вступу на службу в ці органи, а також можливих недоліків підготовки кадрів [9].

В.А. Бабич, С.В. Кемінь зазначають, що для ефективного переходу від теоретичного до практичного аспектів діяльності державних виконавчих органів та органів місцевого самоврядування, для зниження ризиків корупції у сучасній демократичній державі та з метою розв'язання існуючих проблем потрібно вжити цілий комплекс заходів правового характеру [414, с. 34].

бистого спілкування особи з чиновником (зокрема у тих справах, де таке спілкування не потрібне для вирішення справи). Подоланню такого корупційного ризику сприятиме якнайширше використання інформаційних технологій, зокрема Інтернету [357].

Крім того, створення державного веб-порталу адміністративних послуг з можливістю подання он-лайн заявки на одержання адміністративної послуги може подолати ще один корупційний ризик — вимушеність особистого спілкування споживача адміністративної послуги з посадовою особою адміністративного органу, яка надає адміністративну послугу. У більшості випадків вітчизняне законодавство не передбачає жодної альтернативи такому способу звернення та отримання результату адміністративної послуги як особисте відвідування органу, що надає адміністративну послугу. Для вирішення цієї проблеми можна рекомендувати широке використання електронного зв'язку, який мінімізує можливість для особистого спілкування особи з чиновником (насамперед у тих справах, де таке спілкування не обов'язкове для вирішення справи) [413, с. 852].

О. Снігірьов розробив певні рекомендації щодо запобігання ризиків корупції в правоохоронних органах: удосконалення податкового законодавства з метою запобігання багатозначному трактуванню правових норм; покращання матеріально-технічного забезпечення правоохоронних органів; підвищення рівня морального і матеріального стимулювання працівників правоохоронних органів; поліпшення системи соціального захисту працівників правоохоронних органів, зокрема забезпечення житлом і медичним обслуговуванням; формування позитивного іміджу працівників правоохоронних органів серед населення; покращання взаємодії із засобами масової інформації з питань боротьби правоохоронних органів з корупційними проявами; удосконалення методів професійного відбору та управління персоналом правоохоронних органів; проведення соціологічних досліджень, спрямованих на визначення мотивації вступу на службу в ці органи, а також можливих недоліків підготовки кадрів [9].

В.А. Бабич, С.В. Кемінь зазначають, що для ефективного переходу від теоретичного до практичного аспектів діяльності державних виконавчих органів та органів місцевого самоврядування, для зниження ризиків корупції у сучасній демократичній державі та з метою розв'язання існуючих проблем потрібно вжити цілий комплекс заходів правового характеру [414, с. 34].

На думку А.О. Суслевець, подолати корупційні ризики та зменшити кількість корупційних правопорушень у діяльності органів ДПС можна, впроваджуючи внутрішні етичні стандарти за конфліктом інтересів на публічній службі. Необхідно також підвищувати процедурну самостійність публічних службовців на рівні виконавців; у повному обсязі забезпечити об'єктивність механізмів адміністративного оскарження; сприяти незалежності підрозділів внутрішнього фінансового контролю та протидії корупції [415, с. 526–527].

М.М. Звягін для ефективної реалізації адміністративно-правових механізмів протидії корупції в системі митної служби РФ пропонує впроваджувати в її діяльність окремі рекомендації Міжнародного валютного фонду, спрямовані на мінімізацію ризиків корупції у правоохоронній діяльності митної служби. Зокрема, доцільно, на думку вченого, удосконалювати систему відбору та підготовки кадрів для роботи в системі митної інфраструктури, впровадити адміністративні процедури організації митних операцій, створити механізми внутрішнього аудиту, вдосконалити правові та організаційні засади служби власної безпеки, заохочення громадян за інформацію про корупційні правопорушення співробітників митної служби, а також полегшити доступ суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності до відомчих нормативних правових актів митної служби тощо [416].

І.В. Шпекторенко зазначає, що «ротація кадрів» є ефективним засобом попередження корупційних діянь і запобігання їм, особливо на посадах з підвищеним ризиком корупції [417, с. 79].

І.Ф. Закірова вважає, що в боротьбі з корупцією потрібно переглянути кадрову політику кримінально-виконавчої системи. Потрібно затвердити реєстр «корупційно вразливих» посад, а саме простежувати за матеріальним станом кожного із співробітників кримінально-виконавчої системи, як і при прийомі на роботу так і при призначенні його на нову посаду [418].

І.М. Дементева у сучасній російській практиці виділяє підходи, які використовуються при виявленні зон корупційних ризиків:

1. Формування реєстру найбільш корупційно-небезпечних сфер діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

2. Визначення переліку повноважень державних і муніципальних службовців у цих сферах діяльності, виконання яких може супроводжуватися корупційними проявами та діями.

На думку А.О. Суслевець, подолати корупційні ризики та зменшити кількість корупційних правопорушень у діяльності органів ДПС можна, впроваджуючи внутрішні етичні стандарти за конфліктом інтересів на публічній службі. Необхідно також підвищувати процедурну самостійність публічних службовців на рівні виконавців; у повному обсязі забезпечити об'єктивність механізмів адміністративного оскарження; сприяти незалежності підрозділів внутрішнього фінансового контролю та протидії корупції [415, с. 526–527].

М.М. Звягін для ефективної реалізації адміністративно-правових механізмів протидії корупції в системі митної служби РФ пропонує впроваджувати в її діяльність окремі рекомендації Міжнародного валютного фонду, спрямовані на мінімізацію ризиків корупції у правоохоронній діяльності митної служби. Зокрема, доцільно, на думку вченого, удосконалювати систему відбору та підготовки кадрів для роботи в системі митної інфраструктури, впровадити адміністративні процедури організації митних операцій, створити механізми внутрішнього аудиту, вдосконалити правові та організаційні засади служби власної безпеки, заохочення громадян за інформацію про корупційні правопорушення співробітників митної служби, а також полегшити доступ суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності до відомчих нормативних правових актів митної служби тощо [416].

І.В. Шпекторенко зазначає, що «ротація кадрів» є ефективним засобом попередження корупційних діянь і запобігання їм, особливо на посадах з підвищеним ризиком корупції [417, с. 79].

І.Ф. Закірова вважає, що в боротьбі з корупцією потрібно переглянути кадрову політику кримінально-виконавчої системи. Потрібно затвердити реєстр «корупційно вразливих» посад, а саме простежувати за матеріальним станом кожного із співробітників кримінально-виконавчої системи, як і при прийомі на роботу так і при призначенні його на нову посаду [418].

І.М. Дементева у сучасній російській практиці виділяє підходи, які використовуються при виявленні зон корупційних ризиків:

1. Формування реєстру найбільш корупційно-небезпечних сфер діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

2. Визначення переліку повноважень державних і муніципальних службовців у цих сферах діяльності, виконання яких може супроводжуватися корупційними проявами та діями.

3. Виявлення корупційних норм у законодавстві, регламентах, посадових інструкціях, пов'язаних з управлінською діяльністю [362, с. 77–78].

На нашу думку, заслуговує на увагу дослідження зон корупційних ризиків в органах виконавчої державної влади, яке здійснювалося в кілька етапів. Зокрема, проведені дослідження показали, що в сферах з підвищеним ризиком корупції доцільно застосовувати додаткові механізми, що обмежують можливості її прояву. Найбільш поширеними серед них є: публічність і відкритість діяльності в системі органів державної влади та місцевого самоврядування, забезпечення державного і громадського контролю; в наданні гласності результатів державної діяльності основна роль належить ЗМІ, покликаним висвітлювати як позитивні, так і негативні моменти здійснення своїх функцій державними і муніципальними службовцями; удосконалення структури державного апарату, кадрової роботи, оптимізація і конкретизація повноважень державних і муніципальних органів та їх працівників; максимально можлива деперсоналізація взаємодії державних цивільних службовців з населенням та організаціями, наприклад, через механізми «одного вікна», через системи електронного обміну інформацією; загальний зал розміщення робочих місць співробітників, що відповідають за прийом, перевірку, прийняття рішення, підготовку та видачу відповідних документів; детальна регламентація процедур взаємодії з суб'єктами регулювання (споживачами державних послуг) завдяки затвердженню органами виконавчої влади адміністративних регламентів; дроблення адміністративних процедур на додаткові стадії з їх закріпленням за незалежними один від одного посадовими особами для забезпечення взаємного контролю; створення особливих механізмів регулювання відносно органів виконавчої влади, державних функцій і посад державної цивільної служби з високим ступенем корупціогенності; передача окремих державних функцій на аутсорсинг; забезпечення невідворотності відповідальності, вдосконалення механізму виконання санкцій за корупційні правопорушення [362, с. 78–84].

Отже, на нашу думку, усунення корупційних ризиків у діяльності персоналу кримінально-виконавчої системи виключить необхідність порушувати кримінальне і кримінально-виконавче законодавство, позитивно вплине на покращання їх роботи, а це, в свою чергу, обмежить можливість засуджених безкарно порушувати умови відбування покарань і не сприятиме поширенню традицій тюремної субкультури, а також підвищить авторитет співробітників пенітенціарної системи серед населення [419, с. 85].

3. Виявлення корупційних норм у законодавстві, регламентах, посадових інструкціях, пов'язаних з управлінською діяльністю [362, с. 77–78].

На нашу думку, заслуговує на увагу дослідження зон корупційних ризиків в органах виконавчої державної влади, яке здійснювалося в кілька етапів. Зокрема, проведені дослідження показали, що в сферах з підвищеним ризиком корупції доцільно застосовувати додаткові механізми, що обмежують можливості її прояву. Найбільш поширеними серед них є: публічність і відкритість діяльності в системі органів державної влади та місцевого самоврядування, забезпечення державного і громадського контролю; в наданні гласності результатів державної діяльності основна роль належить ЗМІ, покликаним висвітлювати як позитивні, так і негативні моменти здійснення своїх функцій державними і муніципальними службовцями; удосконалення структури державного апарату, кадрової роботи, оптимізація і конкретизація повноважень державних і муніципальних органів та їх працівників; максимально можлива деперсоналізація взаємодії державних цивільних службовців з населенням та організаціями, наприклад, через механізми «одного вікна», через системи електронного обміну інформацією; загальний зал розміщення робочих місць співробітників, що відповідають за прийом, перевірку, прийняття рішення, підготовку та видачу відповідних документів; детальна регламентація процедур взаємодії з суб'єктами регулювання (споживачами державних послуг) завдяки затвердженню органами виконавчої влади адміністративних регламентів; дроблення адміністративних процедур на додаткові стадії з їх закріпленням за незалежними один від одного посадовими особами для забезпечення взаємного контролю; створення особливих механізмів регулювання відносно органів виконавчої влади, державних функцій і посад державної цивільної служби з високим ступенем корупціогенності; передача окремих державних функцій на аутсорсинг; забезпечення невідворотності відповідальності, вдосконалення механізму виконання санкцій за корупційні правопорушення [362, с. 78–84].

Отже, на нашу думку, усунення корупційних ризиків у діяльності персоналу кримінально-виконавчої системи виключить необхідність порушувати кримінальне і кримінально-виконавче законодавство, позитивно вплине на покращання їх роботи, а це, в свою чергу, обмежить можливість засуджених безкарно порушувати умови відбування покарань і не сприятиме поширенню традицій тюремної субкультури, а також підвищить авторитет співробітників пенітенціарної системи серед населення [419, с. 85].

2.2. Конфлікт інтересів осіб, уповноважених на виконання функцій держави, і його вирішення

Одним із засобів мінімізації корупції в державній сфері є формування ефективного правового механізму врегулювання конфлікту інтересів.

Як свідчить світова практика, одним із дієвих превентивних антикорупційних заходів на державній службі у сфері протидії корупції є врегулювання конфлікту інтересів. Неврегульованість цього питання на законодавчому рівні в Україні перешкоджає забезпеченню діяльності в рамках законодавства державних службовців. Так, у Законі України «Про державну службу» [420] у ст. 11 «Обов'язки державного службовця» зокрема в п. 1 ч. 8. зазначено, що державний службовець повинен «запобігати виникненню конфлікту інтересів під час проходження державної служби». Тобто, інститут конфлікту інтересів набуває особливого значення насамперед як засіб протидії корупції.

Водночас у Законі України «Про державну службу», який був прийнятий у 2011 році і набув чинності в 2013 році, не має визначення конфлікту інтересів, але є посилання Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції», прийнятий у 2011 році. Зауважимо, що попередня редакція антикорупційного Закону, яка була прийнята в 2009 році і скасована в 2010 році, мала дещо інше визначення: «конфлікт інтересів — реальні або такі, що видаються реальними, протиріччя між приватними інтересами особи та її службовими повноваженнями, наявність яких може вплинути на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, а також на вчинення чи невчинення дій під час виконання наданих їй службових повноважень» [115].

Як видно із зазначеного вище, термін «конфлікт інтересів» є відносно новим в українському законодавстві, а тому питання врегулювання конфлікту інтересів у публічних органах влади залишається актуальним. На думку громадськості, українське суспільство наскрізь пронизано корупційними зв'язками, які базуються на всіх відомих принципах непомитизму [421, с. 5].

Наприклад, у Концепції реформування системи державної служби Російської Федерації [422] використання словосполучення «конфлікт інтересів» для характеристики процесів і явищ у сфері публічного управління було викликано необхідністю запобігати впливу на державного службовця будь-яких приватних інтересів, здатних перешкоджати виконанню ним своїх посадових обов'язків. У цілому конфлікт інтересів на державній службі розглядався як суперечність

2.2. Конфлікт інтересів осіб, уповноважених на виконання функцій держави, і його вирішення

Одним із засобів мінімізації корупції в державній сфері є формування ефективного правового механізму врегулювання конфлікту інтересів.

Як свідчить світова практика, одним із дієвих превентивних антикорупційних заходів на державній службі у сфері протидії корупції є врегулювання конфлікту інтересів. Неврегульованість цього питання на законодавчому рівні в Україні перешкоджає забезпеченню діяльності в рамках законодавства державних службовців. Так, у Законі України «Про державну службу» [420] у ст. 11 «Обов'язки державного службовця» зокрема в п. 1 ч. 8. зазначено, що державний службовець повинен «запобігати виникненню конфлікту інтересів під час проходження державної служби». Тобто, інститут конфлікту інтересів набуває особливого значення насамперед як засіб протидії корупції.

Водночас у Законі України «Про державну службу», який був прийнятий у 2011 році і набув чинності в 2013 році, не має визначення конфлікту інтересів, але є посилання Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції», прийнятий у 2011 році. Зауважимо, що попередня редакція антикорупційного Закону, яка була прийнята в 2009 році і скасована в 2010 році, мала дещо інше визначення: «конфлікт інтересів — реальні або такі, що видаються реальними, протиріччя між приватними інтересами особи та її службовими повноваженнями, наявність яких може вплинути на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, а також на вчинення чи невчинення дій під час виконання наданих їй службових повноважень» [115].

Як видно із зазначеного вище, термін «конфлікт інтересів» є відносно новим в українському законодавстві, а тому питання врегулювання конфлікту інтересів у публічних органах влади залишається актуальним. На думку громадськості, українське суспільство наскрізь пронизано корупційними зв'язками, які базуються на всіх відомих принципах непомитизму [421, с. 5].

Наприклад, у Концепції реформування системи державної служби Російської Федерації [422] використання словосполучення «конфлікт інтересів» для характеристики процесів і явищ у сфері публічного управління було викликано необхідністю запобігати впливу на державного службовця будь-яких приватних інтересів, здатних перешкоджати виконанню ним своїх посадових обов'язків. У цілому конфлікт інтересів на державній службі розглядався як суперечність

між приватними інтересами державного службовця та його посадовими обов'язками.

На нашу думку, доцільно зауважити, що поява терміна «конфлікт інтересів» у законодавстві про державну службу пов'язана з розвитком законодавства про протидію корупції в Україні. Зокрема, до законодавчих актів, які регулюють питання конфлікту інтересів, потрібно віднести: Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р., який детальніше ніж попередній Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» регламентує питання, пов'язані з конфліктом інтересів на публічній службі та його врегулювання. Тобто, норми цього Закону, а саме щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, поширюються на осіб, зазначених у пунктах 1, 2 частини першої статті 3, — осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування та на прирівняних до них осіб. Отже, приписи законодавства щодо врегулювання конфлікту інтересів поширюються не тільки на чиновників, але і на посадових осіб державних або комунальних підприємств, установ та організацій, а також осіб, які надають публічні послуги; Закон України «Про правила етичної поведінки» від 17.05.2012 р. (зі змінами), який визначає поняття «особистий інтерес», визначає порядок дій щодо утримання від виконання незаконних рішень чи доручень, недопущення конфлікту інтересів (статті 1, 14, 15); Закон України «Про державну службу» від 16.12.1993 р. (зі змінами), яким встановлено обмеження, пов'язані з прийняттям та проходженням державної служби, вимоги щодо врегулювання конфлікту інтересів (статті 12, 16, 16-1); Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. (зі змінами), яким встановлено обмеження спільної роботи родичів на підприємстві, в установі, організації (ст. 25-1); Кодекс законів про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. (зі змінами), яким встановлено адміністративну відповідальність за неповідомлення про конфлікт інтересів (ст. 172-7); Закон України «Про внесення до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» від 14.05.2013 р., яким визначено склади злочинів у сфері службової діяльності та внесено зміни до Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів та Кодексу про адміністративні правопорушення тощо.

Уперше поняття конфлікту інтересів у вітчизняній нормотворчій практиці було вжито Національним банком України у Положенні про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України, затвердженому Постановою НБУ від 20 березня 1998 р. № 114. У п. 2 цього Положення конфлікт інтересів визначається як будь-який вид стосунків, який не відповідає інтересам банку або може перешкоджати об'єк-

між приватними інтересами державного службовця та його посадовими обов'язками.

На нашу думку, доцільно зауважити, що поява терміна «конфлікт інтересів» у законодавстві про державну службу пов'язана з розвитком законодавства про протидію корупції в Україні. Зокрема, до законодавчих актів, які регулюють питання конфлікту інтересів, потрібно віднести: Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р., який детальніше ніж попередній Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» регламентує питання, пов'язані з конфліктом інтересів на публічній службі та його врегулювання. Тобто, норми цього Закону, а саме щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, поширюються на осіб, зазначених у пунктах 1, 2 частини першої статті 3, — осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування та на прирівняних до них осіб. Отже, приписи законодавства щодо врегулювання конфлікту інтересів поширюються не тільки на чиновників, але і на посадових осіб державних або комунальних підприємств, установ та організацій, а також осіб, які надають публічні послуги; Закон України «Про правила етичної поведінки» від 17.05.2012 р. (зі змінами), який визначає поняття «особистий інтерес», визначає порядок дій щодо утримання від виконання незаконних рішень чи доручень, недопущення конфлікту інтересів (статті 1, 14, 15); Закон України «Про державну службу» від 16.12.1993 р. (зі змінами), яким встановлено обмеження, пов'язані з прийняттям та проходженням державної служби, вимоги щодо врегулювання конфлікту інтересів (статті 12, 16, 16-1); Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. (зі змінами), яким встановлено обмеження спільної роботи родичів на підприємстві, в установі, організації (ст. 25-1); Кодекс законів про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. (зі змінами), яким встановлено адміністративну відповідальність за неповідомлення про конфлікт інтересів (ст. 172-7); Закон України «Про внесення до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» від 14.05.2013 р., яким визначено склади злочинів у сфері службової діяльності та внесено зміни до Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів та Кодексу про адміністративні правопорушення тощо.

Уперше поняття конфлікту інтересів у вітчизняній нормотворчій практиці було вжито Національним банком України у Положенні про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України, затвердженому Постановою НБУ від 20 березня 1998 р. № 114. У п. 2 цього Положення конфлікт інтересів визначається як будь-який вид стосунків, який не відповідає інтересам банку або може перешкоджати об'єк-

тивному виконанню обов'язків відповідальної особи [423]. Пізніше зазначене поняття було використано також у ст. 10 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг» [424] від 12 липня 2001 р. — щодо керівників та службовців фінансових установ. Також про «конфлікт інтересів» було згадано в Загальних правилах поведінки державного службовця від 23 жовтня 2000 р. Згідно із положеннями цього акта державний службовець повинен на вимогу заявляти про наявність чи відсутність у нього конфлікту інтересів. Конфлікт інтересів впливає із ситуації, коли державний службовець має приватний інтерес. Тобто це переваги для нього або його родини — близьких родичів, друзів чи осіб та організацій, з якими він має або мав спільні ділові чи політичні інтереси, що впливає або може впливати на неупереджене та об'єктивне виконання службових обов'язків [425].

Крім того, законодавством, що регулює статус окремих категорій посадових осіб, визначено і особливості регулювання конфлікту інтересів, що виникає в їх діяльності.

Так, статтями 16-1 Закону України «Про державну службу» та 12-1 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» встановлено, що державні службовці та посадові особи місцевого самоврядування зобов'язані дотримуватися правил запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, передбачених Законом України «Про запобігання корупції».

Закон України «Про Конституційний Суд України» доповнений статтею 19-1 «Конфлікт інтересів», відповідно до якої суддя Конституційного Суду України не може брати участі у розгляді, підготовці та прийнятті рішень, виконувати інші повноваження у питаннях, щодо яких у нього наявний реальний чи потенційний конфлікт інтересів.

Регламент Верховної Ради України доповнено статтею 31-1 «Обмеження щодо участі в обговоренні питань на пленарному засіданні Верховної Ради у зв'язку з конфліктом інтересів». Нею встановлено, що народний депутат бере участь на пленарних засіданнях в обговоренні питань, щодо яких у нього наявний конфлікт інтересів, за умови публічного оголошення про це під час пленарного засідання Верховної Ради, на якому розглядається відповідне питання.

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» доповнено статтею 59-1 «Конфлікт інтересів», яка визначає, що сільський, селищний, міський голова, секретар, депутат сільської, селищної, міської ради, голова, заступник голови, депутат районної, обласної, районної у місті ради беруть участь у розгляді, підготовці та прийнятті рішень відповідною радою за умови самостійного публічного

тивному виконанню обов'язків відповідальної особи [423]. Пізніше зазначене поняття було використано також у ст. 10 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг» [424] від 12 липня 2001 р. — щодо керівників та службовців фінансових установ. Також про «конфлікт інтересів» було згадано в Загальних правилах поведінки державного службовця від 23 жовтня 2000 р. Згідно із положеннями цього акта державний службовець повинен на вимогу заявляти про наявність чи відсутність у нього конфлікту інтересів. Конфлікт інтересів впливає із ситуації, коли державний службовець має приватний інтерес. Тобто це переваги для нього або його родини — близьких родичів, друзів чи осіб та організацій, з якими він має або мав спільні ділові чи політичні інтереси, що впливає або може впливати на неупереджене та об'єктивне виконання службових обов'язків [425].

Крім того, законодавством, що регулює статус окремих категорій посадових осіб, визначено і особливості регулювання конфлікту інтересів, що виникає в їх діяльності.

Так, статтями 16-1 Закону України «Про державну службу» та 12-1 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» встановлено, що державні службовці та посадові особи місцевого самоврядування зобов'язані дотримуватися правил запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, передбачених Законом України «Про запобігання корупції».

Закон України «Про Конституційний Суд України» доповнений статтею 19-1 «Конфлікт інтересів», відповідно до якої суддя Конституційного Суду України не може брати участі у розгляді, підготовці та прийнятті рішень, виконувати інші повноваження у питаннях, щодо яких у нього наявний реальний чи потенційний конфлікт інтересів.

Регламент Верховної Ради України доповнено статтею 31-1 «Обмеження щодо участі в обговоренні питань на пленарному засіданні Верховної Ради у зв'язку з конфліктом інтересів». Нею встановлено, що народний депутат бере участь на пленарних засіданнях в обговоренні питань, щодо яких у нього наявний конфлікт інтересів, за умови публічного оголошення про це під час пленарного засідання Верховної Ради, на якому розглядається відповідне питання.

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» доповнено статтею 59-1 «Конфлікт інтересів», яка визначає, що сільський, селищний, міський голова, секретар, депутат сільської, селищної, міської ради, голова, заступник голови, депутат районної, обласної, районної у місті ради беруть участь у розгляді, підготовці та прийнятті рішень відповідною радою за умови самостійного публічного

оголошення про це під час засідання ради, на якому розглядається відповідне питання.

Відповідно до статті 131 нової редакції Закону України «Про судоустрій і статус суддів» Рада суддів України здійснює контроль за додержанням вимог законодавства щодо врегулювання конфлікту інтересів у діяльності суддів судів загальної юрисдикції, голови та членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Голови Державної судової адміністрації України та його заступників; приймає рішення про врегулювання реального чи потенційного конфлікту інтересів у діяльності зазначених осіб (у разі якщо такий конфлікт не може бути врегульований у порядку, визначеному процесуальним законом).

Зміни до статті 19 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» передбачають, що у разі виникнення у керівника центрального органу виконавчої влади реального чи потенційного конфлікту інтересів він зобов'язаний не пізніше наступного робочого дня письмово поінформувати про це міністра, який спрямовує та координує відповідний центральний орган виконавчої влади, крім керівника центрального органу виконавчої влади із спеціальним статусом, який зобов'язаний поінформувати у вказаному випадку Кабінет Міністрів України.

Закон України «Про Кабінет Міністрів України» доповнений статтею 45-1 «Конфлікт інтересів», відповідно до якої у разі виникнення у члена Кабінету Міністрів України реального чи потенційного конфлікту інтересів він зобов'язаний не пізніше наступного робочого дня письмово поінформувати про це Кабінет Міністрів України.

Разом з тим ухваленню вітчизняних правових актів у цій сфері передували міжнародні акти. Зокрема, у «Міжнародному кодексі поведінки державних посадових осіб», прийнятому Генеральною Асамблеєю ООН в 1996 році, зазначено, що публічний службовець не повинен брати участі у справі, в якій особисто зацікавлений (не допускати конфлікту інтересів), у тому числі після звільнення зі служби [426, с. 40–42; 427]. Потреба у введенні поняття «конфлікт інтересів на державній службі» обумовлена і міжнародними зобов'язаннями України, що випливають з Конвенції ООН проти корупції, прийнятої в м. Нью-Йорку 31 жовтня 2003 року.

Потрібно зазначити, що свого часу з прийняттям Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» [117] від 07.04.2011 р. № 3206-VI (втратив чинність) було зроблено перший і дуже необхідний крок для вирішення цієї проблеми. Зокрема, у цьому Законі було подано загальне визначення, що таке конфлікт інтересів, встановлено обмеження щодо роботи близьких осіб (ст. 9), визначено порядок уре-

оголошення про це під час засідання ради, на якому розглядається відповідне питання.

Відповідно до статті 131 нової редакції Закону України «Про судоустрій і статус суддів» Рада суддів України здійснює контроль за додержанням вимог законодавства щодо врегулювання конфлікту інтересів у діяльності суддів судів загальної юрисдикції, голови та членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Голови Державної судової адміністрації України та його заступників; приймає рішення про врегулювання реального чи потенційного конфлікту інтересів у діяльності зазначених осіб (у разі якщо такий конфлікт не може бути врегульований у порядку, визначеному процесуальним законом).

Зміни до статті 19 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» передбачають, що у разі виникнення у керівника центрального органу виконавчої влади реального чи потенційного конфлікту інтересів він зобов'язаний не пізніше наступного робочого дня письмово поінформувати про це міністра, який спрямовує та координує відповідний центральний орган виконавчої влади, крім керівника центрального органу виконавчої влади із спеціальним статусом, який зобов'язаний поінформувати у вказаному випадку Кабінет Міністрів України.

Закон України «Про Кабінет Міністрів України» доповнений статтею 45-1 «Конфлікт інтересів», відповідно до якої у разі виникнення у члена Кабінету Міністрів України реального чи потенційного конфлікту інтересів він зобов'язаний не пізніше наступного робочого дня письмово поінформувати про це Кабінет Міністрів України.

Разом з тим ухваленню вітчизняних правових актів у цій сфері передували міжнародні акти. Зокрема, у «Міжнародному кодексі поведінки державних посадових осіб», прийнятому Генеральною Асамблеєю ООН в 1996 році, зазначено, що публічний службовець не повинен брати участі у справі, в якій особисто зацікавлений (не допускати конфлікту інтересів), у тому числі після звільнення зі служби [426, с. 40–42; 427]. Потреба у введенні поняття «конфлікт інтересів на державній службі» обумовлена і міжнародними зобов'язаннями України, що випливають з Конвенції ООН проти корупції, прийнятої в м. Нью-Йорку 31 жовтня 2003 року.

Потрібно зазначити, що свого часу з прийняттям Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» [117] від 07.04.2011 р. № 3206-VI (втратив чинність) було зроблено перший і дуже необхідний крок для вирішення цієї проблеми. Зокрема, у цьому Законі було подано загальне визначення, що таке конфлікт інтересів, встановлено обмеження щодо роботи близьких осіб (ст. 9), визначено порядок уре-

гулювання конфлікту інтересів (ст. 14). Щоправда реального механізму розв'язання наявного конфлікту інтересів цей закон не передбачав. Він містив лише загальні приписи щодо необхідності уникнути конфлікту інтересів та обов'язку повідомити про його наявність. Разом з тим у ст. 14 цього антикорупційного закону було зазначено про потребу врегулювати конфлікт інтересів у інших актах законодавства.

Як стверджує О.В. Климович, експерт громадської організації «Центр європейської інтеграції», великим досягненням України і є позитивом законодавства те, що з 1 липня 2011 року набрав чинності закон, в якому міститься визначення конфлікту інтересів. Виникнення складнощів під час його трактування пов'язане швидко з відсутністю інформації, а не формулюванням самого визначення. Адже визначення, які містяться в законі, не викликали особливих зауважень з боку експертів [428, с. 23].

Водночас зазначимо, що для визначення поняття «конфлікт інтересів» було застосовано значну кількість підходів, але нормативне визначення конфлікту інтересів було подане так у таблиці 2.2.1.

Таблиця 2.2.1

Зміна поняття «конфлікт інтересів» у законодавчих визначеннях*

Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 07.04.2011 р. № 3206-VI	Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р № 1700-VII
Конфлікт інтересів — суперечність між особистими майновими, немайновими інтересами особи чи близьких їй осіб та її службовими повноваженнями, наявність якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, а також на вчинення чи невчинення дій під час виконання наданих їй службових повноважень	Потенційний конфлікт інтересів — наявність у особи приватного інтересу у сфері, в якій вона виконує свої службові чи представницькі повноваження, що може вплинути на об'єктивність чи неупередженість прийняття нею рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень Реальний конфлікт інтересів — суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень

*Джерело: складено автором.

гулювання конфлікту інтересів (ст. 14). Щоправда реального механізму розв'язання наявного конфлікту інтересів цей закон не передбачав. Він містив лише загальні приписи щодо необхідності уникнути конфлікту інтересів та обов'язку повідомити про його наявність. Разом з тим у ст. 14 цього антикорупційного закону було зазначено про потребу врегулювати конфлікт інтересів у інших актах законодавства.

Як стверджує О.В. Климович, експерт громадської організації «Центр європейської інтеграції», великим досягненням України і є позитивом законодавства те, що з 1 липня 2011 року набрав чинності закон, в якому міститься визначення конфлікту інтересів. Виникнення складнощів під час його трактування пов'язане швидко з відсутністю інформації, а не формулюванням самого визначення. Адже визначення, які містяться в законі, не викликали особливих зауважень з боку експертів [428, с. 23].

Водночас зазначимо, що для визначення поняття «конфлікт інтересів» було застосовано значну кількість підходів, але нормативне визначення конфлікту інтересів було подане так у таблиці 2.2.1.

Таблиця 2.2.1

Зміна поняття «конфлікт інтересів» у законодавчих визначеннях*

Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 07.04.2011 р. № 3206-VI	Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р № 1700-VII
Конфлікт інтересів — суперечність між особистими майновими, немайновими інтересами особи чи близьких їй осіб та її службовими повноваженнями, наявність якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, а також на вчинення чи невчинення дій під час виконання наданих їй службових повноважень	Потенційний конфлікт інтересів — наявність у особи приватного інтересу у сфері, в якій вона виконує свої службові чи представницькі повноваження, що може вплинути на об'єктивність чи неупередженість прийняття нею рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень Реальний конфлікт інтересів — суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень

*Джерело: складено автором.

Отже, з прийняттям 14.10.2014 р. Закону України «Про запобігання корупції» № 1700-VII, який набув чинності 26.04.2015 р., зазнав змін і понятійний апарат, де спектр правовідносин, які будуть охоплюватися новим поняттям конфлікту інтересів, значно розширено (див. Таблицю 2.2.1). У Законі приділено особливу увагу правомірній поведінці осіб, у яких може виникати потенційний конфлікт інтересів між їх приватною зацікавленістю у чомусь та їхніми службовими обов'язками. Отже, Закон України «Про запобігання корупції» розрізняє два види конфлікту інтересів: потенційний та реальний. Наявність потенційної зацікавленості у чомусь вказуватиме на наявність конфлікту інтересів.

Р. В. Киень, аналізуючи два види конфліктів інтересів — реальний і потенційний визначає певні ситуації. Реальний конфлікт інтересів виникає в ситуації, коли посадова особа фактично виконує службові обов'язки, які перебувають у сфері впливу його особистих інтересів. Потенційний конфлікт інтересів — це ситуація, коли посадова особа в разі виконання в майбутньому певних службових обов'язків може опинитися під впливом особистих інтересів, що призведе до виникнення реального конфлікту інтересів [429].

Разом з тим до недоліків поняття, введеного в дію цим Законом, доцільно віднести те, що в одному визначенні поєднано ситуації, за яких конфлікт інтересів лише може виникнути за певних обставин, та ситуації, в яких він уже реально існує.

Водночас зазначимо, що для ефективною протидії корупції визначення конфлікту інтересів повинно охоплювати всі ситуації можливих чи реально існуючих суперечностей особистих інтересів і інтересів служби. Крім того, загального визначення конфлікту інтересів у Законі України «Про запобігання корупції» немає.

На сьогодні у законодавчих актах пострадянських країн також не має єдиного визначення поняття «конфлікт інтересів». У додатку 3 здійснено порівняння визначення поняття «конфлікт інтересів» у нормативних актах деяких зарубіжних країн. Правова категорія «конфлікт інтересів» у більшості зарубіжних країн, як було визначено під час дослідження має неоднозначні характеристики та розмиті межі між приватними та публічними інтересами, які відслідкувати досить важко. У зв'язку з цим нормативні акти різних держав, що стосуються характеру і складу конфлікту інтересів, суттєво відрізняються один від одного.

Зауважимо, що у Азербайджані, Таджикистані та Узбекистані не має встановленого законом визначення конфлікту інтересів. Зокрема, у Азербайджанській Республіці на сьогодні не визначено у законодавстві

Отже, з прийняттям 14.10.2014 р. Закону України «Про запобігання корупції» № 1700-VII, який набув чинності 26.04.2015 р., зазнав змін і понятійний апарат, де спектр правовідносин, які будуть охоплюватися новим поняттям конфлікту інтересів, значно розширено (див. Таблицю 2.2.1). У Законі приділено особливу увагу правомірній поведінці осіб, у яких може виникати потенційний конфлікт інтересів між їх приватною зацікавленістю у чомусь та їхніми службовими обов'язками. Отже, Закон України «Про запобігання корупції» розрізняє два види конфлікту інтересів: потенційний та реальний. Наявність потенційної зацікавленості у чомусь вказуватиме на наявність конфлікту інтересів.

Р. В. Киень, аналізуючи два види конфліктів інтересів — реальний і потенційний визначає певні ситуації. Реальний конфлікт інтересів виникає в ситуації, коли посадова особа фактично виконує службові обов'язки, які перебувають у сфері впливу його особистих інтересів. Потенційний конфлікт інтересів — це ситуація, коли посадова особа в разі виконання в майбутньому певних службових обов'язків може опинитися під впливом особистих інтересів, що призведе до виникнення реального конфлікту інтересів [429].

Разом з тим до недоліків поняття, введеного в дію цим Законом, доцільно віднести те, що в одному визначенні поєднано ситуації, за яких конфлікт інтересів лише може виникнути за певних обставин, та ситуації, в яких він уже реально існує.

Водночас зазначимо, що для ефективною протидії корупції визначення конфлікту інтересів повинно охоплювати всі ситуації можливих чи реально існуючих суперечностей особистих інтересів і інтересів служби. Крім того, загального визначення конфлікту інтересів у Законі України «Про запобігання корупції» немає.

На сьогодні у законодавчих актах пострадянських країн також не має єдиного визначення поняття «конфлікт інтересів». У додатку 3 здійснено порівняння визначення поняття «конфлікт інтересів» у нормативних актах деяких зарубіжних країн. Правова категорія «конфлікт інтересів» у більшості зарубіжних країн, як було визначено під час дослідження має неоднозначні характеристики та розмиті межі між приватними та публічними інтересами, які відслідкувати досить важко. У зв'язку з цим нормативні акти різних держав, що стосуються характеру і складу конфлікту інтересів, суттєво відрізняються один від одного.

Зауважимо, що у Азербайджані, Таджикистані та Узбекистані не має встановленого законом визначення конфлікту інтересів. Зокрема, у Азербайджанській Республіці на сьогодні не визначено у законодавстві

конфлікт інтересів, проте існують юридично встановлені заборони. Визначення конфлікту інтересів подано в проекті Закону «Про запобігання конфлікту інтересів», який під час проведення другого раунду моніторингу не був прийнятий. У Законі Республіки Таджикистан «Про державну службу» не дано визначення конфлікту інтересів, а лише зазначено, що державний службовець повинен у разі, коли його особисті інтереси перевищують межі його повноважень або суперечать їм, проінформувати офіційну особу, уповноважену призначати і звільняти його. У законодавстві Республіки Узбекистан немає визначення конфлікту інтересів. Постанова Кабінету Міністрів 1992 забороняє працівникам урядових установ, правоохоронних органів, а також високопосадовцям і фахівцям у державному секторі, до функцій яких входить прийняття рішень, що належать до сфери підприємницької діяльності, брати участь у підприємницькій діяльності.

На нашу думку, відсутність у законі формулювання поняття «конфлікт інтересів» може призвести до різного тлумачення норм як суб'єктами, на яких поширюється його дія, так і особами, задіяними в протидії корупції, що ускладнить застосування антикорупційного законодавства на практиці.

І.П. Лопушинський, стверджує: «... на практиці його досить важко охарактеризувати, оскільки межі між державними і особистими інтересами не завжди чітко визначені. Більше того, відстежити ці межі досить складно, в результаті чого нормативні акти різних держав, що стосуються характеру і складу конфлікту інтересів, значно відрізняються один від одного» [430, с. 12].

Незважаючи на активне дослідження окремих аспектів конфлікту інтересів, рівень наукового осмислення зазначеної проблеми в цілому залишається явно недостатнім. Труднощі, як правило, зумовлені багатаспектністю поняття «конфлікт інтересів» (див. Додаток И).

Ю. Лавринюк вважає, що виникнення конфлікту інтересів неминує через специфіку публічної служби та управління, зумовлене неналежною реалізацією конституційних принципів захисту прав і свобод людини та громадянина, порушенням принципів державної служби, а також діями, рішеннями та поведінкою публічного службовця, що суперечить нормам [431, с. 424]. Як зазначає Д.М. Лук'янець, конфлікт інтересів на публічній службі виникає внаслідок наявності можливостей для зловживання владою. Розпорядження владою та участь в управлінні надають публічним службовцям можливість управляти значними матеріальними та людськими ресурсами, вони мають широкий

конфлікт інтересів, проте існують юридично встановлені заборони. Визначення конфлікту інтересів подано в проекті Закону «Про запобігання конфлікту інтересів», який під час проведення другого раунду моніторингу не був прийнятий. У Законі Республіки Таджикистан «Про державну службу» не дано визначення конфлікту інтересів, а лише зазначено, що державний службовець повинен у разі, коли його особисті інтереси перевищують межі його повноважень або суперечать їм, проінформувати офіційну особу, уповноважену призначати і звільняти його. У законодавстві Республіки Узбекистан немає визначення конфлікту інтересів. Постанова Кабінету Міністрів 1992 забороняє працівникам урядових установ, правоохоронних органів, а також високопосадовцям і фахівцям у державному секторі, до функцій яких входить прийняття рішень, що належать до сфери підприємницької діяльності, брати участь у підприємницькій діяльності.

На нашу думку, відсутність у законі формулювання поняття «конфлікт інтересів» може призвести до різного тлумачення норм як суб'єктами, на яких поширюється його дія, так і особами, задіяними в протидії корупції, що ускладнить застосування антикорупційного законодавства на практиці.

І.П. Лопушинський, стверджує: «... на практиці його досить важко охарактеризувати, оскільки межі між державними і особистими інтересами не завжди чітко визначені. Більше того, відстежити ці межі досить складно, в результаті чого нормативні акти різних держав, що стосуються характеру і складу конфлікту інтересів, значно відрізняються один від одного» [430, с. 12].

Незважаючи на активне дослідження окремих аспектів конфлікту інтересів, рівень наукового осмислення зазначеної проблеми в цілому залишається явно недостатнім. Труднощі, як правило, зумовлені багатаспектністю поняття «конфлікт інтересів» (див. Додаток И).

Ю. Лавринюк вважає, що виникнення конфлікту інтересів неминує через специфіку публічної служби та управління, зумовлене неналежною реалізацією конституційних принципів захисту прав і свобод людини та громадянина, порушенням принципів державної служби, а також діями, рішеннями та поведінкою публічного службовця, що суперечить нормам [431, с. 424]. Як зазначає Д.М. Лук'янець, конфлікт інтересів на публічній службі виникає внаслідок наявності можливостей для зловживання владою. Розпорядження владою та участь в управлінні надають публічним службовцям можливість управляти значними матеріальними та людськими ресурсами, вони мають широкий

доступ до інформації, можуть кардинально впливати на долю конкретної людини, тобто в сфері реалізації публічної влади потенційно існують умови для виникнення конфлікту інтересів [432]. Д.Д. Матвеев підкреслює, що конфлікт інтересів у системі державної служби за своєю природою і змістом являє собою значною мірою моральну колізію державних інтересів у межах компетенції посади державної цивільної служби та особистісних інтересів особи, що заміщає цю посаду. При цьому суб'єктом конфлікту інтересів виступає не тільки сам державний службовець, але й інші суб'єкти, інтереси яких так чи інакше спрямовані на об'єкт — посаду державної цивільної служби [433, с. 14].

Д.І. Дедов стверджує, що конфлікт інтересів є досить «чутливою темою, повної людських пристрастей, розчарувань і обманутих надій Дії в умовах конфлікту інтересів часто пов'язані з обманом, злодійством, втратою репутації і навіть людської гідності. ... Людина, що порушує правила в умовах конфлікту інтересів, відразу стає повністю негативним героєм. Таким з самого початку намагався показати Н.В. Гоголь свого головного героя Чичикова, який, працюючи на митниці, спочатку хабарів не брав ні під яким привидом, але в один прекрасний момент голосно шепнув своїм прохачам: «Пора» [434].

Д.М. Лук'янець зазначає «... ситуації, в яких має місце конфлікт між публічними інтересами і приватними інтересом особи, яка за своїми службовими обов'язками повинна діяти на користь суспільства, утворюють значний корупційний ризик і через це мають бути розв'язані саме в правовій площині. Наявність конфлікту інтересів створює передумови для вчинення корупційних діянь, проте ще не є корупцією (адже публічний службовець, перебуваючи в такому конфлікті, може діяти на користь суспільних інтересів всупереч своїм особистим)» [432].

Бурилов, М.Р. Штихно вважають, що потрібно ототожнювати конфлікт інтересів з корупційним діянням — хабарем. Адже, конфлікт інтересів може виникати навіть тоді, коли службовець абсолютно сумлінно і належним чином виконує посадові обов'язки, але певні обставини чи факти, які часто навіть і не залежать від самого муніципального службовця, можуть вплинути на об'єктивне виконання ним посадових обов'язків [435, с. 69].

На нашу думку, конфлікт інтересів не доцільно ототожнювати з корупцією, але, разом з тим, неадекватне врегулювання конфліктів між приватними інтересами та державними обов'язками держслужбовців може стати підґрунтям для корупції. Точніше ситуації, за

доступ до інформації, можуть кардинально впливати на долю конкретної людини, тобто в сфері реалізації публічної влади потенційно існують умови для виникнення конфлікту інтересів [432]. Д.Д. Матвеев підкреслює, що конфлікт інтересів у системі державної служби за своєю природою і змістом являє собою значною мірою моральну колізію державних інтересів у межах компетенції посади державної цивільної служби та особистісних інтересів особи, що заміщає цю посаду. При цьому суб'єктом конфлікту інтересів виступає не тільки сам державний службовець, але й інші суб'єкти, інтереси яких так чи інакше спрямовані на об'єкт — посаду державної цивільної служби [433, с. 14].

Д.І. Дедов стверджує, що конфлікт інтересів є досить «чутливою темою, повної людських пристрастей, розчарувань і обманутих надій Дії в умовах конфлікту інтересів часто пов'язані з обманом, злодійством, втратою репутації і навіть людської гідності. ... Людина, що порушує правила в умовах конфлікту інтересів, відразу стає повністю негативним героєм. Таким з самого початку намагався показати Н.В. Гоголь свого головного героя Чичикова, який, працюючи на митниці, спочатку хабарів не брав ні під яким привидом, але в один прекрасний момент голосно шепнув своїм прохачам: «Пора» [434].

Д.М. Лук'янець зазначає «... ситуації, в яких має місце конфлікт між публічними інтересами і приватними інтересом особи, яка за своїми службовими обов'язками повинна діяти на користь суспільства, утворюють значний корупційний ризик і через це мають бути розв'язані саме в правовій площині. Наявність конфлікту інтересів створює передумови для вчинення корупційних діянь, проте ще не є корупцією (адже публічний службовець, перебуваючи в такому конфлікті, може діяти на користь суспільних інтересів всупереч своїм особистим)» [432].

Бурилов, М.Р. Штихно вважають, що потрібно ототожнювати конфлікт інтересів з корупційним діянням — хабарем. Адже, конфлікт інтересів може виникати навіть тоді, коли службовець абсолютно сумлінно і належним чином виконує посадові обов'язки, але певні обставини чи факти, які часто навіть і не залежать від самого муніципального службовця, можуть вплинути на об'єктивне виконання ним посадових обов'язків [435, с. 69].

На нашу думку, конфлікт інтересів не доцільно ототожнювати з корупцією, але, разом з тим, неадекватне врегулювання конфліктів між приватними інтересами та державними обов'язками держслужбовців може стати підґрунтям для корупції. Точніше ситуації, за

яких посадова особа під впливом приватних інтересів неналежним чином виконувала свої службові обов'язки, потрібно розглядати вже не як конфлікт інтересів, а як корупцію.

Р. Кандибін стверджує, що поняття «корупція», «конфлікт інтересів», «особиста зацікавленість» об'єднані загальним методом досягнення вигоди, пов'язаним з незаконним використанням особою свого посадового становища або впливом на їх належне виконання і загальним результатом, одержуваним при зловживанні службовим становищем [335].

О.Н. Костюк вважає, що поняття «корупція» і «конфлікт інтересів» об'єднані загальним наслідком, а саме воно спрямоване на «заподіяння шкоди (всупереч) правам і законним інтересам громадян, організацій, суспільства або держави. Термін «корупція», конфлікт інтересів», «особиста зацікавленість» об'єднані загальним методом досягнення особистої вигоди (доходів), а саме «незаконне використання фізичною особою свого посадового становища» або негативним (аморальним) впливом на «належне виконання ним посадових (службових) обов'язків». Крім того, зазначені дефініції мають загальний результат, одержуваний при зловживанні службовим становищем у вигляді «грошей, цінностей, іншого майна або послуг майнового характеру, інших майнових прав для себе або для третіх осіб або незаконного надання такої вигоди вказаній особі іншими фізичними особами» [436].

Разом з тим, розглядаючи проблему корупції як результат конфлікту інтересів, І. Свириденко вказує на наявність психологічних (особистих інтересів) і економічних (повноваження з розподілу в якійсь сфері дефіцитних ресурсів) складових. Як і будь-який конфлікт, конфлікт інтересів починається з порівняння та оцінки ситуації, в якій перебуває людина, з тією, в якій він міг би перебувати при виконанні окремих умов [437].

С.П. Дем'янчук, Г.Й. Юркевич визначають, що конфлікти в управлінській діяльності державних службовців мають власну специфіку, яка зумовлюється, з одного боку, індивідуально-психологічними особливостями державних службовців, а з іншого — особливостями самої діяльності державних службовців, умовами роботи на державній службі, статусом офіційного представника держави тощо. Крім того, існують деякі аспекти управлінської діяльності, що сприяють виникненню конфліктів у сфері державного управління: функціональна «непрописаність» та невизначеність деяких управлінських ситуацій на державній службі під час виконання професійних завдань; нечіткість розмежування сфер повноважень управлінців в

яких посадова особа під впливом приватних інтересів неналежним чином виконувала свої службові обов'язки, потрібно розглядати вже не як конфлікт інтересів, а як корупцію.

Р. Кандибін стверджує, що поняття «корупція», «конфлікт інтересів», «особиста зацікавленість» об'єднані загальним методом досягнення вигоди, пов'язаним з незаконним використанням особою свого посадового становища або впливом на їх належне виконання і загальним результатом, одержуваним при зловживанні службовим становищем [335].

О.Н. Костюк вважає, що поняття «корупція» і «конфлікт інтересів» об'єднані загальним наслідком, а саме воно спрямоване на «заподіяння шкоди (всупереч) правам і законним інтересам громадян, організацій, суспільства або держави. Термін «корупція», конфлікт інтересів», «особиста зацікавленість» об'єднані загальним методом досягнення особистої вигоди (доходів), а саме «незаконне використання фізичною особою свого посадового становища» або негативним (аморальним) впливом на «належне виконання ним посадових (службових) обов'язків». Крім того, зазначені дефініції мають загальний результат, одержуваний при зловживанні службовим становищем у вигляді «грошей, цінностей, іншого майна або послуг майнового характеру, інших майнових прав для себе або для третіх осіб або незаконного надання такої вигоди вказаній особі іншими фізичними особами» [436].

Разом з тим, розглядаючи проблему корупції як результат конфлікту інтересів, І. Свириденко вказує на наявність психологічних (особистих інтересів) і економічних (повноваження з розподілу в якійсь сфері дефіцитних ресурсів) складових. Як і будь-який конфлікт, конфлікт інтересів починається з порівняння та оцінки ситуації, в якій перебуває людина, з тією, в якій він міг би перебувати при виконанні окремих умов [437].

С.П. Дем'янчук, Г.Й. Юркевич визначають, що конфлікти в управлінській діяльності державних службовців мають власну специфіку, яка зумовлюється, з одного боку, індивідуально-психологічними особливостями державних службовців, а з іншого — особливостями самої діяльності державних службовців, умовами роботи на державній службі, статусом офіційного представника держави тощо. Крім того, існують деякі аспекти управлінської діяльності, що сприяють виникненню конфліктів у сфері державного управління: функціональна «непрописаність» та невизначеність деяких управлінських ситуацій на державній службі під час виконання професійних завдань; нечіткість розмежування сфер повноважень управлінців в

органах державної влади; різноманітність методів управлінського впливу на державній службі — адміністративних, організаційних, правових, економічних, психологічних — за їх потенційно однакової ефективності [438, с. 61].

На думку С.Ю. Шеколдіна, головною ознакою конфлікту інтересів є фактор суб'єктивності, коли особа свідомо діє в особистих інтересах, які при цьому для нього очевидні як суперечні інтереси держави. Важливими елементами в даному випадку є як сама суперечність, так і ставлення суб'єкта до нього, його сприйняття. Конфлікт інтересів є формальним явищем і не потребує будь-якого матеріалізованого результату, будь-яких наслідків, тобто реалізації конфлікту інтересів. Про конфлікт інтересів потрібно також говорити і тоді, коли неналежне виконання державним службовцем посадових (службових) обов'язків продиктовано не матеріальними, а іншими особистими вигодами. Конфлікт інтересів — це завжди реальна суперечність особистих і державних інтересів [439, с. 14–15].

На нашу думку, потрібно зазначити, що структура конфлікту інтересів: суб'єкт — публічний службовець, як носій публічно-владних повноважень; причини конфлікту — умови, які спричиняють конфлікт інтересів; об'єкт конфлікту — сфера, в якій виникає конфлікт інтересів (сфера відносин, якій найчастіше завдає шкоди конфлікт інтересів); предмет конфлікту — безпосередньо те, через що виник конфлікт інтересів у публічного службовця; модель конфліктної ситуації — відображення предмета конфлікту у свідомості сторін конфлікту і їхнє ставлення до конфлікту інтересів; динаміка конфлікту — його розвиток та тривалість існування конфліктної ситуації, що негативно позначається на взаємовідносинах з громадянами та значно підриває авторитет органу влади в очах громадськості); результат конфлікту інтересів — рішення про усунення конфлікту або рішення про притягнення до відповідальності осіб, які діють в умовах конфлікту інтересів [440, с. 39; 441, с. 19].

Крім того, сутність конфлікту інтересів розуміється по-різному: 1. Конфлікт інтересів завжди є в державному управлінні, його не усунути адміністративними заборонами, оскільки всі люди, які займають державні посади, мають інтереси, що впливають з їхнього статусу як окремих громадян. 2. Конфлікт інтересів починає активно проявляти себе в тих випадках, коли особа, яка займає державну посаду, ставить на перший план особисті інтереси.

органах державної влади; різноманітність методів управлінського впливу на державній службі — адміністративних, організаційних, правових, економічних, психологічних — за їх потенційно однакової ефективності [438, с. 61].

На думку С.Ю. Шеколдіна, головною ознакою конфлікту інтересів є фактор суб'єктивності, коли особа свідомо діє в особистих інтересах, які при цьому для нього очевидні як суперечні інтереси держави. Важливими елементами в даному випадку є як сама суперечність, так і ставлення суб'єкта до нього, його сприйняття. Конфлікт інтересів є формальним явищем і не потребує будь-якого матеріалізованого результату, будь-яких наслідків, тобто реалізації конфлікту інтересів. Про конфлікт інтересів потрібно також говорити і тоді, коли неналежне виконання державним службовцем посадових (службових) обов'язків продиктовано не матеріальними, а іншими особистими вигодами. Конфлікт інтересів — це завжди реальна суперечність особистих і державних інтересів [439, с. 14–15].

На нашу думку, потрібно зазначити, що структура конфлікту інтересів: суб'єкт — публічний службовець, як носій публічно-владних повноважень; причини конфлікту — умови, які спричиняють конфлікт інтересів; об'єкт конфлікту — сфера, в якій виникає конфлікт інтересів (сфера відносин, якій найчастіше завдає шкоди конфлікт інтересів); предмет конфлікту — безпосередньо те, через що виник конфлікт інтересів у публічного службовця; модель конфліктної ситуації — відображення предмета конфлікту у свідомості сторін конфлікту і їхнє ставлення до конфлікту інтересів; динаміка конфлікту — його розвиток та тривалість існування конфліктної ситуації, що негативно позначається на взаємовідносинах з громадянами та значно підриває авторитет органу влади в очах громадськості); результат конфлікту інтересів — рішення про усунення конфлікту або рішення про притягнення до відповідальності осіб, які діють в умовах конфлікту інтересів [440, с. 39; 441, с. 19].

Крім того, сутність конфлікту інтересів розуміється по-різному: 1. Конфлікт інтересів завжди є в державному управлінні, його не усунути адміністративними заборонами, оскільки всі люди, які займають державні посади, мають інтереси, що впливають з їхнього статусу як окремих громадян. 2. Конфлікт інтересів починає активно проявляти себе в тих випадках, коли особа, яка займає державну посаду, ставить на перший план особисті інтереси.

3. Конфлікт інтересів виражається в неправомірних діях посадової особи в органі державної влади, в результаті яких у порушення закону виявляються інформаційні, консультативні та інші послуги тієї організації, де чиновник працюватиме після звільнення з державної служби [442, с. 351].

Н. Янюк підкреслює: «... з метою створення належного механізму запобігання та протидії корупції важливо окреслити сферу ризиків виникнення конфлікту інтересів. Свого часу проект Закону про правила професійної етики публічних службовців (4420-1) [443] враховував цей момент. Відносно, до цієї сфери віднесли: розподіл фінансових або матеріальних ресурсів (об'єктів права державної або комунальної власності), їх використання або розпорядження ними в інший спосіб; надання або отримання документів дозвільного характеру (дозволів, ліцензій, сертифікатів, погоджень і т.д.), реєстрації (крім тієї, що здійснюється в заявленому порядку), надання інших адміністративних послуг; кадрові рішення, внесення подань та прийняття рішень про нагородження державними нагородами і присвоєння почесних звань; проведення аукціонів, конкурсних або тендерних процедур; направлення на навчання або в закордонні відрядження за рахунок коштів державного або місцевого бюджетів або офіційної фінансової допомоги від іноземних держав чи міжнародних організацій; реалізацію контрольних або наглядових повноважень, а також здійснення оперативно-розшукової діяльності; здійснення виробництва по залученню фізичних або юридичних осіб до юридичної відповідальності та вирішення спорів; регуляторної діяльності» [444, с. 144].

М.А. Батищева визначає ряд порушень, які є наслідком конфлікту інтересів: неналежна поведінка з метою отримання матеріальної вигоди (включаючи хабарництво, корупцію і злочинство); конфлікт інтересів (приховування наявних фінансових інтересів, втручання в ухвалення рішень від імені друзів або родичів, неправомірна участь у сімейному бізнесі); непристойна або неетична поведінка (у тому числі різні види неправомірних дій посадових осіб); неефективне виконання посадових функцій (в тому числі некомпетентність і недбалість); марнотратне або неправильне управління фінансовими ресурсами; перекручення принципів справедливості та підзвітності; завданих шкоди співробітником на робочому місці [445].

Наприклад, правила поведінки під час виконання службових обов'язків, оперативно-службових завдань вимагають від персоналу ДКВС України (п. 4.2.1.) уникнення впливу сторонніх осіб, особистих (приватних) інтересів, а також інтересів членів своєї сім'ї на виконання службових обов'язків, якщо ці інтереси не співпадають

3. Конфлікт інтересів виражається в неправомірних діях посадової особи в органі державної влади, в результаті яких у порушення закону виявляються інформаційні, консультативні та інші послуги тієї організації, де чиновник працюватиме після звільнення з державної служби [442, с. 351].

Н. Янюк підкреслює: «... з метою створення належного механізму запобігання та протидії корупції важливо окреслити сферу ризиків виникнення конфлікту інтересів. Свого часу проект Закону про правила професійної етики публічних службовців (4420-1) [443] враховував цей момент. Відносно, до цієї сфери віднесли: розподіл фінансових або матеріальних ресурсів (об'єктів права державної або комунальної власності), їх використання або розпорядження ними в інший спосіб; надання або отримання документів дозвільного характеру (дозволів, ліцензій, сертифікатів, погоджень і т.д.), реєстрації (крім тієї, що здійснюється в заявленому порядку), надання інших адміністративних послуг; кадрові рішення, внесення подань та прийняття рішень про нагородження державними нагородами і присвоєння почесних звань; проведення аукціонів, конкурсних або тендерних процедур; направлення на навчання або в закордонні відрядження за рахунок коштів державного або місцевого бюджетів або офіційної фінансової допомоги від іноземних держав чи міжнародних організацій; реалізацію контрольних або наглядових повноважень, а також здійснення оперативно-розшукової діяльності; здійснення виробництва по залученню фізичних або юридичних осіб до юридичної відповідальності та вирішення спорів; регуляторної діяльності» [444, с. 144].

М.А. Батищева визначає ряд порушень, які є наслідком конфлікту інтересів: неналежна поведінка з метою отримання матеріальної вигоди (включаючи хабарництво, корупцію і злочинство); конфлікт інтересів (приховування наявних фінансових інтересів, втручання в ухвалення рішень від імені друзів або родичів, неправомірна участь у сімейному бізнесі); непристойна або неетична поведінка (у тому числі різні види неправомірних дій посадових осіб); неефективне виконання посадових функцій (в тому числі некомпетентність і недбалість); марнотратне або неправильне управління фінансовими ресурсами; перекручення принципів справедливості та підзвітності; завданих шкоди співробітником на робочому місці [445].

Наприклад, правила поведінки під час виконання службових обов'язків, оперативно-службових завдань вимагають від персоналу ДКВС України (п. 4.2.1.) уникнення впливу сторонніх осіб, особистих (приватних) інтересів, а також інтересів членів своєї сім'ї на виконання службових обов'язків, якщо ці інтереси не співпадають

із завданням ДКВС України або суперечать їм. Отже, до ситуацій, пов'язаних з виникненням або можливістю виникнення конфлікту інтересів на службі в КВС, можна віднести, такі: участь співробітника, його родичів або осіб, з якими він підтримує відносини, засновані на моральних (фактичні шлюбні, інтимні, дружні та інші відносини) або майнових зобов'язаннях (далі — родичі та інші особи), в діяльності комерційної організації або здійснення родичами та іншими особами підприємницької діяльності, якщо окремі функції державного управління даною організацією або у відповідній сфері діяльності входять до посадових обов'язків державного службовця; знаходження родичів та інших осіб у слідчому ізоляторі або виправній установі за місцем служби співробітника осіб, взятих під варту, або засуджених; замовлення на поставку товарів, виконання робіт і надання послуг для державних потреб, або його можливість іншим чином, у тому числі опосередковано, впливати на визначення переможця конкурсу, у разі якщо співробітник, родичі та інші особи, пов'язані з особою, яка бере участі у конкурсі (наприклад, перебувають у трудових, підрядних відносинах, або відносинах з надання послуг, мають зобов'язання майнового характеру); участь співробітника в роботі комісій з розміщення державного замовлення або в організації розміщення замовлень на поставку товарів, виконання робіт і надання послуг для державних потреб, або його можливість іншим чином, в тому числі опосередковано, впливати на визначення переможця конкурсу, у разі, якщо співробітник, родичі й інші особи, пов'язані з особою, яка бере участі у конкурсі (наприклад, перебувають у трудових, підрядних відносинах, або відносинах з надання послуг, мають зобов'язання майнового характеру); здійснення співробітником контрольних і наглядових повноважень стосовно родичів та інших осіб або громадян і організацій, з якими пов'язані співробітник, родичі та інші особи (наприклад, перебувають у трудових, підрядних відносинах, або відносинах з надання послуг, мають зобов'язання майнового характеру); підготовка і ухвалення (участь у підготовці та ухваленні) рішень про розподіл бюджетних асигнувань, субсидій, міжбюджетних трансфертів, а також розподіл обмеженого ресурсу (квоти, частоти, ділянки надр тощо) стосовно родичів та інших осіб або стосовно громадян і організацій, з якими пов'язані співробітник, родичі та інші особи (наприклад, перебувають у трудових, під-

із завданням ДКВС України або суперечать їм. Отже, до ситуацій, пов'язаних з виникненням або можливістю виникнення конфлікту інтересів на службі в КВС, можна віднести, такі: участь співробітника, його родичів або осіб, з якими він підтримує відносини, засновані на моральних (фактичні шлюбні, інтимні, дружні та інші відносини) або майнових зобов'язаннях (далі — родичі та інші особи), в діяльності комерційної організації або здійснення родичами та іншими особами підприємницької діяльності, якщо окремі функції державного управління даною організацією або у відповідній сфері діяльності входять до посадових обов'язків державного службовця; знаходження родичів та інших осіб у слідчому ізоляторі або виправній установі за місцем служби співробітника осіб, взятих під варту, або засуджених; замовлення на поставку товарів, виконання робіт і надання послуг для державних потреб, або його можливість іншим чином, у тому числі опосередковано, впливати на визначення переможця конкурсу, у разі якщо співробітник, родичі та інші особи, пов'язані з особою, яка бере участі у конкурсі (наприклад, перебувають у трудових, підрядних відносинах, або відносинах з надання послуг, мають зобов'язання майнового характеру); здійснення співробітником контрольних і наглядових повноважень стосовно родичів та інших осіб або громадян і організацій, з якими пов'язані співробітник, родичі та інші особи (наприклад, перебувають у трудових, підрядних відносинах, або відносинах з надання послуг, мають зобов'язання майнового характеру); підготовка і ухвалення (участь у підготовці та ухваленні) рішень про розподіл бюджетних асигнувань, субсидій, міжбюджетних трансфертів, а також розподіл обмеженого ресурсу (квоти, частоти, ділянки надр тощо) стосовно родичів та інших осіб або стосовно громадян і організацій, з якими пов'язані співробітник, родичі та інші особи (наприклад, перебувають у трудових, під-

рядних відносинах, або відносинах з надання послуг, мають зобов'язання майнового характеру); надання (участь у наданні) державних послуг родичам та іншим особам або громадянам та організаціям, з якими пов'язані співробітник, родичі та інші особи (наприклад, перебувають у трудових, підрядних відносинах, або відносинах з надання послуг, мають зобов'язання майнового характеру); участь співробітника у здійсненні оперативного-розшукових заходів, діяльності органів слідства і дізнання стосовно родичів та інших осіб або громадян і організацій, з якими пов'язані співробітник, родичі та інші особи (наприклад, перебувають у трудових, підрядних відносинах, або відносинах з надання послуг, мають зобов'язання майнового характеру) [446, с. 5–6].

Разом з тим Ю.А. Коваль виділяє такі ситуації конфлікту інтересів у сфері освітніх відносин: виконання професійних обов'язків стосовно родичів та/або інших осіб, з якими службовець підтримує відносини, засновані на моральних зобов'язаннях; виконання оплачуваної роботи (надання послуг майнового характеру); отримання матеріальної вигоди (включаючи гроші), подарунків і послуг; майнові зобов'язання у викладача та/або його родичів; ситуації, пов'язані з порушенням педагогом встановлених заборон; використання конфіденційної інформації [447, с. 71].

О.Н. Костюк підкреслює, що не завжди в центрі конфлікту інтересів перебуває особиста матеріальна, політична чи інша зацікавленість державного службовця, хоча це часто є причиною багатьох посадових зловживань і навіть кримінальних злочинів. У окремих випадках конфлікт інтересів зумовлений інституційною недостатністю організації системи державної влади та управління, відсутністю реальних механізмів запобігання та подолання негативних наслідків використання посадових повноважень і можливостей в особистих цілях. Наслідком такої інституційної недостатності є корупція і хабарництво ... [436]. Крім того, на думку Е.А. Глухова, до таких причин можна віднести корпоративну мораль (тут можливий конфлікт між інтересами сумлінно виконувати службові обов'язки і негласними правилами чи установками даного колективу), кумівство і фаворитизм (конфлікт інтересів між вимогою об'єктивності та родинними або дружніми відносинами) і тощо [448].

О.В. Казаченкова вважає, що на сучасному етапі врегулювання конфлікту інтересів і з теоретичного, і з практичного погляду досить проблематично. Конфлікт інтересів має багато не досліджених питань, його юридичне визначення неоднозначно. Донині не визна-

рядних відносинах, або відносинах з надання послуг, мають зобов'язання майнового характеру); надання (участь у наданні) державних послуг родичам та іншим особам або громадянам та організаціям, з якими пов'язані співробітник, родичі та інші особи (наприклад, перебувають у трудових, підрядних відносинах, або відносинах з надання послуг, мають зобов'язання майнового характеру); участь співробітника у здійсненні оперативного-розшукових заходів, діяльності органів слідства і дізнання стосовно родичів та інших осіб або громадян і організацій, з якими пов'язані співробітник, родичі та інші особи (наприклад, перебувають у трудових, підрядних відносинах, або відносинах з надання послуг, мають зобов'язання майнового характеру) [446, с. 5–6].

Разом з тим Ю.А. Коваль виділяє такі ситуації конфлікту інтересів у сфері освітніх відносин: виконання професійних обов'язків стосовно родичів та/або інших осіб, з якими службовець підтримує відносини, засновані на моральних зобов'язаннях; виконання оплачуваної роботи (надання послуг майнового характеру); отримання матеріальної вигоди (включаючи гроші), подарунків і послуг; майнові зобов'язання у викладача та/або його родичів; ситуації, пов'язані з порушенням педагогом встановлених заборон; використання конфіденційної інформації [447, с. 71].

О.Н. Костюк підкреслює, що не завжди в центрі конфлікту інтересів перебуває особиста матеріальна, політична чи інша зацікавленість державного службовця, хоча це часто є причиною багатьох посадових зловживань і навіть кримінальних злочинів. У окремих випадках конфлікт інтересів зумовлений інституційною недостатністю організації системи державної влади та управління, відсутністю реальних механізмів запобігання та подолання негативних наслідків використання посадових повноважень і можливостей в особистих цілях. Наслідком такої інституційної недостатності є корупція і хабарництво ... [436]. Крім того, на думку Е.А. Глухова, до таких причин можна віднести корпоративну мораль (тут можливий конфлікт між інтересами сумлінно виконувати службові обов'язки і негласними правилами чи установками даного колективу), кумівство і фаворитизм (конфлікт інтересів між вимогою об'єктивності та родинними або дружніми відносинами) і тощо [448].

О.В. Казаченкова вважає, що на сучасному етапі врегулювання конфлікту інтересів і з теоретичного, і з практичного погляду досить проблематично. Конфлікт інтересів має багато не досліджених питань, його юридичне визначення неоднозначно. Донині не визна-

чено які причини та умови сприяють його виникненню, відсутній перелік типових конфліктних ситуацій [449]. Учений стверджує, що поява інституту конфлікту інтересів на державній та муніципальній службах зробила певний позитивний внесок у боротьбу з корупцією. Реально діючий механізм врегулювання такого конфлікту дозволить визначити слабкі ланки в системі державного та муніципального управління, дасть можливість виявити конфліктний потенціал, ступінь ймовірності переходу кількісної та якісної сукупності наявних суперечностей безпосередньо в конфлікт, допоможе встановити наявність суперечностей між особистими інтересами державного або муніципального службовця і публічними інтересами, сформулювати превентивні заходи з попередження такого конфлікту. З метою ефективного врегулювання конфлікту інтересів потрібно на початковому етапі виявити причини його виникнення і умови, що сприяють цьому [449].

До основних причин конфлікту інтересів на цивільній службі можна, зокрема віднести такі: порушення основних вимог до службового поведіння цивільних службовців; невиконання обов'язків цивільного службовця; недотримання при їх виконанні прав і законних інтересів громадян, організацій, суспільства і держави; недотримання норм чинного законодавства; порушення обмежень і заборон, пов'язаних з громадянською службою, в тому числі встановлених Законом «Про протидію корупції» та ін. [450]. Водночас серед причин виникнення конфліктів інтересів виділяють: 1) порушення проголошених у законодавстві основних принципів публічної служб, зокрема: законності, професіоналізму, рівності громадян перед законом; 2) недобросовісність виконання службових повноважень, порушення конституційного обов'язку забезпечення прав та свобод людини; 3) порушення законодавчо встановлених для публічного службовця обмежень і заборон, зокрема: участь в управлінні комерційними організаціями, використання службового статусу для участі в передвиборній агітації, участь у страйках; 4) неправомірне користування особою службовими і особистими правами, що пов'язане з отриманням незаконних переваг чи пільг [440, с. 39; 441, с. 18].

Ю. Лавренюк, серед основних причин виникнення конфлікту інтересів називає «порушення основних принципів державної служби, невиконання першочергових обов'язків публічного службовця, зокрема невиконання або неналежне виконання своїх посадових обов'язків, порушення під час їх виконання прав і законних інтересів громадян, організацій, суспільства і держави, недотримання

чено які причини та умови сприяють його виникненню, відсутній перелік типових конфліктних ситуацій [449]. Учений стверджує, що поява інституту конфлікту інтересів на державній та муніципальній службах зробила певний позитивний внесок у боротьбу з корупцією. Реально діючий механізм врегулювання такого конфлікту дозволить визначити слабкі ланки в системі державного та муніципального управління, дасть можливість виявити конфліктний потенціал, ступінь ймовірності переходу кількісної та якісної сукупності наявних суперечностей безпосередньо в конфлікт, допоможе встановити наявність суперечностей між особистими інтересами державного або муніципального службовця і публічними інтересами, сформулювати превентивні заходи з попередження такого конфлікту. З метою ефективного врегулювання конфлікту інтересів потрібно на початковому етапі виявити причини його виникнення і умови, що сприяють цьому [449].

До основних причин конфлікту інтересів на цивільній службі можна, зокрема віднести такі: порушення основних вимог до службового поведіння цивільних службовців; невиконання обов'язків цивільного службовця; недотримання при їх виконанні прав і законних інтересів громадян, організацій, суспільства і держави; недотримання норм чинного законодавства; порушення обмежень і заборон, пов'язаних з громадянською службою, в тому числі встановлених Законом «Про протидію корупції» та ін. [450]. Водночас серед причин виникнення конфліктів інтересів виділяють: 1) порушення проголошених у законодавстві основних принципів публічної служб, зокрема: законності, професіоналізму, рівності громадян перед законом; 2) недобросовісність виконання службових повноважень, порушення конституційного обов'язку забезпечення прав та свобод людини; 3) порушення законодавчо встановлених для публічного службовця обмежень і заборон, зокрема: участь в управлінні комерційними організаціями, використання службового статусу для участі в передвиборній агітації, участь у страйках; 4) неправомірне користування особою службовими і особистими правами, що пов'язане з отриманням незаконних переваг чи пільг [440, с. 39; 441, с. 18].

Ю. Лавренюк, серед основних причин виникнення конфлікту інтересів називає «порушення основних принципів державної служби, невиконання першочергових обов'язків публічного службовця, зокрема невиконання або неналежне виконання своїх посадових обов'язків, порушення під час їх виконання прав і законних інтересів громадян, організацій, суспільства і держави, недотримання

чинного законодавства, порушення обмежень і заборон, пов'язаних з публічною службою, недотримання основних вимог до службового поведіння публічного службовця, різні соціальні вимоги і переваги, дисбаланс між матеріальними можливостями та фінансовими очікуваннями, між професійним рівнем і посадовим становищем окремих службовців тощо» [431, с. 424]. На думку вченого, умовами виникнення конфлікту інтересів є ряд факторів, серед яких він виокремлює: високий рівень розмитості та невизначеності компетенції, дублювання повноважень державних органів, їх структур, державних службовців; недостатнє інформування про діяльність органів державної влади; наявність суперечностей між нормативними правовими актами органів влади різного рівня, включення до них положень, що сприяють створенню умов для корупційної поведінки, прогалини у правовому регулюванні; відсутність реальної відповідальності за невиконання чи неналежне виконання посадових обов'язків, неналежний контроль за службовцем; відсутність або недостатнє використання моральних та матеріальних ресурсів мотивації службовця. Неоднакова виборота при виконанні однакового обсягу службових функцій через неефективність системи оплати праці тощо [431, с. 424].

Д.Д. Матвеев до основних умов виникнення конфлікту інтересів на правоохоронній службі відносить такі: широта свободи адміністративного розсуду в діях посадових осіб, що дозволяє створювати адміністративні бар'єри; недосконалість нормативних актів, що не містять чіткого переліку підстав для прийняття управлінських рішень посадовими особами; недолік розробленості адміністративних процедур, у т.ч. процедур досудового оскарження дій посадових осіб; нормативні колізії, що дозволяють завищувати вимоги до осіб, які пред'являються для реалізації їх прав; дублювання повноважень правоохоронних органів, нечітке визначення обсягу їх компетенції; відсутність норм, що встановлюють відповідальність посадових осіб за порушення законодавства; суперечності між вимогами інструкцій та вимогами планових показників; правильний вибір способів контролю, які підмінюють вимогами звітності реальну службову діяльність [433, с. 9].

Автори статті «Корупція і конфлікт інтересів» вважають, що вирішення проблеми корупції передбачає необхідність координації двох основних напрямів державної протидії, сформованих у рамках реформування державної служби та адміністративної реформи. «... Це означає, що в обох напрямках слід використовувати чітку, одно-

чинного законодавства, порушення обмежень і заборон, пов'язаних з публічною службою, недотримання основних вимог до службового поведіння публічного службовця, різні соціальні вимоги і переваги, дисбаланс між матеріальними можливостями та фінансовими очікуваннями, між професійним рівнем і посадовим становищем окремих службовців тощо» [431, с. 424]. На думку вченого, умовами виникнення конфлікту інтересів є ряд факторів, серед яких він виокремлює: високий рівень розмитості та невизначеності компетенції, дублювання повноважень державних органів, їх структур, державних службовців; недостатнє інформування про діяльність органів державної влади; наявність суперечностей між нормативними правовими актами органів влади різного рівня, включення до них положень, що сприяють створенню умов для корупційної поведінки, прогалини у правовому регулюванні; відсутність реальної відповідальності за невиконання чи неналежне виконання посадових обов'язків, неналежний контроль за службовцем; відсутність або недостатнє використання моральних та матеріальних ресурсів мотивації службовця. Неоднакова виборота при виконанні однакового обсягу службових функцій через неефективність системи оплати праці тощо [431, с. 424].

Д.Д. Матвеев до основних умов виникнення конфлікту інтересів на правоохоронній службі відносить такі: широта свободи адміністративного розсуду в діях посадових осіб, що дозволяє створювати адміністративні бар'єри; недосконалість нормативних актів, що не містять чіткого переліку підстав для прийняття управлінських рішень посадовими особами; недолік розробленості адміністративних процедур, у т.ч. процедур досудового оскарження дій посадових осіб; нормативні колізії, що дозволяють завищувати вимоги до осіб, які пред'являються для реалізації їх прав; дублювання повноважень правоохоронних органів, нечітке визначення обсягу їх компетенції; відсутність норм, що встановлюють відповідальність посадових осіб за порушення законодавства; суперечності між вимогами інструкцій та вимогами планових показників; правильний вибір способів контролю, які підмінюють вимогами звітності реальну службову діяльність [433, с. 9].

Автори статті «Корупція і конфлікт інтересів» вважають, що вирішення проблеми корупції передбачає необхідність координації двох основних напрямів державної протидії, сформованих у рамках реформування державної служби та адміністративної реформи. «... Це означає, що в обох напрямках слід використовувати чітку, одно-

типну (яка не суперечить одне одному) термінологію для того, щоб не відбувалося колізії норм. Зокрема, повинні бути співвіднесені поняття корупції та конфлікту інтересів; повинні бути сумісні (як мінімум, не суперечити один одному) визначення суб'єктів протидії корупції. ... » [451, с. 98].

Питання формування єдиного розуміння терміна «конфлікт інтересів» було висвітлено науковцями у юридичній літературі. У додатку I наведено думки різних учених щодо визначення поняття конфлікт інтересів.

Т.В. Мілушева, Т.В. Касаєва, проаналізувавши різні думки щодо даної проблеми, зробили такі висновки:

- конфлікт інтересів можна розуміти двояко: в широкому (конфлікт у розумінні справедливості в суспільстві) і вузькому (спеціально-юридичному, як систему норм, що регламентують конфлікт інтересів у системі державної цивільної служби) аспектах;
- незалежно від того, де виникає конфлікт інтересів, якої якості колізія (правового, морального або іншого), виникає суперечність між інтересами, цінностями: особистими, державними і особистими, громадськими та державними і тощо;
- виникає ситуація, коли виражена через інтерес свобода одного суб'єкта розширюється за рахунок обмеження інтересів (свободи) іншого [456, с. 488].

Автори навчального посібника «Корупція і основні елементи стратегії протидії їй» вважають, що в адміністративно-правовій науці відсутнє єдине розуміння терміна «конфлікт інтересів». Більшість вчених надають цьому визначенню певні ознаки і елементи, що перевантажують його зміст і перешкоджають встановленню конфлікту інтересів на практиці [457, с. 73].

На нашу думку, для правильного розуміння змісту конфлікту інтересів потрібно розглянути дві основні категорії, що становлять у сукупності сутність досліджуваного поняття. Цими категоріями виступають «конфлікт» і «інтерес». Д.Д. Матвеев підкреслює, «... саме вони за своєю природою втілюють єдність об'єктивного і суб'єктивного, передбачають певну ступінь усвідомленості потреб, на основі чого формується мотиваційна база суб'єкта, а також орієнтації і цілі діяльності» [433, с. 13].

Отже, правильно розкрити зміст поняття «конфлікт інтересів» можливо лише взявши за основу категорію інтересу. Тобто, щоб розкрити зміст універсалії «конфлікт інтересів», потрібно насамперед з'ясувати значення лексеми «інтерес». Ця необхідність зумовлена

типну (яка не суперечить одне одному) термінологію для того, щоб не відбувалося колізії норм. Зокрема, повинні бути співвіднесені поняття корупції та конфлікту інтересів; повинні бути сумісні (як мінімум, не суперечити один одному) визначення суб'єктів протидії корупції. ... » [451, с. 98].

Питання формування єдиного розуміння терміна «конфлікт інтересів» було висвітлено науковцями у юридичній літературі. У додатку I наведено думки різних учених щодо визначення поняття конфлікт інтересів.

Т.В. Мілушева, Т.В. Касаєва, проаналізувавши різні думки щодо даної проблеми, зробили такі висновки:

- конфлікт інтересів можна розуміти двояко: в широкому (конфлікт у розумінні справедливості в суспільстві) і вузькому (спеціально-юридичному, як систему норм, що регламентують конфлікт інтересів у системі державної цивільної служби) аспектах;
- незалежно від того, де виникає конфлікт інтересів, якої якості колізія (правового, морального або іншого), виникає суперечність між інтересами, цінностями: особистими, державними і особистими, громадськими та державними і тощо;
- виникає ситуація, коли виражена через інтерес свобода одного суб'єкта розширюється за рахунок обмеження інтересів (свободи) іншого [456, с. 488].

Автори навчального посібника «Корупція і основні елементи стратегії протидії їй» вважають, що в адміністративно-правовій науці відсутнє єдине розуміння терміна «конфлікт інтересів». Більшість вчених надають цьому визначенню певні ознаки і елементи, що перевантажують його зміст і перешкоджають встановленню конфлікту інтересів на практиці [457, с. 73].

На нашу думку, для правильного розуміння змісту конфлікту інтересів потрібно розглянути дві основні категорії, що становлять у сукупності сутність досліджуваного поняття. Цими категоріями виступають «конфлікт» і «інтерес». Д.Д. Матвеев підкреслює, «... саме вони за своєю природою втілюють єдність об'єктивного і суб'єктивного, передбачають певну ступінь усвідомленості потреб, на основі чого формується мотиваційна база суб'єкта, а також орієнтації і цілі діяльності» [433, с. 13].

Отже, правильно розкрити зміст поняття «конфлікт інтересів» можливо лише взявши за основу категорію інтересу. Тобто, щоб розкрити зміст універсалії «конфлікт інтересів», потрібно насамперед з'ясувати значення лексеми «інтерес». Ця необхідність зумовлена

тим, що в адміністративно-правовій науці відсутнє наукове обґрунтування цього поняття. Заповнення зазначеного пробілу і визначає потребу осмислити поняття «інтерес». Зокрема, у контексті дослідження конфлікту інтересів важливо зрозуміти соціально-правову природу інтересів.

Категорія «інтерес» є загальнонауковою, оскільки використовується філософією, а також іншими гуманітарними науками, у тому числі і юриспруденцією. Крім того, безліч написаних робіт і проведених досліджень, які так чи інакше стосуються поняття «інтерес», вказують лише на те, що цей феномен ніколи не втратить своєї актуальності.

П.А. Толстих стверджує, що інтереси породжуються об'єктивними умовами життя людей, а виникнувши і будучи усвідомленими, стають основною рушійною силою дій людей. Завдяки таким діям певним чином змінюються умови життя людей, що знову призводить до виникнення інтересів [458, с. 189]. С.В. Михайлов наголошує: «по-перше — це об'єктивна категорія за формою, що представляє собою громадське становлення, по-друге, змістом цього відношення є потреба, що має соціальний характер (значення), що власне і робить її інтересом» [459, с. 23]. На думку В.І. Павлова, в громадських, а також і в правових відносинах, за допомогою реалізації інтересу найбільш адекватно задовольняються потреби суб'єктів конфлікту [460, с. 42].

Водночас зазначимо, що категорія «інтерес» вивчається у різних галузях знань, а також у текстах нормативно-правових актів, але зміст цього поняття чітко розкрито. Н.М. Мусаєв вважає, що без аналізу категорії інтересу не можна успішно дослідити механізм становлення права, його вплив на суспільні відносини в цілому і поведінку окремої особистості зокрема [461, с. 137]. Д.В. Александров визначає п'ять рівнів, які відображають пояснювальний потенціал категорії «інтерес» [462, с. 9–10].

Аналізуючи категорію «інтерес» у мовних картинах світу української та російської мов, насамперед звернемося до їх словникового і енциклопедичного фондів, оскільки нас зацікавлять варіанти мовного втілення цієї категорії. Для детального аналізу поняття «інтерес» було проаналізовано словники і енциклопедичні видання української та російської мов (див. Додаток І).

Зауважимо, що порівняння значень категорії «інтерес» дозволило виявити, що загальним у його трактуванні для більшості словників і енциклопедичних видань є розуміння інтересу як ува-

тим, що в адміністративно-правовій науці відсутнє наукове обґрунтування цього поняття. Заповнення зазначеного пробілу і визначає потребу осмислити поняття «інтерес». Зокрема, у контексті дослідження конфлікту інтересів важливо зрозуміти соціально-правову природу інтересів.

Категорія «інтерес» є загальнонауковою, оскільки використовується філософією, а також іншими гуманітарними науками, у тому числі і юриспруденцією. Крім того, безліч написаних робіт і проведених досліджень, які так чи інакше стосуються поняття «інтерес», вказують лише на те, що цей феномен ніколи не втратить своєї актуальності.

П.А. Толстих стверджує, що інтереси породжуються об'єктивними умовами життя людей, а виникнувши і будучи усвідомленими, стають основною рушійною силою дій людей. Завдяки таким діям певним чином змінюються умови життя людей, що знову призводить до виникнення інтересів [458, с. 189]. С.В. Михайлов наголошує: «по-перше — це об'єктивна категорія за формою, що представляє собою громадське становлення, по-друге, змістом цього відношення є потреба, що має соціальний характер (значення), що власне і робить її інтересом» [459, с. 23]. На думку В.І. Павлова, в громадських, а також і в правових відносинах, за допомогою реалізації інтересу найбільш адекватно задовольняються потреби суб'єктів конфлікту [460, с. 42].

Водночас зазначимо, що категорія «інтерес» вивчається у різних галузях знань, а також у текстах нормативно-правових актів, але зміст цього поняття чітко розкрито. Н.М. Мусаєв вважає, що без аналізу категорії інтересу не можна успішно дослідити механізм становлення права, його вплив на суспільні відносини в цілому і поведінку окремої особистості зокрема [461, с. 137]. Д.В. Александров визначає п'ять рівнів, які відображають пояснювальний потенціал категорії «інтерес» [462, с. 9–10].

Аналізуючи категорію «інтерес» у мовних картинах світу української та російської мов, насамперед звернемося до їх словникового і енциклопедичного фондів, оскільки нас зацікавлять варіанти мовного втілення цієї категорії. Для детального аналізу поняття «інтерес» було проаналізовано словники і енциклопедичні видання української та російської мов (див. Додаток І).

Зауважимо, що порівняння значень категорії «інтерес» дозволило виявити, що загальним у його трактуванні для більшості словників і енциклопедичних видань є розуміння інтересу як ува-

ги. Крім того, практично у більшості словників і енциклопедичних видань зазначено, що термін «інтерес» є запозиченням з латинської мови. Однак, незважаючи на вказану схожість, прослідковуються і певні відмінності в тлумаченнях. Насамперед, це стосується відомостей про вимову слова «інтерес» — це «interesse» і «interest». Наприклад, якщо враховувати етимологію терміна «interesse» (від лат. «inter» та «esse» — «бути, існувати»), що буквально означає «бути між, серед».

Разом з тим, якщо порівняти визначення терміна «інтерес», подані у Великому тлумачному словнику сучасної української мови і Толковому словнику російської мов, то побачимо, що в них є спільні риси. Це пояснюється тим, що поняття «інтерес» було запозичене в українську і російську мови з латинської.

На нашу думку, доцільно зазначити, що сутність категорії «інтерес» у науковій літературі розкривається по-різному, а тому на сьогодні не існує єдиного визначення цього поняття, з яким погодилися б всі вчені (див. Додаток Й).

Н.С. Рильська вважає: «... дослідники ототожнюють поняття розглянутого явища для цілей наукової дисципліни і поняття розглянутого явища як наукової категорії, що створює небезпеку неправильного трактування його сутності» [468, с. 26]. Тобто, кожна наука розкриває поняття «інтерес» в залежності від свого предмета і методу вивчення.

Д.В. Александров наголошує, що більш конкретно в психологічному аспекті категорія «інтерес» розкриває єдність емоційної, інтелектуальної та вольової сфер суб'єкта, а характер і зміст інтересу тлумачиться своєрідністю потреб і мотивів, рівнем пізнання реальності у вигляді знань. Для соціологічного пізнання важливим є аналіз таких конкретних об'єктивних і суб'єктивних причин, які зумовили формування інтересу, а також його конкретний зміст, що визначає специфіку соціальної взаємодії... [469]. На думку вченого в економічному тлумаченні «... виступає не матеріальне благо та його віддзеркалення у свідомості суб'єкта, а сама суспільна форма економічних відносин. У соціально-економічному аспекті категорія «інтерес» дістає значення об'єктивної вигоди або блага, які зумовлюють характер і специфіку виробничих відносин, формуються у свідомості людей у вигляді поставлених цілей і прагнень їх досягнення. Для соціологічної науки в даному контексті є важливим аналіз умов соціально-економічної рівноваги з урахуванням інтересів різних суб'єктів взаємодії» [469].

ги. Крім того, практично у більшості словників і енциклопедичних видань зазначено, що термін «інтерес» є запозиченням з латинської мови. Однак, незважаючи на вказану схожість, прослідковуються і певні відмінності в тлумаченнях. Насамперед, це стосується відомостей про вимову слова «інтерес» — це «interesse» і «interest». Наприклад, якщо враховувати етимологію терміна «interesse» (від лат. «inter» та «esse» — «бути, існувати»), що буквально означає «бути між, серед».

Разом з тим, якщо порівняти визначення терміна «інтерес», подані у Великому тлумачному словнику сучасної української мови і Толковому словнику російської мов, то побачимо, що в них є спільні риси. Це пояснюється тим, що поняття «інтерес» було запозичене в українську і російську мови з латинської.

На нашу думку, доцільно зазначити, що сутність категорії «інтерес» у науковій літературі розкривається по-різному, а тому на сьогодні не існує єдиного визначення цього поняття, з яким погодилися б всі вчені (див. Додаток Й).

Н.С. Рильська вважає: «... дослідники ототожнюють поняття розглянутого явища для цілей наукової дисципліни і поняття розглянутого явища як наукової категорії, що створює небезпеку неправильного трактування його сутності» [468, с. 26]. Тобто, кожна наука розкриває поняття «інтерес» в залежності від свого предмета і методу вивчення.

Д.В. Александров наголошує, що більш конкретно в психологічному аспекті категорія «інтерес» розкриває єдність емоційної, інтелектуальної та вольової сфер суб'єкта, а характер і зміст інтересу тлумачиться своєрідністю потреб і мотивів, рівнем пізнання реальності у вигляді знань. Для соціологічного пізнання важливим є аналіз таких конкретних об'єктивних і суб'єктивних причин, які зумовили формування інтересу, а також його конкретний зміст, що визначає специфіку соціальної взаємодії... [469]. На думку вченого в економічному тлумаченні «... виступає не матеріальне благо та його віддзеркалення у свідомості суб'єкта, а сама суспільна форма економічних відносин. У соціально-економічному аспекті категорія «інтерес» дістає значення об'єктивної вигоди або блага, які зумовлюють характер і специфіку виробничих відносин, формуються у свідомості людей у вигляді поставлених цілей і прагнень їх досягнення. Для соціологічної науки в даному контексті є важливим аналіз умов соціально-економічної рівноваги з урахуванням інтересів різних суб'єктів взаємодії» [469].

І.Є. Сенніков зауважує, що здебільшого вчені-психологи розглядають інтерес як суб'єктивну категорію, що відображає явища людської свідомості (особливий психічний стан). Інші вчені розуміють інтерес як об'єктивне явище, оскільки, на їх думку, інтереси формуються існуючими суспільними відносинами і цілком визначаються зовнішніми щодо суб'єкта умовами [470].

На думку А.Н. Гончарової, вчені найбільше віддають перевагу таким визначенням поняття інтересу з психологічних позицій: розуміння інтересу як усвідомлення потреб; спрямованість уваги; пізнавальний інтерес особистості. «... У соціологічній і філософській літературі частіше підкреслюється об'єктивний характер інтересу, нерідко говорять про матеріальні інтереси ... інтерес розглядається в єдності об'єктивного і суб'єктивного» [471].

С.В. Рудницький зазначає: «... категорія «інтерес» у політичній науці, її статус як інструмента пізнання політичних реалій залишається не окресленим, на що впливає множинність її інтерпретацій, яка виникає з давньої присутності даної категорії у суспільно орієнтованих науках, таких як філософія, соціологія, політологія, правові науки» [472, с. 615].

Водночас узагальнення результатів різноаспектного теоретичного аналізу досліджуваного поняття дозволяє виділити такі положення: інтерес являє собою форму складного утворення, яка приділяє позитивну пізнавальну спрямованість особистості певного об'єкта; суттєвими ознаками інтересу є: стійке позитивне емоційне ставлення особистості до об'єкта; значення об'єкта для особистості; бажання глибше ознайомитися з цим об'єктом; як якість особистості, інтерес позитивно впливає на розвиток усіх психічних функцій і процесів (мислення, пам'яті, уваги того, кого навчають), забезпечує успішне оволодіння необхідними навичками, сприяє гармонійному розвитку особистості; інтереси особистості розвиваються в процесі активної пізнавальної діяльності [473, с. 117].

М.Б. Агапова наголошує, що інтерес завжди має вибірковий характер і відіграє виняткову роль у виконанні будь-якої діяльності людини. Він є одним з найбільш суттєвих стимулів нагромадження людиною знань, розширення її світогляду, підвищення пізнавальної активності, а також важливою умовою творчого ставлення до роботи й навчання [474].

Отже, «інтерес» є складною і багатогранною категорією. Він завжди має вибірковий характер і відіграє виняткову роль у виконанні будь-якої діяльності людини. Так, інтерес виступає одним з найбільш суттєвих стимулів нагромадження людиною знань, роз-

І.Є. Сенніков зауважує, що здебільшого вчені-психологи розглядають інтерес як суб'єктивну категорію, що відображає явища людської свідомості (особливий психічний стан). Інші вчені розуміють інтерес як об'єктивне явище, оскільки, на їх думку, інтереси формуються існуючими суспільними відносинами і цілком визначаються зовнішніми щодо суб'єкта умовами [470].

На думку А.Н. Гончарової, вчені найбільше віддають перевагу таким визначенням поняття інтересу з психологічних позицій: розуміння інтересу як усвідомлення потреб; спрямованість уваги; пізнавальний інтерес особистості. «... У соціологічній і філософській літературі частіше підкреслюється об'єктивний характер інтересу, нерідко говорять про матеріальні інтереси ... інтерес розглядається в єдності об'єктивного і суб'єктивного» [471].

С.В. Рудницький зазначає: «... категорія «інтерес» у політичній науці, її статус як інструмента пізнання політичних реалій залишається не окресленим, на що впливає множинність її інтерпретацій, яка виникає з давньої присутності даної категорії у суспільно орієнтованих науках, таких як філософія, соціологія, політологія, правові науки» [472, с. 615].

Водночас узагальнення результатів різноаспектного теоретичного аналізу досліджуваного поняття дозволяє виділити такі положення: інтерес являє собою форму складного утворення, яка приділяє позитивну пізнавальну спрямованість особистості певного об'єкта; суттєвими ознаками інтересу є: стійке позитивне емоційне ставлення особистості до об'єкта; значення об'єкта для особистості; бажання глибше ознайомитися з цим об'єктом; як якість особистості, інтерес позитивно впливає на розвиток усіх психічних функцій і процесів (мислення, пам'яті, уваги того, кого навчають), забезпечує успішне оволодіння необхідними навичками, сприяє гармонійному розвитку особистості; інтереси особистості розвиваються в процесі активної пізнавальної діяльності [473, с. 117].

М.Б. Агапова наголошує, що інтерес завжди має вибірковий характер і відіграє виняткову роль у виконанні будь-якої діяльності людини. Він є одним з найбільш суттєвих стимулів нагромадження людиною знань, розширення її світогляду, підвищення пізнавальної активності, а також важливою умовою творчого ставлення до роботи й навчання [474].

Отже, «інтерес» є складною і багатогранною категорією. Він завжди має вибірковий характер і відіграє виняткову роль у виконанні будь-якої діяльності людини. Так, інтерес виступає одним з найбільш суттєвих стимулів нагромадження людиною знань, роз-

ширення її вітогляду, підвищення пізнавальної активності, а також важливою умовою творчого ставлення до роботи й навчання [474].

Разом з тим, аналіз розробок науковців показує, що під час визначення поняття «інтерес» потрібно враховувати положення про те, що інтерес являє собою складне поняття і не належить ні до однієї окремо взятої психічної функції; в психологічну діяльність особистості входять і відчуття, і уявлення, і думки, що зв'язують їх, і почуття, і вольові рішення [473, с. 117].

Осмилення представлених у словниках і енциклопедичних виданнях, науковій літературі значень категорії «інтерес» дає підставу стверджувати, що в ньому чітко виявляються об'єктивна та суб'єктивна сторони. Таке розуміння інтересу стає підґрунтям для розкриття змісту поняття «конфлікт інтересів».

Розглянемо безпосередньо сутність поняття конфлікт. Насамперед зазначимо, що термін «конфлікт» (від латинського *conflictus*) у перекладі означає «зіткнення». Зокрема, іменник *conflictus* виник унаслідок таких словотворчих процесів: афіксації (дієслово *fligere* — бити, зіштовхувати — префікс-модифікатор *com(con)* — з, разом), унаслідок якої дієслово *confligere* відрізняється від *fligere* ускладненою семантичною структурою і охоплює, крім успадкованого прямого значення, інші, похідні, засновані на асоціації фізичного удару, зіткнення із боротьбою, війною, суперечність, близькістю, з'єднанням, порівнянням (*confligere* — 1) сталкиватися (фізически); 2) сражатися, воевать, борються; 3) знаходиться в протиріччя; 4) сталкивать, сближать, соединять; 5) сравнивать, сличать; субстантивації пасивного дієприкметника, утвореного від *confligere*. Тобто, латинський іменник *conflictus*, що утворився, означає зіткнення, взаємний удар двох об'єктів [475, с. 112].

На сьогодні існує багато трактувань поняття конфлікту, у яких конфлікт розглядається як: зіткнення, протиріччя, суперечність, незгода тощо (див. Додаток К).

І.Є. Фролова, І.В. Жарковська визначили, що (1) іменник «конфлікт» / *conflict* позначає широкий спектр різноманітних явищ повсякденного життя людини; (2) жоден із синонімів іменника «конфлікт» / *conflict* повною мірою не збігається із його значенням і не може замінювати його; (3) наукові дисципліни, що оперують поняттями і терміном «конфлікт» / *conflict* вкладають у нього різний зміст [475, с. 111–112].

Отже, розглянувши тлумачення поняття «конфлікт» в різних словниках і енциклопедичних виданнях, можемо стверджувати, що зміст цього поняття розкривається через компонент «зіткнення».

ширення її вітогляду, підвищення пізнавальної активності, а також важливою умовою творчого ставлення до роботи й навчання [474].

Разом з тим, аналіз розробок науковців показує, що під час визначення поняття «інтерес» потрібно враховувати положення про те, що інтерес являє собою складне поняття і не належить ні до однієї окремо взятої психічної функції; в психологічну діяльність особистості входять і відчуття, і уявлення, і думки, що зв'язують їх, і почуття, і вольові рішення [473, с. 117].

Осмилення представлених у словниках і енциклопедичних виданнях, науковій літературі значень категорії «інтерес» дає підставу стверджувати, що в ньому чітко виявляються об'єктивна та суб'єктивна сторони. Таке розуміння інтересу стає підґрунтям для розкриття змісту поняття «конфлікт інтересів».

Розглянемо безпосередньо сутність поняття конфлікт. Насамперед зазначимо, що термін «конфлікт» (від латинського *conflictus*) у перекладі означає «зіткнення». Зокрема, іменник *conflictus* виник унаслідок таких словотворчих процесів: афіксації (дієслово *fligere* — бити, зіштовхувати — префікс-модифікатор *com(con)* — з, разом), унаслідок якої дієслово *confligere* відрізняється від *fligere* ускладненою семантичною структурою і охоплює, крім успадкованого прямого значення, інші, похідні, засновані на асоціації фізичного удару, зіткнення із боротьбою, війною, суперечність, близькістю, з'єднанням, порівнянням (*confligere* — 1) сталкиватися (фізически); 2) сражатися, воевать, борються; 3) знаходиться в протиріччя; 4) сталкивать, сближать, соединять; 5) сравнивать, сличать; субстантивації пасивного дієприкметника, утвореного від *confligere*. Тобто, латинський іменник *conflictus*, що утворився, означає зіткнення, взаємний удар двох об'єктів [475, с. 112].

На сьогодні існує багато трактувань поняття конфлікту, у яких конфлікт розглядається як: зіткнення, протиріччя, суперечність, незгода тощо (див. Додаток К).

І.Є. Фролова, І.В. Жарковська визначили, що (1) іменник «конфлікт» / *conflict* позначає широкий спектр різноманітних явищ повсякденного життя людини; (2) жоден із синонімів іменника «конфлікт» / *conflict* повною мірою не збігається із його значенням і не може замінювати його; (3) наукові дисципліни, що оперують поняттями і терміном «конфлікт» / *conflict* вкладають у нього різний зміст [475, с. 111–112].

Отже, розглянувши тлумачення поняття «конфлікт» в різних словниках і енциклопедичних виданнях, можемо стверджувати, що зміст цього поняття розкривається через компонент «зіткнення».

Аналіз синонімічних рядів показує, що майже в усіх випадках незмінним компонентом поняття «конфлікт» є зіткнення протилежно спрямованих, несумісних одна з одною тенденцій.

Проблематика конфліктів викликає значний інтерес у представників різних наук, але відсутність у науковій літературі єдиного загальноновизнаного визначення поняття «конфлікт» спонукає їх до пошуку власного розуміння досліджуваного феномену. Так, О.І. Мигалець підкреслює, що незважаючи на подібність характеристик, що описуються як складові компонентів, чи ознак конфлікту, жодне з визначень не можна вважати універсальним. Для такого складного явища, як конфлікт, існує безліч різних визначень та уявлень. Це призводить до того, що поняття конфлікту стає нечітким і в багатьох ситуаціях виникають суперечки щодо його наявності або можливості. Конфлікт може виникати або розв'язуватися. В іншому випадку одна із сторін (систем) (або навіть усі) свідомо розпочинає ворожі дії [476, с. 129].

Розглянемо сутність поняття «конфлікт». В додатку Л наведено думки різних учених стосовно визначення поняття «конфлікт» залежно від загальної методологічної орієнтації вчених.

Розглянемо більш детально декілька підходів до визначення поняття «конфлікт». Більшість психологів розглядають конфлікт як зіткнення або протиріччя. На думку Н.К. Назарова, «конфлікт можна визначити як зіткнення протилежних інтересів людей, спрямованих на досягнення індивідуальних цілей» [484, с. 200]. Конфлікт — це зіткнення протилежно спрямованих, несумісних одна з одною тенденцій у свідомості окремого індивіда, у міжособистісних стосунках індивідів чи груп людей, яке (зіткнення) супроводжується негативними емоційними переживаннями [485]. А.Я. Анцупов і А.І. Шипілов вважають, що конфлікт — це «найбільш деструктивний спосіб розвитку і завершення значимих протиріч, які виникають у процесі соціальної взаємодії, а також боротьба підструктур особистості» [486, с. 57]. Конфлікт — це відносини у процесі свідомо цілеспрямованої протидії суб'єктів соціальної взаємодії, які характеризуються найгострішим способом розвитку і завершення значимих протиріч та супроводжуються негативними емоціями стосовно один одного [487, с. 15–16].

Деякі науковці розглядають конфлікт як процес. Так К.О. Альбуханова-Славська стверджує: «Конфлікт можна розуміти як процес: у цьому випадку він являє собою ситуацію незнайденого виходу, розвитку дій на шляху пошуку засобів стабілізації стосунків» [488, с. 25].

Крім того, у психології деякі визначення конфлікту мають соціологічний характер, де конфлікт розглядається як різноманітні форми протиборства між індивідом і суспільством, спрямовані на досягнення

Аналіз синонімічних рядів показує, що майже в усіх випадках незмінним компонентом поняття «конфлікт» є зіткнення протилежно спрямованих, несумісних одна з одною тенденцій.

Проблематика конфліктів викликає значний інтерес у представників різних наук, але відсутність у науковій літературі єдиного загальноновизнаного визначення поняття «конфлікт» спонукає їх до пошуку власного розуміння досліджуваного феномену. Так, О.І. Мигалець підкреслює, що незважаючи на подібність характеристик, що описуються як складові компонентів, чи ознак конфлікту, жодне з визначень не можна вважати універсальним. Для такого складного явища, як конфлікт, існує безліч різних визначень та уявлень. Це призводить до того, що поняття конфлікту стає нечітким і в багатьох ситуаціях виникають суперечки щодо його наявності або можливості. Конфлікт може виникати або розв'язуватися. В іншому випадку одна із сторін (систем) (або навіть усі) свідомо розпочинає ворожі дії [476, с. 129].

Розглянемо сутність поняття «конфлікт». В додатку Л наведено думки різних учених стосовно визначення поняття «конфлікт» залежно від загальної методологічної орієнтації вчених.

Розглянемо більш детально декілька підходів до визначення поняття «конфлікт». Більшість психологів розглядають конфлікт як зіткнення або протиріччя. На думку Н.К. Назарова, «конфлікт можна визначити як зіткнення протилежних інтересів людей, спрямованих на досягнення індивідуальних цілей» [484, с. 200]. Конфлікт — це зіткнення протилежно спрямованих, несумісних одна з одною тенденцій у свідомості окремого індивіда, у міжособистісних стосунках індивідів чи груп людей, яке (зіткнення) супроводжується негативними емоційними переживаннями [485]. А.Я. Анцупов і А.І. Шипілов вважають, що конфлікт — це «найбільш деструктивний спосіб розвитку і завершення значимих протиріч, які виникають у процесі соціальної взаємодії, а також боротьба підструктур особистості» [486, с. 57]. Конфлікт — це відносини у процесі свідомо цілеспрямованої протидії суб'єктів соціальної взаємодії, які характеризуються найгострішим способом розвитку і завершення значимих протиріч та супроводжуються негативними емоціями стосовно один одного [487, с. 15–16].

Деякі науковці розглядають конфлікт як процес. Так К.О. Альбуханова-Славська стверджує: «Конфлікт можна розуміти як процес: у цьому випадку він являє собою ситуацію незнайденого виходу, розвитку дій на шляху пошуку засобів стабілізації стосунків» [488, с. 25].

Крім того, у психології деякі визначення конфлікту мають соціологічний характер, де конфлікт розглядається як різноманітні форми протиборства між індивідом і суспільством, спрямовані на досягнення

певних цілей. За словами А.Г. Здравомислова, «конфлікт — це найважливіша сторона взаємодії людей у суспільстві, своєрідна клітина соціального буття. Це форма відношень між потенційними й актуальними суб'єктами соціальної дії, мотивація яких обумовлена протилежними цінностями і нормами, інтересами і потребами» [489, с. 19].

Л.В. Опрошанська, В.В. Рютін зазначають, що теоретичний аналіз щодо визначення поняття конфлікту свідчить про те, що конфлікт науковцями трактується, як боротьба, зіткнення або певний процес. Боротьба може бути через цінності, статусу у відносинах. Зіткнення може відбуватися між протилежними принципами, поглядами, діями, думками, інтересами [490, с. 72].

Отже, одні науковці пояснюють конфлікт через протиріччя й зіткнення позицій, інші визначають сутність конфлікту через відмінності в інтересах, треті об'єднують ці два підходи і розглядають конфлікт як зіткнення суперечливих тенденцій, інтересів і норм поведінки, четверті розкривають конфлікт як відсутність згоди між сторонами [491, с. 63].

Зауважимо, що представники адміністративної школи, школи наукового управління, школи «людських стосунків» вважали, що конфлікти — це ситуація виражено негативна, що потрібно уникати чи максимально зводити нанівець. Значну роль в уникненні конфліктів вони приділяли добрій організації праці і особливо управлінню. Вважалося, що в добре керованому і організованому колективі конфліктів бути не може. Сучасні погляди на проблему конфлікту полягають у тому, що конфлікт розглядається певним чином як позитивне явище. Вважається, що саме конфлікт допомагає виявити різноманітність поглядів і принципів, розмаїття думок щодо вирішення проблем, безліч альтернатив під час їх вирішення. Крім того, конфлікт допомагає виявити численні додаткові проблеми, які приховані в статичному, «дрімаючому» колективі. У такій ситуації з'являється значно більше шансів приймати ефективніші рішення [492].

Отже, відмінності в значенні поняття «конфлікт» зумовлені тим, що їх дослідженням займаються представники різних наук, які обирають різні визначення та форми конфлікту.

На нашу думку, доцільно зазначити, що Законом України «Про запобігання корупції» введено нове поняття, яке тісно пов'язане з питанням наявності конфлікту інтересів. Зокрема, приватний інтерес — це будь-який майновий чи немайновий інтерес особи, у тому числі зумовлений особистими, сімейними, дружніми чи іншими позаслужбовими стосунками з фізичними чи юридичними особами, у тому числі ті, що виникають у зв'язку із членством або діяльністю в громадських, політичних, релігійних чи інших організаціях [119].

певних цілей. За словами А.Г. Здравомислова, «конфлікт — це найважливіша сторона взаємодії людей у суспільстві, своєрідна клітина соціального буття. Це форма відношень між потенційними й актуальними суб'єктами соціальної дії, мотивація яких обумовлена протилежними цінностями і нормами, інтересами і потребами» [489, с. 19].

Л.В. Опрошанська, В.В. Рютін зазначають, що теоретичний аналіз щодо визначення поняття конфлікту свідчить про те, що конфлікт науковцями трактується, як боротьба, зіткнення або певний процес. Боротьба може бути через цінності, статусу у відносинах. Зіткнення може відбуватися між протилежними принципами, поглядами, діями, думками, інтересами [490, с. 72].

Отже, одні науковці пояснюють конфлікт через протиріччя й зіткнення позицій, інші визначають сутність конфлікту через відмінності в інтересах, треті об'єднують ці два підходи і розглядають конфлікт як зіткнення суперечливих тенденцій, інтересів і норм поведінки, четверті розкривають конфлікт як відсутність згоди між сторонами [491, с. 63].

Зауважимо, що представники адміністративної школи, школи наукового управління, школи «людських стосунків» вважали, що конфлікти — це ситуація виражено негативна, що потрібно уникати чи максимально зводити нанівець. Значну роль в уникненні конфліктів вони приділяли добрій організації праці і особливо управлінню. Вважалося, що в добре керованому і організованому колективі конфліктів бути не може. Сучасні погляди на проблему конфлікту полягають у тому, що конфлікт розглядається певним чином як позитивне явище. Вважається, що саме конфлікт допомагає виявити різноманітність поглядів і принципів, розмаїття думок щодо вирішення проблем, безліч альтернатив під час їх вирішення. Крім того, конфлікт допомагає виявити численні додаткові проблеми, які приховані в статичному, «дрімаючому» колективі. У такій ситуації з'являється значно більше шансів приймати ефективніші рішення [492].

Отже, відмінності в значенні поняття «конфлікт» зумовлені тим, що їх дослідженням займаються представники різних наук, які обирають різні визначення та форми конфлікту.

На нашу думку, доцільно зазначити, що Законом України «Про запобігання корупції» введено нове поняття, яке тісно пов'язане з питанням наявності конфлікту інтересів. Зокрема, приватний інтерес — це будь-який майновий чи немайновий інтерес особи, у тому числі зумовлений особистими, сімейними, дружніми чи іншими позаслужбовими стосунками з фізичними чи юридичними особами, у тому числі ті, що виникають у зв'язку із членством або діяльністю в громадських, політичних, релігійних чи інших організаціях [119].

Наприклад, відповідно до ст. 2. п. 3 Закону Литовської Республіки «Про погодження громадських і приватних інтересів на державній службі» приватні інтереси — особиста майнова або немайнова зацікавленість особи, яка зайнята на роботі або прагне працювати на державній службі в самоврядуванні, (або його близького родича), здатна впливати на рішення при здійсненні службових обов'язків [493, с. 332].

Зауважимо, що у юридичній науці по-різному розкривають зміст категорії «приватний інтерес». Разом з тим сама термінологія, що вживається для позначення одного і того самого явища, дуже різноманітна — «особистий інтерес», «особиста зацікавленість» тощо. Але, незважаючи на їх схожість, за етимологічним значенням терміни, що застосовується для позначення того самого явища, мають різні змістовні акценти. Отже, у рамках предмета нашого дослідження зупинимося на характеристиці цих термінів.

М.М. Дякович стверджує, що зміст поняття «приватний інтерес» складають інтереси, на яких не загострюється увага суспільства у зв'язку з тим, що вони не мають цінності для всіх членів суспільства. Приватний інтерес, у такому випадку, засновується на визнанні свободи суб'єкта вчиняти певні дії з метою отримання бажаних для себе наслідків [494].

На думку І. Тітко, по суті, будь-який приватний інтерес можна назвати особистим. Проте змістовні акценти у словосполученнях «приватний інтерес» та «особистий інтерес» дещо відрізняються: хоча обидві категорії і вживаються для позначення того самого поняття, але характеризують його в різних площинах. Якщо прикметник «приватний» вживається для відмежування певного виду інтересів від інтересів держави або суспільства, то поняття «особистий інтерес» вказує на належність інтересу конкретному суб'єкту правовідносин. Відповідно термін «особистий» доцільно вживати для того, щоб підкреслити значення категорії «інтерес» як рушійної сили реалізації суб'єктивного права [495, с. 251–252]. Учений вважає, що вживання терміна «приватний інтерес» підкреслює самостійність інтересів конкретної особи разом з інтересами суспільства і держави. При цьому приватні інтереси можуть як збігатися, так і не збігатися з публічними інтересами, будучи при цьому абсолютно законними [495, с. 256].

Приватні інтереси — особиста майнова або немайнова зацікавленість особи, яка перебуває на державній службі, або його родича або члена сім'ї, який може впливати на прийняття рішень при ви-

Наприклад, відповідно до ст. 2. п. 3 Закону Литовської Республіки «Про погодження громадських і приватних інтересів на державній службі» приватні інтереси — особиста майнова або немайнова зацікавленість особи, яка зайнята на роботі або прагне працювати на державній службі в самоврядуванні, (або його близького родича), здатна впливати на рішення при здійсненні службових обов'язків [493, с. 332].

Зауважимо, що у юридичній науці по-різному розкривають зміст категорії «приватний інтерес». Разом з тим сама термінологія, що вживається для позначення одного і того самого явища, дуже різноманітна — «особистий інтерес», «особиста зацікавленість» тощо. Але, незважаючи на їх схожість, за етимологічним значенням терміни, що застосовується для позначення того самого явища, мають різні змістовні акценти. Отже, у рамках предмета нашого дослідження зупинимося на характеристиці цих термінів.

М.М. Дякович стверджує, що зміст поняття «приватний інтерес» складають інтереси, на яких не загострюється увага суспільства у зв'язку з тим, що вони не мають цінності для всіх членів суспільства. Приватний інтерес, у такому випадку, засновується на визнанні свободи суб'єкта вчиняти певні дії з метою отримання бажаних для себе наслідків [494].

На думку І. Тітко, по суті, будь-який приватний інтерес можна назвати особистим. Проте змістовні акценти у словосполученнях «приватний інтерес» та «особистий інтерес» дещо відрізняються: хоча обидві категорії і вживаються для позначення того самого поняття, але характеризують його в різних площинах. Якщо прикметник «приватний» вживається для відмежування певного виду інтересів від інтересів держави або суспільства, то поняття «особистий інтерес» вказує на належність інтересу конкретному суб'єкту правовідносин. Відповідно термін «особистий» доцільно вживати для того, щоб підкреслити значення категорії «інтерес» як рушійної сили реалізації суб'єктивного права [495, с. 251–252]. Учений вважає, що вживання терміна «приватний інтерес» підкреслює самостійність інтересів конкретної особи разом з інтересами суспільства і держави. При цьому приватні інтереси можуть як збігатися, так і не збігатися з публічними інтересами, будучи при цьому абсолютно законними [495, с. 256].

Приватні інтереси — особиста майнова або немайнова зацікавленість особи, яка перебуває на державній службі, або його родича або члена сім'ї, який може впливати на прийняття рішень при ви-

конанні службових обов'язків [457, с. 76]. Приватний (лат.) — 1. Який належить окремій особі (особам); не суспільний, не державний. 2. Який стосується окремої особи; особистий, інтимний [496, с. 607]. Під «приватними інтересами» потрібно розуміти будь-які інтереси публічного службовця, зумовлені особистими, родинними, дружніми чи будь-якими іншими позаслужбовими стосунками з іншими фізичними чи юридичними особами, в тому числі особисті майнові та немайнові інтереси, а також ті, що виникають у зв'язку з його членством або діяльністю в громадських, політичних та релігійних організаціях [497, с. 38; 441, с. 17–18].

Л.М. Радченко стверджує, що особливість приватного інтересу полягає в тому, що він завжди протистоїть суспільному. Приватний інтерес виявляє високу здатність до пристосування, мінливості своїх форм [498, с. 603].

Отже, наявність чи відсутність у особи приватного інтересу до вирішення певного питання у більшості випадків буде індикатором, що свідчатиме про конфлікт інтересів у особи.

Зауважимо, водночас, стосовно що стосується законодавчого відображення складових зазначеної категорії, то одним з найважливіших утворюючих, використовуваних законодавцем у визначенні «конфлікт інтересів», є поняття «особиста зацікавленість» державного службовця (див. Додаток М).

У проекті Федерального Закону Російської Федерації «Про внесення змін до Федерального Закону «Про муніципальну службу в Російській Федерації» (ст. 14.1) конфлікт інтересів визначено як ситуацію, за якої особиста зацікавленість муніципального службовця впливає або може вплинути на об'єктивне виконання ним посадових обов'язків, і за якої виникає або може виникнути протиріччя між особистою зацікавленістю службовця і законними інтересами громадян, організацій, суспільства, муніципального утворення, суб'єкта Російської Федерації.

Р. Кандибін підкреслює, що ситуацію, де назріває конфліктна взаємодія категорій «особиста зацікавленість» і «належне виконання посадових обов'язків» і прийнято розуміти як «конфлікт інтересів». На думку вченого, тут доцільно розглядати будь-яку мотивацію, обґрунтовану бажанням, прагненням, перевагою, спонуканням, необхідністю державного службовця до вчинення дій (бездіяльності). Її можна визначити як особливий стан державного службовця, який відповідно до нормативно-правових актів зумовлює виникнення, зміну та припинення його прав і обов'язків. Зацікавленість, за сво-

конанні службових обов'язків [457, с. 76]. Приватний (лат.) — 1. Який належить окремій особі (особам); не суспільний, не державний. 2. Який стосується окремої особи; особистий, інтимний [496, с. 607]. Під «приватними інтересами» потрібно розуміти будь-які інтереси публічного службовця, зумовлені особистими, родинними, дружніми чи будь-якими іншими позаслужбовими стосунками з іншими фізичними чи юридичними особами, в тому числі особисті майнові та немайнові інтереси, а також ті, що виникають у зв'язку з його членством або діяльністю в громадських, політичних та релігійних організаціях [497, с. 38; 441, с. 17–18].

Л.М. Радченко стверджує, що особливість приватного інтересу полягає в тому, що він завжди протистоїть суспільному. Приватний інтерес виявляє високу здатність до пристосування, мінливості своїх форм [498, с. 603].

Отже, наявність чи відсутність у особи приватного інтересу до вирішення певного питання у більшості випадків буде індикатором, що свідчатиме про конфлікт інтересів у особи.

Зауважимо, водночас, стосовно що стосується законодавчого відображення складових зазначеної категорії, то одним з найважливіших утворюючих, використовуваних законодавцем у визначенні «конфлікт інтересів», є поняття «особиста зацікавленість» державного службовця (див. Додаток М).

У проекті Федерального Закону Російської Федерації «Про внесення змін до Федерального Закону «Про муніципальну службу в Російській Федерації» (ст. 14.1) конфлікт інтересів визначено як ситуацію, за якої особиста зацікавленість муніципального службовця впливає або може вплинути на об'єктивне виконання ним посадових обов'язків, і за якої виникає або може виникнути протиріччя між особистою зацікавленістю службовця і законними інтересами громадян, організацій, суспільства, муніципального утворення, суб'єкта Російської Федерації.

Р. Кандибін підкреслює, що ситуацію, де назріває конфліктна взаємодія категорій «особиста зацікавленість» і «належне виконання посадових обов'язків» і прийнято розуміти як «конфлікт інтересів». На думку вченого, тут доцільно розглядати будь-яку мотивацію, обґрунтовану бажанням, прагненням, перевагою, спонуканням, необхідністю державного службовця до вчинення дій (бездіяльності). Її можна визначити як особливий стан державного службовця, який відповідно до нормативно-правових актів зумовлює виникнення, зміну та припинення його прав і обов'язків. Зацікавленість, за сво-

єю суттю, передбачає задоволення особистих інтересів, що не збігаються з інтересами суспільства і держави в цілому, і веде (може призвести), як правило, до конфлікту інтересів [454]. Зокрема, конфлікт інтересів — це ситуація, за якої особиста зацікавленість публічного службовця може вплинути на об'єктивність виконання ним службових повноважень та функцій і за якої існує можливість виникнення протиріччя між особистою зацікавленістю публічного службовця і законними інтересами громадян, організацій, суспільства, держави, що може спричинити нанесення шкоди цим законним інтересам громадян, організацій, суспільства [440, с. 38; 446, с. 5; 455; 499, с. 43–44]. Водночас конфлікт інтересів — це ситуація, за якої особиста зацікавленість публічного службовця може вплинути на об'єктивність виконання ним службових повноважень, за якої існує можливість виникнення протиріччя між особистим інтересом публічного службовця і публічними, що може поставити під сумнів справедливості прийнятого рішення чи вчинення публічним службовцем інших дій [444, с. 144; 436].

Під особистою зацікавленістю цивільного службовця, яка впливає або може вплинути на об'єктивне виконання ним посадових обов'язків, розуміється можливість отримання цивільним службовцем при виконанні посадових обов'язків доходів (безпідставного збагачення) у грошовій або натуральній формі, доходів у вигляді матеріальної вигоди безпосередньо для цивільного службовця, членів його сім'ї [500, с. 355; 501, с. 7–8]. Особиста зацікавленість державного службовця може бути не тільки прямою, а й непрямою. У даному випадку мова йде не про безпосереднє отримання державним службовцем доходів, а про створення реальної можливості для їх отримання [501, с. 8–9].

На думку Л.А. Попової, Н. А. Попова, особистою зацікавленістю державного службовця є будь-яка вигода безпосередньо для нього чи для членів його сім'ї та родичів, а також для інших громадян або організацій, щодо яких він має будь-яке фінансове чи громадянське зобов'язання [502, с. 29].

Особиста зацікавленість — це можливість отримати державним службовцем при виконанні посадових (службових) обов'язків доходи у вигляді грошей, цінностей, іншого майна або послуги майнового характеру, інші майнові права для себе або осіб близького споріднення або власності, а також для громадян або організацій, з якими державний службовець пов'язаний фінансовими або іншими зобов'язаннями [503].

єю суттю, передбачає задоволення особистих інтересів, що не збігаються з інтересами суспільства і держави в цілому, і веде (може призвести), як правило, до конфлікту інтересів [454]. Зокрема, конфлікт інтересів — це ситуація, за якої особиста зацікавленість публічного службовця може вплинути на об'єктивність виконання ним службових повноважень та функцій і за якої існує можливість виникнення протиріччя між особистою зацікавленістю публічного службовця і законними інтересами громадян, організацій, суспільства, держави, що може спричинити нанесення шкоди цим законним інтересам громадян, організацій, суспільства [440, с. 38; 446, с. 5; 455; 499, с. 43–44]. Водночас конфлікт інтересів — це ситуація, за якої особиста зацікавленість публічного службовця може вплинути на об'єктивність виконання ним службових повноважень, за якої існує можливість виникнення протиріччя між особистим інтересом публічного службовця і публічними, що може поставити під сумнів справедливості прийнятого рішення чи вчинення публічним службовцем інших дій [444, с. 144; 436].

Під особистою зацікавленістю цивільного службовця, яка впливає або може вплинути на об'єктивне виконання ним посадових обов'язків, розуміється можливість отримання цивільним службовцем при виконанні посадових обов'язків доходів (безпідставного збагачення) у грошовій або натуральній формі, доходів у вигляді матеріальної вигоди безпосередньо для цивільного службовця, членів його сім'ї [500, с. 355; 501, с. 7–8]. Особиста зацікавленість державного службовця може бути не тільки прямою, а й непрямою. У даному випадку мова йде не про безпосереднє отримання державним службовцем доходів, а про створення реальної можливості для їх отримання [501, с. 8–9].

На думку Л.А. Попової, Н. А. Попова, особистою зацікавленістю державного службовця є будь-яка вигода безпосередньо для нього чи для членів його сім'ї та родичів, а також для інших громадян або організацій, щодо яких він має будь-яке фінансове чи громадянське зобов'язання [502, с. 29].

Особиста зацікавленість — це можливість отримати державним службовцем при виконанні посадових (службових) обов'язків доходи у вигляді грошей, цінностей, іншого майна або послуги майнового характеру, інші майнові права для себе або осіб близького споріднення або власності, а також для громадян або організацій, з якими державний службовець пов'язаний фінансовими або іншими зобов'язаннями [503].

А.Ю. Кир'янов під особистою зацікавленістю державного або муніципального службовця, яка впливає або може вплинути на належне виконання ним посадових (службових) обов'язків, розуміє можливість отримання державним чи муніципальним службовцем при виконанні посадових (службових) обов'язків доходів у вигляді грошей, цінностей, іншого майна або послуг майнового характеру, інших майнових прав для себе або третіх осіб [504]. Як справедливо зазначив А.Ю. Кир'янов, особиста зацікавленість службовця може виникати і в тих ситуаціях, коли вигоду отримують або можуть отримати інші особи, наприклад, друзі службовця та його родичі. Для позначення цієї категорії осіб використовуються термін «особи, з якими службовець підтримує відносини, засновані на моральних зобов'язаннях» [504].

Особиста зацікавленість як мотив зловживання посадовими повноваженнями може бути виражена в таких спонуканнях, як кар'єризм, протекціонізм, сімейність, кумівство; в бажанні догодити начальству, прикрасити дійсний стан речей, отримати взаємну послугу, а також заручитися підтримкою під час вирішення якогось питання, приховати свою некомпетентність тощо. Особиста зацікавленість також може бути викликана бажанням отримати вигоду (немайнового характеру, наприклад, додаткові послуги) для себе особисто або іншої особи, в долі якого посадова особа зацікавлена [505].

Отже, поняття особистої зацікавленості не потрібно зводити тільки до зацікавленості в отриманні матеріальної вигоди, а доцільно розглядати також як прагнення до будь-якої неправомірної переваги.

Зокрема, можна виділити ряд факторів, у зв'язку з якими може виникнути конфлікт інтересів. Р. Кандибін виділяє ряд випадків, коли у державного службовця може виникнути особиста зацікавленість: якщо він є однією із сторін у діях, пов'язаних з виконанням службових обов'язків; якщо він призначений контролюючим акціонером від організації; якщо він володіє акціями (частками) юридичної особи (сторони угоди) та ін. [454].

На нашу думку, при конфлікті інтересів державний службовець стає перед вибором між особистою зацікавленістю, тобто можливістю отримати при виконанні посадових обов'язків доходи (безпідставного збагачення), та законними інтересами служби (неупередженого та об'єктивного виконання службовцем посадових обов'язків). Тобто, при конфлікті інтересів поступаються інтересами служби, зокрема, виникає суперечність між належним виконанням

А.Ю. Кир'янов під особистою зацікавленістю державного або муніципального службовця, яка впливає або може вплинути на належне виконання ним посадових (службових) обов'язків, розуміє можливість отримання державним чи муніципальним службовцем при виконанні посадових (службових) обов'язків доходів у вигляді грошей, цінностей, іншого майна або послуг майнового характеру, інших майнових прав для себе або третіх осіб [504]. Як справедливо зазначив А.Ю. Кир'янов, особиста зацікавленість службовця може виникати і в тих ситуаціях, коли вигоду отримують або можуть отримати інші особи, наприклад, друзі службовця та його родичі. Для позначення цієї категорії осіб використовуються термін «особи, з якими службовець підтримує відносини, засновані на моральних зобов'язаннях» [504].

Особиста зацікавленість як мотив зловживання посадовими повноваженнями може бути виражена в таких спонуканнях, як кар'єризм, протекціонізм, сімейність, кумівство; в бажанні догодити начальству, прикрасити дійсний стан речей, отримати взаємну послугу, а також заручитися підтримкою під час вирішення якогось питання, приховати свою некомпетентність тощо. Особиста зацікавленість також може бути викликана бажанням отримати вигоду (немайнового характеру, наприклад, додаткові послуги) для себе особисто або іншої особи, в долі якого посадова особа зацікавлена [505].

Отже, поняття особистої зацікавленості не потрібно зводити тільки до зацікавленості в отриманні матеріальної вигоди, а доцільно розглядати також як прагнення до будь-якої неправомірної переваги.

Зокрема, можна виділити ряд факторів, у зв'язку з якими може виникнути конфлікт інтересів. Р. Кандибін виділяє ряд випадків, коли у державного службовця може виникнути особиста зацікавленість: якщо він є однією із сторін у діях, пов'язаних з виконанням службових обов'язків; якщо він призначений контролюючим акціонером від організації; якщо він володіє акціями (частками) юридичної особи (сторони угоди) та ін. [454].

На нашу думку, при конфлікті інтересів державний службовець стає перед вибором між особистою зацікавленістю, тобто можливістю отримати при виконанні посадових обов'язків доходи (безпідставного збагачення), та законними інтересами служби (неупередженого та об'єктивного виконання службовцем посадових обов'язків). Тобто, при конфлікті інтересів поступаються інтересами служби, зокрема, виникає суперечність між належним виконанням

державним службовцем покладених на нього посадових (службових) обов'язків і особистими інтересами (корисливими цілями).

Одним з найбільш спірних за змістом є термін «особистий інтерес», який фактично виступає синонімом терміна «особиста зацікавленість» (див. Додаток М).

Як стверджує А.М. Істратов, особисті інтереси є найбільш значущими засобами і способами забезпечення та задоволення потреб людини. «Однак якщо наявність прав у конкретних учасників правовідносин впливає з тексту тієї чи іншої статті нормативно-правового акта, то «особисті інтереси» є «завуальованим» правовим феноменом, згадка про який словосполученням «особисті інтереси» в різних документах не дає чіткого поняття про їх суть і про те, що ж це таке». На думку вченого, в даному випадку законодавець вживає термін «особистий інтерес» досить довільно, просто як словосполучення, не вкладаючи в нього певний правовий сенс [506, с. 5].

Наприклад, аналіз визначення конфлікту інтересів у Законі Республіки Білорусь «Про боротьбу з корупцією» свідчить, що в законодавстві не розкривається поняття особистого інтересу, а також не визначено характер впливу особистого інтересу на належне виконання державним посадовцем своїх службових обов'язків. Адже не всі випадки впливу особистого інтересу на виконання службових обов'язків утворюють конфлікт інтерес. Так, неналежним виконанням службових обов'язків може бути будь-який дисциплінарний проступок, який може і не бути пов'язаним з конфліктом інтересів.

Л.М. Радченко наголошує, що особистий інтерес реалізується у межах конкретного колективного інтересу. Зміст особистого інтересу виражається місцем людини у суспільстві, конкретними умовами, в яких вона перебуває, індивідуальних якостей особистості, її свідомості, професійною підготовкою тощо. Особисті інтереси індивіда визначаються як характером суспільства, у якому він живе, так і тим статусом, який займає в ньому індивід. Особисті інтереси людей виражають їхнє специфічне, індивідуальне місце у системі суспільних відносин, їхню потребу розвивати і вдосконалювати свої якості, власну індивідуальність [498, с. 602–603].

Е.А. Глухов стверджує, що якщо мотивації діяльності чиновників існують як публічні інтереси (виконувати які чиновник зобов'язаний за своїм призначенням, своїх обов'язків), так і особисті, а також і корпоративні, то між ними можливий конфлікт. Особистий конфлікт інтересів проявляється завдяки домінуванню у військовослужбовця особистих інтересів над інтересами служби, під час виконання покладених на нього обов'язків [448, с. 13].

державним службовцем покладених на нього посадових (службових) обов'язків і особистими інтересами (корисливими цілями).

Одним з найбільш спірних за змістом є термін «особистий інтерес», який фактично виступає синонімом терміна «особиста зацікавленість» (див. Додаток М).

Як стверджує А.М. Істратов, особисті інтереси є найбільш значущими засобами і способами забезпечення та задоволення потреб людини. «Однак якщо наявність прав у конкретних учасників правовідносин впливає з тексту тієї чи іншої статті нормативно-правового акта, то «особисті інтереси» є «завуальованим» правовим феноменом, згадка про який словосполученням «особисті інтереси» в різних документах не дає чіткого поняття про їх суть і про те, що ж це таке». На думку вченого, в даному випадку законодавець вживає термін «особистий інтерес» досить довільно, просто як словосполучення, не вкладаючи в нього певний правовий сенс [506, с. 5].

Наприклад, аналіз визначення конфлікту інтересів у Законі Республіки Білорусь «Про боротьбу з корупцією» свідчить, що в законодавстві не розкривається поняття особистого інтересу, а також не визначено характер впливу особистого інтересу на належне виконання державним посадовцем своїх службових обов'язків. Адже не всі випадки впливу особистого інтересу на виконання службових обов'язків утворюють конфлікт інтерес. Так, неналежним виконанням службових обов'язків може бути будь-який дисциплінарний проступок, який може і не бути пов'язаним з конфліктом інтересів.

Л.М. Радченко наголошує, що особистий інтерес реалізується у межах конкретного колективного інтересу. Зміст особистого інтересу виражається місцем людини у суспільстві, конкретними умовами, в яких вона перебуває, індивідуальних якостей особистості, її свідомості, професійною підготовкою тощо. Особисті інтереси індивіда визначаються як характером суспільства, у якому він живе, так і тим статусом, який займає в ньому індивід. Особисті інтереси людей виражають їхнє специфічне, індивідуальне місце у системі суспільних відносин, їхню потребу розвивати і вдосконалювати свої якості, власну індивідуальність [498, с. 602–603].

Е.А. Глухов стверджує, що якщо мотивації діяльності чиновників існують як публічні інтереси (виконувати які чиновник зобов'язаний за своїм призначенням, своїх обов'язків), так і особисті, а також і корпоративні, то між ними можливий конфлікт. Особистий конфлікт інтересів проявляється завдяки домінуванню у військовослужбовця особистих інтересів над інтересами служби, під час виконання покладених на нього обов'язків [448, с. 13].

Отже, конфлікт інтересів — ситуація, за якої особисті інтереси впливають на прийняття рішень державними службовцями.

Ми поділяємо думку В. Завгородньої, яка вважає, що нагальним завданням у сфері антикорупційної політики держави є прийняття спеціального закону про запобігання конфлікту інтересів на публічній службі, який передбачив би коло випадків, за яких конфлікт інтересів, дійсний чи потенційний, може створювати ризик вчинення корупційного діяння, визначив би процедури і засоби його запобігання і врегулювання [507].

Отже, в цілому, беручи до уваги, що конфлікт інтересів посадової особи є ключовим чинником для прояву корупційних ризиків у державній службі України, прийняття окремого закону з питання врегулювання конфлікту інтересів, істотним і вкрай необхідним кроком у протидії корупції в Україні. Так, у Законі України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» [224] зазначено, що «законодавство щодо запобігання конфлікту інтересів містить лише загальні формулювання без встановлення спеціальних законодавчих правил щодо запобігання конфлікту інтересів та його вирішення з урахуванням специфіки сфери регулювання». Одним із аспектів проблеми є відсутність належного інституційного забезпечення виконання правил щодо конфлікту інтересів. Не забезпечено запровадження механізму дотримання норм щодо вирішення конфлікту інтересів шляхом застосування ефективних та стримуючих санкцій».

Аналіз зарубіжного законодавства показує доцільність прийняття окремого законодавчого акта з питання врегулювання конфлікту інтересів на державній службі. Зокрема, Республіка Молдова першою прийняла закон про конфлікт інтересів 15 лютого 2008 року. Вона була однією з перших країн пострадянського простору, що створила законодавство для вирішення цієї проблеми. Водночас, у Грузії 27.03.2009 року було прийнято і діє донині Закон № 1157 «Про конфлікт інтересів та корупції в державному секторі».

Відповідно до Закону України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» [224] необхідно ухвалити новий стратегічний документ, який би визначив першочергові заходи із запобігання та протидії корупції, що повинні створити основу для подальшого проведення реформи у цій сфері.

Зауважимо, що прийняття цього закону дає можливість на законодавчому рівні закріпити поняття конфлікту інтересів, а також визначити загальні принципи, правила запобігання та способи вре-

Отже, конфлікт інтересів — ситуація, за якої особисті інтереси впливають на прийняття рішень державними службовцями.

Ми поділяємо думку В. Завгородньої, яка вважає, що нагальним завданням у сфері антикорупційної політики держави є прийняття спеціального закону про запобігання конфлікту інтересів на публічній службі, який передбачив би коло випадків, за яких конфлікт інтересів, дійсний чи потенційний, може створювати ризик вчинення корупційного діяння, визначив би процедури і засоби його запобігання і врегулювання [507].

Отже, в цілому, беручи до уваги, що конфлікт інтересів посадової особи є ключовим чинником для прояву корупційних ризиків у державній службі України, прийняття окремого закону з питання врегулювання конфлікту інтересів, істотним і вкрай необхідним кроком у протидії корупції в Україні. Так, у Законі України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» [224] зазначено, що «законодавство щодо запобігання конфлікту інтересів містить лише загальні формулювання без встановлення спеціальних законодавчих правил щодо запобігання конфлікту інтересів та його вирішення з урахуванням специфіки сфери регулювання». Одним із аспектів проблеми є відсутність належного інституційного забезпечення виконання правил щодо конфлікту інтересів. Не забезпечено запровадження механізму дотримання норм щодо вирішення конфлікту інтересів шляхом застосування ефективних та стримуючих санкцій».

Аналіз зарубіжного законодавства показує доцільність прийняття окремого законодавчого акта з питання врегулювання конфлікту інтересів на державній службі. Зокрема, Республіка Молдова першою прийняла закон про конфлікт інтересів 15 лютого 2008 року. Вона була однією з перших країн пострадянського простору, що створила законодавство для вирішення цієї проблеми. Водночас, у Грузії 27.03.2009 року було прийнято і діє донині Закон № 1157 «Про конфлікт інтересів та корупції в державному секторі».

Відповідно до Закону України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» [224] необхідно ухвалити новий стратегічний документ, який би визначив першочергові заходи із запобігання та протидії корупції, що повинні створити основу для подальшого проведення реформи у цій сфері.

Зауважимо, що прийняття цього закону дає можливість на законодавчому рівні закріпити поняття конфлікту інтересів, а також визначити загальні принципи, правила запобігання та способи вре-

гулювання конфлікту інтересів у діяльності державних службовців (співробітників) при виконанні ними службових (посадових) обов'язків, а також юридичну відповідальність за їх порушення.

Ми, поділяємо думку В. Трепака, що під час прийняття таких законів треба дуже ретельно відпрацьовувати механізми відповідальності за вчинення відповідних правопорушень, з одного боку, а з іншого — механізми захисту самих публічних службовців будь-якого рівня від можливого некоректного застосування цього закону [508, с. 85]. Наприклад, наявність конфлікту інтересів не обов'язково призводить до вчинення особою корупційних правопорушень, однак значної підвищує ризик їх скоєння, тобто, по суті, є їх передумовою, з чим і пов'язується запровадження юридичної відповідальності за прийняття рішень при перебуванні в такому стані.

Найчастіше конфлікт інтересів виникає вже під час проходження державної служби. Разом з тим, у Законі України «Про державну службу» (ст. 11) подано обов'язки державного службовця, серед яких: «... запобігати виникненню конфлікту інтересів під час проходження державної служби ...»[420]. Отже, питання щодо запобігання виникненню конфлікту інтересів є одним із важливих пунктів обов'язків державного службовця. Відповідно, потрібно вжити заходів щодо врегулювання конфлікту інтересів і забезпечення неупередженого виконання своїх службових обов'язків державним службовцем.

Розглянемо більш детально способи врегулювання конфлікту інтересів на державній службі, запропоновані науковцями [431, с. 428; 440, с. 30; 439, с. 15–16, 18–19; 435, с. 71; 500, с. 351–352, 354–355].

Д.І. Дедов стверджує, що завдання законодавця полягає в повному виключенні виникнення конфлікту інтересів або, якщо це неможливо, в обмеженні впливу конфліктів інтересів і мінімізації негативних наслідків. Це завдання можна виконати, вживанням різних правових та організаційних заходів [434, с. 10].

Д.Д. Матвеев підкреслює, що організаційні способи вирішення конфліктів характеризуються, насамперед цілеспрямованим впливом органів управління на підрозділи і окремих співробітників, причому основна увага надається зміні саме структури цих підрозділів. Мета таких впливів — ослаблення конфліктних взаємодій або локалізація конфлікту, а нерідко і повне погашення конфлікту (наприклад, з переходом до співпраці) [509, с. 63].

Н.В. Янюк пропонує передбачити такі способи врегулювання конфлікту: 1) позбавлення приватного інтересу, з приводу якого виник конфлікт інтересів; 2) усунення публічного службовця від

гулювання конфлікту інтересів у діяльності державних службовців (співробітників) при виконанні ними службових (посадових) обов'язків, а також юридичну відповідальність за їх порушення.

Ми, поділяємо думку В. Трепака, що під час прийняття таких законів треба дуже ретельно відпрацьовувати механізми відповідальності за вчинення відповідних правопорушень, з одного боку, а з іншого — механізми захисту самих публічних службовців будь-якого рівня від можливого некоректного застосування цього закону [508, с. 85]. Наприклад, наявність конфлікту інтересів не обов'язково призводить до вчинення особою корупційних правопорушень, однак значної підвищує ризик їх скоєння, тобто, по суті, є їх передумовою, з чим і пов'язується запровадження юридичної відповідальності за прийняття рішень при перебуванні в такому стані.

Найчастіше конфлікт інтересів виникає вже під час проходження державної служби. Разом з тим, у Законі України «Про державну службу» (ст. 11) подано обов'язки державного службовця, серед яких: «... запобігати виникненню конфлікту інтересів під час проходження державної служби ...»[420]. Отже, питання щодо запобігання виникненню конфлікту інтересів є одним із важливих пунктів обов'язків державного службовця. Відповідно, потрібно вжити заходів щодо врегулювання конфлікту інтересів і забезпечення неупередженого виконання своїх службових обов'язків державним службовцем.

Розглянемо більш детально способи врегулювання конфлікту інтересів на державній службі, запропоновані науковцями [431, с. 428; 440, с. 30; 439, с. 15–16, 18–19; 435, с. 71; 500, с. 351–352, 354–355].

Д.І. Дедов стверджує, що завдання законодавця полягає в повному виключенні виникнення конфлікту інтересів або, якщо це неможливо, в обмеженні впливу конфліктів інтересів і мінімізації негативних наслідків. Це завдання можна виконати, вживанням різних правових та організаційних заходів [434, с. 10].

Д.Д. Матвеев підкреслює, що організаційні способи вирішення конфліктів характеризуються, насамперед цілеспрямованим впливом органів управління на підрозділи і окремих співробітників, причому основна увага надається зміні саме структури цих підрозділів. Мета таких впливів — ослаблення конфліктних взаємодій або локалізація конфлікту, а нерідко і повне погашення конфлікту (наприклад, з переходом до співпраці) [509, с. 63].

Н.В. Янюк пропонує передбачити такі способи врегулювання конфлікту: 1) позбавлення приватного інтересу, з приводу якого виник конфлікт інтересів; 2) усунення публічного службовця від

прийняття рішення (участі в прийнятті рішення) або вчинення дій в умовах конфлікту інтересів; 3) переведення публічного службовця на іншу посаду або його звільнення зі займаної посади; 4) прийняття рішення або вчинення дій в умовах конфлікту під зовнішнім контролем [440, с. 42].

Д.М. Лук'янець вважає, щоб уникнути виникнення або поглиблення конфлікту інтересів на державному рівні, потрібно впровадити такі основні елементи реалізації стратегії: чітке і реалістичне роз'яснення відносин, що можуть призводити до ситуації конфлікту інтересів; надання необхідної інформації інститутам державної влади щодо можливості виникнення ситуації конфлікту інтересів; розробка методик для визначення складу порушення, пов'язаного з конфліктом інтересів, і відповідних заходів впливу за невиконання цих методик; забезпечення поінформованості інститутів державної влади щодо вимог, що стоять перед ними стосовно виявлення і декларування ситуацій, пов'язаних із конфліктом інтересів; створення механізмів поточного контролю для виявлення порушень політики й урахування переваг, які можуть отримати державні інститути від ситуації конфлікту інтересів тощо [432].

О.Н. Костюк наголошує, «... що зазвичай тільки самому службовцю відомо про те, що він знаходиться в стані конфлікту інтересів, він зобов'язаний уважно ставитися до будь-якого реального чи потенційного зіткнення інтересів, та вживати заходів, щоб не допустити такого зіткнення, доводити до відома вищестоящого керівника інформацію про будь-які колізії інтересів, коли йому стане про це відомо, підкорятися будь-якому остаточному рішення, що потребує від нього вийти з того становища, в якому він знаходиться, або відмовитися від вигоди, що сприяла зіткненню інтересів» [436].

На думку В. Завгородньої, сам службовець не завжди може визначити, перебуває він у стані конфлікту інтересів чи ні. Тому має бути визначена інстанція, компетентна розв'язати це питання — безпосередній керівник службовця або спеціальний орган (посадова особа) з питань етики публічної служби. Утворення такого органу потрібне не лише для контролю за додержанням публічними службовцями етичних вимог, але й для захисту, наприклад, у тих випадках, коли діючи добросовістно вони не усвідомлюють ситуації конфлікту, або коли безпосередній керівник змушує діяти всупереч публічним інтересам. Адже притягнення публічного службовця до відповідальності, в тому числі за неповідомлення про

прийняття рішення (участі в прийнятті рішення) або вчинення дій в умовах конфлікту інтересів; 3) переведення публічного службовця на іншу посаду або його звільнення зі займаної посади; 4) прийняття рішення або вчинення дій в умовах конфлікту під зовнішнім контролем [440, с. 42].

Д.М. Лук'янець вважає, щоб уникнути виникнення або поглиблення конфлікту інтересів на державному рівні, потрібно впровадити такі основні елементи реалізації стратегії: чітке і реалістичне роз'яснення відносин, що можуть призводити до ситуації конфлікту інтересів; надання необхідної інформації інститутам державної влади щодо можливості виникнення ситуації конфлікту інтересів; розробка методик для визначення складу порушення, пов'язаного з конфліктом інтересів, і відповідних заходів впливу за невиконання цих методик; забезпечення поінформованості інститутів державної влади щодо вимог, що стоять перед ними стосовно виявлення і декларування ситуацій, пов'язаних із конфліктом інтересів; створення механізмів поточного контролю для виявлення порушень політики й урахування переваг, які можуть отримати державні інститути від ситуації конфлікту інтересів тощо [432].

О.Н. Костюк наголошує, «... що зазвичай тільки самому службовцю відомо про те, що він знаходиться в стані конфлікту інтересів, він зобов'язаний уважно ставитися до будь-якого реального чи потенційного зіткнення інтересів, та вживати заходів, щоб не допустити такого зіткнення, доводити до відома вищестоящого керівника інформацію про будь-які колізії інтересів, коли йому стане про це відомо, підкорятися будь-якому остаточному рішення, що потребує від нього вийти з того становища, в якому він знаходиться, або відмовитися від вигоди, що сприяла зіткненню інтересів» [436].

На думку В. Завгородньої, сам службовець не завжди може визначити, перебуває він у стані конфлікту інтересів чи ні. Тому має бути визначена інстанція, компетентна розв'язати це питання — безпосередній керівник службовця або спеціальний орган (посадова особа) з питань етики публічної служби. Утворення такого органу потрібне не лише для контролю за додержанням публічними службовцями етичних вимог, але й для захисту, наприклад, у тих випадках, коли діючи добросовістно вони не усвідомлюють ситуації конфлікту, або коли безпосередній керівник змушує діяти всупереч публічним інтересам. Адже притягнення публічного службовця до відповідальності, в тому числі за неповідомлення про

конфлікт інтересів, діяння, має далекосяжні наслідки — звільнення, занесення до реєстру осіб, які вчинили корупційні правопорушення, що виключає можливість подальшої роботи в сфері державної служби [507].

Ми, поділяємо думку І.П. Лопушинського, що проблема вирішення конфлікту інтересів у системі державної служби, так само, як і проблема протидії та боротьби з корупцією, вимагає нової нормативно-правової бази, утворення відповідних державних структур і системних та узгоджених дій усіх секторів суспільства [430, с. 18].

Водночас зауважимо, що нове антикорупційне законодавство є більш прогресивним у частині, що стосується урегулювання питань, пов'язаних з конфліктом інтересів. Так, Закон України «Про запобігання корупції» передбачає можливість звернення до спеціально уповноваженого державного органу, який дає роз'яснення щодо наявності чи відсутності у нього реального або потенційного конфлікту інтересів та роз'яснює порядок дій щодо його врегулювання. Якщо виникненню потенційного або реального конфлікту інтересів запобігти не вдалося, першочерговим кроком особи має бути інформування про цей факт не пізніше наступного робочого дня з моменту, коли особа дізналася чи повинна була дізнатися про наявність у неї відповідного конфлікту інтересів.

Зважаючи на викладене вище, відповідно до Закону України «Про запобігання корупції», для більш ефективного регулювання питань, пов'язаних з конфліктом інтересів, та забезпечення захисту державних службовців від необґрунтованих переслідувань має бути створений спеціальний незалежний орган, уповноважений давати висновки щодо наявності чи відсутності конфлікту.

Разом з тим у статті 61 Закон України «Про запобігання корупції» зазначено, що посадові та службові особи юридичних осіб, інші особи, які виконують роботу та перебувають з юридичними особами у трудових відносинах, зобов'язані невідкладно інформувати посадову особу, відповідальну за запобігання корупції у діяльності юридичної особи, керівника юридичної особи або засновників (учасників) юридичної особи про виникнення реального, потенційного конфлікту інтересів. Порядок інформування вирізняється специфікою залежно від типу посади та наявності або відсутності у особи безпосереднього керівника.

Зауважимо, що чинне антикорупційне законодавство не містить переліків ситуацій, в яких існує конфлікт інтересів. Щоправда, у частині четвертій статті 23 Закону України «Про запобігання корупції»

конфлікт інтересів, діяння, має далекосяжні наслідки — звільнення, занесення до реєстру осіб, які вчинили корупційні правопорушення, що виключає можливість подальшої роботи в сфері державної служби [507].

Ми, поділяємо думку І.П. Лопушинського, що проблема вирішення конфлікту інтересів у системі державної служби, так само, як і проблема протидії та боротьби з корупцією, вимагає нової нормативно-правової бази, утворення відповідних державних структур і системних та узгоджених дій усіх секторів суспільства [430, с. 18].

Водночас зауважимо, що нове антикорупційне законодавство є більш прогресивним у частині, що стосується урегулювання питань, пов'язаних з конфліктом інтересів. Так, Закон України «Про запобігання корупції» передбачає можливість звернення до спеціально уповноваженого державного органу, який дає роз'яснення щодо наявності чи відсутності у нього реального або потенційного конфлікту інтересів та роз'яснює порядок дій щодо його врегулювання. Якщо виникненню потенційного або реального конфлікту інтересів запобігти не вдалося, першочерговим кроком особи має бути інформування про цей факт не пізніше наступного робочого дня з моменту, коли особа дізналася чи повинна була дізнатися про наявність у неї відповідного конфлікту інтересів.

Зважаючи на викладене вище, відповідно до Закону України «Про запобігання корупції», для більш ефективного регулювання питань, пов'язаних з конфліктом інтересів, та забезпечення захисту державних службовців від необґрунтованих переслідувань має бути створений спеціальний незалежний орган, уповноважений давати висновки щодо наявності чи відсутності конфлікту.

Разом з тим у статті 61 Закон України «Про запобігання корупції» зазначено, що посадові та службові особи юридичних осіб, інші особи, які виконують роботу та перебувають з юридичними особами у трудових відносинах, зобов'язані невідкладно інформувати посадову особу, відповідальну за запобігання корупції у діяльності юридичної особи, керівника юридичної особи або засновників (учасників) юридичної особи про виникнення реального, потенційного конфлікту інтересів. Порядок інформування вирізняється специфікою залежно від типу посади та наявності або відсутності у особи безпосереднього керівника.

Зауважимо, що чинне антикорупційне законодавство не містить переліків ситуацій, в яких існує конфлікт інтересів. Щоправда, у частині четвертій статті 23 Закону України «Про запобігання корупції»

подано обмеження щодо одержання подарунків.

Крім того, у Законі України «Про запобігання корупції» [119] виокремлено два види врегулювання конфлікту інтересів: самостійний і зовнішній. Зокрема, самостійне врегулювання конфлікту інтересів передбачає вжиття заходів щодо позбавлення відповідного приватного інтересу з наданням документів, що це підтверджують, безпосередньому керівнику або керівнику органу, до повноважень якого належить звільнення/ініціювання звільнення з посади. Позбавлення приватного інтересу має виключати будь-яку можливість його приховування. Водночас зовнішнє врегулювання конфлікту інтересів здійснюється так: усунення особи від виконання завдання, вчинення дій, прийняття рішення чи участі в його прийнятті в умовах реального чи потенційного конфлікту інтересів; застосування зовнішнього контролю за виконанням особою відповідного завдання, вчиненням нею певних дій чи прийняття рішень; обмеження доступу особи до певної інформації; перегляду обсягу службових повноважень особи; переведення особи на іншу посаду; звільнення особи.

Т.В. Бураков вважає, що для запобігання та врегулювання конфлікту інтересів державний службовець (співробітник) зобов'язаний у письмовій формі повідомити свого безпосереднього начальника про виникнення конфлікту інтересів чи про можливість його виникнення, якщо йому стане про це відомо. Представник наймача (начальник установи або органу КВС), якщо йому стало відомо про виникнення у державного службовця (співробітника) особистої зацікавленості, яка призводить або може призвести до конфлікту інтересів, зобов'язаний вжити заходів щодо запобігання або врегулювання конфлікту інтересів. Запобігання або врегулювання конфлікту інтересів може полягати в зміні посадового або службового становища державного службовця, що є стороною конфлікту інтересів, аж до його відсторонення від виконання посадових (службових) обов'язків в установленому порядку, і (або) у відмові його від вигоди, що явилася причиною виникнення конфлікту інтересів [319, с. 6]. Учений підкреслює, що вимога про запобігання (врегулювання) конфлікту інтересів стосується всіх державних службовців (співробітників), а не тільки осіб, що заміщають корупційно-небезпечні посади. Особливу увагу законодавець приділяє відповідальності керівника, якому стало відомо про виникнення у підлеглого йому особи особистої зацікавленості, яка призводить або може призвести до конфлікту інтересів. У

подано обмеження щодо одержання подарунків.

Крім того, у Законі України «Про запобігання корупції» [119] виокремлено два види врегулювання конфлікту інтересів: самостійний і зовнішній. Зокрема, самостійне врегулювання конфлікту інтересів передбачає вжиття заходів щодо позбавлення відповідного приватного інтересу з наданням документів, що це підтверджують, безпосередньому керівнику або керівнику органу, до повноважень якого належить звільнення/ініціювання звільнення з посади. Позбавлення приватного інтересу має виключати будь-яку можливість його приховування. Водночас зовнішнє врегулювання конфлікту інтересів здійснюється так: усунення особи від виконання завдання, вчинення дій, прийняття рішення чи участі в його прийнятті в умовах реального чи потенційного конфлікту інтересів; застосування зовнішнього контролю за виконанням особою відповідного завдання, вчиненням нею певних дій чи прийняття рішень; обмеження доступу особи до певної інформації; перегляду обсягу службових повноважень особи; переведення особи на іншу посаду; звільнення особи.

Т.В. Бураков вважає, що для запобігання та врегулювання конфлікту інтересів державний службовець (співробітник) зобов'язаний у письмовій формі повідомити свого безпосереднього начальника про виникнення конфлікту інтересів чи про можливість його виникнення, якщо йому стане про це відомо. Представник наймача (начальник установи або органу КВС), якщо йому стало відомо про виникнення у державного службовця (співробітника) особистої зацікавленості, яка призводить або може призвести до конфлікту інтересів, зобов'язаний вжити заходів щодо запобігання або врегулювання конфлікту інтересів. Запобігання або врегулювання конфлікту інтересів може полягати в зміні посадового або службового становища державного службовця, що є стороною конфлікту інтересів, аж до його відсторонення від виконання посадових (службових) обов'язків в установленому порядку, і (або) у відмові його від вигоди, що явилася причиною виникнення конфлікту інтересів [319, с. 6]. Учений підкреслює, що вимога про запобігання (врегулювання) конфлікту інтересів стосується всіх державних службовців (співробітників), а не тільки осіб, що заміщають корупційно-небезпечні посади. Особливу увагу законодавець приділяє відповідальності керівника, якому стало відомо про виникнення у підлеглого йому особи особистої зацікавленості, яка призводить або може призвести до конфлікту інтересів. У

разі вжиття ним заходів щодо запобігання і (або) врегулювання конфлікту інтересів, стороною якого є підлегла йому особа, такий керівник також підлягає звільненню (звільненню з посади) у зв'язку з втратою довіри [446, с. 6].

Зауважимо, що в навчально-методичному збірнику «Протидія корупції в органах виконавчої влади та органах самоврядування: методичні рекомендації» зазначено, що необхідно «перевіряти наявність у державного службовця конфлікту інтересів, тобто наявність у нього власних інтересів, пов'язаних з його родиною, близькими родичами, друзями, особами та організаціями, з якими він має або мав спільні ділові чи політичні інтереси, що не узгоджується з інтересами служби, впливають або можуть впливати на неупереджене та об'єктивне виконання службових обов'язків. Будь-який з таких конфліктів має бути вирішений до прийняття на службу чи призначення на нову посаду» [510, с. 13].

Отже, державному службовцю (співробітнику) заборонено здійснювати службові (посадові) обов'язки за наявності конфлікту інтересів. При цьому обов'язком державного службовця є вжиття всіх необхідних заходів для запобігання або врегулювання конфлікту інтересів. Після того, як державному службовцю (співробітнику) стане відомо про конфлікт інтересів, він зобов'язаний негайно повідомити про нього свого безпосереднього керівника або керівника державного органу. Отримавши інформацію від державного службовця (співробітника) або з інших джерел, безпосередній керівник (керівництво державного органу) зобов'язаний оперативно вжити всіх необхідних заходів для запобігання та врегулювання конфлікту інтересів.

З розглянутого можна зробити висновок, що під визначення «конфлікт інтересів» потрапляє безліч життєвих ситуацій, в яких державний службовець (співробітник) може опинитися в процесі професійної діяльності, а саме при виконанні посадових (службових) обов'язків, оскільки межі між публічними і особистими інтересами не завжди визначені.

Тому, на нашу думку, ефективність застосування законодавства про конфлікт інтересів залежить від того, наскільки буде зрозумілим визначення конфлікту інтересів. Це визначення має адекватно відображатися у свідомості державної посадової особи і впливати на мотивацію її дій до стандартів антикорупційної службової поведінки в ситуаціях з корупційними ризиками, забезпечуючи нетерпимість до корупції та спонукаючи до ухвалення соціально-схвалюваних рішень.

разі вжиття ним заходів щодо запобігання і (або) врегулювання конфлікту інтересів, стороною якого є підлегла йому особа, такий керівник також підлягає звільненню (звільненню з посади) у зв'язку з втратою довіри [446, с. 6].

Зауважимо, що в навчально-методичному збірнику «Протидія корупції в органах виконавчої влади та органах самоврядування: методичні рекомендації» зазначено, що необхідно «перевіряти наявність у державного службовця конфлікту інтересів, тобто наявність у нього власних інтересів, пов'язаних з його родиною, близькими родичами, друзями, особами та організаціями, з якими він має або мав спільні ділові чи політичні інтереси, що не узгоджується з інтересами служби, впливають або можуть впливати на неупереджене та об'єктивне виконання службових обов'язків. Будь-який з таких конфліктів має бути вирішений до прийняття на службу чи призначення на нову посаду» [510, с. 13].

Отже, державному службовцю (співробітнику) заборонено здійснювати службові (посадові) обов'язки за наявності конфлікту інтересів. При цьому обов'язком державного службовця є вжиття всіх необхідних заходів для запобігання або врегулювання конфлікту інтересів. Після того, як державному службовцю (співробітнику) стане відомо про конфлікт інтересів, він зобов'язаний негайно повідомити про нього свого безпосереднього керівника або керівника державного органу. Отримавши інформацію від державного службовця (співробітника) або з інших джерел, безпосередній керівник (керівництво державного органу) зобов'язаний оперативно вжити всіх необхідних заходів для запобігання та врегулювання конфлікту інтересів.

З розглянутого можна зробити висновок, що під визначення «конфлікт інтересів» потрапляє безліч життєвих ситуацій, в яких державний службовець (співробітник) може опинитися в процесі професійної діяльності, а саме при виконанні посадових (службових) обов'язків, оскільки межі між публічними і особистими інтересами не завжди визначені.

Тому, на нашу думку, ефективність застосування законодавства про конфлікт інтересів залежить від того, наскільки буде зрозумілим визначення конфлікту інтересів. Це визначення має адекватно відображатися у свідомості державної посадової особи і впливати на мотивацію її дій до стандартів антикорупційної службової поведінки в ситуаціях з корупційними ризиками, забезпечуючи нетерпимість до корупції та спонукаючи до ухвалення соціально-схвалюваних рішень.

2.3. Антикорупційні стандарти службової поведінки як складова частина адміністративно-правового статусу державних службовців

Останнім часом в Україні активізовано пошук шляхів боротьби з такими негативними для суспільства явищами, як корупція, злочини, пов'язані з використанням свого службового (посадового) становища. У системі адміністративно-правового регулювання протидії корупції на державній службі особливе місце належить антикорупційним стандартам службової поведінки, встановленим спеціально для державних службовців. Адже, відхилення державного службовця при здійсненні своїх повноважень від положень посадових інструкцій може сприяти вчиненню корупційних правопорушень, а також бути ознакою корупційно-небезпечної поведінки. В цілому завдання антикорупційних стандартів службової поведінки для державних службовців України полягає у формуванні комплексу знань про корупційні ситуації з метою формування стандартних норм, побудованих з урахуванням правових і морально-етичних норм.

Будь-яке відхилення або деліктна поведінка в системі державної служби має соціальний підтекст. Корупція в цьому розумінні не є винятком, адже протидія їй повинна здійснюватися насамперед через вплив на її соціальні корені, а також причини, які її репродукують. Виходячи з цього, першочерговим завданням має бути не тільки боротьба з корупціонерами в системі державної служби, але і формування такого соціального та адміністративного середовища, в якому корупція не могла б виникнути в принципі, а корупціонери, відповідно, не могли б комфортно перебувати в такому середовищі [511].

А.М. Цирін наголошує, що корупція як соціальне явище охоплює все більше нові сфери суспільної та державної діяльності. Корупційні схеми кардинально змінилися. Основним способом «корупційного видобутку» стало «розпилювання» трильйонів бюджетних коштів. Під впливом нових заборон і обмежень види і форми корупції змінюватимуться, еволюціонуватимуть [512, с. 13]. Ю.А. Нісневич вважає, що у цьому контексті сутність і інституціональний механізм корупції полягають у тому, що посадова особа адміністративно організованої структури, виходячи за встановлені межі і порушуючи нормативну регламентацію своїх посадових повноважень і прав, неправомірно розподіляє і використовує ресурси структури не для реалізації її функцій і завдань, а з метою особистої чи групової вигоди [513].

2.3. Антикорупційні стандарти службової поведінки як складова частина адміністративно-правового статусу державних службовців

Останнім часом в Україні активізовано пошук шляхів боротьби з такими негативними для суспільства явищами, як корупція, злочини, пов'язані з використанням свого службового (посадового) становища. У системі адміністративно-правового регулювання протидії корупції на державній службі особливе місце належить антикорупційним стандартам службової поведінки, встановленим спеціально для державних службовців. Адже, відхилення державного службовця при здійсненні своїх повноважень від положень посадових інструкцій може сприяти вчиненню корупційних правопорушень, а також бути ознакою корупційно-небезпечної поведінки. В цілому завдання антикорупційних стандартів службової поведінки для державних службовців України полягає у формуванні комплексу знань про корупційні ситуації з метою формування стандартних норм, побудованих з урахуванням правових і морально-етичних норм.

Будь-яке відхилення або деліктна поведінка в системі державної служби має соціальний підтекст. Корупція в цьому розумінні не є винятком, адже протидія їй повинна здійснюватися насамперед через вплив на її соціальні корені, а також причини, які її репродукують. Виходячи з цього, першочерговим завданням має бути не тільки боротьба з корупціонерами в системі державної служби, але і формування такого соціального та адміністративного середовища, в якому корупція не могла б виникнути в принципі, а корупціонери, відповідно, не могли б комфортно перебувати в такому середовищі [511].

А.М. Цирін наголошує, що корупція як соціальне явище охоплює все більше нові сфери суспільної та державної діяльності. Корупційні схеми кардинально змінилися. Основним способом «корупційного видобутку» стало «розпилювання» трильйонів бюджетних коштів. Під впливом нових заборон і обмежень види і форми корупції змінюватимуться, еволюціонуватимуть [512, с. 13]. Ю.А. Нісневич вважає, що у цьому контексті сутність і інституціональний механізм корупції полягають у тому, що посадова особа адміністративно організованої структури, виходячи за встановлені межі і порушуючи нормативну регламентацію своїх посадових повноважень і прав, неправомірно розподіляє і використовує ресурси структури не для реалізації її функцій і завдань, а з метою особистої чи групової вигоди [513].

Ми поділяємо думку В.Р. Кравця, згідно з якою «... державний службовець не має права вчиняти корупцію і корупційні діяння» [514, с. 162]. Наприклад, у країнах з високою правовою культурою, хабарів не беруть не тому, що бояться, а тому, що невігідно, це руйнує їхню кар'єру. Безперечно, це суттєвий стимул до антикорупційної діяльності. Забезпечити його можливо своєчасним виявленням правопорушень і невідворотністю покарання.

В.М. Манасіна стверджує, що «володіючи повноваженнями за державною посадою, службовець, реалізуючи ці повноваження, водночас отримує значні можливості для їх використання в цілях, які не пов'язані з посадою і навіть протипоказані останній: у політичних цілях, в інтересах третіх осіб, з метою особистого збагачення. Тому законодавство багатьох країн містить офіційні відкриті положення про обмеження правового статусу осіб, які перебувають на державній службі» [515, с. 174]. Водночас сучасне антикорупційне законодавство України, в тому числі і сфера антикорупційних стандартів поведінки державних службовців не відповідає нормам міжнародного права і потребує подальшого вдосконалення. Розробка антикорупційних стандартів і механізму їх реалізації є пріоритетним напрямом у формуванні та впровадженні державної політики в цій сфері [516].

Отже, для вирішення проблеми протидії корупції на державній службі потрібен комплекс заходів, а не точкові рішення. Зокрема, необхідно створити антикорупційні стандарти службової поведінки державних службовців, які повинні відповідати (бути узгоджені) сфері державного управління, функціям, які виконує відповідний службовець, а також корупційним ризикам, пов'язаним із службовою діяльністю та займаною посадою. Антикорупційні стандарти службової поведінки державних службовців, засновані на знанні загальних прав і обов'язків, повинні стати нормою для всіх. Тільки в такому випадку боротьба з корупцією зможе дати певні позитивні результати, знизити рівень корупції в Україні до тієї межі, коли це явище не буде загрожувати національній безпеці нашої держави.

Безумовно, необхідним елементом у системі законодавчих заходів, спрямованих на попередження і припинення корупції в системі державної служби, має стати вироблення стандартів поведінки державних службовців при прийнятті ними службових рішень, які б виключили або істотно обмежили можливість мотивування прийняття рішень з корисливими інтересами. Потрібна система норм, яка, з одного боку, була б своєрідним еталоном, з яким службовці могли б звіряти свої дії, а з іншого — давала б можливість виявляти сприятливі умови для вчинення корисливих зловживань і попереджувати їх [517, с. 17–18].

Ми поділяємо думку В.Р. Кравця, згідно з якою «... державний службовець не має права вчиняти корупцію і корупційні діяння» [514, с. 162]. Наприклад, у країнах з високою правовою культурою, хабарів не беруть не тому, що бояться, а тому, що невігідно, це руйнує їхню кар'єру. Безперечно, це суттєвий стимул до антикорупційної діяльності. Забезпечити його можливо своєчасним виявленням правопорушень і невідворотністю покарання.

В.М. Манасіна стверджує, що «володіючи повноваженнями за державною посадою, службовець, реалізуючи ці повноваження, водночас отримує значні можливості для їх використання в цілях, які не пов'язані з посадою і навіть протипоказані останній: у політичних цілях, в інтересах третіх осіб, з метою особистого збагачення. Тому законодавство багатьох країн містить офіційні відкриті положення про обмеження правового статусу осіб, які перебувають на державній службі» [515, с. 174]. Водночас сучасне антикорупційне законодавство України, в тому числі і сфера антикорупційних стандартів поведінки державних службовців не відповідає нормам міжнародного права і потребує подальшого вдосконалення. Розробка антикорупційних стандартів і механізму їх реалізації є пріоритетним напрямом у формуванні та впровадженні державної політики в цій сфері [516].

Отже, для вирішення проблеми протидії корупції на державній службі потрібен комплекс заходів, а не точкові рішення. Зокрема, необхідно створити антикорупційні стандарти службової поведінки державних службовців, які повинні відповідати (бути узгоджені) сфері державного управління, функціям, які виконує відповідний службовець, а також корупційним ризикам, пов'язаним із службовою діяльністю та займаною посадою. Антикорупційні стандарти службової поведінки державних службовців, засновані на знанні загальних прав і обов'язків, повинні стати нормою для всіх. Тільки в такому випадку боротьба з корупцією зможе дати певні позитивні результати, знизити рівень корупції в Україні до тієї межі, коли це явище не буде загрожувати національній безпеці нашої держави.

Безумовно, необхідним елементом у системі законодавчих заходів, спрямованих на попередження і припинення корупції в системі державної служби, має стати вироблення стандартів поведінки державних службовців при прийнятті ними службових рішень, які б виключили або істотно обмежили можливість мотивування прийняття рішень з корисливими інтересами. Потрібна система норм, яка, з одного боку, була б своєрідним еталоном, з яким службовці могли б звіряти свої дії, а з іншого — давала б можливість виявляти сприятливі умови для вчинення корисливих зловживань і попереджувати їх [517, с. 17–18].

У зв'язку з проведенням політики модернізації актуальною є розробка моделі антикорупційної поведінки державних службовців на етапі формування інноваційної держави. Адміністративно-правова модель, а, відповідно, і режим антикорупційної діяльності службовців охоплюють насамперед методологію вирішення спільних проблем професійної службової діяльності (закономірності її побудови та дії), суворе дотримання принципів функціонування антикорупційної системи державної служби, її нормативно-правове забезпечення. Нова організація антикорупційної службової діяльності як частина моделі включає підтримку прогресивних тенденцій розвитку як загальних, так і специфічних рис антикорупційної поведінки службовців, їх стратегічну спрямованість і реалізацію [518].

Н.Н. Розанова вважає, що одним із пріоритетних напрямів, має стати створення антикорупційного стандарту поведінки як безпосередньо для чиновників, так і в суспільстві в цілому. На її думку в такому зв'язку кристалізується проблема створення якісного, високопрофесійного корпусу держслужбовців. Необхідно формувати такий кадровий потенціал, який забезпечить ефективне функціонування та розвиток державного апарату та органів місцевої влади. Серед дієвих механізмів реалізації цих процесів першочерговими вчена визначає підвищення якості професійного розвитку і освіти чиновників [519].

Такий стандарт службової поведінки повинен бути певним гарантом на шляху розвитку того середовища в системі державної служби, яке було б нетерпимим до будь-яких форм корупції. Розглядаючи структуру антикорупційних стандартів службової поведінки державних цивільних службовців, доцільно зауважити, що такі стандарти повинні чітко визначати межі забороненої і дозволеної поведінки як для самого службовця, так і для членів його сім'ї, і, як мінімум, близьких родичів. Ці вимоги також повинні стосуватися і представників бізнесу, а також громадян, які контактують з відповідним чиновником [520; 521, с. 13].

Б.М. Комахін вважає, що «стратегічна модель антикорупційної поведінки покликана бути типовим зразком певних дій (бездіяльності) кожного службовця, спрямованих на запобігання корупції та забезпечення конституційної рівності всіх перед законом і судом» [518]. Тобто, до основних завдань введення антикорупційних стандартів службової поведінки необхідно віднести такі: створення системи протидії корупції; усунення факторів, що сприяють створенню умов для прояву корупції; формування нетерпимості до корупційного поведінки.

У зв'язку з проведенням політики модернізації актуальною є розробка моделі антикорупційної поведінки державних службовців на етапі формування інноваційної держави. Адміністративно-правова модель, а, відповідно, і режим антикорупційної діяльності службовців охоплюють насамперед методологію вирішення спільних проблем професійної службової діяльності (закономірності її побудови та дії), суворе дотримання принципів функціонування антикорупційної системи державної служби, її нормативно-правове забезпечення. Нова організація антикорупційної службової діяльності як частина моделі включає підтримку прогресивних тенденцій розвитку як загальних, так і специфічних рис антикорупційної поведінки службовців, їх стратегічну спрямованість і реалізацію [518].

Н.Н. Розанова вважає, що одним із пріоритетних напрямів, має стати створення антикорупційного стандарту поведінки як безпосередньо для чиновників, так і в суспільстві в цілому. На її думку в такому зв'язку кристалізується проблема створення якісного, високопрофесійного корпусу держслужбовців. Необхідно формувати такий кадровий потенціал, який забезпечить ефективне функціонування та розвиток державного апарату та органів місцевої влади. Серед дієвих механізмів реалізації цих процесів першочерговими вчена визначає підвищення якості професійного розвитку і освіти чиновників [519].

Такий стандарт службової поведінки повинен бути певним гарантом на шляху розвитку того середовища в системі державної служби, яке було б нетерпимим до будь-яких форм корупції. Розглядаючи структуру антикорупційних стандартів службової поведінки державних цивільних службовців, доцільно зауважити, що такі стандарти повинні чітко визначати межі забороненої і дозволеної поведінки як для самого службовця, так і для членів його сім'ї, і, як мінімум, близьких родичів. Ці вимоги також повинні стосуватися і представників бізнесу, а також громадян, які контактують з відповідним чиновником [520; 521, с. 13].

Б.М. Комахін вважає, що «стратегічна модель антикорупційної поведінки покликана бути типовим зразком певних дій (бездіяльності) кожного службовця, спрямованих на запобігання корупції та забезпечення конституційної рівності всіх перед законом і судом» [518]. Тобто, до основних завдань введення антикорупційних стандартів службової поведінки необхідно віднести такі: створення системи протидії корупції; усунення факторів, що сприяють створенню умов для прояву корупції; формування нетерпимості до корупційного поведінки.

Як зазначає М.І. Еникеев, сучасне російське суспільство, службова діяльність висувають до співробітника і службовця певні моральні вимоги, які відображаються в його свідомості у вигляді відповідних уявлень і понять, що становлять у сукупності їх моральну свідомість. Ця свідомість, наказуючи певний стиль життя, суть обов'язку, суб'єктивно регулює антикорупційну поведінку ... [522].

Зауважимо, що антикорупційна поведінка є насамперед реалізацією професійно-етичних, деонтологічних цінностей і норм, що не допускають корупційні устремління [523, с. 35–36]. Безперечно й те, що антикорупційна поведінка формується внаслідок морального виховання. Процес останнього складається з вивчення теоретичних основ моралі, формування морально-естетичних уявлень і понять, а також з організації вивчення досвіду поведінки, яка відповідає нормам моралі суспільства, вимогам цивільної та військової дисциплін [523, с. 36].

Антикорупційну поведінку можна визначити як «сукупність вчинків і дій посадової особи або групи осіб, здійснюваних у межах встановлених законом повноважень, у процесі взаємодії між собою і з зовнішнім середовищем з приводу виконання ними своїх посадових обов'язків і в цілях активної протидії будь-якого прояву корупції» [524]. Антикорупційна поведінка працівника ОВС — набір поведінкових реакцій, спрямованих на чітке дотримання законності і неприйняття корупції в усіх її численних проявах [523, с. 27].

Так, до антикорупційної поведінки держаних службовців необхідно віднести такі вимоги: державні службовці повинні протистояти проявам корупції, не допускати корупційних правопорушень або діянь, пов'язаних з корупцією; державні службовці повинні припиняти факти корупційних правопорушень з боку інших державних службовців; державний службовець, якщо має достовірну інформацію про корупційне правопорушення, повинен вжити необхідних заходів щодо запобігання і припинення такого правопорушення; державні службовці повинні вживати заходів щодо недопущення конфлікту інтересів.

А.Ю. Ватель зазначає, що в системі адміністративно-правового регулювання протидії корупції на державній цивільній службі особливе місце займають антикорупційні стандарти службової поведінки, встановлені саме для державних цивільних службовців. Зміст зазначених стандартів достатньо різноманітний, але, як показує дослідження, ці стандарти насамперед повинні наповнюватися адміністративними та етичними складовими [521, с. 13–14].

Уперше термін «антикорупційні стандарти» було використано у Модельному законі «Основи законодавства про антикорупційну політику» [162], а саме: антикорупційні стандарти — це єдині для ві-

Як зазначає М.І. Еникеев, сучасне російське суспільство, службова діяльність висувають до співробітника і службовця певні моральні вимоги, які відображаються в його свідомості у вигляді відповідних уявлень і понять, що становлять у сукупності їх моральну свідомість. Ця свідомість, наказуючи певний стиль життя, суть обов'язку, суб'єктивно регулює антикорупційну поведінку ... [522].

Зауважимо, що антикорупційна поведінка є насамперед реалізацією професійно-етичних, деонтологічних цінностей і норм, що не допускають корупційні устремління [523, с. 35–36]. Безперечно й те, що антикорупційна поведінка формується внаслідок морального виховання. Процес останнього складається з вивчення теоретичних основ моралі, формування морально-естетичних уявлень і понять, а також з організації вивчення досвіду поведінки, яка відповідає нормам моралі суспільства, вимогам цивільної та військової дисциплін [523, с. 36].

Антикорупційну поведінку можна визначити як «сукупність вчинків і дій посадової особи або групи осіб, здійснюваних у межах встановлених законом повноважень, у процесі взаємодії між собою і з зовнішнім середовищем з приводу виконання ними своїх посадових обов'язків і в цілях активної протидії будь-якого прояву корупції» [524]. Антикорупційна поведінка працівника ОВС — набір поведінкових реакцій, спрямованих на чітке дотримання законності і неприйняття корупції в усіх її численних проявах [523, с. 27].

Так, до антикорупційної поведінки держаних службовців необхідно віднести такі вимоги: державні службовці повинні протистояти проявам корупції, не допускати корупційних правопорушень або діянь, пов'язаних з корупцією; державні службовці повинні припиняти факти корупційних правопорушень з боку інших державних службовців; державний службовець, якщо має достовірну інформацію про корупційне правопорушення, повинен вжити необхідних заходів щодо запобігання і припинення такого правопорушення; державні службовці повинні вживати заходів щодо недопущення конфлікту інтересів.

А.Ю. Ватель зазначає, що в системі адміністративно-правового регулювання протидії корупції на державній цивільній службі особливе місце займають антикорупційні стандарти службової поведінки, встановлені саме для державних цивільних службовців. Зміст зазначених стандартів достатньо різноманітний, але, як показує дослідження, ці стандарти насамперед повинні наповнюватися адміністративними та етичними складовими [521, с. 13–14].

Уперше термін «антикорупційні стандарти» було використано у Модельному законі «Основи законодавства про антикорупційну політику» [162], а саме: антикорупційні стандарти — це єдині для ві-

докремленої сфери правового регулювання гарантії, обмеження чи заборони, що забезпечують попередження або зменшення впливу корупції на функціонування даної сфери. Наприклад, Федеральним Законом РФ «Про протидію корупції» [608] передбачено напрям діяльності державних органів щодо підвищення ефективності протидії корупції, як-от «введення антикорупційних стандартів, тобто встановлення для відповідної сфери діяльності єдиної системи заборон, обмежень і дозволів, які забезпечують попередження корупції в даній галузі».

В Україні правовою основою антикорупційного стандарту є закони «Про запобігання корупції» [119] та «Про державну службу» [420]. Зауважимо, в Законі України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 року не передбачено подібної термінології.

Поширений у світовій юридичній практиці термін «антикорупційні стандарти» (anticorruption standards) означає певний набір основоположних, офіційно закріплених правил, яким повинні відповідати нормативні приписи, що регулюють конкретні види державно-владної діяльності для того, щоб обмежити корупційні процеси в ній, дозволити своєчасно виявляти конкретні факти корупції, запобігати їх негативним наслідкам [525].

Згідно з постулатами філософсько-етичного вчення Сонячний Шлях (автор і теоретик — М.Н. Щелкогонов) «антикорупційний стандарт поведінки полягає в дотриманні загальнолюдських морально-етичних гуманістичних принципів і відданого служіння людству, батьківщині і своїй справі. Створити його неможливо ніяким іншим шляхом, лише здійснюючи послідовну і систематичну освіту і виховання підростаючого покоління» [526].

За своїм змістом антикорупційні стандарти в системі державної служби представляють сукупність механізмів, спрямованих на мінімізацію корупційних ризиків при здійсненні службової діяльності.

Відтак, антикорупційні стандарти являють собою єдину систему заборон, обмежень, обов'язків і дозволів, спрямованих на попередження корупції для відповідної галузі соціальної діяльності. Встановлення єдиної системи заборон, обмежень і дозволів на державній службі визначається як один з основних напрямків профілактики корупції [527].

О.В. Репринцев вважає, що антикорупційний стандарт поведінки особистості формується за рахунок вироблення стійкої звички домагатися в житті всього самостійно, не покладатися на іншого, не жити за рахунок інших — «Самостоянье человека — залог величия его!» (О.С. Пушкін). Такий стандарт не виникає стихійно, раптово, — він

докремленої сфери правового регулювання гарантії, обмеження чи заборони, що забезпечують попередження або зменшення впливу корупції на функціонування даної сфери. Наприклад, Федеральним Законом РФ «Про протидію корупції» [608] передбачено напрям діяльності державних органів щодо підвищення ефективності протидії корупції, як-от «введення антикорупційних стандартів, тобто встановлення для відповідної сфери діяльності єдиної системи заборон, обмежень і дозволів, які забезпечують попередження корупції в даній галузі».

В Україні правовою основою антикорупційного стандарту є закони «Про запобігання корупції» [119] та «Про державну службу» [420]. Зауважимо, в Законі України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 року не передбачено подібної термінології.

Поширений у світовій юридичній практиці термін «антикорупційні стандарти» (anticorruption standards) означає певний набір основоположних, офіційно закріплених правил, яким повинні відповідати нормативні приписи, що регулюють конкретні види державно-владної діяльності для того, щоб обмежити корупційні процеси в ній, дозволити своєчасно виявляти конкретні факти корупції, запобігати їх негативним наслідкам [525].

Згідно з постулатами філософсько-етичного вчення Сонячний Шлях (автор і теоретик — М.Н. Щелкогонов) «антикорупційний стандарт поведінки полягає в дотриманні загальнолюдських морально-етичних гуманістичних принципів і відданого служіння людству, батьківщині і своїй справі. Створити його неможливо ніяким іншим шляхом, лише здійснюючи послідовну і систематичну освіту і виховання підростаючого покоління» [526].

За своїм змістом антикорупційні стандарти в системі державної служби представляють сукупність механізмів, спрямованих на мінімізацію корупційних ризиків при здійсненні службової діяльності.

Відтак, антикорупційні стандарти являють собою єдину систему заборон, обмежень, обов'язків і дозволів, спрямованих на попередження корупції для відповідної галузі соціальної діяльності. Встановлення єдиної системи заборон, обмежень і дозволів на державній службі визначається як один з основних напрямків профілактики корупції [527].

О.В. Репринцев вважає, що антикорупційний стандарт поведінки особистості формується за рахунок вироблення стійкої звички домагатися в житті всього самостійно, не покладатися на іншого, не жити за рахунок інших — «Самостоянье человека — залог величия его!» (О.С. Пушкін). Такий стандарт не виникає стихійно, раптово, — він

продукт усього попереднього часу соціального розвитку людини; він результат адекватної оцінки особистістю самої себе, своїх можливостей, точного й адекватного цим можливостям визначення життєвих цілей і стратегії; він — результат наполегливої праці людини над самим собою, «выделявания себя в человека», терплячого вирощування в собі людського [528, с. 40—41].

Формування стандартів поведінки починається насамперед з висунення вимог до самого себе, виховання необхідних рис характеру. Моральна стійкість, непідкупність державного службовця, його відданість інтересам служби, вірність службовому обов'язку становлять основу професійно-етичного стандарту антикорупційної поведінки. І ті властивості людського характеру, які традиційно розглядалися як високоморальні підвалини особистості, є невід'ємною стороною службової діяльності державного службовця, показником досконалості його професійної майстерності, рівня його морального і культурного розвитку [529].

Основу професійно-етичного стандарту антикорупційного поведінки становить дотримання таких принципів: корупційно небезпечною є будь-яка ситуація у службовій діяльності, що створює можливість порушення норм, обмежень і заборон, встановлених для співробітника законодавством Російської Федерації; не допускати зловживань службовим становищем, фактів корупції, не приймати підношень за дії як посадової особи (одержання неналежної вигоди); співробітник, незалежно від займаного ним службового становища, повинен вживати заходів антикорупційної захисту, що помагають у запобіганні та рішучому подоланні корупційно небезпечних ситуацій та їх наслідків; необхідність формування у співробітника навичок антикорупційної поведінки передбачає свідоме покладання на себе моральних зобов'язань, обмежень і заборон [530].

Антикорупційні стандарти прокурорської діяльності складають єдині для такої сфери правового регулювання гарантії, обмеження та заборони, які забезпечують попередження (або зменшення впливу) корупції у даній сфері. Вони спрямовані на розробку, застосування та посилення: а) норм поведінки прокурорів для коректного, чесного та належного виконання державних функцій; б) механізму забезпечення дотримання таких норм з метою забезпечення правильного розуміння прокурорами своїх обов'язків та етичних правил. Мета створення та реалізації антикорупційних стандартів полягає в тому, щоб: а) закріпити моральні та професійно-етичні аспекти антикорупційної поведінки прокурорів, заснованої на єдиній системі дозволів, заборон, обмежень та обов'язків; б) стабілізувати систему служби в органах прокуратури

продукт усього попереднього часу соціального розвитку людини; він результат адекватної оцінки особистістю самої себе, своїх можливостей, точного й адекватного цим можливостям визначення життєвих цілей і стратегії; він — результат наполегливої праці людини над самим собою, «выделявания себя в человека», терплячого вирощування в собі людського [528, с. 40—41].

Формування стандартів поведінки починається насамперед з висунення вимог до самого себе, виховання необхідних рис характеру. Моральна стійкість, непідкупність державного службовця, його відданість інтересам служби, вірність службовому обов'язку становлять основу професійно-етичного стандарту антикорупційної поведінки. І ті властивості людського характеру, які традиційно розглядалися як високоморальні підвалини особистості, є невід'ємною стороною службової діяльності державного службовця, показником досконалості його професійної майстерності, рівня його морального і культурного розвитку [529].

Основу професійно-етичного стандарту антикорупційного поведінки становить дотримання таких принципів: корупційно небезпечною є будь-яка ситуація у службовій діяльності, що створює можливість порушення норм, обмежень і заборон, встановлених для співробітника законодавством Російської Федерації; не допускати зловживань службовим становищем, фактів корупції, не приймати підношень за дії як посадової особи (одержання неналежної вигоди); співробітник, незалежно від займаного ним службового становища, повинен вживати заходів антикорупційної захисту, що помагають у запобіганні та рішучому подоланні корупційно небезпечних ситуацій та їх наслідків; необхідність формування у співробітника навичок антикорупційної поведінки передбачає свідоме покладання на себе моральних зобов'язань, обмежень і заборон [530].

Антикорупційні стандарти прокурорської діяльності складають єдині для такої сфери правового регулювання гарантії, обмеження та заборони, які забезпечують попередження (або зменшення впливу) корупції у даній сфері. Вони спрямовані на розробку, застосування та посилення: а) норм поведінки прокурорів для коректного, чесного та належного виконання державних функцій; б) механізму забезпечення дотримання таких норм з метою забезпечення правильного розуміння прокурорами своїх обов'язків та етичних правил. Мета створення та реалізації антикорупційних стандартів полягає в тому, щоб: а) закріпити моральні та професійно-етичні аспекти антикорупційної поведінки прокурорів, заснованої на єдиній системі дозволів, заборон, обмежень та обов'язків; б) стабілізувати систему служби в органах прокуратури

завдяки виключенню з практики їх функціонування корупційних елементів, таких як: хабарництво, протекціонізм, правовий нігілізм тощо; в) зміцнити впевненість громадян у чесності та непідкупності прокурорських працівників [531, с. 16].

На нашу думку, при визначенні цього терміна необхідно взяти до уваги етимологічне значення поняття «стандарт», що в сучасній літературній мові розуміється, як стандарт (від англ. standard — норма, зразок), у широкому значенні — зразок, еталон, модель, мірило, взірць, що застосовуються як вихідні для порівняння з ними інших подібних об'єктів. Зокрема, учені зокрема сприймають стандарти як правові норми, наповнені тим чи іншим змістом.

Аналіз словників та енциклопедичних видань дозволив виявити багатозначність використання цього поняття внаслідок переносу з технічної сфери в соціальну (див. Додаток Н).

Ми поділяємо думку Н.В. Дупак, що стандарт виступає як мета, досягнення якої треба прагнути і як результат, що має бути зіставлено з метою. Разом з тим стандарт — це також і могутній засіб підвищення якості предметної діяльності, що приводить до очікуваного результату. Стандартизація не знищує творчий початок у будь-якій цілеспрямованій діяльності, вона не зводиться до твердого регламентування й алгоритмізації усього. Стандартизація виступає лише як засіб організації діяльності. Загалом стандартизація спрямована на досягнення належного рівня якості в будь-якій сфері людської діяльності [535, с. 53].

На нашу думку, необхідно зауважити, що антикорупційні стандарти службової поведінки державних службовців є складовою їх адміністративно-правового статусу, у зв'язку з цим до їх складу входять заборони, обмеження, обов'язки, стимули, а також вимоги морально-етичного характеру за недотримання яких застосовують заходи дисциплінарного, адміністративного або іншого впливу.

А.В. Линник зазначає, що «антикорупційні стандарти є частиною загальних стандартів поведінки державних службовців. Будучи заходами щодо попередження актів корупції, такі стандарти спрямовані на розробку, застосування та посилення: а) норм поведінки для конкретного, чесного та належного виконання державних функцій; б) механізмів забезпечення дотримання цих норм поведінки, інструкцій для державних співробітників з метою забезпечення правильного розуміння норм своїх обов'язків і етичних правил, що регулюють їх діяльність» [516].

А.В. Бутков стверджує, що норми поведінки, пов'язані з обмеженням корупційних можливостей, можуть бути досить деталізованими. Розробляючи їх, потрібно брати до уваги особливості адміністративно-правового статусу тих чи інших державних службовців з

завдяки виключенню з практики їх функціонування корупційних елементів, таких як: хабарництво, протекціонізм, правовий нігілізм тощо; в) зміцнити впевненість громадян у чесності та непідкупності прокурорських працівників [531, с. 16].

На нашу думку, при визначенні цього терміна необхідно взяти до уваги етимологічне значення поняття «стандарт», що в сучасній літературній мові розуміється, як стандарт (від англ. standard — норма, зразок), у широкому значенні — зразок, еталон, модель, мірило, взірць, що застосовуються як вихідні для порівняння з ними інших подібних об'єктів. Зокрема, учені зокрема сприймають стандарти як правові норми, наповнені тим чи іншим змістом.

Аналіз словників та енциклопедичних видань дозволив виявити багатозначність використання цього поняття внаслідок переносу з технічної сфери в соціальну (див. Додаток Н).

Ми поділяємо думку Н.В. Дупак, що стандарт виступає як мета, досягнення якої треба прагнути і як результат, що має бути зіставлено з метою. Разом з тим стандарт — це також і могутній засіб підвищення якості предметної діяльності, що приводить до очікуваного результату. Стандартизація не знищує творчий початок у будь-якій цілеспрямованій діяльності, вона не зводиться до твердого регламентування й алгоритмізації усього. Стандартизація виступає лише як засіб організації діяльності. Загалом стандартизація спрямована на досягнення належного рівня якості в будь-якій сфері людської діяльності [535, с. 53].

На нашу думку, необхідно зауважити, що антикорупційні стандарти службової поведінки державних службовців є складовою їх адміністративно-правового статусу, у зв'язку з цим до їх складу входять заборони, обмеження, обов'язки, стимули, а також вимоги морально-етичного характеру за недотримання яких застосовують заходи дисциплінарного, адміністративного або іншого впливу.

А.В. Линник зазначає, що «антикорупційні стандарти є частиною загальних стандартів поведінки державних службовців. Будучи заходами щодо попередження актів корупції, такі стандарти спрямовані на розробку, застосування та посилення: а) норм поведінки для конкретного, чесного та належного виконання державних функцій; б) механізмів забезпечення дотримання цих норм поведінки, інструкцій для державних співробітників з метою забезпечення правильного розуміння норм своїх обов'язків і етичних правил, що регулюють їх діяльність» [516].

А.В. Бутков стверджує, що норми поведінки, пов'язані з обмеженням корупційних можливостей, можуть бути досить деталізованими. Розробляючи їх, потрібно брати до уваги особливості адміністративно-правового статусу тих чи інших державних службовців з

урахуванням того, що ці норми повинні діяти з найбільшою ефективністю [536, с. 226].

На думку Г.М. Глибіної, адміністративно-правовий статус — це юридична категорія, характерна кожній особі, за якою адміністративне право визнає здатність бути його суб'єктом [537, с. 40].

Адміністративно-правовий статус громадян України характеризується такими ознаками: не є самостійною категорією, а є складовою загального правового статусу громадян України; поширюється на певне коло суб'єктів; відображає особливості держави та громадян як учасників адміністративно-правових відносин; складові адміністративно-правового статусу (адміністративна правосуб'єктність та адміністративна деліктоздатність) залежать одне від одного та перебувають у постійному взаємозв'язку; характеризується меншою стабільністю порівнянно з правовим статусом [538].

М.А. Бояринцева стверджує: «Головною особливістю адміністративно-правового статусу державних службовців є те, що вони представляють кадровий склад (або персонал) органів державної виконавчої влади. Через них, як робітників відповідних державних органів, реалізуються задачі і функції державної виконавчої влади на різних рівнях і в різноманітних сферах державного та громадського життя» [539, с. 204].

Зокрема, адміністративно-правовий статус державного службовця пенітенціарної системи — це визначена у нормативно-правових актах система прав, свобод, обов'язків, обмежень, морально-правових вимог і гарантій професійної діяльності у сфері виконання кримінальних покарань, його соціально-правовий захист і особливості юридичної відповідальності [540 БОГ, с. 71].

Н.В. Дараганова зазначає, що сам адміністративно-правовий статус, як і загальний правовий, є неоднорідним і його можна класифікувати на різні групи, категорії, залежно від наявності різних суб'єктів адміністративного права, які мають як спільні, так і характерні тільки їм риси, і, відповідно, адміністративно-правовий статус одних суб'єктів адміністративного права відрізняється від адміністративно-правового статусу інших суб'єктів [541, с. 10].

На нушу думку, потрібно зазначити, що адміністративно-правовий статус є різновидом правового статусу, точніше адміністративно-правовий статус є частиною правового статусу, який є ширшим за значенням.

У.І. Ляхович вважає: «адміністративно-правовий статус державного службовця є частиною його загального правового статусу, ви-

урахуванням того, що ці норми повинні діяти з найбільшою ефективністю [536, с. 226].

На думку Г.М. Глибіної, адміністративно-правовий статус — це юридична категорія, характерна кожній особі, за якою адміністративне право визнає здатність бути його суб'єктом [537, с. 40].

Адміністративно-правовий статус громадян України характеризується такими ознаками: не є самостійною категорією, а є складовою загального правового статусу громадян України; поширюється на певне коло суб'єктів; відображає особливості держави та громадян як учасників адміністративно-правових відносин; складові адміністративно-правового статусу (адміністративна правосуб'єктність та адміністративна деліктоздатність) залежать одне від одного та перебувають у постійному взаємозв'язку; характеризується меншою стабільністю порівнянно з правовим статусом [538].

М.А. Бояринцева стверджує: «Головною особливістю адміністративно-правового статусу державних службовців є те, що вони представляють кадровий склад (або персонал) органів державної виконавчої влади. Через них, як робітників відповідних державних органів, реалізуються задачі і функції державної виконавчої влади на різних рівнях і в різноманітних сферах державного та громадського життя» [539, с. 204].

Зокрема, адміністративно-правовий статус державного службовця пенітенціарної системи — це визначена у нормативно-правових актах система прав, свобод, обов'язків, обмежень, морально-правових вимог і гарантій професійної діяльності у сфері виконання кримінальних покарань, його соціально-правовий захист і особливості юридичної відповідальності [540 БОГ, с. 71].

Н.В. Дараганова зазначає, що сам адміністративно-правовий статус, як і загальний правовий, є неоднорідним і його можна класифікувати на різні групи, категорії, залежно від наявності різних суб'єктів адміністративного права, які мають як спільні, так і характерні тільки їм риси, і, відповідно, адміністративно-правовий статус одних суб'єктів адміністративного права відрізняється від адміністративно-правового статусу інших суб'єктів [541, с. 10].

На нушу думку, потрібно зазначити, що адміністративно-правовий статус є різновидом правового статусу, точніше адміністративно-правовий статус є частиною правового статусу, який є ширшим за значенням.

У.І. Ляхович вважає: «адміністративно-правовий статус державного службовця є частиною його загального правового статусу, ви-

значає місце і призначення державного службовця у системі органів державної влади, надає йому можливість, а також визначає необхідність у здійсненні державним службовцем державно-владних повноважень, спрямованих на реалізацію функцій відповідних суб'єктів державного управління» [542, с. 23]. На думку В.Т. Білоуса, правовий статус асоціюється зі стабільним правовим станом, а правове становище розглядається як динамічний розвиток сукупності прав і обов'язків особи, що зумовлено її вступом до тих чи інших правовідносин [543, с. 124].

Термін «правовий статус» має збірний, універсальний характер, він вбирає в себе різні правові статуси, як-то: громадянина, іноземця, особи без громадянства тощо, та відображає реальний стан людини в системі різноманітних суспільних відносин [541, с. 10].

В юридичній літературі запропоновано декілька підходів щодо визначення поняття правового статусу, в структуру якого включається різний набір елементів. Крім того, досить часто відбувається заміна понять «правовий статус», «правове положення» та навіть «правосуб'єктність», особливо щодо особистості. У найбільш стислому вигляді правовий статус визначається в науці як юридично закріплене положення особистості в суспільстві. Осередок, основу правового статусу особистості становлять її права, свободи та обов'язки, що закріплюються в Конституції [324] та інших найважливіших законодавчих актах. Це здебільшого і визначає правове місце особистості в суспільстві, її роль, можливості, участь у державних справах.

Г.М. Глибіна виділяє такі ознаки правового статусу: універсальність, оскільки вона характерна усім суб'єктам права; складається з прав і свобод, відповідних їм обов'язків та відповідальності, яка настає в разі порушення вимог правових норм, що визначають статус; нормативність, адже правовий статус визначається виключно нормами права; характеризує реальне становище суб'єкта у системі суспільних відносин та відповідні цьому становищу особливості [537, с. 40].

Словосполучення «правовий статус» складається з двох слів «правовий», коренем якого є «право», та «статус». У тлумачному словнику української мови право визначається, як законодавство; здійснювана державою форма законодавства, що залежить від соціального устрою країни; система встановлених державою правил і норм, які регулюють правовідносини [544, с. 481]. Норми права фактично становлять основу правового статусу суб'єкта права чи конкретних правовідносин.

значає місце і призначення державного службовця у системі органів державної влади, надає йому можливість, а також визначає необхідність у здійсненні державним службовцем державно-владних повноважень, спрямованих на реалізацію функцій відповідних суб'єктів державного управління» [542, с. 23]. На думку В.Т. Білоуса, правовий статус асоціюється зі стабільним правовим станом, а правове становище розглядається як динамічний розвиток сукупності прав і обов'язків особи, що зумовлено її вступом до тих чи інших правовідносин [543, с. 124].

Термін «правовий статус» має збірний, універсальний характер, він вбирає в себе різні правові статуси, як-то: громадянина, іноземця, особи без громадянства тощо, та відображає реальний стан людини в системі різноманітних суспільних відносин [541, с. 10].

В юридичній літературі запропоновано декілька підходів щодо визначення поняття правового статусу, в структуру якого включається різний набір елементів. Крім того, досить часто відбувається заміна понять «правовий статус», «правове положення» та навіть «правосуб'єктність», особливо щодо особистості. У найбільш стислому вигляді правовий статус визначається в науці як юридично закріплене положення особистості в суспільстві. Осередок, основу правового статусу особистості становлять її права, свободи та обов'язки, що закріплюються в Конституції [324] та інших найважливіших законодавчих актах. Це здебільшого і визначає правове місце особистості в суспільстві, її роль, можливості, участь у державних справах.

Г.М. Глибіна виділяє такі ознаки правового статусу: універсальність, оскільки вона характерна усім суб'єктам права; складається з прав і свобод, відповідних їм обов'язків та відповідальності, яка настає в разі порушення вимог правових норм, що визначають статус; нормативність, адже правовий статус визначається виключно нормами права; характеризує реальне становище суб'єкта у системі суспільних відносин та відповідні цьому становищу особливості [537, с. 40].

Словосполучення «правовий статус» складається з двох слів «правовий», коренем якого є «право», та «статус». У тлумачному словнику української мови право визначається, як законодавство; здійснювана державою форма законодавства, що залежить від соціального устрою країни; система встановлених державою правил і норм, які регулюють правовідносини [544, с. 481]. Норми права фактично становлять основу правового статусу суб'єкта права чи конкретних правовідносин.

Становлення поняття «право» сягає своїм корінням ще дохристиянської епохи архаїчного періоду. У групі мов індоєвропейської гілки (у слов'янській і романо-германській) слово «право» означало нормативну систему і праву сторону. Подібне його значення спостерігаємо у французькій, німецькій, іспанській, польській, чеській та інших мовах. Право мало у своїй основі релігійно-моральні погляди. Етимологічно поняття «право» походить від слова «правий» — «протилежний лівому; справедливий; прямий; (перпендикулярний)», яке є первинним значенням і первісною формою слова «право». Слово право в різних мовах має такі первинні значення, як «прямий» (звідси — «правити», «направляти») і «правда» (справедливість, істина) [545, с. 54].

Трактуючи поняття «право» у словниках та енциклопедичних виданнях не мають єдні основи у підходах до визначення (див. Додаток О).

М. Самбор зазначає, що існуючі погляди на розуміння визначення права мають у своєму підґрунті різні за своєю суттю основи: 1) одні автори визначальним у праві вказують на волю людини та суспільства (панівного його класу); 2) інші не уявляють права без державного впливу (примусу), яким останнє забезпечується; 3) деякі дослідники дотримуються думки, що для права характерною є матерія, яка виявляється у писаній нормі поведінки суб'єкта; 4) дехто вважає, що пра во неможливо поза суспільством, суспільними відносинами, тобто останні мають стати невід'ємною частиною дефініції права; 5) ліберальний підхід, що передбачає включення до поняття права гуманістичних засад існування людини, обравши для цього філософсько-правові категорії рівності, свободи та справедливості [549, с. 63].

Право — продукт людської діяльності, у середовищі собі подібних (у суспільстві), метою якого є впорядкування відносин його членів у спосіб, що має забезпечити свободу існування та розвитку кожної особистості, внаслідок встановлення нормативних приписів, які не допустять зловживання можливостями особи у реалізації її інтересів і пригнічення інтересів інших, а також знаходить підтримку та забезпечення з боку найбільшого інституту організації людей — держави [549, с. 63].

Т.О. Мацелик вважає, що «незаперечним є той факт, що право — універсальний регулятор суспільних відносин, засіб узгодження потреб та інтересів, критерій справедливості й масштаб свободи. У багатьох дефініціях поняття «право» — вживається термін «інтерес» [550, с. 49].

Зокрема, вживання терміна «інтереси» у дефініції права свідчить про значущість і безпосереднє відношення інтересу до пра-

Становлення поняття «право» сягає своїм корінням ще дохристиянської епохи архаїчного періоду. У групі мов індоєвропейської гілки (у слов'янській і романо-германській) слово «право» означало нормативну систему і праву сторону. Подібне його значення спостерігаємо у французькій, німецькій, іспанській, польській, чеській та інших мовах. Право мало у своїй основі релігійно-моральні погляди. Етимологічно поняття «право» походить від слова «правий» — «протилежний лівому; справедливий; прямий; (перпендикулярний)», яке є первинним значенням і первісною формою слова «право». Слово право в різних мовах має такі первинні значення, як «прямий» (звідси — «правити», «направляти») і «правда» (справедливість, істина) [545, с. 54].

Трактуючи поняття «право» у словниках та енциклопедичних виданнях не мають єдні основи у підходах до визначення (див. Додаток О).

М. Самбор зазначає, що існуючі погляди на розуміння визначення права мають у своєму підґрунті різні за своєю суттю основи: 1) одні автори визначальним у праві вказують на волю людини та суспільства (панівного його класу); 2) інші не уявляють права без державного впливу (примусу), яким останнє забезпечується; 3) деякі дослідники дотримуються думки, що для права характерною є матерія, яка виявляється у писаній нормі поведінки суб'єкта; 4) дехто вважає, що пра во неможливо поза суспільством, суспільними відносинами, тобто останні мають стати невід'ємною частиною дефініції права; 5) ліберальний підхід, що передбачає включення до поняття права гуманістичних засад існування людини, обравши для цього філософсько-правові категорії рівності, свободи та справедливості [549, с. 63].

Право — продукт людської діяльності, у середовищі собі подібних (у суспільстві), метою якого є впорядкування відносин його членів у спосіб, що має забезпечити свободу існування та розвитку кожної особистості, внаслідок встановлення нормативних приписів, які не допустять зловживання можливостями особи у реалізації її інтересів і пригнічення інтересів інших, а також знаходить підтримку та забезпечення з боку найбільшого інституту організації людей — держави [549, с. 63].

Т.О. Мацелик вважає, що «незаперечним є той факт, що право — універсальний регулятор суспільних відносин, засіб узгодження потреб та інтересів, критерій справедливості й масштаб свободи. У багатьох дефініціях поняття «право» — вживається термін «інтерес» [550, с. 49].

Зокрема, вживання терміна «інтереси» у дефініції права свідчить про значущість і безпосереднє відношення інтересу до пра-

ва. Саме тому впродовж багатьох десятиліть поняття «інтерес» вживається як у науковій літературі, так і в законодавстві більшості держав, а різні аспекти інтересу в праві є традиційною проблемою юридичної науки [551, с. 47].

Сучасна юридична література характеризується широким розмаїттям підходів до розуміння терміна «інтерес» (табл.). Виходячи з трактувань багатьох учених, інтерес поєднує в собі суб'єктивні та об'єктивні аспекти. Суб'єктивна сторона інтересу полягає в психічному налаштуванні суб'єкта інтересу, його спрямованості володіти тими чи іншими об'єктами навколишньої дійсності або пізнавати об'єкти дійсності. Об'єктивна сторона інтересу полягає в певній залежності, обособленості інтересу від його суб'єкта. Тобто інтерес не лише отримує відображення у свідомості суб'єкта, але і існує як факт навколишньої дійсності [552, с. 33].

Людина має волю та свободу волі. Свобода — це її здатність вибирати із наданих їй можливостей, приймати рішення і знанням справи, тобто всієї сукупності наявних умов і факторів, і діяти відповідно до цього вибору. Вибір завжди означає певну позицію, що зумовлює напрям діяльності. Це найвища специфічна людська форма прояву винахідливості як якості, характерні в достатньо розвиненій формі всьому живому. Інтерес і є найважливішою характеристикою цілеспрямованої діяльності суб'єкта, що інтегрує в собі різноманіття елементів внутрішнього і зовнішнього світу, суб'єктивного та об'єктивного [553, с. 73].

В.Н. Протасов вважає, що «... правовідносини можуть здійснюватися в інтересах третіх осіб і в таких випадках мають службовий характер, у їх учасників немає свого інтересу» [554, с. 91]. На думку В.В. Кобзар, службовий інтерес помітно відрізняється від особистого інтересу громадян. Якщо останній є спонукаючим мотивом для задоволення особистих потреб, то службовий інтерес працівників пенітенціарної системи полягає в створенні умов, що забезпечують реалізацію особистих і суспільних інтересів, їх захисті та охороні [555, с. 254].

Різнманітність інтересів у праві, на думку сучасних науковців є, цілком закономірною, оскільки з одного боку, об'єктивне право породжує відповідне його змісту й началам прагнення тих, хто, вступаючи в певні правовідносини й керуючись конкретними правилами, має бажання, потреби, що прямо не заборонені законом; з іншого — правовідносини, як відомо — це відносини, врегульовані нормами права. Кожний із його учасників, реалізуючи певні правові диспозиції, співвідносить характер приписів останніх з власними інтере-

ва. Саме тому впродовж багатьох десятиліть поняття «інтерес» вживається як у науковій літературі, так і в законодавстві більшості держав, а різні аспекти інтересу в праві є традиційною проблемою юридичної науки [551, с. 47].

Сучасна юридична література характеризується широким розмаїттям підходів до розуміння терміна «інтерес» (табл.). Виходячи з трактувань багатьох учених, інтерес поєднує в собі суб'єктивні та об'єктивні аспекти. Суб'єктивна сторона інтересу полягає в психічному налаштуванні суб'єкта інтересу, його спрямованості володіти тими чи іншими об'єктами навколишньої дійсності або пізнавати об'єкти дійсності. Об'єктивна сторона інтересу полягає в певній залежності, обособленості інтересу від його суб'єкта. Тобто інтерес не лише отримує відображення у свідомості суб'єкта, але і існує як факт навколишньої дійсності [552, с. 33].

Людина має волю та свободу волі. Свобода — це її здатність вибирати із наданих їй можливостей, приймати рішення і знанням справи, тобто всієї сукупності наявних умов і факторів, і діяти відповідно до цього вибору. Вибір завжди означає певну позицію, що зумовлює напрям діяльності. Це найвища специфічна людська форма прояву винахідливості як якості, характерні в достатньо розвиненій формі всьому живому. Інтерес і є найважливішою характеристикою цілеспрямованої діяльності суб'єкта, що інтегрує в собі різноманіття елементів внутрішнього і зовнішнього світу, суб'єктивного та об'єктивного [553, с. 73].

В.Н. Протасов вважає, що «... правовідносини можуть здійснюватися в інтересах третіх осіб і в таких випадках мають службовий характер, у їх учасників немає свого інтересу» [554, с. 91]. На думку В.В. Кобзар, службовий інтерес помітно відрізняється від особистого інтересу громадян. Якщо останній є спонукаючим мотивом для задоволення особистих потреб, то службовий інтерес працівників пенітенціарної системи полягає в створенні умов, що забезпечують реалізацію особистих і суспільних інтересів, їх захисті та охороні [555, с. 254].

Різнманітність інтересів у праві, на думку сучасних науковців є, цілком закономірною, оскільки з одного боку, об'єктивне право породжує відповідне його змісту й началам прагнення тих, хто, вступаючи в певні правовідносини й керуючись конкретними правилами, має бажання, потреби, що прямо не заборонені законом; з іншого — правовідносини, як відомо — це відносини, врегульовані нормами права. Кожний із його учасників, реалізуючи певні правові диспозиції, співвідносить характер приписів останніх з власними інтере-

сами, що у випадку їхньої не протиправності й обумовлює наявність охоронюваних законом інтересів. Тобто саме право дозволяє вести мову про різноманіття законних інтересів як з позиції їхньої кількості, так і з позиції множинності складу носіїв [551, с. 50].

Складність дослідження поняття «законний інтерес» полягає в тому, що норми права не містять його загально визнаного. Вчені по-різному розуміють сутність законного інтересу і його місце в державно-правовій системі.

Зокрема, законний інтерес — це визнана за суб'єктом нормами позитивного права необхідність користуватися певними соціальними благами, що виражається в юридично закріпленій дозволеності суб'єкта вчиняти дії, спрямовані на користування зазначеним благом, а також у необхідних випадках звертатися за захистом до компетентних державних органів та органів місцевого самоврядування з метою забезпечення такої можливості [470]. На думку І.Є. Сеннікова, наведене визначення дозволяє: відобразити (з використанням поняття «необхідність», а не «прагнення») об'єктивну природу потреби, що лежить в основі інтересу; визначити законний інтерес як юридично закріплену дозволеність вчинення певних дій; вказати на правову захищеність цих дій компетентними органами. Важливим є і те, що визначення вказує на обов'язкове закріплення законного інтересу в нормативному акті [470].

І.П. Андрушко зазначає, що потрібно погодитися з науковцями, які наголошують, що категорія «інтерес» вживається для позначення двох різних, хоча і взаємопов'язаних явищ: інтересу як явища суспільного буття («об'єктивний інтерес») та інтересу як явища їхньої свідомості («суб'єктивний інтерес») [556, с. 30]. Автор вважає: «... термін «суб'єктивний інтерес» більш коректно буде позначити категорією «приватний інтерес», а термін «об'єктивний інтерес» — категорією «публічний інтерес» ... [556, с. 31].

П. Рабінович вказує, що в більшості реальних суспільних відносин «приватне» і «публічне» взаємоперетинаються і перебувають у діалектичному взаємозв'язку, стверджуючи, що публічним є все, що стосується благ та інтересів кожного з її учасників. Тобто приватне в одному аспекті є водночас публічним в іншому [557, с. 5].

О.В. Олькіна зауважує, що «саме інтерес, покладений в основу функціонування юридичної особи, є визначальним критерієм розмежування юридичних осіб публічного та приватного права» [558, с. 93].

Вчені розглядають різні аспекти поняття «публічний інтерес» і трактують його також по-різному. В.В. Галунько підкреслює: «публічний інтерес — це важливі для значної кількості фізичних та

сами, що у випадку їхньої не протиправності й обумовлює наявність охоронюваних законом інтересів. Тобто саме право дозволяє вести мову про різноманіття законних інтересів як з позиції їхньої кількості, так і з позиції множинності складу носіїв [551, с. 50].

Складність дослідження поняття «законний інтерес» полягає в тому, що норми права не містять його загально визнаного. Вчені по-різному розуміють сутність законного інтересу і його місце в державно-правовій системі.

Зокрема, законний інтерес — це визнана за суб'єктом нормами позитивного права необхідність користуватися певними соціальними благами, що виражається в юридично закріпленій дозволеності суб'єкта вчиняти дії, спрямовані на користування зазначеним благом, а також у необхідних випадках звертатися за захистом до компетентних державних органів та органів місцевого самоврядування з метою забезпечення такої можливості [470]. На думку І.Є. Сеннікова, наведене визначення дозволяє: відобразити (з використанням поняття «необхідність», а не «прагнення») об'єктивну природу потреби, що лежить в основі інтересу; визначити законний інтерес як юридично закріплену дозволеність вчинення певних дій; вказати на правову захищеність цих дій компетентними органами. Важливим є і те, що визначення вказує на обов'язкове закріплення законного інтересу в нормативному акті [470].

І.П. Андрушко зазначає, що потрібно погодитися з науковцями, які наголошують, що категорія «інтерес» вживається для позначення двох різних, хоча і взаємопов'язаних явищ: інтересу як явища суспільного буття («об'єктивний інтерес») та інтересу як явища їхньої свідомості («суб'єктивний інтерес») [556, с. 30]. Автор вважає: «... термін «суб'єктивний інтерес» більш коректно буде позначити категорією «приватний інтерес», а термін «об'єктивний інтерес» — категорією «публічний інтерес» ... [556, с. 31].

П. Рабінович вказує, що в більшості реальних суспільних відносин «приватне» і «публічне» взаємоперетинаються і перебувають у діалектичному взаємозв'язку, стверджуючи, що публічним є все, що стосується благ та інтересів кожного з її учасників. Тобто приватне в одному аспекті є водночас публічним в іншому [557, с. 5].

О.В. Олькіна зауважує, що «саме інтерес, покладений в основу функціонування юридичної особи, є визначальним критерієм розмежування юридичних осіб публічного та приватного права» [558, с. 93].

Вчені розглядають різні аспекти поняття «публічний інтерес» і трактують його також по-різному. В.В. Галунько підкреслює: «публічний інтерес — це важливі для значної кількості фізичних та

юридичних осіб потреби, які відповідно до законодавчо встановленої компетенції забезпечуються публічною адміністрацією» [559, с. 181]. 3. Перошук вважає, що публічним інтересом є реально визнані суспільством чи державою інтереси і водночас державою задоволені [560, с. 156]. Публічний інтерес — це сформульована в публічній сфері позиція і лінія соціальної спільності, яка відображає результат процесу пошуку і формування засобів, що сприяють досягненню загальних для членів соціальної спільності цілей і задоволенню загальних потреб [561, с. 88].

І.М. Жаровська наголошує, що публічний інтерес не зводиться до простої суми приватних інтересів, дуже часто в короткостроковій перспективі багато в чому їм суперечить. Але оскільки від реалізації публічних інтересів залежить факт існування і нормального функціонування будь-якого суспільства, то саме реалізація публічного інтересу слугує передумовою і гарантією реалізації окремих приватних інтересів. Іншими словами, реалізація публічних інтересів створює середовище для реалізації приватних [562, с. 35].

М.М. Мусаєв зазначає, якщо публічні інтереси відносяться до користі держави, то приватні інтереси — відображення потреб окремих осіб. Проте в реальній дійсності такий розподіл має умовний характер [461, с. 140].

Приватний інтерес за своєю юридичною сутністю передбачає автономію волі: він заснований на дискреційному судженні носія юридичного інтересу (інтересантів), не допускає стороннього вольового втручання. Приватний інтерес має самокорисливий характер, бо спрямований виключно на задоволення потреб інтересантом. Юридична сутність публічного включає заперечення автономії. Це означає, що публічний інтерес піддається встановленим обмеженням, у тому числі на основі принципів законності, справедливості і правової визначеності, а також підлягає зовнішньому контролю. Такі властивості обумовлені тим, що публічний інтерес охороняє блага, що мають суспільний характер, зловживання посланнями на які неприпустимо, оскільки породжує свавілля [466].

А.А. Нечай розмежовує публічний і приватний інтереси у праві такі: для публічного права переважне значення мають інтереси держави, правовий статус її органів, посадових осіб, а також регулювання відносин з яскраво вираженим суспільним характером; для приватного права основними є інтереси окремих осіб [563, с. 29].

Р.Б. Сивий пропонує такі закономірності співвідношення приватного й публічного інтересів: публічний інтерес є похідним від інтересу приватного; кожний юридичний (узаконений) інтерес є

юридичних осіб потреби, які відповідно до законодавчо встановленої компетенції забезпечуються публічною адміністрацією» [559, с. 181]. 3. Перошук вважає, що публічним інтересом є реально визнані суспільством чи державою інтереси і водночас державою задоволені [560, с. 156]. Публічний інтерес — це сформульована в публічній сфері позиція і лінія соціальної спільності, яка відображає результат процесу пошуку і формування засобів, що сприяють досягненню загальних для членів соціальної спільності цілей і задоволенню загальних потреб [561, с. 88].

І.М. Жаровська наголошує, що публічний інтерес не зводиться до простої суми приватних інтересів, дуже часто в короткостроковій перспективі багато в чому їм суперечить. Але оскільки від реалізації публічних інтересів залежить факт існування і нормального функціонування будь-якого суспільства, то саме реалізація публічного інтересу слугує передумовою і гарантією реалізації окремих приватних інтересів. Іншими словами, реалізація публічних інтересів створює середовище для реалізації приватних [562, с. 35].

М.М. Мусаєв зазначає, якщо публічні інтереси відносяться до користі держави, то приватні інтереси — відображення потреб окремих осіб. Проте в реальній дійсності такий розподіл має умовний характер [461, с. 140].

Приватний інтерес за своєю юридичною сутністю передбачає автономію волі: він заснований на дискреційному судженні носія юридичного інтересу (інтересантів), не допускає стороннього вольового втручання. Приватний інтерес має самокорисливий характер, бо спрямований виключно на задоволення потреб інтересантом. Юридична сутність публічного включає заперечення автономії. Це означає, що публічний інтерес піддається встановленим обмеженням, у тому числі на основі принципів законності, справедливості і правової визначеності, а також підлягає зовнішньому контролю. Такі властивості обумовлені тим, що публічний інтерес охороняє блага, що мають суспільний характер, зловживання посланнями на які неприпустимо, оскільки породжує свавілля [466].

А.А. Нечай розмежовує публічний і приватний інтереси у праві такі: для публічного права переважне значення мають інтереси держави, правовий статус її органів, посадових осіб, а також регулювання відносин з яскраво вираженим суспільним характером; для приватного права основними є інтереси окремих осіб [563, с. 29].

Р.Б. Сивий пропонує такі закономірності співвідношення приватного й публічного інтересів: публічний інтерес є похідним від інтересу приватного; кожний юридичний (узаконений) інтерес є

публічним; публічний інтерес визначає метод юридичного регулювання суспільних відносин; «публічність» інтересів змінюється залежно від конкретно-історичних, соціально-культурних, геополітичних та інших умов; в об'єктивному юридичному праві мають гармонійно поєднуватися публічні та приватні інтереси; приватний та публічний інтереси взаємно впливають один на одного; приватно-правові норми можуть встановлюватися для задоволення і суспільних інтересів. На підставі цього вчений робить висновок про неможливість використовувати категорію інтерес як підставу для виокремлення приватного права [564, с. 8–9].

М.М. Дякович зазначає: «... співвідношення публічних та приватних інтересів не є постійним, оскільки залежить як від таких глобальних чинників як баланс політичних сил, державний устрій, міра свободи громадян, так і від внутрішніх суспільних процесів, а саме існування певних соціальних груп та підгруп всередині суспільства» [494].

В Україні, як і в Росії, є необхідність створити баланс між публічними і приватними інтересами, де публічні інтереси повинні включати в себе ті потреби, від яких залежить існування і розвиток суспільства в цілому, де приватні інтереси визнані і гарантовані державою. Отже, публічні та приватні інтереси — це юридично визнані інтереси держави, суспільства, індивідів, що перебувають під захистом держави [461, с. 141].

На думку відомого філософа І. Бенґама, «єдино реальними інтересами» є індивідуальні інтереси людини [565, с. 116–117]. Хоча таке твердження є дискусійним і неоднозначним, проте можна погодитися з тим, що кінцевим «адресатом» будь-яких інтересів завжди виступає людина. Лише вона здатна усвідомити об'єктивно існуючі інтереси, а отже — здійснювати їх [566, с. 678].

Інтереси формувалися паралельно зі становленням людського суспільства. Одночасно з тим, як людина з біологічної істоти перетворювався на соціального суб'єкта, його потреби трансформувалися в інтереси. Основні причини перетворення потреб у інтереси такі:

— саме перебування суб'єкта в людському суспільстві стало викликати у нього певні потреби, яких не було на більш ранніх етапах соціального розвитку;

— задоволення цілком природних за своєю суттю потреб (наприклад, придбання продуктів харчування, прийняття їжі тощо) в людському суспільстві з досить розвиненою соціальною структурою стає неможливим без вступу людини в певні суспільні відносини, тобто у відносини з іншими людьми [470].

публічним; публічний інтерес визначає метод юридичного регулювання суспільних відносин; «публічність» інтересів змінюється залежно від конкретно-історичних, соціально-культурних, геополітичних та інших умов; в об'єктивному юридичному праві мають гармонійно поєднуватися публічні та приватні інтереси; приватний та публічний інтереси взаємно впливають один на одного; приватно-правові норми можуть встановлюватися для задоволення і суспільних інтересів. На підставі цього вчений робить висновок про неможливість використовувати категорію інтерес як підставу для виокремлення приватного права [564, с. 8–9].

М.М. Дякович зазначає: «... співвідношення публічних та приватних інтересів не є постійним, оскільки залежить як від таких глобальних чинників як баланс політичних сил, державний устрій, міра свободи громадян, так і від внутрішніх суспільних процесів, а саме існування певних соціальних груп та підгруп всередині суспільства» [494].

В Україні, як і в Росії, є необхідність створити баланс між публічними і приватними інтересами, де публічні інтереси повинні включати в себе ті потреби, від яких залежить існування і розвиток суспільства в цілому, де приватні інтереси визнані і гарантовані державою. Отже, публічні та приватні інтереси — це юридично визнані інтереси держави, суспільства, індивідів, що перебувають під захистом держави [461, с. 141].

На думку відомого філософа І. Бенґама, «єдино реальними інтересами» є індивідуальні інтереси людини [565, с. 116–117]. Хоча таке твердження є дискусійним і неоднозначним, проте можна погодитися з тим, що кінцевим «адресатом» будь-яких інтересів завжди виступає людина. Лише вона здатна усвідомити об'єктивно існуючі інтереси, а отже — здійснювати їх [566, с. 678].

Інтереси формувалися паралельно зі становленням людського суспільства. Одночасно з тим, як людина з біологічної істоти перетворювався на соціального суб'єкта, його потреби трансформувалися в інтереси. Основні причини перетворення потреб у інтереси такі:

— саме перебування суб'єкта в людському суспільстві стало викликати у нього певні потреби, яких не було на більш ранніх етапах соціального розвитку;

— задоволення цілком природних за своєю суттю потреб (наприклад, придбання продуктів харчування, прийняття їжі тощо) в людському суспільстві з досить розвиненою соціальною структурою стає неможливим без вступу людини в певні суспільні відносини, тобто у відносини з іншими людьми [470].

Складність і суперечливість тлумачення інтересів у праві пояснюється насамперед відсутністю в дослідників єдиного розуміння змісту поняття «інтерес», невизначеністю співвідношення інтересу та потреби ... [551, с. 47]. Разом з тим більшість дослідників зміст інтересів розглядають різні потреби суб'єктів.

На думку І.Є. Сеннікова, не вдалою є позиція авторів, які вважають, що потреба і інтерес — поняттями, які відображають абсолютно різні за своєю природою явища, а також думка вчених, що ставлять між інтересом і потребою знак рівності. Потреба — це стан потреби в предметах і умовах, без яких неможливий розвиток і існування живих організмів, їх життєдіяльність. Інтерес є потребою, що набула в процесі розвитку суспільних відносин «соціальне забарвлення» [470].

І.П. Андрушко стверджує: «Вони не суперечать один одному, а скоріше доповнюють та виступають як етапи послідовного його розвитку» [556, с. 27].

І.Є. Сенніков вважає, що інтерес можна визначити соціально детерміновану, соціально обумовлену, «соціально пофарбовану» потребу [470].

Аналіз результатів наукових досліджень і публікацій у цій сфері свідчить, що серед вчених існують різні думки щодо досліджуваного поняття (див. Додаток П).

О.О. Сташкевич під потребами розуміє здатність суб'єкта відчувати нестачу у будь-чому необхідному для підтримання життєдіяльності особистості [569, с. 203].

Потреби — явище об'єктивне і динамічне. Вони утворюють складну ієрархічну систему (комплекс), на найнижчому рівні якої перебувають найпростіші потреби фізичного відтворення суб'єктів. Наскільки вищий рівень ієрархії, настільки більше потреби набувають соціального характеру, впливають з умов відтворення становища суб'єкта життєдіяльності в певному соціальному середовищі [569, с. 203]. Отже, потреби є рушійною силою розвитку особистості.

Зокрема, «стан об'єктивної нестачі організму в чомусь, що лежить поза ним і становить необхідну умову його нормального функціонування, і називається потребою» [573, с. 114]. Отже, потреби людини — основа забезпечення її інтересу.

Одна з властивостей потреб — їх пасивно-активний характер. З одного боку, вони задаються людині умовами її біосоціального існування й пов'язані з виникненням дефіциту. З іншого — потреби детермінують активність, спрямовану на усунення цього дефіциту [567, с. 387].

Складність і суперечливість тлумачення інтересів у праві пояснюється насамперед відсутністю в дослідників єдиного розуміння змісту поняття «інтерес», невизначеністю співвідношення інтересу та потреби ... [551, с. 47]. Разом з тим більшість дослідників зміст інтересів розглядають різні потреби суб'єктів.

На думку І.Є. Сеннікова, не вдалою є позиція авторів, які вважають, що потреба і інтерес — поняттями, які відображають абсолютно різні за своєю природою явища, а також думка вчених, що ставлять між інтересом і потребою знак рівності. Потреба — це стан потреби в предметах і умовах, без яких неможливий розвиток і існування живих організмів, їх життєдіяльність. Інтерес є потребою, що набула в процесі розвитку суспільних відносин «соціальне забарвлення» [470].

І.П. Андрушко стверджує: «Вони не суперечать один одному, а скоріше доповнюють та виступають як етапи послідовного його розвитку» [556, с. 27].

І.Є. Сенніков вважає, що інтерес можна визначити соціально детерміновану, соціально обумовлену, «соціально пофарбовану» потребу [470].

Аналіз результатів наукових досліджень і публікацій у цій сфері свідчить, що серед вчених існують різні думки щодо досліджуваного поняття (див. Додаток П).

О.О. Сташкевич під потребами розуміє здатність суб'єкта відчувати нестачу у будь-чому необхідному для підтримання життєдіяльності особистості [569, с. 203].

Потреби — явище об'єктивне і динамічне. Вони утворюють складну ієрархічну систему (комплекс), на найнижчому рівні якої перебувають найпростіші потреби фізичного відтворення суб'єктів. Наскільки вищий рівень ієрархії, настільки більше потреби набувають соціального характеру, впливають з умов відтворення становища суб'єкта життєдіяльності в певному соціальному середовищі [569, с. 203]. Отже, потреби є рушійною силою розвитку особистості.

Зокрема, «стан об'єктивної нестачі організму в чомусь, що лежить поза ним і становить необхідну умову його нормального функціонування, і називається потребою» [573, с. 114]. Отже, потреби людини — основа забезпечення її інтересу.

Одна з властивостей потреб — їх пасивно-активний характер. З одного боку, вони задаються людині умовами її біосоціального існування й пов'язані з виникненням дефіциту. З іншого — потреби детермінують активність, спрямовану на усунення цього дефіциту [567, с. 387].

І. Мамонов вважає: «потреби та інтереси людини виступають основою публічно-управлінської діяльності і базовою складовою її ефективності» [574, с. 219]. І. Луценко підкреслює, що потреби та інтереси відіграють роль рушійних факторів для певної діяльності та поведінки особи [575, с. 100]. На думку автора, врахування потреб та інтересів особи дозволяє стимулюючому суб'єкту зацікавлювати та направляти її діяльність у необхідне русло.

І. Венедіктова стверджує, що зв'язок потреби й інтересу відображається у ланцюгу «об'єктивні умови — потреби — інтереси — цілі — діяльність особи». Інтереси в ньому є активним чинником, що закладає основу суспільного розвитку. У цьому полягає філософський підхід до розмежування потреб та інтересів [576, с. 133].

Отже, забезпечення потреб та інтересів людини в Україні залежить від таких умов: політичної волі влади співпрацювати з громадянським суспільством; бажання представників влади вивчати на державному, регіональному та місцевому рівнях потреби та інтереси людей на певній території, за розвиток якої вони несуть відповідальність; чітке визначення у нормативно-правових актах обов'язків суб'єктів, які безпосередньо займаються управлінням суспільними справами, відповідають за якість послуг, наданих державою, забезпечують інформування громадськості щодо важливих змін; забезпечення виконання законодавства щодо розвитку інформаційного суспільства в Україні. Зворотний зв'язок є важливою умовою для визначення реальної ситуації щодо якості послуг, які надає держава; узгодження концепції забезпечення справедливості в суспільстві, в основі якої має бути модель створення умов для реалізації потреб та інтересів людей, а не розподілу благ у вигляді дотацій і пільг; активізація наукових досліджень щодо соціальної інфраструктури на обласному та районному рівнях, розроблення способів її оптимізації; вивчення об'єктивних потреб та інтересів українців [577].

Згідно з уявленнями Д.О. Кікнідзе, який є прибічником концепції інтересу як об'єктивного та суб'єктивного, інтерес є потребою, що пройшла стадію мотивації [578, с. 60]. Отже, фактором, що задовільняє потребу на рівень інтересу, є мотив.

Потреба — це недостаток суб'єкта в чомусь конкретному, а мотив — обґрунтування рішення задовольнити або не задовольнити зазначену потребу в даному об'єктивному й суб'єктивному середовищі. Перед тим як потреба спричинить дію, особистість переживає складний психологічний процес мотивації, який полягає в усвідомленні тією або іншою мірою суб'єктивної й об'єктивної сторін потреби й дії, спрямованої на її задоволення [567, с. 389].

І. Мамонов вважає: «потреби та інтереси людини виступають основою публічно-управлінської діяльності і базовою складовою її ефективності» [574, с. 219]. І. Луценко підкреслює, що потреби та інтереси відіграють роль рушійних факторів для певної діяльності та поведінки особи [575, с. 100]. На думку автора, врахування потреб та інтересів особи дозволяє стимулюючому суб'єкту зацікавлювати та направляти її діяльність у необхідне русло.

І. Венедіктова стверджує, що зв'язок потреби й інтересу відображається у ланцюгу «об'єктивні умови — потреби — інтереси — цілі — діяльність особи». Інтереси в ньому є активним чинником, що закладає основу суспільного розвитку. У цьому полягає філософський підхід до розмежування потреб та інтересів [576, с. 133].

Отже, забезпечення потреб та інтересів людини в Україні залежить від таких умов: політичної волі влади співпрацювати з громадянським суспільством; бажання представників влади вивчати на державному, регіональному та місцевому рівнях потреби та інтереси людей на певній території, за розвиток якої вони несуть відповідальність; чітке визначення у нормативно-правових актах обов'язків суб'єктів, які безпосередньо займаються управлінням суспільними справами, відповідають за якість послуг, наданих державою, забезпечують інформування громадськості щодо важливих змін; забезпечення виконання законодавства щодо розвитку інформаційного суспільства в Україні. Зворотний зв'язок є важливою умовою для визначення реальної ситуації щодо якості послуг, які надає держава; узгодження концепції забезпечення справедливості в суспільстві, в основі якої має бути модель створення умов для реалізації потреб та інтересів людей, а не розподілу благ у вигляді дотацій і пільг; активізація наукових досліджень щодо соціальної інфраструктури на обласному та районному рівнях, розроблення способів її оптимізації; вивчення об'єктивних потреб та інтересів українців [577].

Згідно з уявленнями Д.О. Кікнідзе, який є прибічником концепції інтересу як об'єктивного та суб'єктивного, інтерес є потребою, що пройшла стадію мотивації [578, с. 60]. Отже, фактором, що задовільняє потребу на рівень інтересу, є мотив.

Потреба — це недостаток суб'єкта в чомусь конкретному, а мотив — обґрунтування рішення задовольнити або не задовольнити зазначену потребу в даному об'єктивному й суб'єктивному середовищі. Перед тим як потреба спричинить дію, особистість переживає складний психологічний процес мотивації, який полягає в усвідомленні тією або іншою мірою суб'єктивної й об'єктивної сторін потреби й дії, спрямованої на її задоволення [567, с. 389].

Схема переходу потреби в мотив такі: мотив (недостаток у чомусь) — мотивація (усвідоблення потреби) — мотив (обґрунтування рішення) [567, с. 389].

Отже, при формуванні поняття «мотивація» необхідно спиратися на модель мотивації через потреби, оскільки потреби формують у свідомості людини інтерес, який створює мотиви. При цьому мотиви зумовлюють певну поведінку людини, спонукаючи її виконувати дії з метою отримання задоволення. Потреби є відправною точкою мотивації, вмиле використання якої може сприяти розв'язанню проблемних питань у напрямі протидії корупції. Отже, зрозумівши процес мотивації, можна значно краще пояснити, що спонукає людину до корисливої поведінки. Мотивація корисливої поведінки і особа правопорушника взаємопов'язані.

На думку О.А. Додонової, мотиви є головними чинниками підвищення активності особистістю, що дозволяє задовольняти її власні потреби [579, с. 99]. К.В. Ілляшова зазначає, що мотив розкриває співвідношення між внутрішнім і зовнішнім світом особистості, між її потребами і можливостями (способами) їх задоволення, будучи саме особистісною детермінацією корисливої поведінки. Мотиви корисливої поведінки завжди тісно пов'язані з потребами та інтересами особи злочинця [580, с. 205].

Необхідно зазначити, що поняття мотиву тлумачиться неоднозначно (див. Додаток Р).

Науковці дали багато визначень поняття «мотив». Мотив — (від фр. *motif*, від середньовічної латини *motivus*, від лат. *motus* — прикметник минулого часу дієслова *move* — рухати(ся); приводити в дію): це внутрішня рушійна сила, що спонукає людину до дії, пов'язана з намаганням задовольнити певні потреби; сукупність зовнішніх і внутрішніх умов, що викликають активність людини і визначають її спрямованість; усвідомлена причина, яка лежить в основі вибору дій і вчинків особистості [583, с. 18–19]. Мотив розглядається як — (от лат. *move* — двигаю, штовхаю).

К.В. Ілляшова звертає увагу на те, що ні в психологічній, ні в юридичній літературі поки що не вироблено загально визнаного поняття як мотиву людської поведінки або діяльності. У свою чергу, опис та обґрунтування концепції мотиву та його похідних елементів базується на величезній кількості математичних формул, схем, графіків, а також специфічної термінології [580, с. 204].

Моральні відносини між людьми — складова всіх суспільних відносин. Кожен співробітник і службовець володіє певними морально-етичними категоріями, моральними цінностями. Вони стають

Схема переходу потреби в мотив такі: мотив (недостаток у чомусь) — мотивація (усвідоблення потреби) — мотив (обґрунтування рішення) [567, с. 389].

Отже, при формуванні поняття «мотивація» необхідно спиратися на модель мотивації через потреби, оскільки потреби формують у свідомості людини інтерес, який створює мотиви. При цьому мотиви зумовлюють певну поведінку людини, спонукаючи її виконувати дії з метою отримання задоволення. Потреби є відправною точкою мотивації, вмиле використання якої може сприяти розв'язанню проблемних питань у напрямі протидії корупції. Отже, зрозумівши процес мотивації, можна значно краще пояснити, що спонукає людину до корисливої поведінки. Мотивація корисливої поведінки і особа правопорушника взаємопов'язані.

На думку О.А. Додонової, мотиви є головними чинниками підвищення активності особистістю, що дозволяє задовольняти її власні потреби [579, с. 99]. К.В. Ілляшова зазначає, що мотив розкриває співвідношення між внутрішнім і зовнішнім світом особистості, між її потребами і можливостями (способами) їх задоволення, будучи саме особистісною детермінацією корисливої поведінки. Мотиви корисливої поведінки завжди тісно пов'язані з потребами та інтересами особи злочинця [580, с. 205].

Необхідно зазначити, що поняття мотиву тлумачиться неоднозначно (див. Додаток Р).

Науковці дали багато визначень поняття «мотив». Мотив — (від фр. *motif*, від середньовічної латини *motivus*, від лат. *motus* — прикметник минулого часу дієслова *move* — рухати(ся); приводити в дію): це внутрішня рушійна сила, що спонукає людину до дії, пов'язана з намаганням задовольнити певні потреби; сукупність зовнішніх і внутрішніх умов, що викликають активність людини і визначають її спрямованість; усвідомлена причина, яка лежить в основі вибору дій і вчинків особистості [583, с. 18–19]. Мотив розглядається як — (от лат. *move* — двигаю, штовхаю).

К.В. Ілляшова звертає увагу на те, що ні в психологічній, ні в юридичній літературі поки що не вироблено загально визнаного поняття як мотиву людської поведінки або діяльності. У свою чергу, опис та обґрунтування концепції мотиву та його похідних елементів базується на величезній кількості математичних формул, схем, графіків, а також специфічної термінології [580, с. 204].

Моральні відносини між людьми — складова всіх суспільних відносин. Кожен співробітник і службовець володіє певними морально-етичними категоріями, моральними цінностями. Вони стають

мотивами його дій і вчинків. Невмотивовані дії, що здійснюються в стані душевного хвилювання, порівняно рідкісні і не відіграють істотної ролі в поведінці людини. Головний спонукаючий суб'єктивний фактор поступки — його мотив [523, с. 36].

В.Л. Погрібна зазначає, що поняття діяльності пов'язане з поняттям мотиву: діяльності без мотиву не буває [584, с. 51]. На думку вченого, кожна з окремих діяльностей виконується за допомогою складових її дій, пов'язаних із уявленням про той результат, що має бути досягнутим. Дія — це процес, підпорядкований своїй меті. Звідси поняття «мотив» співвідноситься з поняттям «діяльність», а поняття «мета» — з поняттям «дія» [584, с. 51].

Отже, у діях державних службовців проявляється їх активність, зобумовлена психологічними стимулами поведінки, мотивами. Мотивація, в цьому випадку антикорупційна, — це рушійна сила свідомої поведінки людини, спрямована на неприйняття корупції в усіх її численних проявах. Для розуміння особливостей мотивації до антикорупційної поведінки необхідно порівняти поняття «мотив» (див. Додаток Р) і «мотивація» (див. Додаток С).

Є.І. Брижатиий стверджує, що сам мотив має більш вузьке значення — сфокусувати особистий психологічний зміст і створити підґрунтя для розвитку мотивації [585, с. 40]. Мотивація — зміна системи мотивів людини під цілеспрямованим впливом стимулів [582, с. 8].

Мотивом може стати тільки усвідомлена потреба й тільки в тому разі, якщо задоволення цієї конкретної потреби, багаторазово проходячи через етап мотивації, безпосередньо переходить у дію [567, с. 389]. Мотив є результатом мотивації і являє собою внутрішню психологічну активність, що організує та планує діяльність і поведінку, в основі яких лежить необхідність задоволити потреби. У процесі мотивації потреба дістає одну із своїх суттєвих властивостей — предметність. Предмет, здатний задовольнити потребу, не є заделегіть визначений. До першого задоволення потреба не має свого предмета. Набуття потребою свого предмета, її опредметнювання і зумовлює перетворення потреби на певний мотив діяльності [567, с. 389–390].

Аналіз розглянутих підходів, дає можливість ствержувати, що думки вчених частково збігаються, проте кожен із них розкриває певну сторону цієї складної і багатогранної категорії. Разом з тим більшість учених сходяться на думці, що у визначеннях мотивації завжди прослідковується співвідношення понять «мотив» і «мотивація». Крім того, деякі вчені готові до сприйняття лише якесь одне із них, вживаючи інше як синонім.

мотивами його дій і вчинків. Невмотивовані дії, що здійснюються в стані душевного хвилювання, порівняно рідкісні і не відіграють істотної ролі в поведінці людини. Головний спонукаючий суб'єктивний фактор поступки — його мотив [523, с. 36].

В.Л. Погрібна зазначає, що поняття діяльності пов'язане з поняттям мотиву: діяльності без мотиву не буває [584, с. 51]. На думку вченого, кожна з окремих діяльностей виконується за допомогою складових її дій, пов'язаних із уявленням про той результат, що має бути досягнутим. Дія — це процес, підпорядкований своїй меті. Звідси поняття «мотив» співвідноситься з поняттям «діяльність», а поняття «мета» — з поняттям «дія» [584, с. 51].

Отже, у діях державних службовців проявляється їх активність, зобумовлена психологічними стимулами поведінки, мотивами. Мотивація, в цьому випадку антикорупційна, — це рушійна сила свідомої поведінки людини, спрямована на неприйняття корупції в усіх її численних проявах. Для розуміння особливостей мотивації до антикорупційної поведінки необхідно порівняти поняття «мотив» (див. Додаток Р) і «мотивація» (див. Додаток С).

Є.І. Брижатиий стверджує, що сам мотив має більш вузьке значення — сфокусувати особистий психологічний зміст і створити підґрунтя для розвитку мотивації [585, с. 40]. Мотивація — зміна системи мотивів людини під цілеспрямованим впливом стимулів [582, с. 8].

Мотивом може стати тільки усвідомлена потреба й тільки в тому разі, якщо задоволення цієї конкретної потреби, багаторазово проходячи через етап мотивації, безпосередньо переходить у дію [567, с. 389]. Мотив є результатом мотивації і являє собою внутрішню психологічну активність, що організує та планує діяльність і поведінку, в основі яких лежить необхідність задоволити потреби. У процесі мотивації потреба дістає одну із своїх суттєвих властивостей — предметність. Предмет, здатний задовольнити потребу, не є заделегіть визначений. До першого задоволення потреба не має свого предмета. Набуття потребою свого предмета, її опредметнювання і зумовлює перетворення потреби на певний мотив діяльності [567, с. 389–390].

Аналіз розглянутих підходів, дає можливість ствержувати, що думки вчених частково збігаються, проте кожен із них розкриває певну сторону цієї складної і багатогранної категорії. Разом з тим більшість учених сходяться на думці, що у визначеннях мотивації завжди прослідковується співвідношення понять «мотив» і «мотивація». Крім того, деякі вчені готові до сприйняття лише якесь одне із них, вживаючи інше як синонім.

Для більш ширшого розуміння поняття «мотив» треба розглянути, що являє собою поняття «мотивація». Щодо визначення поняття «мотивація» в юридичній науці є різні точки зору (див. Додаток С). То велика кількість визначень категорії «мотивація» та різноманітність трактувань свідчить про складність цього поняття. Зокрема, поняття «мотивація» є похідним від поняття «мотив», а причиною невизначеності змісту категорії мотивації, з одного боку, є невизначеність наукового статусу категорії «мотив», а з іншого — його співвідношення з іншими психічними регуляторами, зокрема інтересами, потребами тощо.

Отже, у більшості визначень поняття «мотивація» науковцями тлумачиться неоднозначно. З одного боку поняття «мотивація» розглядають в широкому розумінні, з іншого — у вузькому — через поняття «мотив». Отже, дослідження сутності понять «мотив» і «мотивація» дозволило виявити їхніх взаємозв'язок та взаємозалежність.

Мотивація як об'єкт — це те, що є у кожної людини всередині (у голові, серці, душі тощо), спонукає її до дій, спрямовує й визначає її поведінку. Це своєрідний внутрішній «моторчик», який формує свідоме ставлення працівника до виконуваної ним роботи й/або організації в цілому [589].

Мотивація в загальному розумінні — це сукупність рушійних сил, що спонукують людину до виконання певних дій; залежно від поведінки людини — це процес свідомого вибору нею того або іншого типу дій, обумовлених комплексним впливом зовнішніх і внутрішніх факторів (відповідно стимулів і мотивів); в управлінні — це функція керівництва, що полягає у формуванні в працівників стимулів до праці (спонукати їх працювати з повною віддачею), а також у довгостроковому впливі на працівника з метою зміни по заданих параметрах структури його ціннісних орієнтацій та інтересів, формування відповідного мотиваційного ядра і розвитку на цій основі трудового потенціалу [583, с. 5].

В.Д. Бондар, вважає, що мотивацію не можна розглядати лише окремий стан чи процес, а «... крізь органічну єдність таких ознак, як стан, процес, властивість, а також досягнення особистих чи організаційних цілей, коли забезпечується обрання оптимального шляху їх досягнення при мінімальних затратах» [590].

С.М. Баранцева, В.В. Моспан розглядають мотивацію, з одного боку, як процес зіставлення образу своєї потреби з образом зовнішнього предмета (потреби). З іншого боку, мотивація (як механізм) — це внутрішній психічний механізм людини, що забезпечує впізнання предмета відповідно до потреби і запускає спрямовану поведінку з присвоєння цього предмета (якщо він відповідає потребі) [591].

Для більш ширшого розуміння поняття «мотив» треба розглянути, що являє собою поняття «мотивація». Щодо визначення поняття «мотивація» в юридичній науці є різні точки зору (див. Додаток С). То велика кількість визначень категорії «мотивація» та різноманітність трактувань свідчить про складність цього поняття. Зокрема, поняття «мотивація» є похідним від поняття «мотив», а причиною невизначеності змісту категорії мотивації, з одного боку, є невизначеність наукового статусу категорії «мотив», а з іншого — його співвідношення з іншими психічними регуляторами, зокрема інтересами, потребами тощо.

Отже, у більшості визначень поняття «мотивація» науковцями тлумачиться неоднозначно. З одного боку поняття «мотивація» розглядають в широкому розумінні, з іншого — у вузькому — через поняття «мотив». Отже, дослідження сутності понять «мотив» і «мотивація» дозволило виявити їхніх взаємозв'язок та взаємозалежність.

Мотивація як об'єкт — це те, що є у кожної людини всередині (у голові, серці, душі тощо), спонукає її до дій, спрямовує й визначає її поведінку. Це своєрідний внутрішній «моторчик», який формує свідоме ставлення працівника до виконуваної ним роботи й/або організації в цілому [589].

Мотивація в загальному розумінні — це сукупність рушійних сил, що спонукують людину до виконання певних дій; залежно від поведінки людини — це процес свідомого вибору нею того або іншого типу дій, обумовлених комплексним впливом зовнішніх і внутрішніх факторів (відповідно стимулів і мотивів); в управлінні — це функція керівництва, що полягає у формуванні в працівників стимулів до праці (спонукати їх працювати з повною віддачею), а також у довгостроковому впливі на працівника з метою зміни по заданих параметрах структури його ціннісних орієнтацій та інтересів, формування відповідного мотиваційного ядра і розвитку на цій основі трудового потенціалу [583, с. 5].

В.Д. Бондар, вважає, що мотивацію не можна розглядати лише окремий стан чи процес, а «... крізь органічну єдність таких ознак, як стан, процес, властивість, а також досягнення особистих чи організаційних цілей, коли забезпечується обрання оптимального шляху їх досягнення при мінімальних затратах» [590].

С.М. Баранцева, В.В. Моспан розглядають мотивацію, з одного боку, як процес зіставлення образу своєї потреби з образом зовнішнього предмета (потреби). З іншого боку, мотивація (як механізм) — це внутрішній психічний механізм людини, що забезпечує впізнання предмета відповідно до потреби і запускає спрямовану поведінку з присвоєння цього предмета (якщо він відповідає потребі) [591].

В.Д. Бондар зазначає, що термін «мотивація» вживається у двох напрямках. Перший напрямок розглядає мотивацію зі структурних позицій або як систему чинників, які зумовлюють поведінку (мотиви, цілі, потреби, наміри тощо). Другий напрям розглядає мотивацію як процес або механізм, який стимулює і підтримує поведінкову активність на певному рівні. Мотивація тут є динамічним та циклічним процесом [592]. Т.М. Патрахіна, К.П. Романчук стверджують, що мотивація являє собою складний процес: від появи потреби через її «опредметнення» і дію до досягнення мети, задоволення потреби. Мотивація як процес, включає потреби, стимули, мотиви, винагороду [593].

О.О. Музика зазначає, що в понятті «мотивація» відображено змістовні і динамічні аспекти [594]. Як справедливо зазначив С.Л. Рубінштейн, «одна справа — особистий успіх, успіх даного індивіда, який досягається і в тій справі, яку він заради цього успіху робить, зовсім інша — громадський успіх, успіх тієї справи, якій людина віддається і заради якої вона готова приносити всілякі жертви. Саме цей мотив — успіх великої спільної справи, а не успіх тільки особистий — повинен стати основним у мотивації діяльності людини» [595, с. 49].

А.В. Калініченко пропонує, для ефективної мотивації сформулювати модель основного процесу мотивації: потреба — ціль — дії і вплив досвіду і очікувань. Далі потрібно уважно виявити фактори, які впливають на мотивацію — набір потреб, які ініціюють рух до цілей [568, с. 419].

І. Венедіктова вважає, що будь-які інтереси разом з мотивацією та потребами є рушійною силою того або іншого типу поведінки, що визначається комплексним впливом зовнішніх (стимули) та внутрішніх (мотиви) факторів, а потреба визначається як ставлення суб'єкта та іншого носія дії до об'єкта, від якого він залежить та на що спрямована його дія, то інтерес завжди виражає юридичний намір суб'єкта досягнути певних благ і є усвідомленою суб'єктом права потрібно в отриманні певного матеріального або нематеріального блага або зміни правового статусу, що спонукають суб'єктів права вчинювати конкретні дії чи, навпаки, утримуватися від них, які перебувають у правовому полі і не заборонені державою [576, с. 136–137].

Мотивація, або потреба, досягнення — один з різновидів професійної мотивації людини, пов'язаний із її потребою домогтися успіху й у найменшому аспекті — уникати невдач. Формування мотивації досягнення тісно пов'язане із соціалізацією особистості і може вивлятися як прагнення до підвищення рівня власних можливостей [584, с. 71].

В.Д. Бондар зазначає, що термін «мотивація» вживається у двох напрямках. Перший напрямок розглядає мотивацію зі структурних позицій або як систему чинників, які зумовлюють поведінку (мотиви, цілі, потреби, наміри тощо). Другий напрям розглядає мотивацію як процес або механізм, який стимулює і підтримує поведінкову активність на певному рівні. Мотивація тут є динамічним та циклічним процесом [592]. Т.М. Патрахіна, К.П. Романчук стверджують, що мотивація являє собою складний процес: від появи потреби через її «опредметнення» і дію до досягнення мети, задоволення потреби. Мотивація як процес, включає потреби, стимули, мотиви, винагороду [593].

О.О. Музика зазначає, що в понятті «мотивація» відображено змістовні і динамічні аспекти [594]. Як справедливо зазначив С.Л. Рубінштейн, «одна справа — особистий успіх, успіх даного індивіда, який досягається і в тій справі, яку він заради цього успіху робить, зовсім інша — громадський успіх, успіх тієї справи, якій людина віддається і заради якої вона готова приносити всілякі жертви. Саме цей мотив — успіх великої спільної справи, а не успіх тільки особистий — повинен стати основним у мотивації діяльності людини» [595, с. 49].

А.В. Калініченко пропонує, для ефективної мотивації сформулювати модель основного процесу мотивації: потреба — ціль — дії і вплив досвіду і очікувань. Далі потрібно уважно виявити фактори, які впливають на мотивацію — набір потреб, які ініціюють рух до цілей [568, с. 419].

І. Венедіктова вважає, що будь-які інтереси разом з мотивацією та потребами є рушійною силою того або іншого типу поведінки, що визначається комплексним впливом зовнішніх (стимули) та внутрішніх (мотиви) факторів, а потреба визначається як ставлення суб'єкта та іншого носія дії до об'єкта, від якого він залежить та на що спрямована його дія, то інтерес завжди виражає юридичний намір суб'єкта досягнути певних благ і є усвідомленою суб'єктом права потрібно в отриманні певного матеріального або нематеріального блага або зміни правового статусу, що спонукають суб'єктів права вчинювати конкретні дії чи, навпаки, утримуватися від них, які перебувають у правовому полі і не заборонені державою [576, с. 136–137].

Мотивація, або потреба, досягнення — один з різновидів професійної мотивації людини, пов'язаний із її потребою домогтися успіху й у найменшому аспекті — уникати невдач. Формування мотивації досягнення тісно пов'язане із соціалізацією особистості і може вивлятися як прагнення до підвищення рівня власних можливостей [584, с. 71].

На формування мотивації досягнення значно впливають образні працівником особистісні стандарти й еталони, які визначаються «образом-метою» розвитку. Порівняння себе, своїх досягнень з обраними стандартами або еталонами нерідко є сильним стимулом до розвитку його особистості. Головне, щоб це порівняння не стало таким, що дезорганізує. У працівника, який розвивається прогресивно, цілі, еталони і стандарти постійно змінюються, підвищуючи свій рівень [584, с. 72–73].

Дослідивши поняття «мотивація» і «мотив» можна зробити висновок, що вони є найважливішими чинниками, на які потрібно звернути увагу, розробляючи антикорупційні стандарти, бо вони є безпосередньою причиною, яка може спонукати державних службовців до прийняття службових рішень з корисливими інтересами. Отже, знання та розуміння, що спонукає людину до її діяльності, які мотиви лежать в основі її дій, дозволить створити ефективні стандарти антикорупційної службової поведінки державних службовців.

Щодо іншої частини словосполучення «правовий статус», то необхідно зазначити, що слово «статус» означає положення, стан чого-небудь або будь-кого: «статус людини», «статус особи», «статус громадянина», «статус органу» [596, с. 578]. У тлумачному словнику української мови статус визначається як: «правове становище осіб або організацій, установ тощо; становище індивіда або групи осіб щодо інших індивідів або груп у соціальній системі; встановлене нормами права положення його суб'єктів, сукупність їх прав і обов'язків» [544, с. 572]. При цьому вважаємо доцільно розглянути сутність поняття «статус» для вираженого його обґрунтування (див. Додаток Т).

У Конституції України термін «статус» вживається як стосовно окремої особи, колективу, так і щодо територіальних одиниць. Зокрема, у статті 92 Конституції України подано, що виключно законами України визначається статус іноземців та осіб без громадянства — ч. 2; статус суддів — ч. 14; статус столиці України, спеціальний статус інших міст — ч. 16; статус народних депутатів — ч. 21 [324].

Н думку С.С. Алексєєва, статус — стабільний, основоположний у правовому стані суб'єкт, який включає правосуб'єктність в єдності з іншими загальними (конституційними) правами й обов'язками. Конкретні права й обов'язки відображають насамперед специфіку реального правового положення особи, пов'язаної з наявністю тих чи інших юридичних факторів, а не основи спільного становища особи в цій правовій системі [597, с. 142–143].

Отже, формування системи права в суспільстві зумовлює формування певної правосуб'єктності. Залежно від рівня розгорнення в

На формування мотивації досягнення значно впливають образні працівником особистісні стандарти й еталони, які визначаються «образом-метою» розвитку. Порівняння себе, своїх досягнень з обраними стандартами або еталонами нерідко є сильним стимулом до розвитку його особистості. Головне, щоб це порівняння не стало таким, що дезорганізує. У працівника, який розвивається прогресивно, цілі, еталони і стандарти постійно змінюються, підвищуючи свій рівень [584, с. 72–73].

Дослідивши поняття «мотивація» і «мотив» можна зробити висновок, що вони є найважливішими чинниками, на які потрібно звернути увагу, розробляючи антикорупційні стандарти, бо вони є безпосередньою причиною, яка може спонукати державних службовців до прийняття службових рішень з корисливими інтересами. Отже, знання та розуміння, що спонукає людину до її діяльності, які мотиви лежать в основі її дій, дозволить створити ефективні стандарти антикорупційної службової поведінки державних службовців.

Щодо іншої частини словосполучення «правовий статус», то необхідно зазначити, що слово «статус» означає положення, стан чого-небудь або будь-кого: «статус людини», «статус особи», «статус громадянина», «статус органу» [596, с. 578]. У тлумачному словнику української мови статус визначається як: «правове становище осіб або організацій, установ тощо; становище індивіда або групи осіб щодо інших індивідів або груп у соціальній системі; встановлене нормами права положення його суб'єктів, сукупність їх прав і обов'язків» [544, с. 572]. При цьому вважаємо доцільно розглянути сутність поняття «статус» для вираженого його обґрунтування (див. Додаток Т).

У Конституції України термін «статус» вживається як стосовно окремої особи, колективу, так і щодо територіальних одиниць. Зокрема, у статті 92 Конституції України подано, що виключно законами України визначається статус іноземців та осіб без громадянства — ч. 2; статус суддів — ч. 14; статус столиці України, спеціальний статус інших міст — ч. 16; статус народних депутатів — ч. 21 [324].

Н думку С.С. Алексєєва, статус — стабільний, основоположний у правовому стані суб'єкт, який включає правосуб'єктність в єдності з іншими загальними (конституційними) правами й обов'язками. Конкретні права й обов'язки відображають насамперед специфіку реального правового положення особи, пов'язаної з наявністю тих чи інших юридичних факторів, а не основи спільного становища особи в цій правовій системі [597, с. 142–143].

Отже, формування системи права в суспільстві зумовлює формування певної правосуб'єктності. Залежно від рівня розгорнення в

суспільстві системи права розглядається кількісна та якісна її сторони [598, с. 21].

Т.О. Мацелик стверджує, «виникнення суб'єкта права здійснюється шляхом юридичної фіксації його ідентифікуючих ознак, дозволяє та породжує можливості мати права і обов'язки, що визначаються категорією «правосуб'єктність» [550, с. 37]. Правосуб'єктність як властивість суб'єкта права є передумовою його правового статусу, вона вказує на здатність до свідомої поведінки та породжує можливість визначення його конкретного місця у правовій системі [599, с. 26].

М.С. Андрейкін розуміє категорію правосуб'єктності комплексно як сукупність понять — суб'єкт права, його правоздатність, дієздатність, а також виникнення, припинення прав та їх обов'язків [600, с. 429].

Розглядаючи правосуб'єктність, зауважимо, що у науці висловлюються різні думки, щодо її структурних елементів.

Найпоширенішою в наукових колах є позиція, суть якої полягає в тому, що структура правосуб'єктності має три елементи: правоздатність — здатність мати суб'єктивні права та юридичні обов'язки; дієздатність — здатність реалізувати права та обов'язки своїми діями; деліктоздатність — здатність нести юридичну відповідальність [599, с. 25].

В.К. Колпаков стверджує, що складовими адміністративної правосуб'єктності є: потенційна здатність мати права й обов'язки у сфері державного управління (адміністративна дієздатність), а наявність суб'єктивних прав обов'язків у сфері державного управління формує адміністративно-правовий статус суб'єкта [601, с. 97].

Ця властивість зумовлюється чинним законодавством і не залежить від самих суб'єктів права (фізичних осіб, колективних утворень), вона виступає як абстрактна можливість правоволодіння осіб, складає обов'язкову передумову їх самостійної участі в правовідносинах [602, с. 154–155].

А.І. Берлач наголошує, що в органах державної влади адміністративна правосуб'єктність проявляється і в компетенції, закріпленій нормативними документами, тобто в сукупності їх юридично владних повноважень (прав і обов'язків), що надаються їм для виконання завдань і функцій [603, с. 132].

Г.М. Глибіна, спираючись на сутність поняття статусу, вважає, що певний стан учасника суспільних відносин, що врегульований відповідними нормами права та характеризується наявністю у нього комплексу юридичних прав і обов'язків, — це і є правовий

суспільстві системи права розглядається кількісна та якісна її сторони [598, с. 21].

Т.О. Мацелик стверджує, «виникнення суб'єкта права здійснюється шляхом юридичної фіксації його ідентифікуючих ознак, дозволяє та породжує можливості мати права і обов'язки, що визначаються категорією «правосуб'єктність» [550, с. 37]. Правосуб'єктність як властивість суб'єкта права є передумовою його правового статусу, вона вказує на здатність до свідомої поведінки та породжує можливість визначення його конкретного місця у правовій системі [599, с. 26].

М.С. Андрейкін розуміє категорію правосуб'єктності комплексно як сукупність понять — суб'єкт права, його правоздатність, дієздатність, а також виникнення, припинення прав та їх обов'язків [600, с. 429].

Розглядаючи правосуб'єктність, зауважимо, що у науці висловлюються різні думки, щодо її структурних елементів.

Найпоширенішою в наукових колах є позиція, суть якої полягає в тому, що структура правосуб'єктності має три елементи: правоздатність — здатність мати суб'єктивні права та юридичні обов'язки; дієздатність — здатність реалізувати права та обов'язки своїми діями; деліктоздатність — здатність нести юридичну відповідальність [599, с. 25].

В.К. Колпаков стверджує, що складовими адміністративної правосуб'єктності є: потенційна здатність мати права й обов'язки у сфері державного управління (адміністративна дієздатність), а наявність суб'єктивних прав обов'язків у сфері державного управління формує адміністративно-правовий статус суб'єкта [601, с. 97].

Ця властивість зумовлюється чинним законодавством і не залежить від самих суб'єктів права (фізичних осіб, колективних утворень), вона виступає як абстрактна можливість правоволодіння осіб, складає обов'язкову передумову їх самостійної участі в правовідносинах [602, с. 154–155].

А.І. Берлач наголошує, що в органах державної влади адміністративна правосуб'єктність проявляється і в компетенції, закріпленій нормативними документами, тобто в сукупності їх юридично владних повноважень (прав і обов'язків), що надаються їм для виконання завдань і функцій [603, с. 132].

Г.М. Глибіна, спираючись на сутність поняття статусу, вважає, що певний стан учасника суспільних відносин, що врегульований відповідними нормами права та характеризується наявністю у нього комплексу юридичних прав і обов'язків, — це і є правовий

статус суб'єкта [604, с. 40]. Обов'язок — це об'єктивно необхідна, належна поведінка особистості. Правові норми в обов'язках фіксують доцільний, соціально корисний і необхідний варіант поведінки [605, с. 62].

Змістом правового статусу П.М. Рабінович називає «комплекс прав та юридичних обов'язків особи» [606, с. 74]. М.В. Вітрук вважає, що адміністративно-правовий статус становить сукупність прав, обов'язків та законних інтересів [607, с. 147]. В.Б. Авер'янов підкреслює, що поняття «адміністративно-правовий статус» охоплює «комплекс конкретно визначених суб'єктивних прав і обов'язків, закріплених за відповідним суб'єктом нормами адміністративного права. Тобто необхідною ознакою набуття особою адміністративно-правового статусу є наявність у неї конкретних суб'єктивних прав і обов'язків, які реалізуються даною особою як в адміністративних правовідносинах, так і поза ними» [608, с. 194].

Т.О. Мацелик зазначає: «Між обов'язками і правами посадових осіб існує органічний взаємозв'язок. Обов'язки визначають той мінімум питань, які посадова особа зобов'язана вирішити. Правами посадова особа наділяється для того, щоб вона могла виконувати покладені на неї обов'язки» [550, с. 143].

Необхідним елементом взаємодії держави, права та особистості є юридичний обов'язок, в якому держава формулює свої вимоги до громадян. Юридичний обов'язок — це об'єктивно необхідна, встановлена законом міра належної поведінки. Природа обов'язків така, — вони покликані бути зворотною стороною суб'єктивного права як стимулюючі засоби [609, с. 271]. Із загальносоціологічного погляду «право — те, що суспільство дає особистості, а обов'язок — те, що особа дає суспільству» [610, с. 75].

О.П. Карманюк вважає, що реалізація людьми і громадянами своїх юридичних обов'язків є однією з умов становлення правового порядку. ... Якщо ці умови не дотримуються, зазначає вчений то руйнується складна система взаємовідносин між особистістю і державою, суспільством, іншими громадянами. Під загрозою опиняється ефективний демократичний розвиток держави. Тому важливим завданням теорії держави і права і державної влади є переконання суспільства у необхідності виконувати юридичні обов'язки і зміцнювати правопорядок [605, с. 64–65].

Разом з тим Ю.К. Толстой розглядає юридичний обов'язок як визначену законом міру належного, яка виражає обов'язок певної поведінки, що вимагається уповноваженою особою від іншого суб'єкта з метою задоволення її власного інтересу [611, с. 46].

статус суб'єкта [604, с. 40]. Обов'язок — це об'єктивно необхідна, належна поведінка особистості. Правові норми в обов'язках фіксують доцільний, соціально корисний і необхідний варіант поведінки [605, с. 62].

Змістом правового статусу П.М. Рабінович називає «комплекс прав та юридичних обов'язків особи» [606, с. 74]. М.В. Вітрук вважає, що адміністративно-правовий статус становить сукупність прав, обов'язків та законних інтересів [607, с. 147]. В.Б. Авер'янов підкреслює, що поняття «адміністративно-правовий статус» охоплює «комплекс конкретно визначених суб'єктивних прав і обов'язків, закріплених за відповідним суб'єктом нормами адміністративного права. Тобто необхідною ознакою набуття особою адміністративно-правового статусу є наявність у неї конкретних суб'єктивних прав і обов'язків, які реалізуються даною особою як в адміністративних правовідносинах, так і поза ними» [608, с. 194].

Т.О. Мацелик зазначає: «Між обов'язками і правами посадових осіб існує органічний взаємозв'язок. Обов'язки визначають той мінімум питань, які посадова особа зобов'язана вирішити. Правами посадова особа наділяється для того, щоб вона могла виконувати покладені на неї обов'язки» [550, с. 143].

Необхідним елементом взаємодії держави, права та особистості є юридичний обов'язок, в якому держава формулює свої вимоги до громадян. Юридичний обов'язок — це об'єктивно необхідна, встановлена законом міра належної поведінки. Природа обов'язків така, — вони покликані бути зворотною стороною суб'єктивного права як стимулюючі засоби [609, с. 271]. Із загальносоціологічного погляду «право — те, що суспільство дає особистості, а обов'язок — те, що особа дає суспільству» [610, с. 75].

О.П. Карманюк вважає, що реалізація людьми і громадянами своїх юридичних обов'язків є однією з умов становлення правового порядку. ... Якщо ці умови не дотримуються, зазначає вчений то руйнується складна система взаємовідносин між особистістю і державою, суспільством, іншими громадянами. Під загрозою опиняється ефективний демократичний розвиток держави. Тому важливим завданням теорії держави і права і державної влади є переконання суспільства у необхідності виконувати юридичні обов'язки і зміцнювати правопорядок [605, с. 64–65].

Разом з тим Ю.К. Толстой розглядає юридичний обов'язок як визначену законом міру належного, яка виражає обов'язок певної поведінки, що вимагається уповноваженою особою від іншого суб'єкта з метою задоволення її власного інтересу [611, с. 46].

Отже, «юридичні обов'язки — це варіанти необхідної поведінки, що стримують зобов'язану сторону від вчинення певних діянь, спрямованих на задоволення власних потреб та таким чином забезпечують можливість діяти в інтересах уповноваженої сторони. Особливості юридичних обов'язків полягають у тому, що вони дозволяють діяти особі в чітко вказаний у законі спосіб, таким чином забезпечуючи обмеження діяння зобов'язаної особи, тобто утримують її від всіх інших вчинків, які йдуть всупереч із суб'єктивним правом» [612, с. 53].

Зокрема, особливістю статусу працівника пенітенціарної системи є відсутність сфери неврегульованих правом повноважень. Усі нерегламентовані нормативними актами діяння належать до сфери забороненого, яке превалює за обсягом. Для працівника пенітенціарної системи первинними є обов'язки, які і визначають у цілому межі його правового статусу. Такий елемент визначає характер і зміст правомочності особового складу, тому що вона спрямована на забезпечення реалізації обов'язків [555, с. 253–254].

В.В. Кобзар звертає увагу на те, що обсяг і характер прав та обов'язків особового складу пенітенціарної системи визначається відповідними елементами статусу громадян. Це можна пояснити тим, що встановлення юридичного статусу працівника пенітенціарної системи має на меті (у правовій державі) забезпечення реалізації прав, свобод, законних інтересів окремих громадян, усього суспільства. Саме в цьому і повинний полягати інтерес будь-якого службовця, в тому числі пенітенціарної системи, що лежить в основі його діяльності [555, с. 254].

Кореляція прав та обов'язків утворює урівноважений суспільний стан, іншими словами, режим найбільшого сприяння для повсякденної життєдіяльності людей. Таке сполучення виражає розумний баланс інтересів усіх членів і складових частин суспільства, сприяє досягненню згоди, взаєморозуміння і соціального компромісу між ними. Це засіб гармонізації інтересів особистості і держави, а також інтересів громадян у взаємовідносинах один з одним [613, с. 306].

У науковій юридичній літературі склалося декілька підходів до співвідношення прав і обов'язків, зокрема: 1) відомий принцип, сформульований Ф. Енгельсом: «немає прав без обов'язків, немає обов'язків без прав»; 2) здійснення будь-якого права не можна обумовлювати виконанням конкретного обов'язку; 3) права людини невід'ємні і не залежать від виконання обов'язків, однак права громадянина пов'язані з виконанням його обов'язків перед державою; 4) реалізація суб'єктивного права забезпечується юридичними обов'язками інших суб'єктів [614, с. 50].

Отже, «юридичні обов'язки — це варіанти необхідної поведінки, що стримують зобов'язану сторону від вчинення певних діянь, спрямованих на задоволення власних потреб та таким чином забезпечують можливість діяти в інтересах уповноваженої сторони. Особливості юридичних обов'язків полягають у тому, що вони дозволяють діяти особі в чітко вказаний у законі спосіб, таким чином забезпечуючи обмеження діяння зобов'язаної особи, тобто утримують її від всіх інших вчинків, які йдуть всупереч із суб'єктивним правом» [612, с. 53].

Зокрема, особливістю статусу працівника пенітенціарної системи є відсутність сфери неврегульованих правом повноважень. Усі нерегламентовані нормативними актами діяння належать до сфери забороненого, яке превалює за обсягом. Для працівника пенітенціарної системи первинними є обов'язки, які і визначають у цілому межі його правового статусу. Такий елемент визначає характер і зміст правомочності особового складу, тому що вона спрямована на забезпечення реалізації обов'язків [555, с. 253–254].

В.В. Кобзар звертає увагу на те, що обсяг і характер прав та обов'язків особового складу пенітенціарної системи визначається відповідними елементами статусу громадян. Це можна пояснити тим, що встановлення юридичного статусу працівника пенітенціарної системи має на меті (у правовій державі) забезпечення реалізації прав, свобод, законних інтересів окремих громадян, усього суспільства. Саме в цьому і повинний полягати інтерес будь-якого службовця, в тому числі пенітенціарної системи, що лежить в основі його діяльності [555, с. 254].

Кореляція прав та обов'язків утворює урівноважений суспільний стан, іншими словами, режим найбільшого сприяння для повсякденної життєдіяльності людей. Таке сполучення виражає розумний баланс інтересів усіх членів і складових частин суспільства, сприяє досягненню згоди, взаєморозуміння і соціального компромісу між ними. Це засіб гармонізації інтересів особистості і держави, а також інтересів громадян у взаємовідносинах один з одним [613, с. 306].

У науковій юридичній літературі склалося декілька підходів до співвідношення прав і обов'язків, зокрема: 1) відомий принцип, сформульований Ф. Енгельсом: «немає прав без обов'язків, немає обов'язків без прав»; 2) здійснення будь-якого права не можна обумовлювати виконанням конкретного обов'язку; 3) права людини невід'ємні і не залежать від виконання обов'язків, однак права громадянина пов'язані з виконанням його обов'язків перед державою; 4) реалізація суб'єктивного права забезпечується юридичними обов'язками інших суб'єктів [614, с. 50].

Аналізуючи адміністративно-правовий статус державного службовця в Україні, орієнтуючись на європейські перспективи нашої держави, потрібно погодитися з думкою І. Грицяка, який вивчав правовий статус державних службовців у країнах Європейського Союзу, що «статус державного службовця має ґрунтуватися на принципі розподілу функцій між політичною владою і державною службою та передбачає: права і обов'язок надання послуг відповідного характеру споживачам, зокрема політичному керівництву, юридичним і фізичним особам; професійне вироблення політичних рекомендацій та адміністративних рішень; їх прийняття та запровадження; чітко регламентовану діяльність у процедурному аспекті» [615, с. 266].

Необхідно зазначити, що державна служба є професійною діяльністю, що пов'язана із здійсненням службовими і посадовими особами службових обов'язків, спрямованих на виконання завдань та функцій держави відповідно до положень Основного Закону та на науково обґрунтованій основі. Регламентуючи правове становище державних службовців, порядок вступу на державну службу та її проходження, держава встановлює спеціальні правила (вимоги), що обумовлено метою забезпечення високого рівня реалізації державним службовцем повноважень у рамках функцій та завдань державної служби. Наприклад, Законом України «Про державну службу» [420] встановлено, що на його основі держаними законами встановлюються особливості проходження служби в інших державних службах. До них відноситься державна служба в органах і установах пенітенціарної системи. Професійна діяльність працівників цих органів є одним із видів державної служби України і тому регулюється не тільки згаданим вище законом, а й Законом України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», на яку покладається завдання щодо здійснення єдиної державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.

Специфіка державної служби як професійної діяльності державних службовців щодо забезпечення державно-владних повноважень, спрямованих на реалізацію функцій відповідних суб'єктів державного управління, зумовлює спеціальний правовий статус. Спеціальний статус характеризує представника тієї або іншої соціальної групи, який наділений, згідно з законами та іншими нормативними актами, спеціальними, додатковими правами, обов'язками, обмеженнями та відповідальністю. Цей вид правового статусу обумовлений особливостями стану особи і потребами його функціональної спеціальної активності, наприклад пенсіонер, посадова особа, державний службовець. Спеціальний статус доповнює або об-

Аналізуючи адміністративно-правовий статус державного службовця в Україні, орієнтуючись на європейські перспективи нашої держави, потрібно погодитися з думкою І. Грицяка, який вивчав правовий статус державних службовців у країнах Європейського Союзу, що «статус державного службовця має ґрунтуватися на принципі розподілу функцій між політичною владою і державною службою та передбачає: права і обов'язок надання послуг відповідного характеру споживачам, зокрема політичному керівництву, юридичним і фізичним особам; професійне вироблення політичних рекомендацій та адміністративних рішень; їх прийняття та запровадження; чітко регламентовану діяльність у процедурному аспекті» [615, с. 266].

Необхідно зазначити, що державна служба є професійною діяльністю, що пов'язана із здійсненням службовими і посадовими особами службових обов'язків, спрямованих на виконання завдань та функцій держави відповідно до положень Основного Закону та на науково обґрунтованій основі. Регламентуючи правове становище державних службовців, порядок вступу на державну службу та її проходження, держава встановлює спеціальні правила (вимоги), що обумовлено метою забезпечення високого рівня реалізації державним службовцем повноважень у рамках функцій та завдань державної служби. Наприклад, Законом України «Про державну службу» [420] встановлено, що на його основі держаними законами встановлюються особливості проходження служби в інших державних службах. До них відноситься державна служба в органах і установах пенітенціарної системи. Професійна діяльність працівників цих органів є одним із видів державної служби України і тому регулюється не тільки згаданим вище законом, а й Законом України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», на яку покладається завдання щодо здійснення єдиної державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.

Специфіка державної служби як професійної діяльності державних службовців щодо забезпечення державно-владних повноважень, спрямованих на реалізацію функцій відповідних суб'єктів державного управління, зумовлює спеціальний правовий статус. Спеціальний статус характеризує представника тієї або іншої соціальної групи, який наділений, згідно з законами та іншими нормативними актами, спеціальними, додатковими правами, обов'язками, обмеженнями та відповідальністю. Цей вид правового статусу обумовлений особливостями стану особи і потребами його функціональної спеціальної активності, наприклад пенсіонер, посадова особа, державний службовець. Спеціальний статус доповнює або об-

межує загальний правовий статус. На відміну від загального статусу, спеціальний статус має мінливий характер.

Зокрема, спеціальний правовий статус мають державні службовці, які займають посади в пенітенціарній системі. Державний службовець має певний правовий стан (правовий статус), тобто визначені особливі умови вступу на державну службу, проходження і припинення служби. Ставши державним службовцем, працівник пенітенціарної системи включається в складний організм, який складається з наступних елементів: займання державної посади; входження у встановлений штат державних службовців; особливе місце державного службовця кримінально-виконавчої служби, що визначається конкретними посадовими обов'язками, які встановлюють найменування цього державного службовця — керівник, посадова особа і тощо.

Спецефічною є наявність у працівників органів і підрозділів системи МВС адміністративно-правового статусу, визначений для працівників пенітенціарної системи України і характеризується тим, що: права та обов'язки встановлюються, як правило, у межах компетенції органів, в яких вони перебувають на державній службі; діяльність державних службовців органів внутрішніх справ підпорядкована виконанню завдань, покладених на відповідний підрозділ чи службу, і має офіційний характер; службові права та обов'язки характеризуються єдністю, своєрідність якої полягає в тому, що їх права одночасно є обов'язками, оскільки вони повинні використовуватися в інтересах служби, а обов'язки — правами, бо в іншому випадку обов'язки не можна буде здійснити; здійснення службовцем органів внутрішніх справ своїх прав та обов'язків гарантується законодавством; законні приписи і вимоги працівника органів внутрішніх справ повинні виконуватися всіма, кому вони адресовані; вони мають право на просування по службі, тобто на службову кар'єру; передбачені обмеження його загальногромадських прав з метою ефективності службової діяльності; для них передбачені певні пільги, а також підвищена відповідальність [616, с. 183].

М.А. Багмет підкреслює, що співробітник поліції має не тільки загальний та індивідуальний правовий статус, а в ряді випадків, передбачених законодавством, — особливий адміністративно-правовий статус, але й спеціальний правовий статус — статусом державного службовця, який поділяється на складові елементи: права, обов'язки, заохочення і гарантії, відповідальність. Ці елементи органічно пов'язані між собою, оскільки тільки в своїй сукупності вони утворюють реальний статус державного службовця [617, с. 84].

межує загальний правовий статус. На відміну від загального статусу, спеціальний статус має мінливий характер.

Зокрема, спеціальний правовий статус мають державні службовці, які займають посади в пенітенціарній системі. Державний службовець має певний правовий стан (правовий статус), тобто визначені особливі умови вступу на державну службу, проходження і припинення служби. Ставши державним службовцем, працівник пенітенціарної системи включається в складний організм, який складається з наступних елементів: займання державної посади; входження у встановлений штат державних службовців; особливе місце державного службовця кримінально-виконавчої служби, що визначається конкретними посадовими обов'язками, які встановлюють найменування цього державного службовця — керівник, посадова особа і тощо.

Спецефічною є наявність у працівників органів і підрозділів системи МВС адміністративно-правового статусу, визначений для працівників пенітенціарної системи України і характеризується тим, що: права та обов'язки встановлюються, як правило, у межах компетенції органів, в яких вони перебувають на державній службі; діяльність державних службовців органів внутрішніх справ підпорядкована виконанню завдань, покладених на відповідний підрозділ чи службу, і має офіційний характер; службові права та обов'язки характеризуються єдністю, своєрідність якої полягає в тому, що їх права одночасно є обов'язками, оскільки вони повинні використовуватися в інтересах служби, а обов'язки — правами, бо в іншому випадку обов'язки не можна буде здійснити; здійснення службовцем органів внутрішніх справ своїх прав та обов'язків гарантується законодавством; законні приписи і вимоги працівника органів внутрішніх справ повинні виконуватися всіма, кому вони адресовані; вони мають право на просування по службі, тобто на службову кар'єру; передбачені обмеження його загальногромадських прав з метою ефективності службової діяльності; для них передбачені певні пільги, а також підвищена відповідальність [616, с. 183].

М.А. Багмет підкреслює, що співробітник поліції має не тільки загальний та індивідуальний правовий статус, а в ряді випадків, передбачених законодавством, — особливий адміністративно-правовий статус, але й спеціальний правовий статус — статусом державного службовця, який поділяється на складові елементи: права, обов'язки, заохочення і гарантії, відповідальність. Ці елементи органічно пов'язані між собою, оскільки тільки в своїй сукупності вони утворюють реальний статус державного службовця [617, с. 84].

В.С. Дубенко визначає правовий статус працівників як сукупність прав, свобод, обов'язків, обмежень, заохочень, відповідальності, встановлених законодавством і гарантованих державою [138, с. 44]. В.М. Агеев на основі аналізу чинного законодавства, що регулює діяльність муніципальних службовців, а також антикорупційного законодавства, стверджує, що обмеження прав і свобод муніципальних службовців передбачає використання обмежуючого або забороняючого впливу на поведінку суб'єктів у таких формах: обмеження, заборона, обов'язок, відповідальність, покарання [618]. На думку М.І. Іншина, для чіткого визначення статусу державного службовця доцільно виділити серед елементів його статусу загальні та особливі (основні, неосновні або додаткові) права, обов'язки та обмеження, гарантії, економічне забезпечення та відповідальність [619, с. 45]. Е.В. Трегубова зазначає, що з метою недопущення зловживань наданими повноваженнями та стримання їх на виконання службових завдань, законодавець встановлює систему обмежень та заборон, тобто правообмежень у діяльності публічних службовців. Правообмеження виступають структурним елементом адміністративно-правового статусу публічних службовців [620, с. 79].

Загалом зміст службових повноважень є однаковим для усіх посадових осіб, але деякі спеціальні вимоги законодавством встановлені для посадових осіб, які перебувають на державній службі. До таких вимог належить система обмежень і заборон, зумовлених характером виконуваних ними державних функцій і спрямованих на створення належних умов реалізації завдань державної служби. Такі обмеження закріплені в ст. 32, 36, 37, 42 Конституції України [324], у ст. ст. 12 і 16 Закону України «Про державну службу» [420], а також інших спеціальних законодавчих актах. У ч. ст. Закону України «Про запобігання корупції» [119] визначено спеціальні обмеження, встановлені для державних службовців, які є посадовими особами. Насамперед, обмеження пов'язані з неправомірним використанням посадового становища та незаконного одержання доходів, зайняттям підприємницькою діяльністю, з обмеженням політичної діяльності. Правообмеження є невід'ємним елементом правового статусу посадових осіб.

Н.В. Ананьїв вважає, що значну роль у структурі та юридичному складі адміністративно-правового статусу цивільних службовців відіграють обмеження і заборони, пов'язані з цивільною службою. Вивчення цього питання показує, що правові обмеження і заборони являють собою встановлені законом межі, виходити за рамки яких не можна і в яких можуть відбуватися тільки ті дії, які приписані, а всі

В.С. Дубенко визначає правовий статус працівників як сукупність прав, свобод, обов'язків, обмежень, заохочень, відповідальності, встановлених законодавством і гарантованих державою [138, с. 44]. В.М. Агеев на основі аналізу чинного законодавства, що регулює діяльність муніципальних службовців, а також антикорупційного законодавства, стверджує, що обмеження прав і свобод муніципальних службовців передбачає використання обмежуючого або забороняючого впливу на поведінку суб'єктів у таких формах: обмеження, заборона, обов'язок, відповідальність, покарання [618]. На думку М.І. Іншина, для чіткого визначення статусу державного службовця доцільно виділити серед елементів його статусу загальні та особливі (основні, неосновні або додаткові) права, обов'язки та обмеження, гарантії, економічне забезпечення та відповідальність [619, с. 45]. Е.В. Трегубова зазначає, що з метою недопущення зловживань наданими повноваженнями та стримання їх на виконання службових завдань, законодавець встановлює систему обмежень та заборон, тобто правообмежень у діяльності публічних службовців. Правообмеження виступають структурним елементом адміністративно-правового статусу публічних службовців [620, с. 79].

Загалом зміст службових повноважень є однаковим для усіх посадових осіб, але деякі спеціальні вимоги законодавством встановлені для посадових осіб, які перебувають на державній службі. До таких вимог належить система обмежень і заборон, зумовлених характером виконуваних ними державних функцій і спрямованих на створення належних умов реалізації завдань державної служби. Такі обмеження закріплені в ст. 32, 36, 37, 42 Конституції України [324], у ст. ст. 12 і 16 Закону України «Про державну службу» [420], а також інших спеціальних законодавчих актах. У ч. ст. Закону України «Про запобігання корупції» [119] визначено спеціальні обмеження, встановлені для державних службовців, які є посадовими особами. Насамперед, обмеження пов'язані з неправомірним використанням посадового становища та незаконного одержання доходів, зайняттям підприємницькою діяльністю, з обмеженням політичної діяльності. Правообмеження є невід'ємним елементом правового статусу посадових осіб.

Н.В. Ананьїв вважає, що значну роль у структурі та юридичному складі адміністративно-правового статусу цивільних службовців відіграють обмеження і заборони, пов'язані з цивільною службою. Вивчення цього питання показує, що правові обмеження і заборони являють собою встановлені законом межі, виходити за рамки яких не можна і в яких можуть відбуватися тільки ті дії, які приписані, а всі

інші заборонені. Встановлені законом обмеження і заборони, пов'язані із цивільною службою, під загрозою притягнення до юридичної відповідальності за їх порушення є ефективним засобом утримання цивільних службовців від корисливих вчинків, які завдають шкоди інтересам служби і держави [621]. Учений стверджує, що правові обмеження і заборони є однією із найважливіших ознак, що виокремлюють адміністративно-правовий статус цивільних службовців від працівників недержавної сфери, від державних службовців інших видів державної служби — військової та правоохоронної. Як компенсацію за обмеження і заборони, за особливі умови цивільної служби законодавець встановив систему державних соціально-правових гарантій, що сприяють створенню необхідних умов для нормальної служби та відпочинку цивільних службовців [621].

А.В. Каляшин зазначає, що при надходженні на службу в КВС на громадянина накладаються встановлені законодавством обмеження і заборони на службі. Обмеження і заборони на службі в КВС умовно поділено на три види: загальнослужбові (повинні поширюватися на всіх співробітників правоохоронних органів), професійні (поширюються, на всіх співробітників КВС) і посадові (поширюються на співробітників, що займають конкретні посади). На відміну від обмежень, заборони на службі в КВС спрямовані виключно на її співробітників [622].

Так, С.Г. Стеценко зазначає, що при розгляді адміністративно-правового статусу потрібно звернути увагу на обмеження, які виникають у особи, яка має намір стати або вже є державним службовцем [623, с. 145–147]. «Обмеження державних службовців — це встановлені чинним законодавством певні обмеження (заборони), пов'язані з прийняттям, просуванням та припиненням державної служби, які мінімізують можливість учинення корупційних діянь та інших правопорушень» [623, с.146–147; 624, с. 42–43].

Н. Янюк вважає, що доцільно виділити деякі властивості правообмежень у державно-службовій діяльності, а саме:

1. Обмеження і заборони встановлюють з метою забезпечення ефективного виконання службових завдань і попередження зловживань наданою службовцями владою.

2. Сутність обмежень і заборон полягає в утриманні від вчинення певних дій, іноді це пов'язано зі спеціальною процедурою реалізації окремих конституційних прав.

3. Основою правового закріплення повинний бути закон, а процедура застосування тих чи інших обмежень та заборон може визначатися і на рівні підзаконних нормативно-правових актів, що забезпечують дієвість системи правообмежень.

інші заборонені. Встановлені законом обмеження і заборони, пов'язані із цивільною службою, під загрозою притягнення до юридичної відповідальності за їх порушення є ефективним засобом утримання цивільних службовців від корисливих вчинків, які завдають шкоди інтересам служби і держави [621]. Учений стверджує, що правові обмеження і заборони є однією із найважливіших ознак, що виокремлюють адміністративно-правовий статус цивільних службовців від працівників недержавної сфери, від державних службовців інших видів державної служби — військової та правоохоронної. Як компенсацію за обмеження і заборони, за особливі умови цивільної служби законодавець встановив систему державних соціально-правових гарантій, що сприяють створенню необхідних умов для нормальної служби та відпочинку цивільних службовців [621].

А.В. Каляшин зазначає, що при надходженні на службу в КВС на громадянина накладаються встановлені законодавством обмеження і заборони на службі. Обмеження і заборони на службі в КВС умовно поділено на три види: загальнослужбові (повинні поширюватися на всіх співробітників правоохоронних органів), професійні (поширюються, на всіх співробітників КВС) і посадові (поширюються на співробітників, що займають конкретні посади). На відміну від обмежень, заборони на службі в КВС спрямовані виключно на її співробітників [622].

Так, С.Г. Стеценко зазначає, що при розгляді адміністративно-правового статусу потрібно звернути увагу на обмеження, які виникають у особи, яка має намір стати або вже є державним службовцем [623, с. 145–147]. «Обмеження державних службовців — це встановлені чинним законодавством певні обмеження (заборони), пов'язані з прийняттям, просуванням та припиненням державної служби, які мінімізують можливість учинення корупційних діянь та інших правопорушень» [623, с.146–147; 624, с. 42–43].

Н. Янюк вважає, що доцільно виділити деякі властивості правообмежень у державно-службовій діяльності, а саме:

1. Обмеження і заборони встановлюють з метою забезпечення ефективного виконання службових завдань і попередження зловживань наданою службовцями владою.

2. Сутність обмежень і заборон полягає в утриманні від вчинення певних дій, іноді це пов'язано зі спеціальною процедурою реалізації окремих конституційних прав.

3. Основою правового закріплення повинний бути закон, а процедура застосування тих чи інших обмежень та заборон може визначатися і на рівні підзаконних нормативно-правових актів, що забезпечують дієвість системи правообмежень.

4. Обмеження і заборони не потрібно розцінювати як певний тягар, примусово покладений на державних службовців. Вони є певним балансом наданої державному службовцю в межах його повноважень влади. Отже, створюється своєрідний механізм ваг і стримувань на державній службі, де правообмеження є противагою гарантій та стимулів державних службовців.

5. Дія обмежень і заборон визначається тривалістю державно-службових відносин, тобто встановлюється на час виконання державно-службової діяльності [625, с. 148].

У.І. Ляхович з приводу обмежень щодо державних службовців у статті «Обов'язки державного службовця, спрямовані на реалізацію управлінських функцій державного органу» зазначає, що вони «виступають складовою адміністративно-правового статусу державного службовця; запроваджуються лише у законодавчому порядку; діють упродовж усього терміну перебування особи на державній службі; є різновидом обов'язків державного службовця, так звані негативні обов'язки; поділяються на два види: обмеження і заборони. Відмінність між ними полягає в тому, що заборони є більш категоричною формою обмежень, у зв'язку з чим державний службовець позбавлений можливості взагалі реалізувати певні права, наприклад, право займатися підприємницькою діяльністю. Обмеження ж не виключають, а звужують можливості державного службовця щодо реалізації певних прав; стосується лише службової діяльності державного службовця, а тому їх не можна вважати обмеженнями конституційно-правового статусу особи» [626, с. 76].

Російські вчені, розглядаючи заборони, як складову антикорупційних стандартів службової поведінки державних цивільних службовців, роблять висновок, що зазначені засоби відомі інституту державної служби досить давно, а деякі з них з моменту свого першого нормативного закріплення практично не змінилися. Особливість заборон, обумовлених режимом державної служби, полягає в тому, що вони, по суті є обов'язками, дотримання яких об'єктивно необхідно, а то державна служба втрапить свої соціальні функції і стане місцем вирішення господарських і політичних питань. Подібний стан речей не може допустити ні одна держава, яка стурбована проблемою суверенітету своєї державної служби [511; 520; 521, с.18–19].

В.В. Безусий підкреслює, що важливим елементом, що характеризує правовий статус з погляду його реальності, є система юридичних гарантій, як комплекс заходів, що забезпечують реалізацію й охорону юридичних прав, свобод і обов'язків [627, с. 45]. Гарантії — це умови, способи та засоби, за допомогою яких здійснюється забезпечення,

4. Обмеження і заборони не потрібно розцінювати як певний тягар, примусово покладений на державних службовців. Вони є певним балансом наданої державному службовцю в межах його повноважень влади. Отже, створюється своєрідний механізм ваг і стримувань на державній службі, де правообмеження є противагою гарантій та стимулів державних службовців.

5. Дія обмежень і заборон визначається тривалістю державно-службових відносин, тобто встановлюється на час виконання державно-службової діяльності [625, с. 148].

У.І. Ляхович з приводу обмежень щодо державних службовців у статті «Обов'язки державного службовця, спрямовані на реалізацію управлінських функцій державного органу» зазначає, що вони «виступають складовою адміністративно-правового статусу державного службовця; запроваджуються лише у законодавчому порядку; діють упродовж усього терміну перебування особи на державній службі; є різновидом обов'язків державного службовця, так звані негативні обов'язки; поділяються на два види: обмеження і заборони. Відмінність між ними полягає в тому, що заборони є більш категоричною формою обмежень, у зв'язку з чим державний службовець позбавлений можливості взагалі реалізувати певні права, наприклад, право займатися підприємницькою діяльністю. Обмеження ж не виключають, а звужують можливості державного службовця щодо реалізації певних прав; стосується лише службової діяльності державного службовця, а тому їх не можна вважати обмеженнями конституційно-правового статусу особи» [626, с. 76].

Російські вчені, розглядаючи заборони, як складову антикорупційних стандартів службової поведінки державних цивільних службовців, роблять висновок, що зазначені засоби відомі інституту державної служби досить давно, а деякі з них з моменту свого першого нормативного закріплення практично не змінилися. Особливість заборон, обумовлених режимом державної служби, полягає в тому, що вони, по суті є обов'язками, дотримання яких об'єктивно необхідно, а то державна служба втрапить свої соціальні функції і стане місцем вирішення господарських і політичних питань. Подібний стан речей не може допустити ні одна держава, яка стурбована проблемою суверенітету своєї державної служби [511; 520; 521, с.18–19].

В.В. Безусий підкреслює, що важливим елементом, що характеризує правовий статус з погляду його реальності, є система юридичних гарантій, як комплекс заходів, що забезпечують реалізацію й охорону юридичних прав, свобод і обов'язків [627, с. 45]. Гарантії — це умови, способи та засоби, за допомогою яких здійснюється забезпечення,

додержання та реалізація прав, свобод та законних інтересів людини та громадянина [628, с. 39]. А.В. Пономаренко зазначає, що юридичні гарантії — це відображені у нормативно-правових актах, які приймаються уповноваженими на те державними органами і являють собою сукупність умов, способів та засобів, за допомогою яких визначаються умови і порядок реалізації, здійснення прав і свобод особи, а також їх охорону, захист та відновлення у разі порушення [628, с. 41].

В.В. Безусий визначає, що існує широкий та вузький підходи до визначення юридичних гарантій. У вузькому розумінні під юридичними гарантіями розуміють охорону і захист прав від зазіхань і застосування санкцій у випадках їхнього порушення. У ширшому — у нього включаються як гарантії охорони, захисту, так і гарантії, що сприяють реалізації прав [627, с. 47].

На думку Т.О. Мацелик, «не логічним є віднесення до елементів правового статусу гарантій суб'єкта в праві, які являють собою ряд конкретних засобів, завдяки яким стає реальним ефективно здійснення суб'єктами права свого статусу, охорона та захист прав від правопорушення. Їх головне призначення полягає в забезпеченні всіх і кожного рівними правовими можливостями для набуття, реалізації, охорони та захисту суб'єктивних прав і свобод» [550, с. 44].

Також існують різні погляди відносно сутності та призначення юридичної відповідальності. Такої думки О.В. Петришин, який до елементів правового статусу також, крім прав та обов'язків (повноважень), відносить юридичну відповідальність [629, с. 41]. І.С. Самошенко та М.Х. Фарукшин [630, с. 48] вважають, що юридичну відповідальність не можна відносити до структури правового статусу, бо вона не повністю належить до цієї категорії, а М.В. Вітрук — тому, що цей юридичний феномен є гарантією правового статусу [607, с. 147].

Але деякі науковці дотримуються протилежних поглядів. А. Файоль, зокрема, звертав увагу на те, що влада (а працівник пенітенціарної системи — це представник державного органу виконавчої влади) неможлива без відповідальності [631, с. 26]. І.Л. Бачило, С.В. Катрич підкреслюють, що до правового статусу особистості належать права, обов'язки та відповідальність [632, с. 152]. «З точки зору природи та характеру нормативного режиму елементів структури правового статусу, — зазначав В.М. Горшеньов, — доцільно включити до його складу суб'єктивні права, юридичні обов'язки, юридичні свободи та юридичну відповідальність» [633, с. 53].

Також учені вважають, що юридична відповідальність є складовою правового статусу [634, с. 13]. Н.І. Матузов підкреслює, що без та-

додержання та реалізація прав, свобод та законних інтересів людини та громадянина [628, с. 39]. А.В. Пономаренко зазначає, що юридичні гарантії — це відображені у нормативно-правових актах, які приймаються уповноваженими на те державними органами і являють собою сукупність умов, способів та засобів, за допомогою яких визначаються умови і порядок реалізації, здійснення прав і свобод особи, а також їх охорону, захист та відновлення у разі порушення [628, с. 41].

В.В. Безусий визначає, що існує широкий та вузький підходи до визначення юридичних гарантій. У вузькому розумінні під юридичними гарантіями розуміють охорону і захист прав від зазіхань і застосування санкцій у випадках їхнього порушення. У ширшому — у нього включаються як гарантії охорони, захисту, так і гарантії, що сприяють реалізації прав [627, с. 47].

На думку Т.О. Мацелик, «не логічним є віднесення до елементів правового статусу гарантій суб'єкта в праві, які являють собою ряд конкретних засобів, завдяки яким стає реальним ефективно здійснення суб'єктами права свого статусу, охорона та захист прав від правопорушення. Їх головне призначення полягає в забезпеченні всіх і кожного рівними правовими можливостями для набуття, реалізації, охорони та захисту суб'єктивних прав і свобод» [550, с. 44].

Також існують різні погляди відносно сутності та призначення юридичної відповідальності. Такої думки О.В. Петришин, який до елементів правового статусу також, крім прав та обов'язків (повноважень), відносить юридичну відповідальність [629, с. 41]. І.С. Самошенко та М.Х. Фарукшин [630, с. 48] вважають, що юридичну відповідальність не можна відносити до структури правового статусу, бо вона не повністю належить до цієї категорії, а М.В. Вітрук — тому, що цей юридичний феномен є гарантією правового статусу [607, с. 147].

Але деякі науковці дотримуються протилежних поглядів. А. Файоль, зокрема, звертав увагу на те, що влада (а працівник пенітенціарної системи — це представник державного органу виконавчої влади) неможлива без відповідальності [631, с. 26]. І.Л. Бачило, С.В. Катрич підкреслюють, що до правового статусу особистості належать права, обов'язки та відповідальність [632, с. 152]. «З точки зору природи та характеру нормативного режиму елементів структури правового статусу, — зазначав В.М. Горшеньов, — доцільно включити до його складу суб'єктивні права, юридичні обов'язки, юридичні свободи та юридичну відповідальність» [633, с. 53].

Також учені вважають, що юридична відповідальність є складовою правового статусу [634, с. 13]. Н.І. Матузов підкреслює, що без та-

ких елементів, як права і свободи, юридичні обов'язки та відповідальність, правове положення кожної окремої людини було б юридично небезпечним і нетривким [635, с. 66]. Отже, враховуючи подвійність природи правового статусу посадової особи, потрібно зазначити, що вони несуть відповідальність як за власну неправомірну поведінку, так і за поведінку підлеглих їй службовців. Так, А.І. Щербак зазначає, що посадова особа «наділена засобами для забезпечення виконання своїх розпоряджень, спрямовує діяльність інших працівників і несе відповідальність за роботу своїх підлеглих» [636, с. 83].

Отже, до основних елементів адміністративно-правового статусу державного службовця пенітенціарної системи необхідно віднести такі: права державного службовця пенітенціарної системи, які являють собою обумовлену Конституцією України, встановлену державними законами, іншими нормативними правовими актами, посадовими інструкціями міру дозволеної поведінки, що охороняється державою, визначає можливості і свободи професійної службової діяльності у сфері забезпечення прав людини і громадянина, реалізації законних прав та інтересів засуджених і осіб, узятих під варту, вимог законодавства щодо виконання і відбування кримінальних покарань; обов'язок державного службовця пенітенціарної системи, як обумовлену Конституцією України, встановлену державними законами, іншими нормативними правовими актами, посадовими інструкціями і забезпечувану державним захистом міру належної службової поведінки, що визначає сутність і межі професійної службової діяльності; юридичну відповідальність державного службовця пенітенціарної системи, як елемент його спеціального правового статусу посадової особи, що вказує на безпосередню залежність від особливостей службових обов'язків і прав та передбачає застосування різних заходів із метою забезпечення виконання встановлених вимог за посадою і обов'язок відповідати за неправомірні рішення, дії та вчинки.

Із викладеного вище видно, що погляди науковців щодо змісту та кількості складових елементів структури статусу суб'єкта адміністративного права відрізняються. Деякі вчені розширюють поняття правового статусу, включаючи до його структури разом з правами, обов'язками, обмеженнями, заборонами такі елементи, як громадянство, загальна правоздатність, правосуб'єктність, гарантії, законні інтереси, юридична відповідальність та інше. Тобто правовий статус особи має свій склад — сукупність елементів, кількість яких у різних науковців своє — від 2 до 8 елементів. Разом з тим закріплені у відповідних актах антикорупційні стандарти службової поведінки

ких елементів, як права і свободи, юридичні обов'язки та відповідальність, правове положення кожної окремої людини було б юридично небезпечним і нетривким [635, с. 66]. Отже, враховуючи подвійність природи правового статусу посадової особи, потрібно зазначити, що вони несуть відповідальність як за власну неправомірну поведінку, так і за поведінку підлеглих їй службовців. Так, А.І. Щербак зазначає, що посадова особа «наділена засобами для забезпечення виконання своїх розпоряджень, спрямовує діяльність інших працівників і несе відповідальність за роботу своїх підлеглих» [636, с. 83].

Отже, до основних елементів адміністративно-правового статусу державного службовця пенітенціарної системи необхідно віднести такі: права державного службовця пенітенціарної системи, які являють собою обумовлену Конституцією України, встановлену державними законами, іншими нормативними правовими актами, посадовими інструкціями міру дозволеної поведінки, що охороняється державою, визначає можливості і свободи професійної службової діяльності у сфері забезпечення прав людини і громадянина, реалізації законних прав та інтересів засуджених і осіб, узятих під варту, вимог законодавства щодо виконання і відбування кримінальних покарань; обов'язок державного службовця пенітенціарної системи, як обумовлену Конституцією України, встановлену державними законами, іншими нормативними правовими актами, посадовими інструкціями і забезпечувану державним захистом міру належної службової поведінки, що визначає сутність і межі професійної службової діяльності; юридичну відповідальність державного службовця пенітенціарної системи, як елемент його спеціального правового статусу посадової особи, що вказує на безпосередню залежність від особливостей службових обов'язків і прав та передбачає застосування різних заходів із метою забезпечення виконання встановлених вимог за посадою і обов'язок відповідати за неправомірні рішення, дії та вчинки.

Із викладеного вище видно, що погляди науковців щодо змісту та кількості складових елементів структури статусу суб'єкта адміністративного права відрізняються. Деякі вчені розширюють поняття правового статусу, включаючи до його структури разом з правами, обов'язками, обмеженнями, заборонами такі елементи, як громадянство, загальна правоздатність, правосуб'єктність, гарантії, законні інтереси, юридична відповідальність та інше. Тобто правовий статус особи має свій склад — сукупність елементів, кількість яких у різних науковців своє — від 2 до 8 елементів. Разом з тим закріплені у відповідних актах антикорупційні стандарти службової поведінки

можуть вважатися складовою частиною адміністративно-правового статусу державного службовця.

Узагальнивши розробки науковців з означеного питання, можна стверджувати, що у змісті антикорупційних стандартів службової поведінки державних службовців є в цілому схожі засоби та приписи. Зокрема, до найбільш типового складу антикорупційних стандартів службової поведінки в системі державної служби належать заборони, обмеження, обов'язки, гарантії, юридична відповідальність тощо.

Зважаючи на викладене вище, антикорупційні стандарти службової поведінки державного службовця — це сукупність законодавчо встановлених правил, виражених у вигляді заборон, обмежень, обов'язків і гарантій, дотримання яких спрямоване на неприйняття будь-якого прояву корупції та формування стійкої антикорупційної поведінки державного службовця.

Для подальшого удосконалення антикорупційних стандартів службової поведінки державних службовців потрібно реформувати адміністративно-правовий статус осіб, які підпадають під дію Закону України «Про запобігання корупції», а саме чітко розмежувати такі засоби антикорупційного впливу, як заборона, обмеження, обов'язок.

можуть вважатися складовою частиною адміністративно-правового статусу державного службовця.

Узагальнивши розробки науковців з означеного питання, можна стверджувати, що у змісті антикорупційних стандартів службової поведінки державних службовців є в цілому схожі засоби та приписи. Зокрема, до найбільш типового складу антикорупційних стандартів службової поведінки в системі державної служби належать заборони, обмеження, обов'язки, гарантії, юридична відповідальність тощо.

Зважаючи на викладене вище, антикорупційні стандарти службової поведінки державного службовця — це сукупність законодавчо встановлених правил, виражених у вигляді заборон, обмежень, обов'язків і гарантій, дотримання яких спрямоване на неприйняття будь-якого прояву корупції та формування стійкої антикорупційної поведінки державного службовця.

Для подальшого удосконалення антикорупційних стандартів службової поведінки державних службовців потрібно реформувати адміністративно-правовий статус осіб, які підпадають під дію Закону України «Про запобігання корупції», а саме чітко розмежувати такі засоби антикорупційного впливу, як заборона, обмеження, обов'язок.

РОЗДІЛ 3

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

3.1. Концепції адміністративно-правового механізму протидії корупції в системі державних органів і напрями їх використання у пенітенціарній системі

Зростання рівня корупції в Державній кримінально-виконавчій службі України потребує ефективної протидії, що передбачає застосування креативного підходу до розв'язання цієї проблеми. Такий підхід можна реалізувати через адміністративно-правовий механізм протидії корупції, який у сучасних умовах найбільш прийнятний для України як правової, демократичної та соціальної держави.

На сьогодні в українському законодавстві передбачено, що служба в Державній кримінально-виконавчій службі України є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян країни, які здійснюють професійну діяльність з реалізації прав, обов'язків і функцій пенітенціарних органів, що входять у систему правоохоронних органів України [637].

Зокрема, законодавство про проходження служби в Державній кримінально-виконавчій службі України містить цілий ряд адміністративно-правових засобів протидії корупції в системі пенітенціарної служби. У Законі України «Про державну кримінально-виконавчу службу України» [637] (ст. 15 Закону) закріплено положення про обмеження та заборони співробітників пенітенціарної установи.

Необхідно зауважити, що зазначені обмеження та заборони мають важливе значення в адміністративно-правовому механізмі протидії корупції в пенітенціарній службі України. Щоправда знизити рівень корупції за допомогою лише таких адміністративно-правових засобів неможливо. Адміністративно-правові стандарти службової поведінки службовців, зумовлені режимом пенітенціарної служби,

РОЗДІЛ 3

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

3.1. Концепції адміністративно-правового механізму протидії корупції в системі державних органів і напрями їх використання у пенітенціарній системі

Зростання рівня корупції в Державній кримінально-виконавчій службі України потребує ефективної протидії, що передбачає застосування креативного підходу до розв'язання цієї проблеми. Такий підхід можна реалізувати через адміністративно-правовий механізм протидії корупції, який у сучасних умовах найбільш прийнятний для України як правової, демократичної та соціальної держави.

На сьогодні в українському законодавстві передбачено, що служба в Державній кримінально-виконавчій службі України є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян країни, які здійснюють професійну діяльність з реалізації прав, обов'язків і функцій пенітенціарних органів, що входять у систему правоохоронних органів України [637].

Зокрема, законодавство про проходження служби в Державній кримінально-виконавчій службі України містить цілий ряд адміністративно-правових засобів протидії корупції в системі пенітенціарної служби. У Законі України «Про державну кримінально-виконавчу службу України» [637] (ст. 15 Закону) закріплено положення про обмеження та заборони співробітників пенітенціарної установи.

Необхідно зауважити, що зазначені обмеження та заборони мають важливе значення в адміністративно-правовому механізмі протидії корупції в пенітенціарній службі України. Щоправда знизити рівень корупції за допомогою лише таких адміністративно-правових засобів неможливо. Адміністративно-правові стандарти службової поведінки службовців, зумовлені режимом пенітенціарної служби,

певною мірою лише стримують корупційну складову в діяльності службовця.

У зв'язку з цим вважаємо доцільно розглянути більш детально проблеми функціонування механізму протидії корупції в Україні, зокрема в пенітенціарній системі.

Питання протидії корупції стосується не тільки пошуку корупціонерів, а створення механізмів, які б унеможливили прояви корупції [638]. С.М. Сergyogin, С.С. Сergyogin вважають: «Ефективним інструментом на шляху запобігання та протидії корупції може стати комплекс механізмів протидії та попередження корупції в органах публічної влади». Учені переконані, що механізми протидії мають бути спрямовані на ліквідацію причин і зменшення прояву корупціогенних чинників. Вони мають виключно нисхідний характер — від державних органів до громадянина, механізми ж попередження базуються на тісній взаємодії держави та інституцій громадянського суспільства і спрямовані на руйнування передумов корупції [639, с. 138].

У процесі дослідження було виявлено, що в адміністративно-правовому механізмі протидії корупції в системі державної служби за кордоном (там, де він збудований і успішно функціонує) наявні різні засоби, які попереджують і припиняють корупційні правопорушення з боку державних службовців, а також стимулюють їх службову поведінку [412, с. 15–16].

І.Н. Кошелев доводить, що звернення до розгляду механізму адміністративно-правового регулювання протидії корупції зумовлено тим, що ефективна боротьба з корупцією в різних органах державної влади залежить від удосконалення законодавчих приписів, що регламентують режим відповідної діяльності [640, с. 19–20].

Гвоздецький В.Д. вважає, що вдосконалення адміністративно-правового механізму протидії корупції не може відбуватися відірвано від удосконалення загального механізму протидії корупції в державі, оскільки поодинокі заходи не можуть дати такого ефекту, як спільні та взаємно узгоджені дії в усіх напрямках протидії корупції. Разом із тим учений вважає, що найбільшого ефекту діяльність із протидії корупції в державі досягне саме через розробку ефективних механізмів профілактики, запобігання корупції [641, с. 369].

В.О. Белік зазначає: «Незважаючи на прийняття низки законодавчих та підзаконних актів з питань протидії корупції, проведення різних за предметом наукового пошуку досліджень із зазначених питань, єдиного погляду на сутність та структуру адміністративно-правового механізму протидії корупції так і не вироблено» [642, с. 189].

певною мірою лише стримують корупційну складову в діяльності службовця.

У зв'язку з цим вважаємо доцільно розглянути більш детально проблеми функціонування механізму протидії корупції в Україні, зокрема в пенітенціарній системі.

Питання протидії корупції стосується не тільки пошуку корупціонерів, а створення механізмів, які б унеможливили прояви корупції [638]. С.М. Сergyogin, С.С. Сergyogin вважають: «Ефективним інструментом на шляху запобігання та протидії корупції може стати комплекс механізмів протидії та попередження корупції в органах публічної влади». Учені переконані, що механізми протидії мають бути спрямовані на ліквідацію причин і зменшення прояву корупціогенних чинників. Вони мають виключно нисхідний характер — від державних органів до громадянина, механізми ж попередження базуються на тісній взаємодії держави та інституцій громадянського суспільства і спрямовані на руйнування передумов корупції [639, с. 138].

У процесі дослідження було виявлено, що в адміністративно-правовому механізмі протидії корупції в системі державної служби за кордоном (там, де він збудований і успішно функціонує) наявні різні засоби, які попереджують і припиняють корупційні правопорушення з боку державних службовців, а також стимулюють їх службову поведінку [412, с. 15–16].

І.Н. Кошелев доводить, що звернення до розгляду механізму адміністративно-правового регулювання протидії корупції зумовлено тим, що ефективна боротьба з корупцією в різних органах державної влади залежить від удосконалення законодавчих приписів, що регламентують режим відповідної діяльності [640, с. 19–20].

Гвоздецький В.Д. вважає, що вдосконалення адміністративно-правового механізму протидії корупції не може відбуватися відірвано від удосконалення загального механізму протидії корупції в державі, оскільки поодинокі заходи не можуть дати такого ефекту, як спільні та взаємно узгоджені дії в усіх напрямках протидії корупції. Разом із тим учений вважає, що найбільшого ефекту діяльність із протидії корупції в державі досягне саме через розробку ефективних механізмів профілактики, запобігання корупції [641, с. 369].

В.О. Белік зазначає: «Незважаючи на прийняття низки законодавчих та підзаконних актів з питань протидії корупції, проведення різних за предметом наукового пошуку досліджень із зазначених питань, єдиного погляду на сутність та структуру адміністративно-правового механізму протидії корупції так і не вироблено» [642, с. 189].

На нашу думку, потрібно врахувати те, що категорія механізму правового регулювання була запозичена з механіки, яка останнім часом надійно прижилася в теорії юриспруденції, зокрема в адміністративному праві.

У процесі дослідження нами було здійснено пошук поняття «механізм правового регулювання» за ключовими словами без лапок і власне терміна в лапках українською мовою і «механизм правового регулирования» російською мовою в мережі Інтернет. Результати узагальнено в додатку У станом на 31 березня 2015 р. термін «механізм правового регулювання» за ключовими словами без «лапок» українською мовою, який представлений у всіх пошукових системах, найбільше вживається у ІПС «Яндекс» — 1 млн сторінок. У лапках цей термін також репрезентовано у всіх системах, найбільша кількість є також у пошуковій системі «Яндекс» — 32 тис. сторінок.

Аналогічною є ситуація з терміном «механизм правового регулирования» за ключовими словами без лапок російською мовою у всіх пошукових системах найбільшу кількість словосполучень виявлено в пошуковій системі «Яндекс» — 4 млн сторінок. У лапках цей термін також репрезентовано у всіх системах, найбільша кількість є також у пошуковій системі «Яндекс» — 88 тис. сторінок.

Зокрема, категорія «механізм правового регулювання» виникла в межах загальної теорії права для відображення руху, функціонування правової форми. Пізніше вона розвинулася й здобула нових прихильників. У свою чергу, базуючись, як й інші галузеві дисципліни, на принципах і засадах загальної теорії права, адміністративне право також певним чином реагує на формулювання нових теоретичних аспектів, які стосуються проблеми правового регулювання» [643, с. 52].

С.С. Алексєєв зауважує: «Поняття механізму правового регулювання дає змогу зібрати та систематизувати засоби правового впливу на суспільні відносини, визначити місце й роль того чи іншого юридичного засобу в правовому житті суспільства» [644, с. 229].

Отже, ключову роль у реалізації правового регулювання суспільних відносин у сфері адміністративного права займає явище, яке в юридичній науці, теорії права та адміністративному праві має назву механізму адміністративно-правового регулювання. За допомогою вказаного механізму та його складових досягається мета якісної регламентації суспільних відносин, що входять до предмета адміністративного права [645, с. 31].

Водночас С.Г. Стеценко наголошує, що це питання не є принципово вирішеним. Донині продовжують точитися дискусії, пов'язані

На нашу думку, потрібно врахувати те, що категорія механізму правового регулювання була запозичена з механіки, яка останнім часом надійно прижилася в теорії юриспруденції, зокрема в адміністративному праві.

У процесі дослідження нами було здійснено пошук поняття «механізм правового регулювання» за ключовими словами без лапок і власне терміна в лапках українською мовою і «механизм правового регулирования» російською мовою в мережі Інтернет. Результати узагальнено в додатку У станом на 31 березня 2015 р. термін «механізм правового регулювання» за ключовими словами без «лапок» українською мовою, який представлений у всіх пошукових системах, найбільше вживається у ІПС «Яндекс» — 1 млн сторінок. У лапках цей термін також репрезентовано у всіх системах, найбільша кількість є також у пошуковій системі «Яндекс» — 32 тис. сторінок.

Аналогічною є ситуація з терміном «механизм правового регулирования» за ключовими словами без лапок російською мовою у всіх пошукових системах найбільшу кількість словосполучень виявлено в пошуковій системі «Яндекс» — 4 млн сторінок. У лапках цей термін також репрезентовано у всіх системах, найбільша кількість є також у пошуковій системі «Яндекс» — 88 тис. сторінок.

Зокрема, категорія «механізм правового регулювання» виникла в межах загальної теорії права для відображення руху, функціонування правової форми. Пізніше вона розвинулася й здобула нових прихильників. У свою чергу, базуючись, як й інші галузеві дисципліни, на принципах і засадах загальної теорії права, адміністративне право також певним чином реагує на формулювання нових теоретичних аспектів, які стосуються проблеми правового регулювання» [643, с. 52].

С.С. Алексєєв зауважує: «Поняття механізму правового регулювання дає змогу зібрати та систематизувати засоби правового впливу на суспільні відносини, визначити місце й роль того чи іншого юридичного засобу в правовому житті суспільства» [644, с. 229].

Отже, ключову роль у реалізації правового регулювання суспільних відносин у сфері адміністративного права займає явище, яке в юридичній науці, теорії права та адміністративному праві має назву механізму адміністративно-правового регулювання. За допомогою вказаного механізму та його складових досягається мета якісної регламентації суспільних відносин, що входять до предмета адміністративного права [645, с. 31].

Водночас С.Г. Стеценко наголошує, що це питання не є принципово вирішеним. Донині продовжують точитися дискусії, пов'язані

з цілою низкою питань, основними серед яких учений виділяє такі:

1. Сучасна навчальна література з адміністративного права не містить самостійних розділів, присвячених механізму адміністративно-правового регулювання. Науковці лише обмежуються викладенням складових частин зазначеного механізму, не показуючи взаємозв'язки між ними та аналізом їх сукупної дії.

2. Применшено значення або зовсім проігноровано роль правової свідомості та правової культури як важливих складових механізму адміністративно-правового регулювання.

3. Іноді механізм адміністративно-правового регулювання безпідставно змішують з такими поняттями, як «система права», «система правових засобів», «система правового регулювання» [645, с. 31].

Як стверджує О.О. Онищук, «без детального розкриття категорії механізм адміністративно-правового запобігання та протидії корупції неможливо вирішити проблему ефективної боротьби з корупцією, так як виникає пряма взаємозалежність між ним та його складовими частинами, що дозволять забезпечити: скоординовану, цілеспрямовану боротьбу з цим вкрай негативним явищем, дієве керівництво цим процесом, організаційно-правовий вплив на суспільні відносини в цій сфері з метою їх покращення та функціонування системи запобігання та протидії» [646, с. 686].

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови цей термін трактується як «пристрій, що передає або приводить у рух» [42, с. 665].

Термін «механізм» походить від грецького слова — знаряддя, пристрій та подається у двох значеннях:

— як пристрій (сукупність ланок або деталей), що передає чи перетворює рух;

— сукупність проміжних станів або процесів будь-яких явищ [647, с. 431].

У енциклопедичному словнику зазначено, що механізм — система тіл, які слугують для перетворення руху одного чи кількох тіл у потрібні рухи інших твердих тіл [648, с. 797].

У Короткому економічному словнику категорія «механізм» визначена як послідовність станів, процесів, які визначають собою які-небудь дії, явища; система, пристрій, який визначає порядок якого-небудь виду діяльності [649, с. 401].

Д.В. Кузьмін вважає, що категорія «механізм» відображає моменти руху, сукупність способів, методів і засобів функціонування і оптимальної організації всіх ланок і елементів тієї чи іншої системи» [650].

з цілою низкою питань, основними серед яких учений виділяє такі:

1. Сучасна навчальна література з адміністративного права не містить самостійних розділів, присвячених механізму адміністративно-правового регулювання. Науковці лише обмежуються викладенням складових частин зазначеного механізму, не показуючи взаємозв'язки між ними та аналізом їх сукупної дії.

2. Применшено значення або зовсім проігноровано роль правової свідомості та правової культури як важливих складових механізму адміністративно-правового регулювання.

3. Іноді механізм адміністративно-правового регулювання безпідставно змішують з такими поняттями, як «система права», «система правових засобів», «система правового регулювання» [645, с. 31].

Як стверджує О.О. Онищук, «без детального розкриття категорії механізм адміністративно-правового запобігання та протидії корупції неможливо вирішити проблему ефективної боротьби з корупцією, так як виникає пряма взаємозалежність між ним та його складовими частинами, що дозволять забезпечити: скоординовану, цілеспрямовану боротьбу з цим вкрай негативним явищем, дієве керівництво цим процесом, організаційно-правовий вплив на суспільні відносини в цій сфері з метою їх покращення та функціонування системи запобігання та протидії» [646, с. 686].

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови цей термін трактується як «пристрій, що передає або приводить у рух» [42, с. 665].

Термін «механізм» походить від грецького слова — знаряддя, пристрій та подається у двох значеннях:

— як пристрій (сукупність ланок або деталей), що передає чи перетворює рух;

— сукупність проміжних станів або процесів будь-яких явищ [647, с. 431].

У енциклопедичному словнику зазначено, що механізм — система тіл, які слугують для перетворення руху одного чи кількох тіл у потрібні рухи інших твердих тіл [648, с. 797].

У Короткому економічному словнику категорія «механізм» визначена як послідовність станів, процесів, які визначають собою які-небудь дії, явища; система, пристрій, який визначає порядок якого-небудь виду діяльності [649, с. 401].

Д.В. Кузьмін вважає, що категорія «механізм» відображає моменти руху, сукупність способів, методів і засобів функціонування і оптимальної організації всіх ланок і елементів тієї чи іншої системи» [650].

Як справедливо зазначає О.М. Єщук, фахівці для визначення взаємодіючих частин цілого застосовують термін «механізм», який також широко використовують правознавці в різних галузях юриспруденції [651, с. 256].

Отже, поняття «механізм» широко використовується в юридичній літературі під час розгляду багатьох правових проблем, тому що суб'єктивні права майже завжди забезпечуються в певному порядку при прямому або опосередкованому впливі факторів правового й неправового характеру. Загалом при визначенні механізму різних правових проблем застосовують два підходи до з'ясування сутності досліджуваного явища. По-перше, структурно-функціональний підхід, який дає змогу зосередити увагу не тільки на організаційній основі побудови об'єкта, але й на його динаміці, на реальному його функціонуванні. По-друге, структурно-організаційний підхід, який дозволяє характеризувати механізм як сукупність певних елементів, що створюють організаційну основу певних явищ або процесів [652, с. 72].

Проте В.В. Мазур зауважує, що не всі вчені позитивно ставляться до введення та використання в правовій сфері теоретичної конструкції механізму правового регулювання, пропонуючи взагалі відмовитися від неї. Особливу увагу питанню неефективності та недоцільності використання категорії «механізм правового регулювання» приділила Л.О. Корчевна [653].

Л. Корчевна стверджує, що використання терміна «механізм» не доцільне при дослідженні дії права в суспільстві. Учений наголошує: «Онтологічна революція в науці й пов'язана з нею гуманітаризація теоретичних знань, включаючи й знання про державу і право, спростовують механістичний підхід у правопізнанні як спрощений, а отже, й недостатній». На думку Л. Корчовної, «інтелігібельний елемент у функціонуванні правової системи не підвладний каузальній детермінації і тому не пізнається за допомогою механістичних понять» [654].

Як аргумент на користь не визнання критики категорії «механізм правового регулювання», потрібно навести думку, яку висловлює стосовно цього Л.В. Острівна. «Указаний термін є методологічно необхідним при дослідженні соціальних процесів, що мають динамічний характер та знаходять свій прояв у функціонуванні системи взаємопов'язаних елементів ... » [652, с. 72].

В.В. Мазур вважає, що критика Л. Корчовної є передчасною, оскільки будь-яке явище можна перетворити і пристосувати до існуючих потреб суспільства, особливо, якщо це явище має в собі певний потенціал [653].

Як справедливо зазначає О.М. Єщук, фахівці для визначення взаємодіючих частин цілого застосовують термін «механізм», який також широко використовують правознавці в різних галузях юриспруденції [651, с. 256].

Отже, поняття «механізм» широко використовується в юридичній літературі під час розгляду багатьох правових проблем, тому що суб'єктивні права майже завжди забезпечуються в певному порядку при прямому або опосередкованому впливі факторів правового й неправового характеру. Загалом при визначенні механізму різних правових проблем застосовують два підходи до з'ясування сутності досліджуваного явища. По-перше, структурно-функціональний підхід, який дає змогу зосередити увагу не тільки на організаційній основі побудови об'єкта, але й на його динаміці, на реальному його функціонуванні. По-друге, структурно-організаційний підхід, який дозволяє характеризувати механізм як сукупність певних елементів, що створюють організаційну основу певних явищ або процесів [652, с. 72].

Проте В.В. Мазур зауважує, що не всі вчені позитивно ставляться до введення та використання в правовій сфері теоретичної конструкції механізму правового регулювання, пропонуючи взагалі відмовитися від неї. Особливу увагу питанню неефективності та недоцільності використання категорії «механізм правового регулювання» приділила Л.О. Корчевна [653].

Л. Корчевна стверджує, що використання терміна «механізм» не доцільне при дослідженні дії права в суспільстві. Учений наголошує: «Онтологічна революція в науці й пов'язана з нею гуманітаризація теоретичних знань, включаючи й знання про державу і право, спростовують механістичний підхід у правопізнанні як спрощений, а отже, й недостатній». На думку Л. Корчовної, «інтелігібельний елемент у функціонуванні правової системи не підвладний каузальній детермінації і тому не пізнається за допомогою механістичних понять» [654].

Як аргумент на користь не визнання критики категорії «механізм правового регулювання», потрібно навести думку, яку висловлює стосовно цього Л.В. Острівна. «Указаний термін є методологічно необхідним при дослідженні соціальних процесів, що мають динамічний характер та знаходять свій прояв у функціонуванні системи взаємопов'язаних елементів ... » [652, с. 72].

В.В. Мазур вважає, що критика Л. Корчовної є передчасною, оскільки будь-яке явище можна перетворити і пристосувати до існуючих потреб суспільства, особливо, якщо це явище має в собі певний потенціал [653].

Ми поділяємо думку В.В. Мазура щодо того, що не доцільно в категоричній формі заперечувати можливість використання в юридичній науці теоретичної конструкції «механізм правового регулювання». Зокрема, «саме дана категорія дає змогу як найповніше зрозуміти якісну сторону процесу правового регулювання, незважаючи на її яскраво виражений технічний характер. Ведучи мову про механізм правового регулювання, в жодному разі не слід сприймати даний термін у прямому сенсі цього слова як певний пристрій, прилад, апарат». Введення технічного терміна «механізм» у правову сферу передбачає необхідність розглядати його як певну фікцію, явище, що пристосоване, адаптоване до потреб юридичної науки. Дійсно, гуманізація та гуманітаризація знань про державу та право не дає можливості просто перенести терміни природничих наук в юридичну науку як гуманітарну сферу наукових знань. «... Категорія «механізм правового регулювання» є наслідком знаходження окремих точок дотику між згаданими вище сферами наукового пізнання» [653].

Водночас додамо на сьогодні в багатьох нормативних документах, розроблених з метою активізації державного регулювання діяльності пенітенціарної системи, досить часто вживають поняття «механізм», зокрема при вирішенні проблем реформування вказаної сфери взагалі, так і окремих питань, як от протидія корупції. У Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України зазначено, що серед чинників найгостріших проблем Державної кримінально-виконавчої служби України є нерозвиненість механізму застосування системи запобіжних заходів, альтернативних триманню під вартою. Крім того, у преамбулі Закону України «Про запобігання корупції» визначено правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст та порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень [119].

Сама категорія «механізм правового регулювання» виникла в межах загальної теорії права для відображення руху, функціонування правової форми. Пізніше вона розвинулася й здобула нових прихильників. У свою чергу, базуючись, як й інші галузеві дисципліни, на принципах і засадах загальної теорії права, адміністративне право також певним чином реагує на формулювання нових теоретичних аспектів, які стосуються проблем правового регулювання [643, с. 52].

Потрібно зазначити, що дефініцію механізму правового регулювання законодавчо не прописано, а отже, провідним чинником його розуміння є доктринальні положення вчених, які досліджували, цю

Ми поділяємо думку В.В. Мазура щодо того, що не доцільно в категоричній формі заперечувати можливість використання в юридичній науці теоретичної конструкції «механізм правового регулювання». Зокрема, «саме дана категорія дає змогу як найповніше зрозуміти якісну сторону процесу правового регулювання, незважаючи на її яскраво виражений технічний характер. Ведучи мову про механізм правового регулювання, в жодному разі не слід сприймати даний термін у прямому сенсі цього слова як певний пристрій, прилад, апарат». Введення технічного терміна «механізм» у правову сферу передбачає необхідність розглядати його як певну фікцію, явище, що пристосоване, адаптоване до потреб юридичної науки. Дійсно, гуманізація та гуманітаризація знань про державу та право не дає можливості просто перенести терміни природничих наук в юридичну науку як гуманітарну сферу наукових знань. «... Категорія «механізм правового регулювання» є наслідком знаходження окремих точок дотику між згаданими вище сферами наукового пізнання» [653].

Водночас додамо на сьогодні в багатьох нормативних документах, розроблених з метою активізації державного регулювання діяльності пенітенціарної системи, досить часто вживають поняття «механізм», зокрема при вирішенні проблем реформування вказаної сфери взагалі, так і окремих питань, як от протидія корупції. У Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України зазначено, що серед чинників найгостріших проблем Державної кримінально-виконавчої служби України є нерозвиненість механізму застосування системи запобіжних заходів, альтернативних триманню під вартою. Крім того, у преамбулі Закону України «Про запобігання корупції» визначено правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст та порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень [119].

Сама категорія «механізм правового регулювання» виникла в межах загальної теорії права для відображення руху, функціонування правової форми. Пізніше вона розвинулася й здобула нових прихильників. У свою чергу, базуючись, як й інші галузеві дисципліни, на принципах і засадах загальної теорії права, адміністративне право також певним чином реагує на формулювання нових теоретичних аспектів, які стосуються проблем правового регулювання [643, с. 52].

Потрібно зазначити, що дефініцію механізму правового регулювання законодавчо не прописано, а отже, провідним чинником його розуміння є доктринальні положення вчених, які досліджували, цю

проблематику в своїх наукових працях. Аналіз значної кількості наукових праць учених надає можливість констатувати про велику кількість визначень механізму правового регулювання, наприклад: як єдності системи правових засобів, за допомогою якої забезпечується результативна правова дія на суспільні відносини [655, с. 215]; як єдності системи правових засобів, способів і форм, за допомогою яких нормативність права переводиться в упорядкованість суспільних відносин, задовольняються інтереси суб'єктів права, установлюється і забезпечується правопорядок [656, с. 494]; як системи правових засобів, організованих найбільш послідовно із метою подолання перешкод, які стоять на шляху задоволення інтересів суб'єктів права [657, с. 726].

С.С. Алексеев наводить спрощене поняття: «механізмом правового регулювання прийнято називати систему юридичних засобів, за допомогою якої здійснюється правове регулювання» [644, с. 229].

Як справедливо зазначив О.Ф. Скакун, механізм правового регулювання: складова частина механізму соціального регулювання; будучи категорією, ширшою за обсягом, цей механізм збирає воедино всі явища правової дійсності: засоби (норми права, суб'єктивні права і юридичні обов'язки тощо), об'єктивні в правових актах; способи (дозволення, зобов'язання, заборона); форми (використання, виконання, додержання, застосування), які перебувають у взаємозв'язку і взаємодії; 3) динамічна частина правової системи суспільства; 4) його результатом є встановлення правопорядку в суспільстві [656, с. 498–499].

С.М. Алфьоров зазначає, що поняття «механізм правового регулювання» застосовують для того, щоб об'єднати, систематизувати певні правові засоби, спрямовані на досягнення конкретного результату шляхом впливу на суспільні відносини. За різними поглядами, механізм правового регулювання складається з різних елементів, до яких найчастіше відносять норми права, нормативно-правові акти, юридичні факти, правовідносини, акти застосування права й акти реалізації прав та обов'язків. Учений доводить, що кожний з зазначених елементів виконує певну функцію в цьому механізмі. Так, норми права визначають правила, за якими мають коригувати свою поведінку учасники суспільних відносин; нормативно-правові акти виступають вектором подальшого розвитку суспільних відносин; юридичні факти можуть бути підставою виникнення, зміни та припинення правовідносин; правовідносини є реалізацією норм права в суспільних відносинах; акти застосування права та акти реалізації прав і обов'язків, як видно з назви, є результатом втілення права в життя і, як юридичні факти, можуть сприяти виникненню, зміни та припиненню правовідносин [658].

проблематику в своїх наукових працях. Аналіз значної кількості наукових праць учених надає можливість констатувати про велику кількість визначень механізму правового регулювання, наприклад: як єдності системи правових засобів, за допомогою якої забезпечується результативна правова дія на суспільні відносини [655, с. 215]; як єдності системи правових засобів, способів і форм, за допомогою яких нормативність права переводиться в упорядкованість суспільних відносин, задовольняються інтереси суб'єктів права, установлюється і забезпечується правопорядок [656, с. 494]; як системи правових засобів, організованих найбільш послідовно із метою подолання перешкод, які стоять на шляху задоволення інтересів суб'єктів права [657, с. 726].

С.С. Алексеев наводить спрощене поняття: «механізмом правового регулювання прийнято називати систему юридичних засобів, за допомогою якої здійснюється правове регулювання» [644, с. 229].

Як справедливо зазначив О.Ф. Скакун, механізм правового регулювання: складова частина механізму соціального регулювання; будучи категорією, ширшою за обсягом, цей механізм збирає воедино всі явища правової дійсності: засоби (норми права, суб'єктивні права і юридичні обов'язки тощо), об'єктивні в правових актах; способи (дозволення, зобов'язання, заборона); форми (використання, виконання, додержання, застосування), які перебувають у взаємозв'язку і взаємодії; 3) динамічна частина правової системи суспільства; 4) його результатом є встановлення правопорядку в суспільстві [656, с. 498–499].

С.М. Алфьоров зазначає, що поняття «механізм правового регулювання» застосовують для того, щоб об'єднати, систематизувати певні правові засоби, спрямовані на досягнення конкретного результату шляхом впливу на суспільні відносини. За різними поглядами, механізм правового регулювання складається з різних елементів, до яких найчастіше відносять норми права, нормативно-правові акти, юридичні факти, правовідносини, акти застосування права й акти реалізації прав та обов'язків. Учений доводить, що кожний з зазначених елементів виконує певну функцію в цьому механізмі. Так, норми права визначають правила, за якими мають коригувати свою поведінку учасники суспільних відносин; нормативно-правові акти виступають вектором подальшого розвитку суспільних відносин; юридичні факти можуть бути підставою виникнення, зміни та припинення правовідносин; правовідносини є реалізацією норм права в суспільних відносинах; акти застосування права та акти реалізації прав і обов'язків, як видно з назви, є результатом втілення права в життя і, як юридичні факти, можуть сприяти виникненню, зміни та припиненню правовідносин [658].

Д.В. Кузьмін вважає: «Механізм правового регулювання — це комплексне явище, складовими елементами якого є: норми права, які виступають основою механізму правового регулювання, адже саме з юридичних норм та їх змісту починається правовий вплив на соціальні відносини; правові відносини — це такі суспільні відносини, які реалізуються у межах, визначених нормами права; акти реалізації прав і обов'язків — це дії суб'єктів щодо здійснення приписів правових норм» [650].

В.І. Осадчий зробив висновок, що механізм правового регулювання як правова категорія — це засоби функціонування єдиної системи правового регулювання єдиної системи правового регулювання в сучасному українському суспільстві з метою забезпечення прав, свобод і публічних законних інтересів фізичних та юридичних осіб, функціонування громадянського суспільства і держави [659, с. 339].

Отже, дослідження великої кількості наукових праць учених дає можливість дати таке визначення: «механізм правового регулювання» — це система правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин з метою досягнення його цілей та завдань для задоволення інтересів суб'єктів права, установлення й забезпечення правопорядку.

Водночас зазначимо, що різновидом механізму правового регулювання є механізм адміністративно-правового регулювання, який охоплює діяльність у сфері протидії корупції (див. Додаток Ф).

Оскільки правове регулювання в суспільстві здійснюється за допомогою певних механізмів — різних елементів правової системи, що здійснюють регулятивний вплив на суспільство, невід'ємною складовою адміністративно-правового регулювання є механізм адміністративно-правового регулювання [660, с. 241].

На нашу думку потрібно зазначити, що «сьогодні механізм адміністративно-правового регулювання суспільних відносин розглядається як категорія, що виражає процес переведення нормативності права в упорядкованість суспільних відносин, які регулюються нормами цієї галузі права». Іншими словами правові норми, які використовуються в адміністративному праві, самі по собі є статистичними, а в рух вони приводяться саме за допомогою механізму адміністративно-правового регулювання» [643, с. 52].

В адміністративно-правовій літературі адміністративно-правовий механізм досить часто ототожнюють з механізмом адміністративно-правового регулювання.

Зокрема, наука адміністративного права під адміністративно-правовими механізмами визначає способи та прийоми безпосе-

Д.В. Кузьмін вважає: «Механізм правового регулювання — це комплексне явище, складовими елементами якого є: норми права, які виступають основою механізму правового регулювання, адже саме з юридичних норм та їх змісту починається правовий вплив на соціальні відносини; правові відносини — це такі суспільні відносини, які реалізуються у межах, визначених нормами права; акти реалізації прав і обов'язків — це дії суб'єктів щодо здійснення приписів правових норм» [650].

В.І. Осадчий зробив висновок, що механізм правового регулювання як правова категорія — це засоби функціонування єдиної системи правового регулювання єдиної системи правового регулювання в сучасному українському суспільстві з метою забезпечення прав, свобод і публічних законних інтересів фізичних та юридичних осіб, функціонування громадянського суспільства і держави [659, с. 339].

Отже, дослідження великої кількості наукових праць учених дає можливість дати таке визначення: «механізм правового регулювання» — це система правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин з метою досягнення його цілей та завдань для задоволення інтересів суб'єктів права, установлення й забезпечення правопорядку.

Водночас зазначимо, що різновидом механізму правового регулювання є механізм адміністративно-правового регулювання, який охоплює діяльність у сфері протидії корупції (див. Додаток Ф).

Оскільки правове регулювання в суспільстві здійснюється за допомогою певних механізмів — різних елементів правової системи, що здійснюють регулятивний вплив на суспільство, невід'ємною складовою адміністративно-правового регулювання є механізм адміністративно-правового регулювання [660, с. 241].

На нашу думку потрібно зазначити, що «сьогодні механізм адміністративно-правового регулювання суспільних відносин розглядається як категорія, що виражає процес переведення нормативності права в упорядкованість суспільних відносин, які регулюються нормами цієї галузі права». Іншими словами правові норми, які використовуються в адміністративному праві, самі по собі є статистичними, а в рух вони приводяться саме за допомогою механізму адміністративно-правового регулювання» [643, с. 52].

В адміністративно-правовій літературі адміністративно-правовий механізм досить часто ототожнюють з механізмом адміністративно-правового регулювання.

Зокрема, наука адміністративного права під адміністративно-правовими механізмами визначає способи та прийоми безпосе-

реднього і цілеспрямованого впливу виконавчих органів (посадових осіб) на підставі закріпленої за ними компетенції у встановлених межах та відповідній формі на підпорядковані їм органи та громадян [661, с. 134].

Адміністративно-правовий механізм, на думку О.Є. Журавля, «є значно ширшим за змістом, ніж механізм адміністративно-правового регулювання, складниками якого є не лише норми права, правові відносини, акти реалізації прав та обов'язків, акти тлумачення норм адміністративного права, а й інші елементи ...» [662].

Як справедливо зазначають вчені, «механізм адміністративно-правового регулювання дозволяє поглянути на адміністративну матерію певних галузей, сфер чи секторів суспільних відносин у комплексі, одночасно дає можливість проаналізувати долю кожного правового елемента в забезпеченні спільного результату та залишити за межами аналізованих систем елементи, які привнесені штучно та не забезпечують спільних функцій» [663, с. 248].

Родоначальником поняття механізму адміністративно-правового регулювання є І.І. Веремеєнко. Згідно з уявленням вченого, «механізмом адміністративно-правового регулювання є сукупність адміністративно-правових засобів, за допомогою яких здійснюється вплив на відносини, що виникають у процесі виконавчо-розпорядчої діяльності держави» [664, с. 55].

О.М. Єщук стверджує: «механізм адміністративно-правового регулювання дозволяє охопити весь процес адміністративно-правового регулювання, представити його в системно-динамічному вигляді, розкрити його структуру, взаємозв'язок і взаємодію всіх елементів» [651, с. 248].

Отже, механізм адміністративно-правового регулювання — це сукупність адміністративно-правових засобів, за допомогою яких здійснюється вплив на відносини, що виникають у процесі реалізації адміністративних зобов'язань публічної адміністрації [665, с. 38].

Необхідно зазначити, що найбільш повне визначення поняття «механізм адміністративно-правового регулювання» подає Т.О. Коломoeць, на думку це «сукупність правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин у сфері адміністративного права» [666, с. 23].

С.Г. Стеценко зазначає, що в науковому обігу, у навчальній літературі з адміністративного права доцільно вживати термін «механізм адміністративно-правового регулювання». Це дозволить розвивати відповідні, описані вище складові частини (елементи) в «єдиному правовому та методологічному просторі». У свою чергу, студенти

реднього і цілеспрямованого впливу виконавчих органів (посадових осіб) на підставі закріпленої за ними компетенції у встановлених межах та відповідній формі на підпорядковані їм органи та громадян [661, с. 134].

Адміністративно-правовий механізм, на думку О.Є. Журавля, «є значно ширшим за змістом, ніж механізм адміністративно-правового регулювання, складниками якого є не лише норми права, правові відносини, акти реалізації прав та обов'язків, акти тлумачення норм адміністративного права, а й інші елементи ...» [662].

Як справедливо зазначають вчені, «механізм адміністративно-правового регулювання дозволяє поглянути на адміністративну матерію певних галузей, сфер чи секторів суспільних відносин у комплексі, одночасно дає можливість проаналізувати долю кожного правового елемента в забезпеченні спільного результату та залишити за межами аналізованих систем елементи, які привнесені штучно та не забезпечують спільних функцій» [663, с. 248].

Родоначальником поняття механізму адміністративно-правового регулювання є І.І. Веремеєнко. Згідно з уявленням вченого, «механізмом адміністративно-правового регулювання є сукупність адміністративно-правових засобів, за допомогою яких здійснюється вплив на відносини, що виникають у процесі виконавчо-розпорядчої діяльності держави» [664, с. 55].

О.М. Єщук стверджує: «механізм адміністративно-правового регулювання дозволяє охопити весь процес адміністративно-правового регулювання, представити його в системно-динамічному вигляді, розкрити його структуру, взаємозв'язок і взаємодію всіх елементів» [651, с. 248].

Отже, механізм адміністративно-правового регулювання — це сукупність адміністративно-правових засобів, за допомогою яких здійснюється вплив на відносини, що виникають у процесі реалізації адміністративних зобов'язань публічної адміністрації [665, с. 38].

Необхідно зазначити, що найбільш повне визначення поняття «механізм адміністративно-правового регулювання» подає Т.О. Коломoeць, на думку це «сукупність правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин у сфері адміністративного права» [666, с. 23].

С.Г. Стеценко зазначає, що в науковому обігу, у навчальній літературі з адміністративного права доцільно вживати термін «механізм адміністративно-правового регулювання». Це дозволить розвивати відповідні, описані вище складові частини (елементи) в «єдиному правовому та методологічному просторі». У свою чергу, студенти

отримають можливість комплексно сприйняти, як адміністративне право регулює відповідні суспільні відносини [645, с. 34].

Зокрема, в юридичній літературі зміст механізму адміністративно-правового регулювання розкривається, по-перше, як сукупність адміністративно-правових засобів [645, с. 32; 667, с. 140; 668, с. 810–811; 658; 669; 670], за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин у сфері дії норм адміністративного права [645, с. 32; 658], по-друге, деякі науковці, аналізуючи зміст механізму адміністративно-правового регулювання, розкривають його, як сукупність адміністративно-правових засобів, за допомогою яких здійснюється вплив на відносини, що виникають у процесі здійснення виконавчої влади [671, с. 20–21; 661, с. 135]. За допомогою них здійснюється правове регулювання суспільних відносин у сфері державного управління [672, с. 58].

На нашу думку, доцільно звернути увагу на те, що у широкому розумінні механізм адміністративно-правового регулювання становить собою систему адміністративно-правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання та упорядкування суспільних відносин у сфері публічного управління. Механізм адміністративно-правового регулювання є частиною більш широкого поняття механізму правового регулювання суспільних відносин у цілому, займаючи в сфері впливу останнього одне з провідних місць [673, с. 37–38].

С.І. Лекарь зазначає, що з огляду на те, що «предметом адміністративного права є суспільні відносини в сфері державного управління, які виникають під час здійснення органами виконавчої гілки влади виконавчо-розпорядчої діяльності, адміністративно-правовий механізм можна розглядати як структурний елемент державно-правового механізму в частині реалізації управлінської функції держави» [674, с. 17].

М.В. Костенніков вважає: «механізм адміністративно-правового регулювання являє собою сукупність правових засобів, які безпосередньо впливають на суспільні відносини, що складаються у сфері адміністративно-правової дійсності, впорядковують їх, а також роблять легітимними» [670].

О.В. Ткаченко визначає: «механізм адміністративно-правового регулювання протидії корупції — це сукупність правових та організаційних засобів (інструментів), спрямованих на боротьбу з корупційними проявами серед співробітників ОВС» [667, с. 140].

На думку С.Г. Стеценко, «механізм адміністративно правового регулювання — це сукупність правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин у сфері адміністративного права» [645, с. 32].

отримають можливість комплексно сприйняти, як адміністративне право регулює відповідні суспільні відносини [645, с. 34].

Зокрема, в юридичній літературі зміст механізму адміністративно-правового регулювання розкривається, по-перше, як сукупність адміністративно-правових засобів [645, с. 32; 667, с. 140; 668, с. 810–811; 658; 669; 670], за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин у сфері дії норм адміністративного права [645, с. 32; 658], по-друге, деякі науковці, аналізуючи зміст механізму адміністративно-правового регулювання, розкривають його, як сукупність адміністративно-правових засобів, за допомогою яких здійснюється вплив на відносини, що виникають у процесі здійснення виконавчої влади [671, с. 20–21; 661, с. 135]. За допомогою них здійснюється правове регулювання суспільних відносин у сфері державного управління [672, с. 58].

На нашу думку, доцільно звернути увагу на те, що у широкому розумінні механізм адміністративно-правового регулювання становить собою систему адміністративно-правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання та упорядкування суспільних відносин у сфері публічного управління. Механізм адміністративно-правового регулювання є частиною більш широкого поняття механізму правового регулювання суспільних відносин у цілому, займаючи в сфері впливу останнього одне з провідних місць [673, с. 37–38].

С.І. Лекарь зазначає, що з огляду на те, що «предметом адміністративного права є суспільні відносини в сфері державного управління, які виникають під час здійснення органами виконавчої гілки влади виконавчо-розпорядчої діяльності, адміністративно-правовий механізм можна розглядати як структурний елемент державно-правового механізму в частині реалізації управлінської функції держави» [674, с. 17].

М.В. Костенніков вважає: «механізм адміністративно-правового регулювання являє собою сукупність правових засобів, які безпосередньо впливають на суспільні відносини, що складаються у сфері адміністративно-правової дійсності, впорядковують їх, а також роблять легітимними» [670].

О.В. Ткаченко визначає: «механізм адміністративно-правового регулювання протидії корупції — це сукупність правових та організаційних засобів (інструментів), спрямованих на боротьбу з корупційними проявами серед співробітників ОВС» [667, с. 140].

На думку С.Г. Стеценко, «механізм адміністративно правового регулювання — це сукупність правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин у сфері адміністративного права» [645, с. 32].

С.М. Алфьоров робить висновок про те, що адміністративно-правовий механізм — це система правових засобів, інтегрованих і організованих так, що вони дозволяють послідовно й ефективно забезпечити правове регулювання суспільних відносин нормами адміністративного права [658]. Тобто «адміністративно-правовий механізм за своєю сутністю — це правове регулювання певної сфери нормами адміністративного права, яке є комплексним та спрямованим на досягнення єдиної мети. Отже, адміністративно-правовий механізм — складова більш загального механізму правового регулювання» [658].

Н. Бедрак, досліджуючи сутність механізму адміністративно-правового регулювання, зазначає, що він лежить в основі управлінських відносин між керуючою та керованою сторонами і при цьому воля керованих у певних межах підпорядкована єдиній керуючій волі суб'єкта виконавчої влади. Тобто механізм адміністративно-правового регулювання розрахований на такі відносини, де виключається юридична рівність учасників [672, с. 58].

Т. Родік вважає, що механізми управлінського впливу є адміністративно-правовими. Саме в них виявляються всі якості державно-управлінської діяльності, в межах якої реалізується виконавча влада. За допомогою адміністративно-правових механізмів суб'єкт виконавчої влади здійснює управлінський вплив на об'єкта використовуючи адміністративно-правові форми управління. В адміністративному праві загальновизнано, що метод і форма управління є взаємопов'язаними складовими процесу управління. Саме у відповідній формі механізм управління реально виконує роль способу (засобу) управлінського впливу [661, с. 135].

Отже, завдяки механізму адміністративно-правового регулювання відбувається практична реалізація цілеспрямованого правового впливу норм адміністративного права на відповідні управлінські відносини [673, с. 38].

Зважаючи на викладене вище, доцільно підкреслити, що механізм адміністративно-правового запобігання та протидії корупції потрібно розглядати через теорію механізму адміністративно-правового регулювання і як його складової [646, с. 687].

Механізм адміністративно-правового запобігання та протидії корупції — це система адміністративно-правових засобів, спрямована на врегулювання суспільних відносин у процесі запобігання та протидії корупції, яка являє собою процес, що включає певні стадії (етапи) реалізації та елементи (складові частини) [646, с. 687–688].

О.О. Онищук звертає увагу на те, що в цілому механізм адміністративно-правового запобігання та протидії корупції характеризу-

С.М. Алфьоров робить висновок про те, що адміністративно-правовий механізм — це система правових засобів, інтегрованих і організованих так, що вони дозволяють послідовно й ефективно забезпечити правове регулювання суспільних відносин нормами адміністративного права [658]. Тобто «адміністративно-правовий механізм за своєю сутністю — це правове регулювання певної сфери нормами адміністративного права, яке є комплексним та спрямованим на досягнення єдиної мети. Отже, адміністративно-правовий механізм — складова більш загального механізму правового регулювання» [658].

Н. Бедрак, досліджуючи сутність механізму адміністративно-правового регулювання, зазначає, що він лежить в основі управлінських відносин між керуючою та керованою сторонами і при цьому воля керованих у певних межах підпорядкована єдиній керуючій волі суб'єкта виконавчої влади. Тобто механізм адміністративно-правового регулювання розрахований на такі відносини, де виключається юридична рівність учасників [672, с. 58].

Т. Родік вважає, що механізми управлінського впливу є адміністративно-правовими. Саме в них виявляються всі якості державно-управлінської діяльності, в межах якої реалізується виконавча влада. За допомогою адміністративно-правових механізмів суб'єкт виконавчої влади здійснює управлінський вплив на об'єкта використовуючи адміністративно-правові форми управління. В адміністративному праві загальновизнано, що метод і форма управління є взаємопов'язаними складовими процесу управління. Саме у відповідній формі механізм управління реально виконує роль способу (засобу) управлінського впливу [661, с. 135].

Отже, завдяки механізму адміністративно-правового регулювання відбувається практична реалізація цілеспрямованого правового впливу норм адміністративного права на відповідні управлінські відносини [673, с. 38].

Зважаючи на викладене вище, доцільно підкреслити, що механізм адміністративно-правового запобігання та протидії корупції потрібно розглядати через теорію механізму адміністративно-правового регулювання і як його складової [646, с. 687].

Механізм адміністративно-правового запобігання та протидії корупції — це система адміністративно-правових засобів, спрямована на врегулювання суспільних відносин у процесі запобігання та протидії корупції, яка являє собою процес, що включає певні стадії (етапи) реалізації та елементи (складові частини) [646, с. 687–688].

О.О. Онищук звертає увагу на те, що в цілому механізм адміністративно-правового запобігання та протидії корупції характеризу-

ється такими рисами: «1) є системою адміністративно-правових засобів; 2) наявність спрямовання на врегулювання суспільних відносин у процесі запобігання та протидії корупції; 3) запобігання корупції — це не допущення, відвертання завчасно корупційних діянь; 4) протидія корупції — це скеровування діяльності спеціально визначених суб'єктів публічної адміністрації проти будь-яких розпочатих корупційних проявів; 5) являє собою процес, що містить визначені стадії (етапи) реалізації; 6) містить такі елементи: норми адміністративного права та їх зовнішнє вираження джерела права; публічну адміністрацію; принципи діяльності публічної адміністрації; індивідуальні акти публічної адміністрації; адміністративно-правові відносини; форми адміністративного права; тлумачення норм адміністративного права; методи адміністративного права; процедури реалізації адміністративно-правових норм; принцип законності» [646, с. 687].

Адміністративно-правовий механізм протидії корупції — це система правових засобів, які інтегровані та організовані, що дозволяють уповноваженим суб'єктам послідовно та ефективно здійснювати діяльність із протидії корупції за допомогою заходів організаційно-правового характеру та заходів адміністративного примусу [658].

Адміністративно-правовий механізм протидії корупції, на думку С.Г. Стеценко, являє собою «сукупність правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин у сфері адміністративного права, до якого входять органічні та функціональні складові частини» [675, с. 64]. О.О. Онишук зазначає: «механізм адміністративно-правового запобігання та протидії корупції — це система адміністративно-правових засобів, що спрямована на врегулювання суспільних відносин у процесі запобігання та протидії корупції, яка являє собою процес, що містить визначені стадії (етапи) реалізації та елементи (складові частини)» [646, с. 687–688].

С.М. Серьогін, С.С. Серьогін стверджують, що механізми попередження та протидії корупції в органах публічної влади — це система дій, спрямована на виявлення, припинення, обмеження поширення та запобігання корупційних дій в органах публічної влади [639, с. 136].

На думку З.С. Гладуна, автора проблемних лекцій для магістрів і студентів «Сучасні проблеми адміністративного права України і шляхи їх вирішення», «адміністративно-правовий механізм боротьби з корупцією включає в себе встановлення норм права, які забороняють вчинення корупційних діянь, а також запровадження заходів адміністративно-правової відповідальності у випадку їх скоєння, визначення переліку правоохоронних органів, що ведуть боротьбу із корупцією та їх повноважень» [676, с. 5].

ється такими рисами: «1) є системою адміністративно-правових засобів; 2) наявність спрямовання на врегулювання суспільних відносин у процесі запобігання та протидії корупції; 3) запобігання корупції — це не допущення, відвертання завчасно корупційних діянь; 4) протидія корупції — це скеровування діяльності спеціально визначених суб'єктів публічної адміністрації проти будь-яких розпочатих корупційних проявів; 5) являє собою процес, що містить визначені стадії (етапи) реалізації; 6) містить такі елементи: норми адміністративного права та їх зовнішнє вираження джерела права; публічну адміністрацію; принципи діяльності публічної адміністрації; індивідуальні акти публічної адміністрації; адміністративно-правові відносини; форми адміністративного права; тлумачення норм адміністративного права; методи адміністративного права; процедури реалізації адміністративно-правових норм; принцип законності» [646, с. 687].

Адміністративно-правовий механізм протидії корупції — це система правових засобів, які інтегровані та організовані, що дозволяють уповноваженим суб'єктам послідовно та ефективно здійснювати діяльність із протидії корупції за допомогою заходів організаційно-правового характеру та заходів адміністративного примусу [658].

Адміністративно-правовий механізм протидії корупції, на думку С.Г. Стеценко, являє собою «сукупність правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин у сфері адміністративного права, до якого входять органічні та функціональні складові частини» [675, с. 64]. О.О. Онишук зазначає: «механізм адміністративно-правового запобігання та протидії корупції — це система адміністративно-правових засобів, що спрямована на врегулювання суспільних відносин у процесі запобігання та протидії корупції, яка являє собою процес, що містить визначені стадії (етапи) реалізації та елементи (складові частини)» [646, с. 687–688].

С.М. Серьогін, С.С. Серьогін стверджують, що механізми попередження та протидії корупції в органах публічної влади — це система дій, спрямована на виявлення, припинення, обмеження поширення та запобігання корупційних дій в органах публічної влади [639, с. 136].

На думку З.С. Гладуна, автора проблемних лекцій для магістрів і студентів «Сучасні проблеми адміністративного права України і шляхи їх вирішення», «адміністративно-правовий механізм боротьби з корупцією включає в себе встановлення норм права, які забороняють вчинення корупційних діянь, а також запровадження заходів адміністративно-правової відповідальності у випадку їх скоєння, визначення переліку правоохоронних органів, що ведуть боротьбу із корупцією та їх повноважень» [676, с. 5].

І.М. Кошелев зазначає, що механізм адміністративно-правового регулювання протидії корупції та забезпечення власної безпеки в органах внутрішніх справ являє собою спосіб організації відповідної діяльності, а також наділення уповноважених суб'єктів необхідним обсягом прав і обов'язків [640, с. 19–20].

На нашу думку, заслуговує на увагу визначення поняття адміністративно-правового механізму протидії корупції, подане В.Д. Гвоздецьким, а саме: «це сукупність взаємопов'язаних елементів — управлінських, правових, контрольних, виховних, культурних та інших, які утворюють його структуру і спрямовані на досягнення основної мети його функціонування — сповільнення темпів зростання корупції, зменшення її обсягів, виявлення та припинення її проявів, поновлення законних прав та інтересів фізичних і юридичних осіб, усунення негативних наслідків корупційних правопорушень» [641, с. 372].

Отже, адміністративно-правовий механізм протидії корупції серед співробітників ДПтС — це встановлені нормами адміністративного права вимоги, спрямовані на забезпечення дотримання антикорупційних стандартів службової поведінки (антикорупційної поведінки) в діяльності співробітників ДПтС, попередження протиправних дій та притягнення до юридичної відповідальності за корупційно-небезпечну поведінку.

Розкриваючи зміст адміністративно-правового механізму протидії корупції в системах державної служби зарубіжних держав, Д.М. Колчеманов стверджує, що змістовний план включає норми права, правовідносини, акти застосування норм права, а також суб'єктів, які реалізують відповідні антикорупційні засоби. Учений підкреслює, що практично всі індустріально розвинені зарубіжні держави всіляко прагнуть удосконалити правові приписи, спрямовані на протидію корупції, зокрема приймають законодавчі, а також інші нормативні правові акти, спрямовані на боротьбу з корупцією [412, с. 17– 18].

В.Д. Гвоздецький стверджує, загальними рекомендаціями щодо вдосконалення адміністративно-правового механізму протидії корупції є насамперед пропозиції щодо удосконалення нормативної бази з означеного питання, до яких пропонує віднести такі:

1) поняття неправомірної вигоди, оскільки в законі не враховано таку особливість прояву корупції в Україні, як отримання суб'єктом відповідальності за корупційні правопорушення певних переваг, пільг, послуг, інших як матеріального, так і нематеріального характеру, на законних підставах за належною ціною, але з порушенням прав інших громадян. Це поняття учений пропонує викласти у такій

І.М. Кошелев зазначає, що механізм адміністративно-правового регулювання протидії корупції та забезпечення власної безпеки в органах внутрішніх справ являє собою спосіб організації відповідної діяльності, а також наділення уповноважених суб'єктів необхідним обсягом прав і обов'язків [640, с. 19–20].

На нашу думку, заслуговує на увагу визначення поняття адміністративно-правового механізму протидії корупції, подане В.Д. Гвоздецьким, а саме: «це сукупність взаємопов'язаних елементів — управлінських, правових, контрольних, виховних, культурних та інших, які утворюють його структуру і спрямовані на досягнення основної мети його функціонування — сповільнення темпів зростання корупції, зменшення її обсягів, виявлення та припинення її проявів, поновлення законних прав та інтересів фізичних і юридичних осіб, усунення негативних наслідків корупційних правопорушень» [641, с. 372].

Отже, адміністративно-правовий механізм протидії корупції серед співробітників ДПтС — це встановлені нормами адміністративного права вимоги, спрямовані на забезпечення дотримання антикорупційних стандартів службової поведінки (антикорупційної поведінки) в діяльності співробітників ДПтС, попередження протиправних дій та притягнення до юридичної відповідальності за корупційно-небезпечну поведінку.

Розкриваючи зміст адміністративно-правового механізму протидії корупції в системах державної служби зарубіжних держав, Д.М. Колчеманов стверджує, що змістовний план включає норми права, правовідносини, акти застосування норм права, а також суб'єктів, які реалізують відповідні антикорупційні засоби. Учений підкреслює, що практично всі індустріально розвинені зарубіжні держави всіляко прагнуть удосконалити правові приписи, спрямовані на протидію корупції, зокрема приймають законодавчі, а також інші нормативні правові акти, спрямовані на боротьбу з корупцією [412, с. 17– 18].

В.Д. Гвоздецький стверджує, загальними рекомендаціями щодо вдосконалення адміністративно-правового механізму протидії корупції є насамперед пропозиції щодо удосконалення нормативної бази з означеного питання, до яких пропонує віднести такі:

1) поняття неправомірної вигоди, оскільки в законі не враховано таку особливість прояву корупції в Україні, як отримання суб'єктом відповідальності за корупційні правопорушення певних переваг, пільг, послуг, інших як матеріального, так і нематеріального характеру, на законних підставах за належною ціною, але з порушенням прав інших громадян. Це поняття учений пропонує викласти у такій

редакції: «неправомірна вигода — це грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги матеріального або нематеріального характеру, що їх обіцяють, пропонують, надають або одержують безоплатно чи за ціною, нижчою за мінімальну ринкову, без законних на те підстав, або отримують за належною ціною, але порушуючи при цьому встановлений порядок та процедуру їх отримання внаслідок порушення прав інших громадян»;

2) перелік суб'єктів, які здійснюють заходи щодо запобігання і протидії корупції, потребує систематизації. До них В.Д. Гвоздецький пропонує віднести суб'єктів, наділених повноваженнями щодо координації, спрямування, законодавчого забезпечення антикорупційної діяльності; суб'єктів, які забезпечують формування та реалізують державну антикорупційну політику; суб'єктів, наділених адміністративними повноваженнями щодо виявлення, припинення, розслідування корупційних правопорушень; суб'єктів, наділених повноваженнями щодо сприяння спеціально уповноваженим органам у сфері протидії корупції, та суб'єктів, за якими законодавчо закріплений прями́й обов'язок із припинення корупційних правопорушень, і повідомлення про них спеціально уповноваженим органам [641, с. 370– 371].

Необхідно зазначити, що вивчення механізму адміністративно-правового механізму протидії корупції серед співробітників пенітенціарної системи не можливе без встановлення його складових елементів.

Є.В. Валькова зазначає: «В сучасній науковій літературі переважна більшість вчених виділяють три основних обов'язкових елементи механізму адміністративно-правового регулювання — це: адміністративно-правові норми, адміністративно-правові відносини та акти реалізації суб'єктивних прав та обов'язків. Також виділяють факультативні елементи, до яких відносять: норми тлумачення права, принципи права, акти застосування права, законність, правосвідомість, правову культуру» [677, с. 85].

Як відомо, система елементів механізму адміністративно-правового регулювання — це сукупність адміністративно-правових засобів, які впливають на суспільні відносини, організовуючи їх відповідно до завдань держави і суспільства [669].

Науковці виділяють декілька варіантів систем [665, с. 38; 543]. Зокрема, на думку С.Г. Стеценко, це: «А) Органічні: норми права; акти реалізації норм права; правові відносини. Б) Функціональні: юридичні факти (фактичні склади); правова свідомість та правова культура; законність; акти тлумачення норм права; акти застосування норм права» [645, с. 32].

редакції: «неправомірна вигода — це грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги матеріального або нематеріального характеру, що їх обіцяють, пропонують, надають або одержують безоплатно чи за ціною, нижчою за мінімальну ринкову, без законних на те підстав, або отримують за належною ціною, але порушуючи при цьому встановлений порядок та процедуру їх отримання внаслідок порушення прав інших громадян»;

2) перелік суб'єктів, які здійснюють заходи щодо запобігання і протидії корупції, потребує систематизації. До них В.Д. Гвоздецький пропонує віднести суб'єктів, наділених повноваженнями щодо координації, спрямування, законодавчого забезпечення антикорупційної діяльності; суб'єктів, які забезпечують формування та реалізують державну антикорупційну політику; суб'єктів, наділених адміністративними повноваженнями щодо виявлення, припинення, розслідування корупційних правопорушень; суб'єктів, наділених повноваженнями щодо сприяння спеціально уповноваженим органам у сфері протидії корупції, та суб'єктів, за якими законодавчо закріплений прями́й обов'язок із припинення корупційних правопорушень, і повідомлення про них спеціально уповноваженим органам [641, с. 370– 371].

Необхідно зазначити, що вивчення механізму адміністративно-правового механізму протидії корупції серед співробітників пенітенціарної системи не можливе без встановлення його складових елементів.

Є.В. Валькова зазначає: «В сучасній науковій літературі переважна більшість вчених виділяють три основних обов'язкових елементи механізму адміністративно-правового регулювання — це: адміністративно-правові норми, адміністративно-правові відносини та акти реалізації суб'єктивних прав та обов'язків. Також виділяють факультативні елементи, до яких відносять: норми тлумачення права, принципи права, акти застосування права, законність, правосвідомість, правову культуру» [677, с. 85].

Як відомо, система елементів механізму адміністративно-правового регулювання — це сукупність адміністративно-правових засобів, які впливають на суспільні відносини, організовуючи їх відповідно до завдань держави і суспільства [669].

Науковці виділяють декілька варіантів систем [665, с. 38; 543]. Зокрема, на думку С.Г. Стеценко, це: «А) Органічні: норми права; акти реалізації норм права; правові відносини. Б) Функціональні: юридичні факти (фактичні склади); правова свідомість та правова культура; законність; акти тлумачення норм права; акти застосування норм права» [645, с. 32].

Водночас С.Т. Гончарук вважає, що в структуру механізму адміністративно-правового регулювання насамперед входять норми адміністративного права, акти тлумачення таких норм та акти їх реалізації, а також адміністративно-правові відносини. Крім названих елементів, у структуру цього механізму він пропонує включати і такі додаткові функціональні елементи, як правова культура та правова свідомість, а також форми та методи правового впливу та інше [673, с. 38].

С.І. Корсун звертає увагу на те, що реалізація адміністративного права відбувається через механізм адміністративно-правового регулювання. У свою чергу, структура механізму адміністративно-правового запобігання фінансуванню тероризму на думку вченого, повинна складатися з відповідних елементів. До них він відносить такі: адміністративно-правові норми; правовідносини; акти застосування права; засоби правового регулювання [678, с. 224].

О.М. Єщук пропонує до складових елементів механізму адміністративно-правового регулювання віднести: «норми адміністративного права та їхнє зовнішнє вираження джерела адміністративного права; публічну адміністрацію; індивідуальні акти публічної адміністрації; адміністративно-правові відносини; форми адміністративного права; методи адміністративного права; адміністративно-правові режими; тлумачення норм адміністративного права; адміністративні процедури» [651, с. 251].

Необхідно зазначити, що за своєю сутністю адміністративно-правовий механізм є сукупністю правових засобів впливу на суспільні відносини. Як справедливо зазначає А.Й. Присяжнюк, до їх складу, як показує проведене узагальнення думок науковців, відносяться такі явища: «норми права, нормативні акти, юридичні факти й акти застосування права, правовідносини, акти реалізації прав і обов'язків, суб'єктів та об'єктів впливу, принципи та інструменти, методи регулювання, діяльність, спрямовану на забезпечення економічної безпеки та процедури та алгоритми її реалізації, а також техніки і технології управління; організаційні структури і управлінський персонал; відповідне забезпечення (політичне, правове та інформаційне)» [668, с. 810–811]. Учений вважає, що не всі із вказаних явищ доцільно відносити до елементів цього механізму. Наприклад, це стосується суб'єктів, адже саме вони застосовують цей механізм, а доцільність включення об'єкта викликає сумнів, бо саме щодо нього і застосовується цей механізм. Вказівка на діяльність щодо забезпечення економічної безпеки є недоцільною, бо характеризує спосіб практичного застосування механізму. Включення до його складу правовідносин є

Водночас С.Т. Гончарук вважає, що в структуру механізму адміністративно-правового регулювання насамперед входять норми адміністративного права, акти тлумачення таких норм та акти їх реалізації, а також адміністративно-правові відносини. Крім названих елементів, у структуру цього механізму він пропонує включати і такі додаткові функціональні елементи, як правова культура та правова свідомість, а також форми та методи правового впливу та інше [673, с. 38].

С.І. Корсун звертає увагу на те, що реалізація адміністративного права відбувається через механізм адміністративно-правового регулювання. У свою чергу, структура механізму адміністративно-правового запобігання фінансуванню тероризму на думку вченого, повинна складатися з відповідних елементів. До них він відносить такі: адміністративно-правові норми; правовідносини; акти застосування права; засоби правового регулювання [678, с. 224].

О.М. Єщук пропонує до складових елементів механізму адміністративно-правового регулювання віднести: «норми адміністративного права та їхнє зовнішнє вираження джерела адміністративного права; публічну адміністрацію; індивідуальні акти публічної адміністрації; адміністративно-правові відносини; форми адміністративного права; методи адміністративного права; адміністративно-правові режими; тлумачення норм адміністративного права; адміністративні процедури» [651, с. 251].

Необхідно зазначити, що за своєю сутністю адміністративно-правовий механізм є сукупністю правових засобів впливу на суспільні відносини. Як справедливо зазначає А.Й. Присяжнюк, до їх складу, як показує проведене узагальнення думок науковців, відносяться такі явища: «норми права, нормативні акти, юридичні факти й акти застосування права, правовідносини, акти реалізації прав і обов'язків, суб'єктів та об'єктів впливу, принципи та інструменти, методи регулювання, діяльність, спрямовану на забезпечення економічної безпеки та процедури та алгоритми її реалізації, а також техніки і технології управління; організаційні структури і управлінський персонал; відповідне забезпечення (політичне, правове та інформаційне)» [668, с. 810–811]. Учений вважає, що не всі із вказаних явищ доцільно відносити до елементів цього механізму. Наприклад, це стосується суб'єктів, адже саме вони застосовують цей механізм, а доцільність включення об'єкта викликає сумнів, бо саме щодо нього і застосовується цей механізм. Вказівка на діяльність щодо забезпечення економічної безпеки є недоцільною, бо характеризує спосіб практичного застосування механізму. Включення до його складу правовідносин є

дуже суперечливим, хоча б з тих міркувань, що механізм і впорядковує ці відносини, він щодо них спрямований, а тому навряд чи об'єкт упорядкуванням може сам себе упорядковувати [668, с. 811].

Як стверджує О.Ф. Скакун, механізм правового регулювання: є складовою частиною механізму соціального регулювання; будучи категорією, широкою за обсягом, збирає воєдино всі явища правової дійсності: засоби (норми права, суб'єктивні права і юридичні обов'язки тощо), об'єктивовані в правових актах; способи (дозволення, зобов'язання, заборона); форми (використання, виконання, додержання, застосування), які перебувають у взаємозв'язку і взаємодії; є динамічною частиною правової системи суспільства; його результатом є встановлення правопорядку в суспільстві [656, с. 498–499].

На думку А.Й. Присяжнюка, лише ті з елементів, які за своєю спрямованістю та значенням здатні виконувати роль засобів впливу на певний об'єкт з метою забезпечення належного етапу його існування потрібно включати до складу адміністративно-правового механізму. Такими він визначає: «норми права та нормативні акти; юридичні факти; акти застосування права, реалізації прав і обов'язків; принципи та інструменти, методи регулювання, а також процедури і алгоритми реалізації діяльності, включаючи техніки і технології управління; відповідне забезпечення (політичне, правове та інформаційне тощо)» [668, с. 811].

Отже, адміністративно-правовий механізм протидії корупції включає певні елементи, комплексне та ефективне використання яких може приблизити до необхідного результату. Зокрема, структура механізму протидії корупції серед співробітників пенітенціарної системи складається з трьох основних елементів: норми адміністративного права, адміністративні правовідносини і акти застосування норм адміністративного права. Ці елементи перебувають у діалектичному зв'язку, відповідно до якого включаються в механізм протидії корупції в кримінально-виконавчій системі у певній послідовності, виконуючи певну функцію в цьому механізмі, що дає можливість досягнути позитивного результату.

Зважаючи на викладене вище, до основних складових адміністративно-правового механізму протидії (попередження, запобігання та профілактики) корупції серед співробітників пенітенціарної системи можна віднести такі:

- норми адміністративного права, що визначають права та обов'язки суб'єктів зазначених суспільних правовідносин;
- адміністративні правовідносини у сфері протидії (попередження, запобігання та профілактики) корупції серед співробіт-

дуже суперечливим, хоча б з тих міркувань, що механізм і впорядковує ці відносини, він щодо них спрямований, а тому навряд чи об'єкт упорядкуванням може сам себе упорядковувати [668, с. 811].

Як стверджує О.Ф. Скакун, механізм правового регулювання: є складовою частиною механізму соціального регулювання; будучи категорією, широкою за обсягом, збирає воєдино всі явища правової дійсності: засоби (норми права, суб'єктивні права і юридичні обов'язки тощо), об'єктивовані в правових актах; способи (дозволення, зобов'язання, заборона); форми (використання, виконання, додержання, застосування), які перебувають у взаємозв'язку і взаємодії; є динамічною частиною правової системи суспільства; його результатом є встановлення правопорядку в суспільстві [656, с. 498–499].

На думку А.Й. Присяжнюка, лише ті з елементів, які за своєю спрямованістю та значенням здатні виконувати роль засобів впливу на певний об'єкт з метою забезпечення належного етапу його існування потрібно включати до складу адміністративно-правового механізму. Такими він визначає: «норми права та нормативні акти; юридичні факти; акти застосування права, реалізації прав і обов'язків; принципи та інструменти, методи регулювання, а також процедури і алгоритми реалізації діяльності, включаючи техніки і технології управління; відповідне забезпечення (політичне, правове та інформаційне тощо)» [668, с. 811].

Отже, адміністративно-правовий механізм протидії корупції включає певні елементи, комплексне та ефективне використання яких може приблизити до необхідного результату. Зокрема, структура механізму протидії корупції серед співробітників пенітенціарної системи складається з трьох основних елементів: норми адміністративного права, адміністративні правовідносини і акти застосування норм адміністративного права. Ці елементи перебувають у діалектичному зв'язку, відповідно до якого включаються в механізм протидії корупції в кримінально-виконавчій системі у певній послідовності, виконуючи певну функцію в цьому механізмі, що дає можливість досягнути позитивного результату.

Зважаючи на викладене вище, до основних складових адміністративно-правового механізму протидії (попередження, запобігання та профілактики) корупції серед співробітників пенітенціарної системи можна віднести такі:

- норми адміністративного права, що визначають права та обов'язки суб'єктів зазначених суспільних правовідносин;
- адміністративні правовідносини у сфері протидії (попередження, запобігання та профілактики) корупції серед співробіт-

ників пенітенціарної системи як різновид суспільних відносин, які регламентуються правовими нормами та забезпечують взаємодію останніх із відповідними суб'єктами протидії (попередження, запобігання та профілактики) корупції серед співробітників пенітенціарної системи;

– нормативно-правові акти, які регламентують діяльність суб'єктів протидії (попередження, запобігання та профілактики) корупції серед співробітників пенітенціарної системи.

3.2. Поняття і сутність адміністративно-правової протидії корупції

Небезпеку корупції пояснюють не тільки тим, що вона стала визнаватися закономірним соціальним явищем, яке негативно впливає на розвиток суспільних відносин і належить до однієї з найдавніших загроз для безпеки суспільства і держави, але й тим, що вона впливає на державне управління, зокрема на прийняття рішень органами державної влади для отримання вигоди в особистих інтересах. Підвищення рівня ефективності протидії їй є одним із нагальних завдань, що впливає з оцінки сучасної корупційної ситуації в країні. У зв'язку з цим вважаємо особливого значення набуває системний аналіз самого термінологічного словосполучення «протидія корупції» щодо його застосованості і адекватності відображення в діяльності держави та її уповноважених органів із зниження впливу феномена «корупція».

Доцільно, зазначити, що процес вироблення єдиної термінології щодо реакції держави та суспільства проти корупції не завершився, тому у розробках науковців часто вживаються як рівнозначні терміни: «боротьбою з корупцією», «протидія корупції», «запобігання (попередженням) корупції» тощо. Усі зазначені терміни складають загальну змістовну діяльнісну основу, спрямовану на вчинення дій щодо недопущення певних правопорушень.

На сьогодні серед теоретиків права і практиків немає єдності у термінологічному позначенні соціальної діяльності, спрямованої проти корупції. Таку діяльність називають «боротьбою з корупцією», «контролем над корупцією», «протидією корупції», «наступом на корупцією», «запобіганням (попередженням) корупції» тощо. При цьому зміст зазначених понять розкривається також по-різному. В одних випадках змістом того чи іншого терміна пропонують охоплювати всі аспекти цієї діяльності, в інших — лише її частину. Так, досить часто терміном «боротьба з корупцією» не охоплюються профілактичні

ників пенітенціарної системи як різновид суспільних відносин, які регламентуються правовими нормами та забезпечують взаємодію останніх із відповідними суб'єктами протидії (попередження, запобігання та профілактики) корупції серед співробітників пенітенціарної системи;

– нормативно-правові акти, які регламентують діяльність суб'єктів протидії (попередження, запобігання та профілактики) корупції серед співробітників пенітенціарної системи.

3.2. Поняття і сутність адміністративно-правової протидії корупції

Небезпеку корупції пояснюють не тільки тим, що вона стала визнаватися закономірним соціальним явищем, яке негативно впливає на розвиток суспільних відносин і належить до однієї з найдавніших загроз для безпеки суспільства і держави, але й тим, що вона впливає на державне управління, зокрема на прийняття рішень органами державної влади для отримання вигоди в особистих інтересах. Підвищення рівня ефективності протидії їй є одним із нагальних завдань, що впливає з оцінки сучасної корупційної ситуації в країні. У зв'язку з цим вважаємо особливого значення набуває системний аналіз самого термінологічного словосполучення «протидія корупції» щодо його застосованості і адекватності відображення в діяльності держави та її уповноважених органів із зниження впливу феномена «корупція».

Доцільно, зазначити, що процес вироблення єдиної термінології щодо реакції держави та суспільства проти корупції не завершився, тому у розробках науковців часто вживаються як рівнозначні терміни: «боротьбою з корупцією», «протидія корупції», «запобігання (попередженням) корупції» тощо. Усі зазначені терміни складають загальну змістовну діяльнісну основу, спрямовану на вчинення дій щодо недопущення певних правопорушень.

На сьогодні серед теоретиків права і практиків немає єдності у термінологічному позначенні соціальної діяльності, спрямованої проти корупції. Таку діяльність називають «боротьбою з корупцією», «контролем над корупцією», «протидією корупції», «наступом на корупцією», «запобіганням (попередженням) корупції» тощо. При цьому зміст зазначених понять розкривається також по-різному. В одних випадках змістом того чи іншого терміна пропонують охоплювати всі аспекти цієї діяльності, в інших — лише її частину. Так, досить часто терміном «боротьба з корупцією» не охоплюються профілактичні

заходи антикорупційного характеру. У свою чергу, термін «контроль над корупцією» вживається як синонім терміна «запобігання корупції». Досить часто, досліджуючи проблему корупції, учені взагалі не надають значення цьому питанню, вживаючи як синоніми терміни «боротьба з корупцією», «протидія корупції» тощо [679, с. 213].

Отже, з огляду на відсутність однозначних наукових підходів та деталізації у нормативно-правових актах вважаємо доцільно пояснити деякі дискусійно-проблематичні аспекти розуміння змісту окремих термінів, зокрема «протидія» та загальноновживаного — «боротьба». Зазначені терміни складають загальну змістовну діяльнісну основу, яка полягає у вчиненні дій для недопущення певних порушень.

М.І. Мельник зауважує, що проблема термінологічного позначення залишається не вирішеною у кримінологічній науці, — термінологічного позначення діяльності, спрямованої проти злочинності, яку називають «боротьба зі злочинністю», «протидією злочинності», «контролем над злочинністю», «державним впливом на злочинність» тощо [679, с. 213]. А. Шумілов у рамках складної форми впливу на злочинність виділяє такі три основні способи, як протидія, боротьба, повне придушення або знищення («війна») [680, с. 9–12]. Л.Є. Владимиров стверджує, що «не можна проголошувати метою правосуддя боротьбу зі злочинністю. Насправді, більш зручно та успішно можна було б вести боротьбу, якщо б злочинців фізично знищували. Але держава не воює з хворими та невихованими» [681, с. 82].

Необхідно зазначити, що раніше у вітчизняній літературі, зокрема у публіцистичних матеріалах, активно використовували терміни «боротьба», «війна» зі злочинністю», зміст яких у широкому розумінні охоплював суспільну діяльність щодо виявлення, усунення та нейтралізації чинників, що детермінують злочинність [682, с. 253].

В сучасних умовах термін «боротьба зі злочинністю» прижився і витіснив всі інші тому, що радянські кримінологи були переконані (або намагалися переконати інших) у тому, що соціалістичному суспільству вдасться врешті-решт покінчити зі злочинністю [683, с. 414]. Н. Карпов стверджує, що «термін боротьба зі злочинністю» передбачає активність діяльності з впливу на неї» [684, с. 140]. Зокрема, В.М. Куц вважає «боротьбу» репресивним підходом у сфері протидії злочинності з боку держави і більш вузьким напрямом протидії [685, с. 14].

Термін «боротьба» визначається так: сутичка, бійка, в якій кожний з учасників намагається подужати супротивника; активне протиборство, зіткнення між протилежними соціальними групами, станами, протилежними напрямами, течіями в суспільстві тощо;

заходи антикорупційного характеру. У свою чергу, термін «контроль над корупцією» вживається як синонім терміна «запобігання корупції». Досить часто, досліджуючи проблему корупції, учені взагалі не надають значення цьому питанню, вживаючи як синоніми терміни «боротьба з корупцією», «протидія корупції» тощо [679, с. 213].

Отже, з огляду на відсутність однозначних наукових підходів та деталізації у нормативно-правових актах вважаємо доцільно пояснити деякі дискусійно-проблематичні аспекти розуміння змісту окремих термінів, зокрема «протидія» та загальноновживаного — «боротьба». Зазначені терміни складають загальну змістовну діяльнісну основу, яка полягає у вчиненні дій для недопущення певних порушень.

М.І. Мельник зауважує, що проблема термінологічного позначення залишається не вирішеною у кримінологічній науці, — термінологічного позначення діяльності, спрямованої проти злочинності, яку називають «боротьба зі злочинністю», «протидією злочинності», «контролем над злочинністю», «державним впливом на злочинність» тощо [679, с. 213]. А. Шумілов у рамках складної форми впливу на злочинність виділяє такі три основні способи, як протидія, боротьба, повне придушення або знищення («війна») [680, с. 9–12]. Л.Є. Владимиров стверджує, що «не можна проголошувати метою правосуддя боротьбу зі злочинністю. Насправді, більш зручно та успішно можна було б вести боротьбу, якщо б злочинців фізично знищували. Але держава не воює з хворими та невихованими» [681, с. 82].

Необхідно зазначити, що раніше у вітчизняній літературі, зокрема у публіцистичних матеріалах, активно використовували терміни «боротьба», «війна» зі злочинністю», зміст яких у широкому розумінні охоплював суспільну діяльність щодо виявлення, усунення та нейтралізації чинників, що детермінують злочинність [682, с. 253].

В сучасних умовах термін «боротьба зі злочинністю» прижився і витіснив всі інші тому, що радянські кримінологи були переконані (або намагалися переконати інших) у тому, що соціалістичному суспільству вдасться врешті-решт покінчити зі злочинністю [683, с. 414]. Н. Карпов стверджує, що «термін боротьба зі злочинністю» передбачає активність діяльності з впливу на неї» [684, с. 140]. Зокрема, В.М. Куц вважає «боротьбу» репресивним підходом у сфері протидії злочинності з боку держави і більш вузьким напрямом протидії [685, с. 14].

Термін «боротьба» визначається так: сутичка, бійка, в якій кожний з учасників намагається подужати супротивника; активне протиборство, зіткнення між протилежними соціальними групами, станами, протилежними напрямами, течіями в суспільстві тощо;

діяльність, що має на меті подолати або знищити кого-, що-небудь; діяльність спрямована на створення, досягнення кого-небудь [42, с. 60]. Термін «боротьба» визначається як активне протиборство, зіткнення між протилежними соціальними групами, станами, протилежними напрямками, течіями в суспільстві; діяльність, що має на меті подолати або знищити кого-, що-небудь. Отже боротьба, виходячи з визначення терміна «боротьба», в кінцевому результаті передбачає або перемогу, або поразку [686, с. 220–221]. Доцільно зазначити: «... об'ємність терміна «боротьба» свідчить про те, що він є лише однією зі складових частин протидії, яка підкреслює активну стадію наступу на злочинність і не може охоплювати решти напрямків» [687, с. 615]. Учені вважають, що термін «боротьба» асоціюється переважно з моментом активного наступу на корупцію, із застосуванням репресивних заходів кримінально-правового та іншого характеру, із протиборством з конкретними проявами корупції і особами, які їх вчинили. Він зазвичай не ототожнюється з антикорупційними заходами профілактичного характеру [688, с. 38].

В.Г. Грянка зазначає, що в усіх нормативно-правових актах вживається поняття «боротьба з корупцією», а не «протидія». На думку вченого, це правильно, оскільки будь-яка діяльність щодо подолання негативного явища повинна мати на меті усунення такого явища, а не зменшення його проявів. Тому вважається, що доцільно вести мову саме про боротьбу з корупцією, а не протидію [689].

Термін «боротьба» досить часто вживається в міжнародних актах, законодавстві окремих іноземних держав. Проте, останнім часом, здебільшого у зв'язку з критичним ставленням до терміна «боротьба» стосовно злочинності, у юридичній літературі активно використовують термін «протидія» [690, с. 110].

Доцільно зазначити, що останні роки термін «боротьба» підміняють терміном «протидія», причому навіть на законодавчому рівні. Термін «боротьба» вживався в Законі України «Про боротьбу з корупцією» від 05.10.1995 р. [691], а термін «протидія» офіційно був затверджений у Законі України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 2011 р. [117].

О.Ю. Шостко стверджує: «На сьогодні в європейських країнах упроваджується комплексний (інтеграційний) підхід, який поєднує запобіжні й репресивні заходи, що позначаються терміном «протидія». Учений подає цей термін як загальне родове поняття, що охоплює діяльність, спрямовану на мінімізацію суперечностей та чинників, що породжують злочинність або сприяють їй на скорочення окремих видів злочинів шляхом недопущення їх вчинення на різних

діяльність, що має на меті подолати або знищити кого-, що-небудь; діяльність спрямована на створення, досягнення кого-небудь [42, с. 60]. Термін «боротьба» визначається як активне протиборство, зіткнення між протилежними соціальними групами, станами, протилежними напрямками, течіями в суспільстві; діяльність, що має на меті подолати або знищити кого-, що-небудь. Отже боротьба, виходячи з визначення терміна «боротьба», в кінцевому результаті передбачає або перемогу, або поразку [686, с. 220–221]. Доцільно зазначити: «... об'ємність терміна «боротьба» свідчить про те, що він є лише однією зі складових частин протидії, яка підкреслює активну стадію наступу на злочинність і не може охоплювати решти напрямків» [687, с. 615]. Учені вважають, що термін «боротьба» асоціюється переважно з моментом активного наступу на корупцію, із застосуванням репресивних заходів кримінально-правового та іншого характеру, із протиборством з конкретними проявами корупції і особами, які їх вчинили. Він зазвичай не ототожнюється з антикорупційними заходами профілактичного характеру [688, с. 38].

В.Г. Грянка зазначає, що в усіх нормативно-правових актах вживається поняття «боротьба з корупцією», а не «протидія». На думку вченого, це правильно, оскільки будь-яка діяльність щодо подолання негативного явища повинна мати на меті усунення такого явища, а не зменшення його проявів. Тому вважається, що доцільно вести мову саме про боротьбу з корупцією, а не протидію [689].

Термін «боротьба» досить часто вживається в міжнародних актах, законодавстві окремих іноземних держав. Проте, останнім часом, здебільшого у зв'язку з критичним ставленням до терміна «боротьба» стосовно злочинності, у юридичній літературі активно використовують термін «протидія» [690, с. 110].

Доцільно зазначити, що останні роки термін «боротьба» підміняють терміном «протидія», причому навіть на законодавчому рівні. Термін «боротьба» вживався в Законі України «Про боротьбу з корупцією» від 05.10.1995 р. [691], а термін «протидія» офіційно був затверджений у Законі України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 2011 р. [117].

О.Ю. Шостко стверджує: «На сьогодні в європейських країнах упроваджується комплексний (інтеграційний) підхід, який поєднує запобіжні й репресивні заходи, що позначаються терміном «протидія». Учений подає цей термін як загальне родове поняття, що охоплює діяльність, спрямовану на мінімізацію суперечностей та чинників, що породжують злочинність або сприяють їй на скорочення окремих видів злочинів шляхом недопущення їх вчинення на різних

стадіях злочинної поведінки (заходи запобігання злочинності), а також адекватні заходи реагування на вже скоєні злочини» [692].

Дослідження терміна «протидія» дає більш повну характеристику. Зокрема, у тлумачному словнику української мови слово «протидія» визначено як «дія, що спрямована проти іншої дії, перешкоджає їй» [42, с. 992]. Аналогічно трактують значення терміна «протидія» С.І. Ожегов, Н.Ю. Шведова: «противодействие — действие, препятствующее другому действию» [45, с. 624]. «... що припускає в такий спосіб не стільки боротьбу на знищення, скільки комплексну діяльність, яка включає в себе не тільки і не стільки боротьбу, скільки істотну запобіжну, профілактичну, превентивну складову. Остання має на увазі здійснення запобіжної і правоохоронної діяльності, спрямованої на запобігання будь-чому й усунення факторів ризику ...» [693, с. 91].

На думку Ю.О. Гудкова, термін «протидія» — це комплекс організаційних і тактично упорядкованих дій, вчинених особою, причетною до злочину (винним у його злочині), і іншими зацікавленими особами, спрямованих на пешкодження встановленню істини у кримінальному провадженні, ухилення від слідства і суду, що мають на меті уникнення або пом'якшення відповідальності [694, с. 11–17]. Водночас ми підтримуємо думку О.С. Омельченко, що представляти протидію як «комплекс організаційних і тактично упорядкованих дій» некоректно. Цей комплекс можуть застосовувати легітимні, законодавчо уповноважені органи виконавчої влади, і насамперед правоохоронна система держави, яка засновує свої дії на наукових рекомендаціях правового, організаційного і тактичного характеру [695, с. 98].

Водночас у Науково-практичному коментарі до модельного закону «Про протидію корупції» зазначено: «Протидія корупції — діяльність, спрямована на виявлення, усунення чи обмеження причин, що породжують умови або сприяють корупції, попередження, припинення, розкриття, розслідування корупційних правопорушень та покарання винних» [696, с. 32].

С.А. Кутякин зазначає, що у криміналістиці поняття «протидія» розглядається переважно у зв'язку з протидією розслідуванню злочинів. У теорії оперативно-розшукової діяльності термін «протидія» застосовують разом з терміном «боротьба», причому обидва ці терміни використовують при дослідженні оперативно-розшукової тактики в її загальному розумінні і стосовно конкретних видів злочинної діяльності [697, с. 49–50].

Наприклад, І. Серова віддає перевагу терміну «протидія» у зв'язку з тим, що «поняття «боротьба» більшою мірою стосується актив-

стадіях злочинної поведінки (заходи запобігання злочинності), а також адекватні заходи реагування на вже скоєні злочини» [692].

Дослідження терміна «протидія» дає більш повну характеристику. Зокрема, у тлумачному словнику української мови слово «протидія» визначено як «дія, що спрямована проти іншої дії, перешкоджає їй» [42, с. 992]. Аналогічно трактують значення терміна «протидія» С.І. Ожегов, Н.Ю. Шведова: «противодействие — действие, препятствующее другому действию» [45, с. 624]. «... що припускає в такий спосіб не стільки боротьбу на знищення, скільки комплексну діяльність, яка включає в себе не тільки і не стільки боротьбу, скільки істотну запобіжну, профілактичну, превентивну складову. Остання має на увазі здійснення запобіжної і правоохоронної діяльності, спрямованої на запобігання будь-чому й усунення факторів ризику ...» [693, с. 91].

На думку Ю.О. Гудкова, термін «протидія» — це комплекс організаційних і тактично упорядкованих дій, вчинених особою, причетною до злочину (винним у його злочині), і іншими зацікавленими особами, спрямованих на пешкодження встановленню істини у кримінальному провадженні, ухилення від слідства і суду, що мають на меті уникнення або пом'якшення відповідальності [694, с. 11–17]. Водночас ми підтримуємо думку О.С. Омельченко, що представляти протидію як «комплекс організаційних і тактично упорядкованих дій» некоректно. Цей комплекс можуть застосовувати легітимні, законодавчо уповноважені органи виконавчої влади, і насамперед правоохоронна система держави, яка засновує свої дії на наукових рекомендаціях правового, організаційного і тактичного характеру [695, с. 98].

Водночас у Науково-практичному коментарі до модельного закону «Про протидію корупції» зазначено: «Протидія корупції — діяльність, спрямована на виявлення, усунення чи обмеження причин, що породжують умови або сприяють корупції, попередження, припинення, розкриття, розслідування корупційних правопорушень та покарання винних» [696, с. 32].

С.А. Кутякин зазначає, що у криміналістиці поняття «протидія» розглядається переважно у зв'язку з протидією розслідуванню злочинів. У теорії оперативно-розшукової діяльності термін «протидія» застосовують разом з терміном «боротьба», причому обидва ці терміни використовують при дослідженні оперативно-розшукової тактики в її загальному розумінні і стосовно конкретних видів злочинної діяльності [697, с. 49–50].

Наприклад, І. Серова віддає перевагу терміну «протидія» у зв'язку з тим, що «поняття «боротьба» більшою мірою стосується актив-

них дій репресивного характеру, а «протидія» — дій, що насамперед, є превентивними, запобіжними, профілактичними» [698].

Аналіз наукових праць з питань протидії (боротьби) корупції показав, що в українській юридичній науці є розбіжності у визначенні змісту і вживання термінів, якими окреслюється протистояння держави та її уповноважених органів корупції, отже, і відсутність узгодженої наукової думки щодо можливості існування найбільш прийняттого терміна, який би в цілому правильно відображав зазначений вид протистояння.

На нашу думку, потрібно погодитися з В.І. Задорожним, який зазначає: «Багато з наведених термінів по окремих позиціях уразливі для критики і загальним недоліком всього спектру понятійного апарату є те, що наявні терміни не завжди повно і об'єктивно відображають усю гаму і різноманітність соціальної практики боротьби зі злочинністю: протидії, протистояння злочинності або протиборства з нею» [699, с. 119].

Як справедливо зазначив Г. Саркісов, «множинність термінів сама собою говорить про нечіткі, а то й суперечливі уявлення стосовно понять, що, очевидно, є наслідком недостатньої розробки самої проблеми» [700, с. 40]. Л. Фейербах вказує: «... як багато говорилося про обман почуттів і як мало про обман мови, від якої невіддільне мислення! Але ж наскільки, врешті-решт, обман почуттів є грубим і наскільки обман мови є витонченим! ... За допомогою моїх п'яти відчуттів я зрозумів, що усі труднощі і таємниці логосу, себто розуму, знаходять роз'яснення у значенні слова! Ось чому критика розуму повинна перетворитись на критику мови» [701, с. 442]. На думку І.І. Карпець, російського кримінолога, «бій» іде за кожне «нове слово» у визначенні. Якщо учений зайняв якусь позицію, то переконати його практично неможливо» [702, с. 16].

Водночас, учені стверджують, що «не проти дискусій щодо дефініцій, але бажано у науці мати уніфіковану термінологію з певним змістом, щоб не витрачати зусилля на наукове тупцювання. Кожна наукова дефініція, або новий її зміст, або сутність мають бути теоретично обґрунтовані, а не просто заявлені, як це нерідко здійснюється» [703, с. 72–73]. Ми погоджуємося з твердженням В.О. Беліка, що зайва термінологічна дискусія щодо цих слів (понять, категорій) лише відволікає науковців від основної проблеми — зменшення обсягу корупції її форм (видів), локалізації сфер впливу (розповсюдження), зменшення негативних наслідків корупційних діянь та інших правопорушень, пов'язаних з корупцією [704, с. 189].

Отже, плутанина в термінах, підміна одного поняття іншим, отождолення понять «протидія корупції» і «боротьба із корупцією» не

них дій репресивного характеру, а «протидія» — дій, що насамперед, є превентивними, запобіжними, профілактичними» [698].

Аналіз наукових праць з питань протидії (боротьби) корупції показав, що в українській юридичній науці є розбіжності у визначенні змісту і вживання термінів, якими окреслюється протистояння держави та її уповноважених органів корупції, отже, і відсутність узгодженої наукової думки щодо можливості існування найбільш прийняттого терміна, який би в цілому правильно відображав зазначений вид протистояння.

На нашу думку, потрібно погодитися з В.І. Задорожним, який зазначає: «Багато з наведених термінів по окремих позиціях уразливі для критики і загальним недоліком всього спектру понятійного апарату є те, що наявні терміни не завжди повно і об'єктивно відображають усю гаму і різноманітність соціальної практики боротьби зі злочинністю: протидії, протистояння злочинності або протиборства з нею» [699, с. 119].

Як справедливо зазначив Г. Саркісов, «множинність термінів сама собою говорить про нечіткі, а то й суперечливі уявлення стосовно понять, що, очевидно, є наслідком недостатньої розробки самої проблеми» [700, с. 40]. Л. Фейербах вказує: «... як багато говорилося про обман почуттів і як мало про обман мови, від якої невіддільне мислення! Але ж наскільки, врешті-решт, обман почуттів є грубим і наскільки обман мови є витонченим! ... За допомогою моїх п'яти відчуттів я зрозумів, що усі труднощі і таємниці логосу, себто розуму, знаходять роз'яснення у значенні слова! Ось чому критика розуму повинна перетворитись на критику мови» [701, с. 442]. На думку І.І. Карпець, російського кримінолога, «бій» іде за кожне «нове слово» у визначенні. Якщо учений зайняв якусь позицію, то переконати його практично неможливо» [702, с. 16].

Водночас, учені стверджують, що «не проти дискусій щодо дефініцій, але бажано у науці мати уніфіковану термінологію з певним змістом, щоб не витрачати зусилля на наукове тупцювання. Кожна наукова дефініція, або новий її зміст, або сутність мають бути теоретично обґрунтовані, а не просто заявлені, як це нерідко здійснюється» [703, с. 72–73]. Ми погоджуємося з твердженням В.О. Беліка, що зайва термінологічна дискусія щодо цих слів (понять, категорій) лише відволікає науковців від основної проблеми — зменшення обсягу корупції її форм (видів), локалізації сфер впливу (розповсюдження), зменшення негативних наслідків корупційних діянь та інших правопорушень, пов'язаних з корупцією [704, с. 189].

Отже, плутанина в термінах, підміна одного поняття іншим, отождолення понять «протидія корупції» і «боротьба із корупцією» не

тільки ускладнюють правильне осмислення їх змісту і співвідношення між собою, але і заважають виробленню адекватних заходів впливу на корупційну поведінку та її детермінанти.

На нашу думку, з огляду на багатогранність корупції і характер її поширення, потрібно говорити саме про «протидію» цьому явищу. Аргументами у використанні такого підходу можуть слугувати такі положення.

Протидія правопорушенням розглядається вченими з різних позицій, зокрема, з філософсько-правової — як специфічна форма активності, реалізована у сфері забезпечення правопорядку й законності за допомогою спеціальних інститутів, форм і методів її здійснення; з державно-правової — як форма реалізації функцій держави, наприклад, екологічної, правоохоронної; як специфічний спосіб здійснення державної влади (наприклад, законодавчої, виконавчої) [705, с. 20].

Л.В. Мілімко вважає, що «протидію правопорушенням потрібно розглядати як широкий комплекс державних і суспільних заходів, що складається із заходів економічного, соціального, культурного, виховного, правового й іншого характеру, спрямованих на недопущення вчинення правопорушень, а також діяльність спеціально уповноважених органів у боротьбі з правопорушеннями шляхом застосування заходів щодо виявлення, розкриття, розслідування й судового розгляду справ, покарання винних, виявлення причин і умов, що сприяють вчиненню правопорушень, нагляду за законністю тощо» [706, с. 116].

Як справедливо зазначають Ю.А. Воронін, А.В. Майоров, «протидія злочинності являє собою комплекс заходів щодо забезпечення безпеки охоронюваних законом інтересів громадян, суспільства і держави, що полягає в розробці і здійсненні системи цілеспрямованих заходів щодо перешкод виникнення причин злочинів, умов, що сприяють їх вчиненню, а також по їх виявленню, запобіганню і припиненню шляхом профілактики та попередження злочинів» [707].

С.А. Кутякин вважає, що під «протидією злочинності, здорової частини суспільства і держави потрібно розуміти їх взаємоспрямовану діяльність, яка полягає у застосуванні широкого діапазону методів протиборства і має на своїй меті вирішення існуючого між ними соціального протиріччя» [697, с. 49].

М.І. Мельник стверджує: «Протидія корупції — це система заходів політичного, організаційно-управлінського, ідеологічного, соціально-психологічного та іншого характеру, що мають цільове спрямування на зменшення обсягів корупції, зміну характеру корупційних

тільки ускладнюють правильне осмислення їх змісту і співвідношення між собою, але і заважають виробленню адекватних заходів впливу на корупційну поведінку та її детермінанти.

На нашу думку, з огляду на багатогранність корупції і характер її поширення, потрібно говорити саме про «протидію» цьому явищу. Аргументами у використанні такого підходу можуть слугувати такі положення.

Протидія правопорушенням розглядається вченими з різних позицій, зокрема, з філософсько-правової — як специфічна форма активності, реалізована у сфері забезпечення правопорядку й законності за допомогою спеціальних інститутів, форм і методів її здійснення; з державно-правової — як форма реалізації функцій держави, наприклад, екологічної, правоохоронної; як специфічний спосіб здійснення державної влади (наприклад, законодавчої, виконавчої) [705, с. 20].

Л.В. Мілімко вважає, що «протидію правопорушенням потрібно розглядати як широкий комплекс державних і суспільних заходів, що складається із заходів економічного, соціального, культурного, виховного, правового й іншого характеру, спрямованих на недопущення вчинення правопорушень, а також діяльність спеціально уповноважених органів у боротьбі з правопорушеннями шляхом застосування заходів щодо виявлення, розкриття, розслідування й судового розгляду справ, покарання винних, виявлення причин і умов, що сприяють вчиненню правопорушень, нагляду за законністю тощо» [706, с. 116].

Як справедливо зазначають Ю.А. Воронін, А.В. Майоров, «протидія злочинності являє собою комплекс заходів щодо забезпечення безпеки охоронюваних законом інтересів громадян, суспільства і держави, що полягає в розробці і здійсненні системи цілеспрямованих заходів щодо перешкод виникнення причин злочинів, умов, що сприяють їх вчиненню, а також по їх виявленню, запобіганню і припиненню шляхом профілактики та попередження злочинів» [707].

С.А. Кутякин вважає, що під «протидією злочинності, здорової частини суспільства і держави потрібно розуміти їх взаємоспрямовану діяльність, яка полягає у застосуванні широкого діапазону методів протиборства і має на своїй меті вирішення існуючого між ними соціального протиріччя» [697, с. 49].

М.І. Мельник стверджує: «Протидія корупції — це система заходів політичного, організаційно-управлінського, ідеологічного, соціально-психологічного та іншого характеру, що мають цільове спрямування на зменшення обсягів корупції, зміну характеру корупційних

проявів, обмеження взаємовпливу корупції та інших соціальних явищ і процесів, збільшення ризику для осіб, які вчиняють корупційні правопорушення, нейтралізацію дій та усунення факторів корупції, виявлення, припинення та розслідування проявів корупції, притягнення винних у вчиненні корупційних правопорушень осіб до юридичної відповідальності, поновлення законних прав та інтересів фізичних та юридичних осіб, усунення наслідків корупційних діянь» [679, с. 216].

У науково-практичному коментарі до Закону «Про протидію торгівлі людьми» зазначено, що «протидія торгівлі людьми — система заходів, спрямована на подолання торгівлі людьми шляхом її попередження і боротьби з нею та надання допомоги і захисту особам, які постраждали від торгівлі людьми» [708, с. 5].

Дискусійним є питання розмежування категорій «боротьба» та «протидія». Необхідно зазначити, що терміни «боротьба» та «протидія» близькі за змістом. Вчені доводять, що спільним для цих понять є те, що вони спрямовані проти когось, чогось. Але ця спрямованість має різні зміст і мету. Боротьбі характерна активність, орієнтована на чітко визначений результат (на знищення, знешкодження, на перемогу). Вона обмежена часом, обов'язково має завершитися на певному етапі. Протидія, на відміну від боротьби, не вимагає обов'язкової активності, не ставить за мету перемогти когось або щось, не має часового обмеження [659, с. 215; 667, с. 615; 709, с. 183].

Ряд учених, таких як О.М. Бандурка, Л.М. Давиденко, В.О. Белік, вважають ці терміни тотожними. Зокрема, О. Бандурка та Л. Давиденко зазначають, що паралельно з терміном «боротьба зі злочинністю» в останні роки набув значного поширення термін «протидія злочинності». На думку цих учених, у етимологічному значенні «протидія» трактується як дія, яка йде наперекір іншій дії або явищу, а «боротьба» як активне зіткнення протилежних інтересів, думок, груп і т. п., дає підстави вважати, що поняття «протидія злочинності» і «боротьба зі злочинністю» можуть використовуватися як тотожні. Кожне з них включає в себе два аспекти впливу на злочинність: кримінально-правовий і кримінологічний. При цьому вибір застосування терміна залежав від контексту та наповненості змісту і якщо превалюють кримінально-правові заходи, тоді обирається «боротьба зі злочинністю», а при перевазі кримінологічних заходів — «протидія злочинності» [710, с. 8–9]. На думку В.О. Беліка, аналіз чинного законодавства та наукових праць з питань боротьби (протидії) злочинності чи власне корупції дав змогу зробити висновок про те, що у більшості випадків вони вживаються як тотожні [704, с. 189].

проявів, обмеження взаємовпливу корупції та інших соціальних явищ і процесів, збільшення ризику для осіб, які вчиняють корупційні правопорушення, нейтралізацію дій та усунення факторів корупції, виявлення, припинення та розслідування проявів корупції, притягнення винних у вчиненні корупційних правопорушень осіб до юридичної відповідальності, поновлення законних прав та інтересів фізичних та юридичних осіб, усунення наслідків корупційних діянь» [679, с. 216].

У науково-практичному коментарі до Закону «Про протидію торгівлі людьми» зазначено, що «протидія торгівлі людьми — система заходів, спрямована на подолання торгівлі людьми шляхом її попередження і боротьби з нею та надання допомоги і захисту особам, які постраждали від торгівлі людьми» [708, с. 5].

Дискусійним є питання розмежування категорій «боротьба» та «протидія». Необхідно зазначити, що терміни «боротьба» та «протидія» близькі за змістом. Вчені доводять, що спільним для цих понять є те, що вони спрямовані проти когось, чогось. Але ця спрямованість має різні зміст і мету. Боротьбі характерна активність, орієнтована на чітко визначений результат (на знищення, знешкодження, на перемогу). Вона обмежена часом, обов'язково має завершитися на певному етапі. Протидія, на відміну від боротьби, не вимагає обов'язкової активності, не ставить за мету перемогти когось або щось, не має часового обмеження [659, с. 215; 667, с. 615; 709, с. 183].

Ряд учених, таких як О.М. Бандурка, Л.М. Давиденко, В.О. Белік, вважають ці терміни тотожними. Зокрема, О. Бандурка та Л. Давиденко зазначають, що паралельно з терміном «боротьба зі злочинністю» в останні роки набув значного поширення термін «протидія злочинності». На думку цих учених, у етимологічному значенні «протидія» трактується як дія, яка йде наперекір іншій дії або явищу, а «боротьба» як активне зіткнення протилежних інтересів, думок, груп і т. п., дає підстави вважати, що поняття «протидія злочинності» і «боротьба зі злочинністю» можуть використовуватися як тотожні. Кожне з них включає в себе два аспекти впливу на злочинність: кримінально-правовий і кримінологічний. При цьому вибір застосування терміна залежав від контексту та наповненості змісту і якщо превалюють кримінально-правові заходи, тоді обирається «боротьба зі злочинністю», а при перевазі кримінологічних заходів — «протидія злочинності» [710, с. 8–9]. На думку В.О. Беліка, аналіз чинного законодавства та наукових праць з питань боротьби (протидії) злочинності чи власне корупції дав змогу зробити висновок про те, що у більшості випадків вони вживаються як тотожні [704, с. 189].

М. Погорецький та В. Шеломенцев також пропонують використовувати обидва ці терміни, але залежно від їх змістовного значення [711, с. 41–42].

А. Закалюк зазначив, що «поняття «боротьба», «протидія» належать до класу узагальнених, які відтворюють загальну сутність, що полягає у чиненні супротиву. Використовуючи термін «протидія», він вважав, що цей термін «... може бути використаний для відтворення загального впливу на злочинність, але він лише однобічно («супротив») відображає останній та не містить однозначного відображення поняття запобігання злочинності, тобто не може вживатися як такий, що за сутністю тотожний поняттю «запобігання», навіть коли він вживається у широкому значенні» [712, с. 321–322].

К.В. Вишневецький, С.В. Трофіменко стверджують, що конкретний акт поведінки суб'єкта в стані крайньої потреби являє собою боротьбу за недоторканність об'єктів кримінально-правової охорони (при цьому як дії, так і бездіяльність, як протидія, так і просто діяння). Поведінка ж суб'єкта в стані необхідної оборони — завжди протидія зазіхаючому [713, с. 227].

На жаль, нормативно-правового закріплення у законодавстві України термін «протидія корупції» не має. На відміну від України, у законодавстві Російської Федерації у Федеральному Законі «Про протидію корупції» [714] у п. 2 ст. 1 також з поняттям терміна «корупція» дається офіційне тлумачення терміна «протидія корупції». Зокрема, «протидія корупції — діяльність федеральних органів державної влади, органів державної влади суб'єктів Російської Федерації, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, організацій і фізичних осіб у межах їх повноважень: а) щодо попередження корупції, в тому числі щодо виявлення і подальшого усунення причин корупції (профілактика корупції); б) щодо виявлення, попередження, припинення, розкриття та розслідування корупційних правопорушень (боротьба з корупцією); в) з мінімізації та (або) ліквідації наслідків корупційних правопорушень».

Також на законодавчому рівні поняття «протидія» було визначено у Федеральному законі РФ «Про протидію тероризму» [715]. Відповідно до п. 4 ст. 3, протидія тероризму — це діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування з попередження тероризму, у тому числі щодо виявлення і подальшого усунення причин і умов, що сприяють вчиненню терористичних актів (профілактика тероризму); виявлення, попередження, припинення, розкриття та розслідування терористичного акта (боротьба з тероризмом); мінімізації та (або) ліквідації наслідків проявів тероризму.

М. Погорецький та В. Шеломенцев також пропонують використовувати обидва ці терміни, але залежно від їх змістовного значення [711, с. 41–42].

А. Закалюк зазначив, що «поняття «боротьба», «протидія» належать до класу узагальнених, які відтворюють загальну сутність, що полягає у чиненні супротиву. Використовуючи термін «протидія», він вважав, що цей термін «... може бути використаний для відтворення загального впливу на злочинність, але він лише однобічно («супротив») відображає останній та не містить однозначного відображення поняття запобігання злочинності, тобто не може вживатися як такий, що за сутністю тотожний поняттю «запобігання», навіть коли він вживається у широкому значенні» [712, с. 321–322].

К.В. Вишневецький, С.В. Трофіменко стверджують, що конкретний акт поведінки суб'єкта в стані крайньої потреби являє собою боротьбу за недоторканність об'єктів кримінально-правової охорони (при цьому як дії, так і бездіяльність, як протидія, так і просто діяння). Поведінка ж суб'єкта в стані необхідної оборони — завжди протидія зазіхаючому [713, с. 227].

На жаль, нормативно-правового закріплення у законодавстві України термін «протидія корупції» не має. На відміну від України, у законодавстві Російської Федерації у Федеральному Законі «Про протидію корупції» [714] у п. 2 ст. 1 також з поняттям терміна «корупція» дається офіційне тлумачення терміна «протидія корупції». Зокрема, «протидія корупції — діяльність федеральних органів державної влади, органів державної влади суб'єктів Російської Федерації, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, організацій і фізичних осіб у межах їх повноважень: а) щодо попередження корупції, в тому числі щодо виявлення і подальшого усунення причин корупції (профілактика корупції); б) щодо виявлення, попередження, припинення, розкриття та розслідування корупційних правопорушень (боротьба з корупцією); в) з мінімізації та (або) ліквідації наслідків корупційних правопорушень».

Також на законодавчому рівні поняття «протидія» було визначено у Федеральному законі РФ «Про протидію тероризму» [715]. Відповідно до п. 4 ст. 3, протидія тероризму — це діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування з попередження тероризму, у тому числі щодо виявлення і подальшого усунення причин і умов, що сприяють вчиненню терористичних актів (профілактика тероризму); виявлення, попередження, припинення, розкриття та розслідування терористичного акта (боротьба з тероризмом); мінімізації та (або) ліквідації наслідків проявів тероризму.

Отже, виходячи із законодавчого тлумачення і визначення зазначених понять, можна виявити такі ознаки протидії: це діяльність державних органів, інститутів громадянського суспільства, організацій і фізичних осіб у межах їх повноважень, спрямована проти злочинних посягань; метою протидії є мінімізація та (або) ліквідація наслідків злочинної діяльності; протидія може здійснюватися як за допомогою ранньої (профілактичної) попереджувальної діяльності, спрямованої на виявлення і подальше усунення причин протиправної (злочинної) діяльності, так і за допомогою боротьби, спрямованої на виявлення, попередження, припинення, розкриття і розслідування злочинів [707].

Водночас зауважимо, що при формуванні поняття «протидія корупції» та його визначенні законодавець виходив з того, що таке формулювання значною мірою відповідає тому, що саме є основою сучасної політики держави у сфері припинення корупційних устремлень на різних стадіях; термін «боротьба» в смисловому аспекті — більш вузьке поняття і швидше відображає дії спеціальних державних органів, безпосередньо спрямовані на припинення корупційних правопорушень, але не вирішує питання щодо їх попередження. Запропонований термін «протидія» більш широкий і охоплює не тільки дії правоохоронних органів, а й дії інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування, організацій та громадян, спрямованих у тому числі і на попередження, виявлення, припинення корупційних правопорушень [676, с. 48].

Зауважимо, що російський законодавець, розкриваючи зміст поняття протидії конкретним видам злочинної діяльності (тероризм; екстремізм; корупція), вважає, що попереджати (виявляти та усувати причини та умови) повинне саме злочинне явище (злочинний феномен): тероризм; корупцію; екстремістську діяльність і тощо. Конкретні злочини необхідно не тільки попереджати, а й боротися з ними [677, с. 49].

Отже, на нашу думку, на сьогодні існує потреба відобразити аналогічне визначення в українському законодавстві.

Доцільно зазначити, що поняття «протидія корупції» використовується не випадково, оскільки, незважаючи на те що інше слово, «боротьба», використовується у назві спеціалізованого законодавчого акта Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції», вважаємо більш придатним для характеристики досліджуваного державно-правового механізму. Оскільки кінцевим результатом будь-якої боротьби є перемога (покорення, підкорення) явища, проти якої вона здійснювалася, натомість загально визнаним серед науковців

Отже, виходячи із законодавчого тлумачення і визначення зазначених понять, можна виявити такі ознаки протидії: це діяльність державних органів, інститутів громадянського суспільства, організацій і фізичних осіб у межах їх повноважень, спрямована проти злочинних посягань; метою протидії є мінімізація та (або) ліквідація наслідків злочинної діяльності; протидія може здійснюватися як за допомогою ранньої (профілактичної) попереджувальної діяльності, спрямованої на виявлення і подальше усунення причин протиправної (злочинної) діяльності, так і за допомогою боротьби, спрямованої на виявлення, попередження, припинення, розкриття і розслідування злочинів [707].

Водночас зауважимо, що при формуванні поняття «протидія корупції» та його визначенні законодавець виходив з того, що таке формулювання значною мірою відповідає тому, що саме є основою сучасної політики держави у сфері припинення корупційних устремлень на різних стадіях; термін «боротьба» в смисловому аспекті — більш вузьке поняття і швидше відображає дії спеціальних державних органів, безпосередньо спрямовані на припинення корупційних правопорушень, але не вирішує питання щодо їх попередження. Запропонований термін «протидія» більш широкий і охоплює не тільки дії правоохоронних органів, а й дії інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування, організацій та громадян, спрямованих у тому числі і на попередження, виявлення, припинення корупційних правопорушень [676, с. 48].

Зауважимо, що російський законодавець, розкриваючи зміст поняття протидії конкретним видам злочинної діяльності (тероризм; екстремізм; корупція), вважає, що попереджати (виявляти та усувати причини та умови) повинне саме злочинне явище (злочинний феномен): тероризм; корупцію; екстремістську діяльність і тощо. Конкретні злочини необхідно не тільки попереджати, а й боротися з ними [677, с. 49].

Отже, на нашу думку, на сьогодні існує потреба відобразити аналогічне визначення в українському законодавстві.

Доцільно зазначити, що поняття «протидія корупції» використовується не випадково, оскільки, незважаючи на те що інше слово, «боротьба», використовується у назві спеціалізованого законодавчого акта Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції», вважаємо більш придатним для характеристики досліджуваного державно-правового механізму. Оскільки кінцевим результатом будь-якої боротьби є перемога (покорення, підкорення) явища, проти якої вона здійснювалася, натомість загально визнаним серед науковців

є той факт, що побороти злочинність, зокрема і корупцію, яка є сукупністю різних правопорушень, зокрема і злочинних, неможливо [716, с. 113], і навпаки — протидія не передбачає обов'язкову перемогу або чийсь поразку [704, с. 188].

Прихильники такої позиції вважають, що боротьба передбачає перемогу, а оскільки злочинність перемогти неможливо, то і боротися з нею не можна. Однак використання даного терміна у військово-спортивному аспекті стосовно соціально-правового явища, яким є злочинність, навряд чи виправдано. Тут швидше потрібно пам'ятати про один з основних філософських законів, законів розвитку суспільства, які поки що ніхто не відміняв, а саме законі єдності і боротьби протилежностей. Перебуваючи в руслі соціологічного напрямку кримінології (а саме в цьому напрямку традиційно розвивалася вітчизняна кримінологія), ми визнаємо наявність у будь-якому суспільстві чинників злочинності, а отже, злочинність і суспільство тісно пов'язані між собою. Однак цілі і завдання у суспільства і злочинності прямо протилежні: суспільно корисні і суспільно небезпечні відповідно. Отже, вони і перебувають в єдності і боротьбі відповідно до зазначеного філософського закону, який розглядає боротьбу як процес. Крім того, термін «протидія» передбачає діяльність винятково у відповідь на дію, тобто в такому розумінні впливу втрачається наступальність, заперечується принцип попереджувального впливу на злочинність. На думку Е.Ю. Тітушкіна, використання терміна «боротьба зі злочинністю» найбільшою мірою відповідає змісту відповідної діяльності [717, с. 233].

Саме неможливість досягнути перемоги в цій боротьбі спонукала науковців переглянути і трансформувати зміст цієї категорії. Деякі учені стали розкривати зміст боротьби зі злочинністю у вузькому та широкому значенні. У вузькому розумінні під цим поняттям потрібно розуміти здебільшого діяльність спеціальних державних органів щодо виявлення, розкриття та розслідування злочинів, притягнення винних осіб до встановленої законом відповідальності із застосуванням заходів кримінального покарання. Боротьба в широкому розумінні одночасно з викладеним вище, охоплює діяльність державних органів, громадських організацій, посадових осіб і громадян щодо виявлення, усунення, ослаблення і нейтралізації факторів, що детермінують злочинність [718, с. 86].

На думку Х.О. Шаповал, протидія проявляється як сукупність правових та організаційних інструментів охорони прав та законних інтересів особи [682, с. 253].

Зауважимо, що «боротьба» і «протидія» не визнаються словами-синонімами. Синонімами слова «боротьба» є «битва», «бій» [42,

є той факт, що побороти злочинність, зокрема і корупцію, яка є сукупністю різних правопорушень, зокрема і злочинних, неможливо [716, с. 113], і навпаки — протидія не передбачає обов'язкову перемогу або чийсь поразку [704, с. 188].

Прихильники такої позиції вважають, що боротьба передбачає перемогу, а оскільки злочинність перемогти неможливо, то і боротися з нею не можна. Однак використання даного терміна у військово-спортивному аспекті стосовно соціально-правового явища, яким є злочинність, навряд чи виправдано. Тут швидше потрібно пам'ятати про один з основних філософських законів, законів розвитку суспільства, які поки що ніхто не відміняв, а саме законі єдності і боротьби протилежностей. Перебуваючи в руслі соціологічного напрямку кримінології (а саме в цьому напрямку традиційно розвивалася вітчизняна кримінологія), ми визнаємо наявність у будь-якому суспільстві чинників злочинності, а отже, злочинність і суспільство тісно пов'язані між собою. Однак цілі і завдання у суспільства і злочинності прямо протилежні: суспільно корисні і суспільно небезпечні відповідно. Отже, вони і перебувають в єдності і боротьбі відповідно до зазначеного філософського закону, який розглядає боротьбу як процес. Крім того, термін «протидія» передбачає діяльність винятково у відповідь на дію, тобто в такому розумінні впливу втрачається наступальність, заперечується принцип попереджувального впливу на злочинність. На думку Е.Ю. Тітушкіна, використання терміна «боротьба зі злочинністю» найбільшою мірою відповідає змісту відповідної діяльності [717, с. 233].

Саме неможливість досягнути перемоги в цій боротьбі спонукала науковців переглянути і трансформувати зміст цієї категорії. Деякі учені стали розкривати зміст боротьби зі злочинністю у вузькому та широкому значенні. У вузькому розумінні під цим поняттям потрібно розуміти здебільшого діяльність спеціальних державних органів щодо виявлення, розкриття та розслідування злочинів, притягнення винних осіб до встановленої законом відповідальності із застосуванням заходів кримінального покарання. Боротьба в широкому розумінні одночасно з викладеним вище, охоплює діяльність державних органів, громадських організацій, посадових осіб і громадян щодо виявлення, усунення, ослаблення і нейтралізації факторів, що детермінують злочинність [718, с. 86].

На думку Х.О. Шаповал, протидія проявляється як сукупність правових та організаційних інструментів охорони прав та законних інтересів особи [682, с. 253].

Зауважимо, що «боротьба» і «протидія» не визнаються словами-синонімами. Синонімами слова «боротьба» є «битва», «бій» [42,

с. 60], а «протидіяти» — слова «протистояти», «протівитися», «протиборствувати» [42, с. 992–993].

Беречи до уваги той факт, що побороти (подавити) злочинність у цілому неможливо, оголошувати їй війну і ставити перед собою мету повного знищення злочинності у країні утопічно. У масштабах держави складна форма впливу на злочинність можлива лише у виняткових випадках. Вона використовується в придушенні, притягненні до кримінальної відповідальності окремих організованих злочинних співтовариств, організованих злочинних груп, видів злочинних посягань [719, с. 15–16].

Отже, знищити корупцію як явище неможливо, тому з упевненістю можна стверджувати, що боротьба з нею втрачає сенс, оскільки досягнути її кінцевої мети не можливо (повної перемоги над корупцією бути не може).

Критично ставиться до «боротьби» і С.С. Мірошніченко «в історичному контексті суспільство завжди вело боротьбу зі злочинністю Адаже які б репресивні методи громадянське суспільство не застосовувало до злочинних проявів, воно об'єктивно не може викоренити злочинність ... » [720, с. 12].

Б.В. Романюк пропонує, урахувавши, що діяльність правоохоронних органів з метою припинення, виявлення, розкриття й розслідування злочинів є активною протидією, більш правильно називати її терміном «боротьба зі злочинністю». А припинення злочинів, боротьба зі злочинами і здійснення правосуддя мають охоплюватися загальним терміном «протидія». Це одна зі сфер соціального управління, що забезпечує активний вплив на організовану чи інші види злочинності, а також окремі злочини [719, с. 19–20].

М.І. Паславський, розглянувши співвідношення понять «боротьба зі злочинністю», «запобігання (попередження) злочинності», «наступ на злочинність», «контроль над злочинністю» із протидією злочинності, констатує, що змістовний, логічний та семантичний аналіз дають підстави стверджувати, що найбільш адекватним термінологічним позначенням суспільної діяльності, спрямованої проти організованої злочинності, є протидія організованій злочинності [687, с. 620].

Д.О. Балобанова стверджує: «... політика саме протидії злочинності є такою, яка найбільш повно охоплює розуміння основних засобів, за допомогою яких держава здійснює свою антикримінальну політику: 1) соціальний прогрес, тобто економічний, науково-технічний і духовний розвиток країни; 2) безпосередньо правові засади» [721, с. 348].

с. 60], а «протидіяти» — слова «протистояти», «протівитися», «протиборствувати» [42, с. 992–993].

Беречи до уваги той факт, що побороти (подавити) злочинність у цілому неможливо, оголошувати їй війну і ставити перед собою мету повного знищення злочинності у країні утопічно. У масштабах держави складна форма впливу на злочинність можлива лише у виняткових випадках. Вона використовується в придушенні, притягненні до кримінальної відповідальності окремих організованих злочинних співтовариств, організованих злочинних груп, видів злочинних посягань [719, с. 15–16].

Отже, знищити корупцію як явище неможливо, тому з упевненістю можна стверджувати, що боротьба з нею втрачає сенс, оскільки досягнути її кінцевої мети не можливо (повної перемоги над корупцією бути не може).

Критично ставиться до «боротьби» і С.С. Мірошніченко «в історичному контексті суспільство завжди вело боротьбу зі злочинністю Адаже які б репресивні методи громадянське суспільство не застосовувало до злочинних проявів, воно об'єктивно не може викоренити злочинність ... » [720, с. 12].

Б.В. Романюк пропонує, урахувавши, що діяльність правоохоронних органів з метою припинення, виявлення, розкриття й розслідування злочинів є активною протидією, більш правильно називати її терміном «боротьба зі злочинністю». А припинення злочинів, боротьба зі злочинами і здійснення правосуддя мають охоплюватися загальним терміном «протидія». Це одна зі сфер соціального управління, що забезпечує активний вплив на організовану чи інші види злочинності, а також окремі злочини [719, с. 19–20].

М.І. Паславський, розглянувши співвідношення понять «боротьба зі злочинністю», «запобігання (попередження) злочинності», «наступ на злочинність», «контроль над злочинністю» із протидією злочинності, констатує, що змістовний, логічний та семантичний аналіз дають підстави стверджувати, що найбільш адекватним термінологічним позначенням суспільної діяльності, спрямованої проти організованої злочинності, є протидія організованій злочинності [687, с. 620].

Д.О. Балобанова стверджує: «... політика саме протидії злочинності є такою, яка найбільш повно охоплює розуміння основних засобів, за допомогою яких держава здійснює свою антикримінальну політику: 1) соціальний прогрес, тобто економічний, науково-технічний і духовний розвиток країни; 2) безпосередньо правові засади» [721, с. 348].

Стосовно цього А.П. Закалюк зазначав: «останнім часом, здебільшого у зв'язку з критичним ставленням до терміна «боротьба» стосовно злочинності (немає прямого протиборства, його сторін, переможених та переможців тощо), запропоновано, також у широкому розумінні, вживати термін «протидія» ... » [712, с. 321].

Отже, боротьба із злочинністю — це активне зіткнення суспільства із злочинністю, а протидія — недопущення порушення закону [687, с. 615].

Деякі науковці термін «протидія» вважають ширшим за термін «боротьба» [722, с. 86–87]. С.А. Кутякин підкреслює, що термін «боротьба» є більш вузьким поняттям порівняно з терміном «протидія» і входить у його зміст як складова частини [697, с. 14].

Наприклад, «боротьба торгівлею людьми — система заходів, що здійснюються в рамках протидії торгівлі людьми, спрямованих на вивлення злочину торгівлі людьми, у тому числі незакінченого, осіб, які від цього постраждали, встановлення фізичних/юридичних осіб — торгівців людьми та притягнення їх до відповідальності» [708, с. 5]. Отже, фактично телеологічною домінантою «боротьби» є здійснення безкомпромісних репресивних дій активного характеру [693, с. 91]. Б.Д. Леонов вважає: «В разі застосування виключно або переважно репресивних заходів, спрямованих на припинення злочинної діяльності, сягнути відчутного успіху у боротьбі з тероризмом практично неможливо. З одного боку, злочинність, особливо організована, досить швидко пристосовується до тактики боротьби з нею і розробляє власні контрзаходи безпеки, а з іншого — правоохоронним органам не завжди вдається припинити злочини на різних стадіях. Дуже часто діяння виявляються лише тоді, коли настали їх наслідки» [723].

Тобто термін «боротьба» охоплює лише одну із сторін дій держави на злочинність — репресивну, а «протидія» — дій, що є превентивними, запобіжними та профілактичними.

Отже, виходячи із дослідження тлумачення поняття слів «боротьба» та «протидія», термін «протидія» порівняно з корупцією, як соціальним явищем, відображає увесь комплекс заходів впливу на можливість корупційну поведінку. Тобто, термін «протидія» є ширшим від «боротьба» та включає останнє як один зі складових елементів.

Як справедливо зазначає М.В. Маринюк, головними напрямками протидії корупції є: «подальше вдосконалення законодавчої бази; запобігання корупції; виявлення, припинення та розслідування корупційних правопорушень; забезпечення покарання осіб, винних у вчиненні корупційних правопорушень; поновлення порушених ко-

Стосовно цього А.П. Закалюк зазначав: «останнім часом, здебільшого у зв'язку з критичним ставленням до терміна «боротьба» стосовно злочинності (немає прямого протиборства, його сторін, переможених та переможців тощо), запропоновано, також у широкому розумінні, вживати термін «протидія» ... » [712, с. 321].

Отже, боротьба із злочинністю — це активне зіткнення суспільства із злочинністю, а протидія — недопущення порушення закону [687, с. 615].

Деякі науковці термін «протидія» вважають ширшим за термін «боротьба» [722, с. 86–87]. С.А. Кутякин підкреслює, що термін «боротьба» є більш вузьким поняттям порівняно з терміном «протидія» і входить у його зміст як складова частини [697, с. 14].

Наприклад, «боротьба торгівлею людьми — система заходів, що здійснюються в рамках протидії торгівлі людьми, спрямованих на вивлення злочину торгівлі людьми, у тому числі незакінченого, осіб, які від цього постраждали, встановлення фізичних/юридичних осіб — торгівців людьми та притягнення їх до відповідальності» [708, с. 5]. Отже, фактично телеологічною домінантою «боротьби» є здійснення безкомпромісних репресивних дій активного характеру [693, с. 91]. Б.Д. Леонов вважає: «В разі застосування виключно або переважно репресивних заходів, спрямованих на припинення злочинної діяльності, сягнути відчутного успіху у боротьбі з тероризмом практично неможливо. З одного боку, злочинність, особливо організована, досить швидко пристосовується до тактики боротьби з нею і розробляє власні контрзаходи безпеки, а з іншого — правоохоронним органам не завжди вдається припинити злочини на різних стадіях. Дуже часто діяння виявляються лише тоді, коли настали їх наслідки» [723].

Тобто термін «боротьба» охоплює лише одну із сторін дій держави на злочинність — репресивну, а «протидія» — дій, що є превентивними, запобіжними та профілактичними.

Отже, виходячи із дослідження тлумачення поняття слів «боротьба» та «протидія», термін «протидія» порівняно з корупцією, як соціальним явищем, відображає увесь комплекс заходів впливу на можливість корупційну поведінку. Тобто, термін «протидія» є ширшим від «боротьба» та включає останнє як один зі складових елементів.

Як справедливо зазначає М.В. Маринюк, головними напрямками протидії корупції є: «подальше вдосконалення законодавчої бази; запобігання корупції; виявлення, припинення та розслідування корупційних правопорушень; забезпечення покарання осіб, винних у вчиненні корупційних правопорушень; поновлення порушених ко-

рупційними діями законних прав та інтересів осіб; усунення наслідків корупційних діянь» [724, с. 354].

Отже, протидія як системний комплекс заходів спрямована на створення правового режиму з нейтралізації загрози національній безпеці та демократичному розвитку держави феномена корупції.

Зважаючи на викладене вище, фундаментальне значення в розумінні адміністративно-правової протидії корупції у Державній кримінально-виконавчій службі України має саме термін «протидія», а не «боротьба», оскільки зазначений термін є комплексним поняттям, яке охоплює такі види діяльності, як: попередження, запобігання та профілактика, і тому є більш придатним для характеристики досліджуваного адміністративно-правового механізму протидії корупції ніж «боротьба».

3.3. Адміністративно-правові аспекти юридичної відповідальності в механізмі протидії корупції

Важливим засобом забезпечення охоронної функції держави є юридична відповідальність. Інститут цього різновиду соціальної відповідальності — це важливий показник реалізації прав, свобод та законних інтересів людини та громадянина. Особливої актуальності він набуває щодо співробітників пенітенціарної системи.

На думку О. Романчука, існує помилкове судження, що висока оплата праці чиновників забезпечує суспільство від корупції і казнокрадства. Це найбільша помилка громадської думки. Єдина гарантія від злочинства і хабарництва чиновників — обґрунтований страх, що будь-яке зловживання коштуватиме йому, як мінімум, посади. Вироблення суспільством саме такого механізму побоювання втрати щонайменше може врятувати державу від корупції [725, с. 10].

С.Г. Братель стверджує, що реформування органів внутрішніх справ неможливе без реформаційних процесів, які відбуваються в площині проходження служби в цих органах, що є важливою складовою адміністративної реформи в Україні. Причому одним із головних напрямів реформи органів внутрішніх справ повинні стати заходи, спрямовані на підвищення відповідальності працівників міліції за неналежне виконання норми службових обов'язків [726, с. 304]. М.В. Калашник підкреслює, що інститут юридичної відповідальності працівників органів внутрішніх справ виконує три основні функції: стимулює особу до якісного і дисциплінованого виконання своїх функцій; ліквідує аномалії протиправної поведінки; формує у працівників органів внутрішніх справ усіх рівнів почуття відпові-

рупційними діями законних прав та інтересів осіб; усунення наслідків корупційних діянь» [724, с. 354].

Отже, протидія як системний комплекс заходів спрямована на створення правового режиму з нейтралізації загрози національній безпеці та демократичному розвитку держави феномена корупції.

Зважаючи на викладене вище, фундаментальне значення в розумінні адміністративно-правової протидії корупції у Державній кримінально-виконавчій службі України має саме термін «протидія», а не «боротьба», оскільки зазначений термін є комплексним поняттям, яке охоплює такі види діяльності, як: попередження, запобігання та профілактика, і тому є більш придатним для характеристики досліджуваного адміністративно-правового механізму протидії корупції ніж «боротьба».

3.3. Адміністративно-правові аспекти юридичної відповідальності в механізмі протидії корупції

Важливим засобом забезпечення охоронної функції держави є юридична відповідальність. Інститут цього різновиду соціальної відповідальності — це важливий показник реалізації прав, свобод та законних інтересів людини та громадянина. Особливої актуальності він набуває щодо співробітників пенітенціарної системи.

На думку О. Романчука, існує помилкове судження, що висока оплата праці чиновників забезпечує суспільство від корупції і казнокрадства. Це найбільша помилка громадської думки. Єдина гарантія від злочинства і хабарництва чиновників — обґрунтований страх, що будь-яке зловживання коштуватиме йому, як мінімум, посади. Вироблення суспільством саме такого механізму побоювання втрати щонайменше може врятувати державу від корупції [725, с. 10].

С.Г. Братель стверджує, що реформування органів внутрішніх справ неможливе без реформаційних процесів, які відбуваються в площині проходження служби в цих органах, що є важливою складовою адміністративної реформи в Україні. Причому одним із головних напрямів реформи органів внутрішніх справ повинні стати заходи, спрямовані на підвищення відповідальності працівників міліції за неналежне виконання норми службових обов'язків [726, с. 304]. М.В. Калашник підкреслює, що інститут юридичної відповідальності працівників органів внутрішніх справ виконує три основні функції: стимулює особу до якісного і дисциплінованого виконання своїх функцій; ліквідує аномалії протиправної поведінки; формує у працівників органів внутрішніх справ усіх рівнів почуття відпові-

дальності, не тільки виступаючи зовнішнім нормативно-формальним оціночним фактором, але й здійснюючи реальний вплив на психологію, свідомість та волюві якості конкретного працівника органів внутрішніх справ [727, с. 71– 72]. На думку В.В. Конопльова, до особливостей юридичної відповідальності працівників органів внутрішніх справ необхідно віднести: 1) більш широке коло підстав відповідальності; 2) наявність підстав відповідальності, які стосуються лише працівників органів внутрішніх справ як службовців; 3) підвищений рівень відповідальності в тих її видах, що поширюються і на громадян; 4) виникнення складів правопорушень як безпосереднього результату наявності державно-владних повноважень [728, с. 160].

П.С. Борцевич, Д.О. Блінов вважають, що законність і дисципліна в державному управлінні значною мірою визначаються відповідальністю, яка є відносинами, що забезпечують інтереси і свободу взаємопов'язаних сторін та гарантуються суспільством і державою [729, с. 57]. Л. Ярмоленко-Князева підкреслює, що в найбільш загальному вигляді відповідальність являє собою відношення, яке забезпечує інтереси і волю взаємопов'язаних суб'єктів, гарантовані суспільством і державою [730, с. 52]. На думку автора, відповідальність реалізується на основі послідовної взаємодії трьох основних її складових: а) усвідомлення обов'язку; б) оцінки поведінки; в) накладення санкцій за невиконання або неналежне виконання обумовлених правил поведінки [730, с. 52].

Науковці стверджують, що відповідальність органів місцевого самоврядування має багатоаспектний характер. По-перше, відповідальність виступає як атрибут, властивість, ознака учасника управлінських відносин та проявляється у його здатності, можливості та обов'язку «відповідати», звітувати про свої діяння (дії чи бездіяльність) як вчинені (негативний аспект), так і ймовірні (позитивний аспект). По-друге, відповідальність відображає складний комплекс взаємозв'язків та відносин, що виникають у системі управління між її елементами та спрямовані на запобігання порушенням, їх усунення, врегулювання та відновлення належного функціонування системи. По-третє, відповідальність розглядається як процес, сукупність послідовних дій стосовно того елемента системи управління, внаслідок неефективної діяльності якого, невиконання чи неналежного виконання ним своїх обов'язків, невідповідності його діянь встановленим нормам порушилося належне (нормальне) функціонування всієї системи або окремих її компонентів [731, с. 240–241; 732, с. 76].

Г.В. Топорович, узагальнюючи основні ознаки відповідальності державних службовців, виокремлює такі принципові моменти:

дальності, не тільки виступаючи зовнішнім нормативно-формальним оціночним фактором, але й здійснюючи реальний вплив на психологію, свідомість та волюві якості конкретного працівника органів внутрішніх справ [727, с. 71– 72]. На думку В.В. Конопльова, до особливостей юридичної відповідальності працівників органів внутрішніх справ необхідно віднести: 1) більш широке коло підстав відповідальності; 2) наявність підстав відповідальності, які стосуються лише працівників органів внутрішніх справ як службовців; 3) підвищений рівень відповідальності в тих її видах, що поширюються і на громадян; 4) виникнення складів правопорушень як безпосереднього результату наявності державно-владних повноважень [728, с. 160].

П.С. Борцевич, Д.О. Блінов вважають, що законність і дисципліна в державному управлінні значною мірою визначаються відповідальністю, яка є відносинами, що забезпечують інтереси і свободу взаємопов'язаних сторін та гарантуються суспільством і державою [729, с. 57]. Л. Ярмоленко-Князева підкреслює, що в найбільш загальному вигляді відповідальність являє собою відношення, яке забезпечує інтереси і волю взаємопов'язаних суб'єктів, гарантовані суспільством і державою [730, с. 52]. На думку автора, відповідальність реалізується на основі послідовної взаємодії трьох основних її складових: а) усвідомлення обов'язку; б) оцінки поведінки; в) накладення санкцій за невиконання або неналежне виконання обумовлених правил поведінки [730, с. 52].

Науковці стверджують, що відповідальність органів місцевого самоврядування має багатоаспектний характер. По-перше, відповідальність виступає як атрибут, властивість, ознака учасника управлінських відносин та проявляється у його здатності, можливості та обов'язку «відповідати», звітувати про свої діяння (дії чи бездіяльність) як вчинені (негативний аспект), так і ймовірні (позитивний аспект). По-друге, відповідальність відображає складний комплекс взаємозв'язків та відносин, що виникають у системі управління між її елементами та спрямовані на запобігання порушенням, їх усунення, врегулювання та відновлення належного функціонування системи. По-третє, відповідальність розглядається як процес, сукупність послідовних дій стосовно того елемента системи управління, внаслідок неефективної діяльності якого, невиконання чи неналежного виконання ним своїх обов'язків, невідповідності його діянь встановленим нормам порушилося належне (нормальне) функціонування всієї системи або окремих її компонентів [731, с. 240–241; 732, с. 76].

Г.В. Топорович, узагальнюючи основні ознаки відповідальності державних службовців, виокремлює такі принципові моменти:

1. Розглянуті визначення, сформульовані з позицій двохаспектного розуміння відповідальності, не потребують докладного аналізу, оскільки в них відтворюються основні положення концепцій широкого підходу до розуміння юридичної відповідальності. 2. Відомо, що будь-яке поняття — це сукупність ознак явищ. Юридична відповідальність посадовців у баченні представників науки має такі характерні ознаки, які в сокупності можуть бути відповідним поняттям: несприятливі правові наслідки для відповідального суб'єкта за невиконання або неналежне виконання своїх обов'язків стосовно інших учасників правовідносин; фактичне настання, що спричиняє відповідні наслідки; реакція держави на вчинене державним службовцем правопорушення, пов'язане з тим, що державний службовець зазнає несприятливих для нього наслідків; застосування до посадовців в установленому порядку заходів примушення (заходів відповідальності); обов'язок посадовців зазнати певні несприятливі правові наслідки за вчинене правопорушення; зв'язок між двома суб'єктами, відповідно до якого одна сторона здійснює контроль, а у разі негативної оцінки, наявності вини має право покарати порушника; правовідносини, в яких такий зв'язок матеріалізується та існує [733].

На думку вчених, методологічною основою вироблення поняття відповідальності є аналіз співвідношення категорій «свобода» і «необхідність». Відповідальність завжди пов'язана з необхідністю дотримуватися приписів, правил поведінки, підкорятися, узгоджувати своєю поведінку з об'єктивними законами природи та суспільства. Якщо немає необхідності у дотриманні яких-небудь норм, приписів, то немає і відповідальності [734, с. 60; 735, с. 126]. Зокрема, Великий тлумачний словник сучасної української мови трактує поняття «необхідність» як потребу в чому-небудь [42, с. 608]. Разом з тим, визначаючи сутність поняття «необхідність», доцільно зауважити, що досліджуваний нами термін розглядають науковці через поняття «потреба», використовуючи різні підходи.

Так, В.К. Гришук зазначає, що відповідальність становить невід'ємну органічну властивість свободи, її зворотну сторону стосовно свободи волі і дій людини, яка є суб'єктом свободи і водночас відповідальності [736, с. 73]. Відповідальність є зворотною стороною свободи. Якщо люди не володіють свободою, а діють лише за необхідності, то питання про їхню відповідальність за свою поведінку втрачає сенс, а «розплата по заслугах» перетворюється в свавілля [737, с. 414].

Л. Балуцька вважає, що відповідальність — здатність, уміння та необхідність користуватися свободами, а отже, поняття свободи й відповідальності є взаємозумовленими. Анологічно до того, як у філософії

1. Розглянуті визначення, сформульовані з позицій двохаспектного розуміння відповідальності, не потребують докладного аналізу, оскільки в них відтворюються основні положення концепцій широкого підходу до розуміння юридичної відповідальності. 2. Відомо, що будь-яке поняття — це сукупність ознак явищ. Юридична відповідальність посадовців у баченні представників науки має такі характерні ознаки, які в сокупності можуть бути відповідним поняттям: несприятливі правові наслідки для відповідального суб'єкта за невиконання або неналежне виконання своїх обов'язків стосовно інших учасників правовідносин; фактичне настання, що спричиняє відповідні наслідки; реакція держави на вчинене державним службовцем правопорушення, пов'язане з тим, що державний службовець зазнає несприятливих для нього наслідків; застосування до посадовців в установленому порядку заходів примушення (заходів відповідальності); обов'язок посадовців зазнати певні несприятливі правові наслідки за вчинене правопорушення; зв'язок між двома суб'єктами, відповідно до якого одна сторона здійснює контроль, а у разі негативної оцінки, наявності вини має право покарати порушника; правовідносини, в яких такий зв'язок матеріалізується та існує [733].

На думку вчених, методологічною основою вироблення поняття відповідальності є аналіз співвідношення категорій «свобода» і «необхідність». Відповідальність завжди пов'язана з необхідністю дотримуватися приписів, правил поведінки, підкорятися, узгоджувати своєю поведінку з об'єктивними законами природи та суспільства. Якщо немає необхідності у дотриманні яких-небудь норм, приписів, то немає і відповідальності [734, с. 60; 735, с. 126]. Зокрема, Великий тлумачний словник сучасної української мови трактує поняття «необхідність» як потребу в чому-небудь [42, с. 608]. Разом з тим, визначаючи сутність поняття «необхідність», доцільно зауважити, що досліджуваний нами термін розглядають науковці через поняття «потреба», використовуючи різні підходи.

Так, В.К. Гришук зазначає, що відповідальність становить невід'ємну органічну властивість свободи, її зворотну сторону стосовно свободи волі і дій людини, яка є суб'єктом свободи і водночас відповідальності [736, с. 73]. Відповідальність є зворотною стороною свободи. Якщо люди не володіють свободою, а діють лише за необхідності, то питання про їхню відповідальність за свою поведінку втрачає сенс, а «розплата по заслугах» перетворюється в свавілля [737, с. 414].

Л. Балуцька вважає, що відповідальність — здатність, уміння та необхідність користуватися свободами, а отже, поняття свободи й відповідальності є взаємозумовленими. Анологічно до того, як у філософії

подібно до Ісаї Берліна розрізняють «позитивну» і «негативну» відповідальність. Перша, «позитивна» відповідальність, передбачає обов'язок виконувати позитивні для суспільства функції і може корелюватися з «перспективною» та суб'єктивною відповідальністю. Друга, «негативна» відповідальність, настає внаслідок порушення обіцянок, невиконання вимог і зумовлює відповідні санкції; співвідноситься з «ретроспективною» та об'єктивною відповідальністю [738, с. 168].

Р. Косолапова і В. Маркова визначили, що «тисячолітня традиція всієї старої філософії і суспільної думки в цілому пов'язувати відповідальність з відплатою, з покаранням за неслухняність «долі», «бога» чи за непокору загальноприйнятим основам — саме ця традиція і є своєрідною гносеологічною причиною того, що розуміння відповідальності в якості ретроспективної переважає дотепер» [739, с. 160].

Українські науковці констатують про складність і багатозначність поняття «відповідальність». До цього часу не сформовано єдиного вичерпного поняття «відповідальність». У сучасних наукових джерелах у найбільш загальному розумінні етимологія поняття «відповідальність» відображена в наявних лінгвістичних довідкових джерелах (див. Додаток Х).

Отже, не зважаючи на велику кількість визначень поняття «відповідальність», можна виділити ряд спільних рис, характерних більшості з них. Зокрема, К. Муздибаєв зазначає, що, за винятком окремих відтінків, значення слова «відповідальність» у російській, англійській, німецькій та французькій мовах збігається. У цих мовах поняття «відповідальність» пов'язане з виконанням обов'язку й необхідністю звітувати за це [741, 8].

Наприклад, у словнику польської мови «відповідати» (пол. *odpowiada*) визначено так: «кому або перед кимось за когось, за щось відповідати, бути притягненим до відповідальності; звітувати про справу, виправдовуватися за щось; взяти на себе чийсь вину, гарантувати щось, бути відповідальним за когось, за щось; утримувати когось» [742, с. 21].

Потрібно зауважити, що, вживаючи термін «відповідальність», його насамперед пов'язують із відповідальністю «за що-небудь», під якою розуміють відповідальність за неналежне виконання покладених обов'язків, ефективність і доцільність діяльності. Відповідальність «перед ким-небудь» реалізується в правових відносинах підконтрольності-підзвітності, в яких беруть участь дві сторони: відповідальний суб'єкт, підконтрольний і підзвітний, і суб'єкт, який має контрольно-наглядові повноваження, перед яким перший несе відповідальність [743].

подібно до Ісаї Берліна розрізняють «позитивну» і «негативну» відповідальність. Перша, «позитивна» відповідальність, передбачає обов'язок виконувати позитивні для суспільства функції і може корелюватися з «перспективною» та суб'єктивною відповідальністю. Друга, «негативна» відповідальність, настає внаслідок порушення обіцянок, невиконання вимог і зумовлює відповідні санкції; співвідноситься з «ретроспективною» та об'єктивною відповідальністю [738, с. 168].

Р. Косолапова і В. Маркова визначили, що «тисячолітня традиція всієї старої філософії і суспільної думки в цілому пов'язувати відповідальність з відплатою, з покаранням за неслухняність «долі», «бога» чи за непокору загальноприйнятим основам — саме ця традиція і є своєрідною гносеологічною причиною того, що розуміння відповідальності в якості ретроспективної переважає дотепер» [739, с. 160].

Українські науковці констатують про складність і багатозначність поняття «відповідальність». До цього часу не сформовано єдиного вичерпного поняття «відповідальність». У сучасних наукових джерелах у найбільш загальному розумінні етимологія поняття «відповідальність» відображена в наявних лінгвістичних довідкових джерелах (див. Додаток Х).

Отже, не зважаючи на велику кількість визначень поняття «відповідальність», можна виділити ряд спільних рис, характерних більшості з них. Зокрема, К. Муздибаєв зазначає, що, за винятком окремих відтінків, значення слова «відповідальність» у російській, англійській, німецькій та французькій мовах збігається. У цих мовах поняття «відповідальність» пов'язане з виконанням обов'язку й необхідністю звітувати за це [741, 8].

Наприклад, у словнику польської мови «відповідати» (пол. *odpowiada*) визначено так: «кому або перед кимось за когось, за щось відповідати, бути притягненим до відповідальності; звітувати про справу, виправдовуватися за щось; взяти на себе чийсь вину, гарантувати щось, бути відповідальним за когось, за щось; утримувати когось» [742, с. 21].

Потрібно зауважити, що, вживаючи термін «відповідальність», його насамперед пов'язують із відповідальністю «за що-небудь», під якою розуміють відповідальність за неналежне виконання покладених обов'язків, ефективність і доцільність діяльності. Відповідальність «перед ким-небудь» реалізується в правових відносинах підконтрольності-підзвітності, в яких беруть участь дві сторони: відповідальний суб'єкт, підконтрольний і підзвітний, і суб'єкт, який має контрольно-наглядові повноваження, перед яким перший несе відповідальність [743].

Н. Кибальна зазначає, що поняття «відповідальність», охоплює три аспекти: об'єктивний, що існує незалежно від конкретного суб'єкта і може бути покладений на будь-яку людину; суб'єктивний, що залежить від суб'єкта, який може приймати рішення і або брати на себе зобов'язання, або їх не брати; емоційний: сумніви, переживання, почуття відповідальності, обов'язку, совісті, провини за характер і результат своєї діяльності та можливі наслідки узятих зобов'язань чи прийнятих рішень [744, с. 79].

Н.А. Басюк стверджує, що зміст поняття «відповідальність» змінюється залежно від значення, яке вкладається у нього кожною конкретною наукою [745]. Зокрема, в термін «відповідальність» подекуди вкладається різний зміст, але найбільш часто маються на увазі обов'язок та покарання. Тобто, юридична відповідальність нерозривно пов'язана з державою, що накладає серйозний відбиток на її зміст. Це виявляється в тому, що органи державної влади вимагають від певної особи відповіді за скоєний нею проступок, а головне — ця особа повинна зазнати позбавлень, передбачених правовими санкціями. Внаслідок цього юридична відповідальність знаходить своє вираження в реалізації санкції [746, с. 41].

Отже, загальний аналіз наукових джерел демонструє, що, незважаючи на певні розбіжності у наукових підходах до визначення сутності поняття «відповідальність», їх об'єднує загальний компонент — необхідність нести відповідальність за результат своїх дій.

Зважаючи на викладене вище, потрібно зазначити, що проблему категорії «відповідальність» розглядають у різних сферах людського буття, наприклад, у соціальній. Щоправда, результати досліджень соціальної відповідальності є суперечливими у зв'язку зі складністю цього феномену.

Так, В.М. Маліновська вважає, що відповідальність виникає внаслідок соціальної необхідності узгоджувати поведінку людини з системою суспільних відносин як сфери меж, рамок необхідної поведінки людини, вимог суспільства (чи класу) до індивіда, як невідворотність надавати звіт за свою поведінку перед особою чи організацією, які мають право вимагати звіт [734]. І. Котерлін зазначає, що відповідальність — це багатопланове і складне соціальне явище. Правова відповідальність є різновидом соціальної відповідальності. Вона будується завдяки єдності позитивних і ретроспективних аспектів. На відміну від інших видів соціальної відповідальності (політичної, моральної тощо), вона заснована на нормативних вимогах, що забезпечуються у необхідних випадках державним примусом [747, с. 102]. Разом з тим М. Пірен стверджує, що соціальна відповідальність — це вимога до людини, яка

Н. Кибальна зазначає, що поняття «відповідальність», охоплює три аспекти: об'єктивний, що існує незалежно від конкретного суб'єкта і може бути покладений на будь-яку людину; суб'єктивний, що залежить від суб'єкта, який може приймати рішення і або брати на себе зобов'язання, або їх не брати; емоційний: сумніви, переживання, почуття відповідальності, обов'язку, совісті, провини за характер і результат своєї діяльності та можливі наслідки узятих зобов'язань чи прийнятих рішень [744, с. 79].

Н.А. Басюк стверджує, що зміст поняття «відповідальність» змінюється залежно від значення, яке вкладається у нього кожною конкретною наукою [745]. Зокрема, в термін «відповідальність» подекуди вкладається різний зміст, але найбільш часто маються на увазі обов'язок та покарання. Тобто, юридична відповідальність нерозривно пов'язана з державою, що накладає серйозний відбиток на її зміст. Це виявляється в тому, що органи державної влади вимагають від певної особи відповіді за скоєний нею проступок, а головне — ця особа повинна зазнати позбавлень, передбачених правовими санкціями. Внаслідок цього юридична відповідальність знаходить своє вираження в реалізації санкції [746, с. 41].

Отже, загальний аналіз наукових джерел демонструє, що, незважаючи на певні розбіжності у наукових підходах до визначення сутності поняття «відповідальність», їх об'єднує загальний компонент — необхідність нести відповідальність за результат своїх дій.

Зважаючи на викладене вище, потрібно зазначити, що проблему категорії «відповідальність» розглядають у різних сферах людського буття, наприклад, у соціальній. Щоправда, результати досліджень соціальної відповідальності є суперечливими у зв'язку зі складністю цього феномену.

Так, В.М. Маліновська вважає, що відповідальність виникає внаслідок соціальної необхідності узгоджувати поведінку людини з системою суспільних відносин як сфери меж, рамок необхідної поведінки людини, вимог суспільства (чи класу) до індивіда, як невідворотність надавати звіт за свою поведінку перед особою чи організацією, які мають право вимагати звіт [734]. І. Котерлін зазначає, що відповідальність — це багатопланове і складне соціальне явище. Правова відповідальність є різновидом соціальної відповідальності. Вона будується завдяки єдності позитивних і ретроспективних аспектів. На відміну від інших видів соціальної відповідальності (політичної, моральної тощо), вона заснована на нормативних вимогах, що забезпечуються у необхідних випадках державним примусом [747, с. 102]. Разом з тим М. Пірен стверджує, що соціальна відповідальність — це вимога до людини, яка

полягає в здатності передбачати результати власного вибору, об'єктивно оцінювати результати власного вибору, об'єктивно оцінювати свої дії та аналізувати їх [748, с. 20]. Соціальна відповідальність — це соціальне явище, що являє собою добровільне та свідоме виконання, використання і дотримання суб'єктами суспільних відносин, приписів, соціальних норм, а у випадку їхнього порушення — застосування до порушника заходів впливу, передбачених цими нормами [749, с. 52]. В. Деметов у найбільш широкому тлумаченні соціальну відповідальність державної служби подає як такий тип її поведінки, що реалізується через здійснення певних дій та заходів, спрямованих на поліпшення доброботу населення та сталий розвиток держави в цілому [750, с. 200].

полягає в здатності передбачати результати власного вибору, об'єктивно оцінювати результати власного вибору, об'єктивно оцінювати свої дії та аналізувати їх [748, с. 20]. Соціальна відповідальність — це соціальне явище, що являє собою добровільне та свідоме виконання, використання і дотримання суб'єктами суспільних відносин, приписів, соціальних норм, а у випадку їхнього порушення — застосування до порушника заходів впливу, передбачених цими нормами [749, с. 52]. В. Деметов у найбільш широкому тлумаченні соціальну відповідальність державної служби подає як такий тип її поведінки, що реалізується через здійснення певних дій та заходів, спрямованих на поліпшення доброботу населення та сталий розвиток держави в цілому [750, с. 200].

Отже, незважаючи на значну кількість праць, присвячених проблематиці соціальної відповідальності, однозначне загальноприйняте визначення цього поняття відсутнє. У таблиці 3.3.1 наведено короткий перелік визначень поняття соціальної відповідальності, які були подані у словниках та енциклопедичних виданнях з соціології та філософії.

Отже, незважаючи на значну кількість праць, присвячених проблематиці соціальної відповідальності, однозначне загальноприйняте визначення цього поняття відсутнє. У таблиці 3.3.1 наведено короткий перелік визначень поняття соціальної відповідальності, які були подані у словниках та енциклопедичних виданнях з соціології та філософії.

Таблиця 3.3.1

Таблиця 3.3.1

Визначення поняття «відповідальність соціальна» у словниках та енциклопедичних виданнях*

Визначення поняття «відповідальність соціальна» у словниках та енциклопедичних виданнях*

Джерело (автор)	Характеристика
Соціологічна енциклопедія / В.Г. Городяненко. — К. : Академвидав, 2008. — 456 с. (Серія «Енциклопедія ерудита») [374, с. 64–65].	Відповідальність соціальна — відповідальність дій соціальних суб'єктів (особистостей, соціальних груп, суспільства) взаємним вимогам, соціальним нормам, загальним інтересам тощо
Філософський словник соціальних термінів [751, с. 141]	Відповідальність соціальна — міра відповідності дій соціальних суб'єктів (особистостей, соціальних груп, держави) взаємним вимогам, діючим правовим та іншим суспільним нормам, загальним інтересам.
Соціальна філософія : Короткий Енциклопедичний Словник / В.П. Андрущенко, М. І. Горлач [752, с. 80–81]	Відповідальність соціальна обумовлена закономірностями суспільного життя, специфічними зв'язками між людьми та іншими соціальними суб'єктами, що вимагають від людей виконання певних обов'язків. Відповідальність соціальна є засобом підтримки цілісності суспільства, суспільної злагоди, соціальної справедливості, вдосконалення суспільних відносин

Джерело (автор)	Характеристика
Соціологічна енциклопедія / В.Г. Городяненко. — К. : Академвидав, 2008. — 456 с. (Серія «Енциклопедія ерудита») [374, с. 64–65].	Відповідальність соціальна — відповідальність дій соціальних суб'єктів (особистостей, соціальних груп, суспільства) взаємним вимогам, соціальним нормам, загальним інтересам тощо
Філософський словник соціальних термінів [751, с. 141]	Відповідальність соціальна — міра відповідності дій соціальних суб'єктів (особистостей, соціальних груп, держави) взаємним вимогам, діючим правовим та іншим суспільним нормам, загальним інтересам.
Соціальна філософія : Короткий Енциклопедичний Словник / В.П. Андрущенко, М. І. Горлач [752, с. 80–81]	Відповідальність соціальна обумовлена закономірностями суспільного життя, специфічними зв'язками між людьми та іншими соціальними суб'єктами, що вимагають від людей виконання певних обов'язків. Відповідальність соціальна є засобом підтримки цілісності суспільства, суспільної злагоди, соціальної справедливості, вдосконалення суспільних відносин

*Джерело: складено автором.

*Джерело: складено автором.

Потрібно відмітити, що існуючі підходи до розуміння соціальної відповідальності знайшли своє відображення у великій кількості наукових підходів щодо суті та значення соціальної відповідальності, які доповнюють або навпаки заперечують одна одну.

Так, Н.О. Ткаченко вважає, що саме наукова полеміка, яка наповнює поняття соціальної відповідальності різним змістом, зумовлена методологічним конкуруванням теоретичних підходів з різних позицій: соціології, управління та кономіки, права, філософії тощо [735, с. 126].

Зокрема, важливим видом соціальної відповідальності у державному управлінні є юридична відповідальність — необхідний у сучасних умовах засіб забезпечення нормального життя суспільства та його реакції на порушення життєво важливих суспільних відносин. Вона полягає у відповідальності за протиправні винні діяння органів влади або інших суб'єктів управління, вчинення правопорушень і за порушення конкретних норм правових актів, здійснюється в певних процесуальних формах уповноваженими органами (посадовими особами) державної влади. Юридична відповідальність забезпечується державним та локальним примусом за невиконання вимог, передбачених нормами права [753, с. 526].

Д.А. Ліпінський стверджує, що юридична відповідальність, як і будь-який інший вид соціальної відповідальності, єдина і включає в себе як відповідальність за майбутню поведінку (позитивну, добровільну), так і відповідальність за минуле — протиправну поведінку (негативну, державно-примусову). Відмінні риси і властивості, які виділяють юридичну відповідальність серед інших видів соціальної, не вступають у суперечність із загальними властивостями соціальної відповідальності. Якщо науковці зазначають про відсутність у юридичної відповідальності добровільної форми реалізації, то так вони визнають, що юридична відповідальність не є різновидом соціальної відповідальності, а таким собі особливим «несоціальним видом», і виключають її з системи регулювання суспільних відносин [754; 755; 756, с. 76 —77].

М.В. Калашник зазначає, що юридична відповідальність — це складне соціально-правове явище, де, як правило, задіяно дві сторони: держава та правопорушник. Між ними виникають правові відносини, в яких держава в особі її компетентних органів виступає як уповноважена сторона, а правопорушник — як зобов'язана. При цьому і уповноважена, і зобов'язана сторони діють у рамках закону, а реалізація юридичної відповідальності здійснюється на основі права, на конкретних санкціях правових норм, що передбачають відповідальність за таке правопорушення [727, с. 68].

Потрібно відмітити, що існуючі підходи до розуміння соціальної відповідальності знайшли своє відображення у великій кількості наукових підходів щодо суті та значення соціальної відповідальності, які доповнюють або навпаки заперечують одна одну.

Так, Н.О. Ткаченко вважає, що саме наукова полеміка, яка наповнює поняття соціальної відповідальності різним змістом, зумовлена методологічним конкуруванням теоретичних підходів з різних позицій: соціології, управління та кономіки, права, філософії тощо [735, с. 126].

Зокрема, важливим видом соціальної відповідальності у державному управлінні є юридична відповідальність — необхідний у сучасних умовах засіб забезпечення нормального життя суспільства та його реакції на порушення життєво важливих суспільних відносин. Вона полягає у відповідальності за протиправні винні діяння органів влади або інших суб'єктів управління, вчинення правопорушень і за порушення конкретних норм правових актів, здійснюється в певних процесуальних формах уповноваженими органами (посадовими особами) державної влади. Юридична відповідальність забезпечується державним та локальним примусом за невиконання вимог, передбачених нормами права [753, с. 526].

Д.А. Ліпінський стверджує, що юридична відповідальність, як і будь-який інший вид соціальної відповідальності, єдина і включає в себе як відповідальність за майбутню поведінку (позитивну, добровільну), так і відповідальність за минуле — протиправну поведінку (негативну, державно-примусову). Відмінні риси і властивості, які виділяють юридичну відповідальність серед інших видів соціальної, не вступають у суперечність із загальними властивостями соціальної відповідальності. Якщо науковці зазначають про відсутність у юридичної відповідальності добровільної форми реалізації, то так вони визнають, що юридична відповідальність не є різновидом соціальної відповідальності, а таким собі особливим «несоціальним видом», і виключають її з системи регулювання суспільних відносин [754; 755; 756, с. 76 —77].

М.В. Калашник зазначає, що юридична відповідальність — це складне соціально-правове явище, де, як правило, задіяно дві сторони: держава та правопорушник. Між ними виникають правові відносини, в яких держава в особі її компетентних органів виступає як уповноважена сторона, а правопорушник — як зобов'язана. При цьому і уповноважена, і зобов'язана сторони діють у рамках закону, а реалізація юридичної відповідальності здійснюється на основі права, на конкретних санкціях правових норм, що передбачають відповідальність за таке правопорушення [727, с. 68].

Зауважимо, що юридична відповідальність як різновид соціальної, є засобом забезпечення та охорони соціальних відносин, які можуть бути порушеними внаслідок протиправної поведінки. Оскільки єдиною підставою юридичної відповідальності є факт правопорушення, відповідні вчинки можуть бути кваліфіковані як протиправні лише за умови закріплення їх у відповідному законодавчому акті внаслідок формування певного складу правопорушення [158, с. 8]. В.М. Маліновська визначає, що юридична відповідальність як різновид соціальної відповідальності — це важливий засіб забезпечення законності і правопорядку в країні, дотримання прав і свобод людини та забезпечення належної реалізації державними органами та їх посадовими обов'язками своїх повноважень, визначених законом, тобто є важливим фактором побудови правової держави в Україні [734].

Отже, відповідальність соціальна і юридична співвідносяться між собою як рід і вид.

На думку М. Терещука, юридична відповідальність являє собою особливу реакцію суспільно-правового характеру, яка має на меті захист публічних інтересів і проявляється в обов'язку суб'єкта правопорушення понести негативні наслідки у зв'язку зі вчиненням ним правопорушення [757, с. 19]. Тобто, юридичну відповідальність можна охарактеризувати як усвідомлення суб'єктом права своїх дій у процесі реалізації наданих прав і покладених на нього обов'язків, вольове рішення діяти згідно з вимогами закону (позитивна відповідальність) та як можливість зазнавати певних обтяжень (обмежень, «покарань») у випадку порушення норм права (ретроспективна відповідальність) [734].

Мета юридичної відповідальності — виявлення її соціальної неефективності та ефективності. Розрізняють такі завдання, що конкретизують мету юридичної відповідальності: загальна превенція правопорушення; вплив на свідомість правопорушника; моральна перебудова особи; формування в людини, яка порушила норми права, настанови на правомірну поведінку надалі; виховний вплив на інших людей з метою попередження правопорушень з їхнього боку [758, с. 77]. Водночас мета юридичної відповідальності визначає її функції. Функції юридичної відповідальності — головні напрями юридичного впливу як на правопорушника, так і на інших осіб з метою захисту правопорядку і виховання суб'єктів права, що скоїли чи можуть скоїти правопорушення. Розрізняють такі види функцій юридичної відповідальності: превентивну (попереджувальну), виховну, репресивну (каральну), компенсаційну (поновлювальну), сигналізаційну (інформаційну) [758, с. 77].

Зауважимо, що юридична відповідальність як різновид соціальної, є засобом забезпечення та охорони соціальних відносин, які можуть бути порушеними внаслідок протиправної поведінки. Оскільки єдиною підставою юридичної відповідальності є факт правопорушення, відповідні вчинки можуть бути кваліфіковані як протиправні лише за умови закріплення їх у відповідному законодавчому акті внаслідок формування певного складу правопорушення [158, с. 8]. В.М. Маліновська визначає, що юридична відповідальність як різновид соціальної відповідальності — це важливий засіб забезпечення законності і правопорядку в країні, дотримання прав і свобод людини та забезпечення належної реалізації державними органами та їх посадовими обов'язками своїх повноважень, визначених законом, тобто є важливим фактором побудови правової держави в Україні [734].

Отже, відповідальність соціальна і юридична співвідносяться між собою як рід і вид.

На думку М. Терещука, юридична відповідальність являє собою особливу реакцію суспільно-правового характеру, яка має на меті захист публічних інтересів і проявляється в обов'язку суб'єкта правопорушення понести негативні наслідки у зв'язку зі вчиненням ним правопорушення [757, с. 19]. Тобто, юридичну відповідальність можна охарактеризувати як усвідомлення суб'єктом права своїх дій у процесі реалізації наданих прав і покладених на нього обов'язків, вольове рішення діяти згідно з вимогами закону (позитивна відповідальність) та як можливість зазнавати певних обтяжень (обмежень, «покарань») у випадку порушення норм права (ретроспективна відповідальність) [734].

Мета юридичної відповідальності — виявлення її соціальної неефективності та ефективності. Розрізняють такі завдання, що конкретизують мету юридичної відповідальності: загальна превенція правопорушення; вплив на свідомість правопорушника; моральна перебудова особи; формування в людини, яка порушила норми права, настанови на правомірну поведінку надалі; виховний вплив на інших людей з метою попередження правопорушень з їхнього боку [758, с. 77]. Водночас мета юридичної відповідальності визначає її функції. Функції юридичної відповідальності — головні напрями юридичного впливу як на правопорушника, так і на інших осіб з метою захисту правопорядку і виховання суб'єктів права, що скоїли чи можуть скоїти правопорушення. Розрізняють такі види функцій юридичної відповідальності: превентивну (попереджувальну), виховну, репресивну (каральну), компенсаційну (поновлювальну), сигналізаційну (інформаційну) [758, с. 77].

Отже, юридична відповідальність — це регламентована правовими нормами реакція з боку уповноважених суб'єктів на діяння фізичних або юридичних осіб (колективних суб'єктів), що можуть виражатися у недотриманні встановлених законом заборон, невиконанні встановлених законом обов'язків, порушенні цивільно-правових зобов'язань, нанесенні шкоди або завданні збитків, а також у застосуванні до осіб, що вчинили такі діяння, засобів впливу, які тягнуть за собою позбавлення особистого, майнового або організаційного характеру [759; 760, с. 7–8]. Тобто, юридична відповідальність — це важливий ступінь захисту інтересів особи, суспільства, держави. Вона настає внаслідок порушення приписів правових норм та проявляється у формі застосування до правопорушника заходів державного примусу. Важливою, ознакою юридичної відповідальності є те, що вона визначається державою та застосовується її компетентними органами. Підставою настання юридичної відповідальності є правопорушення. Якщо поведінка суб'єкта не підпадає під ознаки правопорушення, то така особа не підпадає під юридичну відповідальність [727, с. 68].

Особливістю юридичної відповідальності державних службовців є, по-перше, сам суб'єкт правопорушення, яким винятково може бути особа, що перебуває на державній службі, і, по-друге, об'єктивна сторона правопорушення, тобто сам характер правопорушення, яке може вчинити лише державний службовець.

Таким чином, як самостійний необхідний елемент механізму правового регулювання, юридична відповідальність характеризується трьома специфічними ознаками: вона являє собою вид державного примусу; єдиною підставою для її застосування виступає правопорушення; вона функціонує завдяки вживанню певних негативних заходів до осіб, що скоїли правопорушення [761, с. 50; 746, с. 42].

Поняття «юридична відповідальність» — це одна з центральних системоутворюючих категорій юридичної науки, а теорія юридичної відповідальності є, відповідно, однією із головних проблем сучасної правової науки [762, с. 98].

Питання юридичної відповідальності залишаються особливо дискусійними для загальної теорії права та практично значущими для сфери здійснення правосуддя, оскільки без належного рівня функціонування зазначеного правового інституту право втрачає свою дієвість, стає безсилим. Юридична відповідальність є також тією правовою категорією, яка постійно перебуває у динамічному розвитку, що залежить від світоглядної основи сучасного праворозуміння, варіативності методологічних підходів, творчопізнавальних завдань. Це, у свою чергу,

Отже, юридична відповідальність — це регламентована правовими нормами реакція з боку уповноважених суб'єктів на діяння фізичних або юридичних осіб (колективних суб'єктів), що можуть виражатися у недотриманні встановлених законом заборон, невиконанні встановлених законом обов'язків, порушенні цивільно-правових зобов'язань, нанесенні шкоди або завданні збитків, а також у застосуванні до осіб, що вчинили такі діяння, засобів впливу, які тягнуть за собою позбавлення особистого, майнового або організаційного характеру [759; 760, с. 7–8]. Тобто, юридична відповідальність — це важливий ступінь захисту інтересів особи, суспільства, держави. Вона настає внаслідок порушення приписів правових норм та проявляється у формі застосування до правопорушника заходів державного примусу. Важливою, ознакою юридичної відповідальності є те, що вона визначається державою та застосовується її компетентними органами. Підставою настання юридичної відповідальності є правопорушення. Якщо поведінка суб'єкта не підпадає під ознаки правопорушення, то така особа не підпадає під юридичну відповідальність [727, с. 68].

Особливістю юридичної відповідальності державних службовців є, по-перше, сам суб'єкт правопорушення, яким винятково може бути особа, що перебуває на державній службі, і, по-друге, об'єктивна сторона правопорушення, тобто сам характер правопорушення, яке може вчинити лише державний службовець.

Таким чином, як самостійний необхідний елемент механізму правового регулювання, юридична відповідальність характеризується трьома специфічними ознаками: вона являє собою вид державного примусу; єдиною підставою для її застосування виступає правопорушення; вона функціонує завдяки вживанню певних негативних заходів до осіб, що скоїли правопорушення [761, с. 50; 746, с. 42].

Поняття «юридична відповідальність» — це одна з центральних системоутворюючих категорій юридичної науки, а теорія юридичної відповідальності є, відповідно, однією із головних проблем сучасної правової науки [762, с. 98].

Питання юридичної відповідальності залишаються особливо дискусійними для загальної теорії права та практично значущими для сфери здійснення правосуддя, оскільки без належного рівня функціонування зазначеного правового інституту право втрачає свою дієвість, стає безсилим. Юридична відповідальність є також тією правовою категорією, яка постійно перебуває у динамічному розвитку, що залежить від світоглядної основи сучасного праворозуміння, варіативності методологічних підходів, творчопізнавальних завдань. Це, у свою чергу,

тягне засобою плюралізм науково-теоретичних інтерпретацій як власне поняття юридичної відповідальності, так і визначення її цілей, завдань, засобів, механізмів реалізації тощо [763, с. 10].

Д.В. Дюжев у навчальному посібнику «Правове регулювання відповідальності в сфері службової діяльності» підкреслює, що юридичну відповідальність потрібно відрізнити від усіх інших понять, які можуть бути пов'язані з словом «відповідальність». Використовуючи це слово, люди можуть розуміти під ним різні поняття — наприклад, «моральна відповідальність» як вид суспільного засудження з боку оточення дій особи, які не відповідають загальноприйнятим правилам у всьому суспільстві чи окремих його частинах. Прицьому негативне ставлення може стосуватися не тільки порушника, а й особи, поведінка якої відрізняється від звичної поведінки інших осіб. «Відповідальність» у повсякденному спілкуванні може також визначатися як відображення добросовісного («відповідального») ставлення особи до виконуваної роботи. Проте поняття, не визначені законом, не можуть регулювати питання про ті чи інші дії особи. Для вирішення питань застосування заходів впливу щодо правопорушника використовують тільки юридичну відповідальність, встановлену правовими нормами [764, с. 16]. На думку автора, визначення юридичної відповідальності має значення не тільки для забезпечення притягнення винної особи до відповідальності, а також для забезпечення прав такої особи на захист. Особа може бути притягнутою до юридичної відповідальності тільки при встановленні в підтвердженні всіх обов'язкових елементів правопорушення. Правопорушник знає заходів стягнення і державного примусу і несе певні позбавлення особистого, майнового або іншого характеру. Види стягнень, які можуть застосовуватися щодо правопорушника, визначаються правовими нормами. Юридична відповідальність пов'язана з суспільним засудженням діяння правопорушника [764, с. 16].

Потрібно зауважити, що у юридичній науці існують різні погляди на юридичну відповідальність. Визначення поняття юридична відповідальність відомими зарубіжними та вітчизняними фахівцями подано в додатку Ц.

Зауважимо, що єдиного і авторитетного визначення поняття юридичної відповідальності немає. Є.Ю. Подорожній вважає, що нині немає єдино правильного підходу до визначення поняття юридичної відповідальності, кожна із наукових позицій має як свої переваги, так і недоліки. Водночас значна кількість поглядів на проблему юридичної відповідальності дозволяє більш змістовно та глибоко підійти до її вивчення та виробити на цій основі більш-менш єдиний, універ-

тягне засобою плюралізм науково-теоретичних інтерпретацій як власне поняття юридичної відповідальності, так і визначення її цілей, завдань, засобів, механізмів реалізації тощо [763, с. 10].

Д.В. Дюжев у навчальному посібнику «Правове регулювання відповідальності в сфері службової діяльності» підкреслює, що юридичну відповідальність потрібно відрізнити від усіх інших понять, які можуть бути пов'язані з словом «відповідальність». Використовуючи це слово, люди можуть розуміти під ним різні поняття — наприклад, «моральна відповідальність» як вид суспільного засудження з боку оточення дій особи, які не відповідають загальноприйнятим правилам у всьому суспільстві чи окремих його частинах. Прицьому негативне ставлення може стосуватися не тільки порушника, а й особи, поведінка якої відрізняється від звичної поведінки інших осіб. «Відповідальність» у повсякденному спілкуванні може також визначатися як відображення добросовісного («відповідального») ставлення особи до виконуваної роботи. Проте поняття, не визначені законом, не можуть регулювати питання про ті чи інші дії особи. Для вирішення питань застосування заходів впливу щодо правопорушника використовують тільки юридичну відповідальність, встановлену правовими нормами [764, с. 16]. На думку автора, визначення юридичної відповідальності має значення не тільки для забезпечення притягнення винної особи до відповідальності, а також для забезпечення прав такої особи на захист. Особа може бути притягнутою до юридичної відповідальності тільки при встановленні в підтвердженні всіх обов'язкових елементів правопорушення. Правопорушник знає заходів стягнення і державного примусу і несе певні позбавлення особистого, майнового або іншого характеру. Види стягнень, які можуть застосовуватися щодо правопорушника, визначаються правовими нормами. Юридична відповідальність пов'язана з суспільним засудженням діяння правопорушника [764, с. 16].

Потрібно зауважити, що у юридичній науці існують різні погляди на юридичну відповідальність. Визначення поняття юридична відповідальність відомими зарубіжними та вітчизняними фахівцями подано в додатку Ц.

Зауважимо, що єдиного і авторитетного визначення поняття юридичної відповідальності немає. Є.Ю. Подорожній вважає, що нині немає єдино правильного підходу до визначення поняття юридичної відповідальності, кожна із наукових позицій має як свої переваги, так і недоліки. Водночас значна кількість поглядів на проблему юридичної відповідальності дозволяє більш змістовно та глибоко підійти до її вивчення та виробити на цій основі більш-менш єдиний, універ-

сальний підхід до визначення поняття «юридична відповідальність» [771, с. 13].

М. Терещук зазначає, що сучасна юридична наука не дає єдиної дефініції юридичної відповідальності, оскільки вона розглядається не комплексно, всебічно, а виходячи з різних підходів до розуміння [772, с. 19].

Звідси, на думку Є.Ю. Подорожнього, формулюючи визначення поняття «юридична відповідальність» насамперед потрібно виходити з того, що оцінку відповідності (чи невідповідності) поведінки суб'єктів правовим нормам здійснюють державно-владні суб'єкти, а отже, відповідальність потрібно розглядати як форму реакції держави на протиправні дії. У свою чергу, і суб'єктивний компонент також не можна відкидати, адже в разі визнання особи винною у вчиненні протизаконної поведінки в неї виникає обов'язок зазнати для себе відповідних негативних наслідків [771, с. 9].

Загальне визначення юридичної відповідальності, на думку О.Є. Бавико, має містити такі характеристики: це об'єктивний, формально визначений, гарантований і забезпечений державним примусом, переконанням або заохоченням юридичний обов'язок суб'єктів суспільних відносин з дотримання приписів правових норм. Він реалізується в правомірній поведінці, наслідком якої є схвалення або заохочення, у випадку здійснення правопорушення — осуд правопорушника та обмеження майнового або особистого немайнового характеру, що реалізується в правових відносинах відповідальності, які мають охоронний характер [773, с. 14].

Зокрема, у вітчизняній правовій науці юридична відповідальність розглядається із позиції застосування окремих підходів. Причинами цього, слугують п'ять основних факторів. По-перше, не існує загальноновизнаного визначення поняття «юридична відповідальність» чи навіть визначення будь-якого з галузевих видів відповідальності. По-друге, поняття відповідальності характеризується полісемантичністю з погляду етимологічного чи мовного аналізу поняття. Філософська й суспільствознавча література також не містить єдиного чіткого розуміння поняття «відповідальність» «соціальна відповідальність», які доповнили б дослідження юридичної відповідальності. По-третє, будь-яке правове явище може розглядатися в межах різних підходів до розуміння права, відповідно до кожного з них юридична відповідальність також набуває різного тлумачення та визначення. По-четверте, юридична відповідальність нерозривно пов'язана з моральною, політичною, релігійною й іншими видами відповідальності, усі вони впливають одна на одну, суттєво збагачують і доповнюють зміст одна

сальний підхід до визначення поняття «юридична відповідальність» [771, с. 13].

М. Терещук зазначає, що сучасна юридична наука не дає єдиної дефініції юридичної відповідальності, оскільки вона розглядається не комплексно, всебічно, а виходячи з різних підходів до розуміння [772, с. 19].

Звідси, на думку Є.Ю. Подорожнього, формулюючи визначення поняття «юридична відповідальність» насамперед потрібно виходити з того, що оцінку відповідності (чи невідповідності) поведінки суб'єктів правовим нормам здійснюють державно-владні суб'єкти, а отже, відповідальність потрібно розглядати як форму реакції держави на протиправні дії. У свою чергу, і суб'єктивний компонент також не можна відкидати, адже в разі визнання особи винною у вчиненні протизаконної поведінки в неї виникає обов'язок зазнати для себе відповідних негативних наслідків [771, с. 9].

Загальне визначення юридичної відповідальності, на думку О.Є. Бавико, має містити такі характеристики: це об'єктивний, формально визначений, гарантований і забезпечений державним примусом, переконанням або заохоченням юридичний обов'язок суб'єктів суспільних відносин з дотримання приписів правових норм. Він реалізується в правомірній поведінці, наслідком якої є схвалення або заохочення, у випадку здійснення правопорушення — осуд правопорушника та обмеження майнового або особистого немайнового характеру, що реалізується в правових відносинах відповідальності, які мають охоронний характер [773, с. 14].

Зокрема, у вітчизняній правовій науці юридична відповідальність розглядається із позиції застосування окремих підходів. Причинами цього, слугують п'ять основних факторів. По-перше, не існує загальноновизнаного визначення поняття «юридична відповідальність» чи навіть визначення будь-якого з галузевих видів відповідальності. По-друге, поняття відповідальності характеризується полісемантичністю з погляду етимологічного чи мовного аналізу поняття. Філософська й суспільствознавча література також не містить єдиного чіткого розуміння поняття «відповідальність» «соціальна відповідальність», які доповнили б дослідження юридичної відповідальності. По-третє, будь-яке правове явище може розглядатися в межах різних підходів до розуміння права, відповідно до кожного з них юридична відповідальність також набуває різного тлумачення та визначення. По-четверте, юридична відповідальність нерозривно пов'язана з моральною, політичною, релігійною й іншими видами відповідальності, усі вони впливають одна на одну, суттєво збагачують і доповнюють зміст одна

одної. Деякі з цих видів можуть перетинатися зі змістом і сутністю іншого, зокрема за деякими з ознак дуже важко розмежувати політичну, моральну та юридичну відповідальності. По-п'яте, у правничій літературі галузеві види юридичної відповідальності можуть суттєво відрізнятися один від одного, що ставить під сумнів можливість об'єднати їхні риси у межах одного родового поняття [774, с. 62].

Отже, в українській правовій науці можна умовно виокремити всім підходів до визначення поняття юридичної відповідальності. Основним критерієм, який визначає конкретний підхід, є ознака юридичної відповідальності, тобто поняття юридичної відповідальності визначається виходячи з характеристик, що розкривають його зміст [774, с. 62].

Наприклад, у польській правовій науці сформовано кілька підходів до визначення поняття юридичної відповідальності. Юридична відповідальність визначається через основні її ознаки, такі як: передбаченість правовими нормами, забезпеченість державним примусом та реалізація через застосування санкції правової норми і покладання певного обов'язку. Крім того, це поняття визначають через структурний та реконструкторський підходи. Юридична відповідальність визначається в межах загальнофілософського поняття відповідальності, внутрішня її структура — через об'єктивну та суб'єктивну відповідальність, абстрактну та конкретну. Структура юридичної відповідальності розглядається через елементи: суб'єкт, предмет, обсяг, інстанція відповідальності [775, с. 25-26].

Потрібно зауважити, що порівняльний аналіз визначення функціонального призначення юридичної відповідальності в українській та польській правовій науці показує, що функції юридичної відповідальності визначають через нормативний підхід праворозуміння. Тобто українські та польські науковці виходять з аналізу того, який вплив на суспільство мають, насамперед норми про юридичну відповідальність. Юридична відповідальність має суттєвий вплив на особу, суспільство, державу. Вона виступає засобом охорони та захисту прав і свобод людини, засобом охорони та відновлення правомірних суспільних відносин та правового порядку. Перелік функцій, характерних юридичній відповідальності, та їх розуміння аналогічний як в польській, так і українській науці. Це каральна, превентивна, компенсаційна, правовідновна функції. В українській науці мову ведуть також про виховну функцію. Хоча серед польських дослідників це питання дискусійне, деякі з них вважають виокремлення цієї функції даниною традиції попереднього суспільного ладу і включають її до превентивної функції [776].

одної. Деякі з цих видів можуть перетинатися зі змістом і сутністю іншого, зокрема за деякими з ознак дуже важко розмежувати політичну, моральну та юридичну відповідальності. По-п'яте, у правничій літературі галузеві види юридичної відповідальності можуть суттєво відрізнятися один від одного, що ставить під сумнів можливість об'єднати їхні риси у межах одного родового поняття [774, с. 62].

Отже, в українській правовій науці можна умовно виокремити всім підходів до визначення поняття юридичної відповідальності. Основним критерієм, який визначає конкретний підхід, є ознака юридичної відповідальності, тобто поняття юридичної відповідальності визначається виходячи з характеристик, що розкривають його зміст [774, с. 62].

Наприклад, у польській правовій науці сформовано кілька підходів до визначення поняття юридичної відповідальності. Юридична відповідальність визначається через основні її ознаки, такі як: передбаченість правовими нормами, забезпеченість державним примусом та реалізація через застосування санкції правової норми і покладання певного обов'язку. Крім того, це поняття визначають через структурний та реконструкторський підходи. Юридична відповідальність визначається в межах загальнофілософського поняття відповідальності, внутрішня її структура — через об'єктивну та суб'єктивну відповідальність, абстрактну та конкретну. Структура юридичної відповідальності розглядається через елементи: суб'єкт, предмет, обсяг, інстанція відповідальності [775, с. 25-26].

Потрібно зауважити, що порівняльний аналіз визначення функціонального призначення юридичної відповідальності в українській та польській правовій науці показує, що функції юридичної відповідальності визначають через нормативний підхід праворозуміння. Тобто українські та польські науковці виходять з аналізу того, який вплив на суспільство мають, насамперед норми про юридичну відповідальність. Юридична відповідальність має суттєвий вплив на особу, суспільство, державу. Вона виступає засобом охорони та захисту прав і свобод людини, засобом охорони та відновлення правомірних суспільних відносин та правового порядку. Перелік функцій, характерних юридичній відповідальності, та їх розуміння аналогічний як в польській, так і українській науці. Це каральна, превентивна, компенсаційна, правовідновна функції. В українській науці мову ведуть також про виховну функцію. Хоча серед польських дослідників це питання дискусійне, деякі з них вважають виокремлення цієї функції даниною традиції попереднього суспільного ладу і включають її до превентивної функції [776].

Разом з тим відсутність єдиного погляду на поняття юридичної відповідальності зобумовлена багатоаспектністю цієї правової категорії. На сьогодні в розумінні більшості науковців насамперед існує думка про те, що юридичну відповідальність потрібно розуміти як засіб боротьби з правопорушеннями, забезпечення правомірної поведінки. Тобто, юридична відповідальність — це затосування заходів державного примусу до правопорушника для відновлення правопорядку та покарання особи, що вчинила правопорушення [772, с. 18].

Отже, найбільш поширеною в юридичній літературі є думка щодо розуміння юридичної відповідальності як: міри державного примусу; реакції на вчинене правопорушення. На думку більшості вчених, юридична відповідальність полягає в якості осуду правопорушення, у встановленні для правопорушника невігідних (несприятливих) правових наслідків у вигляді обмежень особистого чи майнового характеру.

На підставі цього можна зробити висновок, що в юридичній літературі на сьогодні відсутня єдність серед поглядів вчених щодо розуміння сутності юридичної відповідальності, що потребує відповідного наукового переосмислення та узагальнення в контексті гносеологічних основ юридичної відповідальності [777; 778; 779, с. 10, с. 15–16; 800, с. 202; 801, с. 138].

Зокрема, в теорії права одні автори визначають юридичну відповідальність як реалізацію заходів державного примусу. Н.В. Вітрук вважає, що негативна юридична відповідальність — це особливий вид юридичної відповідальності, що являє собою відповідну реакцію суспільства та держави на здійснене особою винне протиправне діяння в формі застосування до неї заходів державного примусу, серед яких: особистого характеру (позбавлення волі); майнового характеру (штраф); організаційного характеру (штраф) [802, с. 16]. Г.В. Топорович сформулював таке визначення: «юридична відповідальність посадовців — це виникнення і реалізація у встановленому законом порядку обов'язку відповідних органів та посадовців зазнати передбачені законом примусування у вигляді позбавлень або обмежень особистого, майнового чи організаційного характеру за порушення умов діяльності і здійснення окремих державних повноважень». Такий підхід дає можливість інтегрувати в одному визначенні основні положення найбільш розроблених концепцій юридичної відповідальності [733], інші — як обов'язок зазнати певних негативних наслідків, зокрема І.Б. Аземша стверджує: «... змістом якої є певна міра та характер негативних наслідків, які має зазнати правопорушник у порядку та формах, що встановлені законом» [803, с. 45]. К.В. Басін зазначає, що юридична відповідальність поєднує

Разом з тим відсутність єдиного погляду на поняття юридичної відповідальності зобумовлена багатоаспектністю цієї правової категорії. На сьогодні в розумінні більшості науковців насамперед існує думка про те, що юридичну відповідальність потрібно розуміти як засіб боротьби з правопорушеннями, забезпечення правомірної поведінки. Тобто, юридична відповідальність — це затосування заходів державного примусу до правопорушника для відновлення правопорядку та покарання особи, що вчинила правопорушення [772, с. 18].

Отже, найбільш поширеною в юридичній літературі є думка щодо розуміння юридичної відповідальності як: міри державного примусу; реакції на вчинене правопорушення. На думку більшості вчених, юридична відповідальність полягає в якості осуду правопорушення, у встановленні для правопорушника невігідних (несприятливих) правових наслідків у вигляді обмежень особистого чи майнового характеру.

На підставі цього можна зробити висновок, що в юридичній літературі на сьогодні відсутня єдність серед поглядів вчених щодо розуміння сутності юридичної відповідальності, що потребує відповідного наукового переосмислення та узагальнення в контексті гносеологічних основ юридичної відповідальності [777; 778; 779, с. 10, с. 15–16; 800, с. 202; 801, с. 138].

Зокрема, в теорії права одні автори визначають юридичну відповідальність як реалізацію заходів державного примусу. Н.В. Вітрук вважає, що негативна юридична відповідальність — це особливий вид юридичної відповідальності, що являє собою відповідну реакцію суспільства та держави на здійснене особою винне протиправне діяння в формі застосування до неї заходів державного примусу, серед яких: особистого характеру (позбавлення волі); майнового характеру (штраф); організаційного характеру (штраф) [802, с. 16]. Г.В. Топорович сформулював таке визначення: «юридична відповідальність посадовців — це виникнення і реалізація у встановленому законом порядку обов'язку відповідних органів та посадовців зазнати передбачені законом примусування у вигляді позбавлень або обмежень особистого, майнового чи організаційного характеру за порушення умов діяльності і здійснення окремих державних повноважень». Такий підхід дає можливість інтегрувати в одному визначенні основні положення найбільш розроблених концепцій юридичної відповідальності [733], інші — як обов'язок зазнати певних негативних наслідків, зокрема І.Б. Аземша стверджує: «... змістом якої є певна міра та характер негативних наслідків, які має зазнати правопорушник у порядку та формах, що встановлені законом» [803, с. 45]. К.В. Басін зазначає, що юридична відповідальність поєднує

позитивний та негативний аспекти. Вона визначається як юридичний обов'язок дотримання чи виконання вимог права, реалізованого у правомірній поведінці суб'єктів права, яка схвалюється і заохочується державою, а в разі його порушення — обов'язку правопорушника зазнати осуд, обмеження прав матеріального, організаційного або особистого характеру чи засудження [804]. В.В. Конопльов вважає, що юридична відповідальність працівника органів внутрішніх справ є складовою частиною його спеціального правового статусу як посадової особи (разом з повноваженнями, тобто правами і обов'язками). Вона має вторинний характер: реалізується внаслідок вчиненого правопорушення, є не просто порушенням обов'язку, а й реакцією на правопорушення, що спричиняє несприятливі наслідки для винної особи [728, с. 160]. Треті — розглядають її як обов'язок відповідати за свої протиправні дії, відтак А.А. Іванов дефініцію «юридичної відповідальності» пропонує розглядати як обов'язок, що накладаються на всіх дієздатних суб'єктів суспільного життя, в процесі виконання якого держава в особі своїх компетентних органів посадових осіб зобов'язана забезпечувати на своїй території дію вимог законності при розгляді питання правопорушення, здійснювати дотримання прав і законних інтересів громадян і організацій, які, в свою чергу, зобов'язані будувати свою поведінку відповідно до приписів нормативно-правових норм, зазнавати законно певну міру індивідуальних позбавлень у разі їх порушення, а також як практичну реалізацію свого обов'язку [805, с. 112].

Зважаючи на викладене вище зазначимо, що юридичну відповідальність потрібно розглядати в двох аспектах: 1) як обов'язок відповідати за свої протиправні дії, зазнати певних негативних наслідків за правопорушення (негативна відповідальність); 2) як добровільне та ініціативне виконання обов'язків, самодисципліну, високу правову свідомість (позитивна відповідальність).

У зв'язку з цим корелювання понять «відповідальність» і «обов'язок», їх тісний логічний і семантичний зв'язок зумовили виникнення наукового підходу, згідно з яким юридична відповідальність визначається через поняття обов'язку.

Разом з тим Е.В. Черних, Д.А. Ліпінський звертають увагу на те, що юридична відповідальність не зводиться і не розчиняється в поняттях «обов'язок», «правомірна поведінка», «заохочення», «усвідомлення обов'язку», «вольове становлення до обов'язків» [806, 778; 755; 807, с. 48–49].

Крім того, Н.Т. Петрицин наголошує, що не потрібно розглядати юридичну відповідальність різновид обов'язку, хоча відповідальність — це одночасно і обов'язок для суб'єкта, на якого вона покла-

позитивний та негативний аспекти. Вона визначається як юридичний обов'язок дотримання чи виконання вимог права, реалізованого у правомірній поведінці суб'єктів права, яка схвалюється і заохочується державою, а в разі його порушення — обов'язку правопорушника зазнати осуд, обмеження прав матеріального, організаційного або особистого характеру чи засудження [804]. В.В. Конопльов вважає, що юридична відповідальність працівника органів внутрішніх справ є складовою частиною його спеціального правового статусу як посадової особи (разом з повноваженнями, тобто правами і обов'язками). Вона має вторинний характер: реалізується внаслідок вчиненого правопорушення, є не просто порушенням обов'язку, а й реакцією на правопорушення, що спричиняє несприятливі наслідки для винної особи [728, с. 160]. Треті — розглядають її як обов'язок відповідати за свої протиправні дії, відтак А.А. Іванов дефініцію «юридичної відповідальності» пропонує розглядати як обов'язок, що накладаються на всіх дієздатних суб'єктів суспільного життя, в процесі виконання якого держава в особі своїх компетентних органів посадових осіб зобов'язана забезпечувати на своїй території дію вимог законності при розгляді питання правопорушення, здійснювати дотримання прав і законних інтересів громадян і організацій, які, в свою чергу, зобов'язані будувати свою поведінку відповідно до приписів нормативно-правових норм, зазнавати законно певну міру індивідуальних позбавлень у разі їх порушення, а також як практичну реалізацію свого обов'язку [805, с. 112].

Зважаючи на викладене вище зазначимо, що юридичну відповідальність потрібно розглядати в двох аспектах: 1) як обов'язок відповідати за свої протиправні дії, зазнати певних негативних наслідків за правопорушення (негативна відповідальність); 2) як добровільне та ініціативне виконання обов'язків, самодисципліну, високу правову свідомість (позитивна відповідальність).

У зв'язку з цим корелювання понять «відповідальність» і «обов'язок», їх тісний логічний і семантичний зв'язок зумовили виникнення наукового підходу, згідно з яким юридична відповідальність визначається через поняття обов'язку.

Разом з тим Е.В. Черних, Д.А. Ліпінський звертають увагу на те, що юридична відповідальність не зводиться і не розчиняється в поняттях «обов'язок», «правомірна поведінка», «заохочення», «усвідомлення обов'язку», «вольове становлення до обов'язків» [806, 778; 755; 807, с. 48–49].

Крім того, Н.Т. Петрицин наголошує, що не потрібно розглядати юридичну відповідальність різновид обов'язку, хоча відповідальність — це одночасно і обов'язок для суб'єкта, на якого вона покла-

дена. Правильно вважати, що обов'язок за окремими ознаками має подібність із відповідальністю, але визначати юридичну відповідальність тільки через обов'язок не треба. Адже, по-перше, обов'язок, як і санкція, передує відповідальності; по-друге, саме за невиконання обов'язку може настати юридична відповідальність [808, с. 6].

А.А. Стародубцев зазначає, що потрібно розрізняти юридичний обов'язок як необхідність відповідати за скоєне правопорушення від звичайного правового обов'язку. Такими відмінностями є: умовленість юридичної форми відповідальності недотриманням (порушенням) прямих обов'язків або зловживанням правом; зв'язок юридичної відповідальності з державним і суспільним осудом правопорушника; визначення юридичної відповідальності в санкціях правових норм; активний і пасивний характер юридичної відповідальності (скоєння правопорушником активних дій, що викликають негативні наслідки морального і матеріального характеру відшкодування заподіяних збитків, офіційне спростування чуток, що ганблять іншу особу); обмеження правопорушника в діях або втрата ним певних благ (позбавлення волі, пониження в посаді; перебування в юридичному стані державного або громадського осуду, догана, судимість); поєднання в юридичній відповідальності конкретної особи об'єктивного (зовнішньої стосовно суб'єкта права необхідності відповідати) і суб'єктивного (внутрішнього, психологічного ставлення правопорушника до передбаченої правом і правозастосовним актом санкції) аспектів як умова виконання нею правоохоронної, каральної та виховної функцій [809, с. 277].

У свою чергу розглядаючи позитивну та негативну юридичну відповідальність, доцільно звернути увагу на те, що в сучасній юридичній науці сформувався кілька позицій щодо цього. Насамперед це група вчених які: 1) заперечують «двоаспектну» юридичну відповідальність (А.В. Лучинин, К.Г. Вівчарук, С.В. Черноп'ятов); 2) констатують її наявність (Д.А. Ліпінський, Н.А. Берлач, Н.В. Вітрук, Г.В. Топорович, В.В. Нирков, К.В. Басін, О.І. Іванова, Е.В. Черних, Л. Балуцька, І. Котерлін).

О.І. Іванова зазначає, що юридична відповідальність пов'язана з державою, правовими нормами, правомірною та протиправною поведінкою суб'єктів права, проте юридичну відповідальність не потрібно сприймати лише як наслідок правопорушення, негативну реакцію держави на правопорушення, бо відповідальність у широкому аспекті та юридична відповідальність зокрема має і позитивне спрямування. Правомірна поведінка вигідна як державі, так і суспільству, оскільки за перспективної (позитивної) відповідальності знижується потреба у

дена. Правильно вважати, що обов'язок за окремими ознаками має подібність із відповідальністю, але визначати юридичну відповідальність тільки через обов'язок не треба. Адже, по-перше, обов'язок, як і санкція, передує відповідальності; по-друге, саме за невиконання обов'язку може настати юридична відповідальність [808, с. 6].

А.А. Стародубцев зазначає, що потрібно розрізняти юридичний обов'язок як необхідність відповідати за скоєне правопорушення від звичайного правового обов'язку. Такими відмінностями є: умовленість юридичної форми відповідальності недотриманням (порушенням) прямих обов'язків або зловживанням правом; зв'язок юридичної відповідальності з державним і суспільним осудом правопорушника; визначення юридичної відповідальності в санкціях правових норм; активний і пасивний характер юридичної відповідальності (скоєння правопорушником активних дій, що викликають негативні наслідки морального і матеріального характеру відшкодування заподіяних збитків, офіційне спростування чуток, що ганблять іншу особу); обмеження правопорушника в діях або втрата ним певних благ (позбавлення волі, пониження в посаді; перебування в юридичному стані державного або громадського осуду, догана, судимість); поєднання в юридичній відповідальності конкретної особи об'єктивного (зовнішньої стосовно суб'єкта права необхідності відповідати) і суб'єктивного (внутрішнього, психологічного ставлення правопорушника до передбаченої правом і правозастосовним актом санкції) аспектів як умова виконання нею правоохоронної, каральної та виховної функцій [809, с. 277].

У свою чергу розглядаючи позитивну та негативну юридичну відповідальність, доцільно звернути увагу на те, що в сучасній юридичній науці сформувався кілька позицій щодо цього. Насамперед це група вчених які: 1) заперечують «двоаспектну» юридичну відповідальність (А.В. Лучинин, К.Г. Вівчарук, С.В. Черноп'ятов); 2) констатують її наявність (Д.А. Ліпінський, Н.А. Берлач, Н.В. Вітрук, Г.В. Топорович, В.В. Нирков, К.В. Басін, О.І. Іванова, Е.В. Черних, Л. Балуцька, І. Котерлін).

О.І. Іванова зазначає, що юридична відповідальність пов'язана з державою, правовими нормами, правомірною та протиправною поведінкою суб'єктів права, проте юридичну відповідальність не потрібно сприймати лише як наслідок правопорушення, негативну реакцію держави на правопорушення, бо відповідальність у широкому аспекті та юридична відповідальність зокрема має і позитивне спрямування. Правомірна поведінка вигідна як державі, так і суспільству, оскільки за перспективної (позитивної) відповідальності знижується потреба у

застосуванні державного примусу через вчинення правопорушення. Позитивна юридична відповідальність — це усвідомлення суб'єктом своїх дій та співвідношення цих дій зі змістом чинних правових норм. Позитивна юридична відповідальність є засобом, завдяки якому юридична відповідальність реалізується у правомірній поведінці особи, є підґрунтям для дотримання та виконання норм права, що певним чином має заохочуватися державою. Така відповідальність залежить від правового статусу особи, взаємозв'язку між державою та суб'єктом позитивної юридичної відповідальності (у т.ч. якщо такий суб'єкт — інша держава чи міжнародна організація), насамперед у контексті їх взаємних зобов'язань [810, с. 24].

І.Б. Аземша вважає, що виокремлення позитивної юридичної відповідальності у найбільш систематизованому вигляді являє собою: позитивна юридична відповідальність — це вид юридичної відповідальності, який має відповідну реакцію держави та суспільства на здійснене соціальне корисне правомірне діяння особи у вигляді застосування різних заходів правового заохочення. Більш установленим щодо свого визначення, визнання та наукових характеристик є, безумовно, поняття негативної юридичної відповідальності. Негативна юридична відповідальність — це особливий вид юридичної відповідальності, що являє собою відповідну реакцію суспільства та держави на здійснення особою винного протиправного діяння в формі застосування до неї заходів державного примусу, серед яких заходи: особистого (позбавлення волі); майнового (штраф); організаційного (звільнення) [811, с. 55].

Д.А. Ліпінський вважає, що юридична відповідальність — це цілісне правове явище, що має позитивну і негативну форми реалізації, а кожна з названих концепцій юридичної відповідальності підкреслює одну з її граней, при цьому не відображаючи всієї складності даного феномену [806]. Зокрема, В.В. Нирков у науковій роботі «Заохочення і покарання як парні юридичні категорії» розвиває ідею про єдність і взаємодію позитивного і негативного аспектів юридичної відповідальності, структуру якої утворюють два взаємопов'язані блоки: 1) відповідальність як реакція (система зв'язків заохочень і покарань у праві) суспільства і держави на поведінку суб'єкта права; 2) відповідальність як система відповідей суб'єкта права на вимоги суспільства і держави (сукупність правомірних заслужених діянь та правопорушень). Отже взаємодіючи словосполучення «правомірна заслужена поведінка — заохочення» і «правопорушення — покарання» становлять собою єдине ціле — складний феномен «юридична відповідальність» [812, с. 30–31].

застосуванні державного примусу через вчинення правопорушення. Позитивна юридична відповідальність — це усвідомлення суб'єктом своїх дій та співвідношення цих дій зі змістом чинних правових норм. Позитивна юридична відповідальність є засобом, завдяки якому юридична відповідальність реалізується у правомірній поведінці особи, є підґрунтям для дотримання та виконання норм права, що певним чином має заохочуватися державою. Така відповідальність залежить від правового статусу особи, взаємозв'язку між державою та суб'єктом позитивної юридичної відповідальності (у т.ч. якщо такий суб'єкт — інша держава чи міжнародна організація), насамперед у контексті їх взаємних зобов'язань [810, с. 24].

І.Б. Аземша вважає, що виокремлення позитивної юридичної відповідальності у найбільш систематизованому вигляді являє собою: позитивна юридична відповідальність — це вид юридичної відповідальності, який має відповідну реакцію держави та суспільства на здійснене соціальне корисне правомірне діяння особи у вигляді застосування різних заходів правового заохочення. Більш установленим щодо свого визначення, визнання та наукових характеристик є, безумовно, поняття негативної юридичної відповідальності. Негативна юридична відповідальність — це особливий вид юридичної відповідальності, що являє собою відповідну реакцію суспільства та держави на здійснення особою винного протиправного діяння в формі застосування до неї заходів державного примусу, серед яких заходи: особистого (позбавлення волі); майнового (штраф); організаційного (звільнення) [811, с. 55].

Д.А. Ліпінський вважає, що юридична відповідальність — це цілісне правове явище, що має позитивну і негативну форми реалізації, а кожна з названих концепцій юридичної відповідальності підкреслює одну з її граней, при цьому не відображаючи всієї складності даного феномену [806]. Зокрема, В.В. Нирков у науковій роботі «Заохочення і покарання як парні юридичні категорії» розвиває ідею про єдність і взаємодію позитивного і негативного аспектів юридичної відповідальності, структуру якої утворюють два взаємопов'язані блоки: 1) відповідальність як реакція (система зв'язків заохочень і покарань у праві) суспільства і держави на поведінку суб'єкта права; 2) відповідальність як система відповідей суб'єкта права на вимоги суспільства і держави (сукупність правомірних заслужених діянь та правопорушень). Отже взаємодіючи словосполучення «правомірна заслужена поведінка — заохочення» і «правопорушення — покарання» становлять собою єдине ціле — складний феномен «юридична відповідальність» [812, с. 30–31].

Як справедливо зазначає С.В. Черноп'ятов, прихильники позитивної юридичної відповідальності стверджують, що позитивна і негативна юридична відповідальність — дві сторони одного, по суті, явища, тобто юридичної відповідальності як такої. Однак при цьому не всі дають визначення поняття «юридична відповідальність», яке поєднувало б її позитивний та негативний аспекти [813, с. 168]. На думку вченого, позитивна юридична відповідальність на сучасному етапі розвитку юридичної науки — це методологічна конструкція, а негативна юридична відповідальність — наукове поняття, що відображає об'єктивне явище правової дійсності. Відповідно, не може йти мова про спроби об'єднати ці два поняття в якесь одне, більш загальне, родове наукове поняття [813, с. 169]. С.В. Черноп'ятов підкреслює, що юридична наука до сьогодні не виробила єдиного підходу щодо того, що потрібно розуміти під позитивною юридичною відповідальністю. На думку вченого, щодо негативної юридичної відповідальності немає єдиної думки (її визначають і як реалізацію санкції, і як саму санкцію, і як примусове виконання обов'язку, і як державний осуд). Зокрема, серед усіх концепцій негативної юридичної відповідальності можна виокремити ту, що нині набула поширення і визнання, а саме — концепції: 1) негативної юридичної відповідальності — обов'язку особи, яка вчинила правопорушення, зазнати негативного впливу примусових заходів юридичної відповідальності (санкцій) особистого, майнового чи організаційного характеру; 2) негативної юридичної відповідальності — правовідносин, основу змісту яких становить обов'язок особи, яка вчинила правопорушення, зазнати негативного впливу примусових заходів юридичної відповідальності (санкцій) особистого, майнового чи організаційного характеру [813, с. 164].

Водночас позитивна юридична відповідальність — це вид юридичної відповідальності, який являє собою відповідну реакцію держави та суспільства на здійснене соціальне корисне правомірне діяння особи у вигляді застосування різних заходів правового заохочення [802, с. 15]. Ці заходи можуть бути особистого (винесення подяки, присвоєння почесного звання), майнового (грошова премія, вручення цінного подарунка), організаційного характеру (підвищення у посаді) характеру [802, с. 15]. Н.А. Берлач вважає, що позитивна відповідальність настає тоді, коли юридична відповідальність виступає комплексним правовим інститутом, який спрямований на забезпечення стабільності суспільного устрою, забезпечення правопорядку і який для ефективного виконання поставлених завдань проявляється у формі негативної (ретроспективної) та позитивної (перспективної) відповідальності. Обидва названі правові інститути реалізують реак-

Як справедливо зазначає С.В. Черноп'ятов, прихильники позитивної юридичної відповідальності стверджують, що позитивна і негативна юридична відповідальність — дві сторони одного, по суті, явища, тобто юридичної відповідальності як такої. Однак при цьому не всі дають визначення поняття «юридична відповідальність», яке поєднувало б її позитивний та негативний аспекти [813, с. 168]. На думку вченого, позитивна юридична відповідальність на сучасному етапі розвитку юридичної науки — це методологічна конструкція, а негативна юридична відповідальність — наукове поняття, що відображає об'єктивне явище правової дійсності. Відповідно, не може йти мова про спроби об'єднати ці два поняття в якесь одне, більш загальне, родове наукове поняття [813, с. 169]. С.В. Черноп'ятов підкреслює, що юридична наука до сьогодні не виробила єдиного підходу щодо того, що потрібно розуміти під позитивною юридичною відповідальністю. На думку вченого, щодо негативної юридичної відповідальності немає єдиної думки (її визначають і як реалізацію санкції, і як саму санкцію, і як примусове виконання обов'язку, і як державний осуд). Зокрема, серед усіх концепцій негативної юридичної відповідальності можна виокремити ту, що нині набула поширення і визнання, а саме — концепції: 1) негативної юридичної відповідальності — обов'язку особи, яка вчинила правопорушення, зазнати негативного впливу примусових заходів юридичної відповідальності (санкцій) особистого, майнового чи організаційного характеру; 2) негативної юридичної відповідальності — правовідносин, основу змісту яких становить обов'язок особи, яка вчинила правопорушення, зазнати негативного впливу примусових заходів юридичної відповідальності (санкцій) особистого, майнового чи організаційного характеру [813, с. 164].

Водночас позитивна юридична відповідальність — це вид юридичної відповідальності, який являє собою відповідну реакцію держави та суспільства на здійснене соціальне корисне правомірне діяння особи у вигляді застосування різних заходів правового заохочення [802, с. 15]. Ці заходи можуть бути особистого (винесення подяки, присвоєння почесного звання), майнового (грошова премія, вручення цінного подарунка), організаційного характеру (підвищення у посаді) характеру [802, с. 15]. Н.А. Берлач вважає, що позитивна відповідальність настає тоді, коли юридична відповідальність виступає комплексним правовим інститутом, який спрямований на забезпечення стабільності суспільного устрою, забезпечення правопорядку і який для ефективного виконання поставлених завдань проявляється у формі негативної (ретроспективної) та позитивної (перспективної) відповідальності. Обидва названі правові інститути реалізують реак-

цію держави на вчинення особою суспільно шкідливого чи суспільно корисного діяння [758, с. 80].

Д.А. Ліпінський звертає увагу на те, що прихильники тільки негативної відповідальності стверджують, що в єдиному понятті, явищі неможливо об'єднати настільки суперечливі сторони, аспекти, форми, оскільки одна виключає іншу. Форми реалізації не є взаємовиключними, що не можуть існувати в рамках єдиного правового явища, єдиного поняття. Їх спільність полягає в тому, що обидві форми реалізації передбачені правовою нормою. Вони мають схожі передумови: свободу волі і необхідність. Обидві форми реалізації включають свідому, вольову і правову поведінку, але різну за своїми характеристиками (соціально схвалювана та соціально шкідлива) [754; 755].

Н.А. Берлач стверджує, що концепція «позитивна юридична відповідальність — заохочення» є дуже перспективною стосовно можливості вироблення комплексного поняття «юридична відповідальність» на основі спільності рис позитивної та негативної відповідальності. Зокрема, учений виділяє такі спільні ознаки «позитивної відповідальності — заохочення» та негативної відповідальності: 1) встановлення державою в заборонюючих/заохочувальних правових нормах; 2) виступає засобом державного переконання і правового стимулювання; 3) застосовується спеціально уповноваженими суб'єктами (державними органами, керівником організації і тощо); 4) пов'язана з позбавленням/наданням особі певних прав, можливостей та інших соціальних благ; 5) виражається в певних негативних/позитивних наслідках майнового (штраф/грошова премія), організаційного (заборона займати певні посади/підвищення в посаді) і особистого (оголошення догани/оголошення подяки) характеру; 6) виступає формою реалізації каральної/заохочувальної норми права в конкретному випадку і до конкретної особи, але не ототожнюється з нею; 7) покладається в особливій процесуальній формі (здійснюється з дотриманням окремих процедур як встановлення самого факту правопорушення/заслуги, так і реалізації покарання/заохочення); 8) настає лише за вчинення правопорушення/заслуги [758, с. 79–80].

Разом з тим, А.В. Лучінін, К.Г. Вівчарук стверджують, що покарання, юридична відповідальність спрямовані на досягнення схожих цілей (забезпечення правопорядку), що і заохочення, стимули, але це не є основою визнання негативних санкцій — негативним стимулюванням! Не зважаючи на спільність мети, вони мають різні завдання, у негативних санкцій (боротьба з правопорушеннями), а у позитивних (розвиток високого рівня правової культури) і різні способи їх

цію держави на вчинення особою суспільно шкідливого чи суспільно корисного діяння [758, с. 80].

Д.А. Ліпінський звертає увагу на те, що прихильники тільки негативної відповідальності стверджують, що в єдиному понятті, явищі неможливо об'єднати настільки суперечливі сторони, аспекти, форми, оскільки одна виключає іншу. Форми реалізації не є взаємовиключними, що не можуть існувати в рамках єдиного правового явища, єдиного поняття. Їх спільність полягає в тому, що обидві форми реалізації передбачені правовою нормою. Вони мають схожі передумови: свободу волі і необхідність. Обидві форми реалізації включають свідому, вольову і правову поведінку, але різну за своїми характеристиками (соціально схвалювана та соціально шкідлива) [754; 755].

Н.А. Берлач стверджує, що концепція «позитивна юридична відповідальність — заохочення» є дуже перспективною стосовно можливості вироблення комплексного поняття «юридична відповідальність» на основі спільності рис позитивної та негативної відповідальності. Зокрема, учений виділяє такі спільні ознаки «позитивної відповідальності — заохочення» та негативної відповідальності: 1) встановлення державою в заборонюючих/заохочувальних правових нормах; 2) виступає засобом державного переконання і правового стимулювання; 3) застосовується спеціально уповноваженими суб'єктами (державними органами, керівником організації і тощо); 4) пов'язана з позбавленням/наданням особі певних прав, можливостей та інших соціальних благ; 5) виражається в певних негативних/позитивних наслідках майнового (штраф/грошова премія), організаційного (заборона займати певні посади/підвищення в посаді) і особистого (оголошення догани/оголошення подяки) характеру; 6) виступає формою реалізації каральної/заохочувальної норми права в конкретному випадку і до конкретної особи, але не ототожнюється з нею; 7) покладається в особливій процесуальній формі (здійснюється з дотриманням окремих процедур як встановлення самого факту правопорушення/заслуги, так і реалізації покарання/заохочення); 8) настає лише за вчинення правопорушення/заслуги [758, с. 79–80].

Разом з тим, А.В. Лучінін, К.Г. Вівчарук стверджують, що покарання, юридична відповідальність спрямовані на досягнення схожих цілей (забезпечення правопорядку), що і заохочення, стимули, але це не є основою визнання негативних санкцій — негативним стимулюванням! Не зважаючи на спільність мети, вони мають різні завдання, у негативних санкцій (боротьба з правопорушеннями), а у позитивних (розвиток високого рівня правової культури) і різні способи їх

виконання, що становить основу їх поділу правових засобів на позитивні і негативні санкції [814].

Отже, проаналізувавши сформовані в юридичній літературі погляди на природу, сутність та зміст такого правового явища, як юридична відповідальність, потрібно зазначити, що вона розглядається як відповідальність за минуле (негативний аспект) та за майбутнє (позитивний аспект). Зміст негативного аспекту юридичної відповідальності визначається наслідками за соціально шкідливі діяння, позитивний аспект юридичної відповідальності виходить з правомірності діяння та є найбільш бажаною формою відповідальності в суспільстві. Однак велика кількість науковців відверто ігнорує цю принципово важливу позицію і визначають юридичну відповідальність однобічно, не розкриваючи повністю при цьому багатоаспектності її змісту, а отже, і функціонального призначення. Так, розуміючи юридичну відповідальність винятково через категорію правопорушення, применшується її соціальна значимість, однак при визначенні юридичної відповідальності лише через призму позитивного аспекту нівелюється її правовідновлювальна та охоронна функції, відбувається абсолютизація суб'єктивної сторони, робиться аспект на культурологічному аспекті [763, с. 14].

Ми поділяємо думку А. Машкова, А. Машкова, які вважають, що побудова сучасної теорії юридичної відповідальності може мати місце тільки виходячи із результатів аналізу суспільно-економічних та політико-правових реалій, взятих під юридичним кутом зору. На їх думку, є два шляхи: (1) доопрацювання існуючої загальної юридичної теорії з метою її відповідного прилаштування-вдосконалення; (2) заміна існуючої загальної юридичної теорії новою [762, с. 100].

На нашу думку, потрібно звернути увагу на те, що юридична відповідальність може слугувати не тільки меті зміцнення законності і захисту порушених прав і свобод людини. На рівні держави вона легко може перетворитися на легалізований засіб розправи з «інакомислячими» і масових репресій, чому знаходимо в історії чимало жаклих свідчень. Держава, її органи, намагаючись викоринити правопорушення, забезпечити стабільний правопорядок, подекуди використовують такі методи боротьби, що самі перетворюються на правопорушників і злочинців [746, с. 43]. Тобто, для того щоб юридична відповідальність не перетворилася на свою протилежність, юридична наука і практика виробили окремі принципи, дотримуючись яких, держава діє в рамках законності і не переходить тієї межі, за якої реакція на правопорушення сама стає новим правопорушенням [746, с. 43].

виконання, що становить основу їх поділу правових засобів на позитивні і негативні санкції [814].

Отже, проаналізувавши сформовані в юридичній літературі погляди на природу, сутність та зміст такого правового явища, як юридична відповідальність, потрібно зазначити, що вона розглядається як відповідальність за минуле (негативний аспект) та за майбутнє (позитивний аспект). Зміст негативного аспекту юридичної відповідальності визначається наслідками за соціально шкідливі діяння, позитивний аспект юридичної відповідальності виходить з правомірності діяння та є найбільш бажаною формою відповідальності в суспільстві. Однак велика кількість науковців відверто ігнорує цю принципово важливу позицію і визначають юридичну відповідальність однобічно, не розкриваючи повністю при цьому багатоаспектності її змісту, а отже, і функціонального призначення. Так, розуміючи юридичну відповідальність винятково через категорію правопорушення, применшується її соціальна значимість, однак при визначенні юридичної відповідальності лише через призму позитивного аспекту нівелюється її правовідновлювальна та охоронна функції, відбувається абсолютизація суб'єктивної сторони, робиться аспект на культурологічному аспекті [763, с. 14].

Ми поділяємо думку А. Машкова, А. Машкова, які вважають, що побудова сучасної теорії юридичної відповідальності може мати місце тільки виходячи із результатів аналізу суспільно-економічних та політико-правових реалій, взятих під юридичним кутом зору. На їх думку, є два шляхи: (1) доопрацювання існуючої загальної юридичної теорії з метою її відповідного прилаштування-вдосконалення; (2) заміна існуючої загальної юридичної теорії новою [762, с. 100].

На нашу думку, потрібно звернути увагу на те, що юридична відповідальність може слугувати не тільки меті зміцнення законності і захисту порушених прав і свобод людини. На рівні держави вона легко може перетворитися на легалізований засіб розправи з «інакомислячими» і масових репресій, чому знаходимо в історії чимало жаклих свідчень. Держава, її органи, намагаючись викоринити правопорушення, забезпечити стабільний правопорядок, подекуди використовують такі методи боротьби, що самі перетворюються на правопорушників і злочинців [746, с. 43]. Тобто, для того щоб юридична відповідальність не перетворилася на свою протилежність, юридична наука і практика виробили окремі принципи, дотримуючись яких, держава діє в рамках законності і не переходить тієї межі, за якої реакція на правопорушення сама стає новим правопорушенням [746, с. 43].

Отже, юридична відповідальність — засіб боротьби з правопорушеннями, засіб забезпечення правомірної поведінки. Цивілізоване право передбачає цивілізовані засоби, способи здійснення, функції та принципи юридичної відповідальності, що відповідає демократичному розвитку [802, с. 12].

Зокрема, правові принципи виступають невід'ємним елементом правової системи, що визначає її зміст та соціальну спрямованість. При цьому правовими принципами є лише такі ідеї, які мають законодавче закріплення і нормативність, відображають юридичні закономірності та зв'язки, а не яку-небудь властивість, ознаку, елемент правових явищ. Це такі фундаментальні ідеї і основоположні нормативні начала, що виражають природу юридичної відповідальності і забезпечують високу якість і ефективність юридичної практики в сфері встановлення і здійснення її заходів. Вони проявляються в усіх субінститутах юридичної відповідальності 814, с. 831].

Принципи юридичної відповідальності — це незаперечні вихідні вимоги, що висувуються до правопорушників і дозволяють забезпечувати правопорядок у суспільстві. Вони є різновидом міжгалузевих принципів права, відображають його глибинні усталені закономірні зв'язки [746, с. 43].

У сучасній юридичній літературі існують різні підходи щодо виділення принципів юридичної відповідальності та їх класифікації. Науковці продовжують дискутувати з приводу того, що принципи юридичної відповідальності за своєю суттю дублюють загалом принципи права. Інші стверджують, що принципи юридичної відповідальності є самостійними основоположними ідеями, які лише беруть свої витoki із загальних принципів права [814, с. 831].

О. Старцев пропонує такі принципи побудови нової системи спеціальних заходів юридичної відповідальності державних службовців органів виконавчої влади, які значною мірою, здатні прискорити цей процес та зробити діяльність органів виконавчої влади більш прозорою: 1. Принцип прив'язки систем адміністративних і дисциплінарних стягнень до провідних інтересів державних службовців і традиційних методів управлінської діяльності шляхом створення стягнень, що мають не тільки переважно адміністративний, а і кар'єрно-фінансовий, запобіжно-виховний характер, тобто таких, що здатні комплексно впливати на свідомість державного службовця. 2. Принцип поступового посилення міри покарання всередині систем адміністративних і дисциплінарних стягнень. 3. Принцип залежності ступеня дисциплінарного та адміністративного покарання від службового статусу працюючого. 4. Принцип передбачення у

Отже, юридична відповідальність — засіб боротьби з правопорушеннями, засіб забезпечення правомірної поведінки. Цивілізоване право передбачає цивілізовані засоби, способи здійснення, функції та принципи юридичної відповідальності, що відповідає демократичному розвитку [802, с. 12].

Зокрема, правові принципи виступають невід'ємним елементом правової системи, що визначає її зміст та соціальну спрямованість. При цьому правовими принципами є лише такі ідеї, які мають законодавче закріплення і нормативність, відображають юридичні закономірності та зв'язки, а не яку-небудь властивість, ознаку, елемент правових явищ. Це такі фундаментальні ідеї і основоположні нормативні начала, що виражають природу юридичної відповідальності і забезпечують високу якість і ефективність юридичної практики в сфері встановлення і здійснення її заходів. Вони проявляються в усіх субінститутах юридичної відповідальності 814, с. 831].

Принципи юридичної відповідальності — це незаперечні вихідні вимоги, що висувуються до правопорушників і дозволяють забезпечувати правопорядок у суспільстві. Вони є різновидом міжгалузевих принципів права, відображають його глибинні усталені закономірні зв'язки [746, с. 43].

У сучасній юридичній літературі існують різні підходи щодо виділення принципів юридичної відповідальності та їх класифікації. Науковці продовжують дискутувати з приводу того, що принципи юридичної відповідальності за своєю суттю дублюють загалом принципи права. Інші стверджують, що принципи юридичної відповідальності є самостійними основоположними ідеями, які лише беруть свої витoki із загальних принципів права [814, с. 831].

О. Старцев пропонує такі принципи побудови нової системи спеціальних заходів юридичної відповідальності державних службовців органів виконавчої влади, які значною мірою, здатні прискорити цей процес та зробити діяльність органів виконавчої влади більш прозорою: 1. Принцип прив'язки систем адміністративних і дисциплінарних стягнень до провідних інтересів державних службовців і традиційних методів управлінської діяльності шляхом створення стягнень, що мають не тільки переважно адміністративний, а і кар'єрно-фінансовий, запобіжно-виховний характер, тобто таких, що здатні комплексно впливати на свідомість державного службовця. 2. Принцип поступового посилення міри покарання всередині систем адміністративних і дисциплінарних стягнень. 3. Принцип залежності ступеня дисциплінарного та адміністративного покарання від службового статусу працюючого. 4. Принцип передбачення у

адміністративних стягненнях заходів додаткового морально-психологічного покарання через оприлюднення фактів про скоєння службових проступків та застосованих у зв'язку з цим до винних осіб конкретних видів стягнень (письмове поінформування постраждалих юридичних і фізичних осіб); оприлюднення інформації у професійних колах, повідомлення у засобах масової інформації). 5. Принцип повного відшкодування шкоди, завданої неправомірними діями чи бездіяльністю державних службовців при здійсненні публічних функцій із спеціальним механізмом матеріальної відповідальності державних службовців. 6. Принцип залежності розміру відшкодування матеріальної шкоди виключно від ступеня персональної вини державного службовця. 7. Принцип обов'язкового страхового акумулювання коштів на персональних рахунках державних службовців для відшкодування спричиненої його діями матеріальної шкоди [815, с. 225–226]. Учений вважає, що побудова системи стягнень юридичної відповідальності державних службовців органів виконавчої влади за викладеними вище принципами дозволить: по-перше, урахувати об'єктивну необхідність поділу відносин у системі державного управління на публічно-правові та приватно-правові; по-друге, закріпити у нормах юридичної відповідальності визнання особливого впливу діяльності посадових осіб органів виконавчої влади на якість управлінських рішень; по-третє, створити реальні умови щодо відшкодування матеріальної шкоди, завданої неправомірними діями (бездіяльністю) державних службовців, прискоривши цим процес запропонованого у сфері державного управління [815, с. 226].

Разом з тим юридична відповідальність ґрунтується на таких принципах [814, с. 832]: 1. Законності — передбачає, що відповідальність осіб може мати місце за діяння, передбачені законом, і тільки в його межах. Даний принцип передбачає наявність складу злочину (протиправного, винного діяння). 2. Обґрунтованості — відповідальність може наступити тільки при реальному здійсненні конкретною особою правопорушення. 3. Справедливості — відповідність застосовуваних заходів відповідальності важкості скоєного злочину. Тут діє принцип «ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за один і той самий злочин» (ст. 61 Конституції України). 4. Гуманізму — полягає в тому, що законодавче регулювання юридичної відповідальності спрямоване на неприпустимість негуманного ставлення до людей. 5. Своєчасності — притягнення правопорушника до відповідальності протягом строку давності, тобто періоду часу, не занадто віддаленого від факту скоєння злочину. 6. Невідворотності — неминучість настання передба-

адміністративних стягненнях заходів додаткового морально-психологічного покарання через оприлюднення фактів про скоєння службових проступків та застосованих у зв'язку з цим до винних осіб конкретних видів стягнень (письмове поінформування постраждалих юридичних і фізичних осіб); оприлюднення інформації у професійних колах, повідомлення у засобах масової інформації). 5. Принцип повного відшкодування шкоди, завданої неправомірними діями чи бездіяльністю державних службовців при здійсненні публічних функцій із спеціальним механізмом матеріальної відповідальності державних службовців. 6. Принцип залежності розміру відшкодування матеріальної шкоди виключно від ступеня персональної вини державного службовця. 7. Принцип обов'язкового страхового акумулювання коштів на персональних рахунках державних службовців для відшкодування спричиненої його діями матеріальної шкоди [815, с. 225–226]. Учений вважає, що побудова системи стягнень юридичної відповідальності державних службовців органів виконавчої влади за викладеними вище принципами дозволить: по-перше, урахувати об'єктивну необхідність поділу відносин у системі державного управління на публічно-правові та приватно-правові; по-друге, закріпити у нормах юридичної відповідальності визнання особливого впливу діяльності посадових осіб органів виконавчої влади на якість управлінських рішень; по-третє, створити реальні умови щодо відшкодування матеріальної шкоди, завданої неправомірними діями (бездіяльністю) державних службовців, прискоривши цим процес запропонованого у сфері державного управління [815, с. 226].

Разом з тим юридична відповідальність ґрунтується на таких принципах [814, с. 832]: 1. Законності — передбачає, що відповідальність осіб може мати місце за діяння, передбачені законом, і тільки в його межах. Даний принцип передбачає наявність складу злочину (протиправного, винного діяння). 2. Обґрунтованості — відповідальність може наступити тільки при реальному здійсненні конкретною особою правопорушення. 3. Справедливості — відповідність застосовуваних заходів відповідальності важкості скоєного злочину. Тут діє принцип «ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за один і той самий злочин» (ст. 61 Конституції України). 4. Гуманізму — полягає в тому, що законодавче регулювання юридичної відповідальності спрямоване на неприпустимість негуманного ставлення до людей. 5. Своєчасності — притягнення правопорушника до відповідальності протягом строку давності, тобто періоду часу, не занадто віддаленого від факту скоєння злочину. 6. Невідворотності — неминучість настання передба-

чених правом санкцій відносно особи, яка вчинила злочин. Даний принцип сприяє підвищенню ефективності діяльності правоохоронних органів, зміцненню правопорядку і законності в суспільстві, правової стабільності суспільних відносин, що відповідають його інтересам. 7. Презумпції невинуватості особи. 8. Права на захист у особи, притягнутої до відповідальності. Вагомим принципом юридичної відповідальності, покликаним забезпечувати реальну дію презумпції невинуватості, є право на захист і кваліфіковану юридичну допомогу. 9. Неприпустимості притягнення до відповідальності за одне й те саме правопорушення два і більше рази.

Отже, юридична відповідальність є одним із важливих елементів правового регулювання суспільних відносин, сутність якого полягає у цілеспрямованому впливі на поведінку індивідів за допомогою чітко визначених юридичних засобів. Завдяки цьому комплексному впливу стає можливим належне впорядкування суспільних відносин, надання їм певної системності та стабільності, уникнення різних загострень соціальних конфліктів, максимально можливе втілення загальнолюдських принципів [814, с. 830].

На думку А.М. Клочко, юридична відповідальність є одним із елементів структури адміністративно-правового статусу суб'єктів кадрового забезпечення. Вона з'являється з моменту виникнення службово-трудова праввідносин, які наділяють суб'єкта визначеним комплексом суб'єктивних прав і обов'язків, що формують його правовий стан [816, с. 326]. М.В. Калашник стверджує, що юридична відповідальність є невід'ємним елементом правового статусу працівників органів внутрішніх справ. Вона настає з моменту набуття особою правового статусу працівника ОВС. Відповідальність працівника міліції за свою роботу є тим фактором, що надає його статусу завершеності [727, с. 68].

О.І. Бедний вважає, що встановлення підстав та порядку притягнення службовців до юридичної відповідальності спрямоване на забезпечення реалізації інших елементів правового статусу — посадових прав та обов'язків. Відповідальне ставлення службовців до їх виконання ґрунтується на стимулюванні як позитивного (зарахування до кадрового резерву; дострокове підвищення рангу тощо), так і негативного (притягнення до відповідальності) характеру. Тому нормативне закріплення юридичної відповідальності службовців органів місцевого самоврядування є обов'язковим елементом організації служби [817, с. 180].

Підстави притягнення до юридичної відповідальності — це сукупність обставин, наявність яких робить юридичну відпові-

чених правом санкцій відносно особи, яка вчинила злочин. Даний принцип сприяє підвищенню ефективності діяльності правоохоронних органів, зміцненню правопорядку і законності в суспільстві, правової стабільності суспільних відносин, що відповідають його інтересам. 7. Презумпції невинуватості особи. 8. Права на захист у особи, притягнутої до відповідальності. Вагомим принципом юридичної відповідальності, покликаним забезпечувати реальну дію презумпції невинуватості, є право на захист і кваліфіковану юридичну допомогу. 9. Неприпустимості притягнення до відповідальності за одне й те саме правопорушення два і більше рази.

Отже, юридична відповідальність є одним із важливих елементів правового регулювання суспільних відносин, сутність якого полягає у цілеспрямованому впливі на поведінку індивідів за допомогою чітко визначених юридичних засобів. Завдяки цьому комплексному впливу стає можливим належне впорядкування суспільних відносин, надання їм певної системності та стабільності, уникнення різних загострень соціальних конфліктів, максимально можливе втілення загальнолюдських принципів [814, с. 830].

На думку А.М. Клочко, юридична відповідальність є одним із елементів структури адміністративно-правового статусу суб'єктів кадрового забезпечення. Вона з'являється з моменту виникнення службово-трудова праввідносин, які наділяють суб'єкта визначеним комплексом суб'єктивних прав і обов'язків, що формують його правовий стан [816, с. 326]. М.В. Калашник стверджує, що юридична відповідальність є невід'ємним елементом правового статусу працівників органів внутрішніх справ. Вона настає з моменту набуття особою правового статусу працівника ОВС. Відповідальність працівника міліції за свою роботу є тим фактором, що надає його статусу завершеності [727, с. 68].

О.І. Бедний вважає, що встановлення підстав та порядку притягнення службовців до юридичної відповідальності спрямоване на забезпечення реалізації інших елементів правового статусу — посадових прав та обов'язків. Відповідальне ставлення службовців до їх виконання ґрунтується на стимулюванні як позитивного (зарахування до кадрового резерву; дострокове підвищення рангу тощо), так і негативного (притягнення до відповідальності) характеру. Тому нормативне закріплення юридичної відповідальності службовців органів місцевого самоврядування є обов'язковим елементом організації служби [817, с. 180].

Підстави притягнення до юридичної відповідальності — це сукупність обставин, наявність яких робить юридичну відпові-

дальність можливою. Водночас підстави настання юридичної відповідальності — це сукупність обставин, наявність яких робить юридичну відповідальність повинною [158, с. 10].

Отже, особливість юридичної відповідальності працівників органів внутрішніх справ полягає у тому, що вони можуть бути як загальними суб'єктами відповідальності, так і спеціальними. Як загальні суб'єкти відповідальності вони зазнають тих самих обмежень, що й інші громадяни (однакові підстави притягнення до відповідальності, єдиний процесуальний порядок притягнення до відповідальності, єдине судочинство тощо). Якщо розглядати особливості юридичної відповідальності працівника органів внутрішніх справ як спеціального суб'єкта, тобто у контексті його службової діяльності, то загальним правилом є те, що він несе підвищену відповідальність за порушення норм права, тому що наділений значним обсягом прав і обов'язків щодо фізичних та юридичних осіб [727, с. 68; 728, с. 160].

Потрібно зазначити, що юридична відповідальність державних службовців пенітенціарної системи є складовою частиною його спеціального правового статусу як посадової особи (разом з повноваженнями, тобто правами і обов'язками). Вона має вторинний характер: реалізується в результаті вчиненого правопорушення, тобто є не просто порушенням обов'язку, а й реакцією на правопорушення, що спричиняє несприятливі наслідки для винної особи.

До основних елементів адміністративно-правового статусу державного службовця пенітенціарної системи необхідно віднести: юридичну відповідальність державного службовця пенітенціарної системи, як елемент його спеціального правового статусу посадової особи, що вказує на безпосередню залежність від особливостей службових обов'язків і прав та передбачає застосування різних заходів із метою забезпечення виконання встановлених вимог за посадою і обов'язок відповідати за неправомірні рішення, дії та вчинки.

Особливість юридичної відповідальності державних службовців пенітенціарної системи проявляється насамперед, у тому, що вони можуть бути як загальними, так і спеціальними суб'єктами відповідальності. Загальні суб'єкти відповідальності зазнають тих самих обмежень, що й громадяни (однакові підстави і єдиний процесуальний порядок притягнення до відповідальності), а спеціальні суб'єкти наділені значним обсягом прав, обов'язків, обмежень, заборон щодо до фізичних та юридичних осіб, тому вони підпадають під підвищену відповідальність за порушення норм права.

Зокрема, А.В. Соколов стверджує, що співробітники оперативних підрозділів ФСВП Росії підлягають всім видам відповідально-

дальність можливою. Водночас підстави настання юридичної відповідальності — це сукупність обставин, наявність яких робить юридичну відповідальність повинною [158, с. 10].

Отже, особливість юридичної відповідальності працівників органів внутрішніх справ полягає у тому, що вони можуть бути як загальними суб'єктами відповідальності, так і спеціальними. Як загальні суб'єкти відповідальності вони зазнають тих самих обмежень, що й інші громадяни (однакові підстави притягнення до відповідальності, єдиний процесуальний порядок притягнення до відповідальності, єдине судочинство тощо). Якщо розглядати особливості юридичної відповідальності працівника органів внутрішніх справ як спеціального суб'єкта, тобто у контексті його службової діяльності, то загальним правилом є те, що він несе підвищену відповідальність за порушення норм права, тому що наділений значним обсягом прав і обов'язків щодо фізичних та юридичних осіб [727, с. 68; 728, с. 160].

Потрібно зазначити, що юридична відповідальність державних службовців пенітенціарної системи є складовою частиною його спеціального правового статусу як посадової особи (разом з повноваженнями, тобто правами і обов'язками). Вона має вторинний характер: реалізується в результаті вчиненого правопорушення, тобто є не просто порушенням обов'язку, а й реакцією на правопорушення, що спричиняє несприятливі наслідки для винної особи.

До основних елементів адміністративно-правового статусу державного службовця пенітенціарної системи необхідно віднести: юридичну відповідальність державного службовця пенітенціарної системи, як елемент його спеціального правового статусу посадової особи, що вказує на безпосередню залежність від особливостей службових обов'язків і прав та передбачає застосування різних заходів із метою забезпечення виконання встановлених вимог за посадою і обов'язок відповідати за неправомірні рішення, дії та вчинки.

Особливість юридичної відповідальності державних службовців пенітенціарної системи проявляється насамперед, у тому, що вони можуть бути як загальними, так і спеціальними суб'єктами відповідальності. Загальні суб'єкти відповідальності зазнають тих самих обмежень, що й громадяни (однакові підстави і єдиний процесуальний порядок притягнення до відповідальності), а спеціальні суб'єкти наділені значним обсягом прав, обов'язків, обмежень, заборон щодо до фізичних та юридичних осіб, тому вони підпадають під підвищену відповідальність за порушення норм права.

Зокрема, А.В. Соколов стверджує, що співробітники оперативних підрозділів ФСВП Росії підлягають всім видам відповідально-

сті, регламентованим у російському законодавстві. Разом з тим їх правовий статус визначає для них додаткові вимоги. Подібно до того як спеціальний статус накладається на загальногромадянський, встановлюючи для нього додаткові обов'язки і повноваження, так і відповідальність зазначених співробітників підрозділяється на загальногромадянську і спеціальну. Отже, співробітник оперативного підрозділу ФСВП Росії може підлягати відповідальності і як громадянин, і додатково як спеціальна посадова особа [818].

Крім того, до особливостей юридичної відповідальності державних службовців пенітенціарної системи потрібно віднести: більш широке коло підстав для відповідальності; наявність підстав для відповідальності, застосовуваних лише до персоналу пенітенціарної системи (жорстоке ставлення до засуджених і осіб, узятих під варту, або вчинення дій, що принижують їх людську гідність); підвищений рівень відповідальності стосовно тих її видів, що поширюються і на громадян; виникнення складу правопорушення як безпосереднього результату наявності державно-владних повноважень.

Зауважимо, що сутність юридичної відповідальності конкретного співробітника пенітенціарної системи полягає у невідворотності покарання (стягнення), накладеного за порушення вимог правових розпоряджень, що регулюють його службову діяльність. Відповідальність настає за невиконання або неналежне виконання ним своїх посадових обов'язків. Вчинення протиправних діянь співробітниками пенітенціарної системи України є сполучною ланкою і визначальним фактором у застосуванні певних заходів відповідальності (покарання), передбачених за вчинення дисциплінарних проступків, адміністративних правопорушень і кримінальних злочинів. Так, відповідно до ст. 25 Закону України «Про міліцію» [819] працівник міліції в межах повноважень, наданих цим законом та іншими законодавчими актами, самостійно приймає рішення і несе за свої протиправні дії або бездіяльність дисциплінарну чи кримінальну відповідальність. Працівник міліції, який виконує свої обов'язки відповідно до наданих законодавством повноважень та в межах закону, не несе відповідальності за завдані збитки. Такі збитки компенсуються за рахунок держави. Проте службова особа міліції, яка порушила вимоги закону або неналежно виконує свої обов'язки, несе відповідальність у встановленому порядку. Відповідно до п. 23 Положення про проходження служби рядовим та начальницьким складом органів внутрішніх справ, особи рядового і начальницького складу несуть дисциплінарну, адміністративну, матеріальну та кримінальну відповідальність згідно із законодавством.

сті, регламентованим у російському законодавстві. Разом з тим їх правовий статус визначає для них додаткові вимоги. Подібно до того як спеціальний статус накладається на загальногромадянський, встановлюючи для нього додаткові обов'язки і повноваження, так і відповідальність зазначених співробітників підрозділяється на загальногромадянську і спеціальну. Отже, співробітник оперативного підрозділу ФСВП Росії може підлягати відповідальності і як громадянин, і додатково як спеціальна посадова особа [818].

Крім того, до особливостей юридичної відповідальності державних службовців пенітенціарної системи потрібно віднести: більш широке коло підстав для відповідальності; наявність підстав для відповідальності, застосовуваних лише до персоналу пенітенціарної системи (жорстоке ставлення до засуджених і осіб, узятих під варту, або вчинення дій, що принижують їх людську гідність); підвищений рівень відповідальності стосовно тих її видів, що поширюються і на громадян; виникнення складу правопорушення як безпосереднього результату наявності державно-владних повноважень.

Зауважимо, що сутність юридичної відповідальності конкретного співробітника пенітенціарної системи полягає у невідворотності покарання (стягнення), накладеного за порушення вимог правових розпоряджень, що регулюють його службову діяльність. Відповідальність настає за невиконання або неналежне виконання ним своїх посадових обов'язків. Вчинення протиправних діянь співробітниками пенітенціарної системи України є сполучною ланкою і визначальним фактором у застосуванні певних заходів відповідальності (покарання), передбачених за вчинення дисциплінарних проступків, адміністративних правопорушень і кримінальних злочинів. Так, відповідно до ст. 25 Закону України «Про міліцію» [819] працівник міліції в межах повноважень, наданих цим законом та іншими законодавчими актами, самостійно приймає рішення і несе за свої протиправні дії або бездіяльність дисциплінарну чи кримінальну відповідальність. Працівник міліції, який виконує свої обов'язки відповідно до наданих законодавством повноважень та в межах закону, не несе відповідальності за завдані збитки. Такі збитки компенсуються за рахунок держави. Проте службова особа міліції, яка порушила вимоги закону або неналежно виконує свої обов'язки, несе відповідальність у встановленому порядку. Відповідно до п. 23 Положення про проходження служби рядовим та начальницьким складом органів внутрішніх справ, особи рядового і начальницького складу несуть дисциплінарну, адміністративну, матеріальну та кримінальну відповідальність згідно із законодавством.

Усі види юридичної відповідальності здійснюються на основі нормативних конструкцій, які являють собою єдність норм матеріального та процесуального права. Порядок доказування, визначення факту правопорушення та особи, яка його вчинила, а також призначення конкретного заходу державного примусу в межах санкції суворо регламентовано нормами процесуального права [820, с. 92; 809, с. 279–280]. На думку А.А. Стародубцева, компактний виклад правил, що регулюють підстави, умови та порядок притягнення до відповідальності, а також види і форми юридичної відповідальності, дозволить забезпечити життєдіяльність майбутніх правових норм про відповідальність працівників органів внутрішніх справ. Відповідальність тільки тоді досягне бажаного результату, якщо вона буде конкретною, чіткою, такою, що забезпечить реальну реалізацію службових обов'язків шляхом стимулювання сумлінної праці, застосування суворо визначених санкцій у випадку порушення службових прав та обов'язків працівниками органів внутрішніх справ [809, с. 279–280].

Крім того, О. Старцев наголошує, що для повного приборкання корупції, що заважає адміністративній та іншим реформам в Україні, потрібно удосконалити сучасний інститут юридичної відповідальності [815, с. 225]. Зауважимо, що як-от, невідпрацьований механізм кримінальної, адміністративної, цивільно-правової та дисциплінарної відповідальності — це один з факторів, який призводить до корупції на державній службі.

Д.М. Лук'янець наголошує, що традиційний поділ юридичної відповідальності на конституційну, адміністративну, кримінальну, дисциплінарну, цивільно-правову і матеріальну, зобумовлений об'єктивними закономірностями розвитку системи права і механізму держави, а також логікою правового регулювання, що підтверджується результатами здійсненої природної класифікації в рамках такого методу наукового пізнання як типологія. Проте можливості класифікації юридичної відповідальності не вичерпуються лише наведеною класифікацією за елементами структури правовідносин, але подальший поділ має відбуватися в рамках відповідного виду відповідальності з урахуванням правил природної класифікації. При цьому найбільшу кількість різновидів будуть мати адміністративна і дисциплінарна відповідальність [759].

Щоправда спроби визначити місце юридичної відповідальності в механізмі правового регулювання суспільних відносин часто наштовхуються на дві великі перепони. Перша постає перед представниками науки теорії права у вигляді недостатнього розуміння практичних

Усі види юридичної відповідальності здійснюються на основі нормативних конструкцій, які являють собою єдність норм матеріального та процесуального права. Порядок доказування, визначення факту правопорушення та особи, яка його вчинила, а також призначення конкретного заходу державного примусу в межах санкції суворо регламентовано нормами процесуального права [820, с. 92; 809, с. 279–280]. На думку А.А. Стародубцева, компактний виклад правил, що регулюють підстави, умови та порядок притягнення до відповідальності, а також види і форми юридичної відповідальності, дозволить забезпечити життєдіяльність майбутніх правових норм про відповідальність працівників органів внутрішніх справ. Відповідальність тільки тоді досягне бажаного результату, якщо вона буде конкретною, чіткою, такою, що забезпечить реальну реалізацію службових обов'язків шляхом стимулювання сумлінної праці, застосування суворо визначених санкцій у випадку порушення службових прав та обов'язків працівниками органів внутрішніх справ [809, с. 279–280].

Крім того, О. Старцев наголошує, що для повного приборкання корупції, що заважає адміністративній та іншим реформам в Україні, потрібно удосконалити сучасний інститут юридичної відповідальності [815, с. 225]. Зауважимо, що як-от, невідпрацьований механізм кримінальної, адміністративної, цивільно-правової та дисциплінарної відповідальності — це один з факторів, який призводить до корупції на державній службі.

Д.М. Лук'янець наголошує, що традиційний поділ юридичної відповідальності на конституційну, адміністративну, кримінальну, дисциплінарну, цивільно-правову і матеріальну, зобумовлений об'єктивними закономірностями розвитку системи права і механізму держави, а також логікою правового регулювання, що підтверджується результатами здійсненої природної класифікації в рамках такого методу наукового пізнання як типологія. Проте можливості класифікації юридичної відповідальності не вичерпуються лише наведеною класифікацією за елементами структури правовідносин, але подальший поділ має відбуватися в рамках відповідного виду відповідальності з урахуванням правил природної класифікації. При цьому найбільшу кількість різновидів будуть мати адміністративна і дисциплінарна відповідальність [759].

Щоправда спроби визначити місце юридичної відповідальності в механізмі правового регулювання суспільних відносин часто наштовхуються на дві великі перепони. Перша постає перед представниками науки теорії права у вигляді недостатнього розуміння практичних

аспектів юридичної відповідальності, а друга — перед представниками галузевих наук, коли особливості того чи іншого виду юридичної відповідальності починають механічно переноситись на юридичну відповідальність в цілому. Унаслідок цього не завжди обґрунтовано, автономні види юридичної відповідальності, представники переважно галузевих юридичних наук стали виділяти, наприклад, конституційну відповідальність, оперативно-господарська відповідальність, фінансові санкції, економічну відповідальність тощо [759].

Потрібно зауважити, що за вчинення корупційних правопорушень або правопорушень пов'язаних з корупцією особи, відповідно до ст. 65 ч. 1 Закону України «Про запобігання корупції», як суб'єкти відповідальності за корупційні правопорушення, притягуються до чотирьох видів юридичної відповідальності: кримінальної, адміністративної, цивільно-правової та дисциплінарної відповідальності в установленому законом порядку.

Юридична відповідальність має важливе значення в адміністративно-правовому механізмі протидії корупції в системі державної служби. Тобто, за вчинення корупційного правопорушення або правопорушення пов'язаного з корупцією державні службовці притягуються до юридичної відповідальності у вигляді одного з чотирьох її видів (див. Таблицю 3.3.2).

Отже, діють різні види юридичної відповідальності, які залежно від характеру скоєного правопорушення поділяють на кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну. Кожному виду юридичної відповідальності характерні специфічні заходи та особливий порядок їх застосування.

З метою забезпечення виконання адміністративних заборон, зумовлених режимом державної служби, Д.А. Кривонос пропонує застосовувати таку систему заходів відповідальності: 1) за використання посадових повноважень в інтересах політичних партій, інших громадських об'єднань, релігійних об'єднань та інших організацій, а також публічне вираження ставлення до зазначених об'єднань і організацій службовця, якщо це не входить у його посадові обов'язки, потрібно передбачити кримінальну відповідальність; 2) за використання державним службовцем у своїх особистих, корисливих цілях майна органу державної влади доцільно передбачити заходи матеріальної відповідальності; 3) за прийняття невеликого подарунка, за необґрунтовану протекцію державному службовцю потрібно встановити адміністративну та дисциплінарну відповідальність [821].

аспектів юридичної відповідальності, а друга — перед представниками галузевих наук, коли особливості того чи іншого виду юридичної відповідальності починають механічно переноситись на юридичну відповідальність в цілому. Унаслідок цього не завжди обґрунтовано, автономні види юридичної відповідальності, представники переважно галузевих юридичних наук стали виділяти, наприклад, конституційну відповідальність, оперативно-господарська відповідальність, фінансові санкції, економічну відповідальність тощо [759].

Потрібно зауважити, що за вчинення корупційних правопорушень або правопорушень пов'язаних з корупцією особи, відповідно до ст. 65 ч. 1 Закону України «Про запобігання корупції», як суб'єкти відповідальності за корупційні правопорушення, притягуються до чотирьох видів юридичної відповідальності: кримінальної, адміністративної, цивільно-правової та дисциплінарної відповідальності в установленому законом порядку.

Юридична відповідальність має важливе значення в адміністративно-правовому механізмі протидії корупції в системі державної служби. Тобто, за вчинення корупційного правопорушення або правопорушення пов'язаного з корупцією державні службовці притягуються до юридичної відповідальності у вигляді одного з чотирьох її видів (див. Таблицю 3.3.2).

Отже, діють різні види юридичної відповідальності, які залежно від характеру скоєного правопорушення поділяють на кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну. Кожному виду юридичної відповідальності характерні специфічні заходи та особливий порядок їх застосування.

З метою забезпечення виконання адміністративних заборон, зумовлених режимом державної служби, Д.А. Кривонос пропонує застосовувати таку систему заходів відповідальності: 1) за використання посадових повноважень в інтересах політичних партій, інших громадських об'єднань, релігійних об'єднань та інших організацій, а також публічне вираження ставлення до зазначених об'єднань і організацій службовця, якщо це не входить у його посадові обов'язки, потрібно передбачити кримінальну відповідальність; 2) за використання державним службовцем у своїх особистих, корисливих цілях майна органу державної влади доцільно передбачити заходи матеріальної відповідальності; 3) за прийняття невеликого подарунка, за необґрунтовану протекцію державному службовцю потрібно встановити адміністративну та дисциплінарну відповідальність [821].

Таблиця 3.3.2

Види юридичної відповідальності*

Вид юридичної відповідальності	У яких випадках настає	Юридична підстава	Характеристика	Вік, з якого можливе притягнення до відповідальності
Адміністративна Дисциплінарна	За адміністративне правопорушення	Кодекс України про адміністративні правопорушення	Накладається за адміністративні правопорушення уповноваженими органами державної влади (органами адміністративної юрисдикції) до осіб, які не підпорядковані їм по службі	3 16 років
	За порушення службової, трудової дисципліни	Кодекс законів про працю, дисциплінарні статuti	Полягає у відповідальності працівника за порушення службової, трудової дисципліни із застосуванням до нього дисциплінарних стягнень	3 часу вступу на роботу
Кримінальна Цивільно-правова	За вчинення злочинів	Кримінальний кодекс України	Полягає у застосуванні судами від імені держави до фізичної особи, винної у вчиненні злочину, заходів державного примусу у формі покарань	За всі злочини з — 16 років; тяжкі злочини з — 14 років
	За порушення норм цивільного права	Цивільний кодекс України	Полягає у відповідальності фізичної чи юридичної особи за порушення договірних зобов'язань, заподіяння позадоговірної майнової шкоди, а також за порушення особистих немайнових прав	3 18 років несе самостійно

*Джерело: складено автором.

Таблиця 3.3.2

Види юридичної відповідальності*

Вид юридичної відповідальності	У яких випадках настає	Юридична підстава	Характеристика	Вік, з якого можливе притягнення до відповідальності
Адміністративна Дисциплінарна	За адміністративне правопорушення	Кодекс України про адміністративні правопорушення	Накладається за адміністративні правопорушення уповноваженими органами державної влади (органами адміністративної юрисдикції) до осіб, які не підпорядковані їм по службі	3 16 років
	За порушення службової, трудової дисципліни	Кодекс законів про працю, дисциплінарні статuti	Полягає у відповідальності працівника за порушення службової, трудової дисципліни із застосуванням до нього дисциплінарних стягнень	3 часу вступу на роботу
Кримінальна Цивільно-правова	За вчинення злочинів	Кримінальний кодекс України	Полягає у застосуванні судами від імені держави до фізичної особи, винної у вчиненні злочину, заходів державного примусу у формі покарань	За всі злочини з — 16 років; тяжкі злочини з — 14 років
	За порушення норм цивільного права	Цивільний кодекс України	Полягає у відповідальності фізичної чи юридичної особи за порушення договірних зобов'язань, заподіяння позадоговірної майнової шкоди, а також за порушення особистих немайнових прав	3 18 років несе самостійно

*Джерело: складено автором.

Зважаючи на викладене вище, юридична відповідальність за вчинення корупційного правопорушення та правопорушення, пов'язаного з корупцією — це врегульовані нормами Закону України «Про запобігання корупції» та іншими нормативними актами охоронні, відносні правовідносини, які виникають між державою в особі її спеціальних органів та особою-правопорушником, на якого покладається обов'язок зазнати негативні наслідки свого діяння за вчинене правопорушення, в строго передбаченому процесуальному порядку.

Отже, до державних службовців пенітенціарної системи України за вчинення корупційних правопорушень може застосовуватись кримінальна, дисциплінарна та/або цивільно-правова відповідальність, а за правопорушення, пов'язане з корупцією, можуть бути застосовані всі види юридичної відповідальності.

3.3.1. Адміністративна відповідальність за вчинення правопорушень, пов'язаних з корупцією: теоретичний та практичний аспект

Становлення України як демократичної правової держави вимагає створення ефективної правової основи, спрямованої на забезпечення та регулювання суспільних відносин, що виникають у сфері управління, зокрема в галузі діяльності кримінально-виконавчої системи України. Важливу роль у вирішенні зазначеного завдання відіграє адміністративна відповідальність, яка сприяє блокуванню правопорушень у кримінально-виконавчій системі України, служить гарантією законності, стабільності та нормальної діяльності її органів і установ.

Потрібно зазначити, що найбільш поширеними видами відповідальності, які застосовують до суб'єктів відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією, є адміністративна та дисциплінарна відповідальність. Зокрема, адміністративна відповідальність є самостійним видом юридичної відповідальності і одним з найважливіших інститутів адміністративного права, що регулює правовідносини, які виникають при вчиненні адміністративного правопорушення (проступку).

С.В. Петков визначає, що адміністративна відповідальність — це вид юридичної відповідальності, яка так само як юридична поділяється на відповідальність за проступки та відповідальність за злочини. Адміністративна відповідальність може бути за адміністративні проступки та адміністративні злочини. Учений зазначає, що особливістю відповідальності посадових осіб органів публічної влади є те, що вони несуть, крім адміністративної, також і трудову відповідаль-

Зважаючи на викладене вище, юридична відповідальність за вчинення корупційного правопорушення та правопорушення, пов'язаного з корупцією — це врегульовані нормами Закону України «Про запобігання корупції» та іншими нормативними актами охоронні, відносні правовідносини, які виникають між державою в особі її спеціальних органів та особою-правопорушником, на якого покладається обов'язок зазнати негативні наслідки свого діяння за вчинене правопорушення, в строго передбаченому процесуальному порядку.

Отже, до державних службовців пенітенціарної системи України за вчинення корупційних правопорушень може застосовуватись кримінальна, дисциплінарна та/або цивільно-правова відповідальність, а за правопорушення, пов'язане з корупцією, можуть бути застосовані всі види юридичної відповідальності.

3.3.1. Адміністративна відповідальність за вчинення правопорушень, пов'язаних з корупцією: теоретичний та практичний аспект

Становлення України як демократичної правової держави вимагає створення ефективної правової основи, спрямованої на забезпечення та регулювання суспільних відносин, що виникають у сфері управління, зокрема в галузі діяльності кримінально-виконавчої системи України. Важливу роль у вирішенні зазначеного завдання відіграє адміністративна відповідальність, яка сприяє блокуванню правопорушень у кримінально-виконавчій системі України, служить гарантією законності, стабільності та нормальної діяльності її органів і установ.

Потрібно зазначити, що найбільш поширеними видами відповідальності, які застосовують до суб'єктів відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією, є адміністративна та дисциплінарна відповідальність. Зокрема, адміністративна відповідальність є самостійним видом юридичної відповідальності і одним з найважливіших інститутів адміністративного права, що регулює правовідносини, які виникають при вчиненні адміністративного правопорушення (проступку).

С.В. Петков визначає, що адміністративна відповідальність — це вид юридичної відповідальності, яка так само як юридична поділяється на відповідальність за проступки та відповідальність за злочини. Адміністративна відповідальність може бути за адміністративні проступки та адміністративні злочини. Учений зазначає, що особливістю відповідальності посадових осіб органів публічної влади є те, що вони несуть, крім адміністративної, також і трудову відповідаль-

ність (трудові проступки описано в КЗпП), а також усі інші види відповідальності за порушення норм режимів таємності, дозвільних вимог. Проте головне тут те, що за ті проступки, які вчиняють звичайні громадяни, посадова особа органів державної влади несе підвищену відповідальність [822].

На думку Е.А. Лумпова, інститут адміністративної відповідальності є правовим механізмом, за допомогою якого суспільство здатне протистояти законним способом неправомірній поведінці членів даного товариства, а з іншого боку такий правовий інститут відповідає всім вимогам, які визначаються нормами міжнародного права [823].

Адміністративна відповідальність як правовий інститут базується на принципах: законності, доцільності відповідальності, невідворотності покарання у випадку притягнення до відповідальності, індивідуалізації мір відповідальності [824, с. 152].

Серед функцій, які визначають роль інституту адміністративної відповідальності, можна виділити такі: регулятивна, охоронна, попереджувальна, виховна, управлінська, сервісна [760, с. 18–25].

На думку А.В. Соколова, адміністративна відповідальність, виступаючи одним із засобів правового захисту, встановленого нашою державою правопорядку, виражається в застосуванні до правопорушників адміністративно-правових покарань. Адміністративне покарання є встановленою державою мірою відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення і застосовується з метою попередження вчинення нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами. При цьому адміністративне покарання не може мати своєю метою приниження людської гідності фізичної особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, або заподіяння йому фізичних страждань, а також нанесення шкоди діловій репутації юридичної особи [818].

Е. Додін вважає, що після прийняття нових законів сфера адміністративної відповідальності ще більше розшириться. Такий прогноз можна на підставі того, що по-перше, вони сформулювали цілий ряд нових заборон і обмежень, порушення яких тягне адміністративну відповідальність; по-друге, внесли суттєві зміни в основоположні засади адміністративної відповідальності, закріплені Кодексом України про адміністративні правопорушення за допомогою розширення кола осіб, до яких можуть застосовуватися заходи адміністративного стягнення шляхом розширення переліку цих заходів, збільшення кола органів, уповноважених порушувати справи про адміністративні правопорушення та ряду інших змін, що стосуються наявних нині засобів захисту прав особи, яка притягується до адміні-

ність (трудові проступки описано в КЗпП), а також усі інші види відповідальності за порушення норм режимів таємності, дозвільних вимог. Проте головне тут те, що за ті проступки, які вчиняють звичайні громадяни, посадова особа органів державної влади несе підвищену відповідальність [822].

На думку Е.А. Лумпова, інститут адміністративної відповідальності є правовим механізмом, за допомогою якого суспільство здатне протистояти законним способом неправомірній поведінці членів даного товариства, а з іншого боку такий правовий інститут відповідає всім вимогам, які визначаються нормами міжнародного права [823].

Адміністративна відповідальність як правовий інститут базується на принципах: законності, доцільності відповідальності, невідворотності покарання у випадку притягнення до відповідальності, індивідуалізації мір відповідальності [824, с. 152].

Серед функцій, які визначають роль інституту адміністративної відповідальності, можна виділити такі: регулятивна, охоронна, попереджувальна, виховна, управлінська, сервісна [760, с. 18–25].

На думку А.В. Соколова, адміністративна відповідальність, виступаючи одним із засобів правового захисту, встановленого нашою державою правопорядку, виражається в застосуванні до правопорушників адміністративно-правових покарань. Адміністративне покарання є встановленою державою мірою відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення і застосовується з метою попередження вчинення нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами. При цьому адміністративне покарання не може мати своєю метою приниження людської гідності фізичної особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, або заподіяння йому фізичних страждань, а також нанесення шкоди діловій репутації юридичної особи [818].

Е. Додін вважає, що після прийняття нових законів сфера адміністративної відповідальності ще більше розшириться. Такий прогноз можна на підставі того, що по-перше, вони сформулювали цілий ряд нових заборон і обмежень, порушення яких тягне адміністративну відповідальність; по-друге, внесли суттєві зміни в основоположні засади адміністративної відповідальності, закріплені Кодексом України про адміністративні правопорушення за допомогою розширення кола осіб, до яких можуть застосовуватися заходи адміністративного стягнення шляхом розширення переліку цих заходів, збільшення кола органів, уповноважених порушувати справи про адміністративні правопорушення та ряду інших змін, що стосуються наявних нині засобів захисту прав особи, яка притягується до адміні-

стративної відповідальності [825].

Зокрема, особливістю адміністративної відповідальності є те, що вона реалізується в адміністративному порядку, тобто в процесі реалізації державним органом його виконавчо-розпорядчих повноважень. Більшість органів адміністративної юрисдикції, наділених повноваженнями щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення, за своїм правовим статусом є органами виконавчої влади, наділеними контрольними повноваженнями у сфері відносин, які виступають об'єктом відповідних правопорушень. Тобто притягнення до адміністративної відповідальності здійснюється цими органами переважно в процесі державного управління як контроль. При цьому, з процесуального погляду процедура притягнення до адміністративної відповідальності оформлена адміністративно-правовими нормами у вигляді адміністративного провадження з усіма характерними йому ознаками [802, с. 229].

Водночас адміністративна відповідальність має ряд характерних рис: 1) підставою адміністративної відповідальності є тільки те правопорушення, за здійснення якого передбачено адміністративне покарання. Порядок і підстави застосування адміністративної відповідальності встановлено КУпАП; 2) суб'єктами адміністративної відповідальності можуть бути фізичні та юридичні особи, які притягуються до відповідальності за такі провини, як невиконання або порушення правил дорожнього руху, охорони природи та ін. До адміністративної відповідальності притягуються також посадові особи за протиправні діяння, видання наказів, що порушують законодавство, неприйняття заходів із забезпечення виконання правил підлеглими особами тощо. Перераховані вище суб'єкти є суб'єктами застосування заходів адміністративних покарань. Фізичні особи притягуються до адміністративної відповідальності після досягнення 16 років. Суб'єктом притягнення до відповідальності виступає також держава в особі спеціально уповноважених на те органів виконавчої влади та судів (суддів); 3) адміністративним законодавством за вчинення адміністративних правопорушень передбачено перелік покарань (ст. 24 КУпАП) [826; 827, с. 122–123; 828, с. 11–14].

М.В. Калашник у статті «Юридична відповідальність працівників органів внутрішніх справ» виокремлює найсуттєвіші риси адміністративної відповідальності та робить висновки, що вона є: засобом охорони правопорядку, засобом здійснення державної влади; наслідком антигромадського діяння, а також супроводжується державним і громадським осудом проступку, забезпечується громадським примусом і реалізується у відповідних процесуальних формах [727].

стративної відповідальності [825].

Зокрема, особливістю адміністративної відповідальності є те, що вона реалізується в адміністративному порядку, тобто в процесі реалізації державним органом його виконавчо-розпорядчих повноважень. Більшість органів адміністративної юрисдикції, наділених повноваженнями щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення, за своїм правовим статусом є органами виконавчої влади, наділеними контрольними повноваженнями у сфері відносин, які виступають об'єктом відповідних правопорушень. Тобто притягнення до адміністративної відповідальності здійснюється цими органами переважно в процесі державного управління як контроль. При цьому, з процесуального погляду процедура притягнення до адміністративної відповідальності оформлена адміністративно-правовими нормами у вигляді адміністративного провадження з усіма характерними йому ознаками [802, с. 229].

Водночас адміністративна відповідальність має ряд характерних рис: 1) підставою адміністративної відповідальності є тільки те правопорушення, за здійснення якого передбачено адміністративне покарання. Порядок і підстави застосування адміністративної відповідальності встановлено КУпАП; 2) суб'єктами адміністративної відповідальності можуть бути фізичні та юридичні особи, які притягуються до відповідальності за такі провини, як невиконання або порушення правил дорожнього руху, охорони природи та ін. До адміністративної відповідальності притягуються також посадові особи за протиправні діяння, видання наказів, що порушують законодавство, неприйняття заходів із забезпечення виконання правил підлеглими особами тощо. Перераховані вище суб'єкти є суб'єктами застосування заходів адміністративних покарань. Фізичні особи притягуються до адміністративної відповідальності після досягнення 16 років. Суб'єктом притягнення до відповідальності виступає також держава в особі спеціально уповноважених на те органів виконавчої влади та судів (суддів); 3) адміністративним законодавством за вчинення адміністративних правопорушень передбачено перелік покарань (ст. 24 КУпАП) [826; 827, с. 122–123; 828, с. 11–14].

М.В. Калашник у статті «Юридична відповідальність працівників органів внутрішніх справ» виокремлює найсуттєвіші риси адміністративної відповідальності та робить висновки, що вона є: засобом охорони правопорядку, засобом здійснення державної влади; наслідком антигромадського діяння, а також супроводжується державним і громадським осудом проступку, забезпечується громадським примусом і реалізується у відповідних процесуальних формах [727].

Загальновідомо, що, як явище правової дійсності, адміністративна відповідальність характеризується двома видами ознак. З одного боку, основними — це ознаки, характерні юридичній відповідальності в цілому, а з іншого — похідними (спецефічними) — це ознаки, що відмежовують адміністративну відповідальність від інших видів юридичної.

Зокрема, адміністративна відповідальність як різновид юридичної наділена такими ознаками: 1) має зовнішній характер; 2) застосовується лише за вчинення правопорушення; 3) пов'язана з державним примусом у формах каральних і правовідновлювальних заходів; 4) визначена у нормах права; 5) притягнення правопорушника до відповідальності здійснюється в певному процесуальному порядку; 6) притягнення до відповідальності здійснюється уповноваженими державними органами та посадовими особами; 7) винна у вчиненні правопорушення особа несе певні втрати матеріального та побутового характеру, передбачені законом [828, с. 8].

Водночас адміністративній відповідальності характерні специфічні ознаки, що якісно відрізняють її від інших видів юридичної відповідальності [800, с. 202–204; 823; 824, с. 152–153; 760, с. 12–13]. Адміністративна відповідальність відрізняється від інших видів юридичної відповідальності за такими критеріями: 1) підставами притягнення до неї; 2) органами, які розглядають справи про адміністративні правопорушення; 3) колом суб'єктів; 4) правовими наслідками; 5) процесуальною процедурою; 6) санкціями [828, с. 16–17].

Д.Н. Батрах виділяє такі специфічні ознаки. 1. Підставою адміністративної відповідальності є адміністративне порушення (правопорушення або взагалі неправомірне діяння. 2. Вона полягає в застосуванні до суб'єктів адміністративних стягнень. 3. До адміністративної відповідальності притягують органи, яким таке право надано законодавством. 4. Законодавством встановлено особливий порядок притягнення до адміністративної відповідальності. 5. Вона врегульована нормами адміністративного права, які містять вичерпні переліки адміністративних порушень, адміністративних стягнень та органів, уповноважених їх застосовувати, детально регулюють цей вид виробництва і у своїй сукупності становлять нормативну основу адміністративної відповідальності [829, с. 280–281].

Основними рисами адміністративної відповідальності за передачу заборонених предметів можна назвати такі: підставою адміністративної відповідальності за передачу заборонених предметів є адміністративне правопорушення — прихована від огляду передача або спроба передачі будь-яким способом особам, яких тримають у слідчих ізоля-

Загальновідомо, що, як явище правової дійсності, адміністративна відповідальність характеризується двома видами ознак. З одного боку, основними — це ознаки, характерні юридичній відповідальності в цілому, а з іншого — похідними (спецефічними) — це ознаки, що відмежовують адміністративну відповідальність від інших видів юридичної.

Зокрема, адміністративна відповідальність як різновид юридичної наділена такими ознаками: 1) має зовнішній характер; 2) застосовується лише за вчинення правопорушення; 3) пов'язана з державним примусом у формах каральних і правовідновлювальних заходів; 4) визначена у нормах права; 5) притягнення правопорушника до відповідальності здійснюється в певному процесуальному порядку; 6) притягнення до відповідальності здійснюється уповноваженими державними органами та посадовими особами; 7) винна у вчиненні правопорушення особа несе певні втрати матеріального та побутового характеру, передбачені законом [828, с. 8].

Водночас адміністративній відповідальності характерні специфічні ознаки, що якісно відрізняють її від інших видів юридичної відповідальності [800, с. 202–204; 823; 824, с. 152–153; 760, с. 12–13]. Адміністративна відповідальність відрізняється від інших видів юридичної відповідальності за такими критеріями: 1) підставами притягнення до неї; 2) органами, які розглядають справи про адміністративні правопорушення; 3) колом суб'єктів; 4) правовими наслідками; 5) процесуальною процедурою; 6) санкціями [828, с. 16–17].

Д.Н. Батрах виділяє такі специфічні ознаки. 1. Підставою адміністративної відповідальності є адміністративне порушення (правопорушення або взагалі неправомірне діяння. 2. Вона полягає в застосуванні до суб'єктів адміністративних стягнень. 3. До адміністративної відповідальності притягують органи, яким таке право надано законодавством. 4. Законодавством встановлено особливий порядок притягнення до адміністративної відповідальності. 5. Вона врегульована нормами адміністративного права, які містять вичерпні переліки адміністративних порушень, адміністративних стягнень та органів, уповноважених їх застосовувати, детально регулюють цей вид виробництва і у своїй сукупності становлять нормативну основу адміністративної відповідальності [829, с. 280–281].

Основними рисами адміністративної відповідальності за передачу заборонених предметів можна назвати такі: підставою адміністративної відповідальності за передачу заборонених предметів є адміністративне правопорушення — прихована від огляду передача або спроба передачі будь-яким способом особам, яких тримають у слідчих ізоля-

торах, установах виконання покарань — алкогольних напоїв, лікарських та інших засобів, що викликають одурманювання, а так само інших заборонених для передачі предметів; адміністративна відповідальність за передачу заборонених предметів до виправних установ або в місця утримання під вартою з моменту її введення і до теперішнього часу завжди встановлювалася виключно на законодавчому рівні; суб'єктами адміністративної відповідальності за передачу заборонених предметів є всі фізичні особи, осудні та ті що досягли шістнадцяти років до моменту здійснення правопорушення, за винятком засуджених, підозрюваних і обвинувачених у здійсненні злочинів; адміністративна відповідальність за порушення вимог ст. 188 КУпАП полягає у вживанні до осіб, що їх вчинили, таких видів адміністративних покарань, як попередження, штраф із конфіскацією заборонених предметів; притягнення до адміністративної відповідальності за передачу заборонених предметів здійснюється в порядку провадження у справах про адміністративні правопорушення, яке відрізняється оперативністю реагування на виявлені порушення закону, спрощеною процедурою (порядком) провадження; адміністративна відповідальність за передачу заборонених предметів особам, що містяться в установах Державної кримінально-виконавчої служби, є одним із засобів забезпечення режиму в названих установах [830, с. 448].

Вчинення такого правопорушення співробітниками пенітенціарної системи не виключає за змістом застосування адміністративно-правової норми. Так, як співробітники кримінально-виконавчої системи в даному контексті виступають як посадові особи Державної кримінально-виконавчої служби України, що мають спеціальні звання і займають посади в структурі державних органів, які виконують покарання.

Зазначене дозволяє окреслити наступні особливості адміністративної відповідальності осіб рядового і начальницького складу: 1. Відповідальність за адміністративні правопорушення здебільшого відбувається за дисциплінарним статутом органів внутрішніх справ. 2. Відповідальність за деякі правопорушення (вичерпний перелік яких міститься у ч.1 статті 15 КУпАП) настає на загальних підставах. 3. До осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ не застосовують такі види адміністративних стягнень, як штраф, виправні роботи та адміністративний арешт. 4. Наявність права у органів (посадових осіб), замість накладання адміністративних стягнень передавати матеріали про правопорушення відповідним органам (посадовим особам) для вирішення питання про притягнення винних до дисциплінарної відповідальності [831, с. 187].

торах, установах виконання покарань — алкогольних напоїв, лікарських та інших засобів, що викликають одурманювання, а так само інших заборонених для передачі предметів; адміністративна відповідальність за передачу заборонених предметів до виправних установ або в місця утримання під вартою з моменту її введення і до теперішнього часу завжди встановлювалася виключно на законодавчому рівні; суб'єктами адміністративної відповідальності за передачу заборонених предметів є всі фізичні особи, осудні та ті що досягли шістнадцяти років до моменту здійснення правопорушення, за винятком засуджених, підозрюваних і обвинувачених у здійсненні злочинів; адміністративна відповідальність за порушення вимог ст. 188 КУпАП полягає у вживанні до осіб, що їх вчинили, таких видів адміністративних покарань, як попередження, штраф із конфіскацією заборонених предметів; притягнення до адміністративної відповідальності за передачу заборонених предметів здійснюється в порядку провадження у справах про адміністративні правопорушення, яке відрізняється оперативністю реагування на виявлені порушення закону, спрощеною процедурою (порядком) провадження; адміністративна відповідальність за передачу заборонених предметів особам, що містяться в установах Державної кримінально-виконавчої служби, є одним із засобів забезпечення режиму в названих установах [830, с. 448].

Вчинення такого правопорушення співробітниками пенітенціарної системи не виключає за змістом застосування адміністративно-правової норми. Так, як співробітники кримінально-виконавчої системи в даному контексті виступають як посадові особи Державної кримінально-виконавчої служби України, що мають спеціальні звання і займають посади в структурі державних органів, які виконують покарання.

Зазначене дозволяє окреслити наступні особливості адміністративної відповідальності осіб рядового і начальницького складу: 1. Відповідальність за адміністративні правопорушення здебільшого відбувається за дисциплінарним статутом органів внутрішніх справ. 2. Відповідальність за деякі правопорушення (вичерпний перелік яких міститься у ч.1 статті 15 КУпАП) настає на загальних підставах. 3. До осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ не застосовують такі види адміністративних стягнень, як штраф, виправні роботи та адміністративний арешт. 4. Наявність права у органів (посадових осіб), замість накладання адміністративних стягнень передавати матеріали про правопорушення відповідним органам (посадовим особам) для вирішення питання про притягнення винних до дисциплінарної відповідальності [831, с. 187].

Адміністративна відповідальність нерідко зіставляється з кримінальною, до якої вона досить близька, але водночас має особливості, серед яких виділяють такі: а) адміністративні стягнення менш суворі, ніж кримінальні покарання. Крім того, важливі правові наслідки адміністративного правопорушення; б) суб'єктами, правомочними порушувати справи про адміністративні правопорушення і притягнення до адміністративної відповідальності, крім судів, є комісії у справах неповнолітніх, органи державного управління, зокрема органи внутрішніх справ, державні інспекції, податкові, митні органи, інші державні органи та посадові особи; в) особливий порядок притягнення до адміністративної відповідальності, який передбачає одночасно застосування заходів забезпечення провадження у справі: адміністративне затримання, огляд речей і особистий огляд та ін.; г) адміністративні покарання накладаються на невідлеглих правопорушників (цим адміністративна відповідальність відрізняється від дисциплінарної); д) забезпечує реалізацію не тільки адміністративно-правових норм, а й усіх галузей приватного та публічного права [832, с. 318].

Разом з тим А.М. Колосков звертає увагу на те: якщо кримінальні та адміністративні покарання багато в чому містять елемент кари, спрямовані на відновлення соціальної справедливості, то дисциплінарні стягнення здебільшого застосовують для того, щоб дисциплінувати співробітника, виховати в ньому сумлінне ставлення до порядку несення служби, своїх службових обов'язків. Учений зазначає, що, на відміну від дисциплінарних стягнень, адміністративні покарання застосовуються широким колом уповноважених органів (посадових осіб) виконавчої влади, місцевого самоврядування, а також судами. При цьому між особою, яка застосовує адміністративне покарання, і суб'єктом адміністративної відповідальності відсутні відносини службового підпорядкування [833].

Потрібно зазначити, що в основу відмежування адміністративної відповідальності від дисциплінарної можна покласти ті самі ознаки, що й при її відмежуванні від інших видів відповідальності: за органами, які притягують до неї; за правовими наслідками; за колом суб'єктів; за нормативними та фактичними підставами; за процедурою застосування і здійснення [828, с. 19–20]. Зокрема, державні службовці (посадові особи) є спеціальними суб'єктами адміністративної відповідальності. Підставою для адміністративної відповідальності посадових осіб є порушення загальнообов'язкових правил, передбачених законами України прямої дії, іншими нормативними актами, якщо дотримання цих правил визначено за посадовий обов'язок держав-

Адміністративна відповідальність нерідко зіставляється з кримінальною, до якої вона досить близька, але водночас має особливості, серед яких виділяють такі: а) адміністративні стягнення менш суворі, ніж кримінальні покарання. Крім того, важливі правові наслідки адміністративного правопорушення; б) суб'єктами, правомочними порушувати справи про адміністративні правопорушення і притягнення до адміністративної відповідальності, крім судів, є комісії у справах неповнолітніх, органи державного управління, зокрема органи внутрішніх справ, державні інспекції, податкові, митні органи, інші державні органи та посадові особи; в) особливий порядок притягнення до адміністративної відповідальності, який передбачає одночасно застосування заходів забезпечення провадження у справі: адміністративне затримання, огляд речей і особистий огляд та ін.; г) адміністративні покарання накладаються на невідлеглих правопорушників (цим адміністративна відповідальність відрізняється від дисциплінарної); д) забезпечує реалізацію не тільки адміністративно-правових норм, а й усіх галузей приватного та публічного права [832, с. 318].

Разом з тим А.М. Колосков звертає увагу на те: якщо кримінальні та адміністративні покарання багато в чому містять елемент кари, спрямовані на відновлення соціальної справедливості, то дисциплінарні стягнення здебільшого застосовують для того, щоб дисциплінувати співробітника, виховати в ньому сумлінне ставлення до порядку несення служби, своїх службових обов'язків. Учений зазначає, що, на відміну від дисциплінарних стягнень, адміністративні покарання застосовуються широким колом уповноважених органів (посадових осіб) виконавчої влади, місцевого самоврядування, а також судами. При цьому між особою, яка застосовує адміністративне покарання, і суб'єктом адміністративної відповідальності відсутні відносини службового підпорядкування [833].

Потрібно зазначити, що в основу відмежування адміністративної відповідальності від дисциплінарної можна покласти ті самі ознаки, що й при її відмежуванні від інших видів відповідальності: за органами, які притягують до неї; за правовими наслідками; за колом суб'єктів; за нормативними та фактичними підставами; за процедурою застосування і здійснення [828, с. 19–20]. Зокрема, державні службовці (посадові особи) є спеціальними суб'єктами адміністративної відповідальності. Підставою для адміністративної відповідальності посадових осіб є порушення загальнообов'язкових правил, передбачених законами України прямої дії, іншими нормативними актами, якщо дотримання цих правил визначено за посадовий обов'язок держав-

ного службовця. Підставою для адміністративної відповідальності службовців є діяння, яке водночас може бути як адміністративною, так і посадовою провиною. До державних службовців застосовують лише два види адміністративних покарань — попередження і штраф, які накладаються суб'єктами функціональної влади (представниками влади, посадовими особами контрольно-наглядових органів) [834, с. 59]. Водночас, адміністративна відповідальність, на відміну від дисциплінарної, застосовується державними органами та їх посадовими особами до не підлеглих їм по службі порушників (наприклад, працівник ДАІ — до водія транспортного засобу [827, с. 124]. Адміністративна відповідальність застосовується органами або посадовими особами, з якими порушник не пов'язаний відносинами підлеглості по роботі чи по службі (наприклад: суддями, державними інспекторами з охорони праці, інспекторами державної протипожежної служби, головними санітарними лікарями та ін.) [834, с. 59].

Отже, при адміністративній відповідальності відсутні відносини службового підпорядкування між адміністративним органом, який накладає стягнення, і особою, яка порушила правову норму. Цим адміністративна відповідальність відрізняється від дисциплінарної.

Для адміністративної відповідальності характерна множинність правових норм, які регулюють її різні аспекти, а також державних органів (посадових осіб), що розслідують, розглядають і приймають рішення у справі про адміністративне правопорушення (проступок), виконують прийняте рішення. Адміністративна відповідальність може бути реалізована лише за наявності трьох взаємопов'язаних складових: 1) вчинення дій, що порушують встановлену Кодексом про адміністративні правопорушення або іншими нормативними актами заборону; 2) порушення, розслідування, розгляд справи і ухвалення рішення про застосування до особи, яка скоїла протиправну дію, санкції, передбаченої Кодексом про адміністративні правопорушення або іншими нормативними актами, чи про звільнення від неї; 3) виконання прийнятого рішення [835, с. 39; 836, с. 37].

Особливість підстав адміністративної відповідальності посадових і службових осіб полягає в тому, що вони несуть таку відповідальність за діями, у тому числі неправомірними вказівками, виконуючи які, їхні підлеглі, інші працівники порушують встановлені правила. Крім того, посадові особи можуть нести адміністративну відповідальність і за невжиття заходів щодо забезпечення виконання правил іншими особами, якщо забезпечення їх дотримання входить до кола їх службових обов'язків. У такому разі йдеться про поступки, вчинені з власної вини та з вини, пов'язаної зі службовою діяльністю. До

ного службовця. Підставою для адміністративної відповідальності службовців є діяння, яке водночас може бути як адміністративною, так і посадовою провиною. До державних службовців застосовують лише два види адміністративних покарань — попередження і штраф, які накладаються суб'єктами функціональної влади (представниками влади, посадовими особами контрольно-наглядових органів) [834, с. 59]. Водночас, адміністративна відповідальність, на відміну від дисциплінарної, застосовується державними органами та їх посадовими особами до не підлеглих їм по службі порушників (наприклад, працівник ДАІ — до водія транспортного засобу [827, с. 124]. Адміністративна відповідальність застосовується органами або посадовими особами, з якими порушник не пов'язаний відносинами підлеглості по роботі чи по службі (наприклад: суддями, державними інспекторами з охорони праці, інспекторами державної протипожежної служби, головними санітарними лікарями та ін.) [834, с. 59].

Отже, при адміністративній відповідальності відсутні відносини службового підпорядкування між адміністративним органом, який накладає стягнення, і особою, яка порушила правову норму. Цим адміністративна відповідальність відрізняється від дисциплінарної.

Для адміністративної відповідальності характерна множинність правових норм, які регулюють її різні аспекти, а також державних органів (посадових осіб), що розслідують, розглядають і приймають рішення у справі про адміністративне правопорушення (проступок), виконують прийняте рішення. Адміністративна відповідальність може бути реалізована лише за наявності трьох взаємопов'язаних складових: 1) вчинення дій, що порушують встановлену Кодексом про адміністративні правопорушення або іншими нормативними актами заборону; 2) порушення, розслідування, розгляд справи і ухвалення рішення про застосування до особи, яка скоїла протиправну дію, санкції, передбаченої Кодексом про адміністративні правопорушення або іншими нормативними актами, чи про звільнення від неї; 3) виконання прийнятого рішення [835, с. 39; 836, с. 37].

Особливість підстав адміністративної відповідальності посадових і службових осіб полягає в тому, що вони несуть таку відповідальність за діями, у тому числі неправомірними вказівками, виконуючи які, їхні підлеглі, інші працівники порушують встановлені правила. Крім того, посадові особи можуть нести адміністративну відповідальність і за невжиття заходів щодо забезпечення виконання правил іншими особами, якщо забезпечення їх дотримання входить до кола їх службових обов'язків. У такому разі йдеться про поступки, вчинені з власної вини та з вини, пов'язаної зі службовою діяльністю. До

останнього випадку може застосовуватись й подвійна відповідальність — за одне й те саме порушення [837, с. 532].

В теорії адміністративного права має місце виділення таких видів підстав адміністративної відповідальності: фактичні (вчинення, особою особливого виду правопорушення — адміністративного, тобто наявність ознак такого правопорушення); юридичні (наявність у діях особи юридичного складу правопорушення — суб'єкта, суб'єктивної сторони, об'єкта, об'єктивної сторони); процесуальні (наявність процесуальних норм, які забезпечують притягнення винної особи до адміністративної відповідальності) [828, с. 10; 802, с. 246].

Потрібно зазначити, що цілісне уявлення про сутність адміністративної відповідальності дає її розуміння як механізму реалізації в адміністративному порядку санкції правової норми, яка має форму стягнення. Таке розуміння об'єднує в собі і адміністративну відповідальність як обов'язок зазнати обмежень унаслідок застосування стягнення та реалізації цього обов'язку, і адміністративну відповідальність як правовідносини, і адміністративну відповідальність як вияв примусового методу державного управління та реакцію на правопорушення [802, с. 225].

Адміністративна відповідальність — один із основних інститутів адміністративного права, що охоплює велику кількість адміністративно-правових норм, які характеризують і регулюють цей вид відповідальності. Поняття адміністративної відповідальності, її зміст і обсяг до сьогодні залишаються одним із найбільш суперечливих питань української адміністративно-правової науки [838, с. 289].

Зауважимо, що однією з проблем застосування адміністративної відповідальності є невизначеність її поняття й ознак, які відокремлюють саме цей вид юридичної відповідальності від інших. Чинне законодавство України не дає визначення поняття адміністративної відповідальності, і тому в теорії адміністративного права існує велика кількість наукових підходів стосовно цього соціально-правового явища.

На основі аналізу розробок літератури вітчизняних та російських учених: Д.М. Батрах, І.Л. Бородіна, Ю.А. Ведернікова, В.В. Галуцька, І.В. Годунова, З.С. Гладун, В.А. Стукаленко, С.М. Клімова, Т.В. Ковальської, Т.О. Коломоєць, В.А. Круглова, У.І. Ляхович, В.Я. Маліновського, Б.Оніщенко, В.К. Шкарупи та ін., можна зробити висновок про неоднозначне тлумачення поняття «адміністративна відповідальність». Зупинимося детальніше на деяких трактуваннях поняття «адміністративна відповідальність» науковцями (див. Додаток Ч).

Отже, поняття «адміністративна відповідальність» розглядається як один з інститутів адміністративного права, як форма забезпечення

останнього випадку може застосовуватись й подвійна відповідальність — за одне й те саме порушення [837, с. 532].

В теорії адміністративного права має місце виділення таких видів підстав адміністративної відповідальності: фактичні (вчинення, особою особливого виду правопорушення — адміністративного, тобто наявність ознак такого правопорушення); юридичні (наявність у діях особи юридичного складу правопорушення — суб'єкта, суб'єктивної сторони, об'єкта, об'єктивної сторони); процесуальні (наявність процесуальних норм, які забезпечують притягнення винної особи до адміністративної відповідальності) [828, с. 10; 802, с. 246].

Потрібно зазначити, що цілісне уявлення про сутність адміністративної відповідальності дає її розуміння як механізму реалізації в адміністративному порядку санкції правової норми, яка має форму стягнення. Таке розуміння об'єднує в собі і адміністративну відповідальність як обов'язок зазнати обмежень унаслідок застосування стягнення та реалізації цього обов'язку, і адміністративну відповідальність як правовідносини, і адміністративну відповідальність як вияв примусового методу державного управління та реакцію на правопорушення [802, с. 225].

Адміністративна відповідальність — один із основних інститутів адміністративного права, що охоплює велику кількість адміністративно-правових норм, які характеризують і регулюють цей вид відповідальності. Поняття адміністративної відповідальності, її зміст і обсяг до сьогодні залишаються одним із найбільш суперечливих питань української адміністративно-правової науки [838, с. 289].

Зауважимо, що однією з проблем застосування адміністративної відповідальності є невизначеність її поняття й ознак, які відокремлюють саме цей вид юридичної відповідальності від інших. Чинне законодавство України не дає визначення поняття адміністративної відповідальності, і тому в теорії адміністративного права існує велика кількість наукових підходів стосовно цього соціально-правового явища.

На основі аналізу розробок літератури вітчизняних та російських учених: Д.М. Батрах, І.Л. Бородіна, Ю.А. Ведернікова, В.В. Галуцька, І.В. Годунова, З.С. Гладун, В.А. Стукаленко, С.М. Клімова, Т.В. Ковальської, Т.О. Коломоєць, В.А. Круглова, У.І. Ляхович, В.Я. Маліновського, Б.Оніщенко, В.К. Шкарупи та ін., можна зробити висновок про неоднозначне тлумачення поняття «адміністративна відповідальність». Зупинимося детальніше на деяких трактуваннях поняття «адміністративна відповідальність» науковцями (див. Додаток Ч).

Отже, поняття «адміністративна відповідальність» розглядається як один з інститутів адміністративного права, як форма забезпечення

одного із заходів примусу (стягнення), як різновид юридичної (правової) відповідальності, як ефективний засіб запобігання правопорушенням, пов'язаним з корупцією, та забезпечення правопорядку, як певний стан суспільних відносин, який виникає внаслідок порушення законодавства.

Потрібно зазначити, що за своєю структурою корупційні діяння, допущені співробітниками кримінально-виконавчої системи — це факти незаконного отримання грошової винагороди за передачу засудженим предметів, обіг яких у місцях позбавлення волі заборонений. Отже, мотивом скоєння такого правопорушення є користь, здебільшого отримання грошових коштів, тобто тут наявний склад корупційного злочину. Але незважаючи на це, не завжди можна встановити корупційний аспект здійснення таких діянь, а саме визначити, що воно було здійснено за винагороду. Але і в цьому випадку дії співробітника підпадають під склад адміністративного правопорушення [20, с. 48; 534].

Зокрема, О. Шадріна зазначає, що, відповідно до нинішнього законодавства, за пронесення наркотичних засобів або психотропних речовин дії співробітника кваліфікуються як кримінально-каране діяння, відповідальність за яке передбачена відповідною статтею КК РФ. В інших випадках ці дії зазвичай кваліфікуються як адміністративне правопорушення, бо не завжди вдається встановити корупційний аспект скоєння таких діянь, довести, що це діяння було здійснено за винагороду. Прагнучи уникнути кримінального покарання, співробітник КВС може обґрунтувати скоєння свого протиправного діяння тим, що воно було скоєно безоплатно, суто зі співчуття до засудженого. Зважаючи на відсутність доказів при зустрічному наданні з боку засудженого за скоєння незаконного дії (бездіяльності) на такого співробітника зможуть накласти не що інше, як адміністративний штраф у розмірі від трьох до п'яти тисяч рублів [841].

Суспільна небезпека, яка виходить від співробітників кримінально-виконавчої системи, як суб'єктів адміністративного правопорушення на порядок вище небезпеки, що виходить від інших осіб, які вчиняють адміністративне правопорушення проти порядку управління, і виражається в наступному: працівник кримінально-виконавчої системи безпосередньо стикається з режимними обмеженнями в процесі виконання своїх обов'язків і вчинені ними протиправні дії негативно впливають на оперативну обстановку установ виконання покарань; він усвідомлює можливість настання негативних наслідків застосування заборонених предметів і речей засудженими у своїх протиправних цілях у вигляді вчинення нових протиправних

одного із заходів примусу (стягнення), як різновид юридичної (правової) відповідальності, як ефективний засіб запобігання правопорушенням, пов'язаним з корупцією, та забезпечення правопорядку, як певний стан суспільних відносин, який виникає внаслідок порушення законодавства.

Потрібно зазначити, що за своєю структурою корупційні діяння, допущені співробітниками кримінально-виконавчої системи — це факти незаконного отримання грошової винагороди за передачу засудженим предметів, обіг яких у місцях позбавлення волі заборонений. Отже, мотивом скоєння такого правопорушення є користь, здебільшого отримання грошових коштів, тобто тут наявний склад корупційного злочину. Але незважаючи на це, не завжди можна встановити корупційний аспект здійснення таких діянь, а саме визначити, що воно було здійснено за винагороду. Але і в цьому випадку дії співробітника підпадають під склад адміністративного правопорушення [20, с. 48; 534].

Зокрема, О. Шадріна зазначає, що, відповідно до нинішнього законодавства, за пронесення наркотичних засобів або психотропних речовин дії співробітника кваліфікуються як кримінально-каране діяння, відповідальність за яке передбачена відповідною статтею КК РФ. В інших випадках ці дії зазвичай кваліфікуються як адміністративне правопорушення, бо не завжди вдається встановити корупційний аспект скоєння таких діянь, довести, що це діяння було здійснено за винагороду. Прагнучи уникнути кримінального покарання, співробітник КВС може обґрунтувати скоєння свого протиправного діяння тим, що воно було скоєно безоплатно, суто зі співчуття до засудженого. Зважаючи на відсутність доказів при зустрічному наданні з боку засудженого за скоєння незаконного дії (бездіяльності) на такого співробітника зможуть накласти не що інше, як адміністративний штраф у розмірі від трьох до п'яти тисяч рублів [841].

Суспільна небезпека, яка виходить від співробітників кримінально-виконавчої системи, як суб'єктів адміністративного правопорушення на порядок вище небезпеки, що виходить від інших осіб, які вчиняють адміністративне правопорушення проти порядку управління, і виражається в наступному: працівник кримінально-виконавчої системи безпосередньо стикається з режимними обмеженнями в процесі виконання своїх обов'язків і вчинені ними протиправні дії негативно впливають на оперативну обстановку установ виконання покарань; він усвідомлює можливість настання негативних наслідків застосування заборонених предметів і речей засудженими у своїх протиправних цілях у вигляді вчинення нових протиправних

діянь, аж до скоєння кримінальних злочинів, у тому числі вбивства; у такого суб'єкта є більше можливостей скоїти адміністративне правопорушення, оскільки більше обізнаний про методи протидії проникненню заборонених предметів у виправну установу [262, с. 188].

Потрібно зазначити, що ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» [119] введено нове поняття — «правопорушення, пов'язане з корупцією», під яким потрібно розуміти діяння, що не містить ознак корупції, але порушує встановлені цим Законом вимоги, заборони та обмеження, вчинене особою, на яку поширюється дія цього Закону, за яке законом встановлено кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність.

Правопорушення, пов'язані з корупцією, — це правопорушення, які створюють соціальні передумови для корупції як явища, умови для конкретних корупційних діянь або є приховуванням їх чи потуранням їм [842, с. 118].

Зауважимо, що згідно Законом України «Про запобігання корупції» за вчинення корупційного правопорушення особа не може бути притягнута до адміністративної відповідальності. Новим законодавством за корупційне правопорушення встановлено кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність, бо до такого виду юридичної відповідальності особа може бути притягнута лише за вчинення правопорушень, пов'язаних з корупцією (див. Таблицю 3.3.3.1).

Таблиця 3.3.1.1

Види юридичної відповідальності за корупційне правопорушення або правопорушення, пов'язані з корупцією передбачені Законом України «Про запобігання корупції»*

Корупційне правопорушення	Правопорушення, пов'язані з корупцією
Кримінальна, дисциплінарна та/або цивільно-правова	Кримінальна, адміністративна, дисциплінарна та/або цивільно-правова

*Джерело: складено автором.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства України у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» від 18 квітня 2013 року № 221-VII було внесено суттєві зміни до вказаної Глави Особливої частини КУпАП, зокрема з якими статті 172-2 та 172-3 КУпАП було виключено. У пояснювальній записці до відповідного законопроекту було обґрунтовано необхідність

діянь, аж до скоєння кримінальних злочинів, у тому числі вбивства; у такого суб'єкта є більше можливостей скоїти адміністративне правопорушення, оскільки більше обізнаний про методи протидії проникненню заборонених предметів у виправну установу [262, с. 188].

Потрібно зазначити, що ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» [119] введено нове поняття — «правопорушення, пов'язане з корупцією», під яким потрібно розуміти діяння, що не містить ознак корупції, але порушує встановлені цим Законом вимоги, заборони та обмеження, вчинене особою, на яку поширюється дія цього Закону, за яке законом встановлено кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність.

Правопорушення, пов'язані з корупцією, — це правопорушення, які створюють соціальні передумови для корупції як явища, умови для конкретних корупційних діянь або є приховуванням їх чи потуранням їм [842, с. 118].

Зауважимо, що згідно Законом України «Про запобігання корупції» за вчинення корупційного правопорушення особа не може бути притягнута до адміністративної відповідальності. Новим законодавством за корупційне правопорушення встановлено кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність, бо до такого виду юридичної відповідальності особа може бути притягнута лише за вчинення правопорушень, пов'язаних з корупцією (див. Таблицю 3.3.3.1).

Таблиця 3.3.1.1

Види юридичної відповідальності за корупційне правопорушення або правопорушення, пов'язані з корупцією передбачені Законом України «Про запобігання корупції»*

Корупційне правопорушення	Правопорушення, пов'язані з корупцією
Кримінальна, дисциплінарна та/або цивільно-правова	Кримінальна, адміністративна, дисциплінарна та/або цивільно-правова

*Джерело: складено автором.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства України у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» від 18 квітня 2013 року № 221-VII було внесено суттєві зміни до вказаної Глави Особливої частини КУпАП, зокрема з якими статті 172-2 та 172-3 КУпАП було виключено. У пояснювальній записці до відповідного законопроекту було обґрунтовано необхідність

його прийняти, а саме, що правопорушення, передбачені статтями 172-2 «Порушення обмежень щодо використання службового становища» та 172-3 КУпАП «Пропозиція або надання неправомірної вигоди» не мають чітких критеріїв розмежування зі складами злочинів, передбачених статтями 368 «Одержання хабара», 368-2 «Незаконне збагачення» та 369 «Пропозиція або давання хабара» Кримінального кодексу України. У зв'язку із цим зазначені норми КУпАП створюють умови для уникнення кримінальної відповідальності шляхом кваліфікації цих діянь як адміністративних проступків.

Вказані зміни до КУпАП було внесено на виконання Рекомендації GRECO. Зокрема, GRECO висловила стурбованість щодо наявності двох паралельних систем відповідальності за корупційні правопорушення, тобто систем кримінальної та адміністративної відповідальності, які надають можливості для маніпуляцій, наприклад, уникнення особами справедливого притягнення до відповідальності. Крім того, безпелеційна позиція GRECO полягала в тому, що корупція переважно має розглядатися як кримінальне правопорушення, тому пояснення, надані органами влади України про те, що активне хабарництво вважається кримінальним злочином, лише якщо економічна вартість неправомірної вигоди перевищує певну суму, не були переконливими для GRECO.

Отже, Законом України «Про запобігання корупції» внесено ряд змін до КУпАП. Зокрема, Глава 13 КУпАП після введення в дію положень Закону містить вже не склади адміністративних корупційних правопорушень, а склади адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією. Тобто, мова йдеться про адміністративну відповідальність за порушення:

– обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності (ст. 172-4 КУпАП), суб'єктом правопорушення є особи, зазначені у пункті 1 частини першої статті 3 Закону, за винятком депутатів місцевих рад (крім тих, які здійснюють свої повноваження у відповідній раді на постійній основі), членів Вищої ради юстиції (крім тих, які працюють у Вищій раді юстиції на постійній основі), народних засідателів і присяжних; порушення встановлених законом обмежень;

– одержання подарунків (ст. 172-5 КУпАП), суб'єктом правопорушення є особи, зазначені у пунктах 1, 2 частини першої статті 3 Закону;

його прийняти, а саме, що правопорушення, передбачені статтями 172-2 «Порушення обмежень щодо використання службового становища» та 172-3 КУпАП «Пропозиція або надання неправомірної вигоди» не мають чітких критеріїв розмежування зі складами злочинів, передбачених статтями 368 «Одержання хабара», 368-2 «Незаконне збагачення» та 369 «Пропозиція або давання хабара» Кримінального кодексу України. У зв'язку із цим зазначені норми КУпАП створюють умови для уникнення кримінальної відповідальності шляхом кваліфікації цих діянь як адміністративних проступків.

Вказані зміни до КУпАП було внесено на виконання Рекомендації GRECO. Зокрема, GRECO висловила стурбованість щодо наявності двох паралельних систем відповідальності за корупційні правопорушення, тобто систем кримінальної та адміністративної відповідальності, які надають можливості для маніпуляцій, наприклад, уникнення особами справедливого притягнення до відповідальності. Крім того, безпелеційна позиція GRECO полягала в тому, що корупція переважно має розглядатися як кримінальне правопорушення, тому пояснення, надані органами влади України про те, що активне хабарництво вважається кримінальним злочином, лише якщо економічна вартість неправомірної вигоди перевищує певну суму, не були переконливими для GRECO.

Отже, Законом України «Про запобігання корупції» внесено ряд змін до КУпАП. Зокрема, Глава 13 КУпАП після введення в дію положень Закону містить вже не склади адміністративних корупційних правопорушень, а склади адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією. Тобто, мова йдеться про адміністративну відповідальність за порушення:

– обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності (ст. 172-4 КУпАП), суб'єктом правопорушення є особи, зазначені у пункті 1 частини першої статті 3 Закону, за винятком депутатів місцевих рад (крім тих, які здійснюють свої повноваження у відповідній раді на постійній основі), членів Вищої ради юстиції (крім тих, які працюють у Вищій раді юстиції на постійній основі), народних засідателів і присяжних; порушення встановлених законом обмежень;

– одержання подарунків (ст. 172-5 КУпАП), суб'єктом правопорушення є особи, зазначені у пунктах 1, 2 частини першої статті 3 Закону;

– порушення вимог фінансового контролю (ст. 172-6 КУпАП), суб'єктом правопорушення є особи, які відповідно до частин першої та другої статті 45 Закону зобов'язані подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;

– порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (ст. 172-7 КУпАП), суб'єктом правопорушення є особи, зазначені у пунктах 1, 2 частини першої статті 3 Закону;

– незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових повноважень (ст. 172-8 КУпАП), суб'єктом правопорушення є особи, зазначені у пункті 1 частини першої статті 3 Закону;

– нежиття заходів щодо протидії корупції (ст. 172-9 КУпАП), суб'єктом правопорушення є посадові чи службові особи органу державної влади, посадові особи місцевого самоврядування, юридичної особи, їх структурних підрозділів.

Разом з тим цим законом збільшено суми штрафів за адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, зокрема:

– санкцією статті 172-4 передбачена міра покарання у вигляді накладення штрафу від трьохсот до п'ятисот неоподаткованих мінімумів доходів громадян з конфіскацією отриманого доходу від підприємницької діяльності чи винагороди від роботи за сумісництвом. Відповідальність передбачена за порушення особою встановлених законом обмежень щодо входження до складу правління, інших виконавчих чи контрольних органів, чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку (крім випадків, коли особа здійснює функції з управління акціями (частками, паями), що належать державі чи територіальній громаді, та представляє інтереси держави чи територіальної громади в раді (спостережній раді), ревізійній комісії господарської організації) у вигляді накладення штрафу від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією отриманого доходу від такої діяльності. Якщо названі вище дії вчинені повторно, то відповідальність за них суворіша і полягає у накладенні штрафу від п'ятисот до восьмисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією отриманого доходу чи винагороди та з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком на один рік. Зауважимо, що суб'єктом правопорушень у цій статті є особи, зазначені у пункті 1 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції»;

– порушення вимог фінансового контролю (ст. 172-6 КУпАП), суб'єктом правопорушення є особи, які відповідно до частин першої та другої статті 45 Закону зобов'язані подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;

– порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (ст. 172-7 КУпАП), суб'єктом правопорушення є особи, зазначені у пунктах 1, 2 частини першої статті 3 Закону;

– незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових повноважень (ст. 172-8 КУпАП), суб'єктом правопорушення є особи, зазначені у пункті 1 частини першої статті 3 Закону;

– нежиття заходів щодо протидії корупції (ст. 172-9 КУпАП), суб'єктом правопорушення є посадові чи службові особи органу державної влади, посадові особи місцевого самоврядування, юридичної особи, їх структурних підрозділів.

Разом з тим цим законом збільшено суми штрафів за адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, зокрема:

– санкцією статті 172-4 передбачена міра покарання у вигляді накладення штрафу від трьохсот до п'ятисот неоподаткованих мінімумів доходів громадян з конфіскацією отриманого доходу від підприємницької діяльності чи винагороди від роботи за сумісництвом. Відповідальність передбачена за порушення особою встановлених законом обмежень щодо входження до складу правління, інших виконавчих чи контрольних органів, чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку (крім випадків, коли особа здійснює функції з управління акціями (частками, паями), що належать державі чи територіальній громаді, та представляє інтереси держави чи територіальної громади в раді (спостережній раді), ревізійній комісії господарської організації) у вигляді накладення штрафу від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією отриманого доходу від такої діяльності. Якщо названі вище дії вчинені повторно, то відповідальність за них суворіша і полягає у накладенні штрафу від п'ятисот до восьмисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією отриманого доходу чи винагороди та з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком на один рік. Зауважимо, що суб'єктом правопорушень у цій статті є особи, зазначені у пункті 1 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції»;

– санкцією статі 172-5 передбачена міра покарання у вигляді накладення штрафу від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією такого подарунка. А та сама дія, вчинена особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за порушення, передбачене частиною першою цієї статті, тягне за собою накладення штрафу від двохсот до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією такого дарунка (пожертви) та з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком на один рік. Суб'єктом правопорушень у цій статті є особи, зазначені у пунктах 1, 2 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції»;

– санкцією статі 172-6 передбачена міра покарання у вигляді накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Відповідальність передбачена за порушення особою вимог фінансового контролю, а саме за несвоєчасне подання декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. За неповідомлення або несвоєчасне повідомлення про відкриття валютного рахунка в установі банку-нерезидента або про суттєві зміни у майновому стані передбачена відповідальність у вигляді накладення штрафу від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Унаслідок повторного вчинення названих дій настає відповідальність у вигляді накладення штрафу від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією доходу чи винагороди та з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком на один рік. Суб'єктом правопорушень у цій статті є особи, які відповідно до частин першої та другої статті 45 Закону України «Про запобігання корупції» зобов'язані подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;

– санкцією статі 172-7 передбачена міра покарання у вигляді накладення штрафу від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Відповідальність передбачена за неповідомлення особою у встановлених законом випадках та порядку про наявність у неї реального конфлікту інтересів. За вчинення дій чи прийняття рішень в умовах реального конфлікту інтересів передбачена відповідальність у вигляді накладення штрафу від двохсот до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Дії, передбачені частиною першою або другою, вчинені особою,

– санкцією статі 172-5 передбачена міра покарання у вигляді накладення штрафу від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією такого подарунка. А та сама дія, вчинена особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за порушення, передбачене частиною першою цієї статті, тягне за собою накладення штрафу від двохсот до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією такого дарунка (пожертви) та з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком на один рік. Суб'єктом правопорушень у цій статті є особи, зазначені у пунктах 1, 2 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції»;

– санкцією статі 172-6 передбачена міра покарання у вигляді накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Відповідальність передбачена за порушення особою вимог фінансового контролю, а саме за несвоєчасне подання декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. За неповідомлення або несвоєчасне повідомлення про відкриття валютного рахунка в установі банку-нерезидента або про суттєві зміни у майновому стані передбачена відповідальність у вигляді накладення штрафу від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Унаслідок повторного вчинення названих дій настає відповідальність у вигляді накладення штрафу від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією доходу чи винагороди та з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком на один рік. Суб'єктом правопорушень у цій статті є особи, які відповідно до частин першої та другої статті 45 Закону України «Про запобігання корупції» зобов'язані подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;

– санкцією статі 172-7 передбачена міра покарання у вигляді накладення штрафу від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Відповідальність передбачена за неповідомлення особою у встановлених законом випадках та порядку про наявність у неї реального конфлікту інтересів. За вчинення дій чи прийняття рішень в умовах реального конфлікту інтересів передбачена відповідальність у вигляді накладення штрафу від двохсот до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Дії, передбачені частиною першою або другою, вчинені особою,

яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за такі самі порушення, тягнуть за собою накладення штрафу від чотирьохсот до восьмисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком на один рік. Суб'єктом правопорушень у цій статті є особи, зазначені у пунктах 1, 2 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції»;

– санкцією статті 172-8 передбачена міра покарання у вигляді накладення штрафу від ста до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Відповідальність передбачена за незаконне розголошення або використання в інший спосіб особою у своїх інтересах інформації, яка стала їй відома у зв'язку з виконанням службових повноважень. Суб'єктом правопорушень у цій статті є особи, зазначені у пункті 1 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції»;

– санкцією статті 172-9 розмір штрафу збільшений з ста двадцяти п'яти неоподаткованих мінімумів доходів громадян до двохсот п'ятдесяти. Відповідальність передбачена за невжиття заходів проти корупції. Крім того, передбачається відповідальність за повторне вчинення правопорушення у вигляді штрафу від двохсот п'ятдесяти до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Крім того, встановлена адміністративна відповідальність за ненадання, надання завідомо недостовірної чи не в повному обсязі інформації Національному антикорупційному бюро України на запит його посадових осіб, порушення встановлених законом строків для надання зазначеної інформації, повідомлення третіх осіб стосовно того, що про них збирається така інформація, за невиконання інших законних вимог посадових осіб Національного антикорупційного бюро України (стаття 185-13) та за невиконання законних вимог (приписів) Національного агентства з питань запобігання корупції щодо усунення порушень законодавства про запобігання і протидію корупції, ненадання інформації, документів, а також порушення встановлених законодавством строків їх надання, надання завідомо недостовірної інформації або не у повному обсязі (стаття 188-46). Зокрема, статтею 185-13 Кодексу передбачено накладання штрафу від двохсот п'ятдесяти до чотирьохсот неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Ті самі дії, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за таке саме порушення, будуть тягнути за собою накладення

яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за такі самі порушення, тягнуть за собою накладення штрафу від чотирьохсот до восьмисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком на один рік. Суб'єктом правопорушень у цій статті є особи, зазначені у пунктах 1, 2 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції»;

– санкцією статті 172-8 передбачена міра покарання у вигляді накладення штрафу від ста до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Відповідальність передбачена за незаконне розголошення або використання в інший спосіб особою у своїх інтересах інформації, яка стала їй відома у зв'язку з виконанням службових повноважень. Суб'єктом правопорушень у цій статті є особи, зазначені у пункті 1 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції»;

– санкцією статті 172-9 розмір штрафу збільшений з ста двадцяти п'яти неоподаткованих мінімумів доходів громадян до двохсот п'ятдесяти. Відповідальність передбачена за невжиття заходів проти корупції. Крім того, передбачається відповідальність за повторне вчинення правопорушення у вигляді штрафу від двохсот п'ятдесяти до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Крім того, встановлена адміністративна відповідальність за ненадання, надання завідомо недостовірної чи не в повному обсязі інформації Національному антикорупційному бюро України на запит його посадових осіб, порушення встановлених законом строків для надання зазначеної інформації, повідомлення третіх осіб стосовно того, що про них збирається така інформація, за невиконання інших законних вимог посадових осіб Національного антикорупційного бюро України (стаття 185-13) та за невиконання законних вимог (приписів) Національного агентства з питань запобігання корупції щодо усунення порушень законодавства про запобігання і протидію корупції, ненадання інформації, документів, а також порушення встановлених законодавством строків їх надання, надання завідомо недостовірної інформації або не у повному обсязі (стаття 188-46). Зокрема, статтею 185-13 Кодексу передбачено накладання штрафу від двохсот п'ятдесяти до чотирьохсот неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Ті самі дії, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за таке саме порушення, будуть тягнути за собою накладення

штрафу від чотирихсот до шестиста неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Водночас статтею 188-46 Кодексу передбачено накладання штрафу від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Ті самі дії, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за таке саме порушення, будуть тягнути за собою накладення штрафу від двохсот до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Потрібно зазначити, що зазначені зміни у законодавстві мають принципове значення при кваліфікації цих діянь відповідно до зазначеного вище визначення в Законі поняття «правопорушення, пов'язане з корупцією». Якщо при кваліфікації діянь як адміністративних корупційних правопорушень законодавець визначає обов'язковими кваліфікуючими ознаками наявність ознак корупції, а обов'язковим елементом суб'єктивної сторони складу — умисел на вчинення діяння, то при кваліфікації діянь як адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, встановлювати та доводити такі кваліфікуючі ознаки складу не вимагається. Отже, така правова регламентація складів адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, сприятиме спрощенню процесу кваліфікації цих діянь.

Разом з тим зміни щодо адміністративної відповідальності за вчинення правопорушень, пов'язаних з корупцією, внесені до КУпАП Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції». Тобто, збільшено строки накладення стягнень за вчинення правопорушень, пов'язаних з корупцією. Так, якщо адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення могло бути накладено протягом трьох місяців з дня виявлення, але не пізніше одного року з дня його вчинення, то адміністративне стягнення за вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією, може бути накладено протягом трьох місяців з дня його виявлення, але не пізніше двох років з дня його вчинення.

Водночас суттєві зміни стосуються також визначення посадових осіб, уповноважених складати протоколи про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією. Відповідно до змін, внесених до ст. 255 КУпАП, протоколи про вчинення цих правопорушень уповноважено складати посадових осіб органів внутрішніх справ та Національного агентства з питань запобігання корупції (див. Таблицю 3.3.1.2).

штрафу від чотирихсот до шестиста неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Водночас статтею 188-46 Кодексу передбачено накладання штрафу від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Ті самі дії, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за таке саме порушення, будуть тягнути за собою накладення штрафу від двохсот до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Потрібно зазначити, що зазначені зміни у законодавстві мають принципове значення при кваліфікації цих діянь відповідно до зазначеного вище визначення в Законі поняття «правопорушення, пов'язане з корупцією». Якщо при кваліфікації діянь як адміністративних корупційних правопорушень законодавець визначає обов'язковими кваліфікуючими ознаками наявність ознак корупції, а обов'язковим елементом суб'єктивної сторони складу — умисел на вчинення діяння, то при кваліфікації діянь як адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, встановлювати та доводити такі кваліфікуючі ознаки складу не вимагається. Отже, така правова регламентація складів адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, сприятиме спрощенню процесу кваліфікації цих діянь.

Разом з тим зміни щодо адміністративної відповідальності за вчинення правопорушень, пов'язаних з корупцією, внесені до КУпАП Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції». Тобто, збільшено строки накладення стягнень за вчинення правопорушень, пов'язаних з корупцією. Так, якщо адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення могло бути накладено протягом трьох місяців з дня виявлення, але не пізніше одного року з дня його вчинення, то адміністративне стягнення за вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією, може бути накладено протягом трьох місяців з дня його виявлення, але не пізніше двох років з дня його вчинення.

Водночас суттєві зміни стосуються також визначення посадових осіб, уповноважених складати протоколи про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією. Відповідно до змін, внесених до ст. 255 КУпАП, протоколи про вчинення цих правопорушень уповноважено складати посадових осіб органів внутрішніх справ та Національного агентства з питань запобігання корупції (див. Таблицю 3.3.1.2).

Таблиця 3.3.1.2

Зміна у законодавчому визначенні поняття «спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції»*

Закон України «Про засади запобігання та протидії корупції» № 3206-VI від 07.04.2011 року	Закон України «Про запобігання корупції» № 1700-VII від 14.10.2014 року
Органи прокуратури, спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю Міністерства внутрішніх справ України, по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Служби безпеки України, якщо інше не передбачено законом	Органи прокуратури, органи внутрішніх справ України, Національне антикорупційне бюро України, Національне агенство з питань запобігання корупції

*Джерело: складено автором.

Зауважимо, що посадові особи Служби безпеки України, згідно з Законом України «Про запобігання корупції», позбавлені цих повноважень.

У справах про правопорушення, пов'язані з корупцією, передбачені статтями 172-4-172-9 Кодексу України про адміністративні правопорушення протоколи мають право складати:

– уповноважені на те посадові особи органів внутрішніх справ. Відповідно до Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах внутрішніх справ України, затвердженої наказом МВС України від 04.10.2013 р. № 950, протоколи про адміністративні корупційні правопорушення складають працівники підрозділів боротьби з організованою злочинністю МВС України;

– уповноважені на те посадові особи органів Служби безпеки України та прокурори до початку діяльності Національного агентства з питань запобігання корупції. Після початку діяльності зазначеного агентства воно наділяється компетенцією зі складання адміністративних протоколів про скоєння правопорушень, відповідальність за які передбачена статтями 172-4–172-9 та статтею 188-46;

– уповноважені на те посадові особи Національного антикорупційного бюро України складають протоколи про адміністративні правопорушення за статтею 185-13 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Адміністративне стягнення за вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією, може бути накладено протягом трьох місяців з дня його виявлення, але не пізніше двох років з дня його вчинення.

Таблиця 3.3.1.2

Зміна у законодавчому визначенні поняття «спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції»*

Закон України «Про засади запобігання та протидії корупції» № 3206-VI від 07.04.2011 року	Закон України «Про запобігання корупції» № 1700-VII від 14.10.2014 року
Органи прокуратури, спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю Міністерства внутрішніх справ України, по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Служби безпеки України, якщо інше не передбачено законом	Органи прокуратури, органи внутрішніх справ України, Національне антикорупційне бюро України, Національне агенство з питань запобігання корупції

*Джерело: складено автором.

Зауважимо, що посадові особи Служби безпеки України, згідно з Законом України «Про запобігання корупції», позбавлені цих повноважень.

У справах про правопорушення, пов'язані з корупцією, передбачені статтями 172-4-172-9 Кодексу України про адміністративні правопорушення протоколи мають право складати:

– уповноважені на те посадові особи органів внутрішніх справ. Відповідно до Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах внутрішніх справ України, затвердженої наказом МВС України від 04.10.2013 р. № 950, протоколи про адміністративні корупційні правопорушення складають працівники підрозділів боротьби з організованою злочинністю МВС України;

– уповноважені на те посадові особи органів Служби безпеки України та прокурори до початку діяльності Національного агентства з питань запобігання корупції. Після початку діяльності зазначеного агентства воно наділяється компетенцією зі складання адміністративних протоколів про скоєння правопорушень, відповідальність за які передбачена статтями 172-4–172-9 та статтею 188-46;

– уповноважені на те посадові особи Національного антикорупційного бюро України складають протоколи про адміністративні правопорушення за статтею 185-13 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Адміністративне стягнення за вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією, може бути накладено протягом трьох місяців з дня його виявлення, але не пізніше двох років з дня його вчинення.

У разі закриття кримінального провадження, але за наявності в діях порушника ознак адміністративного правопорушення, адміністративне стягнення може бути накладено не пізніше ніж через місяць з дня прийняття рішення про закриття кримінального провадження.

Потрібно зазначити, що Законом введено новий вид адміністративного стягнення, яке може застосовуватися тільки як додаткове — «позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю». Воно призначається судом на строк від шести місяців до одного року незалежно від того, чи передбачене в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КУпАП, коли з урахуванням характеру адміністративного правопорушення, вчиненого за посадою особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, та інших обставин справи суд визнає, що неможливо зберегти за нею право обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком на один рік, коли його спеціально передбачено в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КУпАП.

Отже, в судовому порядку може застосовуватися таке адміністративне стягнення, як позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю терміном від шести місяців до 1 року, залежно від ступеня суспільної небезпеки вчиненого правопорушення.

Отже, адміністративна відповідальність передбачена за:

— правопорушення, пов'язані з корупцією: порушення встановлених законом обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності; порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків; порушення вимог фінансового контролю; порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів; незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових повноважень; невжиття заходів щодо протидії корупції;

— невиконання законних вимог (приписів) Національного агентства з питань запобігання корупції;

— ненадання, надання завідомо недостовірної чи не в повному обсязі інформації Національному антикорупційному бюро України тощо.

До інших видів адміністративних правопорушень, пов'язаних корупцією, можуть бути віднесені, наприклад, корупційний лобізм, корупційний фаворитизм, корупційний протекціонізм.

Зважаючи на викладене вище, адміністративна відповідальність за правопорушення, пов'язані з корупцією — це вид юридичної відповідальності у державному управлінні, який полягає в специфічному реагуванні держави на діяння, що не містить ознак корупції,

У разі закриття кримінального провадження, але за наявності в діях порушника ознак адміністративного правопорушення, адміністративне стягнення може бути накладено не пізніше ніж через місяць з дня прийняття рішення про закриття кримінального провадження.

Потрібно зазначити, що Законом введено новий вид адміністративного стягнення, яке може застосовуватися тільки як додаткове — «позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю». Воно призначається судом на строк від шести місяців до одного року незалежно від того, чи передбачене в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КУпАП, коли з урахуванням характеру адміністративного правопорушення, вчиненого за посадою особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, та інших обставин справи суд визнає, що неможливо зберегти за нею право обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком на один рік, коли його спеціально передбачено в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КУпАП.

Отже, в судовому порядку може застосовуватися таке адміністративне стягнення, як позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю терміном від шести місяців до 1 року, залежно від ступеня суспільної небезпеки вчиненого правопорушення.

Отже, адміністративна відповідальність передбачена за:

— правопорушення, пов'язані з корупцією: порушення встановлених законом обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності; порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків; порушення вимог фінансового контролю; порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів; незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових повноважень; невжиття заходів щодо протидії корупції;

— невиконання законних вимог (приписів) Національного агентства з питань запобігання корупції;

— ненадання, надання завідомо недостовірної чи не в повному обсязі інформації Національному антикорупційному бюро України тощо.

До інших видів адміністративних правопорушень, пов'язаних корупцією, можуть бути віднесені, наприклад, корупційний лобізм, корупційний фаворитизм, корупційний протекціонізм.

Зважаючи на викладене вище, адміністративна відповідальність за правопорушення, пов'язані з корупцією — це вид юридичної відповідальності у державному управлінні, який полягає в специфічному реагуванні держави на діяння, що не містить ознак корупції,

але створюють умови для корупції, які проявляються в недотриманні встановлених законом вимог, заборон, обмежень та накладанні спеціально уповноваженим суб'єктом у сфері протидії корупції передбаченого законом адміністративного стягнення до суб'єкта правопорушення.

За вчинення правопорушень, пов'язаних з корупцією, передбачені адміністративні стягнення у вигляді штрафу, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком на один рік, конфіскації отриманого доходу від підприємницької діяльності чи винагороди від роботи за сумісництвом, конфіскації подарунка, одержаного з порушенням встановлених обмежень.

3.3.2. Дисциплінарна відповідальність за порушення антикорупційного законодавства України: теоретичний та практичний аспекти

Стратегічним напрямом протидії корупції є посилення діяльності, спрямованої на виявлення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, та забезпечення притягнення винних до відповідальності. Особи, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення, притягуються до юридичної відповідальності у вигляді одного з чотирьох її видів, серед яких діє і дисциплінарна відповідальність. Так, з 26 квітня 2015 року в Україні набрав чинності Закон України «Про запобігання корупції» [119], як один з основних нормативно-правових актів, спрямованих на подолання корупції як небезпечного явища. Окремий розділ Закону передбачає відповідальність за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення. У статті 65 Закону визначено її чотири види: кримінальна, адміністративна, цивільно-правова та дисциплінарна відповідальність.

Загально визнано, що дисциплінарна відповідальність є самостійним видом юридичної відповідальності, що застосовується до державних службовців за невиконання чи неналежне виконання покладених на них службових обов'язків. Разом з тим юридична відповідальність є видом відповідальності соціальної.

Дисциплінарна відповідальність як самостійний вид юридичної відповідальності виступає особливим елементом у структурі правової системи, важливим фактором, що забезпечує правомірну поведінку державного службовця при виконанні ним своїх повноважень. Вона характеризується наявністю, як правило, власної підстави — дисциплінарного проступку, особливих санкцій — дисциплінарних стягнень, спеціального суб'єкта дисциплінарного проступку і суб'єк-

але створюють умови для корупції, які проявляються в недотриманні встановлених законом вимог, заборон, обмежень та накладанні спеціально уповноваженим суб'єктом у сфері протидії корупції передбаченого законом адміністративного стягнення до суб'єкта правопорушення.

За вчинення правопорушень, пов'язаних з корупцією, передбачені адміністративні стягнення у вигляді штрафу, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком на один рік, конфіскації отриманого доходу від підприємницької діяльності чи винагороди від роботи за сумісництвом, конфіскації подарунка, одержаного з порушенням встановлених обмежень.

3.3.2. Дисциплінарна відповідальність за порушення антикорупційного законодавства України: теоретичний та практичний аспекти

Стратегічним напрямом протидії корупції є посилення діяльності, спрямованої на виявлення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, та забезпечення притягнення винних до відповідальності. Особи, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення, притягуються до юридичної відповідальності у вигляді одного з чотирьох її видів, серед яких діє і дисциплінарна відповідальність. Так, з 26 квітня 2015 року в Україні набрав чинності Закон України «Про запобігання корупції» [119], як один з основних нормативно-правових актів, спрямованих на подолання корупції як небезпечного явища. Окремий розділ Закону передбачає відповідальність за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення. У статті 65 Закону визначено її чотири види: кримінальна, адміністративна, цивільно-правова та дисциплінарна відповідальність.

Загально визнано, що дисциплінарна відповідальність є самостійним видом юридичної відповідальності, що застосовується до державних службовців за невиконання чи неналежне виконання покладених на них службових обов'язків. Разом з тим юридична відповідальність є видом відповідальності соціальної.

Дисциплінарна відповідальність як самостійний вид юридичної відповідальності виступає особливим елементом у структурі правової системи, важливим фактором, що забезпечує правомірну поведінку державного службовця при виконанні ним своїх повноважень. Вона характеризується наявністю, як правило, власної підстави — дисциплінарного проступку, особливих санкцій — дисциплінарних стягнень, спеціального суб'єкта дисциплінарного проступку і суб'єк-

та дисциплінарної влади, який уповноважений застосовувати дисциплінарне стягнення у встановленому порядку [843, с. 86].

В.В. Конопльов зазначає, що основним видом юридичної відповідальності працівників органів внутрішніх справ як одного із засобів забезпечення законності управлінських рішень в адміністративній діяльності органів внутрішніх справ є дисциплінарна відповідальність. Це пояснюється тим, що дотримання службової дисципліни виступає одним із основних обов'язків працівника системи МВС України [728, с. 161].

Потрібно зауважити, що основними особливостями дисциплінарної відповідальності є те, що вона застосовується в межах службової підлеглості, а її підставою може виступати дисциплінарний проступок чи порушення морального характеру. Тобто дисциплінарна відповідальність може настати за вчинення особою проступку, ганебного для державного службовця, який дискредитує державний орган, в якому він працює. Зокрема, у Законі України «Про державну службу» [420] такі діяння, як невиконання чи неналежне виконання службових обов'язків, перевищення своїх повноважень, порушення обмежень, пов'язаних з проходженням державної служби, а також вчинок, що ганьбить державного службовця або дискредитує державний орган, у якому він працює, розглядаються як підстави для дисциплінарної відповідальності.

Отже, дисциплінарна відповідальність настає внаслідок порушення правил дозвільної системи, пов'язаних з невиконанням або неналежним виконанням з вини працівника покладених на нього трудових (службових) обов'язків, тобто які визнаються дисциплінарними проступками. Посадові особи певних категорій підлягають дисциплінарній відповідальності також за проступки, які, хоча і не є порушеннями трудової дисципліни і службових обов'язків, але визнаються несумісними з гідністю і призначенням цих осіб (зокрема, працівники правоохоронних органів) [844, с. 210].

В.С. Венедиктов, М.І. Іншин визначають такі особливості дисциплінарної відповідальності осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ: 1. Порядок притягання до дисциплінарної відповідальності регулюється спеціальним законодавством. 2. Правові норми, за порушення яких передбачено дисциплінарну відповідальність, містяться у нормативно-правових актах різної юридичної сили (від законів до наказів начальників органів внутрішніх справ). 3. Наявність специфічних заходів дисциплінарного впливу, які перераховані у ст. 15 Дисциплінарного статуту органів внутрішніх справ. 4. Відповідальність настає за порушення не тільки правових норм, але

та дисциплінарної влади, який уповноважений застосовувати дисциплінарне стягнення у встановленому порядку [843, с. 86].

В.В. Конопльов зазначає, що основним видом юридичної відповідальності працівників органів внутрішніх справ як одного із засобів забезпечення законності управлінських рішень в адміністративній діяльності органів внутрішніх справ є дисциплінарна відповідальність. Це пояснюється тим, що дотримання службової дисципліни виступає одним із основних обов'язків працівника системи МВС України [728, с. 161].

Потрібно зауважити, що основними особливостями дисциплінарної відповідальності є те, що вона застосовується в межах службової підлеглості, а її підставою може виступати дисциплінарний проступок чи порушення морального характеру. Тобто дисциплінарна відповідальність може настати за вчинення особою проступку, ганебного для державного службовця, який дискредитує державний орган, в якому він працює. Зокрема, у Законі України «Про державну службу» [420] такі діяння, як невиконання чи неналежне виконання службових обов'язків, перевищення своїх повноважень, порушення обмежень, пов'язаних з проходженням державної служби, а також вчинок, що ганьбить державного службовця або дискредитує державний орган, у якому він працює, розглядаються як підстави для дисциплінарної відповідальності.

Отже, дисциплінарна відповідальність настає внаслідок порушення правил дозвільної системи, пов'язаних з невиконанням або неналежним виконанням з вини працівника покладених на нього трудових (службових) обов'язків, тобто які визнаються дисциплінарними проступками. Посадові особи певних категорій підлягають дисциплінарній відповідальності також за проступки, які, хоча і не є порушеннями трудової дисципліни і службових обов'язків, але визнаються несумісними з гідністю і призначенням цих осіб (зокрема, працівники правоохоронних органів) [844, с. 210].

В.С. Венедиктов, М.І. Іншин визначають такі особливості дисциплінарної відповідальності осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ: 1. Порядок притягання до дисциплінарної відповідальності регулюється спеціальним законодавством. 2. Правові норми, за порушення яких передбачено дисциплінарну відповідальність, містяться у нормативно-правових актах різної юридичної сили (від законів до наказів начальників органів внутрішніх справ). 3. Наявність специфічних заходів дисциплінарного впливу, які перераховані у ст. 15 Дисциплінарного статуту органів внутрішніх справ. 4. Відповідальність настає за порушення не тільки правових норм, але

й за порушення етично-моральних правил поведінки, які передбачені спеціальними нормативно-правовими актами [831, с. 185].

На нашу думку, серед характерних ознак дисциплінарної відповідальності на пенітенціарній службі можна виділити такі, зокрема: 1. Наявність службової підлеглості. Зазначена ознака характерна для дисциплінарної відповідальності й вирізняє її серед інших видів юридичної відповідальності, зокрема адміністративної чи кримінальної. 2. Підставою дисциплінарної відповідальності є дисциплінарний проступок. 3. Особливий порядок притягнення пенітенціарного службовця до дисциплінарної відповідальності. 4. Межі органу (посадової особи) щодо накладання дисциплінарного стягнення передбачені правовими нормами. 5. Службовець має право оскаржити накладене дисциплінарне стягнення. 6. За один дисциплінарний проступок може бути накладене тільки одне дисциплінарне стягнення.

М.В. Пресняков, С.Е. Чаннов вважають, що, на відміну від інших видів юридичної відповідальності, дисциплінарна спрямована на забезпечення дисципліни здебільшого в рамках службового підпорядкування (хоча тут є й винятки із загального правила). Проте зазвичай заходи дисциплінарної відповідальності застосовуються не «надвідомчими» органами (судом, арбітражем, інспекціями і тощо), а органами (посадовими особами) організацій, установ, підприємств, де працює порушник дисципліни, або вищестоящим органом (посадовою особою) [845].

На думку М.І. Хавронюка, ознаки дисциплінарної відповідальності як правового інституту такі: 1) матеріальною підставою дисциплінарної відповідальності є, як правило, дисциплінарний проступок у трудовій чи службово-трудова, військовій, навчально-виховній, кримінально-виправній та деяких інших сферах; 2) формальною підставою дисциплінарної відповідальності є закон; 3) згідно із законом за вчинення зазначеного проступку може бути накладено дисциплінарне стягнення, яке є основною формою дисциплінарної відповідальності (дисциплінарна караність); 4) дисциплінарне стягнення застосовує орган чи посадова особа, межі дисциплінарної влади визначені законом [802, с. 274].

Мета дисциплінарної відповідальності — регулювання й охорона відповідних правових відносин (трудових, службових тощо), насамперед гарантування реалізації суб'єктами цих відносин їхніх суб'єктивних прав і забезпечення виконання ними їхніх юридичних обов'язків, а також поновлення порушеного правопорядку, яка реалізується через її відповідні функції, що відображають основні напрями впливу цієї відповідальності на суспільні відносини [802,

й за порушення етично-моральних правил поведінки, які передбачені спеціальними нормативно-правовими актами [831, с. 185].

На нашу думку, серед характерних ознак дисциплінарної відповідальності на пенітенціарній службі можна виділити такі, зокрема: 1. Наявність службової підлеглості. Зазначена ознака характерна для дисциплінарної відповідальності й вирізняє її серед інших видів юридичної відповідальності, зокрема адміністративної чи кримінальної. 2. Підставою дисциплінарної відповідальності є дисциплінарний проступок. 3. Особливий порядок притягнення пенітенціарного службовця до дисциплінарної відповідальності. 4. Межі органу (посадової особи) щодо накладання дисциплінарного стягнення передбачені правовими нормами. 5. Службовець має право оскаржити накладене дисциплінарне стягнення. 6. За один дисциплінарний проступок може бути накладене тільки одне дисциплінарне стягнення.

М.В. Пресняков, С.Е. Чаннов вважають, що, на відміну від інших видів юридичної відповідальності, дисциплінарна спрямована на забезпечення дисципліни здебільшого в рамках службового підпорядкування (хоча тут є й винятки із загального правила). Проте зазвичай заходи дисциплінарної відповідальності застосовуються не «надвідомчими» органами (судом, арбітражем, інспекціями і тощо), а органами (посадовими особами) організацій, установ, підприємств, де працює порушник дисципліни, або вищестоящим органом (посадовою особою) [845].

На думку М.І. Хавронюка, ознаки дисциплінарної відповідальності як правового інституту такі: 1) матеріальною підставою дисциплінарної відповідальності є, як правило, дисциплінарний проступок у трудовій чи службово-трудова, військовій, навчально-виховній, кримінально-виправній та деяких інших сферах; 2) формальною підставою дисциплінарної відповідальності є закон; 3) згідно із законом за вчинення зазначеного проступку може бути накладено дисциплінарне стягнення, яке є основною формою дисциплінарної відповідальності (дисциплінарна караність); 4) дисциплінарне стягнення застосовує орган чи посадова особа, межі дисциплінарної влади визначені законом [802, с. 274].

Мета дисциплінарної відповідальності — регулювання й охорона відповідних правових відносин (трудових, службових тощо), насамперед гарантування реалізації суб'єктами цих відносин їхніх суб'єктивних прав і забезпечення виконання ними їхніх юридичних обов'язків, а також поновлення порушеного правопорядку, яка реалізується через її відповідні функції, що відображають основні напрями впливу цієї відповідальності на суспільні відносини [802,

с. 285–286]. Тобто, метою дисциплінарної відповідальності є покарання працівника. Доцільність його застосування визначається самим роботодавцем. Доцільність передбачає: сувору індивідуалізацію відповідальності залежно від тяжкості порушення, обставин його вчинення, властивостей особистості порушника; пом'якшення відповідальності або навіть звільнення від неї у разі малозначності правопорушення, відсутності шкідливих наслідків і тощо [846, с. 44].

В.С. Венедиктов, М.І. Іншин до основних цілей дисциплінарної відповідальності працівників органів внутрішніх справ відносять такі: відзначення працівника, який досяг успіхів у роботі; стимулювання подальшого покращання службової діяльності і дисципліни працівника; виховання працівників у дусі неухильного дотримання службової дисципліни; захист правопорядку у сфері колективної праці державних службовців; загальне і приватне попередження дисциплінарних правопорушників; примушення правопорушника до виконання вимог права; покарання правопорушника [831, с. 178–179]. Отже, головне цільове призначення заходів дисциплінарної відповідальності в демократичних службових відносинах полягає в тому, щоб шляхом стимулювання сумлінної роботи виховувати у працівників органів внутрішніх справ бажання працювати краще, дотримуватися службової дисципліни, а в разі вчинення дисциплінарного правопорушення понести справедливе покарання [831, с. 193].

Потрібно зазначити, що з питанням про цілі дисциплінарної відповідальності державних службовців пов'язане питання про її принципи. У сучасній теорії права сформулювалося в основному однозначне розуміння принципів, які визначають підстави і межі юридичної відповідальності [843, с. 88].

О.Д. Новак виділяє дві групи принципів дисциплінарної відповідальності державних службовців: перша об'єднує загальні принципи юридичної відповідальності, а друга — особливі принципи дисциплінарної відповідальності, що відображають її специфіку [847, с. 266–267].

С.М. Козін пропонує такий поділ принципів дисциплінарної відповідальності: 1) загальноправові принципи, суттєво впливають на інститут відповідальності (законності, рівності перед законом, гуманізму, гласності); 2) принципи, характерні інституту юридичної відповідальності в цілому (справедливості, індивідуалізації відповідальності, невідворотності, презумпції невинності, доцільності покарання, своєчасності, достатньої процесуальної забезпеченості притягнення до юридичної відповідальності); 3) принципи, зумовлені специфікою дисциплінарної відповідальності (широти меж розсу-

с. 285–286]. Тобто, метою дисциплінарної відповідальності є покарання працівника. Доцільність його застосування визначається самим роботодавцем. Доцільність передбачає: сувору індивідуалізацію відповідальності залежно від тяжкості порушення, обставин його вчинення, властивостей особистості порушника; пом'якшення відповідальності або навіть звільнення від неї у разі малозначності правопорушення, відсутності шкідливих наслідків і тощо [846, с. 44].

В.С. Венедиктов, М.І. Іншин до основних цілей дисциплінарної відповідальності працівників органів внутрішніх справ відносять такі: відзначення працівника, який досяг успіхів у роботі; стимулювання подальшого покращання службової діяльності і дисципліни працівника; виховання працівників у дусі неухильного дотримання службової дисципліни; захист правопорядку у сфері колективної праці державних службовців; загальне і приватне попередження дисциплінарних правопорушників; примушення правопорушника до виконання вимог права; покарання правопорушника [831, с. 178–179]. Отже, головне цільове призначення заходів дисциплінарної відповідальності в демократичних службових відносинах полягає в тому, щоб шляхом стимулювання сумлінної роботи виховувати у працівників органів внутрішніх справ бажання працювати краще, дотримуватися службової дисципліни, а в разі вчинення дисциплінарного правопорушення понести справедливе покарання [831, с. 193].

Потрібно зазначити, що з питанням про цілі дисциплінарної відповідальності державних службовців пов'язане питання про її принципи. У сучасній теорії права сформулювалося в основному однозначне розуміння принципів, які визначають підстави і межі юридичної відповідальності [843, с. 88].

О.Д. Новак виділяє дві групи принципів дисциплінарної відповідальності державних службовців: перша об'єднує загальні принципи юридичної відповідальності, а друга — особливі принципи дисциплінарної відповідальності, що відображають її специфіку [847, с. 266–267].

С.М. Козін пропонує такий поділ принципів дисциплінарної відповідальності: 1) загальноправові принципи, суттєво впливають на інститут відповідальності (законності, рівності перед законом, гуманізму, гласності); 2) принципи, характерні інституту юридичної відповідальності в цілому (справедливості, індивідуалізації відповідальності, невідворотності, презумпції невинності, доцільності покарання, своєчасності, достатньої процесуальної забезпеченості притягнення до юридичної відповідальності); 3) принципи, зумовлені специфікою дисциплінарної відповідальності (широти меж розсу-

ду суб'єкта дисциплінарної влади, обов'язковості порушення провадження у справі про дисциплінарний проступок, невизначеності меж покарання, відповідності меж покарання, відповідності дисциплінарного проступку й покарання, багатоманітності видів дисциплінарних стягнень) [846, с. 42].

Разом з тим, потрібно зазначити, що на законодавчому рівні визначення поняття «дисциплінарна відповідальність» міститься Законі України «Про державну службу» (2011 р.), який набере чинності 01.01.2016 р. в частині, що регламентує дисциплінарну відповідальність державного службовця. Відповідно до ст. 52 дисциплінарна відповідальність полягає у накладенні на державного службовця дисциплінарних стягнень за вчинення дисциплінарних проступків, визначених цим Законом.

Зауважимо, що діючий Закон України «Про державну службу» (1993 р.), який визначив лише окремі положення щодо особливостей дисциплінарної відповідальності державних службовців, без їх конкретизації та Кодекс законів про працю України, який визначає підстави та порядок притягнення до дисциплінарної відповідальності як виду юридичної відповідальності, не містять поняття «дисциплінарна відповідальність».

У юридичній літературі можна виокремити такі підходи до визначення поняття «дисциплінарна відповідальність» (див. Додаток III)

Отже, на підставі аналізу юридичної літератури можна стверджувати про наявність різноманітних поглядів учених щодо розуміння сутності дисциплінарної відповідальності. Вчені розуміють дисциплінарну відповідальність, як один із видів юридичної відповідальності, що застосовується до державних службовців за невиконання чи неналежне виконання службових обов'язків, порушення обмежень, пов'язаних з проходженням державної служби, за що чинним законодавством України передбачено накладення дисциплінарних стягнень.

Дисциплінарна відповідальність регламентується Законом України «Про державну службу» та Кодексом законів про працю України, які вказують на особливості дисциплінарної відповідальності. Для окремих видів державних службовців зазначений вид відповідальності регламентується виключно адміністративно-правовими нормами, передбаченими в законах, статутах і положеннях про дисципліну, зокрема: Дисциплінарним статутом прокуратури України (затверджений постановою Верховної Ради України від 6 листопада 1991 р. № 1796-XII), Дисциплінарним статутом органів внутрішніх справ Української РСР (затверджений Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 29 липня 1991 р. № 1368-XII).

ду суб'єкта дисциплінарної влади, обов'язковості порушення провадження у справі про дисциплінарний проступок, невизначеності меж покарання, відповідності меж покарання, відповідності дисциплінарного проступку й покарання, багатоманітності видів дисциплінарних стягнень) [846, с. 42].

Разом з тим, потрібно зазначити, що на законодавчому рівні визначення поняття «дисциплінарна відповідальність» міститься Законі України «Про державну службу» (2011 р.), який набере чинності 01.01.2016 р. в частині, що регламентує дисциплінарну відповідальність державного службовця. Відповідно до ст. 52 дисциплінарна відповідальність полягає у накладенні на державного службовця дисциплінарних стягнень за вчинення дисциплінарних проступків, визначених цим Законом.

Зауважимо, що діючий Закон України «Про державну службу» (1993 р.), який визначив лише окремі положення щодо особливостей дисциплінарної відповідальності державних службовців, без їх конкретизації та Кодекс законів про працю України, який визначає підстави та порядок притягнення до дисциплінарної відповідальності як виду юридичної відповідальності, не містять поняття «дисциплінарна відповідальність».

У юридичній літературі можна виокремити такі підходи до визначення поняття «дисциплінарна відповідальність» (див. Додаток III)

Отже, на підставі аналізу юридичної літератури можна стверджувати про наявність різноманітних поглядів учених щодо розуміння сутності дисциплінарної відповідальності. Вчені розуміють дисциплінарну відповідальність, як один із видів юридичної відповідальності, що застосовується до державних службовців за невиконання чи неналежне виконання службових обов'язків, порушення обмежень, пов'язаних з проходженням державної служби, за що чинним законодавством України передбачено накладення дисциплінарних стягнень.

Дисциплінарна відповідальність регламентується Законом України «Про державну службу» та Кодексом законів про працю України, які вказують на особливості дисциплінарної відповідальності. Для окремих видів державних службовців зазначений вид відповідальності регламентується виключно адміністративно-правовими нормами, передбаченими в законах, статутах і положеннях про дисципліну, зокрема: Дисциплінарним статутом прокуратури України (затверджений постановою Верховної Ради України від 6 листопада 1991 р. № 1796-XII), Дисциплінарним статутом органів внутрішніх справ Української РСР (затверджений Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 29 липня 1991 р. № 1368-XII).

Водночас, для притягнення державного службовця органів внутрішніх справ до дисциплінарної відповідальності потрібна одночасно наявність таких трьох умов: якщо дія (бездіяльність) є протиправною. Наприклад, не може вважатися проступком відмова працівника виконувати додаткові обов'язки за іншою державною посадою без її згоди; якщо протиправна дія (бездіяльність) є винною, тобто вчинена навмисне або з необережності, іншими словами, невиконання працівником органів внутрішніх справ службових обов'язків з незалежних від нього причин; якщо не виконані саме посадові обов'язки, тобто обов'язки, що випливають з конкретних державних правовідносин, наприклад, працівник не дотримується охоронюваної законом державної таємниці [831, с. 179–180].

Правові підстави дисциплінарної відповідальності становлять собою сукупність нормативно-правових актів, у яких, по-перше, виражені вимоги, що пред'являються до суб'єктів цієї відповідальності, по-друге, встановлені заходи останньої за порушення таких вимог (недодержання, невиконання). Особливістю цієї відповідальності є відсутність систематизовано закріплених вимог, порушення яких викликає дисциплінарну відповідальність. Конкретні склади дисциплінарних проступків закріплюються нормативними актами, що видаються різними державними органами і які дуже складно систематизувати [851, с. 170].

Підставою дисциплінарної відповідальності є порушення трудових обов'язків, закріплених нормами трудового права, зокрема дотримання внутрішнього трудового розпорядку органу влади, а також дисциплінарний проступок (порушення службової дисципліни) — протиправне, винне (умисне чи необережне) діяння (дія чи бездіяльність), що полягає у невиконанні або неналежному виконанні державним службовцем своїх службових обов'язків, за яке до нього може бути застосоване дисциплінарне стягнення. До дисциплінарних проступків можна віднести такі: порушення Присяги державного службовця; вияв неповаги до честі та гідності людини, державних символів; дії, що принижують гідність людини та завдають шкоди авторитету держслужби; невиконання або неналежне виконання службових повноважень; використання своїх повноважень у власних інтересах або в інтересах інших осіб; недотримання правил внутрішнього розпорядку органу влади; спричинення державним службовцем під час виконання службових обов'язків майнової шкоди органу влади, юридичним та фізичним особам тощо [837, с. 529].

М.В. Калашник зазначає, що підставою для настання дисциплінарної відповідальності може бути дисциплінарний проступок,

Водночас, для притягнення державного службовця органів внутрішніх справ до дисциплінарної відповідальності потрібна одночасно наявність таких трьох умов: якщо дія (бездіяльність) є протиправною. Наприклад, не може вважатися проступком відмова працівника виконувати додаткові обов'язки за іншою державною посадою без її згоди; якщо протиправна дія (бездіяльність) є винною, тобто вчинена навмисне або з необережності, іншими словами, невиконання працівником органів внутрішніх справ службових обов'язків з незалежних від нього причин; якщо не виконані саме посадові обов'язки, тобто обов'язки, що випливають з конкретних державних правовідносин, наприклад, працівник не дотримується охоронюваної законом державної таємниці [831, с. 179–180].

Правові підстави дисциплінарної відповідальності становлять собою сукупність нормативно-правових актів, у яких, по-перше, виражені вимоги, що пред'являються до суб'єктів цієї відповідальності, по-друге, встановлені заходи останньої за порушення таких вимог (недодержання, невиконання). Особливістю цієї відповідальності є відсутність систематизовано закріплених вимог, порушення яких викликає дисциплінарну відповідальність. Конкретні склади дисциплінарних проступків закріплюються нормативними актами, що видаються різними державними органами і які дуже складно систематизувати [851, с. 170].

Підставою дисциплінарної відповідальності є порушення трудових обов'язків, закріплених нормами трудового права, зокрема дотримання внутрішнього трудового розпорядку органу влади, а також дисциплінарний проступок (порушення службової дисципліни) — протиправне, винне (умисне чи необережне) діяння (дія чи бездіяльність), що полягає у невиконанні або неналежному виконанні державним службовцем своїх службових обов'язків, за яке до нього може бути застосоване дисциплінарне стягнення. До дисциплінарних проступків можна віднести такі: порушення Присяги державного службовця; вияв неповаги до честі та гідності людини, державних символів; дії, що принижують гідність людини та завдають шкоди авторитету держслужби; невиконання або неналежне виконання службових повноважень; використання своїх повноважень у власних інтересах або в інтересах інших осіб; недотримання правил внутрішнього розпорядку органу влади; спричинення державним службовцем під час виконання службових обов'язків майнової шкоди органу влади, юридичним та фізичним особам тощо [837, с. 529].

М.В. Калашник зазначає, що підставою для настання дисциплінарної відповідальності може бути дисциплінарний проступок,

тобто суспільно шкідливе, протиправне, винне діяння (дія чи бездіяльність), що полягає в невиконанні або неналежному виконанні працівником своїх службових обов'язків чи порушенні службової дисципліни, за що законом передбачена дисциплінарна відповідальність [727].

Потрібно зазначити, що правовою підставою притягнення до дисциплінарної відповідальності виступає вчинення дисциплінарного проступку. Зокрема, діяння є дисциплінарним проступком за наявності трьох умов: якщо діяння є протиправним; якщо діяння є винним, тобто вчинене навмисно або з необережності; якщо не виконані або неналежно виконані посадові обов'язки [158, с. 87].

Отже, дисциплінарна відповідальність, тобто матеріальна норма, може бути застосована тільки у разі чіткого дотримання визначеної в законодавстві процедури, під час якої встановлюється сам факт дисциплінарного проступку, об'єкт посягання, об'єктивна сторона проступку, збираються відповідні матеріали та докази обвинувачувального та виправдовувального характеру [852, с. 98].

В.В. Марков зазначає, що науковцями запропоновано велику кількість визначень дисциплінарного проступку. Усі вони здебільшого є досить ґрунтовними та відповідають сутності дисциплінарного проступку, однак більшість учених, намагаючись зробити визначення якомога змістовнішим, вдаються до зайвої деталізації та надмірного застосування оціночних категорій [853, с. 237].

О.Д. Новак вважає, що на сучасному етапі розвитку й удосконалення законодавства про державну службу та реформування у цій сфері визначення поняття дисциплінарного поступку державного службовця та аналіз його складу, сприятимуть здійсненню ефективних демократичних перетворень у системі державно-службових відносин. Удосконалення цього аспекту інституту дисциплінарної відповідальності державних службовців сприятиме підвищенню ефективності функціонування державних органів та апарату, забезпеченню належної якості надання державними службовцями управлінських послуг громадянам і задоволенню їх законних прав та інтересів [854, с. 133].

Відповідно до ст. 52 ч. 3 Закону України «Про державну службу» (2011 р.), який набере чинності 01.01.2016 р., дисциплінарними проступками є: 1) вияв неповаги до державних символів України; 2) невиконання або неналежне виконання в межах посадових обов'язків рішень державних органів та/або органів влади Автономної Республіки Крим, наказів, розпоряджень та доручень керівників, наданих у межах їхніх повноважень; 3) невиконання або неналежне виконання

тобто суспільно шкідливе, протиправне, винне діяння (дія чи бездіяльність), що полягає в невиконанні або неналежному виконанні працівником своїх службових обов'язків чи порушенні службової дисципліни, за що законом передбачена дисциплінарна відповідальність [727].

Потрібно зазначити, що правовою підставою притягнення до дисциплінарної відповідальності виступає вчинення дисциплінарного проступку. Зокрема, діяння є дисциплінарним проступком за наявності трьох умов: якщо діяння є протиправним; якщо діяння є винним, тобто вчинене навмисно або з необережності; якщо не виконані або неналежно виконані посадові обов'язки [158, с. 87].

Отже, дисциплінарна відповідальність, тобто матеріальна норма, може бути застосована тільки у разі чіткого дотримання визначеної в законодавстві процедури, під час якої встановлюється сам факт дисциплінарного проступку, об'єкт посягання, об'єктивна сторона проступку, збираються відповідні матеріали та докази обвинувачувального та виправдовувального характеру [852, с. 98].

В.В. Марков зазначає, що науковцями запропоновано велику кількість визначень дисциплінарного проступку. Усі вони здебільшого є досить ґрунтовними та відповідають сутності дисциплінарного проступку, однак більшість учених, намагаючись зробити визначення якомога змістовнішим, вдаються до зайвої деталізації та надмірного застосування оціночних категорій [853, с. 237].

О.Д. Новак вважає, що на сучасному етапі розвитку й удосконалення законодавства про державну службу та реформування у цій сфері визначення поняття дисциплінарного поступку державного службовця та аналіз його складу, сприятимуть здійсненню ефективних демократичних перетворень у системі державно-службових відносин. Удосконалення цього аспекту інституту дисциплінарної відповідальності державних службовців сприятиме підвищенню ефективності функціонування державних органів та апарату, забезпеченню належної якості надання державними службовцями управлінських послуг громадянам і задоволенню їх законних прав та інтересів [854, с. 133].

Відповідно до ст. 52 ч. 3 Закону України «Про державну службу» (2011 р.), який набере чинності 01.01.2016 р., дисциплінарними проступками є: 1) вияв неповаги до державних символів України; 2) невиконання або неналежне виконання в межах посадових обов'язків рішень державних органів та/або органів влади Автономної Республіки Крим, наказів, розпоряджень та доручень керівників, наданих у межах їхніх повноважень; 3) невиконання або неналежне виконання

посадових обов'язків; 4) перевищення службових повноважень, якщо воно не містить складу злочину або адміністративного правопорушення; 5) нежиття передбачених законом заходів щодо усунення конфлікту інтересів; 6) порушення обмежень щодо участі державного службовця у виборчому процесі, визначених виборчим законодавством; 7) порушення правил внутрішнього службового розпорядку; 8) порушення правил професійної етики державного службовця; 9) прогул, тобто відсутність державного службовця на робочому місці більше трьох годин підряд протягом робочого дня без поважних причин; 10) поява державного службовця на робочому місці у нетверезо-му стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння.

На думку К.Ю. Мельника, дисциплінарний проступок — це винне невиконання або неналежне виконання працівником своїх трудових обов'язків, передбачених трудовим законодавством, правилами внутрішнього трудового розпорядку, іншими локальними актами, актами соціального партнерства, а також невиконання або неналежне виконання правомірних вказівок роботодавця, виданих у межах умов трудового договору [855]. Наприклад, А.М. Колосков подає таку легальну дефініцію дисциплінарного проступку співробітника КВС: «невиконання або неналежне виконання співробітником КВС з його вини покладених на нього посадових обов'язків у разі, якщо це діяння не є адміністративним правопорушенням або злочином» [833, с. 45].

Зауважимо, що дисциплінарний проступок у широкому розумінні визначається як порушення трудової дисципліни. Чинне законодавство не дає визначення поняття «дисципліна». Очевидно, що дисципліну можна визначити як умову ефективного функціонування суспільства і держави, стан суспільних відносин, що передбачає особливі форми зв'язків і стосунків між суб'єктами дисциплінарних відносин, які спрямовані на неухильне додержання (виконання) встановлених у державі та суспільстві загальнообов'язкових вимог [856, с. 110].

Як зазначає К.О. Голікова, одним із різновидів дисципліни є служба, що полягає у неухильному додержанні (виконанні) вимог, передбачених законодавчими та підзаконними актами, насамперед з питань проходження служби, у тому числі контрактами (договорами) про працю, а також усними наказами (вказівками, розпорядженнями) керівників та начальників усіх рівнів, додержанні обмежень і заборон, встановлених законодавством, реалізації наданих прав у межах та в порядку, передбаченому законодавством [856, с. 110].

Водночас К.Ю. Мельник стверджує, що в ст. 2 Закону України «Про дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України»

посадових обов'язків; 4) перевищення службових повноважень, якщо воно не містить складу злочину або адміністративного правопорушення; 5) нежиття передбачених законом заходів щодо усунення конфлікту інтересів; 6) порушення обмежень щодо участі державного службовця у виборчому процесі, визначених виборчим законодавством; 7) порушення правил внутрішнього службового розпорядку; 8) порушення правил професійної етики державного службовця; 9) прогул, тобто відсутність державного службовця на робочому місці більше трьох годин підряд протягом робочого дня без поважних причин; 10) поява державного службовця на робочому місці у нетверезо-му стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння.

На думку К.Ю. Мельника, дисциплінарний проступок — це винне невиконання або неналежне виконання працівником своїх трудових обов'язків, передбачених трудовим законодавством, правилами внутрішнього трудового розпорядку, іншими локальними актами, актами соціального партнерства, а також невиконання або неналежне виконання правомірних вказівок роботодавця, виданих у межах умов трудового договору [855]. Наприклад, А.М. Колосков подає таку легальну дефініцію дисциплінарного проступку співробітника КВС: «невиконання або неналежне виконання співробітником КВС з його вини покладених на нього посадових обов'язків у разі, якщо це діяння не є адміністративним правопорушенням або злочином» [833, с. 45].

Зауважимо, що дисциплінарний проступок у широкому розумінні визначається як порушення трудової дисципліни. Чинне законодавство не дає визначення поняття «дисципліна». Очевидно, що дисципліну можна визначити як умову ефективного функціонування суспільства і держави, стан суспільних відносин, що передбачає особливі форми зв'язків і стосунків між суб'єктами дисциплінарних відносин, які спрямовані на неухильне додержання (виконання) встановлених у державі та суспільстві загальнообов'язкових вимог [856, с. 110].

Як зазначає К.О. Голікова, одним із різновидів дисципліни є служба, що полягає у неухильному додержанні (виконанні) вимог, передбачених законодавчими та підзаконними актами, насамперед з питань проходження служби, у тому числі контрактами (договорами) про працю, а також усними наказами (вказівками, розпорядженнями) керівників та начальників усіх рівнів, додержанні обмежень і заборон, встановлених законодавством, реалізації наданих прав у межах та в порядку, передбаченому законодавством [856, с. 110].

Водночас К.Ю. Мельник стверджує, що в ст. 2 Закону України «Про дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України»

міститься визначення понять «дисциплінарного проступку» та «службової дисципліни». Але, на думку вченого зазначені визначення є незовсім правильними. Адже національний законодавець вказує, що службова дисципліна полягає в дотриманні різних за значенням актів національного законодавства. А отже, за логікою законодавця, саме невиконання зазначених актів є дисциплінарним проступком. Однак, на думку вченого, й інші правопорушення також виражаються у невиконанні зазначених актів національного законодавства [855]. В.В. Марков наголошує, що визначення поняття дисциплінарного проступку, подане у ст. 2 Дисциплінарного статуту органів внутрішніх справ України, є більш коректним та обґрунтованим. На його думку, закінчити це визначення доцільно словами «яке тягне за собою накладення дисциплінарного стягнення», у зв'язку з цим воно набуде такого змісту: «Дисциплінарний проступок — невиконання чи неналежне виконання особою рядового або начальницького складу службової дисципліни, яке тягне за собою накладення дисциплінарного стягнення» [853, с. 237].

В.В. Конопльов стверджує, що працівники органів внутрішніх справ несуть дисциплінарну відповідальність також за вчинення більшості адміністративних проступків, злочинів, за шкоду, заподіяну державі як під час виконання службових обов'язків, так і поза службою, які до дисциплінарних проступків віднести важко [728, с. 162].

А.М. Колосков зазначає, що складність законодавчого розмежування дисциплінарного проступку співробітника КВС і адміністративного правопорушення обумовлена їх схожістю. Об'єкт дисциплінарного проступку — службова дисципліна в КВС. При цьому дисциплінарним проступком заподіюється шкода не тільки інтересам конкретного колективу, а й інтересам усієї держави і суспільства в цілому, оскільки службова дисципліна в КВС безпосередньо впливає на ефективність виконання кримінальних покарань, а отже, і на безпеку держави і суспільства в цілому. Публічний інтерес, а саме інтерес державної служби в органах і установах КВС, з одного боку, і інтереси конкретного трудового колектива — з іншого, визначають двоїсту природу об'єкта посягання дисциплінарного проступку співробітника КВС. Адміністративним правопорушенням також завдається шкода суспільним відносинам, які мають публічний характер. Тобто, об'єкт посягання потрібно вважати критерієм розмежування дисциплінарного проступку і посадового адміністративного правопорушення з певною часткою умовності. Таке розмежування багато в чому залежить від розсуду законодавця [833, с. 45].

міститься визначення понять «дисциплінарного проступку» та «службової дисципліни». Але, на думку вченого зазначені визначення є незовсім правильними. Адже національний законодавець вказує, що службова дисципліна полягає в дотриманні різних за значенням актів національного законодавства. А отже, за логікою законодавця, саме невиконання зазначених актів є дисциплінарним проступком. Однак, на думку вченого, й інші правопорушення також виражаються у невиконанні зазначених актів національного законодавства [855]. В.В. Марков наголошує, що визначення поняття дисциплінарного проступку, подане у ст. 2 Дисциплінарного статуту органів внутрішніх справ України, є більш коректним та обґрунтованим. На його думку, закінчити це визначення доцільно словами «яке тягне за собою накладення дисциплінарного стягнення», у зв'язку з цим воно набуде такого змісту: «Дисциплінарний проступок — невиконання чи неналежне виконання особою рядового або начальницького складу службової дисципліни, яке тягне за собою накладення дисциплінарного стягнення» [853, с. 237].

В.В. Конопльов стверджує, що працівники органів внутрішніх справ несуть дисциплінарну відповідальність також за вчинення більшості адміністративних проступків, злочинів, за шкоду, заподіяну державі як під час виконання службових обов'язків, так і поза службою, які до дисциплінарних проступків віднести важко [728, с. 162].

А.М. Колосков зазначає, що складність законодавчого розмежування дисциплінарного проступку співробітника КВС і адміністративного правопорушення обумовлена їх схожістю. Об'єкт дисциплінарного проступку — службова дисципліна в КВС. При цьому дисциплінарним проступком заподіюється шкода не тільки інтересам конкретного колективу, а й інтересам усієї держави і суспільства в цілому, оскільки службова дисципліна в КВС безпосередньо впливає на ефективність виконання кримінальних покарань, а отже, і на безпеку держави і суспільства в цілому. Публічний інтерес, а саме інтерес державної служби в органах і установах КВС, з одного боку, і інтереси конкретного трудового колектива — з іншого, визначають двоїсту природу об'єкта посягання дисциплінарного проступку співробітника КВС. Адміністративним правопорушенням також завдається шкода суспільним відносинам, які мають публічний характер. Тобто, об'єкт посягання потрібно вважати критерієм розмежування дисциплінарного проступку і посадового адміністративного правопорушення з певною часткою умовності. Таке розмежування багато в чому залежить від розсуду законодавця [833, с. 45].

Потрібно зазначити, що в теорії та на практиці найчастіше досить складно відмежувати адміністративне корупційне правопорушення від корупційного злочину, цивільно-правове корупційне правопорушення від злочину, корупційний дисциплінарний проступок від адміністративного правопорушення та злочину. Так, корупційні проступки по службі зазвичай проявляються в такому використанні свого посадового статусу для отримання благ, за який передбачено дисциплінарне стягнення (наприклад, суміщення державної служби з роботою в комерційних організаціях; у випадках установи комерційних структур з використанням коштів державних підприємств, на які посадові особи працюють, участь у керівництві цими комерційними структурами, забезпечення комерційним структурам привілейованого становища і тощо). Такі види корупційних правопорушень на практиці не піддаються повному обліку і систематизації, оскільки визначаються довільно керівними органами. Багато з них перебувають у постійній реорганізації державних, муніципальних, комерційних та інших організацій та їх філій [857, с.151–152].

Наприклад, у законодавстві Республіки Таджикистан подано перелік дисциплінарних корупційних проступків. Згідно зі статтею 11 Закону «Про боротьбу з корупцією в республіки Таджикистан» [569] під дисциплінарним проступком корупційного характеру, якщо відсутній склад кримінального діяння, розуміється: використання свого статусу при вирішенні питань, які зачіпають особисті інтереси, їх близьких родичів або третіх осіб; перешкоджання або незаконне втручання у здійснення діяльності правоохоронних та контролюючих органів на певній території або щодо конкретних об'єктів як конкретних осіб; участь як повірених фізичних або юридичних осіб у справах органу, в якому вони перебувають на службі, або йому підлеглого, або діяльність якого вони контролюють та ін. [569].

Отже, вчинення антикорупційного правопорушення є дисциплінарним проступком, оскільки містить усі його ознаки. Зокрема, дисциплінарний корупційний проступок характеризується рядом загальних ознак, спільних з ознаками інших дисциплінарних проступків державних посадових осіб, а саме: суспільна шкода, неправність, винність, караність.

До дисциплінарних корупційних проступків потрібно віднести порушення, які мають ознаки корупції, але не містять складу кримінального злочину або адміністративного правопорушення, вчинені при виконанні своїх професійних обов'язків з використанням свого посадового статусу, за які передбачена дисциплінарна відповідальність.

Потрібно зазначити, що в теорії та на практиці найчастіше досить складно відмежувати адміністративне корупційне правопорушення від корупційного злочину, цивільно-правове корупційне правопорушення від злочину, корупційний дисциплінарний проступок від адміністративного правопорушення та злочину. Так, корупційні проступки по службі зазвичай проявляються в такому використанні свого посадового статусу для отримання благ, за який передбачено дисциплінарне стягнення (наприклад, суміщення державної служби з роботою в комерційних організаціях; у випадках установи комерційних структур з використанням коштів державних підприємств, на які посадові особи працюють, участь у керівництві цими комерційними структурами, забезпечення комерційним структурам привілейованого становища і тощо). Такі види корупційних правопорушень на практиці не піддаються повному обліку і систематизації, оскільки визначаються довільно керівними органами. Багато з них перебувають у постійній реорганізації державних, муніципальних, комерційних та інших організацій та їх філій [857, с.151–152].

Наприклад, у законодавстві Республіки Таджикистан подано перелік дисциплінарних корупційних проступків. Згідно зі статтею 11 Закону «Про боротьбу з корупцією в республіки Таджикистан» [569] під дисциплінарним проступком корупційного характеру, якщо відсутній склад кримінального діяння, розуміється: використання свого статусу при вирішенні питань, які зачіпають особисті інтереси, їх близьких родичів або третіх осіб; перешкоджання або незаконне втручання у здійснення діяльності правоохоронних та контролюючих органів на певній території або щодо конкретних об'єктів як конкретних осіб; участь як повірених фізичних або юридичних осіб у справах органу, в якому вони перебувають на службі, або йому підлеглого, або діяльність якого вони контролюють та ін. [569].

Отже, вчинення антикорупційного правопорушення є дисциплінарним проступком, оскільки містить усі його ознаки. Зокрема, дисциплінарний корупційний проступок характеризується рядом загальних ознак, спільних з ознаками інших дисциплінарних проступків державних посадових осіб, а саме: суспільна шкода, неправність, винність, караність.

До дисциплінарних корупційних проступків потрібно віднести порушення, які мають ознаки корупції, але не містять складу кримінального злочину або адміністративного правопорушення, вчинені при виконанні своїх професійних обов'язків з використанням свого посадового статусу, за які передбачена дисциплінарна відповідальність.

Зауважимо, що у постанові Пленуму Верховного Суду України № 9 від 06.11.1992 «Про практику розгляду судами трудових спорів», зокрема у п. 22 подано перелік підстав для звільнення, які визнає дисциплінарними проступками, і доцільно зауважити, що вчинення корупційного правопорушення серед вказаних підстав немає.

Потрібно зазначити, що необхідно розмежовувати види дисциплінарної відповідальності на загальну та спеціальну. Зокрема, загальна дисциплінарна відповідальність настає на підставі норм КЗпП України і правил внутрішнього трудового розпорядку. Вона поширюється на більшість працюючих, на яких не поширюється дія статутів і положень про дисципліну. Водночас спеціальна дисциплінарна відповідальність передбачена тільки для конкретно визначених категорій працівників на підставі статутів і положень про дисципліну і спеціальних нормативних актів.

Л.М. Корнута зазначає, що види дисциплінарних стягнень, які можуть застосовуватися до державного службовця за вчинення дисциплінарного проступку, доречно поділити на загальні і спеціальні. До загальних потрібно віднести дисциплінарні стягнення, що визначені Законом «Про державну службу» (1993 р., 2011 р.). Такі види стягнень можуть застосовуватися до держслужбовців усіх видів державної служби. Спеціальними дисциплінарними стягненнями є стягнення, визначені в Дисциплінарних статутах та застосовуються щодо окремих державних службовців певного виду державної служби [858, с. 166].

На думку І.В. Лазора, спеціальна дисциплінарна відповідальність застосовується одночасно із загальною дисциплінарною відповідальністю. Але тоді не зрозуміло, що слугує критерієм відмежування загальної дисциплінарної відповідальності від спеціальної дисциплінарної відповідальності. Чинне трудове законодавство не закріплює поняття спеціального дисциплінарного проступку, який слугував би підставою застосування до особи спеціальної дисциплінарної відповідальності [859, с. 223–224]. Зокрема, Ю.В. Яшина виділяє основні особливості спеціальної дисциплінарної відповідальності порівняно із загальною: чітко встановлене коло суб'єктів такої відповідальності у межах конкретного державного органу, повніше визначення дисциплінарного проступку та ширше коло заходів дисциплінарного впливу [860, с. 68].

Н.М. Вапнярчук вважає, що спеціальна дисциплінарна відповідальність встановлена для вузького кола працівників; її суб'єктом є працівник, який несе дисциплінарну відповідальність за спеціальними нормативно-правовими актами: статутами, положеннями, законами; передбачає застосування пецифічних заходів дисциплінарного впливу.

Зауважимо, що у постанові Пленуму Верховного Суду України № 9 від 06.11.1992 «Про практику розгляду судами трудових спорів», зокрема у п. 22 подано перелік підстав для звільнення, які визнає дисциплінарними проступками, і доцільно зауважити, що вчинення корупційного правопорушення серед вказаних підстав немає.

Потрібно зазначити, що необхідно розмежовувати види дисциплінарної відповідальності на загальну та спеціальну. Зокрема, загальна дисциплінарна відповідальність настає на підставі норм КЗпП України і правил внутрішнього трудового розпорядку. Вона поширюється на більшість працюючих, на яких не поширюється дія статутів і положень про дисципліну. Водночас спеціальна дисциплінарна відповідальність передбачена тільки для конкретно визначених категорій працівників на підставі статутів і положень про дисципліну і спеціальних нормативних актів.

Л.М. Корнута зазначає, що види дисциплінарних стягнень, які можуть застосовуватися до державного службовця за вчинення дисциплінарного проступку, доречно поділити на загальні і спеціальні. До загальних потрібно віднести дисциплінарні стягнення, що визначені Законом «Про державну службу» (1993 р., 2011 р.). Такі види стягнень можуть застосовуватися до держслужбовців усіх видів державної служби. Спеціальними дисциплінарними стягненнями є стягнення, визначені в Дисциплінарних статутах та застосовуються щодо окремих державних службовців певного виду державної служби [858, с. 166].

На думку І.В. Лазора, спеціальна дисциплінарна відповідальність застосовується одночасно із загальною дисциплінарною відповідальністю. Але тоді не зрозуміло, що слугує критерієм відмежування загальної дисциплінарної відповідальності від спеціальної дисциплінарної відповідальності. Чинне трудове законодавство не закріплює поняття спеціального дисциплінарного проступку, який слугував би підставою застосування до особи спеціальної дисциплінарної відповідальності [859, с. 223–224]. Зокрема, Ю.В. Яшина виділяє основні особливості спеціальної дисциплінарної відповідальності порівняно із загальною: чітко встановлене коло суб'єктів такої відповідальності у межах конкретного державного органу, повніше визначення дисциплінарного проступку та ширше коло заходів дисциплінарного впливу [860, с. 68].

Н.М. Вапнярчук вважає, що спеціальна дисциплінарна відповідальність встановлена для вузького кола працівників; її суб'єктом є працівник, який несе дисциплінарну відповідальність за спеціальними нормативно-правовими актами: статутами, положеннями, законами; передбачає застосування пецифічних заходів дисциплінарного впливу.

Зокрема, найхарактернішими рисами спеціальної дисциплінарної відповідальності є такі: обмежена сфера та коло суб'єктів її застосування; специфічні заходи дисциплінарного впливу (зазвичай більш жорсткі стягнення); визначене коло суб'єктів, які можуть її застосовувати; особливий порядок накладення та оскарження дисциплінарних стягнень; наявність спеціальних нормативних актів [848, с. 102].

На думку Н.М. Вапнярчука, спеціальна дисциплінарна відповідальність — це окремий вид дисциплінарної відповідальності чітко визначених суб'єктів, які за вчинений дисциплінарний проступок можуть залучатися в межах спеціальних нормативних актів до більш жорстких заходів дисциплінарного впливу з особливим порядком накладення та оскарження дисциплінарних стягнень [848, с. 102]. І.В. Лазор пропонує таку редакцію визначення спеціальної дисциплінарної відповідальності: спеціальна дисциплінарна відповідальність — це обов'язок працівника, чия трудова діяльність пов'язана з використанням джерел підвищеної небезпеки або з безпосереднім захистом конституційних прав громадян, перетерпіти несприятливі наслідки порушення своїх обов'язків у встановлених спеціальним законом межах, що покладається у встановленому спеціальним законом порядку. Запропоноване визначення містить у собі основні ознаки спеціальної дисциплінарної відповідальності, а саме: 1) наявність спеціального суб'єкта; 2) наявність спеціальних видів стягнень; 3) наявність спеціального порядку застосування [859, с. 226].

А.М. Колосков, проводячи розмежування дисциплінарної відповідальності з іншими видами відповідальності співробітників КВС, зазначає, що дисциплінарна відповідальність співробітників КВС регламентована законодавством про службу в КВС. У деяких випадках питання дисциплінарної відповідальності регулюються трудовим законодавством. Але це здійснюється тоді, коли в законодавстві про службу ці питання не прописані і на трудове законодавство робиться посилання. На думку вченого, для розмежування дисциплінарної відповідальності співробітників КВС з іншими видами юридичної відповідальності потрібно застосовувати такі підстави: вид правопорушення; ступінь його суспільної небезпеки; правові наслідки, тобто покарання [833, с. 46].

Е.А. Лумпов зазначає, що дисциплінарна відповідальність дуже близька до адміністративної, оскільки настає у позасудовому порядку, але найголовніше — її відмінність в тому, що вона застосовується в рамках, коли винний підпорядкований органу або посадовій особі, підставою для залучення є дисциплінарний (службовий) проступок, за що на винного накладається дисциплінарне стягнення [823].

Зокрема, найхарактернішими рисами спеціальної дисциплінарної відповідальності є такі: обмежена сфера та коло суб'єктів її застосування; специфічні заходи дисциплінарного впливу (зазвичай більш жорсткі стягнення); визначене коло суб'єктів, які можуть її застосовувати; особливий порядок накладення та оскарження дисциплінарних стягнень; наявність спеціальних нормативних актів [848, с. 102].

На думку Н.М. Вапнярчука, спеціальна дисциплінарна відповідальність — це окремий вид дисциплінарної відповідальності чітко визначених суб'єктів, які за вчинений дисциплінарний проступок можуть залучатися в межах спеціальних нормативних актів до більш жорстких заходів дисциплінарного впливу з особливим порядком накладення та оскарження дисциплінарних стягнень [848, с. 102]. І.В. Лазор пропонує таку редакцію визначення спеціальної дисциплінарної відповідальності: спеціальна дисциплінарна відповідальність — це обов'язок працівника, чия трудова діяльність пов'язана з використанням джерел підвищеної небезпеки або з безпосереднім захистом конституційних прав громадян, перетерпіти несприятливі наслідки порушення своїх обов'язків у встановлених спеціальним законом межах, що покладається у встановленому спеціальним законом порядку. Запропоноване визначення містить у собі основні ознаки спеціальної дисциплінарної відповідальності, а саме: 1) наявність спеціального суб'єкта; 2) наявність спеціальних видів стягнень; 3) наявність спеціального порядку застосування [859, с. 226].

А.М. Колосков, проводячи розмежування дисциплінарної відповідальності з іншими видами відповідальності співробітників КВС, зазначає, що дисциплінарна відповідальність співробітників КВС регламентована законодавством про службу в КВС. У деяких випадках питання дисциплінарної відповідальності регулюються трудовим законодавством. Але це здійснюється тоді, коли в законодавстві про службу ці питання не прописані і на трудове законодавство робиться посилання. На думку вченого, для розмежування дисциплінарної відповідальності співробітників КВС з іншими видами юридичної відповідальності потрібно застосовувати такі підстави: вид правопорушення; ступінь його суспільної небезпеки; правові наслідки, тобто покарання [833, с. 46].

Е.А. Лумпов зазначає, що дисциплінарна відповідальність дуже близька до адміністративної, оскільки настає у позасудовому порядку, але найголовніше — її відмінність в тому, що вона застосовується в рамках, коли винний підпорядкований органу або посадовій особі, підставою для залучення є дисциплінарний (службовий) проступок, за що на винного накладається дисциплінарне стягнення [823].

А.Ф. Ноздрачев стверджує, що дисциплінарна відповідальність відрізняється від адміністративної за її суб'єктом, а також органами, правомочними застосовувати стягнення. У трудових правовідносинах роботодавець має дисциплінарну відповідальність саме перед роботодавцем, а не перед державою (державним органом), як це відбувається при адміністративній відповідальності [802, с. 279].

Формально відрізняє дисциплінарну відповідальність від адміністративної характер санкцій. Найбільш поширені дисциплінарні санкції — це догана, сувора догана, звільнення з роботи (служби), а також попередження про неповну службову відповідальність, затримка у призначенні на вищу посаду чи у присвоєнні чергового звання, рангу, чину тощо, пониження на посаді чи в званні, ранзі тощо. Для адміністративної відповідальності найбільш характерні попередження, штраф і позбавлення спеціального права, наданого особі (права керування транспортними засобами, права полювання).

Зокрема, найважливіші відмінні особливості дисциплінарної відповідальності, це: 1) дисциплінарна відповідальність настає, як правило, за дисциплінарний проступок, але може наступати із вчинення інших правопорушень і навіть ганебних дій. 2) вона складається в застосуванні каральних санкцій — дисциплінарних стягнень; 3) право на її здійснення належить суб'єктам лінійної влади; вона, як правило, реалізується в рамках лінійної влади, щодо лінійно підлеглих керівникові членів колективу; 4) підстави і порядок настання дисциплінарної відповідальності регулюються різними галузями права, а в розглянутих випадках дисциплінарна відповідальність врегульована адміністративним правом [829, с. 351].

С.В. Корольова вважає, що дисциплінарна відповідальність державних цивільних службовців відмінна від будь-якої іншої, оскільки специфіка службових функцій, виконуваних державними службовцями, передбачає наявність у них повноважень владного характеру, реалізація яких веде до прийняття рішень, які зачіпають практично всі найважливіші сторони соціального життя населення. Водночас, розробники національного плану з протидії корупції обійшли увагою дисциплінарну відповідальність державних службовців як таку, віддавши перевагу посиленню кримінальної відповідальності. На нашу думку, що це не зовсім правильно, оскільки дисциплінарна відповідальність наділена специфікою «оперативності» вживання заходів щодо винного і може слугувати ефективним засобом профілактики корупції [861].

Зокрема, відповідно до ст. 65 Закону України «Про запобігання корупції», особа яка вчинила корупційне правопорушення або пра-

А.Ф. Ноздрачев стверджує, що дисциплінарна відповідальність відрізняється від адміністративної за її суб'єктом, а також органами, правомочними застосовувати стягнення. У трудових правовідносинах роботодавець має дисциплінарну відповідальність саме перед роботодавцем, а не перед державою (державним органом), як це відбувається при адміністративній відповідальності [802, с. 279].

Формально відрізняє дисциплінарну відповідальність від адміністративної характер санкцій. Найбільш поширені дисциплінарні санкції — це догана, сувора догана, звільнення з роботи (служби), а також попередження про неповну службову відповідальність, затримка у призначенні на вищу посаду чи у присвоєнні чергового звання, рангу, чину тощо, пониження на посаді чи в званні, ранзі тощо. Для адміністративної відповідальності найбільш характерні попередження, штраф і позбавлення спеціального права, наданого особі (права керування транспортними засобами, права полювання).

Зокрема, найважливіші відмінні особливості дисциплінарної відповідальності, це: 1) дисциплінарна відповідальність настає, як правило, за дисциплінарний проступок, але може наступати із вчинення інших правопорушень і навіть ганебних дій. 2) вона складається в застосуванні каральних санкцій — дисциплінарних стягнень; 3) право на її здійснення належить суб'єктам лінійної влади; вона, як правило, реалізується в рамках лінійної влади, щодо лінійно підлеглих керівникові членів колективу; 4) підстави і порядок настання дисциплінарної відповідальності регулюються різними галузями права, а в розглянутих випадках дисциплінарна відповідальність врегульована адміністративним правом [829, с. 351].

С.В. Корольова вважає, що дисциплінарна відповідальність державних цивільних службовців відмінна від будь-якої іншої, оскільки специфіка службових функцій, виконуваних державними службовцями, передбачає наявність у них повноважень владного характеру, реалізація яких веде до прийняття рішень, які зачіпають практично всі найважливіші сторони соціального життя населення. Водночас, розробники національного плану з протидії корупції обійшли увагою дисциплінарну відповідальність державних службовців як таку, віддавши перевагу посиленню кримінальної відповідальності. На нашу думку, що це не зовсім правильно, оскільки дисциплінарна відповідальність наділена специфікою «оперативності» вживання заходів щодо винного і може слугувати ефективним засобом профілактики корупції [861].

Зокрема, відповідно до ст. 65 Закону України «Про запобігання корупції», особа яка вчинила корупційне правопорушення або пра-

вопорушення, пов'язане з корупцією, однак судом не застосовано до неї покарання або не накладено на неї стягнення у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, пов'язаними з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, або такою, що прирівнюється до цієї діяльності, підлягає притягненню до дисциплінарної відповідальності у встановленому законом порядку.

Разом з тим у ст. 65 Закону зазначено, що у разі вчинення від імені та в інтересах юридичної особи її уповноваженою особою злочину самостійно або у співучасті до юридичної особи у випадках, визначених Кримінальним кодексом України, застосовуються заходи кримінально-правового характеру. Водночас, коли судом не застосовано до особи, яка вчинила корупційне правопорушення або правопорушення, пов'язане з корупцією, покарання або не накладено на неї стягнення у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, пов'язаними з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, або такою, що прирівнюється до цієї діяльності, така особа підлягає притягненню до дисциплінарної відповідальності у встановленому законом порядку.

Зауважимо, що дисциплінарний корупційний проступок є підставою дисциплінарної відповідальності. Тобто, кримінально-процесуальні дії, здійснювані щодо державного службовця, зокрема затримання, порушення кримінальної справи, винесення обвинувального вироку, не є обов'язковою умовою для настання дисциплінарної відповідальності у зв'язку з корупційним проступком.

Крім того, Законом визначено, що тільки за вмотивованим рішенням суду може встановлюватись обмеження щодо зайняття діяльністю, пов'язаною з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, для осіб, звільнених у зв'язку з притягненням до відповідальності за корупційне правопорушення.

Особа, якій повідомлено про підозру у вчиненні нею злочину у сфері службової діяльності, підлягає відстороненню від виконання повноважень на посаді в порядку, визначеному законом. У разі коли щодо порушника антикорупційного законодавства складено протокол про адміністративне правопорушення, то він може бути відсторонений від виконання службових повноважень за рішенням керівника органу (установи, підприємства, організації), в якому працює, до закінчення розгляду справи судом. У разі закриття провадження у справі про адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією, у зв'язку з відсутністю події або складу адміністративного правопорушення відстороненій від виконання службових повноважень осо-

вопорушення, пов'язане з корупцією, однак судом не застосовано до неї покарання або не накладено на неї стягнення у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, пов'язаними з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, або такою, що прирівнюється до цієї діяльності, підлягає притягненню до дисциплінарної відповідальності у встановленому законом порядку.

Разом з тим у ст. 65 Закону зазначено, що у разі вчинення від імені та в інтересах юридичної особи її уповноваженою особою злочину самостійно або у співучасті до юридичної особи у випадках, визначених Кримінальним кодексом України, застосовуються заходи кримінально-правового характеру. Водночас, коли судом не застосовано до особи, яка вчинила корупційне правопорушення або правопорушення, пов'язане з корупцією, покарання або не накладено на неї стягнення у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, пов'язаними з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, або такою, що прирівнюється до цієї діяльності, така особа підлягає притягненню до дисциплінарної відповідальності у встановленому законом порядку.

Зауважимо, що дисциплінарний корупційний проступок є підставою дисциплінарної відповідальності. Тобто, кримінально-процесуальні дії, здійснювані щодо державного службовця, зокрема затримання, порушення кримінальної справи, винесення обвинувального вироку, не є обов'язковою умовою для настання дисциплінарної відповідальності у зв'язку з корупційним проступком.

Крім того, Законом визначено, що тільки за вмотивованим рішенням суду може встановлюватись обмеження щодо зайняття діяльністю, пов'язаною з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, для осіб, звільнених у зв'язку з притягненням до відповідальності за корупційне правопорушення.

Особа, якій повідомлено про підозру у вчиненні нею злочину у сфері службової діяльності, підлягає відстороненню від виконання повноважень на посаді в порядку, визначеному законом. У разі коли щодо порушника антикорупційного законодавства складено протокол про адміністративне правопорушення, то він може бути відсторонений від виконання службових повноважень за рішенням керівника органу (установи, підприємства, організації), в якому працює, до закінчення розгляду справи судом. У разі закриття провадження у справі про адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією, у зв'язку з відсутністю події або складу адміністративного правопорушення відстороненій від виконання службових повноважень осо-

бі відшкодовується середній заробіток за час вимушеного прогулу, пов'язаного з таким відстороненням. Збитки, шкода, завдані державі внаслідок вчинення корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, підлягають відшкодуванню особою, яка вчинила відповідне правопорушення, в установленому законом порядку.

Отже, дисциплінарна відповідальність за здійснення корупційного правопорушення є похідною від кримінальної та адміністративної відповідальності за такі самі правопорушення. Разом з тим особу можна притягнути до дисциплінарної відповідальності за корупційне правопорушення лише після набрання законної сили постановою чи вироком суду, у яких службовець визнається винуватим у вчиненні корупційних правопорушень.

Крім того, після закінчення розслідування відповідним державним органом (посадовою особою) не може бути прийнято рішення про застосування до винного іншого виду дисциплінарного стягнення, як звільнення з посади, оскільки це єдиний можливий вид дисциплінарного стягнення за корупційні правопорушення.

Наприклад, відповідно до ст. 14 ч. 8 п. 5 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [637], особи рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України, яких притягнуто до відповідальності за корупційні правопорушення, пов'язані з порушенням обмежень, підлягають звільненню із служби у триденний строк з дня отримання відповідним органом або установою виконання покарань копії відповідного судового рішення, яке набрало законної сили.

Отже, до недоліків законодавчого регулювання потрібно віднести категоричність звільнення з посади, як дисциплінарного стягнення, що застосовується в разі порушення правил, встановлених у Законі України «Про запобігання корупції» [119]. Безумовно, застосування звільнення з посади недоцільно вважати виправданим, оскільки в спеціальній літературі воно розглядається як виключний (надзвичайний) захід дисциплінарної відповідальності, до якого може вдатися суб'єкт дисциплінарної влади, якщо інші заходи були вичерпані і не дали позитивного результату.

Зокрема, до службовців, крім дисциплінарних стягнень, предбачених чинним законодавством про працю України (згідно зі статтею 147 КЗпП України за порушення трудової дисципліни може бути застосований тільки один вид стягнень, як-от догана або звільнення). Разом з тим можуть застосовуватися такі заходи дисциплінарного впливу: відповідно до статті 14 Закону України «Про державну службу» до державних службовців за порушення трудової дисципліни пе-

бі відшкодовується середній заробіток за час вимушеного прогулу, пов'язаного з таким відстороненням. Збитки, шкода, завдані державі внаслідок вчинення корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, підлягають відшкодуванню особою, яка вчинила відповідне правопорушення, в установленому законом порядку.

Отже, дисциплінарна відповідальність за здійснення корупційного правопорушення є похідною від кримінальної та адміністративної відповідальності за такі самі правопорушення. Разом з тим особу можна притягнути до дисциплінарної відповідальності за корупційне правопорушення лише після набрання законної сили постановою чи вироком суду, у яких службовець визнається винуватим у вчиненні корупційних правопорушень.

Крім того, після закінчення розслідування відповідним державним органом (посадовою особою) не може бути прийнято рішення про застосування до винного іншого виду дисциплінарного стягнення, як звільнення з посади, оскільки це єдиний можливий вид дисциплінарного стягнення за корупційні правопорушення.

Наприклад, відповідно до ст. 14 ч. 8 п. 5 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [637], особи рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України, яких притягнуто до відповідальності за корупційні правопорушення, пов'язані з порушенням обмежень, підлягають звільненню із служби у триденний строк з дня отримання відповідним органом або установою виконання покарань копії відповідного судового рішення, яке набрало законної сили.

Отже, до недоліків законодавчого регулювання потрібно віднести категоричність звільнення з посади, як дисциплінарного стягнення, що застосовується в разі порушення правил, встановлених у Законі України «Про запобігання корупції» [119]. Безумовно, застосування звільнення з посади недоцільно вважати виправданим, оскільки в спеціальній літературі воно розглядається як виключний (надзвичайний) захід дисциплінарної відповідальності, до якого може вдатися суб'єкт дисциплінарної влади, якщо інші заходи були вичерпані і не дали позитивного результату.

Зокрема, до службовців, крім дисциплінарних стягнень, предбачених чинним законодавством про працю України (згідно зі статтею 147 КЗпП України за порушення трудової дисципліни може бути застосований тільки один вид стягнень, як-от догана або звільнення). Разом з тим можуть застосовуватися такі заходи дисциплінарного впливу: відповідно до статті 14 Закону України «Про державну службу» до державних службовців за порушення трудової дисципліни пе-

редбачені заходи дисциплінарного впливу, а саме: попередження про неповну службову відповідність; затримка до одного року у присвоєнні чергового рангу або у призначенні на вищу посаду.

Крім того, відповідно до Закону України «Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України» за порушення службової дисципліни на осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ, до останніх потрібно віднести співробітників пенітенціарної системи, можуть накладатися такі види дисциплінарних стягнень: 1) усне зауваження; 2) зауваження; 3) догана; 4) сувора догана; 5) попередження про неповну посадову відповідність; 6) звільнення з посади; 7) пониження в спеціальному званні на один ступінь; 8) звільнення з органів внутрішніх справ.

На підставі зазначеного вище за характером санкцій та мірою матеріальних наслідків для правопорушників дисциплінарні стягнення, передбачені Дисциплінарним статутом органів внутрішніх справ України, можна поділити на: заходи дисциплінарного впливу, які не змінюють правового стану порушника дисципліни і не пов'язані безпосередньо з негативними для нього матеріальними наслідками, це так звані «моральні стягнення» (зауваження, догани, суворі догани, попередження про неповну посадову відповідність, позбавлення нагрудного знаку); заходи дисциплінарного впливу, які змінюють правовий стан порушника дисципліни і тягнуть за собою негативні матеріальні і моральні наслідки (пониження в посаді, пониження в спеціальному званні, затримка у присвоєнні чергового спеціального звання або подання до його присвоєння на строк до одного року); *виключний (надзвичайний) захід дисциплінарного стягнення — звільнення з органу внутрішніх справ* [831, с. 184–185].

Без сумніву, заслуговує на увагу правова норма, що передбачена в Законі «Про боротьбу з корупцією в Республіці Таджикистан» [862], яка встановлює, що вчинення особами, уповноваженими на виконання державних функцій, або прирівняними до них особами якого-небудь із зазначених у частині 1 цієї статті правопорушення, якщо воно не має складу кримінального діяння, тягне накладення дисциплінарних стягнень у вигляді зауваження, догани або звільнення з посади. Водночас, якщо цими особами скоювалося два або більше зазначених вище правопорушень, а повторне вчинення протягом року одного з цих правопорушень після накладення дисциплінарного стягнення, це тягне звільнення з посади.

Отже, на нашу думку, в Законі України «Про запобігання корупції» [119], в розділі XI «Відповідальність за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення та усунення їх наслідків» у статті 65

редбачені заходи дисциплінарного впливу, а саме: попередження про неповну службову відповідність; затримка до одного року у присвоєнні чергового рангу або у призначенні на вищу посаду.

Крім того, відповідно до Закону України «Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України» за порушення службової дисципліни на осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ, до останніх потрібно віднести співробітників пенітенціарної системи, можуть накладатися такі види дисциплінарних стягнень: 1) усне зауваження; 2) зауваження; 3) догана; 4) сувора догана; 5) попередження про неповну посадову відповідність; 6) звільнення з посади; 7) пониження в спеціальному званні на один ступінь; 8) звільнення з органів внутрішніх справ.

На підставі зазначеного вище за характером санкцій та мірою матеріальних наслідків для правопорушників дисциплінарні стягнення, передбачені Дисциплінарним статутом органів внутрішніх справ України, можна поділити на: заходи дисциплінарного впливу, які не змінюють правового стану порушника дисципліни і не пов'язані безпосередньо з негативними для нього матеріальними наслідками, це так звані «моральні стягнення» (зауваження, догани, суворі догани, попередження про неповну посадову відповідність, позбавлення нагрудного знаку); заходи дисциплінарного впливу, які змінюють правовий стан порушника дисципліни і тягнуть за собою негативні матеріальні і моральні наслідки (пониження в посаді, пониження в спеціальному званні, затримка у присвоєнні чергового спеціального звання або подання до його присвоєння на строк до одного року); *виключний (надзвичайний) захід дисциплінарного стягнення — звільнення з органу внутрішніх справ* [831, с. 184–185].

Без сумніву, заслуговує на увагу правова норма, що передбачена в Законі «Про боротьбу з корупцією в Республіці Таджикистан» [862], яка встановлює, що вчинення особами, уповноваженими на виконання державних функцій, або прирівняними до них особами якого-небудь із зазначених у частині 1 цієї статті правопорушення, якщо воно не має складу кримінального діяння, тягне накладення дисциплінарних стягнень у вигляді зауваження, догани або звільнення з посади. Водночас, якщо цими особами скоювалося два або більше зазначених вище правопорушень, а повторне вчинення протягом року одного з цих правопорушень після накладення дисциплінарного стягнення, це тягне звільнення з посади.

Отже, на нашу думку, в Законі України «Про запобігання корупції» [119], в розділі XI «Відповідальність за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення та усунення їх наслідків» у статті 65

«Відповідальність за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення» доцільно розширити систему заходів дисциплінарної відповідальності державних службовців, спрямованих на подолання корупції, що повинно сприяти точнішій диференціації дисциплінарних стягнень залежно від дисциплінарних корупційних проступків. Зокрема, безпосередньо у законодавстві про корупцію необхідно передбачити такі види дисциплінарних стягнень, як: 1) зауваження; 2) догана; 3) попередження про неповну службу відповідальність; 4) звільнення з посади. Разом з тим потрібно чітко прописати, в якому випадку особа звільняється з посади. Наприклад, якщо особа скоїла два або більше зазначених у Законі корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, тягне накладення одного із дисциплінарних стягнень, а саме у вигляді зауваження, догани, попередження про неповну службу відповідальність, при повторному вчиненні протягом року одного з цих корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень після накладення дисциплінарного стягнення, тягне звільнення з посади.

Розглянувши питання правового регулювання притягнення до дисциплінарної відповідальності державних службовців за корупційні правопорушення або правопорушення, пов'язані з корупцією, можна зробити такі висновки:

1. За дисциплінарні проступки державні службовці підлягають дисциплінарній відповідальності. Порядок притягнення до такої відповідальності встановлений законодавством.

2. За корупційні правопорушення або правопорушення, пов'язані з корупцією, законодавець встановив відповідальність для державних службовців, проте така відповідальність не може розглядатися як дисциплінарна, оскільки встановлена окремими нормативно-правовими актами. Тобто, керівник, що схилиє співробітника до відповідальності за корупційні правопорушення або правопорушення, пов'язані з корупцією, застосовує не дисциплінарне стягнення: «звільнення з посади», а стягнення за корупційне правопорушення в порядку, встановленому ст. 14 Закону України «Про державну службу» (1993 р.) та ст.ст. 53.1, 53.2, 53.3, 53.4, 53.5, 53.6, 53.7 Закону України «Про державну службу» (2011 р.), який набере чинності 01.01.2016 р.

Отже, в структурі адміністративно-правового регулювання порушення антикорупційного законодавства як дисциплінарний проступок — невиконання або неналежне виконання державним службовцем або особою, що заміщає державну посаду, з його вини покладених на нього обов'язків, недотримання антикорупційних стандартів службової поведінки, встановлених з метою протидії корупції, за яке в за-

«Відповідальність за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення» доцільно розширити систему заходів дисциплінарної відповідальності державних службовців, спрямованих на подолання корупції, що повинно сприяти точнішій диференціації дисциплінарних стягнень залежно від дисциплінарних корупційних проступків. Зокрема, безпосередньо у законодавстві про корупцію необхідно передбачити такі види дисциплінарних стягнень, як: 1) зауваження; 2) догана; 3) попередження про неповну службу відповідальність; 4) звільнення з посади. Разом з тим потрібно чітко прописати, в якому випадку особа звільняється з посади. Наприклад, якщо особа скоїла два або більше зазначених у Законі корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, тягне накладення одного із дисциплінарних стягнень, а саме у вигляді зауваження, догани, попередження про неповну службу відповідальність, при повторному вчиненні протягом року одного з цих корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень після накладення дисциплінарного стягнення, тягне звільнення з посади.

Розглянувши питання правового регулювання притягнення до дисциплінарної відповідальності державних службовців за корупційні правопорушення або правопорушення, пов'язані з корупцією, можна зробити такі висновки:

1. За дисциплінарні проступки державні службовці підлягають дисциплінарній відповідальності. Порядок притягнення до такої відповідальності встановлений законодавством.

2. За корупційні правопорушення або правопорушення, пов'язані з корупцією, законодавець встановив відповідальність для державних службовців, проте така відповідальність не може розглядатися як дисциплінарна, оскільки встановлена окремими нормативно-правовими актами. Тобто, керівник, що схилиє співробітника до відповідальності за корупційні правопорушення або правопорушення, пов'язані з корупцією, застосовує не дисциплінарне стягнення: «звільнення з посади», а стягнення за корупційне правопорушення в порядку, встановленому ст. 14 Закону України «Про державну службу» (1993 р.) та ст.ст. 53.1, 53.2, 53.3, 53.4, 53.5, 53.6, 53.7 Закону України «Про державну службу» (2011 р.), який набере чинності 01.01.2016 р.

Отже, в структурі адміністративно-правового регулювання порушення антикорупційного законодавства як дисциплінарний проступок — невиконання або неналежне виконання державним службовцем або особою, що заміщає державну посаду, з його вини покладених на нього обов'язків, недотримання антикорупційних стандартів службової поведінки, встановлених з метою протидії корупції, за яке в за-

конодавстві, що визначає статус осіб, що заміщають державні посади, передбачена дисциплінарна відповідальність.

Зважаючи на викладене вище, дисциплінарна відповідальність за порушення антикорупційного законодавства — це юридична відповідальність, що настає внаслідок порушення норм Закону України «Про запобігання корупції» та інших нормативних актів, що регулюють порядок проходження державної служби та статус осіб, уповноважених на виконання державних функцій, або прирівняних до них осіб, застосовану державою в особі уповноваженого суб'єкта дисциплінарної влади до правопорушника, на якого покладається обов'язок зазнавати несприятливі наслідки призначеного дисциплінарного стягнення.

конодавстві, що визначає статус осіб, що заміщають державні посади, передбачена дисциплінарна відповідальність.

Зважаючи на викладене вище, дисциплінарна відповідальність за порушення антикорупційного законодавства — це юридична відповідальність, що настає внаслідок порушення норм Закону України «Про запобігання корупції» та інших нормативних актів, що регулюють порядок проходження державної служби та статус осіб, уповноважених на виконання державних функцій, або прирівняних до них осіб, застосовану державою в особі уповноваженого суб'єкта дисциплінарної влади до правопорушника, на якого покладається обов'язок зазнавати несприятливі наслідки призначеного дисциплінарного стягнення.

ВИСНОВКИ

У монографії вперше у вітчизняній адміністративно-правовій науці на основі теоретичних знань та практичних навичок отриманих в процесі проходження служби в пенітенціарній системі здійснено комплексне дослідження адміністративно-правових засад протидії корупції в Державній кримінально-виконавчій службі України. У роботі розроблені конкретні наукові висновки, пропозиції і практичні рекомендації щодо удосконалення механізму протидії корупції серед персоналу органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, що належать до компетенції ДПтС України.

Отримані результати свідчать про вирішення значної наукової проблеми, яка полягала у недостатній розробленості позицій з питань адміністративно-правових заходів протидії корупції серед персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України. У монографії викладено ряд положень, що характеризуються новизною. Зокрема:

Дослідивши розвиток понятійно-категоріальних основ явища корупції у сучасній юридичній науці і на практиці, встановлено, що, незважаючи на багаторазові спроби науковців і практиків, дати повне та змістовне визначення поняттю «корупція», не дали бажаних результатів.

З'ясовано, що сучасне трактування законодавцем поняття «корупція» не сприяє ефективній протидії її проявам у сфері реалізації публічної влади. Крім того дати її чітке, однозначне, всеохоплююче законодавче визначення на сьогодні неможливо. У зв'язку з цим вважаємо, що поняття «корупція» повинно визначатися на доктринальному, а не законодавчому рівні, оскільки дає узагальнене уявлення про корупцію як таку, що складається з різних за характером, але однакових за суттю діянь, які не зводяться до якогось одного конкретного виду правопорушення і проявляється в найрізноманітніших формах та тягнуть за собою кримінальну, адміністративну, дисциплінарну, цивільно-правову відповідальність. Крім того, виходячи із досвіду зарубіжних країн, відсутність закріпленого на законодавчому рівні поняття корупції не є суттєвою перешкодою на шляху запровадження ефективних засобів протидії цьому явищу.

ВИСНОВКИ

У монографії вперше у вітчизняній адміністративно-правовій науці на основі теоретичних знань та практичних навичок отриманих в процесі проходження служби в пенітенціарній системі здійснено комплексне дослідження адміністративно-правових засад протидії корупції в Державній кримінально-виконавчій службі України. У роботі розроблені конкретні наукові висновки, пропозиції і практичні рекомендації щодо удосконалення механізму протидії корупції серед персоналу органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, що належать до компетенції ДПтС України.

Отримані результати свідчать про вирішення значної наукової проблеми, яка полягала у недостатній розробленості позицій з питань адміністративно-правових заходів протидії корупції серед персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України. У монографії викладено ряд положень, що характеризуються новизною. Зокрема:

Дослідивши розвиток понятійно-категоріальних основ явища корупції у сучасній юридичній науці і на практиці, встановлено, що, незважаючи на багаторазові спроби науковців і практиків, дати повне та змістовне визначення поняттю «корупція», не дали бажаних результатів.

З'ясовано, що сучасне трактування законодавцем поняття «корупція» не сприяє ефективній протидії її проявам у сфері реалізації публічної влади. Крім того дати її чітке, однозначне, всеохоплююче законодавче визначення на сьогодні неможливо. У зв'язку з цим вважаємо, що поняття «корупція» повинно визначатися на доктринальному, а не законодавчому рівні, оскільки дає узагальнене уявлення про корупцію як таку, що складається з різних за характером, але однакових за суттю діянь, які не зводяться до якогось одного конкретного виду правопорушення і проявляється в найрізноманітніших формах та тягнуть за собою кримінальну, адміністративну, дисциплінарну, цивільно-правову відповідальність. Крім того, виходячи із досвіду зарубіжних країн, відсутність закріпленого на законодавчому рівні поняття корупції не є суттєвою перешкодою на шляху запровадження ефективних засобів протидії цьому явищу.

Проаналізувавши поняття «корупційного діяння» та порівнявши його з поняттям «корупційне правопорушення», встановлено, що останнє є значно ширшим за змістом і включає в себе перше.

З'ясовано, що поняття «корупційного праворушення» поданого в Законі України «Про запобігання корупції» ґрунтується на понятті явища корупції, до якого Законом віднесено отримання неправомірної вигоди, прийняття обіцянки чи пропозиції такої вигоди, а також надання такої обіцянки чи пропозиції.

Проаналізувавши різні пропозиції, на яких базується система заходів протидії корупції, визначено такі напрями: підвищення труднощів здійснення корупційних правопорушень; стримування ризику при їх вчиненні; зменшення вигоди від їх вчинення.

Встановлено, що основними пріоритетними напрямками, спрямованими на усунення причин та умов, що призводять до вчинення корупційних діянь, корупційних правопорушень та інших зловживань, пов'язаних із корупцією, мають бути:

1) постійний аналіз стану дотримання антикорупційного законодавства, звітування підрозділів установ виконання покарань про вчинені співробітниками органів, установ та слідчих ізоляторів, що належить до сфери управління Державної пенітенціарної служби України, корупційні діяння, корупційні правопорушення та інші зловживання, пов'язані з корупцією;

2) розробка пропозицій щодо проведення антикорупційних організаційних заходів у кадровій політиці: постійний контроль за виконанням службових обов'язків; жорсткий відбір кандидатів на службу та навчання у відомчі навчальні заклади; використання поліграфа для якісного відбору кандидатів на службу та проведення службових розслідувань; забезпечення перепідготовки кадрів; своєчасна посадова ротація кадрів тощо.

3) своєчасне та об'єктивне реагування на порушення дисципліни та недотримання положень Кодексу етики та службової поведінки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України;

4) створення каналів отримання від громадян, ув'язнених, засуджених інформації про корупційні діяння, вчинені співробітниками органів, установ та слідчих ізоляторів, що належить до сфери управління Державної пенітенціарної служби України;

5) своєчасне реагування на скарги, сигнали та повідомлення про можливі випадки корупційних діянь в органах, установах та слідчих ізоляторах, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України;

Проаналізувавши поняття «корупційного діяння» та порівнявши його з поняттям «корупційне правопорушення», встановлено, що останнє є значно ширшим за змістом і включає в себе перше.

З'ясовано, що поняття «корупційного праворушення» поданого в Законі України «Про запобігання корупції» ґрунтується на понятті явища корупції, до якого Законом віднесено отримання неправомірної вигоди, прийняття обіцянки чи пропозиції такої вигоди, а також надання такої обіцянки чи пропозиції.

Проаналізувавши різні пропозиції, на яких базується система заходів протидії корупції, визначено такі напрями: підвищення труднощів здійснення корупційних правопорушень; стримування ризику при їх вчиненні; зменшення вигоди від їх вчинення.

Встановлено, що основними пріоритетними напрямками, спрямованими на усунення причин та умов, що призводять до вчинення корупційних діянь, корупційних правопорушень та інших зловживань, пов'язаних із корупцією, мають бути:

1) постійний аналіз стану дотримання антикорупційного законодавства, звітування підрозділів установ виконання покарань про вчинені співробітниками органів, установ та слідчих ізоляторів, що належить до сфери управління Державної пенітенціарної служби України, корупційні діяння, корупційні правопорушення та інші зловживання, пов'язані з корупцією;

2) розробка пропозицій щодо проведення антикорупційних організаційних заходів у кадровій політиці: постійний контроль за виконанням службових обов'язків; жорсткий відбір кандидатів на службу та навчання у відомчі навчальні заклади; використання поліграфа для якісного відбору кандидатів на службу та проведення службових розслідувань; забезпечення перепідготовки кадрів; своєчасна посадова ротація кадрів тощо.

3) своєчасне та об'єктивне реагування на порушення дисципліни та недотримання положень Кодексу етики та службової поведінки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України;

4) створення каналів отримання від громадян, ув'язнених, засуджених інформації про корупційні діяння, вчинені співробітниками органів, установ та слідчих ізоляторів, що належить до сфери управління Державної пенітенціарної служби України;

5) своєчасне реагування на скарги, сигнали та повідомлення про можливі випадки корупційних діянь в органах, установах та слідчих ізоляторах, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України;

б) забезпечення гідного матеріального становища та нормальних житлових умов, побутової інфраструктури співробітників пенітенціарної системи;

7) запровадження стимулюючих норм до антикорупційної службової поведінки співробітників заохоченням за повідомлення про факт вчинення корупційного правопорушення або іншим чином сприяють у протидії корупції.

Наголошено, що серед основних передумов, що сприяють виникненню корупційних проявів серед співробітників органів і установ, слідчих ізоляторів ДПтС України, необхідно виділити такі: низький рівень реального грошового забезпечення, невідповідність заробітної плати і соціального захисту великому обсягу виконуваних обов'язків; відсутність ефективних механізмів контролю за ходом і якістю службової діяльності; відсутність альтернативних способів матеріальної і нематеріальної мотивації залежно від конкретних результатів у роботі; низький рівень реальної оцінки важливості виконаної роботи співробітниками з урахуванням змісту, характеру та з погляду її складності і навпаки; пасивність правоохоронних органів і інших державних органів щодо притягнення винних до відповідальності, що призводить до уникнення відповідальності за корупційні діяння та корупційні правопорушення, створення умов уявного благополуччя; несприятливий морально-психологічний клімат у підрозділах органів і установ, слідчих ізоляторів пенітенціарної системи; психологічні особливості особистості, що певною мірою виявляється у їх професійній деформації тощо.

На підставі аналізу розробок науковців, визначено кілька підходів до визначення поняття «корупційні ризики», які умовно можна поділити на теоретичні та нормативні. Встановлено, що всі вони зводяться до наявності сприятливих умов і обставин, що забезпечують можливість вступу в корупційні відносини для здійснення корупційного правопорушення. Відтак, вчиненню корупційного правопорушення передуює ситуація, що охоплює поняття «корупційний ризик».

Зроблено висновки, що усунення корупційних ризиків у діяльності персоналу кримінально-виконавчої системи виключить необхідність порушувати кримінальне і кримінально-виконавче законодавство, позитивно вплине на покращання їх роботи, а це, в свою чергу, обмежить можливість засуджених безкарно порушувати умови відбування покарань і не сприятиме поширенню традицій тюремної субкультури, а також підвищить авторитет співробітників пенітенціарної системи серед населення.

б) забезпечення гідного матеріального становища та нормальних житлових умов, побутової інфраструктури співробітників пенітенціарної системи;

7) запровадження стимулюючих норм до антикорупційної службової поведінки співробітників заохоченням за повідомлення про факт вчинення корупційного правопорушення або іншим чином сприяють у протидії корупції.

Наголошено, що серед основних передумов, що сприяють виникненню корупційних проявів серед співробітників органів і установ, слідчих ізоляторів ДПтС України, необхідно виділити такі: низький рівень реального грошового забезпечення, невідповідність заробітної плати і соціального захисту великому обсягу виконуваних обов'язків; відсутність ефективних механізмів контролю за ходом і якістю службової діяльності; відсутність альтернативних способів матеріальної і нематеріальної мотивації залежно від конкретних результатів у роботі; низький рівень реальної оцінки важливості виконаної роботи співробітниками з урахуванням змісту, характеру та з погляду її складності і навпаки; пасивність правоохоронних органів і інших державних органів щодо притягнення винних до відповідальності, що призводить до уникнення відповідальності за корупційні діяння та корупційні правопорушення, створення умов уявного благополуччя; несприятливий морально-психологічний клімат у підрозділах органів і установ, слідчих ізоляторів пенітенціарної системи; психологічні особливості особистості, що певною мірою виявляється у їх професійній деформації тощо.

На підставі аналізу розробок науковців, визначено кілька підходів до визначення поняття «корупційні ризики», які умовно можна поділити на теоретичні та нормативні. Встановлено, що всі вони зводяться до наявності сприятливих умов і обставин, що забезпечують можливість вступу в корупційні відносини для здійснення корупційного правопорушення. Відтак, вчиненню корупційного правопорушення передуює ситуація, що охоплює поняття «корупційний ризик».

Зроблено висновки, що усунення корупційних ризиків у діяльності персоналу кримінально-виконавчої системи виключить необхідність порушувати кримінальне і кримінально-виконавче законодавство, позитивно вплине на покращання їх роботи, а це, в свою чергу, обмежить можливість засуджених безкарно порушувати умови відбування покарань і не сприятиме поширенню традицій тюремної субкультури, а також підвищить авторитет співробітників пенітенціарної системи серед населення.

Звернено увагу, на те, що при конфлікті інтересів державний службовець стає перед вибором між особистою зацікавленістю, тобто можливістю отримати при виконанні посадових обов'язків доходи (безпідставного збагачення), та законними інтересами служби (неупередженого та об'єктивного виконання службовцем посадових обов'язків). Тобто, при конфлікті інтересів поступаються інтересами служби, зокрема, виникає суперечність між належним виконанням державним службовцем покладених на нього посадових (службових) обов'язків і особистими інтересами (корисливими цілями). Отже, конфлікт інтересів — ситуація, за якої особисті інтереси впливають на прийняття рішень державними службовцями.

Обґрунтовано, що державному службовцю (співробітнику) заборонено здійснювати службові (посадові) обов'язки за наявності конфлікту інтересів. При цьому обов'язком державного службовця є вжиття всіх необхідних заходів для запобігання або врегулювання конфлікту інтересів. Після того, як державному службовцю (співробітнику) стане відомо про конфлікт інтересів, він зобов'язаний негайно повідомити про нього свого безпосереднього керівника або керівника державного органу. Отримавши інформацію від державного службовця (співробітника) або з інших джерел, безпосередній керівник (керівництво державного органу) зобов'язаний оперативно вжити всіх необхідних заходів для запобігання та врегулювання конфлікту інтересів.

Зроблено висновок, що під визначення «конфлікт інтересів» потрапляє безліч життєвих ситуацій, в яких державний службовець (співробітник) може опинитися в процесі професійної діяльності, а саме при виконанні посадових (службових) обов'язків, оскільки межі між публічними і особистими інтересами не завжди визначені.

Наголошено, що антикорупційні стандарти службової поведінки державних службовців є складовою їх адміністративно-правового статусу, у зв'язку з цим до їх складу входять заборони, обмеження, обов'язки, стимули, а також вимоги морально-етичного характеру за недотримання яких застосовують заходи дисциплінарного, адміністративного або іншого впливу.

Під «антикорупційними стандартами службової поведінки державного службовця» як складовою адміністративно-правового статусу запропоновано розуміти сукупність законодавчо встановлених правил, виражених у вигляді заборон, обмежень, обов'язків і гарантій, дотримання яких спрямоване на неприйняття будь-якого прояву корупції та формування стійкої антикорупційної поведінки державного службовця.

Звернено увагу, на те, що при конфлікті інтересів державний службовець стає перед вибором між особистою зацікавленістю, тобто можливістю отримати при виконанні посадових обов'язків доходи (безпідставного збагачення), та законними інтересами служби (неупередженого та об'єктивного виконання службовцем посадових обов'язків). Тобто, при конфлікті інтересів поступаються інтересами служби, зокрема, виникає суперечність між належним виконанням державним службовцем покладених на нього посадових (службових) обов'язків і особистими інтересами (корисливими цілями). Отже, конфлікт інтересів — ситуація, за якої особисті інтереси впливають на прийняття рішень державними службовцями.

Обґрунтовано, що державному службовцю (співробітнику) заборонено здійснювати службові (посадові) обов'язки за наявності конфлікту інтересів. При цьому обов'язком державного службовця є вжиття всіх необхідних заходів для запобігання або врегулювання конфлікту інтересів. Після того, як державному службовцю (співробітнику) стане відомо про конфлікт інтересів, він зобов'язаний негайно повідомити про нього свого безпосереднього керівника або керівника державного органу. Отримавши інформацію від державного службовця (співробітника) або з інших джерел, безпосередній керівник (керівництво державного органу) зобов'язаний оперативно вжити всіх необхідних заходів для запобігання та врегулювання конфлікту інтересів.

Зроблено висновок, що під визначення «конфлікт інтересів» потрапляє безліч життєвих ситуацій, в яких державний службовець (співробітник) може опинитися в процесі професійної діяльності, а саме при виконанні посадових (службових) обов'язків, оскільки межі між публічними і особистими інтересами не завжди визначені.

Наголошено, що антикорупційні стандарти службової поведінки державних службовців є складовою їх адміністративно-правового статусу, у зв'язку з цим до їх складу входять заборони, обмеження, обов'язки, стимули, а також вимоги морально-етичного характеру за недотримання яких застосовують заходи дисциплінарного, адміністративного або іншого впливу.

Під «антикорупційними стандартами службової поведінки державного службовця» як складовою адміністративно-правового статусу запропоновано розуміти сукупність законодавчо встановлених правил, виражених у вигляді заборон, обмежень, обов'язків і гарантій, дотримання яких спрямоване на неприйняття будь-якого прояву корупції та формування стійкої антикорупційної поведінки державного службовця.

Поняття «механізм правового регулювання» потрібно визначити як систему правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин з метою досягнення його цілей та завдань для задоволення інтересів суб'єктів права, установлення й забезпечення правопорядку.

Встановлено, що різновидом механізму правового регулювання є механізм адміністративно-правового регулювання, який охоплює діяльність у сфері протидії корупції. Під поняттям «адміністративно-правовий механізм протидії корупції серед співробітників ДПтС» запропоновано розуміти встановлені нормами адміністративного права вимоги, спрямовані на забезпечення дотримання антикорупційних стандартів службової поведінки (антикорупційної поведінки) в діяльності співробітників ДПтС, попередження протиправних дій та притягнення до юридичної відповідальності за корупційно-небезпечну поведінку.

Уточнене місце та роль адміністративно-правового механізму протидії корупції, який включає певні елементи, комплексне та ефективне використання яких може приблизити до необхідного результату. Зокрема, структура механізму протидії корупції серед співробітників пенітенціарної системи складається з трьох основних елементів: норми адміністративного права, адміністративні правовідносини і акти застосування норм адміністративного права. Ці елементи перебувають у діалектичному зв'язку, відповідно до якого включаються в механізм протидії корупції в кримінально-виконавчій системі у певній послідовності, виконуючи певну функцію в цьому механізмі, що дає можливість досягнути позитивного результату.

Серед основних складових адміністративно-правового механізму протидії (попередження, запобігання та профілактики) корупції серед співробітників пенітенціарної системи виокремлено такі:

- норми адміністративного права, що визначають права та обов'язки суб'єктів зазначених суспільних правовідносин;
- адміністративні правовідносини у сфері протидії (попередження, запобігання та профілактики) корупції серед співробітників пенітенціарної системи як різновид суспільних відносин, які регламентуються правовими нормами та забезпечують взаємодію останніх із відповідними суб'єктами протидії (попередження, запобігання та профілактики) корупції серед співробітників пенітенціарної системи;
- нормативно-правові акти, які регламентують діяльність суб'єктів протидії (попередження, запобігання та профілактики) корупції серед співробітників пенітенціарної системи.

Поняття «механізм правового регулювання» потрібно визначити як систему правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин з метою досягнення його цілей та завдань для задоволення інтересів суб'єктів права, установлення й забезпечення правопорядку.

Встановлено, що різновидом механізму правового регулювання є механізм адміністративно-правового регулювання, який охоплює діяльність у сфері протидії корупції. Під поняттям «адміністративно-правовий механізм протидії корупції серед співробітників ДПтС» запропоновано розуміти встановлені нормами адміністративного права вимоги, спрямовані на забезпечення дотримання антикорупційних стандартів службової поведінки (антикорупційної поведінки) в діяльності співробітників ДПтС, попередження протиправних дій та притягнення до юридичної відповідальності за корупційно-небезпечну поведінку.

Уточнене місце та роль адміністративно-правового механізму протидії корупції, який включає певні елементи, комплексне та ефективне використання яких може приблизити до необхідного результату. Зокрема, структура механізму протидії корупції серед співробітників пенітенціарної системи складається з трьох основних елементів: норми адміністративного права, адміністративні правовідносини і акти застосування норм адміністративного права. Ці елементи перебувають у діалектичному зв'язку, відповідно до якого включаються в механізм протидії корупції в кримінально-виконавчій системі у певній послідовності, виконуючи певну функцію в цьому механізмі, що дає можливість досягнути позитивного результату.

Серед основних складових адміністративно-правового механізму протидії (попередження, запобігання та профілактики) корупції серед співробітників пенітенціарної системи виокремлено такі:

- норми адміністративного права, що визначають права та обов'язки суб'єктів зазначених суспільних правовідносин;
- адміністративні правовідносини у сфері протидії (попередження, запобігання та профілактики) корупції серед співробітників пенітенціарної системи як різновид суспільних відносин, які регламентуються правовими нормами та забезпечують взаємодію останніх із відповідними суб'єктами протидії (попередження, запобігання та профілактики) корупції серед співробітників пенітенціарної системи;
- нормативно-правові акти, які регламентують діяльність суб'єктів протидії (попередження, запобігання та профілактики) корупції серед співробітників пенітенціарної системи.

Узагальнено, що фундаментальне значення в розумінні адміністративно-правової протидії корупції у Державній кримінально-виконавчій службі України має саме термін «протидія», а не «боротьба», оскільки зазначений термін є комплексним поняттям, яке охоплює такі види діяльності, як: попередження, запобігання та профілактика, і тому є більш придатним для характеристики досліджуваного адміністративно-правового механізму протидії корупції ніж «боротьба».

Запропоновано визначення поняття «юридична відповідальність за вчинення корупційного правопорушення та правопорушення, пов'язаного з корупцією» — це врегульовані нормами Закону України «Про запобігання корупції» та іншими нормативними актами охоронні, відносні правовідносини, які виникають між державою в особі її спеціальних органів та особою-правопорушником, на якого покладається обов'язок зазнати негативні наслідки свого діяння за вчинене правопорушення, в строго передбаченому процесуальному порядку.

Звернуто увагу, на те, що до державних службовців пенітенціарної системи України за вчинення корупційних правопорушень може застосовуватись кримінальна, дисциплінарна та/або цивільно-правова відповідальність, а за правопорушення, пов'язане з корупцією, можуть бути застосовані всі види юридичної відповідальності.

Наголошено, що адміністративна відповідальність передбачена за:

- правопорушення, пов'язані з корупцією: порушення встановлених законом обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності; порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків; порушення вимог фінансового контролю; порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів; незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових повноважень; невжиття заходів щодо протидії корупції;

- невиконання законних вимог (приписів) Національного агентства з питань запобігання корупції;

- ненадання, надання завідомо недостовірної чи не в повному обсязі інформації Національному антикорупційному бюро України тощо.

Уточнено, що до інших видів адміністративних правопорушень, пов'язаних корупцією, можуть бути віднесені, наприклад, корупційний лобізм, корупційний фаворитизм, корупційний протекціонізм.

Під адміністративною відповідальністю за правопорушення, пов'язані з корупцією потрібно розуміти вид юридичної відповідальності у державному управлінні, який полягає в специфічному реагу-

Узагальнено, що фундаментальне значення в розумінні адміністративно-правової протидії корупції у Державній кримінально-виконавчій службі України має саме термін «протидія», а не «боротьба», оскільки зазначений термін є комплексним поняттям, яке охоплює такі види діяльності, як: попередження, запобігання та профілактика, і тому є більш придатним для характеристики досліджуваного адміністративно-правового механізму протидії корупції ніж «боротьба».

Запропоновано визначення поняття «юридична відповідальність за вчинення корупційного правопорушення та правопорушення, пов'язаного з корупцією» — це врегульовані нормами Закону України «Про запобігання корупції» та іншими нормативними актами охоронні, відносні правовідносини, які виникають між державою в особі її спеціальних органів та особою-правопорушником, на якого покладається обов'язок зазнати негативні наслідки свого діяння за вчинене правопорушення, в строго передбаченому процесуальному порядку.

Звернуто увагу, на те, що до державних службовців пенітенціарної системи України за вчинення корупційних правопорушень може застосовуватись кримінальна, дисциплінарна та/або цивільно-правова відповідальність, а за правопорушення, пов'язане з корупцією, можуть бути застосовані всі види юридичної відповідальності.

Наголошено, що адміністративна відповідальність передбачена за:

- правопорушення, пов'язані з корупцією: порушення встановлених законом обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності; порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків; порушення вимог фінансового контролю; порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів; незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових повноважень; невжиття заходів щодо протидії корупції;

- невиконання законних вимог (приписів) Національного агентства з питань запобігання корупції;

- ненадання, надання завідомо недостовірної чи не в повному обсязі інформації Національному антикорупційному бюро України тощо.

Уточнено, що до інших видів адміністративних правопорушень, пов'язаних корупцією, можуть бути віднесені, наприклад, корупційний лобізм, корупційний фаворитизм, корупційний протекціонізм.

Під адміністративною відповідальністю за правопорушення, пов'язані з корупцією потрібно розуміти вид юридичної відповідальності у державному управлінні, який полягає в специфічному реагу-

ванні держави на діяння, що не містить ознак корупції, але створюють умови для корупції, які проявляються в недотриманні встановлених законом вимог, заборон, обмежень та накладанні спеціально уповноваженим суб'єктом у сфері протидії корупції передбаченого законом адміністративного стягнення до суб'єкта правопорушення.

Запропоновано в Законі України «Про запобігання корупції» в розділі XI «Відповідальність за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення та усунення їх наслідків» у статті 65 «Відповідальність за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення» розширити систему заходів дисциплінарної відповідальності державних службовців, спрямованих на подолання корупції, що повинно сприяти точнішій диференціації дисциплінарних стягнень залежно від дисциплінарних корупційних проступків. Зокрема, безпосередньо у законодавстві про корупцію необхідно передбачити такі види дисциплінарних стягнень, як: 1) зауваження; 2) догана; 3) попередження про неповну службу відповідальності; 4) звільнення з посади. Сформульовано пропозицію, в якому випадку особа звільняється з посади. Наприклад, якщо особа скоїла два або більше зазначених у Законі корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, тягне накладення одного із дисциплінарних стягнень, а саме у вигляді зауваження, догани, попередження про неповну службу відповідальності, при повторному вчиненні протягом року одного з цих корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень після накладення дисциплінарного стягнення, тягне звільнення з посади.

З урахуванням правового регулювання притягнення до дисциплінарної відповідальності державних службовців за корупційні правопорушення або правопорушення, пов'язані з корупцією, зроблено висновок, що:

1. За дисциплінарні проступки державні службовці підлягають дисциплінарній відповідальності. Порядок притягнення до такої відповідальності встановлений законодавством.

2. За корупційні правопорушення або правопорушення, пов'язані з корупцією, законодавець встановив відповідальність для державних службовців, проте така відповідальність не може розглядатися як дисциплінарна, оскільки встановлена окремими нормативно-правовими актами. Тобто, керівник, що схиляє співробітника до відповідальності за корупційні правопорушення або правопорушення, пов'язані з корупцією, застосовує не дисциплінарне стягнення: «звільнення з посади», а стягнення за корупційне правопорушення в порядку, встановленому ст. 14 Закону України «Про державну служ-

ванні держави на діяння, що не містить ознак корупції, але створюють умови для корупції, які проявляються в недотриманні встановлених законом вимог, заборон, обмежень та накладанні спеціально уповноваженим суб'єктом у сфері протидії корупції передбаченого законом адміністративного стягнення до суб'єкта правопорушення.

Запропоновано в Законі України «Про запобігання корупції» в розділі XI «Відповідальність за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення та усунення їх наслідків» у статті 65 «Відповідальність за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення» розширити систему заходів дисциплінарної відповідальності державних службовців, спрямованих на подолання корупції, що повинно сприяти точнішій диференціації дисциплінарних стягнень залежно від дисциплінарних корупційних проступків. Зокрема, безпосередньо у законодавстві про корупцію необхідно передбачити такі види дисциплінарних стягнень, як: 1) зауваження; 2) догана; 3) попередження про неповну службу відповідальності; 4) звільнення з посади. Сформульовано пропозицію, в якому випадку особа звільняється з посади. Наприклад, якщо особа скоїла два або більше зазначених у Законі корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, тягне накладення одного із дисциплінарних стягнень, а саме у вигляді зауваження, догани, попередження про неповну службу відповідальності, при повторному вчиненні протягом року одного з цих корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень після накладення дисциплінарного стягнення, тягне звільнення з посади.

З урахуванням правового регулювання притягнення до дисциплінарної відповідальності державних службовців за корупційні правопорушення або правопорушення, пов'язані з корупцією, зроблено висновок, що:

1. За дисциплінарні проступки державні службовці підлягають дисциплінарній відповідальності. Порядок притягнення до такої відповідальності встановлений законодавством.

2. За корупційні правопорушення або правопорушення, пов'язані з корупцією, законодавець встановив відповідальність для державних службовців, проте така відповідальність не може розглядатися як дисциплінарна, оскільки встановлена окремими нормативно-правовими актами. Тобто, керівник, що схиляє співробітника до відповідальності за корупційні правопорушення або правопорушення, пов'язані з корупцією, застосовує не дисциплінарне стягнення: «звільнення з посади», а стягнення за корупційне правопорушення в порядку, встановленому ст. 14 Закону України «Про державну служ-

бу» (1993 р.) та ст.ст. 53.1, 53.2, 53.3, 53.4, 53.5, 53.6, 53.7 Закону України «Про державну службу» (2011 р.), який набере чинності 01.01.2016 р.

Зроблено висновок, що в структурі адміністративно-правового регулювання порушення антикорупційного законодавства як дисциплінарний проступок — є невиконання або неналежне виконання державним службовцем або особою, що заміщає державну посаду, з його вини покладених на нього обов'язків, недотримання антикорупційних стандартів службової поведінки, встановлених з метою протидії корупції, за яке в законодавстві, що визначає статус осіб, що заміщають державні посади, передбачена дисциплінарна відповідальність.

Під поняттям «дисциплінарна відповідальність за порушення антикорупційного законодавства» потрібно розуміти юридичну відповідальність, що настає внаслідок порушення норм Закону України «Про запобігання корупції» та інших нормативних актів, що регулюють порядок проходження державної служби та статус осіб, уповноважених на виконання державних функцій, або прирівняних до них осіб, застосовану державою в особі уповноваженого суб'єкта дисциплінарної влади до правопорушника, на якого покладається обов'язок зазнавати несприятливі наслідки призначеного дисциплінарного стягнення.

бу» (1993 р.) та ст.ст. 53.1, 53.2, 53.3, 53.4, 53.5, 53.6, 53.7 Закону України «Про державну службу» (2011 р.), який набере чинності 01.01.2016 р.

Зроблено висновок, що в структурі адміністративно-правового регулювання порушення антикорупційного законодавства як дисциплінарний проступок — є невиконання або неналежне виконання державним службовцем або особою, що заміщає державну посаду, з його вини покладених на нього обов'язків, недотримання антикорупційних стандартів службової поведінки, встановлених з метою протидії корупції, за яке в законодавстві, що визначає статус осіб, що заміщають державні посади, передбачена дисциплінарна відповідальність.

Під поняттям «дисциплінарна відповідальність за порушення антикорупційного законодавства» потрібно розуміти юридичну відповідальність, що настає внаслідок порушення норм Закону України «Про запобігання корупції» та інших нормативних актів, що регулюють порядок проходження державної служби та статус осіб, уповноважених на виконання державних функцій, або прирівняних до них осіб, застосовану державою в особі уповноваженого суб'єкта дисциплінарної влади до правопорушника, на якого покладається обов'язок зазнавати несприятливі наслідки призначеного дисциплінарного стягнення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Енгибарян Л. Н. Феномен коррупции в условиях глобализации (теоретический анализ) : автореферат диссертации на соискание ученой степени канд. социол. наук : спец. 22.00.01 «Теория, методология и история социологии» / Л. Н. Енгибарян. — Москва, 2006. — 32 с.
2. Акімов О. О. Психологічні аспекти проявів корупції в державному управлінні [Текст] / О. О. Акімов / Державне управління : теорія та практика. — 2014. — № 1. — С. 181–188.
3. Старицька О. Теоретичні аспекти корупції в органах державної влади [Текст] / О. Старицька // Підприємництво, господарство і право. — 2011. — № 2. — С. 90–93.
4. Камынин И. Антикоррупционное законодательство / И. Камынин // Законность. — 2003. — № 6. — С. 2–4.
5. Шекультиров Б. И. Коррупция в России : право, власть и нравственность [Электронный ресурс] / Шекультиров Б. И. — Режим доступа : <http://www.cyberleninka.ru/article/n/korrupsiya-v-rossii-pravo-vlast-i-nravstvennost>.
6. Гвоздецький В. Д. Організаційно-правові запобігання і протидія корупції в Україні : монографія / В. Д. Гвоздецький. — К. : «МП Леся», 2011. — 592 с.
7. Сergygin S. Соціальна сутність корупції в органах державної влади [Електронний ресурс] / С. Сergygin. — Режим доступу : [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-03\(3\)/09sssodv.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-03(3)/09sssodv.pdf).
8. Берестень В. И. Коррупция и ее общественная опасность : учебн.-метод. пособие / В. И. Берестень. — Мн. : РИВШ, 2005. — 166 с.
9. Снигерев Александр. Предупреждение коррупции в правоохранительных органах Украины [Электронный ресурс] / Александр Снигерев. — Режим доступа : <http://www.info-library.com.ua/libs/stattya/6332-zarobigannja-koruptionsiyi-v-pravoohoronnih-organah-ukrayini.html>.
10. Шевченко О. В. Проблемні аспекти боротьби з корупцією в правоохоронних органах України [Текст] / О. В. Шевченко // Вісник Вищої ради юстиції. — 2011. — № 2 (6). — С. 126–134.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Енгибарян Л. Н. Феномен коррупции в условиях глобализации (теоретический анализ) : автореферат диссертации на соискание ученой степени канд. социол. наук : спец. 22.00.01 «Теория, методология и история социологии» / Л. Н. Енгибарян. — Москва, 2006. — 32 с.
2. Акімов О. О. Психологічні аспекти проявів корупції в державному управлінні [Текст] / О. О. Акімов / Державне управління : теорія та практика. — 2014. — № 1. — С. 181–188.
3. Старицька О. Теоретичні аспекти корупції в органах державної влади [Текст] / О. Старицька // Підприємництво, господарство і право. — 2011. — № 2. — С. 90–93.
4. Камынин И. Антикоррупционное законодательство / И. Камынин // Законность. — 2003. — № 6. — С. 2–4.
5. Шекультиров Б. И. Коррупция в России : право, власть и нравственность [Электронный ресурс] / Шекультиров Б. И. — Режим доступа : <http://www.cyberleninka.ru/article/n/korrupsiya-v-rossii-pravo-vlast-i-nravstvennost>.
6. Гвоздецький В. Д. Організаційно-правові запобігання і протидія корупції в Україні : монографія / В. Д. Гвоздецький. — К. : «МП Леся», 2011. — 592 с.
7. Сergygin S. Соціальна сутність корупції в органах державної влади [Електронний ресурс] / С. Сergygin. — Режим доступу : [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-03\(3\)/09sssodv.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-03(3)/09sssodv.pdf).
8. Берестень В. И. Коррупция и ее общественная опасность : учебн.-метод. пособие / В. И. Берестень. — Мн. : РИВШ, 2005. — 166 с.
9. Снигерев Александр. Предупреждение коррупции в правоохранительных органах Украины [Электронный ресурс] / Александр Снигерев. — Режим доступа : <http://www.info-library.com.ua/libs/stattya/6332-zarobigannja-koruptionsiyi-v-pravoohoronnih-organah-ukrayini.html>.
10. Шевченко О. В. Проблемні аспекти боротьби з корупцією в правоохоронних органах України [Текст] / О. В. Шевченко // Вісник Вищої ради юстиції. — 2011. — № 2 (6). — С. 126–134.

11. Серьогін С. С. Механізми попередження та протидії корупції в органах публічної влади [Текст] / С. С. Серьогін // Університетські наукові записки. — 2009. — № 4 (32). — С. 284–289.
12. Костенко О. Корупція в Україні у світлі політичної кримінології [Текст] / О. Костенко // Політичний менеджмент : Український науковий журнал. — 2009. — № 1. — С. 49–54.
13. Запобігання і протидія проявам корупції як елемент модернізації системи державної служби / Івано-Франківський центр науки, інновацій та інформатизації. — Івано-Франківськ : 2012. — 237 с.
14. Гвоздецький В. Д. Корупція як соціальне, психологічне і моральне явище [Текст] / В. Д. Гвоздецький // Актуальні проблеми держави і права. — 2012. — Вип. 63. — С. 139–145.
15. Ваньчик Ю.А. Загальнотеоретичні підходи до визначення корупції, корупційних діянь і корупційних відносин [Текст] / Ю.А. Ваньчик // Філософські та методологічні проблеми права. — 2014. — № 1. — С. 175–181.
16. Курс адміністративного права України [Текст] : підручник / Національна академія внутрішніх справ ; ред. В. В. Коваленко. — К. : Юрінком Інтер, 2012. — 808 с.
17. Грек Т. Б. Відповідальність за корупцію в світлі міжнародно-правових актів [Текст] / Т. Б. Грек, Г. Б. Грек // Адвокат. — 2011. — № 4. — С. 39 — 42.
18. Барановский Н. Коррупция как антиобщественное явление : социолого-криминологический анализ [Текст] / Н. Барановский // Юстыцыя Беларусі. — 2013. — № 4. — С. 67–69.
19. Лубовский В. О необходимости дополнительных мер по предупреждению и выявлению коррупционных правонарушений [Текст] / В. Лубовский // Юстыцыя Беларусі. — 2011. — № 6. — С. 38–39.
20. Корупція та відповідальність за корупційні дії : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. проф. К. М. Левківського. — Львів : Астролябія, 2009. — 160 с.
21. Кудашкин А. В. Ещё раз о правовом понятии коррупции [Электронный ресурс] / А. В. Кудашкин, Т. Л. Козлов // Современное право. — 2010. — № 6. — Режим доступа : http://www.juristlib.ru/book_8490.html.
22. Джига М. В МВС закони порушують майже всі — зверху донизу // Факти. — 2009. — 22 січня.
23. Пундей Сар. Дж. Боротьба з корупцією. Критичний огляд з аналізом міжнародного досвіду / Сар. Дж. Пундей // ТД. Матеріали українсько-американського семінару «Проблеми економічного зростання: питання доброчесності» — Львів. — 1997. — С. 84–87.

11. Серьогін С. С. Механізми попередження та протидії корупції в органах публічної влади [Текст] / С. С. Серьогін // Університетські наукові записки. — 2009. — № 4 (32). — С. 284–289.
12. Костенко О. Корупція в Україні у світлі політичної кримінології [Текст] / О. Костенко // Політичний менеджмент : Український науковий журнал. — 2009. — № 1. — С. 49–54.
13. Запобігання і протидія проявам корупції як елемент модернізації системи державної служби / Івано-Франківський центр науки, інновацій та інформатизації. — Івано-Франківськ : 2012. — 237 с.
14. Гвоздецький В. Д. Корупція як соціальне, психологічне і моральне явище [Текст] / В. Д. Гвоздецький // Актуальні проблеми держави і права. — 2012. — Вип. 63. — С. 139–145.
15. Ваньчик Ю.А. Загальнотеоретичні підходи до визначення корупції, корупційних діянь і корупційних відносин [Текст] / Ю.А. Ваньчик // Філософські та методологічні проблеми права. — 2014. — № 1. — С. 175–181.
16. Курс адміністративного права України [Текст] : підручник / Національна академія внутрішніх справ ; ред. В. В. Коваленко. — К. : Юрінком Інтер, 2012. — 808 с.
17. Грек Т. Б. Відповідальність за корупцію в світлі міжнародно-правових актів [Текст] / Т. Б. Грек, Г. Б. Грек // Адвокат. — 2011. — № 4. — С. 39 — 42.
18. Барановский Н. Коррупция как антиобщественное явление : социолого-криминологический анализ [Текст] / Н. Барановский // Юстыцыя Беларусі. — 2013. — № 4. — С. 67–69.
19. Лубовский В. О необходимости дополнительных мер по предупреждению и выявлению коррупционных правонарушений [Текст] / В. Лубовский // Юстыцыя Беларусі. — 2011. — № 6. — С. 38–39.
20. Корупція та відповідальність за корупційні дії : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. проф. К. М. Левківського. — Львів : Астролябія, 2009. — 160 с.
21. Кудашкин А. В. Ещё раз о правовом понятии коррупции [Электронный ресурс] / А. В. Кудашкин, Т. Л. Козлов // Современное право. — 2010. — № 6. — Режим доступа : http://www.juristlib.ru/book_8490.html.
22. Джига М. В МВС закони порушують майже всі — зверху донизу // Факти. — 2009. — 22 січня.
23. Пундей Сар. Дж. Боротьба з корупцією. Критичний огляд з аналізом міжнародного досвіду / Сар. Дж. Пундей // ТД. Матеріали українсько-американського семінару «Проблеми економічного зростання: питання доброчесності» — Львів. — 1997. — С. 84–87.

24. Морозов В. О государственной программе по борьбе с коррупцией [Текст] / В. Морозов // Юстыцыя Беларусі. — № 5. — 2007. — С. 30–31.
25. Монтескье Ш. Избранные сочинения. — М., 1955. — 803 с.
26. Сergyogin С. М. Державний службовець у відносинах між владою і суспільством : монографія / С. М. Сergyogin. — Д. : ДРІДУ НАДУ, 2003. — 456 с.
27. Кирпичников А. И. Взятка и коррупция в России. — СПб., 1997. — 352 с.
28. Суббот Анатолій. Забезпечення безпеки працівників правоохоронних органів від корупційних посягань [Електронний ресурс] / Суббот Анатолій // Віче. — червень. — 2014. — № 12. — Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/4236/>.
29. Хабибуллин А. Г. Коррупция как угроза национальной безопасности : методология, проблемы и пути их решения / А. Г. Хабибуллин // Журн. рос. права. — 2007. — № 2. — С.45–50.
30. Юридический словарь И. Дахно : Словарь законодательных и нормативных терминов. — 2-е изд. доп. — К. : А.С.К., 2001. — 1056 с.
31. Словник законодавчих і нормативних термінів : Термінологічний словник / Укладачі доктор юрид. наук, проф. Іншин М. І., канд. юрид. наук Шопіна І. М., Якимов Г. О. — К. : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. — 487 с.
32. Сучасна правова енциклопедія / О. В. Зайчук, О. Л. Копиленко, Н. М. Оніщенко [та ін.] ; за заг. ред. О. В. Зайчука : Ін-т законодавства Верховної Ради України. — К. : Юрінком Інтер, 2010. — 384 с.
33. Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редколегії) та ін. — К. : «Укр. Енцикл.», 2001. — Т. 3 : К–М. — 2001. — 792 с.
34. Словник-довідник для працівників органів державної податкової служби [Текст] / Автори-упорядники : Бондаренко М. О. Та інші; за ред. М. Я. Дем'яненка, П. В. Мельника. — К. : ДІЯ, 2001. — 344 с.
35. Новий тлумачний словник української мови [Текст] : 42000 сл. У 4 т. Т. 4. РОБ–Я / уклад. : Василь Яременко, Оксана Сліпушко. — К. : Аконт, 1998. — 941 с. — (Серія «Нові словники»).
36. Економічний словник : банківська справа, фондовий ринок (українсько-англійсько-російський тлумачний словник) [Текст] / Л. М. Алексеєнко, В. М. Олексієнко, А. І. Юркевич. — К. : Вид. буд. «Максимум»; Т. : Екон. думка, 2000. — 592 с.
37. Популярна юридична енциклопедія [Текст] / [В. К. Гіжевський, В. В. Головченко, Е. Ф. Демський та ін. ; кер. В. С. Ковальський]. — К. : Юрінком Інтер, 2003. — 527 с.

24. Морозов В. О государственной программе по борьбе с коррупцией [Текст] / В. Морозов // Юстыцыя Беларусі. — № 5. — 2007. — С. 30–31.
25. Монтескье Ш. Избранные сочинения. — М., 1955. — 803 с.
26. Сergyogin С. М. Державний службовець у відносинах між владою і суспільством : монографія / С. М. Сergyogin. — Д. : ДРІДУ НАДУ, 2003. — 456 с.
27. Кирпичников А. И. Взятка и коррупция в России. — СПб., 1997. — 352 с.
28. Суббот Анатолій. Забезпечення безпеки працівників правоохоронних органів від корупційних посягань [Електронний ресурс] / Суббот Анатолій // Віче. — червень. — 2014. — № 12. — Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/4236/>.
29. Хабибуллин А. Г. Коррупция как угроза национальной безопасности : методология, проблемы и пути их решения / А. Г. Хабибуллин // Журн. рос. права. — 2007. — № 2. — С.45–50.
30. Юридический словарь И. Дахно : Словарь законодательных и нормативных терминов. — 2-е изд. доп. — К. : А.С.К., 2001. — 1056 с.
31. Словник законодавчих і нормативних термінів : Термінологічний словник / Укладачі доктор юрид. наук, проф. Іншин М. І., канд. юрид. наук Шопіна І. М., Якимов Г. О. — К. : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. — 487 с.
32. Сучасна правова енциклопедія / О. В. Зайчук, О. Л. Копиленко, Н. М. Оніщенко [та ін.] ; за заг. ред. О. В. Зайчука : Ін-т законодавства Верховної Ради України. — К. : Юрінком Інтер, 2010. — 384 с.
33. Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редколегії) та ін. — К. : «Укр. Енцикл.», 2001. — Т. 3 : К–М. — 2001. — 792 с.
34. Словник-довідник для працівників органів державної податкової служби [Текст] / Автори-упорядники : Бондаренко М. О. Та інші; за ред. М. Я. Дем'яненка, П. В. Мельника. — К. : ДІЯ, 2001. — 344 с.
35. Новий тлумачний словник української мови [Текст] : 42000 сл. У 4 т. Т. 4. РОБ–Я / уклад. : Василь Яременко, Оксана Сліпушко. — К. : Аконт, 1998. — 941 с. — (Серія «Нові словники»).
36. Економічний словник : банківська справа, фондовий ринок (українсько-англійсько-російський тлумачний словник) [Текст] / Л. М. Алексеєнко, В. М. Олексієнко, А. І. Юркевич. — К. : Вид. буд. «Максимум»; Т. : Екон. думка, 2000. — 592 с.
37. Популярна юридична енциклопедія [Текст] / [В. К. Гіжевський, В. В. Головченко, Е. Ф. Демський та ін. ; кер. В. С. Ковальський]. — К. : Юрінком Інтер, 2003. — 527 с.

38. Юридична термінологія [Текст] : довідник / В. В. Головченко, В. С. Ковальський. — Київ : Юрінком Інтер, 1998. — 224 с.
39. Економічна енциклопедія : у трьох томах. Т. 2 / Редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) [та ін.]. — К. : Видавничий центр «Академія», 2001. — 848 с.
40. Кримінологія : Навчально-методичний посібник [Текст] / В. В. Василевич, Т. Л. Кальченко, Н. В. Кулакова та ін. ; За заг. ред. проф. О. М. Джужи. — К. : Атіка, 2008. — 316 с.
41. Шемшученко Ю. С. Большой энциклопедический словарь / Ю. С. Шемшученко. — Киев : Юридическая мысль, 2007. — 560 с.
42. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укладник і головний редактор В.Т. Бусел. — К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. — 1440 с.
43. Малиновський, В. Я. Словник термінів і понять з державного управління / В. Я. Малиновський. — К. : Атіка, 2005. — 240 с.
44. Большой словарь иностранных слов. — М. : ООО «Дом Славянской книги», 2012. — 992 с.
45. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка : 80 000 слов и фразеологических выражений / Российская академия наук. Институт русского языка им. В. В. Виноградова. — 4-е изд., дополненное. — М. : Азбуковник, 1999. — 944 с.
46. Большой юридический словарь / Под ред. А.Я. Сухарева, В. Е. Крутских. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : ИНФРА-М, 2004. — 704 с.
47. Энциклопедический юридический словарь / Под общей ред. В.Е. Крутских. — 2-е изд. — М. : ИНФРА-М, 1999, — 368 с.
48. Камлик М. І. Корупція в Україні / М. І. Камлик, Є. В. Невмержицький. — К. : Товариство «Знання», КОО, 1998. — 187 с.
49. Советский энциклопедический словарь / гл. ред. А. М. Прохоров. — [4-е изд.]. — М. : Сов. энцикл., 1988. — 1600 с.
50. Словарь общественных наук / авт. Сост. : Подольская Е. А., Погорельый Д. Е., Лихвар В. Д. — Ростов на Д. : «Феникс», 2006. — 475 с. — (Словари).
51. Black N. Black Law Dictionary / Black N. — New York, 1998. — 460 с.
52. Корупція, відповідальність, компроміс : адміністративні та кримінально-правові аспекти [Текст] : монографія / В. Я. Настюк, В. В. Белевцева, О. М. Лемешко ; Ін-т вивчення проблем злочинності Нац. акад. прав. наук України, Ін-т дослідж. проблем держ. безпеки СБУ. — Харків : Право, 2010. — 152 с.
53. Сergygin S. C. Механізми попередження та протидії корупції в органах публічної влади України : автореф. дис. на здобуття наук.

38. Юридична термінологія [Текст] : довідник / В. В. Головченко, В. С. Ковальський. — Київ : Юрінком Інтер, 1998. — 224 с.
39. Економічна енциклопедія : у трьох томах. Т. 2 / Редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) [та ін.]. — К. : Видавничий центр «Академія», 2001. — 848 с.
40. Кримінологія : Навчально-методичний посібник [Текст] / В. В. Василевич, Т. Л. Кальченко, Н. В. Кулакова та ін. ; За заг. ред. проф. О. М. Джужи. — К. : Атіка, 2008. — 316 с.
41. Шемшученко Ю. С. Большой энциклопедический словарь / Ю. С. Шемшученко. — Киев : Юридическая мысль, 2007. — 560 с.
42. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укладник і головний редактор В.Т. Бусел. — К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. — 1440 с.
43. Малиновський, В. Я. Словник термінів і понять з державного управління / В. Я. Малиновський. — К. : Атіка, 2005. — 240 с.
44. Большой словарь иностранных слов. — М. : ООО «Дом Славянской книги», 2012. — 992 с.
45. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка : 80 000 слов и фразеологических выражений / Российская академия наук. Институт русского языка им. В. В. Виноградова. — 4-е изд., дополненное. — М. : Азбуковник, 1999. — 944 с.
46. Большой юридический словарь / Под ред. А.Я. Сухарева, В. Е. Крутских. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : ИНФРА-М, 2004. — 704 с.
47. Энциклопедический юридический словарь / Под общей ред. В.Е. Крутских. — 2-е изд. — М. : ИНФРА-М, 1999, — 368 с.
48. Камлик М. І. Корупція в Україні / М. І. Камлик, Є. В. Невмержицький. — К. : Товариство «Знання», КОО, 1998. — 187 с.
49. Советский энциклопедический словарь / гл. ред. А. М. Прохоров. — [4-е изд.]. — М. : Сов. энцикл., 1988. — 1600 с.
50. Словарь общественных наук / авт. Сост. : Подольская Е. А., Погорельый Д. Е., Лихвар В. Д. — Ростов на Д. : «Феникс», 2006. — 475 с. — (Словари).
51. Black N. Black Law Dictionary / Black N. — New York, 1998. — 460 с.
52. Корупція, відповідальність, компроміс : адміністративні та кримінально-правові аспекти [Текст] : монографія / В. Я. Настюк, В. В. Белевцева, О. М. Лемешко ; Ін-т вивчення проблем злочинності Нац. акад. прав. наук України, Ін-т дослідж. проблем держ. безпеки СБУ. — Харків : Право, 2010. — 152 с.
53. Сergygin S. C. Механізми попередження та протидії корупції в органах публічної влади України : автореф. дис. на здобуття наук.

- ступеня канд. юрид. наук : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / С.С. Сergygin. — Х., 2010. — 19 с.
54. Ткаченко О. В. Адміністративно-правові засади протидії корупції в органах внутрішніх справ [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / О. В. Ткаченко. — К., 2008. — 202 с.
 55. Санжаровець Валентина. Соціально філософський контекст корупційних діянь у сучасному суспільстві [Електронний ресурс]. / Валентина Санжаровець. — Режим доступу : <http://www.er.nau.edu.ua:8080/handle/NAU/13282>.
 56. Криминология. Учебник для юридических вузов / Под общей ред. А.И. Долговой. — М. : ИНФА-М-НОРМА, 1997. — 748 с.
 57. Волженикин Б. В. Коррупция. — Спб : Санкт-Петербургский юридический институт Генеральной прокуратуры РФ, 1998. — 44 с.
 58. Скобелина А. В. Предупреждение коррупции в ОВД : курс лекций. Тюмень : Тюменский институт повышения квалификации сотрудников МВД России, 2012. — 74 с.
 59. Коррупция и взяточничество в России: исторические, криминологические и уголовно-правовые аспекты / Кабанов П.А. ; науч. ред. : Устинов В. С. — Нижнекамск : ИПЦ «Гузель», 1995. — 172 с.
 60. Цитряк В. Я. Корупція та хабарництво : проблеми визначення та співвідношення понять [Текст] / В. Я. Цитряк // Актуальні проблеми держави і права. — 2009. — Вип. 47. — С. 96–102.
 61. Мельник М. І. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук. : 12.00.08 «кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / М. І. Мельник. — Київ, 2002. — 31 с.
 62. Западничук О. П. Механізми мінімізації корупції в системі державної служби [Текст] / О. П. Западничук, Н. Т. Гончарук // Стратегічні пріоритети. — 2014. — № 4. — С. 26–33.
 63. Мишин Г. К. Коррупция : понятие, сущность, меры ограничения : лекция / Г. К. Мишин. — М. : Изд-во Акад. МВД СССР, 1991. — 34 с.
 64. Максимов С. В. Коррупция. Закон. Ответственность. 2-е изд., перераб. и доп. М. : ЗАО «ЮрИнфоР», 2008. — 255 с.
 65. Комиссаров В. С. Уголовно-правовые аспекты борьбы с коррупцией [Текст] / В. С. Комиссаров // Вестник МГУ. — 1993. — № 1. — Сер. 11. — С. 26–30.
 66. Борзенков Г. Н. Уголовно-правовые меры борьбы с коррупцией [Текст] / Г. Н. Борзенков // Вестник МГУ. — 1993. — № 1. — Сер. 11. — С. 30–31.

- ступеня канд. юрид. наук : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / С.С. Сergygin. — Х., 2010. — 19 с.
54. Ткаченко О. В. Адміністративно-правові засади протидії корупції в органах внутрішніх справ [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / О. В. Ткаченко. — К., 2008. — 202 с.
 55. Санжаровець Валентина. Соціально філософський контекст корупційних діянь у сучасному суспільстві [Електронний ресурс]. / Валентина Санжаровець. — Режим доступу : <http://www.er.nau.edu.ua:8080/handle/NAU/13282>.
 56. Криминология. Учебник для юридических вузов / Под общей ред. А.И. Долговой. — М. : ИНФА-М-НОРМА, 1997. — 748 с.
 57. Волженикин Б. В. Коррупция. — Спб : Санкт-Петербургский юридический институт Генеральной прокуратуры РФ, 1998. — 44 с.
 58. Скобелина А. В. Предупреждение коррупции в ОВД : курс лекций. Тюмень : Тюменский институт повышения квалификации сотрудников МВД России, 2012. — 74 с.
 59. Коррупция и взяточничество в России: исторические, криминологические и уголовно-правовые аспекты / Кабанов П.А. ; науч. ред. : Устинов В. С. — Нижнекамск : ИПЦ «Гузель», 1995. — 172 с.
 60. Цитряк В. Я. Корупція та хабарництво : проблеми визначення та співвідношення понять [Текст] / В. Я. Цитряк // Актуальні проблеми держави і права. — 2009. — Вип. 47. — С. 96–102.
 61. Мельник М. І. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук. : 12.00.08 «кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / М. І. Мельник. — Київ, 2002. — 31 с.
 62. Западничук О. П. Механізми мінімізації корупції в системі державної служби [Текст] / О. П. Западничук, Н. Т. Гончарук // Стратегічні пріоритети. — 2014. — № 4. — С. 26–33.
 63. Мишин Г. К. Коррупция : понятие, сущность, меры ограничения : лекция / Г. К. Мишин. — М. : Изд-во Акад. МВД СССР, 1991. — 34 с.
 64. Максимов С. В. Коррупция. Закон. Ответственность. 2-е изд., перераб. и доп. М. : ЗАО «ЮрИнфоР», 2008. — 255 с.
 65. Комиссаров В. С. Уголовно-правовые аспекты борьбы с коррупцией [Текст] / В. С. Комиссаров // Вестник МГУ. — 1993. — № 1. — Сер. 11. — С. 26–30.
 66. Борзенков Г. Н. Уголовно-правовые меры борьбы с коррупцией [Текст] / Г. Н. Борзенков // Вестник МГУ. — 1993. — № 1. — Сер. 11. — С. 30–31.

67. Костенко В. Історико-правове дослідження розвитку корупційних дій у владі та суспільстві [Електронний ресурс] / В. Костенко // Віче. — Травень 2012. — № 10 — Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/3125/>.
68. Рогульський С. С. Адміністративно-правові засади боротьби з корупцією в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 «адміністративне право і процес ; фінансове право ; інформаційне право» / С. С. Рогульський. — Київ, 2005. — 19 с.
69. Михайленко Д. Г. Тенденції щодо визначення поняття корупції та її співвідношення з хабарництвом [Текст] / Д. Г. Михайленко // Актуальні проблеми держави і права. — 2009. — Вип. 45. — С. 352–357.
70. Заброда Д. Г. Взаємодія суб'єктів боротьби з корупцією (адміністративно-правовий аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 «адміністративне право і процес ; фінансове право ; інформаційне право» / Д. Г. Заброда. — К., 2005. — 20 с.
71. Запобігання та протидія корупції : навч. посіб. / авт. кол. : А. М. Михненко (кер. авт. кол.), Р. П. Марчук, А. М. Мудров та ін.; за ред. А. М. Михненка. — К. : НАДУ, 2010. — 360 с.
72. Кісіль З. Р. Правові та психологічні засади запобігання професійній деформації працівників органів внутрішніх справ України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. наук : 19.00.06 «юридична психологія» / З. Р. Кісіль. — К., — 2011. — 40 с.
73. Лаптеакру В. Д. Борьба с коррупцией в Республике Молдова (социальные, уголовные и криминологические аспекты) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В. Д. Лаптеакру. — Кишинзу, 1998. — 22 с.
74. Максимов С. В. Коррупция. Закон. Ответственность. 2-е изд., перераб. и доп. М. : ЗАО «ЮрИнфоР», 2008. — 255 с.
75. Криминология : Учебник для вузов / Под общ. ред. д.ю.н., проф. А. И. Долговой. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Норма, 2005. — 912 с.
76. Новое уголовное право России. Особенная часть : Учебное пособие / Борзенков Г. Н., Бородин С. В., Волженкин Б. В., Комиссаров В. С., и др. ; Под ред. : Кузнецова Н. Ф. — М. : Зерцало, ТЕИС, 1996. — 391 с.
77. Собко Г. М. Корупція як правова категорія [Текст] / Г. М. Собко, І. В. Кумайгородський // Південноукраїнський правничий часопис. — 2010. — № 4. — С. 78–82.
78. Мизерий А. И. Уголовно-правовые и криминологические аспекты борьбы с коррупцией в органах власти : автореф. дис. на соискание

67. Костенко В. Історико-правове дослідження розвитку корупційних дій у владі та суспільстві [Електронний ресурс] / В. Костенко // Віче. — Травень 2012. — № 10 — Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/3125/>.
68. Рогульський С. С. Адміністративно-правові засади боротьби з корупцією в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 «адміністративне право і процес ; фінансове право ; інформаційне право» / С. С. Рогульський. — Київ, 2005. — 19 с.
69. Михайленко Д. Г. Тенденції щодо визначення поняття корупції та її співвідношення з хабарництвом [Текст] / Д. Г. Михайленко // Актуальні проблеми держави і права. — 2009. — Вип. 45. — С. 352–357.
70. Заброда Д. Г. Взаємодія суб'єктів боротьби з корупцією (адміністративно-правовий аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 «адміністративне право і процес ; фінансове право ; інформаційне право» / Д. Г. Заброда. — К., 2005. — 20 с.
71. Запобігання та протидія корупції : навч. посіб. / авт. кол. : А. М. Михненко (кер. авт. кол.), Р. П. Марчук, А. М. Мудров та ін.; за ред. А. М. Михненка. — К. : НАДУ, 2010. — 360 с.
72. Кісіль З. Р. Правові та психологічні засади запобігання професійній деформації працівників органів внутрішніх справ України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. наук : 19.00.06 «юридична психологія» / З. Р. Кісіль. — К., — 2011. — 40 с.
73. Лаптеакру В. Д. Борьба с коррупцией в Республике Молдова (социальные, уголовные и криминологические аспекты) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В. Д. Лаптеакру. — Кишинзу, 1998. — 22 с.
74. Максимов С. В. Коррупция. Закон. Ответственность. 2-е изд., перераб. и доп. М. : ЗАО «ЮрИнфоР», 2008. — 255 с.
75. Криминология : Учебник для вузов / Под общ. ред. д.ю.н., проф. А. И. Долговой. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Норма, 2005. — 912 с.
76. Новое уголовное право России. Особенная часть : Учебное пособие / Борзенков Г. Н., Бородин С. В., Волженкин Б. В., Комиссаров В. С., и др. ; Под ред. : Кузнецова Н. Ф. — М. : Зерцало, ТЕИС, 1996. — 391 с.
77. Собко Г. М. Корупція як правова категорія [Текст] / Г. М. Собко, І. В. Кумайгородський // Південноукраїнський правничий часопис. — 2010. — № 4. — С. 78–82.
78. Мизерий А. И. Уголовно-правовые и криминологические аспекты борьбы с коррупцией в органах власти : автореф. дис. на соискание

- ученой степени канд. юрид. наук 12.00.08 «уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / А. И. Мизерий. — Нижний Новгород. — 2000. — 29 с.
79. Заброда Д. Г. Сучасні підходи до розуміння сутності корупції [Текст] / Д. Г. Заброда // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ. — 2005. — № 3 (22). — С. 271–279.
80. Комісарчук Ю. А. Деякі аспекти генезису поняття корупція [Електронний ресурс] / Ю. А. Комісарчук, М. В. Кириченко, В. В. Мельник. — Режим доступу : <http://www.radnuk.info/statti/229-kriminal-pravo/15071-2011-01-21-05-29-25.html>.
81. Мельниченко А. А. Корупція як іманентна складова деформованих управлінських відносин : постановка проблеми [Електронний ресурс] / А. А. Мельниченко // Вісник НГУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право : збірник наукових праць. — 2010. — № 3 (7). — С. 49–55. — Режим доступу : <http://www.ela.kpi.ua/handle/123456789/5359>.
82. Хабриева Т. Я. Научно-правовые проблемы противодействия коррупции / Т. Я. Хабриева // Правовые инновации в сфере противодействия коррупции : материалы Первого Евразийского антикоррупционного форума и VII Международной школы-практикума молодых ученых юристов (Москва, 30–31 мая 2012 г.) / отв. ред. Л. В. Андриченко, А. М. Цирин. — М. : Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве РФ; Юридическая фирма «Контракт», 2012. — С. 23–35.
83. Макухін О. О. Поняття корупції в Україні та ЄС : порівняльний аналіз, адміністративно-правовий аспект / О. О. Макухін // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского Серия «Юридические науки». — 2013. — Том 26 (65). — № 2–1 (Ч. 2). — С. 55–61.
84. Скулиш Є. Явище корупції : теоретико-правовий аспект [Текст] / Є. Скулиш // Вісник Національної академії прокуратури України. — 2009. — № 2. — С. 93–99.
85. Зоткин А. Коррупция в системе отношений между обществом и государством в постсоветских республиках [Текст] / А. Зоткин // Соціальні виміри суспільства. — 2012. — № 4. — С. 257–268.
86. Ільєнок Т. В. Історико-правові витоки поняття корупції [Електронний ресурс] / Т. В. Ільєнок. — Режим доступу : <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/11474/%D2>.
87. Бовкун Є. А. Сутність боротьби з корупцією в органах Державної податкової служби України [Текст] / Є. А. Бовкун // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. — 2011. — № 1. — С. 128–134.

- ученой степени канд. юрид. наук 12.00.08 «уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / А. И. Мизерий. — Нижний Новгород. — 2000. — 29 с.
79. Заброда Д. Г. Сучасні підходи до розуміння сутності корупції [Текст] / Д. Г. Заброда // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ. — 2005. — № 3 (22). — С. 271–279.
80. Комісарчук Ю. А. Деякі аспекти генезису поняття корупція [Електронний ресурс] / Ю. А. Комісарчук, М. В. Кириченко, В. В. Мельник. — Режим доступу : <http://www.radnuk.info/statti/229-kriminal-pravo/15071-2011-01-21-05-29-25.html>.
81. Мельниченко А. А. Корупція як іманентна складова деформованих управлінських відносин : постановка проблеми [Електронний ресурс] / А. А. Мельниченко // Вісник НГУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право : збірник наукових праць. — 2010. — № 3 (7). — С. 49–55. — Режим доступу : <http://www.ela.kpi.ua/handle/123456789/5359>.
82. Хабриева Т. Я. Научно-правовые проблемы противодействия коррупции / Т. Я. Хабриева // Правовые инновации в сфере противодействия коррупции : материалы Первого Евразийского антикоррупционного форума и VII Международной школы-практикума молодых ученых юристов (Москва, 30–31 мая 2012 г.) / отв. ред. Л. В. Андриченко, А. М. Цирин. — М. : Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве РФ; Юридическая фирма «Контракт», 2012. — С. 23–35.
83. Макухін О. О. Поняття корупції в Україні та ЄС : порівняльний аналіз, адміністративно-правовий аспект / О. О. Макухін // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского Серия «Юридические науки». — 2013. — Том 26 (65). — № 2–1 (Ч. 2). — С. 55–61.
84. Скулиш Є. Явище корупції : теоретико-правовий аспект [Текст] / Є. Скулиш // Вісник Національної академії прокуратури України. — 2009. — № 2. — С. 93–99.
85. Зоткин А. Коррупция в системе отношений между обществом и государством в постсоветских республиках [Текст] / А. Зоткин // Соціальні виміри суспільства. — 2012. — № 4. — С. 257–268.
86. Ільєнок Т. В. Історико-правові витоки поняття корупції [Електронний ресурс] / Т. В. Ільєнок. — Режим доступу : <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/11474/%D2>.
87. Бовкун Є. А. Сутність боротьби з корупцією в органах Державної податкової служби України [Текст] / Є. А. Бовкун // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. — 2011. — № 1. — С. 128–134.

88. Запобігання та боротьба з корупцією : політичні декларації замість реальних заходів та дій. — К. : Центр громадської експертизи, 2009. — 72 с.
89. Невмержицький Є. В. Корупція в Україні : причини, наслідки, механізми протидії : Монографія. — К. : КНТ, 2008. — 386 с.
90. Жданов І. Корупція в Україні : спроба аналізу [Текст] / Ігор Жданов // Часопис «І». — 2004. — № 1/32. — С. 18–22.
91. Мельник М. І. Корупція — корозія влади (соціальна сутність та наслідки, заходи протидії) / М. І. Мельник. — К. : Юридична думка, 2004. — 400 с.
92. Мельник М. І. Наукове забезпечення антикорупційної діяльності в органах державної влади [Електронний ресурс] / М. І. Мельник. — Режим доступу : <http://www.inter.criminology.onua.edu.ua/?p=1537>.
93. Карпенко М. І. Сучасні ознаки корупційної злочинності та їх зміст [Текст] / М. І. Карпенко, В. В. Пашковський // Юридична наука. — 2013. — № 5. — С. 54–61.
94. Михальченко М., Михальченко О., Невмержицький Є. Корупція в Україні : політико-філософський аналіз : Монографія. — К. : ТОВ «Видавництво Дельта», 2011. — 615 с.
95. Політова А. С. Поняття корупції : проблеми визначення [Текст] / А. С. Політова // Порівняльно-аналітичне право. — 2013. — № 3–2. — С. 268–272.
96. Лунеев В. В. Преступность XX века. Мировые, региональные и российские тенденции. М. : НОРМА, 1999. — 516 с.
97. Будатаров С. М. Понятие коррупции в российском законодательстве и юридической литературе [Текст] / С. М. Будатаров // Вестник Томского государственного университета. — 2012. — № 359. — С. 106–110.
98. Лопашенко Н. А. Противодействие российской коррупции : обоснованность и достаточность уголовно-правовых мер [Электронный ресурс] / Н. А. Лопашенко. — Режим доступа : http://www.kpk.org.ua/2006/11/27/protivodejstvje_rossijskojj_korrupcii_obosnovannost_i_dostatochnost_ugolovnopravovykh_mer.html.
99. Соловйов В. М. Запобігання і протидія корупції в державному управлінні України : монографія / Соловйов В. М. — К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2012. — 508 с.
100. Національні системи доброчесності : посіб. / за заг. ред. Д. Поупа. — Берлін : Трансперенсі Інтернешнл, 1997. — 114 с.
101. Терещук О. В. Адміністративна відповідальність за корупційні правопорушення [Текст] : автореф. дис... канд. юрид. наук :

88. Запобігання та боротьба з корупцією : політичні декларації замість реальних заходів та дій. — К. : Центр громадської експертизи, 2009. — 72 с.
89. Невмержицький Є. В. Корупція в Україні : причини, наслідки, механізми протидії : Монографія. — К. : КНТ, 2008. — 386 с.
90. Жданов І. Корупція в Україні : спроба аналізу [Текст] / Ігор Жданов // Часопис «І». — 2004. — № 1/32. — С. 18–22.
91. Мельник М. І. Корупція — корозія влади (соціальна сутність та наслідки, заходи протидії) / М. І. Мельник. — К. : Юридична думка, 2004. — 400 с.
92. Мельник М. І. Наукове забезпечення антикорупційної діяльності в органах державної влади [Електронний ресурс] / М. І. Мельник. — Режим доступу : <http://www.inter.criminology.onua.edu.ua/?p=1537>.
93. Карпенко М. І. Сучасні ознаки корупційної злочинності та їх зміст [Текст] / М. І. Карпенко, В. В. Пашковський // Юридична наука. — 2013. — № 5. — С. 54–61.
94. Михальченко М., Михальченко О., Невмержицький Є. Корупція в Україні : політико-філософський аналіз : Монографія. — К. : ТОВ «Видавництво Дельта», 2011. — 615 с.
95. Політова А. С. Поняття корупції : проблеми визначення [Текст] / А. С. Політова // Порівняльно-аналітичне право. — 2013. — № 3–2. — С. 268–272.
96. Лунеев В. В. Преступность XX века. Мировые, региональные и российские тенденции. М. : НОРМА, 1999. — 516 с.
97. Будатаров С. М. Понятие коррупции в российском законодательстве и юридической литературе [Текст] / С. М. Будатаров // Вестник Томского государственного университета. — 2012. — № 359. — С. 106–110.
98. Лопашенко Н. А. Противодействие российской коррупции : обоснованность и достаточность уголовно-правовых мер [Электронный ресурс] / Н. А. Лопашенко. — Режим доступа : http://www.kpk.org.ua/2006/11/27/protivodejstvje_rossijskojj_korrupcii_obosnovannost_i_dostatochnost_ugolovnopravovykh_mer.html.
99. Соловйов В. М. Запобігання і протидія корупції в державному управлінні України : монографія / Соловйов В. М. — К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2012. — 508 с.
100. Національні системи доброчесності : посіб. / за заг. ред. Д. Поупа. — Берлін : Трансперенсі Інтернешнл, 1997. — 114 с.
101. Терещук О. В. Адміністративна відповідальність за корупційні правопорушення [Текст] : автореф. дис... канд. юрид. наук :

- 12.00.07 Адміністративне право і процес ; фінансове право ; інформаційне право / О. В. Терещук. — Одеса. — 2000. — 20 с.
102. Пономарёв П. Г. Понятие коррупции и уголовно-правовые средства её содержания. Правовые и организационные проблемы борьбы с коррупцией / П. Г. Пономарёв. — М., 1993, — С. 47–60.
103. Мельник М. І. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції [Текст] : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08 / М. І. Мельник. — К., 2002. — 424 с.
104. Узагальнення практики розгляду судами адміністративних справ про корупційні діяння та інші правопорушення, пов'язані з корупцією / А.І. Редька, О. С. Пенєвін, М. І. Мельник. — К. : Верховний Суд України, 1997. — С. 15.
105. Нове антикорупційне законодавство — від боротьби до запобігання і протидії [Електронний ресурс] / Антикорупційне законодавство України. — 17 с. — Режим доступу : http://www.uvpo.odessa.gov.ua/files/uvpo_portal/antikorupec_jne_zakonodavstvo_ukra_ni_-_pos_bnik.pdf.
106. Корупція, відповідальність, компроміс: адміністративні та кримінально-правові аспекти [Текст] : монографія / В. Я. Настюк, В. В. Белєвцева, О. М. Лемешко ; Ін-т вивчення проблем злочинності Нац. акад. прав. наук України, Ін-т дослідж. проблем держ. безпеки СБУ. — Харків : Право, 2010. — 152 с.
107. Коруля І. В. Міліція в механізмі протидії корупції [Текст] : моногр. — К.: Нац. акад. внутр. справ, 2013. — 246 с.
108. Про Національну програму боротьби : Указ Президента України № 319/97 від 10.04.1997 р. Офіційний вісник України. — 1997 р. — № 15. — С. 11.
109. Проект Закону України про внесення змін і доповнень до Закону України «Про боротьбу з корупцією» реєстр. № 1035 від 13.05.1998 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.gska2.rada.gov.ua>.
110. Проект Закону України про внесення змін і доповнень до Закону України «Про боротьбу з корупцією» реєстр. № 5039 від 14.02.2000 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.gska2.rada.gov.ua>.
111. Про засади запобігання та протидії корупції : Проект Закону України № 2113-д від 20.11.2006 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=28741.

- 12.00.07 Адміністративне право і процес ; фінансове право ; інформаційне право / О. В. Терещук. — Одеса. — 2000. — 20 с.
102. Пономарёв П. Г. Понятие коррупции и уголовно-правовые средства её содержания. Правовые и организационные проблемы борьбы с коррупцией / П. Г. Пономарёв. — М., 1993, — С. 47–60.
103. Мельник М. І. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції [Текст] : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08 / М. І. Мельник. — К., 2002. — 424 с.
104. Узагальнення практики розгляду судами адміністративних справ про корупційні діяння та інші правопорушення, пов'язані з корупцією / А.І. Редька, О. С. Пенєвін, М. І. Мельник. — К. : Верховний Суд України, 1997. — С. 15.
105. Нове антикорупційне законодавство — від боротьби до запобігання і протидії [Електронний ресурс] / Антикорупційне законодавство України. — 17 с. — Режим доступу : http://www.uvpo.odessa.gov.ua/files/uvpo_portal/antikorupec_jne_zakonodavstvo_ukra_ni_-_pos_bnik.pdf.
106. Корупція, відповідальність, компроміс: адміністративні та кримінально-правові аспекти [Текст] : монографія / В. Я. Настюк, В. В. Белєвцева, О. М. Лемешко ; Ін-т вивчення проблем злочинності Нац. акад. прав. наук України, Ін-т дослідж. проблем держ. безпеки СБУ. — Харків : Право, 2010. — 152 с.
107. Коруля І. В. Міліція в механізмі протидії корупції [Текст] : моногр. — К.: Нац. акад. внутр. справ, 2013. — 246 с.
108. Про Національну програму боротьби : Указ Президента України № 319/97 від 10.04.1997 р. Офіційний вісник України. — 1997 р. — № 15. — С. 11.
109. Проект Закону України про внесення змін і доповнень до Закону України «Про боротьбу з корупцією» реєстр. № 1035 від 13.05.1998 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.gska2.rada.gov.ua>.
110. Проект Закону України про внесення змін і доповнень до Закону України «Про боротьбу з корупцією» реєстр. № 5039 від 14.02.2000 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.gska2.rada.gov.ua>.
111. Про засади запобігання та протидії корупції : Проект Закону України № 2113-д від 20.11.2006 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=28741.

112. Про протидію корупції : Проект Закону України № 1377 від 18.01.2008 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=31403.
113. Про затвердження Конвенції боротьби з корупцією на 1998–2005 роки : Указ Президента України від 24 квіт. 1998 р. № 367 // Офіційний вісник України. — 1998. — № 17. — Ст. 621.
114. Про підсумки парламентських слухань щодо стану боротьби з корупцією в Україні : Постанова Верховної Ради України від 05 липн. 2001 р. № 2612 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2612-iii>.
115. Про засади запобігання та протидії корупції : Закон України від 11 червня 2009 року № 1506-1 // Офіційний вісник України. — 2009. — № 53. — 24 липня. — С. 15. — Ст. 1822.
116. Нове у законодавстві про протидію корупції [Електронне видання]. — 60 с. — Режим доступу : <http://www.ci-center.org/wp-content/.../pdf>.
117. Про засади запобігання і протидії корупції : Закон України від 07.04.2011 № 3206-VI // Відомості Верховної Ради. — 2011. — № 40. — Ст. 404.
118. Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» / М. І. Хавронюк // [вид. виправл. і доповн.]. — К. : Юридична думка, 2012. — 424 с.
119. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 № 1700-VII // Голос України. — № 206. — 25 жовтня.
120. Дейниченко В. Поняття корупції та корупційних діянь. Основні прояви корупції [Електронний ресурс] / Дейниченко В. — Режим доступу : <http://www.kds.org.ua/blog/dejnichenko-vitae-z-dnem-borotbi-z-koruptsieyu-9-grudnya#comment-368>.
121. Соглашение о сотрудничестве генеральных прокуратур (прокуратур) государств — участников Содружества Независимых Государств в борьбе с коррупцией от 25.04.2007 года // Офіційний вісник України. — 2007. — № 56. — С. 2270.
122. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією Ради Європи (Страсбург, 27 січня 1999 року) // Відомості Верховної Ради України. — 2007. — № 50. — Ст. 496.
123. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією від 04 листопада 1999 р. // Офіційний вісник України. — 2006. — № 9. — Ст. 592.
124. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності та протоко-

112. Про протидію корупції : Проект Закону України № 1377 від 18.01.2008 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=31403.
113. Про затвердження Конвенції боротьби з корупцією на 1998–2005 роки : Указ Президента України від 24 квіт. 1998 р. № 367 // Офіційний вісник України. — 1998. — № 17. — Ст. 621.
114. Про підсумки парламентських слухань щодо стану боротьби з корупцією в Україні : Постанова Верховної Ради України від 05 липн. 2001 р. № 2612 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2612-iii>.
115. Про засади запобігання та протидії корупції : Закон України від 11 червня 2009 року № 1506-1 // Офіційний вісник України. — 2009. — № 53. — 24 липня. — С. 15. — Ст. 1822.
116. Нове у законодавстві про протидію корупції [Електронне видання]. — 60 с. — Режим доступу : <http://www.ci-center.org/wp-content/.../pdf>.
117. Про засади запобігання і протидії корупції : Закон України від 07.04.2011 № 3206-VI // Відомості Верховної Ради. — 2011. — № 40. — Ст. 404.
118. Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» / М. І. Хавронюк // [вид. виправл. і доповн.]. — К. : Юридична думка, 2012. — 424 с.
119. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 № 1700-VII // Голос України. — № 206. — 25 жовтня.
120. Дейниченко В. Поняття корупції та корупційних діянь. Основні прояви корупції [Електронний ресурс] / Дейниченко В. — Режим доступу : <http://www.kds.org.ua/blog/dejnichenko-vitae-z-dnem-borotbi-z-koruptsieyu-9-grudnya#comment-368>.
121. Соглашение о сотрудничестве генеральных прокуратур (прокуратур) государств — участников Содружества Независимых Государств в борьбе с коррупцией от 25.04.2007 года // Офіційний вісник України. — 2007. — № 56. — С. 2270.
122. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією Ради Європи (Страсбург, 27 січня 1999 року) // Відомості Верховної Ради України. — 2007. — № 50. — Ст. 496.
123. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією від 04 листопада 1999 р. // Офіційний вісник України. — 2006. — № 9. — Ст. 592.
124. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності та протоко-

- лів, що її доповнюють : Закон України від 4 лютого 2004 року // ВВР. — 2004. — № 19. — Ст. 263.
125. Маршакова Н. Н. Понятие коррупции в международно-правовых актах [Текст] / Н. Н. Маршакова // Российская юстиция. — 2010. — № 11. — С. 67–70.
126. Адаптоване керівництво до Конвенції ООН по боротьбі з корупцією [Текст] / М. О. Фролов / [За ред. П. Г. Павличенка, Р. Г. Рябошапки]. — К., 2008. — 24 с.
127. Ведерникова О. Н. Антикоррупционная политика России / О. Н. Ведерникова // Организационная преступность и коррупция : результаты криминологического-социологического исследований / Саратов. центр по исслед. проблем организ. прест. и коррупции ; под ред. Н. А. Лопашенко. — Саратов : Саратов. центр по исслед. проблем организ. прест. и коррупции : Саттеллит, 2006. — Вып. 2. — С. 98–111.
128. Максимов В. К. О перспективах имплементации Конвенции ООН против коррупции и Конвенции об уголовной ответственности за коррупцию в Российской Федерации / В. К. Максимов // преступность и проблемы борьбы с ней : материалы Международной научно-практической конференции, Н. Новгород, 2–3 февр. 2007 г. / Научно-исследовательский институт Академии Генеральной прокуратуры Российской Федерации; Нижегородская академия МВД России, Российская криминологическая ассоциация; под общей ред. А. И. Долговой, В. И. Каныгина. — М. : Российская криминологическая ассоциация, 2007. — С. 228–245.
129. Гвоздецький В. Д. Організаційно-правові засади запобігання і протидії корупції в Україні [Текст] : монографія / В. Д. Гвоздецький ; Укр. держ. ун-т фінансів та міжнар. торгівлі. — К. : Леся, 2011. — 591 с.
130. Ткаченко О. В. До питання про визначення поняття «корупція» [Текст] / О. В. Ткаченко // Університетські наукові записки. — 2006. — № 2 (18). — С. 191–194.
131. Мельник М. І. Антикорупційне законодавство України : досвід застосування та проблеми вдосконалення [Текст] / М. І. Мельник // Юридична Україна. — 2003. — № 6. — С. 64–69.
132. Панфілов О. Є. Щодо визначення поняття «корупція» в міжнародно-правових актах та законодавстві інших країн [Текст] / О. Є. Панфілов // Актуальні проблеми держави і права. — 2011. — Вип. 62. — С. 263–270.
- лів, що її доповнюють : Закон України від 4 лютого 2004 року // ВВР. — 2004. — № 19. — Ст. 263.
125. Маршакова Н. Н. Понятие коррупции в международно-правовых актах [Текст] / Н. Н. Маршакова // Российская юстиция. — 2010. — № 11. — С. 67–70.
126. Адаптоване керівництво до Конвенції ООН по боротьбі з корупцією [Текст] / М. О. Фролов / [За ред. П. Г. Павличенка, Р. Г. Рябошапки]. — К., 2008. — 24 с.
127. Ведерникова О. Н. Антикоррупционная политика России / О. Н. Ведерникова // Организационная преступность и коррупция : результаты криминологического-социологического исследований / Саратов. центр по исслед. проблем организ. прест. и коррупции ; под ред. Н. А. Лопашенко. — Саратов : Саратов. центр по исслед. проблем организ. прест. и коррупции : Саттеллит, 2006. — Вып. 2. — С. 98–111.
128. Максимов В. К. О перспективах имплементации Конвенции ООН против коррупции и Конвенции об уголовной ответственности за коррупцию в Российской Федерации / В. К. Максимов // преступность и проблемы борьбы с ней : материалы Международной научно-практической конференции, Н. Новгород, 2–3 февр. 2007 г. / Научно-исследовательский институт Академии Генеральной прокуратуры Российской Федерации; Нижегородская академия МВД России, Российская криминологическая ассоциация; под общей ред. А. И. Долговой, В. И. Каныгина. — М. : Российская криминологическая ассоциация, 2007. — С. 228–245.
129. Гвоздецький В. Д. Організаційно-правові засади запобігання і протидії корупції в Україні [Текст] : монографія / В. Д. Гвоздецький ; Укр. держ. ун-т фінансів та міжнар. торгівлі. — К. : Леся, 2011. — 591 с.
130. Ткаченко О. В. До питання про визначення поняття «корупція» [Текст] / О. В. Ткаченко // Університетські наукові записки. — 2006. — № 2 (18). — С. 191–194.
131. Мельник М. І. Антикорупційне законодавство України : досвід застосування та проблеми вдосконалення [Текст] / М. І. Мельник // Юридична Україна. — 2003. — № 6. — С. 64–69.
132. Панфілов О. Є. Щодо визначення поняття «корупція» в міжнародно-правових актах та законодавстві інших країн [Текст] / О. Є. Панфілов // Актуальні проблеми держави і права. — 2011. — Вип. 62. — С. 263–270.

133. Ванцев В. А. Этапы развития понятия коррупции / В. А. Ванцев // Современная уголовная политика в сфере борьбы с транснациональной организованной преступностью и коррупцией. Сборник статей. — М. : «Центр ЮрИнфоР», 2002. — С. 107–118.
134. Ткаченко О. В. Адміністративно-правові засади протидії корупції в органах внутрішніх справ [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 Адміністративне право і процес ; фінансове право ; інформаційне право / О. В. Ткаченко. — Київ : 2008. — 20 с.
135. Николаева О. Архетипические и психологические основания коррупции в русском государстве [Текст] / О. Николаева // Публичное управление : теория и практика : сборник научных работ Ассоциации докторов наук государственного управления. — Харьков : Изд-во «ДокНаукаДержУпр», 2010. — № 3–4. — С. 236–242.
136. Кияниченко С. 100 % хабарництво — це не корупція, а політичний устрій [Електронний ресурс] / С. Кияниченко. — Режим доступу : <http://www.mediaua.com.ua/detail/36865>.
137. Тремтіль, хабарники! Корупція дорожчає [Електронне видання]. — Режим доступу : <http://www.gk-press.if.ua/node/5006>.
138. ПЛАТИТИ ЧИ НЕ ПЛАТИТИ...? хабарі, або з чим зіштовхується кожен українець майже щодня. — К. : ВЕРСО. — 04. — 2008. — 24 с.
139. Запобігання і протидія проявам корупції як елемент модернізації системи державної служби [Текст] / Івано-Франківський центр науки, інновацій та інформатизації. — Івано-Франківськ : 2012. — 237 с.
140. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України [Текст] : Закон України від 13 травня 2014 року № 1261 // Урядовий кур'єр. — 2014. — 5 червня. — С. 12.
141. Федорчак Х. Теоретичні аспекти проявів елементів корупції в державному управлінні [Текст] / Х. Федорчак // «Ефективність державного управління». Збірник наукових праць. — 2011. — Вип. 29. — С. 127–136.
142. Волженкин Б. В. Коррупция [Текст] / Б. В. Волженкин. — СПб : Санкт-Петербургский юридический институт Генеральной прокуратуры РФ, 1998. — 44 с.
143. Концепція правових засад протидії корупції в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.vybor.ua/documents/zakonotvorchestvo/8.htm>.

133. Ванцев В. А. Этапы развития понятия коррупции / В. А. Ванцев // Современная уголовная политика в сфере борьбы с транснациональной организованной преступностью и коррупцией. Сборник статей. — М. : «Центр ЮрИнфоР», 2002. — С. 107–118.
134. Ткаченко О. В. Адміністративно-правові засади протидії корупції в органах внутрішніх справ [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 Адміністративне право і процес ; фінансове право ; інформаційне право / О. В. Ткаченко. — Київ : 2008. — 20 с.
135. Николаева О. Архетипические и психологические основания коррупции в русском государстве [Текст] / О. Николаева // Публичное управление : теория и практика : сборник научных работ Ассоциации докторов наук государственного управления. — Харьков : Изд-во «ДокНаукаДержУпр», 2010. — № 3–4. — С. 236–242.
136. Кияниченко С. 100 % хабарництво — це не корупція, а політичний устрій [Електронний ресурс] / С. Кияниченко. — Режим доступу : <http://www.mediaua.com.ua/detail/36865>.
137. Тремтіль, хабарники! Корупція дорожчає [Електронне видання]. — Режим доступу : <http://www.gk-press.if.ua/node/5006>.
138. ПЛАТИТИ ЧИ НЕ ПЛАТИТИ...? хабарі, або з чим зіштовхується кожен українець майже щодня. — К. : ВЕРСО. — 04. — 2008. — 24 с.
139. Запобігання і протидія проявам корупції як елемент модернізації системи державної служби [Текст] / Івано-Франківський центр науки, інновацій та інформатизації. — Івано-Франківськ : 2012. — 237 с.
140. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України [Текст] : Закон України від 13 травня 2014 року № 1261 // Урядовий кур'єр. — 2014. — 5 червня. — С. 12.
141. Федорчак Х. Теоретичні аспекти проявів елементів корупції в державному управлінні [Текст] / Х. Федорчак // «Ефективність державного управління». Збірник наукових праць. — 2011. — Вип. 29. — С. 127–136.
142. Волженкин Б. В. Коррупция [Текст] / Б. В. Волженкин. — СПб : Санкт-Петербургский юридический институт Генеральной прокуратуры РФ, 1998. — 44 с.
143. Концепція правових засад протидії корупції в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.vybor.ua/documents/zakonotvorchestvo/8.htm>.

144. Клим А. М. Взятничество : криминологическая характеристика и предупреждение : автореферат диссертации на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / А. М. Клим. — Минск, 2013. — 23 с.
145. Саппа М. М. Соціологічний моніторинг діяльності ОВС : корупційні дії як об'єкт спостереження [Текст] / М. М. Саппа, Р. В. Ромас // Український соціум. — 2008. — № 4 (27). — С. 26–32.
146. Про засади запобігання і протидії корупції [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.solor.gov.ua/info/19/6812>.
147. Уголовно-процесуальный кодекс Республики Таджикистан [Электронный ресурс] : Закон Республики Таджикистан от 27.11.2014 г., № 1134. — Режим доступа : <http://www.mmk.tj/ru/legislation/legislation-base/codecs/>.
148. Старицька О. Теоретичні аспекти корупції в органах державної влади [Текст] / О. Старицька // Підприємництво, господарство і право. — 2011. — № 2 (182). — С. 90–93.
149. Урядовий контактний центр : Громадяни повідомляють про корупційні дії окремих осіб [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.ukrinform.ua/ukr/news/uryadoviy_kontakt_niy_tsentr_gromadyani_povidomlyayut_pro_koruptsiyni_dii_okremih_osib_2001209.
150. У 2015 році через корупційні дії звільнили 57 правоохоронців [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.tyzhden.ua/News/132984>.
151. Автухов К. А. Організаційно-правові засади діяльності Державної пенітенціарної служби в установах виконання покарань : навч. посіб. / К. А. Автухов, І. С. Яковець; за заг. ред. А. Х. Степанюка. — Х. : Право, 2013. — 160 с.
152. Лисенко В. О. Криминологічна характеристика та запобігання корупційним проявам у Державній кримінально-виконавчій службі України / В. О. Лисенко // Право і суспільство. — 2013. — № 1. — С. 117–122.
153. Лисенко В. О. Криминологічна характеристика та запобігання корупційним проявам у Державній кримінально-виконавчій службі України [Текст] / В. О. Лисенко // Право і суспільство. — 2014. — № 1. — С. 206–212.
154. Лук'янець Д.М. Проблеми використання інституту адміністративної відповідальності в системі заходів запобігання та протидії корупції [Текст] / Д. М. Лук'янець // Правовий вісник Української академії банківської справи. — № 1 (4). — 2011. — С. 32–35.

144. Клим А. М. Взятничество : криминологическая характеристика и предупреждение : автореферат диссертации на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / А. М. Клим. — Минск, 2013. — 23 с.
145. Саппа М. М. Соціологічний моніторинг діяльності ОВС : корупційні дії як об'єкт спостереження [Текст] / М. М. Саппа, Р. В. Ромас // Український соціум. — 2008. — № 4 (27). — С. 26–32.
146. Про засади запобігання і протидії корупції [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.solor.gov.ua/info/19/6812>.
147. Уголовно-процесуальный кодекс Республики Таджикистан [Электронный ресурс] : Закон Республики Таджикистан от 27.11.2014 г., № 1134. — Режим доступа : <http://www.mmk.tj/ru/legislation/legislation-base/codecs/>.
148. Старицька О. Теоретичні аспекти корупції в органах державної влади [Текст] / О. Старицька // Підприємництво, господарство і право. — 2011. — № 2 (182). — С. 90–93.
149. Урядовий контактний центр : Громадяни повідомляють про корупційні дії окремих осіб [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.ukrinform.ua/ukr/news/uryadoviy_kontakt_niy_tsentr_gromadyani_povidomlyayut_pro_koruptsiyni_dii_okremih_osib_2001209.
150. У 2015 році через корупційні дії звільнили 57 правоохоронців [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.tyzhden.ua/News/132984>.
151. Автухов К. А. Організаційно-правові засади діяльності Державної пенітенціарної служби в установах виконання покарань : навч. посіб. / К. А. Автухов, І. С. Яковець; за заг. ред. А. Х. Степанюка. — Х. : Право, 2013. — 160 с.
152. Лисенко В. О. Криминологічна характеристика та запобігання корупційним проявам у Державній кримінально-виконавчій службі України / В. О. Лисенко // Право і суспільство. — 2013. — № 1. — С. 117–122.
153. Лисенко В. О. Криминологічна характеристика та запобігання корупційним проявам у Державній кримінально-виконавчій службі України [Текст] / В. О. Лисенко // Право і суспільство. — 2014. — № 1. — С. 206–212.
154. Лук'янець Д.М. Проблеми використання інституту адміністративної відповідальності в системі заходів запобігання та протидії корупції [Текст] / Д. М. Лук'янець // Правовий вісник Української академії банківської справи. — № 1 (4). — 2011. — С. 32–35.

155. Братановский С. Н. Противодействие коррупции в системе исполнительной власти в Российской Федерации : административные аспекты : монография / С. Н. Братановский, М. Ф. Зеленков. — М. : РИОР, 2011. — 360 с.
156. Андрушко П. Корупційні правопорушення та корупційні злочини як їх різновид : співвідношення і диференціація відповідальності за їх вчинення [Текст] / П. Андрушко // Право України. — 2010. — № 9. — С. 90–101.
157. Васьковцев А. Квалификация коррупционных правонарушений, связанных с нарушением установленных законом требований [Текст] / А. Васьковцев // Закон и жизнь. — 2014. — № 2. — С. 54–58.
158. Клімова С. М. Юридична відповідальність за корупційні правопорушення : навч. посіб. / С. М. Клімова, Т. В. Ковальова, М. О. Тучак. — Х. : ХарПІ НАДУ «Магістр», 2012. — 200 с.
159. Асаинов С. Т. Административно-правовая характеристика понятия и состава коррупционных правонарушений [Электронный ресурс] / С. Т. Асаинов // Экономика и право Казахстана. — 2007. — № 2. — С. 33–36. — Режим доступа : http://www.apelsin-ka.com/content/files/02_07.pdf.
160. Боротьба з корупцією: піруч. / [авт. кол. ; кер. авт. кол. Є. Д. Скулиш]. — К. : Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2010. — 336 с.
161. Ознаки корупції та корупційного правопорушення [Текст] : зб. практич. задач із розв'язками / ІФОЦППК ; [авт.-уклад. В. М. Лукашин]. — Івано-Франківськ. — 2012. — 15 с. (Довідково-інформаційні матеріали ; вип. 53/12).
162. Модельный закон «Основы законодательства об антикоррупционной политике» [Электронный ресурс] : Принят на 22 пленарном заседании МПА СНГ (постановление № 22–15 от 15 ноября 2003 г.) // Информационный бюллетень Межпарламентской Ассамблеи государств–участников Содружества Независимых Государств. — М, 2004. — № 33. — С. 225–260. — Режим доступа : <http://www.pravo.levonevsky.org/bazaby11/republic35/text472.htm>.
163. Фадеева М. В. Психологічні умови підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів до формування позитивного іміджу освітньої організації : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / М. В. Фадеева ; Ун-т менедж. освіти. — К., 2010. — 19 с.
164. Севрюгин К. В. Административная ответственность государственных гражданских служащих за коррупционные правонарушения [Текст] / К. В. Севрюгин // Известия ИГЭА. — 2011. — № 3 (77). — С. 150–153.

155. Братановский С. Н. Противодействие коррупции в системе исполнительной власти в Российской Федерации : административные аспекты : монография / С. Н. Братановский, М. Ф. Зеленков. — М. : РИОР, 2011. — 360 с.
156. Андрушко П. Корупційні правопорушення та корупційні злочини як їх різновид : співвідношення і диференціація відповідальності за їх вчинення [Текст] / П. Андрушко // Право України. — 2010. — № 9. — С. 90–101.
157. Васьковцев А. Квалификация коррупционных правонарушений, связанных с нарушением установленных законом требований [Текст] / А. Васьковцев // Закон и жизнь. — 2014. — № 2. — С. 54–58.
158. Клімова С. М. Юридична відповідальність за корупційні правопорушення : навч. посіб. / С. М. Клімова, Т. В. Ковальова, М. О. Тучак. — Х. : ХарПІ НАДУ «Магістр», 2012. — 200 с.
159. Асаинов С. Т. Административно-правовая характеристика понятия и состава коррупционных правонарушений [Электронный ресурс] / С. Т. Асаинов // Экономика и право Казахстана. — 2007. — № 2. — С. 33–36. — Режим доступа : http://www.apelsin-ka.com/content/files/02_07.pdf.
160. Боротьба з корупцією: піруч. / [авт. кол. ; кер. авт. кол. Є. Д. Скулиш]. — К. : Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2010. — 336 с.
161. Ознаки корупції та корупційного правопорушення [Текст] : зб. практич. задач із розв'язками / ІФОЦППК ; [авт.-уклад. В. М. Лукашин]. — Івано-Франківськ. — 2012. — 15 с. (Довідково-інформаційні матеріали ; вип. 53/12).
162. Модельный закон «Основы законодательства об антикоррупционной политике» [Электронный ресурс] : Принят на 22 пленарном заседании МПА СНГ (постановление № 22–15 от 15 ноября 2003 г.) // Информационный бюллетень Межпарламентской Ассамблеи государств–участников Содружества Независимых Государств. — М, 2004. — № 33. — С. 225–260. — Режим доступа : <http://www.pravo.levonevsky.org/bazaby11/republic35/text472.htm>.
163. Фадеева М. В. Психологічні умови підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів до формування позитивного іміджу освітньої організації : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / М. В. Фадеева ; Ун-т менедж. освіти. — К., 2010. — 19 с.
164. Севрюгин К. В. Административная ответственность государственных гражданских служащих за коррупционные правонарушения [Текст] / К. В. Севрюгин // Известия ИГЭА. — 2011. — № 3 (77). — С. 150–153.

165. Мельник М. І. Корупція : сутність, поняття, заходи протидії : Монографія. — К. : Атіка, 2001. — 304 с.
166. Плєнкін В. А. Проблемы противодействия коррупции в органах местного самоуправления [Электронный ресурс] / В. А. Плєнкін // Научный вестник Уральской академии государственной службы. — Режим доступа : <http://www.vestnik.uara.ru/issue/2009/01/17/>.
167. Бородин І. Л. Адміністративна відповідальність за корупційні правопорушення [Текст] / І. Л. Бородин // Юридичний вісник. — 2013. — № 1 (26). — С. 50–55.
168. Кашуба Я. М. Корупція та відповідальність за корупційні діяння : [навч. посібник] / Я. М. Кашуба. — Л. ПАІС, 2007. — 109 с.
169. Кодекс Республики Таджикистан об административных правонарушениях [Электронный ресурс] : Закон Республики Таджикистан от 26.07.2014 г., № 1093. — Режим доступа : <http://www.mmk.tj/ru/legislation/legislation-base/codecs/>.
170. Титко А. В. Коррупционные правонарушения : административно-правовой аспект [Текст] / А. В. Титко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. — 2014. — № 9–2. — Том 1. — Сер. : Юриспруденція. — С. 135–138.
171. Асаинов С. Т. Общие и специальные меры предупреждения коррупции в сфере государственного управления [Электронный ресурс] / С. Т. Асаинов // Экономика и право Казахстана. — 2007. — № 2. — С. 36–40. — Режим доступа : http://www.apelsinka.com/content/files/02_07.pdf.
172. Ільєнок Т. В. Адміністративне корупційне правопорушення : поняття, склад, ознаки [Текст] / Т. В. Ільєнок // Актуальні проблеми держави і права. — 2012. — Вип. 68. — С. 511–516.
173. Грабець І. Представницькі повноваження прокурора щодо усунення наслідків адміністративних корупційних правопорушень [Текст] / І. Грабець // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. — 2014. — № 2. — С. 17–24.
174. Шабас І. Поняття та ознаки адміністративних корупційних правопорушень за законодавством України [Текст] / І. Шабас // Юридичний вісник. — 2014. — № 6. — С. 306–311.
175. Єрмоленко І. Я. Поняття та ознаки адміністративного корупційного правопорушення, вчиненого працівником ОВС [Текст] / І. Я. Єрмоленко // Науковий вісник Херсонського державного університету. — 2014. — Вип. 1. — Том 2. — Серія Юридичні науки. — С. 114–118.

165. Мельник М. І. Корупція : сутність, поняття, заходи протидії : Монографія. — К. : Атіка, 2001. — 304 с.
166. Плєнкін В. А. Проблемы противодействия коррупции в органах местного самоуправления [Электронный ресурс] / В. А. Плєнкін // Научный вестник Уральской академии государственной службы. — Режим доступа : <http://www.vestnik.uara.ru/issue/2009/01/17/>.
167. Бородин І. Л. Адміністративна відповідальність за корупційні правопорушення [Текст] / І. Л. Бородин // Юридичний вісник. — 2013. — № 1 (26). — С. 50–55.
168. Кашуба Я. М. Корупція та відповідальність за корупційні діяння : [навч. посібник] / Я. М. Кашуба. — Л. ПАІС, 2007. — 109 с.
169. Кодекс Республики Таджикистан об административных правонарушениях [Электронный ресурс] : Закон Республики Таджикистан от 26.07.2014 г., № 1093. — Режим доступа : <http://www.mmk.tj/ru/legislation/legislation-base/codecs/>.
170. Титко А. В. Коррупционные правонарушения : административно-правовой аспект [Текст] / А. В. Титко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. — 2014. — № 9–2. — Том 1. — Сер. : Юриспруденція. — С. 135–138.
171. Асаинов С. Т. Общие и специальные меры предупреждения коррупции в сфере государственного управления [Электронный ресурс] / С. Т. Асаинов // Экономика и право Казахстана. — 2007. — № 2. — С. 36–40. — Режим доступа : http://www.apelsinka.com/content/files/02_07.pdf.
172. Ільєнок Т. В. Адміністративне корупційне правопорушення : поняття, склад, ознаки [Текст] / Т. В. Ільєнок // Актуальні проблеми держави і права. — 2012. — Вип. 68. — С. 511–516.
173. Грабець І. Представницькі повноваження прокурора щодо усунення наслідків адміністративних корупційних правопорушень [Текст] / І. Грабець // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. — 2014. — № 2. — С. 17–24.
174. Шабас І. Поняття та ознаки адміністративних корупційних правопорушень за законодавством України [Текст] / І. Шабас // Юридичний вісник. — 2014. — № 6. — С. 306–311.
175. Єрмоленко І. Я. Поняття та ознаки адміністративного корупційного правопорушення, вчиненого працівником ОВС [Текст] / І. Я. Єрмоленко // Науковий вісник Херсонського державного університету. — 2014. — Вип. 1. — Том 2. — Серія Юридичні науки. — С. 114–118.

176. Казак Б. Б. Источники и угрозы безопасности уголовно-исполнительной системы [Текст] / Б. Б. Казак // Безопасность уголовно-исполнительной системы. — 2008. — № 1. — С. 26–30.
177. Лунеев В. В. Коррупция в России [Текст] / В. В. Лунеев // Государство и право. — 2007. — № 11. — С. 20–27.
178. Противостояние коррупции [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.ufsin41.info/24>.
179. Вершков И. И. Борьба с коррупцией в условиях состязательного процесса [Текст] / И. И. Вершков, С. Б. Погодин // Право и политика. — № 5. — 2004. — С. 68–72.
180. Стеценко С. Г. Корупція в органах внутрішніх справ : проблеми протидії : монографія / С. Г. Стеценко, А. В. Ткаченко. — К. : Алеута, КНТ, Центр учбової літератури, 2008. — 168.
181. Кісіль З. Р. Корупція в органах внутрішніх справ — передумова виникнення професійної деформації працівників міліції [Електронний ресурс] / З. Р. Кісіль // Науковий вісник. — 2010. — № 2. — С. 150–160. — Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvlduvs/2010_2/kzrdpm.pdf.
182. Мастицький В. В. Адміністративно-деліктологічна характеристика корупції в Державній пенітенціарній службі України [Текст] / В. В. Мастицький // Право і безпека. — 2013. — № 2 (49). — С. 90–95.
183. Хромов И. Л. Коррупционная ситуация в уголовно-исполнительной системе : криминологические и уголовные проблемы / И. Л. Хромов // Вестник Владимирского юридического института. — 2011. — № 1. — С. 36–45.
184. Побережний В. Сутність та причини корупції в системі органів державної влади [Електронний ресурс] / Побережний В. В. — Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10pvvodv.pdf>.
185. Куракин А. В. Коррупция в системе государственной службы и административно-правовые зредства противодействия ей [Электронный ресурс] / А. В. Куракин. — Режим доступа : <http://www.center-bereg.ru/m2718.html>.
186. Гапоненко Л. В. Протидія корупції в органах державної податкової служби України [Текст] / Л. В. Гапоненко // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). — 2009. — № 3 (46). — С. 165–170.
187. Кісіль З. Р. Правові та психологічні засади запобігання професійній деформації працівників органів внутрішніх справ України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук. 19.00.06 «юридична психологія» / З. Р. Кісіль. — К., 2011. — 40 с.

176. Казак Б. Б. Источники и угрозы безопасности уголовно-исполнительной системы [Текст] / Б. Б. Казак // Безопасность уголовно-исполнительной системы. — 2008. — № 1. — С. 26–30.
177. Лунеев В. В. Коррупция в России [Текст] / В. В. Лунеев // Государство и право. — 2007. — № 11. — С. 20–27.
178. Противостояние коррупции [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.ufsin41.info/24>.
179. Вершков И. И. Борьба с коррупцией в условиях состязательного процесса [Текст] / И. И. Вершков, С. Б. Погодин // Право и политика. — № 5. — 2004. — С. 68–72.
180. Стеценко С. Г. Корупція в органах внутрішніх справ : проблеми протидії : монографія / С. Г. Стеценко, А. В. Ткаченко. — К. : Алеута, КНТ, Центр учбової літератури, 2008. — 168.
181. Кісіль З. Р. Корупція в органах внутрішніх справ — передумова виникнення професійної деформації працівників міліції [Електронний ресурс] / З. Р. Кісіль // Науковий вісник. — 2010. — № 2. — С. 150–160. — Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvlduvs/2010_2/kzrdpm.pdf.
182. Мастицький В. В. Адміністративно-деліктологічна характеристика корупції в Державній пенітенціарній службі України [Текст] / В. В. Мастицький // Право і безпека. — 2013. — № 2 (49). — С. 90–95.
183. Хромов И. Л. Коррупционная ситуация в уголовно-исполнительной системе : криминологические и уголовные проблемы / И. Л. Хромов // Вестник Владимирского юридического института. — 2011. — № 1. — С. 36–45.
184. Побережний В. Сутність та причини корупції в системі органів державної влади [Електронний ресурс] / Побережний В. В. — Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10pvvodv.pdf>.
185. Куракин А. В. Коррупция в системе государственной службы и административно-правовые зредства противодействия ей [Электронный ресурс] / А. В. Куракин. — Режим доступа : <http://www.center-bereg.ru/m2718.html>.
186. Гапоненко Л. В. Протидія корупції в органах державної податкової служби України [Текст] / Л. В. Гапоненко // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). — 2009. — № 3 (46). — С. 165–170.
187. Кісіль З. Р. Правові та психологічні засади запобігання професійній деформації працівників органів внутрішніх справ України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук. 19.00.06 «юридична психологія» / З. Р. Кісіль. — К., 2011. — 40 с.

188. Мариненко Оксана. Украинский «ГУЛАГ» : без права на достоинство и обжалование [Электронный ресурс] / Оксана Мариненко. — Режим доступа : <http://www.ua-pravda.com/pravovoy-bespredel/ukrainskiy-gulag-bez-prava-na-dostoinstvo-i-obzhalovanie.html>.
189. Савчук М. Передумови виникнення корупційних проявів серед співробітників органів внутрішніх справ [Текст] / М. Савчук // Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. — 2009. — Вип. 3. — С. 225–232.
190. Правові основи забезпечення безпеки працівників правоохоронних органів : [монографія] / Анатолій Іванович Суббот. — Ірпінь : Видавництво Національного університету ДПС України, 2012. — 332 с.
191. Микитась І. М. Діяльність персоналу Державної пенітенціарної служби України [Текст] / І. М. Микитась // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. — 2011. — № 2. — С. 170–174.
192. О предупреждении в законодательном обеспечении противодействия коррупции в уголовно-исполнительной системе, а также соблюдении законности по обеспечению безопасности и охраны лиц, содержащихся под стражей, осужденных и отбывающих наказание в виде лишения свободы [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.komitet7.km.duma.gov.ru/site.xp/051048055124051048056.html/>.
193. Куракин А. В. Правовые основы борьбы с коррупцией в органах внутренних дел [Текст] / А. В. Куракин, К. Г. Артюнов, В. В. Бережной // Следователь. — № 7. — 2004. — С. 59–61.
194. Ананьев О. Г. Проблема коррупции в уголовно-исполнительной системе ФСИН России [социально-психологические аспекты] [Текст] / О. Г. Ананьев // Прикладная юридическая психология. — 2010. — № 4. — С. 164–181.
195. Волошина А. В. Корупція — виклики для України : за матеріалами шостого «Київського Діалогу» 28–30 жовтня 2010 року «Корупція в політиці, економіці та управлінні — стратегії громадського суспільства та світової спільноти щодо її подолання» — Кіровоград, 2011. — 79 с.
196. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. 3-тє вид., опрацьоване і доповн. Львів : Бак, 2008. — 512 с.
197. Философский энциклопедический словарь. — М. : ИНФРА— М., 1998. — 468 с.
198. Политова А. С. Борьба с коррупцией в органах внутренних дел Реформування органів внутрішніх справ : проблеми та

188. Мариненко Оксана. Украинский «ГУЛАГ» : без права на достоинство и обжалование [Электронный ресурс] / Оксана Мариненко. — Режим доступа : <http://www.ua-pravda.com/pravovoy-bespredel/ukrainskiy-gulag-bez-prava-na-dostoinstvo-i-obzhalovanie.html>.
189. Савчук М. Передумови виникнення корупційних проявів серед співробітників органів внутрішніх справ [Текст] / М. Савчук // Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. — 2009. — Вип. 3. — С. 225–232.
190. Правові основи забезпечення безпеки працівників правоохоронних органів : [монографія] / Анатолій Іванович Суббот. — Ірпінь : Видавництво Національного університету ДПС України, 2012. — 332 с.
191. Микитась І. М. Діяльність персоналу Державної пенітенціарної служби України [Текст] / І. М. Микитась // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. — 2011. — № 2. — С. 170–174.
192. О предупреждении в законодательном обеспечении противодействия коррупции в уголовно-исполнительной системе, а также соблюдении законности по обеспечению безопасности и охраны лиц, содержащихся под стражей, осужденных и отбывающих наказание в виде лишения свободы [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.komitet7.km.duma.gov.ru/site.xp/051048055124051048056.html/>.
193. Куракин А. В. Правовые основы борьбы с коррупцией в органах внутренних дел [Текст] / А. В. Куракин, К. Г. Артюнов, В. В. Бережной // Следователь. — № 7. — 2004. — С. 59–61.
194. Ананьев О. Г. Проблема коррупции в уголовно-исполнительной системе ФСИН России [социально-психологические аспекты] [Текст] / О. Г. Ананьев // Прикладная юридическая психология. — 2010. — № 4. — С. 164–181.
195. Волошина А. В. Корупція — виклики для України : за матеріалами шостого «Київського Діалогу» 28–30 жовтня 2010 року «Корупція в політиці, економіці та управлінні — стратегії громадського суспільства та світової спільноти щодо її подолання» — Кіровоград, 2011. — 79 с.
196. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. 3-тє вид., опрацьоване і доповн. Львів : Бак, 2008. — 512 с.
197. Философский энциклопедический словарь. — М. : ИНФРА— М., 1998. — 468 с.
198. Политова А. С. Борьба с коррупцией в органах внутренних дел Реформування органів внутрішніх справ : проблеми та

- перспективи (вітчизняний і зарубіжний досвід) : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 28–29 берез. 2014 р.). — Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. — С. 81–83.
199. Комплексная характеристика коррупции и ее преступных проявлений [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1115945&subID=100073780,100073786,00073789#text>.
200. Кримінологія : навч. посіб. / О. Є. Михайлов, А. В. Горбань, В. В. Міщук. — К. : Знання, 2012. — 565 с.
201. Сліпушко О. М. Тлумачний словник чужомовних слів в українській мові. Правопис. Граматика. — К. : Криниця, 1999. — 507с.
202. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О. М. Степанов. — К. : «Академвидав», 2006. — 424 с. (Енциклопедія ерудита).
203. Кримінологія : Курс лекцій Александров Ю. В., Гель А. П., Семанков Г. С., — К. : МАУП, 2002. — 295 с.
204. Аскин Я. Ф. К вопросу о категориях детерминизма / Я. Ф. Аскин // Современный детерминизм в науке. — Новосибирск, 1997. — Т. 1. — С. 44–45.
205. Алексеенко Л. М., Олексієнко В. М., Юркевич А. І. Економічний словник : банківська справа, фондовий ринок (українсько-англійсько-російський тлумачний словник). — К. : Видавничий будинок «Максимум» ; Тернопіль : «Економічна думка», 2000. — 592 с.
206. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : теорія і практика. — К., Вид. Дім «Ін Юре», 2007. — 424 с.
207. Словарь иностранных слов. — М. : Рус. яз., 1988. — 622 с.
208. Криминология : учебник / [под ред. Н. Ф. Кузнецевой, Г. М. Миньковского]. — М. : — 1994. — 414 с.
209. Економічна енциклопедія : У трьох томах. Т. 3 / Редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. — К. : Видавничий центр «Академія», 2002. — 952 с.
210. Осовська Г. В., Юшкевич О. О. Завадський Й. С. Економічний словник. — К. : Кондор, 2009. — 358 с.
211. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера [Текст] / Р. С. Дяків [та ін.] ; ред. Р. С. Дяків. — К. : Міжнародна економічна фундація, 2000. — 703 с.
212. Мочерний С. В., Ларіна Я. С., Устенко О. А., Юрій С. І. Економічний енциклопедичний словник : У 2 т. Т. 2 / За ред. С. В. Мочерного. — Львів : Світ, 2006. — 568 с.

- перспективи (вітчизняний і зарубіжний досвід) : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 28–29 берез. 2014 р.). — Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. — С. 81–83.
199. Комплексная характеристика коррупции и ее преступных проявлений [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1115945&subID=100073780,100073786,00073789#text>.
200. Кримінологія : навч. посіб. / О. Є. Михайлов, А. В. Горбань, В. В. Міщук. — К. : Знання, 2012. — 565 с.
201. Сліпушко О. М. Тлумачний словник чужомовних слів в українській мові. Правопис. Граматика. — К. : Криниця, 1999. — 507с.
202. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О. М. Степанов. — К. : «Академвидав», 2006. — 424 с. (Енциклопедія ерудита).
203. Кримінологія : Курс лекцій Александров Ю. В., Гель А. П., Семанков Г. С., — К. : МАУП, 2002. — 295 с.
204. Аскин Я. Ф. К вопросу о категориях детерминизма / Я. Ф. Аскин // Современный детерминизм в науке. — Новосибирск, 1997. — Т. 1. — С. 44–45.
205. Алексеенко Л. М., Олексієнко В. М., Юркевич А. І. Економічний словник : банківська справа, фондовий ринок (українсько-англійсько-російський тлумачний словник). — К. : Видавничий будинок «Максимум» ; Тернопіль : «Економічна думка», 2000. — 592 с.
206. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : теорія і практика. — К., Вид. Дім «Ін Юре», 2007. — 424 с.
207. Словарь иностранных слов. — М. : Рус. яз., 1988. — 622 с.
208. Криминология : учебник / [под ред. Н. Ф. Кузнецевой, Г. М. Миньковского]. — М. : — 1994. — 414 с.
209. Економічна енциклопедія : У трьох томах. Т. 3 / Редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. — К. : Видавничий центр «Академія», 2002. — 952 с.
210. Осовська Г. В., Юшкевич О. О. Завадський Й. С. Економічний словник. — К. : Кондор, 2009. — 358 с.
211. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера [Текст] / Р. С. Дяків [та ін.] ; ред. Р. С. Дяків. — К. : Міжнародна економічна фундація, 2000. — 703 с.
212. Мочерний С. В., Ларіна Я. С., Устенко О. А., Юрій С. І. Економічний енциклопедичний словник : У 2 т. Т. 2 / За ред. С. В. Мочерного. — Львів : Світ, 2006. — 568 с.

213. Бродська В. Й., Патрик І. П., Яблонко В. Я. Тлумачний словник психологічних термінів в українській мові : Словник. — 2-е видання. — К. : ВД «Професіонал», 2005. — 224 с.
214. Социологический энциклопедический словарь. На русском, английском, немецком, французском и чешском языках. Редактор-координатор — академик РАН Г. В. Осипов. — М. : Издательская группа ИНФРА-М—НОРМА, 1998. — 488 с.
215. Румянцева Е. Е. Новая экономическая энциклопедия : 4-е изд. — М. : ИНФРА-М, 2011, XII, 882 с.
216. Борисов А. В. Большой экономический словарь. Издание 3-е, переработанное и дополненное. — М. : Книжный мир, 2010. — 860 с.
217. Салатин А. В. Нарушения законности персоналом уголовно-исполнительной системы как объект криминологического исследования (понятие, виды, детерминанты, возможности прогнозирования) / А. В. Салатин // Вестник института : преступление, наказание, исправление. — 2009. — № 7. — С. 18–22.
218. Громадська думка як чинник ефективності діяльності правоохоронних органів в Україні : Аналітична записка [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/468/>.
219. Бандурка А. М. Преступность в Украине : причины и противодействие : [моногр.] / А. М. Бандурка, Л. М. Давыденко. — Х. : Основа, 2003. — 368 с.
220. Національна антикорупційна стратегія на 2011–2015 роки, схвалена Указом Президента України від 21 жовтня 2011 року № 1001/2011 // Офіційний вісник Президента України. — 2011. — № 29. — Ст. 1139.
221. Про затвердження Державної програми щодо запобігання і протидії корупції на 2011–2015 роки : Постанова Кабінету Міністрів України № 1240 від 28.11.2011 р. // Офіційний вісник України. — 2011. — № 94. — Ст. 3431.
222. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII // Відомості Верховної Ради України. — 2014. — № 47. — Ст. 2051.
223. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо визначення кінцевих вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1701-VII // Відомості Верховної Ради України. — 2014. — № 46. — Ст. 2048.
224. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки : Закон України

213. Бродська В. Й., Патрик І. П., Яблонко В. Я. Тлумачний словник психологічних термінів в українській мові : Словник. — 2-е видання. — К. : ВД «Професіонал», 2005. — 224 с.
214. Социологический энциклопедический словарь. На русском, английском, немецком, французском и чешском языках. Редактор-координатор — академик РАН Г. В. Осипов. — М. : Издательская группа ИНФРА-М—НОРМА, 1998. — 488 с.
215. Румянцева Е. Е. Новая экономическая энциклопедия : 4-е изд. — М. : ИНФРА-М, 2011, XII, 882 с.
216. Борисов А. В. Большой экономический словарь. Издание 3-е, переработанное и дополненное. — М. : Книжный мир, 2010. — 860 с.
217. Салатин А. В. Нарушения законности персоналом уголовно-исполнительной системы как объект криминологического исследования (понятие, виды, детерминанты, возможности прогнозирования) / А. В. Салатин // Вестник института : преступление, наказание, исправление. — 2009. — № 7. — С. 18–22.
218. Громадська думка як чинник ефективності діяльності правоохоронних органів в Україні : Аналітична записка [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/468/>.
219. Бандурка А. М. Преступность в Украине : причины и противодействие : [моногр.] / А. М. Бандурка, Л. М. Давыденко. — Х. : Основа, 2003. — 368 с.
220. Національна антикорупційна стратегія на 2011–2015 роки, схвалена Указом Президента України від 21 жовтня 2011 року № 1001/2011 // Офіційний вісник Президента України. — 2011. — № 29. — Ст. 1139.
221. Про затвердження Державної програми щодо запобігання і протидії корупції на 2011–2015 роки : Постанова Кабінету Міністрів України № 1240 від 28.11.2011 р. // Офіційний вісник України. — 2011. — № 94. — Ст. 3431.
222. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII // Відомості Верховної Ради України. — 2014. — № 47. — Ст. 2051.
223. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо визначення кінцевих вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1701-VII // Відомості Верховної Ради України. — 2014. — № 46. — Ст. 2048.
224. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки : Закон України

- від 14 жовтня 2014 року № 1699-VII // Відомості Верховної Ради України. — 2014. — № 46. — Ст. 2047.
225. Формування повноцінної системи підготовки пенітенціарного персоналу — головна умова практичних змін у Державній пенітенціарній службі України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.jusnaturale.jimdo.com/>.
226. Про затвердження Положення про Державну пенітенціарну службу України : Указ Президента України від 6 квіт. 2011 р. № 394/2011. — Режим доступу : www.kvs.gov.ua.
227. Кто исправит исправительную систему? [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.avtonomia.net/2011/08/02/kto-ispravit-ispravitel-nuyu-sistemu/>.
228. Монтян Татьяна. Если правоохранители не будут убивать людей, то никто не будет платить. Вот вам чистая экономика / Татьяна Монтян // [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.censor.net.ua/news/197118/esli_pravoohraniteli_ne_budut_ubivat_lyudeyi_to_nikto_ne_budet_platit_vot_vam_chistaya_ekonomika_montyan.
229. Ситуация с содержанием осужденных в Украине становится опасной [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.segodnya.ua/ukraine/cituatsija-c-coderzhaniem-ocuzhdennykh-v-ukraine-ctanovitcja-opasnoj.html>.
230. Забезпечення прав і свобод людини в пенітенціарних закладах // Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні : доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. — К., 2004. — 530 с.
231. Новый председатель Госдепартамента исполнения наказаний «столкнулся с проблемой тотальной коррупции в системе» [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.rus.newsru.ua/arch/ukraine/21may2010/ bespokoica.html>.
232. Лой Дмитрий. Уровень коррупции в уголовно-исполнительной системе не снизился [Электронный ресурс] / Дмитрий Лой // — Режим доступа : <http://www.pasmi.ru/archive/9046>.
233. 5 причин, чому в Україні поширена корупція, і що з цим робити? [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.pravo.org.ua/protydiia-koruptsii/1506-5-prychyn-chomu-v-ukraini-poshyrenakoruptsiia-i-shcho-z-tsym-robyty.html>.
234. Водоласкова К. Ю. Правопорушення у галузі державних закупівель [Електронний ресурс] / К. Ю. Водоласкова // Право та управління. — 2011. — № 2. — С. 58–74. — Режим доступу : — Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/prtup/2011_2/pdf/11vkjgdz.pdf.

- від 14 жовтня 2014 року № 1699-VII // Відомості Верховної Ради України. — 2014. — № 46. — Ст. 2047.
225. Формування повноцінної системи підготовки пенітенціарного персоналу — головна умова практичних змін у Державній пенітенціарній службі України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.jusnaturale.jimdo.com/>.
226. Про затвердження Положення про Державну пенітенціарну службу України : Указ Президента України від 6 квіт. 2011 р. № 394/2011. — Режим доступу : www.kvs.gov.ua.
227. Кто исправит исправительную систему? [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.avtonomia.net/2011/08/02/kto-ispravit-ispravitel-nuyu-sistemu/>.
228. Монтян Татьяна. Если правоохранители не будут убивать людей, то никто не будет платить. Вот вам чистая экономика / Татьяна Монтян // [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.censor.net.ua/news/197118/esli_pravoohraniteli_ne_budut_ubivat_lyudeyi_to_nikto_ne_budet_platit_vot_vam_chistaya_ekonomika_montyan.
229. Ситуация с содержанием осужденных в Украине становится опасной [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.segodnya.ua/ukraine/cituatsija-c-coderzhaniem-ocuzhdennykh-v-ukraine-ctanovitcja-opasnoj.html>.
230. Забезпечення прав і свобод людини в пенітенціарних закладах // Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні : доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. — К., 2004. — 530 с.
231. Новый председатель Госдепартамента исполнения наказаний «столкнулся с проблемой тотальной коррупции в системе» [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.rus.newsru.ua/arch/ukraine/21may2010/ bespokoica.html>.
232. Лой Дмитрий. Уровень коррупции в уголовно-исполнительной системе не снизился [Электронный ресурс] / Дмитрий Лой // — Режим доступа : <http://www.pasmi.ru/archive/9046>.
233. 5 причин, чому в Україні поширена корупція, і що з цим робити? [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.pravo.org.ua/protydiia-koruptsii/1506-5-prychyn-chomu-v-ukraini-poshyrenakoruptsiia-i-shcho-z-tsym-robyty.html>.
234. Водоласкова К. Ю. Правопорушення у галузі державних закупівель [Електронний ресурс] / К. Ю. Водоласкова // Право та управління. — 2011. — № 2. — С. 58–74. — Режим доступу : — Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/prtup/2011_2/pdf/11vkjgdz.pdf.

235. Костенко Юрій. Відкати за державні закупівлі чи те, що йде з бюджету, сягають 60–70 % [Електронний ресурс] / Юрій Костенко. — Режим доступу : http://www.gazeta.ua/articles/politics/_vidkati-za-derzhavni-zakupivli-chi-te-scho-jde-z-byudzhetu-syagayut-6-7-kostenko/452379.
236. Держзакупівлі — без контролю процвітатиме тендерна корупція / [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrainian.voanews.com/content/corruption-tender-2012-04-11-146997905/918418.html>.
237. Шейко О. Способи протидії корупції у сфері державних закупівель [Електронний ресурс] / О. Шейко // ДЗУ. липень — 2007. — № 7 (37). — Режим доступу : <http://www.e-tenders.com.ua/article/?article=209>.
238. Дотримання вимог законодавства при здійсненні державних закупівель є запорукою ефективного витрачання державних коштів [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/publish/article/110933>.
239. Беца О. Куди скочується в'язнична система України? [Електронний ресурс] / О. Беца. — Режим доступу : <http://www.ukrprison.org.ua/index.php?id=1205905886>.
240. Про діяльність установ, організацій та підприємств Державної пенітенціарної служби України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/printable_article/95855;jsessionid=727A6F1A15CBAD20FF2B1693A914D7EE.app8:2.
241. Коррупционная соль пенитенциарной системы [Электронный ресурс]. — Режим доступу : <http://www.partinform.com/analitika/korrupsionnaya-sol-penitentsiarnoy-sistemi.html>.
242. На Київщині працівники УБОЗ викрили співробітників пенітенціарної системи, які привласнили майже 180 тонн цукру [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.mvs.gov.ua/mvs/control/mmvs/control/mainuk/publish/article/446800>.
243. Про здійснення державних закупівель : Закон України від 10.04.2014 р. № 1197-VII // Відомості Верховної Ради України. — 2014. — № 24. — Ст. 883.
244. Павловський А. Б. Принципи державних закупівель : вітчизняна практика та міжнародний досвід [Електронний ресурс] / А. Б. Павловський // Право та управління. — № 1. — 2012. — С. 374–391. — Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/prtup/2012_1/pavlovs.pdf.
245. Маркелов К. Б. Проблемы реализации правовых норм, регулирующих государственные и муниципальные закупки

235. Костенко Юрій. Відкати за державні закупівлі чи те, що йде з бюджету, сягають 60–70 % [Електронний ресурс] / Юрій Костенко. — Режим доступу : http://www.gazeta.ua/articles/politics/_vidkati-za-derzhavni-zakupivli-chi-te-scho-jde-z-byudzhetu-syagayut-6-7-kostenko/452379.
236. Держзакупівлі — без контролю процвітатиме тендерна корупція / [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrainian.voanews.com/content/corruption-tender-2012-04-11-146997905/918418.html>.
237. Шейко О. Способи протидії корупції у сфері державних закупівель [Електронний ресурс] / О. Шейко // ДЗУ. липень — 2007. — № 7 (37). — Режим доступу : <http://www.e-tenders.com.ua/article/?article=209>.
238. Дотримання вимог законодавства при здійсненні державних закупівель є запорукою ефективного витрачання державних коштів [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/publish/article/110933>.
239. Беца О. Куди скочується в'язнична система України? [Електронний ресурс] / О. Беца. — Режим доступу : <http://www.ukrprison.org.ua/index.php?id=1205905886>.
240. Про діяльність установ, організацій та підприємств Державної пенітенціарної служби України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/printable_article/95855;jsessionid=727A6F1A15CBAD20FF2B1693A914D7EE.app8:2.
241. Коррупционная соль пенитенциарной системы [Электронный ресурс]. — Режим доступу : <http://www.partinform.com/analitika/korrupsionnaya-sol-penitentsiarnoy-sistemi.html>.
242. На Київщині працівники УБОЗ викрили співробітників пенітенціарної системи, які привласнили майже 180 тонн цукру [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.mvs.gov.ua/mvs/control/mmvs/control/mainuk/publish/article/446800>.
243. Про здійснення державних закупівель : Закон України від 10.04.2014 р. № 1197-VII // Відомості Верховної Ради України. — 2014. — № 24. — Ст. 883.
244. Павловський А. Б. Принципи державних закупівель : вітчизняна практика та міжнародний досвід [Електронний ресурс] / А. Б. Павловський // Право та управління. — № 1. — 2012. — С. 374–391. — Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/prtup/2012_1/pavlovs.pdf.
245. Маркелов К. Б. Проблемы реализации правовых норм, регулирующих государственные и муниципальные закупки

- [Электронный ресурс] / Маркелов К. Б. — Режим доступа : <http://www.lexandbusiness.ru/view-article.php?id=151>.
246. Хукаленко П. Т. Закон не має права бути «дірявим» [Електронний ресурс] / П. Т. Хукаленко // Фінансовий контроль. — 2005. — № 4. — Режим доступу : http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article?art_id=35047&cat_id=34409.
247. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VII // Відомості Верховної Ради України. — 2010. — № 34. — Ст. 481.
248. Дашенко О. В. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання за злочини, вчинені у віці до вісімнадцяти років [Електронний ресурс] / О. В. Дашенко // Форум права. — 2007. — № 1. — С. 40–44. — Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2007-1/07dovdvr.Pdf>.
249. О мерах Государственной пенитенциарной службы Украины по совершенствованию практики применения к осужденным условно-досрочного освобождения от отбывания наказания [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.zona.ucoz.es/news/o_merakh_gosudarstvennoj_penitenciarnoj_sluzhby_k_osuzhdennym_uslovno_dosrochnogo_osvobozhdenija_ot_otbyvanija_nakazaniya/2011-07-30-60.
250. В'язнів меншає, але проблеми залишаються [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.khpg.org/pda/index.php?id=1395785509>.
251. Александров Юрий. Условно-досрочное освобождение от отбывания наказания [Электронный ресурс] / Юрий Александров. — Режим доступа : <http://www.index.org.ru/nevol/2005-2/alexan2.htm>.
252. Бочаров-Туз Владимир. Когда в Украине коррупция может стоить свободы?! [Электронный ресурс] / Владимир Бочаров-Туз. — Режим доступа : <http://www.pravotoday.in.ua/ru/press-centre/publications/pub-250/>.
253. Коррупция в системе ФСИН России: за условно-досрочное освобождение сумма взятки эквивалентна 10 тысячам долларов [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.prisonlife.ru/analitika/2610-korrupciya-v-sisteme-fsin-rossii-za-uslovno-dosrochnoe-osvobozhdenie-summa-vzyatki-ekvivalentna-10-tysyacham-dollarov.html>.
254. Горох О. П. Виправлення засудженого як підстава умовно-дострокового звільнення від відбування покарання [Електронний ресурс] / О. П. Горох // Наукові записки НаУКМА. Юридичні

- [Электронный ресурс] / Маркелов К. Б. — Режим доступа : <http://www.lexandbusiness.ru/view-article.php?id=151>.
246. Хукаленко П. Т. Закон не має права бути «дірявим» [Електронний ресурс] / П. Т. Хукаленко // Фінансовий контроль. — 2005. — № 4. — Режим доступу : http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article?art_id=35047&cat_id=34409.
247. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VII // Відомості Верховної Ради України. — 2010. — № 34. — Ст. 481.
248. Дашенко О. В. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання за злочини, вчинені у віці до вісімнадцяти років [Електронний ресурс] / О. В. Дашенко // Форум права. — 2007. — № 1. — С. 40–44. — Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2007-1/07dovdvr.Pdf>.
249. О мерах Государственной пенитенциарной службы Украины по совершенствованию практики применения к осужденным условно-досрочного освобождения от отбывания наказания [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.zona.ucoz.es/news/o_merakh_gosudarstvennoj_penitenciarnoj_sluzhby_k_osuzhdennym_uslovno_dosrochnogo_osvobozhdenija_ot_otbyvanija_nakazaniya/2011-07-30-60.
250. В'язнів меншає, але проблеми залишаються [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.khpg.org/pda/index.php?id=1395785509>.
251. Александров Юрий. Условно-досрочное освобождение от отбывания наказания [Электронный ресурс] / Юрий Александров. — Режим доступа : <http://www.index.org.ru/nevol/2005-2/alexan2.htm>.
252. Бочаров-Туз Владимир. Когда в Украине коррупция может стоить свободы?! [Электронный ресурс] / Владимир Бочаров-Туз. — Режим доступа : <http://www.pravotoday.in.ua/ru/press-centre/publications/pub-250/>.
253. Коррупция в системе ФСИН России: за условно-досрочное освобождение сумма взятки эквивалентна 10 тысячам долларов [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.prisonlife.ru/analitika/2610-korrupciya-v-sisteme-fsin-rossii-za-uslovno-dosrochnoe-osvobozhdenie-summa-vzyatki-ekvivalentna-10-tysyacham-dollarov.html>.
254. Горох О. П. Виправлення засудженого як підстава умовно-дострокового звільнення від відбування покарання [Електронний ресурс] / О. П. Горох // Наукові записки НаУКМА. Юридичні

- науки. — 2014. — Т. 155. — С. 104–109. — Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/j-pdf/NaUKMAun_2014_155_26.pdf.
- 255 Жовтис Евгений. Хождение по мукам освобождения [Электронный ресурс] / Евгений Жовтис. — Режим доступа : <http://www.zakon.kz/4448863-khozhenie-po-mukam-osvobozhdenija.html>.
256. В Украине продается все — от ворованных телефонов до условно досрочного освобождения [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.gigamir.net/news/advent/pub82309/>.
257. Украинская ЗОНА. За взятку можно купить УДО... За деньги можно приобрести наркотики, мобилки [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.vlasti.net/news/103551>.
258. Боднарчук О. Г. Законность условно-досрочного освобождения осужденных как противодействие коррупции в пенитенциарной системе [Текст] / О. Г. Боднарчук // Право. бу. — 2013. — № 4 (24). — С. 95–99.
259. Марков В.П. Основные факторы, способствующие распространению коррупционных проявлений в пенитенциарной системе России / В. П. Марков, С. А. Сивцов // Ведомости уголовно-исполнительной системы. — 2011. — № 4. — С. 18–22.
260. Сивцов С. А. Пенитенциарная преступность как угроза пенитенциарной безопасности : вопросы теории и практики / С. А. Сивцов // Российский судья.— М. : Юрист. — 2011. — № 11. — С. 25–27.
261. Букалерева Л. А. Коррупция в системе ФСИН [Текст] / Л. А. Букалерева // Уголовно-исполнительная система. — 2011. — № 6. — С. 16–19.
262. Сивцов С. А. Ответственность сотрудников уголовно-исполнительной системы в механизме противодействия коррупции [Электронный ресурс] / С. А. Сивцов // Юридические науки. — 2011. Выпуск 4(14). — С. 186–190. — Режим доступа : <http://www.jurvestnik.psu.ru>.
263. Копотун І. М. Правові, організаційні та спеціально-кримінологічні заходи запобігання правопорушенням, пов'язаним із проникненням заборонених предметів до установ виконання покарань, та недозволенним (неслужбовим) зв'язкам персоналу із засудженими / І. М. Копотун // Державна пенітенціарна служба України : історія, сьогодення та перспективи розвитку у світлі міжнародних пенітенціарних стандартів та Концепції державної політики у сфері реформування Державно кримінально-виконавчої служби України, затвердженої Указом Президента України від 8 листопада 2012 року № 631 : матеріали міжнар.

- науки. — 2014. — Т. 155. — С. 104–109. — Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/j-pdf/NaUKMAun_2014_155_26.pdf.
- 255 Жовтис Евгений. Хождение по мукам освобождения [Электронный ресурс] / Евгений Жовтис. — Режим доступа : <http://www.zakon.kz/4448863-khozhenie-po-mukam-osvobozhdenija.html>.
256. В Украине продается все — от ворованных телефонов до условно досрочного освобождения [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.gigamir.net/news/advent/pub82309/>.
257. Украинская ЗОНА. За взятку можно купить УДО... За деньги можно приобрести наркотики, мобилки [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.vlasti.net/news/103551>.
258. Боднарчук О. Г. Законность условно-досрочного освобождения осужденных как противодействие коррупции в пенитенциарной системе [Текст] / О. Г. Боднарчук // Право. бу. — 2013. — № 4 (24). — С. 95–99.
259. Марков В.П. Основные факторы, способствующие распространению коррупционных проявлений в пенитенциарной системе России / В. П. Марков, С. А. Сивцов // Ведомости уголовно-исполнительной системы. — 2011. — № 4. — С. 18–22.
260. Сивцов С. А. Пенитенциарная преступность как угроза пенитенциарной безопасности : вопросы теории и практики / С. А. Сивцов // Российский судья.— М. : Юрист. — 2011. — № 11. — С. 25–27.
261. Букалерева Л. А. Коррупция в системе ФСИН [Текст] / Л. А. Букалерева // Уголовно-исполнительная система. — 2011. — № 6. — С. 16–19.
262. Сивцов С. А. Ответственность сотрудников уголовно-исполнительной системы в механизме противодействия коррупции [Электронный ресурс] / С. А. Сивцов // Юридические науки. — 2011. Выпуск 4(14). — С. 186–190. — Режим доступа : <http://www.jurvestnik.psu.ru>.
263. Копотун І. М. Правові, організаційні та спеціально-кримінологічні заходи запобігання правопорушенням, пов'язаним із проникненням заборонених предметів до установ виконання покарань, та недозволенним (неслужбовим) зв'язкам персоналу із засудженими / І. М. Копотун // Державна пенітенціарна служба України : історія, сьогодення та перспективи розвитку у світлі міжнародних пенітенціарних стандартів та Концепції державної політики у сфері реформування Державно кримінально-виконавчої служби України, затвердженої Указом Президента України від 8 листопада 2012 року № 631 : матеріали міжнар.

- наук.-практ. конф. (Київ, 28–29 берез. 2013 р.). — К. : Державна пенітенціарна служба України, 2013. — С. 396–399.
264. Елеськин М. В. Криминологическая характеристика и тенденции динамики преступности в исправительных учреждениях [Электронный ресурс] / М. В. Елеськин. — Режим доступа : <http://www.alldocs.ru/zakons/index.php?from=2789>.
265. Якименко Л. Г. Загальна характеристика проникнення заборонених предметів до установ виконання покарань / Л. Г. Якименко // Державна пенітенціарна служба України : історія, сьогодення та перспективи розвитку у світлі міжнародних пенітенціарних стандартів та Концепції державної політики у сфері реформування Державно кримінально-виконавчої служби України, затвердженої Указом Президента України від 8 листопада 2012 року № 631 : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 28–29 берез. 2013 р.). — К. : Державна пенітенціарна служба України, 2013. — С. 493–495.
266. Штаненко В. И. Служба безопасности Федеральной службы исполнения наказаний. Итоги становления [Текст] / В. И. Штаненко // Безопасность уголовно-исполнительной системы. — 2008. — № 1. — С. 11–21.
267. Копотун І. М. Криминологічна характеристика проникнення до засуджених до позбавлення волі заборонених предметів [Електронний ресурс] / І. М. Копотун // Форум права. — 2013. — № 1. — С. 486–491. — Режим доступу : <http://www.archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/13kimvzp.pdf>.
268. Противодействие коррупции в уголовно-исполнительной системе России [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.prisonlife.ru/>.
269. Рыбак М. С. Понятие коррупции и ее проявление в пенитенциарных учреждениях [Электронный ресурс] / М. С. Рыбак. — Режим доступа : http://www.sartracc.ru/i.php?oper=read_file&filename=Pub/rybak%284-04%29.htm.
270. Лисенко В. О. Окремі питання протидії корупції в органах і установах виконання покарань [Текст] / В. О. Лисенко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. — 2013. — № 2. — С. 412–417.
271. Лисенко В. О. Детермінанти корупційних правопорушень у Державній кримінально-виконавчій службі України / В. О. Лисенко // Державна пенітенціарна служба України: історія, сьогодення та перспективи розвитку у світлі міжнародних пені-

- наук.-практ. конф. (Київ, 28–29 берез. 2013 р.). — К. : Державна пенітенціарна служба України, 2013. — С. 396–399.
264. Елеськин М. В. Криминологическая характеристика и тенденции динамики преступности в исправительных учреждениях [Электронный ресурс] / М. В. Елеськин. — Режим доступа : <http://www.alldocs.ru/zakons/index.php?from=2789>.
265. Якименко Л. Г. Загальна характеристика проникнення заборонених предметів до установ виконання покарань / Л. Г. Якименко // Державна пенітенціарна служба України : історія, сьогодення та перспективи розвитку у світлі міжнародних пенітенціарних стандартів та Концепції державної політики у сфері реформування Державно кримінально-виконавчої служби України, затвердженої Указом Президента України від 8 листопада 2012 року № 631 : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 28–29 берез. 2013 р.). — К. : Державна пенітенціарна служба України, 2013. — С. 493–495.
266. Штаненко В. И. Служба безопасности Федеральной службы исполнения наказаний. Итоги становления [Текст] / В. И. Штаненко // Безопасность уголовно-исполнительной системы. — 2008. — № 1. — С. 11–21.
267. Копотун І. М. Криминологічна характеристика проникнення до засуджених до позбавлення волі заборонених предметів [Електронний ресурс] / І. М. Копотун // Форум права. — 2013. — № 1. — С. 486–491. — Режим доступу : <http://www.archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/13kimvzp.pdf>.
268. Противодействие коррупции в уголовно-исполнительной системе России [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.prisonlife.ru/>.
269. Рыбак М. С. Понятие коррупции и ее проявление в пенитенциарных учреждениях [Электронный ресурс] / М. С. Рыбак. — Режим доступа : http://www.sartracc.ru/i.php?oper=read_file&filename=Pub/rybak%284-04%29.htm.
270. Лисенко В. О. Окремі питання протидії корупції в органах і установах виконання покарань [Текст] / В. О. Лисенко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. — 2013. — № 2. — С. 412–417.
271. Лисенко В. О. Детермінанти корупційних правопорушень у Державній кримінально-виконавчій службі України / В. О. Лисенко // Державна пенітенціарна служба України: історія, сьогодення та перспективи розвитку у світлі міжнародних пені-

- тенціарних стандартів та Концепції державної політики у сфері реформування Державно кримінально-виконавчої служби України, затвердженої Указом Президента України від 8 листопада 2012 року № 631 : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 28–29 берез. 2013 р.). — К. : Державна пенітенціарна служба України, 2013. — С. 402–404.
272. Алегин А. П. Основные направления организационно- профилактических мер противодействия коррупционным проявлениям в уголовно-исполнительной системе [Текст] / А. П. Алегин // Вестник Академии Генеральной прокуратуры Российской Федерации. — 2011. — № 3 (23). — С. 31–35.
273. Алегин А. П. О мерах профилактики коррупционных преступлений сотрудников УИС в сфере экономики / А. П. Алегин // Труды академии управления МВД России. — 2008. — № 4. — Режим доступа : <http://www.jurnal.amvd.ru/indviewst.php?stt=22&SID=>.
274. Шевченко О. В. Проблемні аспекти боротьби з корупцією в правоохоронних органах України [Електронний ресурс] / О. В. Шевченко // Вісник вищої ради юстиції. — № 2(6). — 2011. — С. 126–134. — Режим доступу : www.vru.gov.ua/content/article/visnik06_12.pdf.
275. Куліш А. Досвід боротьби з корупцією в поліції Великої Британії [Текст] / А. Куліш // Право України. — 2005. — № 12. — С. 141–145.
276. Боднарчук О. Г. Аналіз сучасного стану проявів правопорушень з ознаками корупції в пенітенціарних установах України [Текст] / О. Г. Боднарчук // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. — 2011. — № 4 (21). — С. 28–31.
277. Коррупционная ситуация в уголовно-исполнительной системе : криминологические и уголовно-правовые проблемы [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.bygeo.ru/strany/greciya/1481- korrupcionnaya -situaciya-v-ugolovno-ispolnitelnoy-sisteme-kriminologicheskie-i-ugolovno-pravovye-problemy.html>.
278. Демин В. М. Профилактика правонарушений сотрудников уголовно-исполнительной системы : автореф. диссертации на соискание ученой степени канд. юрид. наук. Специальность 12.00.08 — Уголовное право и криминология; Уголовно-исполнительное право / В. М. Демин. — М., 2007. — 25 с.
279. Марков В. П. Основные факторы, способствующие распространению коррупционных проявлений в пенитенциарной системе России / В. П. Марков, С. А. Сивцов // Ведомости уголовно-исполнительной системы. — 2011. — № 4. — С. 18–21.
- тенціарних стандартів та Концепції державної політики у сфері реформування Державно кримінально-виконавчої служби України, затвердженої Указом Президента України від 8 листопада 2012 року № 631 : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 28–29 берез. 2013 р.). — К. : Державна пенітенціарна служба України, 2013. — С. 402–404.
272. Алегин А. П. Основные направления организационно- профилактических мер противодействия коррупционным проявлениям в уголовно-исполнительной системе [Текст] / А. П. Алегин // Вестник Академии Генеральной прокуратуры Российской Федерации. — 2011. — № 3 (23). — С. 31–35.
273. Алегин А. П. О мерах профилактики коррупционных преступлений сотрудников УИС в сфере экономики / А. П. Алегин // Труды академии управления МВД России. — 2008. — № 4. — Режим доступа : <http://www.jurnal.amvd.ru/indviewst.php?stt=22&SID=>.
274. Шевченко О. В. Проблемні аспекти боротьби з корупцією в правоохоронних органах України [Електронний ресурс] / О. В. Шевченко // Вісник вищої ради юстиції. — № 2(6). — 2011. — С. 126–134. — Режим доступу : www.vru.gov.ua/content/article/visnik06_12.pdf.
275. Куліш А. Досвід боротьби з корупцією в поліції Великої Британії [Текст] / А. Куліш // Право України. — 2005. — № 12. — С. 141–145.
276. Боднарчук О. Г. Аналіз сучасного стану проявів правопорушень з ознаками корупції в пенітенціарних установах України [Текст] / О. Г. Боднарчук // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. — 2011. — № 4 (21). — С. 28–31.
277. Коррупционная ситуация в уголовно-исполнительной системе : криминологические и уголовно-правовые проблемы [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.bygeo.ru/strany/greciya/1481- korrupcionnaya -situaciya-v-ugolovno-ispolnitelnoy-sisteme-kriminologicheskie-i-ugolovno-pravovye-problemy.html>.
278. Демин В. М. Профилактика правонарушений сотрудников уголовно-исполнительной системы : автореф. диссертации на соискание ученой степени канд. юрид. наук. Специальность 12.00.08 — Уголовное право и криминология; Уголовно-исполнительное право / В. М. Демин. — М., 2007. — 25 с.
279. Марков В. П. Основные факторы, способствующие распространению коррупционных проявлений в пенитенциарной системе России / В. П. Марков, С. А. Сивцов // Ведомости уголовно-исполнительной системы. — 2011. — № 4. — С. 18–21.

280. Ишигеев В. С. Некоторые проблемы борьбы с коррупцией в системе исполнения наказаний / В. С. Ишигеев // Современная уголовная политика в сфере борьбы с транснациональной организованной преступностью и коррупцией. Сборник статей. — М. : «Центр ЮрИнфоР», 2002. — С. 171–173.
281. Аналітична інформація про виконання вимог Закону України «Про боротьбу з корупцією» у Державній кримінально-виконавчій службі України у 2006 році / [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua>.
282. Інформація про стан роботи щодо додержання персоналом Державної кримінально-виконавчої служби України вимог антикорупційного законодавства за III квартал 2010 року / [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.kvs.gov.ua/punish/control/uk/publish/article?art_id=75407&cat_id=62138.
283. Інформація про стан роботи щодо додержання персоналом Державної пенітенціарної служби України вимог антикорупційного законодавства за 2010 рік / [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.kvs.gov.ua/punish/control/uk/publish/article?art_id=79860&cat_id=6213.
284. Інформація щодо результатів роботи підрозділів з питань запобігання та протидії корупції і внутрішньої безпеки територіальних органів управління Державного департаменту України з питань виконання покарань за I квартал 2011 року / [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.kvs.gov.ua/punish/control/uk/publish/article; jsessionid=89201CD0F6389A4E9DBF2913ABC1F08C?rt_id=82060&cat_id=62138.
285. Інформація про стан роботи щодо додержання персоналом Державної пенітенціарної служби України вимог антикорупційного законодавства за 9 місяців 2011 року / [Електронний ресурс]. — Реж. доступу : http://www.kmu.gov.ua/punish/control/uk/publish/article?art_id=91257&cat_id=62138.
286. Інформація про стан роботи щодо додержання персоналом Державної пенітенціарної служби України вимог антикорупційного законодавства за I квартал 2012 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/636957>.
287. Інформація про стан роботи щодо додержання персоналом Державної пенітенціарної служби України вимог антикорупційного законодавства за 5 місяців 2012 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/638353>.

280. Ишигеев В. С. Некоторые проблемы борьбы с коррупцией в системе исполнения наказаний / В. С. Ишигеев // Современная уголовная политика в сфере борьбы с транснациональной организованной преступностью и коррупцией. Сборник статей. — М. : «Центр ЮрИнфоР», 2002. — С. 171–173.
281. Аналітична інформація про виконання вимог Закону України «Про боротьбу з корупцією» у Державній кримінально-виконавчій службі України у 2006 році / [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua>.
282. Інформація про стан роботи щодо додержання персоналом Державної кримінально-виконавчої служби України вимог антикорупційного законодавства за III квартал 2010 року / [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.kvs.gov.ua/punish/control/uk/publish/article?art_id=75407&cat_id=62138.
283. Інформація про стан роботи щодо додержання персоналом Державної пенітенціарної служби України вимог антикорупційного законодавства за 2010 рік / [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.kvs.gov.ua/punish/control/uk/publish/article?art_id=79860&cat_id=6213.
284. Інформація щодо результатів роботи підрозділів з питань запобігання та протидії корупції і внутрішньої безпеки територіальних органів управління Державного департаменту України з питань виконання покарань за I квартал 2011 року / [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.kvs.gov.ua/punish/control/uk/publish/article; jsessionid=89201CD0F6389A4E9DBF2913ABC1F08C?rt_id=82060&cat_id=62138.
285. Інформація про стан роботи щодо додержання персоналом Державної пенітенціарної служби України вимог антикорупційного законодавства за 9 місяців 2011 року / [Електронний ресурс]. — Реж. доступу : http://www.kmu.gov.ua/punish/control/uk/publish/article?art_id=91257&cat_id=62138.
286. Інформація про стан роботи щодо додержання персоналом Державної пенітенціарної служби України вимог антикорупційного законодавства за I квартал 2012 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/636957>.
287. Інформація про стан роботи щодо додержання персоналом Державної пенітенціарної служби України вимог антикорупційного законодавства за 5 місяців 2012 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/638353>.

- мог антикорупційного законодавства за I квартал 2014 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/717019>.
297. Інформація про стан роботи щодо додержання персоналом Державної кримінально-виконавчої служби України вимог антикорупційного законодавства за I півріччя 2014 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/733650>.
298. Інформація про стан роботи щодо додержання персоналом Державної кримінально-виконавчої служби України вимог антикорупційного законодавства за 9 місяців 2014 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/745892>.
299. Інформація про стан роботи щодо додержання персоналом Державної кримінально-виконавчої служби України вимог антикорупційного законодавства за 3 місяці 2015 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/772958>.
300. Антонян Ю. Преступность в местах лишения свободы и ее причины / Ю. Антонян // Уголовное право. — 2002. — № 4. — С. 101–104.
301. Сусарин А. А. Криминологическая характеристика преступлений, связанных со злоупотреблением и превышением полномочий сотрудниками уголовно исполнительной системы / А. А. Сусарин // Пробелы в российском законодательстве. Юридический журнал. — 2011. — № 2. — С. 176–178.
302. Хлус А. М. Криминологическая экспертиза нормативных правовых актов как условие недопущения коррупционных рисков / А. М. Хлус // Юстиция Беларуси. — 2013. — № 7. — С. 64–68.
303. Савчук М. Передумови виникнення корупційних проявів серед співробітників органів внутрішніх справ / М. Савчук // Вісник Національної академії державного управління. — 2009. — Вип. 3. — С. 225–232.
304. Кім К. В. Правові та психологічні особливості трудової діяльності в пенітенціарній системі / К. В. Кім, Л. В. Кулачок-Титова // Державна пенітенціарна служба України : історія, сьогодення та перспективи розвитку у світлі міжнародних пенітенціарних стандартів та Концепції державної політики у сфері реформування Державно кримінально-виконавчої служби України, затвердженої Указом Президента України від 8 листопада 2012

- мог антикорупційного законодавства за I квартал 2014 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/717019>.
297. Інформація про стан роботи щодо додержання персоналом Державної кримінально-виконавчої служби України вимог антикорупційного законодавства за I півріччя 2014 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/733650>.
298. Інформація про стан роботи щодо додержання персоналом Державної кримінально-виконавчої служби України вимог антикорупційного законодавства за 9 місяців 2014 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/745892>.
299. Інформація про стан роботи щодо додержання персоналом Державної кримінально-виконавчої служби України вимог антикорупційного законодавства за 3 місяці 2015 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/772958>.
300. Антонян Ю. Преступность в местах лишения свободы и ее причины / Ю. Антонян // Уголовное право. — 2002. — № 4. — С. 101–104.
301. Сусарин А. А. Криминологическая характеристика преступлений, связанных со злоупотреблением и превышением полномочий сотрудниками уголовно исполнительной системы / А. А. Сусарин // Пробелы в российском законодательстве. Юридический журнал. — 2011. — № 2. — С. 176–178.
302. Хлус А. М. Криминологическая экспертиза нормативных правовых актов как условие недопущения коррупционных рисков / А. М. Хлус // Юстиция Беларуси. — 2013. — № 7. — С. 64–68.
303. Савчук М. Передумови виникнення корупційних проявів серед співробітників органів внутрішніх справ / М. Савчук // Вісник Національної академії державного управління. — 2009. — Вип. 3. — С. 225–232.
304. Кім К. В. Правові та психологічні особливості трудової діяльності в пенітенціарній системі / К. В. Кім, Л. В. Кулачок-Титова // Державна пенітенціарна служба України : історія, сьогодення та перспективи розвитку у світлі міжнародних пенітенціарних стандартів та Концепції державної політики у сфері реформування Державно кримінально-виконавчої служби України, затвердженої Указом Президента України від 8 листопада 2012

- року № 631 : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 28–29 берез. 2013 р.). — К. : Державна пенітенціарна служба України, 2013. — С. 386–389.
305. Чичуга М. М. Вплив соціально-психологічних факторів на ефективність професійної діяльності співробітників установ виконання покарань / М. М. Чичуга // Державна пенітенціарна служба України: історія, сьогодення та перспективи розвитку у світлі міжнародних пенітенціарних стандартів та Концепції державної політики у сфері реформування Державно кримінально-виконавчої служби України, затвердженої Указом Президента України від 8 листопада 2012 року № 631 : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 28–29 берез. 2013 р.). — К. : Державна пенітенціарна служба України. — 2013. — С. 473–475.
306. Бадира Валентина. Проблеми соціального захисту персоналу кримінально-виконавчої системи [Електронний ресурс]. / Бадира Валентина. — Режим доступу : <http://www.ukrprison.org.ua/articles/1234548096>.
307. Концепция развития уголовно-исполнительной системы в Российской Федерации до 2020 года [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.ukrprison.org.ua/articles/1264936781>.
308. Аллахвердиева А. В. Проблемы социально-правовой защиты сотрудников Федеральной службы исполнения наказаний / А. В. Аллахвердиева // Уголовно-исполнительное право. — 2009. — № 1. — С. 29–31.
309. Лісіцков О. В. Адміністративно-правова природа відносин у сфері проходження служби в органах державної пенітенціарної служби [Електронний ресурс] / О. В. Лісіцков // Форум права. — 2012. — № 2. — С. 403–407. — Режим доступу : <http://www.archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-2/12lovdpс.pdf>.
310. Губарев А. И. Правовое положение лиц рядового и начальствующего состава органов внутренних дел : автореф. дис. на соик. ученой стерени канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 «Философия права» / А. И. Губарев. — Л., 1975. — 24 с.
311. Шевченко О. В. Проблемні аспекти боротьби з корупцією в правоохоронних органах України [Електронний ресурс] / О. В. Шевченко // Вісник вищої ради юстиції. — № 2(6). — 2011. — С. 126–134. — Режим доступу : www.vru.gov.ua/content/article/visnik06_12.pdf.
312. Косяк О. В. Проблеми боротьби з корупцією в контексті реформування органів внутрішніх справ / О. В. Косяк // року № 631 : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 28–29 берез. 2013 р.). — К. : Державна пенітенціарна служба України, 2013. — С. 386–389.
305. Чичуга М. М. Вплив соціально-психологічних факторів на ефективність професійної діяльності співробітників установ виконання покарань / М. М. Чичуга // Державна пенітенціарна служба України: історія, сьогодення та перспективи розвитку у світлі міжнародних пенітенціарних стандартів та Концепції державної політики у сфері реформування Державно кримінально-виконавчої служби України, затвердженої Указом Президента України від 8 листопада 2012 року № 631 : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 28–29 берез. 2013 р.). — К. : Державна пенітенціарна служба України. — 2013. — С. 473–475.
306. Бадира Валентина. Проблеми соціального захисту персоналу кримінально-виконавчої системи [Електронний ресурс]. / Бадира Валентина. — Режим доступу : <http://www.ukrprison.org.ua/articles/1234548096>.
307. Концепция развития уголовно-исполнительной системы в Российской Федерации до 2020 года [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.ukrprison.org.ua/articles/1264936781>.
308. Аллахвердиева А. В. Проблемы социально-правовой защиты сотрудников Федеральной службы исполнения наказаний / А. В. Аллахвердиева // Уголовно-исполнительное право. — 2009. — № 1. — С. 29–31.
309. Лісіцков О. В. Адміністративно-правова природа відносин у сфері проходження служби в органах державної пенітенціарної служби [Електронний ресурс] / О. В. Лісіцков // Форум права. — 2012. — № 2. — С. 403–407. — Режим доступу : <http://www.archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-2/12lovdpс.pdf>.
310. Губарев А. И. Правовое положение лиц рядового и начальствующего состава органов внутренних дел : автореф. дис. на соик. ученой стерени канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 «Философия права» / А. И. Губарев. — Л., 1975. — 24 с.
311. Шевченко О. В. Проблемні аспекти боротьби з корупцією в правоохоронних органах України [Електронний ресурс] / О. В. Шевченко // Вісник вищої ради юстиції. — № 2(6). — 2011. — С. 126–134. — Режим доступу : www.vru.gov.ua/content/article/visnik06_12.pdf.
312. Косяк О. В. Проблеми боротьби з корупцією в контексті реформування органів внутрішніх справ / О. В. Косяк //

- Реформування органів внутрішніх справ : проблеми та перспективи (вітчизняний і зарубіжний досвід) : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 28–29 берез. 2014 р.). — Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. — С. 153–155.
313. Федосов В. Бюджетний менеджмент: [Підручник] / В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін. ; За заг. ред. В. Федосова. — К. : КНЕУ, 2004. — 864 с.
314. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07. 2010 р. № 2456-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2010. — № 50–51. — Ст. 572.
315. Башняк О. С. Фінансове право : [навч. посіб.] / Башняк О. С. — Тернопіль : ПП Шпак В. Б., 2007. — 248 с.
316. Воронова Л. К. Фінансове право України : [підруч.] / Воронова Л. К. — К. : Прецедент ; Моя книга, 2006. — 448 с.
317. Василик О. Д. Бюджетна система України / О. Д. Василик, К. В. Павлюк. — К. : Центр навч. л-ри, 2004. — 544 с.
318. Украинский «ГУЛАГ» : без права на достоинство и обжалование [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.cripo.com.ua/?sect_id=3&aid=62164.
319. ДПтСУ потрібно понад 10 млрд грн на ремонт старих в'язниць і СІЗО в Україні / [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.racurs.ua/news/9599-dptsu-potribno-ponad-10-mlrd-grn-na-remont-staryh-v-yaznyts-i-sizo-v-ukrayini>.
320. Фінансування ДПтС на 2012 р. складе 2,6 млрд грн, що забезпечує 35,4 % від необхідного обсягу, — голова ДПтС [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.rbc.ua/ukr/news/economic/finansirovanie-gpts-na-2012-g-sostavit-2-6-mlrd-grn-chto-obespechivaet-13042012110900>.
321. У держбюджеті України на 2012 р. на фінансування ДПтС виділено 2,6 млрд грн при необхідних 8 млрд, — Лавринович [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.kr/news/rubric/v-gosbyudzhete-ukrainy-na-2012-g-na-finansirovanie-gpts-vydeleno-29122011122600>.
322. До 3-ї річниці з часу утворення Державної пенітенціарної служби України: здобутки та перспективи [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/699785>.
323. Демин В. М. Факторы, обуславливающие нарушения дисциплины и законности сотрудниками пенитенциарных учреж-

- Реформування органів внутрішніх справ : проблеми та перспективи (вітчизняний і зарубіжний досвід) : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 28–29 берез. 2014 р.). — Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. — С. 153–155.
313. Федосов В. Бюджетний менеджмент: [Підручник] / В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін. ; За заг. ред. В. Федосова. — К. : КНЕУ, 2004. — 864 с.
314. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07. 2010 р. № 2456-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2010. — № 50–51. — Ст. 572.
315. Башняк О. С. Фінансове право : [навч. посіб.] / Башняк О. С. — Тернопіль : ПП Шпак В. Б., 2007. — 248 с.
316. Воронова Л. К. Фінансове право України : [підруч.] / Воронова Л. К. — К. : Прецедент ; Моя книга, 2006. — 448 с.
317. Василик О. Д. Бюджетна система України / О. Д. Василик, К. В. Павлюк. — К. : Центр навч. л-ри, 2004. — 544 с.
318. Украинский «ГУЛАГ» : без права на достоинство и обжалование [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.cripo.com.ua/?sect_id=3&aid=62164.
319. ДПтСУ потрібно понад 10 млрд грн на ремонт старих в'язниць і СІЗО в Україні / [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.racurs.ua/news/9599-dptsu-potribno-ponad-10-mlrd-grn-na-remont-staryh-v-yaznyts-i-sizo-v-ukrayini>.
320. Фінансування ДПтС на 2012 р. складе 2,6 млрд грн, що забезпечує 35,4 % від необхідного обсягу, — голова ДПтС [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.rbc.ua/ukr/news/economic/finansirovanie-gpts-na-2012-g-sostavit-2-6-mlrd-grn-chto-obespechivaet-13042012110900>.
321. У держбюджеті України на 2012 р. на фінансування ДПтС виділено 2,6 млрд грн при необхідних 8 млрд, — Лавринович [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.kr/news/rubric/v-gosbyudzhete-ukrainy-na-2012-g-na-finansirovanie-gpts-vydeleno-29122011122600>.
322. До 3-ї річниці з часу утворення Державної пенітенціарної служби України: здобутки та перспективи [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/699785>.
323. Демин В. М. Факторы, обуславливающие нарушения дисциплины и законности сотрудниками пенитенциарных учреж-

- дений. Проблемы профилактики / Демин В. М. // Вестник Томского государственного университета. — 2007. — февраль. — № 295. — С. 227–229.
324. Конституція України : із змінами, внесеними згідно із Законом № 2222-IV від 08.12.2004 р. — К. : Велес, 2007. — 48 с.
325. Богенбаева А. К. Основные вопросы социальной защиты государственных служащих в республике Казахстан [Электронный ресурс] / Богенбаева А. К. — Режим доступа : http://www.rusnauka.com/9_NND_2012/Pravo/1_105589.doc.htm.
326. Єрьоменко А. В. Проблема соціально-правового захисту працівників [Електронний ресурс] / А. В. Єрьоменко, О. О. Козлов. — Режим доступу : <http://www.big-lib.com/book/64>.
327. Устінов С. О. Співвідношення термінів «соціальний захист» та «соціальне забезпечення» в законодавстві України / С. О. Устінов // Юридична наука і практика. — 2011. — № 2. — С. 90–95.
328. Шашків Б. Поняття права соціального забезпечення / Б. Шашків // Право України — 2000. — № 5. — С. 24–26.
329. Слюсарев В. О. Правовий та соціальний захист персоналу органів Державної прикордонної служби України / В. О. Слюсарев // Південноукраїнський правничий часопис. — 2009. — № 2. — С. 120–123.
330. Криволапчук В. О. Протидія корупції у контексті реформування органів внутрішніх справ / В. О. Криволапчук, С. В. Кушнар'єв // Реформування органів внутрішніх справ : проблеми та перспективи (вітчизняний і зарубіжний досвід) : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 28–29 берез. 2014 р.). — Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. — С. 55–57.
331. Стеценко С. Г. Корупція в органах внутрішніх справ : проблеми протидії : монографія / С. Г. Стеценко, А. В. Ткаченко. — К. : Алеута, КНТ, Центр учбової літератури, 2008. — 168.
332. Матвеев С. П. Социальная защита государственных служащих : теоретические основы построения системы, практика осуществления и проблемы правового регулирования : монография. — Воронеж : Воронежский институт МВД России, 2011. — 213 с.
333. Дроздова І. В. Причини та умови корупційних проявів в системі МВС України [Електронний ресурс] / І. В. Дроздова // Митна справа. — 2011. — № 2 (74). — Частина 2. — С. 282–286. — Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ms/2011_2_2/282.pdf.

- дений. Проблемы профилактики / Демин В. М. // Вестник Томского государственного университета. — 2007. — февраль. — № 295. — С. 227–229.
324. Конституція України : із змінами, внесеними згідно із Законом № 2222-IV від 08.12.2004 р. — К. : Велес, 2007. — 48 с.
325. Богенбаева А. К. Основные вопросы социальной защиты государственных служащих в республике Казахстан [Электронный ресурс] / Богенбаева А. К. — Режим доступа : http://www.rusnauka.com/9_NND_2012/Pravo/1_105589.doc.htm.
326. Єрьоменко А. В. Проблема соціально-правового захисту працівників [Електронний ресурс] / А. В. Єрьоменко, О. О. Козлов. — Режим доступу : <http://www.big-lib.com/book/64>.
327. Устінов С. О. Співвідношення термінів «соціальний захист» та «соціальне забезпечення» в законодавстві України / С. О. Устінов // Юридична наука і практика. — 2011. — № 2. — С. 90–95.
328. Шашків Б. Поняття права соціального забезпечення / Б. Шашків // Право України — 2000. — № 5. — С. 24–26.
329. Слюсарев В. О. Правовий та соціальний захист персоналу органів Державної прикордонної служби України / В. О. Слюсарев // Південноукраїнський правничий часопис. — 2009. — № 2. — С. 120–123.
330. Криволапчук В. О. Протидія корупції у контексті реформування органів внутрішніх справ / В. О. Криволапчук, С. В. Кушнар'єв // Реформування органів внутрішніх справ : проблеми та перспективи (вітчизняний і зарубіжний досвід) : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 28–29 берез. 2014 р.). — Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. — С. 55–57.
331. Стеценко С. Г. Корупція в органах внутрішніх справ : проблеми протидії : монографія / С. Г. Стеценко, А. В. Ткаченко. — К. : Алеута, КНТ, Центр учбової літератури, 2008. — 168.
332. Матвеев С. П. Социальная защита государственных служащих : теоретические основы построения системы, практика осуществления и проблемы правового регулирования : монография. — Воронеж : Воронежский институт МВД России, 2011. — 213 с.
333. Дроздова І. В. Причини та умови корупційних проявів в системі МВС України [Електронний ресурс] / І. В. Дроздова // Митна справа. — 2011. — № 2 (74). — Частина 2. — С. 282–286. — Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ms/2011_2_2/282.pdf.

334. Шевченко О. В. Проблемні аспекти боротьби з корупцією в правоохоронних органах України [Електронний ресурс] / О. В. Шевченко // Вісник вищої ради юстиції. — № 2(6). — 2011. — С. 126–134. — Режим доступу : http://www.vru.gov.ua/content/article/visnik06_12.pdf.
335. Симоненко А. Н. Сотрудник уголовно-исполнительной системы как субъект коррупционного преступления / А. Н. Симоненко // Уголовно-исполнительное право. — 2009. — № 1. — С. 22–25.
336. Коруля І. В. Запобігання корупції в органах внутрішніх справ [Електронний ресурс] / Коруля І. В. — Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvknvvs/2011_1/koruly.htm.
337. Мельник Михайло. Професія — хабарник ? : посадова невідповідність держслужбовця є «двигуном» корупції [Електронний ресурс] / Мельник Михайло // День. — 1999. — 1 груд.(№ 222). — С. 4. — Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/7702/>.
338. Вишневская В. П. Развитие антикоррупционного самосознания личности для обеспечения безопасности общества [Электронный ресурс] / В. П. Вишневская // Прикладная юридическая психология. — 2010. — № 3. — С. 124–125. — Режим доступа : http://www.alpmag.info./datas/users/1/124-125_1.pdf.
339. Романовська І. В. Деякі причини виникнення професійної деформації працівників органів внутрішніх справ [Електронний ресурс] / І. В. Романовська // Південноукраїнський правничий часопис. — 2009. — № 4. — С. 309–311. — Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pupch/2009_4/108P.pdf.
340. На заседании Общественного совета при ФСИН России обсудили актуальные проблемы деятельности УИС [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.fsin.su/news/index.php?ELEMENT_ID=20442.
341. Михайлов А. Н. Профессиональная мотивация сотрудников отдела охраны Федеральной службы исполнения наказаний Российской Федерации, склонных к систематическому нарушению служебной дисциплины и практические рекомендации по работе с ними / А. Н. Михайлов // GESJ : Education Science and Psychology. — 2014. — № 3 (29). — С. 18–22.
342. Петков В. П. Проблеми кадрового забезпечення підрозділів Державної пенітенціарної служби України [Текст] / В. П. Петков // Теоретичні та практичні проблеми удосконалення діяльності кримінально-виконавчої системи України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (4 травня 2011 р.) — К. : Нац. акад. внутр. справ. — 2011. — С. 22– 28.

334. Шевченко О. В. Проблемні аспекти боротьби з корупцією в правоохоронних органах України [Електронний ресурс] / О. В. Шевченко // Вісник вищої ради юстиції. — № 2(6). — 2011. — С. 126–134. — Режим доступу : http://www.vru.gov.ua/content/article/visnik06_12.pdf.
335. Симоненко А. Н. Сотрудник уголовно-исполнительной системы как субъект коррупционного преступления / А. Н. Симоненко // Уголовно-исполнительное право. — 2009. — № 1. — С. 22–25.
336. Коруля І. В. Запобігання корупції в органах внутрішніх справ [Електронний ресурс] / Коруля І. В. — Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvknvvs/2011_1/koruly.htm.
337. Мельник Михайло. Професія — хабарник ? : посадова невідповідність держслужбовця є «двигуном» корупції [Електронний ресурс] / Мельник Михайло // День. — 1999. — 1 груд.(№ 222). — С. 4. — Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/7702/>.
338. Вишневская В. П. Развитие антикоррупционного самосознания личности для обеспечения безопасности общества [Электронный ресурс] / В. П. Вишневская // Прикладная юридическая психология. — 2010. — № 3. — С. 124–125. — Режим доступа : http://www.alpmag.info./datas/users/1/124-125_1.pdf.
339. Романовська І. В. Деякі причини виникнення професійної деформації працівників органів внутрішніх справ [Електронний ресурс] / І. В. Романовська // Південноукраїнський правничий часопис. — 2009. — № 4. — С. 309–311. — Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pupch/2009_4/108P.pdf.
340. На заседании Общественного совета при ФСИН России обсудили актуальные проблемы деятельности УИС [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.fsin.su/news/index.php?ELEMENT_ID=20442.
341. Михайлов А. Н. Профессиональная мотивация сотрудников отдела охраны Федеральной службы исполнения наказаний Российской Федерации, склонных к систематическому нарушению служебной дисциплины и практические рекомендации по работе с ними / А. Н. Михайлов // GESJ : Education Science and Psychology. — 2014. — № 3 (29). — С. 18–22.
342. Петков В. П. Проблеми кадрового забезпечення підрозділів Державної пенітенціарної служби України [Текст] / В. П. Петков // Теоретичні та практичні проблеми удосконалення діяльності кримінально-виконавчої системи України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (4 травня 2011 р.) — К. : Нац. акад. внутр. справ. — 2011. — С. 22– 28.

343. Гаджиев С. Н. Коррупция в органах внутренних дел [Электронный ресурс] / С. Н. Гаджиев. — Режим доступа : <http://www.jurnal.amvd.ru/indviewst.php?SID=&stt=227>.
344. Хотеев Ф. Взяткомания : болезнь или привычка? / Ф. Хотеев, Т. Шутенко // Российская юстиция. — 2004. — № 2. — С. 36–40.
345. Волкова В. В. Факторы коррупции в УИС [Электронный ресурс] / В. В. Волкова, Б. В. Ильин // — Режим доступа : <http://www.sworld.com.ua/index.php/uk/economy-311/mechanism-of-regulation-of-the-economy-311/7566-factors-of-corruption-in-the-u-is>.
346. Магомедов К. Р. Злоупотребления должностными полномочиями работниками правоохранительных органов и проблемы их профилактики : региональный аспект / К. Р. Магомедов // Бизнес в законе. — 2009. — № 3. — С. 116–118.
347. Корупційні ризики надання адміністративних послуг та контролюючої діяльності в Україні [Електронний ресурс] / [Ігор Коліушко, Віктор Тимошук, Олександр Банчук та ін.; Ірина Бекешкіна]; Центр політико-правових реформ, Фонд «Демократичні ініціативи». — К. : Москаленко О. М. ФОП, 2009. — 196 с. — Режим доступу : http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/economiccrime/corruption/Technical%20Papers/UPAC/System%20Studies/344-UPAC_Corruption_.
348. Дем'янчук Ю. В. Правові засоби та механізми протидії корупції [Електронний ресурс] / Ю. В. Дем'янчук // Порівняльно-аналітичне право. — 2014. — № 4. — С. 116–119. — Режим доступу : <http://www.pap.in.ua/index.php/arhiv-vidannja/32>.
349. Створення організаційно-правових засад кадрової ротації як одного із дієвих елементів підготовки кадрів та попередження можливих корупційних проявів у державних органах : наук. Розробка / С. М. Серьогін, О. В. Антонова, І. В. Шпекторенко та ін. ; за заг. Ред. Проф. С. М. Серьогіна. — К. : НАДУ, 2009. — 60 с.
350. Корупційні ризики в діяльності державних службовців [Електронний ресурс] : розяснення Міністерства юстиції України від 12.04.2011р. — Режим доступу : <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0026323-11>.
351. Астанин В. В. Антикоррупционная политика России : криминологические аспекты : автореф. дис. на соискание ученой степени доктора юридических наук : 12.00.08 — уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право / В. В. Астанин. — Москва, 2009. — 48 с.
352. Шостка О. Ю. Антикоррупційна політика держави : кримінально-правові та криминологічні аспекти / О. Ю. Шостка, Ю. П. Дзюба

343. Гаджиев С. Н. Коррупция в органах внутренних дел [Электронный ресурс] / С. Н. Гаджиев. — Режим доступа : <http://www.jurnal.amvd.ru/indviewst.php?SID=&stt=227>.
344. Хотеев Ф. Взяткомания : болезнь или привычка? / Ф. Хотеев, Т. Шутенко // Российская юстиция. — 2004. — № 2. — С. 36–40.
345. Волкова В. В. Факторы коррупции в УИС [Электронный ресурс] / В. В. Волкова, Б. В. Ильин // — Режим доступа : <http://www.sworld.com.ua/index.php/uk/economy-311/mechanism-of-regulation-of-the-economy-311/7566-factors-of-corruption-in-the-u-is>.
346. Магомедов К. Р. Злоупотребления должностными полномочиями работниками правоохранительных органов и проблемы их профилактики : региональный аспект / К. Р. Магомедов // Бизнес в законе. — 2009. — № 3. — С. 116–118.
347. Корупційні ризики надання адміністративних послуг та контролюючої діяльності в Україні [Електронний ресурс] / [Ігор Коліушко, Віктор Тимошук, Олександр Банчук та ін.; Ірина Бекешкіна]; Центр політико-правових реформ, Фонд «Демократичні ініціативи». — К. : Москаленко О. М. ФОП, 2009. — 196 с. — Режим доступу : http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/economiccrime/corruption/Technical%20Papers/UPAC/System%20Studies/344-UPAC_Corruption_.
348. Дем'янчук Ю. В. Правові засоби та механізми протидії корупції [Електронний ресурс] / Ю. В. Дем'янчук // Порівняльно-аналітичне право. — 2014. — № 4. — С. 116–119. — Режим доступу : <http://www.pap.in.ua/index.php/arhiv-vidannja/32>.
349. Створення організаційно-правових засад кадрової ротації як одного із дієвих елементів підготовки кадрів та попередження можливих корупційних проявів у державних органах : наук. Розробка / С. М. Серьогін, О. В. Антонова, І. В. Шпекторенко та ін. ; за заг. Ред. Проф. С. М. Серьогіна. — К. : НАДУ, 2009. — 60 с.
350. Корупційні ризики в діяльності державних службовців [Електронний ресурс] : розяснення Міністерства юстиції України від 12.04.2011р. — Режим доступу : <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0026323-11>.
351. Астанин В. В. Антикоррупционная политика России : криминологические аспекты : автореф. дис. на соискание ученой степени доктора юридических наук : 12.00.08 — уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право / В. В. Астанин. — Москва, 2009. — 48 с.
352. Шостка О. Ю. Антикоррупційна політика держави : кримінально-правові та криминологічні аспекти / О. Ю. Шостка, Ю. П. Дзюба

- // Питання боротьби зі злочинністю. — 2011.— Випуск 21. — С. 60—68.
353. Корупційні ризики в кримінальному процесі та судовій системі [Електронний ресурс] / [М. В. Буроменський, О. В. Сердюк, І. М. Осика та ін.]; Інститут прикладних гуманітарних досліджень, МАКонсалтинг. — К. : Москаленко О. М. ФОП, 2009. — 220 с. — Режим доступу : http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/economiccrime/corruption/Technical%20Papers/UPAC/System%20Studies/344-UPAC_Corruption%20risks%20in%20criminal%20process_uk.pdf.
354. Боднарчук О. Г. Корупційні ризики як індикатор корупції у сфері виконання покарань / О. Г. Боднарчук // Науковий вісник Ужгородського національного університету. — 2013. Випуск 22. — Частина II. — Том 2. — С. 155—158.
355. Визначення корупційних ризиків та запобігання їм у діяльності органів ДПС України : проблеми теорії та практики : монографія. — К. : Алерта, 2010. — 224 с.
356. Аналітичний звіт щодо корупційних ризиків у сферах надання адміністративних послуг та контрольно-наглядової діяльності публічної адміністрації в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/0/21894>.
357. Завадський М. О. Корупційні ризики у сфері надання адміністративних послуг [Електронний ресурс] / Завадський М. О. — Режим доступу : http://www.archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nrzd/2012_2/27.pdf.
358. Аналітичний звіт щодо корупційних ризиків у сферах надання адміністративних послуг та контрольно-наглядової діяльності публічної адміністрації в Україні [Електронний ресурс] / Відділ проблем економічної злочинності, Директорат з питань співробітництва Генерального директорату прав людини і правових питань. — квітень. — 2009. — Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/0/21894>.
359. Щодо заходів зниження рівня корупції у сфері державних послуг : аналітична записка [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/696/>.
360. Корупційні ризики в публічній адміністрації [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.zakonь.com/1021-korupcijni-riziki-v-publichni-administraciyi.html>.
361. Дмитрієв Юрій. Корупційні ризики у діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави [Електронний ресурс] / Дмитрієв Юрій // «Вісник. Право знати все про податки і збори»

- // Питання боротьби зі злочинністю. — 2011.— Випуск 21. — С. 60—68.
353. Корупційні ризики в кримінальному процесі та судовій системі [Електронний ресурс] / [М. В. Буроменський, О. В. Сердюк, І. М. Осика та ін.]; Інститут прикладних гуманітарних досліджень, МАКонсалтинг. — К. : Москаленко О. М. ФОП, 2009. — 220 с. — Режим доступу : http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/economiccrime/corruption/Technical%20Papers/UPAC/System%20Studies/344-UPAC_Corruption%20risks%20in%20criminal%20process_uk.pdf.
354. Боднарчук О. Г. Корупційні ризики як індикатор корупції у сфері виконання покарань / О. Г. Боднарчук // Науковий вісник Ужгородського національного університету. — 2013. Випуск 22. — Частина II. — Том 2. — С. 155—158.
355. Визначення корупційних ризиків та запобігання їм у діяльності органів ДПС України : проблеми теорії та практики : монографія. — К. : Алерта, 2010. — 224 с.
356. Аналітичний звіт щодо корупційних ризиків у сферах надання адміністративних послуг та контрольно-наглядової діяльності публічної адміністрації в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/0/21894>.
357. Завадський М. О. Корупційні ризики у сфері надання адміністративних послуг [Електронний ресурс] / Завадський М. О. — Режим доступу : http://www.archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nrzd/2012_2/27.pdf.
358. Аналітичний звіт щодо корупційних ризиків у сферах надання адміністративних послуг та контрольно-наглядової діяльності публічної адміністрації в Україні [Електронний ресурс] / Відділ проблем економічної злочинності, Директорат з питань співробітництва Генерального директорату прав людини і правових питань. — квітень. — 2009. — Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/0/21894>.
359. Щодо заходів зниження рівня корупції у сфері державних послуг : аналітична записка [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/696/>.
360. Корупційні ризики в публічній адміністрації [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.zakonь.com/1021-korupcijni-riziki-v-publichni-administraciyi.html>.
361. Дмитрієв Юрій. Корупційні ризики у діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави [Електронний ресурс] / Дмитрієв Юрій // «Вісник. Право знати все про податки і збори»

- 10.04.2015 р., № 14. — Режим доступу : <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/8207>.
362. Дементьева И. Н. Исследование коррупционных рисков в региональных органах государственной власти [Электронный ресурс] // И. Н. Дементьева // Проблемы развития территории. — Вып. 2 (58). — 2012. — С. 75–58. — Режим доступа : <http://www.cyberleninka.ru/article/n/issledovanie-korrupsionnyh-riskov-v-regionalnyh-organah-gosudarstvennoy-vlasti>.
363. Заброда Д. Г. Державна антикорупційна політика в Україні: теорія, правова основа, інституалізація : монографія / Заброда Д. Г. — Сімферополь : КРП «Видавництво «Кримнавчпеддержвидав», 2013. — 368 с.
364. Коваленко Ю. В. Адміністративно-правові засоби протидії корупції в органах державної митної служби України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Ю. В. Коваленко. — Київ, 2011. — 20 с.
365. Хлус Александр. Коррупционные риски в сфере образования, пути их выявления и устранения / Хлус Александр // Законность и правопорядок. — 2013. — № 2 (26). — С. 38–42.
366. Корякин В. М. Должны ли подвергаться учету и контролю доходы лиц гражданского персонала Вооруженных Сил Российской Федерации, замещающих должности с коррупционными рисками? [Электронный ресурс] // В. М. Корякин // Право в Вооруженных Силах. — 2010. — № 8. — Режим доступа : <http://www.center-bereg.ru/h947.html/>
367. Плёнкин Н. Некоторые вопросы противодействия коррупции в сфере исполнения пограничными органами государственной функции по обеспечению охраны водных биологических ресурсов [Электронный ресурс] / Н. Плёнкин // Военное право. — Апрель. — 2013. — Выпуск 1. — Режим доступа : <http://www.voennoepravo.ru/node/5008>.
368. Ташина К. М. К вопросу о понятии коррупционных рисков [Электронный ресурс] / К. М. Ташина, И. Н. Пустовалова // Успехи современного естествознания. — 2012. — № 4. — С. 212–213. — Режим доступа : http://www.rae.ru/use/?section=content&op=show_article&article_id=9999234.
369. Хабриева Т. Я. Правовые проблемы имплементации антикоррупционных конвенций / Т. Я. Хабриева // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. — 2011. — № 4. — С. 16–27.

- 10.04.2015 р., № 14. — Режим доступу : <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/8207>.
362. Дементьева И. Н. Исследование коррупционных рисков в региональных органах государственной власти [Электронный ресурс] // И. Н. Дементьева // Проблемы развития территории. — Вып. 2 (58). — 2012. — С. 75–58. — Режим доступа : <http://www.cyberleninka.ru/article/n/issledovanie-korrupsionnyh-riskov-v-regionalnyh-organah-gosudarstvennoy-vlasti>.
363. Заброда Д. Г. Державна антикорупційна політика в Україні: теорія, правова основа, інституалізація : монографія / Заброда Д. Г. — Сімферополь : КРП «Видавництво «Кримнавчпеддержвидав», 2013. — 368 с.
364. Коваленко Ю. В. Адміністративно-правові засоби протидії корупції в органах державної митної служби України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Ю. В. Коваленко. — Київ, 2011. — 20 с.
365. Хлус Александр. Коррупционные риски в сфере образования, пути их выявления и устранения / Хлус Александр // Законность и правопорядок. — 2013. — № 2 (26). — С. 38–42.
366. Корякин В. М. Должны ли подвергаться учету и контролю доходы лиц гражданского персонала Вооруженных Сил Российской Федерации, замещающих должности с коррупционными рисками? [Электронный ресурс] // В. М. Корякин // Право в Вооруженных Силах. — 2010. — № 8. — Режим доступа : <http://www.center-bereg.ru/h947.html/>
367. Плёнкин Н. Некоторые вопросы противодействия коррупции в сфере исполнения пограничными органами государственной функции по обеспечению охраны водных биологических ресурсов [Электронный ресурс] / Н. Плёнкин // Военное право. — Апрель. — 2013. — Выпуск 1. — Режим доступа : <http://www.voennoepravo.ru/node/5008>.
368. Ташина К. М. К вопросу о понятии коррупционных рисков [Электронный ресурс] / К. М. Ташина, И. Н. Пустовалова // Успехи современного естествознания. — 2012. — № 4. — С. 212–213. — Режим доступа : http://www.rae.ru/use/?section=content&op=show_article&article_id=9999234.
369. Хабриева Т. Я. Правовые проблемы имплементации антикоррупционных конвенций / Т. Я. Хабриева // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. — 2011. — № 4. — С. 16–27.

370. Погрібний І. М. Щодо ознак корупційних ризиків у законопроектній діяльності / І. М. Погрібний, М. М. Новіков // Право і суспільство. — 2014. — № 6–2. — Частина 3. — С. 146–154.
371. Казаченкова О. В. Конфликтный потенциал государственной службы как фактор возникновения коррупционных рисков / О. В. Казаченкова // Административное и муниципальное право. — 2010. — № 2. — С. 36–42.
372. Бернштейн П. Против богов: Укрощение риска / Пер. с англ. — М. : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2000. — 400 с.
373. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О. М. Степанов. — К. : «Академвидав», 2006. — 424 с. (Енциклопедія ерудита).
374. Соціологічна енциклопедія / Укладач В. Г. Городяненко. — К. : Академвидав, 2008. — 456 с. (Серія «Енциклопедія ерудита»).
375. Психологический словарь / Под ред. В. П. Зинченко, Б. Г. Мещерякова. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Педагогика-Пресс, 1997. — 440 с.
376. Коноплицький В. А., Філіна Г. І. Економічний словник. Тлумачно-термінологічний. — К. : КНТ, 2007. — 580 с.
377. Резніченко С. В. Категорія ризику в договорі франчайзингу / С. В. Резніченко // Актуальні проблеми держави і права. — 2007. — Випуск 3. — С. 36–40.
378. Управління ризиками банків [Текст] : монографія у 2 томах. Т. 1 : Управління ризиками базових банківських операцій / [А. О. Єпіфанов, Т. А. Васильєва, С. М. Козьменко та ін.] / за ред. д-ра екон. наук, проф. А. О. Єпіфанова і д-ра екон. наук, проф. Т. А. Васильєвої. — Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2012. — 283 с.
379. Цвігун Т. В. Поняття «ризик»: сучасний погляд [Електронний ресурс] / Т. В. Цвігун // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. — 2011. — № 3 (157). — Частина 2. — Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vsunu/2011_3_2/Cvigun.pdf.
380. Останкова Л. А., Шевченко Н. А. Механізм оцінки й управління економічними ризиками : навч. посіб. — К. : Центр учбової літератури, 2011. — 256 с.
381. Бондарчук В. В. Ризик як правова категорія / В. В. Бондарчук // Часопис Київського університету права. — 2013. — № 2. — С. 312–315.
382. Бурдейна Л. І. Прийняття управлінських рішень за умови невизначеності та ризику АПК / Л. І. Бурдейна, М. О. Вітюк // Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. — 2014. — Т. 19. — Вип. 1/1. — С. 142–145.

370. Погрібний І. М. Щодо ознак корупційних ризиків у законопроектній діяльності / І. М. Погрібний, М. М. Новіков // Право і суспільство. — 2014. — № 6–2. — Частина 3. — С. 146–154.
371. Казаченкова О. В. Конфликтный потенциал государственной службы как фактор возникновения коррупционных рисков / О. В. Казаченкова // Административное и муниципальное право. — 2010. — № 2. — С. 36–42.
372. Бернштейн П. Против богов: Укрощение риска / Пер. с англ. — М. : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2000. — 400 с.
373. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О. М. Степанов. — К. : «Академвидав», 2006. — 424 с. (Енциклопедія ерудита).
374. Соціологічна енциклопедія / Укладач В. Г. Городяненко. — К. : Академвидав, 2008. — 456 с. (Серія «Енциклопедія ерудита»).
375. Психологический словарь / Под ред. В. П. Зинченко, Б. Г. Мещерякова. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Педагогика-Пресс, 1997. — 440 с.
376. Коноплицький В. А., Філіна Г. І. Економічний словник. Тлумачно-термінологічний. — К. : КНТ, 2007. — 580 с.
377. Резніченко С. В. Категорія ризику в договорі франчайзингу / С. В. Резніченко // Актуальні проблеми держави і права. — 2007. — Випуск 3. — С. 36–40.
378. Управління ризиками банків [Текст] : монографія у 2 томах. Т. 1 : Управління ризиками базових банківських операцій / [А. О. Єпіфанов, Т. А. Васильєва, С. М. Козьменко та ін.] / за ред. д-ра екон. наук, проф. А. О. Єпіфанова і д-ра екон. наук, проф. Т. А. Васильєвої. — Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2012. — 283 с.
379. Цвігун Т. В. Поняття «ризик»: сучасний погляд [Електронний ресурс] / Т. В. Цвігун // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. — 2011. — № 3 (157). — Частина 2. — Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vsunu/2011_3_2/Cvigun.pdf.
380. Останкова Л. А., Шевченко Н. А. Механізм оцінки й управління економічними ризиками : навч. посіб. — К. : Центр учбової літератури, 2011. — 256 с.
381. Бондарчук В. В. Ризик як правова категорія / В. В. Бондарчук // Часопис Київського університету права. — 2013. — № 2. — С. 312–315.
382. Бурдейна Л. І. Прийняття управлінських рішень за умови невизначеності та ризику АПК / Л. І. Бурдейна, М. О. Вітюк // Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. — 2014. — Т. 19. — Вип. 1/1. — С. 142–145.

383. Рішняк І. В. Системний аналіз категорій ризику та невизначеності [Електронний ресурс] / І.В. Рішняк. — Режим доступу : <http://www.ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/9418/1/26.pdf>.
384. Сірий Є. В. Підприємницький ризик : генеза та розвиток соціологічної концептуалізації / Є. В. Сірий // Український соціум : Соціологія. Політика. Економіка. Педагогіка. : Науковий журнал. — 07/2007. — № 4. — С. 54–65.
385. Посохов І. М. Аналіз змісту поняття ризик і наукові підходи щодо визначення сутності ризику / І. М. Посохов // Вістник Нац. техн. ун-ту «ХПІ» : зб. наук. пр. темат. вип. : Технічний прогрес та ефективність виробництва. — Харків : НТУ «ХПІ». — 2012. — № 5. — С. 101–108.
386. Ящишин І. Ю. Теоретичні категорії «ризик» : особливості за сучасних умов / І. Ю. Ящишин. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : nt-konf.org/konf092014/880-yaschishin-yu-teoretichn-aspekti-kategoriyi-rizik-osoblivost-za-suchasnih-umov.html.
387. Коюда П. М. Характеристика та класифікація ризиків / П. М. Коюда, О. П. Коюда // Коммунальное хозяйство городов. — 2006. — Научно-технический сборник № 71. — С. 203–213.
388. Волков О. И. Экономические фирмы : учеб. пособие / О. И. Волков, В. К. Скляренко. — М. : ИНФРА-М, 2000. — 280 с.
389. Шутов П. Модель риска предпринимателя / П. Шутов // Управление риском. — 2004. — № 3. — С. 51–61.
390. Івченко І. Ю. Моделювання економічних ризиків і ризикованих ситуацій. Навчальний посібник / І. Ю. Івченко. — К. : Центр учбової літератури, 2007. — 344 с.
391. Паляниця В. Конфлікти та ризики: прикладний аспект / В. Паляниця // Соціально-економічні проблеми і держава. — 2010. — Випуск 1 (3). — С. 94–99.
392. Тарасова К. І. Підприємницький ризик як економічна категорія / К. І. Тарасова // Вісник Хмельницького національного університету — 2012. — Т. 2. — № 5. — С. 37–41.
393. Ющик О. І. Кримінально-правове регулювання діяння, пов'язаного з ризиком, за законодавством України : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. І. Ющик ; Одес. нац. юрид. акад. — О., 2004. — 19 с.
394. Рошканюк В. М. Соціальний ризик як елемент соціально-забезпечувальних правовідносин / В. М. Рошканюк // Порівняльно-аналітичне право. — 2014. — № 2. — С. 168–170.
395. Бориченко К. В. Соціальні ризики як підстава надання соціального захисту сімей з дітьми / К. В. Бориченко // Науковий вісник

383. Рішняк І. В. Системний аналіз категорій ризику та невизначеності [Електронний ресурс] / І.В. Рішняк. — Режим доступу : <http://www.ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/9418/1/26.pdf>.
384. Сірий Є. В. Підприємницький ризик : генеза та розвиток соціологічної концептуалізації / Є. В. Сірий // Український соціум : Соціологія. Політика. Економіка. Педагогіка. : Науковий журнал. — 07/2007. — № 4. — С. 54–65.
385. Посохов І. М. Аналіз змісту поняття ризик і наукові підходи щодо визначення сутності ризику / І. М. Посохов // Вістник Нац. техн. ун-ту «ХПІ» : зб. наук. пр. темат. вип. : Технічний прогрес та ефективність виробництва. — Харків : НТУ «ХПІ». — 2012. — № 5. — С. 101–108.
386. Ящишин І. Ю. Теоретичні категорії «ризик» : особливості за сучасних умов / І. Ю. Ящишин. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : nt-konf.org/konf092014/880-yaschishin-yu-teoretichn-aspekti-kategoriyi-rizik-osoblivost-za-suchasnih-umov.html.
387. Коюда П. М. Характеристика та класифікація ризиків / П. М. Коюда, О. П. Коюда // Коммунальное хозяйство городов. — 2006. — Научно-технический сборник № 71. — С. 203–213.
388. Волков О. И. Экономические фирмы : учеб. пособие / О. И. Волков, В. К. Скляренко. — М. : ИНФРА-М, 2000. — 280 с.
389. Шутов П. Модель риска предпринимателя / П. Шутов // Управление риском. — 2004. — № 3. — С. 51–61.
390. Івченко І. Ю. Моделювання економічних ризиків і ризикованих ситуацій. Навчальний посібник / І. Ю. Івченко. — К. : Центр учбової літератури, 2007. — 344 с.
391. Паляниця В. Конфлікти та ризики: прикладний аспект / В. Паляниця // Соціально-економічні проблеми і держава. — 2010. — Випуск 1 (3). — С. 94–99.
392. Тарасова К. І. Підприємницький ризик як економічна категорія / К. І. Тарасова // Вісник Хмельницького національного університету — 2012. — Т. 2. — № 5. — С. 37–41.
393. Ющик О. І. Кримінально-правове регулювання діяння, пов'язаного з ризиком, за законодавством України : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. І. Ющик ; Одес. нац. юрид. акад. — О., 2004. — 19 с.
394. Рошканюк В. М. Соціальний ризик як елемент соціально-забезпечувальних правовідносин / В. М. Рошканюк // Порівняльно-аналітичне право. — 2014. — № 2. — С. 168–170.
395. Бориченко К. В. Соціальні ризики як підстава надання соціального захисту сімей з дітьми / К. В. Бориченко // Науковий вісник

- Херсонського державного університету. — 2013. — Випуск 3. Том 1. — С. 134–136.
396. Бурий К. П. Бурий Економічна сутність фінансових ризиків / К. П. Бурий // Науковий вісник нац.університету біоресурсів і природокористування України. — 2011. — № 168. — Ч. 1 : Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. — С. 160–166.
397. Жихор О. Б. Сутність поняття «фінансовий ризик» та його класифікація / О. Б. Жихор, М. О. Штехан // Науковий вісник НЛТУ України. — 2013. — Вип. 23.10. — С. 145–150.
398. Управління ризиками в митній справі : зарубіжний досвід та вітчизняна практика : монографія ; за заг. ред. І. Г. Бережнюка. — Хмельницький : ПП. Мельник А. А., 2014. — 288 с.
399. Чуприна І. В. Поняття та класифікація ризиків в підприємницькій діяльності / І. В. Чуприна // Збірник наукових праць ВНАУ. Серія : Економічні науки. — 2012. — № 4. — С. 187–194.
400. Тюленева Ю. В. Визначення категорії «ризик підприємницької діяльності» як основа ефективної діяльності підприємств [Електронний ресурс] / Ю. В. Тюленева // Економічний вісник НТУУ «Київський політехнічний інститут : збірник наукових праць. — 2009. — № 6. — Режим доступу : <http://www.economy.kpi.ua/uk/node/107/>.
401. Дьомкіна О. В. Сутність та особливості ризиків при інвестиціях у розвиток персоналу підприємства / О. В. Дьомкіна // Інноваційна економіка. — 2014. — № 6 (55). — С. 120–124.
402. Клапків Ю. М. Дефініція та особливості класифікації катастрофічних ризиків у теорії страхування / Ю. М. Клапків // Фінансовий простір. — 2013. — № 3 (11). — С. 145–149.
403. Позднякова Л. О. Ідентифікація ризиків в страхуванні [Електронний ресурс] / Л. О. Позднякова. — Режим доступу : eztuir.ztu.edu.ua/8604/1/148.pdf.
404. Приймаченко О. С. Соціальні ризики в солідарній пенсійній системі України / О. С. Приймаченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. — 2014. — Випуск 4. — Том 1. — С. 224–227.
405. Залевський Р. А. Еколого-економічні ризики у сучасних економічних умовах : соціальний аспект / Р. А. Залевський, О. П. Князева // Вісник ЖДТУ. — 2010. — № 3 (53). — С. 248–251.
406. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 05.04.2007 р. № 877-V // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2007. — № 29. — Ст. 389.

- Херсонського державного університету. — 2013. — Випуск 3. Том 1. — С. 134–136.
396. Бурий К. П. Бурий Економічна сутність фінансових ризиків / К. П. Бурий // Науковий вісник нац.університету біоресурсів і природокористування України. — 2011. — № 168. — Ч. 1 : Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. — С. 160–166.
397. Жихор О. Б. Сутність поняття «фінансовий ризик» та його класифікація / О. Б. Жихор, М. О. Штехан // Науковий вісник НЛТУ України. — 2013. — Вип. 23.10. — С. 145–150.
398. Управління ризиками в митній справі : зарубіжний досвід та вітчизняна практика : монографія ; за заг. ред. І. Г. Бережнюка. — Хмельницький : ПП. Мельник А. А., 2014. — 288 с.
399. Чуприна І. В. Поняття та класифікація ризиків в підприємницькій діяльності / І. В. Чуприна // Збірник наукових праць ВНАУ. Серія : Економічні науки. — 2012. — № 4. — С. 187–194.
400. Тюленева Ю. В. Визначення категорії «ризик підприємницької діяльності» як основа ефективної діяльності підприємств [Електронний ресурс] / Ю. В. Тюленева // Економічний вісник НТУУ «Київський політехнічний інститут : збірник наукових праць. — 2009. — № 6. — Режим доступу : <http://www.economy.kpi.ua/uk/node/107/>.
401. Дьомкіна О. В. Сутність та особливості ризиків при інвестиціях у розвиток персоналу підприємства / О. В. Дьомкіна // Інноваційна економіка. — 2014. — № 6 (55). — С. 120–124.
402. Клапків Ю. М. Дефініція та особливості класифікації катастрофічних ризиків у теорії страхування / Ю. М. Клапків // Фінансовий простір. — 2013. — № 3 (11). — С. 145–149.
403. Позднякова Л. О. Ідентифікація ризиків в страхуванні [Електронний ресурс] / Л. О. Позднякова. — Режим доступу : eztuir.ztu.edu.ua/8604/1/148.pdf.
404. Приймаченко О. С. Соціальні ризики в солідарній пенсійній системі України / О. С. Приймаченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. — 2014. — Випуск 4. — Том 1. — С. 224–227.
405. Залевський Р. А. Еколого-економічні ризики у сучасних економічних умовах : соціальний аспект / Р. А. Залевський, О. П. Князева // Вісник ЖДТУ. — 2010. — № 3 (53). — С. 248–251.
406. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 05.04.2007 р. № 877-V // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2007. — № 29. — Ст. 389.

407. Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності : Закон України від 01.12.2005 р. № 3164-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2006. — № 12. — Ст.101.
408. Про об'єкти підвищеної небезпеки : Закон України від 18.01.2001 р. № 2245-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2001. — № 15. — Ст. 73.
409. Чепик А. А. Коррупция и ее общественная опасность : учеб.-метод. пособие / А. А. Чепик, Н. П. Бородко. — Минск : БИП-С Плюс, 2010. — 84 с.
410. Куракин А. В. Противодействие коррупции в сфере государственного управления и системе государственной службы [Электронный ресурс] / А. В. Куракин // — Режим доступа : http://www.e-notabene.ru/al/article_9954.html.
411. Куракин А. В. Административно-правовое противодействие коррупции в системе государственной службы и в деятельности сотрудников полиции Российской Федерации и зарубежных государств [Электронный ресурс] / А. В. Куракин, М. В. Костенников // — Режим доступа : http://www.e-notabene.ru/pm/article_735.html.
412. Колчманов Д. Н. Административно-правовое регулирование противодействия коррупции в системах государственной службы зарубежных государств и возможности использования зарубежного опыта в Российской Федерации : автореф. дис. на соискание ученой степени кандидата юридических наук : специальность 12.00.14 — административное право, финансовое право, информационное право / Д. Н. Колчманов. — Москва, 2009. — 21 с.
413. Соловйова О. М. Напрями реформування у сфері адміністративних послуг / О. М. Соловйова // Право та управління. — № 2. — 2012. — С. 846–860.
414. Бабич В. А. Ризики корупційності при наданні адміністративних послуг та шляхи їх вирішення / В. А. Бабич, С. В. Кемінь // Поглиблення інтеграційних процесів в сучасному світі та національне законодавство : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 1–2 червня 2012 р. — у 2-х частинах. — Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2012. — Ч. II. — 108 с.
415. Сушовець А. О. Протидія корупції в органах державної податкової служби України шляхом підвищення етичного рівня кадрового складу / А. О. Сушовець // Право та управління. — 2012. — № 3. — С. 520–528.

407. Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності : Закон України від 01.12.2005 р. № 3164-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2006. — № 12. — Ст.101.
408. Про об'єкти підвищеної небезпеки : Закон України від 18.01.2001 р. № 2245-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2001. — № 15. — Ст. 73.
409. Чепик А. А. Коррупция и ее общественная опасность : учеб.-метод. пособие / А. А. Чепик, Н. П. Бородко. — Минск : БИП-С Плюс, 2010. — 84 с.
410. Куракин А. В. Противодействие коррупции в сфере государственного управления и системе государственной службы [Электронный ресурс] / А. В. Куракин // — Режим доступа : http://www.e-notabene.ru/al/article_9954.html.
411. Куракин А. В. Административно-правовое противодействие коррупции в системе государственной службы и в деятельности сотрудников полиции Российской Федерации и зарубежных государств [Электронный ресурс] / А. В. Куракин, М. В. Костенников // — Режим доступа : http://www.e-notabene.ru/pm/article_735.html.
412. Колчманов Д. Н. Административно-правовое регулирование противодействия коррупции в системах государственной службы зарубежных государств и возможности использования зарубежного опыта в Российской Федерации : автореф. дис. на соискание ученой степени кандидата юридических наук : специальность 12.00.14 — административное право, финансовое право, информационное право / Д. Н. Колчманов. — Москва, 2009. — 21 с.
413. Соловйова О. М. Напрями реформування у сфері адміністративних послуг / О. М. Соловйова // Право та управління. — № 2. — 2012. — С. 846–860.
414. Бабич В. А. Ризики корупційності при наданні адміністративних послуг та шляхи їх вирішення / В. А. Бабич, С. В. Кемінь // Поглиблення інтеграційних процесів в сучасному світі та національне законодавство : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 1–2 червня 2012 р. — у 2-х частинах. — Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2012. — Ч. II. — 108 с.
415. Сушовець А. О. Протидія корупції в органах державної податкової служби України шляхом підвищення етичного рівня кадрового складу / А. О. Сушовець // Право та управління. — 2012. — № 3. — С. 520–528.

416. Звягин М. М. Административный механизм противодействия коррупции в таможенной службе и статус должностей, подверженных коррупционным рискам [Электронный ресурс] / Звягин М. М. — Режим доступа : <http://www.justicemaker.ru/view-article.php?id=25&art=1176>.
417. Шпекторенко І. В. Посадова ротація державних службовців : аспекти професіоналізації та боротьби з корупцією / І. В. Шпекторенко // ДонДУУ «Менеджер». — 2008. — № 3 (45). — С. 74–79.
418. Закирова И. Ф. О мерах профилактики коррупционных преступлений сотрудников уголовно-исполнительной системы [Электронный ресурс] / И. Ф. Закирова. — Режим доступа : http://www.rusnauka.com/16_NPRT_2012/Pravo/5_111757.doc.htm.
419. Боднарчук О. Г. Усунення корупційних ризиків як ключовий фактор у боротьбі з корупцією у сфері виконання покарань / О. Г. Боднарчук // Науковий вісник Міжнародного університету. Сер. : Юриспруденція. — 2013. — № 6–2. — Том 1. — С. 83–86.
420. Про державну службу : Закон України від 17 листопада 2011 року № 4050-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2012. — № 26. — Ст. 273.
421. Запобігання та врегулювання конфлікту інтересів на державній службі : методичний посібник для державних службовців / Укладач — І. О. Баб'юк; Редактор — І. О. Гаврада. — Чернівці, 2015. — 80 с.
422. Концепция реформирования государственной службы Российской Федерации от 13.08.2001г. № Пр.-1 496 [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.zakonprost.ru/content/base/59119>.
423. Про затвердження Положення про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України : Постанова Правління Національного банку України від 20 березня 1998 р. № 114 // Офіційний вісник України. — 1998. — № 21. — 148 с. — Ст. 775.
424. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12 липня 2001 р. № 2664-III // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 1. — Ст. 1.
425. Про затвердження Загальних правил поведінки державного службовця : Наказ Головного управління державної служби від 23 жовтня 2000 р. № 58. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0783-00>.
426. Методичні рекомендації щодо підготовки модельного кодексу етики і професійної поведінки посадових осіб місцевого. — Київ : Київ ЦНТЕІ. — 2011. — 100 с.

416. Звягин М. М. Административный механизм противодействия коррупции в таможенной службе и статус должностей, подверженных коррупционным рискам [Электронный ресурс] / Звягин М. М. — Режим доступа : <http://www.justicemaker.ru/view-article.php?id=25&art=1176>.
417. Шпекторенко І. В. Посадова ротація державних службовців : аспекти професіоналізації та боротьби з корупцією / І. В. Шпекторенко // ДонДУУ «Менеджер». — 2008. — № 3 (45). — С. 74–79.
418. Закирова И. Ф. О мерах профилактики коррупционных преступлений сотрудников уголовно-исполнительной системы [Электронный ресурс] / И. Ф. Закирова. — Режим доступа : http://www.rusnauka.com/16_NPRT_2012/Pravo/5_111757.doc.htm.
419. Боднарчук О. Г. Усунення корупційних ризиків як ключовий фактор у боротьбі з корупцією у сфері виконання покарань / О. Г. Боднарчук // Науковий вісник Міжнародного університету. Сер. : Юриспруденція. — 2013. — № 6–2. — Том 1. — С. 83–86.
420. Про державну службу : Закон України від 17 листопада 2011 року № 4050-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2012. — № 26. — Ст. 273.
421. Запобігання та врегулювання конфлікту інтересів на державній службі : методичний посібник для державних службовців / Укладач — І. О. Баб'юк; Редактор — І. О. Гаврада. — Чернівці, 2015. — 80 с.
422. Концепция реформирования государственной службы Российской Федерации от 13.08.2001г. № Пр.-1 496 [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.zakonprost.ru/content/base/59119>.
423. Про затвердження Положення про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України : Постанова Правління Національного банку України від 20 березня 1998 р. № 114 // Офіційний вісник України. — 1998. — № 21. — 148 с. — Ст. 775.
424. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12 липня 2001 р. № 2664-III // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 1. — Ст. 1.
425. Про затвердження Загальних правил поведінки державного службовця : Наказ Головного управління державної служби від 23 жовтня 2000 р. № 58. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0783-00>.
426. Методичні рекомендації щодо підготовки модельного кодексу етики і професійної поведінки посадових осіб місцевого. — Київ : Київ ЦНТЕІ. — 2011. — 100 с.

427. Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб: Міжнародний документ, ООН. — від 23.07.1996. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_788.
428. Актуальні питання удосконалення антикорупційного законодавства щодо професійної етики на публічній службі та запобігання конфлікту інтересів / Комітет Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією. — К. ФОП Москаленко О. М., 2011. — 76 с.
429. Киеня Р. В. Управление конфликтами интересов как элемент кадровой политики [Электронный ресурс] / Р. В. Киеня // Отдел кадров. Апрель. — 2012. — № 4 (135). — Режим доступа : <http://www.otdelkadrov.by/number/2012/4/420127/>.
430. Лопушинський І. П. Конфлікт інтересів на державній службі: проблеми законодавчого врегулювання в Україні [Електронний ресурс] / І. П. Лопушинський // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Сер. : Державне управління. 2010. — Т. 130, Вип. 117. — С. 11–18. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/j-pdf/Npchdu_2010_130_117_4.pdf.
431. Лавренюк Ю. Конфлікт інтересів у діяльності публічних службовців як складова механізму протидії корупції [Електронний ресурс] / Ю. Лавренюк // Збірник наукових праць. — 2011. — Вип. 27. «Ефективність державного управління». — С. 422–428. — Режим доступу : http://www.archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Edu/2011_27/fail/lavrenyuk.pdf.
432. Лук'янець Д. М. Регулювання професійної етики публічних службовців / Д. М. Лук'янець // Center for regional policy studies 04 січня 2011 року. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.crps.sumynews.com/policy-development/rules-of-professional-ethics-in-public-service-and-conflict-of-interest/item/5-regulyuvannya-profesijnoyi-etyky-publichnyx-sluzhbovcziv.html>.
433. Матвеев Д. Д. Правовое и организационное обеспечение разрешения конфликта интересов в служебной деятельности сотрудников органов внутренних дел : специальности 12.00.11 — судебная власть, прокурорский надзор, организация правоохранительной деятельности, адвокатура : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва. — 2009, — 26 с.
434. Дедов Д. И. Конфликт интересов / Дедов Д. И. — М. : Волтерс Клувер, 2004. — 288 с.

427. Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб: Міжнародний документ, ООН. — від 23.07.1996. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_788.
428. Актуальні питання удосконалення антикорупційного законодавства щодо професійної етики на публічній службі та запобігання конфлікту інтересів / Комітет Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією. — К. ФОП Москаленко О. М., 2011. — 76 с.
429. Киеня Р. В. Управление конфликтами интересов как элемент кадровой политики [Электронный ресурс] / Р. В. Киеня // Отдел кадров. Апрель. — 2012. — № 4 (135). — Режим доступа : <http://www.otdelkadrov.by/number/2012/4/420127/>.
430. Лопушинський І. П. Конфлікт інтересів на державній службі: проблеми законодавчого врегулювання в Україні [Електронний ресурс] / І. П. Лопушинський // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Сер. : Державне управління. 2010. — Т. 130, Вип. 117. — С. 11–18. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/j-pdf/Npchdu_2010_130_117_4.pdf.
431. Лавренюк Ю. Конфлікт інтересів у діяльності публічних службовців як складова механізму протидії корупції [Електронний ресурс] / Ю. Лавренюк // Збірник наукових праць. — 2011. — Вип. 27. «Ефективність державного управління». — С. 422–428. — Режим доступу : http://www.archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Edu/2011_27/fail/lavrenyuk.pdf.
432. Лук'янець Д. М. Регулювання професійної етики публічних службовців / Д. М. Лук'янець // Center for regional policy studies 04 січня 2011 року. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.crps.sumynews.com/policy-development/rules-of-professional-ethics-in-public-service-and-conflict-of-interest/item/5-regulyuvannya-profesijnoyi-etyky-publichnyx-sluzhbovcziv.html>.
433. Матвеев Д. Д. Правовое и организационное обеспечение разрешения конфликта интересов в служебной деятельности сотрудников органов внутренних дел : специальности 12.00.11 — судебная власть, прокурорский надзор, организация правоохранительной деятельности, адвокатура : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва. — 2009, — 26 с.
434. Дедов Д. И. Конфликт интересов / Дедов Д. И. — М. : Волтерс Клувер, 2004. — 288 с.

435. Бурьлова Л. А. Конфликт интересов на муниципальной службе : социальный и правовой аспекты / Л. А. Бурьлова, М. Р. Штырно // Вестник ПНИПУ. Культура. История. Философия. Право. — 2012. — № 5. — С. 68–76.
436. Костюк О. Н. О соотношении понятий «конфликт интересов» и «коррупция» на государственной службе Российской Федерации [Электронный ресурс] / О. Н. Костюк // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. — 2012. — № 4. — Режим доступа : <http://www.jurnal.org/articles/2012/uri12.html>.
437. Свириденко Инна. Психология коррупции [Электронный ресурс] / Инна Свириденко. — Режим доступа : <http://www.innans.livejournal.com/15840.html>.
438. Дем'янчук С. П. Конфлікти в системі державної служби / С. П. Дем'янчук, Г. Й. Юркевич // Сталий розвиток економіки. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. — 2011.— № 3 (6). — С. 58–61.
439. Щеколдин С. Ю. Конфликт интересов в государственных отношениях : материальные и процессуальные аспекты : автореф. дис. на соискание ученой степени кандидата юридических наук : специальность 12.00.14 — административное право, финансовое право, информационное право / С. Ю. Щеколдин. — Воронеж, 2011. — 24 с.
440. Янюк Н. В. Професійна етика публічної служби та запобігання конфлікту інтересів : навч. посібник / Головне управління державної служби України; Порогова програма корпорації «Виклики тисячоліття» (МСС) щодо зниження рівня корупції в Україні. — К. : Школа вищого корпусу державної служби, 2010. — 68 с. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nads.gov.ua/document/266106/ethics.pdf>.
441. Антикорупційна політика України : навчальний посібник для членів громадських рад / Е. Р. Рахімкулов, О. В. Климович, С. І. Панцир, М. В. Чугаєвський, Л. І. Лебедюк. — Львів, 2011. — 136 с.
442. Государственное управление : Теория и практика. Современная версия новейшей истории государства : Учебник. Т. 1 / Н. М. Добрынин ; Науч. ред. А. Н. Митин. — Новосибирск : Наука, 2010. — 407 с.
443. Про правила професійної етики на публічній службі та запобігання конфлікту інтересів : проект Закону України від 14.05.2009 р. № 4420-1. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/JF3G700I.html.

435. Бурьлова Л. А. Конфликт интересов на муниципальной службе : социальный и правовой аспекты / Л. А. Бурьлова, М. Р. Штырно // Вестник ПНИПУ. Культура. История. Философия. Право. — 2012. — № 5. — С. 68–76.
436. Костюк О. Н. О соотношении понятий «конфликт интересов» и «коррупция» на государственной службе Российской Федерации [Электронный ресурс] / О. Н. Костюк // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. — 2012. — № 4. — Режим доступа : <http://www.jurnal.org/articles/2012/uri12.html>.
437. Свириденко Инна. Психология коррупции [Электронный ресурс] / Инна Свириденко. — Режим доступа : <http://www.innans.livejournal.com/15840.html>.
438. Дем'янчук С. П. Конфлікти в системі державної служби / С. П. Дем'янчук, Г. Й. Юркевич // Сталий розвиток економіки. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. — 2011.— № 3 (6). — С. 58–61.
439. Щеколдин С. Ю. Конфликт интересов в государственных отношениях : материальные и процессуальные аспекты : автореф. дис. на соискание ученой степени кандидата юридических наук : специальность 12.00.14 — административное право, финансовое право, информационное право / С. Ю. Щеколдин. — Воронеж, 2011. — 24 с.
440. Янюк Н. В. Професійна етика публічної служби та запобігання конфлікту інтересів : навч. посібник / Головне управління державної служби України; Порогова програма корпорації «Виклики тисячоліття» (МСС) щодо зниження рівня корупції в Україні. — К. : Школа вищого корпусу державної служби, 2010. — 68 с. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nads.gov.ua/document/266106/ethics.pdf>.
441. Антикорупційна політика України : навчальний посібник для членів громадських рад / Е. Р. Рахімкулов, О. В. Климович, С. І. Панцир, М. В. Чугаєвський, Л. І. Лебедюк. — Львів, 2011. — 136 с.
442. Государственное управление : Теория и практика. Современная версия новейшей истории государства : Учебник. Т. 1 / Н. М. Добрынин ; Науч. ред. А. Н. Митин. — Новосибирск : Наука, 2010. — 407 с.
443. Про правила професійної етики на публічній службі та запобігання конфлікту інтересів : проект Закону України від 14.05.2009 р. № 4420-1. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/JF3G700I.html.

444. Янюк Н. Конфлікт інтересів як причина корупції на публічній службі: правові засоби запобігання і протидії [Електронний ресурс] / Н. Янюк // Вісник Львівського університету. — 2012. — Випуск 55. — С. 139–146. — (Серія юридична). — Режим доступу : http://www.archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Vlnu_yu/2012_55/139adm55.pdf.
445. Батищева М. А. Службное разоблачения и конфликт интересов на государственной гражданской службе [Электронный ресурс] / М. А. Батыщева // Современные исследования социальных проблем (электронный научный журнал). — 2012. — № 9 (17). — Режим доступа : <http://www.cyberleninka.ru/article/n/sluzhebnye-razoblaceniya-i-konflikt-interesov-na-gosudarstvennoy-grazhdanskoj-sluzhbe>.
446. Бураков Т. В. Противодействие коррупции как одно из основных направлений работы с кадрами в уголовно-исполнительной системе / Т. В. Бураков // Ведомости уголовно-исполнительной системы. — 2012. — № 9. — С. 2–10.
447. Коваль Ю. А. К вопросу о ситуациях конфликта интересов в сфере образования / Ю. А. Коваль // Теория и практика общественного развития. — 2014. — № 4. — С. 253–255.
448. Глухов Е. А. Подмена государственных интересов корпоративными (групповыми) в среде военного чиновничества [Электронный ресурс] / Е. А. Глухов // Право в вооруженных силах — военно правовое обозрение. — 2012. — № 8. — С. 8–17. — Режим доступа : <http://www.pandia.org/text/78/173/23877.php>.
449. Казаченкова О. В. Актуальные вопросы урегулирования конфликта интересов на государственной и муниципальной службе [Электронный ресурс] / О. В. Казаченкова // Государственная власть и местное самоуправление. — 2010. — № 2. — С. 3–7. — Режим доступа : <http://www.justicemaker.ru/view-article.php?id=25&art=602>.
450. Конфликт интересов — основа коррупции [Электронный ресурс] / Российское военное обозрение. — Январь. — 2011. — № 1 (81). — Режим доступа : <http://www.coldwar.ru/rvo/012011/konflikt-interesov-osnova-korrupcii.php>.
451. Александров В. И. Коррупция и конфликт интересов [Электронный ресурс] / Александров В. И., Барабашев А. Г., Стружак Е. П. // Общественные науки и современность. — 2010. — № 2. — С. 94–102. — Режим доступа : http://www.ecsocman.hse.ru/data/2011/11/28/1270196260/ONS_N2.-Aleksandrov.pdf.

444. Янюк Н. Конфлікт інтересів як причина корупції на публічній службі: правові засоби запобігання і протидії [Електронний ресурс] / Н. Янюк // Вісник Львівського університету. — 2012. — Випуск 55. — С. 139–146. — (Серія юридична). — Режим доступу : http://www.archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Vlnu_yu/2012_55/139adm55.pdf.
445. Батищева М. А. Службное разоблачения и конфликт интересов на государственной гражданской службе [Электронный ресурс] / М. А. Батыщева // Современные исследования социальных проблем (электронный научный журнал). — 2012. — № 9 (17). — Режим доступа : <http://www.cyberleninka.ru/article/n/sluzhebnye-razoblaceniya-i-konflikt-interesov-na-gosudarstvennoy-grazhdanskoj-sluzhbe>.
446. Бураков Т. В. Противодействие коррупции как одно из основных направлений работы с кадрами в уголовно-исполнительной системе / Т. В. Бураков // Ведомости уголовно-исполнительной системы. — 2012. — № 9. — С. 2–10.
447. Коваль Ю. А. К вопросу о ситуациях конфликта интересов в сфере образования / Ю. А. Коваль // Теория и практика общественного развития. — 2014. — № 4. — С. 253–255.
448. Глухов Е. А. Подмена государственных интересов корпоративными (групповыми) в среде военного чиновничества [Электронный ресурс] / Е. А. Глухов // Право в вооруженных силах — военно правовое обозрение. — 2012. — № 8. — С. 8–17. — Режим доступа : <http://www.pandia.org/text/78/173/23877.php>.
449. Казаченкова О. В. Актуальные вопросы урегулирования конфликта интересов на государственной и муниципальной службе [Электронный ресурс] / О. В. Казаченкова // Государственная власть и местное самоуправление. — 2010. — № 2. — С. 3–7. — Режим доступа : <http://www.justicemaker.ru/view-article.php?id=25&art=602>.
450. Конфликт интересов — основа коррупции [Электронный ресурс] / Российское военное обозрение. — Январь. — 2011. — № 1 (81). — Режим доступа : <http://www.coldwar.ru/rvo/012011/konflikt-interesov-osnova-korrupcii.php>.
451. Александров В. И. Коррупция и конфликт интересов [Электронный ресурс] / Александров В. И., Барабашев А. Г., Стружак Е. П. // Общественные науки и современность. — 2010. — № 2. — С. 94–102. — Режим доступа : http://www.ecsocman.hse.ru/data/2011/11/28/1270196260/ONS_N2.-Aleksandrov.pdf.

452. Анतिकоррупционный словарь Министерства экономики КР в рамках проекта Всемирного банка «Наращивание потенциала в области экономического управления» Министерства экономики КР, Бешкек. — 2013. — 87 с.
453. Лузгин И. И. Коррупция и её общественная опасность : курс лекций для студентов неюридических специальностей / И. И. Лузгин. — Новополюк : ПГУ, 2012. — 144 с.
454. Кандыбин Р. Сущность и типология конфликта интересов на государственной службе в военной организации государства [Электронный ресурс] / Кандыбин Р. // Военное право. — 2013. — № 1. — Режим доступа : <http://www.voennoepravo.ru/node/5008>.
455. Храшкин А. А. Конфликт интересов в системе размещения государственных и муниципальных заказов [Электронный ресурс] / А. А. Храшкин // «ГОСЗАКУПКИ.ру. Официальная информация. Письма. Комментарии. Административная практика». — 2010. — Режим доступа : <http://www.pro-goszakaz.ru/practice/31078/#7>.
456. Милушева Т. В. Конструкция «конфликт интересов» : вопросы правового регулирования / Т. В. Милушева, Т. В. Касаева // Юридична техніка. — 2013. — № 7 (4.2). — С. 487–490.
457. Качкина Т. Б. Коррупция и основные элементы стратегии противодействия ей : Учебное пособие / Качкина Т. Б., Качкин А. В. — Ульяновск : ОАО «Областная типография «Печатный двор». — 2010. — 80 с.
458. Толстых П. А. Теоретико-методологический анализ категории «интерес» [Электронный ресурс] / П. А. Толстых // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. Тамбов : Грамота. — 2012. — № 5 (19) : в 2-х ч. Ч. II. С. 187–190. — Режим доступа : <http://www.gramota.net/materials/3/2012/5-2/>.
459. Михайлов С. В. Категория интереса в российском гражданском праве / С. В. Михайлов. — М : «Статут», 2002. — 205 с.
460. Павлов В. И. Субъективная сторона юридического конфликта как наиболее значимый элемент его структуры / В. И. Павлов // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. — 2004. — № 4. — С. 39–46. — Режим доступа : http://www.nbuv.gov.ua/j-pdf/Unzap_2004_4_7.pdf.
461. Мусаев Н. М. Понятие интереса, его виды и соотношение публичного и частного интереса [Электронный ресурс] / Н. М. Мусаев // Вестник Нижегородского государственного университета им.

452. Анतिकоррупционный словарь Министерства экономики КР в рамках проекта Всемирного банка «Наращивание потенциала в области экономического управления» Министерства экономики КР, Бешкек. — 2013. — 87 с.
453. Лузгин И. И. Коррупция и её общественная опасность : курс лекций для студентов неюридических специальностей / И. И. Лузгин. — Новополюк : ПГУ, 2012. — 144 с.
454. Кандыбин Р. Сущность и типология конфликта интересов на государственной службе в военной организации государства [Электронный ресурс] / Кандыбин Р. // Военное право. — 2013. — № 1. — Режим доступа : <http://www.voennoepravo.ru/node/5008>.
455. Храшкин А. А. Конфликт интересов в системе размещения государственных и муниципальных заказов [Электронный ресурс] / А. А. Храшкин // «ГОСЗАКУПКИ.ру. Официальная информация. Письма. Комментарии. Административная практика». — 2010. — Режим доступа : <http://www.pro-goszakaz.ru/practice/31078/#7>.
456. Милушева Т. В. Конструкция «конфликт интересов» : вопросы правового регулирования / Т. В. Милушева, Т. В. Касаева // Юридична техніка. — 2013. — № 7 (4.2). — С. 487–490.
457. Качкина Т. Б. Коррупция и основные элементы стратегии противодействия ей : Учебное пособие / Качкина Т. Б., Качкин А. В. — Ульяновск : ОАО «Областная типография «Печатный двор». — 2010. — 80 с.
458. Толстых П. А. Теоретико-методологический анализ категории «интерес» [Электронный ресурс] / П. А. Толстых // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. Тамбов : Грамота. — 2012. — № 5 (19) : в 2-х ч. Ч. II. С. 187–190. — Режим доступа : <http://www.gramota.net/materials/3/2012/5-2/>.
459. Михайлов С. В. Категория интереса в российском гражданском праве / С. В. Михайлов. — М : «Статут», 2002. — 205 с.
460. Павлов В. И. Субъективная сторона юридического конфликта как наиболее значимый элемент его структуры / В. И. Павлов // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. — 2004. — № 4. — С. 39–46. — Режим доступа : http://www.nbuv.gov.ua/j-pdf/Unzap_2004_4_7.pdf.
461. Мусаев Н. М. Понятие интереса, его виды и соотношение публичного и частного интереса [Электронный ресурс] / Н. М. Мусаев // Вестник Нижегородского государственного университета им.

- Н. И. Лобачевского. Серия : Право. — 2000. — № 1. — С. 137–142. — Режим доступа : <http://www.e-laibrary.ru>.
462. Александров Д. В. Категорія «інтерес» як суб'єкт протосоціологічної та соціологічної рефлексії : автореф. дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук. 22.00.01 — теорія та історія соціології. — Київ. — 2009. — 16 с.
463. Толковый словарь русского языка [Текст] : пособие для учащихся нац. шк. / В. Г. Бирюков, В. Г. Ветвицкий, Л. М. Гайдарова [и др.] ; под ред. М. И. Махмутова, А. В. Текучева, Н. М. Шанского. — Л. : Просвещение, 1981. — 384 с.
464. Философский энциклопедический словарь. — Москва : Инфра-М, 2000. — 576 с. — (Б-ка словарей «Инфра-М»).
465. Дячишин И. И. Актуальные проблемы правового регулирования страхования и перестрахования : теория и практика. Специальность 12.00.03 — Гражданское право, предпринимательское право, семейное право, международное частное право. — 22 с.
466. Ульянов А. В. Юридические интересы в системе гражданского права [Электронный ресурс] / А. В. Ульянов // Журнал российского права. — 2014. — № 3. — Режим доступа : <http://www.lexandbusiness.ru/view-article.php?id=1936>.
467. Шорохова Т. В. Проблема определения категории «интерес» в современной отечественной психологии и педагогике [Электронный ресурс] / Т. В. Шорохова. — Режим доступа : <http://www.kazedu.kz/referat/62643>.
468. Рыльская Н. С. Некоторые вопросы, связанные с категорией «интерес» / Н. С. Рыльская // Вестник ЮургУ. Серия «Право». — 2009. — № 28. Выпуск 19. — С. 22–26.
469. Александров Д. В. Категорія «інтерес» у соціологічному дискурсі : історична еволюція змісту [Електронний ресурс] / Д. В. Александров // Мультиверсум. Філософський альманах : зб. наук. праць. — 2009. — Вип. 77. — С. 217–232. — Режим доступа : http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_77/Alexandrov.pdf.
470. Сенников И. Е. Законный интерес как форма выражения правовых возможностей (дозволений) и объект судебно-правовой защиты [Электронный ресурс] / И. Е. Сенников // Право : теория и практика. — 2002. — № 3. — Режим доступа : <http://www.yurclub.ru/docs/pravo/1403/13.html>.
471. Гончарова А. Н. Проблема соглашения общественных и личных интересов в процессе построения гражданского общества : монография / Краснояр. Гос. Ун-т. Красноярск. — 2001. — 160 с.

- Н. И. Лобачевского. Серия : Право. — 2000. — № 1. — С. 137–142. — Режим доступа : <http://www.e-laibrary.ru>.
462. Александров Д. В. Категорія «інтерес» як суб'єкт протосоціологічної та соціологічної рефлексії : автореф. дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук. 22.00.01 — теорія та історія соціології. — Київ. — 2009. — 16 с.
463. Толковый словарь русского языка [Текст] : пособие для учащихся нац. шк. / В. Г. Бирюков, В. Г. Ветвицкий, Л. М. Гайдарова [и др.] ; под ред. М. И. Махмутова, А. В. Текучева, Н. М. Шанского. — Л. : Просвещение, 1981. — 384 с.
464. Философский энциклопедический словарь. — Москва : Инфра-М, 2000. — 576 с. — (Б-ка словарей «Инфра-М»).
465. Дячишин И. И. Актуальные проблемы правового регулирования страхования и перестрахования : теория и практика. Специальность 12.00.03 — Гражданское право, предпринимательское право, семейное право, международное частное право. — 22 с.
466. Ульянов А. В. Юридические интересы в системе гражданского права [Электронный ресурс] / А. В. Ульянов // Журнал российского права. — 2014. — № 3. — Режим доступа : <http://www.lexandbusiness.ru/view-article.php?id=1936>.
467. Шорохова Т. В. Проблема определения категории «интерес» в современной отечественной психологии и педагогике [Электронный ресурс] / Т. В. Шорохова. — Режим доступа : <http://www.kazedu.kz/referat/62643>.
468. Рыльская Н. С. Некоторые вопросы, связанные с категорией «интерес» / Н. С. Рыльская // Вестник ЮургУ. Серия «Право». — 2009. — № 28. Выпуск 19. — С. 22–26.
469. Александров Д. В. Категорія «інтерес» у соціологічному дискурсі : історична еволюція змісту [Електронний ресурс] / Д. В. Александров // Мультиверсум. Філософський альманах : зб. наук. праць. — 2009. — Вип. 77. — С. 217–232. — Режим доступа : http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_77/Alexandrov.pdf.
470. Сенников И. Е. Законный интерес как форма выражения правовых возможностей (дозволений) и объект судебно-правовой защиты [Электронный ресурс] / И. Е. Сенников // Право : теория и практика. — 2002. — № 3. — Режим доступа : <http://www.yurclub.ru/docs/pravo/1403/13.html>.
471. Гончарова А. Н. Проблема соглашения общественных и личных интересов в процессе построения гражданского общества : монография / Краснояр. Гос. Ун-т. Красноярск. — 2001. — 160 с.

472. Рудницький С. В. Інтерпретації категорії «політичний інтерес» в українській політології / С. В. Рудницький // *Держава і право*. — 2012. Випуск 56. — С. 612–617.
473. Байтимова А. Т. Сущность и структура понятия «профессиональный интерес» / А. Т. Байтимова // *Теория и практика общественного развития*. — 2013. — № 4. — С. 116–118.
474. Агапова М. Б. Категоріальний аналіз поняття «професійний інтерес учнів» професійно-технічних навчальних закладів [Електронний ресурс] / М. Б. Агапова // *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. — 2006. — № 29. — С. 111–114. — Режим доступу : <http://www.eprints.zu.edu.ua/1393/>.
475. Фролова І. Є. Термінологізовані значення іменника CONFLICT в сучасній англійській мові / І. Є. Фролова, І. В. Жарковська // *Вісник СумДУ. Серія «Філологія»*. — 2008. — № 1. — С. 111–117.
476. Мигалець О. І. Конфлікт, його сутність, основні функції та стан дослідження у сучасному мовознавстві [Електронний ресурс] / О. І. Мигалець // *Сучасні дослідження з іноземної філології*. — 2014. — Вип. 12. — С. 127–135. — Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/j-pdf/Sdzif_2014_12_23.pdf.
477. Анцупов А. Я. Конфликтология в схемах и комментариях / А. Я. Анцупов, С. В. Баклановский. — СПб. : Питер, 2005. — 288 с.
478. Цюрупа М. В. Основи конфліктології та теорії переговорів / Цюрупа М. В. — К. : Кондор, 2004. — 172 с.
479. Пірен М. І. Конфліктологія : Підручник. — К. : МАУП, 2003. — 360 с.
480. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. — М., 1996. — 365 с.
481. Гришина Н. В. Психология конфликта / Гришина Н. В. — СПб. ; М. ; Х. ; Минск : Питер, 2002. — 464 с.
482. Бандурка А. М. Конфликтология / Бандурка А. М., В. А. Друзь. — Харьков : Фортуна-пресс, 1997. — 356 с.
483. Козич І. В. Генезис поняття «конфлікт» у психолого педагогічних дослідженнях [Електронний ресурс] / І. В. Козич. — Режим доступу : <http://www.stationline.org.ua/pedagog/80/14059-genezis-ponyattya-konflikt-u-psixologo-pedagogichnix-doslidzhennyax.html>.
484. Назаров Н. К. Конфлікти на підприємстві : визначення, причини, типи / Н. К. Назаров // *Науковий вісник Херсонського державного університету*. — 2014. — Випуск 5. Частина 2. — С. 198–201.
485. Войтенко В. М. Конфлікти в трудовому колективі ЗНЗ : типологія, аналіз причин та управління [Електронний ресурс] / В. М. Войтенко // *Збірник магістерських робіт «Студентський*

472. Рудницький С. В. Інтерпретації категорії «політичний інтерес» в українській політології / С. В. Рудницький // *Держава і право*. — 2012. Випуск 56. — С. 612–617.
473. Байтимова А. Т. Сущность и структура понятия «профессиональный интерес» / А. Т. Байтимова // *Теория и практика общественного развития*. — 2013. — № 4. — С. 116–118.
474. Агапова М. Б. Категоріальний аналіз поняття «професійний інтерес учнів» професійно-технічних навчальних закладів [Електронний ресурс] / М. Б. Агапова // *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. — 2006. — № 29. — С. 111–114. — Режим доступу : <http://www.eprints.zu.edu.ua/1393/>.
475. Фролова І. Є. Термінологізовані значення іменника CONFLICT в сучасній англійській мові / І. Є. Фролова, І. В. Жарковська // *Вісник СумДУ. Серія «Філологія»*. — 2008. — № 1. — С. 111–117.
476. Мигалець О. І. Конфлікт, його сутність, основні функції та стан дослідження у сучасному мовознавстві [Електронний ресурс] / О. І. Мигалець // *Сучасні дослідження з іноземної філології*. — 2014. — Вип. 12. — С. 127–135. — Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/j-pdf/Sdzif_2014_12_23.pdf.
477. Анцупов А. Я. Конфликтология в схемах и комментариях / А. Я. Анцупов, С. В. Баклановский. — СПб. : Питер, 2005. — 288 с.
478. Цюрупа М. В. Основи конфліктології та теорії переговорів / Цюрупа М. В. — К. : Кондор, 2004. — 172 с.
479. Пірен М. І. Конфліктологія : Підручник. — К. : МАУП, 2003. — 360 с.
480. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. — М., 1996. — 365 с.
481. Гришина Н. В. Психология конфликта / Гришина Н. В. — СПб. ; М. ; Х. ; Минск : Питер, 2002. — 464 с.
482. Бандурка А. М. Конфликтология / Бандурка А. М., В. А. Друзь. — Харьков : Фортуна-пресс, 1997. — 356 с.
483. Козич І. В. Генезис поняття «конфлікт» у психолого педагогічних дослідженнях [Електронний ресурс] / І. В. Козич. — Режим доступу : <http://www.stationline.org.ua/pedagog/80/14059-genezis-ponyattya-konflikt-u-psixologo-pedagogichnix-doslidzhennyax.html>.
484. Назаров Н. К. Конфлікти на підприємстві : визначення, причини, типи / Н. К. Назаров // *Науковий вісник Херсонського державного університету*. — 2014. — Випуск 5. Частина 2. — С. 198–201.
485. Войтенко В. М. Конфлікти в трудовому колективі ЗНЗ : типологія, аналіз причин та управління [Електронний ресурс] / В. М. Войтенко // *Збірник магістерських робіт «Студентський*

- альманах» .— 2013. — № 3.— Режим доступу : <http://www.umo.edu.ua/katalogh/zbirnik-maghistersjkikh-robot-studentsjkij-aljmanakh-3-2013>.
486. Анцупов А. Я., Шипилов А. И. Конфликтология : [учебник для вузов]. / А. Я. Анцупов, А. И. Шипилов. — 2-е изд. перераб. и доп. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. — 591 с.
487. Управління конфліктами у процесах публічної політики: взаємодія держави та громадянського суспільства : наук. розробка / авт. кол. : С. О. Телешун, І. В. Рейтерович, С. В. Ситник та ін. — К. : НАДУ, 2012. — 52 с.
488. Альбуханова—Славская К. А. О путях построения типологии личности / К. А. Албуханова-Славская // Психологический журнал. — 1983. —Т.2. — № 1. — С. 24–27.
489. Здравомыслов А. Г. Социология конфликта : Россия на путях преодоления кризиса : [пособия для студентов вузов]. — М. : Аспект Пресс, 1994. — 317 с.
490. Опрошанська Л. В. Сутність конфлікту та особливості його прояву у підрозділах державної прикордонної служби України / Л. В. Опрошанська, В. В. Рютін // Проблеми екстремальної та кризової психології. — 2010. — Вип. 8. — С. 65–74.
491. Жекало Ганна. Основні підходи до визначення поняття «конфлікт» / Жекало Ганна // Східноукраїнський конфлікт : типологія, особливості, шляхи деескалізації, спецвипуск, лютий 2015. — № 2 (134). — С. 62–65.
492. Види та суть конфліктів [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.intranet.tdmu.edu.ua/data/kafedra/internal/distance/lectures_stud/.
493. Романюк Б. В. Законодавство України та зарубіжних країн щодо протидії корупції. Міжнародний досвід боротьби з корупцією : монографія / Романюк Б. В., Бусол О. Ю. ; Рада нац. безпеки і оборони України, Міжвідом. наук.-дослід. центр пробл. боротьби з організованою злочинністю. — К. : [Поліграф-Сервіс], 2010. — 627 с.
494. Дякович М. М. Поняття інтересу в сім'ї та у сімейних відносинах : цивільно-правовий аспект [Електронний ресурс] / М. М. Дякович // Право і громадянське суспільство. — 2014. — № 3 (8). — Режим доступу : <http://www.lcslaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/3-8-2014/item/182-ponyattya-interesu-v-sim-yi-ta-u-simeynukh-vidnosynakh-tsyvilno-pravovyyu-aspekt-dyakovyuch-m-m>.
495. Тітко І. Приватний інтерес як категорія кримінально процесуального права / Тітко І. // Вісник Національної академії правових наук України. — 2013. — № 3(74). — С. 249–257.

- альманах» .— 2013. — № 3.— Режим доступу : <http://www.umo.edu.ua/katalogh/zbirnik-maghistersjkikh-robot-studentsjkij-aljmanakh-3-2013>.
486. Анцупов А. Я., Шипилов А. И. Конфликтология : [учебник для вузов]. / А. Я. Анцупов, А. И. Шипилов. — 2-е изд. перераб. и доп. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. — 591 с.
487. Управління конфліктами у процесах публічної політики: взаємодія держави та громадянського суспільства : наук. розробка / авт. кол. : С. О. Телешун, І. В. Рейтерович, С. В. Ситник та ін. — К. : НАДУ, 2012. — 52 с.
488. Альбуханова—Славская К. А. О путях построения типологии личности / К. А. Албуханова-Славская // Психологический журнал. — 1983. —Т.2. — № 1. — С. 24–27.
489. Здравомыслов А. Г. Социология конфликта : Россия на путях преодоления кризиса : [пособия для студентов вузов]. — М. : Аспект Пресс, 1994. — 317 с.
490. Опрошанська Л. В. Сутність конфлікту та особливості його прояву у підрозділах державної прикордонної служби України / Л. В. Опрошанська, В. В. Рютін // Проблеми екстремальної та кризової психології. — 2010. — Вип. 8. — С. 65–74.
491. Жекало Ганна. Основні підходи до визначення поняття «конфлікт» / Жекало Ганна // Східноукраїнський конфлікт : типологія, особливості, шляхи деескалізації, спецвипуск, лютий 2015. — № 2 (134). — С. 62–65.
492. Види та суть конфліктів [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.intranet.tdmu.edu.ua/data/kafedra/internal/distance/lectures_stud/.
493. Романюк Б. В. Законодавство України та зарубіжних країн щодо протидії корупції. Міжнародний досвід боротьби з корупцією : монографія / Романюк Б. В., Бусол О. Ю. ; Рада нац. безпеки і оборони України, Міжвідом. наук.-дослід. центр пробл. боротьби з організованою злочинністю. — К. : [Поліграф-Сервіс], 2010. — 627 с.
494. Дякович М. М. Поняття інтересу в сім'ї та у сімейних відносинах : цивільно-правовий аспект [Електронний ресурс] / М. М. Дякович // Право і громадянське суспільство. — 2014. — № 3 (8). — Режим доступу : <http://www.lcslaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/3-8-2014/item/182-ponyattya-interesu-v-sim-yi-ta-u-simeynukh-vidnosynakh-tsyvilno-pravovyyu-aspekt-dyakovyuch-m-m>.
495. Тітко І. Приватний інтерес як категорія кримінально процесуального права / Тітко І. // Вісник Національної академії правових наук України. — 2013. — № 3(74). — С. 249–257.

496. Новый словарь иностранных слов : 20 000 слов / [упоряд. О.М. Сліпушко]. — К. : Аконт, 2007. — 848 с.
497. Професійна етика публічної служби та запобігання конфлікту інтересів : навчальний посібник. — Київ : Школа вищого корпусу державної служби. — 2010. — 67 с. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.school.gov.ua>.
498. Радченко Л. М. Політичні інтереси : поняття, функції, типологія / Л. М. Радченко // Держава і право. — 2012. — Вип. 56. — С. 600–605.
499. Предупреждение коррупционных рисков в профессиональной деятельности государственных служащих и требования к их служебному поведению текст : учебное пособие / М. Ф. Гацко. — Ногинск: Ногинский филиал РАНХиГС. — 2014. — 88 с.
500. Государственное управление : Теория и практика. Современная версия новейшей истории государства : Учебник. Т. 1 / Н. М. Добрынин; Науч. ред. А. Н. Митин. — Новосибирск : Наука, 2010. — 407 с.
501. Конфликт интересов на государственной службе: понятие, причины возникновения, урегулирование (информационно-справочный обзор) [Электронный ресурс] / Под общ. ред. П. А. Бакланова. — М., 2009. — 58 с. — Режим доступа : <http://www.textarchive.ru/c-1936517-pall.html>.
502. Противодействие коррупции: антикоррупционные технологии в профессиональной деятельности государственных гражданских служащих : методическое пособие / Авторы-составители Л. А. Попова, Н. А. Попов. — Ханты-Мансийск : Департамент внутренней политики Ханты-Мансийского автономного округа-Югры. — 2012. — 48 с.
503. Рекомендации по типовым ситуациям конфликта интересов федеральных государственных служащих ФМС России [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.ufms.spb.ru/desc/rekomendacii-cid-363/>.
504. Кирьянов А. Ю. Муниципальная служба в Российской Федерации. Сущность и понятие конфликта интересов [Электронный ресурс] / А. Ю. Кирьянов // Муниципальная служба : правовые вопросы. — 2011. — № 1. — С. 8–11. — Режим доступа : <http://www.center-bereg.ru/n1262.html>.
505. Превышение должностных полномочий и злоупотребление ими [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.kadrovik.ru/modules.php?op=mdoload&name=News&file=article&sid=913>.

496. Новый словарь иностранных слов : 20 000 слов / [упоряд. О.М. Сліпушко]. — К. : Аконт, 2007. — 848 с.
497. Професійна етика публічної служби та запобігання конфлікту інтересів : навчальний посібник. — Київ : Школа вищого корпусу державної служби. — 2010. — 67 с. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.school.gov.ua>.
498. Радченко Л. М. Політичні інтереси : поняття, функції, типологія / Л. М. Радченко // Держава і право. — 2012. — Вип. 56. — С. 600–605.
499. Предупреждение коррупционных рисков в профессиональной деятельности государственных служащих и требования к их служебному поведению текст : учебное пособие / М. Ф. Гацко. — Ногинск: Ногинский филиал РАНХиГС. — 2014. — 88 с.
500. Государственное управление : Теория и практика. Современная версия новейшей истории государства : Учебник. Т. 1 / Н. М. Добрынин; Науч. ред. А. Н. Митин. — Новосибирск : Наука, 2010. — 407 с.
501. Конфликт интересов на государственной службе: понятие, причины возникновения, урегулирование (информационно-справочный обзор) [Электронный ресурс] / Под общ. ред. П. А. Бакланова. — М., 2009. — 58 с. — Режим доступа : <http://www.textarchive.ru/c-1936517-pall.html>.
502. Противодействие коррупции: антикоррупционные технологии в профессиональной деятельности государственных гражданских служащих : методическое пособие / Авторы-составители Л. А. Попова, Н. А. Попов. — Ханты-Мансийск : Департамент внутренней политики Ханты-Мансийского автономного округа-Югры. — 2012. — 48 с.
503. Рекомендации по типовым ситуациям конфликта интересов федеральных государственных служащих ФМС России [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.ufms.spb.ru/desc/rekomendacii-cid-363/>.
504. Кирьянов А. Ю. Муниципальная служба в Российской Федерации. Сущность и понятие конфликта интересов [Электронный ресурс] / А. Ю. Кирьянов // Муниципальная служба : правовые вопросы. — 2011. — № 1. — С. 8–11. — Режим доступа : <http://www.center-bereg.ru/n1262.html>.
505. Превышение должностных полномочий и злоупотребление ими [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.kadrovik.ru/modules.php?op=mdoload&name=News&file=article&sid=913>.

506. Истратов А. М. Понятие личного интереса как правовой категории по российскому законодательству / А. М. Истратов // Вестник РУДН, серия Юридические науки. — 2008. — № 4. — С. 5–11.
507. Завгородня В. Правові засоби попередження та врегулювання конфлікту інтересів на публічній службі [Електронний ресурс] / В. Завгородня // Підприємництво, господарство і право. — 2012. — № 8. — С. 90–93. — Режим доступу : <http://www.dspace.uabs.edu.ua/jspui/handle/123456789/9171>.
508. Трепак Віктор. Деякі проблеми застосування окремих норм антикорупційного законодавства / Трепак Віктор // Вісник Національної академії прокуратури України. — 2013. — № 4. — С. 84–89.
509. Матвеев Д. Д. Кадроведческие технологии в предупреждении конфликтов интересов в системе органов внутренних дел / Д. Д. Матвеев // Вестник Московского государственного областного университета. Серия «Юриспруденция». — 2008. — № 4. — С. 61–68.
510. Протидія корупції в органах виконавчої влади та органах самоврядування : методичні рекомендації : Навч.-метод. зб. Випуск другий. / Черніг. центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів держ. влади, органів місц. самоврядування, держ. п-в, установ і орг.; Уклад. В. Н. Скрипка, С. В. Бутко. — Чернігів : ЦППК, 2006. — 45 с.
511. Костенников М. В. Антикоррупционные и этические стандарты служебного поведения государственных гражданских служащих [Электронный ресурс] / М. В. Костенников. А. В. Куракин, А. Ю. Ватель // Административное право и практика администрирования. — 2014. — № 4. — С. 15–39. — Режим доступа : http://www.e-notabene.ru/al/article_12248.html.
512. Цирин А. М. Перспективные направления развития законодательства Российской Федерации о противодействии коррупции [Электронный ресурс] / А. М. Цирин // Журнал российского права. — 2011. — № 2. — С. 12–24. — Режим доступа : <http://www.center-bereg.ru/m1536.html>.
513. Нисневич Ю. А. Коррупция : систематизация проявлений и институциональный механизм [Электронный ресурс] / Ю. А. Нисневич. — Режим доступа : <http://www.hse.ru/data/2010/10/21/>.
514. Кравець В. Р. Атестація державних службовців в Україні : дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / В. Р. Кравець. — Одеса, 2003. — 200 с.

506. Истратов А. М. Понятие личного интереса как правовой категории по российскому законодательству / А. М. Истратов // Вестник РУДН, серия Юридические науки. — 2008. — № 4. — С. 5–11.
507. Завгородня В. Правові засоби попередження та врегулювання конфлікту інтересів на публічній службі [Електронний ресурс] / В. Завгородня // Підприємництво, господарство і право. — 2012. — № 8. — С. 90–93. — Режим доступу : <http://www.dspace.uabs.edu.ua/jspui/handle/123456789/9171>.
508. Трепак Віктор. Деякі проблеми застосування окремих норм антикорупційного законодавства / Трепак Віктор // Вісник Національної академії прокуратури України. — 2013. — № 4. — С. 84–89.
509. Матвеев Д. Д. Кадроведческие технологии в предупреждении конфликтов интересов в системе органов внутренних дел / Д. Д. Матвеев // Вестник Московского государственного областного университета. Серия «Юриспруденция». — 2008. — № 4. — С. 61–68.
510. Протидія корупції в органах виконавчої влади та органах самоврядування : методичні рекомендації : Навч.-метод. зб. Випуск другий. / Черніг. центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів держ. влади, органів місц. самоврядування, держ. п-в, установ і орг.; Уклад. В. Н. Скрипка, С. В. Бутко. — Чернігів : ЦППК, 2006. — 45 с.
511. Костенников М. В. Антикоррупционные и этические стандарты служебного поведения государственных гражданских служащих [Электронный ресурс] / М. В. Костенников. А. В. Куракин, А. Ю. Ватель // Административное право и практика администрирования. — 2014. — № 4. — С. 15–39. — Режим доступа : http://www.e-notabene.ru/al/article_12248.html.
512. Цирин А. М. Перспективные направления развития законодательства Российской Федерации о противодействии коррупции [Электронный ресурс] / А. М. Цирин // Журнал российского права. — 2011. — № 2. — С. 12–24. — Режим доступа : <http://www.center-bereg.ru/m1536.html>.
513. Нисневич Ю. А. Коррупция : систематизация проявлений и институциональный механизм [Электронный ресурс] / Ю. А. Нисневич. — Режим доступа : <http://www.hse.ru/data/2010/10/21/>.
514. Кравець В. Р. Атестація державних службовців в Україні : дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / В. Р. Кравець. — Одеса, 2003. — 200 с.

515. Манасин В. М. Служба и служащий в Российской Федерации : правовое регулирование / Манасин В. М. — М. : Юристь, 1997. — 296 с.
516. Линник А. В. Антикоррупционные стандарты : правовые основы и проблемы их реализации в Украине [Электронный ресурс] / А. В. Линник // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. — 2014. — № 4. — Режим доступа : <http://www.jurnal.org/articles/2014/uri41.html>.
517. Шевелевич А. А. Административно-правовые основы противодействия коррупции в системе государственной службы : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность 12.00.14 — административное право ; Финансовое право ; Информационное право / А. А. Шевелевич. — М., 2008. — 24 с.
518. Комахин Б. Н. Стратегия антикоррупционного поведения государственных служащих : административно-правовая характеристика [Электронный ресурс] / Б. Н. Комахин // Административное право и процесс. — 2014. — № 1. — Режим доступа : <http://www.center-bereg.ru/1129.html>.
519. Розанова Н. Н. Управленческая культура будущих государственных служащих : к вопросу о создании антикоррупционного стандарта поведения [Электронный ресурс] / Н. Н. Розанова // Российское предпринимательство. — 2008. — № 10. Вып. 1 (120). — С. 69–73. — Режим доступа : <http://www.creativeconomy.ru/articles/4872/>.
520. Костенников М. В. К вопросу о некоторых актуальных проблемах административного права [Электронный ресурс] / М. В. Костенников // Административное право и практика администрирования. — 2013. — № 4. — С. 71–95. — Режим доступа : http://www.e-notabene.ru/al/article_8840.html.
521. Ватель А. Ю. Административно-правовое регулирование антикоррупционных стандартов служебного поведения государственных гражданских служащих : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность 12.00.14 — административное право; административный процесс / А. Ю. Ватель. — М., — 2013. — 22 с.
522. Енакиев М. И. Юридическая психология : учебник для вузов / М. И. Енакиев. — М. : Норма, 2006. — 512 с.
523. Формирование навыков и умений антикоррупционного поведения у сотрудников и государственных гражданских служа-

515. Манасин В. М. Служба и служащий в Российской Федерации : правовое регулирование / Манасин В. М. — М. : Юристь, 1997. — 296 с.
516. Линник А. В. Антикоррупционные стандарты : правовые основы и проблемы их реализации в Украине [Электронный ресурс] / А. В. Линник // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. — 2014. — № 4. — Режим доступа : <http://www.jurnal.org/articles/2014/uri41.html>.
517. Шевелевич А. А. Административно-правовые основы противодействия коррупции в системе государственной службы : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность 12.00.14 — административное право ; Финансовое право ; Информационное право / А. А. Шевелевич. — М., 2008. — 24 с.
518. Комахин Б. Н. Стратегия антикоррупционного поведения государственных служащих : административно-правовая характеристика [Электронный ресурс] / Б. Н. Комахин // Административное право и процесс. — 2014. — № 1. — Режим доступа : <http://www.center-bereg.ru/1129.html>.
519. Розанова Н. Н. Управленческая культура будущих государственных служащих : к вопросу о создании антикоррупционного стандарта поведения [Электронный ресурс] / Н. Н. Розанова // Российское предпринимательство. — 2008. — № 10. Вып. 1 (120). — С. 69–73. — Режим доступа : <http://www.creativeconomy.ru/articles/4872/>.
520. Костенников М. В. К вопросу о некоторых актуальных проблемах административного права [Электронный ресурс] / М. В. Костенников // Административное право и практика администрирования. — 2013. — № 4. — С. 71–95. — Режим доступа : http://www.e-notabene.ru/al/article_8840.html.
521. Ватель А. Ю. Административно-правовое регулирование антикоррупционных стандартов служебного поведения государственных гражданских служащих : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность 12.00.14 — административное право; административный процесс / А. Ю. Ватель. — М., — 2013. — 22 с.
522. Енакиев М. И. Юридическая психология : учебник для вузов / М. И. Енакиев. — М. : Норма, 2006. — 512 с.
523. Формирование навыков и умений антикоррупционного поведения у сотрудников и государственных гражданских служа-

- ших органов внутренних дел : Курс лекций. — М. : ДГСК МВД России, 2011. — 248 с.
524. Вечер Л. С. Нравственные регуляторы антикоррупционного поведения менеджеров [Электронный ресурс] / Л. С. Вечер, Т. Г. Соловей // IV Международная заочная научно-практическая конференция «Инновационные процессы и корпоративное управление» (15–30 марта 2012 г.), Минск. — Режим доступа : http://www.sbmt.bsu.by/pages/fourth_conference.
525. Тарасов А. А. Понятие «антикоррупционный стандарт» применительно к системе уголовного судопроизводства [Электронный ресурс] / А. А. Тарасов // Проблемы противодействия преступности в современных условиях : материалы межд. науч.-практ. конференции 16–17.10.2003 г. Часть I. — Уфа : РИО БашГУ, 2003. — 280 с. — Режим доступа : <http://www.kalinovsky-k.narod.ru/b/ufa20034/23.htm>.
526. К вопросу об антикоррупционном стандарте поведения. (Этические нормы нашего времени) [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <https://www.ethics21.wordpress.com/articles/anti-corruption-behavior-standard/>.
527. Козлов Т. Л. Профилактика коррупции на военной службе [Электронный ресурс] / Т. Л. Козлов. — Режим доступа : <https://www.voennoepravo.ru/files/Kozlov.doc>.
528. Репринцев А. В. Социальное воспитание молодежи как фактор формирования антикоррупционного стандарта поведения личности / А. В. Репринцев // Вестник Костромского государственного университета им. Н.А. Некрасова. Серия гуманитарные науки : Педагогика. Психология. Социальная работа. Акмеология. Ювенология. Социокинетика. — 2010. — № 2. — Том 16. — С. 36–41.
529. Стандарты антикоррупционного поведения представителя власти [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.admsr.ru/safety/anti_corruption/information_on_prevention/standards/.
530. Об утверждении свода профессионально-этических норм служебного поведения сотрудника уголовно исполнительной системы : Приказ федеральной службы исполнения наказания № 240 от 24 мая 2010 года [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.fsin.ucoz.ru/forum/12-591-1>.
531. Линник А. В. Роль прокуратуры у забезпеченні державної антикорупційної політики в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. : 12.00.10 — «судоустрій ; прокуратура та адвокатура» / А. В. Линник, 2014. — 23 с.
- ших органов внутренних дел : Курс лекций. — М. : ДГСК МВД России, 2011. — 248 с.
524. Вечер Л. С. Нравственные регуляторы антикоррупционного поведения менеджеров [Электронный ресурс] / Л. С. Вечер, Т. Г. Соловей // IV Международная заочная научно-практическая конференция «Инновационные процессы и корпоративное управление» (15–30 марта 2012 г.), Минск. — Режим доступа : http://www.sbmt.bsu.by/pages/fourth_conference.
525. Тарасов А. А. Понятие «антикоррупционный стандарт» применительно к системе уголовного судопроизводства [Электронный ресурс] / А. А. Тарасов // Проблемы противодействия преступности в современных условиях : материалы межд. науч.-практ. конференции 16–17.10.2003 г. Часть I. — Уфа : РИО БашГУ, 2003. — 280 с. — Режим доступа : <http://www.kalinovsky-k.narod.ru/b/ufa20034/23.htm>.
526. К вопросу об антикоррупционном стандарте поведения. (Этические нормы нашего времени) [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <https://www.ethics21.wordpress.com/articles/anti-corruption-behavior-standard/>.
527. Козлов Т. Л. Профилактика коррупции на военной службе [Электронный ресурс] / Т. Л. Козлов. — Режим доступа : <https://www.voennoepravo.ru/files/Kozlov.doc>.
528. Репринцев А. В. Социальное воспитание молодежи как фактор формирования антикоррупционного стандарта поведения личности / А. В. Репринцев // Вестник Костромского государственного университета им. Н.А. Некрасова. Серия гуманитарные науки : Педагогика. Психология. Социальная работа. Акмеология. Ювенология. Социокинетика. — 2010. — № 2. — Том 16. — С. 36–41.
529. Стандарты антикоррупционного поведения представителя власти [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.admsr.ru/safety/anti_corruption/information_on_prevention/standards/.
530. Об утверждении свода профессионально-этических норм служебного поведения сотрудника уголовно исполнительной системы : Приказ федеральной службы исполнения наказания № 240 от 24 мая 2010 года [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.fsin.ucoz.ru/forum/12-591-1>.
531. Линник А. В. Роль прокуратуры у забезпеченні державної антикорупційної політики в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. : 12.00.10 — «судоустрій ; прокуратура та адвокатура» / А. В. Линник, 2014. — 23 с.

532. Тлумачний словник української мови : Понад 12 500 статей (близько 40 000 слів) / За ред. д-ра філологічних наук, проф. В. С. Калашника. — 2-е вид., випр. і доп. — Х. : Прапор, 2006. — 992 с.
533. Професійна освіта : Словник : Навч. посіб. / Уклад. С. У. Гончаренко та ін. ; За ред. Н. Г. Ничкало. — К. : Вища шк., 2000. — 380 с.
534. Словник іншомовних слів : 23 000 слів та термінологічних словополучень / Уклад. Л. О. Пустовіт та ін. — К. : Довіра, 2000. — 1018 с. — (Б-ка держ. службовця. держ. мова і діловодство).
535. Дупак Н. В. Стандартизація в галузі освіти як комплексна проблема / Н. В. Дупак // Вісник Житомирського державного університету. — 2010. — Випуск 52. Педагогічні науки. — С. 53–57.
536. Бутков А. В. Зарубежный опыт повышения уровня антикоррупционного правосознания граждан / А. В. Бутков // Актуальные проблемы экономики. — 2015. — № 1. — С. 225–232.
537. Глибіна Г. М. Сутність адміністративно-правового статусу політичних партій в Україні / Г. М. Глибіна // Юридичний вісник. — 2011. — № 1 (18). — С. 39–41.
538. Сердюк В. І. Адміністративно-правовий статус громадян України як різновид правового статусу [Електронний ресурс] / В. І. Сердюк ; наук. кер. В. С. Шапіро // Міжнародно-правове забезпечення стабільності та безпеки суспільства: матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів та студ. юридичного факту, м. Суми, 25 травня 2013 р. / Ред.кол. : А. М. Куліш, М. М. Бурбика, М. І. Логвиненко, В. М. Семенов, А. В. Баранова. — Суми : СумДУ, 2013. — С. 195–196. — Режим доступу : <http://www.essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/34125>.
539. Бояринцева М. А. Особливості спеціального адміністративно-правового статусу громадянина України / М. А. Бояринцева // Актуальні проблеми держави і права. — 2003. Випуск 19. — С. 201–205.
540. Боднарчук О. Г. Кадрове забезпечення діяльності пенітенціарної системи в Україні : адміністративно-правовий аспект : дис. ... канд. Юрид. Наук : 12.00.07 / Боднарчук Олег Григорович. — Ірпінь, 2009. — 300 с.
541. Дараганова Н. В. Поняття адміністративно-правового статусу осіб екіпажу повітряного судна України / Н. В. Дараганова // Повітряне і космічне право : юридичний вісник : наукових праць Національного авіаційного університету. — 2007. — № 2. — С. 10–14.

532. Тлумачний словник української мови : Понад 12 500 статей (близько 40 000 слів) / За ред. д-ра філологічних наук, проф. В. С. Калашника. — 2-е вид., випр. і доп. — Х. : Прапор, 2006. — 992 с.
533. Професійна освіта : Словник : Навч. посіб. / Уклад. С. У. Гончаренко та ін. ; За ред. Н. Г. Ничкало. — К. : Вища шк., 2000. — 380 с.
534. Словник іншомовних слів : 23 000 слів та термінологічних словополучень / Уклад. Л. О. Пустовіт та ін. — К. : Довіра, 2000. — 1018 с. — (Б-ка держ. службовця. держ. мова і діловодство).
535. Дупак Н. В. Стандартизація в галузі освіти як комплексна проблема / Н. В. Дупак // Вісник Житомирського державного університету. — 2010. — Випуск 52. Педагогічні науки. — С. 53–57.
536. Бутков А. В. Зарубежный опыт повышения уровня антикоррупционного правосознания граждан / А. В. Бутков // Актуальные проблемы экономики. — 2015. — № 1. — С. 225–232.
537. Глибіна Г. М. Сутність адміністративно-правового статусу політичних партій в Україні / Г. М. Глибіна // Юридичний вісник. — 2011. — № 1 (18). — С. 39–41.
538. Сердюк В. І. Адміністративно-правовий статус громадян України як різновид правового статусу [Електронний ресурс] / В. І. Сердюк ; наук. кер. В. С. Шапіро // Міжнародно-правове забезпечення стабільності та безпеки суспільства: матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів та студ. юридичного факту, м. Суми, 25 травня 2013 р. / Ред.кол. : А. М. Куліш, М. М. Бурбика, М. І. Логвиненко, В. М. Семенов, А. В. Баранова. — Суми : СумДУ, 2013. — С. 195–196. — Режим доступу : <http://www.essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/34125>.
539. Бояринцева М. А. Особливості спеціального адміністративно-правового статусу громадянина України / М. А. Бояринцева // Актуальні проблеми держави і права. — 2003. Випуск 19. — С. 201–205.
540. Боднарчук О. Г. Кадрове забезпечення діяльності пенітенціарної системи в Україні : адміністративно-правовий аспект : дис. ... канд. Юрид. Наук : 12.00.07 / Боднарчук Олег Григорович. — Ірпінь, 2009. — 300 с.
541. Дараганова Н. В. Поняття адміністративно-правового статусу осіб екіпажу повітряного судна України / Н. В. Дараганова // Повітряне і космічне право : юридичний вісник : наукових праць Національного авіаційного університету. — 2007. — № 2. — С. 10–14.

542. Ляхович У. І. Організаційно-правове забезпечення реалізації адміністративно-правового статусу державного службовця : дис. кандидата юрид. наук : спец. 12.00.07 / Уляна Іванівна Ляхович. — К., 2008. — 182 с.
543. Білоус В. Т. Координація управління правоохоронними органами України по боротьбі з економічною злочинністю (адміністративно-правовий аспект) : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.07 / Білоус В. Т. — Ірпінь, 2004. — 444 с.
544. Тлумачний словник української мови / Укл. : Ковальова Т. В., Коврига Л. П. — Харків : Синтекс, 2005. — 672 с.
545. Трихліб К. О. Генезис та розвиток терміна-поняття «право» / К. О. Трихліб // Наук. вісн. Міжнар. гуманітар. ун-ту. Серія : Юриспруденція. — 2013. — Випуск 6. Частина 2. — Том 1. — С. 51–54.
546. Румянцев О. Г., Додонов В. Н. Юридический энциклопедический словарь. — М. : ИНФРА_М, 1997. — 384 с.
547. Барихин А. Б. Большой юридический энциклопедический словарь. — М. : Книжный мир, 2000. — 720 с.
548. Российская юридическая энциклопедия. — М. : Издательский Дом ИНФРА-М, 1999. — X, 1110 с.
549. Самбор М. Право як поняття та підходи до його розуміння / М. Самбор // Юридичні науки. — 2011. — № 87. — С. 59–63.
550. Мацелик Т. О. Суб'єкти адміністративного права : поняття та система : [монографія] / Тетяна Олександрівна Мацелик. — Ірпінь : Видавництво Національного університету державної податкової служби України, 2013. — 342 с.
551. Савченко С. В. Інтереси в праві та їх класифікація / С. В. Савченко // Вісник Запорізького національного університету. — 2011. — № 2. — С. 46–55.
552. Богатырев Ф. О. Интерес в гражданском праве / Ф. О. Богатырев // Журнал российского права. — 2002. — № 2. — С. 33–43.
553. Петришина И. В. Интерес в праве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 «Теория и история права и государства ; история правовых учений» / Ирина Викторовна Першина. — Нижний Новгород, 2002. — 183 с.
554. Протасов В. Н. Правоотношение как система. — М. : Юрид. лит., 1991. — 91 с.
555. Кобзар В. В. Адміністративно-правовий статус працівника пенітенціарної системи в загальній системі правових статусів окремих індивідів / В. В. Кобзар // Гуманізація кримінальних покарань, як складова процесу євроінтеграції

542. Ляхович У. І. Організаційно-правове забезпечення реалізації адміністративно-правового статусу державного службовця : дис. кандидата юрид. наук : спец. 12.00.07 / Уляна Іванівна Ляхович. — К., 2008. — 182 с.
543. Білоус В. Т. Координація управління правоохоронними органами України по боротьбі з економічною злочинністю (адміністративно-правовий аспект) : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.07 / Білоус В. Т. — Ірпінь, 2004. — 444 с.
544. Тлумачний словник української мови / Укл. : Ковальова Т. В., Коврига Л. П. — Харків : Синтекс, 2005. — 672 с.
545. Трихліб К. О. Генезис та розвиток терміна-поняття «право» / К. О. Трихліб // Наук. вісн. Міжнар. гуманітар. ун-ту. Серія : Юриспруденція. — 2013. — Випуск 6. Частина 2. — Том 1. — С. 51–54.
546. Румянцев О. Г., Додонов В. Н. Юридический энциклопедический словарь. — М. : ИНФРА_М, 1997. — 384 с.
547. Барихин А. Б. Большой юридический энциклопедический словарь. — М. : Книжный мир, 2000. — 720 с.
548. Российская юридическая энциклопедия. — М. : Издательский Дом ИНФРА-М, 1999. — X, 1110 с.
549. Самбор М. Право як поняття та підходи до його розуміння / М. Самбор // Юридичні науки. — 2011. — № 87. — С. 59–63.
550. Мацелик Т. О. Суб'єкти адміністративного права : поняття та система : [монографія] / Тетяна Олександрівна Мацелик. — Ірпінь : Видавництво Національного університету державної податкової служби України, 2013. — 342 с.
551. Савченко С. В. Інтереси в праві та їх класифікація / С. В. Савченко // Вісник Запорізького національного університету. — 2011. — № 2. — С. 46–55.
552. Богатырев Ф. О. Интерес в гражданском праве / Ф. О. Богатырев // Журнал российского права. — 2002. — № 2. — С. 33–43.
553. Петришина И. В. Интерес в праве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 «Теория и история права и государства ; история правовых учений» / Ирина Викторовна Першина. — Нижний Новгород, 2002. — 183 с.
554. Протасов В. Н. Правоотношение как система. — М. : Юрид. лит., 1991. — 91 с.
555. Кобзар В. В. Адміністративно-правовий статус працівника пенітенціарної системи в загальній системі правових статусів окремих індивідів / В. В. Кобзар // Гуманізація кримінальних покарань, як складова процесу євроінтеграції

- України (Чернігів, 20 червня 2007 р.). — Чернігів, 2007. — С. 247–257.
556. Андрушко І. П. Внутрішня структура категорії «інтерес» у конституційному праві / І. П. Андрушко // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. — 2011. — Випуск 4. — С. 25–34.
557. Рабінович С. Субсидіарність як принцип взаємодії приватної та публічної влади у сучасному суспільстві / С. Рабінович // Юридична Україна. — 2006. — № 2. — С. 4–11.
558. Олькіна О. В. Юридичні особи публічного права : постановка проблеми визначення критеріїв розмежування юридичних осіб публічного та приватного права [Електронний ресурс] / О. В. Олькіна // Юридичний науковий електронний журнал. — 2014. — № 4. — С. 91–93. — Режим доступу : http://www.lsej.org.ua/4_2014/23.pdf.
559. Галуцько В. В. Публічний інтерес в адміністративному праві [Електронний ресурс] / В. В. Галуцько // Форум права. — 2010. — № 4. — С. 178–182 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10gvvvar.pdf>.
560. Перошук Зорина. Публічний інтерес у бюджетних правовідносинах / Перошук Зорина // EVROPEAN POLITICAL AND LAW DISCOURSE. — 2014.— Volume 1 Issue 5. — С. 153–160.
561. Коновалова Е. В. Публічний інтерес и право : проблемы взаимодействия / Е. В. Коновалова // Вестник Самарского государственного экономического университета. — 2014. — № 1 (111). — С. 84–89.
562. Жаровська І. М. Публічні та приватні інтереси у механізмі сучасної державної влади / І. М. Жаровська // Науковий вісник Чернівецького університету. — 2010. — Випуск 525. Правознавство. — С. 33–36.
563. Нечай А. А. Проблеми правового регулювання публічних фінансів та публічних витатків : [монографія] / Нечай А. А. — Чернівці : Рута, 2004. — 264 с.
564. Сивий Р. Б. Приватне право в системі права України : поняття, критерії виокремлення, структура : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Р. Б. Сивий ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. — Л., 2006. — 16 с.
565. Философская энциклопедия / гл. ред. Ф. В. Константинов. — М. : «Советская энциклопедия», 1964. — Т. 3 : Коммунизм-Наука. — 584 с.
566. Паунд Р. Современная правовая теория / Р. Паунд // Антология правовой мировой мысли. — М. : Мысль, 1999. — Т. 3. — 675–680.

- України (Чернігів, 20 червня 2007 р.). — Чернігів, 2007. — С. 247–257.
556. Андрушко І. П. Внутрішня структура категорії «інтерес» у конституційному праві / І. П. Андрушко // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. — 2011. — Випуск 4. — С. 25–34.
557. Рабінович С. Субсидіарність як принцип взаємодії приватної та публічної влади у сучасному суспільстві / С. Рабінович // Юридична Україна. — 2006. — № 2. — С. 4–11.
558. Олькіна О. В. Юридичні особи публічного права : постановка проблеми визначення критеріїв розмежування юридичних осіб публічного та приватного права [Електронний ресурс] / О. В. Олькіна // Юридичний науковий електронний журнал. — 2014. — № 4. — С. 91–93. — Режим доступу : http://www.lsej.org.ua/4_2014/23.pdf.
559. Галуцько В. В. Публічний інтерес в адміністративному праві [Електронний ресурс] / В. В. Галуцько // Форум права. — 2010. — № 4. — С. 178–182 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10gvvvar.pdf>.
560. Перошук Зорина. Публічний інтерес у бюджетних правовідносинах / Перошук Зорина // EVROPEAN POLITICAL AND LAW DISCOURSE. — 2014.— Volume 1 Issue 5. — С. 153–160.
561. Коновалова Е. В. Публічний інтерес и право : проблемы взаимодействия / Е. В. Коновалова // Вестник Самарского государственного экономического университета. — 2014. — № 1 (111). — С. 84–89.
562. Жаровська І. М. Публічні та приватні інтереси у механізмі сучасної державної влади / І. М. Жаровська // Науковий вісник Чернівецького університету. — 2010. — Випуск 525. Правознавство. — С. 33–36.
563. Нечай А. А. Проблеми правового регулювання публічних фінансів та публічних витатків : [монографія] / Нечай А. А. — Чернівці : Рута, 2004. — 264 с.
564. Сивий Р. Б. Приватне право в системі права України : поняття, критерії виокремлення, структура : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Р. Б. Сивий ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. — Л., 2006. — 16 с.
565. Философская энциклопедия / гл. ред. Ф. В. Константинов. — М. : «Советская энциклопедия», 1964. — Т. 3 : Коммунизм-Наука. — 584 с.
566. Паунд Р. Современная правовая теория / Р. Паунд // Антология правовой мировой мысли. — М. : Мысль, 1999. — Т. 3. — 675–680.

567. Психологія : Підручник / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін. ; за ред. Ю. Л. Трофімова. — 5-е вид., стереотип. — К. : Либідь, 2005. — 560 с.
568. Калініченко А. В. Мотивація та мотиваційний процес : сутність та поняття / А. В. Калініченко // Вісник економіки транспорту і промисловості. — 2013. — Випуск 42. — С. 417–420.
569. Сташкевич О. О. Роль інтелектуальних потреб в розвитку особистості / О. О. Сташкевич // Гуманітарний вісник ЗДІА. — 2014. — С. 201–211.
570. Виноградський М. Д., Беляєва С. В., Виноградська А. М., Шканова О. М. Управління персоналом : Навч. посіб. — К. : Центр навчальної літератури, 2006. — 504 с.
571. Коноваленко М. Ю. Управление кадрами. В помощь руководителю / Серия «Психологический практикум». — Ростов н / Д : «Феникс», 2004. — 256 с.
572. Крушельницька О. В., Мельничук Д. П. Управління персоналом : Навчальний посібник. Видання друге, перероблене й доповнене. — К., «Кондор». — 2006. — 308 с.
573. Гиппенрейтер Ю. Б. Введение в общую психологию : курс лекций / Ю. Б. Гиппенрейтер. — М. : «ЧеРо», при участии издательства «Юрайт», 2002. — 336 с.
574. Мамонов Ігор. Потреби та інтереси людини як основа публічного управління / Мамонов Ігор // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. — 2012. — № 3. — С. 212–220.
575. Луценко І. Правове стимулювання та правовий стимул як взаємопов'язані категорії / І. Луценко // Право України. — 2008. — № 11. — С. 97–102.
576. Венедіктова І. Методологічні підходи до співвідношень понять «інтерес» і «потреба» при визначенні юридичної категорії «охоронюваної законом інтерес» / І. Венедіктова // Вісник Академії правових наук України. — 2011.— № 3. — С. 129–137.
577. Кукуруз Оксана. Роль держави в забезпеченні потреб та інтересів людини в Україні [Електронний ресурс] / Кукуруз Оксана // Віче. — листопад 2013. — № 22. — Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/3948/>.
578. Кикнадзе Д. А. Потребности, поведение, воспитание : [учеб. пособие] / Кикнадзе Д. А. — М., 1968. — 148 с.
579. Додонова О. А. Обґрунтування психологічної сутності поняття «мотиваційна активність особистості» / О. А. Додонова //

567. Психологія : Підручник / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін. ; за ред. Ю. Л. Трофімова. — 5-е вид., стереотип. — К. : Либідь, 2005. — 560 с.
568. Калініченко А. В. Мотивація та мотиваційний процес : сутність та поняття / А. В. Калініченко // Вісник економіки транспорту і промисловості. — 2013. — Випуск 42. — С. 417–420.
569. Сташкевич О. О. Роль інтелектуальних потреб в розвитку особистості / О. О. Сташкевич // Гуманітарний вісник ЗДІА. — 2014. — С. 201–211.
570. Виноградський М. Д., Беляєва С. В., Виноградська А. М., Шканова О. М. Управління персоналом : Навч. посіб. — К. : Центр навчальної літератури, 2006. — 504 с.
571. Коноваленко М. Ю. Управление кадрами. В помощь руководителю / Серия «Психологический практикум». — Ростов н / Д : «Феникс», 2004. — 256 с.
572. Крушельницька О. В., Мельничук Д. П. Управління персоналом : Навчальний посібник. Видання друге, перероблене й доповнене. — К., «Кондор». — 2006. — 308 с.
573. Гиппенрейтер Ю. Б. Введение в общую психологию : курс лекций / Ю. Б. Гиппенрейтер. — М. : «ЧеРо», при участии издательства «Юрайт», 2002. — 336 с.
574. Мамонов Ігор. Потреби та інтереси людини як основа публічного управління / Мамонов Ігор // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. — 2012. — № 3. — С. 212–220.
575. Луценко І. Правове стимулювання та правовий стимул як взаємопов'язані категорії / І. Луценко // Право України. — 2008. — № 11. — С. 97–102.
576. Венедіктова І. Методологічні підходи до співвідношень понять «інтерес» і «потреба» при визначенні юридичної категорії «охоронюваної законом інтерес» / І. Венедіктова // Вісник Академії правових наук України. — 2011.— № 3. — С. 129–137.
577. Кукуруз Оксана. Роль держави в забезпеченні потреб та інтересів людини в Україні [Електронний ресурс] / Кукуруз Оксана // Віче. — листопад 2013. — № 22. — Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/3948/>.
578. Кикнадзе Д. А. Потребности, поведение, воспитание : [учеб. пособие] / Кикнадзе Д. А. — М., 1968. — 148 с.
579. Додонова О. А. Обґрунтування психологічної сутності поняття «мотиваційна активність особистості» / О. А. Додонова //

- Теоретичні і прикладні проблеми психології. — 2013. — № 3 (32). — С. 97–104.
580. Ілляшова К. В. Етимологія поняття «корисливий мотив» : окремі питання / К. В. Ілляшова // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. — 2012. — Випуск 19. «Право». — С. 202–208.
581. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологія управління : Посібник. — К. : Академвидав, 2003. — 2003. — 568 с. (Альма-матер).
582. Мазур Н. О. Формування системи мотивації продуктивності персоналу підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01. / Н. О. Мазур. — Л., 2004. — 21 с.
583. Гайдученко С. О. Тексти лекцій з навчальної дисципліни «Мотивація персоналу» (для студентів 5 курсу спеціальності 7.03060101, 8.03060101 «Менеджмент організацій і адміністрування») / С. О. Гайдученко ; Хар. нац. Ун-т. міськ. госп-ва. ім. О. М. Бекетова — Х. : ХНУМГ, 2013. — 111 с.
584. Погрібна В. Л. Соціологія професіоналізму : монографія / В. Л. Погрібна. — К. : КНТ : ЦУЛ, 2008. — 336 с.
585. Брижаний Є. І. Мотиви та мотивація у професійній діяльності майбутнього офіцера / Є. І. Брижаний // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». — 2013. — № 1 (7). — С. 38–41.
586. Міхов Л. І. Сутність та роль матеріального стимулювання працівників підприємств в організації еколого-економічної діяльності / Л. І. Міхов // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2012. — № 3 (19). — С. 96–101.
587. Невмержицька С. М. Удосконалення системи мотивації персоналу на підприємстві [Електронний ресурс] / С. М. Невмержицька, І. В. Кашенко // Формування ринкових відносин в Україні. — 2014. — № 4 (155). — Режим доступу : <http://www.knutd.com.ua/org-publikation/132/139/181/7780/>.
588. Дяченко Я. М. Засоби формування мотивації навчання молодших школярів / Я. М. Дяченко // Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія». — 2015. — Випуск 47. — С. 14–24.
589. Щербина Ольга. Мотивація і стимулювання у контексті компенсаційної політики організації [Електронний ресурс] / Щербина Ольга // «Кадровик : трудове право і управління персоналом». — 2007. — № 1. — С. 118–123. — Режим доступу : <https://www.kneu.edu.ua/>.
590. Бондар В. Д. Мотивація діяльності органів місцевого самоврядування : поняття та основні теоретичні положення [Електронний

- Теоретичні і прикладні проблеми психології. — 2013. — № 3 (32). — С. 97–104.
580. Ілляшова К. В. Етимологія поняття «корисливий мотив» : окремі питання / К. В. Ілляшова // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. — 2012. — Випуск 19. «Право». — С. 202–208.
581. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологія управління : Посібник. — К. : Академвидав, 2003. — 2003. — 568 с. (Альма-матер).
582. Мазур Н. О. Формування системи мотивації продуктивності персоналу підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01. / Н. О. Мазур. — Л., 2004. — 21 с.
583. Гайдученко С. О. Тексти лекцій з навчальної дисципліни «Мотивація персоналу» (для студентів 5 курсу спеціальності 7.03060101, 8.03060101 «Менеджмент організацій і адміністрування») / С. О. Гайдученко ; Хар. нац. Ун-т. міськ. госп-ва. ім. О. М. Бекетова — Х. : ХНУМГ, 2013. — 111 с.
584. Погрібна В. Л. Соціологія професіоналізму : монографія / В. Л. Погрібна. — К. : КНТ : ЦУЛ, 2008. — 336 с.
585. Брижаний Є. І. Мотиви та мотивація у професійній діяльності майбутнього офіцера / Є. І. Брижаний // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». — 2013. — № 1 (7). — С. 38–41.
586. Міхов Л. І. Сутність та роль матеріального стимулювання працівників підприємств в організації еколого-економічної діяльності / Л. І. Міхов // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2012. — № 3 (19). — С. 96–101.
587. Невмержицька С. М. Удосконалення системи мотивації персоналу на підприємстві [Електронний ресурс] / С. М. Невмержицька, І. В. Кашенко // Формування ринкових відносин в Україні. — 2014. — № 4 (155). — Режим доступу : <http://www.knutd.com.ua/org-publikation/132/139/181/7780/>.
588. Дяченко Я. М. Засоби формування мотивації навчання молодших школярів / Я. М. Дяченко // Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія». — 2015. — Випуск 47. — С. 14–24.
589. Щербина Ольга. Мотивація і стимулювання у контексті компенсаційної політики організації [Електронний ресурс] / Щербина Ольга // «Кадровик : трудове право і управління персоналом». — 2007. — № 1. — С. 118–123. — Режим доступу : <https://www.kneu.edu.ua/>.
590. Бондар В. Д. Мотивація діяльності органів місцевого самоврядування : поняття та основні теоретичні положення [Електронний

- ресурс] / В. Д. Бондар // Електронне наукове фахове видання «Державне управління : удосконалення та розвиток». — Режим доступу : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=435>.
591. Баранцева С. М. Теоретичне обґрунтування сутності понять «мотивація» та «стимулювання» [Електронний ресурс] / С. М. Баранцева, В. В. Моспан. — Режим доступу : www.precon.donnuet.dn.ua/pdf/baranceva/barantseval1.pdf.
592. Бондар В. Д. Теоретичні засади мотивації в контексті підвищення ефективності державного управління [Електронний ресурс] / В. Д. Бондар // Ефективність державного управління: збірник наукових праць Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України / За заг. ред. І. Р. Залуцького. — Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2006. — № 11. — 388 с. — С. 11–17. — Режим доступу : www.eprints.oa.edu.ua/557/1/teoret.pdf.
593. Патрахина Т. Н. Сущность и содержание понятия «мотивация» в системе управления [Електронний ресурс] / Т. Н. Патрахина, К. П. Романчук // Молодой ученый. — 2015. — № 7. — С. 461–464. — Режим доступу : <http://www.moluch.ru/archive/87/16631/>.
594. Музика О. О. Категорії активності й діяльності у дослідженні мотивації творчості [Електронний ресурс] / Музика О. О. — Режим доступу : <http://www.studentam.net.ua/content/view/7419/97/>
595. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. В 2 т. Т. II. — М. : Педагогика, 1989. — 328 с.
596. Большой юридический словарь / Авт. сост. : Додонов В. Н. и др. ; Под ред. А. Я. Сухарева и др. — М. : ИНФРА-М, 1998. — 790 с.
597. Алексеев С. С. Общая теория права : в 2-х т. / Алексеев С. С. — М. : Юрид. лит., 1982. — Т. 2. — 360 с.
598. Мельникова Т. В. Юридическое лицо как субъект права : (филос.-методол. анализ) : автореф. дис. на соиск. учен. степ. д-ра филос. наук : специальность 09.00.11 / Т. В. Мельникова // Сиб. гос. аэрокосм. ун-т им. М. Ф. Решетнева. — Красноярск, 2009. — 37 с.
599. Петров Г. И. Административная правосубъектность граждан СССР / Г. И. Петров // Правоведение. — 1975. — № 1. — С. 24–31.
600. Андрейкин М. С. Интерес как фактор формирования правосубъектности в авторском праве / М. С. Андрейкин : материалы 8 международной научно-теоретической конференции [«Правовой статус и правосубъектность лица : теория, история, компаративистика»] / под общ. ред. Р. А. Ромашова, Н. С. Нижник : в 2 ч. (Санкт-Петербург, 14–15 декабря 2007 г.). — ресурс] / В. Д. Бондар // Електронне наукове фахове видання «Державне управління : удосконалення та розвиток». — Режим доступу : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=435>.
591. Баранцева С. М. Теоретичне обґрунтування сутності понять «мотивація» та «стимулювання» [Електронний ресурс] / С. М. Баранцева, В. В. Моспан. — Режим доступу : www.precon.donnuet.dn.ua/pdf/baranceva/barantseval1.pdf.
592. Бондар В. Д. Теоретичні засади мотивації в контексті підвищення ефективності державного управління [Електронний ресурс] / В. Д. Бондар // Ефективність державного управління: збірник наукових праць Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України / За заг. ред. І. Р. Залуцького. — Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2006. — № 11. — 388 с. — С. 11–17. — Режим доступу : www.eprints.oa.edu.ua/557/1/teoret.pdf.
593. Патрахина Т. Н. Сущность и содержание понятия «мотивация» в системе управления [Електронний ресурс] / Т. Н. Патрахина, К. П. Романчук // Молодой ученый. — 2015. — № 7. — С. 461–464. — Режим доступу : <http://www.moluch.ru/archive/87/16631/>.
594. Музика О. О. Категорії активності й діяльності у дослідженні мотивації творчості [Електронний ресурс] / Музика О. О. — Режим доступу : <http://www.studentam.net.ua/content/view/7419/97/>
595. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. В 2 т. Т. II. — М. : Педагогика, 1989. — 328 с.
596. Большой юридический словарь / Авт. сост. : Додонов В. Н. и др. ; Под ред. А. Я. Сухарева и др. — М. : ИНФРА-М, 1998. — 790 с.
597. Алексеев С. С. Общая теория права : в 2-х т. / Алексеев С. С. — М. : Юрид. лит., 1982. — Т. 2. — 360 с.
598. Мельникова Т. В. Юридическое лицо как субъект права : (филос.-методол. анализ) : автореф. дис. на соиск. учен. степ. д-ра филос. наук : специальность 09.00.11 / Т. В. Мельникова // Сиб. гос. аэрокосм. ун-т им. М. Ф. Решетнева. — Красноярск, 2009. — 37 с.
599. Петров Г. И. Административная правосубъектность граждан СССР / Г. И. Петров // Правоведение. — 1975. — № 1. — С. 24–31.
600. Андрейкин М. С. Интерес как фактор формирования правосубъектности в авторском праве / М. С. Андрейкин : материалы 8 международной научно-теоретической конференции [«Правовой статус и правосубъектность лица : теория, история, компаративистика»] / под общ. ред. Р. А. Ромашова, Н. С. Нижник : в 2 ч. (Санкт-Петербург, 14–15 декабря 2007 г.). —

- Спб : Санкт-Петербургский университет МВД России, 2001. — Ч. 2. — 500 с.
601. Колпаков В. К. Адміністративне право України : [підручник] / Колпаков В. К. — К. : Юрінком Інтер. — 1999. — 736 с.
602. Зусь Л. Б. Категория правосубъектности в советском праве / Л. Б. Зусь // Актуальные проблемы теории социалистического государства и права. — М., 1974. — С. 154–155.
603. Берлач А. І. Фінансове право України : [навч. посіб. для вищ. навч. закл.] / Берлач А. І. — К. : Університет «Україна», 2008. — 328 с.
604. Глибіна Г. М. Сутність адміністративно-правового статусу політичних партій в Україні / Г. М. Глибіна // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. — 2011. — № 1. — С. 39–41.
605. Карманюк О. П. Реалізація юридичних обов'язків та їх вплив на правовий порядок / О. П. Карманюк // Часопис Київського університету права. — 2012. — № 2. — С. 62–65.
606. Рабинович П. М. Основи загальної теорії права і держави : [навч. посіб.] / Рабинович П. М. — [3-є вид., змін. і доп.]. — К. : ІСДО, 1995. — 160 с.
607. Витрук Н. В. Основы теории правового положения личности в социалистическом обществе / Витрук Н. В. — М. : Наука, 1979. — 229 с.
608. Авер'янов В. Б. Адміністративне право України. Академічний курс : в двох томах. — К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. — Том 1 : Загальна частина [підручник] / [ред. колегія : Авер'янов В. Б. (голова) та ін.]. — 592 с.
609. Теория государства и права. Курс лекций / Под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько. — М. : Юристъ, 1997. — 271 с.
610. Фарбер И. Е. Свобода и права человека в советском государстве. — Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1974. — 75 с.
611. Толстой Ю. К. К теории правоотношения. — Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1959. — 87 с.
612. Денисова А. М. Правові обмеження : поняття, види, функції / А. М. Денисова // Часопис Київського університету права. — 2011. — № 2. — С. 51–55.
613. Матузов Н. И. Юридические обязанности личности // Теория государства и права : Курс лекций / под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. — М., 2000. — С. 306.
614. Карманюк О. П. Суб'єктивні права і юридичні обов'язки в контексті утвердження законності в українському суспільстві / О. П. Карманюк // Часопис Київського університету права. — 2012. — № 3. — С. 48–52.

- Спб : Санкт-Петербургский университет МВД России, 2001. — Ч. 2. — 500 с.
601. Колпаков В. К. Адміністративне право України : [підручник] / Колпаков В. К. — К. : Юрінком Інтер. — 1999. — 736 с.
602. Зусь Л. Б. Категория правосубъектности в советском праве / Л. Б. Зусь // Актуальные проблемы теории социалистического государства и права. — М., 1974. — С. 154–155.
603. Берлач А. І. Фінансове право України : [навч. посіб. для вищ. навч. закл.] / Берлач А. І. — К. : Університет «Україна», 2008. — 328 с.
604. Глибіна Г. М. Сутність адміністративно-правового статусу політичних партій в Україні / Г. М. Глибіна // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. — 2011. — № 1. — С. 39–41.
605. Карманюк О. П. Реалізація юридичних обов'язків та їх вплив на правовий порядок / О. П. Карманюк // Часопис Київського університету права. — 2012. — № 2. — С. 62–65.
606. Рабинович П. М. Основи загальної теорії права і держави : [навч. посіб.] / Рабинович П. М. — [3-є вид., змін. і доп.]. — К. : ІСДО, 1995. — 160 с.
607. Витрук Н. В. Основы теории правового положения личности в социалистическом обществе / Витрук Н. В. — М. : Наука, 1979. — 229 с.
608. Авер'янов В. Б. Адміністративне право України. Академічний курс : в двох томах. — К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. — Том 1 : Загальна частина [підручник] / [ред. колегія : Авер'янов В. Б. (голова) та ін.]. — 592 с.
609. Теория государства и права. Курс лекций / Под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько. — М. : Юристъ, 1997. — 271 с.
610. Фарбер И. Е. Свобода и права человека в советском государстве. — Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1974. — 75 с.
611. Толстой Ю. К. К теории правоотношения. — Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1959. — 87 с.
612. Денисова А. М. Правові обмеження : поняття, види, функції / А. М. Денисова // Часопис Київського університету права. — 2011. — № 2. — С. 51–55.
613. Матузов Н. И. Юридические обязанности личности // Теория государства и права : Курс лекций / под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. — М., 2000. — С. 306.
614. Карманюк О. П. Суб'єктивні права і юридичні обов'язки в контексті утвердження законності в українському суспільстві / О. П. Карманюк // Часопис Київського університету права. — 2012. — № 3. — С. 48–52.

615. Грицяк І. А. Правовий статус державних службовців в державах — членах Європейського Союзу (на прикладі Великобританії, Німеччини, Франції) / І. А. Грицяк // Актуальні проблеми державного управління. — Х., 2004. — № 3 (22). — С. 266–275.
616. Алехин А. П., Козлов Ю. М. Административное право Российской Федерации. — М. : ТЕИС, 1995. — 582 с.
617. Багмет М. А. Противодействие коррупции в полиции (криминологическое исследование) : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 — уголовное право и криминология ; уголовно-исполнительное право / Багмет М. А. — Москва, 2014. — 209 с.
618. Дубенко С. Д. Державна служба і державні службовці в Україні : навч.-метод. посібник. — К. : Ін Юре, 1999. — 44 с.
619. Іншин М. І. Поняття та елементи статусу державного службовця органів внутрішніх справ [Електронний ресурс] / М. І. Іншин // Форум права. — 2006. — № 1. — С. 45–50. — Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2006-1/06imiovc.pdf>.
620. Трегубова Е. В. Административно-правовые запреты в деятельности публичных служащих [Текст] / Е. В. Трегубова // Административное и муниципальное право. — 2009. — № 8. — С. 53–63.
621. Ананьев Н. В. Административно-правовое положение (статус) государственного гражданского служащего Российской Федерации : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук : специальность 12.00.14 — «Административное право ; финансовое право ; информационное право / Н. В. Ананьев. — М., 2008. — 26 с.
622. Каляшин А. В. Административно-правовой статус сотрудника уголовно-исполнительной системы : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность 12.00.14 — Административное право ; Финансовое право ; Информационное право / А. В. Каляшин. — М., 2008. — 25 с.
623. Стеценко С. Г. Адміністративне право України : Навчальний посібник. — К. : Атіка, 2007. — 624 с.
624. Реформування державного управління в Україні : проблеми і перспективи / Кол. авт. ; Наук. керів. В. В. Цветков. — К., 1998. — 35 с.
625. Янюк Н. Проблеми правового регулювання обмежень та заборон в державних службовців / Янюк Н. // Вісник Львівського національного університету. Серія юридична. — 2005. — Вип. 41. — С. 146–156.

615. Грицяк І. А. Правовий статус державних службовців в державах — членах Європейського Союзу (на прикладі Великобританії, Німеччини, Франції) / І. А. Грицяк // Актуальні проблеми державного управління. — Х., 2004. — № 3 (22). — С. 266–275.
616. Алехин А. П., Козлов Ю. М. Административное право Российской Федерации. — М. : ТЕИС, 1995. — 582 с.
617. Багмет М. А. Противодействие коррупции в полиции (криминологическое исследование) : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 — уголовное право и криминология ; уголовно-исполнительное право / Багмет М. А. — Москва, 2014. — 209 с.
618. Дубенко С. Д. Державна служба і державні службовці в Україні : навч.-метод. посібник. — К. : Ін Юре, 1999. — 44 с.
619. Іншин М. І. Поняття та елементи статусу державного службовця органів внутрішніх справ [Електронний ресурс] / М. І. Іншин // Форум права. — 2006. — № 1. — С. 45–50. — Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2006-1/06imiovc.pdf>.
620. Трегубова Е. В. Административно-правовые запреты в деятельности публичных служащих [Текст] / Е. В. Трегубова // Административное и муниципальное право. — 2009. — № 8. — С. 53–63.
621. Ананьев Н. В. Административно-правовое положение (статус) государственного гражданского служащего Российской Федерации : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук : специальность 12.00.14 — «Административное право ; финансовое право ; информационное право / Н. В. Ананьев. — М., 2008. — 26 с.
622. Каляшин А. В. Административно-правовой статус сотрудника уголовно-исполнительной системы : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность 12.00.14 — Административное право ; Финансовое право ; Информационное право / А. В. Каляшин. — М., 2008. — 25 с.
623. Стеценко С. Г. Адміністративне право України : Навчальний посібник. — К. : Атіка, 2007. — 624 с.
624. Реформування державного управління в Україні : проблеми і перспективи / Кол. авт. ; Наук. керів. В. В. Цветков. — К., 1998. — 35 с.
625. Янюк Н. Проблеми правового регулювання обмежень та заборон в державних службовців / Янюк Н. // Вісник Львівського національного університету. Серія юридична. — 2005. — Вип. 41. — С. 146–156.

626. Ляхович Уляна. Обов'язки державного службовця, спрямовані на реалізацію управлінських функцій державного органу [Електронний ресурс] / Уляна Ляхович // Вісник національної академії прокуратури України. — 2009. — № 3. — С. 72–77. — Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/Portal/soc_gum/Vnapu/2009_3/16_Lyhov.pdf.
627. Безусий В. В. Окремі питання правового статусу людини в державі [Електронний ресурс] / В. В. Безусий // Форум права. — 2009. — № 2. — С. 44–49. — Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2009_2_9.pdf.
628. Пономаренко А. В. Поняття «юридичні гарантії» в трудовому праві / А. В. Пономаренко // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Право». — 2013. — Випуск 20. — С. 37–41.
629. Петрашин О. В. Статус службової особи : природа, структура, спеціалізація. — К. : НМКВО, 1990. — 76 с.
630. Самощенко И. С., Фарукшин М. Х. Ответственность по советскому законодательству. — М., 1971. — 48 с.
631. Файоль А. Общее и промышленное управление : Пер. с фр. — М. : Журн. «Контроллинг», 1992. — 112 с.
632. Ответственность в управлении / И. Л. Бачило, П. Г. Щекочихин, С. В. Катрич и др. — М. : Наука, 1996. — 32 с.
633. Горшнев В. М. Структура правового статуса гражданина в свете Конституции СССР 1977 г. // Правопорядок и правовой статус личности в развитом социалистическом обществе в свете Конституции СССР 1977 г. — Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1980. — С. 51–58.
634. Петелин А. И. Некоторые методологические проблемы исследования юридической ответственности // Проблемы юридической ответственности по социалистическому праву : Сб. статей / Ред. А. И. Петелин. — Томск : Изд-во Томск. Ун-та, 1977. — 152 с.
635. Матузов Н. И. Правовой статус личности : понятие и структура / Н. И. Матузов // Правопорядок и правовой статус личности в развитом социалистическом обществе в свете Конституции СССР 1977г. — Саратов, 1980. — С. 58–67.
636. Щербак А. И. Правовая ответственность должностных лиц аппарата государственного управления. — К. : Наук. думка, 1980. — 133 с.
637. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23 червня 2005 року// Урядовий кур'єр. — 2005. — 20 липня. — № 132.

626. Ляхович Уляна. Обов'язки державного службовця, спрямовані на реалізацію управлінських функцій державного органу [Електронний ресурс] / Уляна Ляхович // Вісник національної академії прокуратури України. — 2009. — № 3. — С. 72–77. — Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/Portal/soc_gum/Vnapu/2009_3/16_Lyhov.pdf.
627. Безусий В. В. Окремі питання правового статусу людини в державі [Електронний ресурс] / В. В. Безусий // Форум права. — 2009. — № 2. — С. 44–49. — Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2009_2_9.pdf.
628. Пономаренко А. В. Поняття «юридичні гарантії» в трудовому праві / А. В. Пономаренко // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Право». — 2013. — Випуск 20. — С. 37–41.
629. Петрашин О. В. Статус службової особи : природа, структура, спеціалізація. — К. : НМКВО, 1990. — 76 с.
630. Самощенко И. С., Фарукшин М. Х. Ответственность по советскому законодательству. — М., 1971. — 48 с.
631. Файоль А. Общее и промышленное управление : Пер. с фр. — М. : Журн. «Контроллинг», 1992. — 112 с.
632. Ответственность в управлении / И. Л. Бачило, П. Г. Щекочихин, С. В. Катрич и др. — М. : Наука, 1996. — 32 с.
633. Горшнев В. М. Структура правового статуса гражданина в свете Конституции СССР 1977 г. // Правопорядок и правовой статус личности в развитом социалистическом обществе в свете Конституции СССР 1977 г. — Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1980. — С. 51–58.
634. Петелин А. И. Некоторые методологические проблемы исследования юридической ответственности // Проблемы юридической ответственности по социалистическому праву : Сб. статей / Ред. А. И. Петелин. — Томск : Изд-во Томск. Ун-та, 1977. — 152 с.
635. Матузов Н. И. Правовой статус личности : понятие и структура / Н. И. Матузов // Правопорядок и правовой статус личности в развитом социалистическом обществе в свете Конституции СССР 1977г. — Саратов, 1980. — С. 58–67.
636. Щербак А. И. Правовая ответственность должностных лиц аппарата государственного управления. — К. : Наук. думка, 1980. — 133 с.
637. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23 червня 2005 року// Урядовий кур'єр. — 2005. — 20 липня. — № 132.

638. Зозуля Е. В. Некоторые вопросы противодействия коррупции как виду транснациональной преступности [Электронный ресурс] / Е. В. Зозуля, Е. С. Назымко / Часопис Академії адвокатури України. — 2010. — № 4 (9). — Режим доступа : <http://www.aau.edu.ua/e-journal/2010-4/content.html>.
639. Сergyogin С. М. Механізми попередження та протидії корупції в органах публічної влади / С. М. Сergyogin, С. С. Сergyogin // [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2010-1/doc/4/01.pdf>.
640. Кошелев И. Н. Административно-правовой механизм противодействия коррупции и обеспечения собственной безопасности органов внутренних дел Российской Федерации : автореф. дис. на соискание ученой степени кандидата юридических наук : специальность 12.00.14 — административное право, финансовое право, информационное право / И. Н. Кошелев. — Москва, — 2009. — 26 с.
641. Гвоздецкий В. Д. Административно-правові та організаційні засади запобігання і протидії корупції в Україні [Текст] : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.07 Административное право і процес; фінансове право; інформаційне право / В. Д. Гвоздецкий . — К., 2014. — 583 с.
642. Белік В. О. Поняття та структура механізму адміністративно-правової протидії корупції прокуратурою України / В. О. Белік // Порівняльно-аналітичне право. — 2013. — № 3—2. — С. 188—92.
643. Коломоець О. Д. Поняття та сутність адміністративно-правового механізму попередження насильства в сім'ї / О. Д. Коломоець // Право та державне управління. — 2011. — № 1. — С. 50—55.
644. Теория государства и права : учебник для юрид. вузов и фак-ов / [под ред. С. С. Алексеева]. — М. : БЕК, 1998. — 453 с.
645. Стеценко С. Г. Механізм адміністративно-правового регулювання : сучасні проблемні питання / С. Г. Стценко // Актуальні проблеми держави і права. — 2007. — Вип. 35. — С. 31—34.
646. Онищук О. О. Механізм адміністративно-правового запобігання та протидії корупції [Електронний ресурс] / О. О. Онищук // Форум права. — 2010. — № 4. — С. 686—689. — Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10oootpk.pdf>.
647. Словник іншомовних слів / [Р. В. Чаговец, Г. В. Самсонов, А. М. Шлепаков, В. Ф. Пересипкін та ін.] ; гол. ред. член-кореспондент АН УРСР О. С. Мельничук. — К. : Київська книжкова фабрика, 1975. — 775 с.

638. Зозуля Е. В. Некоторые вопросы противодействия коррупции как виду транснациональной преступности [Электронный ресурс] / Е. В. Зозуля, Е. С. Назымко / Часопис Академії адвокатури України. — 2010. — № 4 (9). — Режим доступа : <http://www.aau.edu.ua/e-journal/2010-4/content.html>.
639. Сergyogin С. М. Механізми попередження та протидії корупції в органах публічної влади / С. М. Сergyogin, С. С. Сergyogin // [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2010-1/doc/4/01.pdf>.
640. Кошелев И. Н. Административно-правовой механизм противодействия коррупции и обеспечения собственной безопасности органов внутренних дел Российской Федерации : автореф. дис. на соискание ученой степени кандидата юридических наук : специальность 12.00.14 — административное право, финансовое право, информационное право / И. Н. Кошелев. — Москва, — 2009. — 26 с.
641. Гвоздецкий В. Д. Административно-правові та організаційні засади запобігання і протидії корупції в Україні [Текст] : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.07 Административное право і процес; фінансове право; інформаційне право / В. Д. Гвоздецкий . — К., 2014. — 583 с.
642. Белік В. О. Поняття та структура механізму адміністративно-правової протидії корупції прокуратурою України / В. О. Белік // Порівняльно-аналітичне право. — 2013. — № 3—2. — С. 188—92.
643. Коломоець О. Д. Поняття та сутність адміністративно-правового механізму попередження насильства в сім'ї / О. Д. Коломоець // Право та державне управління. — 2011. — № 1. — С. 50—55.
644. Теория государства и права : учебник для юрид. вузов и фак-ов / [под ред. С. С. Алексеева]. — М. : БЕК, 1998. — 453 с.
645. Стеценко С. Г. Механізм адміністративно-правового регулювання : сучасні проблемні питання / С. Г. Стценко // Актуальні проблеми держави і права. — 2007. — Вип. 35. — С. 31—34.
646. Онищук О. О. Механізм адміністративно-правового запобігання та протидії корупції [Електронний ресурс] / О. О. Онищук // Форум права. — 2010. — № 4. — С. 686—689. — Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10oootpk.pdf>.
647. Словник іншомовних слів / [Р. В. Чаговец, Г. В. Самсонов, А. М. Шлепаков, В. Ф. Пересипкін та ін.] ; гол. ред. член-кореспондент АН УРСР О. С. Мельничук. — К. : Київська книжкова фабрика, 1975. — 775 с.

648. Советский энциклопедический словарь : [ок. 80 000 слов] / [Абашидзе И. В., Азимов П. А., Александров А. П. и др.] ; гл. ред. А. М. Прохоров. — М. : Сов. Энциклопедия, 1990. — 1632 с.
649. Краткий экономический словарь / Под ред. А. Н. Азрилияна. — М. : Институт новой экономики, 2001. — 1088 с.
650. Кузьмін Д. В. Адміністративно-правовий механізм забезпечення безпеки пасажирських перевезень автомобільним транспортом [Електронний ресурс] / Д. В. Кузьмін // Вісник ХНУВС. — 2011. — № 4(55). — Режим доступу : http://www.visnyk.univd.edu.ua/?action=publications&pub_id=288087&mid=8&year=2011.
651. Єщук О. М. Механізм адміністративно-правового регулювання охоронної діяльності / О. М. Єщук // Держава і право. — 2010. — Вип. 47. — С. 255–258.
652. Острівна Л. В. Щодо сутності механізму адміністративно-правового регулювання фінансового моніторингу / Л. В. Острівна // Право і суспільство. — 2012. — № 5. — С. 70–74.
653. Мазур В. В. Поняття та загальні положення про механізм правового регулювання цивільних відносин [Електронний ресурс] / В. В. Мазур. — Режим доступу : <http://www.law-property.in.ua/articles/featured-articles/393-2014-10-06-17-50-10.html>.
654. Корчевна Л. До критики поняття «механізм правового регулювання» [Електронний ресурс] / Л. Корчевна. — Режим доступу : <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/743/%CA#chapter>.
655. Алексеев С. С. Теория права : Учеб. — М., Издательство БЕК. — 1995. — 320 с.
656. Скакун О. Ф. Теория держави і права : Підручник / Пер. з рос. — Харків : Консум, 2001. — 656 с.
657. Теория государства и права / Под. ред. Н. М. Матузва и А. В. Малько. — М., 1997. — 672 с.
658. Алфьоров С. М. Заходи організаційно-правового характеру в адміністративно-правовому механізмі протидії корупції в ОВС [Електронний ресурс] / С.М. Алфьоров // Вісник Академії митної служби України. — 2011. — № 1 (6). — С. 39–43. — Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vamsu_pravo/2011_1/index.htm.
659. Осадчий В. І. Механізм правового регулювання / В. І. Осадчий // Митна справа. — 2013. — № 5 (89). — Частина 2., книга 2. — С. 336–340.
660. Барішніков В. М. Запобігання та протидія корупції у підрозділах державної служби зайнятості [Електронний ресурс] :

648. Советский энциклопедический словарь : [ок. 80 000 слов] / [Абашидзе И. В., Азимов П. А., Александров А. П. и др.] ; гл. ред. А. М. Прохоров. — М. : Сов. Энциклопедия, 1990. — 1632 с.
649. Краткий экономический словарь / Под ред. А. Н. Азрилияна. — М. : Институт новой экономики, 2001. — 1088 с.
650. Кузьмін Д. В. Адміністративно-правовий механізм забезпечення безпеки пасажирських перевезень автомобільним транспортом [Електронний ресурс] / Д. В. Кузьмін // Вісник ХНУВС. — 2011. — № 4(55). — Режим доступу : http://www.visnyk.univd.edu.ua/?action=publications&pub_id=288087&mid=8&year=2011.
651. Єщук О. М. Механізм адміністративно-правового регулювання охоронної діяльності / О. М. Єщук // Держава і право. — 2010. — Вип. 47. — С. 255–258.
652. Острівна Л. В. Щодо сутності механізму адміністративно-правового регулювання фінансового моніторингу / Л. В. Острівна // Право і суспільство. — 2012. — № 5. — С. 70–74.
653. Мазур В. В. Поняття та загальні положення про механізм правового регулювання цивільних відносин [Електронний ресурс] / В. В. Мазур. — Режим доступу : <http://www.law-property.in.ua/articles/featured-articles/393-2014-10-06-17-50-10.html>.
654. Корчевна Л. До критики поняття «механізм правового регулювання» [Електронний ресурс] / Л. Корчевна. — Режим доступу : <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/743/%CA#chapter>.
655. Алексеев С. С. Теория права : Учеб. — М., Издательство БЕК. — 1995. — 320 с.
656. Скакун О. Ф. Теория держави і права : Підручник / Пер. з рос. — Харків : Консум, 2001. — 656 с.
657. Теория государства и права / Под. ред. Н. М. Матузва и А. В. Малько. — М., 1997. — 672 с.
658. Алфьоров С. М. Заходи організаційно-правового характеру в адміністративно-правовому механізмі протидії корупції в ОВС [Електронний ресурс] / С.М. Алфьоров // Вісник Академії митної служби України. — 2011. — № 1 (6). — С. 39–43. — Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vamsu_pravo/2011_1/index.htm.
659. Осадчий В. І. Механізм правового регулювання / В. І. Осадчий // Митна справа. — 2013. — № 5 (89). — Частина 2., книга 2. — С. 336–340.
660. Барішніков В. М. Запобігання та протидія корупції у підрозділах державної служби зайнятості [Електронний ресурс] :

- навч.-метод. посібник / В. М. Барішніков. — К. : ІПК ДСЗУ, 2010. — 124 с. — Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2010-1/doc/4/01.pdf>.
661. Родік Т. Поняття адміністративно-правового механізму державного регулювання діяльності дендрологічних парків України / Т. Родік // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. Сер. : Право та державне управління. — 2013. — № 1. — С. 131–136. — Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/j-pdf/VAPSV_pdu_2013_1_24.pdf.
662. Адміністративно-правовий механізм протидії безпритульності та бездоглядності дітей в Україні [Електронний ресурс] / О. Є. Журавель // Право і безпека. — 2009. — № 4 (31). — С. 107–111. — Режим доступу : pb.univd.edu.ua/?controller=service&action=download&download.
663. Адміністративне право України : [навчальний посібник] : [у 2-х томах] / [Галунько В. В., Олефір В. І., Пихтін М. П. та ін.] ; за заг. ред. В. В. Галунька. — Херсон : ПАТ «Херсонська міська друкарня» 2011. — Т. 1 : Загальне адміністративне право. — 320 с.
664. Веремеєнко І. І. Механізм адміністративно-правового регулювання в сфері охорони общественного порядку / І. І. Веремеєнко. — М. — 1981. — 350 с.
665. Курс адміністративного права України : підручник / В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко, І. Д. Пастух, В. Д. Сущенко [та ін.] / за ред. В. В. Коваленка. — К. : Юрінком Інтер, 2012. — 808 с.
666. Адміністративне судочинство України : підручник / [за заг. ред. Т. О. Коломoeць]. — К. : Істина, 2008. — 216 с.
667. Стеценко С. Г. Корупція в органах внутрішніх справ: проблеми протидіїб монографія / С.Г. Стеценко, О. В. Ткаченко. — К. : Алеута, КНТ, Центр учбової літератури, 2008. — 168 с.
668. Присяжнюк А. Й. Адміністративно-правовий механізм забезпечення економічної безпеки держави [Електронний ресурс] / А. Й. Присяжнюк // Форум права. — 2011. — № 1. — С. 808–813. — Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11praiebd.pdf>.
669. Харченко В. В. Адміністративно-правовий механізм протидії легалізації (отмиванню) доходів, отриманих преступним путем, и финансированию терроризма [Электронный ресурс] / В. В. Харченко // Наука и образование : хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление. — сентябрь. — 2013. — Режим доступа : http://www.journal-nio.com/index.php?option=com_content&view=article&id=2049&Itemid=124.
- навч.-метод. посібник / В. М. Барішніков. — К. : ІПК ДСЗУ, 2010. — 124 с. — Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2010-1/doc/4/01.pdf>.
661. Родік Т. Поняття адміністративно-правового механізму державного регулювання діяльності дендрологічних парків України / Т. Родік // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. Сер. : Право та державне управління. — 2013. — № 1. — С. 131–136. — Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/j-pdf/VAPSV_pdu_2013_1_24.pdf.
662. Адміністративно-правовий механізм протидії безпритульності та бездоглядності дітей в Україні [Електронний ресурс] / О. Є. Журавель // Право і безпека. — 2009. — № 4 (31). — С. 107–111. — Режим доступу : pb.univd.edu.ua/?controller=service&action=download&download.
663. Адміністративне право України : [навчальний посібник] : [у 2-х томах] / [Галунько В. В., Олефір В. І., Пихтін М. П. та ін.] ; за заг. ред. В. В. Галунька. — Херсон : ПАТ «Херсонська міська друкарня» 2011. — Т. 1 : Загальне адміністративне право. — 320 с.
664. Веремеєнко І. І. Механізм адміністративно-правового регулювання в сфері охорони общественного порядка / І. І. Веремеєнко. — М. — 1981. — 350 с.
665. Курс адміністративного права України : підручник / В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко, І. Д. Пастух, В. Д. Сущенко [та ін.] / за ред. В. В. Коваленка. — К. : Юрінком Інтер, 2012. — 808 с.
666. Адміністративне судочинство України : підручник / [за заг. ред. Т. О. Коломoeць]. — К. : Істина, 2008. — 216 с.
667. Стеценко С. Г. Корупція в органах внутрішніх справ: проблеми протидіїб монографія / С.Г. Стеценко, О. В. Ткаченко. — К. : Алеута, КНТ, Центр учбової літератури, 2008. — 168 с.
668. Присяжнюк А. Й. Адміністративно-правовий механізм забезпечення економічної безпеки держави [Електронний ресурс] / А. Й. Присяжнюк // Форум права. — 2011. — № 1. — С. 808–813. — Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11praiebd.pdf>.
669. Харченко В. В. Адміністративно-правовий механізм протидії легалізації (отмиванню) доходів, отриманих преступным путем, и финансированию терроризма [Электронный ресурс] / В. В. Харченко // Наука и образование : хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление. — сентябрь. — 2013. — Режим доступа : http://www.journal-nio.com/index.php?option=com_content&view=article&id=2049&Itemid=124.

670. Костенников М. В. К вопросу о некоторых актуальных проблемах административного права [Электронный ресурс] / Костенников М. В. — Режим доступа : http://www.e-notabene.ru/al/article_8840.html/.
671. Голосніченко І.П. Адміністративне право України: основні поняття: [навч. посіб.] / І.П. Голосніченко, М.Ф. Стахурський. — К. : ГАН, 2005. — 231 с.
672. Бедрак Н. Зміст та особливості механізму адміністративно-правового регулювання туристичної галузі / Н. Бедрак // Адміністративне право. — 2009. — № 6. — С. 56–59.
673. Гончарук С. Т. Механізм адміністративно-правового регулювання діяльності корпорації в Україні / С. Т. Гончарук, А. Ю. Нашинець-Наумова // Юридичний вісник. — 2011. — № 2(19). — С. 37–40.
674. Лекарь С. І. Місце адміністративно-правового механізму забезпечення економічної безпеки держави у системі державно-правового механізму / С. І. Лекарь // Адміністративне право і процес. — 2013. — № 1(3). — С. 15–20.
675. Стеценко С. Г. Адміністративне право України : навч. посібник / С. Г. Стеценко. — К. : Атика, 2007. — 624 с.
676. Гладун З. С. Сучасні проблеми адміністративного права України і шляхи їх вирішення. Проблемна лекція для магістрантів і студентів Юридичного інституту Тернопільської академії народного господарства. — Тернопіль, 2000. — 49 с.
677. Валькова Є. В. Зміст та структура механізму адміністративно-правового регулювання у сфері охорони права інтелектуальної власності [Електронний ресурс] / Є. В. Валькова // Форум права. — 2013. — № 3. — С. 84–88. — Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2012_3_16.pdf.
678. Корсун С. І. Адміністративне право у системі запобігання фінансуванню тероризму / С. І. Корсун // Порівняльно-аналітичне право. — 2013. № 3–1. — С. 222–224.
679. Мельник М. І. Корупція — корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії). Монографія. — Київ. : Юридична думка, 2004. — 400 с.
680. Шумилов А. Ю. Криминальная безопасность — истинная цель оперативно-розыскной деятельности? / А. Ю Шумилов // Оперативник (сыщик). — 2007. — № 3. — С. 9–12.
681. Владимиров Л. Е. Уголовный законодатель как воспитатель народа. — М. : Поставщик Двора Его Величества Товарищество Скоропеч. А. А. Левенсон, 1903. — 244 с.

670. Костенников М. В. К вопросу о некоторых актуальных проблемах административного права [Электронный ресурс] / Костенников М. В. — Режим доступа : http://www.e-notabene.ru/al/article_8840.html/.
671. Голосніченко І.П. Адміністративне право України: основні поняття: [навч. посіб.] / І.П. Голосніченко, М.Ф. Стахурський. — К. : ГАН, 2005. — 231 с.
672. Бедрак Н. Зміст та особливості механізму адміністративно-правового регулювання туристичної галузі / Н. Бедрак // Адміністративне право. — 2009. — № 6. — С. 56–59.
673. Гончарук С. Т. Механізм адміністративно-правового регулювання діяльності корпорації в Україні / С. Т. Гончарук, А. Ю. Нашинець-Наумова // Юридичний вісник. — 2011. — № 2(19). — С. 37–40.
674. Лекарь С. І. Місце адміністративно-правового механізму забезпечення економічної безпеки держави у системі державно-правового механізму / С. І. Лекарь // Адміністративне право і процес. — 2013. — № 1(3). — С. 15–20.
675. Стеценко С. Г. Адміністративне право України : навч. посібник / С. Г. Стеценко. — К. : Атика, 2007. — 624 с.
676. Гладун З. С. Сучасні проблеми адміністративного права України і шляхи їх вирішення. Проблемна лекція для магістрантів і студентів Юридичного інституту Тернопільської академії народного господарства. — Тернопіль, 2000. — 49 с.
677. Валькова Є. В. Зміст та структура механізму адміністративно-правового регулювання у сфері охорони права інтелектуальної власності [Електронний ресурс] / Є. В. Валькова // Форум права. — 2013. — № 3. — С. 84–88. — Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2012_3_16.pdf.
678. Корсун С. І. Адміністративне право у системі запобігання фінансуванню тероризму / С. І. Корсун // Порівняльно-аналітичне право. — 2013. № 3–1. — С. 222–224.
679. Мельник М. І. Корупція — корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії). Монографія. — Київ. : Юридична думка, 2004. — 400 с.
680. Шумилов А. Ю. Криминальная безопасность — истинная цель оперативно-розыскной деятельности? / А. Ю Шумилов // Оперативник (сыщик). — 2007. — № 3. — С. 9–12.
681. Владимиров Л. Е. Уголовный законодатель как воспитатель народа. — М. : Поставщик Двора Его Величества Товарищество Скоропеч. А. А. Левенсон, 1903. — 244 с.

682. Шаповал Х. О. Проблеми уніфікації юридичної термінології у сфері охорони права власності від адміністративних правопорушень / Х. О. Шаповал // Право і суспільство. — 2014. — № 5–2. — С. 250–254.
683. Хохряков Г. Ф. Криминология : Учебник / отв. ред. В. Н. Кудрявцев. — М. : Юристъ, 2000. — 511 с.
684. Карпов Н. С. Криміналістичні засади вивчення злочинної діяльності : [монографія] / Н. С. Карпов. — К. : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2007. — 522 с.
685. Куц В. М. Поняття і зміст діяльності щодо протидії та запобігання злочинності / проблеми протидії злочинності : підруч. / [Кальман О. Г., Козьяков І. М., Куц В. М., Лизогуб Б. В., Мірошніченко С. С., Подольчак О. М., Толочко А. М., Туркот М. С.] ; за ред. проф. О. Г. Кальмана. — Харків : Вид-во ТОВ фірма «Новасофт», 2010. — 352 с.
686. Словник української мови. Т. 1. — К : Наукова думка, 1970. — 800 с.
687. Паславський М. І. Дослідження термінологічного означення і вживання терміна «протидія злочинності» / М. І. Паславський // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. — 2013. — № 1. — С. 613–622.
688. Гадойбоев С. А. Поняття та причини корупції серед особового складу органів внутрішніх справ України / С. А. Гадойбоев // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. — 2002. — № 5. — С. 36–43.
689. Грянка Г. В. Поняття та класифікація адміністративно-правових заходів протидії корупції [Електронний ресурс] / Г. В. Грянка. — Режим доступу : <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/26675/%C3>.
690. Кубальський В. Н. Кримінально-правові проблеми протидії тероризму в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. «Кримінальне право та криминологія ; кримінально-виконавче право» / Кубальський В. Н. — К., 2007. — 199 с.
691. Про боротьбу з корубцією : Закон України від 05.10.1995 р. № 356 // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 34, ст. 266.
692. Шостко О. Ю. Теоретичні та прикладні проблеми протидії організованій злочинності в європейських країнах [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / О. Ю. Шостко; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. — Х., 2010. — 38. — Режим доступу : c.ter.criminology.onua.edu.ua/?p=1998.

682. Шаповал Х. О. Проблеми уніфікації юридичної термінології у сфері охорони права власності від адміністративних правопорушень / Х. О. Шаповал // Право і суспільство. — 2014. — № 5–2. — С. 250–254.
683. Хохряков Г. Ф. Криминология : Учебник / отв. ред. В. Н. Кудрявцев. — М. : Юристъ, 2000. — 511 с.
684. Карпов Н. С. Криміналістичні засади вивчення злочинної діяльності : [монографія] / Н. С. Карпов. — К. : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2007. — 522 с.
685. Куц В. М. Поняття і зміст діяльності щодо протидії та запобігання злочинності / проблеми протидії злочинності : підруч. / [Кальман О. Г., Козьяков І. М., Куц В. М., Лизогуб Б. В., Мірошніченко С. С., Подольчак О. М., Толочко А. М., Туркот М. С.] ; за ред. проф. О. Г. Кальмана. — Харків : Вид-во ТОВ фірма «Новасофт», 2010. — 352 с.
686. Словник української мови. Т. 1. — К : Наукова думка, 1970. — 800 с.
687. Паславський М. І. Дослідження термінологічного означення і вживання терміна «протидія злочинності» / М. І. Паславський // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. — 2013. — № 1. — С. 613–622.
688. Гадойбоев С. А. Поняття та причини корупції серед особового складу органів внутрішніх справ України / С. А. Гадойбоев // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. — 2002. — № 5. — С. 36–43.
689. Грянка Г. В. Поняття та класифікація адміністративно-правових заходів протидії корупції [Електронний ресурс] / Г. В. Грянка. — Режим доступу : <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/26675/%C3>.
690. Кубальський В. Н. Кримінально-правові проблеми протидії тероризму в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. «Кримінальне право та криминологія ; кримінально-виконавче право» / Кубальський В. Н. — К., 2007. — 199 с.
691. Про боротьбу з корубцією : Закон України від 05.10.1995 р. № 356 // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 34, ст. 266.
692. Шостко О. Ю. Теоретичні та прикладні проблеми протидії організованій злочинності в європейських країнах [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / О. Ю. Шостко; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. — Х., 2010. — 38. — Режим доступу : c.ter.criminology.onua.edu.ua/?p=1998.

693. Баймуратов Михайло. Концептуальні підходи до визначення змісту системи міжнародно-правової протидії / Баймуратов Михайло // Український часопис міжнародного права. — 2012. — № 1. — С. 91–95.
694. Гудков Ю. А. Криминальное противодействие в уголовном процессе и оперативно-розыскные меры по его предупреждению : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Ю. А. Гудков. — М. — 1994. — 18 с.
695. Омельченко О. С. Поняття та сутність протидії розслідуванню злочинів на стадії кримінального провадження / О. С. Омельченко // Вісник ХНУВС. — 2013. — № 1 (60). — С. 96–103.
696. Ерохин В. И., Ерохина Ю. В. Научно-практический комментарий к Модельному закону «О противодействии коррупции». — М. : РОСМЭН-ПРЕСС, 2012. — 784 с.
697. Кутякин С. А. Некоторые аспекты современного состояния разработки понятия «противодействие преступности» в юридической науке и законодательной практике / С. А. Кутякин // Юридическая наука и правоохранительная практика. — 2009. — № 2 (8). — С. 40–51.
698. Серова Ирина. Теоретико-концептуальні проблеми міжнародно-правового визначення нелегальної міграції та механізмів протидії даному явищу [Електронний ресурс] / Серова Ирина. — Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2193>.
699. Задорожный В. И. Виктимологическая безопасность и ее обеспечение мерами виктимологической профилактики / В. И. Задорожный. — Тамбов, 2005. — 161 с.
700. Саркисов Г. С. Социальная система предупреждения преступности / Г. С. Саркисов. — Ереван : Айастан, 1975. — 158 с.
701. Фейербак Л. История философии / Людвиг Фейербах // Собрание сочинений в трех томах / [пер. с нем. ; под общ. ред М. М. Григорьяна]. — М. : Мысль, 1967. — Т. 2. — 480 с.
702. Карпец И. И. Преступность : иллюзии и реальность [Текст] / И. И. Карпец. — М. : Рос. Право, 1992. — 431 с.
703. Голіна В. В. Державне програмування і регіональне планування заходів запобігання злочинності в Україні / В. В. Голіна, С. Ю. Лукашевич, М. Г. Колодяжний ; за заг. ред. В. В. Голіни. — Х. : Право, 2012. — 304 с.
704. Белік В. О. Поняття та структура механізму адміністративно-правової протидії корупції прокуратурою України /

693. Баймуратов Михайло. Концептуальні підходи до визначення змісту системи міжнародно-правової протидії / Баймуратов Михайло // Український часопис міжнародного права. — 2012. — № 1. — С. 91–95.
694. Гудков Ю. А. Криминальное противодействие в уголовном процессе и оперативно-розыскные меры по его предупреждению : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Ю. А. Гудков. — М. — 1994. — 18 с.
695. Омельченко О. С. Поняття та сутність протидії розслідуванню злочинів на стадії кримінального провадження / О. С. Омельченко // Вісник ХНУВС. — 2013. — № 1 (60). — С. 96–103.
696. Ерохин В. И., Ерохина Ю. В. Научно-практический комментарий к Модельному закону «О противодействии коррупции». — М. : РОСМЭН-ПРЕСС, 2012. — 784 с.
697. Кутякин С. А. Некоторые аспекты современного состояния разработки понятия «противодействие преступности» в юридической науке и законодательной практике / С. А. Кутякин // Юридическая наука и правоохранительная практика. — 2009. — № 2 (8). — С. 40–51.
698. Серова Ирина. Теоретико-концептуальні проблеми міжнародно-правового визначення нелегальної міграції та механізмів протидії даному явищу [Електронний ресурс] / Серова Ирина. — Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2193>.
699. Задорожный В. И. Виктимологическая безопасность и ее обеспечение мерами виктимологической профилактики / В. И. Задорожный. — Тамбов, 2005. — 161 с.
700. Саркисов Г. С. Социальная система предупреждения преступности / Г. С. Саркисов. — Ереван : Айастан, 1975. — 158 с.
701. Фейербак Л. История философии / Людвиг Фейербах // Собрание сочинений в трех томах / [пер. с нем. ; под общ. ред М. М. Григорьяна]. — М. : Мысль, 1967. — Т. 2. — 480 с.
702. Карпец И. И. Преступность : иллюзии и реальность [Текст] / И. И. Карпец. — М. : Рос. Право, 1992. — 431 с.
703. Голіна В. В. Державне програмування і регіональне планування заходів запобігання злочинності в Україні / В. В. Голіна, С. Ю. Лукашевич, М. Г. Колодяжний ; за заг. ред. В. В. Голіни. — Х. : Право, 2012. — 304 с.
704. Белік В. О. Поняття та структура механізму адміністративно-правової протидії корупції прокуратурою України /

- В. О. Белік // Порівняльно-аналітичне право. — 2013. — № 3–2. — С. 188–192.
705. Тимчишин Т. М. Адміністративно-правові заходи протидії правопорушенням, що вчиняються на залізничному транспорті : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес ; фінансове право ; інформаційне право» / Тимчишин Т. М. — Л., 2012. — 233 с.
706. Мілімко Л. В. Особливості протидії земельним правопорушенням / Л. В. Мілімко // Юридичний вісник. — 2011. — № 2 (19). — 115–119.
707. Воронин Ю. А. Теоретические основы формирования системы противодействия преступности в России [Электронный ресурс] / Ю. А. Воронин, А. В. Майоров // Вопросы современной юриспруденции. — 2014. — № 34. — Режим доступа : <http://www.cyberleninka.ru/article/n/protivodeystvie-prestupnosti-prioritetnoe-napravlenie-v-ugolovnoy-politike-gosudarstva>.
708. Науково-практичний коментар до Закону України «Про протидію торгівлі людьми» / Кол. Авторів ; за заг. ред. О. М. Бандурки, К. Б. Левченко, О. М. Литвинова. — К. : Агенство «Україна», 2013. — 182 с.
709. Горішний Олег. Протидія організованої злочинності : проблема термінологічного позначення / Горішний Олег // Публічне право. — 2011. — № 3. — С. 182–186.
710. Бандурка О. М. Противодействие преступности : война терминов, понятие, общая характеристика / О. М. Бандурка, Л. М. Давиденко // Право і безпека. — 2004. — № 3 (3). — С. 7–11.
711. Погорецький М. Взаємовідносини держави, суспільства і злочинності : боротьба чи протидія ? / М. Погорецький, В. Шоломенцев // Вісник прокуратури. — 2010. — № 9 (111). — С. 36–42.
712. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : теорія і практика : [у 3 кн.] / А. П. Закалюк. — К. : Видавний Дім «Ін Юре», 2007. — Кн. 1 : Теоретичні засади та історія кримінологічної науки. — 424 с.
713. Вишнинецький К. В. О терминах «борьба» и «противодействие» в условно-правовой лексике / К. В. Вишнинецький, С. В. Трофименко // Теория и практика общественного развития. — 2013. — № 3. — С. 225–230.
714. О противодействии коррупции : Федеральный закон Российской Федерации от 25.12.2008 г. № 273-ФЗ [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.rg.ru/2008/12/30/korrupcia-fz-dok.html>.

- В. О. Белік // Порівняльно-аналітичне право. — 2013. — № 3–2. — С. 188–192.
705. Тимчишин Т. М. Адміністративно-правові заходи протидії правопорушенням, що вчиняються на залізничному транспорті : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес ; фінансове право ; інформаційне право» / Тимчишин Т. М. — Л., 2012. — 233 с.
706. Мілімко Л. В. Особливості протидії земельним правопорушенням / Л. В. Мілімко // Юридичний вісник. — 2011. — № 2 (19). — 115–119.
707. Воронин Ю. А. Теоретические основы формирования системы противодействия преступности в России [Электронный ресурс] / Ю. А. Воронин, А. В. Майоров // Вопросы современной юриспруденции. — 2014. — № 34. — Режим доступа : <http://www.cyberleninka.ru/article/n/protivodeystvie-prestupnosti-prioritetnoe-napravlenie-v-ugolovnoy-politike-gosudarstva>.
708. Науково-практичний коментар до Закону України «Про протидію торгівлі людьми» / Кол. Авторів ; за заг. ред. О. М. Бандурки, К. Б. Левченко, О. М. Литвинова. — К. : Агенство «Україна», 2013. — 182 с.
709. Горішний Олег. Протидія організованої злочинності : проблема термінологічного позначення / Горішний Олег // Публічне право. — 2011. — № 3. — С. 182–186.
710. Бандурка О. М. Противодействие преступности : война терминов, понятие, общая характеристика / О. М. Бандурка, Л. М. Давиденко // Право і безпека. — 2004. — № 3 (3). — С. 7–11.
711. Погорецький М. Взаємовідносини держави, суспільства і злочинності : боротьба чи протидія ? / М. Погорецький, В. Шоломенцев // Вісник прокуратури. — 2010. — № 9 (111). — С. 36–42.
712. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : теорія і практика : [у 3 кн.] / А. П. Закалюк. — К. : Видавний Дім «Ін Юре», 2007. — Кн. 1 : Теоретичні засади та історія кримінологічної науки. — 424 с.
713. Вишнинецький К. В. О терминах «борьба» и «противодействие» в условно-правовой лексике / К. В. Вишнинецький, С. В. Трофименко // Теория и практика общественного развития. — 2013. — № 3. — С. 225–230.
714. О противодействии коррупции : Федеральный закон Российской Федерации от 25.12.2008 г. № 273-ФЗ [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.rg.ru/2008/12/30/korrupcia-fz-dok.html>.

715. О противодействии терроризму : Федеральный закон Российской Федерации от 06.03.2006 г. № 35-ФЗ (редакция от 31.12.2014 г.) [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.consultant.ru/document/cons_doc_AW_58840/.
716. Александров Ю. В., Гель А. П., Семаков Г. С. Кримінологія : Курс лекцій. — К. : МАУП, 2002. — 295 с.
717. Титушкина Е. Ю. О понятийном аппарате криминологии / Е. Ю. Титушкина // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. — 2014. — № 3 (2). — С. 233–235.
718. Бандурка А. М., Давыденко Л. М. Преступность в Украине : причины и противодействие : Монография. — Харьков : Гос. спец. изд-во «Основа», 2003. — 368 с.
719. Романюк Б. В. Понятійний апарат і його значення для вибудовування політики держави у сфері впливу на організовану злочинність / Б. В. Романюк // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). — 2011. — № 25. — С. 11–22.
720. Мирошниченко С. С. Діяльність прокуратури з попередження організованої злочинності : монографія / С. С. Мирошниченко. — К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. — 212 с.
721. Балабанова Д. О. Зміна понять : від політики боротьби зі злочинністю до політики протидії злочинності / Д. О. Балабанова // Актуальні проблеми держави і права. — 2009. — Випуск 45. — С. 344–348.
722. Давыденко Л. М. Противодействие преступности : теория, практика, проблемы [монография] / Л. Д. Давыденко, А. А. Бандурка. — Х. : Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2005. — 302 с.
723. Леонов Б. Д. Запобігання та протидія тероризму : теоретичні підходи [Електронний ресурс] / Б. Д. Леонов // Часопис Національного університету «острозька академія». Серія «Право». — 2012. — № 2 (6). — Режим доступа : <http://www.lj.ua.edu.ua/articles/2012/n2/12lbdttp.pdf>.
724. Маринюк М. В. Боротьба з корупцією в органах виконавчої влади / М. В. Маринюк // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. — 2010. — Вип. 4. — С. 351–359.
725. Романчук О. Корупція і суспільство : роль ЗМІ у боротьбі з корупційною системою // Універсум. Журнал політології, футурології, економіки, науки та культури. — 2005. — № 7–10 (141–144) (липень-жовтень). — С. 7–11.
726. Братель С. Г. Роль працівників ОВС у механізмі захисту прав утримуваних осіб в ІТТ гарантії їх дотримання / С. Г. Братель // Митна справа. — 2011. — № 4 (76). — частина 2. — С. 299–305.

715. О противодействии терроризму : Федеральный закон Российской Федерации от 06.03.2006 г. № 35-ФЗ (редакция от 31.12.2014 г.) [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.consultant.ru/document/cons_doc_AW_58840/.
716. Александров Ю. В., Гель А. П., Семаков Г. С. Кримінологія : Курс лекцій. — К. : МАУП, 2002. — 295 с.
717. Титушкина Е. Ю. О понятийном аппарате криминологии / Е. Ю. Титушкина // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. — 2014. — № 3 (2). — С. 233–235.
718. Бандурка А. М., Давыденко Л. М. Преступность в Украине : причины и противодействие : Монография. — Харьков : Гос. спец. изд-во «Основа», 2003. — 368 с.
719. Романюк Б. В. Понятійний апарат і його значення для вибудовування політики держави у сфері впливу на організовану злочинність / Б. В. Романюк // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). — 2011. — № 25. — С. 11–22.
720. Мирошниченко С. С. Діяльність прокуратури з попередження організованої злочинності : монографія / С. С. Мирошниченко. — К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. — 212 с.
721. Балабанова Д. О. Зміна понять : від політики боротьби зі злочинністю до політики протидії злочинності / Д. О. Балабанова // Актуальні проблеми держави і права. — 2009. — Випуск 45. — С. 344–348.
722. Давыденко Л. М. Противодействие преступности : теория, практика, проблемы [монография] / Л. Д. Давыденко, А. А. Бандурка. — Х. : Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2005. — 302 с.
723. Леонов Б. Д. Запобігання та протидія тероризму : теоретичні підходи [Електронний ресурс] / Б. Д. Леонов // Часопис Національного університету «острозька академія». Серія «Право». — 2012. — № 2 (6). — Режим доступа : <http://www.lj.ua.edu.ua/articles/2012/n2/12lbdttp.pdf>.
724. Маринюк М. В. Боротьба з корупцією в органах виконавчої влади / М. В. Маринюк // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. — 2010. — Вип. 4. — С. 351–359.
725. Романчук О. Корупція і суспільство : роль ЗМІ у боротьбі з корупційною системою // Універсум. Журнал політології, футурології, економіки, науки та культури. — 2005. — № 7–10 (141–144) (липень-жовтень). — С. 7–11.
726. Братель С. Г. Роль працівників ОВС у механізмі захисту прав утримуваних осіб в ІТТ гарантії їх дотримання / С. Г. Братель // Митна справа. — 2011. — № 4 (76). — частина 2. — С. 299–305.

727. Калашник М. В. Юридина відповідальність працівників органів внутрішніх справ / М.В. Калашник // Право і безпека : наук. журн. — 2012. — № 1. — С. 67–72.
728. Конопльов В. В. Юридична відповідальність у системі засобів забезпечення законності управлінських рішень в адміністративній діяльності органів внутрішніх справ / В. В. Конопльов // Південноукраїнський правничий часопис. — 2008. — № 4. — С. 160–163.
729. Борцевич П. С. Відповідальність службовців як чинник зміцнення управління державною владою / П.С. Борцевич, Д. О. Блінов // Юридичний вісник. — 2013. — № 1 (26). — С. 56–60.
730. Ярмоленко-Князева Л. Етимологія дисциплінарної відповідальності / Л. Ярмоленко-Князева // Закон и жизнь. — 6.2013. — С. 51–53.
731. Чурсин В. П. Формы обеспечения ответственности органов местного самоуправления / В. П. Чурсин // Научные разведки по государственному и муниципальному управлению. — 2013. — № 2. — С. 237–252.
732. Лиска О. Г. Система відповідальності у місцевому самоврядуванні / О. Г. Лиска // Гуманітарний вісник ЗДІА. — Вип. 43. — 2010. — С. 75–82.
733. Топорович Г. В. До сутності поняття «юридична відповідальність державних службовців» [Електронний ресурс] / Г. В. Топорович // — Режим доступу : <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/11288/%D2>.
734. Маліновська В. М. Юридична відповідальність як різновид соціальної відповідальності / В. М. Маліновська // Вісник Вищої ради юстиції. — 2010. — № 2. — С. 58–65.
735. Ткаченко Н. О. Аналіз визначення поняття «соціальна відповідальність» та його інтегроване розуміння у фармації / Н. О. Ткаченко // Запорожский медицинский журнал. — 2013. — № 3. — С. 125–128.
736. Гришук В. К. Соціальна відповідальність : навчальний посібник. — Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. — 2012. — 152 с.
737. Философский энциклопедический словарь / гл. ред. ; Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. — М. : Сов. энцикл., 1983. — 840 с.
738. Балущка Леся. Сутність політичної відповідальності : часова тривимірність та суб'єктивно-об'єктивні особливості / Балущка Леся // Вісник Львів. ун-ту. Серія філос. — 2011. — Вип. 14. — С. 166–174.

727. Калашник М. В. Юридина відповідальність працівників органів внутрішніх справ / М.В. Калашник // Право і безпека : наук. журн. — 2012. — № 1. — С. 67–72.
728. Конопльов В. В. Юридична відповідальність у системі засобів забезпечення законності управлінських рішень в адміністративній діяльності органів внутрішніх справ / В. В. Конопльов // Південноукраїнський правничий часопис. — 2008. — № 4. — С. 160–163.
729. Борцевич П. С. Відповідальність службовців як чинник зміцнення управління державною владою / П.С. Борцевич, Д. О. Блінов // Юридичний вісник. — 2013. — № 1 (26). — С. 56–60.
730. Ярмоленко-Князева Л. Етимологія дисциплінарної відповідальності / Л. Ярмоленко-Князева // Закон и жизнь. — 6.2013. — С. 51–53.
731. Чурсин В. П. Формы обеспечения ответственности органов местного самоуправления / В. П. Чурсин // Научные разведки по государственному и муниципальному управлению. — 2013. — № 2. — С. 237–252.
732. Лиска О. Г. Система відповідальності у місцевому самоврядуванні / О. Г. Лиска // Гуманітарний вісник ЗДІА. — Вип. 43. — 2010. — С. 75–82.
733. Топорович Г. В. До сутності поняття «юридична відповідальність державних службовців» [Електронний ресурс] / Г. В. Топорович // — Режим доступу : <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/11288/%D2>.
734. Маліновська В. М. Юридична відповідальність як різновид соціальної відповідальності / В. М. Маліновська // Вісник Вищої ради юстиції. — 2010. — № 2. — С. 58–65.
735. Ткаченко Н. О. Аналіз визначення поняття «соціальна відповідальність» та його інтегроване розуміння у фармації / Н. О. Ткаченко // Запорожский медицинский журнал. — 2013. — № 3. — С. 125–128.
736. Гришук В. К. Соціальна відповідальність : навчальний посібник. — Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. — 2012. — 152 с.
737. Философский энциклопедический словарь / гл. ред. ; Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. — М. : Сов. энцикл., 1983. — 840 с.
738. Балущка Леся. Сутність політичної відповідальності : часова тривимірність та суб'єктивно-об'єктивні особливості / Балущка Леся // Вісник Львів. ун-ту. Серія філос. — 2011. — Вип. 14. — С. 166–174.

739. Коломоєць Ю. Ю. Становлення вчення про позитивну кримінальну відповідальність / Ю. Ю. Коломоєць // Актуальні проблеми держави і права. — 2007. — С. 160–163.
740. Бульгин Ю. Е. Организация социального управления (основные понятия и категории). Словарь-справочник. Под общей редакцией ректора МОСУ доктора педагогических наук, профессора И. Г. Безуглова. — М., «Контур», 1999. — 254 с.
741. Муздыбаев К. Психология ответственности / К. Муздыбаев // под ред. В.Е. Семенова. — Л. : Наука, 1983. — 340 с.
742. Сердюк В. Підходи до розуміння юридичної відповідальності в польській теорії права / В. Сердюк // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. — 2015. — № 2. — С. 21–26.
743. Мінаєва І. Конституційно-правова відповідальність органів публічної влади [Електронний ресурс] / І. Мінаєва // Державне управління та місцеве самоврядування : зб. Наук. пр. — Дніпропетровськ : ДРІДУ, 2009. — № 2. — С. 117–124. — Режим доступу : dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-02...Minaeva.pdf.
744. Кибальна Н. Дефініція «професійна відповідальність» у контексті підготовки майбутнього фахівця цивільного захисту / Н. Кибальна // Людинознавчі студії. Випуск 29. Педагогіка. — 2014. — С. 77–86.
745. Басюк Н. А. Загальнонаукове розуміння відповідальності особистості [Електронний ресурс] / Н. А. Басюк // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. — 2010. — № 6. — С. 257–259. — Режим доступу : <http://www.eprints.zu.edu.ua/id/eprint/1859>.
746. Грек Т. Б. Правова природа юридичної відповідальності : поняття, принципи та види / Т. Б. Грек // Адвокат. — 2010. — № 10 (121). — С. 41–45.
747. Котерлін І. Соціальна сутність адміністративної відповідальності за порушення інформаційного законодавства / І. Котерлін // Теле- та радіожурналістика. — 2010. — Вип. 9. — Ч. 2. — С. 99–104.
748. Пірен М. Соціальна відповідальність політико-управлінської еліти за умов демократизації управління в Україні (на досвіді ЄС) / М. Пірен // Вісник Національної академії державного управління. — 2010. — № 3. — С. 15–16
749. Гришук В. К. Соціальна відповідальність : навчальний посібник. — Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. — 152 с.

739. Коломоєць Ю. Ю. Становлення вчення про позитивну кримінальну відповідальність / Ю. Ю. Коломоєць // Актуальні проблеми держави і права. — 2007. — С. 160–163.
740. Бульгин Ю. Е. Организация социального управления (основные понятия и категории). Словарь-справочник. Под общей редакцией ректора МОСУ доктора педагогических наук, профессора И. Г. Безуглова. — М., «Контур», 1999. — 254 с.
741. Муздыбаев К. Психология ответственности / К. Муздыбаев // под ред. В.Е. Семенова. — Л. : Наука, 1983. — 340 с.
742. Сердюк В. Підходи до розуміння юридичної відповідальності в польській теорії права / В. Сердюк // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. — 2015. — № 2. — С. 21–26.
743. Мінаєва І. Конституційно-правова відповідальність органів публічної влади [Електронний ресурс] / І. Мінаєва // Державне управління та місцеве самоврядування : зб. Наук. пр. — Дніпропетровськ : ДРІДУ, 2009. — № 2. — С. 117–124. — Режим доступу : dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-02...Minaeva.pdf.
744. Кибальна Н. Дефініція «професійна відповідальність» у контексті підготовки майбутнього фахівця цивільного захисту / Н. Кибальна // Людинознавчі студії. Випуск 29. Педагогіка. — 2014. — С. 77–86.
745. Басюк Н. А. Загальнонаукове розуміння відповідальності особистості [Електронний ресурс] / Н. А. Басюк // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. — 2010. — № 6. — С. 257–259. — Режим доступу : <http://www.eprints.zu.edu.ua/id/eprint/1859>.
746. Грек Т. Б. Правова природа юридичної відповідальності : поняття, принципи та види / Т. Б. Грек // Адвокат. — 2010. — № 10 (121). — С. 41–45.
747. Котерлін І. Соціальна сутність адміністративної відповідальності за порушення інформаційного законодавства / І. Котерлін // Теле- та радіожурналістика. — 2010. — Вип. 9. — Ч. 2. — С. 99–104.
748. Пірен М. Соціальна відповідальність політико-управлінської еліти за умов демократизації управління в Україні (на досвіді ЄС) / М. Пірен // Вісник Національної академії державного управління. — 2010. — № 3. — С. 15–16
749. Гришук В. К. Соціальна відповідальність : навчальний посібник. — Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. — 152 с.

750. Дементов В. Особливості забезпечення соціальної відповідальності державної служби в контексті демократичних перетворень [Електронний ресурс] / В. Дементов // Публічне управління : теорія та практика. — 2013. — № 1 (13). — С. 196–201. — Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2013-1/index.html>.
751. Філософський словник соціальних термінів. — Х. : «Корвін», 2002. — 672 с.
752. Соціальна філософія : Короткий Енциклопедичний Словник / Загальна редакція і укладання : В. П. Андрущенко, М. І. Горлач. — Київ — Харків : ВМП «Рубікон», 1997. — 400 с.
753. Малиновський В. Я. Державне управління : Навчальний посібник. — 3-тє вид., переробл. та допов. — К. : Атіка, 2009. — 608 с.
754. Липинский Д. А. Позитивная юридическая ответственность : за и против [Электронный ресурс] / Д. А. Липинский // Право и политика. — 2005. — № 11. — С. 9–18. — Режим доступа : http://www.forum.yurclub.ru/index.php?app=core&module=attach§ion=attach&attach_id=36317.
755. Липинский Д. А. К дискуссии о понятии юридической ответственности [Электронный ресурс] / Д. А. Липинский // Вестник Волжского университета им. В. Н. Татищева. Сер. «Юриспруденция». — 2002. — Вып. 25. — С. 43–61. — Режим доступа : <http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1189069>.
756. Липинский Д. А. О понятии и методологии исследования юридической ответственности / Д. А. Липинский // Вектор науки ТГУ. — 2009. — № 1(4). — С. 76–82.
757. Терещук М. Юридична відповідальність: теоретико-правовий аналіз / М. Терещук // Национальный юридический журнал : теория и практика. — 2015. — С. 18–21.
758. Берлач Н. А. Перспективи розвитку позитивної юридичної відповідальності в демократичному суспільстві [Електронний ресурс] / Н. А. Берлач // Форум права. — 2012. — № 1. — С. 77–81. — Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2012_1_13.pdf.
759. Лук'янець Д. М. Типологія юридичної відповідальності [Електронний ресурс] / Д. М. Лук'янець // Юридична Україна. — 2004. — № 3. — С. 4–10. — Режим доступу : http://www.uabs.edu.ua/images/stories/docs/K_KPD/Lukianets_22.pdf.
760. Адміністративна відповідальність : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / У. І. Ляхович. — Івано-Франківськ : Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2010. — 170 с.

750. Дементов В. Особливості забезпечення соціальної відповідальності державної служби в контексті демократичних перетворень [Електронний ресурс] / В. Дементов // Публічне управління : теорія та практика. — 2013. — № 1 (13). — С. 196–201. — Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2013-1/index.html>.
751. Філософський словник соціальних термінів. — Х. : «Корвін», 2002. — 672 с.
752. Соціальна філософія : Короткий Енциклопедичний Словник / Загальна редакція і укладання : В. П. Андрущенко, М. І. Горлач. — Київ — Харків : ВМП «Рубікон», 1997. — 400 с.
753. Малиновський В. Я. Державне управління : Навчальний посібник. — 3-тє вид., переробл. та допов. — К. : Атіка, 2009. — 608 с.
754. Липинский Д. А. Позитивная юридическая ответственность : за и против [Электронный ресурс] / Д. А. Липинский // Право и политика. — 2005. — № 11. — С. 9–18. — Режим доступа : http://www.forum.yurclub.ru/index.php?app=core&module=attach§ion=attach&attach_id=36317.
755. Липинский Д. А. К дискуссии о понятии юридической ответственности [Электронный ресурс] / Д. А. Липинский // Вестник Волжского университета им. В. Н. Татищева. Сер. «Юриспруденция». — 2002. — Вып. 25. — С. 43–61. — Режим доступа : <http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1189069>.
756. Липинский Д. А. О понятии и методологии исследования юридической ответственности / Д. А. Липинский // Вектор науки ТГУ. — 2009. — № 1(4). — С. 76–82.
757. Терещук М. Юридична відповідальність: теоретико-правовий аналіз / М. Терещук // Национальный юридический журнал : теория и практика. — 2015. — С. 18–21.
758. Берлач Н. А. Перспективи розвитку позитивної юридичної відповідальності в демократичному суспільстві [Електронний ресурс] / Н. А. Берлач // Форум права. — 2012. — № 1. — С. 77–81. — Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2012_1_13.pdf.
759. Лук'янець Д. М. Типологія юридичної відповідальності [Електронний ресурс] / Д. М. Лук'янець // Юридична Україна. — 2004. — № 3. — С. 4–10. — Режим доступу : http://www.uabs.edu.ua/images/stories/docs/K_KPD/Lukianets_22.pdf.
760. Адміністративна відповідальність : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / У. І. Ляхович. — Івано-Франківськ : Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2010. — 170 с.

761. Болсунова О. М. Сутнісні засади принципів юридичної відповідальності / О.М. Болсунова // Часопис Київського університету права. — 2010. — № 4. — С. 48–52.
762. Машков А. Погляд на юридичну, як різновид правовідносин, та його значення для формування сучасної юридичної теорії відповідальності / А. Машков, А. Машков // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. — 2010. — № 84. — С. 98–100.
763. Зелена І. В. Юридична відповідальність : підходи до розуміння / І. В. Зелена // Юридичний вісник. — 2012. — № 2 (23). — С. 10–15.
764. Дюжев Д. В. Правове регулювання відповідальності в сфері службової діяльності : Навчальний посібник. — Донецьк : Донецький обласний центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій, 2009. — 96 с.
765. Мелахин А. В. Теория государства и права : [учебник] / А. В. Мелахин. — М. : Маркет ДС, 2007. — 640 с.
766. Братусь С. Н. Юридическая ответственность и законность. Очерк теории / С. Н. Братусь. — М. : Юрид. лит., 1976. — 215 с.
767. Теория государства и права : [учебник] / А. С. Пиголкин, А. Н. Головистикова, Ю. А. Дмитриев, А. Х. Саидов / под ред. А. С. Пиголкина. — М. : Юрайт-Издат, 2005. — 613 с.
768. Костюк В. О. Теорія держави і права : [курс лекцій] / В. О. Костюк. — К. : Вентурі, 1996. — 208 с.
769. Сердюк І. А. Методологічний аналіз сучасних інтерпретацій поняття «юридична відповідальність» / І. А. Сердюк // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2011. — № 1. — С. 30–35.
770. Попов С. В. Юридична відповідальність працівників органів внутрішніх справ України / С. В. Попов // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского Серия «Юридические науки». Том 23 (62). — № 1. — 2010. — С. 163–170.
771. Подорожній Є. Ю. Теоретичні підходи до визначення поняття «юридична відповідальність» / Є. Ю. Подорожній // Вісник ХНУВС. — 2014. — № 3 (66). — С. 6–15.
772. Терещук М. Юридична відповідальність : теоретико-правовий аналіз / М. Терещук // Национальный юридический журнал : теория и практика. — 2015. — С. 18–21.

761. Болсунова О. М. Сутнісні засади принципів юридичної відповідальності / О.М. Болсунова // Часопис Київського університету права. — 2010. — № 4. — С. 48–52.
762. Машков А. Погляд на юридичну, як різновид правовідносин, та його значення для формування сучасної юридичної теорії відповідальності / А. Машков, А. Машков // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. — 2010. — № 84. — С. 98–100.
763. Зелена І. В. Юридична відповідальність : підходи до розуміння / І. В. Зелена // Юридичний вісник. — 2012. — № 2 (23). — С. 10–15.
764. Дюжев Д. В. Правове регулювання відповідальності в сфері службової діяльності : Навчальний посібник. — Донецьк : Донецький обласний центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій, 2009. — 96 с.
765. Мелахин А. В. Теория государства и права : [учебник] / А. В. Мелахин. — М. : Маркет ДС, 2007. — 640 с.
766. Братусь С. Н. Юридическая ответственность и законность. Очерк теории / С. Н. Братусь. — М. : Юрид. лит., 1976. — 215 с.
767. Теория государства и права : [учебник] / А. С. Пиголкин, А. Н. Головистикова, Ю. А. Дмитриев, А. Х. Саидов / под ред. А. С. Пиголкина. — М. : Юрайт-Издат, 2005. — 613 с.
768. Костюк В. О. Теорія держави і права : [курс лекцій] / В. О. Костюк. — К. : Вентурі, 1996. — 208 с.
769. Сердюк І. А. Методологічний аналіз сучасних інтерпретацій поняття «юридична відповідальність» / І. А. Сердюк // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2011. — № 1. — С. 30–35.
770. Попов С. В. Юридична відповідальність працівників органів внутрішніх справ України / С. В. Попов // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского Серия «Юридические науки». Том 23 (62). — № 1. — 2010. — С. 163–170.
771. Подорожній Є. Ю. Теоретичні підходи до визначення поняття «юридична відповідальність» / Є. Ю. Подорожній // Вісник ХНУВС. — 2014. — № 3 (66). — С. 6–15.
772. Терещук М. Юридична відповідальність : теоретико-правовий аналіз / М. Терещук // Национальный юридический журнал : теория и практика. — 2015. — С. 18–21.

773. Бавико О. Є. Позитивна складова фінансової відповідальності [Електронний ресурс] / О. Є. Бавико // Форум права. — 2010. — № 1. — С. 13–18. — Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-1/10boecfv.pdf>.
774. Сердюк В. В. Основні підходи до розуміння юридичної відповідальності у вітчизняній правовій науці / В. В. Сердюк // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки. — 2015. — Випуск 1. Том 1. — С. 59–63.
775. Сердюк В. Підходи до розуміння юридичної відповідальності в польській теорії права / В. Сердюк // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. — 2015. — № 2. — С. 21–26.
776. Сердюк В. Функції юридичної відповідальності в правовій науці України та Польщі [Електронний ресурс] / В. Сердюк // Соціологія права. — 2011. — № 2. — Режим доступу : <http://www.dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/39602>.
777. Липинский, Д. А. О системе права и видах юридической ответственности [Электронный ресурс] / Д. А. Липинский. — Режим доступу : <http://www.law.edu.ru/article/article.asp?articleID=189962>.
778. Черных Е. В. Юридическая ответственность — целостное правовое явление [Электронный ресурс] / Е. В. Черных, Д. А. Липинский // Право и политика. — 2005. — № 3. — Режим доступу : <http://www.lawmix.ru/comm/1249>.
779. Липинский Д. А. Общая теория юридической ответственности : автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук. Специальность 12.00.01 — Теория и история права и государства; История учений о праве и государстве / Д. А. Липинский ; — Саратов, 2004. — 46 с.
800. Адміністративне право України : [навчальний посібник] : [у 2-х томах] / [Галунько В.В., Олефір В.І., Пихтін М.П. та ін] ; за заг. ред. В.В. Галунька. — Херсон : ПАТ «Херсонська міська друкарня» 2011. — Т. 1 : Загальне адміністративне право. — 320 с.
801. Административно-юрисдикционный процесс. Сущность и актуальные вопросы правоприменения по делам об административных правонарушениях : Монография / М. Я. Масленников. — Воронеж : Издательство Воронежского университета. — 1990. — 209 с.
802. Юридична відповідальність : проблеми виключення та звільнення / Колектив авторів. Від. ред. Ю.В. Баулін. — Донецьк : ПП «ВД «Кальміус», 2013. — 424 с.

773. Бавико О. Є. Позитивна складова фінансової відповідальності [Електронний ресурс] / О. Є. Бавико // Форум права. — 2010. — № 1. — С. 13–18. — Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-1/10boecfv.pdf>.
774. Сердюк В. В. Основні підходи до розуміння юридичної відповідальності у вітчизняній правовій науці / В. В. Сердюк // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки. — 2015. — Випуск 1. Том 1. — С. 59–63.
775. Сердюк В. Підходи до розуміння юридичної відповідальності в польській теорії права / В. Сердюк // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. — 2015. — № 2. — С. 21–26.
776. Сердюк В. Функції юридичної відповідальності в правовій науці України та Польщі [Електронний ресурс] / В. Сердюк // Соціологія права. — 2011. — № 2. — Режим доступу : <http://www.dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/39602>.
777. Липинский, Д. А. О системе права и видах юридической ответственности [Электронный ресурс] / Д. А. Липинский. — Режим доступу : <http://www.law.edu.ru/article/article.asp?articleID=189962>.
778. Черных Е. В. Юридическая ответственность — целостное правовое явление [Электронный ресурс] / Е. В. Черных, Д. А. Липинский // Право и политика. — 2005. — № 3. — Режим доступу : <http://www.lawmix.ru/comm/1249>.
779. Липинский Д. А. Общая теория юридической ответственности : автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук. Специальность 12.00.01 — Теория и история права и государства; История учений о праве и государстве / Д. А. Липинский ; — Саратов, 2004. — 46 с.
800. Адміністративне право України : [навчальний посібник] : [у 2-х томах] / [Галунько В.В., Олефір В.І., Пихтін М.П. та ін] ; за заг. ред. В.В. Галунька. — Херсон : ПАТ «Херсонська міська друкарня» 2011. — Т. 1 : Загальне адміністративне право. — 320 с.
801. Административно-юрисдикционный процесс. Сущность и актуальные вопросы правоприменения по делам об административных правонарушениях : Монография / М. Я. Масленников. — Воронеж : Издательство Воронежского университета. — 1990. — 209 с.
802. Юридична відповідальність : проблеми виключення та звільнення / Колектив авторів. Від. ред. Ю.В. Баулін. — Донецьк : ПП «ВД «Кальміус», 2013. — 424 с.

803. Аземша І. Б. Особливості формування інституту юридичної відповідальності в Україні / І. Б. Аземша // Часопис Київського університету права. — 2012. — № 2. — С. 44–47.
804. Басін К. В. Юридична відповідальність: природа, форми реалізації та права людини : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Басін К. В. — К., 2006. — 19 с.
805. Иванов А. А. О понимании юридической ответственности / А. А. Иванов // Вектор науки ТГУ. — 2010. — № 1 (11). — С. 110–113.
806. Липинский Д. А. Позитивная юридическая ответственность и поощрительные санкции : проблемы взаимосвязи [Электронный ресурс] / Д. А. Липинский // Право и политика. — М. — 2008. — № 1. — Режим доступа : http://www.edu.tltsu.ru/sites/sites_content/site336/html/media19317/lipinck.doc.
807. Липинский Д. А. Концепция позитивной юридической ответственности в отечественной юриспруденции / Д. А. Липинский // Журнал российского права. — 2014. — № 6. — С. 37–51.
808. Петрицин Н. Т. До питання про сутність юридичної відповідальності / Н. Т. Петрицин // Часопис Академії адвокатури України. — 2012. — № 1(14). — С. 1–6.
809. Стародубцев А. А. Поняття та види юридичної відповідальності працівників органів внутрішніх справ / А. А. Стародубцев // Право і безпека. — 2012. № 3 (45). — С. 276–280.
810. Иванова О. І. Юридична відповідальність як різновид соціальної відповідальності / О. І. Иванова // Вісник Академії адвокатури України. — 2012. — № 3 (25). — С. 21–26.
811. Аземша І. Б. Юридична відповідальність : сучасні погляди, дискусії та концепції / І. Б. Аземша // Часопис Київського університету права. — 2010. — № 2. — С. 54–57.
812. Нырков В. В. Поощрение и наказание как парные юридические категории : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. 12.00.01 — Теория и история права и государства; История правовых учений / В. В. Нырков. — Саратов, 2003. — 34 с.
813. Черноп'ятов С. В. Позитивна юридична відповідальність як наукова та методологічна категорія / С. В. Черноп'ятов // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. — 2013. № 1. — С. 164–171.
814. Лучинин А. В. Правовые средства и сущность [Электронный ресурс] / А. В. Лучинин, К. Г. Вивчарук // Международная научно-практическая конференция «Гуманитарные науки и проблемы современной коммуникации», интернет-конференция,

803. Аземша І. Б. Особливості формування інституту юридичної відповідальності в Україні / І. Б. Аземша // Часопис Київського університету права. — 2012. — № 2. — С. 44–47.
804. Басін К. В. Юридична відповідальність: природа, форми реалізації та права людини : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Басін К. В. — К., 2006. — 19 с.
805. Иванов А. А. О понимании юридической ответственности / А. А. Иванов // Вектор науки ТГУ. — 2010. — № 1 (11). — С. 110–113.
806. Липинский Д. А. Позитивная юридическая ответственность и поощрительные санкции : проблемы взаимосвязи [Электронный ресурс] / Д. А. Липинский // Право и политика. — М. — 2008. — № 1. — Режим доступа : http://www.edu.tltsu.ru/sites/sites_content/site336/html/media19317/lipinck.doc.
807. Липинский Д. А. Концепция позитивной юридической ответственности в отечественной юриспруденции / Д. А. Липинский // Журнал российского права. — 2014. — № 6. — С. 37–51.
808. Петрицин Н. Т. До питання про сутність юридичної відповідальності / Н. Т. Петрицин // Часопис Академії адвокатури України. — 2012. — № 1(14). — С. 1–6.
809. Стародубцев А. А. Поняття та види юридичної відповідальності працівників органів внутрішніх справ / А. А. Стародубцев // Право і безпека. — 2012. № 3 (45). — С. 276–280.
810. Иванова О. І. Юридична відповідальність як різновид соціальної відповідальності / О. І. Иванова // Вісник Академії адвокатури України. — 2012. — № 3 (25). — С. 21–26.
811. Аземша І. Б. Юридична відповідальність : сучасні погляди, дискусії та концепції / І. Б. Аземша // Часопис Київського університету права. — 2010. — № 2. — С. 54–57.
812. Нырков В. В. Поощрение и наказание как парные юридические категории : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. 12.00.01 — Теория и история права и государства; История правовых учений / В. В. Нырков. — Саратов, 2003. — 34 с.
813. Черноп'ятов С. В. Позитивна юридична відповідальність як наукова та методологічна категорія / С. В. Черноп'ятов // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. — 2013. № 1. — С. 164–171.
814. Лучинин А. В. Правовые средства и сущность [Электронный ресурс] / А. В. Лучинин, К. Г. Вивчарук // Международная научно-практическая конференция «Гуманитарные науки и проблемы современной коммуникации», интернет-конференция,

- Якутск, — 2014, Северо-Восточный федеральный университет им. М. К. Аммосова. — Режим доступа : http://www.philology.svfu.ru/?page_id=325.
814. Подковенко Т. О. Принципи юридичної відповідальності: загальнотеоретичний аспект / Т. О. Подковенко., Л. В. Павелко // Молодий вчений. — лютий, 2015. — № 2 (17). — С. 830–833.
815. Старцев О. Визначення принципів побудови системи спеціальних заходів юридичної відповідальності державних службовців органів виконавчої влади / О. Старцев // Актуальні проблеми держави і права. Збірник наукових праць. Випуск 19. — 2003. — С. 224–226.
816. Клочко А. М. Специфіка юридичної відповідальності суб'єктів кадрового забезпечення органів внутрішніх справ України / А. М. Клочко // Форум права. — 2012. — № 2. — С. 325–332 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/ejournals/FP/2012-2/12kamocu.pdf>.
817. Бедний О.І. Проблемні питання юридичної відповідальності службовців органів місцевого самоврядування / О. І. Бедний // Актуальні проблеми держави і права. — 2003. — С. 177–180.
818. Соколов А. В. Ответственность сотрудников оперативных подразделений ФСИН России [Электронный ресурс] / А. В. Соколов. — Режим доступа : http://www.juristlib.ru/book_7982.html.
819. Про міліцію : Закон України : від 20 грудня 1990 року № 565_ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР). — 1991. — № 4. — Ст. 20.
820. Сакали М. Я. Правова природа юридичної відповідальності за вчинення податкових правопорушень / М. Я. Сакали // Актуальні проблеми держави і права. — 2010. — С. 91–97.
821. Кривонос Д. А. Административные запреты в системе государственной службы Российской Федерации : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук : спец. 12.00.14 «Административное право, финансовое право, информационное право» [Электронный ресурс] / Д. А. Кривонос. — Москва. — 2009. — 26 с. — Режим доступа : http://www.dissland.com/catalog/administrativnie_zapreti_v_sisteme_gosudarstvennoy_sluzhbi_rossiyskoy_federatsii.html.
822. Петков С. В. Поняття юридичної відповідальності посадових осіб та її місце в системі юридичної відповідальності [Електронний ресурс] / Петков С. В. — Режим доступу : http://www.adminpravo.blogspot.com/2013/10/blog-post_9777.html.

- Якутск, — 2014, Северо-Восточный федеральный университет им. М. К. Аммосова. — Режим доступа : http://www.philology.svfu.ru/?page_id=325.
814. Подковенко Т. О. Принципи юридичної відповідальності: загальнотеоретичний аспект / Т. О. Подковенко., Л. В. Павелко // Молодий вчений. — лютий, 2015. — № 2 (17). — С. 830–833.
815. Старцев О. Визначення принципів побудови системи спеціальних заходів юридичної відповідальності державних службовців органів виконавчої влади / О. Старцев // Актуальні проблеми держави і права. Збірник наукових праць. Випуск 19. — 2003. — С. 224–226.
816. Клочко А. М. Специфіка юридичної відповідальності суб'єктів кадрового забезпечення органів внутрішніх справ України / А. М. Клочко // Форум права. — 2012. — № 2. — С. 325–332 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/ejournals/FP/2012-2/12kamocu.pdf>.
817. Бедний О.І. Проблемні питання юридичної відповідальності службовців органів місцевого самоврядування / О. І. Бедний // Актуальні проблеми держави і права. — 2003. — С. 177–180.
818. Соколов А. В. Ответственность сотрудников оперативных подразделений ФСИН России [Электронный ресурс] / А. В. Соколов. — Режим доступа : http://www.juristlib.ru/book_7982.html.
819. Про міліцію : Закон України : від 20 грудня 1990 року № 565_ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР). — 1991. — № 4. — Ст. 20.
820. Сакали М. Я. Правова природа юридичної відповідальності за вчинення податкових правопорушень / М. Я. Сакали // Актуальні проблеми держави і права. — 2010. — С. 91–97.
821. Кривонос Д. А. Административные запреты в системе государственной службы Российской Федерации : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук : спец. 12.00.14 «Административное право, финансовое право, информационное право» [Электронный ресурс] / Д. А. Кривонос. — Москва. — 2009. — 26 с. — Режим доступа : http://www.dissland.com/catalog/administrativnie_zapreti_v_sisteme_gosudarstvennoy_sluzhbi_rossiyskoy_federatsii.html.
822. Петков С. В. Поняття юридичної відповідальності посадових осіб та її місце в системі юридичної відповідальності [Електронний ресурс] / Петков С. В. — Режим доступу : http://www.adminpravo.blogspot.com/2013/10/blog-post_9777.html.

823. Лумпов Е. А. Ответственность военнослужащих органов федеральной службы безопасности за административные правонарушения [Электронный ресурс] / Е. А. Лумпов // Электронное научное издание «Военное право». — 2014. — № 3. — Режим доступа : <http://www.voennoepravo.ru/node/5439>.
824. Ведерніков Ю. А., Шкарупа В. К. Адміністративне право України : Навчальний посібник. — К. : Центр навчальної літератури, 2005. — 336 с.
825. Додин Е. Административная ответственность в борьбе с коррупцией [Электронный ресурс] / Додин Е. // Юридичний вісник. — 1995. — № 4. — Режим доступа : <http://www.inter.criminology.onua.edu.ua/?p=1549>.
826. Удод М. В. Адміністративна відповідальність юридичних осіб / М. В. Удод, О. Г. Літус // Вісник Академії митної служби України. Сер. : Право. — 2010. — № 1. — С. 90–95. — Режим доступу: [http://www.nbu.gov.ua/j-pdf/vamsup_2010_1\(4\)_17.pdf](http://www.nbu.gov.ua/j-pdf/vamsup_2010_1(4)_17.pdf).
827. Гладун З. С. Адміністративне право України : Навч. посібник. — Тернопіль : Карт-бланш, 2004, — 579 с.
828. Адміністративна відповідальність : Навчальний посібник / За заг. ред. Т. О. Коломоець. — К. : Істина, 2011. — 184 с.
829. Бахрах Д. Н. Административное право. Учебник для вузов. — М. : Издательство : БЕК, 1996. — 368 с.
830. Ткаченко О. Г. Загальна характеристика та особливості адміністративної відповідальності за передачу заборонених предметів в установи виконання покарань [Електронний ресурс] / О. Г. Ткаченко // Форум права. — 2008. — № 2. — С. 447–452. — Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2008-2/08toguvs.pdf>.
831. Статус працівників органів внутрішніх справ України як державних службовців / В. С. Венедиктов, М. І. Іншин // Науково-практичний посібник. — Х., 2003. — 221 с.
832. Теория государства и права [Электронный ресурс] : учебник / Л. А. Морозова. — 4-е изд., перераб. и доп. — Москва : Эксмо, 2010. — 384 с. — Режим доступа: <http://www.academia.edu/9534313/>.
833. Колосков А. М. Особенности дисциплинарной ответственности сотрудников уголовно-исполнительной системы [Электронный ресурс] / А. М. Колосков / Вестник института. — С. 44–46. Режим доступа : http://www.vipe-fsin.ru/journal_bulletin_of_the_institute/archive/magazine/08/13.pdf
834. Борцевич П. С. Відповідальність службовців як чинник зміцнення управління державною владою / П. С. Борцевич, Д. О. Блінов // Юридичний вісник. — 2013. — № 1 (26). — С. 56–60.

823. Лумпов Е. А. Ответственность военнослужащих органов федеральной службы безопасности за административные правонарушения [Электронный ресурс] / Е. А. Лумпов // Электронное научное издание «Военное право». — 2014. — № 3. — Режим доступа : <http://www.voennoepravo.ru/node/5439>.
824. Ведерніков Ю. А., Шкарупа В. К. Адміністративне право України : Навчальний посібник. — К. : Центр навчальної літератури, 2005. — 336 с.
825. Додин Е. Административная ответственность в борьбе с коррупцией [Электронный ресурс] / Додин Е. // Юридичний вісник. — 1995. — № 4. — Режим доступа : <http://www.inter.criminology.onua.edu.ua/?p=1549>.
826. Удод М. В. Адміністративна відповідальність юридичних осіб / М. В. Удод, О. Г. Літус // Вісник Академії митної служби України. Сер. : Право. — 2010. — № 1. — С. 90–95. — Режим доступу: [http://www.nbu.gov.ua/j-pdf/vamsup_2010_1\(4\)_17.pdf](http://www.nbu.gov.ua/j-pdf/vamsup_2010_1(4)_17.pdf).
827. Гладун З. С. Адміністративне право України : Навч. посібник. — Тернопіль : Карт-бланш, 2004, — 579 с.
828. Адміністративна відповідальність : Навчальний посібник / За заг. ред. Т. О. Коломоець. — К. : Істина, 2011. — 184 с.
829. Бахрах Д. Н. Административное право. Учебник для вузов. — М. : Издательство : БЕК, 1996. — 368 с.
830. Ткаченко О. Г. Загальна характеристика та особливості адміністративної відповідальності за передачу заборонених предметів в установи виконання покарань [Електронний ресурс] / О. Г. Ткаченко // Форум права. — 2008. — № 2. — С. 447–452. — Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2008-2/08toguvs.pdf>.
831. Статус працівників органів внутрішніх справ України як державних службовців / В. С. Венедиктов, М. І. Іншин // Науково-практичний посібник. — Х., 2003. — 221 с.
832. Теория государства и права [Электронный ресурс] : учебник / Л. А. Морозова. — 4-е изд., перераб. и доп. — Москва : Эксмо, 2010. — 384 с. — Режим доступа: <http://www.academia.edu/9534313/>.
833. Колосков А. М. Особенности дисциплинарной ответственности сотрудников уголовно-исполнительной системы [Электронный ресурс] / А. М. Колосков / Вестник института. — С. 44–46. Режим доступа : http://www.vipe-fsin.ru/journal_bulletin_of_the_institute/archive/magazine/08/13.pdf
834. Борцевич П. С. Відповідальність службовців як чинник зміцнення управління державною владою / П. С. Борцевич, Д. О. Блінов // Юридичний вісник. — 2013. — № 1 (26). — С. 56–60.

835. Бородин І. Л. До питання про дефініцію «адміністративна відповідальність» / І. Л. Бородин, В. А. Круглов // Юридичний вісник «Повітряне і космічне право». — 2012. — № 1 (22). — С. 39–44.
836. Круглов В. А. О понятии административной ответственности / В. А. Круглов // Юридический журнал. — 2009. — № 3. — С. 37–41.
837. Малиновський В. Я. Державне управління : Навчальний посібник. — 3-тє вид., переробл. та допов. — К. : Атіка, 2009. — 608 с.
838. Колпаков В. К. Адміністративно-деліктний феномен : Монографія. — К. : Юрінком Інтер, 2004. — 528 с.
839. Адміністративне право України : Навчальний посібник / За заг. Ред. Т. О. Коломоець, Г. Ю. Гулевської. — К. : Істина, 2008. — 216 с.
840. Столбовой В. М. Адміністративне право України : Посібник для підготовки до іспитів. — К. : КНТ, 2009. — 150 с. (Серія «Студент XXI століття»).
841. Шадрна Елена. Проблема коррупции в уголовно-исполнительной системе Российской Федерации [Электронный ресурс] / Шадрна Елена. — Режим доступа : <http://www.oldconf.neasmo.org.ua/node/2930>.
842. Тесля Л. В. Посадові особи органів селищної ради, як суб'єкти адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією / Л. В. Тесля // Право і суспільство. — 2015. — № 5. — частина 2. — С. 114–120.
843. Корнута Л. М. Дисциплінарна відповідальність державного службовця в Україні : теоретичний та практичний аспекти / Л. М. Корнута // Актуальні проблеми держави і права. — 2011. — Випуск 62. — С. 84–90.
844. Адміністративна діяльність. Частина особлива : Підручник / За заг. ред. проф. О. М. Бандурки. — Харків : Вид-во Ун-ту внутр. справ, «Еспада», 2000. — 368 с.
845. Пресняков М. В. Дисциплинарная ответственность гражданских служащих : проблемы нормативной определенности и справедливой дифференциации (Начало) [Электронный ресурс] / М. В. Пресняков, С. Е. Чаннов // Трудовое право. — 2009. — № 8. — Режим доступа : <http://www.lawmix.ru/bux/24652/>.
846. Козін С.М. Система принципів дисциплінарної відповідальності у трудовому праві / С.М. Козін // Науковий вісник Херсонського державного університету. — 2014. — Випуск 3. — Том 2. — С. 41–45.
847. Новак О. Д. Щодо розуміння принципів дисциплінарної відповідальності державних службовців / О. Д. Новак // Право і безпека. — 2012. — № 3 (45). — С. 264–268.

835. Бородин І. Л. До питання про дефініцію «адміністративна відповідальність» / І. Л. Бородин, В. А. Круглов // Юридичний вісник «Повітряне і космічне право». — 2012. — № 1 (22). — С. 39–44.
836. Круглов В. А. О понятии административной ответственности / В. А. Круглов // Юридический журнал. — 2009. — № 3. — С. 37–41.
837. Малиновський В. Я. Державне управління : Навчальний посібник. — 3-тє вид., переробл. та допов. — К. : Атіка, 2009. — 608 с.
838. Колпаков В. К. Адміністративно-деліктний феномен : Монографія. — К. : Юрінком Інтер, 2004. — 528 с.
839. Адміністративне право України : Навчальний посібник / За заг. Ред. Т. О. Коломоець, Г. Ю. Гулевської. — К. : Істина, 2008. — 216 с.
840. Столбовой В. М. Адміністративне право України : Посібник для підготовки до іспитів. — К. : КНТ, 2009. — 150 с. (Серія «Студент XXI століття»).
841. Шадрна Елена. Проблема коррупции в уголовно-исполнительной системе Российской Федерации [Электронный ресурс] / Шадрна Елена. — Режим доступа : <http://www.oldconf.neasmo.org.ua/node/2930>.
842. Тесля Л. В. Посадові особи органів селищної ради, як суб'єкти адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією / Л. В. Тесля // Право і суспільство. — 2015. — № 5. — частина 2. — С. 114–120.
843. Корнута Л. М. Дисциплінарна відповідальність державного службовця в Україні : теоретичний та практичний аспекти / Л. М. Корнута // Актуальні проблеми держави і права. — 2011. — Випуск 62. — С. 84–90.
844. Адміністративна діяльність. Частина особлива : Підручник / За заг. ред. проф. О. М. Бандурки. — Харків : Вид-во Ун-ту внутр. справ, «Еспада», 2000. — 368 с.
845. Пресняков М. В. Дисциплинарная ответственность гражданских служащих : проблемы нормативной определенности и справедливой дифференциации (Начало) [Электронный ресурс] / М. В. Пресняков, С. Е. Чаннов // Трудовое право. — 2009. — № 8. — Режим доступа : <http://www.lawmix.ru/bux/24652/>.
846. Козін С.М. Система принципів дисциплінарної відповідальності у трудовому праві / С.М. Козін // Науковий вісник Херсонського державного університету. — 2014. — Випуск 3. — Том 2. — С. 41–45.
847. Новак О. Д. Щодо розуміння принципів дисциплінарної відповідальності державних службовців / О. Д. Новак // Право і безпека. — 2012. — № 3 (45). — С. 264–268.

848. Вапнярчук Н. М. Актуальні питання дисциплінарної відповідальності державних службовців в Україні [Електронний ресурс] / Н. М. Вапнярчук // Форум права. — 2009. — № 3. — С. 100–104. — Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2009-3/09vnmvcvu.pdf>.
849. Вапнярчук Н. М. Деякі питання дисциплінарної відповідальності працівників дипломатичної служби / Н. М. Вапнярчук // Держава і право. — 2012. — Випуск № 56. — С. 271–275.
850. Адміністративне право України : підручник / [Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко, В. В. Зуй та ін.] ; за ред. Ю. П. Битяка. — К. : Юрінком Інтер, 2006. — 544 с.
851. Вапнярчук Н. М. Дисциплінарний проступок як підстава дисциплінарної відповідальності державних службовців / Н. М. Вапнярчук // Актуальні проблеми держави і права. — 2011. — С. 169–174.
852. Корнута Л.М. Щодо особливостей порядку притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності / Л. М. Корнута // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки. — 2014. — Випуск 2. — Том 3. — С. 98–102.
853. Марков В. В. До проблеми визначення службової дисципліни працівників ОВС / В. В. Марков // Вісник ХНУВС. — 2013. — № 1(60). — С. 235–241.
854. Новак О. Д. Дисциплінарний проступок як підстава дисциплінарної відповідальності державних службовців / О.Д. Новак // Часопис університету права. — 2012. — № 2. — С. 129–133.
855. Мельник К. Ю. Дисциплінарна відповідальність та дисциплінарний проступок : питання теорії / К. Ю. Мельник // Право і Безпека. — 2012. — № 1. — Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/j-pdf/Pib_2012_1_51.pdf.
856. Голікова К. О. Дисципліна та законність у державному управлінні: поняття та способи їх забезпечення / К.О. Голікова // Часопис Київського університету права. — 2013. — № 2. — С. 110–113.
857. Севрюгин К. В. Административная ответственность государственных гражданских служащих за коррупционные правонарушения / К. В. Севрюгин // Известия ИГЭА. — 2011. — № 3 (77). — С. 150–153.
858. Корнута Л. М. Характеристика видів дисциплінарних стягнень, що застосовуються до державних службовців в Україні, та визначення напрямків їх удосконалення / Л. М. Корнута //

848. Вапнярчук Н. М. Актуальні питання дисциплінарної відповідальності державних службовців в Україні [Електронний ресурс] / Н. М. Вапнярчук // Форум права. — 2009. — № 3. — С. 100–104. — Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2009-3/09vnmvcvu.pdf>.
849. Вапнярчук Н. М. Деякі питання дисциплінарної відповідальності працівників дипломатичної служби / Н. М. Вапнярчук // Держава і право. — 2012. — Випуск № 56. — С. 271–275.
850. Адміністративне право України : підручник / [Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко, В. В. Зуй та ін.] ; за ред. Ю. П. Битяка. — К. : Юрінком Інтер, 2006. — 544 с.
851. Вапнярчук Н. М. Дисциплінарний проступок як підстава дисциплінарної відповідальності державних службовців / Н. М. Вапнярчук // Актуальні проблеми держави і права. — 2011. — С. 169–174.
852. Корнута Л.М. Щодо особливостей порядку притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності / Л. М. Корнута // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки. — 2014. — Випуск 2. — Том 3. — С. 98–102.
853. Марков В. В. До проблеми визначення службової дисципліни працівників ОВС / В. В. Марков // Вісник ХНУВС. — 2013. — № 1(60). — С. 235–241.
854. Новак О. Д. Дисциплінарний проступок як підстава дисциплінарної відповідальності державних службовців / О.Д. Новак // Часопис університету права. — 2012. — № 2. — С. 129–133.
855. Мельник К. Ю. Дисциплінарна відповідальність та дисциплінарний проступок : питання теорії / К. Ю. Мельник // Право і Безпека. — 2012. — № 1. — Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/j-pdf/Pib_2012_1_51.pdf.
856. Голікова К. О. Дисципліна та законність у державному управлінні: поняття та способи їх забезпечення / К.О. Голікова // Часопис Київського університету права. — 2013. — № 2. — С. 110–113.
857. Севрюгин К. В. Административная ответственность государственных гражданских служащих за коррупционные правонарушения / К. В. Севрюгин // Известия ИГЭА. — 2011. — № 3 (77). — С. 150–153.
858. Корнута Л. М. Характеристика видів дисциплінарних стягнень, що застосовуються до державних службовців в Україні, та визначення напрямків їх удосконалення / Л. М. Корнута //

- Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. — 2014. — Випуск 25. — С. 162–167.
859. Лазор І. В. Соціальне значення спеціальної дисциплінарної відповідальності та проблеми її правового регулювання / І. В. Лазор // Актуальні проблеми держави і права. — 2011. Випуск 57. — С. 221–228.
860. Яшина Ю. В. Актуальні проблеми дисциплінарної відповідальності державних службовців України / Ю.В. Яшина // Вісник Академії митної служби України. Серія : «Право». — 2013. — № 1 (10). — С. 64–69.
861. Королёва С. В. Дисциплинарная ответственность государственных гражданских служащих как разновидность административного принуждения [Электронный ресурс] / С. В. Королёва // Наука и обозрение : хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление — 2013. — ноябрь. — Режим доступа : http://www.journal-nio.com/index.php?option=com_content&view=article&id=2077&Itemid=126.
862. О борьбе с коррупцией [Электронный ресурс] : Закон Республики Таджикистан от 27.04.2005 г., № 53. — Режим доступа : <http://www.mmk.tj/ru/legislation/legislation-base/2005/>.

- Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. — 2014. — Випуск 25. — С. 162–167.
859. Лазор І. В. Соціальне значення спеціальної дисциплінарної відповідальності та проблеми її правового регулювання / І. В. Лазор // Актуальні проблеми держави і права. — 2011. Випуск 57. — С. 221–228.
860. Яшина Ю. В. Актуальні проблеми дисциплінарної відповідальності державних службовців України / Ю.В. Яшина // Вісник Академії митної служби України. Серія : «Право». — 2013. — № 1 (10). — С. 64–69.
861. Королёва С. В. Дисциплинарная ответственность государственных гражданских служащих как разновидность административного принуждения [Электронный ресурс] / С. В. Королёва // Наука и обозрение : хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление — 2013. — ноябрь. — Режим доступа : http://www.journal-nio.com/index.php?option=com_content&view=article&id=2077&Itemid=126.
862. О борьбе с коррупцией [Электронный ресурс] : Закон Республики Таджикистан от 27.04.2005 г., № 53. — Режим доступа : <http://www.mmk.tj/ru/legislation/legislation-base/2005/>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Визначення поняття «корупція» у словниках та енциклопедичних виданнях*

Джерело	Характеристика
[35, с. 343]	Корупція , ї, ж. Підкупність, продажність урядовців і громадських діячів
[36, с. 116]	Корупція (corruption; коррупция) — 1) підкуп; 2) продажність посадових осіб, громадських і політичних діячів
[37, с. 217; 38, с. 76]	Корупція (від лат. corruptio — підкуп) — підкуп державних, політичних, громадських діячів, посадових осіб державного апарату, вчинений особою в певних вузькокорпоративних (кланових) інтересах
[39, с. 86–87]	Корупція — негативне соціальне явище, яке передусім означає зловживання державною владою для власної вигоди і заподіює шкоду правовим і моральним засадам функціонування суспільства
[40, с. 275]	Корупція — це соціальне явище, якому властиві підкуп, продажність державних службовців та інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави, і на цій основі корисливе використання офіційних службових повноважень, пов'язаних із ними авторитету і можливостей в особистисних або вузько групових, корпоративних інтересах
[41, с. 406]	Корупція (лат. corruptio — псування, підкуп) — соціальне явище, яке охоплює всю сукупність корупційних діянь, пов'язаних із неправомірним використанням особами, уповноваженими на виконання функцій держави, наданої їм влади, службових повноважень, відповідних можливостей з метою задоволення інтересів власних чи третіх осіб, а також інших корупційних порушень, які створюють умови для вчинення корупційних діянь, або є приховуванням чи потуранням їм

ДОДАТКИ

Додаток А

Визначення поняття «корупція» у словниках та енциклопедичних виданнях*

Джерело	Характеристика
[35, с. 343]	Корупція , ї, ж. Підкупність, продажність урядовців і громадських діячів
[36, с. 116]	Корупція (corruption; коррупция) — 1) підкуп; 2) продажність посадових осіб, громадських і політичних діячів
[37, с. 217; 38, с. 76]	Корупція (від лат. corruptio — підкуп) — підкуп державних, політичних, громадських діячів, посадових осіб державного апарату, вчинений особою в певних вузькокорпоративних (кланових) інтересах
[39, с. 86–87]	Корупція — негативне соціальне явище, яке передусім означає зловживання державною владою для власної вигоди і заподіює шкоду правовим і моральним засадам функціонування суспільства
[40, с. 275]	Корупція — це соціальне явище, якому властиві підкуп, продажність державних службовців та інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави, і на цій основі корисливе використання офіційних службових повноважень, пов'язаних із ними авторитету і можливостей в особистисних або вузько групових, корпоративних інтересах
[41, с. 406]	Корупція (лат. corruptio — псування, підкуп) — соціальне явище, яке охоплює всю сукупність корупційних діянь, пов'язаних із неправомірним використанням особами, уповноваженими на виконання функцій держави, наданої їм влади, службових повноважень, відповідних можливостей з метою задоволення інтересів власних чи третіх осіб, а також інших корупційних порушень, які створюють умови для вчинення корупційних діянь, або є приховуванням чи потуранням їм

[42, с. 457]	Корупція , ї, ж. Діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг. // Пряме використання посадовою особою свого службового становища з метою особистого збагачення. // Підкупність, продажність урядовців і громадських діячів
[43, с. 98]	Корупція (лат. <i>corruptio</i> — підкуп, псування, занепад) — діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг
[44, с. 418]	Коррупция , ж. р., мн. ч. нет [нем. <i>Korruption</i> , фр. <i>corruption</i> , лат. <i>corruptio</i> , подкуп, упадок] — подкуп, получение должности лицами и политиками крупных взяток за содействие осуществлению чьих-либо целей, нередко незаконных
[45, с. 298]	Коррупция , -и, ж. (книжн.). Моральное разложение должностных лиц и политиков, выражающееся в незаконном обогащении, взяточничестве, хищении и срастании с мафиозными структурами
[46, с. 288–289]	Коррупция (от лат. <i>corruptio</i> — подкуп) — общественно опасное явление в сфере политики или государственного управления, выражающееся в умышленном использовании представителями власти своего служебного статуса для протиправного получения имущественных и неимущественных благ и преимуществ в любой форме, а равно подкуп этих лиц
[47, с. 153]	Коррупция — преступная деятельность в сфере политики или государственного управления, заключающаяся в использовании должностными лицами доверенных им прав и властных возможностей для личного обогащения

*Джерело: складено автором.

[42, с. 457]	Корупція , ї, ж. Діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг. // Пряме використання посадовою особою свого службового становища з метою особистого збагачення. // Підкупність, продажність урядовців і громадських діячів
[43, с. 98]	Корупція (лат. <i>corruptio</i> — підкуп, псування, занепад) — діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг
[44, с. 418]	Коррупция , ж. р., мн. ч. нет [нем. <i>Korruption</i> , фр. <i>corruption</i> , лат. <i>corruptio</i> , подкуп, упадок] — подкуп, получение должности лицами и политиками крупных взяток за содействие осуществлению чьих-либо целей, нередко незаконных
[45, с. 298]	Коррупция , -и, ж. (книжн.). Моральное разложение должностных лиц и политиков, выражающееся в незаконном обогащении, взяточничестве, хищении и срастании с мафиозными структурами
[46, с. 288–289]	Коррупция (от лат. <i>corruptio</i> — подкуп) — общественно опасное явление в сфере политики или государственного управления, выражающееся в умышленном использовании представителями власти своего служебного статуса для протиправного получения имущественных и неимущественных благ и преимуществ в любой форме, а равно подкуп этих лиц
[47, с. 153]	Коррупция — преступная деятельность в сфере политики или государственного управления, заключающаяся в использовании должностными лицами доверенных им прав и властных возможностей для личного обогащения

*Джерело: складено автором.

Додаток Б

Наукові підходи до визначення поняття «корупція»*

Джерело	Визначення
[53, с. 8]	Корупція — це соціальне явище, що полягає в порушенні правових і моральних норм заради отримання особистого нелегітимного доходу особами, яким доручено виконання обов'язків у сфері публічного управління
[54, с.39]	Корупція — це соціальне явище, яке складається із сукупності однорідних за суттю протиправних дій наділеної державою владно-управлінськими повноваженнями особи, які виражаються у навмисному діянні, що порушує вимоги законодавства, з метою отримання для себе або ближнього кола осіб матеріальних чи нематеріальних благ, задоволення інших суб'єктивних потреб
[55]	Корупція — це складне соціальне (а за своєю суттю асоціальне, аморальне і протиправне) явище, що виникає в процесі реалізації владних відносин уповноваженими на це особами, що використовують надану їм владу для задоволення особистих інтересів (інтересів третіх осіб), а також для створення умов здійснення корупційних дій, приховування цих дій та сприяння їм
[56, с. 501]	Корупція — це соціальне явище, яке характеризується підкупом-продажністю державних чи інших службовців і на цій підставі корисливим використанням ними в особистих або у вузькогрупових, корпоративних інтересах офіційних повноважень, пов'язаних з ними авторитету і можливостей
[57, с. 8]	Корупція — це соціальне явище, яке полягає в розкладанні влади, коли державні (муніципальні) службовці та інші особи, уповноважені на виконання державних функцій, використовують своє службове становище, статус і авторитет займаної посади в корисливих цілях для особистого збагачення або в групових інтересах
[2, с. 183]	Корупція — це складне соціально-психологічне (а за своєю суттю асоціальне, аморальне і протиправне) явище, що виникає в процесі реалізації владних відносин уповноваженими на це особами, які протиправно використовують надану їм владу для задоволення особистих інтересів (інтересів третіх осіб), а також для створення умов здійснення корупційних дій, приховування цих дій та сприяння їм

Додаток Б

Наукові підходи до визначення поняття «корупція»*

Джерело	Визначення
[53, с. 8]	Корупція — це соціальне явище, що полягає в порушенні правових і моральних норм заради отримання особистого нелегітимного доходу особами, яким доручено виконання обов'язків у сфері публічного управління
[54, с.39]	Корупція — це соціальне явище, яке складається із сукупності однорідних за суттю протиправних дій наділеної державою владно-управлінськими повноваженнями особи, які виражаються у навмисному діянні, що порушує вимоги законодавства, з метою отримання для себе або ближнього кола осіб матеріальних чи нематеріальних благ, задоволення інших суб'єктивних потреб
[55]	Корупція — це складне соціальне (а за своєю суттю асоціальне, аморальне і протиправне) явище, що виникає в процесі реалізації владних відносин уповноваженими на це особами, що використовують надану їм владу для задоволення особистих інтересів (інтересів третіх осіб), а також для створення умов здійснення корупційних дій, приховування цих дій та сприяння їм
[56, с. 501]	Корупція — це соціальне явище, яке характеризується підкупом-продажністю державних чи інших службовців і на цій підставі корисливим використанням ними в особистих або у вузькогрупових, корпоративних інтересах офіційних повноважень, пов'язаних з ними авторитету і можливостей
[57, с. 8]	Корупція — це соціальне явище, яке полягає в розкладанні влади, коли державні (муніципальні) службовці та інші особи, уповноважені на виконання державних функцій, використовують своє службове становище, статус і авторитет займаної посади в корисливих цілях для особистого збагачення або в групових інтересах
[2, с. 183]	Корупція — це складне соціально-психологічне (а за своєю суттю асоціальне, аморальне і протиправне) явище, що виникає в процесі реалізації владних відносин уповноваженими на це особами, які протиправно використовують надану їм владу для задоволення особистих інтересів (інтересів третіх осіб), а також для створення умов здійснення корупційних дій, приховування цих дій та сприяння їм

[58, с. 15]	Корупція — це складний соціальний феномен, що охоплює і злочинну, і неетичну поведінку, неналежне виконання посадових обов'язків з метою отримання корисливої вигоди, що полягає в розкладанні влади, коли державні (муніципальні) службовці та інші особи, уповноважені на виконання державних функцій, використовують своє службове становище, статус і авторитет займаної посади в корисливих цілях для особистого збагачення чи в групових інтересах
[59, с. 7]	Корупція — соціальне явище, що полягає в корисливому використанні посадовою особою органів державної влади і управління свого службового становища для особистого збагачення
[60, с. 101]	Корупція — це поширене деструктивне соціальне явище, різновид соціальної практики, що охоплює усю сукупність діянь, за які передбачається конституційна, кримінальна, цивільно-правова, адміністративна та дисциплінарна відповідальність (у тому числі порушення норм моралі) і полягає у задоволенні особами, які виконують публічні функції, приватних інтересів на підставі та завдяки цим функціям
[61, с. 12]	Корупція — це соціальне явище, яке охоплює всю сукупність корупційних діянь, пов'язаних з неправомірним використанням особами, уповноваженими на виконання функцій держави, наданої їм влади, службових повноважень, відповідних можливостей з метою задоволення особистих інтересів чи інтересів третіх осіб, а також інших корупційних правопорушень, у тому числі тих, які створюють умови для вчинення корупційних діянь чи є приховуванням їх або потуранням їм
[11, с. 285–286].	Корупція в органах публічної влади — це зловживання державною владою посадовою особою, а також керівником чи службовцем комерційної або іншої організації своїми управлінськими повноваженнями для одержання будь-яких незаконних вигод для себе чи інших осіб
[62, с. 27]	Корупція у сфері державної служби — це негативне соціальне явище, що полягає в порушенні державними службовцями правових, моральних норм, зловживанні владними повноваженнями заради особистої вигоди

[58, с. 15]	Корупція — це складний соціальний феномен, що охоплює і злочинну, і неетичну поведінку, неналежне виконання посадових обов'язків з метою отримання корисливої вигоди, що полягає в розкладанні влади, коли державні (муніципальні) службовці та інші особи, уповноважені на виконання державних функцій, використовують своє службове становище, статус і авторитет займаної посади в корисливих цілях для особистого збагачення чи в групових інтересах
[59, с. 7]	Корупція — соціальне явище, що полягає в корисливому використанні посадовою особою органів державної влади і управління свого службового становища для особистого збагачення
[60, с. 101]	Корупція — це поширене деструктивне соціальне явище, різновид соціальної практики, що охоплює усю сукупність діянь, за які передбачається конституційна, кримінальна, цивільно-правова, адміністративна та дисциплінарна відповідальність (у тому числі порушення норм моралі) і полягає у задоволенні особами, які виконують публічні функції, приватних інтересів на підставі та завдяки цим функціям
[61, с. 12]	Корупція — це соціальне явище, яке охоплює всю сукупність корупційних діянь, пов'язаних з неправомірним використанням особами, уповноваженими на виконання функцій держави, наданої їм влади, службових повноважень, відповідних можливостей з метою задоволення особистих інтересів чи інтересів третіх осіб, а також інших корупційних правопорушень, у тому числі тих, які створюють умови для вчинення корупційних діянь чи є приховуванням їх або потуранням їм
[11, с. 285–286].	Корупція в органах публічної влади — це зловживання державною владою посадовою особою, а також керівником чи службовцем комерційної або іншої організації своїми управлінськими повноваженнями для одержання будь-яких незаконних вигод для себе чи інших осіб
[62, с. 27]	Корупція у сфері державної служби — це негативне соціальне явище, що полягає в порушенні державними службовцями правових, моральних норм, зловживанні владними повноваженнями заради особистої вигоди

[63 , с. 13]	Корупція — це явище в сфері соціального управління, що виражається у зловживанні суб'єктами управління своїми владними повноваженнями шляхом їх використання в особистих (в широкому сенсі — індивідуальних і групових, матеріальних та інших) цілях
[64 , с. 10]	Корупція — це використання державними, муніципальними або іншими публічними службовцями (у тому числі депутатами і суддями) або службовцями комерційних чи інших організацій (у тому числі міжнародних) свого статусу для незаконного отримання будь-яких благ (майна, прав на нього, послуг чи пільг, у тому числі немайнового характеру) або надання останнім таких переваг
[65 , с. 26]	Корупція — це використання суб'єктом управління своїх владних повноважень всупереч інтересам служби з особистої зацікавленості
[66 , с. 30]	Корупція передбачає розкладання управлінського апарату, засноване на використанні чиновниками свого службового становища в корисливих цілях
[67]	Корупція — це суспільне явище яке охоплює всю сукупність корупційних діянь, пов'язаних із неправомірним використанням особами, уповноваженими на виконання функцій держави, наданої їм влади, службових повноважень, відповідних можливостей з метою задоволення інтересів власних чи третіх осіб, а також інших корупційних порушень, які створюють умови для вчинення корупційних діянь, або є приховуванням чи потуранням їм
[68, с. 10–11]	Корупція — це незаконне прийняття майнових та немайнових послуг, благ і переваг особами, що уповноважені на виконання державних функцій, або особами, що відповідно до закону прирівнюються до них, з використанням свого правового статусу та пов'язаних з ним можливостей, а також підкуп зазначених осіб шляхом незаконного надання їм фізичними та уповноваженими представниками юридичних осіб цих благ, послуг та переваг з метою отримання від осіб, уповноважених на виконання державних функцій, або осіб, що прирівнюються до них певних привілеїв

[63 , с. 13]	Корупція — це явище в сфері соціального управління, що виражається у зловживанні суб'єктами управління своїми владними повноваженнями шляхом їх використання в особистих (в широкому сенсі — індивідуальних і групових, матеріальних та інших) цілях
[64 , с. 10]	Корупція — це використання державними, муніципальними або іншими публічними службовцями (у тому числі депутатами і суддями) або службовцями комерційних чи інших організацій (у тому числі міжнародних) свого статусу для незаконного отримання будь-яких благ (майна, прав на нього, послуг чи пільг, у тому числі немайнового характеру) або надання останнім таких переваг
[65 , с. 26]	Корупція — це використання суб'єктом управління своїх владних повноважень всупереч інтересам служби з особистої зацікавленості
[66 , с. 30]	Корупція передбачає розкладання управлінського апарату, засноване на використанні чиновниками свого службового становища в корисливих цілях
[67]	Корупція — це суспільне явище яке охоплює всю сукупність корупційних діянь, пов'язаних із неправомірним використанням особами, уповноваженими на виконання функцій держави, наданої їм влади, службових повноважень, відповідних можливостей з метою задоволення інтересів власних чи третіх осіб, а також інших корупційних порушень, які створюють умови для вчинення корупційних діянь, або є приховуванням чи потуранням їм
[68, с. 10–11]	Корупція — це незаконне прийняття майнових та немайнових послуг, благ і переваг особами, що уповноважені на виконання державних функцій, або особами, що відповідно до закону прирівнюються до них, з використанням свого правового статусу та пов'язаних з ним можливостей, а також підкуп зазначених осіб шляхом незаконного надання їм фізичними та уповноваженими представниками юридичних осіб цих благ, послуг та переваг з метою отримання від осіб, уповноважених на виконання державних функцій, або осіб, що прирівнюються до них певних привілеїв

[69, с. 356]	Корупція — це явище, яке охоплює всю сукупність корупційних діянь, пов'язаних з протиправним використанням публічною чи приватною службовою особою повноважень чи пов'язаних з цим можливостей в особистих інтересах чи інтересах третіх осіб, з метою незаконного одержання благ майнового чи немайнового характеру для себе та/або інших осіб, а також відповідно неправомірне надання таких благ
[70, с. 14]	Корупція — це об'єкт впливу правоохоронної системи сукупністю різних за своїм характером, але єдиних за своєю сукупністю корупційних діянь, насамперед, злочинів, проступків і дисциплінарних правопорушень, що у сукупності створюють загрозу національній безпеці держави, порушують основні права і свободи людини, які згідно з чинним законодавством, самостійно або спільно зобов'язані попереджувати, виявляти та припиняти правоохоронні органи України
[71, с. 345]	Корупція — це протиправна діяльність (дія або бездіяльність), яка полягає у використанні посадовою особою наданих повноважень з метою незаконного досягнення особистих і (або) майнових інтересів
[72, с. 30]	Корупція в ОВС — це соціальне явище, що охоплює всю сукупність діянь, пов'язаних із неправомірним використанням працівниками, уповноваженими на виконання функцій держави, наданої їм влади, посадових повноважень, відповідних можливостей з метою задоволення особистих інтересів чи інтересів третіх осіб, а також інших правопорушень, у тому числі тих, які створюють умови для вчинення корупційних діянь чи є приховуванням їх або потурання їм
[73, с. 6]	Корупція — це процес протиправної поведінки, в якій беруть участь офіційні особи, що займають посади в усіх гілках державної влади, комерційних і кооперативних структурах і торгують наданими їм повноваженнями за різного роду винагороду, послуги, блага тощо, яка розкладає державні та недержавні структури, установи, управлінський апарат, перетворюючи їх у служницю злочинного світу, внаслідок чого корупція стала соціальною патологією

[69, с. 356]	Корупція — це явище, яке охоплює всю сукупність корупційних діянь, пов'язаних з протиправним використанням публічною чи приватною службовою особою повноважень чи пов'язаних з цим можливостей в особистих інтересах чи інтересах третіх осіб, з метою незаконного одержання благ майнового чи немайнового характеру для себе та/або інших осіб, а також відповідно неправомірне надання таких благ
[70, с. 14]	Корупція — це об'єкт впливу правоохоронної системи сукупністю різних за своїм характером, але єдиних за своєю сукупністю корупційних діянь, насамперед, злочинів, проступків і дисциплінарних правопорушень, що у сукупності створюють загрозу національній безпеці держави, порушують основні права і свободи людини, які згідно з чинним законодавством, самостійно або спільно зобов'язані попереджувати, виявляти та припиняти правоохоронні органи України
[71, с. 345]	Корупція — це протиправна діяльність (дія або бездіяльність), яка полягає у використанні посадовою особою наданих повноважень з метою незаконного досягнення особистих і (або) майнових інтересів
[72, с. 30]	Корупція в ОВС — це соціальне явище, що охоплює всю сукупність діянь, пов'язаних із неправомірним використанням працівниками, уповноваженими на виконання функцій держави, наданої їм влади, посадових повноважень, відповідних можливостей з метою задоволення особистих інтересів чи інтересів третіх осіб, а також інших правопорушень, у тому числі тих, які створюють умови для вчинення корупційних діянь чи є приховуванням їх або потурання їм
[73, с. 6]	Корупція — це процес протиправної поведінки, в якій беруть участь офіційні особи, що займають посади в усіх гілках державної влади, комерційних і кооперативних структурах і торгують наданими їм повноваженнями за різного роду винагороду, послуги, блага тощо, яка розкладає державні та недержавні структури, установи, управлінський апарат, перетворюючи їх у служницю злочинного світу, внаслідок чого корупція стала соціальною патологією

[74, с. 10]	Коррупция — это использование государственными, муниципальными или иными публичными служащими (в том числе депутатами и судьями) либо служащими коммерческих или иных организаций (в том числе международных) своего статуса для незаконного получения каких-либо благ (имущества, прав на него, услуг или льгот, в том числе неимущественного характера) либо предоставление последним таких преимуществ
[75, с. 708]	Корупція — явище таких підкупу-продажності, коли один суб'єкт, що займає певне службове становище, наділений певними повноваженнями, який підкупляється іншим суб'єктом для того, щоб відповідне службове становище і повноваження були використані в інтересах підкупляючої сторони
[76, с. 318]	Корупція в широкому розумінні — це соціальне явище, яке уразило державний апарат влади, що полягає в розкладанні влади, умисному використанні державними службовцями, службовцями органів місцевого самоврядування, іншими особами, уповноваженими на виконання державних функцій, свого службового становища, статусу й авторитету займаної посади в корисних цілях для особистого збагачення чи в групових інтересах

*Джерело: складено автором.

[74, с. 10]	Коррупция — это использование государственными, муниципальными или иными публичными служащими (в том числе депутатами и судьями) либо служащими коммерческих или иных организаций (в том числе международных) своего статуса для незаконного получения каких-либо благ (имущества, прав на него, услуг или льгот, в том числе неимущественного характера) либо предоставление последним таких преимуществ
[75, с. 708]	Корупція — явище таких підкупу-продажності, коли один суб'єкт, що займає певне службове становище, наділений певними повноваженнями, який підкупляється іншим суб'єктом для того, щоб відповідне службове становище і повноваження були використані в інтересах підкупляючої сторони
[76, с. 318]	Корупція в широкому розумінні — це соціальне явище, яке уразило державний апарат влади, що полягає в розкладанні влади, умисному використанні державними службовцями, службовцями органів місцевого самоврядування, іншими особами, уповноваженими на виконання державних функцій, свого службового становища, статусу й авторитету займаної посади в корисних цілях для особистого збагачення чи в групових інтересах

*Джерело: складено автором.

Додаток В

Визначення поняття «корупція»
у законодавстві пострадянських країн *

Джерело	Характеристика
Закон Грузії «О несовместимости интересов и коррупции на публичной службе»	Коррупцией на публичной службе является использование должностным лицом должности или связанных с ней возможностей в целях извлечения запрещенных законом имущественных или иных благ, а также передача ему этих благ или содействие в их получении или узаконивании (с. 3)
Закон Республики Башкортостан «О борьбе с коррупцией»	Коррупция — использование лицами, уполномоченными на реализацию функций органов государственной власти, управления, органов правосудия, надзора и контроля, а также должностными лицами, наделенными организационно-распорядительными или административно-хозяйственными полномочиями в сферах исполнения действующего законодательства, своего официального положения и связанных с ним возможностей для протиправного, вопреки интересам службы или деятельности, получения материальных, иных благ и преимуществ или удовлетворения иной заинтересованности посредством принятия неправомερных актов, совершения незаконных действий или бездействия, а равно непредусмотренное законами предоставление им этих благ и преимуществ физическими и юридическими лицами (ст. 3)
Закон Литовской Республики «О предупреждении коррупции»	Коррупция — это протиправное использование своего служебного положения должностным лицом с целью получения выгоды материального или другого характера (ст. 2)

Додаток В

Визначення поняття «корупція»
у законодавстві пострадянських країн *

Джерело	Характеристика
Закон Грузії «О несовместимости интересов и коррупции на публичной службе»	Коррупцией на публичной службе является использование должностным лицом должности или связанных с ней возможностей в целях извлечения запрещенных законом имущественных или иных благ, а также передача ему этих благ или содействие в их получении или узаконивании (с. 3)
Закон Республики Башкортостан «О борьбе с коррупцией»	Коррупция — использование лицами, уполномоченными на реализацию функций органов государственной власти, управления, органов правосудия, надзора и контроля, а также должностными лицами, наделенными организационно-распорядительными или административно-хозяйственными полномочиями в сферах исполнения действующего законодательства, своего официального положения и связанных с ним возможностей для протиправного, вопреки интересам службы или деятельности, получения материальных, иных благ и преимуществ или удовлетворения иной заинтересованности посредством принятия неправомερных актов, совершения незаконных действий или бездействия, а равно непредусмотренное законами предоставление им этих благ и преимуществ физическими и юридическими лицами (ст. 3)
Закон Литовской Республики «О предупреждении коррупции»	Коррупция — это протиправное использование своего служебного положения должностным лицом с целью получения выгоды материального или другого характера (ст. 2)

Закон Республики Казахстан «О борьбе с коррупцией»	Под коррупцией понимается не предусмотренное законом принятие лично или через посредников имущественных благ и претмуществ лицами, выполняющими государственные функции, а также лицами, приравненными к ним, с использованием своих должностных полномочий и связанных с ними возможностей либо иное использование ими своих полномочий для получения имущественной выгоды, а равно подкуп данных лиц путем противоправного предоставления им физическими и юридическими лицами указанных благ и преимуществ (ст. 2)
Закон Кыргызской Республики «О противодействии коррупции»	Коррупция — умышленные деяния, состоящие в создании противоправной устойчивой связи одного или нескольких должностных лиц, обладающих властными полномочиями, с отдельными лицами или группировками в целях незаконного получения материальных, любых иных благ и преимуществ, а также предоставление ими этих благ и преимуществ физическим и юридическим лицам, создающие угрозу интересам общества или государства (ст. 1)
Закон Республики Беларусь «О борьбе с коррупцией»	Коррупция — умышленное использование государственным должностным или приравненным к нему лицом либо иностранным должностным лицом своего служебного положения и связанных с ним возможностей, сопряженное с протиправным получением имущества или другой выгоды в виде услуги, покровительства, обещания преимущества для себя или третьих лиц, а равно подкуп государственного должностного или приравненного к нему лица либо иностранного должностного лица путем предоставления им имущества или другой выгоды в виде услуги, покровительства, обещания имущества для них или для третьих лиц с тем, чтобы это государственное должностное или приравненное к нему лицо либо иностранное должностное лицо совершили действия или воздержались от их совершения при использовании своих служебных (трудовых) обязанностей (ст. 1)

Закон Республики Казахстан «О борьбе с коррупцией»	Под коррупцией понимается не предусмотренное законом принятие лично или через посредников имущественных благ и претмуществ лицами, выполняющими государственные функции, а также лицами, приравненными к ним, с использованием своих должностных полномочий и связанных с ними возможностей либо иное использование ими своих полномочий для получения имущественной выгоды, а равно подкуп данных лиц путем противоправного предоставления им физическими и юридическими лицами указанных благ и преимуществ (ст. 2)
Закон Кыргызской Республики «О противодействии коррупции»	Коррупция — умышленные деяния, состоящие в создании противоправной устойчивой связи одного или нескольких должностных лиц, обладающих властными полномочиями, с отдельными лицами или группировками в целях незаконного получения материальных, любых иных благ и преимуществ, а также предоставление ими этих благ и преимуществ физическим и юридическим лицам, создающие угрозу интересам общества или государства (ст. 1)
Закон Республики Беларусь «О борьбе с коррупцией»	Коррупция — умышленное использование государственным должностным или приравненным к нему лицом либо иностранным должностным лицом своего служебного положения и связанных с ним возможностей, сопряженное с протиправным получением имущества или другой выгоды в виде услуги, покровительства, обещания преимущества для себя или третьих лиц, а равно подкуп государственного должностного или приравненного к нему лица либо иностранного должностного лица путем предоставления им имущества или другой выгоды в виде услуги, покровительства, обещания имущества для них или для третьих лиц с тем, чтобы это государственное должностное или приравненное к нему лицо либо иностранное должностное лицо совершили действия или воздержались от их совершения при использовании своих служебных (трудовых) обязанностей (ст. 1)

Закон Республики Татарстан «О противодействии коррупции в Республике Татарстан»	Коррупция — незаконное принятие либо извлечение в своих интересах, а равно в интересах иных лиц, лично или через посредников имущественных благ и преимуществ лицами, замещающими государственные должности, а равно должности государственной гражданской службы или муниципальной службы, с использованием своих должностных полномочий и связанных с ними возможностей, а равно подкуп данных лиц путем противоправного предоставления им физическими и юридическими лицами указанных благ и преимуществ (ст. 1)
Федеральный закон Российской Федерации «О противодействии коррупции»	Коррупция: а) злоупотребление служебным положением, дача взятки, получение взятки, злоупотребление полномочиями, коммерческий подкуп либо иное незаконное использование физическим лицом своего должностного положения вопреки законным интересам общества и государства в целях получения выгоды в виде денег, ценностей, иного имущества или услуг имущественного характера, иных имущественных прав для себя или для третьих лиц либо незаконное предоставление такой выгоды указанному лицу другими физическими лицами; б) совершение деяний, указанных в подпункте «а» настоящего пункта, от имени или в интересах юридического лица (ст. 1)
Закон Республики Молдова «О предупреждении коррупции и борьбе с ней»	Коррупция — любое незаконное использование лицом, обладающим публичным статусом, своей должности для получения материальных благ или непричитающейся выгоды для себя или для другого лица вопреки законным интересам общества и государства либо незаконное предоставление другому лицу материальных благ или непричитающейся выгоды (ст. 2)

Закон Республики Татарстан «О противодействии коррупции в Республике Татарстан»	Коррупция — незаконное принятие либо извлечение в своих интересах, а равно в интересах иных лиц, лично или через посредников имущественных благ и преимуществ лицами, замещающими государственные должности, а равно должности государственной гражданской службы или муниципальной службы, с использованием своих должностных полномочий и связанных с ними возможностей, а равно подкуп данных лиц путем противоправного предоставления им физическими и юридическими лицами указанных благ и преимуществ (ст. 1)
Федеральный закон Российской Федерации «О противодействии коррупции»	Коррупция: а) злоупотребление служебным положением, дача взятки, получение взятки, злоупотребление полномочиями, коммерческий подкуп либо иное незаконное использование физическим лицом своего должностного положения вопреки законным интересам общества и государства в целях получения выгоды в виде денег, ценностей, иного имущества или услуг имущественного характера, иных имущественных прав для себя или для третьих лиц либо незаконное предоставление такой выгоды указанному лицу другими физическими лицами; б) совершение деяний, указанных в подпункте «а» настоящего пункта, от имени или в интересах юридического лица (ст. 1)
Закон Республики Молдова «О предупреждении коррупции и борьбе с ней»	Коррупция — любое незаконное использование лицом, обладающим публичным статусом, своей должности для получения материальных благ или непричитающейся выгоды для себя или для другого лица вопреки законным интересам общества и государства либо незаконное предоставление другому лицу материальных благ или непричитающейся выгоды (ст. 2)

Закон Азербайджанской Республики «О борьбе с коррупцией»	Коррупция — незаконное получение должностными лицами материальных и прочих благ, льгот или привилегий с использованием своего статуса, статуса представляемого ими органа, должностных полномочий или возможностей, а также привлечение физическими и юридическими лицами данных должностных лиц на свою сторону путем незаконного предложения или обещания либо передачи им отмеченных материальных и прочих благ, льгот или привилегий (ст. 1)
Закон Республики Таджикистан «О борьбе с коррупцией»	Коррупция — деяния (действие или бездействие) лиц, уполномоченных на выполнение государственных функций, или приравненных к ним лиц, направленные на использование своего положения и связанных с ним возможностей для получения не предусмотренных законами материальных и нематериальных благ и преимуществ, иных льгот в свою пользу или других лиц, а также обещание, предложение или предоставление указанным лицам этих благ и преимуществ в целях их склонения или их вознаграждения за такие деяния (действие или бездействие) в пользу физических или юридических лиц (ст. 1)
Закон Латвийской Республики «О бюро по предотвращению и борьбе с коррупцией»	Коррупцией является взяточничество или любое иное действие государственного должностного лица, направленное на то, чтобы с использованием служебного положения, своих полномочий или с превышением их получить незаслуженное благо для себя или других лиц (ст. 1)
Закон Туркменистана «О противодействии коррупции»	Коррупция — получение лично или через посредников государственными служащими для себя или для третьих лиц выгоды в виде денег, ценностей, иного имущества или услуг имущественного характера, иных имущественных прав с использованием ими должностных полномочий или связанных с ними возможностей, а равно подкуп указанных лиц путём незаконного предоставления им такой выгоды другими физическими лицами, а также совершение вышеуказанных действий от имени или в интересах юридического лица (ст. 3)

*Джерело: складено автором.

Закон Азербайджанской Республики «О борьбе с коррупцией»	Коррупция — незаконное получение должностными лицами материальных и прочих благ, льгот или привилегий с использованием своего статуса, статуса представляемого ими органа, должностных полномочий или возможностей, а также привлечение физическими и юридическими лицами данных должностных лиц на свою сторону путем незаконного предложения или обещания либо передачи им отмеченных материальных и прочих благ, льгот или привилегий (ст. 1)
Закон Республики Таджикистан «О борьбе с коррупцией»	Коррупция — деяния (действие или бездействие) лиц, уполномоченных на выполнение государственных функций, или приравненных к ним лиц, направленные на использование своего положения и связанных с ним возможностей для получения не предусмотренных законами материальных и нематериальных благ и преимуществ, иных льгот в свою пользу или других лиц, а также обещание, предложение или предоставление указанным лицам этих благ и преимуществ в целях их склонения или их вознаграждения за такие деяния (действие или бездействие) в пользу физических или юридических лиц (ст. 1)
Закон Латвийской Республики «О бюро по предотвращению и борьбе с коррупцией»	Коррупцией является взяточничество или любое иное действие государственного должностного лица, направленное на то, чтобы с использованием служебного положения, своих полномочий или с превышением их получить незаслуженное благо для себя или других лиц (ст. 1)
Закон Туркменистана «О противодействии коррупции»	Коррупция — получение лично или через посредников государственными служащими для себя или для третьих лиц выгоды в виде денег, ценностей, иного имущества или услуг имущественного характера, иных имущественных прав с использованием ими должностных полномочий или связанных с ними возможностей, а равно подкуп указанных лиц путём незаконного предоставления им такой выгоды другими физическими лицами, а также совершение вышеуказанных действий от имени или в интересах юридического лица (ст. 3)

*Джерело: складено автором.

Додаток Г

Визначення поняття «фактор» у словниках і довідковій літературі*

Джерело	Характеристика
[209, с. 781]	Фактор — істотне об'єктивне причинне явище або процес у виробництві, під впливом якого змінюється рівень його ефективності
[42, с. 1314]	Фактор — умова, рушійна сила будь-якого процесу, явище; чинник
[202, с. 374]	Фактор (лат. factor — той, що робить) — причина, умова чи рушійна сила певного процесу або явища, що визначає його окремі аспекти або характер загалом
[210, с. 327]	Фактор — чинник, рушійна сила. Фактор (англ. factor) — фірма, яка купує рахунки дебіторів дешевше за їхню номінальну вартість і бере грошову плату за збір рахунків
[211, с. 604]	Фактор [фактор] (англ. factor — посередник, від лат. factor — той, що робить, від facio — роблю) — 1. Умова, рушійна сила, причина будь-якого процесу. 2. Фгент, якому доручається продавати товар і якого наділено у зв'язку з цим значними повноваженнями. 3. Один з основних ресурсів виробничої діяльності підприємства й економіки в цілому (земля, праця, капітал, підприємництво); рушійна сила економічних, виробничих процесів, що справляє значний вплив на результати економічної діяльності
[212, с. 492]	Фактор (англ. factor — посередник, агент) — 1) один з основних видів речових і людських ресурсів в економіці країни загалом і на окремому підприємстві зокрема, що бере участь у виробництві споживчої вартості, чинить вплив на таку діяльність
[213, с. 207]	Фактор психологічний (лат. factor — виготовляючий) — будь-яке психічне явище, що стає рушійною силою другого явища
[214, с. 386].	Фактор (от лат. factor — делающий, производящий) — англ. factor; нем. Faktor; фр. facteur; чешск. faktor движущая сила, причина к.-л. процесса, явления; существенное обстоятельство в к.-л. процессе, явлении
[215, с. 724]	Фактор (factor) — 1) причина, движущая сила, ресурс какого-либо процесса. Явление, определяющее характер или отдельные черты этого процесса
[216, с. 773]	Фактор (англ. factor — агент, посредник) — 1) один из основных ресурсов производственной деятельности предприятия и экономики в целом (земля, труд, капитал предпринимательство); движущая сила экономических, производственных процессов, оказывающая влияние на результат производственной, экономической деятельности

*Джерело: складено автором.

Додаток Г

Визначення поняття «фактор» у словниках і довідковій літературі*

Джерело	Характеристика
[209, с. 781]	Фактор — істотне об'єктивне причинне явище або процес у виробництві, під впливом якого змінюється рівень його ефективності
[42, с. 1314]	Фактор — умова, рушійна сила будь-якого процесу, явище; чинник
[202, с. 374]	Фактор (лат. factor — той, що робить) — причина, умова чи рушійна сила певного процесу або явища, що визначає його окремі аспекти або характер загалом
[210, с. 327]	Фактор — чинник, рушійна сила. Фактор (англ. factor) — фірма, яка купує рахунки дебіторів дешевше за їхню номінальну вартість і бере грошову плату за збір рахунків
[211, с. 604]	Фактор [фактор] (англ. factor — посередник, від лат. factor — той, що робить, від facio — роблю) — 1. Умова, рушійна сила, причина будь-якого процесу. 2. Фгент, якому доручається продавати товар і якого наділено у зв'язку з цим значними повноваженнями. 3. Один з основних ресурсів виробничої діяльності підприємства й економіки в цілому (земля, праця, капітал, підприємництво); рушійна сила економічних, виробничих процесів, що справляє значний вплив на результати економічної діяльності
[212, с. 492]	Фактор (англ. factor — посередник, агент) — 1) один з основних видів речових і людських ресурсів в економіці країни загалом і на окремому підприємстві зокрема, що бере участь у виробництві споживчої вартості, чинить вплив на таку діяльність
[213, с. 207]	Фактор психологічний (лат. factor — виготовляючий) — будь-яке психічне явище, що стає рушійною силою другого явища
[214, с. 386].	Фактор (от лат. factor — делающий, производящий) — англ. factor; нем. Faktor; фр. facteur; чешск. faktor движущая сила, причина к.-л. процесса, явления; существенное обстоятельство в к.-л. процессе, явлении
[215, с. 724]	Фактор (factor) — 1) причина, движущая сила, ресурс какого-либо процесса. Явление, определяющее характер или отдельные черты этого процесса
[216, с. 773]	Фактор (англ. factor — агент, посредник) — 1) один из основных ресурсов производственной деятельности предприятия и экономики в целом (земля, труд, капитал предпринимательство); движущая сила экономических, производственных процессов, оказывающая влияние на результат производственной, экономической деятельности

*Джерело: складено автором.

Додаток Д
Огляд визначень поняття «корупційні ризики»*

Джерело	Характеристика
[361]	Корупційні ризики — це сукупність правових, організаційних та інших факторів і причин, які породжують, заохочують (стимулюють) осіб до скоєння корупційних правопорушень під час виконання ними функцій держави або місцевого самоврядування
[71, с. 344]	Корупційні ризики — правові, організаційні та інші фактори й причини, які породжують, заохочують (стимулюють) корупцію у сферах надання адміністративних послуг та контролю-наглядової діяльності держави.
[353, с. 11]	Корупційний ризик — це умови виконання своїх повноважень (функцій) учасниками відповідних процедур (суб'єктами правозастосовної діяльності), що мають реальну чи потенційну можливість впливати на виникнення практик, тобто умови, що мають (чи можуть за певних умов набути) корупційо-генний характер
[362, с. 77]	Корупційні ризики — це закладені в системі державного та муніципального управління можливості для дії/бездіяльності посадових осіб з метою незаконного вилучення матеріальної та іншої вигоди при виконанні своїх посадових повноважень і завдають шкоди державним та громадським інтересам
[363, с. 82]	Корупційні ризики — це система факторів (явищ, обставин), що спонукають (можуть спонукати) посадових осіб органів публічної адміністрації, фізичних та юридичних осіб до вчинення корупційних правопорушень
[347, с. 8]	Корупційні ризики — це правові, організаційні та інші фактори та причини, які породжують, заохочують (стимулюють) корупцію у сферах надання адміністративних послуг і контролю-наглядової діяльності держави
[364, с. 15]	Корупційні ризики у діяльності ДМС України являють собою ймовірність вчинення корупційних діянь з їх корисливими наслідками працівниками митних органів за конкретний проміжок часу.
[183, с. 39]	Корупційні ризики в кримінально-виконавчій системі розглядаються в якості обставин, що сприяють вчиненню корупційних злочинів.
[365, с. 38]	Корупційний ризик — це, ситуація що об'єктивно склалася або суб'єктивно створена, яка може потенційно призвести або реально призводить до вчинення корупційного правопорушення

*Джерело: складено автором.

Додаток Д
Огляд визначень поняття «корупційні ризики»*

Джерело	Характеристика
[361]	Корупційні ризики — це сукупність правових, організаційних та інших факторів і причин, які породжують, заохочують (стимулюють) осіб до скоєння корупційних правопорушень під час виконання ними функцій держави або місцевого самоврядування
[71, с. 344]	Корупційні ризики — правові, організаційні та інші фактори й причини, які породжують, заохочують (стимулюють) корупцію у сферах надання адміністративних послуг та контролю-наглядової діяльності держави.
[353, с. 11]	Корупційний ризик — це умови виконання своїх повноважень (функцій) учасниками відповідних процедур (суб'єктами правозастосовної діяльності), що мають реальну чи потенційну можливість впливати на виникнення практик, тобто умови, що мають (чи можуть за певних умов набути) корупційо-генний характер
[362, с. 77]	Корупційні ризики — це закладені в системі державного та муніципального управління можливості для дії/бездіяльності посадових осіб з метою незаконного вилучення матеріальної та іншої вигоди при виконанні своїх посадових повноважень і завдають шкоди державним та громадським інтересам
[363, с. 82]	Корупційні ризики — це система факторів (явищ, обставин), що спонукають (можуть спонукати) посадових осіб органів публічної адміністрації, фізичних та юридичних осіб до вчинення корупційних правопорушень
[347, с. 8]	Корупційні ризики — це правові, організаційні та інші фактори та причини, які породжують, заохочують (стимулюють) корупцію у сферах надання адміністративних послуг і контролю-наглядової діяльності держави
[364, с. 15]	Корупційні ризики у діяльності ДМС України являють собою ймовірність вчинення корупційних діянь з їх корисливими наслідками працівниками митних органів за конкретний проміжок часу.
[183, с. 39]	Корупційні ризики в кримінально-виконавчій системі розглядаються в якості обставин, що сприяють вчиненню корупційних злочинів.
[365, с. 38]	Корупційний ризик — це, ситуація що об'єктивно склалася або суб'єктивно створена, яка може потенційно призвести або реально призводить до вчинення корупційного правопорушення

*Джерело: складено автором.

Додаток Е

Визначення поняття «ризик» у словниках і довідковій літературі*

Джерело	Характеристика
[212, с. 244]	Ризик — непередбачуваність і можливість настання подій з негативними наслідками (зазнати збитків втратити вигоду тощо)
[36, с. 181]	Ризик (risk; риск) — імовірність настання події, пов'язаної з можливими фінансовими втратами чи іншими негативними наслідками для діяльності підприємства (компанії)
[39, с. 214–215]	Ризик — атрибут прийняття рішення у ситуації невизначеності
[211, с. 512]	Ризик (риск) — небезпечність виникнення непередбачених втрат очікуваного прибутку, доходу, майна, коштів у зв'язку з випадковою зміною умов економічної діяльності, несприятливих обставин
[33, с. 317–318]	Ризики у праві (франц. risque, італ. rischo — ризик, безпека, від пізнюлат. risicare — обгинати виступ) — небезпечність виникнення непередбачених витрат очікуваного прибутку, доходу, майна, коштів у зв'язку з випадковою зміною умов економічної діяльності, несприятливими обставинами або дією непереборної сили; ступінь імовірності певної негативної події, яка може відбутися у певний час або за певних обставин, тобто можлива подія, поява якої має ймовірний і випадковий характер та зумовлює небажані наслідки для учасника відповідних правовідносин
[373, с. 302]	Ризик — ситуативні дії суб'єкта, спрямовані на досягнення привабливої мети, які гарантують успіх. Їх реалізація пов'язана з елементами безпеки чи неуспіху.
[374, с. 316]	Ризик (пізнюлат. risicare — обгинати виступ) — об'єктивно-суб'єктивна категорія, пов'язана з подоланням випадковості, конфліктності, невизначеності в ситуації неминучого вибору
[34, с. 247]	Ризик — 1) безпека несприятливого наслідку на одне явище, що очікується, тобто імовірність збитків або упущення зиску в будь-якій сфері діяльності; 2) об'єкт страхування; 3) дія навманя з надією на щасливий наслідок.
[215, с. 578]	Риск (risk) — опасность потери запланированной доходности проекта как за счет увеличения затрат проекта, так и за счет нереализации на практике прогноза получения выручки
[216, с. 620]	Риск — случайности или опасности, которые носят возможный, а не неизбежный характер и могут являться причинами убытков...
[375, с. 337]	Риск — действие, направленное на привлекательную цель, достижение которой сопряжено с элементами опасности, угрозой потери и неуспеха
[214, с. 305]	Риск — англ. risk; нем. Risiko/Wagnis; фр. risque; чешск. riziko. 1. Возможная опасность. 2. Ситуативная характеристика деятельности, состоящая в неопределенности ее исхода и возможных неблагоприятных последствий в случае неуспеха

*Джерело: складено автором.

Додаток Е

Визначення поняття «ризик» у словниках і довідковій літературі*

Джерело	Характеристика
[212, с. 244]	Ризик — непередбачуваність і можливість настання подій з негативними наслідками (зазнати збитків втратити вигоду тощо)
[36, с. 181]	Ризик (risk; риск) — імовірність настання події, пов'язаної з можливими фінансовими втратами чи іншими негативними наслідками для діяльності підприємства (компанії)
[39, с. 214–215]	Ризик — атрибут прийняття рішення у ситуації невизначеності
[211, с. 512]	Ризик (риск) — небезпечність виникнення непередбачених втрат очікуваного прибутку, доходу, майна, коштів у зв'язку з випадковою зміною умов економічної діяльності, несприятливих обставин
[33, с. 317–318]	Ризики у праві (франц. risque, італ. rischo — ризик, безпека, від пізнюлат. risicare — обгинати виступ) — небезпечність виникнення непередбачених витрат очікуваного прибутку, доходу, майна, коштів у зв'язку з випадковою зміною умов економічної діяльності, несприятливими обставинами або дією непереборної сили; ступінь імовірності певної негативної події, яка може відбутися у певний час або за певних обставин, тобто можлива подія, поява якої має ймовірний і випадковий характер та зумовлює небажані наслідки для учасника відповідних правовідносин
[373, с. 302]	Ризик — ситуативні дії суб'єкта, спрямовані на досягнення привабливої мети, які гарантують успіх. Їх реалізація пов'язана з елементами безпеки чи неуспіху.
[374, с. 316]	Ризик (пізнюлат. risicare — обгинати виступ) — об'єктивно-суб'єктивна категорія, пов'язана з подоланням випадковості, конфліктності, невизначеності в ситуації неминучого вибору
[34, с. 247]	Ризик — 1) безпека несприятливого наслідку на одне явище, що очікується, тобто імовірність збитків або упущення зиску в будь-якій сфері діяльності; 2) об'єкт страхування; 3) дія навманя з надією на щасливий наслідок.
[215, с. 578]	Риск (risk) — опасность потери запланированной доходности проекта как за счет увеличения затрат проекта, так и за счет нереализации на практике прогноза получения выручки
[216, с. 620]	Риск — случайности или опасности, которые носят возможный, а не неизбежный характер и могут являться причинами убытков...
[375, с. 337]	Риск — действие, направленное на привлекательную цель, достижение которой сопряжено с элементами опасности, угрозой потери и неуспеха
[214, с. 305]	Риск — англ. risk; нем. Risiko/Wagnis; фр. risque; чешск. riziko. 1. Возможная опасность. 2. Ситуативная характеристика деятельности, состоящая в неопределенности ее исхода и возможных неблагоприятных последствий в случае неуспеха

*Джерело: складено автором.

Додаток Є

Наукові підходи визначення поняття «ризик» *

Джерело	Визначення
[379]	Ризик — це об'єктивно-суб'єктивна категорія, яка відображає особливості сприйняття суб'єктами економічних відносин ймовірності настання певної ситуації, яка може виникнути в будь-який час і в будь-якій діяльності в процесі здійснення дій або прийняття рішень та яка може призвести до непередбачених негативних наслідків (втрат прибутку, недоотримання доходів), позитивних наслідків (вигод) або ж до нульового результату
[380, с. 8]	Ризик — ймовірність події чи групи споріднених випадкових подій, які спричиняють збитки об'єкту, який володіє даним ризиком
[381, с. 314]	Ризик — об'єктивно-суб'єктивна категорія, яка пов'язана із такими поняттями як ризикована ситуація, інцидента, вибір
[382, с. 144];	Ризик — це особлива властивість підприємницької діяльності, пов'язана зі зниженням невизначеності у ситуації, в якій не виключається ймовірність виникнення непередбачуваних наслідків (можливого відхилення від цілей, бажаного результату; втрати суб'єктом господарювання частини своїх прибутків чи отримання непередбачених доходів тощо)
[383, с. 269]	Ризик — це можливість недосягнення суб'єктом поставленої мети, зумовлена необхідністю прийняття рішення в умовах невизначеності (в недетермінованій системі)
[384, с. 64]	Ризик — це впливаюча властивість цілеспрямованої поведінки соціального суб'єкта, здійснювана в умовах невизначеності її результатів
[385, с. 106–107]	Ризик — невід'ємна умова для здійснення дії (події) з ймовірними несприятливими наслідками, що виражаються в можливості отримання негативного або небажаного результату.

Додаток Є

Наукові підходи визначення поняття «ризик» *

Джерело	Визначення
[379]	Ризик — це об'єктивно-суб'єктивна категорія, яка відображає особливості сприйняття суб'єктами економічних відносин ймовірності настання певної ситуації, яка може виникнути в будь-який час і в будь-якій діяльності в процесі здійснення дій або прийняття рішень та яка може призвести до непередбачених негативних наслідків (втрат прибутку, недоотримання доходів), позитивних наслідків (вигод) або ж до нульового результату
[380, с. 8]	Ризик — ймовірність події чи групи споріднених випадкових подій, які спричиняють збитки об'єкту, який володіє даним ризиком
[381, с. 314]	Ризик — об'єктивно-суб'єктивна категорія, яка пов'язана із такими поняттями як ризикована ситуація, інцидента, вибір
[382, с. 144];	Ризик — це особлива властивість підприємницької діяльності, пов'язана зі зниженням невизначеності у ситуації, в якій не виключається ймовірність виникнення непередбачуваних наслідків (можливого відхилення від цілей, бажаного результату; втрати суб'єктом господарювання частини своїх прибутків чи отримання непередбачених доходів тощо)
[383, с. 269]	Ризик — це можливість недосягнення суб'єктом поставленої мети, зумовлена необхідністю прийняття рішення в умовах невизначеності (в недетермінованій системі)
[384, с. 64]	Ризик — це впливаюча властивість цілеспрямованої поведінки соціального суб'єкта, здійснювана в умовах невизначеності її результатів
[385, с. 106–107]	Ризик — невід'ємна умова для здійснення дії (події) з ймовірними несприятливими наслідками, що виражаються в можливості отримання негативного або небажаного результату.

[386]	Ризик — це діяльність в економічних умовах відомого чи невідомого розподілу величин, на який впливають відомі чи випадкові вірогідності, передбачення часової оцінки яких викликає труднощі, пов'язана з необхідністю їх достовірної оцінки та суттєвості для прийняття управлінських рішень, адекватних новітнім чинникам економічного розвитку та їх впливу на інновації господарського суб'єкта
[387, с. 204]	Ризик — це ймовірність виникнення подій, що призводить до певних результатів (позитивного або негативного) при прийнятті рішення.
[388, с. 174]	Ризик — це ймовірність виникнення втрат або зниження доходів в порівнянні з допустимим варіантом.
[389, с. 57]	Ризик — це загроза того, що підприємець понесе втрати у вигляді додаткових витрат або отримає доходи нижче тих, на які розраховував
[390, с. 18]	Ризик — це ймовірність виникнення збитків чи недоодержання доходів порівняно з прогнозованим варіантом
[391, с. 98]	Ризик — це економічна категорія в діяльності суб'єктів господарювання, пов'язана з подоланням невизначеності, конфліктності в ситуаціях оцінювання, управління, неминучого вибору
[392]	Ризик — це категорія, що містить в собі ймовірність втрат і ймовірність «шансу» — можливість отримання додаткового прибутку.

*Джерело: складено автором.

[386]	Ризик — це діяльність в економічних умовах відомого чи невідомого розподілу величин, на який впливають відомі чи випадкові вірогідності, передбачення часової оцінки яких викликає труднощі, пов'язана з необхідністю їх достовірної оцінки та суттєвості для прийняття управлінських рішень, адекватних новітнім чинникам економічного розвитку та їх впливу на інновації господарського суб'єкта
[387, с. 204]	Ризик — це ймовірність виникнення подій, що призводить до певних результатів (позитивного або негативного) при прийнятті рішення.
[388, с. 174]	Ризик — це ймовірність виникнення втрат або зниження доходів в порівнянні з допустимим варіантом.
[389, с. 57]	Ризик — це загроза того, що підприємець понесе втрати у вигляді додаткових витрат або отримає доходи нижче тих, на які розраховував
[390, с. 18]	Ризик — це ймовірність виникнення збитків чи недоодержання доходів порівняно з прогнозованим варіантом
[391, с. 98]	Ризик — це економічна категорія в діяльності суб'єктів господарювання, пов'язана з подоланням невизначеності, конфліктності в ситуаціях оцінювання, управління, неминучого вибору
[392]	Ризик — це категорія, що містить в собі ймовірність втрат і ймовірність «шансу» — можливість отримання додаткового прибутку.

*Джерело: складено автором.

Додаток Ж

Визначення терміна «ризик» залежно від сфери його застосування*

Соціальна	<p>Соціальні ризики — це об'єктивно існуючі обставини, які обумовлюють настання матеріальної незабезпеченості окремої особи чи сім'ї та внаслідок настання якої в особи виникає потреба в наданні їй додаткової допомоги з боку держави чи іншого соціального інституту [394, с. 170].</p> <p>Соціальний ризик у сфері соціального захисту сімей з дітьми — це закріплена законодавством об'єктивна можливість настання соціального неблагополуччя та/або матеріальної незабезпеченості в результаті зниження або втрати заробітку чи іншого доходу, а також у разі необхідності здійснення додаткових затрат, пов'язаних з утриманням дитини, яку особа (члени її сім'ї) не може подолати самостійно і потребує допомоги з боку держави і суспільства [395, с. 135].</p>
Фінансово-економічна	<p>Фінансовий ризик — це ризик, який виникає при здійсненні економічним суб'єктом господарської діяльності і виникає в фінансовому полі, тобто при роботі з грошовими ресурсами та іншими фінансовими інструментами, та який може призвести до позитивних або негативних відхилень фінансових показників діяльності суб'єкта [396, с. 165].</p> <p>Фінансовий ризик — це специфічна економічна категорія, яка виникає в процесі господарської діяльності та відображає ймовірність зниження прибутку, втрати капіталу, банкрутства за умови невизначеності фінансових, виробничих та господарських факторів [397, с. 147].</p> <p>Банківський ризик — це кількісно оцінена ймовірність невідповідності обсягових, просторових та часових параметрів фінансових потоків банку очікуваним, яка формується у результаті цілеспрямованої дії або бездіяльності зацікавлених суб'єктів економічних відносин, що відбивається на зміні його фінансового стану та динаміки розвитку [378, с. 25].</p>

Додаток Ж

Визначення терміна «ризик» залежно від сфери його застосування*

Соціальна	<p>Соціальні ризики — це об'єктивно існуючі обставини, які обумовлюють настання матеріальної незабезпеченості окремої особи чи сім'ї та внаслідок настання якої в особи виникає потреба в наданні їй додаткової допомоги з боку держави чи іншого соціального інституту [394, с. 170].</p> <p>Соціальний ризик у сфері соціального захисту сімей з дітьми — це закріплена законодавством об'єктивна можливість настання соціального неблагополуччя та/або матеріальної незабезпеченості в результаті зниження або втрати заробітку чи іншого доходу, а також у разі необхідності здійснення додаткових затрат, пов'язаних з утриманням дитини, яку особа (члени її сім'ї) не може подолати самостійно і потребує допомоги з боку держави і суспільства [395, с. 135].</p>
Фінансово-економічна	<p>Фінансовий ризик — це ризик, який виникає при здійсненні економічним суб'єктом господарської діяльності і виникає в фінансовому полі, тобто при роботі з грошовими ресурсами та іншими фінансовими інструментами, та який може призвести до позитивних або негативних відхилень фінансових показників діяльності суб'єкта [396, с. 165].</p> <p>Фінансовий ризик — це специфічна економічна категорія, яка виникає в процесі господарської діяльності та відображає ймовірність зниження прибутку, втрати капіталу, банкрутства за умови невизначеності фінансових, виробничих та господарських факторів [397, с. 147].</p> <p>Банківський ризик — це кількісно оцінена ймовірність невідповідності обсягових, просторових та часових параметрів фінансових потоків банку очікуваним, яка формується у результаті цілеспрямованої дії або бездіяльності зацікавлених суб'єктів економічних відносин, що відбивається на зміні його фінансового стану та динаміки розвитку [378, с. 25].</p>

	<p>Економічний ризик — це економічна категорія, що відображає кількісно оцінену можливість невідповідності очікуванням економічних параметрів функціонування об'єкта, стан якого змінюється в результаті цілеспрямованої дії або бездіяльності зацікавлених суб'єктів економічних відносин, яка є наслідком об'єктивно існуючих умов невизначеності, конфліктності та суб'єктивізму сприйняття діючих ринкових факторів [378, с. 21].</p> <p>Митний ризик — це вірогідність недодержання або порушення норм вітчизняного митного законодавства і порядку ведення операцій зовнішньоекономічної діяльності суб'єктами господарювання, що спричиняє виникнення митної шкоди [398, с. 25].</p>
Виробнича	<p>Підприємницький ризик — це діяльність суб'єктів господарювання, пов'язана з подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, в процесі якої є можливість оцінити вірогідність досягнення бажаного результату, невдачі і відхилення від мети, що міститься у вибраних альтернативах всіх видів підприємницької діяльності [399, с. 193].</p> <p>Підприємницький ризик — це економічна категорія, яка відображає результат реалізації обраного рішення в ситуації неминучого вибору у ході виробничо-господарської діяльності підприємства, враховуючи вірогідність успіху, невдачі і відхилення від поставленої цілі, причому всіх трьох наслідків у сукупності [400].</p> <p>Ризик при інвестуванні у розвиток персоналу підприємства — це об'єктивно-суб'єктивна категорія діяльності господарського суб'єкта, що характеризується ймовірністю отримання додаткових конкурентних переваг та економічної вигоди, а також імовірності часткової або повної втрати інвестованих коштів, в залежності від ефективності оцінки і управління факторами невизначеності, пов'язаними з персоналом підприємства [401, с. 123].</p>
Еколого-техногенна	<p>Катстрофічний ризик — це можливість виникнення надзвичайної ситуації техногенного чи природного характеру із реалізацією значної за масштабом чи кумуляцією великої сукупності шкоди, через прояв стихійних сил природи чи діяльності людини у процесі створення, споживання матеріальних благ [402, с. 148–149].</p>

	<p>Економічний ризик — це економічна категорія, що відображає кількісно оцінену можливість невідповідності очікуванням економічних параметрів функціонування об'єкта, стан якого змінюється в результаті цілеспрямованої дії або бездіяльності зацікавлених суб'єктів економічних відносин, яка є наслідком об'єктивно існуючих умов невизначеності, конфліктності та суб'єктивізму сприйняття діючих ринкових факторів [378, с. 21].</p> <p>Митний ризик — це вірогідність недодержання або порушення норм вітчизняного митного законодавства і порядку ведення операцій зовнішньоекономічної діяльності суб'єктами господарювання, що спричиняє виникнення митної шкоди [398, с. 25].</p>
Виробнича	<p>Підприємницький ризик — це діяльність суб'єктів господарювання, пов'язана з подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, в процесі якої є можливість оцінити вірогідність досягнення бажаного результату, невдачі і відхилення від мети, що міститься у вибраних альтернативах всіх видів підприємницької діяльності [399, с. 193].</p> <p>Підприємницький ризик — це економічна категорія, яка відображає результат реалізації обраного рішення в ситуації неминучого вибору у ході виробничо-господарської діяльності підприємства, враховуючи вірогідність успіху, невдачі і відхилення від поставленої цілі, причому всіх трьох наслідків у сукупності [400].</p> <p>Ризик при інвестуванні у розвиток персоналу підприємства — це об'єктивно-суб'єктивна категорія діяльності господарського суб'єкта, що характеризується ймовірністю отримання додаткових конкурентних переваг та економічної вигоди, а також імовірності часткової або повної втрати інвестованих коштів, в залежності від ефективності оцінки і управління факторами невизначеності, пов'язаними з персоналом підприємства [401, с. 123].</p>
Еколого-техногенна	<p>Катстрофічний ризик — це можливість виникнення надзвичайної ситуації техногенного чи природного характеру із реалізацією значної за масштабом чи кумуляцією великої сукупності шкоди, через прояв стихійних сил природи чи діяльності людини у процесі створення, споживання матеріальних благ [402, с. 148–149].</p>

Страхова	<p>Страховий ризик — це подія, яка передбачає виникнення страхового інтересу, має ознаки імовірності настання, можливості його кількісного і якісного оцінювання та законодавчо визначені етапи та результати провадження [403].</p> <p>Пенсійний страховий ризик — це ймовірна подія, на випадок настання якої проводиться загальнообов'язкове державне пенсійне страхування для забезпечення осіб від можливих негативних матеріальних наслідків [404, с. 227].</p>
----------	---

**Джерело:* складено автором.

Страхова	<p>Страховий ризик — це подія, яка передбачає виникнення страхового інтересу, має ознаки імовірності настання, можливості його кількісного і якісного оцінювання та законодавчо визначені етапи та результати провадження [403].</p> <p>Пенсійний страховий ризик — це ймовірна подія, на випадок настання якої проводиться загальнообов'язкове державне пенсійне страхування для забезпечення осіб від можливих негативних матеріальних наслідків [404, с. 227].</p>
----------	---

**Джерело:* складено автором.

Додаток 3

Визначення поняття «конфлікт інтересів» у законодавстві пострадянських країн*

Джерело	Характеристика
Закон Республіки Беларусь «О борьбе с коррупцией» (в редакции от 22 декабря 2011 г.)	Конфликт интересов — ситуация, при которой личные интересы государственного должностного лица, его супруга (супруги), близких родственников или свойственников влияют или могут повлиять на надлежащее исполнение государственным должностным лицом своих служебных (трудовых) обязанностей при принятии им решения или участии в принятии решения либо совершении других действий по службе (работе) (абз. 10 ст. 1)
Закон Литовской Республики «О согласовании общественных и частных интересов на государственной службе»	Конфликт интересов — ситуация, при которой занятое на государственной службе или на службе в самоуправлении лицо при исполнении обязанностей или выполнении поручения обязано принять решение или участвовать в его принятии, либо выполнить поручение, связанное и с его частными интересами (ст. 2 п. 5)
Закон Латвийской Республики «О предотвращении конфликта интересов в деятельности государственных должностных лиц»	Конфликт интересов — ситуация, в которой государственному должностному лицу, исполняя должностные обязанности государственного должностного лица, необходимо принять решение или принять участие в принятии решения, или совершить другие действия, связанные с должностью государственного должностного лица, которые влияют или могут повлиять на личные или имущественные интересы этого должностного лица, его родственников или деловых партнеров (ст. 1 п. 5)
Закон Республики Казахстан «О государственной службе»	Конфликт интересов — противоречие между личными интересами государственного служащего и его должностными полномочиями, при котором личные интересы государственного служащего могут привести к ненадлежащему исполнению им своих должностных полномочий (ст. 1 п. 16)

Додаток 3

Визначення поняття «конфлікт інтересів» у законодавстві пострадянських країн*

Джерело	Характеристика
Закон Республіки Беларусь «О борьбе с коррупцией» (в редакции от 22 декабря 2011 г.)	Конфликт интересов — ситуация, при которой личные интересы государственного должностного лица, его супруга (супруги), близких родственников или свойственников влияют или могут повлиять на надлежащее исполнение государственным должностным лицом своих служебных (трудовых) обязанностей при принятии им решения или участии в принятии решения либо совершении других действий по службе (работе) (абз. 10 ст. 1)
Закон Литовской Республики «О согласовании общественных и частных интересов на государственной службе»	Конфликт интересов — ситуация, при которой занятое на государственной службе или на службе в самоуправлении лицо при исполнении обязанностей или выполнении поручения обязано принять решение или участвовать в его принятии, либо выполнить поручение, связанное и с его частными интересами (ст. 2 п. 5)
Закон Латвийской Республики «О предотвращении конфликта интересов в деятельности государственных должностных лиц»	Конфликт интересов — ситуация, в которой государственному должностному лицу, исполняя должностные обязанности государственного должностного лица, необходимо принять решение или принять участие в принятии решения, или совершить другие действия, связанные с должностью государственного должностного лица, которые влияют или могут повлиять на личные или имущественные интересы этого должностного лица, его родственников или деловых партнеров (ст. 1 п. 5)
Закон Республики Казахстан «О государственной службе»	Конфликт интересов — противоречие между личными интересами государственного служащего и его должностными полномочиями, при котором личные интересы государственного служащего могут привести к ненадлежащему исполнению им своих должностных полномочий (ст. 1 п. 16)

Закон Республики Молдова «О конфликте интересов»	Конфликт интересов — конфликт между исполнением обязанностей занимаемой должности и личными интересами указанных в статье 3 лиц в их положении как частных лиц, который может повлиять ненадлежащим образом на объективное и беспристрастное выполнение возложенных на них законом полномочий и обязанностей (ст. 2)
Проект Закона Кыргызской Республики «О конфликте интересов»	Конфликт интересов — это конфликт между общественными (публичными) обязанностями и частными (личными) интересами должностного лица, при котором его частные интересы влияют или могут повлиять на выполнение им официальных обязанностей, что приводит или может привести к нарушению прав и интересов граждан, организаций или государства (ст. 2 п. 1)
Федеральный закон «О некоммерческих организациях»	Конфликт интересов — ситуация, при которой личная заинтересованность указанных лиц влияет или может повлиять на исполнение ими своих профессиональных обязанностей и (или) влечет за собой возникновение противоречия между такой личной заинтересованностью и законными интересами саморегулируемой организации или угрозу возникновения противоречия, которое способно привести к причинению вреда законным интересам саморегулируемой организации (ст. 27)
Федеральный закон «О противодействии коррупции»	Конфликт интересов — ситуация, при которой личная заинтересованность (прямая или косвенная) государственного или муниципального служащего влияет или может повлиять на надлежащее исполнение им должностных (служебных) обязанностей и при которой возникает или может возникнуть противоречие между личной заинтересованностью государственного или муниципального служащего и правами и законными интересами граждан, организаций, общества или государства, способное привести к причинению вреда правам и законным интересам граждан, организаций, общества или государства (ст. 10 п. 1)

Закон Республики Молдова «О конфликте интересов»	Конфликт интересов — конфликт между исполнением обязанностей занимаемой должности и личными интересами указанных в статье 3 лиц в их положении как частных лиц, который может повлиять ненадлежащим образом на объективное и беспристрастное выполнение возложенных на них законом полномочий и обязанностей (ст. 2)
Проект Закона Кыргызской Республики «О конфликте интересов»	Конфликт интересов — это конфликт между общественными (публичными) обязанностями и частными (личными) интересами должностного лица, при котором его частные интересы влияют или могут повлиять на выполнение им официальных обязанностей, что приводит или может привести к нарушению прав и интересов граждан, организаций или государства (ст. 2 п. 1)
Федеральный закон «О некоммерческих организациях»	Конфликт интересов — ситуация, при которой личная заинтересованность указанных лиц влияет или может повлиять на исполнение ими своих профессиональных обязанностей и (или) влечет за собой возникновение противоречия между такой личной заинтересованностью и законными интересами саморегулируемой организации или угрозу возникновения противоречия, которое способно привести к причинению вреда законным интересам саморегулируемой организации (ст. 27)
Федеральный закон «О противодействии коррупции»	Конфликт интересов — ситуация, при которой личная заинтересованность (прямая или косвенная) государственного или муниципального служащего влияет или может повлиять на надлежащее исполнение им должностных (служебных) обязанностей и при которой возникает или может возникнуть противоречие между личной заинтересованностью государственного или муниципального служащего и правами и законными интересами граждан, организаций, общества или государства, способное привести к причинению вреда правам и законным интересам граждан, организаций, общества или государства (ст. 10 п. 1)

Закон Туркменистана «О противодействии коррупции»	Конфликт интересов — ситуация, при которой личная заинтересованность (прямая или косвенная) государственного служащего влияет или может повлиять на надлежащее исполнение им должностных (служебных) обязанностей и при которой возникает или может возникнуть противоречие между личной заинтересованностью государственного служащего и правами и законными интересами граждан, государства или общества, способное привести к правонарушениям, связанным с коррупцией, или причинению вреда правам и законным интересам граждан, государства или общества (ст. 3 п. 7)
Закон Республики Армения «О публичной службе» 2011 года	Конфликт интересов — ситуация, в которой при осуществлении высокопоставленным государственным официальным лицом его полномочий необходимо выполнить действия либо принять решения, которые вполне могут быть истолкованы как ориентированные на его личные интересы либо интересы связанных с ним лиц
Закон Республики Казахстан «О государственной службе», измененный в 2010 году	Конфликт интересов — ситуация, при которой возникает противоречие между личной заинтересованностью государственного служащего и надлежащим исполнением им своих должностных полномочий или законными интересами физических и юридических лиц, государства, способное привести к причинению вреда этим законным интересам
Закон Кыргызской Республики «О государственной службе»	Конфликт интересов возникает в ситуации, когда решения должностных лиц могут быть подвержены влиянию их личной заинтересованности путем использования преимуществ своих должностных полномочий в продвижении личных интересов. Конфликт интересов приводит к тому, что должностные лица принимают решения, которые необязательно совпадают с более широкими интересами государства

*Джерело: складено автором.

Закон Туркменистана «О противодействии коррупции»	Конфликт интересов — ситуация, при которой личная заинтересованность (прямая или косвенная) государственного служащего влияет или может повлиять на надлежащее исполнение им должностных (служебных) обязанностей и при которой возникает или может возникнуть противоречие между личной заинтересованностью государственного служащего и правами и законными интересами граждан, государства или общества, способное привести к правонарушениям, связанным с коррупцией, или причинению вреда правам и законным интересам граждан, государства или общества (ст. 3 п. 7)
Закон Республики Армения «О публичной службе» 2011 года	Конфликт интересов — ситуация, в которой при осуществлении высокопоставленным государственным официальным лицом его полномочий необходимо выполнить действия либо принять решения, которые вполне могут быть истолкованы как ориентированные на его личные интересы либо интересы связанных с ним лиц
Закон Республики Казахстан «О государственной службе», измененный в 2010 году	Конфликт интересов — ситуация, при которой возникает противоречие между личной заинтересованностью государственного служащего и надлежащим исполнением им своих должностных полномочий или законными интересами физических и юридических лиц, государства, способное привести к причинению вреда этим законным интересам
Закон Кыргызской Республики «О государственной службе»	Конфликт интересов возникает в ситуации, когда решения должностных лиц могут быть подвержены влиянию их личной заинтересованности путем использования преимуществ своих должностных полномочий в продвижении личных интересов. Конфликт интересов приводит к тому, что должностные лица принимают решения, которые необязательно совпадают с более широкими интересами государства

*Джерело: складено автором.

Додаток И

Визначення поняття «конфлікт інтересів» у словниках і довідковій літературі

Джерело	Характеристика
[36, с. 113]	Конфлікт інтересів (conflict; конфликт интересов) — зіткнення протилежних інтересів у певній справі чи підприємстві
[43, с. 97]	Конфлікт інтересів — ситуація, коли державний службовець має приватний інтерес, тобто переваги для нього або його родини, близьких родичів, друзів чи осіб та організацій, з якими він має або мав спільні ділові чи політичні інтереси, що впливає або може вплинути на неупереджене та об'єктивне виконання службових обов'язків
[452, с. 35]	Конфлікт інтересів — ситуація, коли особиста зацікавленість посадової особи органу державної влади та / або місцевого самоврядування впливає або може вплинути на об'єктивне виконання ним своїх посадових (службових) обов'язків і привести до заподіяння шкоди законним інтересам громадян, організацій, суспільства або держави
[216, с. 336]	Конфликт интересов — ситуация, когда человек или фирма выступают одновременно в нескольких лицах, цели которых при этом не совпадают, например, когда человек является одновременно директором двух компаний, в чем-то конкурирующих между собой
[453, с. 110]	Конфлікт інтересів (Conflict of interest) — характеризує ситуації, коли співробітник займається вирішенням проблеми, в якій у нього є особиста зацікавленість. У подібних випадках особиста зацікавленість може перешкодити особі або керівникові виконувати свої обов'язки неупереджено і належним чином. Державні чиновники, що мають вплив, теж можуть перебувати в конфлікті інтересів. Конфлікт інтересів може привести до упередженості і порушення професійної етики

*Джерело: складено автором.

Додаток И

Визначення поняття «конфлікт інтересів» у словниках і довідковій літературі

Джерело	Характеристика
[36, с. 113]	Конфлікт інтересів (conflict; конфликт интересов) — зіткнення протилежних інтересів у певній справі чи підприємстві
[43, с. 97]	Конфлікт інтересів — ситуація, коли державний службовець має приватний інтерес, тобто переваги для нього або його родини, близьких родичів, друзів чи осіб та організацій, з якими він має або мав спільні ділові чи політичні інтереси, що впливає або може вплинути на неупереджене та об'єктивне виконання службових обов'язків
[452, с. 35]	Конфлікт інтересів — ситуація, коли особиста зацікавленість посадової особи органу державної влади та / або місцевого самоврядування впливає або може вплинути на об'єктивне виконання ним своїх посадових (службових) обов'язків і привести до заподіяння шкоди законним інтересам громадян, організацій, суспільства або держави
[216, с. 336]	Конфликт интересов — ситуация, когда человек или фирма выступают одновременно в нескольких лицах, цели которых при этом не совпадают, например, когда человек является одновременно директором двух компаний, в чем-то конкурирующих между собой
[453, с. 110]	Конфлікт інтересів (Conflict of interest) — характеризує ситуації, коли співробітник займається вирішенням проблеми, в якій у нього є особиста зацікавленість. У подібних випадках особиста зацікавленість може перешкодити особі або керівникові виконувати свої обов'язки неупереджено і належним чином. Державні чиновники, що мають вплив, теж можуть перебувати в конфлікті інтересів. Конфлікт інтересів може привести до упередженості і порушення професійної етики

*Джерело: складено автором.

Додаток І

Наукові підходи до визначення поняття
«конфлікт інтересів»*

Джерело	Визначення
[429]	Конфликт интересов — противоречие (столкновение) между личными (частными) интересами должностного лица и публичными (общественно-правовыми) интересами, когда есть основания полагать, что должностное лицо уже не в состоянии действовать объективно и беспристрастно, а оказывается под влиянием личных интересов, которые могут стать причиной принятия им решений или совершения других действий по службе, нарушающих права и законные интересы других граждан, организаций, общества, государства
[439]	Конфликт интересов — ситуация, при которой личная заинтересованность государственного служащего влияет на объективное исполнение им должностных обязанностей и противоречит интересам государства
[454]	Конфликт интересов на государственной службе — многотипная конфликтная (спорная) ситуация, при которой личная заинтересованность государственного служащего препятствует объективному исполнению им своих должностных либо служебных обязанностей и противоречит правам и законным интересам общества и государства
[455]	Конфликт интересов на государственной службе — ситуация, при которой личная заинтересованность (прямая или косвенная) государственного служащего влияет или может повлиять на надлежащее исполнение им должностных обязанностей и при которой возникает или может возникнуть противоречие между личной заинтересованностью государственного служащего и правами и законными интересами граждан, организаций, общества или государства, способное привести к причинению вреда правам и законным интересам граждан, организаций, общества или государства

*Джерело: складено автором.

Додаток І

Наукові підходи до визначення поняття
«конфлікт інтересів»*

Джерело	Визначення
[429]	Конфликт интересов — противоречие (столкновение) между личными (частными) интересами должностного лица и публичными (общественно-правовыми) интересами, когда есть основания полагать, что должностное лицо уже не в состоянии действовать объективно и беспристрастно, а оказывается под влиянием личных интересов, которые могут стать причиной принятия им решений или совершения других действий по службе, нарушающих права и законные интересы других граждан, организаций, общества, государства
[439]	Конфликт интересов — ситуация, при которой личная заинтересованность государственного служащего влияет на объективное исполнение им должностных обязанностей и противоречит интересам государства
[454]	Конфликт интересов на государственной службе — многотипная конфликтная (спорная) ситуация, при которой личная заинтересованность государственного служащего препятствует объективному исполнению им своих должностных либо служебных обязанностей и противоречит правам и законным интересам общества и государства
[455]	Конфликт интересов на государственной службе — ситуация, при которой личная заинтересованность (прямая или косвенная) государственного служащего влияет или может повлиять на надлежащее исполнение им должностных обязанностей и при которой возникает или может возникнуть противоречие между личной заинтересованностью государственного служащего и правами и законными интересами граждан, организаций, общества или государства, способное привести к причинению вреда правам и законным интересам граждан, организаций, общества или государства

*Джерело: складено автором.

Додаток І

Визначення поняття «інтерес» у словниках і енциклопедичних виданнях*

Джерело	Характеристика
[373, с. 159]	Інтерес (лат. interesse — бути всередині, мати важливе значення) — форма вияву вибіркового ставлення особистості до об'єкта, що визначається його життєвою важливістю і емоційною привабливістю
[375, с. 140–141]	Інтерес — мотив или мотивационное состояние, побуждающее к познавательной деятельности
[212, с. 287]	Інтереси — предмет заінтересованості, бажання та спонукальні усвідомлені мотиви дії суб'єктів господарювання
[213, с. 82]	Інтерес — одна із форм спрямованості особистості: зафарбоване позитивною емоцією зосередження уваги на певному феномені. Інтерес — проявлення не тільки пізнавальної, але і інших потреб
[42, с. 451]	Інтерес , -у, ч. 1. Увага до кого-, чого-небудь, зацікавлення кимось. // Цікавість, захоплення. 2. Вага, значення. 3. Те, що найбільше цікавить кого-небудь, що становить зміст чийось думок і турбот; прагнення, потреби. 4. Те, що йде на користь кому-, чому-небудь, відповідає чийсь прагненням, потребам. // Користь, вигода, прибуток. ** В інтересах: а) (чийх, кого) на користь кого-небудь; б) (чого) з метою, заради чого-небудь. 5. Діло, справа
[463, с. 129]	Інтерес . 1. Внимание, которое проявляется к кому- или к чему-нибудь. 2. То, чем человек с желанием занимается, к чему стремится. 3. То, что служит на пользу кого- или чего-нибудь; нужды, потребности
[464, с. 246–247]	Інтереси людські — властиве людині відношення, що виражає позитивну чи негативну спрямованість її активності, діяльності, історичної творчості на пошук, вибір, використання або створення шляхів, засобів, способів, норм, соціальних інститутів, здатних задовольнити людські потреби

Додаток І

Визначення поняття «інтерес» у словниках і енциклопедичних виданнях*

Джерело	Характеристика
[373, с. 159]	Інтерес (лат. interesse — бути всередині, мати важливе значення) — форма вияву вибіркового ставлення особистості до об'єкта, що визначається його життєвою важливістю і емоційною привабливістю
[375, с. 140–141]	Інтерес — мотив или мотивационное состояние, побуждающее к познавательной деятельности
[212, с. 287]	Інтереси — предмет заінтересованості, бажання та спонукальні усвідомлені мотиви дії суб'єктів господарювання
[213, с. 82]	Інтерес — одна із форм спрямованості особистості: зафарбоване позитивною емоцією зосередження уваги на певному феномені. Інтерес — проявлення не тільки пізнавальної, але і інших потреб
[42, с. 451]	Інтерес , -у, ч. 1. Увага до кого-, чого-небудь, зацікавлення кимось. // Цікавість, захоплення. 2. Вага, значення. 3. Те, що найбільше цікавить кого-небудь, що становить зміст чийось думок і турбот; прагнення, потреби. 4. Те, що йде на користь кому-, чому-небудь, відповідає чийсь прагненням, потребам. // Користь, вигода, прибуток. ** В інтересах: а) (чийх, кого) на користь кого-небудь; б) (чого) з метою, заради чого-небудь. 5. Діло, справа
[463, с. 129]	Інтерес . 1. Внимание, которое проявляется к кому- или к чему-нибудь. 2. То, чем человек с желанием занимается, к чему стремится. 3. То, что служит на пользу кого- или чего-нибудь; нужды, потребности
[464, с. 246–247]	Інтереси людські — властиве людині відношення, що виражає позитивну чи негативну спрямованість її активності, діяльності, історичної творчості на пошук, вибір, використання або створення шляхів, засобів, способів, норм, соціальних інститутів, здатних задовольнити людські потреби

[374, с. 161]	Интерес (латин. interesse — мати важливе значення) — емоційна, підвищена увага людини до будь-якого об'єкта чи явища
[215, с. 228–229]	Интерес (interest) — 1) движущая сила развития рыночной экономики, ключевая экономическая категория, изучению которой уделяется пока незначительное внимание. ... 2) в коммерческой практике интерес — количественно выраженная коммерческая выгода — ставка процента, доля в прибыли и т.п.
[211, с. 255–256]	Интерес [интерес] (від латин. interest — мати значення) — поняття, що характеризує важливе, значуще, потрібне для індивіда, сім'ї, колективу, групи, класу, нації, суспільства у цілому

*Джерело: складено автором.

[374, с. 161]	Интерес (латин. interesse — мати важливе значення) — емоційна, підвищена увага людини до будь-якого об'єкта чи явища
[215, с. 228–229]	Интерес (interest) — 1) движущая сила развития рыночной экономики, ключевая экономическая категория, изучению которой уделяется пока незначительное внимание. ... 2) в коммерческой практике интерес — количественно выраженная коммерческая выгода — ставка процента, доля в прибыли и т.п.
[211, с. 255–256]	Интерес [интерес] (від латин. interest — мати значення) — поняття, що характеризує важливе, значуще, потрібне для індивіда, сім'ї, колективу, групи, класу, нації, суспільства у цілому

*Джерело: складено автором.

Додаток Й

Наукові підходи до визначення поняття «інтерес»*

Джерело	Визначення
[465, с. 7]	Інтерес — це цілераціональна орієнтація на об'єкт реальності, обумовлена ставленням до нього як засобу досягнення необхідного (благу)
[430, с. 11]	Інтерес — це реальна причина діяльності соціальних суб'єктів, спрямована на задоволення певних потреб та мотивів особистостей і соціальних груп
[466]	Інтерес — це усвідомлена потреба суб'єкта в конкретному блазі, яка визначає вольовий характер дій суб'єкта і мету даних дій
[467]	Інтерес — це усвідомлена, предметна потреба, що виражається в певній націленості на діяльність

*Джерело: складено автором.

Додаток Й

Наукові підходи до визначення поняття «інтерес»*

Джерело	Визначення
[465, с. 7]	Інтерес — це цілераціональна орієнтація на об'єкт реальності, обумовлена ставленням до нього як засобу досягнення необхідного (благу)
[430, с. 11]	Інтерес — це реальна причина діяльності соціальних суб'єктів, спрямована на задоволення певних потреб та мотивів особистостей і соціальних груп
[466]	Інтерес — це усвідомлена потреба суб'єкта в конкретному блазі, яка визначає вольовий характер дій суб'єкта і мету даних дій
[467]	Інтерес — це усвідомлена, предметна потреба, що виражається в певній націленості на діяльність

*Джерело: складено автором.

Додаток К

Визначення поняття «конфлікт» у словниках і енциклопедичних виданнях*

Джерело	Характеристика
[373, с. 176–177]	Конфлікт (лат. <i>conflictus</i> — зіткнення) — зіткнення різноспрямованих цілей, інтересів, позицій, думок та поглядів окремих індивідів чи груп. Конфлікт ґрунтується на суперечностях, зумовлених протилежними позиціями сторін або різними цілями чи засобами їх досягнення, а також незбіганням інтересів, бажань, прагнень індивідів тощо. Конфлікт виникає за умови, що одна зі сторін починає діяти, ігноруючи інтереси іншої. Якщо протилежна сторона відповідає тим самим, конфлікт із потенційного перетворюється на актуальний
[36, с. 113]	Конфлікт (<i>conflict, dispute</i> ; конфликт) — 1) зіткнення протилежних інтересів, поглядів; 2) серйозна розбіжність; 3) гостра суперечність
[39, с. 832; 212, с. 347]	Конфлікт (лат. <i>conflictus</i> — зіткнення) — фаза розвитку суперечності (в т.ч. економічної), в якій сторони конфлікту стають антагоністичними або полярними, заперечують одна одну й переходять у більш розвинуте явище чи процес з якісно новими формами вияву попередніх суперечностей: антагоністичні, несумісні інтереси, цінності й цілі між окремими індивідами, колективами, соціальними прошарками, верствами і класами
[214, с. 141]	Конфликт (от лат. <i>conflictus</i> — столкновение) — англ. <i>conflict</i> ; нем. <i>Konflikt</i> ; фр. <i>conflit</i> ; чешск. <i>konflikt</i> . 1. В социологии — столкновение противоположных интересов, целей, взглядов, идеологий между индивидами, социальными группами, классами. 2. В бихевиоризме — результат действия стимулов, вызывающих несовместимые реакции организма. 3. В психоанализе — противоречие между интеллектуальными импульсами и/или составными элементами личности, например, между Yd («Оно»), Ego («Я») и Superego («Сверх-Я»).
[213, с. 97]	Конфлікт — вид спілкування, в основі якого лежать реальні або ілюзорні, об'єктивні або суб'єктивні і в різному ступені осмислені (усвідомлені) протиріччя з метою спілкуючих особистостей при спробі їх вирішення на фоні гострих емоційних станів

Додаток К

Визначення поняття «конфлікт» у словниках і енциклопедичних виданнях*

Джерело	Характеристика
[373, с. 176–177]	Конфлікт (лат. <i>conflictus</i> — зіткнення) — зіткнення різноспрямованих цілей, інтересів, позицій, думок та поглядів окремих індивідів чи груп. Конфлікт ґрунтується на суперечностях, зумовлених протилежними позиціями сторін або різними цілями чи засобами їх досягнення, а також незбіганням інтересів, бажань, прагнень індивідів тощо. Конфлікт виникає за умови, що одна зі сторін починає діяти, ігноруючи інтереси іншої. Якщо протилежна сторона відповідає тим самим, конфлікт із потенційного перетворюється на актуальний
[36, с. 113]	Конфлікт (<i>conflict, dispute</i> ; конфликт) — 1) зіткнення протилежних інтересів, поглядів; 2) серйозна розбіжність; 3) гостра суперечність
[39, с. 832; 212, с. 347]	Конфлікт (лат. <i>conflictus</i> — зіткнення) — фаза розвитку суперечності (в т.ч. економічної), в якій сторони конфлікту стають антагоністичними або полярними, заперечують одна одну й переходять у більш розвинуте явище чи процес з якісно новими формами вияву попередніх суперечностей: антагоністичні, несумісні інтереси, цінності й цілі між окремими індивідами, колективами, соціальними прошарками, верствами і класами
[214, с. 141]	Конфликт (от лат. <i>conflictus</i> — столкновение) — англ. <i>conflict</i> ; нем. <i>Konflikt</i> ; фр. <i>conflit</i> ; чешск. <i>konflikt</i> . 1. В социологии — столкновение противоположных интересов, целей, взглядов, идеологий между индивидами, социальными группами, классами. 2. В бихевиоризме — результат действия стимулов, вызывающих несовместимые реакции организма. 3. В психоанализе — противоречие между интеллектуальными импульсами и/или составными элементами личности, например, между Yd («Оно»), Ego («Я») и Superego («Сверх-Я»).
[213, с. 97]	Конфлікт — вид спілкування, в основі якого лежать реальні або ілюзорні, об'єктивні або суб'єктивні і в різному ступені осмислені (усвідомлені) протиріччя з метою спілкуючих особистостей при спробі їх вирішення на фоні гострих емоційних станів

[40, с. 275]	Конфлікт — зіткнення протилежних інтересів, поглядів, цілей, бажань, позицій взаємодіючих суб'єктів, що призводять до ускладнень чи боротьби
[42, с. 451]	Конфлікт , — у, ч. Зіткнення протилежних інтересів, думок, поглядів; серйозні розбіжності; гостра суперечка. // Ускладнення в міжнародних відносинах, що може призвести до збройної сутички. // Суперечність, сутичка, покладена в основу сюжету художнього твору
[464, с. 299]	Конфлікт (від лат. conflictus — зіткнення) — в соціальній теорії — зіткнення інтересів, мотивів, тенденцій, суб'єктів суспільного життя. В межах системи як певної цілісності елементи (складові частини) знаходяться в конфлікті з іншими елементами системи за умови, що «відкрите виявлення» інтересів, мотивів, цілей одних елементів системи
[374, с. 186–187]	Конфлікт (лат. conflictus — зіткнення) — 1) неминуча і універсальна суперечність, яка притаманна будь-якій системі і виступає джерелом її змін; 2) якість або стан системи, що знаходиться у розвитку; 3) різновид взаємодії суб'єктів, що характеризується подоланням протидії
[, с. 335]	Конфлікт (лат. conflictus — зіткнення) — зіткнення поглядів, інтересів, позицій та ін., що супроводжується конфронтацією, суперництвом, конкуренцією чи протиборством його учасників
[33, с. 147]	Конфлікт (англ. conflict) — незгода між двома або більше сторонами (особами чи групами), коли кожен намагається зробити так, щоб були прийняті або враховані саме його інтереси, і перешкодити іншій зацікавленій стороні зробити те саме
[376, с. 220]	Конфлікт — незгода між двома або більше сторонами. Кожна сторона прагне зробити так, щоб були прийняті саме її погляди або цілі
[216, с. 336]	Конфликт (лат. conflictus — столкновение) — столкновение противоположных интересов, противоречие во взглядах и в отношениях
[215, с. 298]	Конфликт (conflictus) — столкновение противоположных интересов, взглядов; серьезное разногласие, острый спор
[211, с. 305]	Конфлікт [конфликт] (лат. conflictus — зіткнення) — 1. Суперечність у поглядах і відношеннях, зіткнення протилежних інтересів, гостра суперечка. 2. Відсутність згоди і непоступливість між двома або більшою кількістю сторін, фізичними особами або групами, чи юридичними особами, коли кожна з них визнає і відстоює лише свою позицію. 3. Крайня загостреність суперечностей, що призводить до ускладнень чи гострої боротьби

*Джерело: складено автором.

[40, с. 275]	Конфлікт — зіткнення протилежних інтересів, поглядів, цілей, бажань, позицій взаємодіючих суб'єктів, що призводять до ускладнень чи боротьби
[42, с. 451]	Конфлікт , — у, ч. Зіткнення протилежних інтересів, думок, поглядів; серйозні розбіжності; гостра суперечка. // Ускладнення в міжнародних відносинах, що може призвести до збройної сутички. // Суперечність, сутичка, покладена в основу сюжету художнього твору
[464, с. 299]	Конфлікт (від лат. conflictus — зіткнення) — в соціальній теорії — зіткнення інтересів, мотивів, тенденцій, суб'єктів суспільного життя. В межах системи як певної цілісності елементи (складові частини) знаходяться в конфлікті з іншими елементами системи за умови, що «відкрите виявлення» інтересів, мотивів, цілей одних елементів системи
[374, с. 186–187]	Конфлікт (лат. conflictus — зіткнення) — 1) неминуча і універсальна суперечність, яка притаманна будь-якій системі і виступає джерелом її змін; 2) якість або стан системи, що знаходиться у розвитку; 3) різновид взаємодії суб'єктів, що характеризується подоланням протидії
[, с. 335]	Конфлікт (лат. conflictus — зіткнення) — зіткнення поглядів, інтересів, позицій та ін., що супроводжується конфронтацією, суперництвом, конкуренцією чи протиборством його учасників
[33, с. 147]	Конфлікт (англ. conflict) — незгода між двома або більше сторонами (особами чи групами), коли кожен намагається зробити так, щоб були прийняті або враховані саме його інтереси, і перешкодити іншій зацікавленій стороні зробити те саме
[376, с. 220]	Конфлікт — незгода між двома або більше сторонами. Кожна сторона прагне зробити так, щоб були прийняті саме її погляди або цілі
[216, с. 336]	Конфликт (лат. conflictus — столкновение) — столкновение противоположных интересов, противоречие во взглядах и в отношениях
[215, с. 298]	Конфликт (conflictus) — столкновение противоположных интересов, взглядов; серьезное разногласие, острый спор
[211, с. 305]	Конфлікт [конфликт] (лат. conflictus — зіткнення) — 1. Суперечність у поглядах і відношеннях, зіткнення протилежних інтересів, гостра суперечка. 2. Відсутність згоди і непоступливість між двома або більшою кількістю сторін, фізичними особами або групами, чи юридичними особами, коли кожна з них визнає і відстоює лише свою позицію. 3. Крайня загостреність суперечностей, що призводить до ускладнень чи гострої боротьби

*Джерело: складено автором.

Додаток Л

Наукові підходи до визначення поняття «конфлікт»*

Джерело	Визначення
[477, с. 8]	найбільш гострий спосіб вирішення значущих протиріч, що виникають у процесі взаємодії, який полягає в протидії суб'єктів конфлікту, зазвичай на тлі негативних емоцій
[478, с. 45–46]	найбільш гострий спосіб вирішення існуючих протиріч або уявних протиріч у процесі людської взаємодії, що складається з протидії суб'єктів конфлікту та, зазвичай, супроводжується напруженнями емоційно-вольової сфери
[479, с. 38]	динаміка, джерело змін у суспільних та особистісних відносинах
[480, с. 154]	кожна особистісна та соціальна криза є своєрідним викликом, що приводить індивіда до особистісного росту та подолання життєвих перешкод
[481, с. 17]	протистояння двох начал, що проявляє себе в активності сторін, спрямованій на подолання протиріччя, причому сторони конфлікту представлені активним суб'єктом (суб'єктами)
[482, с. 20]	зіткнення протилежно спрямованих цілей, інтересів, позицій, думок суб'єктів взаємодії; протиріччя, що виникає між людьми у зв'язку із вирішенням тих чи інших питань соціального та приватного життя
[483]	виступає квінтесенцією філософського, психологічного, педагогічного, соціального і лінгвістичного підходів, тому що воно є результатом взаємодії індивіда із оточуючою дійсністю

*Джерело: складено автором.

Додаток Л

Наукові підходи до визначення поняття «конфлікт»*

Джерело	Визначення
[477, с. 8]	найбільш гострий спосіб вирішення значущих протиріч, що виникають у процесі взаємодії, який полягає в протидії суб'єктів конфлікту, зазвичай на тлі негативних емоцій
[478, с. 45–46]	найбільш гострий спосіб вирішення існуючих протиріч або уявних протиріч у процесі людської взаємодії, що складається з протидії суб'єктів конфлікту та, зазвичай, супроводжується напруженнями емоційно-вольової сфери
[479, с. 38]	динаміка, джерело змін у суспільних та особистісних відносинах
[480, с. 154]	кожна особистісна та соціальна криза є своєрідним викликом, що приводить індивіда до особистісного росту та подолання життєвих перешкод
[481, с. 17]	протистояння двох начал, що проявляє себе в активності сторін, спрямованій на подолання протиріччя, причому сторони конфлікту представлені активним суб'єктом (суб'єктами)
[482, с. 20]	зіткнення протилежно спрямованих цілей, інтересів, позицій, думок суб'єктів взаємодії; протиріччя, що виникає між людьми у зв'язку із вирішенням тих чи інших питань соціального та приватного життя
[483]	виступає квінтесенцією філософського, психологічного, педагогічного, соціального і лінгвістичного підходів, тому що воно є результатом взаємодії індивіда із оточуючою дійсністю

*Джерело: складено автором.

Додаток М

Визначення поняття «особиста зацікавленість» (особистий інтерес) у законодавстві пострадянських країн*

Джерело	Характеристика
Закон Литовской Республики «О согласовании общественных и частных интересов на государственной службе» от 2 июля 1997 г. № VIII-371	Личная заинтересованность — стремление лица, занятого на государственной службе или на службе в самоуправлении, к принятию решения, благоприятного для него, его близких родственников и членов семьи или других связанных с ним лиц (ст. 2 п. 7)
Федеральный закон от 25 декабря 2008 г. № 273-ФЗ «О противодействии коррупции»	Под личной заинтересованностью государственного или муниципального служащего , которая влияет или может повлиять на надлежащее исполнение им должностных (служебных) обязанностей, понимается возможность получения государственным или муниципальным служащим при исполнении должностных (служебных) обязанностей доходов в виде денег, ценностей, иного имущества или услуг имущественного характера, иных имущественных прав для себя или для третьих лиц (ст. 10 п. 2)
Закон Туркменистана «О противодействии коррупции» от 01 марта 2014 г. № 35-V	Личная заинтересованность государственного служащего — возможность получения государственным служащим при исполнении должностных (служебных) обязанностей выгоды в виде денег, ценностей, иного имущества или услуг имущественного характера, иных имущественных прав для себя или для третьих лиц, которая влияет или может повлиять на надлежащее исполнение им должностных (служебных) обязанностей (ст. 3 п. 8)

Додаток М

Визначення поняття «особиста зацікавленість» (особистий інтерес) у законодавстві пострадянських країн*

Джерело	Характеристика
Закон Литовской Республики «О согласовании общественных и частных интересов на государственной службе» от 2 июля 1997 г. № VIII-371	Личная заинтересованность — стремление лица, занятого на государственной службе или на службе в самоуправлении, к принятию решения, благоприятного для него, его близких родственников и членов семьи или других связанных с ним лиц (ст. 2 п. 7)
Федеральный закон от 25 декабря 2008 г. № 273-ФЗ «О противодействии коррупции»	Под личной заинтересованностью государственного или муниципального служащего , которая влияет или может повлиять на надлежащее исполнение им должностных (служебных) обязанностей, понимается возможность получения государственным или муниципальным служащим при исполнении должностных (служебных) обязанностей доходов в виде денег, ценностей, иного имущества или услуг имущественного характера, иных имущественных прав для себя или для третьих лиц (ст. 10 п. 2)
Закон Туркменистана «О противодействии коррупции» от 01 марта 2014 г. № 35-V	Личная заинтересованность государственного служащего — возможность получения государственным служащим при исполнении должностных (служебных) обязанностей выгоды в виде денег, ценностей, иного имущества или услуг имущественного характера, иных имущественных прав для себя или для третьих лиц, которая влияет или может повлиять на надлежащее исполнение им должностных (служебных) обязанностей (ст. 3 п. 8)

Закон Республики Молдова «О конфликте интересов» от 15 февраля 2008 г. № 16-XVI	Личный интерес — любой интерес, материальный или нематериальный, указанных в статье 3 лиц, вытекающий из их личных потребностей или намерений, из действий, которые могли бы быть законными в их положении как частных лиц, из отношений с их близкими или с юридическими лицами независимо от вида собственности, из отношений или личных связей с политическими партиями, некоммерческими организациями, с международными организациями, а также являющийся следствием их предпочтений или обязательств (ст. 2)
Проект Закона Кыргызской Республики «О конфликте интересов»	Частный (личный) интерес — это материальная и/или иная выгода, которую стремится получить или получает прямо или косвенно должностное лицо для себя и/или лиц, связанных с ним в результате выполнения своих служебных обязанностей (ст. 2 п. 4)

*Джерело: складено автором.

Закон Республики Молдова «О конфликте интересов» от 15 февраля 2008 г. № 16-XVI	Личный интерес — любой интерес, материальный или нематериальный, указанных в статье 3 лиц, вытекающий из их личных потребностей или намерений, из действий, которые могли бы быть законными в их положении как частных лиц, из отношений с их близкими или с юридическими лицами независимо от вида собственности, из отношений или личных связей с политическими партиями, некоммерческими организациями, с международными организациями, а также являющийся следствием их предпочтений или обязательств (ст. 2)
Проект Закона Кыргызской Республики «О конфликте интересов»	Частный (личный) интерес — это материальная и/или иная выгода, которую стремится получить или получает прямо или косвенно должностное лицо для себя и/или лиц, связанных с ним в результате выполнения своих служебных обязанностей (ст. 2 п. 4)

*Джерело: складено автором.

Додаток Н

Визначення поняття «стандарт» у словниках та енциклопедичних виданнях*

Джерело	Характеристика
[42, с. 1187]	Стандарт , -у, ч. 1. Норма, зразок, мірило. 2. Прийнятний тип виробів, що відповідає певним вимогам своєю якістю, хімічним складом, фізичними властивостями, розміром, вагою і т. ін. 3. Щось позбавлене індивідуальних особливостей, своєрідності, оригінальності; шаблон, трафарет
[35, с. 372]	Стандарт , у ч. 1. прийнятний тип виробів, що відповідає певним вимогам своєю якістю, хімічним складом, фізичними властивостями, розміром, вагою і т.ін.; // Загальнопринятий взірць у мові; // Єдина типова форма організації, проведення, здійснення чого-небудь; норма. 2. <i>перен.</i> Щось позбавлене індивідуальних особливостей, своєрідності, оригінальності; шаблон, трафарет, штамп
[33, с. 614–615]	Стандарт (англ. standard — норма, зразок, модель, від франк. standhard, букв. — твердо стояти, з гот. standan — стояти і hardus — твердий, міцний) — документ, що встановлює для загального і багаторазового застосування правила, загальні принципи або характеристики, які стосуються діяльності чи її результатів, з метою досягнення оптимального ступеня впорядкованості у певній галузі. Розробляється як на матеріальні предмети (продукцію, речовини, ресурси, будинкові конструкції тощо), так і на норми, правила і вимоги до об'єктів організаційного, методичного, інформаційного, статутного, загальнотехнічного, тех.-економічного та соціального характеру. Приймається в установленому порядку на основі консенсусу
[640, с. 775]	Стандарт , у, ч. 1. норма, мірило, зразок. 2. Прийнятний тип виробів, що відповідає певним вимогам, якості, хімічного складу, фізичних властивостей, ваги, розміру, об'єму тощо. 3. Документ, у якому визначено технічні нормативи продукції, її зберігання тощо
[641, с. 326]	Стандарт (англ. standart) — 1) зразок, еталон, модель, які приймаються за вихідні для порівняння з ними інших подібних об'єктів. 2) нормативно-технічний документ, який встановлює одиниці величин. 3) Терміни та їхні визначення, вимоги до продукції та виробничих процесів

Додаток Н

Визначення поняття «стандарт» у словниках та енциклопедичних виданнях*

Джерело	Характеристика
[42, с. 1187]	Стандарт , -у, ч. 1. Норма, зразок, мірило. 2. Прийнятний тип виробів, що відповідає певним вимогам своєю якістю, хімічним складом, фізичними властивостями, розміром, вагою і т. ін. 3. Щось позбавлене індивідуальних особливостей, своєрідності, оригінальності; шаблон, трафарет
[35, с. 372]	Стандарт , у ч. 1. прийнятний тип виробів, що відповідає певним вимогам своєю якістю, хімічним складом, фізичними властивостями, розміром, вагою і т.ін.; // Загальнопринятий взірць у мові; // Єдина типова форма організації, проведення, здійснення чого-небудь; норма. 2. <i>перен.</i> Щось позбавлене індивідуальних особливостей, своєрідності, оригінальності; шаблон, трафарет, штамп
[33, с. 614–615]	Стандарт (англ. standard — норма, зразок, модель, від франк. standhard, букв. — твердо стояти, з гот. standan — стояти і hardus — твердий, міцний) — документ, що встановлює для загального і багаторазового застосування правила, загальні принципи або характеристики, які стосуються діяльності чи її результатів, з метою досягнення оптимального ступеня впорядкованості у певній галузі. Розробляється як на матеріальні предмети (продукцію, речовини, ресурси, будинкові конструкції тощо), так і на норми, правила і вимоги до об'єктів організаційного, методичного, інформаційного, статутного, загальнотехнічного, тех.-економічного та соціального характеру. Приймається в установленому порядку на основі консенсусу
[640, с. 775]	Стандарт , у, ч. 1. норма, мірило, зразок. 2. Прийнятний тип виробів, що відповідає певним вимогам, якості, хімічного складу, фізичних властивостей, ваги, розміру, об'єму тощо. 3. Документ, у якому визначено технічні нормативи продукції, її зберігання тощо
[641, с. 326]	Стандарт (англ. standart) — 1) зразок, еталон, модель, які приймаються за вихідні для порівняння з ними інших подібних об'єктів. 2) нормативно-технічний документ, який встановлює одиниці величин. 3) Терміни та їхні визначення, вимоги до продукції та виробничих процесів

[642, с. 856]	Стандарт (англ. standart — норма, зразок, мірило) 1) зразок, еталон, модель, які стають мірилом для інших подібних об'єктів; 2) нормативно-технічний документ, що встановлює одиниці величин, терміни та їх визначення, вимоги до продукції і виробничих процесів, безпеки праці тощо
[209, с. 463]	Стандарт (англ. standart — норма, зразок) — 1) офіційний державний або нормативно-технологічний документ галузі, підприємства, фірми, компаній, що встановлює якісні характеристики, вимоги, яким має відповідати певний вид продукції, товару; 2) зразок, еталон, з яким порівнюють інші подібні об'єкти
[36, с. 194]	Стандарт (standard, st.; стандарт) — 1) взірць; 2) еталон; 3) модель, що приймається за вихідну для зіставлення з нею інших подібних товарів (виробів, преметів); 4) нормативно-технічний документ, що встановлює одиниці величин, терміни та їхні означення, вимоги до виробництва продукції, реалізації товарів, що забезпечують безпеку людей і збереження матеріально-технічних засобів і цінностей
[45, с. 762]	Стандарт , -а, м. 1. Образец, которому должно соответствовать, удовлетворяет что-нибудь по своим признакам, свойствам, качествам, а также документ, содержащий в себе соответствующие сведения (офиц.). 2. ед. Нечто шаблонное, трафаретное, не заключающее в себя ничего оригинального, творческого
[46, с. 586]	Стандарт — (англ. standart) — нормативно-технический документ, устанавливающий комплекс норм, правил, требований к объекту <i>стандартизации</i>
[30, с. 887]	Стандарт — государственный стандарт, отраслевой стандарт, технические условия и другие нормативные документы, утвержденные соответствующим органом, в которых устанавливаются общие принципы или характеристики относительно определенных объектов стандартизации или технические требования, которым должна отвечать конкретная продукция

*Джерело: складено автором.

[642, с. 856]	Стандарт (англ. standart — норма, зразок, мірило) 1) зразок, еталон, модель, які стають мірилом для інших подібних об'єктів; 2) нормативно-технічний документ, що встановлює одиниці величин, терміни та їх визначення, вимоги до продукції і виробничих процесів, безпеки праці тощо
[209, с. 463]	Стандарт (англ. standart — норма, зразок) — 1) офіційний державний або нормативно-технологічний документ галузі, підприємства, фірми, компаній, що встановлює якісні характеристики, вимоги, яким має відповідати певний вид продукції, товару; 2) зразок, еталон, з яким порівнюють інші подібні об'єкти
[36, с. 194]	Стандарт (standard, st.; стандарт) — 1) взірць; 2) еталон; 3) модель, що приймається за вихідну для зіставлення з нею інших подібних товарів (виробів, преметів); 4) нормативно-технічний документ, що встановлює одиниці величин, терміни та їхні означення, вимоги до виробництва продукції, реалізації товарів, що забезпечують безпеку людей і збереження матеріально-технічних засобів і цінностей
[45, с. 762]	Стандарт , -а, м. 1. Образец, которому должно соответствовать, удовлетворяет что-нибудь по своим признакам, свойствам, качествам, а также документ, содержащий в себе соответствующие сведения (офиц.). 2. ед. Нечто шаблонное, трафаретное, не заключающее в себя ничего оригинального, творческого
[46, с. 586]	Стандарт — (англ. standart) — нормативно-технический документ, устанавливающий комплекс норм, правил, требований к объекту <i>стандартизации</i>
[30, с. 887]	Стандарт — государственный стандарт, отраслевой стандарт, технические условия и другие нормативные документы, утвержденные соответствующим органом, в которых устанавливаются общие принципы или характеристики относительно определенных объектов стандартизации или технические требования, которым должна отвечать конкретная продукция

*Джерело: складено автором.

Додаток О

Визначення поняття «право» у словниках та енциклопедичних виданнях*

Джерело	Характеристика
[42, с. 917]	Право , -а, с. 1. тільки одн. Законодавство; здійснювана державою форма законодавства, залежна від соціального устрою країни. 2. Система встановлених або санкціонованих державою загальнообов'язкових правил (норм) поведінки, що виражають волю панівного класу або всього народу. 3. чого, на що або з інфін. Обумовлена певними обставинами підстава, здатність, можливість робити, чинити що-небудь, користуватися чим-небудь. ... 4. Наука, що вивчає юриспруденцію; правознавство; суд
[33, с. 5]	Право — система соціальних загальнообов'язкових норм, дотримання і виконання яких забезпечується державою
[546, с. 231]	Право — в современной науке: 1) система общеобязательных социальных норм, охраняемых силой государственного принуждения, обеспечивающего юридическую регламентацию общественных отношений в масштабе всего общества. 2) императив, стоящий над государством и законом, защищающий справедливый порядок государства как формы самоорганизации общества; 3) совокупность социальных регуляторов, которая может быть облечена в соответствующую законодательную форму, а может и не быть облечена в нее
[37, с. 357]	Право — система встановлених або санкціонованих народом чи державою загальнообов'язкових правил (норм) поведінки або діяльності, які виражають волю домінуючої в суспільстві частини населення, спрямовані на врегулювання суспільних відносин відповідно до цієї волі і дотримання яких забезпечується цілеспрямованою діяльністю держави
[547, с. 464]	Право — система общеобязательных норм, охраняемых силой государственного принуждения, обеспечивающего юридическую регламентацию общественных отношений в масштабе всего общества

Додаток О

Визначення поняття «право» у словниках та енциклопедичних виданнях*

Джерело	Характеристика
[42, с. 917]	Право , -а, с. 1. тільки одн. Законодавство; здійснювана державою форма законодавства, залежна від соціального устрою країни. 2. Система встановлених або санкціонованих державою загальнообов'язкових правил (норм) поведінки, що виражають волю панівного класу або всього народу. 3. чого, на що або з інфін. Обумовлена певними обставинами підстава, здатність, можливість робити, чинити що-небудь, користуватися чим-небудь. ... 4. Наука, що вивчає юриспруденцію; правознавство; суд
[33, с. 5]	Право — система соціальних загальнообов'язкових норм, дотримання і виконання яких забезпечується державою
[546, с. 231]	Право — в современной науке: 1) система общеобязательных социальных норм, охраняемых силой государственного принуждения, обеспечивающего юридическую регламентацию общественных отношений в масштабе всего общества. 2) императив, стоящий над государством и законом, защищающий справедливый порядок государства как формы самоорганизации общества; 3) совокупность социальных регуляторов, которая может быть облечена в соответствующую законодательную форму, а может и не быть облечена в нее
[37, с. 357]	Право — система встановлених або санкціонованих народом чи державою загальнообов'язкових правил (норм) поведінки або діяльності, які виражають волю домінуючої в суспільстві частини населення, спрямовані на врегулювання суспільних відносин відповідно до цієї волі і дотримання яких забезпечується цілеспрямованою діяльністю держави
[547, с. 464]	Право — система общеобязательных норм, охраняемых силой государственного принуждения, обеспечивающего юридическую регламентацию общественных отношений в масштабе всего общества

[463, с. 250–251]	Право. 1. Устанавливаемые и охраняемые нормы и правила, регулирующие отношения людей в обществе. 2. Узаконенная государством возможность, свобода что-нибудь делать, осуществлять. Права и обязанности граждан. 3. Основание, причина
[548, с. 740–742]	Право — рассматриваемая в современной науке система общеобязательных социальных норм, охраняемых силой государственного принуждения, обеспечивающего юридическую регламентацию общественных отношений в масштабе всего общества

**Джерело:* складено автором.

[463, с. 250–251]	Право. 1. Устанавливаемые и охраняемые нормы и правила, регулирующие отношения людей в обществе. 2. Узаконенная государством возможность, свобода что-нибудь делать, осуществлять. Права и обязанности граждан. 3. Основание, причина
[548, с. 740–742]	Право — рассматриваемая в современной науке система общеобязательных социальных норм, охраняемых силой государственного принуждения, обеспечивающего юридическую регламентацию общественных отношений в масштабе всего общества

**Джерело:* складено автором.

Додаток П

Наукові підходи до визначення поняття «потреба»*

Джерело	Визначення
[42, с. 905]	Потреба , -и, ж. 1. Необхідність у кому-, чому-небудь, що вимагає задоволення; потрібність. // Умови, які змушують до чогось, спричиняють щось. 2. Те, без чого не можна обійтись; вимоги, які необхідно задовільнити
[567, с. 386]	Потреби — динамічно-активні стани особистості, що виражають її залежність від конкретних умов існування і породжують діяльність, спрямовану на зняття цієї залежності
[568, с. 419]	Потреба — це відчуття нестачі в будь-чому, що спонукає людину до активних ціленаправлених дій для задоволення цієї потреби
[569, с. 203]	Потреба — це певною мірою культурно оформлена необхідність, тобто у той або інший спосіб усвідомлене внутрішнє спонукання до певного блага
[570, с. 464]	Потреба — стан недостатку в предметах, об'єктах, без яких неможливий розвиток і життєдіяльність людини
[571, с. 80]	Потребность — это испытываемая личностью нужда в чем-либо (воде, еде, признании, известности, власти и т.п.). Потребности невозможно наблюдать или измерять. Об их существовании можно судить лишь по поведению людей. Потребности служат мотивом к действию, к достижению цели. (Цель — нечто, что осознается как средство удовлетворения потребности)
[572, с. 292]	Потреби — це те, що неминує викликає і супроводжує людину в процесі її життя, те що є спільним для різних людей, а водночас виявляється індивідуально в кожній людині Потреби — відчуття фізичного, соціального дискомфорту, нестачі чогось, це необхідність у чомусь, що потрібне для створення і підтримки нормальних умов життя і розвитку людини. Потреби у свідомості людини перетворюються на інтерес або мотив

*Джерело: складено автором.

Додаток П

Наукові підходи до визначення поняття «потреба»*

Джерело	Визначення
[42, с. 905]	Потреба , -и, ж. 1. Необхідність у кому-, чому-небудь, що вимагає задоволення; потрібність. // Умови, які змушують до чогось, спричиняють щось. 2. Те, без чого не можна обійтись; вимоги, які необхідно задовільнити
[567, с. 386]	Потреби — динамічно-активні стани особистості, що виражають її залежність від конкретних умов існування і породжують діяльність, спрямовану на зняття цієї залежності
[568, с. 419]	Потреба — це відчуття нестачі в будь-чому, що спонукає людину до активних ціленаправлених дій для задоволення цієї потреби
[569, с. 203]	Потреба — це певною мірою культурно оформлена необхідність, тобто у той або інший спосіб усвідомлене внутрішнє спонукання до певного блага
[570, с. 464]	Потреба — стан недостатку в предметах, об'єктах, без яких неможливий розвиток і життєдіяльність людини
[571, с. 80]	Потребность — это испытываемая личностью нужда в чем-либо (воде, еде, признании, известности, власти и т.п.). Потребности невозможно наблюдать или измерять. Об их существовании можно судить лишь по поведению людей. Потребности служат мотивом к действию, к достижению цели. (Цель — нечто, что осознается как средство удовлетворения потребности)
[572, с. 292]	Потреби — це те, що неминує викликає і супроводжує людину в процесі її життя, те що є спільним для різних людей, а водночас виявляється індивідуально в кожній людині Потреби — відчуття фізичного, соціального дискомфорту, нестачі чогось, це необхідність у чомусь, що потрібне для створення і підтримки нормальних умов життя і розвитку людини. Потреби у свідомості людини перетворюються на інтерес або мотив

*Джерело: складено автором.

Додаток Р

Наукові підходи до визначення поняття «мотив»*

Джерело	Визначення
[42, с. 541]	Мотив , -у, ч. Підстава, привід для якої-небудь дії, вчинку; причина
[689, с. 564]	Мотив — (лат. moveo — штовхаю, рухаю) — стійка особистісна властивість, яка охоплює потреби, є спонукальною причиною дій і вчинків
[679, с. 82]	Мотивы — это те внутренние силы, которые связаны с потребностями личности и побуждают ее к определенной деятельности. Мотивы — это осознание потребности
[690, с. 8]	Мотив — внутрішня спонука людини, яка має певні потреби і переслідує певні цілі, до дії

*Джерело: складено автором.

Додаток Р

Наукові підходи до визначення поняття «мотив»*

Джерело	Визначення
[42, с. 541]	Мотив , -у, ч. Підстава, привід для якої-небудь дії, вчинку; причина
[689, с. 564]	Мотив — (лат. moveo — штовхаю, рухаю) — стійка особистісна властивість, яка охоплює потреби, є спонукальною причиною дій і вчинків
[679, с. 82]	Мотивы — это те внутренние силы, которые связаны с потребностями личности и побуждают ее к определенной деятельности. Мотивы — это осознание потребности
[690, с. 8]	Мотив — внутрішня спонука людини, яка має певні потреби і переслідує певні цілі, до дії

*Джерело: складено автором.

Додаток С

Наукові підходи до визначення поняття «мотивація»*

Джерело	Визначення
[42, с. 541]	Мотивація , -ї, ж. Сукупність мотивів, доказів для обґрунтування чогось; мотивування
[547, с. 334]	Мотивація — 1) объяснение, приведение доводов в пользу какого-либо решения, действия; 2) побуждение субъекта к деятельности во имя достижения каких-либо целей, наличие интереса к такой деятельности и способы его инициирования, побуждения
[570, с. 459]	Мотивація — сукупність управлінських дій, спрямованих на спонукання себе та інших працівників на досягнення особистих цілей
[581, с. 564]	Мотивація — сукупність причин психологічного характеру (система мотивів), які зумовлюють поведінку і вчинки людини, їх початок, спрямованість і активність
[572, с. 294]	Мотивація — це довготерміновий вплив на працівників з метою зміни за заданими параметрами структури ціннісних орієнтацій та інтересів, формування відповідної мотиваційної системи і розвиток на цій основі трудового потенціалу Мотивація — це процес свідомого вибору людиною того чи іншого типу поведінки, що визначається комплексним впливом зовнішніх (стимули) і внутрішніх (мотиви) чинників.
[586, с. 96]	Мотивація — це процес впливу на людину з метою спонукання її до конкретної дії через пробудження в ній певних мотивів
[587]	Мотивація — це спонукання активності особи у визначеному напрямку для досягнення поставлених цілей; це процес, що характеризується сукупністю факторів, які можуть бути задані зовні чи формуватись особистістю у відповідності до їх цілісних орієнтирів, інтересів та очікувань
[568, с. 417]	Мотивація — це сукупність внутрішніх і зовнішніх рушійних сил, що спонукають людину до діяльності, визначають тип її поведінки, орієнтують на досягнення поставлених цілей
[588, с. 23]	Мотивація — це складна, неоднорідна, багаторівнева система спонук, що включає потреби, мотиви, інтереси, ідеали, прагнення, установки, емоції, норми, цінності та ін. Мотиви, як невід’ємна складова мотивації, є комплексом спонукань діяльності

*Джерело: складено автором.

Додаток С

Наукові підходи до визначення поняття «мотивація»*

Джерело	Визначення
[42, с. 541]	Мотивація , -ї, ж. Сукупність мотивів, доказів для обґрунтування чогось; мотивування
[547, с. 334]	Мотивація — 1) объяснение, приведение доводов в пользу какого-либо решения, действия; 2) побуждение субъекта к деятельности во имя достижения каких-либо целей, наличие интереса к такой деятельности и способы его инициирования, побуждения
[570, с. 459]	Мотивація — сукупність управлінських дій, спрямованих на спонукання себе та інших працівників на досягнення особистих цілей
[581, с. 564]	Мотивація — сукупність причин психологічного характеру (система мотивів), які зумовлюють поведінку і вчинки людини, їх початок, спрямованість і активність
[572, с. 294]	Мотивація — це довготерміновий вплив на працівників з метою зміни за заданими параметрами структури ціннісних орієнтацій та інтересів, формування відповідної мотиваційної системи і розвиток на цій основі трудового потенціалу Мотивація — це процес свідомого вибору людиною того чи іншого типу поведінки, що визначається комплексним впливом зовнішніх (стимули) і внутрішніх (мотиви) чинників.
[586, с. 96]	Мотивація — це процес впливу на людину з метою спонукання її до конкретної дії через пробудження в ній певних мотивів
[587]	Мотивація — це спонукання активності особи у визначеному напрямку для досягнення поставлених цілей; це процес, що характеризується сукупністю факторів, які можуть бути задані зовні чи формуватись особистістю у відповідності до їх цілісних орієнтирів, інтересів та очікувань
[568, с. 417]	Мотивація — це сукупність внутрішніх і зовнішніх рушійних сил, що спонукають людину до діяльності, визначають тип її поведінки, орієнтують на досягнення поставлених цілей
[588, с. 23]	Мотивація — це складна, неоднорідна, багаторівнева система спонук, що включає потреби, мотиви, інтереси, ідеали, прагнення, установки, емоції, норми, цінності та ін. Мотиви, як невід’ємна складова мотивації, є комплексом спонукань діяльності

*Джерело: складено автором.

Додаток Т

Визначення поняття «статус» у словниках та енциклопедичних виданнях*

Джерело	Характеристика
[33, с. 626]	Статус (лат. status — становище) — правове становище (сукупність прав та обов'язків) фізичної або юридичної особи
[31, с. 418]	Статус — певний (рівень) ведення селекційно-племінної роботи суб'єктами племінної справи у тваринництві
[42, с. 1191]	Статус , -у, ч. 1. У міжнародному праві — становище, стан. // Певний стан чого- небудь. 2. Сукупність прав і обов'язків громадянина або юридичної особи
[640, с. 776]	Статус , у, ч. 1. юр. Правове становище осіб або організацій, установ тощо. 2. Становище особи чи групи осіб щодо інших осіб і груп, що визначається відповідно до специфічних ознак (економічних, етнічних тощо)
[45, с. 764]	Статус , -а, м. 1. Сложившееся состояние, положение (книжн.). 2. Правовое положение (спец.)
[46, с. 665]	Статус правовой (лат. status — состояние, положение) — установленное нормами права положение его субъектов, совокупность их прав и обязанностей
[655, с. 601]	Статус (лат. status — положение, состояние) — правовое положение субъекта права — гражданина или юридического лица, характеризующее и определяемое его организационно-правовой формой, уставом, свидетельством о регистрации, правами и обязанностями, ответственностью, полномочиями, вытекающими из законодательных и нормативных актов

*Джерело: складено автором.

Додаток Т

Визначення поняття «статус» у словниках та енциклопедичних виданнях*

Джерело	Характеристика
[33, с. 626]	Статус (лат. status — становище) — правове становище (сукупність прав та обов'язків) фізичної або юридичної особи
[31, с. 418]	Статус — певний (рівень) ведення селекційно-племінної роботи суб'єктами племінної справи у тваринництві
[42, с. 1191]	Статус , -у, ч. 1. У міжнародному праві — становище, стан. // Певний стан чого- небудь. 2. Сукупність прав і обов'язків громадянина або юридичної особи
[640, с. 776]	Статус , у, ч. 1. юр. Правове становище осіб або організацій, установ тощо. 2. Становище особи чи групи осіб щодо інших осіб і груп, що визначається відповідно до специфічних ознак (економічних, етнічних тощо)
[45, с. 764]	Статус , -а, м. 1. Сложившееся состояние, положение (книжн.). 2. Правовое положение (спец.)
[46, с. 665]	Статус правовой (лат. status — состояние, положение) — установленное нормами права положение его субъектов, совокупность их прав и обязанностей
[655, с. 601]	Статус (лат. status — положение, состояние) — правовое положение субъекта права — гражданина или юридического лица, характеризующее и определяемое его организационно-правовой формой, уставом, свидетельством о регистрации, правами и обязанностями, ответственностью, полномочиями, вытекающими из законодательных и нормативных актов

*Джерело: складено автором.

Додаток У

Результати пошуку терміна дослідження «Механізм правового регулювання» в мережі Інтернет станом на 31 березня 2015 р.

Назва ПС	Назва терміна	Мова запити	Результат пошуку
Google	Механізм правового регулювання (за ключовими словами без «лапок»)	Українська	458 тис. документів
Google	«Механізм правового регулювання»	Українська	19 500 документів
Google	Механізм правового регулювання (за ключовими словами без «лапок»)	Російська	733 тис. документів
Google	«Механізм правового регулювання»	Російська	73 100 документів
Яндекс	Механізм правового регулювання (за ключовими словами без «лапок»)	Українська	1 млн сторінок
Яндекс	«Механізм правового регулювання»	Українська	32 тис. сторінок
Яндекс	Механізм правового регулювання (за ключовими словами без «лапок»)	Російська	4 млн сторінок
Яндекс	«Механізм правового регулювання»	Російська	88 тис. сторінок
Мета	Механізм правового регулювання (за ключовими словами без «лапок»)	Українська	84 300 документів
Мета	«Механізм правового регулювання»	Українська	1 620 документів
Мета	Механізм правового регулювання (за ключовими словами без «лапок»)	Російська	128 тис. документів

Додаток У

Результати пошуку терміна дослідження «Механізм правового регулювання» в мережі Інтернет станом на 31 березня 2015 р.

Назва ПС	Назва терміна	Мова запити	Результат пошуку
Google	Механізм правового регулювання (за ключовими словами без «лапок»)	Українська	458 тис. документів
Google	«Механізм правового регулювання»	Українська	19 500 документів
Google	Механізм правового регулювання (за ключовими словами без «лапок»)	Російська	733 тис. документів
Google	«Механізм правового регулювання»	Російська	73 100 документів
Яндекс	Механізм правового регулювання (за ключовими словами без «лапок»)	Українська	1 млн сторінок
Яндекс	«Механізм правового регулювання»	Українська	32 тис. сторінок
Яндекс	Механізм правового регулювання (за ключовими словами без «лапок»)	Російська	4 млн сторінок
Яндекс	«Механізм правового регулювання»	Російська	88 тис. сторінок
Мета	Механізм правового регулювання (за ключовими словами без «лапок»)	Українська	84 300 документів
Мета	«Механізм правового регулювання»	Українська	1 620 документів
Мета	Механізм правового регулювання (за ключовими словами без «лапок»)	Російська	128 тис. документів

Мета	«Механізм правового регулювання»	Російська	6 320 документів
Bing	Механізм правового регулювання (за ключовими словами без «лапок»)	Українська	33 300 документів
Bing	«Механізм правового регулювання»	Українська	9 470 документів
Bing	Механізм правового регулювання (за ключевими словами без «лапок»)	Російська	71 500 документів
Bing	«Механізм правового регулювання»	Російська	34 300 документів

**Джерело:* складено автором.

Мета	«Механізм правового регулювання»	Російська	6 320 документів
Bing	Механізм правового регулювання (за ключовими словами без «лапок»)	Українська	33 300 документів
Bing	«Механізм правового регулювання»	Українська	9 470 документів
Bing	Механізм правового регулювання (за ключевими словами без «лапок»)	Російська	71 500 документів
Bing	«Механізм правового регулювання»	Російська	34 300 документів

**Джерело:* складено автором.

Додаток Ф

Зміст понять «механізм адміністративно-правового регулювання» та «адміністративно-правовий механізм»

Автор	Визначення понять «механізм адміністративно-правового регулювання» та «адміністративно-правовий механізм»
Желеф Г.	Механізм адміністративно-правового регулювання холдингових компаній — це спеціальний юридичний механізм впливу на діяльність таких господарських структур, наслідком якого є формування юридичної основи та визначення орієнтирів для організації діяльності холдингових компаній.
Гончарук С.Т., Нашинець- Наумова А.Ю.	Механізм адміністративно-правового регулювання діяльності корпорацій в Україні — це самостійна система правових засобів, за допомогою яких здійснюється відповідний правовий вплив на корпоративні правовідносини.
Коробкін В.В.	Механізм адміністративно-правового регулювання відносин у сфері енергопостачання — це категорія, що характеризує внутрішні процеси адміністративно-правового регулювання енергопостачання, переведення норм адміністративного права у сфері енергопостачання в динамічний рух, у результаті якого виникають адміністративно-правові відносини у сфері енергопостачання. Механізм адміністративно-правового регулювання відносин у сфері енергопостачання — це сукупність організаційно-правових засобів регулювання правових відносин, які виникають у зв'язку з виробництвом, передачею, розподілом, постачанням і використанням енергії, державним наглядом за безпечним виконанням робіт на енергетичних об'єктах незалежно від форм власності, безпечною експлуатацією енергетичного обладнання і державним наглядом за режимами споживання енергії, а також із централізованим диспетчерським управлінням.
Єщук О.М.	Механізм адміністративно-правового регулювання (охорони) — це засоби функціонування єдиної системи адміністративно-правового регулювання з метою забезпечення прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, нормального функціонування громадянського суспільства і держави.

Додаток Ф

Зміст понять «механізм адміністративно-правового регулювання» та «адміністративно-правовий механізм»

Автор	Визначення понять «механізм адміністративно-правового регулювання» та «адміністративно-правовий механізм»
Желеф Г.	Механізм адміністративно-правового регулювання холдингових компаній — це спеціальний юридичний механізм впливу на діяльність таких господарських структур, наслідком якого є формування юридичної основи та визначення орієнтирів для організації діяльності холдингових компаній.
Гончарук С.Т., Нашинець- Наумова А.Ю.	Механізм адміністративно-правового регулювання діяльності корпорацій в Україні — це самостійна система правових засобів, за допомогою яких здійснюється відповідний правовий вплив на корпоративні правовідносини.
Коробкін В.В.	Механізм адміністративно-правового регулювання відносин у сфері енергопостачання — це категорія, що характеризує внутрішні процеси адміністративно-правового регулювання енергопостачання, переведення норм адміністративного права у сфері енергопостачання в динамічний рух, у результаті якого виникають адміністративно-правові відносини у сфері енергопостачання. Механізм адміністративно-правового регулювання відносин у сфері енергопостачання — це сукупність організаційно-правових засобів регулювання правових відносин, які виникають у зв'язку з виробництвом, передачею, розподілом, постачанням і використанням енергії, державним наглядом за безпечним виконанням робіт на енергетичних об'єктах незалежно від форм власності, безпечною експлуатацією енергетичного обладнання і державним наглядом за режимами споживання енергії, а також із централізованим диспетчерським управлінням.
Єщук О.М.	Механізм адміністративно-правового регулювання (охорони) — це засоби функціонування єдиної системи адміністративно-правового регулювання з метою забезпечення прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, нормального функціонування громадянського суспільства і держави.

Єфремова М.	Механізм адміністративно-правового регулювання професійного розвитку працівників — це взаємопов'язана та взаємозалежна система елементів, які урегульовують суспільні відносини між суб'єктами в сфері професійного розвитку працівників на підставі адміністративно-правових норм.
Завгородній В.	Механізм адміністративно-правового регулювання взаємодії ОВС та громадських організацій у протидії корупції — це сукупність правових засобів, за допомоги яких забезпечуються функціонування та розвиток взаємодії суб'єктів протидії корупції.
Валькова Є.В.	Механізм адміністративно-правового регулювання у сфері охорони права інтелектуальної власності — це певна сукупність адміністративно-правових засобів, які забезпечують безпосередній юридичний вплив на поведінку суб'єктів та об'єктів суспільних відносин охорони права інтелектуальної власності з метою забезпечення її ефективності.
Кузьмін Д.В.	Адміністративно-правовий механізм забезпечення безпеки пасажирських перевезень автомобільним транспортом — це комплексна сукупність органів державної влади та інститутів громадянського суспільства які на основі норм законодавства в межах організаційних форм, методами, засобами і способами забезпечують стан безпеки пасажирських перевезень автомобільним транспортом.
Присяжнюк А.Й.	Адміністративно-правовий механізм забезпечення економічної безпеки держави — це взаємопов'язана система правових засобів здійснення державного управління економічною сферою держави, які спрямовані на врегулювання (упорядкування) суспільних відносин, що виникають з приводу забезпечення економічної безпеки держави, здійснення яких покладено на уповноважені державні органи.
Острівна Л.В.	Адміністративно-правовий механізм запобігання та протидії легалізації доходів одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму — це спосіб організації і функціонування органів державної влади, зокрема правоохоронних органів, суб'єктів державного та первинного фінансового моніторингу, які на основі визначених законодавством повноважень і методів діяльності спрямовують свою роботу задля досягнення мети у сфері запобігання та протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму.

Єфремова М.	Механізм адміністративно-правового регулювання професійного розвитку працівників — це взаємопов'язана та взаємозалежна система елементів, які урегульовують суспільні відносини між суб'єктами в сфері професійного розвитку працівників на підставі адміністративно-правових норм.
Завгородній В.	Механізм адміністративно-правового регулювання взаємодії ОВС та громадських організацій у протидії корупції — це сукупність правових засобів, за допомоги яких забезпечуються функціонування та розвиток взаємодії суб'єктів протидії корупції.
Валькова Є.В.	Механізм адміністративно-правового регулювання у сфері охорони права інтелектуальної власності — це певна сукупність адміністративно-правових засобів, які забезпечують безпосередній юридичний вплив на поведінку суб'єктів та об'єктів суспільних відносин охорони права інтелектуальної власності з метою забезпечення її ефективності.
Кузьмін Д.В.	Адміністративно-правовий механізм забезпечення безпеки пасажирських перевезень автомобільним транспортом — це комплексна сукупність органів державної влади та інститутів громадянського суспільства які на основі норм законодавства в межах організаційних форм, методами, засобами і способами забезпечують стан безпеки пасажирських перевезень автомобільним транспортом.
Присяжнюк А.Й.	Адміністративно-правовий механізм забезпечення економічної безпеки держави — це взаємопов'язана система правових засобів здійснення державного управління економічною сферою держави, які спрямовані на врегулювання (упорядкування) суспільних відносин, що виникають з приводу забезпечення економічної безпеки держави, здійснення яких покладено на уповноважені державні органи.
Острівна Л.В.	Адміністративно-правовий механізм запобігання та протидії легалізації доходів одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму — це спосіб організації і функціонування органів державної влади, зокрема правоохоронних органів, суб'єктів державного та первинного фінансового моніторингу, які на основі визначених законодавством повноважень і методів діяльності спрямовують свою роботу задля досягнення мети у сфері запобігання та протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму.

Коломоєць О.Д.	Адміністративно-правовий механізм регулювання запобігання насильству в сім'ї — це системи норм, що регулюють відносини у сфері діяльності суб'єктів запобігання насильству в сім'ї, спрямованих на реалізацію повноважень між учасниками цих відносин, у випадку порушення яких застосовуються заходи державного впливу.
Родік Т.	Адміністративно-правовий механізм державного регулювання діяльності дендрологічних парків це здійснення уповноваженими органами державної влади комплексу заходів щодо упорядкування, контролю, охорони дендрологічних парків, як об'єктів природно-заповідного фонду з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, рослинного світу та підтримання загального екологічного балансу держави.

*Джерело: складено автором.

Коломоєць О.Д.	Адміністративно-правовий механізм регулювання запобігання насильству в сім'ї — це системи норм, що регулюють відносини у сфері діяльності суб'єктів запобігання насильству в сім'ї, спрямованих на реалізацію повноважень між учасниками цих відносин, у випадку порушення яких застосовуються заходи державного впливу.
Родік Т.	Адміністративно-правовий механізм державного регулювання діяльності дендрологічних парків це здійснення уповноваженими органами державної влади комплексу заходів щодо упорядкування, контролю, охорони дендрологічних парків, як об'єктів природно-заповідного фонду з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, рослинного світу та підтримання загального екологічного балансу держави.

*Джерело: складено автором.

Додаток X

Визначення поняття «відповідальність» у словниках*

Джерело	Характеристика
[42, с. 136]	Відповідальність , -ності, ж. — 1. Покладений на когось або взятий на себе обов'язок відповідати за певну ділянку роботи, справу, за чиїсь дії, вчинки, слова. ** Притягати до відповідальності <i>кого</i> — вважаючи когось винним, вимагати звіту за його вчинки (перед судом, органами влади і т. ін.). 2. Серйозність, важливість справи, моменту тощо
[533, с. 49]	Відповідальність — категорія етики і права, що відображає особливе соціальне і морально-правове становлення особистості до суспільства (людства в цілому). Характеризується виконанням морального обов'язку та правових норм. Категорія відповідальності обіймає філософсько-соціологічну проблему співвідношення здібності та можливості людини виступати (автором) своїх дій і конкретніші питання: здатність людини свідомо, добровільно виконувати певні вимоги й здійснювати поставлені перед нею завдання; здійснювати правильний моральний вибір, досягати певного результату
[45, с. 468]	Ответственность , -и, ж. Необходимость, обязанность отдавать кому-нибудь отчёт в своих действиях, поступках
[214, с. 227]	Ответственность — англ. responsibility; нем. verantwortlichkeit; фр. responsabilite; чешск. odpovednost. Обязанность и готовность субъекта отвечать за совершенные действия, поступки и их последствия
[463, с. 222]	Ответственность — необходимость, обязанность отвечать за кого- или что-нибудь. Огромная, личная, моральная ответственность. Ответственность за жизнь детей. Ответственность перед людьми, перед собой. Чувствовать ответственность. Общественный долг — это нравственная ответственность человека перед обществом, перед своим народом, готовность сделать всё ради его блага
[740, с. 135]	Ответственность — морально-этическое и дисциплинарное, отражающее необходимость, обязанность отвечать за свои поступки и действия

*Джерело: складено автором.

Додаток X

Визначення поняття «відповідальність» у словниках*

Джерело	Характеристика
[42, с. 136]	Відповідальність , -ності, ж. — 1. Покладений на когось або взятий на себе обов'язок відповідати за певну ділянку роботи, справу, за чиїсь дії, вчинки, слова. ** Притягати до відповідальності <i>кого</i> — вважаючи когось винним, вимагати звіту за його вчинки (перед судом, органами влади і т. ін.). 2. Серйозність, важливість справи, моменту тощо
[533, с. 49]	Відповідальність — категорія етики і права, що відображає особливе соціальне і морально-правове становлення особистості до суспільства (людства в цілому). Характеризується виконанням морального обов'язку та правових норм. Категорія відповідальності обіймає філософсько-соціологічну проблему співвідношення здібності та можливості людини виступати (автором) своїх дій і конкретніші питання: здатність людини свідомо, добровільно виконувати певні вимоги й здійснювати поставлені перед нею завдання; здійснювати правильний моральний вибір, досягати певного результату
[45, с. 468]	Ответственность , -и, ж. Необходимость, обязанность отдавать кому-нибудь отчёт в своих действиях, поступках
[214, с. 227]	Ответственность — англ. responsibility; нем. verantwortlichkeit; фр. responsabilite; чешск. odpovednost. Обязанность и готовность субъекта отвечать за совершенные действия, поступки и их последствия
[463, с. 222]	Ответственность — необходимость, обязанность отвечать за кого- или что-нибудь. Огромная, личная, моральная ответственность. Ответственность за жизнь детей. Ответственность перед людьми, перед собой. Чувствовать ответственность. Общественный долг — это нравственная ответственность человека перед обществом, перед своим народом, готовность сделать всё ради его блага
[740, с. 135]	Ответственность — морально-этическое и дисциплинарное, отражающее необходимость, обязанность отвечать за свои поступки и действия

*Джерело: складено автором.

Додаток Ц

Наукові підходи визначення поняття «юридична відповідальність»*

Джерело	Визначення
[759; 760, с. 7–8]	Юридична відповідальність — це регламентована правовими нормами реакція з боку уповноважених суб'єктів на діяння фізичних або юридичних осіб (колективних суб'єктів), що можуть мати вираз у недотриманні встановлених законом заборон, невиконанні встановлених законом обов'язків, порушенні цивільно-правових зобов'язань, нанесенні шкоди або завданні збитків і виражена у застосуванні до осіб, що вчинили такі діяння, засобів впливу, які тягнуть за собою позбавлення особистого, майнового або організаційного характеру
[765, с. 407]	Юридична відповідальність — це обов'язок правопорушника нести покарання, зазнавати санкцій, що передбачені правовими нормами і застосовуються компетентними органами за вчинення ним проти-правного діяння
[766, с. 69]	Юридична відповідальність — це виконання основного обов'язку, що існував до правопорушення, або виконання нового обов'язку, що виник у результаті правопорушення.
[757, с. 21]	Юридична відповідальність — це можливість настання негативних наслідків державно-примусового характеру для суб'єкта правопорушення у чітко встановленій процесуальній формі
[767, с. 535]	Юридична відповідальність — це вид державного примусу, що пов'язаний з державним осудженням винних протиправних діянь, які є небезпечними і шкідливими для держави та з якими ведеться боротьба шляхом застосування примусових заходів
[158, с. 9]	Юридична відповідальність — це передбачені законом вид і захід державно-владного примусу, що виявляється у позбавленні особи певних благ особистого, організаційного і майнового характеру за вчинене правопорушення

Додаток Ц

Наукові підходи визначення поняття «юридична відповідальність»*

Джерело	Визначення
[759; 760, с. 7–8]	Юридична відповідальність — це регламентована правовими нормами реакція з боку уповноважених суб'єктів на діяння фізичних або юридичних осіб (колективних суб'єктів), що можуть мати вираз у недотриманні встановлених законом заборон, невиконанні встановлених законом обов'язків, порушенні цивільно-правових зобов'язань, нанесенні шкоди або завданні збитків і виражена у застосуванні до осіб, що вчинили такі діяння, засобів впливу, які тягнуть за собою позбавлення особистого, майнового або організаційного характеру
[765, с. 407]	Юридична відповідальність — це обов'язок правопорушника нести покарання, зазнавати санкцій, що передбачені правовими нормами і застосовуються компетентними органами за вчинення ним проти-правного діяння
[766, с. 69]	Юридична відповідальність — це виконання основного обов'язку, що існував до правопорушення, або виконання нового обов'язку, що виник у результаті правопорушення.
[757, с. 21]	Юридична відповідальність — це можливість настання негативних наслідків державно-примусового характеру для суб'єкта правопорушення у чітко встановленій процесуальній формі
[767, с. 535]	Юридична відповідальність — це вид державного примусу, що пов'язаний з державним осудженням винних протиправних діянь, які є небезпечними і шкідливими для держави та з якими ведеться боротьба шляхом застосування примусових заходів
[158, с. 9]	Юридична відповідальність — це передбачені законом вид і захід державно-владного примусу, що виявляється у позбавленні особи певних благ особистого, організаційного і майнового характеру за вчинене правопорушення

[656, с. 464]	Юридична відповідальність — це передбачені законом вид і міра державно-владного (примусового) зізнання особою втрат благ особистого, організаційного і майнового характеру за вчинене правопорушення
[768., с. 121]	Юридична відповідальність — це міра покарання правопорушника шляхом позбавлення його певних соціальних благ чи цінностей (матеріальних, духовних чи особистих), які йому належали до факту правопорушення, від імені держави (суспільства), на підставі закону або іншого нормативного акта з метою попередження правопорушень в перспективі і відновлення (чи відшкодування) втрачених суб'єктивних прав на матеріальні і духовні цінності
[769, с. 35]	Юридична відповідальність — це здійснюваний у межах правовідносин добровільно або за рішенням судового чи іншого юрисдикційного органу та забезпечений державою юридичний обов'язок правопорушника зазнати позбавлення певних цінностей, що йому належали
[770, с. 165]	Юридична відповідальність працівників органів системи МВС України — це такий особливий правовий стан, що виникає з моменту надходження на службу працівників органів внутрішніх справ, безпосередньо направлений на забезпечення реалізації їхніх службово-трудоових обов'язків, а також дотримання встановлених обмежень

*Джерело: складено автором.

[656, с. 464]	Юридична відповідальність — це передбачені законом вид і міра державно-владного (примусового) зізнання особою втрат благ особистого, організаційного і майнового характеру за вчинене правопорушення
[768., с. 121]	Юридична відповідальність — це міра покарання правопорушника шляхом позбавлення його певних соціальних благ чи цінностей (матеріальних, духовних чи особистих), які йому належали до факту правопорушення, від імені держави (суспільства), на підставі закону або іншого нормативного акта з метою попередження правопорушень в перспективі і відновлення (чи відшкодування) втрачених суб'єктивних прав на матеріальні і духовні цінності
[769, с. 35]	Юридична відповідальність — це здійснюваний у межах правовідносин добровільно або за рішенням судового чи іншого юрисдикційного органу та забезпечений державою юридичний обов'язок правопорушника зазнати позбавлення певних цінностей, що йому належали
[770, с. 165]	Юридична відповідальність працівників органів системи МВС України — це такий особливий правовий стан, що виникає з моменту надходження на службу працівників органів внутрішніх справ, безпосередньо направлений на забезпечення реалізації їхніх службово-трудоових обов'язків, а також дотримання встановлених обмежень

*Джерело: складено автором.

Додаток Ч

Наукові підходи до визначення поняття «адміністративна відповідальність»*

Джерело	Визначення
[800, с. 207]	Адміністративна відповідальність — це вид юридичної відповідальності фізичних і юридичних осіб, який виражається у застосуванні уповноваженими державою публічними органами (їх посадовими особами) певного виду адміністративного примусу — адміністративного стягнення (адміністративної санкції)
[829, с. 280]	Адміністративна відповідальність — це особливий вид юридичної відповідальності, якій притаманні всі ознаки останньої (вона настає на основі норм права, за порушення правових норм, конкретизується юрисдикційними актами компетентних органів, пов'язана з державним примусом). З іншого боку, адміністративного примусу і володіє всіма його якостями (здійснюється в рамках позаслужбового підпорядкування та ін.)
[837, с. 531–532]	Адміністративна відповідальність — вид юридичної відповідальності у державному управлінні, що настає за невиконання або неналежне виконання державними службовцями своїх обов'язків, тобто за здійснення адміністративного правопорушення. Такі характерні особливості адміністративного правопорушення, як суспільна небезпека, протиправність, винність, є складовими адміністративної відповідальності
[828, с. 9; 839, с. 77]	Адміністративна відповідальність — це різновид юридичної відповідальності, специфічна форма негативного реагування з боку держави в особі уповноважених органів на відповідну категорію протиправних діянь (насамперед адміністративних проступків), особи, які вчинили зазначені правопорушення, повинні відповісти перед уповноваженим державним органом за свої неправомірні дії і понести адміністративне стягнення в установлених законом формах і порядку
[839, с. 78]	Адміністративна відповідальність — це один із самостійних видів правової відповідальності, засіб охорони встановленого державою правопорядку, специфічна форма правового реагування з боку держави в особі її компетентних органів на певну категорію протиправних проявів і наслідок винного антигромадського діяння. Вона врегульовується та захищається, як правило, у позасудовому порядку, є одним з видів державного примусу

Додаток Ч

Наукові підходи до визначення поняття «адміністративна відповідальність»*

Джерело	Визначення
[800, с. 207]	Адміністративна відповідальність — це вид юридичної відповідальності фізичних і юридичних осіб, який виражається у застосуванні уповноваженими державою публічними органами (їх посадовими особами) певного виду адміністративного примусу — адміністративного стягнення (адміністративної санкції)
[829, с. 280]	Адміністративна відповідальність — це особливий вид юридичної відповідальності, якій притаманні всі ознаки останньої (вона настає на основі норм права, за порушення правових норм, конкретизується юрисдикційними актами компетентних органів, пов'язана з державним примусом). З іншого боку, адміністративного примусу і володіє всіма його якостями (здійснюється в рамках позаслужбового підпорядкування та ін.)
[837, с. 531–532]	Адміністративна відповідальність — вид юридичної відповідальності у державному управлінні, що настає за невиконання або неналежне виконання державними службовцями своїх обов'язків, тобто за здійснення адміністративного правопорушення. Такі характерні особливості адміністративного правопорушення, як суспільна небезпека, протиправність, винність, є складовими адміністративної відповідальності
[828, с. 9; 839, с. 77]	Адміністративна відповідальність — це різновид юридичної відповідальності, специфічна форма негативного реагування з боку держави в особі уповноважених органів на відповідну категорію протиправних діянь (насамперед адміністративних проступків), особи, які вчинили зазначені правопорушення, повинні відповісти перед уповноваженим державним органом за свої неправомірні дії і понести адміністративне стягнення в установлених законом формах і порядку
[839, с. 78]	Адміністративна відповідальність — це один із самостійних видів правової відповідальності, засіб охорони встановленого державою правопорядку, специфічна форма правового реагування з боку держави в особі її компетентних органів на певну категорію протиправних проявів і наслідок винного антигромадського діяння. Вона врегульовується та захищається, як правило, у позасудовому порядку, є одним з видів державного примусу

[760, с. 13]	Адміністративна відповідальність — це відносини, що виникають між органами адміністративної юрисдикції (органами виконавчої влади, а в окремих, передбачених законом, випадках судами) і фізичними або юридичними особами, за умови відсутності між ними відносин службового підпорядкування, з приводу вчинення останніми передбачених законом протиправних діянь і полягають у застосуванні до них в адміністративному порядку передбачених законом стягнень
[827, с. 130; 840, с. 62]	Адміністративна відповідальність — це специфічне реагування держави на адміністративне правопорушення, що полягає в застосуванні уповноваженим органом або посадовою особою передбаченого законом стягнення до суб'єкта правопорушення
[665, с. 311]	Адміністративна відповідальність — це примусове, з додержанням встановленої процедури, застосування правомочним суб'єктом передбачених законодавством за вчинення адміністративного проступку заходів впливу, які виконані правопорушником
[835, с. 43; 836, с. 41]	Адміністративна відповідальність — це один з видів юридичної відповідальності, який являє собою правовідносини між особою, що вчинила діяння, що порушує встановлену Кодексом про адміністративні правопорушення заборону, і державою, пов'язані із застосуванням або відмовою від застосування до вказаної особи санкцій, що виражають оцінку її поведінки і з виконанням прийнятого рішення
[824, с. 151–152]	Адміністративна відповідальність являє собою адміністративний примус у вигляді застосування уповноваженим органом (посадовою особою) адміністративного стягнення до особи, що скоїла адміністративне правопорушення. Для адміністративної відповідальності характерна множинність правових норм, якими регулюються різноманітні аспекти діяльності органів державного управління у різних галузях і сферах. Адміністративна відповідальності притаманний загальний характер, тобто норми і правила обов'язкові для всіх без винятку

*Джерело: складено автором.

[760, с. 13]	Адміністративна відповідальність — це відносини, що виникають між органами адміністративної юрисдикції (органами виконавчої влади, а в окремих, передбачених законом, випадках судами) і фізичними або юридичними особами, за умови відсутності між ними відносин службового підпорядкування, з приводу вчинення останніми передбачених законом протиправних діянь і полягають у застосуванні до них в адміністративному порядку передбачених законом стягнень
[827, с. 130; 840, с. 62]	Адміністративна відповідальність — це специфічне реагування держави на адміністративне правопорушення, що полягає в застосуванні уповноваженим органом або посадовою особою передбаченого законом стягнення до суб'єкта правопорушення
[665, с. 311]	Адміністративна відповідальність — це примусове, з додержанням встановленої процедури, застосування правомочним суб'єктом передбачених законодавством за вчинення адміністративного проступку заходів впливу, які виконані правопорушником
[835, с. 43; 836, с. 41]	Адміністративна відповідальність — це один з видів юридичної відповідальності, який являє собою правовідносини між особою, що вчинила діяння, що порушує встановлену Кодексом про адміністративні правопорушення заборону, і державою, пов'язані із застосуванням або відмовою від застосування до вказаної особи санкцій, що виражають оцінку її поведінки і з виконанням прийнятого рішення
[824, с. 151–152]	Адміністративна відповідальність являє собою адміністративний примус у вигляді застосування уповноваженим органом (посадовою особою) адміністративного стягнення до особи, що скоїла адміністративне правопорушення. Для адміністративної відповідальності характерна множинність правових норм, якими регулюються різноманітні аспекти діяльності органів державного управління у різних галузях і сферах. Адміністративна відповідальності притаманний загальний характер, тобто норми і правила обов'язкові для всіх без винятку

*Джерело: складено автором.

Додаток Ш

Наукові підходи визначення поняття «дисциплінарна відповідальність»*

Джерело	Визначення
[848, с. 101; 849, с. 272–273]	Дисциплінарна відповідальність — це один із видів юридичної, яка застосовується до працівників за невиконання чи неналежне виконання покладених на них обов'язків і полягає у накладенні на винних дисциплінарних стягнень у порядку, встановленому законодавством України
[850, с. 197]	Дисциплінарна відповідальність — це накладання на правопорушників дисциплінарних стягнень за скоєне дисциплінарне правопорушення
[837, с. 528]	Дисциплінарна відповідальність — вид юридичної відповідальності у державному управлінні, що настає у разі порушення державним службовцем обов'язків додержання дисципліни праці, правил внутрішнього розпорядку органу державної влади, за невиконання або недостатнє виконання службових обов'язків
[834, с. 58]	Дисциплінарна відповідальність — це застосування заходів дисциплінарного впливу в порядку службового підпорядкування за винні порушення правил державної служби, що не підпадають під дію кримінальної відповідальності. Вона визначена на загальних засадах для всіх громадян. Поряд з цим характер професійної діяльності державних службовців передбачає певні особливості регулювання їх відповідальності. Для державних службовців встановлено підвищену відповідальність, санкції, що можуть бути застосовані тільки до них (наприклад: попередження про неповну службу відповідність, затримання присвоєння чергового рангу)
[158, с. 86]	Дисциплінарна відповідальність — це коли особа, яка перебуває у трудових відносинах з підприємством, установою, організацією, органом публічної влади, знає позбавлень особистого чи організаційного характеру за вчинення дисциплінарного проступку

Додаток Ш

Наукові підходи визначення поняття «дисциплінарна відповідальність»*

Джерело	Визначення
[848, с. 101; 849, с. 272–273]	Дисциплінарна відповідальність — це один із видів юридичної, яка застосовується до працівників за невиконання чи неналежне виконання покладених на них обов'язків і полягає у накладенні на винних дисциплінарних стягнень у порядку, встановленому законодавством України
[850, с. 197]	Дисциплінарна відповідальність — це накладання на правопорушників дисциплінарних стягнень за скоєне дисциплінарне правопорушення
[837, с. 528]	Дисциплінарна відповідальність — вид юридичної відповідальності у державному управлінні, що настає у разі порушення державним службовцем обов'язків додержання дисципліни праці, правил внутрішнього розпорядку органу державної влади, за невиконання або недостатнє виконання службових обов'язків
[834, с. 58]	Дисциплінарна відповідальність — це застосування заходів дисциплінарного впливу в порядку службового підпорядкування за винні порушення правил державної служби, що не підпадають під дію кримінальної відповідальності. Вона визначена на загальних засадах для всіх громадян. Поряд з цим характер професійної діяльності державних службовців передбачає певні особливості регулювання їх відповідальності. Для державних службовців встановлено підвищену відповідальність, санкції, що можуть бути застосовані тільки до них (наприклад: попередження про неповну службу відповідність, затримання присвоєння чергового рангу)
[158, с. 86]	Дисциплінарна відповідальність — це коли особа, яка перебуває у трудових відносинах з підприємством, установою, організацією, органом публічної влади, знає позбавлень особистого чи організаційного характеру за вчинення дисциплінарного проступку

[730, с. 53]	Дисциплинарная ответственность — это один из видов юридической ответственности работника, которая выражается в винном нарушении трудовой или служебной дисциплины с применением к нему предусмотренных правовыми нормами дисциплинарных взысканий а также осознания негативных последствий материального или морального характера, которые наступают для лица после применения мер пресечения
[829, с. 350]	Дисциплинарная ответственность — это наложение дисциплинарных взысканий субъектами дисциплинарной власти на основе правовых норм на подчиненных им членов устойчивых коллективов за дисциплинарные проступки и иные правонарушения
[835, с. 94]	Дисциплінарна відповідальність державного службовця — це окремі вид юридичної відповідальності, що полягає в накладенні дисциплінарних стягнень на державних службовців згідно з чинним законодавством
[843, с. 88]	Дисциплінарна відповідальність державного службовця — це міра покарання, що застосовується за невиконання чи неналежне виконання службових обов'язків, перевищення своїх повноважень, порушення обмежень, пов'язаних з проходженням державної служби і в свою чергу регулюється нормами трудового та адміністративного права
[849, с. 274]	Дисциплінарна відповідальність працівника дипломатичної служби — це застосування керівником структурного підрозділу Міністерства закордонних справ або його підвідомчої установи до співробітника дипломатичної служби заходів дисциплінарного впливу (стягнення) за протиправне, невиконання або неналежне виконання своїх службових обов'язків (вчинення дисциплінарного проступку)

*Джерело: складено автором.

[730, с. 53]	Дисциплинарная ответственность — это один из видов юридической ответственности работника, которая выражается в винном нарушении трудовой или служебной дисциплины с применением к нему предусмотренных правовыми нормами дисциплинарных взысканий а также осознания негативных последствий материального или морального характера, которые наступают для лица после применения мер пресечения
[829, с. 350]	Дисциплинарная ответственность — это наложение дисциплинарных взысканий субъектами дисциплинарной власти на основе правовых норм на подчиненных им членов устойчивых коллективов за дисциплинарные проступки и иные правонарушения
[835, с. 94]	Дисциплінарна відповідальність державного службовця — це окремі вид юридичної відповідальності, що полягає в накладенні дисциплінарних стягнень на державних службовців згідно з чинним законодавством
[843, с. 88]	Дисциплінарна відповідальність державного службовця — це міра покарання, що застосовується за невиконання чи неналежне виконання службових обов'язків, перевищення своїх повноважень, порушення обмежень, пов'язаних з проходженням державної служби і в свою чергу регулюється нормами трудового та адміністративного права
[849, с. 274]	Дисциплінарна відповідальність працівника дипломатичної служби — це застосування керівником структурного підрозділу Міністерства закордонних справ або його підвідомчої установи до співробітника дипломатичної служби заходів дисциплінарного впливу (стягнення) за протиправне, невиконання або неналежне виконання своїх службових обов'язків (вчинення дисциплінарного проступку)

*Джерело: складено автором.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Олег Григорович Боднарчук

**ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ
МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ
В ДЕРЖАВНІЙ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІЙ
СЛУЖБІ УКРАЇНИ**

Монографія

Підписано до друку 10.07.2015 р. Формат 60x84 1/32.
Друк лазерний. Папір офсетний. Гарнітура Nweton C.
Ум. друк. арк. 28,75. Тираж – 300 прим.

ТОВ «Центр учбової літератури»
вул. Лаврська, 20 м. Київ 01015

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2458 від 30.03.2006 р.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Олег Григорович Боднарчук

**ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ
МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ
В ДЕРЖАВНІЙ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІЙ
СЛУЖБІ УКРАЇНИ**

Монографія

Підписано до друку 10.07.2015 р. Формат 60x84 1/32.
Друк лазерний. Папір офсетний. Гарнітура Nweton C.
Ум. друк. арк. 28,75. Тираж – 300 прим.

ТОВ «Центр учбової літератури»
вул. Лаврська, 20 м. Київ 01015

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2458 від 30.03.2006 р.